

JAN AMOS
KOMENSKÝ
OBECNÁ
PORADA
O NÁPRAVĚ
VĚCÍ
LIDSKÝCH

II. SVAZEK

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA MCMXCII

Na přípravě II. svazku se podíleli:
Pansofia - Svět lidské dovednosti - překlad doc. PhDr. Jaromír Červenka, CSc., (úprava rukopisného překladu PhDr. Martin Steiner), PhDr. Markéta Klosová, PhDr. Zdeněk Horský, CSc., PhDr. Martin Steiner, komentář doc. PhDr. Jaromír Červenka, CSc., PhDr. Markéta Klosová, PhDr. Zdeněk Horský, CSc. Svět mravní - překlad PhDr. Jiří Hejlek, komentář PhDr. Věra Soudilová. Svět duchovní - překlad PhDr. Jiří Hejlek a Eya Procházková, komentář PhDr. Renata Flossová. Svět věčný - překlad PhDr. Jan Kalivoda, CSc., komentář PhDr. Pavel Floss. Závěrečná část Pansofie - překlad a komentář PhDr. Karel Floss. Bibliografické vysvětlivky a zkratky - Anna Holendová. Uspořádání překladů - PhDr. Jana Matlová. Uspořádání komentářů PhDr. Marta Bečková, CSc., Anna Holendová, PhDr. Jana Matlová. Tajemnice redakce - Anna Holendová.

Okresná knihovna Žilina
k.č. 378.996
MDT 37 Hominy

K02

© Nakladatelství Svoboda, Praha 1992
ISBN 80-205-0227-0 II. svazek
ISBN 80-205-0225-4 soubor
ISBN 80-205-0226-2 I. svazek
ISBN 80-205-0228-9 III. svazek

SVĚT LIDSKÉ DOVEDNOSTI

který tvoří
pátý stupeň
PANSOFIE

SVĚT LIDSKÉ DOVEDNOSTI

čili

pansofického světla stupeň

pátý,

v němž se předkládá ke zkoumání
čtvrtý podle idejí vytvořený svět,
svět lidské dovednosti,
se vším, co má původ v lidské
příčinlivosti

Přehled Světa lidské dovednosti

- I. Co je svět lidské dovednosti a jaké jsou jeho principy
- II. O jeho stavitelce DOVEDNOSTI
- III. O dovednosti, jak se uměle zabývat principy těles, tj. látkou, duchem a ohněm, dále pak živly
- IV. O dovednosti, jak se uměle zabývat povětrnostními jevy a nerosty¹
- V. O dovednosti, jak se uměle zabývat rostlinami
- VI. O dovednosti, jak se uměle zabývat živočichy
- VII. O dovednosti, jak ovládat lidskou přirozenost vzhledem k tělu a duši
- VIII. O dovednostech zabývajících se případky věci
- IX. O dokonalosti světa lidské dovednosti a o nedostacích a zrudách, které se zde vyskytují
- X. O řízení světa lidské dovednosti a o zániku dovednosti

VSTUP DO SVĚTA LIDSKÉ TVŮRČÍ ČINNOSTI

Viděli jsme tři divadla, v nichž Věčná moudrost provozuje své hry. Ve věčnosti je to *svět ideový*², v průběhu věků *svět myslí*, v čase *svět materiální*. Následují tři divadla jiná, v nichž člověk, napodobitel Boha, provozuje hry své: *svět lidské dovednosti*, *svět mravní* a *svět duchovní*, v nichž usiluje o to, co ho těší. Je vám líbo poohlédnout se i po nich?

2. Člověk totiž, živý obraz Boží, usměrňuje svůj pohyb podle pohybu svého pravzoru, jako náš obraz v zrcadle napodobuje naše pohyby, posunky a barvy. *Bůh tvoří svět? I člověk se pokouší vytvářet něco jiného a nového, co ještě nikdo neviděl a neslyšel. Proto je všechno plné toho, co vytvořila lidská dovednost. Bůh řídí člověka, tvora obdařeného svobodou vůle, tím, že staví kolem něho ohradu zákonů, aby nevybočoval z určitých mezí? Totéž činí i člověk, když nutí sebe i jiné předpisováním a dodržováním různých zákonů, aby všechno probíhalo v náležitém řádu. Proto je mezi lidmi ve všech společenstvích všechno plné zákonů. Bůh se obrací sám k sobě jako k nejvyššímu a nekonečnému dobru? To napodobí i člověk, obraz Boží, který se obrací se svrchovanou touhou k svému nejvyššímu dobru, a to zase k sobě. Proto je svět plný náboženství.*

3. A z toho také pochází *onen trojí svět lidské tvůrčí činnosti*, o němž zde začínáme jednat. Když totiž člověk Boha, který tvoří, zachovává a ovládá všechny věci, napodobuje tím, že přetváří tvory v celém světě a přizpůsobuje je k různým účelům, vytváří tak nové podoby věcí, odlišné od podob přirozených, jakási nová stvoření, jejichž rozmanitost je nekonečná. Soustavu těchto věcí nazýváme *světem lidské dovednosti* čili *okruhem věcí dovedností vytvořených*.

4. Když tedy člověk, obrácen k sobě samému a k těm, kteří jsou obdařeni stejnou přirozeností, řídí, pořádá a pouty zákonů svazuje sebe i jiné, když zřizuje různé společnosti a společenská sdružení, nedělá nic jiného, než napodobuje Boha, který ovládá a řídí svým rozumem rozumné tvory, tj. anděly a lidi. Tato oblast, poněvadž má velmi široký rozsah, si zaslouží, aby se nazývala *svět mravní* čili *okruh lidské rozumnosti*.

5. A když se člověk z nekonečné touhy po nekonečném dobru obrací k Nekonečnému jsoucnu, jež uznává a velebí jako pramen a dokonce i jako nekonečnou a bezednou hlubinu nejvyššího dobra, nedělá nic jiného, než se snaží napodobit Boha,

kteřý od sebe, skrze sebe a v sobě přebývá a prožívá své věčné slasti. Tato oblast, která zabíhá do nejzazší délky i šířky, hloubky i výšky, se právem nazývá *svět duchovní*, a to proto, že stýk stvoření s Tvůrcem je zde zcela duchovní.

6. Nechtě se nikdo nediví, že se tyto tři oblasti lidské činnosti nazývají světy, protože jsou nesmírně rozsáhlé a jen sotva je lze vymezit hranicemi světového stroje. Stavíme sice na cizím základu (neboť nejsme schopni vytvářet světy jiné mimo tento svět Boží), ale i přesto velmi úspěšně. Vždyť jsme skutečně věcmi, které jsme vytvořili naší dovedností, jako jsou pole, zahrady, domy, oděv, hodiny, knihy atd., naplnili svět natolik, že se to může pokládat za svět nový. A kolika způsoby přetváříme i sám stroj tohoto velkého světa uvnitř, v našem mozku! O tom nás poučuje množství různých *světových soustav*, které vymysleli filozofové a astronomové.

7. To, že zvládáme takové činy, je důsledkem naší účasti na Boží dokonalosti, prameni všech bytností. Že ale nedosahujeme dokonalosti Boží, nýbrž dopouštíme se často všude spíše chyb, plyne z toho, že je v nás přimísena nicota. Z toho pochází tolik nedostatků a omylů v poznávání, tolik chyb a hříchů v chcení, tolik vad a zrůdností v jednání. Proto je ve výkladu o našich světech nutné si pečlivě všimnout chyb tohoto druhu, jež se tu a tam vyskytují, abychom si zvykli se jich vystříhat.

8. Znovu připomínám: Diváku, dej si pozor! *Náš trojí svět odpovídá trojímu světu Božimu, ale jejich pořadí je opačné. Lidská dovednost totiž přetváří přírodu. Proto celý svět lidské dovednosti má svůj základ ve světě přírody. Člověk je však tvor rozumný a jeho přirozenost se podobá přirozenosti andělské. Z toho plyne, že svět mravní, pohlíží-li se na něj z vyššího hlediska, odpovídá světu andělskému. Posléze nás stýk s Bohem nás obrací k světu pravzorovému, jenž nejlépe odhaluje, jak jsme se odvrátili od našeho ideálního stavu, a ukazuje cestu k návratu.*

9. Když jsme toto předeslali, vstupme nyní do *světa lidské dovednosti!* O tom, co již objevili jiní, pojednáme *historicky*, to, co znám já sám, vyložím *problematicky*, aby každý, kdo by chtěl převádět teorii v praxi, to také po předběžném výcviku dovedl.

[Poznámka: Vyhláhl jsem se tomu, abych zde pojednával o všem a o veškerých jednotlivostech, protože jsem se domníval, že by bylo pod důstojnost tohoto díla zabývat se maličkostmi. Soudil jsem, že je spíše třeba bez váhání se snažit o nápravu lidí, aby se podřídili sobě samým i Bohu, protože to je náš cíl. V okruhu naukovém stačí ukázat *nové základy dovednosti* a jejich *dělení* a v důležitějších případech uvést pak jeden nebo dva příklady. V ostatním bude možné odkázat čtenáře na *Mersenna*, *Kirchera* ad. Základem toho všeho jsou *počty, míry* a *váhy*. Bůh totiž stvořil všechno v počtu, míře a váze a tyto veličiny vtiskl člověku, jenž je jeho obrazem. Člověk tedy napodobuje svého Stvořitele tím, že všechno počítá, měří a váží. Z toho vyplývá 1. *svět lidské dovednosti*; 2. *svět mravní*; 3. *svět duchovní*, a posléze i *svět věčný*, poněvadž tam naše neumělé počítání, měření a vážení Bůh napraví a všechno neuspořádané uvede ve věčný řád. A protože tento trojí svět je v naší moci a podléhá našemu řízení, musíme se snažit o to, aby byly zvoleny a zavedeny lepší řády. To znamená takové, které by lépe sloužily: 1. větší slávě Boží; 2. většímu dobru člověka; 3. větší neporušenosti věcí.]

KAPITOLA I

Co je svět lidské dovednosti a jaké jsou jeho principy

1. Když Bůh hodlal stvořit toto viditelné veškerenstvo, použil k tomu látku přiměřenou své všemohoucnosti, totiž NIC, čili neasmírnou a prázdnou hlininu. Z ní vytvořil VŠECHNO, a své dílo pak dovršil stvořením tvora přiměřeného své moudrosti, svého vlastního obrazu, který nazval CLOVĚKEM.

2. Když pak Bůh stanovil, aby člověk byl jeho zástupcem v tomto viditelném světě, a udělil mu schopnost, aby jeho moudrost napodoboval, určil mu i látku, jež byla jeho působení přiměřená. Jeho úkolem totiž bylo, aby o všech dílech, která Bůh stvořil, uvažoval, aby je od sebe rozlišoval, dával jim různá jména, aby je podle libosti napodoboval, k svému užítku je znovu a znovu přetvářel a předělával, a tak rozmnožoval svou radost z nich nespočetnými způsoby. To je zřejmě ze *svědeckví Písma, rozumu i smyslového vnímání*.

3. *Písmo* to dokládá například v První knize Mojžíšově 1,26.29, v Dt 4,19, v Ž 115,16. Proto nalézáme v Písmu často odkazy na nebesa, na zemi, na skot, na mravence apod., abychom se od nich něčemu naučili.

4. Kniha Boží moudrosti si nemohla počínat jinak, než že ve svém textu zachovala nedotčený řád, který zavedl Bůh v samé věčnosti ideji, totiž že všechno to, co je svého druhu první, je všem ostatním králem, vůdcem a světlem. Co však je v oblasti viditelných stvoření přednější a skvělejší než člověk? Co je tedy spravedlivější, než že všechno je uspořádáno podle vůle toho, kvůli němuž všechno je? V celém světě totiž není nic, co by nepodléhalo činnosti člověka. Člověk zpracovává kovy ohněm a jimi pak ovládá dřevo, kameny, zvířata atd. Z kamenů staví domy a věže, spoutal i větry a nutí je, aby mu sloužily při námořních plavbách i jinak. S rybami plave, se zvířaty prochází země, na křídlech větrů létá přes moře – na světě není nic, čeho by nedovedl (nebo se nesnažil) užívat, co by si netroufal napodobovat a přetvářet k svému užítku nebo radosti. Sám jediný dovede užívat ohně, jehož se žádný z živočichů neodvážil ani dotknout. Pomocí *astronomie* dává zákony nebi i hvězdám, předvídá a předpovídá východ i západ nebeských těles a všechny změny na nebi na řadu let a skutečnost mu dává za pravdu. Čini-li Bůh v této oblasti něco nového, mění-li poněkud zakřivení nebo rovnodennost, člověk to hned zpozoruje a zakládá nové tabulky a ukazatele, jako by byl ve všem spoluhráčem Božím. A co máme říci o *magii*? Jejím prostřednictvím provádí divy přírody, vytváří chodící nebo mluvící sochy, létající mušky a kdovíco jiného. Kdybychom to chtěli všechno sledovat, nebralo by to konce.

5. Posléze ze *smyslového vnímání* je zřejmé, že člověk opravdu vládne nad všemi tvory, že všech užívá a všechno vytváří a přetváří podle svého rozhodnutí. To hned uvidíš, až budeme znovu procházet a prohlížet všechno, co souvisí s dovedností a příčinlivostí člověka ve všem.

6. Látkou naší dovednosti jsou tedy díla Boží, její formou je *napodobení* nebo přetváření, cílem pak rozmanitě *užití* v životě a příjemné potěšení. Protože jsme se již s látkou, tj. se stvořeními, obeznámili, obrátíme se nyní k samotným cílům a užívání.

Z toho lze snadno vyvodit:

1. *Co je svět lidské dovednosti a jaké je jeho oprávnění?* Odpověď zní: vláda nad tvory (Ž 115; Ž 8). Bůh sice zakázal jednat se sebou a s věcmi nerozumně (Lv 26),³ ale právě tím nám doporučil, abychom řádně užívali světa a rozumně nad ním vládli, a předvedl-li všude našim zrakům různé a podi-

vůhodně ukázky své moudrosti, projevil i vůli, abychom jej napodobili. Z toho vyplývá i trojí zákon dovednosti: užívání, řízení a napodobení.

II. Z čeho je?

1. Látkou jsou všechna díla.
2. Duchem je touha po vládě. Lidský duch byl totiž obdařen natolik výsostným postavením, že si touží všechno podrobit a snaží se ovládnout všechno, i to, co je z jeho moci vyňato, jako je například oběh hvězd.
3. Světlem je lidské nadání a jeho neustálé a rozmanité pokusy o ovládnutí věcí, vlastní i cizí.

III. Jakým způsobem existuje? Trojím:

1. V podobě, jak nám jej představuje jeho idea.
2. Jak je pokažen.
3. Jak může být a musí být napraven, aby jeho výsledkem byla dokonalá dovednost, zakládající se na správném užívání, potřebném napodobování a vhodném přetváření všeho tvorstva –
Konečně z toho všeho plyne, že i tento svět pochází od Boha, ale jako prostředník zde vystupuje člověk, napodobitel Boha, jemuž Bůh proto, aby ho mohl vlastním tvořením napodobit, poskytl: 1. Látky všeho druhu, z nichž by mohly vzniknout rozmanité věci. 2. Vzory forem, protože lidská dovednost nemůže vyrobit nic jinak, než napodobováním přírody. 3. Světlo, nadání a výbojnost –

1. Z výtvorů lidské dovednosti je ovšem jen málo takových, které vznikly přímo tím, že Bůh sám předložil jejich ukázku (jako třeba šat daný Adamovi nebo loď, kterou zobrazil Noemovi). Spíše poskytl nehotovou podobu, aby bylo zřejmé, že tak chtěl podnítit v člověku jeho vlastní úsilí.
2. Boží moudrosti se totiž zalíbilo ponechat svému obrazu tvořivou moudrost, zručnost v napodobování.
3. Tím pak lidské nadání pokročilo a rozvinulo se až do naší doby tak obdivuhodně, že to, čím člověk naplnil celý okresek země a celý svůj život, jsou téměř nové světy.

4. Opravdu, jak je podivuhodná moudrost Boží! Jako Bůh sám nestvořil svůj svět v jediném okamžiku, nýbrž postupně v jednotlivých denních lhůtách, od prvních počátků až k výtvorům hotovým, tak nedal ani svému obrazu schopnost vytvořit všechno najednou, nýbrž v průběhu věků a pokolení. Ani nedal všem lidem všechno, nýbrž umožnil, aby někteří postřehli nějaký nedostatek, jiní zase uvažovali o tom, jak by jej doplnili, jiní opět tušili způsob, jakým by bylo možné určitý skutek vykonat, jiní zase, aby si jej přáli a pokoušeli se o něj. Někteří mohou nalézt první počátky, druhí rozmnožit a zdokonalit to, co bylo již nalezeno, jiní to zase uzpůsobit k jinému a jinému použití, jiní objevit způsoby, jak to šířit mezi jinými národy. Další dovedou přejít od jednoho vynálezu k jinému, podobnému nebo odlišnému či opačnému. Zatím to stále nebere konce, a ani brát nebude, leda s koncem celého světa. Proto můžeme pokládat za pravdivý výrok Senekův: *Mnoho vykonali ti, kteří byli před námi.*⁹

5. Trebaže nebyla dosud vynalezena žádná souborná nauka o vynalézání a všechno, co bylo vynalezeno, vědčí za svůj vznik nahodilým příležitostí, nelze přece pochybovat, že nějaká může být sestavena. Z případů, které se často opakují, lze totiž dospět k určitým zjištěním, ze zjištění, která spolu vzájemně souhlasí, vyvodit pravidla, a z pravidel sestavených v celek pak nauku.

6. Kdyby se podařilo takovou soustavu vytvořit, nepochybně by tím vznikla významná pomůcka pro ty, kteří bádají v oboru dovedností. Je zřejmé, že by nejen sloužila k získávání nových objevů, ale i vyvolávala větší radost, kdyby se jasně ukázalo, odkud každá věc vyrůstá a kam směřuje.

18 Pansofia

Viz kapitola II.

7. Proto se zde budeme snažit, abychom základy všech dovedností ukázali zřetelněji než dříve a aby se všechno předvádělo našim zrakům uspořádaněji, než díváme-li se na věci nakupené jen bez lahu a sklada.
8. O prvních začátcích tohoto světa, jak existoval od počátku před potopou světa, můžeme se zatím poučit z knihy *Ludovica Vivese*, nadepsané O předávání věd.⁷

KAPITOLA II

O dovednosti, stavitelce světa lidské dovednosti: co to je a jaké jsou její části – užívání, napodobování, přetváření

Stejně jako jsme předeslali úvahám o světě přirozeném výklad o tom, co je *příroda*, tak předesíláme úvahám o světě lidské dovednosti výklad o tom, co je *dovednost*. Můžeme ho rozvrhnout na tři části:

- I. O užívání věcí.
- II. O napodobování věcí.
- III. O řízení věcí.

Bude tu třeba vyložit následující:

1. O užívání:
  1. Všechno je pro člověka, i člověk sám.
  2. Člověk se vším nakládá dobře, umí-li všeho užívat, špatně, jestliže to neumí.
  3. Proto je třeba stanovit určitá pravidla, jimiž by se poučil o užívání a zneužívání věcí.

[Prober nyní všechny kategorie a pečlivě zkoumej, co zde působí nebo nepůsobí z hlediska místa, času, kvantity, kvality, činnosti a trpnosti, z hlediska částí nebo celku atd.]

II. O napodobování:

1. *Všechna díla Boží i díla přírody jsou vlastně příklady, které se předkládají lidem.* Musíš si myslet, že Bůh říká o všem, cokoli vidíš v přírodě: *Tak to, človče, dělej!* A v tomto smyslu je pravdivý výrok: Komu je vůdcem příroda, ten nikdy nezbloudí.

2. Lidský rozum dovede napodobit všechno. Ti, kteří neznají věci, nedovedou napodobit nic.

3. Je třeba, aby zde byla určitá pravidla.

III. O řízení:

Zde je třeba připomenout:

1. Všechny věci jsou určeny k tomu, aby je člověk ovládal. Pokud je nemůže ovládnout zcela, aby si je přizpůsoboval k svému užítku.
2. Jestliže se to naučí, celý svět může řídit jako samohybný stroj. Neuvědomí-li si to, pak pro něho nutně všechno bude a zůstane zmatené.
3. Proto je třeba mít pravidla tohoto řízení, která čtenář nalezne na příslušném místě ve Světě mravním, a to v kapitole O ovládnutí sebe sama atd.

Tolik v nástinu. Ponechme to až na patřičné místo a zde se zaměříme přímo na vlastní výklad, jak nám jej autor zanechal.

Poznámka: Výklad o dovednosti chce autor ztvárnit metafyzicky, ale sám se touto cestou neubíral.⁸

[--]

Praktickou činnost člověka v oblasti přírody nazýváme dovednost (latinsky ars, od úpravy, sestrojování, skládání).⁸

2. Úkolem dovednosti je nakládat s díly přírody trojím způsobem:

I. *Užívat věci jaké jsou a jak se samy projevují.*

II. *Rídit věci, neboli přetvářet je podle libosti.*

III. *Napodobovat činnost věci.*

Tyto tři způsoby mají původ v jediném, pravdivém a dobrém. Neboť:

1. *užívat věci znamená použít ji jako nástroje k získání něčeho;*

2. *věc napodobit znamená ověřovat ji tím, že si ji při nějaké činnosti užíváme a předložíme jako vzor;*

3. *věc řídit znamená zachovat její dobré vlastnosti, aby prospívala, jak má, nebo je i zvětšit, aby prospívala lépe.*

Lze také vyjít z našich schopností, totiž *vědět, chtít a moci*. Chceme totiž věci užívat, pokud jsou dobré a užitečné, můžeme je ovládat, protože jsme nadáni rozumem – Dovedeme je napodobit – ...¹⁰

Základ těchto tří způsobů je trojí:

1. Všechno, co existuje a co vidíme, slyšíme, čicháme, chutnáme a hmatáme, je pro nás. Je tedy nutné dbát, aby to pro nás nebylo bez užitku.

2. Všechno, co vidíme, slyšíme atd., jsou pro nás obrázky Boží moudrosti. Jsou to tedy příklady umělé činnosti, které se nám předkládají k napodobení. Proto je nutné dbát, abychom dovedli všechno náležitě napodobit.

3. Všechno, co je, bylo určeno k tomu, aby nám sloužilo. (Bylo totiž stanoveno, abychom byli pány všeho.) Má to být tedy náležitým řízením přizpůsobeno k našemu užitku.

3. *Užívat věci znamená používat je k nějakému prospěchu, ať už vlastního, nebo cizímu. (Je třeba ponechat je v jejich bytí, například slunce, větry atd.)*

Všechny věci (i naše tělo a duše) nám byly dány, abychom jich užívali jako nástrojů k jakýmkoli účelům (pro osvětlení Boží moudrosti, k rozmnožení toho, co nám prospívá a naplňuje nás velikou radostí). Protože však veškerý význam nástroje je v jeho užitku, je třeba, abychom se naučili své vybavy Božích nástrojů, která nám byla přírodou tak štědrě poskytnuta, dobře používat. A protože účelem všech umělých věcí je především sloužit k našemu užitku, přemýšlej o všem, co se ti naskytne, zda je to pro nás a naše blaho prospěšné, neprospěšné, nebo zda to pro nás není ani prospěšné, ani neprospěšné. Co je nám prospěšné, toho je třeba se přidržet, co je neprospěšné, tomu se zdaleka vyhnout. Není-li to ani jedno, ani druhé, pak je třeba postupovat rozumně, aby se to nepřimísilo k věcem, které jsou nám neprospěšné, ale spíše k těm, které slouží našemu dobru.

K vskutku správnému a prospěšnému užití věcí potřebuje tvořící člověk trojí: 1. nějaké Boží stvoření, které by napodobil a přizpůsobil k svému užitku; 2. pochopení, co, jak a pomocí čeho by vykonal; 3. posleze usilovnou píli.

Tak jako Bůh nejdříve stvořil látku, pak ducha a teprve potom světlo, tak i tvor cokoli může, může dosáhnout, postupuje-li po těchto stupních. Především by měl mít místo látky nějaké dílo Boží, potom by měl vědět, co je třeba v té věci dělat, a posleze musí mít nástroje, kterými by vyvolal v látce činnost. Tak nemůžeme všichni všechno (přestože všichni žijeme uprostřed všech Božích děl), protože se nesnažíme chápat, které činné je třeba sdružovat s kterým trpným. Chtít, aby se z havraního vejce vylíhl orel, nebo zapřahat myšky, aby táhly vůz, je hloupé, ale přesto se lidé často dopouštějí takových skutků, a dokonce i hloupějších.

4. *Rídit věci znamená nutit je, aby dělaly lépe to, co dělat mají, nebo aby dělaly podle našeho rozhodnutí to, co by samy nedělaly, či je také úplně*

přetvářet. Prvním z těchto způsobů oráč řídí vola, druhým způsobem pracuje řezník, koželuh nebo švec. A právě v tomto případě *dovednost tančí na trojech vyrvaných přírodě*.

Způsoby tohoto ovládní jsou tři: *uchovávat, zvětšovat a napravovat*. Uchovávat věci znamená udržovat je v jejich bytí a trvání. Zde je třeba poznamenat:

1. Bytí a uchovávaní věci pochází ze stejných principů.

2. Podobné věci se uchovávají podobnými.

3. Věci se uchovávají sjednocováním, dělením přicházejí nazmar.

Zvětšovat věci znamená posilováním, dělením přicházejí nazmar samy o sobě, aby si buď počínaly lépe, nebo jinak, podle všech případků, tj. aby působily jinak než v přírodě, v jiném čase, ve větší kvantitě, v lepší kvalitě, aby jednaly jiným způsobem, jiným věcem se podrobovaly, aby se stávaly tvrdšími (jako železo získává větší tvrdost v oceli), aby se vyskytovaly v jiném pořádku, aby se k něčemu jinému přidružovaly a vytvářely si jiné podmínky radosti – a tak, pomocí kombinací a konglobací, objevíš hotovou propast možnosti.

O *napravování věcí* si pamatuj, že věci se musí zlepšovat různými způsoby, protože jsou různými způsoby porušovány, ať už více či méně.

1. Skýtá-li věc užitek, ale něco jí v tom brání, je třeba jí pomoci jen tolik, aby její činnost postupovala s menšími překážkami. Jsou-li například hodiny plné prachu nebo chybí-li v nich nějaký koleček, vypadla-li v domě cihla, není-li něco na svém místě, nebo je-li v oděvu díra.

2. Jestliže je věc pokazená natolik, že už není k žádnému užitku, musí se podrobit celkové opravě. Jsou-li například hodiny v tak špatném stavu, že jsou některá kolečka zkrfivená a jiná zase ztracená, nebo je-li dům bez vnitřního zařízení, bez krbu, bez dveří a bez oken, nebo když je oděv děravý na více místech –

3. Nemůže-li věc nejen nadále sloužit, ale hrozí-li nebezpečí, že způsobí svou zkázou škodu, pak je třeba zničit ji úplně a místo ní zřídít věc novou od základů. Například tehdy, když jsou kolečka hodin zničena rzi nebo je dům na spadnutí, pokrm plný červů, oděv zcela rozedraný, z vína úplná břečka atd. Ale pamatuj si: staré boty nezahazuj, dokud nemáš nové.

5. *Napodobovat věci* znamená, že se my sami pokoušíme udělat dovednosti podle jejich vzoru něco, co věci dělají ze své přirozenosti. Napodobení se zde tedy nechápe z hlediska etického, nýbrž z hlediska dovednosti. Například jiným podobným zahříváním napodobit ptáka, který sedí na vejci, nebo slunce, které v teplých krajích způsobí, že se vylihnu bourci.

Je pravděpodobné, že ideje všech našich činů rozeseš Bůh v celé přírodě, i když jsme si toho dosud málo všimli a věnovali jsme tomu málo pozornosti, kromě případů, k nimž nás Bůh vede jakoby za ruku, totiž k mravenčům, králíkům, jeřábům, oslům, bykům atd., aby odstranil naši nevědomost. A poněvadž příklady mnohých dovedností se ukazují v přírodě nezakrytě, u všech ostatních nezbyvá než využít důmyslu a uvažovat. Je možné si myslet, že by Bůh stvořil tolik rozmanitých nerostů, bylin, stromů a živočichů nadarmo, a ne proto, aby nás učil, jedni tu, druhí zase jinde? Nenaučili jsme se snad stavitelství od hnízdicích ptáků, hrnčířství od vlaštovek, tkání od pavouka, uspořádání domácnosti od mravenců, uspořádání společnosti od včel, plaveckému umění od ryb¹¹, užívání klystýru od ibise¹², sázení baněk od medvěda¹³?

Axióm: *Cokoli který tvor dělá, učí nás, jak to máme dělat my, je-li toho třeba.*

Lidské vynálezy nejsou vskutku nic jiného než napodobení přírody, ať na to lidé pomysleli a pomýšlejí (že napodobují Boha) nebo ne. Například: 1. *děla*

jsou napodobením blesku, poněvadž se zakládají na podobných příčinách; 2. orloje jsou napodobením nebe; 3. destilace deště; 4. sklo křišťálu; 5. zrcadlo očí; 6. tkanivo sukna, plátna, papíru atd. je napodobením kůži a blan v těle; 7. umění kuchářské je napodobením slunce, které umožňuje zrání plodů; 8. dělají-li děti bublinky z mýdlové pěny, napodobují tím vařící se vodu atd.

Takové napodobení přírody pak umožňuje dokonalejší práci, a to jakým-
vodu atd.
Takové napodobení přírody pak umožňuje dokonalejší práci, a to jakým-
koli způsobem chceme. Například, Bůh vytvořil velké světlo, tj. slunce,
když slunce nesvítil, zhotovujeme různá světla, jako jsou pochodně,
louče, křesací kameny, svíce... Bůh nám dal ruku, nástroj to všech nástro-
jů, my jsme si k ní přidali nespočetné nástroje jiné. K tlučení dal nám pěst, my
pak jsme k ní přidali dřevěné palice, kladiva... Dal nám dlaně, abychom si
ji nabírali vodu, my jsme si k ní přidali mističky a misy, talíře a hrnce...
Prstem vrtáme, ale aby to šlo lépe, vynalezli jsme nožičky... Prsty se věci
chápeme nebo je drásáme a trháme, ale lépe to jde kleštěmi.
6. Odchýlí-li se něco při užívání, vznikne zneužití, odchýlí-li se něco při ří-
zení, vznikne zřídka, odchýlí-li se něco při napodobení, je výsledkem kaka-
ze, tj. nevhodně napodobení.¹⁴
7. Řízení je buď závazné, nebo nezávazné. Stejně tak i napodobení je buď
vhodné, nebo nevhodné. Užitek a zneužití je vlastní všem věcem, stejně jako
napodobení. Řízení se vztahuje jen k těm věcem, které jsou přítomné a jsou
v dosahu našich možností. (Například nebe a hvězdy nám skýtají užitek
přímým, svým způsobem je můžeme i napodobit, řídit je ale nemůžeme žád-
ným způsobem.)
8. Z toho lze snadno vyvodit definici dovednosti, čili odpověď na otázku,
co je dovednost. Je to zkrátka znalost s věcí a jejich přirozeností správně
nakládat, což znamená správně jich užívat, řídit je a napodobovat. Je to ro-
zumem a praxí získaná schopnost jednat a směřovat pro jednání podle naší vů-
le.

9. Cílem dovednosti je: 1. plnější poznání moudrosti Boží, skryté ve všech
stvořeních jakéhokoli druhu; 2. naše plnější potěšení a zmnohonásobení
prospěšných věcí v našem životě; 3. rozmnožení Boží chvály za to, že nám
Bůh umožnil příjemněji okoušet své vůkol rozptýlené dobrodiní, a tím
v nás rozničil plamen lásky k sobě.

10. Účinnou příčinou je lidský rozum, ona síla mysli, jež proniká řádem věcí
a snaží se je napodobit a přizpůsobit svému užítku. Nástrojem je zde lidská
ruka, která je napodobením oné podivuhodné ruky Boží, jež dovede vytvo-
řit cokoli.

11. Látkou pro dovednost jsou všechny výtvořiny Boha i přírody. Jsme zde na
světě jako v nějaké cizí zemi, nemáme nic, co by nám patřilo, a jsme schop-
ni zpracovávat jen to, co všemohoucí Stvořitel věcí stvořil a dal nám k uží-
vání. Právě to má totiž nesmírný význam: možnost užívat všech věcí a užívat
každé z nich svým způsobem, dále možnost všechno řídit, buď uvádět dění
v přírodě do pohybu, nebo je zastavovat, zesilovat je, nebo zeslabovat, pře-
vádět je a přetvářet, a konečně všechno napodobovat a tvořit taková díla, kte-
rá nám představují nebe, zemi, moře, mraky, deště atd., jak to činí malíři
a kosmografové --

Je však třeba poznamenat, že v látce se skrývají všechny podoby, je-li ně-
kdo, kdo je z ní dovede vyvolat. Například v kameni se skrývá koule, válec,
lev, medvěd, panna atd., odstraní-li se to, co k nim nepatří. To je věc do-
vednosti, která se skrývá v kamení a nástrojích. Hle, trpnost, činnost
a zprostředkující člen se skrývá v kamení, sochaři a příslušných nástrojích!
12. Formou dovednosti je působení toho, co je činné, na to, co je trpné. Člověk
nemá žádné jiné moci působit na přírodu než aplikaci -- tím, že přidává ne-

bo odnímá tělesa tělesům, duchy duchům, kvality kvalitám, způsobuje, že
věci činné nabývají vrchu, trpné podléhají, a tak dochází ke změnám. Hned
na to se totiž rozvine činnost nebo nastane klid, neboť daný objekt ze své
přirozené povahy chce konat. Kdo tedy poznal, co je třeba v určitém přípa-
dě užít, a užít toho dovede a může, může pak provádět všechno, a to i podi-
vuhodné věci. Kdo to však nedovede nebo nemůže, nedokáže nic.
13. K tvůrčí činnosti neboli vykonávání dovednosti musí být trojí: tvůrce,
látka a idea. Chybí-li třeba i jen jedno z nich, nemůže dílo dobře dopad-
nout. Často vhodná látka zahálí bez tvůrce (Seneca, list 47¹⁵), často je tvůr-
ce bez látky, nebo látka i tvůrce bez myšlenky. Proto u barbarů slonovina,
kovy a vzácná dřeva přijdou nazmar a jsou bez užítka, protože je nedove-
dou zpracovat.¹⁶

14. Různé dovednosti lze dělit takto:

1. Z hlediska účelu, tj. slouží-li životu přítomnému nebo budoucímu
a v životě přítomném duši nebo tělu --

2. Z hlediska formy:

Dovednosti slouží	<table border="0"> <tr> <td>k užívání</td> <td rowspan="3">} přírody.</td> </tr> <tr> <td>k řízení</td> </tr> <tr> <td>k napodobování</td> </tr> </table>	k užívání	} přírody.	k řízení	k napodobování
k užívání	} přírody.				
k řízení					
k napodobování					

To všechno vyplývá z jednoty, pravdy a dobra věcí, čili z moci, moudrosti a
dobrot. Jsou-li věci dobré, užíváme jich jako dokonalých výtvořin přírody.
Napodobujeme je, jsou-li jejich možnosti větší, než jaké prokazují. (Jsou to-
tíž plny překypujících sil.) Řídíme je k větší nebo odlišné činnosti, než kte-
rou by konaly o sobě, vedeny vlastními pohnutkami.

3. Z hlediska látky neboli předmětu. Řídíme totiž, opravujeme a napodo-
bujeme buď nebe, nebo vzduch, nebo vodu, nebo zemi, nebo páry, nebo
pevná tělesa atd. (A touto cestou budeme postupovat).¹⁷

4. Z hlediska nástrojů:

Dovednosti se dělí na	<table border="0"> <tr> <td>rukodělné,</td> </tr> <tr> <td>rozumové,</td> </tr> <tr> <td>řečové.</td> </tr> </table>	rukodělné,	rozumové,	řečové.
rukodělné,				
rozumové,				
řečové.				

5. Z hlediska stupně dobra. A to jsou dovednosti

směřující k	<table border="0"> <tr> <td>čestnosti -- umění svobodná,</td> </tr> <tr> <td>užitečnosti -- mechanická,</td> </tr> <tr> <td>příjemnosti -- zábavná.</td> </tr> </table>	čestnosti -- umění svobodná,	užitečnosti -- mechanická,	příjemnosti -- zábavná.
čestnosti -- umění svobodná,				
užitečnosti -- mechanická,				
příjemnosti -- zábavná.				

Případky dovednosti.

1. Čas. Všechno ve světě přirozeném, co vyšlo z rukou nejvyššího Tvůrce,
bylo vykonáno v časovém období šesti dní, takže pak mohl věčný Tvůrce
odpočívat. Naproti tomu náš svět lidské dovednosti nemohl dospět k své-
mu dovršení ani v časovém období šesti tisíc let. Je dosud ve stavu postup-
ného vznikání podle toho, jak pokračují naše vynálezy, které vytvářejí stále
něco většího a lepšího. Proto správně tvrdí Seneca: Pro nikoho není uzavře-
ná cesta, a to ani po tisíci letech.¹⁸

Ve světě Božím nelze nikde nic ani přidat, ani ubrat, a jedině pozorová-
ním a úvahami o Božím umění můžeme lépe chápat umělecké dílo Boží.
V našem světě lze však přidávat nekonečně množství věcí a budoucí věk
přidá jistě ještě velmi mnoho dalších, které jsou nám nyní skryté a jsou pro
nás jakoby neznámou zemí.

2. Kde. Tam, kde činnost přírody končí, nastupuje dovednost.

3. Kvantiita. Kolik je činností, tolik je dovedností. Je jich tedy nekonečně
mnoho.

4. Kvalita. Dovednost zmůže tolik, kolik příroda dovolí. Dovednost proti
přírodě nezmůže nic. Je třeba vyhledávat takové dovednosti, jež nejsou jen

nějakým pozlátkem, nýbrž jsou pevné a trvalé, aby naše mysl byla na stejné úrovni, jako jsou věci.

Cokoli je možné přírodě, je možné i dovednosti. Jak daleko ji příroda vede, tak daleko může jít. Někteří toho nedbají a hned prohlašují, že je nemožné to, čeho důvod nemohou pochopit (stejně jako jsou ti, kteří zase tvrdí, že příroda je nenapodobitelná). Tak Cardanus popírá, že je možné uměle vyvolat věčný pohyb,¹⁹ ale my vidíme, že příroda předvádí ideu věčného pohybu v otáčení nebeských těles a v rozmanitém kroužení živlů.²⁰ V přírodě je neuhastitelné světlo, tj. slunce, proto bych nechtěl tvrdit, že je nemožné uměle sestrojiti věčně svítící lampu. Je totiž pravděpodobné, že ideje pro všechny výtvoři naší umělé činnosti roztrousil Bůh v celé přírodě (viz výše ve výkladu o napodobování).

5. Činnost. Dovednost přírodu zdokonaluje, a ne ničí.

6. Třpnost –

7. Řád. Příroda nenásleduje dovednost, nýbrž kráčí před ní po svých vlastních cestách, řídí se svými vlastními zákony a vůbec nedbá na to, co my si do myšlíme. To, na čem nejmoudřejší Stavitel postavil svůj dům, je totiž skála a ne pavučina. Dovednost však, chce-li být trvalá a prospěšná, musí sledovat přírodu, protože žádných vlastních cest nemá. Proto nemůžeme vytvářet nic jiného než to, co nám Stvořitel přírody v ní předložil jako vzor. Nejsme totiž zdrojem moudrosti, z něhož by vytékaly takové potůčky, jaké bychom si přáli, ale ta sláva patří Tvůrci a jemu je ji třeba trvale ponechat.

Příroda je nejlepší vůdkyní dovednosti.

Postupuje-li tedy dovednost týmiž cestami, jakými postupuje příroda, nemůže se dopustit chyby dřívě, dokud se jí nedopustí příroda sama. Nemůže se však úplně vyvarovat omylu, neboť i příroda leckdy v něčem pochybí, zasáhne-li nějaká náhoda. Přece by však stačilo, aby dovednost v jistotě došla přírody, aby to, co čini každý rozumný tvor, správně vycházelo z možného. Jestliže dovednost nejde cestami přírody, více zkazí než prospěje. K dokonalé dovednosti patří, aby všechno bylo co nejjistější, aby to bylo ověřeno neklamnými pokusy a doloženo věčně platnými úlohami –²¹

Pravidla, jak vyhledávat dokonalé dovednosti, čili pravidla, jak dovednosti vynalézat a rozmnožovat.

1. Z výkladu Bacona Verulámského (str. 230)²² a z Vergiliova vypravování o Polydorovi²³ si lze potvrdit, že bylo dosud učiněno mnoho důležitých vynálezů, avšak mnohé z nich byly učiněny jen náhodou nebo v případech, kdy se hledalo něco jiného. Co nám tedy brání, abychom si stanovili způsob, jak lze různé dovednosti objevovat? Zbývá totiž objevit i mnohé další (Seneca).

2. Všechno svědčí, že je to možné, neboť:

1) Dovednost nemůže vytvořit nic jiného, než to, čeho vzory vidí v přírodě. Ty však jsou všem na očích. Viz začátek kap. XIV v Didaktice.

2) V dovednostech si nelze počínat jinak, než užívat stejných způsobů, jakých užívá příroda. Ty je možné zjistit pečlivým pozorováním. Proto je třeba pojednat o způsobech tohoto pozorování. (Viz o tom výklad Verulámského, str. 229–246²⁴; ten ukazuje, že je třeba se učit na vzorech nejen z doby současné, ale i z doby starší – viz Verulámský, str. 33 dole, dále že je třeba uvažovat nejen o tom, co již bylo vynalezeno, nýbrž i o tom, co je třeba ještě vynalézt; zde je třeba připojit i další vybrané myšlenky z Baconova spisu, str. 34.)

3. Aby bylo možné vynalézat něco nového, je třeba uvažovat o nutnosti, možnosti a snadnosti budoucí vynalezené věci.

4. Nutnost posoudíš z hlediska budoucího užítka a poznáš tak, že je vhodné

napodobit jen to, co by přinášelo trvalý užitek. Proč by se totiž božská mysl trápila věcmi malichernými?

5. Je nutné, aby to, co hledáme, bylo opravdu možné, poněvadž nemožné se nestává.

Poznámka: Odkud však poznáš možnost věci?

Odpověď: Nikoli z planých pokusů, jak to činí nevydatí chemikové, nýbrž úvahami o ideji, tj. zda již existuje v přírodě, nebo zda už máme nějaký podobný výsledek v dovednostech.

6. Posléze je třeba snadnosti, protože nic se nevytvoří ze sebe sama a věci nesnadně se pokládají za nemožné. A konečně, nebude-li užitek větší než to, co bylo na pracovní postup vynaloženo, bude se soudit, že vynález nestojí za to.

7. V čem záleží snadnost postupu? 1. Postup je snadný, je-li látka přístupná. 2. Je-li forma pokud možno jednoduchá. 3. Je-li kdokoli schopen obrátit vtisknout formu do látky.

KAPITOLA III

O dovednosti, jak se uměle zabývat principy těles, tj. látkou, duchem a ohněm čili světlem, a dále pak živly²⁵

V Světě materiálním jsme poznali, že Bůh na počátku stvořil tři první a neúplně podstaty, tři principy všeho tělesného: 1. látku čili těleso, které nemá kromě reálné rozprostraněnosti v prázdném prostoru nic jiného; 2. ducha, který se vznáší nad látkou; 3. oheň čili světlo, podstatu rozprostírající se se svým subjektem, která je v stále činnosti spolu s duchem, který s ní spolupracuje. O povaze těchto principů a o tom, jak postupují při sestavování přirozených těles, jsme pojednali obsáhleji již v třetí kapitole Světa materiálního.²⁶ Zde přihlédneme k tomu, jak je můžeme přetvářet k našemu užítku.

Látku, ačkoli sama o sobě je neviditelná a nemá žádný tvar, dovedou ti zkušenější, co bádají o přírodě, přesto učinit viditelnou, provádějí analýzu těles, jakoukoli věc rozmělní v nejmenější prach a ten přemění v tekutinu, páru nebo kámen, a uzpůsobí tak, aby byla lidem v jejich životě k užítku.

Tito badatelé znají i dovednost, jak je možné ducha z jakékoli věci vyprostit, nebo jej do ní vložit, či jak jej rozmnožovat nebo měnit. O tom pojednáme později. NB.

Oheň je svou přirozeností spíše světlem než teplem (protože se 1. rychleji pohybuje; 2. rozlévá se do větší šíře; 3. je vůbec něco vyššího, zatímco teplo není nic jiného než jeho následek). Proto nyní, dřívě než přikročíme k výkladu o pyrotechnii, uvedeme zde to, co působí k poznání přirozenosti světla.²⁷

Přehled toho, co vede k poznání přirozenosti světla

[Poznámka. Následující text je třeba srovnat s tím, co jsme vložili v pojednání o světle v Panaugii. Sem totiž patří vědecký výklad světla, zatímco tam jen jeho účinky obecně známé z pokusů, ve vztahu k světlu rozumu.]

1. Světelná tělesa jsou:

1. Slunce.
2. Hvězdy.
3. Měsíc tou částí, která se obrací proti slunci.
4. Ohnivě zjevy nebeské.
5. Veškerý plamen.
6. Jiskry vykfesané oceli z křemene.
7. Uhlí.
8. Žhavý kov.
9. V noci světélkující broučci, světlušky.
10. Hníjící dřevo (není to pohyb vlhkosti, která z něho uniká?).
11. Šupiny zahnívajících ryb (totéž).
12. Světélkování širého moře (pohyb).
13. Oči koček, vlků atd. (zablesknutí).

Toto všechno je pohyb.

Tyto představují pohyb zjevný.

Je to obraz světla nebo-li jeho maska?

II. *Tělesa, která se stávají světelnými nebo plamen přijímají:*

1. Všechna tělesa olejnatá a tučná (snad proto, že se skládají z vláskovitých atomů?)²⁸.
2. Silný lih.
3. Suché dřevo.
4. Maso, kožešiny, kosti, plátno, papír.
5. Nejrychleji se vznítí trouď ze spáleného plátna nebo dřeva.

Všechny obsahují síru, tj. mají vzdušnou a tučnou povahu, která snadno, ba s jistou ochotou podléhá rozptylu.

Trouď totiž nemůže vzplanout plamenem, protože není nic jiného než zbytky věci spalitelných a spálených, ale přece přijímá oheň pro podobnost, kterou převzal z aktuálního ohně.

III. *Tělesa, která se stávají zářivými, tj. přijímají jen zářivost bez plamene:*

1. Kovy.
2. Kameny, buď rozžhavené ohněm, nebo křesané oceli. Vysílají sice zářící jiskry, ale ty hned hasnou.

Děje se tak pro sirnatou povahu, která je v nich skryta. To platí o kamenech tvrdých. Avšak kovy, když změknou a stanou se tekutými, vzplanou ohněm.

IV. *Tělesa, na která oheň nepůsobí:*

1. Prapůvodní voda, protože je v ní převaha rtuťi.
2. Jednoduchá země.

V. *Tělesa, která propouštějí světlo nebo světelné paprsky (průsvitná):*

1. Vzduch pro svou řídkost.
2. Voda pro svou světlou barvu. (Skleněná nádoba naplněná tmavou tekutinou je totiž neprůsvitná.)
3. Sklo vyvolávající podobný pohyb v prostoru naproti průsvitnému tělesu.
4. Olej nebo nějaká mastnota, jak vidíme na mastném papíru, který je průsvitný jako sklo.

VI. *Tělesa, která odrážejí paprsky a způsobují svít²⁹:*
Všechna neprůhledná, země, kámen, dřevo atd.

VII. *Předměty, jež paprsky odrážejí a napodobují záři světla:*

Jsou to zrcadla přirozená i umělá, tj. tělesa s uhlazeným povrchem, která brání průchodu paprsků a vůbec je nerozptylují, jak se to děje u povrchu těles drsných, nýbrž je dokonale odrážejí v jejich úplnosti.

VIII. *Z toho je třeba vyvozovat, že SVĚTLO JE POHYB.* Vyplývá to totiž z těchto skutečností:

1. *Ze světla vyzárají paprsky.* Vyzáření a rozptylování je však pohyb. Je to tedy pohyb a vzniká pohybem.
2. *Paprsky se odrážejí.* Kde je však odraz, tam musí být i náraz. Kde je náraz, tam je i pohyb.
3. *Paprsky se obracejí zpět,* aby se vrátily tam, odkud vyšly, nebo se obrátily někam jinam. Pohyb paprsků je však pohybem. Pohybem je tedy i světlo samo, z něhož paprsky (jako potůčky) vyvěrají.
4. *Paprsky se však i lámou* $\wedge$. I to je pohyb.
5. *Spojené paprsky nabývají větší síly,* stejně jako vítr, vhání-li se do úzkého prostoru, nebo více potoků, které se slévají v jeden proud. To je tedy také pohyb.
6. *Veškeré vnímání se děje dotykem.* Stejně je tomu tedy i u vidění. Je to patrné z toho, že obraz (podoba) viděné věci se objevuje v oku, kde je možné jej i pozorovat. Viděné věci jsou tedy i tam. Jsou-li tam, byly tam tedy přeneseny. Nepřenáší je tam však nic jiného než světlo, proto-že bez světla by se tam nepřeněsly. Tedy přenáší-li světlo obrazy, přenáší je s sebou. Nejprve však přenáší sebe samo (podle metafyzického axiому, že cokoli něco činí, činí to především sobě). Světlo je tedy *nesení*³⁰ a nesení je pohyb.
7. *Přilísné dívání dráždí oči.* Jak se to ale děje, ne-li přímým dotykem?
8. *Světlo se vyvolává pohybem,* jako když se například srazí železo s kamenem (nebo železo s železem, či kámen s kamenem) a vyšlehnou při tom jiskry. Světlo je tedy jakýsi velice prudký shluk pranepatrných částíček kamínku, který jej zahaluje kolem dokola.
9. *Zár plamene, který vysílá paprsky světla, je teplo.* Tedy i teplo je pohyb.
10. *Paprsky z plamene a světla se rozptylují tak, že nejmocnější jsou kolem síředu, vzdálenější pak slábnou, až posléze zanikají.* To je přirozená povaha všech pohyblivých věcí.
11. *Tyto paprsky lze soustředit do velmi úzkých prostorů, aby jejich osvětlovací schopnost byla co největší;* učil pokus.
12. *Zkušenost učí, že se za prudkého větru i obrazy viditelných věcí chvějí a třesou.*
13. *Prudké světlo dráždí oči.* Paprsky jsou tedy něčím skutečným, co proudí ze světelného zdroje, zasahuje jednotlivé předměty, proniká jimi a tříští je.

Nyní zbývá pátrat po tom, čím se liší světlo od tepla a chladu a místního pohybu.

- Snad takhle?
1. *Místní pohyb je nesení celé věci.*
  2. *Pohyb tepla je rozptylování jednotlivých částí, pohybujících se sem a tam.*
  3. *Pohyb světla je rozptylování zjemněných částí na všechny strany.*

Poznámka: Světlo a oheň jsou obdařeny všemi třemi těmito pohyby. Plamen totiž jednak nese sama sebe na určitém místě (náš plamen vzhůru, nebeský plamen v kruzích), jednak rozlévá své paprsky, a konečně prostřednictvím odrazu paprsků vyvolává teplo.

Na základě toho se dají bez obtíží řešit úlohy:

Proč prudší pohyb těles vyvolává teplo a dokonce vzněcuje i oheň?

Proč paprsky světla, když odskakují nebo se odrážejí zpět, dávají daleko větší teplo, sdruží-li se, takže spalují a zapalují řadu věcí jiných? To proto, že všechno toto je pohyb a liší se od sebe jen způsobem a stupněm.

X. Zbývá ještě odpovědět na tyto otázky:

1. Co je plamen materiálně, tj. co je to hořet (formálně je totiž pohybem, a to jak postupným, šířícím se ze sebe, tak i rozptylujícím se a pohybujícím se tam a zpět). Odpověď: Hořet může jen síra nebo to, co je sirou napuštěno, tedy to, co je tučné. Plamen je tedy tučnost, jež se rozptyluje do vzduchu; protože je lehká, stoupá vzhůru, a protože má světlo, vysílá paprsky na všechny strany. Je tomu tak, protože:

- 1) Planoucí tělesa sama sebe žarem stravují.
- 2) Potřebují dýchat a potřebují rozsáhlejší prostor.
- 3) Prudší plamen a světlo dráždí oči. Jak se to děje? Nejinak, než že ze sebe vysílá jakési šipy.

2. Co je paprsek? Odpověď: Výron plamene, totiž zapálená tučnost, vysílaná v nejmenších částech na všechny strany.

3. Jakým způsobem se mohou paprsky 1. rozptylovat do tak velkých vzdáleností; 2. a to na kteroukoli stranu; 3. tak, že i jednotlivé z nich nesou s sebou neporušený obraz světla; 4. to všechno v jediném okamžiku?

Odpověď: ad 1. To proto, že olejnatá přirozenost se může bezmezně rozpadat v tisíce a tisíce atomů.

ad 2. Protože je to pohyb rozptylem, a ten se nerozlévá jinak než kruhovitě.

ad 3. Jestliže jakákoli kapka vody má vlastnosti vody celé (vlhkost, plynost a rozptýlitelnost), stejně jako kterákoli jiskra má celou přirozenost ohně (tj. teplo a světlo), proč by tedy nemohl poskytovat kterýkoli paprsek světla úplný obraz světla?

ad 4. Je jisté, že se toto rozptylování děje rychle, ale ne v okamžiku.

4. Je oheň jen tam, kde se pohybuje, kde svítí a hřeje, nebo je i někde upoután, kde se ničím z toho, co jsme právě vložili, nevyznačuje, dokud není vyvolán? Může se například říci, že je oheň v oceli, síře, pepři atd.? Odpověď: Je-li možné jej odtud vyvolat, pak tam být musí, neboť kdyby nebyl uvnitř, nebylo by možné vyvolat jej ven. Jak tam ale může být, když se tam neprojevují jeho vlastnosti (pohyb, záře a teplo)? Odpověď: Tím způsobem, jakým je každá věc ve svých principech, totiž v možnosti. Nelze jej však vyvolat bez pohybu, jímž se probudí i jeho vlastní pohyb, plamen a teplo. Plamen a teplo jsou tam tedy stejným způsobem, jako je pohyb ve všem pohyblivém, tedy jako možnost. Je-li tomu tak, pak není vhodné říkat jen pohyb, nýbrž pohyblivé těleso, a nedá se pak říci světlo, nýbrž světelné těleso, ne teplo, nýbrž tepelné těleso, a pak ani oheň, nýbrž ohnivité těleso. To znamená, že jsou zde zárodky tepla, světla a pohybu, a tedy je zde i oheň.

5. Otázka: Proč oheň v okamžiku uchvátí a spotřebuje střešný prach, ale ne dřevo a jiné věci? Odpověď: Když plamen hledá svou potravu, přitahuje všechno, co je mu podobné, a protože to je v střešném prachu pohromadě, zmocňuje se toho najednou. V dřevě však tomu brání části materiální, části solné a rtuťové, které pomalu rozhlašují, a tak si je přizpůsobuje, uvolní jejich póry a vytahuje z nich tučnost a olizuje ji. V kamenech však a v kovech je velmi husté pojidlo a nelze je tak snadno od sebe oddělit, aby se jejich části rozložily ve vzduch a daly se zapálit, ale uvolní se ze svých pout teprve tehdy, pronikne-li do nich teplo, které působí, že se stávají kapalnými.

Pokus, jak je možné světlo vykládat pansoficky. Je však třeba předeslat výklad o ohni

Pohyb působí v ohni trojím způsobem: hoří, spaluje a svítí. Hoří sám v sobě, spaluje pro sebe (jako potravu) to, co je v jeho blízkosti, svítí i to.

mu, co je velmi vzdálené. Hoření způsobuje spalování, hoření a spalování spolu vyvolávají plamen a z toho je i světlo. Je třeba nyní pátrat, co je hoření a jak vzniká, co je spalování a jak vzniká, a posléze, co je plamen nebo jas či světlo. Je třeba nejdříve uvažovat o jednotlivých z nich a pátrat, proč vlastně jsou.

Hoření je pohyb sám v sobě, spalování je pohyb mimo sebe, přibližování toho, s čím sousedí, záře je výsledkem obojího jako vítězství triumf vyvolaný zrakům všech. A právě z tohoto trojího se skládá činnost ohně. Bylo by snad lépe tento postup rozvést do sedmi stupňů? Určitě!

První stupeň ohnivosti je být zapálen neboli přijmout plamen; 2. zachytit kolem sebe všechny své části; 3. hořet; 4. přitahovat si ze sousedství podobného; 5. vyvrhovat strusky (zbytky vodnaté vlhkosti a všeho v něm tytéž věci náležely zalíbení); 6. vylévat ze sebe paprsky světla a dát věcem svít; 7. aby

Světlo je záře planoucí olejnaté podstaty, která se paprsky, jež vysílá kolem, rozptyluje a zprostředkuje tak viditelnost věcí. Světlo tedy ze sebe vydává a vždycky v sobě chová trojí: záři, paprsky a svít. Záře je vlastní žití plamene, paprsek je šíření záře postupující všemi směry, pronikající tělesy průsvitnými a zarážející se před tělesy neprůhlednými, svít je smíšení paprsků odrážejících se od neprůhledných předmětů a jas rozlévající se na okolní neprůhledné předměty.

- Poučky o záři:
1. Záři nelze oddělit od plamene. Stane-li se tak, pak okamžitě hasne.
  2. Záře vysílá paprsky na všechny strany.
  3. Paprsek však, narazí-li na neprůhledný předmět, odráží se a působí svít.

- Poučky o paprsku:
1. Paprsek je něco, co vyvěrá jako potůček ze svého pramene, jímž je záře, obraz světla, neviditelný sám o sobě, ale viditelný na předmětu, nepostaví-li se mu do cesty překážka.
  2. Paprsek se rozlévá od světla na všechny strany.
  3. Rozlévá se jakoby v jediném okamžiku. (Světlo totiž nemá protiklad, s nímž by muselo zápasit, což by nebylo bez časového zdržení, neboť tma, která je jeho opakem, je pouhou zbaveností.)
  4. Postupuje jen přímým směrem. Vstoupí-li mu do cesty nějaký předmět, který vrhá stín, láme se.
  5. Paprsek proniká jen tělesy, jež jsou řídká, jako je vzduch a do jisté míry voda, dále i tělesy, jež jsou sice pevná, ale svou čistotou se podobají vzduchu a vodě, jako je sklo.
  6. Položí-li paprsku do cesty něco vyhlazeného, otočí jej to a obrátí jiným směrem.

7. Jestliže něco neprůhledného, pak se paprsek třští a dává svít. Stín, který zůstává na opačné straně neprůhledného tělesa, se prostírá přímo v opačném směru ke světlu.

8. Na průsvitném tělese je paprsek neviditelný. Lze jej vidět jen na neprůhledném tělese.

9. Předmět neprůhledný na té straně, kam paprsek dopadá kolmo, dostává více světla, než na bocích. (Příčina je dvojitá: jednak je z této strany světlu blíže, jednak kolmo dopadající paprsek se silněji odráží než ten, který postupuje šikmo, protože mu překáží hrany.)

10. Čím je paprsek kratší, tím je silnější, je-li prostor, kde působí, větší, pak jeho síla ochabuje. (Proto také svíčka jasněji osvětluje malou místnost než velký sál.)

11. Má-li paprsek pronikat dvěma průsvitnými předměty, láme se.

12. Protože je paprsek rozptýleným světlem, je slabší než světlo samo, ale přece, spojí-li se několik paprsků, je jejich záře větší. S paprskem se děje trojí: odráží se, ohýbá se a láme se. Odraz vydává, svit, ohyb přenáší obraz světla jinam, lom působí omyly vidění. Paprsek, který se ohýbá, skýtá více svitu než paprsek odražený. Světlo zářící kruhovitě ozařuje polovinu kulovitého předmětu, u menšího předmětu více než polovinu, u většího méně než polovinu. Svítící kulaté těleso ozařuje zblízka větší část menšího kulatého tělesa, z dálky menší.

Poučky o svitu:

1. Paprsek, který se odráží od neprůhledného tělesa, se rozptýluje zpět a na strany a nazývá se svit.
2. Proto může svit proniknout tam, kam jak světlo, tak paprsek proniknout nemohou, a to obloukem a oklikami.
3. Avšak proto, že svit je rozptýlený paprsek, je slabší a řidší než paprsek sám.
4. Paprsek, který proniká úzkým otvorem do tmavého místa, je tím širší, čím je delší, protože se skládá z přímek, které se spolu navzájem jakoby protínají, jako $\times$.

5. Tyž paprsek zobrazil v tomtéž tmavém místě, položí-li se mu do cesty bílý papír, všechno, co se děje venku, odkud paprsek přichází.

[Z hlediska světla jsou tělesa svítící průsvitná a neprůhledná. První z nich světlo vysílají, druhá propouštějí, třetí odrážejí a rozptýlí. Netiká se správně, že větší svit zatemňuje svit menší. Jak by totiž mohl něco zatemňovat, není-li sám tmavý. Správnější je výrok, že jej pohlcuje, zakrývá a působí, že jej lze stěží postřehnout.]

Úlohy o světle a teple.

Je třeba vypátrat:

1. Jak se odděluje světlo od tepla, například v rubinu, ve světlušce, v hniječím dřevě?

[Což nestačí říci, že světlo je tam mrtvé, jak se běžně říká? Ale co je mrtvé světlo? To, které se nepohybuje. A není tam vsutku pohyb? Paprsky se přece pohybují k oku. Co tedy řekneme? Tyto věci je třeba prozkoumat lépe.]

2. Jak se odděluje teplo od světla, například v tmavém teplém topení? A ve stejném topení v zimě hodně rozpáleném, a pak zářícím?

[Což nestačí říci, že paprsky plamene, jež jsou uzavřeny v peci, nemohou neprůhlednou látkou peci proniknout a že se zde zastaví, ale proudění vzduchu ohřívajícího peci ze všech stran znásobuje účinek topení? Dostí na tom. Lépe: Pouze teplo je kroužení, světlo –.]²²

3. Jak proniká teplo a chlad tuhými předměty – hrnec, pec, sklenice?

[Odpověď: Děje se tak zahřátím nebo ochlazením nádoby, od níž se opět ohřívá nebo ochlazuje v ní obsazený vzduch nebo tekutina.]

4. Jak proniká světlo tuhými průsvitnými předměty, neboli jak pevné průsvitné předměty paprsky propouštějí? Jako sklo, dýmánek, rohovina...

[Odpověď: Nepropouštějí tytéž paprsky co do jejich počtu, neboť paprsky světla se zastavují ve skle a tam vyvolávají obrazy světla nebo svítícího předmětu, a ty pak opět září na to, co jim stojí v cestě. Vznikají tam tedy paprsky nové, paprsky druhého řádu. Postaví-li se mezi světlo a oko více skel, jsou to paprsky třetího, čtvrtého nebo i dalšího řádu. Proto jsou stále slabší a slabší. (Toto však asi není zcela přesné. Takto by to patrně nebyly skutečné paprsky –.)]

5. Proč se světlo šíří jen přímými paprsky, ale svit a teplo také oklikami?

[Děje se tak odrazem a tláčením, což přece jen svit a teplo zmenšuje, neboť je to zřetelné.]

6. Jak velká část světové látky se asi takto spotřebuje?

[Lze to postihnout nějakou analogií? – Nic nám nebrání o tom přemýšlet.]²³

[– –]

PYROTECHNIE

Čili dovednosti spojené se světlem nebo ohněm

Z nebe sestupujeme do oblasti podměsíční,²⁴ kde jsou nejvýznamnější a vzhledem k účinku podivuhodně ohnivé atmosférické jevy: hrom a blesky, padající hvězdy, létavice atd. Ty se pokoušela dovednost napodobit tím, že vytvářela něco podobného, neboť ovládat tyto jevy není možné, jak do-
svědčuje Bůh v knize Jóbově, kap. 38.

Misto blesku byl vynalezen střelný prach a střelné zbraně. Staří měli pří-
sloví: *Blesk napodobit nelze*. My však již můžeme toto jejich *ne* vymazat.
Misto padajících hvězd máme to, že můžeme zhasiou a čadící svíčku zapá-
lit od jiné. *Létavici* je ohňostroj.

Jsou i dovednosti, jimiž lze oheň umělé vyvolávat, upevňovat, uchovávat,
vrhat do dálky a pohodlně předávat jiným atd.

Jsou také dovednosti, které vytvářejí umělé světlo (jak jinak by bylo mož-
né zdržovat se v noci v místnostech bez ohně), stejně jako umění vytápět
místnosti a odvádět kouř. O tom si přečti vybraná místa ve spise Weckero-
vé, str. 43–63 a str. 69.²⁵

O vytápění místností v studených krajinách je třeba připomenout, že ne-
ní dobře, děje-li se tak kamny (Kachelofen), poněvadž uvnitř se rozehvívá
vzduch spolu se všemi výparů a špinou, a že lepší jsou krby (jako v Itálii
a ve Švédsku), protože syrové páry jsou plamenem přitahovány a stravová-
ny a zbytek se pak vypouští ven.

Dále máme *lampy*, které působí, že se v místnosti všechno zdá zelené,
černé, červené (viz Wecker, str. 453).

Oheň, který nelze uhasit vodou, se nazývá *tecký*. O různých možnostech
jeho složení nás poučuje Aristotelés ve spise zvlášť tomuto ohni věnova-
ném.²⁶

Naopak se zase vyrábí i oheň, který se vodou zapaluje a olejem uhasíná.
Stejně tak oheň, který se rozžihá větrem nebo sluncem, a rovněž oheň, kte-
rý se nazývá *planoucí vodou* a nestravuje nic jiného než sebe sama.

Jsou i *neuhasitelné ohně*, *nehořlavé oleje* a *věčné lampy*, které nelze uhasit
ani větrem, ani vodou, ani žádným jiným způsobem. To všechno jsou napo-
dobeniny hvězd.

Naproti tomu byl vynalezen i *prostředek*, aby oheň nemohl škodit. Tak ne-
může uškodit dřevu napuštěnému určitou tekutinou. I natře-li se jí ruka, lze
do ní vzít žhavé železo nebo ji ponorit do rozpuštěného kovu, aniž by se jí
cokoli stalo, a dokonce je možné vrhnout se do ohně celým tělem bez jaké-
koli škody.

[NB. Je-li to pravda, potom bude možné věřit i tomu, co se píše o salamandru a o jakési
můře, že totiž snáší bez úrazu oheň.]²⁷

Otázka:

1. Může být vsutku neuhasitelný oheň?

Odpověď: Měli-li jej staří, pak nepochybně. Je však možné tomu oprav-
du věřit?

2. Je možné získat ze zahrávajícího dřeva mrtvé světlo, kolikrát bychom
chtěli?

Odpověď: Kdyby tomu tak bylo a kdyby bylo vsutku neuhasitelné, pak
by se mohly na veřejných cestách z něho stavět sochy, aby mohl každý i za
nevědné noci jít tam, kam by potřeboval.

Sem je snad možné zařadit i Faulhaberův²⁸ vynález podzemních komor,
v nichž by se zachránili lidé za velkých požárů. Dále i měření účinku hvězd
na vzduch teploměrem. Nelze sem zařadit *planoucí zrcadla* všeho druhu
i dalekohledy a jiné optické přístroje? Zajisté, ale to nepatří k výkladům
o ohni, nýbrž k výkladům o světle.

Na základě geometrie a optiky vznikají různé podivuhodné obrazy. Způsobují to různá zrcadla, některá vyhloubená, jiná v podobě sloupů, která umožňují vidět obrazy věci ve vzduchu, bez ohledu na jejich vzájemné vzdálenosti, jako přeludy.

Základní rozdíly mezi zrcadly jsou tři: jsou zrcadla rovná, vyhloubená a vypouklá. Kromě toho jsou ještě i zrcadla sloupovitá, zrcadla zakřivená –

a vypouklá. Kromě toho jsou ještě i zrcadla sloupovitá, zrcadla zakřivená –

K zrcadlům dále patří:
1. Zrcadla, jejichž působením vznikají obrazy i mimo zrcadlo, ve vzduchu, a to i v dosti velké vzdálenosti, takže lidé věci neznají se domnívají, že vidí celý obraz, ačkoli to není nic jiného než liché, od zrcadla se odrážející přeludy.

2. Předvádění toho, co se děje venku, v jakési temné komoře, a to v živých barvách. Je totiž třeba upat okna tak, aby nemohlo dovnitř pronikat nic ze slunečního světla, kromě jediného co nejmenšího kulatého otvoru. Sluneční paprsky, které jim vniknou, na nastaveném bílém papíře, bílé tabulce nebo i na celém zrcadle pak dokonale zobrazují všechno, co je venku.

3. Obdiv si zaslouží i onen zrakový klam, kdy se obrazy nebo i písmena, napsaná určitým umělým způsobem, vystaví jasným paprskům měsíce za úplňku, a pak se tyto obrazy, odrážející se s měsíčními paprsky, objeví na samém kotouči měsíčním, takže si je člověk těchto věcí znalý může přecíst, ať je kdekoli. Tak to činil kdysi Pythagoras, a říká se, že i dnes jsou lidé, kterým to není neznámé.²⁰

4. Cornelius Agrippa⁴⁹ tvrdil, že dovede sestavit dvě zrcadla navzájem si své paprsky sdělující a vracející, v nichž lze za slunečního světla vidět zcela zřetelně všechno, co sluneční paprsky osvětlují, i na vzdálenost mnoha mil.

Chemie.

Zvláštní a důležitou částí pyrotechnie je chemie, která napodobuje ono nebeské teplo, jež plodí a přetváří všechno.

Chemie totiž vychází z téhož základu jako vlastní tvoření a uchovávání věci. Vždyť oheň (neboli světlo) tím, že látku mění, umožňuje duchu, aby jí dával určitou formu (to je totiž jediný způsob, jak může vzniknout jakákoli věc) – Umělý oheň, používá-li se ho správně, tím, že látku změkčuje a uvolňuje její pouta, činí zřejmým, z čeho byla jakákoli věc složena. Tedy tak jako nebe přirozeně prokazuje službu zemi (to znamená oblasti živlů), přičemž ono působí činně, zatímco země se chová trpně, tak i z nebe svedený oheň – Rozdíl je v tom, že přirozený oheň slouží svým prudkým působením k vytváření věcí, zatímco oheň umělý s prudkostí ještě větší k jejich zkáze, aby se po oddělení toho, co je nečisté, objevilo jen to, co je čistší –

Účel chemie je trojí:

1. Odstraňování a vzájemné oddělování přimíšených prvků, aby se poznala přirozenost věci.
2. Přeměna méně vzácných druhů v druhy vzácnější (zvláště kovů), čímž se zabývá především alchymie.
3. Pročišťování léků, aby vydatně působily na nemocnou i zdravou přirozenost.

O těchto věcech viz Sennertovu knihu O souhlasu a nesouhlasu chemiků s galeniky.⁴¹

Úkony chemiků jsou velmi zajímavé na pohled a výsledky jejich práce jsou tak vynikající, že se zdá, že nemají daleko k zázrakům. Proto ti, kteří v tomto oboru pracují, snadno na všechno jiné zapomínají. Vše, čím se chemikové honosí, nepostrádá oprávnění. To, co je v teologii předmětem víry, oni předvádějí názorně před zraky všech, například tajemství jedničky

a trojky, roztroušené v celé oblasti přírody, vtělení Slova, očistění krve, znovuzrození křtem, slavné vzkříšení těl, hrůzy pekelných trestů atd.

Pomocí síly ohně a umění s ním zacházet se naučili chemikové proměňováním a očišťováním opravovat a zvelebovat, co je ve věcech přírodou přimíšeno nevhodné, a to jak v říši rostlin a živočichů, tak zvláště v říši nerostů.

Poznámka: Je-li pátá bytlost⁴², získaná jako výtazek z věci, vskutku taková, jak ji popisuje Drebbel⁴³ (na dotek ani studená, ani teplá, ani vlhká, ani suchá, a přece nejvyšší měrou ochlazující, oteplovající, zavlažující a vysušující), pak je podivuhodným zrcadlem Nekonečného Jsoucna, jehož přirozenost je nejjednodušší, a přece pro všechno dostačující.

O uvolňování duchů nerostů a rostlin (jejich působení je pak mocnější, jsou-li zbaveni pout hmoty, než jsou-li v hmotě uzavřeni) zjistili chemiči filozofové již mnohé. Avšak jak je tomu s *duchy živočichů*?

Kromě toho je zde i zvláštní úkol: jestliže polapili částí duchů, může být polapen i duch celý? Je pravda to, co prý dovedl jakýsi nejménovaný muž (snad Sendivogius⁴⁴), který prý měl v skleněné nádobě uzavřených několik celých duchů (nebo duší) rostlin v podobě popela, a kdykoli chtěl, vystavil nádobu příslušnému teplu? Popel se rozplýval v stoupající kouř a duch, v něm uzavřený, postupně vytvářel podobu svého druhu a nabýval i jeho barvy. Byl to krásný objev a je třeba jen litovat, jestliže upadl v zapomnění. Bylo by proč si přát, aby se toto umění zahrávat si důvěrně s duchy rostlin stalo obecně známým. Kéž bychom mohli takto jednat s červíky, mouchami, včelami, ptáčky atd. a dovedli je probudit, kolikrát by nám bylo líbo, k novému životu! Jak velký by to byl přínos pro umění a jak velký pokrok k odhalování moudrosti Boží!

Poznámka: Kdybychom tak přesně znali přirozenost věci, mohli bychom nejen přesně napodobit přírodu a vytvářet nové tvory, nýbrž i tvořit zmenšené světy.

Znalost takových skrytých věcí je základem magie, ale zde jsou nutné spolehlivé vědomosti. Běžné knihy o přírodní magii bývají snůškou největších lží, už i Plinius většinu toho, co předkládá, shromáždil nerozvázně, aniž by přihlížel ke zkušenosti. Připomeneme zde něco málo z toho.

Magie.

Dovednost, která si stanoví úkol zkoumat i kvality, které nejsou obecně známé, aby se dosáhlo jejich neznámých účinků, se nazývá magie.

Protože je to umění vyššího řádu, které pomocí skrytých a hlubších znalostí přírodních sil dospívá k podivuhodným a obecně málo známým účinkům, nazvali je staří magie. Toto slovo znamená v perštíně moudrost. Magie sama o sobě je tedy hodná úcty, ale přesto získala špatnou pověst vinou těch, kteří do ní zaváděli pošestilé pověry a šalby a snažili se klamat smysly, nebo dokonce pomocí Satana pátrat po věcech skrytých, ale přesto si přáli, aby se jim říkalo mágové.

Sama o sobě není nic jiného, než trochu zvláštní vědomost o tom, jak dosáhnout toho, aby činné věci působily na trpné, a to buď při léčení, nebo při něčem jiném. V přírodě je totiž mnoho skrytých věcí, které, jsou-li dobře pochopeny a navzájem spolu spojeny, zdají se těm, kteří nevědí, jaké jsou jejich příčiny, jako zázraky nebo kousky kejklířů.

Poznámka: Podle Cornelia Agrippy⁴⁵ se magie dělí, jako sám svět, na elementární (tu nazývají přírodní), nebeskou a Boží. Věří se totiž, že Bůh nejnížší svět, tj. svět elementární, řídí prostřednictvím hvězd, vyšší svět ovládá prostřednictvím andělů. Magie tedy předpokládá znalost fyziky, matematiky a teologie.

Napomenutí:
Aby mohla být lépe pozorována tajemství přírody, nechť jsou postaveny pozorovatelné tyčičky se co nejvýše do vzduchu a sahající co nehlouběji do země. Na nejvyšších horách je tedy třeba postavit co nejvyšší věže a v nehlubších údolích vykopat co nehlubší podzemní cesty, ne aby přinášely zisk, jako doly na kovy, nýbrž aby přinášely světlo ve prospěch filozofie --

URANOTECHNIE

Vzdělávání nebe se zakládá na řízení, napodobení a užitku.

I. Řízení nebe není možné, jak svědčí Bůh v knize Jób 38,31,32,33,35. Uvedené případy nejsou v naší moci, neboť jejich řád je věčný a nezměnitelný. Protože lidé nechtějí, aby na nebi probíhalo něco, o čem by nevěděli, věnovali tomu hodně píle a s velkou houževnatostí vytvářeli různé hypotézy, jak by mohli poznat cesty hvězd i do budoucnosti.

II. Užítí nebe, poněvadž je o něm zmínka v První knize Mojžišově (Gn 1,14), se zvažovalo různými způsoby, leckdy až do pošedilých důsledků. Tato dovednost se nazývá ASTROLOGIE. Její části jsou:

1. Sestavování kalendářů.⁴⁶ Jeho úkolem je přesně označování času, roků, měsíců a dní, a toho, co se na nebi v kterékoli chvíli děje, z pozorování nebeských světél a různých jiných zjevů. Tato část astrologie poskytuje naprostou jistotu a činí velké potěšení.

2. Předpovídání toho, co se kdy stane v nižším světě, tj. v říši živlů (ohledně počasí), rostlin, živočichů, v různých královstvích. Mnoho z toho se sice zdaří a splní (poněvadž rozrušují-li se horní vrstvy, rozrušují se i dolní), ale mnohé z toho zklame, ne snad pro nějakou závadu ve sféře nebeské, nýbrž pro nedostatečnost našeho umění.

3. Věštění lidského osudu podle konstelace hvězd v době narození.⁴⁷ Sem patří i posudek o soudní astrologii ze Zanchiova spisu *O dle šesti dní* (str. 572-577)⁴⁸ a z *Posvátné filozofie* Vallesiovy⁴⁹, kde je mnoho věcí krásně řečeno.

To, že hvězdy mocně působí na živly a že mají vliv i na duchy lidí, pokud přebývají v tělech, ponecháme k obhajobě těm, kteří mají o síle hvězd a jejich vlivech toto mínění. My totiž pokládáme za nedůstojný názor, že Boží lid je řízen hvězdami, neboť ti, kteří se znovu zrodili zásluhou Kristovou, nepodléhají řádu stvořeného světa a neřídí je duch světa, nýbrž duch Boží.

Některí rovněž shledávají, že je úplná pravda to, že lidé příliš oddáni astrologii jsou špatnými mysliteli v oblasti přírodní filozofie, protože všechno vztahují k nebi, které je příčinou vzdálenou, a vůbec nepřihlížejí k nejbližším příčinám změn. A že jsou rovněž i špatnými mysliteli v oblasti filozofie mravů, neboť při zkoumání nešťastných událostí se buď jako ohromení třesou hrůzou nad zlem, k němuž došlo z nerozumnosti, nebo kterému se mohlo s určitostí moudrým uvažováním předejít, nebo se nesnaží získat si vlastní silou dobro, které očekávají od hvězd. Konečně jsou i špatnými křesťany, neboť tak utkvěli na příčinách druhého řádu, že takřka zapomněli na prvotní a propadají bezbožnosti, některé z nich pak dokonce i ateismu.

Abychom však nebyli úplně neznalí této dovednosti, předkládáme zde základy, na nichž astrologové své názory budují.

Základy astrologie.

I. Nic z toho, co je na nebi, není zbytečné. To nedovoluje moudrost Boží a plnost světa. Tedy ani žádná planeta, ani žádná hvězda.

II. Ani žádná rozmanitost věcí není nadarmo. Tedy není nadarmo ani rozmanitost velikostí, tvaru a kvality hvězd.

III. Není nadarmo pohyb nebeských těles po rozmanitých drahách. Tedy ani pozorování hvězd.

IV. Bůh poskytl nebe stejně jako zemi s příslušnými stvořeními člověku k pozorování. Je tedy třeba to zkoumat.

V. Opatřil nebeské věci stejně jako pozemské různými znaky (aby totiž pomáhaly těm, kteří o nich uvažují, pro snadnější poznání účelu a užitku).

VI. Rovněž Bůh nepřikázal nadarmo, aby bylo psáno, že byla nebeská světla udělána jako znamení (Gn 1,14). Neříká totiž, přesně vzato, že jsou příčinou účinnou, způsobující svým pohybem světlo a tmu nebo svým teplem počasí, nýbrž mluví zde jen o znacích toho, co nevytvářejí hvězdy samy, nýbrž činí to Bůh, a to všechno v příhodném čase (Kaz 3,11). Nestačí tedy chápat jen to, co je dílem hvězd, totiž dělení času na dny, měsíce, roky a zatmění atd., nýbrž i to, co to znamená.

VII. Jako řádné a obvyklé znaky neoznačují nic kromě věcí řádných a obvyklých, tak znaky mimořádné a neobvyklé mohou označovat pouze něco, co je mimořádné a neobvyklé.

VIII. Výklady mimořádných znaků je třeba čerpat jednak z Božích zjevení (pokud jde o činy Boží prozřetelnosti), jednak z rozložení věcí samých ve světě (tj. z hlediska zájmů občanských záležitostí a církve), jednak z dobových souvislostí a posléze ze skrytého vnutnutí Božího (tak jako Daniel dovedl neklamně vyložit, co znamenají slova mené, mené --⁵⁰).

Dovednost, která se zakládá na výkladech skrytého působení nebe a nazývá se *mantickou astrologií*, je třeba zkoumat a posuzovat z hlediska přírodních zákonů a zkušenosti, ovšem tak, aby se ukázalo, že ty věci mají své základy v prvích principech a normách věci (metafyzických).

[O astrologii si přečti výklady Verulánského, str. 154-162 v osmém vydání⁵¹]

Napodobení nebe se děje obvykle tak, že se vytvářejí glóby čili umělé koule, astroláby⁵² a podobné přístroje, nebo tak, že se zeměkoule obejde koldokola. To bylo kdysi jen výsadou slunce, ale dnes mohou tak učinit i prostí námořníci, jak ukázal Angličan Drake⁵³ (viz Verulánský, str. 105 v osmém vydání⁵⁴).

Poznámka: Nejlépe by bylo popsát zde kouli *Sabotovu*⁵⁵, v jejím středu seděl člověk, který pozoroval kroužení nebeských sfér. Rovněž i glóbus *Archimédův*, který popsal ve verších Claudianus⁵⁶, a ten, který byl zhotoven ve Štrasburku⁵⁷, ale ne dost dokonale. I my máme automat⁵⁸, který vykonává všechny pohyby, a bylo by možné zhotovit i model koule světové, do něhož by se vložil stroj, který by jej uváděl do pohybu.

Protože je na nebi trojí podstatné, tj. pohyb, světlo a teplo, usilovali lidé o tyto vynálezy: samohybné stroje, jako jsou mlýny a hodiny; svítlny a svítidla všeho druhu a dokonce i neuhasitelné lampy; různá zařízení vydávající teplo -- Poněvadž na nebi je nikdy neustávající pohyb, neuhasínající světlo a nejživotodárnější teplo, které nikdy nezslábně, snažme se cestou umění vynalézt věčně se pohybující stroj (Wecker, str. 568 a Drebhel⁵⁹), neuhasitelný oheň a nesmrtelný život, nebo alespoň skoro nesmrtelný, tj. co nejdelší a bez stárnutí.

Poznámka: *Věčně se pohybující stroj*, perpetuum mobile, lze získat dvojným způsobem:

1. Stroj zakládající se na principu *ohně*. Je to možné, bude-li objeven věčný oheň (neboť jedině působením ohně vzniká v přírodě pohyb).

2. Stroj zakládající se na principu *zemské tíže*. K tomu jsou nutná tři závaží, dvě přirozeně těžká, z nichž jedno se pohybuje směrem dolů, druhé je co nejvzdálenější od středu, třetí se pohybuje směrem nahoru.

Poznámka: Je třeba uvažovat i o tom, zda by se dalo *vodní perpetuum mobile* pohánět tlakem vody -- nebo *vzdušné měchy*.⁶⁰

Pohyb slunce nelze změnit žádnou dovedností. (Stalo se to dosud jen dvakrát silou modlitby a neochvějné víry.⁶¹) Sluneční teplo se zesiluje jasným prostředím a planoucím zrcadly, sluneční světlo nabývá větší síly prostřednictvím čoček, mění se a nabývá různých barev prostřednictvím hrano- střednictvím čoček, mění se a nabývá různých barev prostřednictvím hrano-

střednictvím čoček, mění se a nabývá různých barev prostřednictvím hrano-

střednictvím čoček, mění se a nabývá různých barev prostřednictvím hrano-

střednictvím čoček, mění se a nabývá různých barev prostřednictvím hrano-

1. na pohyblivosti a čistosti, aby se člověk neoddal strnulosti a nečinnosti jako kus kamene;
2. na službě bližnímu ve dne i v noci, aniž bychom v ní kdy umdlévali a někomu vyčítali dobrodíní, která jsme mu prokázali;
3. na obcházení celého okrsku země, aniž bychom se k němu připoutá-
li - -⁶³

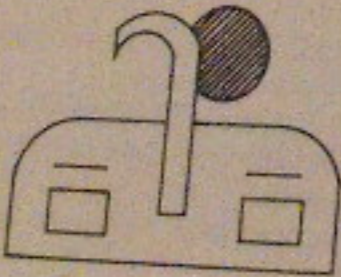
AEROTECHNIE A ANEMOTECHNIE

O užtku vzduchu.
Vzduch je pro svou řídkost nejprostupnější pro obrazy všeho, co je viditelné, slyšitelné i hmatatelné. Vstoupí-li totiž člověk někde, kde je úplná tma, vnímá přece nějak i věci hmatatelné, aniž by se jich dotýkal. Je-li totiž nablízku něco pevného (jako například zeď), sám vzduch člověka nějak omezuje. Zde mají původ i přirozené sny o věcech, které se stanou nebo třeba se už staly. Například, jestliže se mraky stahují k dešti, pak i vzduchem proniká podobné působení a vyvolává v mozku spícího člověka podobná zdání, a to zejména tam, kde se setká se silnou dispozicí k pronikání. Stejně tak se říká, že hrůza proniká lidmi procházejícími místem, na němž byla spáchána vražda. . . . Proto se také tvrdí, že může být něco zcela přirozeného, a nikoli pověra, aby přítel příteli na jakoukoli vzdálenost a v nejkratším čase mohl sdělovat své myšlenky. Cornelius Agrippa alespoň prohláší, že on to dovede a že to častěji i vykonal, domnívaje se, že se to děje prostřednictvím měsíce.⁶⁴

- Zde je třeba dále pojednat:
- o otravování vzduchu a o čistění vzduchu otráveného,
  - o měření hustoty vzduchu,
  - o teploměru neboli termoskopu,
  - o umění létat - spis o tom vyšel v Tübingen.⁶⁵

Anemotechnie.

Poněvadž lidský důmysl postřehl, že je možné mnohá a rozmanitá užití větrů, vymyslel si také různé práce s nimi, a snad jich může vymyslet i více. I. Řídit větry není ovšem možné, nebo jen měrou nepatrnou, třeba tím, že

je stočíme nějakými průchody tak, aby ten, kdo sedí v síni nebo ve své místnosti, mohl mít vítr, odkudkoli vane. Stejně tak i pod zemí . . .

II. Avšak *užívat větru lze velmi mnoha způsoby:*

1. Abychom se osvěžili, zvláště zdržujeme-li se v prostorách podzemních, jako například v dolech. Poznámka: Bylo by možné vymyslet něco podobného v místnostech a přibýtcích a podobně i v chrámech?
2. Aby nám předpovídal počasí a určoval, kdy je třeba zahájit polní práci.

3. K plavbě (sem zařadit i jména větrů).

4. K tažení vozů místo koní.

5. Možná, že i k létání.

6. K mléti.

7. K vysoušení bažin a moří.

8. K zábavě, jako jsou například drací nebo ptáci létající ve vzduchu. Snad lze vynalézt i mnohem více takových hraček.

III. *Napodobit větry lze:*

dmychadly,

měchy,

otvory v lázních, kuchyních, nebo měděnou koulí opatřenou otvory, naplněnou vodou a položenou na žhavé uhlí.

HYDROTECHNIE

[Sem bude třeba zařadit všechno, co lze říci o mračích, dešti, sněhu, krupobití, rosa, ledu, pramenech, studních, řekách a moři, dále to, co bylo dosud k jejich řízení, užití a napodobení vynalezeno, i to, o čem lze doufat, že ještě v tomto oboru vynalezeno bude. A o tom chceme připomenout následující.]

Řízení:

Jak lze usměrnit tok vody hrázemi různého druhu?

Jak lze způsobit, aby voda tekla z jednoho místa na druhé?

Jak zařídít, aby voda tekla směrem vzhůru?

Má se zde pojednat o umění potápěčském, nebo je spíše zařadit pod heslo *Ryby*?

Patří sem výklad o umění námořnickém, tj. jak voda umožňuje cestovat podobně jako země?

Jak destilační přístroje a hrnce uměle napodobí vypařování vody a převáží ji v páru?

Různé úvahy a zkoumání o řízení vody si vyhledej u Weckera, str. 71, 72, 73, 74.⁶⁶

Jak by bylo možné zařídít, aby voda tekla třeba i přes velmi vysoké hory do města ležícího pod horou, a to sama od sebe, aniž by ji hnala nějaká vnější síla?

Umožňuje to troji:

1. Všechno, co je těžké, se pohybuje směrem shora dolů.
2. Co je těžší, převažuje.
3. Není prázdný prostor.

Proto je třeba zhotovit roury a vést je od pramene směrem vzhůru až na vrchol hory (i kdyby sahal až do oblak) a potom zase z hory dolů na rovinnu. Je-li tato dolů se svažující část potrubí o něco delší a sestupuje-li do větší hloubky než ta, která vede vzhůru, bude její váha větší a voda poteče vlastní silou. A protože neexistuje prázdný prostor, pak voda, která stoupá vzhůru, bude stále nucena postupovat tímto směrem. Nejbezpečnějším důkazem toho je nástroj šenkýřů, který se česky nazývá *krokvice*.

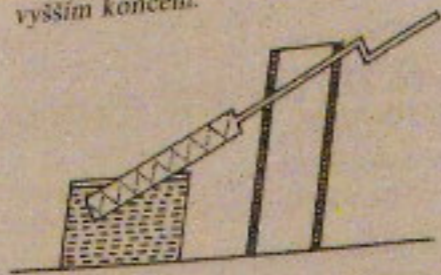
Různé vodovody:

Mezi jiným *Archimédův vodní šnek* (popsal jej ve třech knihách, vyda-

ných roku 1605 v Benátkách, Guidus Ubaldus⁶⁹). Voda tímto šnekem má protékat jakoukoli nakloněnou trubicí a válcem s hlubokými šnekovitými žlábkami –

Poznámka: Přístroj je třeba naklonit tak, aby byly šnekovité žlábkové v jeho spodní části poněkud vychýleny k horizontální rovině, a umístít jej nad vodní hladinu tak, aby mohla voda vniknout do prvního závitů šneku nebo-li kanálku (prázdný prostor se hned zaplní vzduchem). Tam se pak voda spustí dolů ke spodní straně přístroje, a když se jím otáčí, protože nemůže ani zpět, odkud přitekla, neboť je to vzhůru, ani se nebude moci dál zvedat vnitřkem kanálku, zůstane stále ve spodní části šneku, dokud nevyteče nejvyšším koncem.

Pravidlo:

1. Trubice nechť přesně odpovídá svými rozměry šneku, aby voda okolo nevytékala. Ještě lépe bude ji pevně připojit, aby se otáčela spolu se šnekem.
2. Pohyb budiž pomalý, aby voda mohla do spodní části vtékat.
3. Čím více bude šroub nakloněn, tím více vody bude zvedat, čím méně bude nakloněn, tím výše.

Poznámka: Vcelku jsou tři jednoduché způsoby, jak lze pohánět vodu vzhůru:

1. tlakem;
2. tažením vzhůru, aby vyplnila vzduchoprázdný prostor;
3. vytahováním pomocí šneku.

Sdružený způsob se uplatňuje v jednoduchých vodovodech při vedení vody z jedné hory na druhou nebo v jejím vedení z jedné roviny na druhou přes horu – a to pomocí přístroje, který se česky nazývá krokvice.⁶⁹

Sem patří:

- Umělé deště a zavlažování zahrad – –
- Umělý led uprostřed léta – –
- Poháry ze sněhu, jaké se zhotovují v Itálii.

Studny se vykopávají tam, kde voda sama o sobě nechce téci. Nebo se vede rourami či kanály sem a tam, nebo zase vzhůru pomocí šneků – – napomáháme odtoku řek atd.

Je to vskutku div, jak stojatá voda v nádržce sama sebe nutí téci vzhůru rourami a vyprazdňovat ji.

Zábavné je vytvářet ve vzduchu bubliny z namočeného mýdla, což se děje, vyfukujeme-li mýdlový roztok trubičkou.

Napodobením deště je stříkačka⁷⁰ k zalévání zahrad.

GEOTECHNIE

Země jako nejnižší část světa a přibýtek živočichů a lidí je podřízena naší vládě, ne sice jako celek, ale její jednotlivé části. Je to zřejmě proto, aby nám skýtala pohodlné bydlení atd. – –

Zde nalézá síla našeho rozumu největší možnosti, aby se tu cvičila, jako

ve vlastním domě, který už vybavila nebo hodlá vybavit nejrůznějšími zařízeními.

GEOMETRIE

V tomto oboru tvoříme glóby, zeměpisné a vodopisné mapy a píšeme kosmografické knihy.

Poznámka: 1. Místo papírových zeměpisných map by bylo výhodně užívat raději dřevěných, v nichž by byly pečlivě a přesně zachyceny hory a údolí, pahorky i roviny, města, vesnice a hrady – – Avšak i tak by mohly být sotva zobrazeny přesně, leda jako nějaké menší nákresy, nebo tak, aby bylo zobrazeno určité území nejprve celé, pak jeho jednotlivé části.

2. Rozdělení jednotlivých míst v určitých územích budiž provedeno jednak podle zeměpisné délky a podle zeměpisné šířky, dále podle klimatu. Rovněž o měření šířky pomocí Polární hvězdy a Slunce, délky pomocí zatmění a podle kolmého postavení Měsíce v kterékoli době.

Užití a řízení země spočívá v zemědělství a vzdělávání zahrad a vinic, dále pak i v proměnách samého povrchu zeměkoule. Stalo se to v Itálii, Číně i jinde, kde byly vylámany útesy a zasypana údolí, hory přeměněny v roviny, prokopány skály, odkryty nové mysy v moři. Dále se zde proniklo až do útrobu země, řekám byl vykázan jiný směr, moře byla spolu spojena průplavy, byla vyčerpána jezera, vysušeny bažiny, uměle byly vytvořeny nové ostrovy, jiné byly opět spojeny s pevninou atd. – –

Otázka: Proč neposkytuje celá země užitek všeho druhu? Vidíme totiž, že někde se daří vno a obilí nebo jsou tam naleziště kovů, jinde se zase nic z toho nenachází – –

Odpověď: 1. Podle přirozenosti nemůže tomu být jinak, protože různé věci vyžadují různé látky, slunce atd. Zde platí výrok Vergiliův: *Není na zemi místa, které by skýtalo všechno.*⁷¹ 2. Poněvadž něco bylo ponecháno lidské příčinlivosti, aby se lidé zabývali pěstováním a také přenášením potřebného odjinud. 3. I pro lidskou společnost to byla příležitost a popud, aby jedni, protože potřebují druhé, ctili tak či onak lidská práva.

O cestách v podzemí psal Londýňan John Dee.⁷²

KAPITOLA IV⁷³

O dovednostech zabývajících se neživými sraženinami,⁷⁴ tj. povětrnostními jevy a nerosty

METEOROTECHNIE

Sem patří především chemie čili dovednost destilační. Stručně řečeno, i umělé větry, deště, sněh, duha, blesky, padající hvězdy, blyskavice, led atd.

O různém napodobování duhy viz Wecker, kniha XIII, kap. 12.

O napodobování blyskavic tamtéž, str. 483.⁷⁵

Barklay v Argenidě⁷⁶ nás poučuje, jak lze uprostřed léta z čisté vody vyrábět led, totiž poháry, misky apod., které jsou podobné sklu nebo křišťálu, ale přece si udržují mrazivost ledu. Vyrábějí se tekutou cestou v měděných formách, které se naplní vodou, pak se ucpe jejich otvor a obalí se sněhem, který je smíšený s ledkem a který se k tomu účelu uchovává v podzemních jamách, pokrytých slámou, pak se uloží na několik hodin do zvláštních ko-

mor. Vzniknou tak velmi krásné křišťálové nádoby, jejichž trvanlivost udržuje sůl.

MINEROTECHNIE čili dovednost zpracovávat nerosty⁷⁷

Sem patří dovednosti zpracovávat kameny, kovy a zemské šťávy. Ne bez důvodu sem lze zařadit i chemii, která proniká do nitra věcí, zkoumá jejich složení, a co více, vylučuje z nich životní duchy, z nichž je prý potom opět možné vytvořit původní druh věci.

Poznámka: Chemikové učí, že jsou tři principy všeho tělesného, a sice sůl, síra a rtuť, dokazují, že se z těchto tří všechno skládá, protože všechno lze zase v tyto tři rozložit, což je v souladu s trojicí našich tří prvních principů, s hmotou, duchem a světlem.

Umění kamenické nás učí dovednosti kameny vykopávat, lámat, sem a tam rozvážet a zpracovávat.

Napodobování kamenů je zhotovování věcí jim podobných. Sem patří cihlářství, hrncářství apod., dále zpracovávání mramoru, příprava vápna a dokonce i výroba umělých drahokamů. Chemikové totiž dovedou dmýcháním slučovat látky a vytvářet z nich drahokamy, perly a povlak z umělého skla, kterým se dají barvit kovy. Nelze však takto barvit kameny kromě granátů.

Užití kamenů. Hodí se pro domy, sloupy, sochy a mlýnské kameny. Sem patří umění zednické, stejně jako umění zpracovávat drahokamy.

O užití magnetu v námořnictví, hodinářství a teologii viz knížku Wardovu, nadepsanou *Magnētis reductorium*, která vyšla v Londýně⁷⁸ ...

METALOTECHNIE čili zúšlechťování kovů

Řízení žádné.

Přeměna: měď v mosaz,
železa v ocel,
olova v bělobu,
cinu v stříbro,
stříbra ve zlato.

Užitečnými je činí dovednost kovozpracovatelská. Viz Alsted⁷⁹. Úkolem těch, kteří kovy zpracovávají, je vykopávat je, vymývat, zkoumat, rozlišovat, tavit a leštit. Sem patří kovotepectví a veškerá práce se zlatem, tj. pozlacení, cizelování, výroba prstenů a peněz. Sem je třeba zařadit i výrobu nožů, pancířů a dále všechny, kteří pracují s cinem, měďí atd.

O napodobení kovů se pokoušejí alchymisté. Viz Alstedův výklad o alchymii⁸⁰.

Zde je snad možné položit i některé otázky:

Mohou se kovy měnit?

Mohou se měnit jen postupně, tj. železo v měď, měď ve stříbro, stříbro ve zlato, nebo je lze také získávat ze společné pralátky všeho, ze rtuťi?

Je alchymistické zlato vůbec zlatem?

Lze kovy uměle rozmnožovat? – Ano, bude možné rozmnožovat je stejně jako rostliny, bude-li známo jejich semeno, mateřské lůno a způsob, jak nabývají svou formu.

Je třeba i poznamenat, že se již poznalo, že na kovy lze působit tekutinou, tj. kyselinou dusičnou a lučavkou královskou.

Dále je možné natahovat kovy ve vlákna, zpracovávat je v lístky, destičky a tabulky. Zlato je tak roztažitelné, že jednou zlatou mincí lze pokrýt jezdec

i s koněm. Mlynkový nástroj, na němž se provádí toto roztahování, a způsob, jak se s ním pracuje, popisuje J. V. Andreae, *Mythologia* 1, str. 73⁸¹. Sem patří i výklad o pitném zlatě⁸² a lupinkovém zlatě.

Ve výkladu o užívání kovů ať jsou uvedeny všechny způsoby a ať není opominuto jejich užití k vydávání zvuku (po úderu). Zvuk záleží na tvrdosti kovů a zvětšuje se vydutou formou zvonů. Zde je třeba i ukázat, jak se to dělá a jaký poměr je třeba zachovávat ve složení látky zvonů, chceme-li dosáhnout harmonických zvuků. Dále je třeba se zmínit, k jakým různým účelům se zvonů užívá, například i v hudbě. Dále, jak lze těchto zvonů užívat za různých okolností, aby se důvod jejich znění náležitě odlišil a každý, kdokoli je slyší, mohl hned poznat, co určitý zvuk znamená. Jiný zvuk vydávají zvonky hodin, jiný ty, které svolávají lid do shromáždění, jiný je zvuk těchto zvonů při pohřbech, jiný při svatbách, jinak znějí tyto zvonky, vznikne-li požár, jinak svolávají-li do zbraně ...

Mezi dovednosti, jež se zabývají zpracováním nerostů, je třeba zařadit i výrobu kamenů umělých, jimiž napodobíme kameny přirozené. Je to především sklo, jehož průhlednost nám slouží v různých případech, abychom viděli i věci zcela nepatrné, pouhým okem neviditelné. Například 1. teplotoměry, které měří a ukazují tím, že se roztáhnou, jak velká je teplota nebo chlad vzduchu; 2. různé optické pomůcky, jež 1) posilují oslabený zrak, 2) umožňují vidět i předměty velmi vzdálené, jako dalekohledy, 3) umožňují vidět i věci velmi nepatrné a jakoby nedělitelné, tj. drobnohledy.

Sem patří i dovednost těžit sůl⁸³ ...

KAPITOLA V

O dovednosti, jak se uměle zabývat rostlinami, totiž bylinami, keři a stromy, a o tom, co poskytují

FYTOTECHNIE

čili dovednost zabývat se rostlinami

(Zde je třeba použít Portova spisu O statku.⁸⁴)

K řízení:

O sázení si zapamatuj:

1. místo semene se bere roub;
2. místo matečné rostliny odnož;
3. teplo nebeské nebo umělé, protože růst se může dít i umělým teplem a v zimě v místnosti.

Rozmnožování se děje u některých

1. jen semeny;
2. kořeny nebo cibulemi;
3. rouby (ale jen u těch, které jsou již schopny kvést);
4. u některých oběma nebo i všemi třemi uvedenými způsoby současně;
5. vrba a réva mají životního ducha tak rozptýleného, že vzklíčt, odtrhneme-li kteroukoliv větev a zasadíme ji;
6. svaří-li se houby nebo vytlačí-li se z nich šťáva a vyleje se ke kořenu stromu, vyrostou houby.

Poznámka: Při přesazování je třeba dbát také na dodržení stejné světové strany, kvůli poloze pro rostlinu obvyklé, protože na tom záleží vzájemná shoda nebo protichůdnost. Neboť vystaví-li se kofen, zvyklý na jižní stranu, severnímu větru, snaží se rozpínat svým směrem a tak nastává zápas apod.

O přesazování starších stromů viz Seneca, list 87 od prostředka do konce.⁸² O skrytých vlastnostech rostlin viz u Weckera, kn. 9.⁸²

Aby strom rostl přímo vzhůru nebo aby se rozrůstal pouze do šířky, dosáhneme oklešťováním a pečlivým usměrňováním.

Aby byly větší listy a plody dosáhneme tím, že se roub stromu pečlivě narsáhneme oklešťováním a pečlivým usměrňováním. Aby byly větší listy a plody dosáhneme tím, že se roub stromu pečlivě narsáhneme oklešťováním a pečlivým usměrňováním. Aby byly větší listy a plody dosáhneme tím, že se roub stromu pečlivě narsáhneme oklešťováním a pečlivým usměrňováním.

Užití rostlin je různé. Patří sem práce zahradníků, pěstitelů bylin, výrobců voňavek, vazáčů věnců, kuchařů, pěstitelů révy, výrobců vína, sadařů, truhlářů, stavitelů lodí, sochařů, kovářů a uhlířů. Konopí a len zpracovávají provazníci, přadláci a tkalci.

Napodobení. Podle kůry čili lýka (nebo i zvířecích kůží) se naučili lidé vyrábět všelicos, do čeho lze věci balit. Činí to tak, že splétají vlákna nebo chlupy. Vznikají tak sukna a plátina všeho druhu, nebo se vlákna jen slepují, jako u papíru atd. Užívá se k tomu chlupů nebo vláken stromů a bylin, protože se poznalo, že všechny přírodní kůže, kůry a blány se skládají z vláken, jak lze vidět na vydělané kůži.

Sem patří i pěstování květin.⁸³ Jak lze mít uprostřed zimy růže a jakékoli květiny, viz Seneca v listě 123.⁸³ Sem je třeba zařadit i zhotovování listů, květů a plodů z vosku, cukru atd.

Hylotechnie čili dovednost pečovat o lesy.⁸⁴ (Lze sem též začlenit:)

I. Jak je třeba vysazovat a rozšiřovat lesy.

II. Jak se musí na ně působit, aby rostly do výšky, aby rodily stromy štíhlé i silné, stejně jako rovné a bez suků, jiné zase sukovitě atd., zkrátka aby poskytovaly veškeré druhy dříví, jaké jen může člověk potřebovat k svému užítku.

Dále, je-li to možné, aby strom byl pevnější neboli aby poskytoval tvrdší dříví, a jakým způsobem by bylo možné toho dosáhnout. Například, aby byl vyšší a štíhlejší, způsobíš, zasadíš-li jej za určité konstelace hvězd. Má-li se rozrůstat do větší šířky, dosáhneš toho ořezáváním vrcholků, protože potom je nutné, aby se šířil na strany. Je tedy pravděpodobné, že oklešťují-li se větvičky na všech stranách, vtláčeje se do stromu vláha a jeho kmen může tak ztvrdnout a zeštíhlet.

Zemědělské tajemství, jak lze zúrodnit půdu písčitou a neplodnou.

K této dovednosti potřebujeme jen málo. Stačí k tomu mít kotel a dřevěné nádoby nebo sudy, jež se mohou vždycky používat i jinak, trochu obyčejné soli a ledku, a potom tomu věnovat trochu práce.

Způsob přípravy tohoto prostředku při zachování náležitého poměru v něm obsažených látek je tento: Vezme se takové množství koňského hnoje (může-li to být hnůj ovčí, tím lépe), které je schopno pojmout 64 liber vody. Je ale třeba tuto vodu náležitě ohřát, aby se účinnost hnoje tím snadněji vsáklá do vody. Toho lze dosáhnout jednak působením tepla, jednak častým mícháním. Když obsah kotle vychladne, přenese se v pytlí z chlupaté látky do nádoby nebo sudu, načez se posype dvěma hrstmi obyčejné soli a hrstí ledku. Tuto směs je pak třeba míchat tak dlouho, dokud se v této tekutině sůl a ledek úplně nerozpustí. Když se tak stane, nasype se tam tolik žita,

42 Pansofia

pšenice a ječmene (nejlépe se k tomu hodí žito a pšenice podzimní, ječmen, oves a luštěniny zasévané na jaře), kolik ho může do sebe pojmout, jak již bylo uvedeno, míra 64 liber. To všechno se dá vychladnout, protože nalije-li se na obilí nebo ječmen teplá nebo vřelá voda, všechno se to zkaží. Tato směs se pak nechá máčet ve studené vodě 36 hodin, ale ne déle než 40 hodin. Potom se voda vylíje a nalije zase na jiné obilí, a to se dělá tak dlouho, dokud se všechna voda neodčerpá. Vymáčené obilí se potom rozloží na suchém jen natolik, aby jeho zrna nebyla spolu slepená a bylo možné je rozneurodnějšit. Poněvadž růst tohoto obilí bývá daleko hustější než zrna zasetého bez této přípravy, je třeba zasévat ho o polovinu méně než obvykle. Proto tedy k této přípravě obilí vyžaduje pro svůj růst dvojnásobný prostor než obilí zaseté obvyklým způsobem. Jaký a jak velký je rozdíl mezi tímto a oním způsobem zasévání, zjistí si snadno ten, kdo bude mít chuť to vyzkoušet.

KAPITOLA VI

O dovednosti, jak se uměle zabývat živočichy. Zootechnie

Řízení živočichů:

Umělé rozmnožování živočichů se děje různými způsoby:

1. Vzhledem k množství. Zde je známý způsob rozmnožování slepic v jakýchsi umělých líhnicích, jak se to dělá především v Egyptě. V těchto líhnicích se rodí z tisíců vajec celé zástupy kuřat. Scaliger říká (ve stati 6°), že to není lež, nýbrž že lháři jsou ti, kteří to popírají.

[Lhnutí slepic, hus atd. bude možné zříditi buď vzájemným zahříváním, nebo pomocí náhrvadel, jako v Egyptě, kde dbají o to, aby se zahřívání od počátku až do konce nepřerušilo, dále pak na to, aby se přilisi nespěchalo.]

2. Vzhledem k způsobu. V přírodě ptáci sedí na vejcích. Egypťané však, když viděli, že pštrosi mláďata se líhnou teplem slunečním, napodobili to tím, že zahřívají slepičí vejce v líhnicích s přiměřenou teplotou.

3. Vzhledem k semenu. Dokonali živočichové se nemohou líhnout jinak, než ze svého vlastního semene. (Semena se ovšem mohou mísit, a tak vznikají zrůdy, jako jsou například mezci; Bůh však tento způsob zakázal.) Avšak hmyz, například bourci, se může rozmnožovat bez vajíček. Jak je to možné, poučuje Sennert v kap. 12.⁸⁵

4. Vzhledem ke kvantitě - -

5. Vzhledem k barvám - jako Jacob -⁸⁶

6. Vzhledem k druhu, křížením. Tak vznikají třeba mezci, ale Bůh to zakázal.

7. Tím, že učíme zvířata různým službám. Obecně je známo, že koně se dají ovládat pouhým pokynem, že volové se dají zapřáhat do pluhu, že osly se užívá k nošení břemen, psů k lovu atd. Je však podivné, co tvrdí Albert Veliký⁸⁷, že prý myš sloužila účastníkům hostiny jako světlo a nosila svíci, že slon psal písmena, že opice se naučila hrát karty, že Číňané užívají při rybolovu služeb havranů, kteří jim nosí domů ryby, nebo že někteří ptáci se naučili lidské řeči.⁸⁸ Podobné jevy by bylo třeba shromáždit a popsat, a to nejen že něco takového je, nýbrž i proč to tak je.

[O učení zvířat by se dalo napsat i zajímavé dílo, k čemuž by napomáhal Půtarchův spis o srovnávání zvířat.]

Napodobení živočichů je troji:

1. *Napodobení tělesných činností*, například plavat, létat, lovit, tkát, kopat atd. Umění napodobit ryby v plavání je plavba, rovněž na souši jezdí vozy opatřené plachtami jako křídly. Dále je to i umění napodobit ptáky v letu. (Umění létat popsal Friedrich Flejder v Tübingen roku 1628. O možnosti létání viz jinde.)⁹⁷

2. *Napodobení zručnosti a zručnosti* při obstarávání různých věcí. Obdivuhodnou dovednost včel při vyrábění medu z květů prý úspěšně napodobuje jakýsi národ v Libyi, a to s takovým úspěchem, že jejich výrobek se od pravého včelího medu jen nepatrně liší. Kvůli dovednosti vyrábět med ať jsou připraveny skleněné úly, aby bylo možné si prohlédnout jejich dovedné vnitřní uspořádání.

3. *Napodobení čtností*. U zvířat jsou totiž i příklady téměř všech čtností i chyb. První z nich je třeba napodobit, druhých se varovat (Tolos. část I., str. 24, 25, 26, 27⁹⁸). Viz i mou Fyziku v osmerkovém vydání.⁹⁸

Jak lze se naučit od zvířat i dobrým mravům, viz *Alsted, Zoopaedia*, str. 2386.⁹⁹ Bylo by možné zhotovit i samočinné stroje napodobující samovolný pohyb.¹⁰⁰

Užívání živočichů k různým účelům.

Užíváme služeb zvířat živých i pozůstatků mrtvých. Obojího se užívá jednak v lékařství, jednak pro rozšíření našich vědomostí.

Služby živočichů jsou:

1. *K vykonávání různých prací*, například tažná zvířata – chrti – šelma k šelmám, pták k ptákům, ryba k rybám – ...¹⁰¹

2. *K naší zábavě*. Tak šelmy jsou předmětem lovu, ptáci ke zpěvu, kočata k obveselení, opice k děláni žertů, papoušek, slavík atd. také ke zpěvu.

Pozůstatky mrtvých živočichů jsou chlupy, peří, drápy, zobáky, rohy, kůže, šupiny, maso, tkáň, žíly, vnitřnosti, kosti a konečně i výměti – jednotlivě z nich lze užívat různě k různým účelům.

Sem patří i výklad o řeznictví, lovectví, ptáčnictví, rybářství, o nichž viz výklad u *Alsteda*.¹⁰²

Sem patří i výklad o jídle –

V lékařství se lze od živočichů poučit o tom, že i nejmenší z nich, jako jsou vši, housenky, škrkavky atd., jsou něčím prospěšni a lze je každodenně využívat.

Sem patří i výklad o *anatomii*, a to z teoretické stránky. Což anatomové nezkoumali oči sov, aby zjistili, proč nesnášejí jasné světlo?

Abychom rozšířili své vědomosti, můžeme se od zvířat poučit o různých věcech, jako o smrtelnosti, o náhodě, o zručnosti atd. Jsou totiž obrazem téměř všeho, s čím se obvykle v životě setkáváme. Jak třeba podivuhodný i politováníhodný zavinutý bourec vytahuje ze sebe sobě osudné vlákno, sám se ve vlákno mění a hyne – Hleď, jak je příroda výmluvná!

K užívání zvířat patří výklad o rybářství, lovu, ptáčnictví, chovu dobytka – Sem patří i zmínka o pastýřích volů a vepřů, chovatelích oslů, pastýřích ovcí, o chovatelích koní a mezků, o lidech jezdcích s vozy, ošetřovatelích koní, pečovateli o chorá zvířata, cvičitelích koní nosících náklad a cvičitelích koní loveckých.

Zde je třeba i uvést, *co musí umět člověk chovající dobytek*, jak to čteme v knize *Weckerově*.¹⁰³

naučit zvířata, aby se vracela domů – str. 268,

aby člověka poslouchala –

aby nežrala cokoli –

aby žrala s chutí –

zařídít, aby rychle tloustla –

vědět, jak chránit zvířata před nemocemi,

jak pečovat o zvíře očarované nebo také jak očarování předcházet –

44 Pansofia

jak způsobit, aby zvíře získalo jinou barvu srsti –
jak chránit zahrady před housenkami a šváby – str. 459,
jak způsobit, aby se do oděvu nedali moli – str. 465.
Sem patří i *Weckerovo* pojednání o skrytých vlastnostech ryb (kn. 7)
a o skrytých vlastnostech ptáků (kn. 8).

KAPITOLA VII

Dovednosti, jak se uměle zabývat lidskou přirozeností po stránce tělesné i duševní

Po tom všem, co je člověku jako pánu věci podřízeno, aby to svou dovedností ovládal, musí uplatnit tuto dovednost i na sobě samém a také tím napodobit Boha, který po všem ostatním stvořil i člověka, bez něhož by bylo celé tvůrčí dílo nedokonale. A nedokonale budou, člověče, i všechna tvá díla, i kdyby ses naučil ovládat nebe i zemi a všechno tě poslouchalo na pouhý tvůj pokyn, nebudeš-li dbát nejprve o sebe. Stvořitel vnučí každému tvoru, aby věděl, chtěl a mohl všechno, co potřebuje k svému zachování, a v nejvyšší míře to udělil člověku, který je jeho obrazem a který všechno, co vidí a slyší, chce vědět a pochopit, všechno, o čem poznává, že je dobré, chce užívat, a všechno, po čem touží, chce být schopen uskutečnit. Účelem těchto našich tužeb je, abychom bez ustání byli puzeni k dobru, a to až do nekonečna. Tyto naše touhy nemají konce, zejména u povah silnější činnorodých, a protože máme jistotu, že jejich uspokojení nedosáhneme v tomto omezeném prostoru, žene nás to hledat je tam, kde jistě je, totiž v nekonečnu.

Základem všeho je, že člověk:

I. Je tělesný a z žilů odvozený, a proto na něho působí všechno, co působí na všechna tělesa.

II. Je živým tvorem, a proto dělá i snáší totéž jako všichni živočichové. III. Je živočichem božským, stvořeným k obrazu Božimu, a proto podobně jedná i podobně snáší jako Bůh a andělé.

Protože člověk má tedy v sobě to, co je nejvyšší, musí tomu věnovat i nejvyšší péči. Činí-li tak náležitě, je mu Bůh nakloněn a je s ním jednáno jako s obrazem Božím, je milován a ctěn jako obraz Boží. Chová-li se však jako hovado, jedná s ním Bůh jako s hovadem (Ž 32¹⁰⁴) a hyne jako hovado (Ž 49¹⁰⁵). Stejně prohlašuje Bůh (Lv 26¹⁰⁶): *Budete-li se mnou jednat bez rozmyslu, budu i já bez rozmyslu jednat s vámi.*

Proto tedy, aby si člověk nepočínal vzhledem k sobě a k tomu, co se ho týká, bez rozmyslu, je především nutné, aby se znal, aby věděl, jak má užívat sebe, v celku i v částech. To právě v této kapitole chceme ukázat a předvést, jak by měl člověk sebe, své části i částičky užívat, jak je řídit a pokud možno napodobit. Začneme tedy od celku.

Dovednosti týkající se člověka jako celku

Užití člověka má být přímo zaměřeno k cíli, kterým je Bůh.

[Ten je skutečně rozumný, kdo rozumí Bohu. Je jistě hodno politování, když člověk, který je zrozen k nejvyšší věci, se zaměstnává věcmi nižšími, když tvor určený k věčnosti se topí ve věcech časných, když ten, kdo je určen Bohu za společníka, zhrubne.]

Užívání člověka k různým povoláním:

naším tělem se zabývají lékaři, chirurgové, holiči a lazebníci;

naší duši teologové a filozofové;
naším majetkem úředníci a správcové;
běžnou prací najatí dělníci;
řízením radní –

O výživu se starají pastýři, rolníci, ženci, mlatci, mlynáři, pekaři, řezníci,
lovci, rybáři, kuchaři atd.

O užívání dobrých a zlých stránek těla a ducha budíž zde poznamenáno:

1. Člověk krásný nechť přidá ke své kráse ctnost a bude dvakrát krásný,
neboť

nade vše milá je ctnost, jež vychází z krásného těla.¹⁰⁷

2. Člověk ošklivý nechť vyváží svůj nedostatek ctností.

Člověk od narození krásný nechť září ctnostmi, nevzhledný si dodá lesku
světlem ctností (Seneca, list 67¹⁰⁸).

Napodobením je, že jeden napodobí druhého v tom, v čem vidí, že je lepší
(srov. Alsted o dovednosti napodobit¹⁰⁹).

Otázka: 1. Můžeme odvodit nějakou formu z ideje (dílny) lidského těla? Zdá
se, že J. V. Andreae tak učinil ve spise o křesťanovi, str. 34¹¹⁰. Je tomu tak. Zá-

klady lidského těla jsou dole, ústrojí zaživací nejbliže zemi, středisko života
uprostřed, příbytky Páně v nejvyšším patře – Stoka vyúsťuje u zádního vý-

chodu, aby zápach neдрáždil; všechno spojují průchodové prostory.

2. Můžeme zhotovit sochu nebo nástroj, který dovede vydávat artikulované
zvuky a i souvisle mluvit? Takovou sestrojil Albert Veliký. To i jiné podivu-

hodné a zvláštní věci na možných i nemožných základech popisuje Hulsius.¹¹¹

Příkladem napodobení dílny lidského těla může být vhodně zřízená stav-

ba, která by zahřívala okolní vzduch (Wecker, str. 450), nebo hustě spletený
živý plot (Wecker, str. 453 a 454¹¹²).

Napodobit dovednost Boží při výstavbě lidského těla znamená držet se
zásad: Cokoli děláš, nechť má svůj rád podobný tvému tělu. Nechť to má hlavu

a srdce, ruce a nohy atd.

O řízení člověka všeobecně

I. Člověk je všechno a nic. Když se rodí, není sám od sebe nic. Je vším z
úmyslu Boha, který ho vytvořil k svému obrazu, a dobrou výchovou, která
ho má dotvářet dále.

II. Je-li člověk veden ke všemu, stává se vším, jestliže k ničemu, ničím.

III. Protože člověk je ke všemu, dostalo se mu i nástrojů ke všemu, neboť
Bůh, protože je moudrý, nikdy neurčuje cíl, aniž by poskytl prostředky,
jichž je třeba k jeho dosažení.

IV. A protože člověk má potřebné nástroje, má i chuť jich používat, a to
každého z nich vhodně k určitému cíli. Jinak by je totiž měl zbytečně.

V. Naučit tedy člověka, aby si počínal jako člověk, nebude nic jiného, než
ho vychovat k tomu, aby ve shodě s přírodou přizpůsoboval přirozené zna-

losti, puzení a schopnosti daným případům.

VI. Nalezne-li se k tomu vhodný způsob, všechno bude plynout samo se-

bou.

VII. A poněvadž všichni jsme stvořeni podobným způsobem, poznáš-li jedno-

ho, poznáš všechny. To znamená, všichni si s sebou nosíme touhu po všem

dobrém, především však po nejvyšším dobru, i zářící pochodně, které nám

tuto cestu osvětlují, i sílu kráčet tam, kam nás žene tlak vůle. A abychom to

snad nechápali nesprávně, máme všichni stejné smysly i schopnost úsudku

a tatáž pravidla zkoumání, uspořádávání a posuzování. Kdykoli chybuje-

me, chybujeme jen proto, že těchto pravidel používáme nesprávně nebo že

jich vůbec nedbáme. Je tedy třeba dbát o to, abychom nechybovali, a pak
také chybovat nebudeme.

SOMATOTECHNIE

O užívání, řízení a napodobování těla

O užívání těla. Jak správně říká Seneca (v listě 66 ke konci¹¹³), užívání tě-

la znamená stálou službu. Jaké místo zaujímá ve světě Bůh, takové zaujímá

v lidském těle duch, a čím je tam látka, tím je u nás tělo. Horší částí slouží

tedy částem lepším. A stejně jako veškerenstvo, jež je okolo Boha, ho po-

slouchá jako svého vládce a vůdce, tak je třeba, aby u člověka nebylo tělo

na prvním místě, nýbrž aby všude jen poslouchalo.

Seneca (v listě 56¹¹⁴) nás poučuje, jak máme užívat údů našeho těla, totiž

k tomu, k čemu byly jednotlivě z nich určeny: oči k vidění, nohy k chůzi

atd. Každý má rovněž užívat svých vlastních. Král Alfons, leže na boku,
pravil pochlebníkům: Myslíte, že králům byly pro nic za nic dány také ruce?

Napodobení. Lidské tělo napodobujeme buď celé, nebo jeho jednotlivě

části.

1. Napodobením celého těla je zhotovování dřevěných nebo kamenných

soch – zde vyniká socha Alberta Velikého, jak ji popisuje Wecker (na

str. 514, 553–554¹¹⁵). Nestačí se však o něčem takovém jen zmínit, ale je tře-

ba i popsat, jakým způsobem je možné, aby takový nástroj, ať už dřevěný či

kovový, mohl vydávat tak různé zvuky. Takový hudební nástroj, který hraje

nejen melodie, nýbrž i zpívá texty žalů, popisuje Hulsius (Absolon¹¹⁶).

Totíž tak, že se každá pišťala znásobí 24 x, takže může díky různému nastá-

vení průduchových otvorů různě obměňovat artikulované zvuky.

2. Jak lze společností světské i církevní utvářet podle téhož vzoru, dovi-

dáme se z Pavlova Prvního listu Korintským (12, 12).

Napodobení částí lidského těla. Tělo obsahuje například rozmanité nádo-

by, které chovají v sobě různé šťavy. Některé z nich jsou tvrdé a pevné, jako

lebka a kostní dutiny, jiné zase měkké, jako třeba žaludek a vnitřnosti. Je-

jich napodobením jsou umělé nádoby na různé věci, jak pevné, tak měkké.

Pevné jsou ze dřeva, kamene, kovů a pálené hlíny. Ty zhotovují bednáři, pe-

caři, kováři, cínaři, ti, kteří pracují s mědí, zlatníci, kovotepci, kameníci

a hrnčíři. Mezi měkké patří měchy pro uchovávání tekutin, pro uchovávání

věcí suchých pak pytle a kožené vaky. Dále sem patří všechno potřebné pro

lidské oblékání, jako jsou šaty, čapky, klobouky, kabátce, nohavice atd.

O jejich výrobu se starají zhotovitelé oděvů, krejčí a ševci, a dále ti, kteří

připravují materiál pro jejich práci, jako jsou tkalci, soukeníci, kožešníci,
jircháři –

O řízení těla.

I. O tělo je třeba se starat, protože:

1. Je příbytkem duše. Propadne-li tělo zkáze, musí je duše opustit. Proto

kdo miluje život, aby sloužil dárci života, Bohu, nechť si váží tohoto příbyt-

ku.

2. Je nástrojem duše. Proto je-li porušeno, překáží to jeho činnosti a stává

se pro život neužitečným. K tomu Sirachovec 30,15–16 u Tremellia.¹¹⁷

3. Je vydáno na pospas řadě nehoď, jak pro množství svých údů, tak pro

citlivost právě těch nejdůležitějších.

II. Péče o tělo nemá však být zase přílišná, protože:

1. Žádným nástrojem se nemáme příliš pečlivě věnovat, nýbrž jen tak,
jak je to nutné.

2. Přílišnou péčí o tělo maříme čas, který potřebujeme k usilování o vyšší
cíle (Seneca, list 23).

3. Příliš velká péče má obyčejně za následek zkázu (Seneca, list 23¹¹⁸). Platí to především o rozkoši, která spěje k bolesti, nezachová-li se míra. I jiné, velmi pěkné výroky najdeme v Senekově výkladu péče o tělo, myslím, že stojí za to, aby se zde připojily. Tak čteme v listě 14¹¹⁹: Nemáme si počínat tak, jako bychom měli žít jen pro tělo, ale tak, jako bychom nemohli žít bez těla. A jinde: Kdo slouží tělu, slouží mnohým (všechno totiž činí pro žaludku). Kdo příliš miluje tělo, uděluje pocty věci nízké. Nechť je mu tedy věnována i usilovná péče, ale tak, aby, bude-li toho vyžadovat rozum, důstojnost nebo věrnost (my řekneme, bude-li toho vyžadovat láska k Bohu nebo k bližnímu, 1 J 3,16), mohlo být tělo hozeno i do ohně.¹²⁰ Nicméně však, pokud můžeme, vyhýbejme se i tomu, co je pro tělo nepřijemné, a nejen tomu, co je přímo ohrožuje.

III. Tělo se musí udržovat v prostředních rozměrech, jak správně soudí Polybios¹²¹. Tlustí lidé, chtějí-li zhubnout, nechť podstoupí utrpení, jež přináší půst, a dokud o to usilují, nechť požívají jídlo rozředěné lehkým vínem. Ať používají sladké koření, jedí jen jednou denně, zdržují se lázni a spí na tvrdém. Štíhlí lidé, chtějí-li ztloustnout, nechť činí všechno opačně.

Dovednosti vztahující se k tělesné stránce člověka

Typy dovedností jsou		zachovávat tělo ve zdraví – dovednosti života,
		žít je,
		odívat je,
		podporovat je službami, cvičit je.

2. K dovednostem života patří umění žít dlouho, umění dobrého zdraví a umění pohodlného života.
3. K dovednostem v oblasti výživy patří vzdělávání zahrad, polí a vinic. Dále pak dovednosti mlynářské, rybářské, kuchařské, lovecké atd.
4. K dovednostem chránícím tělo patří dovednosti krejčovské a stavitelské.
5. K službám tělu ruční práce a řemesla mechanická.
6. Do oblasti cvičení těla patří umění taneční a jezdecké – –
Přihlédneme zde jen k těm z nich, které se bezprostředně vztahují k lidskému životu – –

Dovednosti života

Z Božího zjevení je známo, že netrávíme svůj život zde pod nebem jen pro tento vezdejší život, nýbrž proto, abychom se náležitě připravili na život, který po něm následuje. Poněvadž však láska k životu je přirozená a ti, kteří dlouho žijí a mohou mnoho dobrého vykonat, mají příležitost daleko lépe se připravit na život příští, je oprávněné přání, aby každý dobrý člověk nejen žil, nýbrž aby mohl žít dlouho a za dobrých životních podmínek.

2. Proto se zde poučme o trojím:
  - I. Umění žít dlouho,
  - II. Umění žít v dobrém zdraví,
  - III. Umění žít bez obtíží.

Umění žít dlouho.¹²²
3. Umění žít dlouho se zakládá na oddalování smrti. Oddalovat smrt znamená vyhýbat se tomu, co dává smrti příležitost nás postihnout. Jsou to tři věci, o nichž se poučujeme ze slov Davida, muže, jehož ústy promluvil Duch Boží (2 S 23,2). David řekl o Saulovi, že nevztáhně

ne ruku proti pomazanému Páně, ale počká, buď 1. až ho Bůh sám postihne trestem, nebo 2. až nastane den, kdy má zemřít, nebo 3. až odejde do boje a zahyne (1 S 26,10¹²³). Život se tedy ztrácí trojím způsobem: buď se někdo stane přirozený konec jeho života vlivem nepřiznivého smíření šláv v těle, nebo ho Bůh zbaví života pro jeho zlé skutky.

4. Abychom se vyhnuli prvnímu způsobu smrti, je třeba jen trochu rozvážnosti. Stačí, aby se člověk snažil nevystavovat se neobezřetně nebezpečí a vyhýbal se všemu, kde by se mohly skrývat nástrahy smrti.

[A to se děje všude, a proto si dej pozor! Nechceš, abys zhořel? Sítez se tedy ohně! Nechceš se utopit? Vyhýbej se moři a řekám. Nechceš zahynout mečem či šípem? Neúčastni se tedy boje – a tak si počínej všude.]

5. Proti smrti, kterou nás trestá rozhněvaný Bůh, bude nejlepší záštitou trvalá, upřímná a pokorná zbožnost, neboť Bůh slíbil těm, kteří se ho bojí, vedle jiných darů i dlouhý věk (Ex 20,12; Dt 30,20; Ž 91,14–16). A protože to slíbil, splní to, s výjimkou jediného případu. Hodlá-li někdy seslat na bezbožné bouři svého hněvu, sobě oddané povolá k sobě raději dřívě, aby zůstali v klidu, jako se stalo Abijášovi (1 Kr 14,13) a Jósijášovi (2 Kr 22,20) apod.

6. A pokud jde o třetí případ, nemůžeme i zde něco podniknout? Což není možné se snažit, aby nesprávná životospráva neurychlila konec našeho života, nebo také prosit Boha, v případech, že to přispívá k jeho slávě, aby nám jej prodloužil i ve chvíli, kdy se zdá, že okamžik přirozené smrti už nastává?

Že to Bůh učinit může, ukazuje příklad krále Chizkjáše. O něm je známo, že sám Bůh, přestože prohlásil, že nastal konec jeho života, přece jen mu na jeho vřelé prosby prodloužil život o patnáct let (2 Kr 20¹²⁴). On může při své všemohoucnosti stejně zničit i nejsilnější tělesnou podstatu, takže mnozí lidé umírají předčasně, jako dát dostatek sil i té nejslabší i při nedobré, jejímž byl hostem, tak rozmnožit mouku v nádobce dřevěné a olej v nádobce hliněné, že to stačilo na jejich výživu po tři dny (1 Kr 17¹²⁵), proč by nemohl radikální vlhkost¹²⁶ v našem těle uchovat jak dlouho jen chce? Je to jisté v jeho moci.

[Možnost prodloužit si život správnou výživou a léky v nás budí naději, že by člověk, který byl původně stvořen k nesmrtelnosti, mohl i po spáchání prvotního hříchu žít téměř tisíc let. Zkrácení života je tedy pouhý případek a je třeba pátrat po jeho příčinách, aby bylo možné mu zabránit na tak dlouho, jak by se Bohu líbilo. Je totiž nepochybné, že je-li někdo zrozen ze zdravých rodičů a zachovává od narození pravidla zdravého života, může si prodloužit život do vysokého věku, ale vždycky s ohledem na Boha, neboť Bůh je vládcem našeho života.]

Umění žít v dobrém zdraví.
Životospráva a lékařství

I. Chce-li někdo života dobře užívat, nestačí jen žít dlouho, ale je k tomu třeba i dobrého zdraví. Stonat a zápasit s nemocemi je totiž jen poloviční život, protože život stíhaný nemocemi nedovoluje člověku vyvíjet náležitou činnost. Správně říká básník¹²⁷:

Hledme, ať zdravá mysl vždy přebývá ve zdravém těle.
aby tělo mohlo bez překážek plnit své úkoly. Je tedy třeba pečovat o tělo, a to ne tak, abychom žili jen pro ně, nýbrž protože nemůžeme žít bez něho. Pečovat o ně tedy proto a takovým způsobem, jako se každý rád stará o svůj dům, udržuje jej, opravuje jej a zdokonaluje, aby mohl pohodlně bydlet. O duševní stránku je však třeba pečovat více, protože ona působí, že lidé žijí lidským způsobem.

Zivotospráva.

2. *Člověk musí věnovat největší péči tomu, aby si zachoval až do konce života dokonalé zdraví. Za prvé proto, že je přirozené milovat své bytí a bránit se záhubě. Za druhé proto, že život je největším Božím darem, základem všech Božích darů, a vzhledem k tomu je třeba si ho zvlášť vážit, neboť bez zdraví je život přítěží. Za třetí proto, že ačkoli my, křesťané, toužíme po zaslíbené zemi a cíl tohoto života je mimo tento život, přece stejně jako Židům, konajícím cestu pouštěmi, dobře vyhovovalo, že jejich oděv a obuv zůstávaly neporušeny, i nám by mělo být milé, když naše tělesná schránka je v co nejlepším stavu.*

3. *Nejvíce mají pečovat o svůj život lidé, kteří se zrodili proto, aby byli obecně prospěšní, a mohou a chtějí být užiteční mnohým. Lidem vynikajícím a zbožným bývá sice jedno, zda žijí nebo umírají, dokonce si často i přejí, aby zemřeli, ale přesto, jak praví apoštol, mají dávat přednost tomu, aby žili tak dlouho, jak dlouho si to přeje Bůh, pro dobro jiných (Fp 1,21-25). A poněvadž dobrý člověk je dobro, které patří všem, je třeba o něho pečovat nejen jako o osobu, nýbrž i jako o obecní majetek všech, a horlivě dbát, aby jako takový mohl co nejdéle sloužit obecnému prospěchu. A bude tomu tak, jestliže takoví lidé nejen zůstanou naživu, ale budou i při síle, svěží a čili.*

4. *Bůh stanovil určité prostředky, jak si lze zachovat zdraví a prodloužit život. Nespoutal nás a všechno, co se nás týká, nezměnitelným osudem, ale podřídil nás běhu přírody. Může však způsobit, aby tento běh nerušeně pokračoval, nebo jej zastavit, podle toho, zda prostředků užíváme nebo zneužíváme. Již na počátku světa stvořil totiž všechno, co život uchovává, a nepřestává to poskytovat i nadále. Jsou to pokrmy, léky a všelijaké obklady a obvazy. Jejich pomocí se může život udržovat tak, jako světlo lampy, která byla rozsvícena, použilo-li se správně troudu. Žije-li se však život nesprávně, zhasne tak, jak jen může a musí zhasnout světlo každé svítilny, jež nebyla náležitě seřízena –*

5. *Užívání prostředků, jež slouží k zachování života, ponechal Bůh lidské podnikavosti. Prorok totiž tvrdí, že člověku se předkládají k volbě dvě cesty, cesta života a cesta smrti. Kdo učiní, co mu radí Bůh, žije, kdo to neučiní, zahyne (Dt 30,15.19; Jr 21,8.9). Jedná tak s námi proto, že nás nepokládá za nějaké kusy dřeva, nýbrž za rozumné bytosti, jimž udělil schopnost rozhodovat o svém osudu. Proto jsou zaslepeni a Boha přímo pokoušejí ti, kteří odmítají užívat léčivých prostředků předstíráním důvěry v něho, jako by byl člověk moudřejší než Bůh a bylo mu dovoleno předpisovat Bohu (bez ohledu na to, co Bůh předepsal) způsob, jak mu má uchovat život. Ó člověče! Bůh si od věčnosti dobře promyslel všechno, co potom zařídil v čase. A ty, pouhá jiskra, chceš dodávat světla tomuto slunci? Mnozí skonali pro nestřídmost, praví Sírachovec, ale kdo se umí ovládat, prodlouží si život (Sír 37,35¹²⁸; v kapitole následující doporučuje obšírně užívat služeb lékařů). Nikdo se zde tedy nebude přít, leč nějaký pověřivý člověk.*

6. *Že lidé nejvíce poskvěrnění hříchem vskutku umírají nebo nějakým způsobem hynou, svědčí řada příkladů. Nejvyšší vládce věci si totiž vyhradil možnost odebrat někdy lékům jejich hojivou sílu, buď pro lidské hříchy, nebo z jiných skrytých důvodů, například jestliže lidé věří lékům a zapominají přitom na Boha. Tohoto hříchu se dopustil král Ása (2 Pa 16,12). Aby tedy péče o zdraví nebyla bez dobrých výsledků, je třeba především prosit Boha, zdroj veškerého života, aby neodňal léčivou sílu prostředkům, jež určil k zachování života. Jako není žádná věc bez Boha, tak bez Boha žádná nepřináší prospěch, ale všechny se podrobují jeho vůli. Proto praví Mojžiš: *Přimkni se k Pánu, neboť on je tvůj život a délka dní tvého života* (Dt 30,20).*

50 Pansofia

7. *Jaké prostředky však slouží k zachování života a zdraví? Je to především správná zivotospráva a lékařství. Správná zivotospráva se snaží nemocem možné přidat zbožnost.)*

8. *Co je správná zivotospráva? Určitý způsob každodenního stravování, který slouží k výživě těla i ducha a k předcházení nemocem. (Označuje se řeckým slovem διαίτη, odvozeným od διαίτησις¹²⁹ – jíst.) Její hlavní část se totiž zakládá na tom, abychom dávali pozor na to, co se jidlem a pitím má nebo nemá tělu dodávat, ačkoli sem patří i jiné prostředky, které zdraví posilují nebo mu škodí. Je to pohyb a klid, bdění a spánek, teplé a studené obklady, vykuřovadla a jiné podobné prostředky.*

Nejjednodušší, nejsnadnější, nejbezpečnější a po všech stránkách nejlepší způsob zivotosprávy je ten, který člověku, pokaženému prvotním hříchem, stanovil sám Bůh: *V potu své tváře budeš jíst svůj chléb.*¹³⁰ Dokud patriarchové zachovávali tuto zivotosprávu, tj. *spokojovali se chlebem*, což znamená jednoduchou stravou bez rozmařilých přípravy jídel, a věnovali se práci a pohybu, který vyvolává přirozené teplo, a to až k potu, což způsobilo, že se vylučovalo z těla všechno zbytečné, a to nikoli pročistovacími léky, lázněmi, sázením baněk nebo pouštěním žilou, nýbrž pomalým pocením, byli zdraví, svěží a žili po několik století.

Život našeho těla je totiž uspořádán jako nějaké hodiny: zachází-li s nimi neopatrně, mohou se každou chvíli pokazit, jestliže však opatrně, mohou ti vydržet dlouhá léta. Porušení a smrt našeho těla nastává, jak jsme viděli v části věnované fyzice, buď sešlostí celého těla věkem, nebo porušením jednoho z životně důležitých údů, čímž se mu zabrání v činnosti, nebo jeho násilným poškozením zvenčí. Proto tedy hlavním příkazem dobré zivotosprávy je vyvarovat se všeho násilného a nestřídmosti, která umožňuje životnímu ústrojí zahnívat nebo se zanítit, i přílišných starostí, kterými se vysušuje životní šťáva a přivolává sešlost těla.

Průpovědi o správné zivotosprávě.

Pro zdravé je zdravé všechno, ale je třeba si uvědomit, že se všechno musí užívat ve vhodné době a s mírou. Co se užívá v nevhodné době (například víno v noci nebo před jídlem) či nemírně, může se změnit v jed.

Co znamená užívat něco ve vhodné době? To je tehdy, když je to třeba: jídlo, máš-li hlad, nápoj, trápí-li tě žízeň, spánek, když si unavené tělo žádá zotavit se v klidu.

Co znamená užívat něco s mírou? O tom nás poučuje veršik: Často, nemnoho, zvolna, ne dosyta – zlatý to zákon.¹³¹

Především se doporučuje *zivotospráva jednoduchá*, neboť jednoduchá strava je nejzdravější, zatímco rozmanitost jídel nebo jejich přílišná úprava může snadno přivodit nemoc. Důvody jsou tyto:

1. *Rozmanitá strava pro rozmanitou chuť člověku lépe chutná a vede tě k tomu, abys jedl víc, než je potřeba.*

2. *V rozmanitých jídlech se často vyskytují látky, které se vzájemně nesnášejí, a jejich střetnutí vyvolává boj. Zápasí spolu buď v žaludku, nebo v údech, kde vytvářejí sobě si odporující šťávy. Proto se moudří lidé i při skvělých hostinách spokojují jedním chodem a jiných se zdržují. Jako Jovianus Pontanus¹³², když se ho otázali, proč to činí, odpověděl: *Abych nepadl do rukou lékařů.**

Tolik o zivotosprávě všeobecně. *Zvláštní, svou osobní zivotosprávu si může každý stanovit sám podle toho, co vyzoroval o sklonech své přirozenosti, nebo podle svého celkového stavu. Správně totiž radí Sírach (37,30), že je třeba pozorovat po celý život, co životu vadí, a nedávat mu, co mu škodí. Mnohým škodí víno, proto se jim nemá dávat, jiným zase něco jiné.*

Pansofia 51

ho... Seneca, když zestárl, zřekl se některých jídel, Pythagoras nejedl ma-
so, Daniel se svými druhy nedbal o lahůdky královského stolu, a přece se
všichni těšili dobrému zdraví. Ludovicus Cornarius¹³³ si odměřoval jídla
a nápoje podle určité míry a váhy, jini jedli jen jednou denně a ještě málo,
Nicolaus Unterwaldensis¹³⁴ vynechával jídlo nejdříve každého druhého dne,
potom i každého třetího nebo čtvrtého. Potom jedl jen jednou týdně, až se
posléze jíst vůbec odnaučil nebo odykl. Nevím, má-li se toto pokládat za
úplný zázrak, nebo to přiznat síle zvyku. Cornelius Celsus¹³⁵ radil netrvat ni-
kdy na ničem tvrdošijně, nýbrž raději se přizpůsobit opačnému.

*Zvláštní zásady živospřávy,
o pohybu a klidu, tělesném cvičení, obkladech atd.
Zde se jedná:*

I. O rozvrhu hodin pro každý den.

I. Člověku mladému i starému stačí, spi-li osm hodin.

II. Osm dalších hodin má se vzdělávat a studovat.

III. Osm zbylých hodin má věnovat ostatním úkonům běžného života.

Smysl prvního pravidla.

Ačkoli mladí lidé potřebují k spánku více času, přece je třeba i lidem sta-
rým odpočinku těla, i když nespí.

Smysl druhého pravidla.

Chťt věnovat studiu více hodin vyčerpává síly ducha i těla, věnujeme-li
mu méně času, tyto síly ochabují.

Smysl třetího pravidla.

Úkony běžného života jsou ty, které si vyžaduje péče o zdraví a o to, co
je nezbytně třeba. To znamená, že ráno, když vstaneme, učešeme si vlasy,
oblékne se, umyjeme si ruce a obličej, procházíme se, rozvrhneme si
denní činnost – oběd, večeři atd.

2. O klidu.

Občas si nedopřát klidu, to znamená život si krátit. Stále napjatý luk se
láme. I člověk potřebuje odpočinek po práci, stejně jako tažné zvíře, jak to
ustanovil Bůh, a to nejen v noci, nýbrž i jeden celý den v týdnu, jako je tře-
ba, aby si i sama země odpočinula po období, kdy je obdělávána (srov. Be-
sold, str. 61, 44¹³⁶).

3. O obkladech.

Teplo je troudem života, mráz průvodcem smrti. Proto uchovávej tělo
v teple jak zevně, náležitým oděvem a teplým prostředím, tak i vnitřně,
dobrou stravou a cvičením, jež vyvolává teplo.

4. O tělesných cvičeních.

Tělesná cvičení se zakládají na pohybu, jenž nemá být příliš prudký, ale
častý a všeho druhu. Je třeba hýbat nohama, rukama, šíjí, boky a všemi ma-
sitými částmi těla, aby se vyvolaným teplem všechny svaly buď zbavovaly
všech usazenin, nebo je vstřebaly, a aby se tak všechny údy osvěžily. Napo-
máhá to trávení potravy, tvorbě krve a vzniku životních duchů.

Taková tělesná cvičení, jež osvěžují i ducha, se mohou provádět buď kaž-
dou hodinu, nebo jednou za den, jiná pak jednou za týden, jednou za měsíc
nebo jednou za rok.

1) Jednou za hodinu: Prováděj je tak, že jimi ani během horlivého studia
nic nezanedbáš, když (ne-li na čtvrt hodiny, tak alespoň na čtvrt čtvrti hodi-
ny) rozhybeš tělo několika kroky nebo, musíš-li sedět, změníš jakýmkoli
způsobem polohu údů.

2) Každodenně prováděná cvičení jsou tato: 1. Ráno, když vstaneme, má-
me si protáhnout všechny údy, přecházet sem a tam, učešat si vlasy, umýt si
ruce a obličej, kloktat a vykašlat hlen, který se usadil v krku. 2. Po obědě se
dvě hodiny procházet nebo se osvěžovat hudbou či rozhovory, a tak činit

i po večeři. 3. V noci se máme osvěžovat spánkem usměrněným náležitou
životosprávou, podle toho, kolik ho přirozenost vyžaduje.

3) K zotavení jednou za týden poslouží sedmý den v týdnu, který je podle
Božího nařízení dnem klidu, kdy se zakazuje konat jakékoli práce kromě
těch, které slouží náboženským úkonům. Klid a odpočinek od prací těles-
ných i duševních je totiž pro naše zotavení tak nezbytný, jako pro rostliny
chlad noci.

4) Děle trvajících prázdnů bývá o výročních slavnostech, v době kolem žni,
vinobraní atd. O nich platí veršik:

Máš-li si zachovat sílu, v polích když měl ses k dílu,
stanov si meze i cíl, bys děle život svůj žil.¹³⁷

Námítka:

Máme-li lékařství, proč máme dodržovat životosprávu? Odpověď: Není jen
jediný důvod, proč dáváme přednost životosprávě před lékařstvím. Před-
evším, protože je důstojnější nestonat, než zápasit s nemocemi. Dále, je bez-
pečnější se neporanit, než si léčit utržené rány, což se vždycky nepodaří.
Životospráva vždycky dosahuje kladných výsledků pravidelnou cestou, za-
kaštví přináší bolesti, nevolnosti a obtíže.

Proto bych chtěl mít nějakou příručku řádné životosprávy. Jsi moudrý, kla-
deš-li si za úkol poznat zásady správné životosprávy a zachovávat je (viz Ja-
nua lingvarum, par. 803¹³⁸).

Lékařství.

Lékařství je umění udržovat dobrý zdravotní stav a špatný zlepšovat.

Požadavky jsou tři:

1. Znalosti o zdraví a nemocech.

2. Znalosti skrytých sil, které tvorové v sobě chovají a které nemocem
vzdorují.

3. Rozumná aplikace činného na trpné.

[Z které všeobecné ideje to vychází? Je to něco zvláštního, co netre uplatňovat v politice,
teologii nebo v chirurgii? Odpovídám, že je to idea nápravy. Zde je třeba:

1. Znalost pokažení, aby se vědělo, co je třeba napravovat.

2. Znalost vhodných prostředků k nápravě, aby se vědělo, čím.

3. Znalost správného použití těchto prostředků, aby se vědělo, jak.]

Z toho vyplývají následující axiomy:

I. Lékař, který nezná všechny pochody, které se odehrávají v živém těle,
není žádný lékař.

II. Lékař bez všestranných znalostí léčivých prostředků nestačí k plnění
svých úkolů.

III. Lékař, který nedovede správně užívat léčivých prostředků, není ke
svému povolání připraven.

IV. Čím více lékař splňuje tyto tři požadavky, tím lepším je lékařem.
Znalost anatomie ho poučuje o vzájemných vztazích makrokosmu a mikro-
kosmu, botanika a chemie mu umožňují předvídat účinky léků a posléze
i praxe ho učí, jak teoretických znalostí používat.¹³⁹

[Je možné se pokusit i o definici a vystihnout v ní celou vlastní ideu lékařství. Lékařství je
umění uvádět do původního náležitého stavu živá těla, pokažená špatným směřováním život-
ních šťáv. Lze to provádět třemi způsoby:

1. Zbavit tělo škodlivých šťáv.

2. Posílit přirozené síly těla natolik, aby nabyly zase své původní svěžesti.

3. Předcházet příznakům nemoci.

Prvé se děje pročišťujícími prostředky, druhé posilujícími, třetí správnou životosprávou.

K dovednosti tedy náleží vědět: 1. které části těla jsou postiženy; 2. jakou šťávou; 3. v ja-
kém stupni, a dále pak 1. jak je možné vypudit tuto šťávu, aby nevznikla škoda; 2. čím ji na-
hradit; 3. –]

Vznešenost lékařství je zřejmá:

1. Ze vznešenosti jeho předmětu, jímž je lidské tělo neboli člověk, protože má být zachován při životě a připravován ke zdolání úkolů, jež život přináší.

2. Z cíle, jímž je napodobení Stvořitele, totiž udržování existence nejvyššího tvora a jeho obrana před zánikem.

3. Z příkladu, který mu dal Syn Boží, který, dokud dlel na zemi, tolik se zabýval uzdravováním duší i těl.

Je proto zvrácenost, že svět vedle jiných svých omylů zařadil lékaře až za právníky, kteří mají méně vznešený předmět své činnosti, totiž jen vnější dobra, a ani Syn Boží svým příkladem toto jejich povolání neschválil. Nechtěl totiž dělat rozhodčího mezi bratry a pokládal pro sebe jaksi za nedůstojně vměšovat se do sporů pošetilých lidí, kteří se nespokojí se zásadou přirozeného práva *Nečín druhému to, co nechceš, aby se stalo tobě*.

Základy, na nichž musí lékař budovat svou práci, jsou tyto:

1. Autorita těch, kteří mu ukázali cestu.

2. Rozum.

3. Zkušenost.

Ovšem pozor na axióm: *V lékařství více platí zkušenost než rozum a rozum více než autorita*. Autorita Hippokratova, Galénova i jiných je jistě velká, avšak kde zkušenost a rozum příkazují něco opačného, je třeba na autority nedbat. Nebo naopak. Jestliže zkušenost stále odporuje rozumu, je třeba dát za pravdu zkušenosti. Z toho právě pochází ono zvláštní označení lékařů jako *nejzkušenějších*, protože teorie před zkušeností nepřináší žádný užitek.

Předmětem lékařství je porušené zdraví. Zde je třeba přesně rozlišovat mezi nemocí, její příčinou a jejími příznaky. To je známo ve škole lékařské a vychází z principu *co, proč, jak*.

Povinnost lékaře je trojí:

1. Znat nemoc, léky a jejich používání.

2. Připravovat léky, zastavit nemoc a zapudit ji.

3. Pečovat, aby se nemoc nevrátila.

Proto se teorie lékařství zakládá také na trojím:

1. Znat druhy nemocí a jejich různé příznaky.

2. Znat účinnost bylin, z nichž se lék připravuje.

3. Znat způsoby jejich užívání vzhledem k rozmanitosti jejich složení.

Čili: V lékařství je třeba dávat pozor na trojí: 1. příčiny nemocí; 2. prostředky, jimiž je třeba jakoukoli nemoc potírat; 3. způsob *kdy, kolik a jak* je třeba jich užívat.

Avšak druhy a příčiny nemocí nelze poznat, neznáme-li neporušený celek života a zdraví, totiž soustavu lidského těla, a dále způsob všeho, co se v něm děje. Je totiž nutné, aby ten, kdo něco opravuje, věděl, jaké to bylo v původním stavu. Pustí-li se totiž do toho pošetile a nerozumně, jistě to pokazí ještě víc. Tím se stává, že nezkušení lékaři více lidí zabíjejí než uzdravují. Stává se ovšem někdy také, že i zkušený lékař někomu způsobí smrt, ačkoli to nečekal. *Takový případ úmrtí nelze klást lékaři za vinu, ale když se něčeho takového dopustí z neznalosti, potom je třeba to za vinu pokládat* (Ulpianus¹⁴⁰).

Léky se dělí na ochranné, léčivé nebo posilující. K ochranným účelům se užívá léků mírnějších.

Léky se připravují buď z rostlin, nebo z nerostů. První z nich jsou mírnější, druhé průbojnější, proto je jejich užívání pro ty, kteří je neznají, nebezpečnější. V beznadějných případech mohou však být účinnější.

Chemické léky¹⁴¹ jsou účinnější než galénské, poněvadž spojená účinnost

je silnější, ale léky galénské jsou bezpečnější, protože jsou méně prudké a nemohou tolik uškodit, dopustí-li se lékař omylu. Nejlepší lék je takový, který *rychle, bezpečně a příjemně* překoná nemoc. Takovým lékem bývá zpravidla správná životospráva.

Bylo by žádoucí, aby někdo napsal knihu o této *dieterické medicíně*, která by poučovala, jak lze nejběžnější nemoci vyléčit pouze správnou životosprávou, a k tomu ukázala pravé cesty, dobře ověřené zkušeností. Jak ukazují četné doklady, je to možné především při nemocech chronických, a v těchto případech by bylo takové léčení bezpečnější a příjemnější. Viz Beverovicus v knize o lékařství starých¹⁴².

Jak je lékařství obor náročný a těžký, poučuje Verulámský, str. 191¹⁴³, a jak ho kdysi, dokud lidé neznali pozitkářství, nebylo vůbec třeba, učí Seneca. A jak je až po naše dny nedokonalé, ukazuje zkušenost učitelka věcí. Ačkoli je jisté třeba věřit, že Bůh proti všemu zápornému postavil vždycky i něco kladného, přece je zřejmé, že jsme dosud tak vzdáleni poznání jednoho i druhého, že ještě dobře neznáme ani nemoci, ani léky proti nim, a i při lehčím onemocnění jsme upoutáni na lůžko.

Musíme si tedy přát, aby byla vybudována přesná a úplná věda o lidských chorobách a lécích, kterými by bylo možné je léčit, a to i všechny; 2. s jistým výsledkem; 3. snadno. To se však nestane dříve, než bude vypracována úplná, pravdivá a jasná věda o přírodě.

Zatím by bylo dobré mít alespoň některé znalosti, abys uměl přicházející nemoci odvracet. Obecně platným prostředkem k tomu je půst. Nemáš-li lékaře, máš mít alespoň *veselou mysl, odpočinek a správnou životosprávu*. O veselé mysli si přečti Přísloví Šalomounova¹⁴⁴ a o odpočinku a životosprávě knihy Cornelia Celsa¹⁴⁵. I nejtěžší nemoci lze vyléčit zdrženlivostí a správnou životosprávou.

K překonání nemoci a k jejímu zapuzení nebo oslabení prospívá a někdy i stačí měnit místa pobytu, což znamená jiné ovzduší, jinou životosprávu a i sám pohyb z místa na místo. Tak Seneca vyléčil borečku. Léčení zastaralých nemocí je nesnadné, ale přesto se nesmí od něho upustit, vždycky je lépe pozdě než nikdy.

[Poznámka: Neměly by se sem snad stejným způsobem převést i všechny Hippokratovy aforismy?]

Nejvyšším cílem lékařství je prodloužit život. To znamená oddálit stáří a zachovat tak co nejdéle nevdnoucí květ mladosti.

O tom, jak je třeba pečovat, abychom dosáhli vysokého věku, jsme mluvili již výše. Kromě toho je však i jiný způsob, jak dlouho žít, způsob, který je vskutku záležitostí umění. Je to umění *šetřit životem*, což znamená užívat ho jen k vážným věcem. Uvádí-li se právem šetrnost mezi uměními, jak zbohatnout, platí to i zde (srov. Seneca, O krátkosti života, kap. 6-7¹⁴⁶). Život se totiž nedá měřit roky nebo šedinami, nýbrž tím, *jak jej prožíváme*.

Toto umění je nezbytné a měli by se mu naučit všichni, aby se už nikomu nestalo, co se obvykle stává mnohým, že ztrácejí život v plné životní síle. Jsou to lidé, kteří nezačínají žít včas, nebo ti, kteří vůbec nepřemýšlejí, co to znamená žít, nebo o tom přemýšlejí ledabyle. Chystají se žít, ale nezačnou, žijí, ale nežijí, jsou zde a nevědí proč, odcházejí a nevědí kam. Je to bída! Bylo by tedy užitečné, ba nutné znát:

Umění různých věkových období,

čili jak je třeba náležitě užívat jednotlivých částí našeho života

1. Útlé dětství.

1. Tohoto období je třeba užívat k tomu, a) aby se údy dítěte náležitě u-

tvářely a sílily, aby se učilo chodit a zvatlat, b) aby se vhodným cvičením upevňovalo jeho zdraví a rozvíjely se jeho životní síly, c) aby se cvičily jeho vnější smysly.

2. Jaké je zde řízení? Velmi lehké, ale musíme si počínat s největší pozorností. Ve všem je třeba užívat příkladů a nikoli rozkazů, pokud nelze postupem času užívat důvodů rozumových.

3. Poskytuje tento věk maličkých nějaké příklady k napodobení? Zajisté. a) Jako je maličké dítě zcela závislé na matčiných prsech a nebaží po žádných jiných rozkoších, tak bychom měli být závislí na prsech Božích, neboť on dobře ví, co jeho dětem prospívá (Ž 131,2). b) Jako z úst maličkých zaznívá chvála Boží (Ž 8¹⁴⁷), tak nechť zaznívá i z úst našich. c) Jsou blahoslovení, skromní, svorní a mírní (Mt 18,2; 1 K 14,20).

II. Věk dětský.

1. K čemu je třeba užívat tohoto období? Protože mozek je v této době svěží a pružný a pohyb rychlý, je třeba dbát, aby se rozvíjely vnější smysly, a tím se dítě vedlo k duševní práci. To slouží k tomu, aby se dítě vyvarovalo všeho zbytečného a získalo si bystrost v jednání, což je užitečné pro celý život.

2. Řízení. Stálý dohled a kázeň, málo rozkazů, ale mnoho příkladů.

3. A jaké napodobení? Prostoty a důvěry v Boha, jakou mají děti vůči všem, kdo jim o něčem vypravují nebo něco příkazují.

III. Věk dospívání čili mládí.

1. Jak je ho třeba užívat? Začni žít takovým životem, v jakém chceš zemřít, a přivykní mu, aby ses pak nedopouštěl té pošetilosti, že bys pořád musel začínat život znovu (Seneca, list 13¹⁴⁶). Tento věk je nejvhodnější k vypěstování kázně, a čemu se člověk v této době nenaučí, to později již nedovede.

2. Řízení. Aby se lidé v tomto období naučili tomu, co by jim bylo prospěšné po celý život.

IV. Věk dospělý --

V. K čemu lze užívat stáří?

1. K umírněnosti, poněvadž v té době ubývá životních sil a slábne schopnost zažívání (Seneca, list 69¹⁴⁸).

2. Ne tak k práci, jako spíše k radám. Staří lidé bývají moudří, protože mají mnoho zkušeností. Mohou tedy mladé mnohému naučit, napomínat je a povzbuzovat.

3. K přípravě na smrt (Seneca, list 62¹³⁶). Je třeba zapomenout na to, co je za námi, pohlížet do věčnosti a připravovat se na šťastný odchod z tohoto světa. Věřit, že v té době podruhé dožíváme: nejdříve v lůně mateřském, abychom vstoupili na světlo tohoto světa, a nyní k odchodu z těchto temnot, abychom vstoupili do světla věčného. Musíme doufat, že jako nás Bůh vyvedl z prvního vězení (Ž 71¹³¹), tak nám i nyní pomůže, abychom se vyprostili z vlastních útrob a předstoupili před jeho tvář, jak nám slíbil (Iz 64,3,4¹³²).

Dovednosti spojené s oblékáním.

Definice: Oděv je pokrývkou lidského těla. Je-li těsnější, je to *spodní oblečení*, je-li volnější, je to *svrchní roucho*.

Účel: Šaty byly vynalezeny proto, aby zakrývaly a chránily stud.

Nyní slouží:

1. počestnosti tím, že zakrývají nahotu;
2. nutnosti, aby nás chránily před mrazem;
3. ozdobě --

Druhy šatů jsou tyto:

Šat pro celé tělo, spodní oblečení, tuniky --
Oblečení chránící hlavu, ruce, nohy, hrud --
Proto byly ponejprv vynalezeny.

(Poznámka: Mohlo by se to vyloužit i synkriticky. Proč mají jakýsi druh oblečení i květiny a zvířata? Jistě proto, že 1. je to nutné; 2. pro ozdobu, jako je barevné peří u ptáků; 3. aby bylo možné rozeznávat jednotlivé druhy.)

Forma: Jaké má být naše oblečení nás poučuje příroda, která odívá byliny, stromy i zvířata, a to:

1. *důkladně*, aby je nesušovaly nepříznivé vlivy počasí;
2. *úpravně*, aby nebyl obal větší nebo menší, než vyžadují rozměry těla;
3. *pohodlně a nenásilně*, protože část šfávy, kterou se tělo živi, převádí příroda i do oděni, aby nedošlo nikde k nedostatku.

Z toho plyne pro *napodobení*:

1. oděv ať slouží potřebám těla a nikoli přepychu;
2. ať je svými rozměry přizpůsoben tělu, tj. ať není příliš řasnatý, úzký nebo volný;
3. ať je laciný a zhotovený z domácí látky, aby to příliš neodčerpávalo naše jmění.

Lidé, kteří se pracemi na našem oblečení zabývají:

1. někteří látky připravují;

2. jiní je obstarávají;

3. další z nich zhotovují oděvy.

Látka, z níž se oděvy zhotovují, je podobná té, z níž příroda vytváří pokrývky těl svých tvorů. Ta je trojí:

1. ...¹³³, jako je zevní kůra stromů nebo krunýté raků;
2. vláknitá nebo vlasovitá, jako je vnitřní kůra stromů a lýko;
3. porostlá chmýřím nebo chloupky, jako jsou některé kůry rostlin a srst zvířat, nebo šupinatá, jak je tomu u ryb.

Prvnímu druhu odpovídají uměle zhotovené --¹³⁴

Druhému sukna a tkalcovské výrobky různých druhů --

Třetímu stažené kůže zvířat a chlupaté látky všeho druhu.

Celkem vzato jsou tedy látky, z nichž se zhotovují oděvy, tyto:

1. Kůže zvířat (kůra nebo listy stromů nejsou vhodné, leda by --)
2. Různé tkaniny zhotovené z vlny, lnu a jakýchkoli chlupů zvířecích nebo z vláken rostlin.
3. Látky plstěné.

Připravují je: kůže jircháři, koželuzi a kožešníci, srst zvířat střihači, vláken na rostlin rolníci --

Oděvy zhotovují krejčí, ševci a kožešníci --¹³⁵

Umění žít bez obtíží

[--]

Dovednosti mysli

1. Předměty lidské mysli jsou tři: *pravda, dobro a možnost* nebo *nutnost*. [Všechno pravdivé vědět, všechno dobré chtít a všechno možné moci je cíl lidské dokonalosti. Pátrat po pravdě, mít účast na všem dobrém a pokoušet se o všechno možné jsou prostředky k dosažení tohoto cíle. Zachovávat v tom všem potřebnou míru je *forma*]

2. Schopnosti jsou tři: *rozum, vůle, duch*.

3. I činnosti jsou tři: *poznávat, volit a jednat*.

[Poznávací schopnost člověka je nekonečná, je schopna pojmut do sebe všechno až k hra-

nicím, jichž může dosáhnout, ať už jsou to, co je možné vědět, věci dobré nebo zlé: směřuje k pravdivosti věcí. *Lidská vůle* již sama od sebe směřuje k dobru. *Lidská možnost* se zaměřuje k vzájemnému poměru toho, co je možné, a orgánů, jimiž je člověk pro svou činnost vybaven. To, co působí na vůli, aby něco zvolila nebo odmítla, je poznání (totiž to, co poznání uznává za dobré). Čím je poznání bezpečnější, tím je bezpečnější volba nebo odmítnutí, a tím je i rozhodnější pokus učít věci dosáhnout nebo se jí vyhnout. Poznání, vůle a síly se zaměřují v jednom čase k jednomu předmětu, v různých časech k různým, v neomezeném čase k neomezenému počtu předmětů.]

4. Konečně normy jsou rovněž tři: *obecné představy, obecná puzení a obecné popudy*,¹⁵⁸ jichž prostřednictvím všichni všechno myslíme, chceme a jednáme.

5. V každém z těchto je třeba dbát: 1. užívání; 2. napodobení; 3. řízení.

1. Kdo neužívá mysl (aby věci pochopil, chtěl je a odvažoval se o ně usilovat), je tupý (užívání).
2. Kdo nedbá zákonů myslí, ten v chápání, chtění a pokusech o činy chybuje (napodobení).
3. Kdo neřídí mysl jako koně otězemi k chápání pravdivého, volbě dobrého a konání nutného, ten bloudí sem a tam (řízení).

6. Zvláště však a nejvíce je nutné ustavičné řízení.
[Neboť neužívat mysl i zcela zhloupnout se tak mnohým nepodaří a snadno se to znevažuje praxí, rovněž napodobení sebe i jiných je jaksi záležitost trvalá, ale téměř všichni lidé stále ke své škodě chybují tím, že věci užívají a napodobují bez určitého pořádku a cíle. Zde je tedy třeba učít dovednosti, tj. stálého řízení.]

7. Mysl je třeba řídit trojím způsobem: *dokazováním, přesvědčováním a povzbuzováním*. Jejich nástroje jsou: *poučky, postuláty a úlohy*.¹⁵⁷ Tedy:

- I. aby rozum pravdu chápal, dokážeš pomocí pouček;
- II. aby vůle volila dobře, přesvědčíš ji postuláty;
- III. aby duch překročil ke konání potřebného, dokážeš pomocí úloh.

Zřetelně předlož { rozumu pravdu } a brzy { to pochopí, }
 { vůli dobro } { úsilí snadnost } { chopí se toho, }
 { } { } { vykoná to. }

8. Teoretické užití čili řízení vlastní myslí se nazývá *mathetika*, řízení myslí jiného se nazývá *didaktika*.

Mathetiky	{ prostředky -	{	cíl - naučit se všemu, bezpečně,	} a brzy	{	co se učí rychle,	} to pochopí,	
			{			neporušené smysly,		} chopí se toho,
						zdravý rozum,		
{ způsob -	{	vlastní úsilí,	} uspořádané úsilí.					
		pečlivé úsilí,						

MATHETIKA, tj. dovednost se učit

[Zde se vykládá, co je to učit se, čím se to děje a jak.]

1. *Mathetika je dovednost se učit.*

[Z řeckého μαθητή¹⁵⁸ - učit se.]

2. *Učit se je snažit se vědět.*

3. *Vědět je věci v duchu porozumět, a to ve třech stupních:*

- I. že věc je;
  - II. čím je tím, co je;
  - III. k čemu se dá použít.
- Tímto trojím způsobem se dospívá k *znalosti, pochopení a užití* věci. První prostě nazývá *vědět* nebo *znát*, druhý *pochopit*, třetí *osvojit si, užívat*.

[Poznámka: U jiných se tento trojí způsob poznání označuje jako
 a) *empirický*, tj. založený na zkušenosti,
 b) *epistemický*, tj. založený na teoretickém vědění,
 c) *heuristický*, tj. založený na dalším bádání.

Nejdříve totiž víme, že něco je takové, jaké je, ze zkušenosti. Potom pochopíme, proč je to takové, když zjistíme příčiny. Vědět však, co odtud může vzejít dále, tj. jak se týmž výsledkem můžeme měnit a nabývat různých forem, to je způsob *heuristický*. Příklad pro první případ: Učí-li se někdo měřit vzdálenosti jednotlivých míst dioptrou¹⁵⁹, shlédne po několika pokusech, že vzdálenost udaná v přístroji souhlasí se vzdáleností v krajně, i když nechápe důvod, proč tomu tak je. Příklad pro druhý případ: Může-li někdo základní poučky o měření na dálku prokázat pomocí knihy Eukleidovy. Příklad pro třetí případ: Pokročil-li někdo tak daleko, že může řešit nejen dosud nevyřešené úlohy, ale dovede i nalézat nová témata a stanoví nové poučky.

Stupeň vědění, který se nazývá *pastevnický¹⁶⁰ souhlas* (když někdo souhlasí s tím, co nechápe, protože se spoléhá na autoritu učitele), se odmítá a na rozum založená filozofie nechce o něm vědět. Je nedůstojný lidského rozumu a je zcela bez užítu pro skutečný pokrok ve vědění.

4. *Vědět, že něco je, je první stupeň vědění čili jeho základ.*
 [Poskytuje totiž povrchní znalost věcí.]

5. *Vědět, čím je něco tím, co je, je úplný stupeň vědění čili jeho jádro.*
 [Poskytuje totiž vnitřní znalost věcí, tj. pochopení, z kterých částí se věc skládá, jak jsou tyto části uvnitř věci uspořádány a jakými pouty jsou spolu spojeny, aby konaly a aby jejich pomocí i celek plnil svůj úkol.]

6. *Vědět, k čemu je třeba věc používat, je nejvyšší stupeň vědění čili jeho koruna.* Je to nejvyšší vrchol moudrosti. Činí totiž věc použitelnou a je povinností moudrého člověka, aby její užitek znal po všech stránkách a nikdy nepřipustil, aby jí bylo zneužito.

7. *Hledat znamená obracet se v myšlení sem a tam ve snaze něco objevit.*
 [Tak jako ten, kdo se učí, obrací se hned k věci samé, hned ke své myslí, hned k myslí někoho jiného.]

8. *O věcech se totiž poučujeme buď I. z věcí samých tím, že si je přisvojujeme svými smysly; II. z nás, když zkoumáme údaje smyslů rozumem; III. nebo z názorů jiných lidí tím, že se seznamujeme s jejich svědectvími a závěry.*

Zásada: *Věcem vnímatelným smysly se uč prostřednictvím smyslů, rozumovým prostřednictvím rozumu, zjeveným prostřednictvím víry.*

Závěry:
 1) Ve věcech, které lze vidět, slyšet a ohmatat, věť pouze svým vlastním očím, ušima a rukám.

2) Ve věcech, o nichž slyšíš vypravovat, věť jen tomu, co můžeš sám rozumem pochopit jako možné.

3) Ve věcech božských nevěť nikomu jinému než Bohu, tj. dbej, aby sis byl jistý:

1. že jsou to slova Boha, který se mýlit nechce ani nemůže;

2. že smysl, který chápeš, je skutečný smysl, který jim dává Bůh a nikoli člověk, který si ho vybánil.

4) Jestliže někde smysl selže, pomoz si jiným smyslem.

5) Jestliže někde tvůj rozum vysvětlení nějaké věci nepochopí, pomoz si jiným vysvětlením.

6) Jestliže některé místo Pisma dosti zřetelně samo sebe nevykládá, pomoz si jiným místem Pisma.

9. *Smysly zkoumáme věci tak, že je počítáme, měříme a vážíme.* K tomu slouží vědy jako matematika, aritmetika, geometrie, statika a vědy jiné, jež jsou založeny na zkoumání.

Aby ses mohl věcem vnímatelným smysly lehce naučit nebo se jim nenaudit:

1. nemůžeš žádný předmět vnímat, pokud ho nepřiblížíš některému smyslu;
2. naopak zase nemůžeš nevnímat to, co se tvému smyslu předvádí.

Tedy:

1. *Chceš-li něco znát, přiblíž to smyslům, nechceš-li to znát, nedopusť, aby to přišlo smyslům na dosah.*
2. *Kdo poskytuje smyslům málo věcí, zná málo, kdo mnoho, zná mnoho.*
10. *Rozumem zkoumáme věci tak, že uvažujeme, zda něco podle věčných pravd věci, jež jsou vryty v našich duších, být může nebo nemůže, být má nebo nemá.*

Zásada: Chceš-li něco poznat až od samého základu, uvažuj:

1. *Zlá to je. Znepokojovat se kvůli věcem, jež nejsou, a kvůli přeludům je počestnost.*
2. *Co to je. Jaký je to druh věci a čím se liší od věci jiných.*
3. *Jaké to je. Stanovit všechny vlastnosti té věci.*
4. *Jakým způsobem to je.*

Všechno to lze zjistit:

1. *Z věci podobných a stejných.*
(Poznáme z podobné věc, již samotnou poznat nelze.)
2. *Z věci odchylných a nepodobných.*
(Pochopení rozdílnosti dvou věcí poskytne spolehlivé světlo mysli.)
3. *Z věci opačných a protikladných.*
(Věci protikladně se navzájem velmi dobře objasňují.)

11. *Od jiných lidí se učíme věcem tak, že poznáváme jejich názory o věcech, a to tak, že se jich buď přímo vptáváme a posloucháme jejich odpovědi, nebo tak, že čteme, co napsali, jsou-li nepřítomni. První způsob nazýváme erotematika, tj. umění se tázat, druhý způsob pak anagnostika, tj. umění číst.*

12. *Jak je ale třeba se učit? Na to lze odpovědět:*

1. *Tim, že se zabýváš samotnými věcmi a procházíš jimi nahoru a dolů, sem a tam.*
  2. *Pomocí svědectví jiných lidí, když je podrobuješ analýze, abys pochopil jejich smysl, syntéze, abys je srovnával s věcmi, a pak použiješ synkrize, tj. srovnáváš svědectví téhož autora nebo různých autorů o určité věci.*
  3. *Pomocí vlastního myšlení. Například konečný účel každé věci pochopíš tehdy, když shromáždíš a uspořádáš všechny její prostředky a činnosti.*
13. *Má-li se však nějaká věc opravdu dokonale poznat, musí se poznat jen z ní samé, a ne prostřednictvím něčeho jiného. Věc je to, co je, názorů o věcech je však nekonečná řada. Ten, kdo se učí, se musí tedy zaměřovat na věci samé, a ne na úsudky o věcech. Pravdu neříká ten, kdo opakuje, co řekl někdo jiný, nýbrž kdo říká, co věc je. K vědomosti nijak neprospěje, že někdo jiný něco zjistil, nezjistím-li si to sám. Cizí zjištění mohou vzbudit víru, ale ne vědění. Proto učení lidé nepotřebují autority. Autority totiž přikazují věřit, zatímco smysly a rozum poskytují důkazy. Učí-li se člověk od jiných, vypůjčuje si vlastně téměř bez námahy poklady vědění, které již shromáždil někdo jiný, učíš-li se však sám ze sebe, máš jistější užitek proto, že doluješ ve vlastním zlatém dole svého ducha. A učit se přímo z věci je nejbezpečnější, neboť tím odkrýváš podstaty věcí samých. O tom, jakým způsobem a jak rozvážně vzhledem k metodě se to musí a může provádět, nás poučí následující axiomy.*

O poznávání věcí

1. *Poznávání věcí se nemůže ani předávat, ani získávat najednou, nýbrž stupňovitě jedno po druhém.*

[Je to totiž jakési cestování lidského rozumu po mnohosti a rozmanitosti věcí. Věci je totiž mnoho, a tím se i rozmnožuje fáto práce.]

2. *Proto poznání, tak jak probíhá, vyžaduje: 1. stupně věcí; 2. postup rozu-*

mu po těchto stupních: 3. *rozumnost postupu od známých věcí k neznámým nebo od známějších k méně známým.*

3. *Stupně věcí jsou rody věcí, jejich druhy a rozdíly.*
4. *Postup mysli je pozorování věci podle určitého řádu. Děje se prostřednictvím rodů a druhů, a to tak, že se buď stoupá vzhůru, nebo sestupuje dolů, či přechází od jedné věci k věci druhé.*

[Po stromě totiž leze i ten, kdo vystupuje od kořene po kmeni a větvích vzhůru, i ten, kdo z větví po kmeni opět slézá, i ten, kdo přelézá z větví na větev.]

5. *Vzestup rozumu vzhůru se děje tak, že od pochopení jednotlivosti postupujeme k pochopení druhů a od pochopení druhů k pochopení rodů atd.*

[Když se Adam díval na sebe a na Evu, pochopil z tohoto pohledu druh člověka, z pohledu na sebe a na koně druh živočicha, z pohledu na živočicha, strom a kámen pochopil přirozenost těles, z pohledu na tělo a anděla pochopil, co je podstata atd. Z takové činnosti rozumu vyplývá metoda syntetická, kompoziční, která vede k objevování a vzniku různých dovedností.]

6. *Sestup rozumu dolů se děje tak, že pozorujeme druhy, jež jsou podřadny rodům, a potom jednotliviny, jež spadají pod určitý druh.*

[Když Adam pochopil, co je podstata, přenesl to na jednotlivé rody podstat, pak na druhy a posléze na jednotliviny. Stejně postupují i dovednosti: dělí rody na druhy, každý celek na části atd. Tento postup se nazývá metoda analytická, rozlučující, a na ní se zakládají vědy.]

7. *Přestup rozumu se děje od rodu k rodu, od druhu k druhu, od jednotliviny k jednotlivině.*

[Podle člověka se učim poznávat přirozenost andělskou (když si ovšem odmyslím to, čím se anděl od člověka liší), nebo z práce učitelovy práci žákovu, z práce dobrého učitele práci pasbenství, bajky a pořekadla, jichž jsou plné knihy Boží i lidské. Nejunadnější způsob poučení totiž je, žerpáme-li je z příkladů. Tato metoda se nazývá syntetická čili komparativní a její pomocí se vědy stávají pochopitelnými.]

8. *rozumnost postupu se zakládá na šesti požadavcích správné metody.*

Je to:

1. *Členění (myšlenek, řečí a pracovních úkonů).*
2. *Vnitřní uspořádání částí, tvořících organický celek.¹⁴¹*
3. *Vzájemné přechody od jednoho k druhému.*
4. *Paralelismus.*
5. *Potřebné stupňování.*
6. *Přesné definice věcí.*
9. *Členitě je všechno (skutky, řeč i myšlenky - všude lze skládat z nejmenšího malé, z malého větší, z většího největší až k samé úplnosti jsoucna, mimo kterou není pak už nic), aby lidé ve světě, jenž je plný zmatků, zřetelně viděli, o čem lze říci, že bude užitečné. A tak musíme všim ve světě procházet s otevřenými očima a všude na takovou členitost upozorňovat. Budoucí učitelé skládáním, dělením a srovnáváním na tuto členitost všech věcí poukazovat a žáci ji budou zkoumat, může se to stát důležitou částí lidské vševedoucnosti.*

10. *Stejně tak rozmanitost řečí, myšlenek a činností není nic jiného, než překládání těch částí v celku na jiná místa. Z toho vznikají jiná uspořádání částí v celcích, tj. jiné tvary, podoby, kvantity, kvality atd. Kdyby s tím lidé byli obeznámeni a dovedli to, odhalil by se jim opět jiný, skrytý zdroj lidské vševedoucnosti. Poznali by totiž, jak z pouhého přemístění několika málo principů, ať už v oblasti věcí, či v oblasti myšlení nebo řeči, vzniká veškeré množství věcí a jejich úžasná rozmanitost. Pak by shledali, že z vědomého skládání věcí, myšlenek a slov povstávají činnosti a všechno, co je krásné, zatímco z neznalosti tohoto skládání vznikají oblidnosti. Mezi člověkem moudrým a hloupým, zkušeným a nezkušeným není totiž jiný rozdíl než ten, že první věci správně skládá, dělí a srovnává, kdežto druhý to činí nesprávně. Je to tak, jako by měl někdo před sebou celou hromadu údů těla lidského, koňského,*

osliho, rybiho, hadího atd. a při pokusu je skládat by dal člověku hlavu ptáka nebo ryby, nebo by mu dal nohy koně atd. Nebo jako kdyby měl uspořádat zvířata v jednotlivé třídy a zařadil by víka mezi ptáky, hada mezi mouchy atd.

11. *Pokud jde o přechod od jednoho k druhému*, zaslouží si nejvíce pozornosti to, co jsem kdysi slyšel o jakémsi holandském kupci. Ten rozdělil všechny barvy na sedmdesát stupňů a namočil do nich stejný počet kusů sukna, a kdykoli dva sobě nejbližší kusy vytáhl a ukazoval kupujícímu, ten sotva mohl rozeznat rozdíl v barvách. A přece první kus byl dokonale bílý a poslední dokonale černý. A tento důmyslný čin se dá dobře napodobit a poslední práci s jakoukoli věcí, jež se nám předkládá. Všechno, co v sobě obsahuje, je třeba tak spolu spojit, aby se nenápadně dospělo od jedné krajnosti k druhé, aniž by byly patrné mezery mezi nimi. A stejně tak je možné nenápadně postupovat od krajní neznalosti všech věcí, aby se došlo k všeobecnosti, jaké člověk vůbec může dosáhnout.

12. *Paralelismus trojího jsoucna*¹⁰² může rovněž vydatně působit, aby mysl dostávala stále světlo a vědění se v ní podstatně upevňovalo. Jakmile se totiž budou žáci učit řeči současně s věcmi a evičením rozumu, i věci se budou učit jedině působením řeči na rozum a rozum pozná, že se nemůže zabývat ničím jiným než věcmi a sdělovat své poznatky jinak než využitím dobrodiní souvislé řeči. Vědění získané na základě tohoto spojení, opřené vždy a všude o své tři sloupy, bude přilepnější a pevnější.

13. *Stupňování* (důmyslný prostředek k umění vyučovat a učit se věcem, správnému myšlení a řeči) vyžaduje, aby se tomu, kdo nastoupí tuto cestu, neukázalo hned všechno najednou, aby nebyl hned zavalen množstvím věcí a oslepen jejich září, nýbrž aby se pomalu postupovalo od věcí obecnějších a nejasnějších k věcem zvláštnějším a zřetelnějším, a posléze k věcem nejzvláštnějším a nejjemnějším. Stručně, nejprve základy, potom doplňky a posléze ozdoby. Příklad takového postupu nám dává samo slunce na nebi: když má vyjít, nikdy nevysílá hned všechnu svou září, nýbrž předesílá ji třenku, potom svítání a pak teprve vychází samo v plném lesku svých paprsků. Ale i ono vystupuje a zvyšuje své světlo a teplo pomalu a za svého celoročního pohybu se zvolna od našeho nadhlavníku vzdaluje a po půl roce se opět vrací a mění teplo v chladno a zase naopak. Vždyť i sám Stvořitel, přestože mu jeho všemohoucnost umožňovala provést celé dílo stvoření najednou, se rozhodl pro postup po jednotlivých stupních. První den totiž stvořil principy viditelného světa. Druhý den oddělil od sebe jednotlivé živly. Třetí den zahnal vody z povrchu země a zasel do ní semena (nerostů i rostlin). Čtvrtý den dal hvězdám na nebi jejich řád. Pátý den stvořil nižší živočichy. Šestý den živočichy vyšší a akt stvoření uzavřel jeho vyvrcholením, stvořením člověka. Je to, jako by chtěl tímto moudrým stupňovitým postupem říci i nám: *Obráze můj, chceš-li co nejlépe napodobit mé významné, pevné a trvalé skutky, postupuj vždycky po stupních od menšího k většímu*. Ne lze pochybovat, že i Kristus nás chtěl poučit podobným příkladem, když vracel slepému zrak. Postupoval přitom tak, že slepec viděl nejdříve lidi jako procházející se stromy, a teprve pak, když Kristus opět vstáhl na něho ruku, způsobil, že zřetelně viděl všechno atd. (Mk 8,24.25). A nejenak se vrací zdraví práci lékařovou...

14. Proto, chceme-li všechno vyjádřit v náležitém pořádku, musí platit zásada: *U všech jednotlivých věcí, myšlenek a řečí je třeba přihlížet k jejich členění, vnitřnímu uspořádání části v celku, vzájemnému přechodu od jednoho k druhému a k paralelismu, a posléze náležitým stupňováním ukázat souhrn všeho*.

15. Neuvažujeme ovšem o věcech jako Adam v ráji, prostě a bez soustavy pojmenování, s cílem ji teprve vytvořit, nýbrž udělujeme věcem jména, kte-

rá jsme již hotová převzali od předků. A věru, je tu mnohé zmatení (dané tím, že tehdy neměli ještě prozkoumáno nitro věcí a tvůrci slov byli různí) a nakonec i propletence slov stejně znějících, a tedy nejednoznačných různých jmen pro jednu věc či slov podobně znějících a označujících věci různé.¹⁰³ Proto zde bude platit ještě šestý metodický požadavek, a to jako první v celé této řadě: *Nepokoušej se nikdy o definici něčeho, co je nejasné, a neříkej nic o věci, jejíž pojem je zmatený*. Tak se teprve rozum ocitne vlně v plném světle.

Z toho, co zde bylo řečeno o umění učit se, vyplývá, že je pravdivý axiom: *Nikdo neví nic, čemu se nějakým způsobem nenaučil*. A z toho lze vyvodit pro ty, co se učí, užitečné závěry a pravidla:

1. *Abys nabyl vědomosti, uč se!* (Aby to bylo rychle, uč se rychle, aby to bylo mnoho, uč se mnoho, a aby tvé vědění bylo správné, uč se správným způsobem.)

2. *Čemukoli se učíš, uč se svědomitě*, aby se mohlo o tobě říci, že ses tomu nejen naučil, nýbrž že ses tomu naučil dokonale. Je totiž lépe, říká-li se o člověku, že je chápavý, zkušený a moudrý, než říká-li se o něm, že je učenný. Jasně se to projevuje v oboru prací mechanických, kde se nepřihlíží k tomu, jak dlouho se kdo učil u mistra nebo jak dovede o své práci hovořit, nýbrž k tomu, jaké jsou jeho výrobky.

3. *Abys se učil svědomitě, uč se rád*. Co někdo dělá s láskou, zřídka to dělá marně.

4. *Cokoli neznáš, snaž se rychle zjistit buď sám od sebe, nebo od jiných, ale přece je nejlépe, bude-li tvé poznání vycházet přímo od věci*.

5. *Máš-li rád vědění pevné a úplné, nevěť ani jiným, když tě o něčem poučují, ani vlastní schopnosti vnímání, když ti něco slibuje, ale obrať se přímo k věcem, pozoruj je a zkoumej*, abys viděl přímo, co samy o sobě říkají, co slibují učinit nebo podstoupit.

[Jinak budeš nadarmo vyzvat svá i cizí božstva, aby ti dala vědění. Celá síla ducha musí být napřena k věcem, chceš-li, aby ti vyvstalo právě světlo. Jako oheň nevyvoláš z vlastní ruky, ani když budeš třít rukou ocel, ale vykřešes jej ocelí z křemene, tak ani vzdělání nevznikne jinak, než mohutným vzájemným třením smyslu, rozumu, vůle a samotných věcí.]

6. *Navykni mysli (žáka), aby dělala jen to, co právě dělá, a jinou činnost odložila na jinou dobu*.

[Jestliže pozoruješ, slyšíš, čteš nějakou věc nebo o ní uvažuješ, věnuj se tomu cele a nedovoli mysli, aby se obracela jinam, nýbrž přitnuť ji, aby se držela daného úkoju. Slyšíš-li nebo čteš něco, aniž bys tomu věnoval plnou pozornost, ztrácíš čas.]

7. *Své schopnosti (paměť, ruku, jazyk) zbystřuj častým cvičením a snaž se, aby mohly pojmut do sebe stále více a více*.

[Meč, sekera, nůž, když se dele používají, ztrácejí svou ostrost a potřebují jiný brus, než je dřevo nebo to, co rozřezávají, protože nástroje nejsou živé. To však neplatí o stále bystrosti ducha. Samy předměty, jimiž se zabývá, působí naopak jako brus. Čím více duch proniká věcmi, tím více se zvyšuje jeho síla. Tak i paměť, čím více věcí do sebe přijímá, tím více jich může ještě obsáhnout, rovněž ruka a jazyk, čím více se číní, tím více mohou vytvořit.]

8. *Chop se všech příležitostí, jež ducha zbystřují*.

[Ať nemine bez užítu žádná chvíle procházky, ani oběda či večere, ani žádného jednání o věci vážné nebo zertovné a ať všechno přináší nějaký prospěch tvému duchu.]

9. *Dbej na to, abys nevydal všechny své duševní schopnosti před stanovenou lhůtou a abys je přílišnou námahou nevysiloval*.

[Příliš napjatý luk se láme, s čím se však zachází umírněně, to vydrží dlouho. Je tedy třeba dopřát si i oddech a odpočinku.]

10. *Ať se chceš naučit čemukoli, musíš k tomu nejdříve zaměřit své smysly a prozkoumat to v celku i po částech. Potom ať si rozum učiní o tom úsudek, a teprve pak (nemůžeš-li to pochopit vlastním úsilím) se poraď s jinými*.

[- - -]

*Souhrny matematické a didaktické,
čili o snadnosti vyučování i učení se*

Postulát: *Je žádoucí, aby bylo možné se všemu učit snadno.*
[Puzením přirozenosti si přejeme získat všechno dobře zadarmo a bez námahy nebo s ná-
mahou co nejmenší.]

Poučka: *Hlavní přednosti snadné metody jsou tři: 1. stálá souvislost; 2. stálé stupňování; 3. stále stejný způsob postupu.*

Úloha: *Všude proniknout, aniž by tomu nějaké překážky bránily.*

Pravidlo I.

1. Nejprve je třeba odstranit všechny překážky, aby nezůstalo nic, co by mohlo bránit.

Základní překážkou je *těkavost smyslů* nebo *odpor k práci*. Ty je třeba odstranit nejdříve. Odstraníme je, dbáme-li, aby všichni žáci měli dojem, že se jim nevykládá nic nesnadného nebo nepřijemného. To se stane tehdy, nebude-li od nich vyžadovat nic jiného, než k čemu je přitahují jejich přirozené sklony a co je vhodné i pro jejich věk.

2. Učiň, aby je neobklopovaly žádné temnoty, ale aby každý viděl, že prostřednictvím věcí již známých postupuje k věcem neznámým, a to vždycky od jednoho stupně k druhému, plynule a bez jakýchkoli mezer. Tak bude postupovat rychleji a s radostí.

3. Učiň, aby žák poznal, že může postupovat, bude-li sám sobě vůdcem a bude-li užívat jen vlastních očí, uší a rukou. Tak bude sledovat vrozené jiskerky světla a aktivní postup mu způsobí radost. A naopak, jestliže postupovat nebude, budou jeho svěží schopnosti pociťovat bolest.

4. Učiň, aby žák brzy pochopil užitek toho, čemu ho učíš, a bude ho to těšit. Co je však nad možnost jeho chápání nebo k čemu ještě není ve svém věku zralý, tomu se při vyučování vyhni.

5. Učiň, aby se žák všemu, čemu se učí, učil vlastní činností, neboť zaměstnává se nějakou věcí je lidské povaze milé.

Pravidlo II.

Pak ať se přibere to, čím lze poznání věcí usnadnit, totiž snadné prostředky a způsoby.

Znalost všech věcí se totiž snadno získává (dokonce sama se vlévá), umíme-li užit prostředků, totiž schopností duše, daných jí od Boha, jimiž jsou rozum, vůle, jazyk, ruka atd. V celé lidské přirozenosti není nic v klidu, všechno je činné a zaměřuje se na věci kolem sebe. Zaměřujeme-li se tedy k poznání všeho, chápou se všichni s radostí všeho, zvláště ve skupinách, které spolu soutěží, a při úkolech, které lákají svou jednoduchostí. *Jednoduchost* (kde se nepodává nic složitě zapleteného, nýbrž všechno přístupné a zřetelné) a *všeobecnost* (když se vidí, že všichni jsou v činnosti) pak následuje *dobrovolnost* a *zálibení*.

Základní poznání této snadnosti je tedy třeba vyvodit z rozboru lidské mysli. A o tom zde nyní pojednáme.

Analýza lidské mysli ukazuje:

- I. Obecné představy sloužící k poznání všeho, co lze poznat.
- II. Obecná puzení, sloužící k poznání toho, co si lze vyvolit.
- III. Činné popudy k vytváření všeho, co je možné.
- IV. Schopnosti k rozmlouvání – –
- V. Touhy po společnosti.

[V tom jsou základy snadnosti.]

Poznámka: *Rozvoj schopností se má uskutečňovat v tomto pořádku:*

- I. Schopnosti rozumové:

64 Pansofia

1. Vnímání jednotlivých předmětů.
2. Pochopení každého z nich zvlášť.
3. Tím pak vybavení si obecných představ.
4. Jejich přidružení zase k jednotlivým předmětům.
5. Srovnávání s těmi, které jsou podobné, rozdílné nebo opačné a pocházejí buď od nás samých, nebo od někoho jiného.
6. Probírání nebo časté uvažování o nich.
7. Čisté chápání.
8. Potěšení z moudrosti.

Z toho vyplývá metodický postup k vypěstování rozumové schopnosti:

1. Předlož žákům předměty, které na smysly působí, a vyzvi je, aby své smysly na ně zaměřili.
2. Na každý z nich poskytni dostatečný čas, aby je stačili vnímat.
3. Přidej k tomu pokyn nebo poučení, aby jejich rozum poznal sám od sebe, že jde o předmět pravdivý.
4. Objasn jim to tím, že uvedeš co nejvíce příkladů podobných věcí, které jsou známé z domáckého prostředí.
5. Neopomeň také poukázat na věci rozdílné a protikladné, aby pravda byla zřejmá v plném rozsahu.
6. Nacvič to s nimi na rozmanitých úlohách.
7. Pak ať přijdou na řadu poučky, pravdy vyjadřované abstraktně a způsob, jak je lze odvozovat.
8. A posléze je uč, aby si oblíbili moudrost.

II. Rozvoj schopností volní se uskutečňuje takto:

1. Okoušení dobré věci.
2. Potěšení, jež z toho vzniká.
3. Vzbuzení obecného puzení čili touhy.
4. Vroucí touha po podobných věcech.
5. Odvrácení od tužeb nepodobných a opačných.
6. Ovládnutí duševních schopností.
7. Nepřetržitě užívání věcí, jež jsou předmětem touhy.
8. Příjemný pocit dobrého svědomí.

[Ať se to aplikuje i na metodu.]

Poučky:

1. Přirozeností vůle je chtít.
2. A to chtít dobro.
3. Avšak dobro založené na správném chápání. Proto je třeba sledovat rozum.
4. Větší dobro chtít více.
5. Dávat přednost pravému dobru před dobrem zdánlivým.
6. Trvalejšímu dobru před dobrem méně trvalým.
7. Jistějšímu dobru před dobrem nejistým.
8. Vůle sama o sobě je svobodná. (Bývá poutána, 1. dá-li se svést přemlouváním nebo 2. pokřivit zvykem.)

Z těchto předpokladů pak vyplývá:

1. Je-li člověk o své dobro oloupen, je naprosto přirozené, že se za ním vrhá.
  2. Jestliže se přesně ukáží rozdíly mezi různým dobrem, bude člověk přesně zachovávat i rozdíly co do síly či slabosti odpovídajících popudů.
  3. Uchrání-li se vůle pokažení, bude se svobodně rozhodovat pro dobro.
- Úloha:* Co se má vznítit, to je třeba přiblížit k ohni. Co se má vznítit láskou, to je třeba přiblížit k věci, jež je lásky hodna. Před čím se utíká, je nepřítel nebo ten, kdo je za nepřitele pokládán. Projeví-li se praví nepřítelé štěstí pravdivě, bude následovat opravdový útek.

Pansofia 65

III. Schopnost k činu se rozvíjí podobně:

1. Poznává, že je třeba něco dělat.
2. První naděje, že je to možné pomocí sil, činnosti a trpnosti.
3. Poznání snadnosti pomocí metody.
4. Pokus čili první přístup k věci a odstranění toho, co stojí v cestě jako překážka.
5. Pokračování činnosti až k cíli.
6. Zpevnění a výzdoba hotového díla.
7. Radostné užívání hotové věci čili dovednost.
8. Důvěra v dovednost a pokračování v praktické činnosti.

Abys praxi řídil:

1. Předlož žákům, co mají dělat, tj. vyvozovat jednu věc z druhé.
2. Dělej to však tak, aby každý viděl, jak postupuje práce tvých rukou, a nabytí nadějí, že to svou rukou dokáže též.
3. Pouč je pak o tom, jak se mají věci napodobit, aby napodobení nebylo zbytečné nebo nesmyslné.
4. Příklad jim dá, aby se o to pokusili, a přihlížej k tomu, zda se nedopustili chyby. Jestliže se žák chyby dopustí, napomeň ho, seznam ho s druhem a příčinou jeho omylu a pouč ho, jak jej napravit.
5. Nafid' mu, ať pokračuje v cvičení, dokud nezíská úplnou schopnost k příslušnému úkonu.
6. Pouč žáky, jak mají ozdobit to, co se naučili správně vytvářet.
7. Doved' všechno až k dokonalé dovednosti.
8. A posleze žáky pouč, jak mají správně užívat dovednosti, kterou takto získali.

IV. Schopnost rozmlouvání podobně --

Jiný rozbor lidské mysli, provedený pomocí pouček.

Lidská přirozenost poznává, že jak ona sama, tak i všechno, co má, závisí na Bohu, a že všechno, cokoli máme, jsou dary Boží. Proto pohané přisuzovali obilí, vínu, moři a rybám, dobytku, vědám zvláštní božstva a ta vzývali. Toto přirozené cítění je třeba v duších uchovávat častými prosbami k Bohu. Proto je třeba i do studijního plánu zařadit modlitby, a to jak před vyučováním, tak i po jeho ukončení --

Poučky:

1. Lidský duch si nepřináší na svět nic kromě schopnosti všechno chápat.
2. Je tedy sám o sobě ničím i vším. Není ničím, jestliže se ničemu nenaučí, a je vším, naučí-li se všemu.
3. Duch je živné pole. Jakékoli semeno do něho zaseješ, to vydá zpět a v mnohonásobném množství. Zaseješ-li pšenici, budeš mít pšenici, zaseješ-li oves, budeš mít oves, jestliže plevel, vyroste ti plevel atd.
4. Lidská mysl je svobodná, chce, aby byla vedena, ale nechce, aby byla k něčemu nucena. Proto se lidský duch nesmí k studiu nutit, nýbrž lákat.
5. Lidskou mysl zaujmou věci příjemné. Proto je veškeré studium třeba spojovat s tím, co se žákům líbí. Vyučování samo má být vedeno laskavě, využívat soutěžení, hříček. Kromě toho třeba dopřávat tělům i duším žáků oddechu i odpočinku.
6. Lidská přirozenost je aktivní, vždycky jí těší, může-li se zabývat nějakou činností, a nemůže bez nelibosti snášet nečinnost. Proto je třeba ji ustavičně zaměstnávat, ale věcmi ušlechtilými a užitečnými, aby toto zaměstnání bylo prospěšné, a věcmi příjemnými, aby jí působilo radost.
7. Lidská přirozenost dychtí po věcech nových (Kaz 1,9). Proto je třeba, aby dostala duševní potravu, zvláště v mládí. Je třeba využívat všech příležitostí, které mohou mladistvé duše upoutat.

8. Lidská přirozenost je sama sobě nejlepší učitelkou, umí-li sama sebe využít. Je totiž opatřena veškerým ústrojím, které jí umožňuje všechno vědět (viz Pf 20,5).

9. Lidská přirozenost je svou povahou teoretická, praktická a chrestická¹⁶⁴. Přeje si totiž nejen všechno poznat, ale také dělat, a proto se pokouší o všechno, co může, a konečně si i přeje všech věcí užívat... Všechno tedy postupuje cestou teorie, praxe a užiti --

10. Lidské smysly rády přijímají všechno, co je zřetelné, co je zmatené, snáší je těžko. Proto je třeba vyučovat všemu co nejzřetelněji, a to jak mluvit, mluvit a psát, tak i jednat.

11. Každému člověku se dostává nástrojů ke všemu. Jestliže se tyto nástroje pěstují, zušlechťují se. Člověk je totiž dostává takové, aby je mohl třibit.

12. Lidská mysl je schopna učít se tak dlouho, jak dlouho člověk žije, a dělá ji dobře, je-li v stále činnosti. Proto je třeba jí stále poskytovat potravu od nejtělejšího dětství až do pozdního stáří.

[Pf 20,27: Lidský duch je světlo od Hospodina. Chce, aby neuhasl? Pečuj o ně a stále do něj přilévaj trochu oleje. Seneca tvrdí, že vědění přichází nazmar, nepostupuje-li nepřetržitě vpřed.¹⁶⁵]

13. Lidská přirozenost miluje stálý pohyb a stále něco horlivě hledá. Vidíme to na dětech, kterým působí radost rozhlížet se kolem sebe, všechno ohmatávat, obracet, přenášet, jezdit na dlouhé tyči jako na koni, něco stavět, a to všechno z přirozeného puzení.

14. Zvláště se to týká věcí, na které je upozorňují příklady --

15. Dále tomu napomáhají pokyny a příkazy --

16. Jestliže se někomu zdá, že se dopustil chyby, je rád, může-li to napravit.

Tedy:

1. Je třeba dětem dovolit, aby stále něco dělaly. Nemohou-li se ještě zabývat vážnou prací, nechť si alespoň hrají.

2. Dále je nutné poskytovat jim příležitosti k činnosti stálými příklady.

3. Kromě toho je nutné jim čas od času dávat příslušné pokyny.

4. Jakmile se zdá, že chybují, je třeba jejich omyl s vlídností napravit. Tak byly ze samotných schopností přirozenosti neboli mysli člověka vy-

dobyty základy snadnosti. K tomu dodej.
Úloha: *Nepokoušejte se přírodu předbíhat, nýbrž snažte se ji podporovat v jejím díle. Potom bude všechno dobře probíhat.*

[Žádným uměním nedokážeš, aby se třešně, jablka a hrozny rodily na počátku jara, stejně jako není tvým dílem, že se rodí v létě a na podzim.]

Závěr: *V raném věku nic než věci přístupné smyslům.*

Pravidlo III.

Teprve teď naléhej na to, aby všechno probíhalo souvisle, a cokoli se bude přecházet, přejde se rychle.

O obecném poznávání věci

Obecné poznávání věci prostřednictvím přírody je první, neboť vždy předchází poznání jednotlivých částí. Jako příklad může sloužit právě narozené dítě, které nic z věci nezná, ale poznává je pomalu, jak je vidí okolo sebe, a později jasněji, když pozoruje, co je to či ono a jak se tomu říká. A ve stejném pořádku probíhá poznávání i dále. Člověk se po celý život učí rozeznávat dílčí rozdíly mezi věcmi, a tak dokonalá moudrost není nic jiného než nejcitlivější smysl rozeznávat i ty nejjemnější rozdíly ve věcech. Proto je Bůh nejmoudřejší ze všech, protože ví o každém zrnku písku v moři a o každém našem vlasu, zná všechno.

Z toho je také zřejmé, že snadněji se získávají poznatky obecné, poněvadž snáze se vnímá málo než mnoho. Rodů věcí je totiž málo, avšak rozdílných věcí, v něž se rody rozštěpují a rozšiřují, je téměř nekonečné množství. Pro dítě spíše poznává strom než zimozrác, tis, dub atd., a snáze poznává ptáka než špačka, kosa, drozda atd.

Stejně tak poznatky obecnější jsou spolehlivější. Jsou totiž zřetelnější, a proto méně vystaveny možnostem námitek. Jestliže totiž někdo vidí zdaleka nějakou věc a řekne něco vidím, mohl by být proti tomu námitky? Když ale řekne vidím koně, mohl by někdo, kdo myslí, že lépe vidí, mít proti tomu námitky a tvrdit, že vidí býka. Nebo kmen stromu: svou mocí pevně stojí na jednom místě, lze jej vidět ze všech stran a ve své jednotě nemá nic na jednom místě, lze jej vidět z něho vyrůstajících, a mnohem více ještě vět-protikladného. Ale větve, které z něho vyrůstají, se rozrůstají sem a tam, nahoru víčky a listy, které opět vyrůstají z větví, se rozrůstají se navzájem, zastíhují jedny a dolů a na všechny strany, stýkají a proplétají se navzájem, zastíhují jedny a dolů a na všechny strany, stýkají a brání jim rozlišovat jednotlivosti. Proto není spolehlivější cesty k rozlišování jednoho od druhého (je-li to třeba), než abys pozorně stoupal od kmene postupně po větvích. Všechno větba), než abys pozorně stoupal od kmene postupně po větvích. Všechno větba), než abys pozorně stoupal od kmene postupně po větvích. Všechno vět-

ne. K tomu dodám, že postupovat od věcí obecných k věcem zvláštním je cílem všeho snažení. Kdo zná rod, zná zahaleně i všechny druhy a zbývá mu jen podrobnějším poznáváním každý druh odhalit a zkoumat každý z nich zvlášť. Neboť kdo porazil kmen, má celý strom, kdo usekl hlavní větev, má všechno listy, kdo ratolest, má i všechny plody, jež na ní visí.

Chvála trojí didaktické metody

Souhlasím s těmi, kteří prohlašují, že genese¹⁶⁶ a analýza jsou dvě křídla, jejichž pomocí se rozumně myslící člověk¹⁶⁷ může vznášet nad všemi druhy věcí, jež lze vědět. Ať však připustí i oni, že ptákům nebyl nadarmo dán i ocas, jehož pomocí se let sice neuskutečňuje, ale fíčí a zaměřuje se buď vzhůru, nebo dolů, nebo na některou stranu. A tomuto řízení vcelku vhodně odpovídá naše metoda synkritická.

2. Naši myslí totiž při zkoumání kterékoli věci (ať již stoupá prostřednictvím genetické metody¹⁶⁸, nebo sestupuje analýzou) nesmírně pomůže, má-li před očima současně nějakou jinou stejnorodou věc nebo více věcí souběžně a zjišťuje, že všechny jejich vlastnosti jsou si podobné na základě obecné ideje. Nalézá tak mnohem víc, než by objevila při odděleném zkoumání věci, rozeznává bezpečněji nezbytné vlastnosti a konečně má z takového sloučeného poznání větší potěšení a jiným může vlit více radosti, než kdyby věc zkoumala osamoceně, a tak jí i ostatním předváděla.

3. A tak tato trojí metoda je vlastně jeden a tentýž žebřík našeho rozumu. Ať už sami hledáme poznání věci, nebo je jiným předáváme, po tomto žebříku na strom věcí buď stoupáme, nebo z něho sestupujeme, či přecházíme z jedné větve na druhou.

4. Vzhůru stoupáme tehdy, když rozkládáme věci v jejich druhy, jako bychom kmene stromů rozkládali na jejich větve atd., až po jednotlivosti, tj. až po jednotlivé listy, čili celek na části větší, ty zase na části menší a tyto posléze na části nejmenší, na jejich atomy.¹⁶⁹ Tak to činí soustava pansofie.

5. Sestupujeme-li dolů, skládáme naopak jednotlivosti v druhy, druhy v rody, rody pak v rod nejobecnější, totiž jako když nejmenší částičky skládáme v části větší až po část největší, kterou je celek. Tento postup představuje pansofický les.¹⁷⁰

6. Přecházíme tak, že pozorujeme současně několik věcí ve stejné rovině

(druhy i jednotliviny) tak dlouho, až se ukáže, jsou-li mezi nimi vztahy podobné nebo opačné. Toho dosáhneme, budeme-li srovnávat spolu stromy, větve, listy a plody stejného rodu nebo stejného druhu. Tak postupujeme v klíči pansofie, v trojíjedné umění.

7. Tak teprve to bude metoda úplná a dokonalá, k níž nebude možné ani nic přidat, ani od ní něco odebrat. A pod jejím vedením se nyní ponoříme do samého nitra věcí, aby nám zjednala vědění, a posléze poskytla i vědění bezpečné.

Gnostika

1. Gnostika je umění vědět.

2. Vědět znamená uchopit věc duchem. To se děje ve třech stupních: co věc je, čím věc je a k čemu se dá použít. Po těchto stupních docházíme k poznání věci, jejich pochopení a jejich užívání.

(První z nich lze jednoduše vyjádřit slovy vědět nebo znát, druhý chápat, třetí pak zmocnit se nebo užívat.)

3. Vědět, že něco je, je počáteční stupeň čili základ vědění. Poskytuje nám totiž povrchní znalost věci.

4. Vědět, čím věc je, je plný stupeň vědění čili jeho jádro. Skýtá nám totiž vnitřní poznání věci, pochopení, z kterých částí se věc skládá, jak jsou jednotlivé části v ní uspořádány a jakými vazbami spolu souvisejí, aby mohly vyvíjet činnost a aby jejich působením činil i celek to, co má.

5. Vědět, k čemu lze věc užívat, je nejvyšší stupeň vědění čili jeho koruna. Je to nejvyšší vrchol moudrosti. Vyjadřuje totiž užitek věci, o němž má moudrý člověk vždycky vědět, kde je, a nedopustit nikde zneužití.

Poznámka: Každé bezpečné vědění má tři stupně: empirický, epistemický a heuristický. V prvním případě se dovidáme, že něco takové je, že zkusíme, v druhém chápeme, jaké to je, přihlížíme-li k příčinám. Vědět však, co z toho může dále vzejít, tj. jak se dá ovlivnit výsledek různými formami, je nejvyšší stupeň lidské moudrosti. Příklad na stupeň první: Jestliže se někdo učí měřit vzdálenost jednotlivých míst od sebe dioptrou a zjistí pak měřením, že údaj takto získaný vskutku nějak souhlasí se skutečnou vzdáleností těchto míst, a třeba vůbec neví, proč tomu tak je. Příklad druhý: Jestliže někdo dovede prokázat na základě šesté knihy Eukleidovy, proč lze takto měřit vzdálenosti předmětů z dálky. Třetí stupeň: Jestliže někdo pokročil již natolik, že dovede nejen řešit dosud nevyřešené úkoly, ale i objevovat nové a stanovit nová pravidla. Stupeň vědění, který se nazývá pisteutickým souhlasem (takový, když někdo sám věci neprozkoumal a spoléhá se jen na autoritu svého učitele), se odmítá a filozofie založená na rozumu jej zavrhuje, a to proto, že není důstojný lidského ducha a nepřináší žádný užitek při opravdovém studiu.

6. Tak tedy ... viz dále, s. 70.

Poučky o vědě:

1. Vědět není domnívat se, nýbrž vědět.
2. Vědět a neumět vědění používat je poloviční nevědění.
3. Věřit neznamená vědět, nýbrž myslit si, že jini to vědí.
4. Povinnosti moudrého člověka je chtít vědět všechno, co je vědět možné a nutné, a nechít vědět, co vědět je nemožné nebo co se vědět nemá.
5. Člověk neví, že ví všechno, co je třeba vědět, pokud současně neví, co se nemá vědět.

[To znamená ten, kdo dokonale, nakolik je toho člověk schopen, pozná hranice a cíle jak lidského vědění, tak i nevědění.]

6. Proto je učená nevědomost částí moudrosti.
 7. Otázky po jednotlivostech jsou nekonečné a nelze je obsáhnout konečným rozumem.
 8. Skryté věci nepůsobí na smysly, proto je nelze chápat, dokud se neodhalí.
 9. Věci nejistého původu nezanechávají ve smyslech žádnou určitou stopu, a proto tedy nelze o nich nic určitého vědět.
 10. Věci obecné jsou věčné, vždy a všude se chovají stejným způsobem, tedy vždy a všude se mohou vědět. (Přirozeně na základě prozkoumání všech jednotlivostí. Ale jak? Viz Campanella, Metafyzika 62¹⁷¹.)
 11. Bezpečně vědět, co nelze vědět, je důležitá část vědy. (Naopak je hloupost, jak myslí-li si někdo, že ví všechno, tak neví-li, co ví a co neví.)
 12. Čím více kdo ví, kolik toho neví, tím více ví.
 13. Kdo myslí, že ví něco, co neví, je dvojnásob nevědomý, jednak vzhledem k věci, jednak vzhledem k vlastní nevědomosti. (Podléhat domněnkám a chybovat je žalostná věc.)
 14. I maličká část pravého vědění je velikým světlem myslí, jenom je-li obecně rozdělitelná v mnohé části.

[Čím kdo totiž vystoupí na vyšší horu, tím hlubší údolí vidí pod sebou. A žádný stín nemůže se zdát tmavý bez jasného světla. Tímto způsobem někteří jedinci, jako Salomoun, Démokritos, Sókratés, pochopili daleko více než jini svou nevědomost a tím více natikají nad temnotami, obklopujícími lidské pokolení.]

6. Tak tedy ať nikdy nestačí vědět jen něco a ať se vždy hledá jasné pochopení věci. A ani to ještě nestačí, ale je třeba dospět i k jejímu užívání.

- Cíli:
 I. Nechť není nic, co se neví.
 II. Nic nechť se neví, co by se i nepochopilo.
 III. Nechť nic nezůstává jen při pochopení, ale nechť se ukáže i užitek.
 7. Znalost věci se zakládá na převedení předmětů do smyslů. Pochopení věci však spočívá v odhalení skutečného vnitřního seskupení každé věci (tj. jak se její bytostné části vztahují navzájem k sobě a jak spolu souvisejí). Užitek věci se projeví, jestliže ukážeš, jak se má takto uspořádaná věc použít, aby dosáhla cíle, k němuž je určena.

A zde nastane klid, když se konec vrátí do počátku, a to, co nejdříve bylo pojato jako záměr, stane se ve svém konečném cíli skutkem.¹⁷²

DIDAKTIKA, tj. dovednost vyučovat

1. Didaktika je dovednost vyučovat.
2. Vyučovat je způsobit, aby totiž, co někdo ví, věděl i jiný.
 [Je to nutné 1. pro slávu Boží, aby se světlo moudrosti nám udělené neskrývalo pod příklopem; 2. pro naše bližní, aby i oni byli povzbuzeni k světlu a kráčeli ve světle; 3. pro nás samy, abychom se očistovali více a více, neboť ten, kdo jiné vyučuje, vzdělává se i sám.]
3. Cílem této dovednosti bude vyučovat tak, abys cokoli vyučuješ, naučil dokonale, tj. abys dosáhl toho, aby ten, koho učíš, se nejen naučil tomu, co ty víš, ale aby i věděl, že věc, kterou dříve neznal, zná potom stejně jako ty sám.
 4. Toho se dosáhne, umíš-li vyučovat bezpečně, rychle a příjemně. Bezpečně, tj. aby to, čemu vyučuješ, nemohl on nechápat, rychle, tj. aby se jedné věci dokonale naučil jedním učením, příjemně, tj. aby se učil bez nechuti a ošklivosti, ale spíše s chutí, ženoucí ho k získání stále dalších poznatků.
 [První z těchto požadavků je nutný proto, aby vědění bylo vědění, nikoli jen domněnkou nebo přetvářkou. Druhý proto, že se musíme v životě mnoho učit a mnoho vědět, abychom stačili jeho požadavkům. Třetí proto, aby naše mysl, sama od sebe náchylná k odporu, nikde nebyla odrazována od práce, ale aby k ní byla spíše lákána jako k nějaké zábavě.]

5. Čím se však toho dosahuje? Jsou tři stále platné nástroje, jimiž lze většinou učení lidskému duchu: příklady, poučky a napodobení čili praktické používání a cvičení. Jestliže je při vyučování dovedeme správně uplatňovat, nebude možné, aby se žák neučil všemu bezpečně, rychle a příjemně.

Didaktiky	účel je k dokonalému naučení vyučovat	bezpečně, rychle, příjemně,
	prostředky jsou stálá	pravidla, příklady, užívání nebo cvik,
	způsob, jak jich užívat tak, aby bylo dosaženo úspěchu	všechny úplně, v náležitém pořádku, účinně,
		bylo zřetelně vyloženo, příjemným způsobem žákům vtisknuto, bez vyvolání nechuti.

6. Pouč mne tedy, které jsou ty tři nástroje a jaký je jejich význam? Odpověď: PŘÍKLAD je právě to, čemu chceš druhého učít, ať už je to nějaká věc, nebo nějaký výkon či něco jiného.

[Předkládá-li se totiž něco k učení, nechť se to především předkládá zraku, je-li to viditelné, je-li to slyšitelné, sluchu, dá-li se ochutnat, chuti atd. Teprve potom tu věc pojmenuješ a vyložíš, co je třeba o ní vědět.]

7. POUČKA je vlastní výklad věci předložené jako příklad: co je, k čemu je, odkud, jak vznikla nebo jak se děje.

8. UŽÍVÁNÍ nebo NAPODOBENÍ je činnost, při níž si žák to, co mu učitel ukázal a vyložil nebo před jeho zraky konal, zvyká tímž způsobem ukazovat, vykládat a konat. Učitel ho při tom pozorně sleduje, pomáhá mu, jestliže někde uvázne, opraví ho, dopustí-li se chyby, a řídí jeho pokusy tak dlouho, dokud žák neprojeví bezpečně znalosti.

[Bude-li se těchto tří nástrojů užívat soustavně, překonají se všechny obtíže, předejde se nechtivosti a dosáhne se toho, že se všude projeví nepochybný pokrok. Lidské myslí si totiž samy vyhledávají svou potravu, znalostí věcí, stejně jako oko, ucho a jiné smyslové orgány si vyhledávají své předměty. Jestliže se tedy nějaké myslí, která se hodlá věcmi zabývat, předloží určitá věc k následování a osvětlí se jakoby pochodněmi, a budou se řídit její kroky, aby neklopýtal, pak tato mysl bude moci jít bez překážek a dojít tam, kam bude chtít. Takové vedení se děje ukazováním příkladů, nesení pochodní pak objasňováním pomocí pravidel, konečně řízení kroků zabraňováním omylům při napodobování nebo včasným opravováním. O těchto třech věcech třeba říci něco podrobněji.]

9. Příkladem je buď sama živá věc, na niž máme přímo hledět či má být poznávána jiným smyslem, nebo její podoba, obraz či jakékoli jiné předvedení, když věc sama nemůže být po ruce.

[Například chceš-li seznámit žáka se slonem, postarej se, aby ho buď viděl živého, nebo mu předlož jeho obraz, či ho sám nějakým způsobem nakreslí.]

10. Pochodeň, která osvětluje příklad, čili poučka, bude slovní výklad, který připojíš k ukazované věci. V něm je důležitá definice, dělení a srovnání věcí, jak vzhledem k celku, tak i k částem.

[Definice je světo, protože věc, která byla předložena k úvaze a již prohlédnuta, se vtiskne

zřetelně do myslí, jsou-li její bytostné znaky správně vystiženy. I dělení je světlo, protože nerozdělená věc je zmatená a každá zmatená věc je temná a obtížná k pochopení. Vyučování není téměř nic jiného než dělení (!) proto, aby to, co se jevílo jako zmatené, stalo se po rozřídění jasné. Z toho plyne pořekadlo: *Kdo dobře rozlišuje, dobře vyučuje.* Ale i srovnání poskytuje světlo, protože často to, co samo o sobě je nepochopitelné, se pomocí něčeho jiného, známějšího, brzy osvětlí, tak jako to, co se má měřit, hned projeví, jak je velké nebo jaké je, když použije me míry.]

11. Užívání se zakládá na tom, že při pokusu něco napodobit se snažíme, usměrnujeme a opravujeme naši činnost tak dlouho, až dospějeme k jistotě, že jsme se nemýlili.

[Hlavním znakem toho, kdo ví, je to, že umí vyučovat, proto nevěříme, že se žák něčemu naučí a že něco umí, dokud nedovede všechno, co mu bylo učitelem napřed ukázáno, sám ukázat, co mu bylo vloženo, sám vykládat, a co mu bylo skutkem předvedeno, sám skutkem předvést. A že to umí a dovede, ukáže žák brzy svou vlastní činností.]

12. Touto trojí cestou (příklady, poučkami a užíváním) lze vštípit všechno, všem, veskrze, a to bezpečně, rychle a příjemně, jestliže někdo tyto tři prostředky dovede při práci se žáky správně používat.

Ať už je to jeden žák, nebo deset, nebo sto, nebo tisíc, dbejme jen o to, aby všichni mohli všechno vidět, slyšet a konat. Neboť předností a podstatným znakem této pravé metody bude, že počet žáků nebude v ničem vyvolávat zmatek, že se naopak mnozí budou spíše pomoci příkladů a soutěžením navzájem povzbuzovat, postrkovat a ponoukat a díky volnosti projevu se povznesou k cíli vzdělání. Jen je třeba dbát o to, aby v těžké době táž úloha byla probírána se všemi, dávat pozor na to, aby všichni dávali pozor, a tím, že budou dávat pozor, aby všichni konali všechno. Je však nutné dobře poznat všechny jemnosti užívání těchto tří prostředků tak, aby vše probíhalo bezpečně, rychle a příjemně. Proto přistupme nyní k jednotlivým způsobům, jak je třeba si počínat.

13. *Bezpečně a důkladně* bude pomoci těchto tří prostředků vyučovat ten, kdo jich bude používat 1. plně; 2. v *náležitém pořádku*; 3. *účinně*.

14. *Plně jich bude používat ten, kdo nikdy nebude opomíjet ani příklady, ani poučky, ani užívání a cvičení.* Rovněž ten, kdo použije vždy úplný příklad jakékoli věci jak v jejím celku, tak v jejích částech, stejně jako i úplný výklad a úplné napodobení.

[Neboť ani sám příklad bez poučení, ani sám výklad bez příkladu nemůže žák dost důkladně pochopit. Stejně tak si nemůže jedno i druhé náležitě osvojit, nebude-li to posíleno užíváním a cvičením. Pokud jde o věci samé, naučí-li úplně všemu, co se k nějaké věci vztahuje, chápání plně odhalí pravdivost věci a nebudou místo k pochybnosti nebo námitkám. Neboť pochybování i sám omyl pocházejí z nějakého nedostatku v chápání, který způsobuje, že představy toho, co ve věcech souvisí, v mysli nesouvisí. Tento nedostatek vzniká buď z nepřítomnosti nějaké části, nebo z nesprávné polohy, která něco zakrývá, nebo ze slabosti spojení, které věc nedrží dost dobře pohromadě. Tedy kdekoli se ukáže, že je zde všechno, že každá část je na svém místě a že všechno spolu správně souvisí, tam se nemůže snadno vloudit pochybnost, a tím méně omyl.]

15. *Porádkem se bude řídit ten, kdo vždy uvede příklad* (věci již vykonané nebo té, která má být vykonána), *připojí výklad* (proč a jak byla tak učiněna nebo má být učiněna) a *konečně bude učit, jak napodobit věc ze všech stran dosti prohlédnutou a pochopenou.*

[Je však třeba dbát pořádku i při používání jednotlivých prostředků. A to tak, abys na příkladu ukázal a vysvětlil nejprve celek, potom větší části, pak části menší a konečně i nejmenší. To totiž dostačí k tomu, aby kterákoli mysl pochopila všechno. Při napodobení je však třeba jít cestou opačnou a začínat právě od náležitého vyjádření věci nejmenších, potom postupovat k složitějším, a tak konečně dospět k nejsložitějším, tj. k samému celku.]

16. *Účinně si bude počínat ten, kdo* (se smysly vzbuzenými k všestranné pozornosti) *povolí jednak dostatek času k pozorování příkladu, jednak nepřestane vykládat příčiny věci, dokud nebude zřejmé, že všechno až do jednotlivostí* (všichni až k jednotlivcům) *náležitě pochopili* (což ukáží zkoušky, které se hned vždy připojí). Pak bude teprve třeba přikročit k napodobení stálou

praxí, dokud sama věc neukáže, že všechno se ozřejmilo s náležitou přesností.

[Jestliže totiž tak přesně předvedeš věci samé, jejich příčiny a jejich způsoby, pak již pravda sama vstoupí do smyslů, myslí, jazyka a rukou, tak jako světlo vnesené na temné místo naplní všechny jeho kouty, a čím bude jasnější, tím bude i účinnější. A tehdy teprve prokážeš, že věc chápeš, a způsobíš, že ji žák již nebude moci nechápat.]

17. K důkladnému vyučování zvláště přispívá, *aby při sdělování věci vnitřních smysly byly smysly dobře naplněny svými předměty, aby při sdělování věci poznatelných rozumem byly náležitě odhaleny důvody věci, a konečně, aby při věcech božských byla dobře vštípena Boží autorita.*

[Jinak ten, kdo při výkladu o rozdílech barev, zvuků, chuti atd. pronáší jen slova a nepředvádí spolu k posouzení i očím barvy, uším zvuky, patru chuti atd., učí chabě a zbavuje žáka jistoty o jeho vědění. Stejně i ten, kdo se snaží vštípit pochopení věci a nevyloží příčiny, účel, formu, látku a účinnou příčinu, aby žák jasně a zřetelně viděl, co věc je, k čemu je a čím je účinnou příčinou, nechť neočekává od žáka žádný spolehlivý prospěch. Bez poznání příčin nekladné vědění. Kromě toho, kdo nedovede dát soustavu tomu, čemu vyučuje, mluví jako zvíře, nebo mluví k jinému jako ke zvířeti, přinejmenším má menší podíl na lidskosti a ještě méně je schopen utvářet člověka. Člověk totiž, jak řekl Cicero, je živočiškem plným rozumu, a proto se musí stále udržovat rozumnými úvahami, když chceme, aby neustrácel na svém obsahu a nepropadal ochabování a prázdnotě, nýbrž naopak, aby se naplňoval světlem a sytil jádrem pravdy. Konečně pak ten, kdo božské věci vykládá podle jiné autority než autority Boží, nečiní záhy záhy Božími, nýbrž svými nebo jiných, tj. žáky marnosti.]

18. *Rychlost vyučování se zakládá na stručnosti věcí, slov a úkonů.*

19. *Věci budou stručné, budeš-li dbát, abys 1. neučil všemu, nýbrž jen věcem základním; 2. ne o všech věcech jednotlivě, nýbrž pokud možno v jejich vzájemné souvislosti; 3. o ničem jako o novém, vyžadujícím nové základy, nýbrž jako o něčem, co vyplývá z toho, co již bylo dříve vyloženo a je již známé a uznané.*

[Dobrý učitel musí též stále myslet na to, aby nevyučoval mnohým věcem, nýbrž podstatným, poněvadž méně věci se snadněji podrží v paměti a snadněji se uvádí v skutek než věci mnohé. K tomu Seneca¹⁷³. Malý počet pouček moudrosti, jsou-li stále na dosah a pohotově k užití, prospěje daleko více, než jejich velké množství, které nemáš po ruce. Proto je třeba přihlížet k této nejdůležitější zásadě: *Vyučujes-li jiné, neříkej, nedělej, nepřidávej a nevyhledávej všechno, co je možné, ale pouze to, co je nutné.* Každou věc objasňuj pomocí věci podobné. Clovek, který hledá přítele ve velkém městě a neví, kde bydlí, musí chodit po náměstích, ulicích a domech, setkávat se a mluvit s mnohými lidmi, které vlastně nehledá, aby mu snad některý mohl dát zprávu o příteli, kterého hledá. Když však někdo vede někoho jiného k příteli, kterého zná, a ví, v kterém domě bydlí, nemusí pobíhat sem a tam a jakkoliv se zdržovat, nýbrž vede ho přímo a správnou cestou. Rozumalejší myslící člověk¹⁷⁴, který se shání po věcech, o nichž je užitečné uvažovat, nenechává nic nepovšimnuto (ne proto, že všechno mu může být k užítku, nýbrž proto, aby mu neuniklo nic, co by mu mohlo prospět). Ten však, kdo vyučuje věcem, které jsou již známé, má vyučovat jen jim a nemá je směřovat s těmi, které sem nepatří, dokonce se ani nemá vůbec o nich zmínit.]

20. *Ve svých slovech budeš stručný především tehdy, jestliže to, co se dá vyjádřit méně slovy, nebudeš vykládat více slovy. Dále pak, nebudeš-li opakovat, co jsi již jednou řekl, ať už stejnými či jinými slovy.*

[Proč bys totiž to, co se dá vyjádřit jedním slovem, vyjadřoval dvěma, stejně jako to, co se dá vyjádřit jednou větou nebo jedním souvětím? K čemu by to bylo? Nadarmo totiž bude všechno, co je nadbytečné. Zásadou moudrého člověka je nic nedělat nadarmo. Z toho pochází výrok: *Řeč moudrého je stručná.* A cokoli je nadbytečné, je nejen nadarmo, nýbrž i škodlivé nebo zruďné. Opakuješ-li totiž něco týmiž slovy, bude to tautologie, opakuješ-li to odlišnými slovy, bude to něco jiného, bude to vypadat, že učíš něčemu jinému než dříve, a uvedeš chápání svých posluchačů ve zmatek.]

21. *Krátkost konání bude v tom, že nezačneš výklad odjinud, než odkud je to nutné, a vyložíš věc pomocí toho, co je již známé, aby se stala rozumu brzy jasná, a nebudeš pak prodlévat při věci již smyslem, rozumem a jednáním pochopené, ale hned přejdeš k věcem jiným.*

[Sotva totiž někdy dostaneme tak hloupé žáky, aby o věci, kterou chceme vysvětlovat, nepochopili naprosto nic. Proto tedy jen tam, kde cítíme, že něco chybí, se to snažme doplnit, a světlem vyučování osvětlujeme jen to, v čem podle našeho názoru ten, jehož vyučujeme, svět-

to potřebuje. A to zase pomocí toho, co bylo již dříve pochopeno, což nevyžaduje příliš mnoho práce, neboť něco zvláštního se snadno vykládá ze svého obecného vzoru a podobně lze lehce vyložit pomocí podobného. Například, jak ve vnitřnostech živočichů vznikají kaménky může vysvětlit několika slovy tomu, kdo ví, jak se kameny rodí ve vnitřnostech země.]

22. *Velmi pak přispěje k stručnosti konání i to, abys u žádné věci neprodleval déle, než je nutné, ale abys, když skončíš jedno, hned přistoupil k druhému.* [Je neuvěřitelné, jak rychle lze postupovat při práci, pokračuje-li se bez přestání a neptipus. (Ti-li se časové mezery, věnované klidu. Víím, že jsou případy, kdy je nutné prodívat u věci a tutéž věc vštěpovat různými způsoby. To se však netýká prostě didaktiky, nýbrž umění přednášet.]

23. *Nebude třeba dlouho se zdržovat při jedné věci, jestliže napřed obecně řekneš, co chceš vykládat, vypravovat a konat. Potom vykládej, vypravuj a konej jedno po druhém, použij tam, kde je toho třeba, náležitého přechodu, nebo pokud jsi někde vybočil, navrať se zpět.*

[Stává se totiž někdy, že se vyučující odchytil od původní úlohy nebo od přirozeného řádu postupu, ale je třeba dbát na to, aby to nepřesáhlo únosnou míru a abys neodvedl mysl svou i svých posluchačů k věcem, které k úkolu nepatří, a neztratil stanovený cíl. Neumět se vrátit k tomu, od čeho se odbočilo, je svrchovanou nevědomostí a nejbezpečnější cestou do labyrintu zmatků. Proto se jí učitel má vždycky vyvarovat.]

24. *K tomu, aby vyučování bylo příjemné, nejvíce poslouží přehlednost, a to trojí: věci, slov a činnosti.*

[Ve skutečnosti totiž ten, kdo vyučuje krátce a důkladně, bude již tím příjemný a milý těm, kteří správně myslí a touží po skutečném vzdělání. Nutno však i znát zvláštní postupy k přejemnosti.]

25. *Přehlednost se zjednáva věcem tím, že se všude vysvětlí členění, stupňovité uspořádání a paralelismus věci.*

26. *Členění vyžaduje, abys, kdykoli je nějaká věc, stejně jako i řeč nebo myšlenka, mechanicky složena z určitých částí, všude zřetelně ukázal právě toto mechanické složení.*

[To znamená, aby žáci na vlastní oči viděli, jak se celek skládá z větších částí, větší části z menších, a ty zase z nejmenších. Uvidí-li to všude, poskytně jim to největší potěšení, probudí vždy i novou pozornost a způsobí, že znalost věci bude důkladná a pro celý život užitečná. Veškerá rozumnost při lidském konání spočívá totiž v tom, abys pochopil, z kterých věcí se skládá každý celek. A to bude moci pochopit každý, kdo se naučí v každé věci, řeči nebo myšlence přesně zkoumat její skutečné členění. Tím si nahromadí neocenitelný poklad rozumnosti pro celý život.]

27. *Stupňovité uspořádání vyžaduje, abys vždycky a všude začínal od prvního a přes věci střední postupoval až k posledním, tj. od jednoduchých přes složitější až k nejsložitějším, od jednotlivin přes druhy k rodům, od částek přes části až k celku.*

[Bude to i nanejvýš příjemné, ukazovat myslím svých žáků každou věc a každou činnost takto rozdělenou podle svých stupňů, a tak jim činit stupňovité prováděnou praxí všechno dobře známým. To přispívá i k pevnosti vzdělání.]

28. *I paralelismus přispěje k příjemnosti, budeš-li se snažit, aby žáci viděli, že všude jsou tytéž soustavy věcí, myšlení i řeči, a naučili se poznávat podobně z podobného, různé z různého a opačné z opačného, a podle toho mluvit i jednat.*

29. *Slova budou příjemná, budou-li zřetelná, snadno odhalující smysl věci, a taková, která pojmy tvé mysli vštěpují myslím jiných právě takové, jaké jsou, a ne jinak.*

[Neboť jako je nejlepší to zrcadlo, které poskytuje obraz věci ze všech jejích stran, tak je i nejlepší řeč, která podává dokonale pojem myslí, z níž vychází. Je zřejmým znakem nedokonalosti, nedovede-li někdo svou myšlenku projevit tak dokonale druhému, aby ji mohl přijmout bez váhání, obtíží a nechtí. Z toho pochází známý výrok Quintilianův: *Čím je kdo učnějším, tím více se snaží, aby to, co předkládá pro pochopení, bylo snadné a zřetelné.*]

30. *Příjemnost činnosti se bude zakládat na jednotnosti postupu, ale i na rozumné rozmanitosti a rovněž na ustavičném užívání všech možných pomocných prostředků.*

31. *Jednotnost postupu zachováš tehdy, když, ať už chceš učít čemukoli, předložíš vždy příklady, potom vždy připojíš poučky, aby žáci příkladu lépe porozuměli, a konečně vyzveš žáky, aby věc, kterou dokonale poznali a pochopili, napodobili, a sám je pečlivým napodobováním povedeš.*

[Tak totiž teprve bude žák vždy ve světě a bude chráněn před klamnými představami, narážením na překážky a nechtí.]

32. *Budeš užívat i rozmanitých metod a použiješ jednou metody analytické, jindy syntetické, jindy synkritické¹⁷⁵ a někdy všech tří. Neboť tímto postupem jednak nebude moci nic uniknout, jednak nebude moci nic vyvolat nechuf.*

[Rozmanitost totiž působí potěšení. Například, budeš-li chtít vyučovat logice, budeš tak moci činit buď postupem analytickým, tj. začneš základní definicí logiky a pak budeš postupovat dále, nebo postupem syntetickým, tj. po částech, podle toho, jak se to nebo ono vyskytuje, nebo postupem synkritickým, tj. tím, že budeš srovnávat činnost myslí a činnost jazyka, to znamená logiku s gramatikou, jak jsem to činil v Trientu. V žádném z těchto postupů nebude chybět to, co ducha příjemně dráždí, pokud věc uchopíš za správný konec.]

33. *Stálé užívání pomocných prostředků vyžaduje, abys žáka, který si není dosud jistý svými vědomostmi a svou činností, nepopoháněl, ale dovolil mu užívat jakýchkoli pomocných prostředků tak dlouho, dokud sám (dávě-řeju již svým silám) od nich neupustí.*

[Objasním to příkladem. Dvouletému dítěti, které se pokouší chodit, ale ještě to nedovede, protože nemá dost sil, se dává obyčejně zvláštní chodítka, v němž dítě bezpečně stojí nebo chodí, tj. zvyká si stavět se na nohy, střídavě je posunovat dopředu, a tak se pohybovat, a to tak dlouho, dokud se nestane jeho krok pevným a ono samo si nežádá opustit chodítka a bez pomoci volně pobíhat. Proč bychom neměli něco podobného povolit i každému nováčkoví v jakékoli věci? Proč nutíme nováčka v gramatice, dokud se učí skloňovat jména a časovat slovesa, aby se trápil tím, že si abstraktně vtiskuje do paměti samotné koncovky pádů, osob, časů a způsobů, a aby skloňoval nebo časoval z paměti? Dovol mu, prosím, jak dlouho to bude chtít, také určité chodítka, tabulky skloňování a časování, aby se do nich díval a tak dlouho skloňoval a časoval jména a slovesa, která mu přikážeš, dokud by si sám po nabytí náležité zručnosti nezošklivil závislost na předloze a sám ji neodvrhl, právě tak jako to dítě, když jeho krok nabude pevnosti, své chodítka i bez rozkazu rádo opustí.]

34. *Těchto několik didaktických pravidel, bude-li se jich správně užívat, způsobí, že veškerá škola se stane hrou, to znamená, že všechny úkony vyučování a učení bude možné provádět hravě a zábavně, ať už je třeba osvitit rozum, či účinně k něčemu naklonit vůli, nebo upevnit síly a schopnosti k vykonávání toho, co bylo uloženo, tak dlouho, až se to stane zvykem.*

Synkritická didaktika věd

čili obecné zákony správného nazírání a poznávání věci

1. *Věci ať jsou pozorovány jen přímo.*

Naše oči nemohou samy o sobě ani svítit, ani vytvářet barvy a zbarvené předměty. To všechno je třeba hledat mimo ně. Tak ani uši nemohou samy o sobě zpívat, čich sám o sobě vydávat vůni, jazyk si sám o sobě opatřovat chuti, protože to jsou jen nástroje k přijímání vjemů a samy o sobě neobsahují nic. Stejně se nemůže sama od sebe naplnit ani mysl poznáním věcí, ani vůle volbou věcí, ani schopnost činu vlastní zručností. Je nutné poskytovat myslí, vůli a jednotlivým schopnostem příslušné předměty, v nichž by se cvičily a cvikem samy sebe vychovávaly.

2. *Věci ať jsou pozorovány vlastníma očima, nikoli cizíma.*

Obvykle jsme vzdělávání knihami. Avšak proč? Jsou ony snad slunce moudrosti? Je to něco jako žít ve věčné noci a mít světlo od měsíce, který sám o sobě nemá vlastní světlo, ale jen odjinud vypůjčenou záři odraženého světla. A odkud? Odkud den bere svůj jas, odtud jej má i mysl. Den má světlo od slunce, které samo sebou svítí a září. Stejně tak máme i my světlo od slunce Božích knih, do nichž Bůh uložil tolik rozumového světla, kolik

je v slunci světla tělesného. Komu svítí slunce, ten se nemusí starat o měsíc nebo o hvězdy, a stejně tak je tomu i v tomto případě. Působením slunce může zářit kterákoliv věž, skála, hora, ale nevidíme nic, co by se tak třpytilo působením měsíce. A podobně i veliká záře moudrosti nemůže vzniknout jinak, leč působením světla Božího zjevení. Lidé, kteří se spokojují jen s lidským sluncem, se stávají zamlženými hvězdami.

3. Věci ať jsou pozorovány čistými a otevřenými očima bez brýlí.
4. Za přítomnosti světla bez mraků a mlh.
5. Ať jsou pozorovány upřeně bez kolísání.
6. Ať jsou pozorovány ve správné poloze, nikoli převrácené.
7. Ať jsou pozorovány patřičně dlouho bez chvatu.
8. Ať jsou pozorovány nejdříve v celku, potom po částech, konečně po částech.

Tyto požadavky budou objasněny protikladem:

1. Kdybys chtěl zkoumat něco, co není přítomno, co bys viděl? Nic nebo jistě něco jiného.
2. Kdyby ses díval cizíma očima, co uvidíš? Ty nic, ale uvidí něco druhý.
3. Kdybys užíval brýlí, co nastane? Uvidíš věci větší než skutečně jsou nebo v jiných poměrech.
4. A co kdybys byl zbaven světla? Neuvidíš nic, vše bude zmatené, nejasné a temné.
5. Co uvidíš, budeš-li tekat očima sem a tam? Mnoho, ale nic zřetelně.
6. Kdybys pozoroval věci v obráceném pořádku a poloze, co ti to pomůže? Nic, všechno bude marné.
7. Kdybys něco pozoroval rychle, překotně, bez potřebné doby? Nevztiskneš si do mysli náležitý obraz.
8. A co kdybys nepozoroval věc celou, nýbrž rozpuštěnou nebo rozdělenou na kousky? Potom i tvé pozorování bude roztrženo na kousky. Z toho si tedy udělej závěr, že vůbec nemůžeš dospět k pravdivému a úplnému poznání věci, jestliže:

1. věci nepozoruješ přímo;
2. pozoruješ je cizíma očima;
3. brýlemi;
4. ve tmě;
5. obracíš oči sem a tam;
6. v obráceném pořádku;
7. pozoruješ příliš rychle, takže neposkytneš pohledu na věc potřebný čas;
8. nebo konečně pozoruješ jen část, například nos, uši, čelo atd., a nikoli celek.

Tak tedy ten, kdo se poprvé pokouší pohlížet na věci a opravdu je poznávat, musí:

1. dívat se na všechno a pečlivě uvažovat;
2. pozorovat věci přímo a od základu;
3. a to vlastními smysly, a nevěřit učiteli nebo spolužáku, nevidí-li opravdu sám, že něco je a že je to tak, jak to je, pozorovat bez předsudků, bez prostředně a používat smyslů;
4. a to za přítomnosti světla, tj. pozorně, neboť lidský duch je sám o sobě svítlnou Páně, která osvětluje všechno;
5. aby tomu bylo tak, dívej se na všechno z co nejmenší vzdálenosti a důkladně, dokud nezjistíš, že se neklameš;
6. dívej se na věci v řádné a přirozené poloze a pozoruj, jak jedna vyplývá z druhé, a nikoli tak, abys dříve zkoumal věc pozdější a věc předchozí až potom;

7. dopřej jednotlivým věcem náležitý čas;
8. a pozoruj nejdříve celek, potom části a částčky částí, až dospěješ k částčkám částček.

Jiná didaktická synkrize

Mysl žákovu osvětiš tehdy, budeš-li vyučovat 1) podle příkladu, a to příkladu 2) spolehlivého, 3) předvedeného ze všech stran, a 4) pomalu; 5) potom všechno vysvětlíš a 6) vyzkoušíš, abys poznal, zda žák všechno náležitě pochopil, a 7) posleze mu přikážeš, aby to napodobil.

Neboť:

1. Budeš-li žáka vyučovat jen abstraktně a nikoli ve stálé spojitosti s věcmi (s příkladem), budeš si počínat tak, jako bys jej vedl přímo na sám vrchol, ale ne po jednotlivých schodech.
2. Nebudeš-li se přidržovat skutečných věcí, dopadne to tak, jako bys mu vybudoval schody z mlhy nebo ze slámy.
3. Nebudeš-li žáky vyučovat po stupních, dopadne to tak, jako bys je vedl po schodech, z nichž se hned nato některé stupně vyjmou, takže hrozí zřícení.
4. Budeš-li se na jednotlivých stupních déle zdržovat nebo se k nim vracet, pak budeš vyučovat tautologicky. Bude to tak, jako bys kladl stupně schodů jeden přes druhý. Noha bude na nich nejistá a může se snadno stát, že žák stoupne na místo, kde žádný schod není, a propadne se.
5. Vykládáš-li něco nejasně a nevysvětlíš to, bude to tak, jako bys stupně schodů zakrýval, aby je žáci nemohli vidět.
6. Nezkoušíš-li, bude se zdát, že ti nezáleží na tom, zda žák své stupně sleduje nebo ne.
7. Nerozkazuješ-li žákovi, aby tě napodoboval, vyvolá to dojem, že ti nezáleží na tom, zda po stupních vystupuje nebo nevystupuje.

DIALEKTIKA

1. Dialektika je umění disputovat.
2. Disputace je tedy rozmluva s uplatněním protichůdných argumentů, ať už se přitom probírají věci, pojmy nebo slova.

[Předmětem disputace jsou tedy věci, pojmy nebo slova. Obvykle se rozmlouvá o věcech, ale ve skutečnosti to nejsou věci, nýbrž pojmy a slova, jež jsou předmětem sporu. Věci by totiž byly pro všechny tytéž, kdyby se chápaly a vyjadřovaly stejným způsobem. Bylo by tedy nejlepší nepřít se o slova a předběžně vytvořit domněnky, nýbrž zkoumat spojenými silami věci samé, jak nás tomu učí pátrací (heuretická) metoda¹⁷⁸. Protože je ale nemožné uniknout těm, kteří tvrdí něco opačného, nelze pomíjet způsob disputací, který je přesnější než způsob obvyklý a jenž vždy může pomoci, aby pravda zvítězila.]

3. Při těchto rozhovorech je třeba přihlížet 1. k přípravě¹⁷⁹; 2. k postupu; 3. k výsledku.
4. Příprava rozhovoru vyžaduje 1. přiměřenou látku; 2. vhodné osoby; 3. rozumný způsob rokování.
5. Vhodnou látku k rozmluvě skýtají pochybnosti vztahující se k věcem, jež je užitečné a možné vědět.

[Mluvit o ničem totiž nemůžeme. Vyvolávat spor o věcech jistých a obecně uznávaných znamená hrát si na sofistu, rozmlouvat o věcech neužitečných je ztráta času, rokovat o věcech nemožných a člověku nepochopitelných je pošestilá zvědavost.]

6. Vhodné osoby k rozmlouvání jsou ty, jež jsou s věcmi již částečně obeznámené, touží po plnějším poznání pravdy a jsou klidné a pokojné povahy. Mohou být jen dvě, ale může jich být i více.

[Chce-li se někdo přit o věc, kterou nezná, je hlupák, přit se o něco jiného než o poznání

pravdy dovede jen člověk nepoctivý, nemůže-li se někdo snést s člověkem nevědomým nebo opačného názoru, je to slaboch, který se nedovede ovládat. Když se stfetenou takovi, bude to boj gladiátorů se zavázanými očima, nebude to disputace, ale jen hloupé řeči, sofistika a obyčejná hádka. Kdo nehledá pravdu, nenalezne ji, neboť Bůh trestá pošetilost a takovému člověku hněv brání, aby pravdu mohl poznávat. Bude-li rozmlouvajících více než dva, bude je třeba rozdělit do dvou skupin, nebo alespoň se budou moci zároveň střetnout pouze dva, jako tomu bývá obvykle ve válce.]

7. Rozumný způsob disputace je ten, jehož výsledkem může být jasné poznání pravdy.

8. To bude tehdy, shodnou-li se účastníci, že budou jednat 1. vážně a z touhy poznat pravdu; 2. postupovat poctivě podle určitých zásad, jež si předtím obě strany souhlasně stanovily; 3. budou se přesně řídit podle řádu sylogismu.

9. Musí jednat vážně, protože užívat sofistiku a slovních hříček není důstojné jak pro závažnost látky, tak i pro osoby, které se jí zabývají.

10. Požadavkem je i stanovit základní stanoviska, aby bylo o čem se opírat, jestliže někdo buď potírá něco, co pokládá za nepravdu, nebo obhajuje něco, co pokládá za pravdu.

[Hlavní zásada vojenského stavitelství zní: Žádné místo se nehájí samo, nýbrž je jiným místem hájeno. Tedy ani žádný výrok, který byl uveden v pochybnost, se nemůže hájit sám, nýbrž je třeba postavit k jeho obraně jasnou pravdu.]

11. Je ovšem nutné, aby obě strany znaly a uznávaly za správné tytéž principy. Není-li tomu tak, pak je zárný postup dokazování nemožný.

[Je tedy třeba, aby se obě strany shodovaly ve vnímání při posuzování věci vnímaných smysly, v nějakém axiómu při posuzování věci rozumových, v uplatnění víry, je-li třeba se opřít o nějaké svědectví. Je nutné, aby obě strany byly o správnosti toho všeho přesvědčeny a souhlasily s tímto postupem, neboť nelze bojovat proti nějaké věci nebo ji hájit jinak, než z místa, na němž lze zastihnout nepřítel. To je důvod, proč se nelze přit o barvách se slepým člověkem, kterému chybí smysl pro vnímání barev, o důsledcích s člověkem hloupým, který v ně nevěří, ani zdání o logickém postupu, a o tajemstvích Pisma začínat spor s ateisty, který v ně nevěří, nebo dokonce ani o Bohu, ani o Božím zjevení nic neví. V těchto případech platí zásada, že s tím, kdo popírá základní principy, nelze disputovat, ale je třeba k ní dodat: kromě disputace tím, kdo popírá základní principy. Nezná-li totiž někdo tyto základní pravdy, nesmí se v tom případě mlčet o těchto principech. Nezná-li totiž někdo tyto základní pravdy, nesmí se v tom případě mlčet a pravdy nedbat, nýbrž snažit se, aby si jich začal všimnout a posléze poznal, že jsou pevné a spolehlivé a že lze na nich budovat dále. Když se dva sokové mají střetnout v souboji, je přece třeba dohodnout se předem o druhu zbraní, jimiž si chtějí vydobýt vítězství, aby snad jeden nebo druhý nepřinesl kopí, luk, šípy nebo kamení. Zde se naskytá otázka: Jak je třeba jednat s tím, kdo se chová útočně a tvrdě odmítá uvedené základní principy? Odpověď: Je třeba naléhat na něho tak dlouho, dokud se z něho uznání tohoto stanoviska nevyvlní. Toho lze dosáhnout třemi způsoby: 1. Vyžadovat od něho, aby podal důkaz¹⁷⁹, jímž by oslabil obecnou platnost výchozího stanoviska. Například, popírá-li platnost výroku, že každý celek je větší než jeho část, požádat ho, aby postavil proti tomu výrok opačný. Ty totiž můžeš cestou indukce snadno prokázat platnost kladného výroku, ale jak můžeš odpůrce prokázat platnost výroku záporného? 2. Můžeš si s ním zahrávat buď vymyšlením opačných důkazů, nebo nějakým vtípným postupem, aby byl uveden ve zmatek a posluchači se mu vysmáli. Popírá-li pravdivost výroku, že celek je větší než jeho část, namítne mu: Tak tedy tvá noha je větší než tvé tělo, tvůj nos je větší než tvůj obličej atd. Nebo žádá-li si arch papíru, dej mu jen kousek, nebo chce-li za groš chleba, dej mu jen drobek, nebo při jídle mu nalij do poháru jen kapku vína. Bude-li proti tomu něco namítat, otaž se ho po příčině: Není-li celek větší než jeho část, potom přece na tom nezáleží atd. Tak jako když Zénón¹⁸⁰ prohlašoval, že není pohybu, Diogenés vstal a začal chodit, a když se ho Zénón zeptal, co to dělá, odpověděl: Vyvracím tvé tvrzení. 3. Také lze použít smyslového vnímání, kde je to možné. Popírá-li někdo, že oheň je teplá, je třeba ho pálit tak dlouho, až to nakonec uzná.]

12. Je lépe postupovat podle zásad sylogismu než volným průběhem řeči. Tak lze lépe udržovat myšlenky v určitých mezích a síla důkazu stává se pevnější.

[Nechtít usuzovat v rámci sylogismu, ale raději se dát unášet neuspořádanými nápady, znamená buď nezkušenost, nebo záłudnost, nebo i vlastní nedůvěru v oprávněnost své věci.]

13. Rozumný postup disputace se zakládá na těchto pravidlech:

14. Za prvé a především je třeba volit takovou otázku, v níž bude rozhovor přesně vymezen a uzavřen jako v ohradě a nic z jejího rámce nevybočí.

[Jinak povede rozprava k neurčitým výsledkům. Pravda však není nic neurčitého, nýbrž něco, co je pevné a stálé.]

15. Když si zvolíme otázku, kterou chceme zkoumat, je třeba zformulovat východiska sporu, aby oběma stranám bylo jasné, v čem se o dané věci shodnou a co jako pochybné zbývá k disputaci.

[To je totiž úhelným kamenem rozumného postupu, neboť není-li to hned zpočátku pevně stanoveno, stává se pak na pisku a taková rozprava nebude nic jiného než plané řeči¹⁸¹, boj o pouhá slova bez pochopení jejich smyslu. V takových případech platí známý výrok Salamounův: Kdo odpovídá (chce něco dokazovat) dříve, než vyslechne (dříve, než se poučí o nějaké věci a pochopí její smysl), ukazuje, že je hloupý, a lze ho pokládat za pomateného (Pr 18,13).]

16. Východiska sporu se zformulují trojím výkonem: 1. Vypátrat, skrývá-li se v některém slově, větě nebo myšlence dvojitý smysl. 2. Objasnit, v jakém smyslu obě strany to či ono chápou. 3. Konečně jasné a přesně určit, co v takových případech jeden účastník chce tvrdit a obhajovat a co druhý popírat a napadat. Tím vzniká tvrzení, jež hájí první, protitvrzení, jež hájí druhý.

[Z tohoto postupu vyplývá velký užitek. Může se totiž stát (a často se to i stává), že spor se stane bezpředmětným, jakmile se obě strany navzájem pochopí. Je jisté pošetilé chít projednávat věc zbraněmi, lze-li se dohodnout slovy. Často totiž přátelskou dohodou byly ukončeny velké a hrozivé války, a naopak, opomenutí tohoto jediného prostředku zase vyvolalo zcela zbytečnou válku a vraždění přemnohých lidí. Proto se tedy sluší, aby se moudrý člověk vzdával a věřil, že je mezi námi nesmířitelný rozpor, kde třeba žádný rozpor ve skutečnosti není, a bojovat se stíny, které si vytváříme sami.]

17. Za třetí, ukáže-li se, že rozpor zde skutečně je, je možno začít pátrat, která z obou stran nemá pravdu.

[Dva protichůdné názory nemohou nikdy být oba pravdivé, jsou-li to ovšem názory vskutku protichůdné.]

18. Protože je úkolem toho, kdo zastává kladné stanovisko, aby je hájil, a toho, kdo se stává proti němu, aby je potíral, nechť zahájí spor první z nich, aby mohl uvést důkazy k podpoře svého názoru, nejsou-li ještě jasné.

[Aby se postupovalo tímto způsobem, je totiž v zájmu nejen obou stran, nýbrž i v zájmu kdesi dopsud skryté pravdy. Tomu, kdo hájí své stanovisko, jistě záleží na tom, aby jasné vyložil základy svého mínění, kde bude pak hledat možnosti, jak vyvracet námitky a jak obhajovat svůj názor, odpůrce pak na tom, aby věc ještě lépe pochopil a nejednal a nemluvil nerozváženě. Je to i zájem pravdy samé, aby se vyprostila z temnot a začala zářit rychleji a jasněji.]

19. Je žádoucí, aby východiskem disputace byla určitá základní stanoviska, jež uznávají obě sporné strany, a to ne příliš odfešené věci odlehilé, nýbrž jen ta jí nejbližší, o nichž je ještě mínění obou účastníků sporu souhlasné a od nichž potom už neshoda v názorech začíná.

[Začínat jednání příliš zdaleka a spleťat celý řetěz z věcí známých vyvolává totiž brzy znechucení.]

20. Aby obháje tvrzení ukázal, že založil své vývody na správných základech, nechť prokáže, že z nich vskutku, ať už přímo nebo nepřímou, vyplývají cestou sylogistického sledu, a sestaví pak sylogismus tolikrát, kolikrát to bude třeba. Tím objasní základy svého tvrzení a zároveň i způsob svého postupu.

21. Když ovšem druhý pozná, že věc není podepřena takovým způsobem, aby se cítil nucen ustoupit, naskytne se mu dvojitá cesta, jak tvrzení obháje napadnout. První z nich je rozmetat sestavené sylogismy. Druhá cesta pak je sestavit nový bojový stroj, jímž napadne protivníkovu soustavu.

22. Rozmetání sylogismů nastane tehdy, když odpůrce ukáže, že je v nich chyba, ať už formální nebo věcná. V tom případě musí obháje tvrzení svou soustavu sylogismů hájit, a je-li to možné i dokázat, že je správná.

23. Sestrojení nového stroje proti tvrzení znamená, že odpůrce na svou podporu předloží nějaká nová stanoviska (což je mu dovoleno, nebo by mělo být) a z nich získá a rozvine nové důkazy proti tvrzení.

24. Oba však, odpůrce i obhájce, tj. jak ten, kdo uvádí protidůvody, tak ten, který na ně odpovídá, *necht' mluví zřetelně, jasně a otevřeně, aby bylo všechno zjevné.*

[Zahalovat a zatemňovat pravdu je v rozporu s účelem disputace.]
25. Proto je třeba založit odpor na důkazech co nejvíce přímých, jasných a účinných.

[1. Nebude-li důkaz v přímém protikladu k tvrzení, nebude pro jeho obhájce závazný a poskytne mu příležitost nějakým způsobem vyváznout. (Jestliže roztloukáme ořech, zaměříme úder přímo na jeho střed, aby nemohl sklouznout stranou, a tak se úderu vyhnout.) 2. Nebude-li důkaz jasný, odpůrce jej nepochopí a neobejde se bez bližšího vysvětlování. Vysvětlování však upadne do rozvláčenosti, a to sílu důkazu zakryje, zvláště u lidí méně chápavých. 3. Nebude-li poslední důkaz dosti účinný, bude třeba dokazovat znovu. A nový důkaz může snadno důkaz první spíše oslabit než upevnit. (Přímí postavení na jiném přímí působí, že se snáze zřítí oha.) Proto je tedy lépe užít důkazu pevného, který by mohl rozporu předcházet, než ponechávat v důkaze pro rozpor místo.]

26. Je povinností odpůrce tvrzení, aby vždycky hleděl především na formu sylogismu, aby se zde neskrývala nějaká sofismata, dále pak na látku jednáni, tj. zda premisy jsou veskrze pravdivé: musí odhalit, kde se v obou případech skrývá nějaká chyba.

27. Při zkoumání látky necht' přihlídnout nejdříve k závěru. 1. zda je skutečně v protikladu k tvrzení; 2. zda v přímém, 3. zda v přiměřeném.

[Není-li zde totiž protiklad, bude možné uznat sylogismus celý. Je-li zde protiklad nepřímý, pak s jistým omezením. Vyskytne-li se více otázek, je třeba jej odmítnout, protože pak bude v závěru než v premisách.]

28. Skrývá-li se v premise chyba, je nutné ji postavit do jasného světla a buď ji odmítnout, protože tvrdí něco nerozvázně (nebo popírá), nebo jejím rozbořením prokázat, že vykládá něco zmateně.

[Často se totiž předkládá jako axiom nebo jako věc obecně známá něco, co takové není a co je tedy třeba odmítnout. Často se předkládá něco jen částečně pravdivého, a to je třeba vymežit, často něco, co je v určitém smyslu pravdivé, ale v jiném pravdivé není. To se musí od sebe odlišit. Například, bude-li někdo takto chytračit: *Cokoli má počátek, má i konec*, anďelé i lidé – zní odpověď: *Popírám první premisu, neboť ne všechno, co má počátek, má i konec, jak je zřejmé z řady čísel*. Naopak zase, tvrdí-li někdo: *Co je smrtelné, není nesmrtelné*. Tedy i člověk... Odpověz na to vymezením, podle něhož člověk je smrtelný i nesmrtelný. Stejně jako bude-li někdo pokračovat: *Co se vrací do země, to je smrtelné, tedy i lidský duch*... (podle Ž 146,4), odpověz na to vysvětlením, že výraz *lidský duch* má dvojitý význam, že se ho užívá někdy pro označení lidské duše, jindy zase znamená život a dech, jak je tomu právě zde.]

29. Bojuje-li odpůrce pomocí svědectví, musí se přihlížet k trojmu. Je to především autorita mluvícího, dále význam slov a konečně shoda s pravdou věci, jež byla pevně stanovena jinde.

[V tomto případě totiž musíme odpovědět tak, že buď odmítneme autoritu, není-li tak velká, aby mohla umlčet i rozumový důvod, nebo ukážeme, že našemu tvrzení neodporuje, a přestože se zdá, že se stává proti němu, pravda zůstane neporušena, protože je pevně zajištěna i jinými podklady, takže je spíše třeba s ní citované svědectví smířit a ne bojovat.]

30. Odpůrce necht' jednat ve všech případech poctivě, necht' si nezahrává s důkazy, ale řeší je. Vidí-li, že základem výroku je pravda a že protivník ji nedovede snad náležitě vyjádřit, necht' mu pomůže sám a objasní platnost důkazu.

[Výtěžek této laskavosti bude dvojitý. Jednak totiž ukáže, že sám vskutku hledá pravdu, jednak že pak snáze zbaví protivníka pochybností.]

31. Naopak se bude pečlivě vyhýbat tomu, aby snad jednal s protivníkem se zřejmým pohrdáním, aby si s ním zahrával, dráždil ho a hádal se s ním. Tato cesta totiž nevede k tomu, aby nad ním nabyl vrchu, nýbrž přímo k tomu, aby ho popouzel a zatvrdil.

[Nic není totiž tak nevhodné pro dosažení cíle rozpravy, jako začínat hádku. Tak protivníka spíše podráždíš, zatvrdíš a zaslepiš než uklidíš, obměkčíš a osvítiš. Proto ten, kdo se nedovede zdržet hádek, ať se vyhýbá disputaci. Hádky a klidný rozhovor nikdy nemohou být ve shodě.]

32. Je-li nutné jednat s člověkem úskočným, lze si počínat trojím způsobem. Buď ho zaplést do jeho vlastních sítí, nebo ho rozdrtit bleskem pravdy, či mlčením a opovržením naznačit, že není hoden toho, aby se jím moudrý muž vůbec zabýval.

[Ukázkou prvního případu je výrok *Diogenův*¹²², kterým dokázal sofistovi, že nemá rohy, nikoli nicotnými slovy, ale tím, že si sáhl na čelo. Stejně tak, když jiný sofista sestavil sylogismus: *Co jsem já, ty nejsi*. Já jsem však člověk. Tedy ty nejsi člověk, odpověděl mu na to: *Začni ode mne, a pak to bude pravda*. Za vzor druhého případu slouží rada Aristotelova: *Jestliže někdo drze popírá, že oheň páli, je třeba pálit ho tak dlouho, dokud to nepřizná*. Dále pak onen a donutil ho mlčet, vyvedl ho z rovnováhy a obrátil ke křesťanství. Posléze zavázal přísahou to výrok apoštolův: *Stařecké žvanění odmítej* (1 Tm 4,7), a dále: *Chce-li být někdo svárlivý, nepřijímá se zaměřuje i výrok Salomounův: Neodpovídej hlupákovi podle jeho početilosti, abys sám sobě nezdál moudrý* (tamtéž, v. 5).]

33. Stejně obratně a vkusně je řešit otázku pomocí otázky, tj. dosáhnout toho, aby protivník odpovídal sobě samému nebo aby v otázce obhájcově uvázl a stydl se vymáhat odpověď od něho. Příkladem toho jsou střetnutí Kristova s jeho odpůrci. Příkladem prvního způsobu nalézáme v evangeliu Matoušově (22,17.20) a Lukášově (10,5.26), druhého pak u Matouše (21,23.27). Tak i Sókratés ze všech, s nimiž se utkal ve sporu, vylákal odpořevdi otázkami, aby oni sami vyvraceli své omyly.

34. Ještě lepší je obrátit zbraň protivníkovi proti němu samému. Jako čteme u Cicerona, že když kdosi prohlašoval: *Mou pomocí jsi dobyl zpět Tarent*, odpověděl mu ten druhý: *Máš pravdu. Kdybys ty jej nebyl ztratil, potom bych jej já nemohl dobyt zpět*.¹²⁴

[Něco podobného je, když lze nějaký protivníkův výrok, který vyslovil před tím nebo jinde, použít v náš prospěch, aby se sám usvědčil vlastním prohlášením.]

35. Rovněž by bylo dobré, kdyby se důkazy, námitky a řešení i protidůkazy a všechny odpovědi zapisovaly.

[Za prvé proto, že tak vznikne příležitost jednat rozvázněji, za druhé proto, že se poskytne delší doba k rozmyšlení, za třetí proto, že pak nebude možné odvolat to, co bylo již jednou schváleno, a hledat nějaký únik. Tak se totiž snáze dospěje k závěru, a to správnou cestou. Proto chtěl vždycky Augustin své polemiky proti manichejským¹²⁵ psát a vítězství zůstalo vždycky na straně pravdy.]

36. Tolik o postupu disputace. Závěr náležité disputace je (a jistě má i být) vítězství pravdy, z něhož mají mít radost oba soupeři, hledají-li skutečně pravdu.

[Vítězí-li totiž pravda, je stejně krásně vítězit jako být přemožen.]

37. Závěrem bezvýsledné disputace (když totiž obhájce pravdy ani nedovedl pravdu jasně prokázat, ani nemohl přesvědčit zastávce omylu) má být zásada *vyčkat, zdržet se*¹²⁶, tj. upustit od konečného řešení a chovat se navzájem snášenlivě, dokud snad Bůh a vhodná chvíle neposkytnou příležitost rozhodnout spor se šťastnějším výsledkem.

38. Výsledek pochybené disputace (sofistické a svárlivé, v níž se nehledá vítězství pravdy, nýbrž především přijaté domněnky) bývá zrůdný. Znamená to totiž *utvrzení omylu* a z toho pak *novou setbu omylů*. Měli bychom si přát, aby se takové rozpravy nikdy nekonaly.

39. Nejsnadnější cesta, jak předejít zvrácenostem tohoto druhu, bude, když ty, který věci náležitě rozumíš, všechno dobře vysvětlíš, a tak zbavíš tápačícího pochybností a odpůrci zavřeš ústa svědectvím věcí samých. V případě, že cítíš, že ti to není všechno zcela jasně, řekni, že to nechápeš, a požádej odpůrce, aby ti všechno vysvětlil a přesně dokázal, aby tvůj pohled na věci byl správný. Nebude-li to však moci učinit ani jeden z vás, necht' jeden druhého zaváže přísahou, že nepřekročí hranice umírněnosti, aby výpověď o věci ne dosti pochopené nebyla nespravedlivá nejen vůči pravdě jako takové, nýbrž i vůči samému Vládcovi pravdy.

[Krásný příklad takové skromnosti, upřímnosti a zbožnosti poskytuje nám Augustin. Jakmile totiž viděl, že někdo vede rozpravu pro svou slávu, odmítal to s pláčem (viz jeho dvě knihy O řádu u Zenobia¹⁹⁷).]

40. *Nejbezpečnější cestou ovšem bude uvádět důkazy vždycky zpět na první principy (metafyzické).*

[Rokování o věcech nižšího řádu¹⁹⁸ je jako výpad lehce ozbrojených vojáků do širé roviny, kde může každý padnout nebo dát se na útěk, jak se to často i děje. Uvést však důkazy zpět na první principy je tolik, jako ukryt se za náspy a hradbami pevnosti, kde ten, kdo stojí za nimi, je v bezpečí, zatímco nepřítel, chce-li na něho útočit a blíž se, vydává se v otevřeném proudu zcela na pospas střelám. Lze také říci, že soudy, jež se týkají věcí nižšího řádu, jsou jako lavice nižších soudců, od nichž je možné se odvolat k nejvyššímu soudnímu dvoru, k metafyzice.]

41. *Z toho všeho je zřejmé, co si máme myslet o disputacích, které se konají na dnešních školách, kde se disputuje, aby se disputovalo. To jsou ale zmetky, a ne dispute. Rozpory se tu nevymezují a neodstraňují, nýbrž upevňují a rozmnožují.*

DIAKRITIKA

1. *Definice: Diakritika je umění rozlišovat domněnky od pravdy.*

2. *Nutnost: Poněvadž žijeme v době, v níž vládou domněnky a každodenně se rodí nové, týkající se téměř všech článků víry i víry samé, stejně jako základních otázek filozofických a filozofie vůbec, stává se, že ti, kteří se zabývají studiem, stanou často na rozcestí, odkud se názory rozbíhají dvěma, třemi nebo i více směry. Proto je velmi potřebné, abychom měli jakési všeobecné pravidlo, které by zabránilo odbočit od cesty pravdivým. Není dnes totiž nic tak nepravdivého, aby se to někomu nezdálo správné. Není tak nesmyslného, aby v tom zase jiný nenalezl zalíbení a nedal k tomu souhlas. Zdá se sice, že většina věcí lidských je pravdivá, avšak přesto i ty jsou smíšeny s nepravdivými a uznávají se za správné, aniž by byly dostatečně prozkoumány, poznány a schváleny. Tak se zde bez ladu a skladu mísí nejasné s jasným a nejisté s jistým. Proto se moudrá mysl nesmí dát strhnout zmateným vírem lidského myšlení a nechat se, jak praví apoštol, unášet závanem kdejakého učení (Ef 4, 14). Je tedy pouze třeba, abychom byli obezřetli. Kdokoli chce učit jiné, musí se nutně nejdříve sám odnaučit bludům. Nesmí začít tím, že usvědčuje z bludů jiné, jak to dnes téměř všichni činí, ale zamyslet se nad bludy vlastními, což však zatím nedělá téměř nikdo. A tak bludy stále ovládají lidské mysli, zapouštějí pevné kořeny a rozvíjejí se dále.*

3. *Možnost: Možnost se naskýtá, 1. protože pod každým bludem se skrývá pravda (mluvím zde o bludech a nikoli o lžích a nejasných smyšlenkách, jimiž klamou někteří sebe i jiné); 2. protože i bludy slouží pravdě -*

4. *Snadnost se projeví pomocí správně stanovených pravidel. Jako před vynalezením magnetické střelky nebylo bezpečné vydávat se na oceán a nyní se dovedou námořníci potulovat až v nejzazších končinách, proplouvat všemi pustinami moří, proniknout i k nesmírně vzdáleným ostrovům a až na samotný konec světa a odevšad zase nalézt cestu zpět do svých domovů, tak také, dokud nebyla známa pravidla správného myšlení, nebylo bezpečné pohroužit se do virů lidské představivosti. Nyní není třeba se toho obávat, jakmile nám magnetická střelka panharmonie ukázala svou užitečnost, takže dnes máme i kompas myšlení.*

5. *Části diakritiky jsou tři, neboli troji odstupňovaný cíl.*

1. *Poněvadž celý svět bloudí a poznává, že bloudí (jedni poukazují na chyby druhých), přál bych si, abychom měli umění, podle něhož by nikdo nemohl bloudit s bloudícím světem a být zahalen mraky omylů. A toto je diakritika¹⁹⁹ ve vlastním smyslu.*

II. *Ty, kteří bloudí ve snesitelné míře, je třeba smířovat. To znamená buď odstraňovat domněnky, jež se rozbíhají po dvou i vícerozcestích, nebo pravděpodobnost domněnek proměňovat v jasnou pravdu. Toto je diallaktika²⁰⁰ čili umění smířovat.*

III. *Ty, kteří bloudí neúnosně, je třeba z jejich omylu usvědčit. Toto umění se nazývá apelenktika²⁰¹.*

Och, jak je to krásné povznést se nad mraky domněnek, užívat trvalého a nezviklaného jasu mysli, dívat se jako z vysoké věže na zástupy chybných, potulujících se okolo hradu pravdy, a uvažovat, jakými oklikami se odchylní od cesty královské! Jak je krásné získávat z kalu omylů čisté zlato pravdy! Jak je krásné omyly, vyvlečené ze skryší klamů, stínat mečem jasné pravdy! Kéž je Spasitel nakloněn těmto zbožným přáním!

Část I.

Je tedy třeba vybudovat umění nechybovat, které by učilo, co je třeba činit, aby každý blud přestal být bludem.

Jako počtáři pokládají za nejužitečnější pravidlo nesprávnosti²⁰², ne snad proto, že by nesprávnosti učilo, nýbrž proto, že poučuje, jak lze z jakýchkoli nesprávných předpokladů vyvozovat pravdu, tak je třeba, aby se nezbytnou částí logiky stalo i umění omylů. Nikoli ovšem, aby učilo, jak se omylů dopouštět, nýbrž jak lze z jakýchkoli omylů vykřesat čistočistou pravdu. Bude znakem neschopnosti hloupě se dopouštět omylů, neboť to znamená nenalézt nikde jejich konec, nýbrž stále více se do jiných a jiných zaplétat. Proto si Bůh stěžuje na bezbožné, že stále bloudí srdcem (Ž 95, 10), což znamená, že vědomě a dobrovolně v omylu setrvávají, nepřestávajíce si li-
chotit. Proto je moudrý Šalomoun nazývá hlupáky (Př 14, 8).

Na čem se však toto umění zakládá? Je třeba vědět:

1. *Jak lze poznat omyl nějaké domněnky.*

2. *Jak jej lze obrátit v pravdu.*

3. *Jak se může nalezená pravda i pomocí samého již vyloučeného omylu vytříbit a upevnit.*

Dříve však, než přistoupíme k řešení těchto otázek, aby nám snad někdo, nadutý klamným přesvědčením o své neomylnosti, nevytýkal, že se tak užkostlivě zabýváme věcmi nepodstatnými, musíme ukázat,

1. že můžeme různým způsobem chybovat v jakékoli věci;

2. a to více nebo méně;

3. že teprve pak budeme zkoumat, jak omyly poznávat a vyhýbat se jim.
ad 1. *K omylu v poznávání věci může dojít trojím způsobem, a to vinou objektu, nebo subjektu, nebo prostředku.*

Vinou objektu tehdy, jestliže vyvolává pochybnou představu svým vzhledem, jako například, je-li na stole sůl a cukr. Ty, protože jsou si podobny svou bělostí, mohou kohokoli oklamat, že nerozezná, co je to a co je ono.

Vinou subjektu tehdy, jestliže nerozeznáváme správně kvalitu určité věci, když jsme těsně před tím okusili kvalitu jinou. Jazyk, který právě okusil žluč, bude pak pokládat cukr za hořký. Stejně oko, které bylo podrážděno žlučí, bude vidět všechno žluté. NB. To se nazývá *předsudek*.

Vinou prostředku, není-li čistý, nýbrž něčím narušený. Tak barevné sklo dává všemu svou barvu, pára, přes kterou se díváme na slunce nebo měsíc, nám je ukazuje někdy jasněji, někdy zbarvené do červena. Když se něčemu učíme podle vypravování druhých, nemůžeme to chápat jinak než tak, jak to slyšíme. Neslyšíme však, jaké věci vskutku jsou, nýbrž jen jaké jsou podávány vyprávěním. Líčí-li se nám věc pravdivě, vnímáme ji pravdivě, jestliže klamně, klamně.

ad 2. Pozor: myslit se je možné více nebo méně, podstatněji nebo méně podstatně, podle toho, jak se více nebo méně vzdalujeme od středu pravdy. Podle toho pak třídíme i druhy omylů, a tak je omyl buď jednoduchý, v jedné věci, nebo zdvojený, nebo sdružený, pokud je z omylů spleten nějaký celý systém, jako je třeba bludné náboženství, umění kejklířů.¹⁹³

Když jsme toto předeslali, můžeme pátrat, jak je možné omyly poznávat a jak se jim vyhýbat. Jestliže přimost je měřítkem pro přímě i křivé, pak tedy pravda je měřítkem nejen pro pravdu, nýbrž i pro klam. Jedno je měřítkem nejen pro jediné, ale i pro mnohé, dobro pro dobré i špatné. Proto je především třeba, je-li to možné, vyloupnout pravdu jako čisté zrno, a potom bude již snadné oddělit omyly jako plevy.¹⁹⁴

Nejlepším lékem proti omylům a také i nejlepší předběžnou ochranou proti nim je sama pravda věcí, je-li od počátku správně stanovena, během postupu správně řízena, a očitá-li se na scestí, průběžně opravována.

Stanovení pravdy děje se vnímáním věcí samých, tak, jak samy o sobě jsou, a to vnímáním dovršeným a přesným.

1. Vnímáme věci samé, aby nebylo možné vymyslet nějaké jiné, než jaké vskutku jsou.

2. Vnímání necháme dovršit, aby snad mysl nebo nějaký podvodník neměli příležitost si mylně něco zruďného přimýšlet, co by se později jen těžko dalo vykořenit.

3. Vnímáme přesně, pečlivě přihlížíme k pravdivosti věcí samých, aby snad i sama mysl neměla příležitost něco si přibájit.

Řízení pravdy se děje stálým pečlivým pozorováním rozdílů, které jsou ve věcech. Tim se totiž odlišuje jedna věc od druhé, aby nebylo možné něco za něco vydávat, a tak klamat.

Opravování záleží v harmonickém zkoumání pojmů vzhledem k obecným pravidlům pravdy. Cokoli zde bude v nesouladu, bude nepochybně mylné. Abychom tedy poznali omyl a následně se ho vyvarovali, bude třeba:

1. Aby byl pansoficky pevně stanoven pravdivý výrok a všechny ostatní byly podle něho po jednom obroušeny (jako kovy pomocí lýdského kame-ne). Nebude možné, aby se ve většině případů neodhalil omyl a nepravdivost, osvětlí-li se náležitě každá zbytečnost, nedostatek nebo zruďné přetvoření.

2. Aby se vyžadovalo všechno do nejmenších podrobností podle norem pravdy, tj. smyslů, obecných představ a svědectví slov Božích. Tak se totiž od zlata pravdy dokonale oddělí strusky domněnek. Nevěť proto a nespo-kouj se se souhlasem jiných nebo s nějakým svědectvím (s výjimkou svědectví Božho), dokud věc sám neprozkoumáš, nejlépe vlastními smysly nebo alespoň rozumem podle všech znaků. Často je totiž pravda smíšená s pravděpodobností, a proto je třeba prosit sítem všechno, dokud se nesetře barva a neukáže se, co je skutečně pravdivé.

3. Jako se to stává ve válkách, které zaměstnávají více národů, tak i zde mají být všechny projednávané výroky převedeny na jediný hlavní protiklad. A až se zduší tento spor, bude možno pochovat i všechny dílčí domněnky (spojené s oním nepravdivým a vyvráceným tvrzením). U pravdivého tvrzení se však mají dílčí rozpory opět uvést do hlavního protikladu. Podobně nechť se stanoví rozdíl mezi pravdou a klamem.

4. Konečně by bylo možné rozložit všechny výroky kolem středu sporu jako paprsky téhož kruhu, aby shodu v disharmonii výroků způsobila prav-da sama, jasně ukázaná paprsky sbíhajícími se ze všech stran v jedno. *Abys však mohl nalézt obecný názor o jakékoli velmi pochybné věci, postupuj takto:*

84 Pansofia

1. Sestav otázku.

2. Vypátrej, co by se dalo na ni odpovědět, a to souhlasně, záporně, s pochybami nebo vymezením, tak, aby smysly odpovědi stály přímo proti sobě a byly spojeny všemi mezi nimi stojícími středními členy.

3. Potom pozoruj, zda si někteří vyvolili jeden z výroků, aby jej přednesli a obhajovali. Nebo jen některé z nich? Střední nebo krajní? (Ukáže se, že ve většině zcela protikladných případů se vyzkoušelo již téměř všechno.)

4. Pak bude třeba, aby ses seznámil s názorem, který zastává většina lidí. Nikoli proto, abys prostě dával za pravdu většině, nýbrž abys zkoumal důvody většiny (přestože množství názorů stejného druhu začíná svým způsobem odhalovat pravdu, neboť to, co všichni vidí stejně, se děje na základě obecného puzení, jehož vlivu většina lidí podléhá). Dej však pozor! Nelze pokládat za mnohé ty lidi, kteří se sdružují v nějaké sektě nebo se přidržují jejího učení, takže jedni druhé bez vlastního úsudku jen prostě napodobují. Vždyť ti všichni staví na stejných základech, a proto nejsou sami schopni myslet různě, a jsouce většinou v zajetí nějaké autority, nemají svobodný úsudek. Ale ti, kteří na různých místech, v různých dobách a podmínkách, aniž by se navzájem znali, vymýšlejí totéž, musí být pokládáni za odlišné.

5. Potom je třeba 1) počítat, 2) vážit a 3) srovnávat důvody jednotlivců.

6. Počítat, aby bylo zjevné, které tvrzení se opírá o nejvíce svědectví, důvodů a praktických důkazů. (To bude shledávání látky.)¹⁹⁵

7. Vážit je, aby bylo zjevné, zda svědectví, důvody a praktické důkazy jsou pravdivé. (Posouzení.)

8. Srovnávat je, aby bylo zjevné, která svědectví, důvody a praktické důkazy převládají. (Metoda.)

9. Poněvadž však se přece často stává, že ve všech výrocích, i v těch protichůdných, je něco pravdy, může být užitečné počínat si tak, aby se žádný názor prostě neodmítl (pokud ovšem není zcela nesmyslný nebo nevyplývá-li z pouhé nevědomosti), ale aby byl přijat s určitým omezením a podřídil se obecnému názoru o téže věci. Tak bude možné posléze dospět k tomu, že celkově bude patrné, že pravda je pravda, a všeobecně uznávaná pravda, povznesená nad násilnost, která je jí cizí, svými vlastními zbraněmi dokonale harmonie snáze rozežene mraky omylů.

5.¹⁹⁶ *Dávej pozor, ať pohlížíš především ke středu.*

Pohybem od středu k obvodu se cesty stále rozdělují, od obvodu ke středu zpět se opět sbíhají. Proto se na obvodu naskytuje příležitost k pronikání bludů, ve středu pak možnost se jim vyhýbat. A poněvadž středem věci je Bůh, ten, kdo se vzdaluje od tohoto středu, se neubrání nekonečnému počtu omylů. Ubrání se jim však ten, kdo hledá tento střed.

6. *Tady také pomůže umět využít různosti věcí ke zkoumání a odhalování jejich bytnostných a případkových znaků.*¹⁹⁷

Neboť to, že něco obsahují v sobě všechny věci téhož rodu, svědčí o tom, že by bez toho být nemohly a že to patří k jejich bytnosti. Co se však libovolně mění, je ve věcech jen kvůli zábavě nebo nějakému ojedinelému účelu. Jak podivuhodná je rozmanitost ptáků! Všichni mají křídla a peří, ale jejich křídla mívají různý tvar a peří rozmanitou barvu. Z toho lze soudit, že křídla jsou bytnostnou částí ptáka, ale jejich podoba a barva jsou jen případkové atd. Tak také z rozdílných názorů různých autorů, třeba protichůdných a stojících nepřátelsky proti sobě, poznáš, že to, v čem spolu obě strany souhlasí, je obecná, zjevná a uznávaná pravda, zatímco to, v čem se od sebe liší, svědčí o nedostatku znalosti některé z obou stran nebo o převaze vzrušené mysli.

7. *Protože mysl lidské jsou plné omylů a nemají správné znalosti o věcech, je třeba dbát o to, aby správné znalosti získaly.*

Naše mysl si totiž díky své vrozené čilosti vytváří sama různé objekty, není-li zaujata věcmi skutečně jsoucími, a slyší-li něco jmenovat, hned si to také představuje a dává tomu určitou podobu, ať už skutečnou nebo klamnou. Skutečnou tehdy, jestliže ji věc sama zřetelně předloží, klamnou pak, nechá-li se věc sama stranou a ponechá-li se pouze mysl, aby například popisovala město Řím nebo je podle své zmatené představy zobrazovala. Tisíce tisíců to poslouchají a vytvářejí si tisíce tisíců obrazů. A kdyby sis je mohl prohlédnout, viděl bys stejný počet zřud, totiž obrazů, z nichž se žádný neshoduje se svým vzorem. Naproti tomu však, kdo věc viděl na vlastní oči a pečlivě si ji prohlédl, ten si vtiskne do mysli skutečný obraz, v němž není nic zřudného.

Je tedy nejlepším lékem proti omylu, budeš-li věřit jen tomu, co můžeš vnímat vlastními smysly nebo na základě rozumové úvahy, kterou máš prokázanou nějakými důkazy.

8. Máš-li sebe i jiné vyprostit z omylů a sebe i jiné správně o věcech poučit, je nutné zejména trojí: 1. znalost podstaty věci; 2. pomoc náležitě rozumové činnosti; 3. podpora přesvědčivých pravd.

Jako ti, kteří se svěfují proudům oceánu, nastoupí do pevné lodi, opatří se přesným námořním kompasem a silnými kotvami proti náporu bouří, tak ten, kdo se má vydat na cestu nesmírným mořem fantazií, tj. záplavou obecných věd a rozličných domněnek autorů, rovněž potřebuje nezbytně právě toto trojí: I. loď, tj. znalost základů všech věd, II. stětku správného usuzování a III. kotvu pravd, jež proniknou až k samým hlubinám pravdy věci. První bude systém všech věd, ukazující, co všechno ve věcech je a co v nich není. Druhé bude dovednost, ukazující, co může nebo nemůže z čehokoliv, co je dáno, následovat. Třetí pak budou axiomy, pravidla vysvětlující nezbytné vlastnosti věci.

9. A posléze se učme poznávat omyly a vyhýbat se jim pomocí omylů. V každém omylu se sbíhají tři věci: 1. pohyb po cestě; 2. rozcestí – –; 3. vnější zdání, které klame smysly a odvádí je od pravdy.

Axiomy:

Co se nikam nepohybuje, nebloudí.

Co se pohybuje po cestě, která se nerozbihá dvěma nebo více směry, nebloudí.

Avšak cesty se dělí dvěma nebo více směry všude: všude se tedy naskytá příležitost k bloudění.

Z toho vyplývají závěry⁹⁸:

1. Je nutné se vždy varovat množství cest a zvolit si jen jednu, ale takovou, o níž si dříve zjistíš, že je bezpečná.
2. Vyvaruj se i množství knih, aby ses nemusel rozptylovat.
3. Nic není v životě tak nutné, jako vyzbrojit se životní moudrostí.
4. Nikdy se nesmi neuváženě mluvit nebo jednat.

II. Jak je možné omyl nějaké domněnky obrátit v pravdu.

Odpověď: 1. Budeme-li se vyhýbat tomu, co je v krajním protikladu.

Pravda se totiž soustředí sama v sobě, zatímco omyly obklopují pravdu a vzdalují se od ní jako od středu až do nejzazších krajů. Jako tedy pravda souzní s pravdou, tak je omyl nutně ve větším rozporu s protikladným omylem než se samotnou pravdou, která je ve středu. Z toho nezbytně vyplývá, že tam, kde má jedna z krajností převahu, zastírá druhou, nicméně si však obě strany svou protikladnost zachovávají. Nedopustíme-li tedy, aby nějaká z protikladností měla převahu, potom ve středu bude mít své místo pravda, a to ať už se střed protikladů nalezne pomocí obou krajností, nebo bez nich. Jako při otázce, je-li Kristus Bohem nebo člověkem, Markión¹⁹⁹ popřel

první část, Fotinus²⁰⁰ a Socinus²⁰¹ naopak zase druhou. Všeobecná pravda uznává za pravdivé obojí.

Sem patří příklad o ospravedlnění, který si vyhledej v oddíle O užití soudu při pátrání po pravdě, zásada X.²⁰²

2. Budeme-li zkoumat všeobecně jednotlivá mínění podle obecných pravidel o pravdě.

3. V něčem nám pomohou i následující diakritické axiomy:

1. Pravda je jednoduchá, omyl má mnoho podob.

[Proto se říká: Omyl je plodný.]

2. Omyl se mísí do všech věcí.

[Protože omyl je rozmanitý, může se vloučit do pravdy různým způsobem, přičemž smysly nemohou být tak ostrážité, aby se jedno nezaměnilo za druhé.]

3. Omyl však přesto není ve věcech, ani ve zdravých smyslech, nýbrž v našem soudu.

[Věci totiž nutně jsou tím, čím jsou, a nic jiného do nás nevtiskují, než svou podobu. Smysl je pak vnímá tak, jak se mu podávají. Soud však, snažíme-li se příliš rychle vyjádřit o věci ne dost prozkoumané, často sama sebe klame.]

4. Soud podléhá omylu buď vlivem podobnosti různých věcí, nebo nějaké podobnosti věci v sobě samé, nebo působením předpojatého názoru. Proto prokazuje Augustin: Příbuznost a podobnost jak slov, tak věci je příležitostí k přeludům.

[Například dítě nerozeznává rozdíl mezi zlatem a mědí, stříbrem a cinem, nesplete si Měsíc s Venuší, ale velmi snadno Jupitera s Venuší. Stejně tak někdo nepozná známého člověka, změní-li si šat. Stejně lidé nepoznali Krista, poněvadž byl jiný, než jak si ho předběžně představovali.]

5. Prostředkem proti omylům je jednak zjišťovat nějakou nepodobnost u věci podobných, jednak nepodobnost zase odstraňovat, a dále pak zbavovat se předpojatých představ.

[Například, nerozeznáváme-li od sebe sůl, mouku a vápno zrakem, rozeznáme je chutí, nerozeznáváme-li od sebe cukr a med chutí, určitě je rozeznáme zrakem. Nerozeznáváme-li Venuši od Jupitera podle podoby a záře, určitě je rozeznáme podle nestejného pohybu. Všechno je totiž všemu i podobné i nepodobné, a teprve když tomu tak není, prohlásíš, že je to totéž.]

6. Každý omyl má svůj základ v nějaké pravdě.

Žádný omyl není totiž nic jiného než špatně pochopená pravda a dochází k němu v případě, že nebyla nějaká pravda dobře pochopena. Proto to, co je zcela nepravdivé a nemá v sobě vůbec nic z pravdy, se nenazývá omyl, nýbrž výmysl. Nikdo se totiž neodchýlí od cesty jinak, než jde-li po cestě.

Všechny omyly jsou omyly proto, že je nějaká výpověď založena na nepravdě, co se do ní podle zásad podmíněnosti vnášet nemělo. Je to tak, jako když Cicero²⁰³ tvrdí: Duchové se pohybují sami sebou, tedy jsou věční. Zde se ale předpokládá platnost maximy: Cokoli se pohybuje samo sebou, je věčné. To však není pravda, poněvadž pak by bylo třeba určit, co je to pohybovat se samo sebou. A řekne-li se, že to znamená uvést do pohybu vlastní silou a ne silou něčeho jiného, pak to neplatí v případě duchů.

7. Čím je pravda vyšší a vyžaduje větší přesnost, tím je snadnější a nebezpečnější omyl.

[To platí o věcech, jež nelze chápat smysly. Proto čím jsou abstraktnější úvahy filozofů, tím jsou jalovější. Důvodem toho je, že smysl je nejspolehlivějším vůdcem. Proto věci, jež nelze vnímat smysly, nejvíce podléhají omylům.]

8. Omyl, který je z počátku malý, stává se postupně velmi velkým.

Jestliže se někdo odchýlí od správné cesty, pak čím jde dále, tím více se od správného směru vzdaluje. Tak nějaký omyl, jehož se dopustíme na počátku našeho postupu poznávání, plodí dále neuvěřitelné omyly.

9. Každý omyl obsahuje nějaký osten pochybnosti, protože je pravdou, jíž něco schází do plné jistoty. Jasná pravda přináší pocit uspokojení, protože

zřejmě harmonie nemůže člověka netěšit, a to se v případě omylu nikdy stát nemůže.

III. Jakým způsobem se může objevená pravda i pomocí samého již vyloučeného omylu vytříbit a upevnit?
Ze je možné i pomocí omylu upevnit pravdu, dosvědčují následující axiomy o omylu:

1. *I omyly bojují za pravdu a slouží jí.*
Je-li totiž pravda, pak je nezměnitelná, protože je jediná. Je-li nezměnitelná, pak je i nepřemožitelná, je-li nepřemožitelná, pak necítí nebezpečí a ani se o ně nestará, stejně jako světlo se nebojí, že je uhasí temnota. Tak jako temnota činí světlo ještě jasnějším, tak také lži a klamy činí jasnější pravdu, a to tím, že dávají příležitost poznat pravdu ještě důkladněji. Poněvadž každý omyl vzniká z podobnosti, stává se, že tak se nám zde naskýtá příležitost k pozornějšímu zkoumání, a posléze se přece naučíme přesněji rozeznávat pravděpodobnost od pravdy.²⁰⁴
Afsi tedy nějaký čas trvá zápas bludu s pravdou, afsi ho vede bezpočet bludných přesvědčení, ať trvá po celou řadu věků, přece vítězství může patřit jen pravdě.

2. *Bludy tedy slouží obecné pravdě a ne sobě navzájem.*
Bojuje-li totiž někdo za pravděpodobnost, dává tím příležitost přivést na světlo pravdu. Bojuje-li však někdo proti bludu bludem, nezvítězí žádný z nich, leda snad zase novou domněnkou, protože jedna pravděpodobnost může pravděpodobnost druhou stejně dobře vytvořit jako vyvrátit. Z toho vzniká násobení bludů. Pravda je totiž jediná, zatímco pravděpodobnosti může být nekonečně mnoho.

3. *Přechod od bludu k pravdě je snadnější než přechod od jednoho bludu k druhému, jen se musí ukázat pravý význam pravdy.*
Mám zde na mysli dva protikladné bludy, stojící po obou stranách pravdy, která je uprostřed. Jako je totiž možné s větší jistotou vnímat těleso než stín, tak je možné se i s větší jistotou dotknout pravdy než pravděpodobností, pokud se k dotyku nabízí.

4. *Smysl pravdy neodhalí nic jiného než sama věc.*
[Ukaž tedy věc takovou, jaká sama v sobě je, a odstraníš jí to, co se jen zdá.]

Je nutné stanovit poučky, podle nichž by pak bylo možné náležitě řešit všechny otázky. Jsou to:

1. Jsou různé způsoby věcí.
2. Tatáž věc může mít různý vzhled nebo barvu.
3. I u podobných věcí se vyskytuje nepodobnost. I u těch, které se zdají stejně, se vyskytuje rozmanitost, ba i protikladnost.
4. Ne všechny věci, které se zdají být protikladné, jsou takové ve skutečnosti.
5. Lidská mysl je od narození nadána schopností všechno bez omezení chápat. Avšak k nekonečnému počtu správných poznatků může se přimísit něco, co pravdivé není.
6. Člověk, protože je bytostí rozumnou, se nemýlí bez důvodů, a pokud se mýlí, mýlí se proto, že byl oklamán pravděpodobností. Proto říkají Arabové: *Mýlí-li se moudrý člověk, mýlí se poučeným omylem.* Je to zřejmě z Platonova učení o oddělených idejích (pokud to vůbec tak míní)²⁰⁵, z Aristotelova učení o věčnosti světa a o inteligencích, pohybujících nebeskými sférami²⁰⁶. Přestože všechny tyto myšlenky obsahují omyl, přece jen se o nich hodně uvažuje...
7. Za každým omylem se skrývá pravda, čili jinak, na pravdě se zakládají

i omyly. Omyl je totiž pokažení pravdy, avšak pokažení neničí věc, nýbrž jen v ní hnízdí, a to tak, že nemůže existovat bez ní, dokonce by vůbec nebylo, kdyby nebylo ve věci.

8. Pravdivé rozumně oddělené od lživého obsahuje sílu vyvrátit přimíšenou nepravdu.

9. Věřit lze jediné těm, jejichž učení se zakládá na zkušenosti. Ti však, jejichž zbrání jsou jen abstraktní důvody a kteří nedospějí k tomu, aby opřeli svůj názor o svědectví věcí samých, měli by budit podezření a nelze jim věřit tak dlouho, dokud věc, o níž dosud pouze spekulovali, nepředloží také k ohmatání v jejím skutečném působení.

II. Diallaktika²⁰⁷

Na čem je třeba se dohodnout ke smíření rozdílných mínění.

1. Nic nerozvázně nezamítat; je-li něco podezřelé, podrobit to zkoušce.
2. Nikdy nic nepokládat za pravdivé, pokud to neobstálo při každé zkoušce.
3. Nechť každý uzná, že mýlit se je lidské a že on sám je také jen člověk.
4. Osvobodit se od omylu je z hlediska teorie štěstím člověka.
5. Proto snaha nemýlit se odpovídá člověku nejvyšší měrou.
6. Pravda se drží středů věcí. Omyly totiž vybočují z cesty a kloužou po povrchu.
7. Proto při snaze vrátit domněnky z postranních cest na cestu královskou je tím prvním i posledním sledovat středy pravdy v dané věci a dávat pozor, jak se co odtud odchyluje.
8. Dávej pozor, zda rozpory ve věci jsou skutečné, neupadni do boje se slovy nebo nesmysly. Může se totiž stát, že rozpory jsou jen ve slovech a ne ve věcech, a obojí je buď pravdivé, nebo je obojí nepravdivé, a pravdou je něco třetího,

jako že $\left\{ \begin{array}{l} \text{všichni lidé jsou spaseni} \\ \text{nikdo není spasen} \end{array} \right\}$ někdo - ...²⁰⁸

9. Kdykoli se vyjadřují protivy, musí to být protivy ve věcech, nebo jinak bude pojem mylný.
10. Pravda na svou obranu nepotřebuje žádné vnější podpory (je totiž nezměnitelná a neotřesitelná). Podporu musí mít jediné v naší mysli. (*Závěr: Pravda totiž nikdy nekolísá sama v sobě, ale jediné v našem poznání.*)
11. Pravda žádným střetnutím s klamem neutrpí škodu, ale zaskví se ještě více, jen je třeba dbát, aby přílišným přetřásáním v mysli nekolísala, ale ještě více se upevnila.
12. Domněnky spolu více souhlasí než nesouhlasí, i když se nám zdá, že je tomu jinak, neboť věc ve své podstatě je stejná pro oba spolu nesouhlasící, jen její způsob vidí každý jinak.
13. Často i protivy samé splývají v jedno, pohlížíme-li na ně různým způsobem.
14. Tam, kde se více názorů (nebo i všechny názory na tutéž věc) může shrnout v názor jeden, vzejde pravda po všech stránkách plná a dokonalá.²⁰⁹

Dovednost vyvracet názory

1. Co je dovednost vyvracet názory a jak je nezbytná.

- II. Jak docílíme, aby byla možná.
 III. Jak máme správně užívat daných prostředků, aby nebylo možné ne-
 dojit k správnému cíli.

ad I.

Co tato dovednost vlastně je? Dovednost vyvracet názory, která se jinak nazývá uměním apodiktickým, je dovednost prokázat pravdu tak, aby bylo zcela nemožné jí odporovat. Její nezbytnost dokazují tyto důvody:

1. Abychom se pozvolna vysvobodili z našich nekonečných bludišť a nebyli stále v rozpacích a kolísání mezi pravdami, jimiž nás Bůh pravdy v ni-
 tru vybavil, zvenčí po všech stránkách vyzbrojil a obklopil, a mezi bludy, které všude Satan, otec lži, rozsévá a uvádí nás v nesmyslné zmatky, je třeba, abychom stále nedisputovali jen pro disputace, nýbrž abychom pravdu, která se nám ukazuje, náležitě chápali a potlačovali zatvrzelou nevědo-
 most. A aby se nám tak nesčetné otázky, do nichž se bez konce zaplétáme, pozvolna odhalovaly a zmenšovaly se rozpory v našich myslích.

2. Abychom začali být obrazem toho Boha, který je Bohem pravdy a do-
 vede svou mocnou rukou ničit nepřátelské království temnot, totiž králov-
 ství bludů a lži, jak dokládají příklady počátku světa, příklad Sodomy²¹⁰,
 faraóna²¹¹ a rouhače na poušti (Lv 21, 10), dále pak příklad Árona a Mir-
 jam, kteří se vzbouřili proti Mojžíšovi (Nu 12), vzpoura Kóřacha, Dátana
 a Abirama (Nu 16) a nekonečná řada případů jiných.

3. Aby lidé byli takoví, jako byl například David, který jednou ranou zni-
 čil Goliáše tak, že nebylo třeba útok opakovat, a později s úspěchem vedl
 Boží války tak dlouho, dokud je vítězně nedokončil a nezanechal Šalomou-
 novi království těšící se míru. Aby Kristus, pravý Šalomoun, mohl v míru
 vztyčit svůj chrám mezi národy, musí mu připravovat cestu vítězní Davido-
 vé, kteří by dovedli vykořenit alespoň dílčí bludy.

4. Chceme-li napodobit Krista, jehož jsme žáky, neboť on tak dobře ovlá-
 dal dovednost vyvracet názory a ucpávat ústa svým odpůrcům, ať to už byli
 saduceové, farizeové či herodiáni, že se žádný z nich již neodvažoval klást
 mu další otázky. Podobně si počínali i jeho žáci, Petr v den svatodušní (Sk
 2²¹²), Štěpán (Sk 6 a 7), Pavel (tamtéž, kap. 9²¹³) i onen stařec na koncilu ní-
 kajském.

5. Aby se naplnily sliby Boží o osvobození národa Božího od Babylónu –
 6. Aby zde byl řetěz pravd, který by spoutal Satana – –

ad II. O možných prostředcích.

Není žádná spravedlivější pokuta za pohrdání pravdou, než být v podru-
 či lži. A ty je třeba vyvracet. Někteří lidé totiž setrvávají v bludech ne proto,
 že by byli zlí, nýbrž z lidské nedokonalosti, a takovým je třeba pomáhat,
 aby nepykali za své bludy, jestliže se někdo z nich odchýlil od správné ces-
 ty a bloudil buď z nevědomosti, nebo že mu oči zahalil mrak. Avšak tomu,
 kdo vědomě a dobrovolně setrvává v bludu, bude Bůh pravdy nepřitelem.
 Musíme se tedy snažit, abychom se v žádné věci do bludu, třeba i toho nej-
 menšího, nezapletli. Stejně tak se snažme, když vidíme, že blud uvádí na
 scestí jiné, abychom jim pomohli a uvedli je zpět na správnou cestu, nebo
 když slyšíme, že někteří se hádají o to, co je pravda a co je lež, abychom
 vždycky stáli na straně pravdy.

A právě zde je třeba dovednosti, která by shledávala veškeré prostředky:
 pro dosažení jistých výsledků jistě, úplných úplné a snadných snadné.

Takové prostředky však máme, byly nám Bohem dány, abychom věci řád-
 ně poznávali a chápali. Jsou to:

1. *Smysly*: Není jistě na světě spolehlivější důkaz než věc sama, kterou

vnímáme přímo svými smysly, takže se můžeme o ní přímo a jasně vyjádřit
 a k důkazu, že je a jaká je, není třeba ani slov. Tak jako když řekl Kristus
 nemocnému: *Vstaň*, a on vstal, nebo když řekl: *Chci, abys byl čist*, a on byl
 očistěn od malomocenství²¹⁴. Jako další příklady mohou ti sloužit tyto výro-
 ky: *Předlož k důkazu*, tj. dokaž to *věci samou*; *Zde je Rhodos, zde skákej*²¹⁵;
něco říkají a nedělají to, jsou pokrytci, kteří nejsou užiteční k ničemu. Tedy
 ani nereálné předpoklady, ani poučky, které neúští v provedení úkolu – –

II. *Rozum*: Tím, že převádí všechno na obecné ideje, na první pohled
 zřejmé, bez výjimky jisté, takže co se od nich odchyluje, je určitě klamně.

III. *Zjevení Boží* nebo i lidské o věcech, které jsou mimo okruh našich
 smyslů a našeho rozumu, zprávy nebo svědectví, jimž věříme na základě
 autority.

ad III. O způsobech vyvracení názorů.

O způsobech jednání, neboli o obratnosti v užití prostředků při rozptylo-
 vání temnot omylů v pochybných věcech a stavění pravdy věci do jasného
 světla. Na co se musí dbát 1. před začátkem jednání; 2. při jednání; 3. po
 jednání.

Předpoklady začátku jednání jsou:

1. Skutečná touha po pravdě a horlivá snaha zbavit ji hanebných lží, ať
 už zde jde o přeludy odpůrcovy, nebo tvé vlastní. Nesmí ti záležet na tom,
 zda zvítězíš či budeš poražen, ale jen na tom, aby zvítězila pravda.

2. Abys byl zcela prost vlastních předsudků a nekladl si za úkol nic jině-
 ho, než bojovat pro ryzí pravdu. Abys byl tím, co Písmo nazývá být dítě-
 tem, za které bojuje sám Bůh (Ž 8,3).

3. Musíš volat Boha na pomoc, a to vroucí modlitbou a s pevnou důvě-
 rou v jeho dobrotu, jako David před zápasem s Goliášem²¹⁶ a Jóšafat před
 bojem s Aithiopy (2 Pa 20²¹⁷) – Juda Makabejský²¹⁸ – –

Během vlastního jednání musíš především dbát na to, abys bojoval čistou
 pravdou proti rétorickým lídicím a šalbám a proti ošidným výrazům sple-
 titého filozofování. David nepřemohl Goliáše zbraněmi, jež mu dal Saul,
 nýbrž srazil jej pouhým zručně vymrštěným kaménkem a uřadil mu pak hla-
 vu jeho vlastním mečem²¹⁹. Stejně tomu bude i v boji s bludy, tj. 1) bojovat
 zásadně zbraněmi ryzí pravdy, 2) porazit konečně sofisty jejich vlastními
 zbraněmi, sofistaty, tím, že prokážeme jejich nesmyslnost.

Síla pravdy nepotřebuje žádnou pomoc, proto není třeba ji hájit násilím,
 ale jen usilovat, aby se postavila na výsluní, aby ji mohli vidět všichni, kteří
 ji dosud neviděli, a ona si je brzo podrobí.

Veškerá dovednost vyvracet názory se tedy bude zakládat na tom, aby
 ten, kdo pravdu dostatečně zná, dovedl způsobit, aby ji poznali i jiní, tj.
 aby ji dovedl i *dokázat*.

Axióm: *Lži je třeba vyvracet pravdou, bludy uvádět na správnou cestu jas-
 ným důkazem jejich odchylnosti.*

Pravda totiž sama o sobě má sílu podrobovat si lži, stejně jako světlo roz-
 ptyluje temnoty, ale pro naši nevědomost ztrácí leckdy sílu, takže při střetu
 neobstojí a často i podlehne.

Pravda v rukou muže, který toto umění ovládá a vědomě ho používá,
 musí být jako božská hůl v ruce Mojžíšově: když se změní v hada (živý ná-
 stroj činu), určitě hady kejklířů pohltí.²²⁰

Jak to však učinit a jaké metody zde užívat? Odpověď: Metoda je trojí:
 1. Nejprve musíme postupovat *synkriticky*, tj. cestou příkladů, podoben-
 ství a podobností, aby se připravila cesta, již by bylo možné ze souběžných,
 na ideji založených věcí odvodit ideu společnou.

2. Další postup musí být *synetický*, musíme odhalit a ukázat účel věci samé i prostředky a způsoby, jak jí lze dosáhnout, aby odpůrce pochopil, že jinak tomu být nemůže, a ustal ve svém odporu nejen proto, že ti věří, nýbrž že se sám o tom přesvědčil.

3. Závěrem je postup *analytický*, tj. že se pravda očividně předvede, nebo že se odpůrčovo tvrzení samo o sobě rozpadne, ukážeme-li, že se skládalo ze samých podivností a nesmyslů, nebo že se v ně rozpadá.

Tak tedy:

Synkrize slouží k tomu, aby sis získal odpůrčovu důvěru a předpoklad, že ti porozumí.

Syntéza k tomu, abys upevnil svou pravdu.

Analýza k rozptýlení odpůrčova bludu, aniž by on mohl rozptýlit tvou pravdu.

Ve všem pak, v celku i v jednotlivých případech, bude nutné jednat takto:

1. *Úplně*, od jednoho protikladu k druhému, abys v synkrizi ukázal nejen základ svého tvrzení čili ideu, ale co nejvíce z toho; v syntéze pak co nejvíce prostředků a způsobů vedoucích k cíli; v analýze abys pak odhalil co nejvíce nesmyslů²²¹.

2. *Patřičně*, tj. aby se všechno týkalo projednávané věci.

3. *Důrazně*, tj. aby nebylo možné ani něco popřít, ani vypustit.

Po jednání bude třeba:

1. Shrnout vše v jeden celek²²², který výsledek jednání potvrdí.

2. Vyvodit závěry --

Dovednosti lidského nadání

Nebudeme se zabývat tím, co jsme už dříve napsali o lidském nadání ve Světě přirozeném, a připomeneme zde to, co působí při užití a ovládnutí nadání.

I. O různosti nadání.

Ve Světě přirozeném jsme poznali, jak různost lidského nadání vzniká z různého směšování²²³. Zde uvidíme, nakolik se tato různá spojení projevují v představitelnosti, usuzování, paměti, vůli a vznětlivosti²²⁴.

Lidské nadání může být:

1. bystré nebo hloupé;

2. rychlé nebo pomalé;

3. pevné nebo kolísavé (zapomnětlivé);

4. čilé nebo malátné, přístupné lákání nebo neoblomné;

5. prudké a útočné, odmítající se podrobovat pravidlům, důsledné nebo nestálé.

I. Příčiny různosti:

1. Plnost věcí se musela vyjádřit i zde, aby byla všude zřejmá moudrost Boží.

2. Různorodé uzpůsobení těla.

3. Různé užití si žádá, aby tomu tak bylo. Kdyby byli všichni stejně nadaní a bystří -- kdo by stál pod nimi?²²⁵

II. Škody, jež tyto různosti působí:

1. Vzdělávání je nesnadnější. Ne všichni jsou totiž schopni přijímat všechny formy.

2. Různé náklonnosti jsou semenem neshod.

3. Různíci se činností si někdy navzájem překážejí.

III. Trojí lék:

92 Pansofia

1. Vzdělávání nechť se přizpůsobí prostředně nadaným, aby tupější, byvše pobídnouti, mohli držet na uzdě ty bystřejší.

2. Každému nadání budiž dán přiměřený předmět, a bude se moci uplatnit.

3. Proti chybám nechť se použijí léky. Například příliš výbušné povahy²²⁶, zrozené k tomu, aby uváděly do věci zmatek, nechť se krotí již od dětského věku.

Poučky:

1. *Lidi svým přirozeným nadáním málo schopných není mnoho, ale sotva je někdo, kdo by byl zcela neschopný a nehodil by se k ničemu.*

Málo lidí je tupých vinou přírody. Bůh a příroda totiž soustavně konají to, co je jejich úkolem, ale my sami svou více než macešskou nedbalostí upadáme do zkázy a mezi lidmi je více tuposti osvojené než vrozené. Mády nedostatků jiných lidí, že ji můžeme opravit dovedností. Ti, kteří se rodí bezručí, se naučí dělat něco nohama, ti, co se narodí beznozí, chodí po rukou, jsou-li postižení slepotou, vypěstí si až neuvěřitelnou schopnost slyšet.

2. *Ačkoli mezi nadáními jsou veliké rozdíly, přece není žádná, které by bylo zcela neplodné.*

Všichni lidé byli totiž obdařeni smysly, rozumem a vírou. Všichni mají společně vrozené představy (aby sami od sebe poznali základy všeho a na ně navazovali řetězy důsledků), dále společná puzení (aby sami správně chápali základní dobra a zmocňovali se jich, a pak byli lákáni k dalším) a posleze schopnosti (aby dělali základní věci z vlastní vůle a zvykli si tak počínat i v jiných případech). Čili: 1. Každý člověk má vždy v sobě představy, které mu diktují obecné pravdy. 2. Popudy, aby vždy chtěl každý den něco vidět, slyšet atd., tj. učit se. 3. Schopnosti vždy připravené k činnosti.

Lidské mysli není totiž dáno, aby byla v klidu, nýbrž chce být stále zaměstnána nebo se zaměstnává sama, a jestliže ne dobrou věcí, tedy špatnou.

Závěr:

1. *Střední povahy (kterých je nejvíce) jsou středně schopné ke všemu.*

2. *Povahy prudké, nezkrtné a nerozvážné jsou zvláště dobré, dovedou-li se ovládat.*

Mají totiž v sobě jakousi zvláště vyvinutou schopnost pokoušet se o něco mimořádného a vynikajícího. I jsou-li krutí a zatvrzeli, nepřístupní a pyšní, vzpurní a lakomí, rozmařili a bezuzdní, mají přece v sobě ukryté poklady moudrosti Boží, dovedou-li se zdržet prudkých útoků tam, kde je to nepatřičné, ale zaměří-li je tam, kde je to třeba. Příkladem zde může být Alexandr Veliký se svým Bukefalem.

3. *I povahy těžkopádné, hloupé a špatně se napravití vzděláváním.* (Jako se pomocí dovednosti zlepši od přírody neplodné pole.)

Poučka 3: *Rozdílné povahy si vyžadují, aby se s nimi zacházelo různými způsoby.* Neboli: *Rozdílnost povah si vyžaduje rozvážné jednání.*

1. *Povahy probudilé, které přímo dychtí po předmětech vědění, nepotřebují, aby je někdo k tomu doháněl, ale stačí je rozumně podporovat tím, že se jim předkládá vhodná látka, aby jejich nadšení neochabovalo nebo se nepotlačovalo.*

2. *Těžkopádné povahy je třeba pobízet, ale mírně a obezřele, aby si učení nezošklivily a nechtěly se ho zbavit jako otěži, znechuceny vyžadováním kázně.*

3. *Hlavy zabeďněné a smysly tupé si vyžadují nepřetržitou práci a stále opakování. Tak se přece konečně docílí toho, že i tam, budou-li se zkoušet všechny prostředky, zvítězí schopnost se učit.*

Pansofia 93

Ani takové povahy se však nesmí ponechávat stranou nebo je vylučovat ze škol, stejně jako na zahradě nelze sázet jen stromy, které plodí rané ovoce, nybrž i takové, které nesou ovoce pozdě, jež vydrží i v zimě. Moruše nese plody hodně pozdě, ale lépe snáší mráz.

Povahy tupé méně snadno zapominají to, co jednou pochopily, zatímco ty, které jsou chápavější, leckdy zaměňují jedno za druhé.

Zde se hodí připojit některé ukázky z Huartova spisu *Scrutinium ingeniorum*²²⁷:

1. Rozdíly mezi lidskými povahami jsou mnohé a téměř nespočetné (str. 8).
2. Každý člověk má jen jeden druh nadání (tamtéž).
3. Jednotlivým druhům nadání odpovídají jednotlivé vědy (tamtéž).
4. Avšak i v téže vědě vyžaduje jiné nadání teorie a jiné praxe (str. 9).
5. Také vědy přesahující přírodu si vyžadují určitou schopnost toho, kdo se jimi zabývá.

Dodatek 1.

Tisíce lidí je druhů a různě i užití věci.

Zejména 1. Pokud se týče vůle a tužeb, platí zde, že každému vlastní je chtít, leč jediné nestačí přání.²²⁸

2. Co se týče možnosti a úsilí, nemůžeme všichni všechno. 3. Co se týče vědění, je zde nekonečná rozmanitost v nadání, usuzování a paměti, a z toho vyplývá i nekonečná různost domněnek.

(Axióm: Osobitá forma povahy se řídí podle osobitého smíšení šťáv, temperamentu. O něčem takovém se jedná na str. 22, 30.)

6. Ať má povaha jakýkoli temperament, přece je k něčemu zvlášť způsobilá a sama přirozenost klade překážky jejím chybám (str. 29, 30).

7. Umírněné povahy se hodí ke všemu bez rozdílu, povahy vybočující a vadné pouze k jednomu (str. 31).

Jsou tedy dva druhy kladných povah: jedna poslušně následuje svého učitele, který jí ukazuje cestu (str. 46), druhá proniká kupředu sama, aniž by jí kdo vedl (str. 48). Blízké tomuto druhu jsou povahy básníků a věštkyň (str. 51, 53).

Části nadání, představivost, usuzování, paměť (jež odpovídají shledávání látky, jejímu uspořádání a spojování – podle zásady sbírej, sestav, spojuj), si vyžadují i odlišné temperamenty (str. 55, 56).

O hlouposti viz str. 57, 58, 61, 62.

Tři druhy neschopných povah str. 63, 65, 66; k nim přistupuje i druh čtvrtý, str. 67.

Zda si didaktická dovednost může s nimi nějak poradit – kap. III.

Tolik z knihy Huartovy.

O lidech výjimečně nadaných.

Všem lidem byl vtíštěn trojí rys nekonečnosti v člověku, některým však velmi zřetelně, a ti touží všechno vědět, chtít (mít) a dělat. A protože toho nemohou dosáhnout najednou, usilují tedy o to postupně, jedno po druhém, téměř bez konce. Ale jsou i lidé, kteří mají podivuhodnou schopnost dělat současně různé věci, například diktovat dvěma, třem, čtyřem i pěti písařům zároveň, a to o různých předmětech v různých jazycích. Je známo, že to dovedl Julius Caesar, Karel V. a Karel ze Žerotína, bývalý hejtman markrabství moravského. O takových výjimečně nadaných lidech něco uvedeme.

1. *Velká nadání jsou vzácná.*

Příroda totiž všeho, co je vzácné, vytváří málo, například čisté kovy

a drahokamy. Věci prostřední ceny, vyskytující se v množství, štěstěna vytváří často, výjimečné věci však doporučuje již tím, že jsou řídké (Seneca, list 42²²⁹).

11. *Lze říci, že velké nadání může být trojí, a to podle tří druhů kvantity. Některá nadání jsou totiž velká:*

v počtu, tj. pro schopnost rychle chápat nekonečné množství věcí, ta se nazývají v pravém smyslu slova nadání²³⁰;

v míře, tj. pro vynikající úsudek;

ve váze, tj. pro pevné vstřípení vjemů do paměti.

A zde je třeba vysvětlit, jak je třeba těchto jednotlivých předností užívat.

Neboť:

III. *Ti, kteří vynikají nadáním, úsudkem, pamětí nebo puzením k činu, nechť se střeží užívat těchto vlastností k malichernostem, neboť jinak se stanou nehodnými tak velikých darů přírody. Lev neloví myši, ani orel nechytá mouchy. Tedy ani vynikající duchové, povahy orlí nebo lvi, nechť nevynakládají sílu své mysli na věci bezcenné a podřadné.*

IV. *Vynikajícího nadání se nesmí užívat k věcem nízkým, ale má se zaměřit k věcem vznešeným, protože podobně se hodí k podobnému. Ocel se nehodí ke kování, ale k výrobě břitev. Krásně to vyjadřuje Seneca v listě 39²³¹: Žádný člověk vznešeného ducha nenalézá potěšení ve věcech nízkých a špinavých, takového k sobě volá a vyzdvihuje do výše pohled na velké věci atd. Přece však je nutné postupovat s mírou – tamtéž.*

V. *Je vlastností téměř všech nadaných lidí, že nejsou nadání ke všemu stejně. Tu pronikají do věcí hlouběji, jinde zase mají výsledky chabé, podle toho, zda jejich podněty přicházejí z přirozené povahy nebo ze zvyku. Sem se hodí úvaha Senekova²³², zda i velicí duchové vynikli více než v jednom druhu práce. Vergilia opustilo šťastné nadání, psal-li v próze, Cicero pozbyl své výmluvnosti v básních. Řeči Sallustiovy se čtou jen z úcty k jeho Dějinám, řeč velobhájce, ani obžalovaného.*

A o něco dále: *Totéž vidíme u zvířat. Některí psi (alespoň se to tvrdí) se hodi k lovu na kance, jiní zase k lovu na jelena. Z koní někteří lépe snášejí jezdecké, jiní zase jho.*

Jaké jsou vady povah a léky proti nim,

čili jak je třeba bojovat proti nedostatkům a zřůdnostem povah.

Vady povah jsou:

1. *Tupost*, která se překonává

1. příklady lidí zdatnějších, s nimiž nechť se druzí;
2. častým objasňováním, co je moudrost, a to jak slovy, tak i příklady; vlastností. Takový vliv má trvalejší výsledky, než jakýkoli jiný.
2. *Těkavost*, jejímž protějškem je platónská extasis²³³. Prostředky, jak lze k ní dospět, jsou tři:

1. předběžná cvičení matematická, aby se smysly upevnilly a navykly si být pozorné;
2. přítomnost učitele;
3. časté kladení otázek: Co děláš? Kde jsi? – –

3. *Nemožnost usměrňování*, kdy některé myslí odmítají podrobit se pravidlům, a kam se napřou, tam se řítí příliš prudce.

Lék. Nechť se žákům nedovolí nedbat pravidel, ať už se to týká smyslů, rozumu, autority atd. Tak jako ruka ponechaná sama sobě nepracuje řádně, tak je tomu i u takových povah – –

Pozorování: Přesto ale prudší vzplanutí mysli a zvýšený zájem o nějakou

věc vede často právě u těch nejnadanějších povah k podivuhodným výsledkům. Proto se jim nesmí bránit, ale musí se moudře řídit.

II. *Jaké jsou vady nadání a léky proti nim.*

Vady nadání, které jsou ze všech nejobvyklejší:

1. *Nedůstojná nečinnost*, tj. zvyk nic nedělat a ničemu nevěnovat pozornost. Z toho vzniká tupost, tato trvalá hniloba a plíseň nadání, někdy tak škodlivá, že nedbá, i když se později naskytne něco užitečného či dokonce nezbytného.

2. *Nestřídmost*, tj. zvyk nacpávat si žaludek, naplňovat mozek ustavičnými výpary, a tak si mysl zatěžovat.

3. *Nedostatek metody* čili neuspořádané a bezhlavé jednání s věcmi. Je to zhoubný návyk, jehož důsledkem pak je, že se mnozí lidé po řadu let nebo i po celý život dávají poučovat a učí se, ale přece z toho nemají žádný prospěch. Neboť sem tam pochytili kousek nějakého vědění, jinde zase zlomek vědění o něčem jiném, ze všeho jen něco, ale vcelku nic. Všechno dělají povrchně, nic od základů, jsou to jen prchavé směsice věcí bez jakékoli souvislosti, a ani nevidí, odkud se berou, ani kam směřují, ani kam je třeba se obrátit. Nikde neprodí, stále jen všude bloudí, nedělají nic, co je třeba, protože se učí tomu, co nepotřebují.

Lék. Zde se tedy musí užít prostředků, jimiž by se nadání již od dětského věku cvičila a bystřila pro věci, které jim budou užitečné po celý život.

A to:

1. Zvykat je pomocí prací třeba i hravých, přiměřených silám jejich útlého věku, dokud by se nenaučily věnovat pracím vážným.
  2. Doporučovat a vyžadovat umírněnost.
  3. Při učení a vedení postupovat podle správné metody.
- První je povede k tomu, aby si učení oblíbily, druhé, aby poznaly jeho krásu, a třetí, aby se naučily mnoho.²³⁴

III. *Jak uvádět na pravou cestu povahy, které z ní vybočily.*

Axióm: *Nápravě povah, které se od správné cesty uchýlily, je třeba se věnovat již za raného mládí v nejnižších školách.*

Poznámka: Pro upevnění těkavých a nestálých povah by se měla napsat kniha s titulem **TOTO DĚLEJ!**, jež by upoutala těkavé povahy a správně je zaměřila na předměty okolo nich.

Postulát: *Probouzet všechny, jejichž nadání je otupené, je záslužný čin.*

Poučka: Má-li někdo něco, čeho neužívá, není z toho užitek žádný, má-li někdo něco, čeho užívá liknavě, má z toho užitku málo.

Úloha 1. V liknavých povahách je nutné vzbudit lásku k práci.

Musíme je přilákat tím, že se jim budou předvádět vážné věci ve formě her, aby nepozorovaly, že se něčemu učí, ale uvědomovaly si, že se něčemu naučily, a měly z toho radost. Tak bude možné, aniž by si to uvědomily, obeznámit je i s věcmi vrcholně důležitými prostřednictvím her a žertů. Takovou soustavu vyučování je třeba upravit nejprve pro syny velmožů, potom však i pro všechny ostatní.

Úloha 2. Nadání je třeba probouzet a vytvářet schopnosti ke všem výkonům ve větší či menší míře.

Vyber si, cokoli je ti libo, a v tom žáka cvič; tak vzbudíš jeho zájem a on se věc naučí. Bůh nás totiž všechny obdařil schopnostmi smyslu, rozumu a činností. Avšak podmínkou našich schopností je, že v nás nepůsobí, nejsou-li probuzeny. To znamená, že neotevře-li někdo sám oko, neuvidí určitý předmět ani tehdy, leží-li před ním v plném světle. Stejně ten, kdo necvičí uši v naslouchání tónům, nerozeznává je. Neboť mlčí-li smysly, mlčí i mysl a rozum, jak je patrné na embryu a nemluvněti. Bůh si tedy přeje,

aby dary, jichž se od něho lidem dostalo, a stejně i jeho Ducha v sobě probudil člověk sám (2 Tim 1,6; 1 Kr 3,15).

Námítka: Lidské povahy nesnášejí, aby se na ně působilo stejně jako na dřevo, kameny a kovy. Ty se uvádějí v pohyb jediným přirozeným pohybem, zatímco lidská mysl je sama o sobě něco nesmírně pohyblivého a mění se v nekonečný počet tvarů, protože je obrazem nekonečna.

Odpověď: 1. Je to něco pohyblivého, skutečné, ale nikoli nepravidelného. Pohybuje se totiž a je řízena předměty, které na ni působí, ačkoli leckdy, upadne-li do hřichu, je stržena do viru zmatků. 2. Rovněž i lidský hlas je něco živého, něco těkavého a proměnlivého, avšak přece dá se natolik dovédně a podle společného zápisu. 3. Mysl, poněvadž je čímsi duchovým, má svá duchová pouta, svazky a řetězy, jimiž se může spoutat.

Úloha 3. Těkavé povahy je numo upevnit.

Lze tak učinit pomocí všech smyslů tím, že každý z nich pevně utkví na příslušném předmětu. Například, když se věc posuzuje prostřednictvím obrazů, geometrických tvarů a pomocí počítání, měření a vážení. Když to shrneme, znamená to, že všude se musí postupovat cestou našeho vlastního vidění, naší vlastní řeči a naší vlastní činnosti.²³⁵

Proto každý si musí zvyknout:

1. Dát se vést jedině rozumovými důvody.
2. Dát se řídit spíše vůlí někoho jiného než svou vlastní.
3. Obě tyto zásady se musejí zachovávat po celou dobu mládí.

Výsledkem toho budou povahy rozumné, vlídné, příjemné a laskavé, jimž bude možné bezpečně svěřit vládu nad věcmi. Za těchto okolností vzniknou i kořeny nejpravdivějšího křesťanství a usnadní se tak, aby si člověk uvědomil svou nicotnost před tváří Boží.

*Dovednost rozjímat*²³⁶

Rozjímání je soustředěné uvažování o nějaké věci, aby se poznalo, zda se v ní ještě neskrývá nějaká jemnost, která by vybizela ji buď více milovat, nebo ji více nenávidět.

[Poněvadž pravda věci je složitá a sotva je některému člověku dána schopnost náležitě prozkoumat jejich rozmanitost a prostupování, je jisté, že v každé věci, i v té nejmenší, skrývá se více pravdy, než se to jeví navenek. Tak tedy rozjímat o věcech znamená vypátrat skrytou pravdu sledováním příčin, účinků, souvislostí atd.]

Prostředky k rozjímání jsou:

1. Odvrácení mysli od jiných předmětů.
2. Pevné postavení určitého předmětu.
3. Soustředění mysli na určitý předmět a pečlivé uvažování o všem, co se v něm skrývá.

Především je třeba vysvětlit *nezbytnost* rozjímání.

Protože všechny, i ty největší věci jsou sloučeny z věcí nejmenších, k důkladnému poznání, a tím i užiti a radosti nelze dospět jinak, než rozložíme-li je v jejich nejmenší části. Právě v nejmenších věcech se totiž skrývá největší moudrost, síla a slast. Vonné byliny vydávají jen nepatrnou vůni, dokud nebyly rozemlety. Proto Bůh řekl Mojžišovi: *Vezmi vonné byliny stejné váhy, a když je rozeřeš v nejjemnější prach, získáš látku k obětinnému dýmu, kterou rozložíš kolem schrány smlouvy a zapálíš ji na místě, které ti ukáže.*²³⁷ Velké věci vzbuzují obdiv, nejmenší věci potěšení. Jádro věci pokrývá kůra. Ani obilí nemůže být naší potravou, dokud není proměněno v mouku, zpracováno, upečeno a rozžvýkáno. Ani víno nevzbuzuje v nás pocit ve-

selosti, dokud není otrháno z révy, rozmačkáno v kádi, vylisováno, nalito do nádob, zbaveno kvasnic a vypito. I sám postup trávení jídla, které jsme požíli, se uskutečňuje řadou různých drobných činností, než přejde do naší podstaty. To naznačil i Bůh, když si vyvolil za oběti jen zvířata přežvýkavá.²¹⁸ A to je úkol skutečného rozjímání, aby se stalo zdrojem vyššího poznání věci, poznání pak zdrojem obdivu a obdiv zdrojem zbožné úcty. Je jisté, že naše neznalost a vlažnost vzhledem k Božím skutkům a tajemstvím vyplývá z toho, že se nevěnujeme dostatečně rozjímání.

Způsob rozjímání.

[Pouč se zde z knihy Besoldovy.²¹⁹]

U každého slova je třeba přihlížet k celé věci, kterou označuje v jejím složení, se vším, co se k ní vztahuje, a to jak z hlediska obecných idejí věci, tak i v jednotlivostech, z hlediska jejích vlastního jsoucna, tj. je-li to jsoucno přirozené nebo umělé, je-li druhu mravního nebo duchovního. A tehdy teprve se snese nad námi hustý déšť správných myšlenek. Je to patrně například z uspořádání slov v modlitbě Páně. Zde znamená²⁴⁰:

1. *Otče* – úplnou otcovskou vládu nad celou rodinou světa;
2. *naš* – naprostý vztah majícího k tomu, co má;
3. *na nebesích* – chová v sobě úplnou soustavu viditelného i neviditelného nebe;
4. *jméno* – značí veškerý smysl pojmenování;
5. *posvět se* – –
potom – *hříchy*
hříšník
odpusť atd.

Pokud tedy takto v celé modlitbě důsledně všechno rozvedeme, ukáže se, jak velmi je to všechno užitečné.

U jakéhokoli předmětu je třeba uvažovat o trojí činnosti. Jsou to dvě protilehlé strany a střed obou, například vznik věci, její zánik a její zachování, jako třeba: Nepřátele naše, Pane, buď *obrať*, nebo *zachovej*, nebo *znič*.

Každý, kdo rozjímá o něčem pansoficky, musí dříve projít trojí knihu Boží. Odtud musí pomocí synkryze odevšad shromáždit všechno, co může přinést více světla.

Pro rozjímání je vhodná noc (Ž 63,7; 77,3.4; 16,7).

Užitek rozjímání spočívá v tom, že duch stále znovu vystupuje z těla jako z temného žaláře a těší se vnitřnímu světlu (viz Seneca, list 66²⁴¹).

*Metoda spekulativní heuretiky, zaměřená k pátrání po příznačné bytnosti věci.*²⁴²

[Z toho vyplývá dovednost se radit.]

I. *Cokoli je, je pro nějaký účel, a pro nějaký účel je i všechno, co je ve věci.*

[Znamená to tedy odhalovat velké tajemství, zkoumáme-li účely věci, na nichž závisí jejich prvotní rozdíly i sama jejich bytnost.]

II. *Objevit účel věci znamená objevit to, co je ve věci nejpodstatnější.*

[Účelu bude tedy přizpůsobena i forma věci, vzhledem k formě bude pak uzpůsobena i látka tak, aby formu přijala, a tím bude i účinná příčina schopná vytvářet takovou formu v takové látce.]

Poznámka: Bude-li více účelů, pak třeba přihlížet především k tomu, který je významnější.

III. *Účel věci se poznává trojím způsobem:*

1. Podle složení údů nebo částí, které jsou navzájem spolu spojenými nástroji, přizpůsobenými k vykonávání toho, co je účelem.
2. Podle jejích vlastních činností a trpností.

3. Na základě pochopení jednoho částečného účelu postupovat k poznání účelů jiných.

Například nositelé vysokých úřadů mají žezlo, meč, liktory, aby trestali zlé lidi. Kdyby někdo nevěděl, jaký je účel státní správy, a dostal by úkol někomu potrestat, tážal by se, *proč to mám učinit?* Odpověď by zněla: *proto, že se ten člověk dopustil zlého činu vůči jinému.* A kdyby se dále ptal, *proč se však za toto trestá?*, odpovědělo by se mu: *aby jiní, kteří by chtěli udělat něco podobného, dostali strach.* A *k čemu by měli mít strach?* Proto, aby každý byl v bezpečí před zločinci. *Ale proč?* Proto, aby se dobrým lidem vedlo dobře a aby se v lidské společnosti zachoval klid a mír. Jestliže se však někdo i přesto ptá dál, prozrazuje tím svou hloupost. Na tom pak přestaneš a prohlásíš obecný mír a bezpečnost za svrchovaný cíl státní správy.

Aby ses ujistil, že něco jiného není důležitější, přihlíďni k jiným činnostem dobrých úřadů, například k některým veřejným nařízením, odměnám za dobré činy, válkám atd., a jestliže uvidíš, že všechno konečně směřuje k tomu cíli, nebudeš pochybovat, že to je skutečný, obecný a nejvyšší úkol státu.

Podobným postupem bude třeba vypátrat i jiné příčiny a všechno ostatní představa čili axiom.

IV. *Forma věci ukazuje její účel a užitek.*

[Cokoli tedy ve věci je, ať již zprostředkovaně nebo bezprostředně, slouží jejímu účelu. Kdyby mu to totiž nesloužilo, bylo by to zbytečné. Tak Plátón²⁴³ ze složení lidského těla duchaplně vyvozoval jeho význačné úkoly. Stejně z formy nože, srpů, meče, kladiva, vozu atd. může každý pochopit účel kterékoli z těchto věcí, aniž by ji kdy viděl. K tomu účelu jsou i signatury věci v přírodě.²⁴⁴]

V. *Mnohost nástrojů ukazuje mnohost dílčích účelů, které slouží účelu hlavnímu.*

[Tak různé složení různých údů člověka ukazuje k mnohosti činů, aby mohl splnit své významné poslání.]

VI. *Hlavní částí, příslušné k věci, o níž uvažujeme, ukazují její hlavní účel, ty menší a druhořadé pak ukazují účely druhořadé a podřízené.*

[To nejvýznamnější, čím člověk vyniká nad zvířata, je rozumná duše, jazyk, který dovede vytvářet všechny zvuky, ruka, která dovede tvořit podivuhodná díla, a konečně i přímá postava, vztýčená vzhůru k nebi. Z toho snadno pochopíš, že se ti dostalo nejvýznamnějšího úkolu, kterým vynikáš nad všechna zvířata. Všechno ostatní, co mají lidé se zvířaty společného, jako jsou uši, zuby, vnitřnosti a nohy, jsou jen méně významné věci, tím důležitějším sloužící.]

VII. *Přirozená činnost jakékoli věci ukazuje její sílu, kterou dostala, aby se povznesla na výši svého úkolu.*

[Ukazuje tedy i účel. Jako u člověka – myslet, rozhodovat se, chtít podle svého rozhodnutí jednat.]

VIII. *Trpnosti, které na věc dolehnou, nebo zkoušení, co věc vydrží, je-li provedeno až do nejvyšší míry, jasně odhalují její přirozenost.*

[To, že člověk má strach před nemocí a smrtí, že spáchané hříchy znepokojují jeho svědomí, svědčí, že byl stvořen proto, aby byl šťasten. Proto ho tak souží strach, aby se od tohoto cíle neodchyloval.]

IX. *Vlastní příznačná bytnost věci, tj. její forma a vnitřní uspořádání,²⁴⁵ se poznává trojím způsobem zkoumání:*

1. Rozborem všeho, co je na povrchu věci i uvnitř ní.
2. Vyloučením nebo opominutím všeho, co je jí s jinými věcmi společné.
3. Cokoli pak zbude a co je vlastní jen jí a každé takové věci samo sebou, to ji odlišuje od ostatního a to bude její svrchovanou formou.

[Podrobíš-li člověka rozboru, shleďáš, že má mnoho společného s živly, rostlinami, zvířaty, ale i anděly. Když to všechno ponecháš stranou, zjeví se ti ryzi lidská přirozenost založená na rozumné vládě nad ostatními tvory, na vůli zavděčit se Stvořiteli pokornou úctou a na naději v blažené společenství s ním.]

X. Posléze, chceš-li nalézt pravdivou a nejbližší příčinu jakéhokoli účinku, řiď se podle obecné zásady:
Vidíš-li, že se cokoli děje, pátrej po tom, jakou silou se to děje, jak v tom předmětu, tak i v jiných, zkoumej ale nejen to jedno, nýbrž i následky podobné, odlišné i opačné. A to, co uvidíš vždy a všude vést ke stejnému výsledku, označ jako pravou, nejbližší a podstatnou příčinu věci.
(Zkusit je to možno zkoumáním přirozené povahy světla, tepla a chladu.²⁴⁹)

XI. A konečně, abys dokonale poznal i ideje věci, postupuj takto:

1. Kterékoli skutečné bytostné požadavky se vyskytují ve všech druzích nějaké věci, podřad' jejich obecnou ideu samému rodu těchto druhů. Například, protože u veškerého částečného pohybu shledávám tři mezníky, odkud, kam, a proč bych netvrdil, že jsou to obecné požadavky veškerého pohybu, a proč bych je pak nehledal i v každém jiném jsoucnu? Jistě přece každé jsoucno je odněkud, tj. má nějaký původ, nekudý postupuje, tj. má nějakou formu, jejímž prostřednictvím spěje někam, tj. k svému účelu.
2. Kterékoli podstatné požadavky jsou obsaženy v obecné ideji věci, musíme je hledat i v každém druhu, podřízeném jejímu rodu. Buď je zde nalezneme všechny (i když pod jinou, tzn. zvláštní formou a jménem, jako cesta Kristova je vymezena třemi údaji: z Týru do Galileje přes území Dekapole - Mk 7,31), nebo to bude důkazem, že obecná idea nebyla určena dokonale, což poskytne příležitost ji opravit, nebo se konečně ukáže, že to není skutečný druh onoho rodu, což poslouží k tomu, abychom třídění opravili.
3. Jestliže něco obsahuje jeden druh věci, je třeba hledat něco obdobného i v druhu protikladném. Určitě to tam totiž je, i když vyjádřeno nějak jinak, a na tom se právě zakládá ten rozdíl, který vytváří nový druh. Tak zkoumám-li předpoklady k pohybu čtvernožců, hledám něco obdobného i v pohybu plazů a živočichů létajících a plavajících, a nezbytně tak naleznou to, co je nejdůležitější a co věci vskutku obsahují.

Heurika přihlížející k praxi.²⁴⁷

I. Přihlížej k účelu věci, tj. nakolik je nutná práce, kterou chceš podstoupit.

II. Hledej pak podmínky, jež tento účel předpokládá, abys ho mohl bezpečně dosáhnout.

III. Zjistí posléze způsoby, jak užívat prostředků, aby postup tvé práce byl snadný.

Až potud šlo o sledování myšlenek. Nyní následuje uspořádání.

Chceš-li vytvořit nové dílo, nejprve (při genesi) rozvaž, zda takové jsoucno má:

1. Užitečný cíl.
2. Vhodnou formu.
3. Látku, která je schopna tuto formu přijmout.
4. Řemeslníka, jenž v ní dovede takovou formu vytvořit. Řemeslník však potřebuje dílnu, nástroje a čas. O tom všem uvažuj dříve, než se k dílu odhodláš.

Pak přistoupíš k vlastní práci. Je-li to něco nového, vytvoříš k tomu nové názvosloví.

1. Bude-li se zde nabízet více účelů, přihlížej k tomu hlavnímu a jemu podřaduj všechny ostatní, dokud nebudeš jistý, že již nic jiného nezbyvá.

2. Je-li více prostředků (bývá tomu tak často, že se ti jich nabízí více a různých), přihlížej k těm, které více směřují k cíli nebo jimiž lze bezpečněji cíle dosáhnout, a rovněž k takovým, jež lze podřizovat navzájem jeden druhému.

3. Stejně si počinej ve volbě způsobů práce. Bude-li se ti jich nabízet více, dbej, aby sis vybral ty nejsnadnější, jen když jsou spolehlivé. Například, chceš stavět dům? Uvažuj nejprve o cíli, tj. aby to byl pohodlný přibytěk pro celou rodinu a přátele a vhodný případně i pro tvá studia. Potom přemýšlej o tvaru celého domu a jeho jednotlivých částech, aby každá z nich co nejlépe sloužila svému účelu. Potom o stavební látce, z níž by se právě takový dům dal nejlépe postavit a odkud bys ji mohl získat. Posléze pak o zkušebním staviteli, který by dovedl z této stavební látky takový dům postavit. A dále ještě o čase a místě a jiných okolnostech.

Tolik o uspořádání; dále o upevňování.
Věci se upevňují:
1. jsou-li pevné základy;
2. je-li látka, z níž se staví, trvanlivá a vhodná k stavbě a jsou-li stěny kolmé a spojené pevnými svazy;
3. jsou-li přiloženy, podloženy a přeloženy opěry, které by bránily otřesům a zamezovaly zkáze.

Dovednost vytvářet soudy

O soudu všeobecně.

Zásady: 1. Základem a prvním stupněm spolehlivého soudu o věcech je, že se nesmí nic lehkověrně tvrdit nebo popírat, ani schvalovat nebo odmítat.

[Stává se totiž, že podoby věci nás klamou - Kde bys to nečekal ani, se v proudě prohání ryba - Často mne samého oklamalo unáhlené rozhodnutí.]

2. Nesmí se pronášet soud o ničem, co nebylo před tím náležitě poznáno.
[Nemůžeš totiž nic vážít, pokud to nepoložíš na jednu mísku vah a na druhou závaží, ani tehdy, nemáš-li váhy po ruce.]

3. Nesmí se tvrdit nic, než to, co je zřejmá pravdivé, ani nic odmítat, leč to, co je zřejmá nepravdivé. Všechno ostatní je třeba ponechat ve středu a s nikým se o tom nepřít.

[To znamená ne dříve, než je jasné, zda je to pravda, nebo lež. Tim tato zásada drží na uzdě jak lehkověrnost a unáhlenost, tak i pošetilost a zaujatost. Z toho plyne, že moudrý člověk nebude mnoho tvrdit, ale ani mnoho popírat.]

4. Ať už posuzuješ cokoli, odstraň z věci to, co je zahaluje, a posuzuj je odhalené, aby tvůj soud o nich byl správnější.
[Seneca: Když chceš koupit koně, přikáž, aby se mu sňalo sedlo, chceš-li koupit otroka, přikáž zbavit ho šatu, aby se nezatajily nějaké tělesné vady. A stejně tak třeba jednat ve všech případech. Máš-li posoudit člověka, odmysli si všechny jeho tituly, jeho bohatství a hodnosti, ale uvažuj o jeho vnitřní stránce. Máš-li posuzovat pravdivost řečí, nedbej ozdob řečnického výkonu...]

5. Varuj se uznat za správné cokoli, co pevně nezjistily smysly, rozum a víra.
[I rozumové soudy totiž leckdy klamou, stejně jako i Písmo, je-li špatně pochopeno. A to se stává stejně, ať už souhlasíš s tím, co bylo řečeno, či to odmítáš.]

K zásadě 2. dodej:
Je třeba poznat 1. věc celou; 2. i s tím, co jí odporuje; 3. a potom zjistit, co převažuje. Soud, který se pronáší o věci neznámé, je pošetilý.

Nesmí se tedy pronést nikdy žádný určitý soud o věci, dokud se napřed nezjistí, co svědčí pro ni a co proti ní. K žalostnému cíli spěje ten, kdo se rozhoduje příliš rychle, kdo zaujal stanovisko k nějaké věci, aniž vyslechl druhou stranu.

6. Aby náš rozum byl schopen věc správně hodnotit, musí se vystříhat předběžných soudů, aby vůle nebyla již předem ovlivněna láskou nebo nenávisť k věci. Vzala-li si vůle již předběžně něco za své, pak to rozumu překáží a uvádí jej to v klam. A čím je tato láska nebo nenávisť rozhodnější,

tím hustší mraky obklopuje mysl. Rozum se totiž pokládá jen za sluhu královny vůle, a proto se jí bojí odporovat, má sklon se jí zalichotit, a tak hledá spíše důkazy, které jsou v její prospěch, než důkazy, které by svědčily proti ní, a nalezne-li něco, co je jen pravděpodobné, prodává to jako pravdu.

7. K posuzování věcí (tj. jejich odvažování a vyvažování) se hodí jediné ta váha, která ukazuje, že více váží věci božské než lidské, nebeské než pozemské, duchovní než tělesné a věčné než časné.

O užití soudu při pátrání po pravdě věci.

I. Jak je pravda věci sama v sobě jistá, tak se nám může stát nejasnou a klamnou ze tří důvodů: 1. pro podobnost věcí vzhledem k vnějším přídatkům; 2. pro tupost ducha vzhledem k velmi jemným rozdílům ve věcech; 3. pro unáhlenost v souzení, jímž duch sám sebe uvádí ve zmatek. (Zkrátka tedy: kvůli jemnosti věcí, hrubosti smyslů a slabosti ducha.)

A k tomu slouží trojí lék: pečlivé rozlišování věcí, jasná pravidla a brýle, stupňovitý postup.

II. Je-li tedy soud vahou našeho chápání, je třeba se starat, aby se udržovala v dobrém stavu, užívalo se jí přesně k jejímu pravému účelu a účel byl pozorně sledován.

[Protože lidé právě o tyto věci nedbají, je všechno plno omylů. Stěžuje si na to Seneca: Pokud každý z nás chce raději věřit než usuzovat, znepokojuje nás a pohání omyl, jenž je předáván jedním druhému, a tak, protože se řídíme příklady jiných, upadáme v záhubu (O blaženém životě, kap. 1)²⁴⁸]

III. Abys dosáhl jistoty o věcech, musíš tak dlouho podezřívát všechno, i to, co se všeobecně zcela bezvýhradně přijímá, dokud nic, co by bylo podezřelé, nezbyde.

[Velmi tomu napomáhají omyly převzaté z běžné se vyskytujících názorů a příkladů, takže snadno zklame i cesta nejnámější. V praktickém životě se totiž nezachází s věcmi lidskými tak, aby většina lidí našla zalíbení v tom, co je lepší. Proto hledáme to, co je nejlepší, a ne to, s čím se běžně setkáváme, hledáme to, co je pravdivé, a nikoli to, co je jen pravděpodobné. Takovým přísným posuzováním se totiž odhalují omyly, stírá se vnější pozlátka a pravda, kterou nic nenáležitě neruší, se ještě více zaskví.]

IV. Základem vědění je tedy pochybování, jestliže povzbuzuje snahu nalézt pravdu.

[Nevědomost a setrvávání v omylu tedy velmi překáží pravému vědění. Začne-li však někdo pochybovat, začne se zvolna vzdalovat od nevědomosti nebo omylu a blížit se k vědění, neboť od jedné krajnosti k druhé se nepřechází bez něčeho, co je uprostřed mezi nimi. Kdo nepochybuje, ale pravdu prostě předpokládá nebo jí připouští proto, že mu ji předkládají jiní, sotva vážně zaměstnává ducha a jedná o věcech povrchně. Z toho plyne, že i ve věcech Božích se dovoluje pochybovat tak dlouho, dokud se nepozná jistota zjevené pravdy. Mohlo by se totiž vydávat za zjevené a Boží něco, o čem by se pak ukázalo, že tomu tak není. Jisté právem slouží k chvále Berojským, že když Pavel kázal evangelium, neprojevil s ním hned souhlas, ale srovnával s učením proroků, zda s ním tyto nové nauky souhlasí.²⁴⁹ Rovněž Kristus trpělivě vyslechl slova dlouho váhající Samaritánky, dokud se sama na vlastní oči o všem nepřesvědčila.²⁵⁰ Proto praví Augustin (sv. 6, str. 117²⁵¹): Nikdo z nás ať netvrdí, že našel pravdu, ale hledáme ji tak, jako by ji nikdo jiný neznal. Jediné tak bude možné ji bezpečně nalézt, lze-li věřit, že byla nalezena a poznána bez jakýchkoli nerozvážných předpokladů.]

V. Soud o věcech se stává přesnější, zacházíme-li s věcmi s rozvahou.

[Jako se chuť jídla a dobré zažívání zvyšuje a zlepšuje zvláště pohybem těla a tělesnou prací, tak -- A jako se oheň roznecuje pohybem, a když byl roznicen, zmocňuje se látky, a když se jí zmocní, spaluje ji a spalováním ji rozžhavuje, čímž vzniká světlo a šíří se kolem, nebo jako sluneční světlo, má-li něco, od čeho se může odrážet, soustředí svou sílu a mohutněji hřeje a vše oživuje, tak i poznání věcí se osvětluje, sílí a nabývá jaksi života jen pohybem mysli, pochybováním a posuzováním. Chybí-li mu tento brus, pak ani trvalá hojná četba, ustavičný styk s učenými muži a poslouchání jejich výkladů nepřinesou stálejší výsledek než vůně vonných mastí nebo libozvučná hra na citharu, které nás, jsme-li při tom, těší, ale vzdálíme-li se, vyprchájí.]

VI. Potom nechť následuje kritický postoj²⁵², zkoumání příčin věcí, aby-
chom, když už jsme si jednou jisti, že něco tak je, zkoumali, proč to tak je.
VII. Dále pak, když sis již učinil bezpečný úsudek o pravdivosti pojmů,
je třeba provést trojí zkoušku: 1. věci samé; 2. nástroje; 3. požadavků spo-
jení a podmínek.

VIII. Má-li být věc vskutku správně poznána, je třeba:

1. Aby opravdu byla. O tom, co není, nelze nic vědět. Nejdříve tedy musí být dostatečně jasno v otázce, zda věc je, aby ses nepotykal se stíny.

2. Aby měla správnou velikost. Nejmenší a nejjemnější věci totiž našim smyslům unikají.

3. Aby se určitými rozdíly lišila od věcí jiných, aby bylo možné jasně ji od nich odlišit a aby i sama měla v sobě zřetelně část vedle části.

IX. Nástroj, jímž věc zachycujeme, nechť je:

1. Ji obdobný, tj. oko k rozeznávání barev, ucho k rozeznávání zvuků --

Bylo by totiž zpozdilé, kdybys chtěl lapat zvuk nosem (srov. Herbert²⁵³).

2. Musí být neporušený, tj. nesmí být nějak zkomolený, rozptýlený, narušený, pokřivený, ohlodaný, roztrhaný --

3. Nesmí být již předběžně zaujatý nějakou kvalitou, aby mohl bez překážek a volně věc vnímat --

IX. Podmínky, aby tomu mohlo tak být, jsou tyto:

1. Vyhovující prostředí, jímž vnímání probíhá. Pro vnímání barev je to čistý a osvětlený vzduch, pro vnímání chuti tekutá látka. Doviš-li se něco z do-
slechu, uvažuj o tom, jaká je spolehlivost toho, kdo to říká. Je-li něco sta-
noveno důvody rozumovými, pátrej, jakými prostředky se k potvrzení prav-
divosti dospělo. Všechna jistota pravdy totiž závisí na tom, aby vymezení,
důkazy a prostředí byly skutečně prostředky našeho poznání.

2. Pozorovaný předmět je třeba předkládat smyslovému ústrojí v náležité vzdálenosti a v náležité poloze.

[Přilíš vzdálené předměty vyvolávají totiž zmenšený obraz a jen slabě se vtiskují do vědomí, naopak zase ty, které jsou příliš blízko, činí vnímání nejasným. Nevhodná poloha zase obrazy věcí převrací, mění a ukazuje místo věci přeludy. To se pozná, když se někdo tato písmena, která právě čte, snaží číst v nevhodně obrácené knize.]

3. Předmět musíme vnímat tak dlouho, jak je to třeba, tj. dokud nemáme pocit, že jej náležitě chápeme a že jej vnímáme skutečně takový, jaký je. Ne-
vnímáme totiž předměty, které se kolem nás příliš rychle pohybují, jako
jsou třeba střely metané z válečných strojů nebo kámen vržený rukou. Stej-
ně nevnímáme prchavou vůni nebo chuť a špatně chápeme i příliš rychle
pronášenou řeč, třebaže je souvislá. Je to proto, že smysl je jak činný, tak
i trpný. To všechno je totiž pohyb, ale pohyb se děje postupně a jeho sledo-
vání vyžaduje přirozeně určitou dobu. Tak i rozum, nedopřejeme-li mu
k přemýšlení dostatečný čas, nemůže dospívat k dokonalým výsledkům.
A z toho vznikají i nejčastější omyly, když se z věci nebo představ ne dosti
uvážených jaksi bezhlavě činí závěry.

X. To všechno je třeba zkoumat a navzájem srovnávat. Je to úkolem ro-
zumu. Jestliže pochopí, že všechno skutečně tak je, získá jistotu, že se zde
neskrývá žádný omyl. Jestliže však zpozoruje, že je zde nějaká mezera nebo
že nějaká podmínka nebyla splněna, nebude to tvrdit s jistotou. První
okruh podmínek umožňuje věci poznat, druhý poznat je skutečně, třetí po-
znat je skutečně v plné pravdě. Je tedy třeba po řadě zkoumat:

1. Zda to, co se zkoumá, vskutku je.

2. Zda jsou zde podmínky, aby to bylo možné chápat smysly.

3. Zda je to náležitě odlišeno rozdíly, aby bylo možné vypátrat jeho pří-
značnou bytnost.

4. Zda užíváme správného nástroje, který se k tomu hodí. (Některé věci

se totiž poznávají vnějšími smysly, jiné vnitřním smyslem, jiné na základě obecného smyslu čili na základě obecných pojmů, jiné zase přirozeným pu-
zením, jiné posleze volnou úvahou.)

5. Zda nástroj nepodléhá klamu, ať už v důsledku svého narušení –
6. Nebo zda mu nepřekáží předpojatost.
7. Zda se užívá náležitě prostředku.
8. Zda se věc posuzuje v náležité vzdálenosti a ve své skutečné poloze.
9. Zda není náš soud ukvapený.

Teprve pak rozum, až pozná předběžně možnosti a zjistí, že jejich zkou-
mání bylo správné, učiní rozhodující výrok.
Přimísi-li se k pravdě omyl (to se snadno stane, protože omyl není nic ji-
ného, než špatně pochopená pravda, znehodnocená tím, že se k ní přidávají
přeludy), je třeba přistoupit k oddělování toho, co je k pravdě přimíšeno,
a postupovat v této činnosti tak dlouho, dokud nezůstane nic než ryzí prav-
da. To se děje tak, že posuzujeme všechno, i ty nejmenší části, podle norem
pravdy, tj. 1. podle údajů smyslu; 2. obecných pojmů; 3. svědectví Božích
úst. Tímto postupem se totiž bezpečně oddělí strusky domněnek od zlata
pravdy.

XI. *Skutečná pravda věci se vynáší na světlo z poznání věci rozporných.*
[Věci se totiž zakládají na rozporech. Nelze je tedy poznat jinak, než když poznáme kraj-
nosti, z nichž je kterákoli věc složena.]

XII. *Rozloučíme-li v našich úvahách rozpory věci, rozloučíme tím nutně
i pravdu samu.*

[Odstraníme-li totiž jeden z protikladů, ruší se tím i druhý. Nemůže se proto stát, aby tak
nezmizelo a nezatemnilo se i to, co je ve středu mezi nimi, a spolu s tím i pravda. Například
nikdo, kdo nezakusil i chlad, nemůže poznat povahu tepla, stejně jako nepozná světlo bez
tmy, ani život bez smrti atd. Tak i v teologii se ptáme, *zda se ospravedlnění zakládá na víře či
na skutech*. Někteří se přidávají výroku Jakubova, jiní zase Pavlova.²⁵⁴ Kdo z nich má pravdu?
Ani jedni, ani druzí, chtějí-li trvat jen na jednom z těchto protikladů, poněvadž bez jednoho
nebo druhého z nich se nikdy nedospěje k rovnováze, ale vždy jen z obou. A je to patrné i z to-
ho, že v tomto případě vedou boj nejen proti sobě navzájem, nýbrž i proti Písmu. A co tím zís-
kají? Něco, co postihne jedny i druhé. Pravda jim totiž unikne a místo věci poznávají jen stí-
ny, tj. ve stíny zahalenou věc a ve stíny zahalené skutky. Jejich víra totiž přestává a přechází
v pouhou důvěru v to, co podává tradice, a jejich skutky zůstávají jen na povrchu, čehož výra-
zem jsou obřady. Ze tomu sotva může být jinak, pochopí ten, kdo o těchto věcech přemýšlí
a poznává, že se protiklady ustanovují vzájemně. Proto ať ospravedlňuje víra, ale víra, která se
projevuje skutky, aby nebyla vírou mrtvou, a stejně ať ospravedlňuje i skutky, ale skutky zalo-
žené na víře, abychom nebyli závislí jen na sobě samých, nýbrž na Bohu.]

Pravidlo, jak lze soudit o rozporech prostřednictvím protikladů.

*Čím je opak jedné věci horší než opak druhé, tím je sama tato věc lepší než
ona první.* Například, zkoumáme-li, zda je lepší moudrost, či zbožnost, je
třeba přihlídnout k jejich opakům. Opakem moudrosti je nevědomost
a hloupost, opakem zbožnosti je bezbožnost. A není tato horší než hlou-
post? Tak tedy zbožnosti přísluší přednost před moudrostí.
(Poznámka. Acontius²⁵⁵ (str. 29) tvrdí, že to, co spolu nesouhlasí, neslou-
ží k poznání věci, nýbrž jen jako předmět k disputacím. Zdá se však, že to-
mu tak není, neboť právě věci rozporné se často navzájem vyjevují, ozřej-
muji a objasňují jedna druhou.)

Usuzování na základě svědectví smyslů

I. Usuzování na základě svědectví smyslů musí být ostražitě. *Může být to-
tíž klamně mnohými způsoby.* Neboť:

1. Do smyslů nevstupují věci samy, nýbrž jen jejich obrazy nebo jevy. Ty
mohou být vlivem prostředí, jímž procházejí, narušeny, takže je smysly ne-
vnímají v čistém stavu.

2. Smysly nejsou vždy náležitě zaměřeny na věci. Může se stát, že při po-

vrchním a zběžném pohledu vnímáme něco jiného než co zde skutečně je.
3. Smyslový orgán může být předběžně zaujat nějakou jinou kvalitou,
takže pak vnímaná věc svou kvalitou vtisknout nemůže – Tak se člověku
stíženému horečkou zdá být med hořká.

4. Mezi vnímajícími subjekty a vnímanými objekty jsou rozličně kladné
a záporné vztahy a různé vzájemné poměry, takže často to, co je pro jedno-
ho nějaké, je pro druhého zase jiné. Tak je bohlelav vhodná potrava pro
kozy, ale pro člověka jed.

Proto tedy pozor! Například:

1. Neprohlašujme nikdy, co která věc je a jaká je, nýbrž jaká je, když ji
vnímáme. Proto moudrý člověk neřekne, že Měsíc jako takový je větší než
hvězda, nýbrž že se tak jeví našemu oku –

2. Nechť se stále opakují pokusy s toutéž věcí stále jinými způsoby a po-
mocí jiných nástrojů.

3. a 4. A takové pokusy nechť se činí s různými subjekty.

II. *Aby zdání neklamalo*, je třeba dbát, aby to, co se předkládá k úvaze, se
předkládalo:

1. *Tomu smyslovému orgánu, který je pro to určen*, tj. viditelné věci zraku,
hmatatelné hmatu atd. Orgán uzpůsobený pro vnímání určitého druhu ne-
vnímá nic, co je jiného druhu.

Poznámka. Znaky, jež jsou mnohým věcem společné (velikost, tvar, po-
hyb, počet), nechť se zkoumají více smysly, aby obraz nemohl klamat.

2. Je nutné dbát na to, aby prostředek, jemuž věc svůj obraz vtiskuje, byl
čistý a nebyl narušen jinou kvalitou. Jinak obraz nemůže být čistý. Čistotě
obrazu napomáhá jednoduchost prostředku.

Axióm: Čím je prostředek jednodušší, tím je lepší.

3. Nechť je předmět od vnímajícího orgánu v náležité vzdálenosti, která
je pro různé smysly různá. Hmat totiž vyžaduje bezprostřední styk s věcí,
menší vzdálenost si vyžadují chuti pro jazyk a vůně pro čich, větší vzdále-
nost si žádá sluch a posleze největší zrak. Je-li vzdálenost nadměrná a pře-
sahuje-li oblast působnosti určitého smyslu, obraz mizí, je-li předmět příliš
blízko centru činnosti, dochází k zahlcení –

Axióm: Čím je předmět vzdálenější, tím je vnímání menší, čím je bližší,
tím je zmatenější.

4. Ať je věc tak vhodně umístěna, aby její obraz byl takový, jaká ve sku-
tečnosti je, nebo obdobný vzhledem k nám. Nevhodně umístěnou věc ne-
poznáš, stejně jako dobře známého člověka, je-li od tebe odvrácen svou
tvář. Učin si zkoušku s knihou, kterou právě čteš, obrať ji a pokoušej se
číst, a uvidíš, že písmena, která dobře znáš, se ti budou jevit jako zrůdy
a vlastní text jako nějaký zmatený chaos, který nic zřetelného tvým smys-
lům neříká a žádný obraz ti v mysli nevytváří. Tolik záleží na poloze věci.

5. Posleze je třeba pro všechno stanovit náležitou dobu, neboť prchavé věci
nevnímáme, a pokud ano, tak ne zřetelně. Stejně i lidem, kteří příliš rychle mlu-
ví, sotva rozumíme. Z toho pak pochází většina chyb při usuzování, poněvadž
si nedopřáváme dostatek času, abychom věci náležitě uvážili.

O svědectví rozumu

Soud na základě svědectví rozumu budiž přijímán ostražitě, neboť může
klamat v těchto případech:

1. Připustí-li se, aby to, co se věci netýká, se uvádělo tak, jako by se jí to
týkalo.

2. Uvádí-li se to, co spolu nesouvisí, jako by spolu souviselo (tím se při-
pouští, aby zde vznikla mezera).

3. Uvádí-li se to, co není bytostné, tak, jako by bylo bytostné (tím se připouští působení případku místo působení věci samé).
4. Zakládá-li se rozumový soud na klamném smyslovém vjemu.

O svědectví zakládajícím se na autoritě

Soud, jehož podkladem je autorita, je stejně nutný (jako soud založený na smyslovém nebo rozumovém poznání), protože mnoho lidí mluví o mnohých věcech. Většina z těchto výroků je spíše libivá než pravdivá, mnohé zastávají lidé z tvrdohlavosti, mnohé jsou vůbec chybné.

Pravidlo. Je nutné dávat přednost pravdě před autoritou. Musíme věřit spíše vlastním smyslům než jakémukoli svědectví (při rovnocennosti ostatního).

O obecných pojmech.

Pravidlo: Co se projevuje týmiž znaky a co všichni vnímají stejným způsobem, musíme pokládat za obecné pojmy.

Proč by ostatně chtěl jediný člověk pochybovat o něčem, co všichni před jeho zraky pokládají za jisté? Ale i tehdy lze pochybovat, zda je to vskutku obecný pojem, dokud jasně nepoznáme, že je tomu opravdu tak. Všechny věci totiž nejsou hned na první pohled zřetelné a některé z nich je nutné podrobit zkoušce, protože k obecným pojmům se přidružuje i mnoho pojmů získaných tékavým rozhlížením. A ty přesto, že jsou libivé a jsou téměř pokládány za normy, přece jen neobstojí. Například: Každá špatnost se obrací v špatnost, nebo

Rozvážně promyšlej to, navždy co určit se má –

O výroku.

Přijímá-li vnitřní souhlas výrok s příjemnými pocity, je to znakem pravdy. Mysl ovšem souhlasí i tam, kde soulad s pravdou třeba i jenom vycítuje. Abys tedy došel k naprosté jistotě, je třeba pravdu vypátrat a objasnit hlouběji. Příjemným se totiž může zdát i to, co se shoduje s názorem opřeným o mylný předpoklad.

O ověřování výroku viz Herbert.²⁵⁶

O rokování.²⁵⁷

Všechny důkazy uváděné ve prospěch klamu jej mohou vyvrátit, jestliže se usměrní k odhalení a prokázání jejich klamnosti. Jako jed, odhalí-li se včas, způsobí záhubu tomu, kdo jej nalil do nápoje, stejně tak je tomu se lži a sofismaty.

O úsudcích jiných lidí.

Pravidlem pro posuzování názoru jiných lidí je analýza. Kolik je způsobů činnosti mysli, postupujeme-li cestou syntézy, tj. od shledávání látky k jejímu uspořádání a posléze k jejímu ověření, tolik je jich i zkoumáme-li cestou analýzy, zda to, co se již stalo, se stalo náležitým postupem. Zde ovšem postupujeme v našem pátrání cestou opačnou. Zkoumáme:

1. *Pořadí*, tj. je-li zde všechno náležitě uspořádáno. To se ukáže snadným rozborem a úvahou, jsou-li věci přirozeně přednější opravdu vpředu.
2. *Pravdivost*, tj. zda potvrzující a popírající výroky byly skutečně správně vyvozeny buď z nějakého svědectví, nebo ze smyslového poznání, či z rozumových předpokladů. (Všechno se totiž musí vyvozovat buď z nějaké obecné představy, nebo z věci oběma stranám známých z poznání smyslového, či ze svědectví, jehož uplatnění obě strany připouštějí.) Zde je nutné

i ukázat, kolika způsoby se dochází k paralogismům, například v úsudku:

1. Nevyvozují-li se věci stupňovitě, tj. jak jedna po druhé následuje. V takovém případě dochází ke skokům od jedné věci k druhé a vznikají mezi nimi mezery.
2. Předkládají-li se věci, jako by souvisely svou podstatou, i když souvisejí jen případky.
3. Vkládá-li se do závěru více, než bylo v premisách. (Má se pátrat dříve po tom, co se předpokládá, nebo po tom, zda je zaručena správnost první premisy?)
3. Posléze je třeba zkoumat *shromážděnou látku*, zda bylo něco odněkud vzato správně, nebo zda ne lze odtud vyvozovat více věcí.

O různém užívání syntetické a analytické metody ve věcech, které se mají vykonat a které jsou již vykonány

Ve věcech, které se mají vykonat a zříditi, vždycky je a musí být dobře známý účel, pro který jsme se k této činnosti nebo výkonu rozhodli. Především musíme uvažovat o formě této věci, aby byla vhodná pro její účel. Dále pak o látce, aby mohla tuto formu náležitě přijímat. Posléze o podmínkách práce, dělnicích, nástrojích a všech potřebných požadavcích (Acont. str. 59²⁵⁸).

U věcí, které již byly vykonány, se nejprve nabízí naši pozornosti celek a části, z nichž se skládá, ať už byl poznán (jak jej vnímaly naše smysly), nebo teprve musí být poznán; dále okolnosti vzniku, totiž kdo, z čeho a jakým způsobem jeho části spojil; a konečně k jakému cíli celá tato soustava směřuje.

Poznámka: Tak se totiž při zkoumání věci, jež mají být vykonány, a těch, jež již vykonány byly, postupuje v zcela opačném pořádku. To je dáno rozdílem mezi metodou syntetickou a analytickou. V syntetické metodě se v myšlení začíná od konce, v jednání se postupuje obráceně.

Pro analýzu platí zásada, že se musí vždycky začít postupovat od něčeho, co je pozorovateli již známé.

Axióm: Při zkoumání věcí musí být vždycky základem lépe známý poznatek, ať už je to příčina, nebo následek, či přídatky. Je například možné různými způsoby poznávat, co jsou hodiny. Kdo je nikdy neviděl, ale často slyšel, že je to nástroj pro měření času (jako třeba nějaký venkovan nebo pastýř), zná jejich účel a užitek, ale neví, jak vypadají. Začne tedy pátrat a vidí, že jsou to především kolečka, pak poznává i podrobněji, jak jsou jednotlivá z nich zhotovena a k jakému účelu. Nebo třeba nalezne takový nástroj nějaký Ind, který jej nikdy ani neviděl, ani o něm neslyšel. Když si jej prohlídne, rozezná nejdříve látku (tj. železo) a formu (tj. soustavu koleček, která jsou v střídavém pohybu), ale nepochopí účel a užívání, které bude muset vyvodit jen uvažováním na základě předem získaných poznatků. Postarej se tedy, abys viděl hodináře při některé z jeho prací, a poznáš tak účinnou příčinu díla. Odtud ti pak vyplyne, že se tu vytváří něco, co je v souladu s jeho dovednostmi, a až si to prohlédneš, shledáš, že je tomu tak.²⁵⁹

(*Poznámka*: Acontius na str. 29 tvrdí, že věci spolu nesouhlasně nepřispívají k poznání a hodí se jen k disputacím. Zdá se však, že tomu tak není, neboť právě věci opačné se často navzájem vyjevují, ozřejmují a objasňují jedna druhou.)

Dovednost paměti

Obsahuje její:

- I. Řízení.
- II. Zvětšování.

III. Užívání.

1. Řízení paměti se děje cestou 1. věcí; 2. uvažování; 3. řeči.
1. *Cestou věcí*, tj. odpověďmi na otázky *co, prostřednictvím čeho a jakým způsobem*. Musíš tedy 1. vyložit věc jasně; 2. ukázat její užitečnost; 3. cvičit jí stálým opakováním.

2. *Cestou uvažování*. To znamená, že si budeme klást zjišťovací otázky, které budou tvořit jakési schránky poznatků. O tom si pamatuj: 1. *První pojmy utkvívají v paměti nejsnáze*. (Protože prázdný prostor snadno do sebe přijímá všechno, co se do něho vnáší.)

2. *Tyto první pojmy jen nesnadno ustupují jiným*. (Poněvadž plný prostor ne-
přijímá do sebe nic víc, dokud není vyprázdněn. Nerad ale připouští, aby byl vyprázdněn, poněvadž se těší z toho, co do sebe již přijal.)

3. *Cestou řeči* a v ní vlastních jmen, jež se naučíš podle jejich skladby nebo podle toho, na co narážejí, jako například Alamban'dan²⁶⁰ nebo Boji-slav²⁶¹, jakoby slavný v boji. Vybavovat si je pak budeš stejnou cestou, nebo je budeš v paměti vyhledávat pomocí počátečních písmen, například ab, adab, abac, ac atd.

Ve výroku si zvlášť zřetelně zapamatuj podmět a přísudek —

V řeči je třeba pozorně přihlížet i k okolnostem, které věc, po níž pátráme, náležitě objasňují. Kdo z teologů má spočítaná přísloví Šalomounova, i když jinak má celou bibli v malíčku? Jisté to, co je ve světle okolních věcí náležitě spojeno, dobře spolu souvisí, zatímco to, co není náležitě spojeno, spolu nesouvisí.

II. Dovednost, jak zvěšovat paměť, je trojí:

1. Lékařská, pomocí určitých nápojů a životosprávy.

2. Nauka o všeobecných schématech.²⁶²

3. Pomocné prostředky. Rádné, bezpečné a jisté jsou tyto:

1) *Musíš pečlivě pozorovat věci vlastními smysly*, zejména jde-li zde o něco nového a vzácného.

2) Cokoli se ti zdá pozoruhodné, *označ si to vtisknutými nebo přimalovanými znaky* ať už na okraji knihy, nebo na zdi či kdekoli jinde. Bůh nám dal poznat mnoho příkladů takových znaků. Tak den sobotní je znakem stvoření²⁶³, šat znakem pádu, duha znakem potopy světa, obrázka znakem znovuzrození, páchnoucí jezero znakem zničení Sodomy, hod beránka znakem odchodu z Egypta, slavnost pod zelenou znakem vydání zákonů, znakem prodlévání na poušti je slavnost stánků. Tak trestal Bůh jakýkoli nový pře-
stupek novým způsobem trestu, aby si lidé na to snaže vzpomínali, a to vždy v příhodný čas a v náležitém souladu. Když po čtyřicetidenním ob-
cházení a pátrání v zemi kenaánské nechtěli jít dále, rozhodl, že po dobu čtyřiceti let budou bloudit v poušti (Nu 14,34). Když například potrestal Kórachovu, Dátanovu a Abíramovu vzpouru, nakázal odebrat vzbouřen-
cům kaditelnice a obložit oltář novými plechy (Nu 16,38²⁶⁴), aby to bylo vý-
stražným znamením a napomenutím pro syny Izraelské. Aby si stále připo-
mínali všechny rozkazy Boží, neřídili se vlastními nápady a neohlíželi se po
různých pokřivených věcech, nařídil, aby si zhotovili široké třásně v rozích
svých plášťů a ozdobili je fialovými vínky (Nu 15,38.39). Dále pak, aby se
zachovalo svědectví o jeho výhradách vyslovených lidu ústy Áronovými
a Mojžíšovými, nařídil, aby se napsala píseň, již by se naučili synové Izrael-
ští zpaměti a svými ústy ji zpívali, aby byla pak stálým svědectvím Božím
mezi lidem Izraelským²⁶⁵. Aby se zachovala památka přechodu přes Jor-
dán, přikázal, aby bylo vztyčeno dvanáct kamenů (Joz 4,9), a aby se na jeho
zákon nezapomínalo, nařídil, aby si jej přivazovali jako znamení na ruce
a psali na práh a veřeje svých domů (Dt 6,7-9). Z toho pochází, že se budo-
vání pomníků stalo zvykem i v případech, kdy to sám Bůh nenařídil. Svědčí

o tom čin Jákobův a Lábanův (Gn 31,45-46) či případ, kdy vyzvědači žáda-
li Rachabu, aby jim spustila z okna purpurovou šňůru (Joz 2,18). Potomci
hu Jordánu na znamení, že jenom Pán je Bůh (Joz 26,26.34²⁶⁶). Jozue sám
postavil obrovský kámen pod dubem těsně u svatyně Páně jako svědectví
proti synům Izraelským (Joz 24,26-27). Chizkijáše připomíná Písmo v Iz
38,9. A David vždy, když unikl nějakému nebezpečí nebo dosáhl vítězství
nad nepřitelem, napsal nějaký žalm.

Pomáháme-li paměti těmito prostředky, musíme dbát:

1. Aby to nebylo příliš často a jejich mnohost neuváděla ve zmatek, ný-
brž aby se jich užívalo jen v případech důležitějších.

2. Aby byly přiměřené, a tak schopné vyvolat v paměti určité věci.

3. Aby byly jasné a přehledné a smysly je dobře vnímaly.

III. Jako pomůcky ke cvičení paměti slouží také pamětní knihy, výpisky
a společná místa u různých autorů atd.

[*Že je vskutku možné paměť uměle zdokonalovat, svědčí:*

1. *Rozum*. Byly objeveny prostředky, jak zbystřit zrak, zpřesnit myšlení a zdokonalit způsob
řeči, proč by tedy nebylo možné objevit něco takového i v oblasti pamatování si a vzpomíná-
ní?

2. *Příklady u Seneka a jině*.

3. *Vlastní zkušenost*. Kdokoli z nás, když někam přijde nebo se setká s člověkem, s nímž se
před rokem, dvěma roky nebo před deseti lety stýkal, hned si vzpomene i na jiné, jakož i na to,
co tam tehdy viděl, slyšel, o čem tam rozmlouval nebo co tam dělal. To je ovšem něco zmate-
obávat ztráty úsudku²⁶⁷; 3. bezpečnější výsledky lze získat pomocí mimějích prostředků
a okolností atd.]

III. *Užívat paměti* se má jen v případech významnějších a základních,
ostatní přijde pak samo sebou.

Dovednosti jazykové

1. V knize Sirachově (51,30²⁶⁸) čteme: *Hospodin mi dal jazyk jako odměnu, jím ho budu chválit*. Těmito slovy nás poučuje moudrý muž, že 1. výmluv-
nost je Božím darem, stejně jako jiné dovednosti; 2. následuje po ostatních
Božích darech jako odměna za snahu; 3. proto nemá sledovat, stejně jako
jiné dovednosti, jiný cíl, než působit, aby zazářila sláva Boží, hlásat jako
tlumočník myslí Boží chvály.

2. Proto tedy, když jsme již pojednali o dovednostech, které se zabývají
věcmi, přistupme teď k výkladu o dovednostech jazyka, ne sice tak, aby-
chom o nich vykládali stejně pečlivě jako o dovednostech prvních, ale aby-
chom je přece jen neponechali mlčky zcela stranou. Důvodem je, že zabý-
vat se výmluvností nepotřebují všichni stejně, dokonce u někoho to ani
není příliš žádoucí. Výmluvnost je totiž jen jakási služka věd a dovedností,
a proto není třeba o ni usilovat jen pro ni samu, nýbrž jen proto, aby plnila
tento úkol. To připomíná Seneca, když praví: *Výmluvnost je jen na škodu, nevyvolává-li touhu po věcech, nýbrž jen po sobě samé* (list 52).²⁶⁹ Není totiž
možné, aby ten, kdo se zároveň zabývá věcmi i slovy, dosáhl v obojím vyš-
šího stupně dokonalosti. Je to natolik pravda, že Emanuel Guild²⁷⁰, druhý
Cicero, prohlásil, že *lituje ty, kteří usilují o ryzí ciceronský sloh*, a tím nazna-
čil, že on, který strávil celý život studiem těchto spisů, snadno může dospět
k závěru, že člověk, který se zcela oddal jen snaze o čistý a uhlazený sloh,
nemůže chápat z věci nic, nebo jen málo (Jan. Urbel. v předmluvě k Meto-
dě italského jazyka²⁷¹). Právem proto žádá i Seneca: *Nechci, abys úzkostlivě
přihlížel jen k slovům a jejich spojování, neboť mám důležitější věci, jimž bys
měl věnovat pozornost. A dále: Uvidíš-li, že něčí řeč je příliš pečlivě uhlazená,
uvědom si, že i jeho duch se zabývá jen stejně malichernými věcmi. Člověk*

vsakku vynikající mlví spíše způsobem nehledaným a klidným a všechno, co říká, je spíše spolehlivé než pečlivé (list 116)²⁷². A stejně i náš apoštol praví: Království Boží nezáleží v slovech, nýbrž v mravní dokonalosti (1 K 4,20).

3. Avšak přesto jinde též apoštol uvádí výmluvnost mezi významnými dary Duchu svatého (1 K 12,8). I výše vzpomenu Seneca nás poučuje, že ne lze opovrhovat rozumným pěstěním řeči, těmito slovy: *Třebaže výmluvnost nemůže dostačít člověku pečlivě uvážlivému a sama o sobě má malou cenu, ale přesto přítomna a provádí nejkrásnější věci, a ať je taková, aby předváděla spíše věci než sebe samu* (list 76)²⁷³. Z toho tedy vyplývá, že ten, kdo chce dosáhnout všeobecné moudrosti, nesmí pohrdat ani *dovednostmi jazyka*. Jedná proto, že jsou částí pansofie (a části si navzájem pomáhají), a dále proto, že jsou doplňkem moudrosti, neboť jako řeč je podstatným znakem ducha, tak také moudrý řeč je znakem moudrého ducha. A konečně i proto, že jazyk je Boží nástroj v nás, zřízený proto, aby nám umožňoval předávat si navzájem moudrost a stále jí ještě více zvětšovat.

4. Tyto dovednosti se nazývají filologií nebo *dovednostmi filologickými*. Chceme-li je správně a úplně pochopit, musíme uvažovat o *základech řeči*, o její soustavě a o jejím užívání.

5. *Základem řeči je nutnost vzájemného styku mezi lidmi*. Protože se tento styk zakládá na rozumu, nikoli na nesmyslnosti, vede to nutně ke vzájemné srozumitelnosti. Duše uzavřená v těle, a tím vzájemně oddělená, se však nemožou navzájem dorozumívat jinak, než pomocí zprostředkujících znamení, které vjemy jednoho donášejí druhému. Bůh ve své moudrosti určil, aby k tomu sloužila řeč, která přenáší pojmy mysli od jednoho ducha k druhému prostřednictvím určitého smyslu. To se děje buď posuňky, nebo mluvou, nebo obrazy, které nazýváme písmem.

6. *Jsou tedy tři způsoby, jimiž jeden člověk sděluje své myšlenky druhému a na nichž se zakládá veškerý rozumový styk lidí*. Jsou to 1. *posuňky*; 2. *mluva*; 3. *písmeno*.

7. *Že lidé se mohou spolu dorozumívat posuňky*, ukazují: 1. příklady národů, které se dorozumívají pouze tímto způsobem; 2. lidé od přírody němí, kteří takto spolu hovoří; 3. i ti, kteří ohluchli (kteří se totiž mluvit naučili, ale nějakou nehodou pozbyli sluchu), hodně pochopí, dívají-li se na ústa mluvícího. To dokazuje, že je tolik možností přizpůsobovat tvar úst, že to určitým způsobem stačí k vyjadřování myšlenek a že samotná slova takto vyslovovaná je možné vnímat nejen sluchem, nýbrž i zrakem. K tomu se však obvykle nepřihlíží, protože se spokojujeme tím, co nám skýtá sluch. Avšak jak jsou tyto pohyby úst a tváří užitečné těm, kteří byli dobrodini sluchu zbaveni? Z toho ale vyplývá i to, že tomu, kdo slyší, jistě velmi pomáhá, dává-li pozor nejen na to, co poslouchá, nýbrž i na to, co vidí, zvláště tehdy, jestliže poloze úst mluvícího odpovídá vhodně i celý jeho postoj. Slova se totiž skládají ze slabik a slabiky zase z písmen, a každé písmeno vtiskuje určitý zvláštní a osobitý tvar ústům —

7. ²⁷⁴ *Mluva je způsob dorozumívání se prostřednictvím hlasitě pronášených slov*. Je to dokonalejší a přímější cesta, jak přenášet myšlenky jednoho člověka k druhému (a jistě i rozumná, je-li ta řeč rozumná vůbec), a schopná vyjádřit všechno, co je komu libo. Za úplnou soustavu řeči považujeme totiž všechna slova, jichž jazyk obecně užívá, spolu s obratností spojovat slova s věcmi podle jejich vlastního a přirozeného smyslu a náležitě je sestavovat dohromady, nakořl to poslouží k náležitěmu vyjadřování. Nebudeme přitom nazývat *član* jinak než *član* a *motyku* jinak než *motyka*, což platí pro všechny třídy věcí.²⁷⁵

8. *Rozumné uspořádání mluva vyžaduje*:

1. Tolik slov, aby to stačilo k vyjádření věci, o níž se má rozmlouvat.

110 Pansofia

2. Vymezení významu slov u těch, kteří mají spolu rozmlouvat, aby pak jeden z nich něco nejmenoval a druhý si pod tím nepředstavoval něco jiného.

3. Analogii, podle níž lze obměňovat táž slova k vyjadřování různých okolností při věcech; její pomocí bude možno vyjadřovat podobné věci podobně.

Z toho pochází i trojjediný nástroj, jenž umožňuje řeč náležitě pěstovat:

1. *Úplné nebo obecné názvosloví věcí*.

2. *Úplný slovník*, který uvede veškeré množství slov podle jejich kořenů, uspořádá je podle abecedy (aby je bylo možno rychle vyhledávat) a pevně stanoví významy jednotlivých slov.

3. *Gramatika*, která stanoví zákony, jak je třeba jednotlivá písmena, slabiky a slova správně tvořit, spojovat je a skládat do souvislé řeči. *Názvosloví* je uměle vytvořený způsob, jak uspořádat slova podle řádu věcí.

Slovník je uměle vytvořený způsob, jak uspořádat významy slov podle řádu slov.

Gramatika je uměle vytvořený způsob, jak dávat řeči formu podle řádu částí řeči.

9. Tento trojjediný nástroj nemůže chybět při opravdovém zúšlechťování jakékoli řeči. Látku řeči dávají totiž slovníky, formu vytváří gramatika, jejím účelem a cílem je pak výklad o skutečných věcech. Jde zde zjevně o napodobení činnosti Boží, kterou Boží moudrost uplatnila a uplatňuje při tvoření a uchovávaní přirozeného světa. Slova jsou zde totiž něco jako látka, která tvoří základ viditelného světa. Slovníky, které přizpůsobují slova věcem (aby se nedošlo dvojsmyslnosti některých označení k zmatkům), jsou něco jako onen živý duch, který přebývá v látce a vdechuje do ní život. Gramatika, která rozvíjí zákonitost slov a působí, aby všechno zřetelné a jasně pronikalo do mysli, je jako světlo v oblasti přirozeného světa. A tak se tyto tři nástroje řeči bezzbytku uplatňují v každé z těchto dovedností, protože názvosloví přizpůsobuje slova věcem, slovníky našemu porozumění a gramatika sobě samým.

10. Tak jako Bůh při díle stvoření postupoval stupňovitě od hrubých počátků přes uspořádání všeho druhu ve středu až k naprosté dokonalosti, kterou chtěl věcem dát (a v tom ho napodobujeme i my při tvoření našich děl), tak musíme i my, zabýváme-li se studiem kterékoli řeči, rozlišovat určité stupně. A sice:

I. *Základy čili počátky*.

II. *Úplnou soustavu, ale jen přirozenou a jednoduchou*.

III. *Posléze i ozdoby všeho druhu*.

Tak jako si strom nejdříve vytvoří pevné kořeny, pak se rozvine ve větve a listy a posléze se ozdobí květy a plody. Stejně tak stavíme-li dům, vybudujeme nejprve velké a důkladné základy, potom postavíme rovné a pevné zdi, a teprve potom všechno náležitě vyzdobíme (viz Methodus lingvarum, kap. V, XX, XXVIII, par. 20, 21²⁷⁶).

11. *Rozdíly čili stupně v oblasti řeči jsou*: 1. *mluvit srozumitelně*; 2. *souvisle*; 3. *uhlazeně*; 4. *obširně*; 5. *stručně*; 6. *rozmanitě*; 7. *zahaleně*.

Mluvit srozumitelně znamená mluvit tak, aby naše řeč byla hned zřetelná a význam slov byl natolik jasný, aby nebylo možné smysl nepochopit. Aby se tato podmínka mohla splnit, byly vynalezeny SLOVNÍKY, knihy, jež obsahují všechna slova jakékoli řeči v abecedním pořádku a přesně určují, jaký má každé z nich význam.

Mluvit souvisle znamená mluvit tak, aby jednotlivá slova i slova spolu spojená byla tvořena a uzpůsobena tak, aby všechno spolu náležitě souviselo a nic nebylo v rozporu. Všechna tato pravidla, uspořádaná dovedně v náležitém pořádku, se nazývají GRAMATIKA.

Pansofia 111

Mluvit uhlazené znamená mluvit tak, aby to bylo příjemné na poslech. Tato dovednost se nazývá RĚTORIKA.
Mluvit obsírné znamená, že je možné rozvádět řeč o jakékoli věci libovolně natolik, nakolik je to třeba. Pravidla sloužící tomuto účelu obsahuje RĚCNICTVÍ.²⁷⁷
Mluvit stručně je schopnost málo slovy vyjádřit mnoho, ale přece dostatečně a důrazně.

Mluvit rozmanitě je schopnost rozumět výrazům v různých jazycích a napodobovat je. Tato dovednost se nazývá POLYGLOTTIE.
Mluvit zahalené znamená mluvit tak, aby tomu nemohl rozumět nikdo jiný, než ten, kdo je do toho zvláštního způsobu dorozumívání zasvěcen. Ti, kteří sledovali tyto cíle, jako Wecker, kn. XIV, kap. 1,²⁷⁸ Hercules de Suede²⁷⁹ a jiní, začali tuto dovednost nazývat STEGANOLALIÍ.²⁸⁰

12. Posléze nejdokonalejší užití řeči (protože je předem uvážena) je řeč mlčící, a tou je písmo. Tuto řeč nelze slyšet, ale vidět. Nevytváří ji jazyk, nýbrž ruka, a nevnímá se sluchem, nýbrž zrakem, a má obdivuhodné užití. Protože řeč je svou povahou prchavá a okamžitě se rozptýluje do vzduchu, prokázal Bůh lidem velké dobrodiní, když umožnil její upevnění tak, že se vtiskuje do látek pevnějších než vzduch, tj. na papír, blány a desky dřevěné, kamenné nebo kovové, aby se mohla zachovat po dlouhé věky. Učinil tak za prvé proto, aby si mohli lidé, kteří nejsou přítomni a k nimž zvuk hlasu nepronikne, i přesto sdělovat myšlenky. Za druhé, aby se to, co je třeba označit tise, projednalo co nejvybraněji právě tímto mlčenlivým způsobem řeči. Za třetí proto, než jen letmým poslechem, lépe utkvějí v paměti, budou-li tak vystavovány přímo zraku, než předkládají-li se jen sluchu. Za čtvrté, má-li se památka na nějaké věci sdělovat potomstvu, děje se to nejlépe cestou písma. Za páté, každý se může chránit před vratkostí své paměti tím, že to, co nechce zapomenout, si zaznamená písmem. A konečně, krásné písmo je i ochranou řeči samé před porušením, aby se tak snadno nezvrhla a jazyky se tolikrát neměnily, jako se to kdysi stalo. Není totiž nic prchavějšího než lidská řeč, která tím, jak slova vyslovuje, skloňuje, časuje a skládá dohromady, chybují tisíce způsoby, neopírá-li se o nějaký pevný základ. Vidíme to i na nejdokonalejších jazycích, na latině a řečtině, jak se během času pokazily, ale přece se až dodnes zachovaly v původní rylosti v knihách. Krátce, proti nedostatkům vratké paměti, ohebného jazyka a nesmírné vzdálenosti míst i časů se nemohl až dosud vynalézt žádný jiný lék, než pevné spoutání jazyka a řeči, a tím je právě písmo. To jsou právě ta pouta, ty svazky, které je spojují a trvale je udržují v jejich původní podobě. Bez nich bychom vůbec neznali počátky lidského pokolení a jeho pokrok a změny, neznali bychom vědy a umění, dokonce ani samého Boha a vůbec nic. Vidíme to u obyvatel Ameriky, kteří tuto oporu postrádali. Proto Bůh budiž pochválen za tento převeliký dar a přejme si jen, aby se ho nikdy nepoužívalo více k jiným věcem, než k horlivému hlasání Boží slávy pro všechny národy a po všechny časy.

13. Písmo (písmena) zastupuje tedy 1. myšlenky; 2. řeči; 3. činy.

1. Myšlenky, pokud někdo vlastní úvahy o budoucích věcech zaznamenává písmeny, a tak brání, aby mu nevypadly z paměti.
2. Řeči, když přítel, který nemůže s nepřítomným přítelem hovořit mluvenými slovy, může s ním hovořit pomocí napsaného listu.
3. Čin, uzrál-li v mysli, leč nebyl ještě proveden ve skutečnosti; v napsané řeči jej můžeme vykreslit tak, že máme jakoby nákres jeho skutečné podoby.

14. Rozdíly písem a jejich jakési stupně jsou rovněž různé a téměř se sho-

dují s rozdíly mluvené řeči. Je totiž možno psát 1. zřetelně; 2. souvisle; 3. úpravně; 4. rychle; 5. krátce; 6. rozmanitě; 7. zahaleně.

Dovednost psát zřetelně se nazývá GRAFIKA. Ta učí dávat písmenům a slovům takovou podobu, aby všechno napsané bylo jasné, odlišené a nezmatené a aby bylo možné všechno číst snadno a bez zdržování.

Umění psát souvisle nazývá se ORTOGRAFIE, psát úpravně KALIGRAFIE, rychle TACHYGRAFIE. Psát krátce neboli stručně je umění UZINOGRAPHIE. Vrcholem toho všeho je umění, jehož vynález je zvlášť hodný obdivu, v tomto oboru poslední a spojený s posledním věkem. Je to TYPOGRAFIE. O té pojednáme podrobněji o něco dále.

Případky písma.

1. Čas. Tachygrafii je třeba přivést tak daleko a tak zdokonalit, jak je to jen možné, totiž, aby pero dosáhlo takové rychlosti jako mluvená řeč.
2. Místo. Sem patří výklad o různých látkách, na které je možné psát. Jsou to voskové tabulky, blány, kůže, papír, kůra atd.
3. Kvantita. Největší písmo se píše na stěnách, aby se dalo číst zdaleka, nejmenší je psáno tak, že se celá línia vejde do očíšku.²⁸¹
4. Kvalita. Jak krásné a vkusné se dnes píše! Jak veliké dokonalosti se dosáhlo v tomto oboru! Dále o písmu zřetelném neboli čitelném, o písmu tajném --
5. Činnost. Některé písmo zastupuje neboli vyjadřuje slova, jako například naše evropské, některé zase věci, jako egyptské hieroglyfy a čínské znaky --
6. Trpnost. To znamená zničitelnost nebo nezničitelnost, také čitelnost nebo nečitelnost. Sem výklad o steganografii (viz Verul., str. 277).
7. Řád. Některá písmena se píše směrem zleva doprava, jako písmo naše, Židé píše směrem opačným, Číňané začínají psát nahore a pokračují svisle směrem dolů.
8. Užitek. Písmo 1. pomáhá paměti, 2. umožňuje spolu rozmlouvat i lidem vzdáleným, 3. spojuje jednotlivé věky. Sem dále výklad o hojném užívání písma u nás, u Číňanů a jiných národů.
9. Láska. Velkou radost působí, je-li písmo vkusné (sem patří výklad o kaligrafii) a liší se od sebe různými barvami a tvary (jako například antikva, kurzíva atd.).
10. Dokonalost. Zde je třeba vyložit, jak by bylo možné ze všech těchto druhů písma vytvořit druh nejdokonalejší, jaké jsou pro to požadavky a jakými způsoby by se dal tento úkol splnit, aby z toho byl všestranný užitek. Sem o skutečném pravopisu: Nejdokonalejší ortografie je jistě ta, kde každé písmeno přesně odpovídá mluvené řeči, a to až do nejmenších podrobností.

Typografie.²⁸²

Typografie je dovednost knihy rychle, úpravně a za přiměřenou cenu rozmnožovat.

Zde potřebujeme:

- I. Věci jako nástroje této dovednosti.
- II. Lidi.
- III. Činnost.

Věci čili nástroje jsou:

1. Kovové litery, zhotovené ve velkém množství, rozříděné podle druhů v schránkách, odkud se vybírají.
2. Lis a všechno, co k němu patří.

3. Husté černidlo, zhotovené určitým způsobem.

Axióm:

1. Litery, schránky na ně a lisy jsou první nástroje, jichž se v této dovednosti užívá. (Litery lze totiž zhotovit ve velkém počtu, skládat je pak v nej-různějším uspořádání a potom zase rozložit.)
2. Černidlo, kterým se litery natírají, musí být husté a olejnaté, aby se na nich neroztékalo, neotiskovalo je jinak než na papír, a aby papír neprosakoval.

Lidé jsou:

1. Slévač liter, který připravuje látku.
2. Sazeč a tiskař, kteří provádějí vlastní úkol.
3. Jako vedlejší činitelé sem patří korektoři, barvíři a ti, kteří zase litery rozebírají.

Činnosti jsou:

1. Slévač slévá písmena a pořádá je --
2. Sazeč --

Jak se to všechno děje, lépe poznáme pohledem než vysvětlením. K vkusnému provedení písma se vyžaduje rozmanitost liter, která pomáhá vyznačit různost látky v textu. Tuto rozmanitost lze vyjádřit 1. kvalitou liter; 2. jejich podobou, tj. je-li písmo přímé či šikmé apod., například: *milosrdenství*, *milosrdenství*, *milosrdenství*.

Použití řečové a jazykové dovednosti

Řečové dovednosti používáme vůči	přítomným prostřednictvím jazyka, pokud	1. vyslovujeme věci	pravdivě, <i>historicky</i> , pronikavě, <i>řečnický</i> , pro potěchu, <i>poeticky</i> ,
		2. oslovujeme, tj. formujeme	schopnost chápat, <i>didakticky</i> , vůli, <i>peisticky</i> ²⁸³ , ducha, aby se něčeho odvážil, <i>pate-ticky</i> ,
		3. rozmlouváme	klidně, <i>dialogicky</i> , při sporu, <i>dialekticky</i> , rozvažující, <i>deliberativně</i> ,
	osobám vzdáleným prostřednictvím psacího náčiní	<i>co do místa</i> , psaním dopisů, kde máme dovednost psát dopisy, <i>co do času</i> , kde máme dovednost psát a tisknout knihy,	
	samotné vzdělanosti, již je třeba	uchovávat prostřednictvím knihoven, objasňovat prostřednictvím <i>vysvětlujících poznámek</i> , opravovat prostřednictvím <i>kritiky</i> ²⁸⁴ .	

Dovednost řeči historické

Definice: 1. *Je to dovednost vykreslit slovem i písmem všechny věci takové, jaké jsou v sobě.* (Všechny věci. Nemůžeme totiž popisovat pouze věci, které se udály, tj. co kdo učinil a co se komu stalo, ale všechno. Tak jako napsal Plinius Přírodní historii. Vždyť historie se říká podle slova *ιστορειν*²⁸⁵.)

Požadavky: 2. Historie vyžaduje tedy 1. pravé poznání věci bez omylů; 2. použití řeči a slohu; 3. svobodu vyjadřování, aby se neodvážila říci nic lživého a aby se neodvážila nefici pravdu.

Způsob: 3. Formou této dovednosti je, že je vysvětleno všechno, co je ve věci a co se odehrává kolem ní, tj. 1. všechno, co je nezbytné; 2. pravdivě; 3. v odpovídajícím pořadí.

[Pokud totiž nevysvětluje všechno, nepoznáváme věc, ale část věci, a když pomíneme nějakou jednotlivost, často se zatevní všechno ostatní, jako ustane například pohyb v hodinách, z nichž jsme vyňali jediný šroubek. Pokud ne pravdivě, bude to něco, co ve věci není, a tak věc nepoznáme takovou, jaká je, nýbrž falešně. Často plodí velký omyl i nepatrný přídavek, stejně jako může i drobná tisková vložka do hodin, zastavit jejich chod. Pokud nevysvětluje věc v odpovídajícím pořádku, je výsledkem jakési překroucení a zruční podoba --

Tyto náležitosti pocházejí z jednoty, pravdy a dobra.]

Tajit něco v historii je možné, jestliže: 1. vypustíme některé obecně známé věci nebo se jich jen zběžně dotkneme; 2. jestliže je třeba příjemně lechtat ducha uhlazeností slov, aniž se ovšem vzdáme pravdy a smyslu, nebo pokud je třeba něco před někým utajit; 3. jestliže posluchači znají něco, co předcházelo počátkům popisované věci.

4. Cílem a účelem historie je, abychom věděli, co se událo jinde, a aby druzí věděli, co se událo u nás; 2. abychom dosahovali moudrosti spíše z výsledku zkušenosti jiných lidí než z vlastních; 3. abychom pomocí nápodobu a vyhýbání se některým věcem s rozvahou vyvázli.

5. Úmysl vytvořit historické dílo vyžaduje, abychom dbali těchto zásad. I. Písemně se nemá zaznamenávat všechno, nýbrž jen to, co je důležité, aby potomci věděli.

II. Všechno se má vyprávět jednoduše tak, jak se to událo, bez citového zaujetí, historicky věrně, bez poetického předstírání nebo zastírání, tím méně lživě.

III. O věcech se má vyprávět v tom pořadí, jak se udály.

IV. Protože historie má být

pamětí minulých věcí,

zrcadlem budoucích a

usměrňovatelkou přítomných,

musí správně, pečlivě a uvážlivě zaznamenávat, co se stalo, ne pouze následky, ale spíše příčiny, rozhodující momenty, rozhodnutí sama, snahy a zásahy náhody, pokud to přispívá k věci. *Ze zkušenosti totiž nenačerpáme více moudrosti než z historické dovednosti.* Neboť první vysvětluje jen příčiny, druhá ukazuje také příklady, které činí cestu snazší a kratší.

6. Verulámský²⁸⁶ dělí historii na přírodní a na historii lidstva, a tu zase na tři části: historii vzdělanosti, světskou a svatou.

[O úloze a platnosti světské lidské historie u téhož Verulámského, s. 90. Rovněž její druhy, kapitola 6. Dodatek o smyšlené historii čili podle libosti z kapitoly 13. Znovu přečíst poznámky a pohledávky z Verulámského, s. 96 v 8° až na str. 109; a od kap. 6 do kap. 12, ať se ukáže, zda je možné je připojit k našim základům první moudrosti.²⁸⁷]

7. Při psaní i čtení historie slouží dvě oči, *chronologie a geografie*. K nim jako třetí přistupuje *genealogie*.

8. Účel historie:

1) *Je zábavné*, můžeme-li si jako přiblížené k očím prohlížet minulé věky, tajné záměry králů, dějiny národů a různá a podivuhodná vyústění událostí.

- 2) Slouží k rozšíření vědění, co, při jakých příležitostech a jak obvykle do-
padne – takže veškerá svatá i světská historie není ničím jiným než vy-
světlujícími poznámkami či objasněním zásad moudrosti.
- 3) K třetí rozumnosti, aby nám při jakékoli činnosti snáze přišel na
mysl způsob provedení, protože podle podobné věci se snadno vytváří úsu-
dek. (Abychom věděli, jak zdárně jednat, přímo musíme znát historii.)
- 4) A ještě více musíme ocenit to, že lidská historie je živým zrcadlem
marnosti věci, protože pod nebem není nic stálého, všechno pomijí, což
u těch, kteří uvažují zbožně, vzbuzuje bázeň před Bohem.
- 5) Konečně slouží k praktickému napodobení, aby nás to, co nějaký člo-
věk vykonal chvályhodného, podnítilo k stejnému jednání (pokud odpoví-
dá postavení, v němž se nacházíme) a abychom se vyhýbali všemu, co bylo
spácháno potupného a zločinného. Historikové jakožto historikové, tj. lidé
teoreticky zběhlí v událostech starých dob a nedbající na praktické řízení
současných událostí, se podobají lidem vyprávějícím o vybraných hosti-
nách, jež se konaly v minulosti, přičemž nyní se již žádných neúčastní. Uži-
tek historie má být stejný jako u zrcadla, tj. má být vidět lesk ctnosti, jež by-
chom měli napodobovat, stejně jako mají být vidět skvrny špatnosti, jichž
se máme vyvarovat. A proto se historie nemá číst jen kvůli duchu, ale se
zřetelem na stále porovnání s dnešní dobou, osobami, činy a následky,
o čemž viz Saavedra, Symb. 28.²⁸⁸

*Několik poznámek k huméru a lakonickému stylu²⁸⁹,
k jeho chvále a praktickému využití*

Umět říci věci stručně je vlastností svrchovaně moudrého muže. Stará fi-
lozofie totiž spočívala ve váze slov. *Poznej sebe sama. Ničeho přiliš. Slibuj,
vina je tu hned.*²⁹⁰ Stejně jako onen dobrý peníz, který má nepatrnou váhu
a přitom mnoho platí, tak je dobrá i řeč, která obsahuje málo slov, ale mno-
ho smyslu.

Postřehy pro jeho praktické využití:

1. Jakýkoli nápad máme vrhnout na papír tak, aby bylo zřejmé, že je
myšlenka vyjádřena dostatečně.
2. Potom je třeba starat se o to, jak by se vybroušená řeč dala zestručnit,
a to všude, kde se zdá, že může něco chybět. Pokud možno stáhneme více
period v jednu a složenou periodu v jednoduchou, nebo se vyjádříme jedi-
nou větou; a větu či spojení slov zase stáhneme na jedno dvě slova všude,
kde to jde.
3. Když jsi to udělal, přečti si vše znovu a znovu zkoušej všechno vyjádřit
sevrženěji, dokud neshleďš, že zůstalo jen to závažné a nosné.²⁹¹

Zásady květnatého stylu²⁹²

1. Použijte slova vytvořených v současnosti nebo znovu zavedených do ja-
zyka. (Proč? Viz Vossius, str. 451, Onomotop.²⁹³)
2. Jméno konkrétní osoby nebo věci pozměň v abstraktum, tj. v atribut
toho, od koho (nebo od čeho) pochází následná činnost nebo trpnost. Jako:
*Bůh trestá později. Boží hněv dospívá později k své pomstě. Boj se Boha –
Božího hněvu.*
3. Abstraktní jméno atributu dej zase do genitivu a přidej k němu jiný
atribut²⁹⁴, související s tím prvním, takže místo *Boží hněv řečneš přisnost
Božího hněvu, místo unavit zkoušením – nevhodností zkoušení, protivnos-
tí, zhřešit z neznalosti – chybou neznalosti –*
4. Rozvíjej věci epitety a ta ber od věcí, které mají v první řadě a v nej-

vyšší míře příslušnou vlastnost. Chceš-li například říci tvrdá pouta, řekni
železná či ocelová či diamantová, tvrdé srdce – kamenné, nestoudné čelo –
nevěstčí čelo, změkčilý duch – ženský, péřový, ukrutná zuřivost – skytáka²⁹⁵

5. Trefněji se vyjádříš, pokud dáš na místo konkrétního výrazu abstrak-
tum: tvrdý – kámen, krutý – Falaris²⁹⁶.
6. Místo vlastního slova, spojení slov či věty použij něco jiného, ale tak,
aby se to vztahovalo k téže představě. Takže místo hněv řekni zuřivost nebo
žár zuřivosti, místo zadržovat klopytat jazykem. (Sem zkrátka všechny dru-
hy přenesených pojmenování.)
7. Místo slova s obecným významem uži nějakého s významem zvlášt-
ním, který je zahrnut v tom obecném. Takže místo začátek nějaké věci řekni
kolébka, místo utrpět škodu způsobit újmu na pověsti, na životě –
8. U sloves a příslovcí vyber v jakékoli řadě spíše vyšší stupně než nižší.
[Ale kde jsou ty stupně? Jejich místo je vlastně v metafyzice. Proto by se vytříbená pravidla
pro řeč dala stanovit snáze, kdyby je předcházely vytříbené stupně věcí.]
9. Pokud chceš něco říci, prohlédni si příklady k té myšlence a vezmi za
svůj ten příklad, o němž se domníváš, že je posluchači známější. Bude pů-
sobivější, než kdybys řekl to, cos hodlal říci (samozřejmě proto, že je tak
posluchač více upoután zjevností věci a že je jakoby zmaten, takže se stydí
přerušit tvou řeč). *Všechno to, co zjednává Senekovým spisům důstojnost, Plu-
tarchovým půvab a co stále poutá čtenářův zájem, není nic jiného než takové
krásné obrazy.*
10. Používej delších odboček, opisných výrazů, period – –
11. Jednoduchou větu změň ve vztahnou složenou. Z výrazu *být ten, kdo
vane vznešenost*, a proto je u Izajáše 63 i jinde²⁹⁷ věnován Bohu. Nebo také
značí pýchu či žert, pokud chce někdo mluvit tak zastřeně. Jako: *Volám tě.
Já jsem ten, kdo tě volá.*

Chvála attického stylu²⁹⁸

Nejvíce jsou hodni obdivu ti, kteří užívají prostředního druhu řečnické-
ho stylu, v němž se snad jakýmsi stěhováním duší spojily v jedno duše Ci-
ceronova a Senekova.²⁹⁹ A je to oběma k dobru, protože tento styl zhuťuje
a zahrocuje vlnivou lenivost slov prvního, zatímco písek druhého stmeluje
vápnum a suchou kostru věci odívá masem a tukem. Tak se v jednom setká-
vá *půvab bez nudy a síla bez drsnosti řeči.*

Kritika

Lze stanovit tři druhy kritiky. I. Kritiku slov. II. Kritiku věcí. III. Kritiku
metody.

1. *První* se obírá dohady, zda je čtený text přirozený (zatím byla pěstová-
na dostatečně, dokonce až přespřiliš).
2. *Druhá* se zabývá věrohodnými výzkumy, aby už jednou byly konečně
odhaleny podvody a aby bajky a smyšlenky byly veřejně prohlášeny za ne-
žádoucí. Nejvíce takových věcí je u Aristoteia, Aeliana, Plinia atd. a jsou tr-
pěny, přestože byly již tolikrát usvědčeny pravdou. Je to buď pro úctu
k starobylosti, nebo proto, že jsme se sami zřekli zkoumání, nebo proto, že
jak víme čtenáře potěší, může-li se něčemu podívat, a konečně proto, že je
zvykem ta místa používat jako ozdabu řeči (v podobenstvích a srovnáních).
Z toho plyne, že se nikdy nemá přísne vyfázovat – –
3. *Třetí* sleduje, zda je všechno uspořádáno tak, aby to mělo zjevný řád
a aby studium moudrosti bylo nasnadě, lehké a příjemné.

Aby naši potomci mohli vytvořit opravdovou kritiku a aby se vzdělanost mohla stále více a více třibít, rozvíjet a upevňovat, bude dobré vybudovat soustavy knih o všem, co se ví.

A také. Velmi pečlivou kritiku potřebujeme při hodnocení spisů novodobých autorů – které z nich jsou k něčemu dobré, které jsou bez užítka a které jsou na škodu, ať kvůli mravům, nebo pro zmatenou metodu. Také pro to, že se pod lehkovážnými názvy často skrývají velké věci, a naopak, pod velké názvy prázdnota. Příklad toho prvního je v Heinsiově spise Chvála osla, příklad druhého v Laurembergově Pansofii.³⁰⁰ Ó jak by to byla užitečná věc, kdyby se lidský duch osvobodil od tolikerého zdržování a bloudění!

Uvažoval bych o takovéto formě. Ať vznikne univerzální rejstřík látek a toho, co už o jednotlivých věcech existuje, co není prokázáno. Také ať je velmi stručně uvedeno, jací autoři existují a čím který vyniká. Ale k tomu by bylo třeba člověka velkého nadání nebo spíše mnoha lidí, kteří by spojili své úsilí. Nemyslím, že to může nastat jinak než dílem všeobecného sboru světa.³⁰¹

Čtenářská dovednost

1. *Definice:* Je to dovednost číst knihy a chápat je, aby se vědění rozrůstalo.

2. *Její nutnost* je zjevná z následujícího: 1. protože víc vidí oči než jedno oko; 2. protože jiní snad měli více času na práci než my, buď měli více prostředků než my, či měli více volného času, než můžeme mít my; 3. konečně proto, abychom měli vodítko pro vypátrání a prozkoumání mnoha věcí, které nám snad mohou přijít na mysl. Budeme se ovšem moci rozhodnout svobodně, že posílíme odložíme podpěrky a budeme se zabývat bezprostředně věcmi.

[A tak ať je doloženo, že Bůh chce a že řád jím v přírodě stanovený vyžaduje, aby se plzeň všech věcí dala prostřednictvím přenosu semene atd.³⁰²]

3. *Možnost* – kolik může kdokoli pilný a pozorný přečíst, zachová-li přitom řád.

4. *Snadnost*, pokud někdo rozumí oboru, tj. 1. pokud má alespoň přibližnou znalost těch věcí, o jejichž plnější pochopení usiluje; 2. pokud dobře rozumí řeči, již je kniha napsána; 3. pokud dodržuje správný postup analýzy – a vypisování – a pokud umí shrnout a prozkoumat, co četl. Co je na tomto místě patřičné, ať plyne z dovednosti. Když hodláme pojednat o této dovednosti, předešleme několik zásad, které jsou nezbytné proto, abychom věděli, jak knihy s prospěchem číst.

5. *Vlastní dovednost číst knihy* je zahrnuta v následujících pravidlech.

1. *Vážnější knihy, od nichž si slibujeme rozhojnění moudrosti, je třeba číst souvisle dvakrát nebo třikrát. Poprvé rychle, aby byly pochopeny. Podruhé s větší pozorností, abychom mohli posuzovat a přesně poznat i na prosté maličkosti. Potřetí, aby se věci v paměti ustálily.*
2. *Při prvním čtení vyznačme všechny pozoruhodné věci podtržením nebo hvězdičkami na okraji.*

[Úzkostlivá čistota některých lidí, kteří se neodvažují dotknout perem knihy (jako by ji zamýšleli ne užívat, ale znovu prodat), je škodlivá. Je hloupé šetřit papír, jenž musí zaniknout (řka kdosi).³⁰³ Neboť kdo by pokládal za rozumného rolníka, který by se bál zamazat srpy, motyky a rádlu, jako by byly jen pro oko a ne pro obdělávání polí. NB. Pokud nám kniha nepatří, dejme se brzy do pečlivého čtení a přepisování.]

3. *Při druhém čtení prozkoumejme celé dílo i poznámky, zda jsme je udělali správně, a přepíšme všechno zásadní mezi citáty, i když nám kniha patří.*

[NB. Z toho plyne trojí užitek. 1. Pevněji utkví, co jsme pochytili dříve. 2. Mnoho věcí, kte-

ř předtím unikly naší pozornosti, se dostane na brus úvah v druhém pořadí. 3. Pokud by tě napadlo něco mimo to, co bylo záměrem autora, můžeš to přepsat do citátů ne jako myšlenku mluvním tón, že ustavičně vypisoval.³⁰⁴ Kdykoli chceš Filip Melancthon pozorně probádat nějakého autora, opisoval ho – věci tak utkvějí hlouběji.³⁰⁵]

4. *I největší autory je třeba číst ne proto, že znají pravdu, ale protože ji hledají a ukazují cestu k hledání pravdy (Seneca, list 45³⁰⁶).*
5. *Knihy jiných autorů je třeba posuzovat mírně, ne jako Zoilos cupovat vše, co se nám snad nelíbí, nýbrž napodobit Sókratovu nestrannost. Ten, když byl dotázán, co soudí o málo učené a nejasné knize, laskavě odpověděl, že to, co pochopil, je dobré a že proto doufá, že je také i to, co nepostihl.³⁰⁷*
6. *Ať si každý vybere, co je vhodné pro jeho studium. Pansofik všechno (Seneca, list 109³⁰⁸).*
7. *Ti, kteří se píjí po obsáhlé vzdělanosti, musí číst mnoho knih, ti, kteří po různorodé, různorodé, ti, kteří po opravdové, opravdové knihy.*
8. *Opravdové vědění neposkytuje mnoho knih, ale dobré knihy (i když moudrý může mít prospěch i ze špatných; ale být moudrý, to není dáno každému).*
9. *Ze všeho, co čteš, si pořizuj výpisky. (K tomu se vztahuje celá Drexeliova dovednost pořizovat výpisky a je třeba ji sem převést.³⁰⁹)*
10. *Nemáme číst všechno, nač případně, ale podle jistého výběru, neboť není třeba číst mnohé, ale mnoho, tj. menší množství autorů, a to těch dobrých – ale pečlivě.*
11. *Ale neškodí nahlédnout ani do těch knih, které se jen namanou, pokud budeme věci vybírat a mít pevný cíl, to znamená, že budeme všechno zbytečně, špatně a mylně obracet k prospěchu pansofie. Prospěje to, pokud máš neomylný úsudek; pokud ne, je třeba to pominout.*
12. *Knihy se nemají číst proto, aby byly čteny, ale proto, aby byly chápány. Nesnažte se chápat jednotlivá slova, ale spíše jejich smysl. Není však třeba, aby knihy byly chápány jen pro pochopení samo, ale aby pochopeny rozhojnilo světlo moudrosti. Proto je třeba dbát, aby i žerty, hříčky, ba i marnost, nepravda a zlo byly příležitostí, jak vážně pokročit kupředu v pravdě a dobru. To nastane, jestliže nebudeme kvítky slov a věci sbírat jako dívky jen pro vnějškové potěšení smyslů, nýbrž jako věly a lékaři, tedy pro utváření medu a pro léčbu.*
13. *Knihy se nemají číst³¹⁰ s jiným cílem, než aby to, co bylo světeno papíru, vplynulo do mysli. Jsou totiž prostředkem jednoho rozumu pro vzdělávání druhého rozumu. Jejich užívání je tedy podobné užití vozu či plavidla, které kupci opouštějí, jakmile dospěli do přístavu nebo k domu.*

Dovednost chápat knihy jiných autorů prostřednictvím analýzy

1. *Nemá se analyzovat jakákoli kniha, ale 1. ta, která vážně probírá vážnou látku; 2. i přesto, že ji snad kvůli slohu nebo metodě zpracování probírá méně jasně.*

2. *Kdo chce s užitkem číst nějakého autora, ať především pozorně prozkoumá titul knihy, předmluvu a úvod. To je první pravidlo.*

[Stalo se totiž zvykem, že autor ve věnovacích dopisech nebo v podobných úvodních částech knihy naznačuje nebo vysvětluje, co zamýšlí. A je to správné. Povšechné poznání má totiž předcházet i zmatenému.]

3. *Při analýze měj vždy na zřeteli tři věci: 1. smysl slov – rozeber proto celé dílo gramaticky a lexikálně; 2. názor autora – proto rozebírej jeho slova logicky; 3. pravdu věcí – tím, že je prozkoumáš z hlediska skutečnosti, metafyzicky, fyzicky, eticky, teologicky atd.*

Neboli: Je třeba udělat rozbor 1. slov, přičemž vezmeme na pomoc dovednost rétorickou, gramatickou a lexikální; 2. myšlenek, neboli máme ze slov, která jsme analyzovali a porovnali s jinými u téhož autora nebo u jiných, vypátrat autorovo mínění; 3. věcný, konečně rozbor samotné věci. K tomu je tedy třeba nakonec dospět, jinak bys nevěděl, ale věřil. Aby se to dalo lépe pochopit, poněkud to rozvedeme.

Při analýze autorů je třeba postupovat tímto způsobem:

1. Především je třeba odstranit z řeči příkrasy, aby věc vyslovená nezačala lépe ukázala své rozčlenění. Toho se dosáhne *rétorickou analýzou*.
2. Pak je nutné rozložit periodu na věty, věty na spojení slov a slova, složené slovo na jeho jednotlivé složky a odvozené na jeho kořen a přípony, aby byl smysl zřetelný. To umožňuje *gramatickou analýzu*.
3. Nato zkoumej, jak jsou myšlenky autora ztvárněny jednotlivými slovy i slovy propojenými mezi sebou. To dokážeme *logickou analýzou*, s jejíž pomocí uvidíme, jakým způsobem spolu souvisí to, co souvisí, zda je to vztah příčiny a následku atd.
4. Potom se jasně projeví smysl samotných věcí, to znamená, že mysl ozárčí skutečné poznání, jehož jsme, jak se zdá, dosáhli *smyslovou analýzou*.
5. Toto pro smysly jasné poznání nám poskytne příležitost k úvahám, zda máme věci za takové, jaké jsou v nás nebo kolem nás, aby naše vědění nemáme zdáním bez věcného základu. Objevenou věc však opět dvakrát analyzujeme. Nejprve tak, že ji zbavíme umělých příkras, pokud nějaké má, aby se dala zkoumat její přirozená podoba. To bude *analýza umělých doplňků u věcí*.
6. Potom zkoumej věc tak, jaká je ve svém nitru, čím je a z jakých složek sestává, a v jakém uspořádání ty složky jsou. A to teprve bude *analýza přirozenosti*.
7. Nakonec hledej obecnou ideu věci *metafyzickou analýzou*.
8. Pokud jsme dospěli sem, budeme mít věci takové, jaké vyvstávají ze svých základů, a nebudeme mít, kam bychom pokračovali dál, leda až k prameni samotných idejí, k Bohu, od něhož, v němž a vůči němuž je všechno. Prozatím NB. bude možné přesným vymezením oněch šesti analýz nejen pochopit, ale i popsat a rozvést v pravidla 1. řečnické ozdoby; 2. gramatické zákony; 3. logické normy; 4. obezřetnost, kterou je třeba zachovávat stran smyslu; 5. umělé přídatky věcí; 6. přirozenost věcí.

Další připojená pravidla o analytické metodě.

U analytické metody je třeba postupovat od celku k větším částem, od nich pak k menším a zcela nepatrným. To znamená:

1. Napřed pohleď na celek z hlediska jeho rozsahu.
2. Všimni si, zda se zabývá jen jediným obsahem, nebo zda je jich více.
3. Pokud je jich více, zda jsou stejnorodé nebo různorodé.
4. Dober se otázek a zformuluj je nehledě na jejich množství.
5. Zvaž důkazy.
6. Potom odděleně zkoumej slova a věci.
7. Slova, abys pochopil názor autora.
8. Věci, aby sis utvořil úsudek o autorovi, nakolik píše správně, nebo aby sis utvořil úsudek i o sobě a o jiných, abys věděl, nakolik jsi doposud smýšlel či jednal dobře.
9. U slov, slovních spojení a vět zkoumej:
  1. Zda se ti zdají dost známá a zda dávají dost smyslu, zda mají jen jeden význam, zda je synonymická vyjádření obměňují, objasňují nebo zatemňují.
  2. Pokud jsou neznámá nebo ne dosti známá, najdi si jejich smysl. Pokud

mohou mít dvoji smysl, vypátrej, v jakém smyslu jich užívá autor. Pokud je výraz obklopen synonymickými vyjádřeními, urči, zda jsou užitá v naprosto stejném významu, nebo zda jen částečně.

Jak rozebírat pojednání

Axióm:

1. Ať slyšíš nebo čteš cokoli, dávej pozor, jaký cíl si vytkl ten, kdo o věcech pojednává.
2. Pozorně sleduj, jak k němu všechno náležitě dovedl.
3. Abys tohle mohl udělat, musíš rozlišit předmět od výkladu (problém od důkazu).
4. A výklad cizí od vlastního.
5. Pokud autor tlumočí cizí mínění, pozoruj, zda je schvaluje nebo neschvaluje a jaké má důkazy.
6. Pokud vlastní --
7. Ať se každá odpověď drží své otázky, každý důkaz svého problému.
8. Ve snůšce důkazů rozlišuj přesvědčující důkazy od těch, které více objasňují či rozvádějí.
9. Prozkoumej také důkazy, jsou-li jasné, zda jich je skutečně více nebo zda se různým způsobem neříká totéž.
10. Ať je ke každému objasnění připojena námitka proti němu, pokud vyvstane, a ke každé námitce její řešení, pokud je máme.
11. Pokud se vyskytnou dvojnásobná slova nebo slovní spojení, bude počátkem světla je té dvojnásobnosti zbavit. Atd.

Dovednost rozumně sestavit proslov a vést rozmluvu, stručně načrtnutá v základních rysech

1. Člověk je tvor schopný společenských vztahů a je uzpůsoben k rozmlouvání.
2. Cílem hovoru je buď nutné poučení, nebo příjemné potěšení.
[Žádný člověk totiž nestačí na všechno sám a nikdo se nerodí sám pro sebe. Všichni prostě potřebujeme nové vědomosti, rady, útěchu, povzbuzení a vzájemnou pomoc. Proto je osamělý život skutečně smutný, a přátelským rozmlouváním je tomu možné předejít nebo je možné to snést.]
3. Rozmluva má tři stupně: *být v něčí společnosti, rozmlouvat a domlouvat se spolu o určitých záležitostech*.
4. I němí mohou *být spolu* a navzájem se těšit a pomáhat si vzájemným stykem, jako to vidíme u nerozumných zvířat a u lidí němých od narození nebo u těch, kteří navzájem neznají své jazyky.
[Ale zde je stupeň vzájemných styků příliš nízký a přísluší spíše nečlověku.]
5. *Rozmlouvání* je vlastní lidem, kteří se rozumně a jasně navzájem informují o věcech. A to je předmětem našeho nynějšího výkladu.
6. Probrání životních záležitostí je vyšším stupněm a vztahuje se ke skutečným dějům života, i když je to zmatené jako život sám.
[Proto to rozřešíme jinak: na etiku, politiku, ekonomii.]
7. *Rozmlouvat* znamená vzájemně si zřetelnou řečí předávat zprávy o nezbytných věcech. Mezi přítomnými osobami se to děje prostřednictvím jazyka a říká se tomu *řeč*, mezi osobami, jež jsou od sebe vzdáleny, pomocí psacích prostředků a říká se tomu *dotpis*. Neměli bychom nevědět, co a jak propůjčuje obojímu půvab.
8. Druhy řeči jsou zase dva, buď totiž jeden mluví sám, zatímco druzí poslouchají, nebo více lidí mluví střídavě. To první se nazývá *proslov* (pokud

rozlišujeme, na fóru řeč v chrámu kázání, ve škole deklamace), to druhé rozmluva.

[Pravidla proslovu je třeba probrat dřív, protože když mluví jeden, je to jednodušší, než když se má bremenem hovoru rozdělit mezi více lidí.]

9. Proslov je tedy řeč jednoho, čili řeč, kterou jeden člověk začne, rozvíjí ji a ukončí ji, přičemž druzí mlčí.

10. Má sedm částí, pokud se posuzuje celá.

1. Úvod, jímž se připoutává pozornost.
2. Rozvržení, jímž se věc, o níž se má pojednat, dostane do popředí.
3. Objasnění, pokud to vypadá, že je v rozvrhu něco temného.
4. Dokazování, pokud se zdá, že věc má v sobě něco, co vzbuzuje pochyby.
5. Zamítání, pokud se vyskytne něco, co se protví důkaznímu postupu.
6. Užitek z vyložené pravdy.
7. Závěr.¹¹¹

Neboli, dokážeš plně poučit, pokud

1. vhodným úvodem upoutáš pozornost;
2. rozvrhneš si věc, kterou hodláš v řeči projednat;
3. rozvrženou věc objasníš;
4. objasněnou prokážeš (důvtipně);
5. vyvrátíš námitky proti důkazům (důmyslně);
6. vyvodíš užitek a důsledky dostatečně vyložené pravdy (důrazně);
7. vítězoslavně řeč uzavřeš.

[Těchto sedm částí je obsaženo v každém rozumném proslovu, ať je to školní deklamace, politická řeč, duchovní kázání či jakákoli řeč soukromé povahy, i když se někdy něco vypouští, pokud je věc všeobecně známa, nebo se přidává, pokud se vyskytne něco, co není od věci. Anebo se věc konečně transponuje, a to buď kvůli umnému zivárnění, nebo z nutnosti.]

11. Zákonitosti této věci ať však stanoví rozumná úvaha: 1. Co je nezbytné a co ne. 2. V jakém pořádku se toto má zde či onde použít, zda přímým nebo nepřímým způsobem, nepokrytě či zastřeně. 3. Zda chceš něco probrat naráz nebo postupně, souvisle nebo rozptýleně.

Dialogická dovednost, to jest dovednost rozmlouvat

Pěkný kus našeho života sestává ze vzájemných styků, styky pak z rozmluv jako z pojítek ve stycích rozumného tvora, lákadél rozumu, léků proti omrzelosti. Někteří jsou od přirozenosti způsobilí k rozmlouvám, jsou výmluvní sami od sebe, jiní získali výmluvnost díky vzdělání, jímž se vyzbrojí, neboť mysl oplývající znalostmi věcí se snadno projevuje navenek slovy. Naproti tomu existují někteří lidé, kteří mluví hodně pomalu, ba jsou dokonce takřka zamlklí, buď pro nicotnost věcí, jež mají v mysli, nebo proto, že jejich jazyk není stejně rychlý jako jejich myšlení. I když je pobídněš k hovoru, stejně záhy umlkají a přerušují rozmluvu. Jedni i druzí tedy potřebují nějakou dovednost. Posledně jmenovaní proto, aby v lidském divadle nebyli němými osobami¹¹², první proto, aby neplkali bez míry a konce. Nacrtne tedy krátce tuto dovednost.

1. Rozmluva je řeč střídavě vedená mezi dvěma či více lidmi a skládá se z otázek a odpovědí.

[Ať už se odbyvá přátelským či nepřátelským způsobem, nejspíše ovšem přátelským. Neboť nepřítel buď nepoctí nepřitele tím, že by ho oslovil, nebo jej oslovuje útočně, vyčítavě či vyhružně. Rozmluva započatá tímto způsobem se buď přerušuje, nebo se zvrtně v hádku, což je zrušná forma rozmluvy, neboť většinou vyústí v něco, co nemá s rozumem nic společného.]

2. Prvotním cílem rozmluvy je vzájemné sdělování věcí. Buď si navzájem předáváme zprávy o tom, co neznáme z vědecké a naukové oblasti, nebo si vzájemně doporučujeme dobro a odvracíme se od zlého v oblasti ctností a vůle, jež je dbalá cti, nebo se konečně vybízíme k následování dobra

a k úniku před zlem v oblasti ducha a viry, a jsme hned povzbuzeni, hned zastrašení přísliby nebo hrozbami.

3. Druhotným cílem je buď osvětlení ducha znaveného prací, nebo únik před smutkem vyvolaným nedostatkem práce, nebo touha navázat s někým známost či vypátrat jeho tajemství, nebo konečně cvičení ducha a jazyka, když někdo věnuje péči jejich třibení.

4. Prostředky nutné k započetí rozmluvy jsou určité osoby, určitá látka, příslušná forma rozmluvy.

5. Je třeba nejméně dvou osob, aby byl, kdo by se tázal a kdo by odpovídal. Vhodnější však jsou tři, aby nechyběl prostředník, když tazatel neporodruhému. Tyto tři osoby nazveme vědecky oslovující, rozvíjející rozmluvu a ten, kdo do rozmluvy zasahuje.¹¹³

6. Jako látka (jak také říkáme obsahu rozmluvy) je žádoucí nějaká užitečná věc (buď pro oba rozmlouvající, nebo alespoň pro jednoho), ale přece neznámá nebo ne příliš známá.

[Neboť mluvit o nevěci by znamenalo mluvit hlouposti, mluvit o neužitečné věci by bylo bez užítka, mluvit o věci do hloubky známé by bylo nudné. Jako se totiž nepouštíme do práce, pokud nekonáme dílo, a po skončení díla ustane i práce, tak vedeme rozhovory proto, abychom poučili sebe či druhé o neznámých věcech. Když jsme dosáhli poučení, přestaneme.]

7. Forma rozmluvy se skládá 1. z dotazu; 2. z odpovědi; 3. z pokračování v otázkách a odpovědích, jak dlouho je třeba.

8. Otázka je látkou řeči a stanoví, co je třeba prozkoumat.

9. Odpověď je zpracování oné látky a nabízí objasněnou věc.

10. Pokračování v řeči je rozbor dané odpovědi nebo nová otázka. Stejně řeč rozvádíme dál, pokud je třeba.

11. Tolik o cíli a o prostředcích k dosažení cíle. Následují způsoby, jak dbát náležitosti při tomto jazykovém styku. To bude spočívat v tom, abychom uměli rozmluvu obezrale 1. začít; 2. vést; 3. uzavřít, a abychom si všude počínali s rozvahou; 2. příjemně; 3. a ve stanovených mezích.

12. Začít rozmluvu přísluší vlastně tomu, kdo oslovuje, pokračovat v ní má ten, kdo rozmluvu rozvíjí, pak zase oslovující a ten, kdo do ní zasahuje, ukončit ji má zase ten, kdo oslovoval.

13. Začít vhodným způsobem rozmluvu znamená nezačít bez určité příležitosti a ne bez nějakého úvodu, ani bez zdvořilého dotazu.

14. Vhodná nebo vhodně připravená příležitost k rozmluvě je nutná proto, abychom se vyhnutí všetečnosti. Když ji někdo projeví vůči tobě, jasně tě oslovením zneváží.

[Neboť promluvit bez příležitosti se jeví jako prázdň, vybitat si hloupé příležitosti je hloupé, avšak vytvářet si vhodné příležitosti je důvtipné.]

15. Je třeba se chopit nějakého podnětu k rozmluvě, jaký vyplývá buď ze současných potřeb, nebo z nějaké předchozí události, či z některé, jež má nastat v budoucnu a v kterou buď doufáš, nebo se jí bojíš, a konečně z čehokoli, co zaznamenaly tvé oči, uši a mysl a co se zdá, že to můžeš vztáhnout k přítomné osobě, věci, místu, času atd.

[Ať čteš jakékoli dialogy, historické spisy nebo Písmo svaté, uvidíš, že všechny rozmluvy jsou podmíněné příležitostí, jako Gn 1,26 a 3,19 a kap. 4,6. Tak i Mt 4,3; J 4,7 –]

16. K rozmluvě není třeba pouze příležitosti, ale i nějakého úvodu, abys nezačal z ničeho nic, což svědčí buď o pyše, nebo o nevychovanosti. Ale když před otázkou položíš nějakou zdvořilou formulku pro upoutání pozornosti, nebude to, co hodláš pronést, vycházet z ničeho, protože to vzbuzuje očekávání.

[Upoutat pozornost znamená v tomto případě buď pozdravit, jestliže máš někoho proti sobě nebo ho oslovíš buď při příchodu, nebo při prvním setkání, nebo požádat o dovolení, když se hodláš zabývat nějakou nezbytnou věcí, nebo uvést příčinu, proč ses rozhodl někoho oslovit.]

17. *Otázka* bude zdvořilá, pokud jasnými slovy vysvětlíš, co je předmětem dotazu, aby ten, ke komu promlouváš, poznal, že mu nevykládáš plytký žvást, ale věc nějak užitečnou.

[Tak získá rozmluva vhodný začátek.]

18. *Pokračování rozmluvy* závisí na odpovídajícím, nebo zase na tazateli či na nějaké třetí osobě, která do rozmluvy zasahuje.

19. *Úkolem odpovídajícího* je odpovídat na otázky, a to přímo či nepřímě, nebo vůbec ne.

[Celkem totiž existují tři druhy odpovědí: přímá, nepřímá, žádná.]

20. *Přímá odpověď* je prostá a vyhovuje v prostých případech.

[Jako v 2 Kr 10,16¹¹⁴. Což není tvé upřímné srdce se mnou? Odpověď: Je --

NB. Je však dovedné odpovědět i tímž výrazem, ale v širším významu. Například, kdyby se někdo ptal, co se nejvíce hodí pro křesťany. Odpověď: Být křesťany, to znamená pravými napodobiteli Krista. Kdo je nejlepší král? Ten, kdo je králem, tj. ten, kdo kraluje. 2. Výrazem značícím pravý opak buď s tímž, nebo s širším významem. Jako: Co se nejvíce hodí pro křesťany? Odpověď: Aby byli co nejméně podobní pohanům.]

21. *Nepřímá odpověď* je *důvtipná* a *vyhovuje důvtipným*.

[I. Když se odpovídá na smysl a ne na slova, nebo naopak v prvním případě vážně, v druhém žertem, jako L 13,23¹¹⁵. 2. Když se odpoví dvojnásobně, buď proto, že tazatel užil dvojnásobného slova, nebo že je pronesen ten, kdo odpovídá. To se někdy stane ze žertu, někdy kvůli dalšímu zkoumání. 3. Když se odpoví otázkou buď jednoduchou, nebo dilematickou¹¹⁶, s tím cílem, aby si ten, kdo nás oslovil, odpověděl sám, nebo abychom z jeho odpovědi mohli vyvodit, jak ji obrátit proti němu. Jako ... Matouš 21,23.24 a 17,20¹¹⁷.

NB. Někdy vydá i pouhá inverze na pěknou a břítkou odpověď. Jako kdyby Španěl v Belgii, když uvidí přinášet kapouna, řekl: Kapouna bez pomerančů? A belgický hostitel by odpověděl: A vy Španělé pomeranče bez kapounů.¹¹⁸ Atd.]

22. *Žádná odpověď* je *buď neomalená a důstojných věcí či osob nehodná, nebo bystrá a hodná nedůstojných*.

[Můžeme odpovědět naprosto duchaplně, neodpovíme-li nic. Silně se to totiž dotkne tazatele, jež takové mlčení vlní buď z nerozumu, nebo mu vyčítá nedůstojné počínání. Z toho mají Němci své „Žádná odpověď je také odpověď.“¹¹⁹ Tak bystře odpovídáme neználcům, kteří nás unavují zbytečnými a nicotnými otázkami, nebo zlomyslníkům, kteří nás napadají, když jsme zkroušeni. Oběma těmito způsoby odpovídal často svým odpůrcům sám Kristus.]

23. *Jak oslovující pokračuje v řeči*, to záleží vždy na odpovědi druhého účastníka rozmluvy. Ta může být trojí.

24. Buď *schvaluje* to, co první pronesl, a dokládá to novými důkazy, nebo to *osvětluje* či *rozvádí*. Jako --

25. Buď *mirně popírá* jeho odpověď a uvádí příčiny nesouhlasu, nebo alespoň *mirně omezuje* její platnost, nebo *prosí*, aby věc sám objasnil či prokázal nebo dále rozvedl. Jako --

26. Buď *položí novou otázku*, jež by měla zřejmě vyvstat z látky probírané v přítomné době, a *nevnáší* do hovoru nic cizího nebo nepřislusného. Jako --

27. *Ten, kdo zasahuje do rozmluvy, může také přispět k pokračování rozhovoru*, pokud odpoví jinak na otázku, na niž již slyšel odpověď, a to tak, že se buď *pokouší přivést ke shodě* ty, kteří si navzájem nerozumějí, nebo se také sám *zeptá na něco užitečného*, pokud neslyší, že ta otázka již padla.

[Probírali jsme všechno, nač, jak jsme připomínali, má dbát ten, kdo oslovuje, i ten, kdo s ním hovoří, aby nemluvili bez příležitosti nebo bez úvodu a nezdvořile, aby nestočili hovor někam úplně jinam atd.]

28. *Tolik o zásadách pokračování v rozmluvě*. Když tyto zásady vezmeš na vědomí, bude pro vzdělané muže snadné prodlužovat hovory třeba do nekonečna. Jako totiž spolu nepřetržitě souvisejí věci, tak mysl soustředěná na věci spřádá stále své myšlenky a spojuje je podle řetězce příležitostí, a kdo je zběhlý v jazyce, tomu nemohou nikdy chybět slova, jimiž by ty myšlenky přioděl.

29. *Úkolem dovednosti je také dát rozmluvě vhodné završení*,¹²⁰ a to buď

124 Pansofia

tak, že poděkujeme za laskavost, nebo požádáme za prominutí, pokud se do řeči vloudilo něco nepříjemného. Vždy však se zdvořile pozdravíme a proneseme nějaké zbožné popřání.

30. *Rekl jsem, že závěrečné partie rozmluvy* přísluší tomu, kdo oslovuje jako první. Hovor tedy ustává tam, kde začal. Stejně tak uzavírá u zlatého řetězu celý řetěz první očko, do něhož se zapojí poslední.

31. *Zbývá několik věcí, na které mají brát v průběhu rozmluvy zřetel všichni*: totiž *rozumnost, přívětivost a ohled na jisté meze*.

32. *Rozumnost spočívá v tom, že každý z rozmlouvajících* hledí na to, s kým mluví, a *dává pozor*, aby svými řečmi něco nezpůsobil ať druhým, nebo sobě samotnému.

[Oslovovat máme totiž každého známého skromně, neznámého opatrně, přítele míle, nepřítelě obezřetně, mladšího člověka vlídně, staršího pozorně, nečinný má nečinného oslovit volně vy a velmi stručně. Protože kdo má mnoho prací (nebo je-li sám zaneprázdněn) několika slovy, to znamená, že sám šetří slovy a chce, abychom jimi šetřili i vůči němu, ledaže jde o zcela nutná sdělení, a i to raději jen slůvkem a ne slovy. Jinak toho člověka znudíš, způsobil mu ztrátu času a zdržení v důležitějších záležitostech.]

33. *Přívětivost dodáváji rozmluvě* jak uhlazená tvář a posunky (nebo také věc vyžaduje), tak především *čistá a průzračná řeč a pěkné obraty* všeho druhu, vhodně rozmanité.

[Právě těmto věcem se lze přiučit u dobrých dialogiků, Platóna, Petrarky, Vivese, Erasma, a z živé praxe zkoušených politiků.]

34. *Poslední ctností rozmlouvajících je respektování mezi tak, aby ani v nejmenším neodbočovali a neminuli se cíle*. Nebo pokud by bylo vybočení delší (a tomu je možné se sotva vždycky vyhnout), ať se vrátí co nejrychleji k hlavnímu záměru (původnímu rozvržení), dokud se slušně nedostanou na konec rozhovoru.

[Od vytčeného záměru se mohou odchýlit nejen nezkušení, ale i vzdělanci, a to tím snáze, čím spleťtější myšlenky mají v mysli. Jako může ve viru společnosti někdo snáze narazit na osoby či věci, které mohou uchvátit smysly, soustředit je na sebe, a tím upoutat, než na opuštěném místě, kde je samota, tak i mysl, která je naplněna věcmi, ať se začne zabývat čímkoli, se snáze přenesou k jiným věcem, než člověk myšlenkově chudý, jenž to málo, co má, svírá tím pevněji. Proto si učení muži musí vzít na pomoc dovednost, jež by je poučila pravidly, aby buď neodbíhali od vytčeného záměru, nebo aby se k němu rychle vrátili a aby se dále věnovali základní otázce. Touto dovedností je sama logika, udržující myšlenky v příslušných mezích.]

Dovednost psát knihy

1. *Knihy* jsou poklady myšlenek, výroků a skutků zprostředkovaných potomstvu.

Knihy jsou tedy užitečné, pokud popisují moudré myšlenky, výroky a činy. Pokud ličí plytké a hloupé, je to zbytečné mrhání časem a prostředky, pokud jednají o špatných věcech, nebo o věcech dobrých a je to špatně napsáno, bude třeba je nazvat zřídnymi knihami.

2. Existují knihy buď o minulosti, *historické*, nebo o budoucnosti, *prorocké*; nebo přinášejí mylné zprávy o současných záležitostech, *dogmatické*, nebo knihy zabývající se sporem, *polemické*.

[Jak spisovatelé, tak i čtenáři by si měli povšimnout, že u knih je něco 1. podstatného; 2. pomocného; 3. případkového. To podstatné je pravda všech věcí, která se musí vyložit teoreticky, prakticky a rétoricky. Pomocné věci či nástroje jsou 1. metoda sloužící k snadnému pochopení věci; 2. rejstříky; 3. cvičení. Případkové jsou různé ozdoby, předmluvy, doslovy, odbočky, že je něco napsáno raději tím či oním jazykem.]

3. *Třebaže se zdá, že máme nadbytek knih, takže snaha o zvýšení jejich počtu se může zdát zcela zbytečná, přesto je nutné psát i nové knihy*, protože zůstaly i látky, jimiž se dřívější autoři nezabývali nebo se jimi zabývali sotva povrchně, a protože i o věcech probraných již dříve odhalil čas mnohonového a lépe.

Pansofia 125

[Světlu jsou nechyběly knihy (o tom svědčí nekonečné množství svazků v knihovnách), ale knihám chybí: 1. Některé lásky, protože ještě není popsáno všechno. Kdekoli se proto najdou nečistoty, tam je třeba doplnit. 2. Řád a světlo, protože různé se střetávají názory vlnící temno a nejasnosti. 3. Mistry jim chybí síla pravdy, protože různé se střetávají názory vlnící temno a nejasnosti. 4. Raději smlčím, že mnoha knihám chybějí i čte- působí chaos a nedostává se zjevných důkazů. Raději smlčím, že mnoha knihám chybějí i čte- třeba vědět, bylo přístupné ve stručnější a jasnější podobě.]

4. K psaní nových knih je nutná velká moudrost a pile, aby se nevydalo nic, co by mysl dobře nerozvažila, kde by byl úsudek nezralý a pravda nepevná a co by nebylo obecnou nadějí považováno v budoucnu za užitečné.

[Důvod k rozvažování není jediný. Především jsou knihy samy věc jaksi posvátná a nemají být znesváčeny žádným zlehčováním. Neboť je-li nebezpečné prodávat místo léků sloužících tělu nějaké břečky, což nebude stejně nebezpečné plnit schránky moudrosti hloupostmi? A protože rozum, díky němuž jsme lidmi, je část Božího dechu, je nám zcela cizí vybočovat z dráhy rozumu něčím ne zcela jasným, ne zcela pravdivým a ne zcela uspořádaným. Konečně je kvůli svobodě třeba brát zřetel na potomky, jimž hodláme radit, abychom je nezatěžovali nepotřebnými hloupostmi.]

5. Kdekoli tedy připadne na myšlenku psát knihy, ať si vytkne jasný cíl. Aby totiž nepsal jen proto, že prahne po proslulosti, nebo aby jen neroz- množoval zisky tiskařů či nezaplňoval dílny a nemrhal duchem, ale cístě pro pokrok věd nebo proto, aby bylo lidské pokolení obdařeno nějakým novým, skvěle užitečným vynálezem nebo návrhem něčeho, co se vynalezl má. Neboť stejně jako rodiče chystají z jakéhosi přirozeného popudu dě- tem snaživé dědictví a bedlivě ochráněné jim je zanechávají, tak mají moudří mužové potomkům (které máme ze stejného pudu přirozenosti ja- koby za syny) postoupit vlastnictví moudrosti, které rozhojnili nakolik mohli. A nemají k tomu jiný důvod (pokud jsou skutečně moudří, nepři- pustí, aby se sem vmísilo něco plytkého), než že touží pomoci svým součas- tům i potomkům. Indické národy prý měly napodobeníhodný zvyk, že nedovolovaly, aby se knihy vydávaly jen kvůli něčí soukromé touze po slá- vě, ale pro veřejnou vážnost. Neboť pokud někdo z nich vymyslel něco no- vého, musel prý to předložit králi, aby byla věc schválena označením krá- lovské pečeti, pokud by byla prospěšná státu, a konečně aby byla veřejně rozhlášena spolu s pochvalou vynálezce a s obecnou užitečností. Tak si na- vykli obdařovat autory výjimečných děl odměnami a výsadami a trestat věčným mlčením ty, kteří jen staví na odív hlouposti a lži.²²¹ Kdybychom dnes znovu zavedli tento zvyk, nebyl by svět zaplavován takovým množ- stvím zbytečného papíru.

6. Není tedy záhodno sepsávat nic, než nové a čerstvě objevené věci. Komu je prospěšná stokrát ohřívaná kaše?²²² A protože se sotva dá říci ně- co, co už nebylo řečeno dřív, je třeba ty věci obecně lépe uspořádat podle přirozeného řádu nebo prozkoumat pravdu jednotlivostí zvlášť. Většina no- vých knih by neměla být ničím jiným než knihami pokusů, nebo by měla být doplněním mezer, pokud něco uniklo píli našich předchůdců, aby tak řád, pravda a plnost věci zaznamenávaly stále pokroky. Zkrátka, nechť ni- kdo nenapíše žádnou knihu, od níž by čtenář nepovstal poučenější, lepší nebo výmluvnější.

7. Proto se takové práce nemá ujmát kdekdo, nebo se nemá od kdekoho očekávat. Přislouží to jen pilným a skromným mužům, kteří nemají na mysli nic jiného než pravdu a veřejný prospěch, ne takovým, již umějí jen hájit své záležitosti, škorpit se a vršit chybu na chybu. Blaho škol, církve a státu závisí na tom, že se z veřejné moci králů a knížat zakáže činnost bídých opisovačů a vykradačů cizích knih a že se pro ně stanoví veřejné tresty; ne- bo ať musí alespoň každý autor na začátku knihy zdůraznit, jaké nové po- znatky kniha obsahuje.

[Viz i Huartovu radu v *Scrutinium ingeniorum*, s. 219, 220, 221.²²³]

8. Toho se ovšem nemusí obávat rozumní muži, jestliže znovu pomyslí na to, že jejich pověst závisí na tom, jaké vytvářejí a vydávají knihy. Pokud cenou jejich nadání, vůle a mravy, nepřipustí nic nevhodného. Jestliže nikdo namalovaná, bez správných proporci a pokřivená, jakpak by dovolil, aby obraz jeho duše nebyl vypracován s největší přesností? Zvláště když v prv- ním případě lze svěst odpovědnost na malíře, v druhém však není žádný náš vůle stejně pečliví, jako když hodláme sepsat závěť, jež se týká společ- nosti nebo potomstva. Jestliže se totiž o závěti, i když ji má číst jen málo li- di a pojednává jen o pomíjivějších věcech, má uvažovat vícekrát a velmi pečlivě, v tom druhém případě se to dít nebude? Tam, kde vyznáváš, že od- kazuješ potomstvu dary svého ducha, tj. poklady moudrosti, které ti světil Bůh, chceš místo odkazu nabízet uhel, plevy a smetí? Nechť zmizí tato opo- vážlivost a pro mnoho lidí osudná hra ve věcech příliš vážných.

9. *Avšak jak?* Odpověď: 1. *Rozmanitě*, bez opakování starých věcí. 2. Tak, že své nové poznatky předkládáme *stručně a jasně*, aby vznikly knihy, jež by se daly bez nesnázi číst a snadno pochopit. 3. *Prostě* aniž prodáváme něco neurčitého za jisté a prozkoumané věci. Postačilo by totiž buď sepsat vzdělaným způsobem otázky, aby nechyběly podněty pro povzbuzení du- cha a vyvolání pochybností. Ať se spisovatelé chrání balit své zboží do li- ché chvály a přivěšovat břečlan k hůře prodejnému vinu, aby tak zapůsobili na kupce a čtenáře nádhernými tituly. Neboť je-li ztráta času věc velmi škodlivá, jsou tyto spisovatelé těmi nejničivějšími zloději, kteří hodlají dovednými kejtky oloupit o drahocenný čas mnoho lidí (aby posloužili své velmi klamavé slávě). 4. *Moudře*. Nabízet čtenářům věci, ne miněni o vě- cech. Ať od této chvíle taková slova zmizí. To je názor Aristotelův, to je mí- nění Alberta Velikého, stejně i Paracelsovo atd.²²⁴ Ale ať najdeš cokoli, co autoři sepsali, zkoumej, zda výsledek souhlasí. Pokud ano, není už třeba uvádět svědka, ale postavit věc samu tak, aby se dala vidět a nahmatat. Ne- boť dát se od věci odvést jinam (v čemž se tisíckrát zmylíme), to je věc té nejzbytečnější a neškodlivější všetečnosti. Kromě toho uvaž také toto: Proč raději nechceš, aby bylo vidět, že co píšeš, píšeš sám za sebe, než aby té všichni viděli opisovat a také krást? Jestliže se zkouška nepodaří, je třeba citát vyřadit a raději jednou se ctí pohřbit omyly klasiků, než je tisíckrát znovu uvádět, třebaže se nikdy neshodují s pravdou, a znovu je tím odkrý- vat a obnažovat. Nemůžeme totiž hledat pláštík pro omyl oproti zjevné pravdě, tím méně jeho obhajobu. Je lépe jej zanést do soupisu omylů, o němž hned promluvíme.

[Ať nikdo nelituje přečíst si Senekův list 85; to doporučuji a k tomu vybízím.²²⁵]

10. Při psaní knih je třeba věnovat svrchovanou pozornost také kvalitě stylu. *Různí se totiž, tak jako existují knihy dogmatické nebo rétorické*. V těch prvních se má všechno psát stylem pravdy, tj. jednoduchým slohem, přes- nými slovy i větami, nijak jinak než jednoznačnými výrazy, jako ve vědách. V rétorických knihách (kde se chvála a hana věcí nepodává přesnou filozo- fickou, ale volnější a přístupnější metodou, a ani ne tak pro poučení jako pro povzbuzení), kde se více přeje místním, dobovým a osobním poměrům než výslovné pravdě, může být mnohé vyřčeno pro vnější iesk a pro potěše- ní, ozdobně, jinotajně, s nadsázkou a ironicky. Takovými kvítky protkali svá díla všichni řečníci a básníci a mezi filozofy Platón, Plútarchos a Sene- ca, z teologů Origenés a Řehoř.²²⁶ A většina děl klasických autorů je pře- psána smíšeným stylem, tak jak je to právě napadlo. Při četbě klasiků je te- dy třeba prozíravě dbát na to, abychom nechápali dogmaticky něco, co je napsáno po rétorickém způsobu.

[Otázka: Je prospěšné uvádět vždy jména autorů, nebo se mají vypouštět? Odpověď: Kde je ke zjednaní důvěry třeba autority, tam určité. Ale připojovat jména autorů k jakémukoli bystrému výroku, slovnímu spojení či slovu, to je, jak napsal jeden nadaný spisovatel¹²⁷, právě tak nezbytné, jako znát jméno ševce, krejčího a řemeslníka, který vyrobil střevice, punčochy a nůž, jež používám.]

11. Také je prospěšné, aby některý z nejvzdělanějších mužů založil dva seznamy, seznam věci *vzbuzujících pochyby* a seznam *chyb*, a to v kterémkoli oboru, například v přírodních vědách, v oboru dovedností, v právních vědách atd. (viz Verulámský, s. 162, 163¹²⁸). Je třeba jen dávat pozor, abychom nezamítli něco ne dost prokázáno (raději to zanes mezi věci nejisté a pochybné, neboť jiný snad pochopí to, co tys nemohl).

Takové soupisy omylů a chyb by měly být veřejně vystaveny, aby je měl každý, kdo se pustí do čtení starých autorů, jako vodítko a aby neházel ka-

mením na týž cíl.

12. Jakého úsilí při opravách věcných a slovních omylů vyžaduje revize knih, o tom viz jinde. Píle autorů zjednala slavným spisovatelům takové jméno, že se o jejich dílech říká, že voní spíše olejem než vínem, že jsou psána na vodě a že je mohou pochopit pouze pijáci vody. Sám Cicero, ačkoli byl od přírody nadán k výmluvnosti, se přesto nikdy nedal pohnout k tomu, aby na veřejnosti promlouval bez přípravy (ani aby tak pro veřejnost psal). A když někdy hrozila časová tíseň a nějakou náhodou byl odložen spor na fóru, daroval tomu z otroků, který mu to první přišel oznámit, svobodu za dobrou zvěst. Z toho je tedy patrné, proč jsou spisy klasiků přirovnávány k pokladům a odkazům: protože teprve mnohým přepracováním těch děl dosáhli světla, významu a slávy.

13. Pokud něco vydáváš, svého nebo cizího, nehonos se dokonalostí ani po mnohanásobném vypilování, i kdybys všechny daleko předčil. V lidských záležitostech není nic absolutního, takového, aby se k tomu nedalo nic dodat. Je nutné napodobit Apellovu skromnost¹²⁹. Ten k obrazům, jež namaloval, nikdy nepřipisoval *Apellés vytvořil nebo namaloval* (i když to byl vžitý zvyk), ale *Apellés vytvářel či maloval*, aby mu proti různosti mínění zbýval prostor pro omluvu a pro ospravedlnění, jako by chtěl něco opravit, pokud to bude třeba. Velmi nadaný muž se nikdy svými výtvoři nezalíbil sobě samému natolik, aby sobě samému tleskal nebo aby se dal strhnout veřejnou pochvalou, i když nic nevypadalo dokonaleji než jeho obrazy, jež se všem velmi líbily.

O uchování vzdělanosti prostřednictvím zřizování knihoven¹³⁰

Dokonalá knihovna (kde je každá kniha, která v ní z těch nejlepších může být) je shromážděním starých moudrých mužů, v němž se zcela svobodně pronášejí názory o nejzávažnějších otázkách. Kdo tato shromáždění pilně a pozorně navštěvuje, může znát to, co znali ti všichni.

Otázka: *Mají se zřizovat knihovny?*

Samozřejmě. Z těchto důvodů:

1. Ke cti Boha, prvního zakladatele knihoven. Neboť prvním původcem knihoven byl Bůh, jenž vyzval Mojžíše k sepsání zákona a k tomu, aby původní exemplář napsaného uchoval ve schráně smlouvy a odtud aby se pak opsaly kopie pro krále a pro ty, kdo by je chtěli.¹³¹ Knihovny zbudovali Jozue, David, Šalomoun, prorokové. Odtud jsou první exempláře svatých knih.

2. Kvůli předkům, abychom chovali v paměti ty, které Bůh ráčil osvětit světlem moudrosti.

3. Pro nás, neboť kniha je oporou paměti: protože i to, co jsme se už naučili, může vyvanout, pokud se znovu nepraví do paměti.

128 Pansofia

4. Je třeba mít ohled na potomky, abychom jim i my předali nejlepší dědictví moudrosti, aby se nevrátilo barbarství jako za Gótů.

II. *Kdo má zřizovat knihovny?*

1. Králové, knížata, panovníci a státy musí podle příkladu Ptolemaiova¹³² po zásluze vynaložit jak něco pile, tak i prostředků.

2. Ať si všechny akademie a školy bez výjimky drží dokonale vybavené knihovny.

3. Všichni vědě oddaní studenti, učenci, duchovní pastýři atd. Pokud mohou se spolu dohodnout přátelé, dva, tři, čtyři, šest či deset tak, aby první koupil filozofy, další teology, další politiky, historiky, lékaře atd., aby z těch všech knih plynul obecný užitek.

III. *Jakými knihami mají být vybaveny?*

Starými i novými (Mt 13,52¹³³). Stejně jako v Písmu máme Starý a Nový zákon, tak je nezbytné mít v knihovně knihy starého i nového světa. V prvních třech dnech trvání světa bylo světlo neuspořádané, čtvrtý den přinesl světlo rozdělené nebe. Ať je proto i pansofické nebe opatřeno novými světly.

Dále se knihovny nemají pořizovat z jakýchkoli knih. Neboť k čemu je dobré snažit se budít dojem zbytečnou a nákladnou nádhrou? Je totiž jisté, že mnozí spisovatelé jsou prázdní, jaloví, a že neptinášejí nic, co by si nevypůjčili odjinud. A věnovat se četbě takových autorů znamená darmo zmařit pěkných pár hodin. Proč tedy mají být tak na obtíž? Nebo snad stavíme prostředkem proti velké námaze. Neboť jako se ve veřejných budovách neuchovávají podobizny a sochy jakéhokoli obyčejného člověka, nýbrž jen slavných mužů, tak mají být i v knihovnách knihy (jež jsou podobiznami ducha) jen od těch nejmoudřejších lidí.

Pozorně si tedy zapamatuj:

1. Nechť mají veřejné knihovny knihy sepsané o jakékoli látce. Soukromé knihovny, pokud prostředky vlastníka neumožňují totéž, alespoň nejdůležitější z důležitých nebo alespoň nejdůležitější díla toho oboru nebo odvětví, kterému se vlastník věnuje. (Sem soupis autorů.)

2. Nechť jsou v knihovně staré i novější knihy, latinské i řecké, hebrejské i v mateřské řeči, sepsané jakýmkoli známým jazykem.

[Nic nebrání ani tomu, aby i cizokrajné jazyky měly zastoupení ve významných knihovnách kteréhokoli národa.]

3. Ať se o jednotlivých látkách shromáždí co možná nejvíce autorů, jak *didaktiků*, kteří věci navrhuji, tak *komentátorů*, jež je vykládají, tak *polemiků*, kteří bojují za ně nebo proti nim. K těmto třem třídám knih lze totiž zařadit všechno. Čtvrti v pořadí budou ti, kteří sepsali rozmanitostí smíšené povahy, jako sbírky výroků a přísloví s tituly jako *loci communes*, *florilegium*, *polyanthea*, *cornucopia* atd.

IV. Tituly mají být řazeny podle abecedního pořádku, například tituly anatomické, apodemické¹³⁴, botanické, gramatické, geografické, geometrické atd., a každým z nich ať jsou přichystány zvláštní skříňky na uložení. Pak ať jsou tam autoři ukládáni stejně tak podle abecedního pořádku: Alsted, Bodinus, Cicero, Epiktétos, Fabius atd. Tak se totiž všechno nejsnáze nalezne, ať budeš hledat cokoli. Nakonec ať jsou pořizovány rejstříky celé knihovny, a to různého druhu.

Například:

1. *Rejstříky látek*, které by měly stát ve skříňkách po celé knihovně.

2. *Autorů*, kteří v knihovně jsou, a to v abecedním pořádku a s poukázáním na to, o jaké látce kdo psal a ve které skříňce se má hledat.

Pansofia 129

3. *Rejstřík věcí* neboli úžeji vymezených látek, aby se dalo rychleji najít vše, co je třeba. Neboť autoři mají často pozoruhodné věci tam, kde bys v to nedoufal, a také pod různorodými tituly.

V. *Užitek knihoven.*

Upozornění: Knihovny sestavené ze starých autorů nejsou k žádnému užítku mladým lidem nebo i těm dospělejším (a nemají k nim mít přístup), jsou však užitečné učencům, na něž doléhá nutnost poradit se s různými autory. Studentům, kteří jsou nadaní a jsou již zběhlí v zákonech přirozenosti, nechť jsou určití autoři z těchto knihoven povoleni.

1. Pro užítí jazyka, ať latinského nebo řeckého; pro studium moudrosti není důležité se učit arabsky, protože Arabové čerpali z Řeků, a to přes latinské autory; tak se stalo, že tu není nic čistého a zdravého, ale jen zkaženost.

2. Pro úctu k starobylosti a proto, že pro svobodné duchy může být jen velmi příjemné poznávat myšlenky těch, kteří žili v minulých staletích, v takovém časovém odstupu od nás.

3. Pro srovnání s našimi spisovateli, z něhož by více vysvitla záře našeho světa, posílila by se pravda v duších a dal by se rozpoznat přínos našeho věku ke chvále Boží.

4. Pro využití příležitosti k nalezení různých, snad nových myšlenek, s jejichž použitím je možné dospět k novým vynálezům.

5. Konečně pro započítání takových či onakých pokusů, jimiž by buď byla věda obohacena, nebo dále očištěna. O tom se mluvilo jinde (v oddílu o dovednosti psát knihy).

(Nechť je řádně zaznamenáno několik pravidel o užitečnosti této četby z Caecilia, s. 34, 35, 36.³³⁵)

[Užitečné poznatky o knihovnách připomíná A. Possevinus v knížce De cultura ingeniorum, poslední kapitola LIII.³³⁶]

VI. *Shrnutí o tom, jak s užítkem prohlížet celé knihovny.*

1. Prostřednictvím rejstříků, pokud jsou udělány dobře . . .

2. Společným studiem. Ať čte několik přátel, každý jiného autora, a ať vypisují všechno, co je hodné zaznamenání, a ať to zanášejí do „citátů“. A pak ať se v určitou dobu sejdou a spojí to všechno dohromady, každý ať přednese, co přečetl, a ostatní ať si poznamenají totéž. Tim se naše vědění velmi znásobí.

VII. *Jiná rada ohledně budování soukromých knihoven s velkým užítkem.*

Větší počet přátel, kteří bydlí na jednom místě, může sloučit své knihovny k všeobecnému prospěchu, aby knihy mohli alespoň užívat, když už je nevládní.³³⁷ Soupis všech knih nechť je tedy dvojnásobný:

1. *Dílčí*, knihovny každého zvlášť.

2. *Obecný*, podle pořadí látek. Také podle abecedního pořádku (podle jmen autorů) a s přidáním údaje, v čí knihovně se nalézá. Pokud by se objevily nové dobré knihy, ať je nekupuje jeden, ale více lidí. Tak budou moci získat všechny dobré knihy bez příliš velkých nákladů. A jestliže se přihodí, že někdo zemře, aniž zůstal vzdělaný dědic, ať koupí zbylí přátelé jeho knihovnu a podrží navždy mezi sebou ty autory, na něž si zvykli.

VIII. *Při četbě autorů ať se dbá na:*

1. *Výběr*, aby se četli ti nejlepší autoři, ti druzí aby se přibírali jen okrajově.

2. *Řád*, aby se ti, kdo první psali o nějaké látce (pokud je hodláme probírat podle řádu), četli jako první, potom ti, kteří následovali hned po nich, aby se z toho poznalo, zda ten další přináší něco nového. Pokud nic, ať je pominut, a tak následovně až po poslední, tj. nejsoučasnejší autory.³³⁸

KAPITOLA VIII

O dovednostech zabývajících se případky přirozených věcí. *Topotechnie čili dovednosti vztahující se k místu*³³⁹

Užití. Míst lze užívat rozmanitým způsobem. Můžeme jich totiž užívat k uchování věcí, jako *shromaždiště, úkryty* nebo *úschovny*. Dále máme místa, kam se ubíráme v čase nebezpečí, *útočiště*. Jiná místa, *dělny*, slouží k zpracování něčeho, jiná místa pak k obývání, *příbytky*.

Místo, v němž se něco děje,

dělna { - věci přírody - zahrady, rybníky, sady,
- věci vzniklých dovedností - spalovna, holičství,³⁴⁰
- věci mravních - školy, chrámy, radnice.

Sem patří i různé uměle zhotovené *schránky*, do nichž se věci ukádají. Ty jsou buď bez zajištění, aby byly věci snadno přístupné, jako například *police* nebo *stůl*, nebo zajištěné, aby věci zde uložené byly v bezpečí, jako jsou truhly, skříně, kožený vak, sáček na peníze. Posléze jsou to *skrýše*, v nichž se věci ukrývají.

II. *Napodobení.* Každé místo je nehybné. Nebe a země své místo nemění, ani moře se nerozlévá po souši a naopak. Asie nikdy neproniká do Evropy nebo Afriky, ani osada nebo dům jeden do druhého, ani vstupní síť do jiných místností v domě atd. Tedy jak nás rozmístil Vládce věcí, tak máme vytrvat a ani nemáme nikoho vypuzovat z jeho místa na místo jiné. Kéž by si toto uvědomily všechny kmeny a národy na celém světě a nevytláčovaly se navzájem ze svých držav. Sem se hodí andělská řeč z 4 Ezd 4,13³⁴¹. Umyšl Božím úmyslem.

III. *Řízení.* Sem patří kromě jiného kosmografie, geografie, topografie a mapy³⁴². Viz Janua lingvarum, výklad o cestování.³⁴³ Dále sem patří i dovednost plavby po vodách, totiž změny místa. Plavcům hrozí troji nebezpečí pod vodou: *Charybdy*, *Skylly* a *Syrty* (víry, úskalí a píščiny), rovněž tak nad vodou - *bouře* a *bezvětří* - -

Geografie

K dovednosti geografické patří přesné vyměřování zeměkoule prostřednictvím oblohy, která ze všech stran Zemi obklopuje.

1. *V zeměpisné šířce* podle klimatu³⁴⁴ či rovnoběžek a podle stupňů výšky pólů. Je to snadné vzhledem k tomu, že uprostřed i po stranách jsou pevné hranice, uprostřed rovník a vůči němu skloněný zvětrník ke kterémukoli danému dni³⁴⁵ a po stranách póly.

2. *V zeměpisné délce* podle počtu stupňů vzdálenosti od prvního poledníku. Tato věc je ze dvou příčin obtížnější a doposud nedokonalá. *Za první*, protože doposud nebyla stanovena žádná mez, kterou by bylo možné vzít za počátek počítání. První poledník je volen libovolně, a proto různě, což způsobilo zmatek v počítání. *Za druhé*, protože chybí pevná mez (pokud jde o délku, protože všechno, cokoli je na nebi, se neustále otáčí), je pozorování velmi obtížné a stěží jiné než mechanické, a to na základě úvahy čerpané ze zkušenosti. Zkoušelo se již také zvládnout to matematicky pomocí zatmění Slunce a Měsíce. To však je příliš rozvleklé a lze tak postihnout jen velké vzdálenosti (jako přes celou polokouli či přes její velkou část).

Je však naděje zvládnout tuto věc 1. *metafyzicky*. *Všechny věci, které jsou po dvou spojeny, vytvářejí vůči sobě navzájem přesné měřítka*. Tedy i obloha

je vytváří pro Zemi. Je tedy nezbytně i něco na obloze (a jednou to bude objeveno), co bude právě tak přesně sloužit určování zeměpisné délky, jako síťce slouží výška pólů.

2. Přesnější je pozorování zatmění podle Heveliovy nové Selenografie.³⁴⁶ To jistojistě umožní přesnější určování délek.

3. Velice přesný propočít délky slibují Jupiterovy družice, jejichž oběh bude stanoven v přesných efemeridách, například, než nejmenší z nich (Jupiterův Merkur³⁴⁷) završí celý oběh. Doufám, že tady dojde k odhalení tajemství tohoto a i jiných, jestliže jen 1. efemeridy budou správně propočteny k určitému poledníku; 2. bude pozorování probíhat po několik dní – pak bude délka určena správně.

Nicméně však toto tajemství již odkryl v roce 1654 Johannes Placentinus pomocí vrcholení Měsíce.³⁴⁸

Když však pan Sehnerus³⁴⁹ slibuje totéž pomocí slunečních skvrn a jiní prostřednictvím Jupiterových družic, domnívám se, že věc se podaří, jestliže se to všechno spojí a jestliže budou vypracovány 1. tabulky vrcholení Měsíce; 2. nomenklatura slunečních skvrn a s ní se spojí tabulky pro určitý poledník³⁵⁰; 3. konečně efemeridy Jupiterových družic³⁵¹ –

Astronomie

1. Vstup. Pokud jde o astronomické bádání starých patriarchů před potopou a po ní, není s dostatek jasné, jaké bylo. Sotva bylo ale přesné.

2. Teprve přesnějším pozorováním se začaly určovat zákony pohybu hvězd pomocí nějakých pozic či supozic (to je hypotéz) a zkoumat, proč se to tak nutně děje.

3. Proč ale různí badatelé takové různé hypotézy vymýšleli a proč tak čini dosud? Proto, že lidská mysl hledá něco, co je dokonalé.

Dále je třeba uvést různé hypotézy. Je jich celkem sedm, naše bude osmá.

I. Jakési první hypotézy stanovil Hipparchos v roce –³⁵² Nevíme sice dobře jaké, ale jistě byly nedokonalé.

II. Potom se zdálo, že ten úkol vyřešil Ptolemaios – Nedostatky jeho hypotéz.

III. Co tvrdil Aristarchos ze Samu a Koperník a co o této věci soudili myslitelé školy coimberské³⁵³ a jaké z toho pocházely obtíže.

IV. Hypotéza Tychona Brahe.

V. Origanova.

VI. Descartova.

VII. Jakuba Coccaea.

VIII. K tomu konečně připojme i hypotézy naše, které se ze všech předchozích drží toho, co odpovídá pravdě, totiž mosaickým principům –³⁵⁴

Tyto naše hypotézy jsou totiž 1. snazší; 2. pravděpodobnější, protože jimi se každé věci vrací to, co jí náleží. Zemi jako nejhustší látce klid, Slunci a hvězdám (jako světlu a ohni) pohyb, jevům jejich pravdivé příčiny, světu řád a půvab, lidem zdravá mysl, Pismu svatému jeho božská autorita a víra v to, co hlásá.

A jestliže to dosud nemohu dokázat (protože mi totiž množství jiných úkolů nedovoluje uvolnit se k těmto věcem), ponechávám to ke zkoumání jiným.

Následovat budou poučky:

Nemá se upouštět od svědeckých smyslů, leč by sám smysl k tomu nutil. (O tom však je třeba nejprve předem pojednat v Didaktice nebo v Diakritice či v nauce o základech poznání.)

Komety ukazují, že nebe (nejen hvězdy) plyne jako kapalina³⁵⁵. I když jsou komety podle obecně rozšířeného názoru nadnášeny³⁵⁶, přece se však otáčejí spolu s oblohou. Jestliže se však obloha neotáčí, ale otáčí se Země, jak by tedy mohly komety být nikoli v pozemské oblasti, ale na obloze?

Námítka: Stálice nemohou být stálé, pokud se volně vznášejí, protože by se rozptylovaly. Odpověď: Cožpak snad věříme, že jsou připevněny hřebíky? A k jakému pevnějšímu podkladu, než jsou ony samy? 2. Ať tedy jsou připevněny k obloze, a jestliže spolu s ní plynou, plynou jako připevněné a nemohou tedy navzájem měnit své postavení? 3. Zdaž věčný Tvůrce nemohl stvořit některé věci pohyblivé a jiné nepohyblivé? 4. A jestliže pohybované vojsko³⁵⁷

Tak, jak se věci dějí dnes, tak byly stvořeny od počátku. Trvání světa není totiž ničím jiným než pokračováním stvoření. Vždyť to, co dnes nazýváme dnem a nocí, je oběh světla (teď Slunce, v němž se světlo soustředilo čtvrtého dne stvoření) kolem Země, nebo (jak Vy chcete) oběh Země kolem Slunce.³⁵⁸ Správně, řekne. Ty namítáš: Vždyť den a noc byly hned prvního dne, kdy ještě nebyla Země (stvořená třetího dne), ani Slunce, Měsíc a hvězdy (stvořené čtvrtého dne). Den tedy vytváří otáčení světla kolem středu světa a vůbec ne oběh středu světa kolem světla.

Chronotechnie čili dovednost zabývající se časem

1. Věda o čase, soustředěná v dovednost časem se zabývat, je významnou částí lidské moudrosti.

(Protože základem života a činnosti je čas, a nenakládáme-li s ním rozumně, buď ho marníme, nebo probíhá ve zmatcích. Pak nutně všechno, co podnikáme, je marné nebo zmatené.)

2. Proto je třeba dbát o tyto tři věci:

totiž času {
užití,
napodobení,
řízení.

I. Dovednost užívat času.

3. Vědět, jak užívat času, je vědět, jak užívat života.

[Žijeme přece proto, abychom vykonali něco hodného života, avšak základem všeho konání je čas. Protože se totiž nic neděje bez pohybu a není žádný pohyb, po němž by nic nenásledovalo, není ani žádné následování bez času. Je tedy třeba vykonat to, co je třeba vykonat, dokud je čas, jak nabádá Šalomoun (Kaz 9,10).]

4. Aby čas života byl dobře vynaložen, ať je vynaložen pouze na věci důležité nebo nezbytné.

Je hloupost při tak velkém nedostatku času věnovat jej bezvýznamným věcem. Takže:

1. Právě tak, jako se čas nikdy nezastaví a nepřetržitě plyne, tak nikdy neochabujme a bez ustání spějme ke svým cílům a nepřipouštějme, aby se menší část času či života uplynula bez užitku; a již proto, že čas tak rychle ubíhá, dbejme, abychom věci vykonávali rychle.
2. Vyskytne-li se ti něco ke konání, vidění či vyslechnutí, od čeho se můžeš od-poutat, rozvaž, zda ta věc něčím přispívá k dokonalosti tvé, bližních nebo k slávě Boží. Jestliže ano, užíj ji rychle a rozumně. Není-li v žádném ohledu taková, považuj ji za nehodnou lidské důstojnosti a rychle se věnuj jiným věcem. Tak neztratíš nic z užitečného času, vyhneš se nástrahám nepřítelů (který tě svádí k marnostem) a půjdeš od ctnosti ke ctnosti.

3. Je-li v nějakém zaměstnání či ve spojitosti s ním něco, co není nezbytné, považuj to za ztrátu času, a tedy od toho upuť.

4. Nemůžeš-li se vyhnout rozhovoru, zaměř jej tak, aby skýtal příležitosti k užítí. Mluvíš-li s učenějším, poučuj se, jestliže s méně učeným, poučuj jej. Jestliže někdo žádá radu, poskytni mu ji, nikoli přemrštěně, ale vážně. Tak totiž nakonec prospěješ sobě i bližnímu, jemu věci, sobě příváním moudrosti, protože mysl se nikdy vážně nenamáhá bez nějakého prospěchu.

5. Rodinu, přátele a druhy měj, ne aby ti zvětšovali starosti, ale zmenšovali, že budou podle tvého rozvrhu dělat ty věci, které vedou k tvému cíti. Neboť jistě i ty věci, které mají být vykonány doma, tě mohou zdržovat v práci na tom, co směřuje k tvému cíti. Slovem: střež se, abys malicherným věcem nevěnoval více času než věcem důležitým.

5. Při vážných úkolech je třeba také soustředovat čas, a to trojím způsobem:

1. Tím, že nebude ponechán ani ždíbec času nevyplněn práci, krom toho, co je nezbytné k znovunačerpání sil pokrmem, spánkem či tělesným cvičením.

2. Tím, že jiným bude dáno vyřídít to, co mohou vyřídít, jako například nějaké přepisy či návštěvy, nákup nějakých věcí.

3. Tím, že každou práci, které jsi se po své úvaze ujal, co nejrychleji dokončíš, a to s přispěním zjednaným ze všech stran. Dojde tak k tomu, že si dovedeš prodloužit život. Tedy: Cokoli dobrého můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek (Žd 4,7). Správně soudili rabíni (a věř, že si to máš každodenně vštěpovat v uši): Jestliže ne hned, tedy kdy? A Ovidius praví: Kdo není připraven dnes, nebude zítra tím spíš. Avšak ještě důrazněji: Vždy nechť se vyhýbá meškání, kdo mří k nejvyšší věci. Když je tedy třeba něco vynikajícím způsobem dovést k cíti, odlož všechno stranou a pusť se do toho, opatři si pomoc odkudkoli (buď prosbou, nebo koupí) a nedopusť, aby se tvůj záměr jakkoli zdržoval.

6. Jestliže pro nálehavý úkol shledáváš čas jako dostačující, vykoněj po pořádku všechno, co je třeba udělat, je-li však čas příliš krátký, jen věci důležité.

[Jsi-li sám nebo mezi svými, konej své věci. Jsi-li mezi lidmi, ohlížeť se, zda můžeš někomu prospět, jsi-li v chrámu, vážně konej to, co náleží Bohu.]

7. Zejména platí zásada: Dne je třeba využít k práci a k cestám (J 11,9,10 a 12,35). Stejně tak i ke schůzkám, k rozhovorům i k činnosti veřejné doma i venku.

[Takový totiž je řád přírody. Slunce svítí ne proto, abychom chrápali, ale abychom bděli. A jeho přitažlivá síla způsobuje, že se póry našeho těla otvírají a duchové přivolání od středu k obvodu přistupují k bdělosti a činnosti.]

8. Noci je především třeba užít k odpočinku a spánku (podle zásady, že oči je třeba zavírat a otvírat současně s přírodou), na druhém místě však také, cokoli přebývá nad spánek, je třeba využít k noční práci. (Noční ticha jsou zlatou setbou i žatvou ducha.) Jestliže tě posléze spánek mří, je třeba užít nočního bdění po příkladu Davidově a Kristově k rozmluvě s Bohem (Ž 63,7 a 139,10; L 6,12). Užitečnost této věci nesmlčel David (Ž 16,7,8 a 63,8,9).

9. Večera je třeba užít jako připomínky blízkého konce života a jako svolavatele k Božímu soudu. Večer si musíme zopakovat v mysli to, co se vykonalo za den a také i za celý život, aby se vyjasnily a připravily důvody vykonaných skutků.

[Neboť právě tak, jako žádný den není bez večera, není žádný smrtelný život bez konce. Ne, tedy zřejmě jiné rady, než ukládat se denně na lůžko tak jako do hrobu, protože je nejisté, zda potom, co tě přemůže spánek, se vzbudíš dříve než o dni zmrtnýchvstání. Pomni tedy, vzpomeň si na Seneku, který nabádal: Ukládajíc se ke spánku spokojeni a veselí si řekněme: Žil jsem a prošel jsem tu dráhu, kterou mi Osud (ty řekni: sám Bůh) určil. Přidá-li Bůh zítřek, s ra-

dostí to přijmeme. Nejšťastnější je ten, a ten je sám sobě bezstarostným pánem, kdo bez znepokojení očekává zítřek. Pro každého, kdo řekl žil jsem, je každý další den zítřkem (list 12¹⁰⁰).]

Protože však po smrti následuje soud, sluší se prozíravému člověku denně před spánkem poručit duši Bohu, aby byl usmířen v onen nejzazší strašlivý den, který přinese věčný zánik světu a bezbožným. Nic však nezabráňuje prosit Boha (zejména tomu, komu poskytl delší život), aby mu popřál osvězenou duši znovu obrátil k povinnostem života.

10. Léta je třeba využít spíš k pracím venku a k cestování, zimy k pracím domácím.

11. Mládeť je třeba využít k přípravě života, mužného věku k práci, stáří k rozjímání o smrti.

[Nebo také: Mladým přislouží výcvik, mužům práce, starcům rada, přestárlým modlitby a vzdychání.]

12. Celého života je třeba užít tak, aby z něj nic nezůstalo bez užítí.

[Proto pamatuj, že máš žít tak, abys vykonal něco hodného života, a tak, abys byl vždy hotov ke smrti, ale i tak, abys žil i tehdy, až budeš přestávat žít. Nemůžeš totiž zůstat stále zde, kde není nic trvalého; všechno přichází a odchází právě tak, jako my sami. A také všechny věbere konec a vše běží koldokola.]

13. Prošlého času konečně užijeme k poznávání a napravování chyb (vlastních či cizích), současnosti k tomu, abychom se jich vystříhali, budoucnosti k tomu, abychom jim předcházeli.

[Stasten je ten, kdo podle minulého díla řídí současně a současně dílo dobře rozvrhuje pro budoucnost.]

Dovednost napodobovat čas.

14. Je snad nějaké takové umění? Je, a sice je to rychlost a pohyb. Právě tak, jako čas nezůstává stát a nepřetržitě plyne, tak i my nepřetržitě spějeme k cíti a nedopouštíme, abychom se vraceli zpět.

[Přchá nenávratný čas, praví básník. Tedy i my musíme spěchat. Jestliže si nepospíšíme, zůstaneme a pozdě budeme oplakávat naši pomalost. Rychle ubíhá každý den, rychle nás žene, aniž bychom si uvědomovali, jak nás unáší. Běda! Co že tak netečně k tomu přiblížíme? A jsme tak pomalí mezi vším, co se řítí vpřed? Dopouštíme, že nám čas uniká bez užítí, a jeho ztráta je nenahraditelná. Jsme-li moudří, rychlý běh času by měl i nás naučit rychle běžet.]

Dovednost řídit čas.

15. Čas, protože je neměnný (a také nemůže ustát ve svém běhu nebo se obrátit jiným směrem, přerušit se nebo se zdržet), se nedá řídit sám jako takový, ale umožňuje nám, abychom jej řídili ve vztahu k nám a vzhledem k věcem, neboť udává míru, abychom poznávali své činy a sám náš život.

16. To se děje pomocí nástrojů, které jsou uzpůsobeny tak, aby přesně měřily běh času. Jsou trojího druhu:

1. přirozené, ovšem dovedně upravené;
2. zcela umělé;
3. občanské.

17. Přirozeným nástrojem k měření času jsou nebeské hvězdy, které svým během dělí trvání věcí na hodiny, dny, měsíce, roky a staletí, jak to vidíme v přírodním světě. Přidá-li však sem dovednost svá zjištění, dospíváme k tomuto dělení:

1. na měsíce měsíční a sluneční³⁶⁰;
  2. na roky tropické a běžné³⁶¹;
  3. na cyklus měsíční a sluneční³⁶²;
  4. dovedeme seřadit větší konjunkce planet do period;
  5. předpovídat zatmění Slunce a Měsíce, a podobně --
- [O tom pojednáme na jiném místě.]

18. Dovedně sestavené nástroje k měření času jsou *hodiny* všeho druhu. Jsou to nám velmi dobře známé hodiny *sluneční, vodní, pískové a kolečkové*. Nazýváme je *hodinami slunečními, vodními, přesýpacími a mechanickými*. Sluneční hodiny jsou ty, které na základě pohybu Slunce podle polohy stínu udávají hodiny během dne. Takové jsou buď pevně na věžích a na stěnách budov, nebo na holích a v prstencích³⁶³. Takové, které jsou nařizovány podle magnetu, se nazývají *kompas*³⁶⁴.

[Jejich zhotovení popisují znalci, ale podstatu můžeme shrnout takto: Polos zobrazuje oběh Slunce kolem světové osy. Plocha, která je pod polosou, rozdělena číslicemi, vyznačuje úseky vyměřené podle hodinových mezidobí, kterými mezi východem a západem Slunce musí projít.]

20. *Vodních hodin* se užívalo ve starověku, dnes se jich užívá již jen málo. Na jejich místo nastoupily *hodiny přesýpací*, které jsou vhodnější. Jsou to dvě skleněné nádoby tak si navzájem přizpůsobené, že velice jemný písek, který obsahují místo vody, které se užívalo v hodinách vodních, vyměřuje určité časové úseky tím, že se pomalu propadá malým otvorem.

21. *Mechanické* jsou hodiny složené z koleček, jejichž otáčení ukazuje minuty, hodiny, dny (někdy i měsíce a roky). Dosud známe jejich tři druhy:

1. Ty, které jsou uvázeny v pohybu závažími, jako jsou ony běžně známé na věžích, nebo hodiny, které jsou pověšeny na zdi v obydlí. Jejich závaží, jakmile doběhnou, je třeba opět vytáhnout, a to jednou denně.
2. Ty, které jsou poháněny ocelovými pery stočenými násilím kolem hlavní osy. Pera se snaží rozvinout se a tím zároveň otáčejí i osou a k ní připojenými kolečky. Takové hodiny se obyčejně dávají na stůl nebo se nosí v kapse.
3. Byly rovněž vynalezeny hodiny poháněné dvěma kuličkami. Jedna z nich měří čas tím, že se kutálí dolů po nakloněné rovině k měděné struně, druhá pak je vyhozena vzhůru tou, jež se skoulela dolů, a následuje za ní, a tak se jakoby neustále střídají. Není to však věčné střídání. Protože když aktivní musí být silnější než pasivní, pozvolna zde ubývá síly, takže za měsíc, za dva se celý tento strojek zastaví.³⁶⁵

22. *Obecně užívanou mírou času* jsou různé dny, týdny, měsíce či roky, v nichž se konají nějaké slavnosti. Tak jako každý sedmý den je z ustanovení samého Boha zasvěcen Bohu.

[Sem patří také *novoluní*, tři roční slavnosti, *sabatické roky*³⁶⁶, různé doby, od nichž se začíná počítat letopočty, hry olympijské³⁶⁷, *istimické*³⁶⁸ - zkratka celá chronologie.]

23. Patří sem také *způsob, jak se sestavují kalendáře*, a výklad, jak se jich různým způsobem užívá, i to, aby připomínaly jak to, co již bylo vykonáno, tak také to, co je třeba vykonat. To se týká nejen záležitostí veřejných, ale i soukromých, na něž nechceme zapomenout atd.

Matematika čili dovednost počtu

Zde má být rovněž dáno poučení o počtech, mírách a vahách a o jejich užívání, napodobení a řízení.

K měření přísluší ustanovení jednotek, a je zde proto nutné postupovat přesně. Všeobecně musíme poznamenat, že míru čísel, velikostí a vah odvodil člověk podle sebe (a to právem, neboť je hranicí věcí, které vidíme - -).

Protože člověk viděl, že má deset prstů, mají všechny národy až po desítku jednoduchá čísla. Ta se potom znovu zdesetinásobí, a vyjde sto, znova pak desetkrát sto dá tisíc, desetkrát tisíc myriadu³⁶⁹ - - Při stanovení měr souvislých celků vycházeli lidé opět z pohledu na sebe a měřili na palce, dlaně, stopy, kroky a sáhy. A právě tak při vahách se počítá na libry podle toho, kolik při pozdvížení ruky může být zaznamenáno jako tíže, a na centnýře, kolik stačí unést muž prostředně silný. Avšak tu a tam nebyli stejně přesní jako při stanovení čísel. Zdá se však, že je to možné.

Je však třeba stanovit i *větší jednotky čísel*, a to až po desetkrát deset, protože je právě deset prvotních jednoduchých čísel. Obecně užívaná číselná řada je tato:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Tisíckrát tisíc tisíců, dvě stě třicet čtyři tisíce tisíc, pětkrát sto tisíc a šedesát sedm tisíc osm set devadesát. Je však obtížné pojmenovávat takto všechna větší čísla pomocí tolikrát opakovaných tisíců, právě tak, jako kdyby chtěl poslední nejmenší jednotku pojmenovávat pouze pomocí desítek, tedy takto: 7 8 9 0 sedmkrát desetkrát deset desítek, osmkrát deset desítek, devětkrát deset. Není lepší provést to pomocí vlastních názvů? Sedm tisíc osm set devadesát. Je tedy vhodné, alespoň částky větší než tisícovka, vyjadřovat vlastními názvy. Nazýváme tedy 1. tisíc; 2. million; 3. bimillion; 4. trimillion³⁷⁰. Tak budeme mít jasně vyjádřena velká čísla, která postačí k spočítání pisku, nejen v moři, ale (jak hned ukážeme ve výkladu o mírách) i tehdy, kdyby byla celá zeměkoule složena z písečných zrněk velkých jako hořčičná semínka.

Stejným způsobem mohou být stanoveny *jednotky měr délkových* tím, že míry zvětšujeme po desítkách. Je možné začít od hořčičného semínka. Deset semínek položených vedle sebe se vyrovná šířce jednoho palce, deset palců dá dvojnásobek dlaně, čili stopu, deset stop jednu desetistopu, deset desetistop jednu stostopu, deset stostop jedno stadium, deset stadií pak míli (rozumí se tisíc desetistop)³⁷¹, deset mil dá stupeň (tedy úsek odpovídající na Zemi jednomu nebeskému stupni)³⁷² takto:

- 0 hořčičné semínko
- 9 palec
- 8 stopa
- 7 desetistopa
- 6 stostopa
- 5 stadium
- 4 míle
- 3 stupeň
- 2 . . .
- 1 průměr Země.³⁷³

Viz Campanellovu *Metafyziku*, posl. str. 253,3,4.³⁷⁴

Právě tak je tomu s *vahami*. Počátkem at je hořčičné semínko, nazvěme je *momentum*. Deset semínek (či momentů) bude *skrupulus*, deset skrupulů jedna *unce*, deset unci *pond* nebo *as*, deset pondů *kámen*, deset kamenů *centnýř*, deset centnýřů *millenarius*, deset millenariů . . . takto:

- 0 momentum
- 9 skrupulus
- 8 unce
- 7 as
- 6 kámen
- 5 centnýř
- 4
- 3
- 2
- 1 zeměkoule.

NB. Kebetova tabulka³⁷⁵ učí pouze zkrácenému násobení, proč se nevmýslí také zkrácené sčítání, odčítání, dělení?

Sčítání:

1 a 1 jsou 2	2 a 2 jsou 4	7 a 7 - 14
1 a 2 jsou 3	2 a 3 je 5	7 a 8 - 15 atd.
1 a 3 - 4		

Odčítání:
1 od 1 zůstane 0
1 od 2 zůstane 1 atd.
Dělení: 1 v 1 je obsažena jednou, ve dvou dvakrát, ve třech třikrát; 2 ve 2 jednou, ve 3 jednou a půlkrát atd.

Harmonie tří kvantit.
Cokoli je, počítá se jedničkou, měří se trojkou a váží se sedmi.
Vždyť počet není nic jiného než tolik, kolikrát se opakuje jednička. Míra není ničím jiným než to, co vyhovuje či nevyhovuje ke dvěma v jednom třetí (totiž délce, či šířce, či hloubce). Váha či vážení není ničím jiným než tím (totiž délkou, či šířkou, či hloubkou). Váha totiž má povahu odvažování věci, které se děje vzhledem ke středu. Váha totiž má povahu jako kruh, který je složen ze sedmi bodů, totiž ze středu a šesti po kružnici rozdělených poloměrových vzdáleností.

A dále:
2. Lidskému rozumu přísluší počítat, měřit, vážit, a na tom se zakládají všechny části lidského poznání, vědy, umění, rozumnost i sama moudrost.

Protože počítat, měřit a vážit znamená
čísla, tj. aritmetiku,
míry, tj. geometrii,
váhy, tj. statiku,
místa na Zemi, tj. geografii,
místa hvězd, tj. astronomii,
místa celého světa, tj. kosmografii,
čas, tj. chronologii,
lidské myšlení, tj. logiku,
slova a řeč, tj. gramatiku,
kterékoli činy, tj. praxi.

A těch, protože počet objektů, jimiž se zabývají, je nekonečný, je rovněž nekonečný počet: metalurgie – řemesla – zemědělství – zahradnictví –

Proto tedy lze všechno převést na čísla, míry, váhy (čili na dovednost počítat, měřit a vážit).

Pokud jde o čísla, musí se vše převádět na čísla dokonalá.³⁷⁶ Jako jakýkoli celek na jednotu, části na trojakost, stupeň věcí na sedmičku. Úplně soustavy na desítku, protože vzniká z 1, 2, 3, 4 a ze dvou prvočísel 3 a 7.

Pokud jde o míry, opět je třeba převádět:

1. Celek na čáru.
2. Základy věcí na trojúhelník.
3. Opory věcí, což jsou axiomy, na čtyřúhelník –
4. Úplnost věcí na kruh, aby všechno bylo uspořádané čili tvořilo systém.

Pokud jde o váhy či vážení, nechť platí jako věčný zákon to, že těžší věci vždy převažují.

Mysteria čísel.

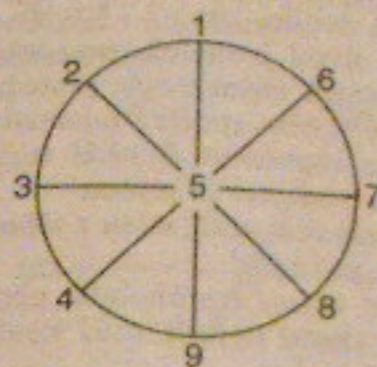
Především bude třeba ukázat poměr a harmonii mezi aritmetickými čísly a geometrickými obrazy, což je podrobně popsáno u Alsteda, str. 804 a 805.³⁷⁷

1. Mysteria trojky.
Ve statice.

Z trojky třikrát sebou samou násobené a jedničky jako počátku mohou být dohromady složena závaží, jimiž lze všechno zvážit až do 40. Neboť pokud bys měl čtyři kameny, z nichž první váží jeden as, druhý tři asy, třetí devět, čtvrtý 27, bude to možné. Máš totiž i 1, a přiložíš-li na protější miskou vzhledem k tomuto zboží trojku, máš 2. Jestliže to ubereš³⁷⁸ –

138 Pansofia

Ve sférickém zobrazení desítky vládne trojka.

Neboť ačkoli z proti sobě postavených dvojic se spojují 1 a 9, 2 a 8, 3 a 7, 4 a 6, a uprostřed zdvojené 5 a 5, nicméně se obrazec skládá z trojitosti, totiž ze středu, obvodu a paprsků. A zrovna tak čísla třikrát spojená po třech vytvářejí součet, který se rozděluje ve trojky. Neboť 1, 2, 3 dají dohromady 6; 4, 5, 6 – 15; 7, 8, 9 – 24. Děle jednotlivě z nich třemi, vyjde 2, 5 a 8. A pak tyto tři (2, 5, 8) znovu spoj, vyjde 15, a ty znovu děl pěti. Vyjde trojina, konečný kořen všeho.³⁷⁹

Je šest harmonických zvuků v hudbě, a sice pět tónů a dva půltóny.
Je šest boků krychle.

Je šest kruhů na obloze, a sice rovník, dva obratníky, dva polární kruhy a ekliptika.

Je sedm bodů v kruhu.

Je sedm druhů čar: přímka —, křivka ~, vlnovka ~~, kruh ○, ovál ◌, spirála ☉ a šroubovice ∞.

Je také sedm druhů povrchů?

Pokud jde o tělesa, je to snad možné. Koule, válec, kužel, třírohý tvar, hranol, krychle, jehlan.

Lékaři nazývají sedmý den kritickým, protože přináší změnu choroby k horšímu či k lepšímu. Působí to změna měsíční čtvrti. Dokonce sám Bůh, pokud jde o rozlišování lepry, ustanovil termín sedmi dní a několikrát to opakuje.

A také nikoli nesprávně se člověku přisuzuje sedm věků podle sedmi planet. Věk dětství zjevně ovládá Měsíc svou vlhkostí, plynný Merkur řídí chlapectví, Venuše jinošství, Uran počínající plnou mužností, Mars mužnost dozrávající, Jupiter odcházející a Saturn stařecký chlad.

Mysteria velikosti čili mysteria měr.

V mírách spočívá obdivuhodná Boží moudrost, stejně jako v číslech. Proto Platón tvrdil, že Bůh postupuje geometricky.³⁸⁰

[Zde budiž nejprve zřetelně pojednáno o velikosti Země; potom o nebi, posléze pak o celém viditelném světě až po nadnebeské vody.]

Kruh je prvotní tvar, protože odpovídá jednotě, neboť vzniká z jediného středu a jedině čáry a má jediný střed. Rovněž však odpovídá číslu deset, neboť stejně tak jako desítka je závěrem jednoduchých čísel, ale také počátkem čísel složených. A tak kruh sám v sobě obsahuje jak počátek, tak i konec. Dokonce kterýkoli jeho bod je jak počátkem, tak i koncem. Proto je nazýván nekonečným tvarem a je jediným možným subjektem nekonečného pohybu. Je také nejjobsažnějším tvarem –

NB. Tak jako desítka vzniká z trojky a sedmičky, tak vzniká kruh ze tří průměrů a sedmi bodů.

Pansofia 139

Proč se o kruhu říká, že má 360 stupňů – viz v Alstedovi¹⁸¹.

Kříd zhotovený jakýmkoli způsobem odpovídá dvojici: $\vdash \dashv \vdash \times$ apod. Nevyznačuje nic jiného než protipolohu dvou jednotek, postrádá souvislost. Nevytváří totiž žádnou plochu, ale počátek všech ploch, protože obsahuje úhly a strany. Z toho jasně vyplývá, že v něm spočívá tajemství protikladnosti a počátek možnosti převedení na souvislost. Jestliže totiž druhou linii znovu obrátíš, zmenší se protiklad a konečně se sejdou. Trojúhelník je první dokonale lineární tvar, sestávající ze tří stran a téhož počtu úhlů čili možnosti změn, avšak z jediného povrchu. Právě tak odpovídají mystériím čísel i ostatní tvary: čtyřúhelník, pětiúhelník, šestiúhelník atd., i prostorová tělesa, v témže pořadí, totiž koule ... čtyřtět, šestitět, osmitět.

Rízení měr.

Míry všech věcí (a rovněž váhy) by bylo vhodné stanovit stejně po celém světě (právě tak jako čísla). Jaké však jsou? Přírozené a odvozené z lidského těla (jak čísla, tak i míry a váhy). Avšak míry a váhy se nemohou stanovit stejně určité jako čísla, ale pouze přibližně. (Neboť každý člověk je sám o sobě jedním, má dvě ruce a na nich deset prstů, ne však stejně tlustých nebo stejně dlouhých, a ne každý má stejně těžké tělo.) Jako střední míra (kapalin i pevných hmot) by mělo být, kolik průměrný člověk může unést: ostatní pak ať je z toho nějakým způsobem vhodně odvozeno vzhůru i dolů. Tak ať je i střední vahou břemeno průměrného lidského těla, jako například centnýř, třebaže někteří váží více, jiní zase méně. Z toho nechť se vyvodí rozdíly vah až k tomu nejmenšímu a lidskými silami svou vahou nepostižitelnému předmětu.

Vždyť tak jako nejmenší částkou míry kapalin je kapka a u tuhých hmot zrno, právě tak je tomu s vahami. Odtud ať pak začíná stupňování násobním, dokud se nedojde k váze průměrného těla, a ta ať odpovídá desítce. Pak ať je i ta násobena, až to bude odpovídat desíti desítkám (to je 100) a sto desítkám (1 000) a tisíci desítkám, to je myriadě (10 000), a desíti tisícům desítek (to je miliónu).¹⁸²

Užívání měr. Nebe a Země se poměrují navzájem. Ze Země se poučujeme, že nebe je kulaté, a podle proměření nebe, použitého přeneseně na Zemi, poznáváme velikost Země, její postavení atd.

Napodobení měr v lidské praxi bude se dít takto:

1. Aby každý byl mírou sama sebe a svého bližního.
2. Aby si byl sama sebe bezpečně vědom a byl neměnný a stále týž.

Závaží.

Člověk, protože mu bylo dáno, aby posuzoval věci podle vlastního hlediska, stanoví si sám podle sebe počty, míry a váhy věcí. Počet odvozuje zjevně z toho, co má stále před očima, tedy podle svých prstů. Podobně míru. Východiskem všech měr je mu totiž prst, potom dlaň. S vahou je to rovněž tak. Co totiž může snadno unést prstem a co může a má vykazovat nějakou tíži, nazývá se pond. Dělí se na 12 uncí. (Avšak výhodnější by bylo dělit je také na deset, jak by to odpovídalo váze průměrně velkého těla.)

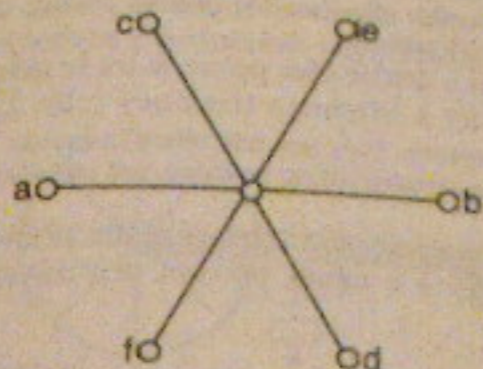
NB. Čísla jsou neměnná, protože všichni lidé mají stejný počet prstů. Míry a váhy bývají různé, protože lidé jsou co do tělnatosti a síly různí. Stanoví se však nějakou společnou dohodou nějakého království, provincie či města, aby rozdílnost nebyla tak velká.

Různé nástroje, jimiž se váží.

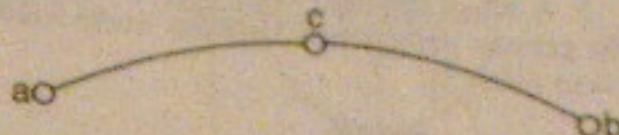
Na vahách, jestliže střed ramen souhlasí se společným těžištěm, stejná

závaží setrvávají v kterékoli poloze. Jestliže však střed ramen je jinde než ve společném těžišti, společné těžiště směřuje dolů a vyrovná ramena rovnoběžně s obzorem.

Například

naproti tomu však nemůže být

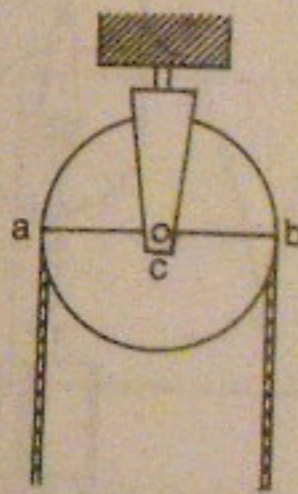
Závaží jsou a, b, střed ramen je c, společné těžiště d, které nemůže neklesat. Proto na běžných vahách musí nutně být střed kývání nad těžištěm.

Kladka je nástroj, který pomocí provazu usnadňuje pohybování břemen vzhledem k danému nepohyblivému bodu, a to buď vzhůru, nebo do stran.

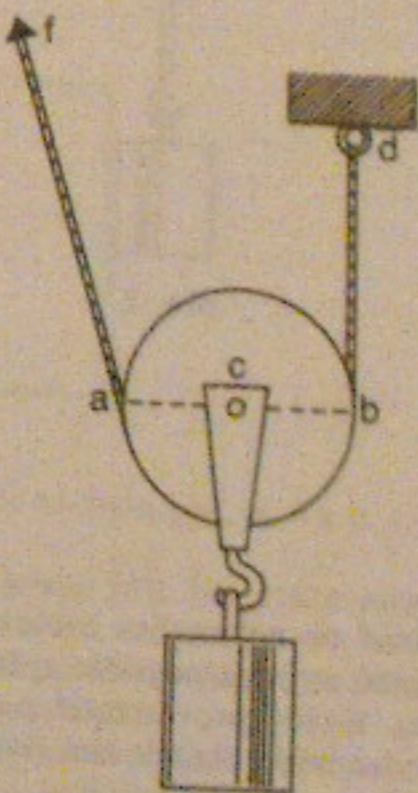
(Mluvíme zde však o té kladce, již jsou břemena vytahována vzhůru.)
1. Kladkou s jedním kolem, zavěšenou na vyšším místě, se břemeno udržováno na jednom místě (obr. 1).

[Neboť průměr kladky rovnoběžný s horizontem a, b představuje páku či vahadlo, jehož střed je uprostřed (c), jestliže břemeno a protibřemeno jsou si navzájem rovné, vyvažují se tak, jako stejná závaží na váze.]

2. Jestliže však je kladka spojena s břemenem a jeden konec provazu nahore přivázan, druhý nadzdvihován nějakou silou, bude váha břemene poloviční (obr. 2).

obr. 1.

obr. 2.

[Zdůvodnění. Průměr kladky (a, c, b) je jako páka, jejíž břemeno je v c, opora v b a síla působí v a; nadzvedá tedy poloviční částí břemena.

Nebo: Tíže naléhá na střed v c, je tedy nesena z obou konců a a b stejně. Tak jako trám d nese váhu poloviny břemena, tak i síla f nese více než polovinu.]

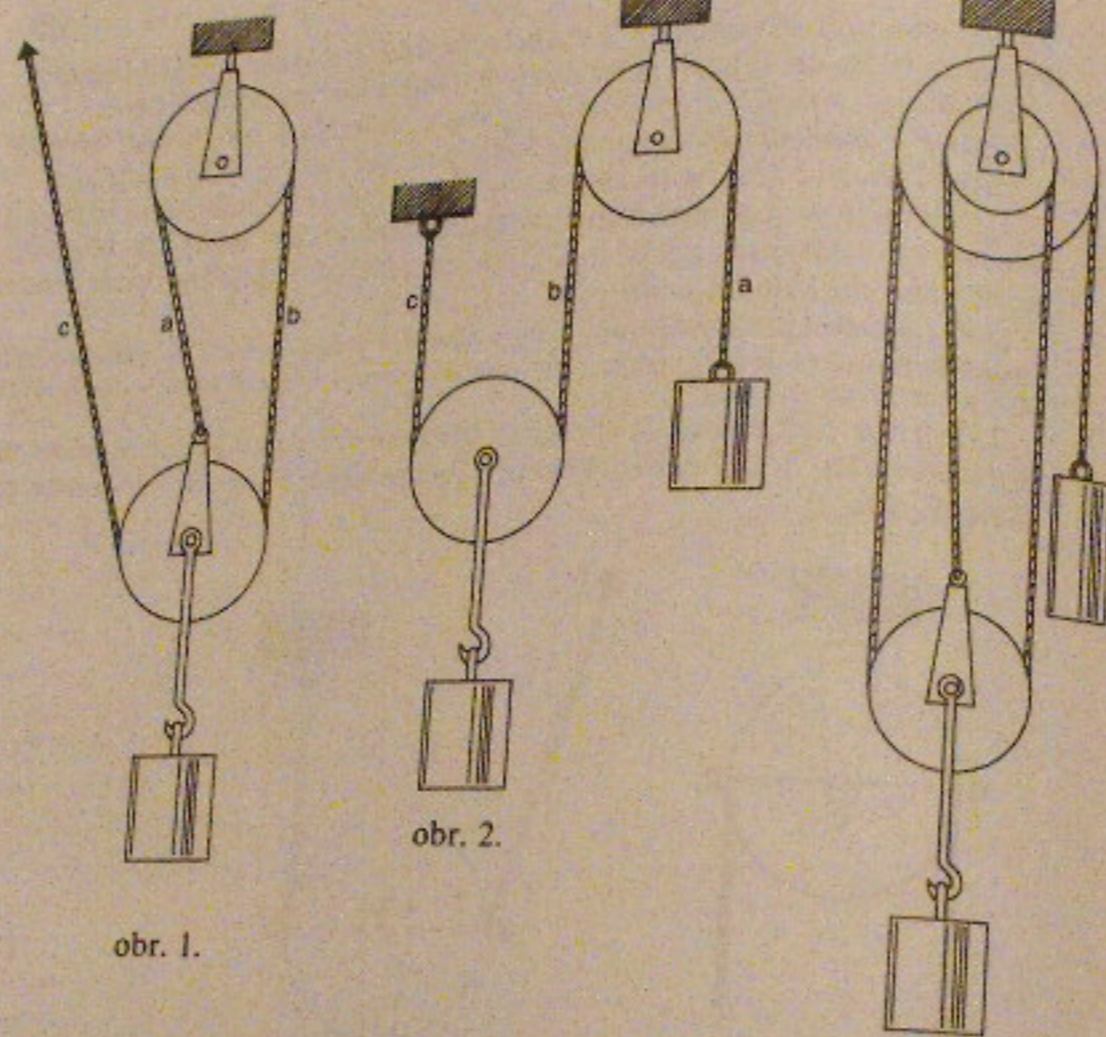
3. Jestliže síla, která táhne totéž břemeno směrem dolů, je má zvedat

vzhůru, upevní se nahore jiná kladka a na provaz, který je přes ni veden dolů, se přiváže protizávaží. Má-li toto protizávaží poloviční váhu břemene, břemeno zůstává vyváženo. Má-li větší, trochu se zvedne (obr. 1).

[Protože totiž provaz *c* nese více než polovinu břemene *b* (podle předchozího případu) a horní kladka nic nepřidává ani neubírá (podle prvního případu) a protizávaží *d* má stejnou váhu jako to, co jsme označili jako *c*.]

4. Jestliže provaz bude uvážen k břemenu a druhá část provazu bude tažená na vzhůru přes obě kladky, bude poměr síly k břemenu třetinový (obr. 2). [Neboť kterýkoli provaz (*c*, *a*, *b*) nese třetí díl břemene. Tedy ten, kdo táhne za provaz *c*, tahne pouze třetí díl tíže. Tedy všechny tři provazy se zkracují třikrát pomaleji, než jak postupuje přitahování.]

5. A má-li být toto břemeno zvedáno klesajícím závažím, je třeba přehodit provaz přes jedno kolečko horní kladky a k němu přivěsit protizávaží takto (obr. 3):

6. A tak postupně buď do nekonečna množováním kladek či koleček, nebo přidáváním provazů se bude neustále zvětšovat účinnost síly k přitahování větších břemen. Každý provaz totiž ponese část břemene. Dobře však pamatuj, že čím více bude kladek, tím snáze se bude pohybovat břemeno, avšak v delším čase.

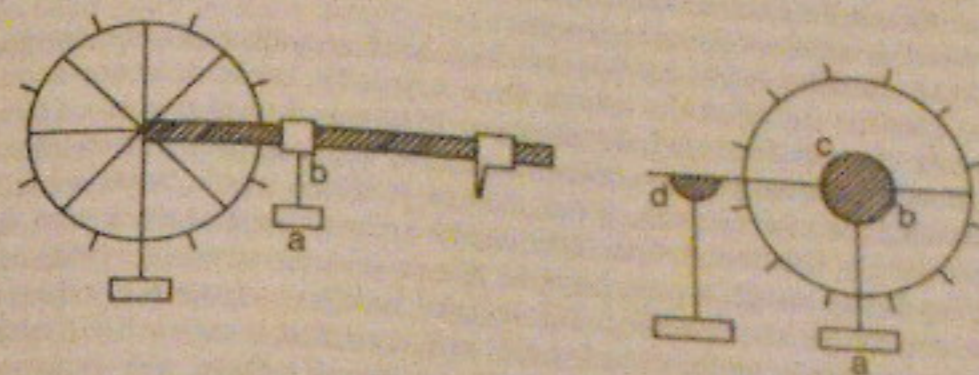
Peritrocheum, česky rumpál¹⁸³, je nástroj ke zvedání břemen vzhůru silou provazů navíjených kolem osy kola bubnu. Tato válcová osa se otáčí:

a je břemeno, *b* provaz, *c* osa, *d* buben, *e* páky, na něž se působí silou.

Pravidlo. Tak, jak se má poloměr osy k poloměru bubnu, či spíš k délce páky, tak se má síla k váze.

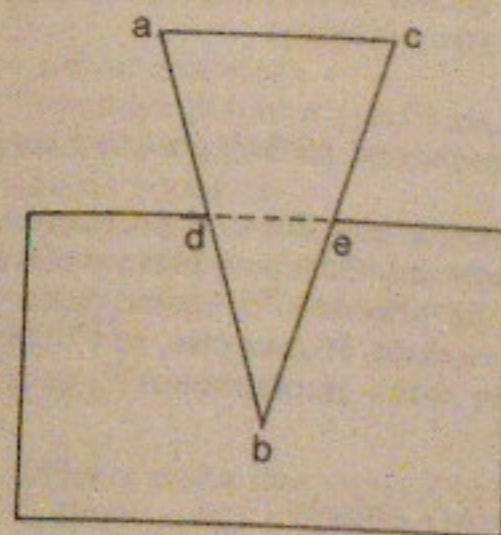
Zdůvodnění: Přímka *b*, *c*, *d* je jako páka či vahadlo a *c* je společný střed bubnu i osy, je středem čili podporou –

Úloha: Je-li tedy dáno břemeno a síla, najde se, v jakém poměru je třeba zhotovit buben a osu. Je-li například břemeno jako deset centnýřů a síla jako jeden, je nutné sestrojiti takový rumpál, v němž bude poloměr bubnu vzhledem k poloměru osy desetinásobný.

Pamatuj: K těmž rodu strojů patří i jeřáby, navijáky, vrtáky, i když vrták má cosi společného se šroubem, a protože má ostrou špičku, náleží rovněž ke druhu klinu. Vyskytuje se také stroj složený z více ozubených kol, v němž ozubená osa působí na obvod druhého bubnu. Tímto způsobem může být hybná síla pomocí několika kol nezměrně zvětšována.

Cuneus (česky klin¹⁸⁴) je nástroj ke štípání těles, s ostrým břitem, kterým proniká, a s plochou protější stranou, na kterou se tlouče palicí.

NB. Klín je složen jakoby ze dvou pák, *a*, *b* a *b*, *c*, jejichž opěry jsou v *d* a *e*.

Pravidlo: Čím má klín ostřejší břit, tím snáze proniká, ale o to později štěplí.

Cochlea (česky šroub nebo pres¹⁸⁵) je nástroj k zvedání, tahání a lisování věcí, složený z klinu, páky a rumpálu.

Je složen z válce či dřívku spirálově ryhovaného, a je-li zasunut do dutého podobně ryhovaného tělesa a je-li jím otáčeno pákami, bubnem či rukama, postrkuje věci, do níž byl zaveden.

NB. Vruty či rozporky nejsou přesně kulaté, ale jakoby se obtáčely podle tvaru hlemýždě, aby byl vrut jako plynulý tvar či jako průběžný klín od jednoho konce válce až po druhý.

NB. 2. Čím jsou hustší závity, tím snáze se pohne i největšími břemeny.

Dovednost užívat kvalit
Sem patří dovednost stupňování, zeslabování, rozšiřování kvalit a jejich užívání k různým účelům.

O vyzářující kvalitě.
Axióm: Vyzářující kvalita, která byla soustředěna 1. do úzkého prostoru; 2. tuhého tělesa, je nejmocněji vystupňována.

Například sluneční světlo zachycené do dutého zrcadla a odražením paprsků soustředěné do nějakého středu žhne nejsilněji, takže dokonce zapaluje. Rovněž zlatníci foukající do plamene kahance dmuchavkou s velmi úzkým koncem způsobují, že se zlato hned taví. Důvod, proč rozezvučené zvony vydávají tak mocný zvuk, je ten, že kov je těleso husté, tvrdé a hladké, vytvarované v kulatou dutinu, kde uvnitř kolem kroužící zvuk sám na sebe tisíce způsobů naráží a pak, když se hmoty mnohonásobil, vyráží odtud ven a rozléhá se všemi směry. Tak se také hustými, tvrdými a vyhlazenými stěnami zesiluje teplo, chlad, pach atd., zatímco v stěnách řídkých, měkkých a drsných se třští a zeslabují. Proto chce-li někdo, aby zvon nezněl, pokryje jej tkaninou, obtočí provazem či přiloží ruku. Proto řečníkův hlas dobře zaplní posluchárnu v uzavřeném místě, zatímco v širším prostoru hlas vymizí. V prázdném chrámu (zejména jsou-li stěny zděné) je hlas jediného člověka velice zvučný, protože odráží-li se hlas, sama sebe zesiluje. Naopak tam, kde je mnoho v tkaninách oblečených lidí, se hlas opět zeslabuje, protože se rozdrobil o tyto měkké předměty, a to dokonce natolik, že zpěv mnoha lidí v plném kostele sotva bude slyšet tak zvučně, jako zpěv jednoho člověka v prázdném. Proto také, chce-li někdo, aby se v nějaké místnosti méně rozléhaly hlasy, ať pokryje stěny čalouny.

Násobení kvalit

Axióm: Kolikrát se vyzářující kvalita znovu odrazí, tolikrát poskytne nový obraz sebe samé.

Například, viditelný jev může být doveden k oku třeba až po různých odrazech prostřednictvím mezilehlých zrcadel atd. Odražený hlas vyvolává ozvěnu. Může být dokonce vytvořen, ať již přírodou, či uměle, takový odraz, že se týž hlas vrátí k uším třikrát či vícekrát. Plinius píše, že v olympijské sloupové siní, která kvůli tomu byla zvana Heptaphonos³⁸⁶, se týž hlas vracel sedmkrát (kniha 36, kap. 15)³⁸⁷.

K dovednosti užívat kvality je třeba připočíst i způsoby

1. umělého ukazování sebe samého či jiných věcí;
2. umělého činění;
3. umělého trpění.

Například k prvnímu patří i pomůcky, které byly vynalezeny k podpoře smyslů, jako k podpoře zraku zrcadla, dalekohledy, mikroskopy, a k zrcadlům i způsob, jímž někdo zavřený doma může pozorovat, co se děje venku, a to i bez zrcadla. Zatemní totiž všude přístup světla kromě nepatrné škvíry -- Jakým způsobem se to děje, hledej u Mersenna, Genesis I, str. 749, par. 13, str. 750.³⁸⁸

O užívání kvalit obecně.

Kvalit věci je třeba používat tam, kde je jich třeba a jakých je třeba, tj. kapalných k navlhčování, suchých k vysoušení, teplých k ohřívání atd. Například, chceš-li otevřít póry kůže, nepoužiješ ničeho stahujícího, jako soli, octa, sněhu --

O teple a chladu.

Dovednosti teplo a chlad vytvářet, uchovávat, zvětšovat, zmírňovat, uzpůsobovat k různému užití.

Teplo se vytváří pohybem --

Uchovává se pohybem, například lidské teplo chůzí a námahou.

Oděvy a kožichy. Dochází k tomu, 1. zabráníme-li, aby bylo teplo vydechované pokožkou rozehnáno prudkostí okolního chladu; 2. zaženeme-li je do sebe (kam se totiž uchýlí, bude se prudce pohybovat uvnitř a bude více zahřívát); 3. slabost prudkého pohybu posílí huňatý oděv.³⁸⁹

Ochrana sebe nebo něčeho proti příkořím mrazu a vedra.

Obecně. Když zabrániš přístupu teplého nebo chladného vzduchu, věc zůstane ve své vlastní kvalitě, tj. ve stavu prostřednosti. Například kožesiny zabraňují v přístupu chladu i tepla. Kdosi dal v době žni přinést na pole do kožešiny zavinité láhve s pivem, aby nápoj nezteplal. Právě tak se může sudy hned po naložení na vůz obalit lněnou látkou a pak se polijí vodou. Zvenčí se pak na nich utvoří ledový povlak a uzavřením pórů a průduchů zadržím mráz. Jeden Tatar odvrátil smrt od člověka zasaženého zimním mrazem tím, že ho obalil medvědí kůží. A protože jej dobře chránila, unikl smrti.

Změna věci působením tepla či chladu.

Pokud ti nechutná nápoj, pivo nebo víno, a chceš, aby se obojí vylepšilo, vař je, dokud se nevyvaří vodnaté složky a nezůstane neporušená tresť. Nebo vystav nápoj chladu, aby promrzal, a co je vlhké, ztuhne na led; ale duch se soustředí uprostřed.

Jak na protiklady.

Výstřelek jednoho protikladu se neumenšuje působením druhého protikladu, ale zmenšením výstřelku, což nastane prostřednictvím vlivu podobného na podobné.

[Protiklad se totiž působením druhého protikladu ještě více vyostří. A menší podobná věc je naopak přitahována větší podobnou věcí. Proto když končetiny příliš studí ze styku se studenou vodou nebo sněhem, je třeba vypudit chlad, ale ne teplo. Teplo spíše zažene mráz do nitra údů.]

Optika

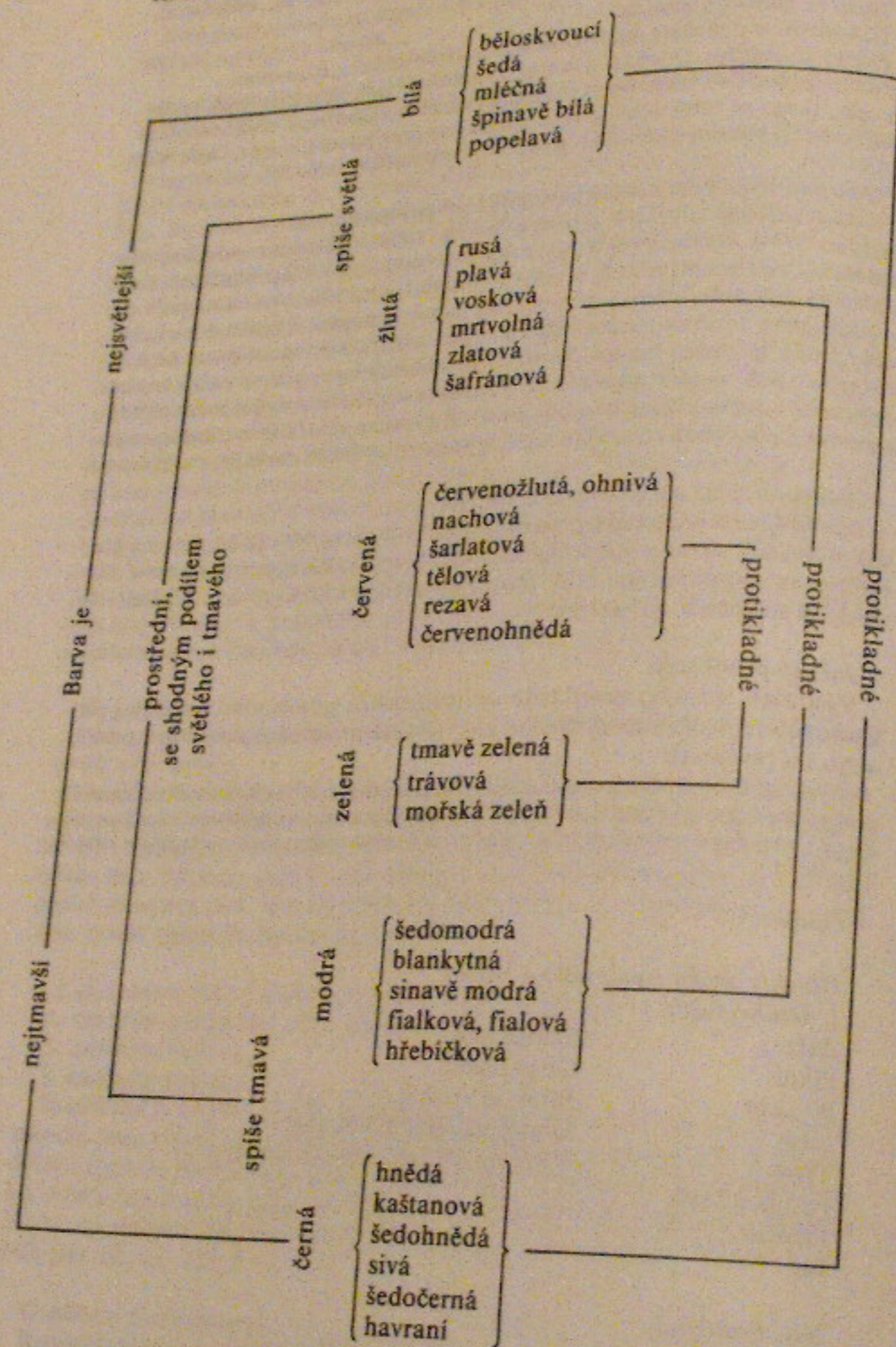
Objekty zraku jsou světlo a barva.

I. Druhy světla

Záře	Slunce září.
Plání	Oheň plane.
Blyskot	Blesk se blýská.
Lesk	Umyté nádoby se lesknou.
Třpyt	Všechno, co vrhá lesk, se třpytí.
Paprsčitý svit	
Jasnost	
Jas	

NB. Protiklady
světlo -- temnota
jasno -- zataženo
slunce -- stín
propouštějící světlo -- odrážející světlo
průsvitné -- neprůhledné

II. Druhy barev v přirozeném pořadí¹⁹⁰

NB. Že jsou červená a zelená barvy dokonale vyrovnaného smíšení, ukazuje kromě smyslu i sama přirozenost. Neboť rostliny a to, co roste, jsou vzhledem k dokonalému smíšení barev zelené. U člověka je pak životní šťáva, krev, červená, stejně jako páta esence, vyloučená z kteréhokoli těla (Drebbel, kap. 4 u konce¹⁹¹).

Aby se vytvořily různé barevné odstíny, dělají se průhledné předměty, duté, vypuklé, kulaté, podlouhlé, trojhranné --

Dovednost vyluzovat a slyšet zvuky

(Sluchovou dovednost nazývá L. Vives akustickou.¹⁹²)
Jak se uměle vyluzují různé zvuky?

1. Jednoduché – pomocí kovu – zvony, struny
dřeva – chřestítka
skla – jako skřípění navlhčeným prstem o jeho hranu.

2. Odražené – jako ozvěna.

3. Harmonie zvuků, hlasová i nástrojová.

Zde je místo pro hudbu, prakticky i teoreticky (stejně tak o belgické hudbě na věžích¹⁹³).

NB. Sem patří nástroje, žaltář, citera, lyra --

I Memnonova socha, jež proniknuta paprsky vycházejícího slunce vydávala bučivé zvuky, jak svědčí Strabo (Alsted, 2013, sl. 1).¹⁹⁴

Činnostní dovednosti

[Sem nástroje všeho druhu (ty je třeba probrat podle jejich určení, jako: hůl je příruční podlouhlá dřevěná pomůcka různého užití) -- Velmi široká a krásná oblast.]

Co vyžaduje činnostní dovednost.

Prvním Božím dílem byla látka, druhým do ní vdechnutý život, třetím světlo, od něhož Bůh oddělil temnoty. Brzy začal běh světa a pokračuje bez konce. To je třeba napodobit. První starost ať je, abys měl, co bys činil – musíš mít tedy buď objekt, nebo cíl. Pak ať nechybí činná schopnost, tj. vrozené nebo získané prostředky. Konečně pak pořádek prací; čím bude lepší a jasnější, tím lépe všechno půjde. (Druhy prostředků.) Musí být zkrátka ten, kdo činnost vykonává, to, co se má konat, a nástroje – neboli: Dobrý cíl, jehož by se dalo dosáhnout.

Prostředky vhodné pro dosažení cíle, tj. přiměřené počtem, formou, velikostí.

Určitý druh prostředků pro dosažení cíle, s jejichž pomocí nelze cíle nedosáhnout.

[Kdo chce cestovat, musí vědět 1. kam; 2. kudy; 3. jak, to znamená, že musí mít prostředky, průvodce, rozumnost. Kdo chce střílet z pušky, musí mít pevně určený cíl, na nějž by mířil, pušku, zkušenost. Tak u těch věcí, jež vznikají, se lidská moudrost vyčerpává v poznání cílů a prostředků k jejich dosažení a náležitých způsobů využívání těchto prostředků --]

Axiómy:

I. O žádné věci nelze rozhodnout bez ní samé.

Věci totiž nejsou zcela v naší moci, aby se dalo jen o nich rozhodovat, nýbrž je třeba je použít k tomu, k čemu mají, mohou a chtějí být použity. Pokud jde o rozumné tvory, vedou si rozumně pomoci vůle. Pokud o věci bez rozumu, pouze svou způsobilostí k něčemu; pokud ta chybí, bude třeba věc tou způsobilostí nejprve vybavit, aby byla ochotna poslouchat naše rozkazy.

II. Kolik je v činnosti cílů, tolik ať se spojí nástrojů. Například oko má vidět, otáčet se dokola, má být přikryto a zvlhčováno. Proto máme zřetelnici,

svaly, víčka a oční koutky. Chromý spatřil třešně, ale nemohl dojít k stromu. Přišel slepý, který tam dojít mohl, neznámo ovšem jak a kudy. Spojili tedy své síly a jeden půjčil nohy, druhý oči a ruce. To se často stává, že spojené síly dokážou to, co nezmůže jedna.

III. Pokud se tomu, kdo vykonává činnost, nedostává něčeho potřebného, je třeba buď zjednat nápravu, nebo to opatřit jinde.
Neboli: Pokud se jedinci, jenž vykonává nějakou činnost, nedostává všeho, co k ní potřebuje, může se k němu s potřebnými náležitostmi připojit více lidí, kteří mají stejný cíl. Například, pokud má někdo schopnosti, vědění a vůli, aby něco konal, je nutné, aby je předtím buď vypěstoval sám v sobě, nebo aby si vypomohl odjinud (jako když chromý propůjčej slepému oči, slepý chromému nohy), aby spojenými silami dosáhli toho, co jako jednotlivci nemohou. Stejně tomu má být ve všech pracovních a velmi obtížných věcech.

Obecné zásady lidských činností.

1. Cokoli činíme, činíme kvůli cíli (jinak to bude nadarmo).
2. Cokoli činíme, činíme pro náležitý cíl (ten je buď již dán, abys ho mohl dosáhnout, nebo si ho musíš stanovit sám, abys nepochybil).
3. Cokoli činíme, činíme tak, abychom dosáhli cíle.
4. Cíle je možné dosáhnout pouze náležitými prostředky.
5. Náležitého cíle nedosáhneme ani náležitými prostředky pokud chybí náležitá obezřetost, aby všechno neomylně postupovalo k cíli.
6. Náležitosti pro činnost je třeba rozlišovat, tj. základní bytostné od přídavných.
7. Na základní věci (bytostné) máme brát větší zřetel, protože jsou základem nezbytného, a je také třeba se jim věnovat hned zpočátku, aby se dílo stalo přehledným a abychom se vyhnuli zmatku.

K dovednosti jednat či k praktické dovednosti.

Axióm:

1. Ke každému dílu je třeba objektu, toho, kdo vyvíjí činnost, nástroje.
  2. K samotnému konání činnosti pak 1. přípravy; 2. činnosti; 3. ustálení jejího výsledku, stejně jako vytvořit řeč vyžaduje vytvořit 1. úvod; 2. vlastní pojednání; 3. závěr.
  3. Kdokoli se učí něco dělat, ať se to dříve naučí dobře než rychle.
Neboť to nepřijde samo od sebe pouhou praxí, to vyžaduje péči, a to hned zpočátku, dokud je mysl i ruka svobodná a stejně pohotová ke všemu. Člověk se naučí se stejnou námahou něco špatného i něco dobrého; to druhé však přináší daleko větší užitek.
- Připomínky k praktické činnosti:*
1. Nepřistupuj k věci slabý.
  2. Nezabývej se věcí bez zkušeností.
  3. Nesvěřuj věc tomu, kdo nechce.
  4. Měj řádně prozkoumanou věc, již se obíráš.
  5. Jednotlivé změny a okolnosti věci a činnosti hodnoť moudře.
  6. Předvídej obezřele budoucí pády, které se mohou vyskytnout, i jejich následky.
  7. Opatrně zvaž své síly (nemůžeme všichni všechno).
  8. Střež pečlivě sklony své vůle.
  9. Zřekni se dobrovolně toho, k čemu jsi nezpůsobitý nebo k čemu má tvůj duch odpor.
  10. Zvykni si včas konat každou věc správně.

Mechanické dovednosti

[Zde je možné probrat mnoho výjimečných mechanických vynálezů i prostými otázkami. Některé má Wecker, kniha XVI¹⁹¹.]

Ke každé obyčejné stavbě je třeba troji: 1. základ; 2. látka; 3. tvůrce. Tak musí mít každý, kdo se chopí nějaké činnosti 1. základ; 2. musí jej položit; 3. musí jej položit dobře, jinak se zřítí všechno, co postaví nad něj. Proto obecná skladba všech činností vyžaduje troji:

- náležitý cíl,
- náležité prostředky,
- náležité použití prostředků.

O cíli. Pravidlo I. Cokoli děláš, dělej proto, aby to prospělo.

[Je totiž zpozdilé vyčerpávat se zbytečnými a matnostmi. Tak jako když blázen sbírá a přenáší kameny, dřívka, odpadky. Proto Kristus, Mt 6,17.¹⁹²]

II. *Dělej věci stále hodnoty, nebo takové, jejichž užitek přetrvá.* Neboť činit to, co vbrzku pomine, se pro moudrého nehodí, jako budovat domy ze slámy nebo třeba vysoké věže ze dřeva. Z tohoto základu Kristus, Mt 6,19 a kap. 7,24.

O prostředcích. Obecné pravidlo. Co se může stát s použitím nepatrných prostředků, k tomu není třeba velkých.

O způsobech. NB. Kde je nutné složité působení (u složitých léků, u strojů, u perpetuum mobile), tam je třeba zkoumat:

1. Jednotlivé složky, aby byla přesně známa působnost každé z nich.
2. Zkoumat je v kombinaci, tj. jak působí jedna složka vždy ve spojení s jednou další.
3. Konečně zkoumat složky konglobované, aby bylo možné celou činnou sílu dobře sladit.

K dovednosti konat mechanické činnosti se může přidat také ta vrcholná, kterou lze očekávat od lidského nadání, totiž schopnost vyvíjet činnost bez popudu vnějšího činitele, a to ustavičnou. Neboť i když orloje, vymyšlené proto, aby napodobily nebe (o nich byla řeč mezi dovednostmi týkajícími se času), zastanou totéž, přesto se neobejdou bez přispění lidí, kteří upravují postavení dole spadlých závaží. V našem století sestrojil Cornelius Drebbel¹⁹⁷ skleněnou kouli, zcela naplněnou vodou, která se působením lampy hořící ve skřínce pod jejím dnem otáčela po dobu čtyřadvaceti hodin, a tak názorně ukazovala otáčení nebe. Ale ani to nebylo nekonečné (i když chtěl, aby to tak vypadalo), protože když byl olej spotřebován, musel pohyb přestat. Po nepřetržitém pohybu se dosud pátrá při napodobování pohybu nebe; takové údajně bylo ono Archimédovo¹⁹⁸ --

Trpné dovednosti

Sem patří dovednosti, jejichž pomoci věci vstřebávají nějaké působení, aniž by trpěly.

Aby oheň nepálil nesnesitelně, aby bylo možné překonat hlad, aby byl nejtěžší mráz snesitelný -- Sem dovednost stát se neviditelným, nepostižitelným smysly -- (to je velmi široké pole). Celkem vzato, aby věc netrpěla buď ničím, nebo mírně, nebo silně.

Dovednost uspořádat věci (pokud existuje)

Každopádně existuje jakási dovednost zavést do věci řád. Neboť pokud o tom existují všeobecné postřehy, proč by se neměly uspořádat v pravidla?

Teorie.

Základem řádu je počet, míra a váha. Začátkem počtu pak jednotka. Z toho plyne:

- I. Důvod zavedení řádu spočívá v tom, aby každý dovedl odvodit z většího množství menší a z menšího množství jednotku.
  - II. Cokoli se v nějakém společenství přiřazuje k něčemu jinému, nechť je s ním srovnatelné mírou. Neboť při pořádání včel v úlu nebude místo pro vola nebo orla atd.
  - III. Cokoli je někým uváděno v řád, ať je přiměřené co do váhy. Nelze přidružit zlato k plevám.
- Axióm: Žádný řád neexistuje bez toho, kdo jej zavádí (protože žádná činnost neexistuje, chybí-li ten, kdo by ji činil). Kdekoli tedy panuje řád, tam je i cosi, co jej řídí.

Řád po praktické stránce.

I. Každá pluralita musí být dovedena k nějaké jednotě, jinak se rozpadne a sesuje, nebo bude bez užítku.

[Buď nějakým společným poutem, jako jsou ve snopu svázané klasy, jako jsou písek a kameny ve zdi spojeny vápnem a jako jsou jednotlivé kusy dobytka sehnány v stádo, nebo tak, že je jeden postaven druhým poněkud do čela, jako je tomu u jeřábů, čápů či hus při letu. A některé houfné plující ryby si během plavby zvolí vůdce, jež následují; včely mají královnu.]

II. Cizorodé prvky, které brání jednotě (které se s jednotou dobře nesrovnávají), je třeba úplně odstranit.

[Jako smetí od zlata, ze stáda koní ovce, husy atd., z lidské společnosti rozvratníky (osoby se sklony pro společnost cizími).]

III. Stejnorodé prvky náležející k jednomu celku je třeba od sebe navzájem odlišovat.

[Na voze dřevo, železo, kola, oj atd. Stejně tak ve vojsku velitele od řadových vojáků atd.]

IV. Je třeba se starat, aby k sestavení celku nechybělo nic, co je třeba, ani maličkost.

V. Každé části je třeba určit její místo, její kvality, její postavení a poměr k ostatním částem, její úkoly tak, aby co nejlépe sloužila uchování celku.

VI. A protože nemůže sloužit uchování celku jinak než prostřednictvím vzájemné soudržnosti a spolupráce se všemi, zejména však se sousedními částmi, je třeba učinit taková opatření, aby všechno bylo nějakým společným poutem drženo pospolu a aby tak i jednalo. A aby každá jednotlivost dobře zachovávala soudržnost s ostatními a bez překážek konala svůj úkol.

VII. A protože kde je něčeho mnoho, tam je zmatek, je třeba všechno přivést k jednotě. To znamená k čemuś jedinému, co má být předřazeno ostatním jako první základ a první zdroj pohybu. Tak Kristus, varující před nepořádkem v církvi, zakazuje uznávání nejrůznějších vůdců, otců, učitelů a napomíná k pravdě (Mt 23,8,9,10).

VIII. Čím více nějaké jsoucno vyniká, tím více potřebuje řád.

[Ať je to vynikání dáno četností obsažených věcí nebo jejich hodnotou. Neboť: 1. Co má větší hodnotu, to je spíše hodno uchování. Uchování je však dáno řádem. Příklad: -- 2. Čím početnější nebo životaschopnější je to, co má být uchováno, tím snáze se to navzájem směšuje a proniká. Příklad: --]

Sem náležejí také nástroje k rýsování věcí, jako pro vytvoření

rovné čáry -- pravítko,

pravého úhlu -- úhelník,

kruhu -- kružítko,

-- proporcionální kružítko;

také k zobrazování věcí, malba, řezbářství, sochařství, glyptika, plastika (viz Alsted, s. 1919¹⁹⁹ --).

Příklad dovednosti uspořádat věci.

Základem dovednosti je trojice VĚDĚT, CHTÍT a MOCI a její přeskupování trojím způsobem, přičemž jako sedmý v pořadí vyjde vždy stejný výsledek.

I. Moci, vědět, chtít je přirozené pořadí, jak to ze sebe postupně vzniká. Neboť se to rodí z jednoho, pravého a dobrého. Protože moci pochází od vlastního soustředění do sebe a ze zhutnění bytnosti, jimž se scelují síly. Vědět pochází od rozmístění částic, jimž se dosáhne způsobnosti k nějakému jednání, a ta se ustálí, přidá-li se návyk. Chtít pochází od pocitu dobra a z touhy po něm.

II. Moci, chtít, vědět je pořadí vhodné k tomu, abychom se věci naučili, čili teoretické. Neboť kdo se může a chce učit, dospěje k vědění.

III. Vědět, chtít, moci je pořadí vhodné pro konání věci, praktické.

IV. Vědět, moci a chtít je pořadí vhodné pro úsilí zaměřené na praktické provedení.

V. Chtít, moci a vědět je pořadí, jež je namístě v úvahách tam, kde se hledá cíl, prostředky a způsoby.

VI. Chtít, vědět a moci je pořadí, jehož pomocí se porovnává teorie, praxe a užítí věci.

VII. Ve všech případech však vzejde (je-li všechno uděláno řádně) od výkonné síly konání a z toho vykonané dílo.

Dovednosti při používání věcí

Co patří sem?

1. Jak by se každé věci dalo dodat vícero použití.
2. Zejména, je-li snad k tomu připojeno něco z oboru dovednosti (tady o víceúčelových věcech).
3. A o užítku z používání věcí.

Příjemné stránky dovedností aneb soupis potěšení

Jsou dovednosti zábavné? Prohlédnout, co radí Verulámský, s. 265⁴⁰⁰ -- Daly by se projít všechny vědy a přenést sem cokoli, v čem je více rozptýlení než opravdové užitečnosti. Například v aritmetice číselné hádanky, v optice to, co se týká zrakových klamů působených různými zrcadly atd.

Dovednosti týkající se potěšení

1. Rozhojňováním.

Potěšení zraku

obrázky budov

oděvů

knih

Potěšení ducha

.

.

odměny a pobídky k ctnostem

tituly

pocty

Pro potěšení sluchu

vynález hudby

{ vokální

{ nástrojové

Potěšení chuti

dovednost kuchařská

cukrářská

Čechu
vonné látky

Hmatu
pohodlné šaty
sedadla
lehátka
povozy
ozdoby – prsteny
řetízky na krk
náhrdelníky.

Zábavné dovednosti

Dát je sem? Určitě sem. Viz Wecker, kniha XVII.⁴⁰¹
Proč jich bude třeba? K trojímu účelu:

1. Aby se občerstvil duch vysílený námahou.
- II. Aby tělo pookřálo pohybem a bylo chráněno před chorobami.
- III. Aby se člověk pomocí různých hravých začátků naučil vážným věcem.

Kolik druhů? Viz Joser. v kvartovém vydání o gymnáziích, s. 30⁴⁰², a Alsted, s. 1940⁴⁰³.

Dát sem i hry ducha a jazyka? Jako hádanky, jinotaje, přesmyčky, zmateční jazyky a slov. Jako Mossatum Iuge Musae – Vox – Lex tu mihi in Ars – Sed lac ova cera pro pila nos. Skládání dopisů ze slov začínajících stejným písmenem.

Znovu pročist Weckera a vybrat půvabné hříčky. Zároveň však hledět na to, zda je lze zahrnout pod jediné, pravdivé a dobré. Například: Mámení smyslů nebo přeludy spadají pod pravdivé. Klamou totiž smysly, takže chápou věc jinak, ale přece vnímají, že jsou podváděny. (NB. Zde je zdroj žertů.) Viz též Alstedovu Magii, pročti, vyber, co má na str. 2266 – –

Má sem přijít i všechno žertovné? Viz χαριεντολογία⁴⁰⁴, nauku o žertech, Alsted s. 2389.

NB. Také je třeba odhalit podstatu žertů, odkud vyvstávají a jak je lze dělat slušně. Například:

1. Když se zábavně postaví jedna věc na místo jiné.
2. Když se názvy osob, míst a libovolných věcí půvabně změní v příbuzný smysl – –
3. Když se má něco chápat odděleně, ale chápe se to jako související a naopak – –

Hry spočívající v soupeření jsou založeny buď čistě na nadání, jako šachy⁴⁰⁵, nebo na náhodě, jako kostky, nebo na obojím, jako karetní hry.

Dovednosti týkající se nedostatků

Můžeme se také zmínit o dovednostech týkajících se nedostatků, totiž dovednosti ohledně zázraků, dovednosti ohledně šalby, dovednosti ohledně nahodilosti.

V dovednosti zaměřené na zručnosti se zmíníme o směšování druhů, jež zakázal Bůh svým zákonem.

Dovednost týkající se jevů a zdání. Zde o zvláštních zrcadlech a to, co má Wecker. Také o různých pověrách a jejich všelijakých projevech (viz Verulámský, s. 81).

O teple a chladu.

Dovednosti teplo a chlad vytvářet, uchovávat, zvětšovat, zmírňovat, uzpůsobovat k různému užití.

Teplo se vytváří pohybem –

Uchovává se pohybem, například lidské teplo chůzí a námahou.

Oděvy a kožichy. Dochází k tomu, 1. zabráníme-li, aby bylo teplo vydechované pokožkou rozehnáno prudkostí okolního chladu; 2. zaženeme-li je do sebe (kam se totiž uchýlí, bude se prudce pohybovat uvnitř a bude více zahřívát); 3. slabost prudkého pohybu posílí huňatý oděv.⁴⁰⁶

Ochrana sebe nebo něčeho proti příkořím mrazu a vedra.

Obecně. Když zabráníš přístupu teplého nebo chladného vzduchu, věc zůstane ve své vlastní kvalitě, tj. ve stavu prostřednosti. Například kožešiny zabraňují v přístupu chladu i tepla. Kdosi dal v době žni přinést na pole do kožešiny zavinuté láhve s pivem, aby nápoj nezteplal. Právě tak se může v nejlitějším zimním mrazu ochránit před zmrznutím víno a pivo, když se sudy hned po naložení na vůz obalí lněnou látkou a pak se polijí vodou. Zvenčí se pak na nich utvoří ledový povlak a uzavřením pórů a průduchů zabrání mráz. Jeden Tatar odvrátil smrt od člověka zasaženého zimním mrazem tím, že ho obalil medvědí kůží. A protože jej dobře chránila, unikl smrti.

Změna věci působením tepla či chladu.

Pokud ti nechutná nápoj, pivo nebo víno, a chceš, aby se obojí vylepšilo, vař je, dokud se nevyvaří vodnaté složky a nezůstane neporušená tresť. Nebo vystav nápoj chladu, aby promrzal, a co je vlhké, ztuhne na led; ale duch se soustředí uprostřed.

Jak na protiklady.

Výstřelek jednoho protikladu se neumenšuje působením druhého protikladu, ale zmenšením výstřelku, což nastane prostřednictvím vlivu podobného na podobné.

[Protiklad se totiž působením druhého protikladu ještě více vyostří. A menší podobná věc je naopak přitahována větší podobnou věcí. Proto když končetiny příliš studí ze styku se studenou vodou nebo sněhem, je třeba vypudit chlad, ale ne teplo. Teplo spíše zažene mráz do nitra údů.]

Optika

Objekty zraku jsou světlo a barva.

I. Druhy světla

Záře	Slunce září.
Plání	Oheň planě.
Blyskot	Blesk se blýská.
Lesk	Umyté nádoby se lesknou.
Třpyt	Všechno, co vrhá lesk, se třpytí.
Paprsčitý svit	
Jasnost	
Jas	

NB. Protiklady

světlo – temnota

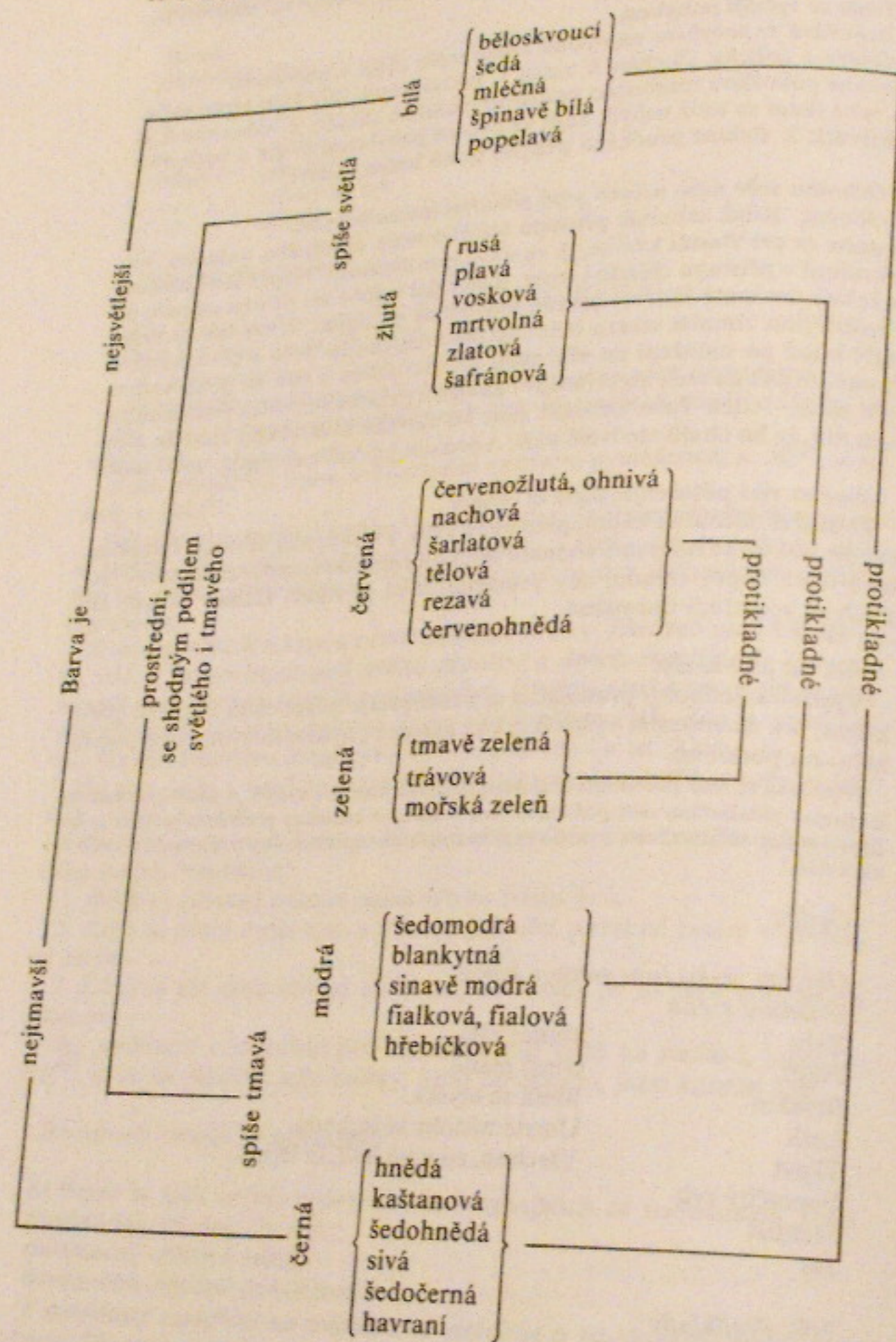
jasno – zataženo

slunce – stín

propouštějící světlo – odrážející světlo

průsvitné – neprůhledné

II. Druhy barev v přirozeném pořadí¹⁹⁰

NB. Že jsou červená a zelená barvy dokonale vyrovnaného smíšení, ukazuje kromě smyslu i sama přirozenost. Neboť rostliny a to, co roste, jsou vzhledem k dokonalému smíšení barev zelené. U člověka je pak životní šťáva, krev, červená, stejně jako pátá esence, vyloučená z kteréhokoli těla (Drebbel, kap. 4 u konce¹⁹¹).

Aby se vytvořily různé barevné odstíny, děláji se průhledné předměty, duté, vypuklé, kulaté, podlouhlé, trojhranné --

Dovednost vyluzovat a slyšet zvuky

(Sluchovou dovednost nazývá L. Vives akustickou.¹⁹²)
Jak se uměle vyluzují různé zvuky?

1. *Jednoduché* – pomocí kovu – zvony, struny
dřevo – chřestítka
skla – jako skřipění navlhčeným prstem o jeho hranu.

2. *Odražené* – jako ozvěna.

3. *Harmonie zvuků, hlasová i nástrojová.*

Zde je místo pro hudbu, prakticky i teoreticky (stejně tak o belgické hudbě na věžích¹⁹³).

NB. Sem patří nástroje, žaltář, citera, lyra --

I Memnonova socha, jež proniknuta paprsky vycházejícího slunce vydávala bučivé zvuky, jak svědčí Strabo (Alsted, 2013, sl. I).¹⁹⁴

Činnostní dovednosti

[Sem nástroje všeho druhu (ty je třeba probrat podle jejich určení, jako: hůl je příruční podlouhlá dřevěná pomůcka různého užití) -- Velmi široká a krásná oblast.]
Co vyžaduje činnostní dovednost.

Prvním Božím dílem byla látka, druhým do ní vdechnutý život, třetím světlo, od něhož Bůh oddělil temnoty. Brzy začal běh světa a pokračuje bez konce. To je třeba napodobit. První starost ať je, abys měl, co bys činil – musíš mít tedy buď objekt, nebo cíl. Pak ať nechybí činná schopnost, tj. vrozené nebo získané prostředky. Konečně pak pořádek prací; čím bude lepší a jasnější, tím lépe všechno půjde. (Druhy prostředků.) Musí být zkrátka ten, kdo činnost vykonává, to, co se má konat, a nástroje – neboli: Dobrý cíl, jehož by se dalo dosáhnout.

Prostředky vhodné pro dosažení cíle, tj. přiměřené počtem, formou, velikostí.

Určitý druh prostředků pro dosažení cíle, s jejichž pomocí nelze cíle nedosáhnout.

[Kdo chce cestovat, musí vědět 1. kam; 2. kudy; 3. jak, to znamená, že musí mít prostředky, průvodce, rozumnost. Kdo chce střílet z pušky, musí mít pevně určený cíl, na nějž by mířil, pušku, zkušenost. Tak u těch věcí, jež vznikají, se lidská moudrost vyčerpává v poznání cílů a prostředků k jejich dosažení a náležitých způsobů využívání těchto prostředků --]

Axiómy:

I. *O žádné věci nelze rozhodnout bez ní samé.*

Věci totiž nejsou zcela v naší moci, aby se dalo jen o nich rozhodovat, nýbrž je třeba je použít k tomu, k čemu mají, mohou a chtějí být použity. Pokud jde o rozumné tvory, vedou si rozumně pomocí vůle. Pokud o věci bez rozumu, pouze svou způsobilostí k něčemu; pokud ta chybí, bude třeba věc tou způsobilostí nejprve vybavit, aby byla ochotna poslouchat naše rozkazy.

II. *Kolik je v činnosti cílů, tolik ať se spojí nástrojů.* Například oko má vidět, otáčet se dokola, má být přikryto a zvlhčováno. Proto máme zřetelnici,

svaly, víčka a oční koutky. Chromý spatřil třešně, ale nemohl dojít k stro-
mu. Přišel slepý, který tam dojít mohl, neznámo ovšem jak a kudy. Spojili
tedy své síly a jeden půjčil nohy, druhý oči a ruce. To se často stává, že spo-
jené síly dokážou to, co nezmůže jedna.

III. *Pokud se tomu, kdo vykonává činnost, nedostává něčeho potřebného, je
třeba buď zjednat nápravu, nebo to opatřit jinde.*
Neboli: Pokud se jedinci, jenž vykonává nějakou činnost, nedostává vše-
ho, co k ní potřebuje, může se k němu s potřebnými náležitostmi připojit
více lidí, kteří mají stejný cíl. Například, pokud má někdo schopnosti, vě-
dění a vůli, aby něco konal, je nutné, aby je předtím buď vypěstoval sám
v sobě, nebo aby si vypomohl odjinud (jako když chromý propůjčí slepému
oči, slepý chromému nohy), aby spojenými silami dosáhli toho, co jako jed-
notlivci nemohou. Stejně tomu má být ve všech pracných a velmi obtížných
věcech.

Obecné zásady lidských činností.

1. Cokoli činíme, činíme kvůli cíli (jinak to bude nadarmo).
2. Cokoli činíme, činíme pro náležitý cíl (ten je buď již dán, abys ho mohl
dosáhnout, nebo si ho musíš stanovit sám, abys nepochybil).
3. Cokoli činíme, činíme tak, abychom dosáhli cíle.
4. Cíle je možné dosáhnout pouze náležitými prostředky pokud chybí
náležitá obezřetlost, aby všechno neomylně postupovalo k cíli.
6. Náležitosti pro činnost je třeba rozlišovat, tj. základní bytnostné od
přidatných.
7. Na základní věci (bytnostné) máme brát větší zřetel, protože jsou zá-
kladem nezbytného, a je také třeba se jim věnovat hned zpočátku, aby se
dílo stalo přehledným a abychom se vyhnuli zmatku.

K dovednosti jednat či k praktické dovednosti.

Axióm:

1. Ke každému dílu je třeba objektu, toho, kdo vyvíjí činnost, nástroje.
2. K samotnému konání činnosti pak 1. přípravy; 2. činnosti; 3. ustálení její-
ho výsledku, stejně jako vytvořit řeč vyžaduje vytvořit 1. úvod; 2. vlastní po-
jednání; 3. závěr.

3. *Kdokoli se učí něco dělat, ať se to dříve naučí dobře než rychle.*

Neboť to nepřijde samo od sebe pouhou praxí, to vyžaduje péči, a to
hned zpočátku, dokud je mysl i ruka svobodná a stejně pohotová ke všemu.
Člověk se naučí se stejnou námahou něco špatného i něco dobrého; to dru-
hé však přináší daleko větší užitek.

Připomínky k praktické činnosti:

1. Nepřistupuj k věci slabý.
2. Nezapomínej se věcí bez zkušeností.
3. Nesvěřuj věc tomu, kdo nechce.
4. Měj řádně prozkoumanou věc, již se obíráš.
5. Jednotlivé změny a okolnosti věci a činností hodnoť moudře.
6. Předvídej obezřetle budoucí pády, které se mohou vyskytnout, i jejich
následky.
7. Opatrně zvaž své síly (nemůžeme všichni všechno).
8. Střež pečlivě sklony své vůle.
9. Zřekni se dobrovolně toho, k čemu jsi nezpůsobitelný nebo k čemu má
tvůj duch odpor.
10. Zvykni si včas konat každou věc správně.

Mechanické dovednosti

[Zde je možné probrat mnoho výjimečných mechanických vynálezů i prostými otázkami.
Některé má Wecker, kniha XVI¹⁹⁹.]

Ke každé obyčejně stavbě je třeba troji: 1. základ; 2. látka; 3. tvůrce. Tak
musí mít každý, kdo se chopí nějaké činnosti 1. základ; 2. musí jej položit;
obecná skladba všech činností vyžaduje troji:

- náležitý cíl,
- náležité prostředky,
- náležité použití prostředků.

O cíli. Pravidlo I. Cokoli děláš, dělej proto, aby to prospělo.

[Je totiž zpozdilé vyčerpávat se zbytečnými a marnostmi. Tak jako když blázen sbírá
a přenáší kameny, dřívka, odpadky. Proto Kristus, Mt 6,17.²⁰⁰]

II. *Dělej věci stále hodnoty, nebo takové, jejichž užitek přetrvá.* Neboť činit
to, co vbrzku pomine, se pro moudrého nehodí, jako budovat domy ze slá-
my nebo třeba vysoké věže ze dřeva. Z tohoto základu Kristus, Mt 6,19
a kap. 7,24.

O prostředcích. Obecné pravidlo. *Co se může stát s použitím nepatrných
prostředků, k tomu není třeba velkých.*

O způsobech. NB. *Kde je nutné složité působení* (u složitých léků, u stro-
jů, u perpetuum mobile), *tam je třeba zkoumat:*

1. Jednotlivé složky, aby byla přesně známa působnost každé z nich.
2. Zkoumat je v kombinaci, tj. jak působí jedna složka vždy ve spojení
s jednou další.
3. Konečně zkoumat složky *konglobované*, aby bylo možné celou činnou
sílu dobře sladit.

K dovednosti konat mechanické činnosti se může přidat také ta vrchol-
ná, kterou lze očekávat od lidského nadání, totiž schopnost vyvíjet činnost
bez popudu vnějšího činitele, a to ustavičnou. Neboť i když orloje, vy-
myšlené proto, aby napodobily nebe (o nich byla řeč mezi dovednostmi tý-
kajícími se času), zastanou totéž, přesto se neobejdou bez přispění lidí, kte-
ří upravují postavení dolů spadlých závaží. V našem století sestrojil Corne-
lius Drebbel²⁰¹ skleněnou kouli, zpola naplněnou vodou, která se působe-
ním lampy hořící ve skřínce pod jejím dnem otáčela po dobu čtyřadvaceti
hodin, a tak názorně ukazovala otáčení nebe. Ale ani to nebylo nekonečné
(i když chtěl, aby to tak vypadalo), protože když byl olej spotřebován, mu-
sel pohyb přestat. Po nepřetržitém pohybu se dosud pátrá při napodobová-
ní pohybu nebe; takové údajně bylo ono Archimédovo²⁰² --

Trpné dovednosti

Sem patří dovednosti, jejichž pomocí věci vstřebávají nějaké působení,
aniž by trpěly.

Aby oheň nepálil nesnesitelně, aby bylo možné překonat hlad, aby byl
nejtužší mráz snesitelný – Sem dovednost stát se neviditelným, nepostižitel-
ným smysly – (to je velmi široké pole). Celkem vzato, aby věc netrpěla
buď ničím, nebo mírně, nebo silně.

Dovednost uspořádat věci
(pokud existuje)

Každopádně existuje jakási dovednost zavést do věci řád. Neboť pokud
o tom existují všeobecné postřehy, proč by se neměly uspořádat v pravidla?

Teorie.

Základem řádu je počet, míra a váha. Začátkem počtu pak jednotka. Z toho plyne:

I. Důvod zavedení řádu spočívá v tom, aby každý dovedl odvodit z většího množství menší a z menšího množství jednotku.

II. Cokoli se v nějakém společenství přiřazuje k něčemu jinému, nechť je s ním srovnatelné mírou. Neboť při pořádání včel v úlu nebude místo pro vola nebo orla atd.

III. Cokoli je někým uváděno v řád, ať je přiměřené co do váhy. Nelze přidružit zlato k plevám.

Axióm: Žádný řád neexistuje bez toho, kdo jej zavádí (protože žádná činnost neexistuje, chybí-li ten, kdo by ji činil). Kdekoli tedy panuje řád, tam je i cosi, co jej řídí.

Řád po praktické stránce.

I. Každá pluralita musí být dovedena k nějaké jednotě, jinak se rozpadne a sesuje, nebo bude bez užítku.

[Buď nějakým společným poutem, jako jsou ve snopu svázané klasy, jako jsou písek a kameny ve zdi spojeny vápnem a jako jsou jednotlivé kusy dobytka sehnány v stádo, nebo tak, že je jeden postaven druhým poněkud do čela, jako je tomu u jeřábů, čápů či hus při letu. A některé houfně plující ryby si během plavby zvolí vůdce, jež následují: včely mají královnu.]

II. Cizorodé prvky, které brání jednotě (které se s jednotou dobře nesrovnávají), je třeba úplně odstranit.

[Jako smetl od zlata, ze stáda koni ovce, husy atd., z lidské společnosti rozvrtníky (osoby se sklony pro společnost cizími).]

III. Stejnorodé prvky náležející k jednomu celku je třeba od sebe navzájem odlišovat.

[Na voze dřevo, železo, kola, oj atd. Stejně tak ve vojsku velitele od řadových vojáků atd.]

IV. Je třeba se starat, aby k sestavení celku nechybělo nic, co je třeba, ani maličkost.

V. Každé části je třeba určit její místo, její kvality, její postavení a poměr k ostatním částem, její úkoly tak, aby co nejlépe sloužila uchování celku.

VI. A protože nemůže sloužit uchování celku jinak než prostřednictvím vzájemné soudržnosti a spolupráce se všemi, zejména však se sousedními částmi, je třeba učinit taková opatření, aby všechno bylo nějakým společným poutem drženo pospolu a aby tak i jednalo. A aby každá jednotlivost dobře zachovávala soudržnost s ostatními a bez překážek konala svůj úkol.

VII. A protože kde je něčeho mnoho, tam je zmatek, je třeba všechno přivést k jednotě. To znamená k čemusi jedinému, co má být předřazeno ostatním jako první základ a první zdroj pohybu. Tak Kristus, varující před nepořádkem v církvi, zakazuje uznávání nejrůznějších vůdců, otců, učitelů a napomíná k pravdě (Mt 23,8,9,10).

VIII. Čím více nějaké jsoucno vyniká, tím více potřebuje řád.

[Ať je to vynikání dáno četností obsažených věcí nebo jejich hodnotou. Neboť: 1. Co má větší hodnotu, to je spíše hodno uchování. Uchování je však dáno řádem. Příklad: -- 2. Čím početnější nebo životaschopnější je to, co má být uchováno, tím snáze se to navzájem směšuje a proniká. Příklad: --]

Sem náležejí také nástroje k rýsování věcí, jako pro vytvoření

rovné čáry - pravítko,
pravého úhlu - úhelník,
kruhu - kružítko,
- proporcionální kružítko;

také k zobrazování věcí, malba, řezbářství, sochařství, glyptika, plastika (viz Alsted, s. 1919¹⁹⁹ - -).

Příklad dovednosti uspořádat věci.

Základem dovednosti je trojice VĚDĚT, CHTÍT a MOCI a její přeskupování třím způsobem, přičemž jako sedmý v pořadí vyjde vždy stejný výsledek.

I. Moci, vědět, chtít je přirozené pořadí, jak to ze sebe postupně vzniká. Neboť se to rodí z jednoho, pravého a dobrého. Protože moci pochází od vlastního soustředění do sebe a ze zhutnění bytnosti, jimž se scelují síly. Vědět pochází od rozmístění částic, jimž se dosáhne způsobilosti k nějakému jednání, a ta se ustálí, přidá-li se návyk. Chtít pochází od pocitu dobra a z touhy po něm.

II. Moci, chtít, vědět je pořadí vhodné k tomu, abychom se věci naučili, čili teoretické. Neboť kdo se může a chce učít, dospěje k vědění.

III. Vědět, chtít, moci je pořadí vhodné pro konání věcí, praktické.

IV. Vědět, moci a chtít je pořadí vhodné pro úsilí zaměřené na praktické provedení.

V. Chtít, moci a vědět je pořadí, jež je namístě v úvahách tam, kde se hledá cíl, prostředky a způsoby.

VI. Chtít, vědět a moci je pořadí, jehož pomocí se porovnává teorie, praxe a užití věcí.

VII. Ve všech případech však vzejde (je-li všechno uděláno řádně) od výkonné síly konání a z toho vykonané dílo.

Dovednosti při používání věci

Co patří sem?

1. Jak by se každé věci dalo dodat vícero použití.
2. Zejména, je-li snad k tomu připojeno něco z oboru dovednosti (tady o víceúčelových věcech).
3. A o užítku z používání věci.

Příjemné stránky dovednosti aneb soupis potěšení

Jsou dovednosti zábavné? Prohlédnout, co radí Verulámský, s. 265⁴⁰⁰ -- -
Daly by se projít všechny vědy a přenést sem cokoli, v čem je více rozptýlení než opravdové užitečnosti. Například v aritmetice číselné hádanky, v optice to, co se týká zrakových klamů působených různými zrcadly atd.

Dovednosti týkající se potěšení

I. Rozhojňováním.

Potěšení zraku
obrázky budov
oděvů
knih

Potěšení ducha

odměny a pobídky k ctnostem
tituly
pocty

Pro potěšení sluchu

vynález hudby { vokální
nástrojové

Potěšení chuti

dovednost kuchařská
cukrářská

Čichu
vonné látky

Hmatu
pohodlné šaty
sedadla
lehátka
povozy
ozdoby – prsteny
řetízky na krk
náhrdelníky.

Zábavné dovednosti

Dát je sem? Určitě sem. Viz Wecker, kniha XVII.⁴⁰¹
Proč jich bude třeba? K trojmu účelu:

- I. Aby se občerstvil duch vysílený námahou.
- II. Aby tělo pookřálo pohybem a bylo chráněno před chorobami.
- III. Aby se člověk pomocí různých hravých začátků naučil vážným vě-

cem.
Kolik druhů? Viz Joser. v kvartovém vydání o gymnáziích, s. 30⁴⁰², a Alsted, s. 1940⁴⁰³.

Dát sem i hry ducha a jazyka? Jako hádanky, jinotaje, přesmyčky, zmate-
ní jazyků a slov. Jako Mossatum Iuge Musae – Vox – Lex tu mihi in Ars –
Sed lac ova cera pro pila nos. Skládání dopisů ze slov začínajících stejným
písmenem.

Znovu pročíst Weckera a vybrat půvabné hříčky. Zároveň však hledět na
to, zda je lze zahrnout pod *jediné, pravdivé a dobré*. Například: Mámení
smyslů nebo přeludy spadají pod pravdivé. Klamou totiž smysly, takže chá-
pou věc jinak, ale přece vnímají, že jsou podváděny. (NB. Zde je zdroj žer-
tů.) Viz též Alstedovu Magii, pročti, vyber, co má na str. 2266 – –

Má sem přijít i všechno žertovné? Viz χαριεντολογία⁴⁰⁴, nauku o žer-
tech, Alsted s. 2389.

NB. Také je třeba odhalit podstatu žertů, odkud vyvstávají a jak je lze
dělat slušně. Například:

1. Když se zábavně postaví jedna věc na místo jiné.
2. Když se názvy osob, míst a libovolných věcí půvabně změní v příbuz-
ný smysl – –
3. Když se má něco chápat odděleně, ale chápe se to jako související
a naopak – –

Hry spočívající v soupeření jsou založeny buď čistě na nadání, jako ša-
chy⁴⁰⁵, nebo na náhodě, jako kostky, nebo na obojím, jako karetní hry.

Dovednosti týkající se nedostatků

Můžeme se také zmínit o dovednostech týkajících se nedostatků, totiž
dovednosti ohledně zázraků,
dovednosti ohledně šalby,
dovednosti ohledně nahodilosti.

V dovednosti zaměřené na zručnosti se zmíníme o směřování druhů, jež
zakázal Bůh svým zákonem.

Dovednost týkající se jevů a zdání. Zde o zvláštních zrcadlech a to, co má
Wecker. Také o různých pověrách a jejich všelijakých projevech (viz Veru-
lámský, s. 81).

Dovednost vytvářet smyšlené věci. Zde vyniká dovednost dělat paraboly
a mytologické obrazy. Tady může být zmínka o Lúkiánových vyprávě-
ních⁴⁰⁶, s dodatkem o užitečnosti, je-li jaká. Takových věcí je plný talmud,
tóra, mnišské povídky – –

Poznámka: Zde musí být odhalena přirozenost lži.

Dovednosti týkající se jevů bez věcné opory neboli soupis pochybných věcí.
Sem je třeba snést všechno, co kde popisují klasikové nebo co zřejmě
zpozoroval obecný lid, o čem však dosud není bezpečně známo, zda je to
pravda nebo klam.

Aby se daly také tyto jevy přesně určit opakovanými pokusy, je nutné je
zanést do soupisu.

Otázka náležející k dovednosti, jež se týká nedostatků.
Může se od narození hluchý člověk naučit nějakým způsobem řeči? Do-
posud to bylo nemožné, ale protože je jisté, že hluchí mohou vnímat zvuky
jiným způsobem, proč by nešlo také spojit rozdíly mezi zvuky s věcmi? Ne-
boť pokud se například člověk od narození hluchý dotýká hudebního ná-
stroje, harfy, lry, trubky, což se uskutečňuje pomocí zubů, projevuje po-
nějak nedal poučit o rozdílu mezi samohláskami a souhláskami a následov-
ně i o významu slabik a slov? Je třeba uvážít, bude-li to stát za námahu.
Obtíže určitě budou. Nyní však mluvíme alespoň o možnosti. Přinese-li ta-
to možnost výsledek, jakkoli bude nedokonalý, pak bude možné hledat
prostředky proti obtížím a s pomocí Boží je nalézt. Nechť nás Kristus vysly-
ší a ukáže cestu, aby i tak oslavil své království (Iz 35,5⁴⁰⁷).

Dovednost vypořádat se s nahodilostmi

I pokud jde o nahodilosti, je třeba vedle poznatků o nich položit základ
dovednosti, jak s nimi nakládat: I. Jak jich využívat. II. Jak je zaměřit k ně-
jakým dobrým cílům. (Není tu žádné napodobení, neboť kdyby bylo, bylo
by k němu třeba záměru. Kdyby však věc postupovala podle záměru, neby-
la by to nahodilost.)

Axióm: Dovednost nakládat s nahodilostmi je nejen prospěšná, nýbrž i ne-
zbytná.

[Zijeme přece v nepokojné oblasti pod sluncem. Všechno se přihází všem, a to ne podle ně-
jakého určeného pořádku, nýbrž mimoděk, z netušených náhod (z toho název nahodilost). Je
nejisté, co, kde, kdy a jak se má stát. Nebohý je ten, kdo proti těmto nejistotám nemá nic jisté-
ho (viz Senekův list 99⁴⁰⁸).]

II. Dovednost předcházet nahodilostem bude spoluvytvářet strážce štěstí.

[Kdo totiž jedná rozumně, tomu se nahodilost snadno nepřihodí. A přihodí-li se, děje se to
pro nedostatečné uvažování. Z toho plyne, že Boha nahodilost nepotká, protože je plnou
moudrostí, jež všechno předem vidí a všemu předem věnuje svou pozornost.]

Pravidla pro nahodilosti, jak nahodilosti využívat.

I. Člověk žije život křehký a pouští se do různých činností. Není proto mož-
né, aby před nahodilostmi unikl. Bude tedy nejlépe, nebude-li si nikdy slibovat
bezpečí, nýbrž bude-li stále připraven na to, co se stává; nebo mít na paměti, že
je člověkem a že mu nic lidského není cizí.

[Není totiž možné mít pod nebem nebe, to znamená bezpečí a klid ve světě živlů, kde je
všechno vratké a pomíjivé, kde se rodíme, abychom umřeli, dokonce umíráme i při zrození,
a konec závisí na prvopočátku. Také to, co se může přihodit nepřijemného uprostřed životní-
ho běhu, má tisícovou podobu a není ani možné vyhnout se všem příležitostem. Vždyť kdo zů-
stane pro strach z pádu sedět na zemi? Prozíravý člověk, vystavený tolikerým nahodilostem,
dotírají-li jako střelky nehody, pohromy, nemoci, úmrtí, se tedy bude vždy obávat čehokoli nej-

horšího (vždyť komukoli se může přihodit to, co se komukoli přihodilo) a upevní ducha, aby snesl, cokoli se stane.

Z toho bude trojí užitek.

1. Takový důmysl některé nahodilosti odvrátí, a to takové, do nichž leckdy vlastní vinou vzběhnou lidé neopatrní a příliš si jistí.

2. Podatí-li se nahodilostem unikát, bude se to přičítat k ziskům, vzbudí to více libosti a vzběhnou lidé neopatrní a příliš si jistí.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání. Blaze člověku, který se stále bojí střety zraňují méně. Právě s ohledem na to řekl Salomoun: *Blaze člověku, který se stále bojí* (Př 28,14). Tak si počínal Job. Proto zavalen pohromami říkal: *Čeho jsem se strachoval, postihlo mě, stalo se, čeho jsem se obával* (Jb 3,25). Proto praví Seneca: *Neočekávané věci více tíží* (list 92⁴¹⁹). A také: *Jsi člověk, přichystej se na všechno lidské; předvídané neštěstí dopadá mírněji* (list 77⁴¹⁹). *Postelcům a těm, kdo věří v štěstí, připadá všechno jako nová a netušená tvářnost* (list 77⁴¹⁹). *Moudrý člověk proto přivýká budoucímu neštěstí. A co si jiní ulehčí až posléze po dlouhém snášení, to si on ulehčí dlouhým uvážováním. Nic by tedy pro nás nemělo být nenadálé, ke všemu je třeba včas navádět ducha a pomýšlet nikoli na všechno, co se děje obvykle, nýbrž na všechno, co se může dít.*

II. *Ať se přihodí cokoli, je třeba se postarat, aby se to přihodilo, a nikoli, aby to uškodilo. To se stane, nebudeme-li se ničeho příliš lekat, budeme-li všechno zmužile snášet.*

[Cokoli se přihodí, třeba i smrt, bude snesitelné pro toho, kdo se mnoho nezalekne, tíživé a nesnesitelné pro toho, kdo se zděsí. Protože jsme tedy vystaveni nahodilostem, dokud jsme tady, a protože není vždy v naší moci vystříhat se neštěstí, je nutné upevnit ducha, aby bylo možno snášet, cokoli se stane. Vždyť trpělivost mírní i nejtrudnější nahodilosti, jak o tom poukazují příklady statečných mužů. Netrpělivost naopak podléhá i těm nejsnáze překonatelným a žene se do beznaděje. A tehdy je s člověkem konec. Ten je moudrý, kdo umí událostí užívat, ať se přiházejí kdykoli a jakkoli.]

III. *Nepříznivá nahodilost tě příliš nerozruší, jestliže cokoli, co překvapí tvou prozíravost, přijmeš, jako by to přicházelo z Boží ruky.*

[Právím tvou prozíravost. Ta se totiž musí vším zabývat předem. Jinak pokud tvá prozíravost vynaložila náležitou snahu, aby získala jakékoli dobro nebo odvrátila zlo, a pokud vidíš, že je to marné, bez obav se obrať k Boží prozřetelnosti. Jak to učinili Pavlovi přátelé ve Sk 21. S nejvyšším úsilím jej odrazovali od již začaté cesty, avšak když jim nepohnuly ani prosby, ani slzy, ani věštby, přenechali veškerou starost Boží prozřetelnosti: *Nechť se stane vůle Boží*.⁴¹¹ To by měli všichni a ve všem napodobovat. Tak se totiž duch ihned pozvedne a vzpomíná až k naději na vysvobození, jist si Božím milosrdenstvím.]

IV. *Nepříznivé události lze ostatně snášet zmužile, jestliže je snášíme s Bohem, jehož moc toho, koho posiluje, činí nepřemožitelným.*

[*Nic se neboj, Abrahame* (pravil Pán), *já jsem tvůj Ochránce* (v hebrejském znění *tvůj štít*, Gn 15,1).⁴¹² *Odtud David: I kdybych kráček údolím stínu smrti, nebudu se bát zlého, neboť ty, Pane, jsi se mnou* (Ž 23,4). A apoštol: *Je-li Bůh s námi, kdo proti nám* (Ř 8⁴¹³)?

Proto se stalo, že i při mučení zůstávali svatí mužové, ba i ženy, chlapci, dívky a mučedníci nezlomeni.]

V. *Všech nahodilostí je nutné využívat k bystření pozornosti.*

Nahodilosti se nám totiž přiházejí, jsme-li neopatrní. Proto musejí být brusem pozornosti a obezřelosti. Když kůň jednou klopýtne, dává si potom lépe pozor; kdo ztratil oko, věnuje více péče druhému; poraněný rybář bude pozornější.⁴¹⁴

Obzvláště pak proti bezstarostnému životu.

Viz Senekův list 102.⁴¹⁵

O řízení nahodilostí.

I. *Bezděčné nahodilosti označilo pohanstvo za štěstí a učinilo ji bohy. Zcela nesmyslně. Neboť je to Bůh, kdo všechno řídí, dokonce i bezděčné příhody.*

[*Nikomu není štěstí tak nakloněna, aby mu ve všem, pokouší-li se o mnohé, učinila zadosť* (Seneca, *O hněvu* 3,6⁴¹⁶). *Smělému pomůže osud, kdo bázliv, ten odvržen bývá*.⁴¹⁷]

II. *Nahodilosti sesílá Bůh a je jeho velmi moudrým záměrem, připouští-li, abychom se zamotávali do bezděčných událostí: abychom si totiž neustále*

připomínali jak Boží prozřetelnost, tak naši prozíravost, tak posléze i smrtelnost tohoto života.

[Viz Senekův list 102.⁴¹⁸]

III. *K odvrácení všech nahodilostí nepostačí žádná lidská snažení. Je toho doopravdy příliš mnoho, co nám ze všech stran hrozí a do čeho se zamotá.*

IV. *Protože všechny nahodilosti nejsou přece beznadějně, je třeba vyloučit ty, které se za beznadějně považují, pomocí dovednosti.*

(Viz Besold 2, str. 208 a 209⁴²⁰. Senekův list 105⁴²¹.) *Nedoufej bez (krajní-)*

V. Základem této dovednosti a prozíravosti je vyhnout se příležitostem.

Nahodilosti nepřicházejí přece tak zcela slepě, nýbrž při nějaké příležitosti, již prozíravý člověk předejde, poněvadž předvídá, co a po čem může nechce být oloupen od lupičů, nepouští se po cestách, kde hrozí loupeže. Jestliže nechce být zabit, chrání se vojenského řemesla, souboje, sporů. Jestliže nechce stonat, chrání se nezdrženlivostí. – Jak jen mnohým nahodilostem lze taktó předejít! Vždyť Bůh s námi nejedná slepě, nejednáme-li dovolil Satanovi zkrušit Jóba: tehdy však pomáhají jiné prostředky, o nichž byla řeč výše.

Nejjistějším prostředkem k odvrácení nahodilostí bude tedy: 1. *Nevstupovat na ta místa, kde bys mohl upadnout, totiž na výšiny, na místa kluzká, kde by spadl. To všechno ovšem chápej duchovně a tělesně. Z toho důvodu nás svým příkladem učil Kristus být pokornými. 2. A pokud je třeba na ně nějaké nebezpečí pádu nebo zřícení, abys tomu předešel, nebo se sám vzdálil. Téměř nic se přece neděje náhle, všechno má nějaké počátky, schylování a ohlašující znamení. Tak bouře na moři dříve hrozí, než se zvedne. Budovy dříve praskají, než se zhroutí, kouř ohlašuje požár. Kdo zamýšlí vraždu, zřelost nedostatečně bdělá, ba dokonce se naše bdělost cítí příliš soběstačnou, musíme hledět, abychom přebývali pod ochranou Nejvyššího a abychom po svých cestách kráčeli pod jeho štítem* (Ž 91,1. – Viz Wecker, str. 505, 508 atd.).

VI. *Navykni si nedat se znepokojit méně vážnými nahodilostmi. Jsou časté a nevyhnutelné* (viz Senekův list 108⁴²²).

VII. *Nepříznivými nahodilostmi a pramálo radostnými událostmi nechť se nikdo nedá nikdy odradit od ctnosti a povinnosti.*

VIII. *O krajnosti se nepokoušet a nechylovat se k nim, leda v krajních podmínkách. To znamená krajní prostředky leda v krajním nebezpečí. Moudrého člověka je hodno pokusit se řešit všechno dříve rozvahou než zbraněmi.*

IX. *Co není dovoleno mít, to není dovoleno požadovat. Je totiž psáno NEPOŽÁDÁŠ. Žádostivost je počátkem hříchu.*

X. *Co není dovoleno požadovat, to není dovoleno vyhledávat očima nebo jiným smyslem, jinak budeš sobě samému pokušitelem.*

XI. *Pokud narazíme na něco, co odporuje našemu cíli, nesmí nás to zadržet, musíme naopak bojovat, a až kdybychom nemohli zvítězit, utéci.*

Za příklad nechť poslouží, octne-li se v davu učenec přivýklý životu v přemítání. Hezký příklad v Senekově listě 57.⁴²³

XII. *Nahodilosti, jež nás potkávají, je nutné řídit tak, že je budeme v duchu předjímat, jako bychom předvíдали budoucnost, cokoli, co se může stát a co se stává.*

[To nás totiž činí: 1. Ostražitějšími při odvracení nahodilosti, nežli když bezstarostně spíme jakoby vzdání nebezpečí. 2. Trpělivějšími, pokud se nahodilosti přihodí. Předvídané střely škodí méně. 3. Šťastnějšími a Bohu vděčnějšími, jestliže přejdou. Nemůže pfece po probuzení nechválit Boha ten, kdo usnul, jako by se už znovu neměl probudit. Také nebude chtít žádný záměr dovršit bez příjemných pocitů ten, kdo k němu přistupoval s úzkostmi.]

XIII. Předvídat budoucí nahodilosti znamená zajisté cele se odevzdat Bohu, aby dopustil cokoli, co se rozhodl dopustit.

[Vždyť cokoli se nám stane, učinil to Bůh. On je pfece Bohem nejen zblízka, nýbrž i z dálky, jak co do času, tak co do místa. Naše předvídaní je nejisté, jeho neomylné, nikdy se nemine cíle. Ať nás tedy vede jakýmkoli bludištěm, musíme následovat, neboť jemu jsou i spirálovité čáry sdostatek rovné.]

XIV. Rovněž bude řízením nahodilostí, budeme-li všechny nahodilosti přetvářet v příležitost ke zmnožení moudrosti a ctnosti. A nesmíme se radovat z cizího neštěstí, poněvadž totéž se může přihodit i nám, nebo i něco horšího. Pť 24,18. Vyčítá někomu štěstí, a sám neví, co přinese pozdní večer.

XV. Každá nahodilost by měla posílit naši opatrnost vůči případnému opakovaní ran a zakalit nás vůči ranám opakovaným; jinak bychom byli hlupáci.

[Kdo například unikl nemoci, nechť nepodléhá pocitu bezpečí, jako by unikl smrti. Smělně si jistě počíná, kdo se domnívá, že vyhrál, když odsunul den stání, praví Seneca v listě 55²²⁴. V našem případě jde však o daleko větší pošetilost. Tam je totiž jistota až do dne stání, tady není žádná záruka, v této chvíli se může dostavit nebezpečnější nahodilost.]

XVI. Každou bolest je třeba mírnit (aby nezpůsobila, že bychom podlehli, buď okamžitou útechou, je-li to možné, nebo nechat uplynout nějakou dobu, nebo jiným způsobem.

[Je jisté pošetilé trpět nemírou bolestí, pokud nechybí, čím by ses jí bránil. – A den odnámá lidem chorobu. – Nikdo nemůže trpět bolestí ani příliš, ani dlouho (Seneca, viz listy 64, 105 a 114 atd.²²⁵). Ztratil-li jsi něco milého, je hodno mudrce netrápit se pro ztrátu, nýbrž radovat se, že jsi to až dosud měl (viz Polybiuvi, kap. 79²²⁶).]

XVII. Především měj za jisté, že není zlé se pomocí protivenství cvičit v dokonalosti.

[Viz Žd 12²²⁷ a Senekův list 68²²⁸. Není tedy ani třeba se bát, nýbrž je třeba to zvládat rozvahou.]

Shrnutí dovednosti.

Nejlépe je nahodilostem předcházet, blízké mírnit a tu poslední statečně snést.

[První. Lépe je předcházet nežli se dát přejet.]

Druhé. Moudrý veškeré nahodilosti zvládá (Seneca, list 86²²⁹).

Třetí. Nepocívat svá neštěstí není lidské, nesnášet je není mužné (Seneca Polybiuvi, poslední kap.²³⁰.)

Dovednosti týkající se zla (omylů, chyb, hříchů)

Dovednost v jejich napodobování neexistuje, jen v tom, jak je změnit a využít.

Dovednost změnit je v dobro, využít je pro to, aby se v nás i v druhých rozhořela touha po dobru. Obojímu se učíme z Božího příkladu. Bůh by nedopustil, aby se dalo zlo, kdyby z něj také neuměl vyzískat nějaké dobro.

Neboť zlo jakéhokoli druhu

1. osvětluje jemu protikladné dobro, v každém druhu;
2. rozněcuje lásku k němu a stupňuje ji;
3. činí nás moudřejšími a bedlivějšími v pozorování prostředků – klopýtá-li kůň pod jezdcem, pobízí ho k čilosti.

Ať je na světě kolik chce zmatků (vždyť všechno je plno zrůdností, celý lidský duch, myšlenky, činy, styky, společenství atd.), je třeba ukázat I. jak slouží svět našemu užítku; II. jak má být řízen; III. jak je nezbytné se v něm mít na pozoru (místo napodobování). O tom obecná pravidla.

Aby ses uchránil před zlem, vyhýbej se mu. Vyhneš se mu obezřetností, tím, že se ho vyvaruješ, únikem. Měj se na pozoru před příležitostmi, spřeženci zla, a také před znalostí zla. Neboť oči a uši bývají postiženy nákazou a skrze ze očí vchází smrt.

Axiómy o zlu, mířící k jeho řízení.

I. Zlo je rovněž dobré, nikoli v sobě, ale vzhledem k veškerenstvu.

[Viz Augustin, díl 5, s. 638. Proto je také třeba pevně stanovit vůbec něco o zlu viny, aby byl svědectvím společného vědomí o tom ospravedlněn Bůh, jenž zlo dopouští. To bychom však sotva mohli, kdyby ve zlu nebylo žádné dobro atd.]

II. Také zlo viny ve věcech snášíme, protože je více dobrem než zlem.

Neboť zlem je pouze formou a následkem, dobrem je kvůli tomu, co je působí, kvůli látce a účelu. Působí je totiž dobrý tvor Boží. Látkou je činnost, sama o sobě rovněž dobrá. Účelem je užitek či potěšení, a to je také ceněným použití, a následek, totiž bolest a zmar. Bůh tedy snáší zlo pro převažující dobro v něm. A konečně proto, že ví, jak z něj vyzískat i dobrý následek.

III. Zlo je samo sobě trestem.

[Protože je ztrátou řádu; brzy dojde i ke ztrátě užitečnosti a potěšení, leda by to bylo předstírané.]

IV. Zlo je lékem proti jinému zlu tím, že část z něj potlačí.

[Jako je nemoc lékem a prostředkem proti smrti většinou tím, že stravuje špatné křávy, tak je zase smrt protilékem na nemoc: odtud nové zesílení a omládnutí. Litost je tedy bolestí, tělesný podnět uštědřený Pavlovi byl lékem proti požitkářství a bezstarostnosti. Tělesný podnět uštědřený Pavlovi byl lékem proti pyšce.]

V. Zlo ovšem pochází od dobra a směřuje k dobru.

[Pochází od dobra, neboť dobrá je i podstata, která páchá zlo, i sama činnost a pohyb jsou dobré, i příčina, jež je podnětem, je čímsi dobrým, a konečně cíl, kvůli němuž se děje zlo, je jakési užitečné nebo příjemné dobro. Ve zlu samotném tedy není nic zlého.]

VI. Dobro nezkažené zlem se stává lepším, zlo nenapravené dobrem horším.

[Jako nebyli dobří andělé příkladem špatných svedení, ale posílení, zlí nebyli povzneseni ani vlastním zdokonalením, ani zdokonalením člověka, a ještě se zatvrdili.]

VII. Z každého zla je možné vyzískat nějaké dobro.

Není totiž nemožné najít něco, co někde je. Vždyť v celém světě je něco dobrého, a to je krásné – –

VIII. Moudrému je vlastní, že vyzíská dobro z každého zla.

Může to tedy stát za promyšlené návody.

IX. Čím je zlo větší, tím více dobra z něj lze vyzískat.

X. Čím je zlo houževnatější, tím tvrdšího úsilí je třeba.

KAPITOLA IX

O dokonalosti světa lidské dovednosti a o nedostacích a zrůdách, které se zde vyskytují

Zde je místo pro zmínku o dovednostech zapomenutých a zahalených temnotami, a znovu o barbarských staletích atd.

Sem patří ta díla lidských rukou, jež jsou úžasně mohutná, jako sedm divů světa⁴³¹, nebo díla nepatrných rozměrů, jako Ilias v oříšku⁴³², loď pod mušími křídly, blecha spoutaná řetězem. Vysoustružené dřevěné poháry tenčí než nejtenčí papír, takže je-li jich do sebe zasunuto dvanáct, vypadají jako jeden. Dovednost uzavřít dvanáct lžiček do třešňové pecky – –

Sem také ty dovednosti, které urychlují nebo zpomalují postup, jimž se

u věcí dosahuje stupně dokonalosti. Jako uzrání ovoce nebo kovů – – Také růst bylin, růží, živočichů atd. A alchymie, dovednost dovést kovy na nejvyšší stupeň dokonalosti (zlato).

KAPITOLA X

O Boží moudrosti, vladařce lidského nadání, o řízení světa lidské dovednosti a o zániku dovednosti

[Zde bude třeba ukázat:
I. Všechny dovednosti a vynálezy jsou původem od Boha, jak je zjevné z Besaleelova příkladu.⁴³³

II. Všechno se uchovává skrze Boha, jenž potůčky moudrosti poskytuje jiným, pramen a samu hlubinu zachovává sobě. Proto je sám nejlepším rolníkem, vinařem, kuchařem, hrnčířem, malířem, stavitelům, řemeslníkem atd.

III. Proto musí všechno směřovat zpět k Bohu, k prospěchu a stavbě jeho stánku, církve a světa, a konečně k Boží slávě, nic ke zhoubě světa nebo lidí. Tak bude Bohu vydán počet.]

I. Kdo by pochyboval o tom, že Bůh hledí i na říši lidského nadání a vládne jí? Neboť když v celém veškerenstvu Bohu nic neunikne, jak by mu unikl nejdůležitější tvor a jeho činnost? Také zde si hraje a těší se s lidskými syny.⁴³⁴

II. Ale jak? Za prvé tak, že jim poskytuje příležitosti, při nichž by mohli případně na prospěšné vynálezy, a pokud se jich dobře užívá, poskytuje zase další příležitosti. Tak jsme tedy jakoby pod jeho vedením postupovali stále dál až sem. Někdy Bůh poučuje i přímo slovy, co, jak a v jaké velikosti má vzniknout: tak jako naučil Noema postavit loď, Mojžíše stánek smlouvy⁴³⁵ atd. Někdy to však činí pouze skrytým osvětlením, abychom o něčem důvtipně přemýšleli a vymýšleli něco, jako to učinil Besaleelovi a Oholiabovi a jiným (Ex 31,6), a také prostřednictvím seslaných snů a andělských napomenutí (Gn 31,10⁴³⁶).

III. Tak tedy Bůh vytvářel příležitosti, rozléval své dary po celá staletí mezi národy a utkal řetěz lidské moudrosti ve věcech dovednosti tak, že dosud není zcela zpřetrhán. I když tu a tam byly lidským zdřimnutím některé vynálezy buď zase zapomenuty (jako *zkapalňování kamenů, kujné sklo, neuhasitelné lampy* a jiné věci, které lze vidět u Pancirola a které objasnil Sal-muthův komentář⁴³⁷), nebo ještě nebyly dovedeny k dokonalosti, jako *kva-dratura kruhu⁴³⁸, věčný pohyb bez vnějšího popudu* atd.

IV. Jakýpak tedy bude konec tohoto našeho světa dovednosti? Kam dospěje toto nekonečné usilování lidského ducha? Odpověď: Bůh nechá všechno pokračovat až k nejvyššímu bodu, kam až lze dospět. To znamená, dokud nebudou odhalena všechna jeho tajemství, předložená nám v jeho třech knihách (knize světa, lidské mysli a Pisma). Potom je totiž příkázáno odložit jako knížky klasiků a rozevřít velkou knihu věčnosti, tj. sebe sama se všemi nyní nedosažitelnými tajemstvími.

[Mezi důkazy vyžadované rozumem nechť se zařadí i tento: *Konec světa není nablízku, protože bude nejprve nutné otevřít všechny knihy.*]

V. Opravdu? Nenastane pro tento viditelný svět konec dříve, než budou vyčerpány ony tři knihy? Odpověď: Není to pravděpodobné, neboť o Bohu si nelze myslet, že učinil něco nadarmo⁴³⁹, protože Bůh je rozum. To by však učinil, kdyby nechtěl, aby byly probrány knihy dané tomuto životu k užítku, nebo kdyby způsobil, že by to bylo nemožné, nebo kdyby poté, co budou knihy probrány a vyčerpány, neotevřel cestu k dalším. Vidíme, že v našich dobách spravovaných školách se nic z toho neděje. Žák není poslán do vyšší třídy, aniž dospěl k tomu, co bylo určeno pro třídu nižší, a není

v ní dál bezúčelně zadržován poté, co k tomu dospěl. A mohl by člověk činit něco rozumněji, než činí Bůh? Nesmyslné pomýšlení. Vcelku tedy zbývá na zemi věk, v němž lidská píle, jež doposud postupovala po částech a po divadle! A potom bude následovat Věčnost.

Dovednosti týkající se znaků, mezi nimiž je
fyziognomika,
sémiotika,
kabala⁴⁴¹

Fyziognomika je dovednost vysvětlovat přirozenost věcí skrze přirozené znaky.

Sémiotika je dovednost vysvětlovat přirozenost věcí skrze související znaky.

[Říká se tomu tak podle řeckého σημειών⁴⁴², tj. znak. Ony související znaky jsou to, co věcem předchází, co je s nimi spojeno a co je jejich důsledkem.]

Kabala je dovednost vysvětlovat přirozenost věcí skrze názvy, jež nám napověděl Bůh.

[Semí jaksí patří i přemýšlka, tj. když se nadanému člověku náhodou odhalí tajemství. To je věc často chytrá, jen náhodně odpovídající pravdě a většinou nicotná.]

Základ fyziognomiky je tento: *Jaké je nitro, takový je i zevnějšek* a naopak. Sémiotiky: Cokoli existuje, má své příčiny a důsledky, to, co předchází, to, co je průvodním jevem, to, co je důsledkem.

Kabaly: Věci a znaky věcí, zvláště ty, které jsou dány od Boha, jsou si navzájem úměrné. Jako jsou v Písmu se vyskytující slova, spojení slov, písmena a všechno, co se v Božím Písmu vyskytuje až do poslední tečky. A zkoumání takových shromážděných zjištění se říká *kabala*. Například: na tajemství trojice, jak se vyjevilo hned oním prvním činem. Totéž tajemství se prý může vyvodit z bytnostného Božího jména *Jahveh*⁴⁴³. Jakkoli se totiž zdá, že jsou zde čtyři hebrejská písmena, jsou přece tři⁴⁴⁴ – *jod, vau* a *he*. *Jod*, nejjednodušší písmeno, označuje první osobu nejjednodušší Boží bytnosti, onen počátek všeho, OTCE. *Vau*, písmeno vytvořené pouhým prodloužením znaku *jod*, odráží věčný obraz věčného Otce, SYNA. *He* pak není ničím jiným než jakýmsi zdvojením onoho obojího. Nevzniká totiž jinak než z hebrejského písmene *vau* přidáním znaku *jod* pod ně, což zobrazuje DUCHA svatého, jenž je Duchem Otce i Syna. A bez tajemství není ani to, že totéž *he* se ve jménu *Jahveh* nalézá dvakrát. Neboť v postavení uprostřed mezi *jod* a *vau* značí, že je Duchem obou, Otce i Syna, a že vychází od obou. V postavení na konci slova je však proto, že cokoli Bůh Otec koná mimo sebe, to je vykonáno prostřednictvím Syna mocí Ducha svatého. Neboť Duch Boží se rozlévá do stvořených věcí a všechno ve všem účelně koná, jak pevně věříme. Potom to, že se latinsky píše JEOVA pěti písmeny, je pěknou ukázkou toho, jak nejjednodušší přirozenost Boží proniká vším.

NB. V hebrejštině čtyřpísmenné Boží jméno *Jahveh* obsahuje tajemství jednoty i trojice. *Jednoty*, protože je-li jediné, může být přičteno jen izraelskému Bohu. To jméno nemá množné číslo, protože chybí věc, o níž by se v množném čísle dalo použít.

Tajemství trojice:

I. Skládá se ze tří písmen: z nejjednoduššího ze všech, z *jod*; a z toho, jež je utvořeno z tohoto písmene pouhým prodloužením, z *vau*; a pak z písmene

ne *he* složeného z těch dvou prvních, přičemž ono *jod* je napsáno pod *vau*. *Jod* značí *Otce*, počátek všeho, *vau* *Syna*, jenž pochází z *Otce*, *he* *Ducha* *svatého*, jenž pochází od obou.

2. Hebrejské *Jahveh* zahrnuje tři slova, která se vyjadřují týmiž písmeny: totiž z hebrejského *jah*, *hu*, *vehu*, což v překladu znamená *Bůh, on, a on*. Pramenem božství je totiž *Otec*. *Syn*, „*on*“, je však tentýž *Bůh*, zrozený ze sebe sama. *Duch svatý*, „*a on*“, je *Bůh*. Hebrejské *jah* se někdy říká o *Otci*, *hu* o *Synu* (Iz 35,4) (*Bůh, on, přijde a spasí nás*), *vehu*, tj. „*a on*“ bývá někdy o *Duchu svatém* (J 16,8).

3. Totéž jméno je složeno ze stejných písmen, z nichž jsou složeny tři tvary hebrejského slovesa *byti*. Byl. *Je*. *Bude*.⁴⁴⁵ Co je to jiného, než popis toho, jenž takto mluví sám o sobě: *Ten, který byl*, a *ten, který je*, a *ten, který přichází* (Zj 1,6).⁴⁴⁶

Ale i hebrejský výraz *schem hamphoras*⁴⁴⁷, tj. přesně vyjádřené jméno, odhaluje totéž tajemství, je-li napsáno dvanácti a dvaadvaceti písmeny.

I když to rabíni velmi nejasně vykládají jinak, přece je lze v pravém smyslu vyjádřit dvanácti hebrejskými písmeny, která znamenají: *Otec, Syn a Duch svatý*. Lze to vyjádřit i dvaadvaceti hebrejskými písmeny⁴⁴⁸ a znamená to: *Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý, tři v jednom a jeden ve třech* (neboli *tři v jednom a jedno v trojici*). Nebo také jinak⁴⁴⁹: *Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý. A přece ne tři Bohové, ale jediný Bůh*.

PANSOFIA – SVĚT LIDSKÉ DOVEDNOSTI – KOMENTÁŘ

Titul – Pátý stupeň Komenského Pansofie *Svět lidské dovednosti – Mundus artificialis* – pojednává o světě, jímž začíná obrat od světa daného k světu vytvářenému člověkem. Pro základní termín tohoto stupně – *ars* – jsme volili ve většině případů ekvivalent *dovednost*. Podle našeho názoru zachycuje tento český ekvivalent nejvíce obsah pojmu *ars* u Komenského.

V úvodu autor vykládá, že stejně jako světy předcházející byly dílem Božím, tak světy další, počínaje světem lidské dovednosti, jsou dílem člověka, který zde podle schopností jemu daných vytváří světy nové a napodobuje tak tvůrčí činnost Boží. Svět lidské dovednosti měl být paralelou Světa materiálního, a proto vykazuje i stejný postup. Jako objekty lidské činnosti se zde postupně probírají principy, živly a věci z živlů pocházející, jež člověk svou dovedností užívá, napodobuje nebo přetváří. Názvy většiny oborů lidské činnosti jsou složeny ze jména příslušného předmětu, ke kterému se tato činnost vztahuje, a slova *technia* (z řeckého *techné*, tj. umění, dovednost, řemeslo). Komenský je chápe jako zabývání se těmito objekty v nejširším smyslu slova, tj. jejich užívání, napodobení a ovládnutí.

Zachovaný rukopis je v porovnání s ostatními stupni Pansofie v nejméně definitivní podobě. Z větší části má charakter konceptů. Obvyklé členění na deset kapitol je zachováno, ovšem zpracování látky je značně nevyvážené. Převážnou část rukopisu (téměř polovina rozsahu) tvoří kapitola VII, zabývající se člověkem nejprve po stránce tělesné (tělo a jeho schopnosti, péče o jeho zdraví), pak po stránce duševní (výchova, výcvik a užívání smyslů, jednotlivé obory duševní činnosti a vědy, lidská práce v užším smyslu slova, hry a zábava). Svět lidské dovednosti má jako jediná část Pansofie dva titulní listy.

Na přípravě překladu textu a komentáře Světa lidské dovednosti se podíleli: překlad s. 9–114.131 a pozn. 1–282, 339–343 J. Červenka, rukopis upravil M. Steiner; s. 131–144, pozn. 344–388 a obrázky k VIII. kap. Z. Horský; s. 114–130.144–153.156–160 a pozn. 283–338, 390–398, 431–449 M. Kłosová; s. 153–156 M. Steiner; ostatní poznámky J. Matlová a A. Holendová.

¹ Oproti originálu je v překladu synopse přehozen název 4. a 5. kapitoly, jak to odpovídá skutečnému řazení v textu.

Dovednost vytvářet smyšlené věci. Zde vyniká dovednost dělat paraboly a mytologické obrazy. Tady může být zmínka o Lúkiánových vyprávětelích⁴⁰⁶, s dodatkem o užitečnosti, je-li jaká. Takových věcí je plný talmud, mnišské povídky –

Poznámka: Zde musí být odhalena přirozenost lži.

Dovednosti týkající se jevů bez věcné opory neboli *soupis pochybných věcí*. Sem je třeba snést všechno, co kde popisují klasikové nebo co zřejmě upozoroval obecný lid, o čem však dosud není bezpečně známo, zda je to pravda nebo klam.

Aby se daly také tyto jevy přesně určit opakovanými pokusy, je nutné je zanést do soupisu.

Otázka náležející k dovednosti, jež se týká nedostatků. Může se od narození hluchý člověk naučit nějakým způsobem řeči? Dopusud to bylo nemožné, ale protože je jisté, že hluchí mohou vnímat zvuky jiným způsobem, proč by nešlo také spojit rozdíly mezi zvuky s věcmi? Nestroje, harfy, lyry, trubky, což se uskutečňuje pomocí zubů, projevuje poněkud nedal poučit o rozdílu mezi samohláskami a souhláskami a následovně i o významu slabik a slov? Je třeba uvážit, bude-li to stát za námahu. Obtíž určitě budou. Nyní však mluvíme alespoň o možnosti. Přinese-li tato prostředky proti obtížím a s pomocí Boží je nalézt. Nechť nás Kristus vyslyší a ukáže cestu, aby i tak oslavil své království (Iz 35,5⁴⁰⁷).

Dovednost vypořádat se s nahodilostmi

I pokud jde o nahodilosti, je třeba vedle poznatků o nich položit základ dovednosti, jak s nimi nakládat: I. *Jak jich využívat*. II. *Jak je zaměřit k nějakým dobrým cílům*. (Není tu žádné napodobení, neboť kdyby bylo, bylo by k němu třeba záměru. Kdyby však věc postupovala podle záměru, nebyla by to nahodilost.)

Axióm: *Dovednost nakládat s nahodilostmi je nejen prospěšná, nýbrž i nezbytná*.

[Žijeme přece v nepokojné oblasti pod sluncem. Všechno se přihází všem, a to ne podle nějakého určeného pořádku, nýbrž mimoděk, z netušených náhod (z toho název nahodilost). Je nejisté, co, kde, kdy a jak se má stát. Nebohý je ten, kdo proti těmto nejistotám nemá nic jistého (viz Senekův list 99⁴⁰⁸).]

II. *Dovednost předcházet nahodilostem bude spoluvytvářet strážce štěstí*.

[Kdo totiž jedná rozumně, tomu se nahodilost snadno nepříhodí. A přihodí-li se, děje se to pro nedostatečné uvažování. Z toho plyne, že Boha nahodilost nepotká, protože je plnou moudrostí, jež všechno předem vidí a všemu předem věnuje svou pozornost.]

Pravidla pro nahodilosti, jak nahodilosti využívat.

I. *Člověk žije život křehký a pouští se do různých činností. Není proto možné, aby před nahodilostmi unikl. Bude tedy nejlépe, nebude-li si nikdy slibovat bezpečí, nýbrž bude-li stále připraven na to, co se stává; nebo mít na paměti, že je člověkem a že mu nic lidského není cizí*.

[Není totiž možné mít pod nebem nebo, to znamená bezpečí a klid ve světě živlů, kde je všechno vratké a pomíjivé, kde se rodíme, abychom umřeli, dokonce umíráme i při zrození, a konec závisí na prvopočátku. Také to, co se může přihodit nepřijemného uprostřed životního běhu, má tisícovou podobu a není ani možné vyhnout se všem příležitostem. Vždyť kdo zůstane pro strach z pádu sedět na zemi? Prozíravý člověk, vystavený tolikým nahodilostem, dotírají-li jako střely nehody, pohromy, nemoci, úmrtí, se tedy bude vždy obávat čehokoli nej-

horšího (vždyť komukoli se může přihodit to, co se komukoli přihodilo) a upevní ducha, aby snesl, cokoli se stane.

Z toho bude trojí užitek.

1. Takový důmysl některé nahodilosti odvrátí, a to takové, do nichž leckdy vlastní vinou vzběhnou lidé neopatrní a příliš si jistí.

2. Podatí-li se nahodilostem unikát, bude se to přičítat k ziskům, vzbudí to více libosti a ví-
běžnou náklonnost k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

3. Přihodí-li se nicméně něco nepříznivého, nebude to tak bolestné, poněvadž předvídané ce zbožné náklonnosti k Bohu, jenž nás chrání.

připomínali jak Boží prozřetelnost, tak naši prozíravost, tak posléze i smrtelnost tohoto života.

[Viz Senekův list 102.⁴¹³]

III. *K odvrácení všech nahodilostí nepostačí žádné lidské snažení.* Je toho doopravdy příliš mnoho, co nám ze všech stran hrozí a do čeho se zamotá-
váme. Proto Šalomounova slova v Kaz 9,11⁴¹³.

IV. *Protože všechny nahodilosti nejsou přece beznadějně, je třeba vyloučit ty, které se za beznadějně považují, pomocí dovednosti.*

(Viz Besoid 2, str. 208 a 209⁴²⁰, Senekův list 105⁴²¹.) *Nedoufej bez (krajní-
ho) zoufalství a nezoufej bez naděje.*

V. *Základem této dovednosti a prozíravosti je vyhnout se příležitostem.*

Nahodilosti nepřicházejí přece tak zcela slepě, nýbrž při nějaké příležitosti, již prozíravý člověk předejde, poněvadž předvídá, co a po čem může následovat. Takovým způsobem může nahodilosti mařit. Jestliže například nechce být oloupen od lupičů, nepouští se po cestách, kde hrozí loupeže. Jestliže nechce být zabit, chrání se vojenského řemesla, souborje, sporů. Jestliže nechce stonat, chrání se nezdrženlivostí. – Jak jen mnohým nahodilostem lze takto předejít! Vždyť Bůh s námi nejedná slepě, nejednáme-li dovolu Satanovi zkrušit Jóna: tehdy však pomáhají jiné prostředky, o nichž byla řeč výše.

Nejjistějším prostředkem k odvrácení nahodilosti bude tedy: 1. *Neustupovat na ta místa, kde bys mohl upadnout,* totiž na výšiny, na místa kluzká a vystavená střelám či nebezpečí zřícení. Neboť kdo leží na zemi, nemá, od nás svým příkladem učil Kristus ovšem chápej duchovně a tělesně. Z toho důvodu *vstoupit* (na místa vzbuzující podezření), *je třeba si počínat obezřele,* hrozí-li nějaké nebezpečí pádu nebo zřícení, *abys tomu předešel, nebo se sám vzdálil.* Téměř nic se přece neděje náhle, všechno má nějaké počátky, schylování a ohlašující znamení. Tak bouře na moři dříve hrozí, než se zvedne. Budoprozradí to výrazem obličeje nebo posunkem atd. 3. *A protože je naše obetnou, musíme hledět, abychom přebývali pod ochranou Nejvyššího a abychom po svých cestách kráčeli pod jeho štítem* (Ž 91,1. – Viz Wecker, str. 505, 508 atd.).

VI. *Navykni si nedat se znepokojit méně vážnými nahodilostmi.* Jsou časté a nevyhnutelné (viz Senekův list 108⁴²²).

VII. *Nepříznivými nahodilostmi a pramálo radostnými událostmi nechť se nikdo nedá nikdy odradit od ctnosti a povinnosti.*

VIII. *O krajnosti se nepokoušet a neuchylovat se k nim, leda v krajních podmínkách.* To znamená krajní prostředky leda v krajním nebezpečí. Moudrého člověka je hodno pokusit se řešit všechno dříve rozvahou než zbraněmi.

IX. *Co není dovoleno mít, to není dovoleno požadovat.* Je totiž psáno NEPOŽÁDÁŠ. Žádostivost je počátkem hřichu.

X. *Co není dovoleno požadovat, to není dovoleno vyhledávat očima nebo jiným smyslem, jinak budeš sobě samému pokušitelem.*

XI. *Pokud narazíme na něco, co odporuje našemu cíli, nesmí nás to zadržet, musíme naopak bojovat, a až kdybychom nemohli zvítězit, utéci.*

Za příklad nechť poslouží, octne-li se v davu učenec přivyklý životu v přemítání. Hezký příklad v Senekově listě 57.⁴²³

XII. *Nahodilosti, jež nás potkávají, je nutné řídit tak, že je budeme v duchu předjímat, jako bychom předvíдали budoucnost, cokoli, co se může stát a co se stává.*

[To nás totiž činí: 1. Ostražitějšími při odvracení nahodilostí, nežli když bezstarostně spíme jakoby vzdání nebezpečí. 2. Trpělivějšími, pokud se nahodilosti přihodí. Předvídané střely škodí méně. 3. Šťastnějšími a Bohu vděčnějšími, jestliže přejdou. Nemůže přece po probuzení nechvátit Boha ten, kdo usnul, jako by se už znovu neměl probudit. Také nebude chtít žádný záměr dovést bez příjemných pocitů ten, kdo k němu přistupoval s úzkostmi.]

XIII. *Předvídat budoucí nahodilosti znamená zajisté cele se odevzdat Bohu, aby dopustil cokoli, co se rozhodl dopustit.*
[Vždyť cokoli se nám stane, učinil to Bůh. On je přece Bohem nejen zblízka, nýbrž i z dálky, jak co do času, tak co do místa. Naše předvídaní je nejisté, jeho neomylné, nikdy se nemine cíle. Ať nás tedy vede jakýmkoli bludištěm, musíme následovat, neboť jemu jsou i spirálovité čáry s dostatek rovné.]

XIV. *Rovněž bude řízením nahodilostí, budeme-li všechny nahodilosti přetvářet v příležitost ke zmnožení moudrosti a ctnosti.* A nesmíme se radovat z cizího neštěstí, poněvadž totéž se může přihodit i nám, nebo i něco horšího. Př. 24,18. Vyčítá někomu štěstí, a sám neví, co přinese pozdní večer.

XV. *Každá nahodilost by měla posílit naši opatrnost vůči případnému opakování ran a zakalit nás vůči ranám opakovaným; jinak bychom byli hlupáci.*

[Kdo například unikl nemoci, nechť nepodléhá pocitu bezpečí, jako by byl unikl smrti. Směšné si jistě počíná, kdo se domnívá, že vyhrál, když odsunul den stání, praví Seneca v listě 55⁴²⁸. V našem případě jde však o daleko větší početilost. Tam je totiž jistota až do dne stání, tady není žádná záruka, v téže chvíli se může dostavit nebezpečnější nahodilost.]

XVI. *Každou bolest je třeba mírnit (aby nezpůsobila, že bychom podlehli) buď okamžitou útechou, je-li to možné, nebo nechat uplynout nějakou dobu, nebo jiným způsobem.*

[Je jisté pošetilé trpět nemírnou bolestí, pokud nechybí, čím by ses jí bránil. – A den odnímá lidem chorobu. – Nikdo nemůže trpět bolestí ani příliš, ani dlouho (Seneca, viz listy 64, 105 a 114 atd.⁴²⁹). Ztratil-li jsi něco milého, je hodno mudrce netrápiti se pro ztrátu, nýbrž radovat se, že jsi to až dosud měl (viz Polybiovi, kap. 79⁴³⁰).]

XVII. *Především měj za jisté, že není zlé se pomocí protivenství cvičit v dokonalosti.*

[Viz Žd 12⁴²⁷ a Senekův list 68⁴²⁸. Není tedy ani třeba se bát, nýbrž je třeba to zvládat rozvahou.]

Shrnutí dovednosti.

Nejlépe je nahodilostem předcházet, blízké mírnit a tu poslední statečně snést.

[První. Lépe je předcházet nežli se dát předejít.

Druhé. Moudrý veškeré nahodilosti zvládá (Seneca, list 86⁴²⁹).

Třetí. Nepocífovat svá neštěstí není lidské, nesnášet je není mužné (Seneca Polybiovi, poslední kap.⁴³⁰.)]

Dovednosti týkající se zla (omylů, chyb, hříchů)

Dovednost v jejich napodobování neexistuje, jen v tom, jak je změnit a využít.

Dovednost změnit je v dobro, využít je pro to, aby se v nás i v druhých rozhořela touha po dobru. Obojímu se učíme z Božího příkladu. Bůh by nedopustil, aby se dalo zlo, kdyby z něj také neuměl vyzískat nějaké dobro. Neboť zlo jakéhokoli druhu

1. osvětluje jemu protikladné dobro, v každém druhu;

2. rozněcuje lásku k němu a stupňuje ji;

3. činí nás moudřejšími a bedlivějšími v pozorování prostředků – klopýtá-li kuň pod jezdcem, pobízí ho k čilosti.

Ať je na světě kolik chce zmatků (vždyť všechno je plno zrůdností, celý lidský duch, myšlenky, činy, styky, společenství atd.), je třeba ukázat I. jak slouží svět našemu užítku; II. jak má být řízen; III. jak je nezbytné se v něm mít na pozoru (místo napodobování). O tom obecná pravidla.

Aby ses uchránil před zlem, vyhýbej se mu. Vyhneš se mu obezřetností, tím, že se ho vyvaruješ, únikem. Měj se na pozoru před příležitostmi, spřeženci zla, a také před znalostí zla. Neboť oči a uši bývají postiženy nákazou a skřev oči vchází smrt.

Axiómy o zlu, mífici k jeho řízení.

I. *Zlo je rovněž dobré, nikoli v sobě, ale vzhledem k veškerenství.*

[Viz Augustin, díl 5, s. 638. Proto je také třeba pevně stanovit vůbec něco o zlu viny, aby byl svědectvím společného vědomí o tom ospravedlněn Bůh, jenž zlo dopouští. To bychom však sotva mohli, kdyby ve zlu nebylo žádné dobro atd.]

II. *Také zlo viny ve věcech snášíme, protože je více dobrem než zlem.*

Neboť zlem je pouze formou a následkem, protože je více dobrem než zlem. působí, kvůli látce a účelu. Působí je totiž dobrý tvor Boží. Látkou je činnost, sama o sobě rovněž dobrá. Účelem je užitek či potěšení, a to je také ceněném použití, a následek, totiž bolest a zmar. Bůh tedy snáší zlo pro přede- vahu dobra v něm. A konečně proto, že ví, jak z něj vyzískat i dobrý následek.

III. *Zlo je samo sobě trestem.*

[Protože je ztrátou řádu; brzy dojde i ke ztrátě užitečnosti a potěšení, leda by to bylo předstírané.]

IV. *Zlo je lékem proti jinému zlu tím, že část z něj potlačí.*

[Jako je nemoc lékem a prostředkem proti smrti většinou tím, že stravuje špatné šťávy, tak je zase smrt protilékem na nemoc: odtud nové zesílení a omládnutí. Lítost je tedy bolestí, kterou předcházíme bolestí věčné. Petrův pád byl lékem proti požitkářství a bezstarostnosti. Tělesný podnět uštědřený Pavlovi byl lékem proti pýše.]

V. *Zlo ovšem pochází od dobra a směřuje k dobru.*

[Pochází od dobra, neboť dobrá je i podstata, která páchá zlo, i sama činnost a pohyb jsou dobré, i příčina, jež je podnětem, je čímsi dobrým, a konečně cíl, kvůli němuž se děje zlo, je jakési užitečné nebo příjemné dobro. Ve zlu samotném tedy není nic zlého.]

VI. *Dobro nezkažené zlem se stává lepším, zlo nenapravené dobrem horším.*

[Jako nebyli dobří andělé příkladem špatných svedení, ale posílení, zli nebyli povzneseni ani vlastním zdokonalením, ani zdokonalením člověka, a ještě se zatvrdili.]

VII. *Z každého zla je možné vyzískat nějaké dobro.*

Není totiž nemožné najít něco, co někde je. Vždyť v celém světě je něco dobrého, a to je krásné –

VIII. *Moudrému je vlastní, že vyzíská dobro z každého zla.*

Může to tedy stát za promyšlené návody.

IX. *Čím je zlo větší, tím více dobra z něj lze vyzískat.*

X. *Čím je zlo houževnatější, tím tvrdšího úsilí je třeba.*

KAPITOLA IX

O dokonalosti světa lidské dovednosti a o nedostacích a zrůdách, které se zde vyskytují

Zde je místo pro zmínku o dovednostech zapomenutých a zahalených temnotami, a znovu o barbarských staletích atd.

Sem patří ta díla lidských rukou, jež jsou úžasně mohutná, jako sedm divů světa⁴³¹, nebo díla nepatrných rozměrů, jako Ilias v oříšku⁴³², loď pod mušimi křídly, blecha spoutaná řetězem. Vysoustružené dřevěné poháry tenčí než nejtenčí papír, takže je-li jich do sebe zasunuto dvanáct, vypadají jako jeden. Dovednost uzavřít dvanáct lžiček do třešňové pecky –

Sem také ty dovednosti, které urychlují nebo zpomalují postup, jímž se

u věci dosahuje stupně dokonalosti. Jako uzrání ovoce nebo kovů – – Také růst bylin, růží, živočichů atd. A alchymie, dovednost dovést kovy na vyšší stupeň dokonalosti (zlato).

KAPITOLA X

O Boží moudrosti, vladařce lidského nadání, o řízení světa lidské dovednosti a o zániku dovednosti

[Zde bude třeba ukázat:

I. *Všechny dovednosti a vynálezy jsou původem od Boha, jak je zjevné z Besaleelova příkladu.*⁴³¹

II. *Všechno se uchovává skrze Boha, jenž potůčky moudrosti poskytuje jiným, pramen a samu hlubinu zachovává sobě. Proto je sám nejlepším rolníkem, vinařem, kuchařem, hrnčířem, malířem, stavitelem, řezníkem atd.*

III. *Proto musí všechno směřovat zpět k Bohu, k prospěchu a stavbě jeho stánku, církve a světa, a konečně k Boží slávě, nic ke zhoubě světa nebo lidí. Tak bude Bohu vydán počet.]*

I. Kdo by pochyboval o tom, že Bůh hledí i na říši lidského nadání a vládne jí? Neboť když v celém veškerenstvu Bohu nic neunikne, jak by mu unikl nejdůležitější tvor a jeho činnost? Také zde si hraje a těší se s lidskými syny.⁴³⁴

II. *Alé jak? Za prvé tak, že jim poskytuje příležitosti, při nichž by mohli případně na prospěšné vynálezy, a pokud se jich dobře užívá, poskytuje zase další příležitosti. Tak jsme tedy jakoby pod jeho vedením postupovali stále dál až sem. Někdy Bůh poučuje i přímo slovy, co, jak a v jaké velikosti má vzniknout: tak jako naučil Noema postavit loď, Mojžíše stánek smlouvy⁴³⁵ atd. Někdy to však činí pouze skrytým osvětlením, abychom o něčem důvtipně přemýšleli a vymýšleli něco, jako to učinil Besaleelovi a Oholiabovi a jiným (Ex 31,6), a také prostřednictvím seslaných snů a andělských napomenutí (Gn 31,10⁴³⁶).*

III. Tak tedy Bůh vytvářel příležitosti, rozléval své dary po celá staletí mezi národy a utkal řetěz lidské moudrosti ve věcech dovednosti tak, že dosud není zcela zpřetrhán. I když tu a tam byly lidským zdřimnutím některé vynálezy buď zase zapomenuty (jako *zkapalňování kamenů, kujné sklo, neuhasitelné lampy* a jiné věci, které lze vidět u Pancirola a které objasnil Salmuthův komentář⁴³⁷), nebo ještě nebyly dovedeny k dokonalosti, jako *kva-dratura kruhu⁴³⁸, věčný pohyb bez vnějšího popudu* atd.

IV. *Jakýpak tedy bude konec tohoto našeho světa dovednosti? Kam dospěje toto nekonečné usilování lidského ducha? Odpověď: Bůh nechá všechno pokračovat až k nejvyššímu bodu, kam až lze dospět. To znamená, dokud nebudou odhalena všechna jeho tajemství, předložená nám v jeho třech knihách (knize světa, lidské mysli a Pisma). Potom je totiž přikáže odložit jako knížky klasiků a rozevře velkou knihu věčnosti, tj. sebe sama se všemi nyní nedosažitelnými tajemstvími.*

[Mezi důkazy vyžadované rozumem nechť se zařadí i tento: *Konec světa není nablízku, protože bude nejprve nutné otevřít všechny knihy.*]

V. *Opravdu? Nenastane pro tento viditelný svět konec dříve, než budou vyčerpány ony tři knihy? Odpověď: Není to pravděpodobné, neboť o Bohu si nelze myslet, že učinil něco nadarmo⁴³⁹, protože Bůh je rozum rozumů. To by však učinil, kdyby nechtěl, aby byly probrány knihy dané tomuto životu k užítku, nebo kdyby způsobil, že by to bylo nemožné, nebo kdyby poté, co budou knihy probrány a vyčerpány, neotevřel cestu k dalším. Vidíme, že v našich dobře spravovaných školách se nic z toho neděje. Žák není poslán do vyšší třídy, aniž dospěl k tomu, co bylo určeno pro třídu nižší, a není*

v ní dál bezúčelně zadržován poté, co k tomu dospěl. A mohli by člověk činit něco rozumněji, než činí Bůh? Nesmyslné pomýšlení. Vcelku tedy zbývá stupně, dospěje na vrchol⁴⁴⁰ a spatří, že je ozářena světlem trojho Božího divadla! A potom bude následovat Věčnost.

Dovednosti týkající se znaků, mezi nimiž je fyziognomika, sémiotika, kabala⁴⁴¹

Fyziognomika je dovednost vysvětlovat přirozenost věci skrze přirozené znaky.

Sémiotika je dovednost vysvětlovat přirozenost věci skrze související znaky.

[Říká se tomu tak podle řeckého σημειον⁴⁴², tj. znak. Ony související znaky jsou to, co věcem předchází, co je s nimi spojeno a co je jejich důsledkem.]

Kabala je dovednost vysvětlovat přirozenost věci skrze názvy, jež nám napověděl Bůh.

[Semí jaksí patří i *presmyčka*, tj. když se nadanému člověku náhodou odhalí tajemství. To je věc často chytrá, jen náhodně odpovídající pravdě a většinou nicotná.]

Sémiotiky: Cokoli existuje, má své příčiny a důsledky, to, co předchází, to, co je průvodním jevem, to, co je důsledkem.

Kabaly: Věci a znaky věci, zvláště ty, které jsou dány od Boha, jsou si navzájem úměrné. Jako jsou v Písmu se vyskytující slova, spojení slov, písmena a všechno, co se v Božím Písmu vyskytuje až do poslední tečky. A zkoumání takových shromážděných zjištění se říká *kabala*. Například: na tajemství trojice, jak se vyjevilo hned oním prvním činem. Totéž tajemství se prý může vyvodit z bytnostného Božího jména *Jahveh*⁴⁴³. Jakkoli se totiž zdá, že jsou zde čtyři hebrejská písmena, jsou přece tři⁴⁴⁴ – *jod, vau* a *he*. *Jod*, nejjednodušší písmeno, označuje první osobu nejjednodušší Boží bytnosti, onen počátek všeho, OTCE. *Vau*, písmeno vytvořené pouhým prodloužením znaku *jod*, odráží věčný obraz věčného Otce, SYNA. *He* pak není ničím jiným než jakýmsi zdvojením onoho obojího. Nevzniká totiž jinak než z hebrejského písmene *vau* přidáním znaku *jod* pod ně, což zobrazuje DUCHA svatého, jenž je Duchem Otce i Syna. A bez tajemství není ani to, že totéž *he* se ve jménu *Jahveh* nalézá dvakrát. Neboť v postavení uprostřed mezi *jod* a *vau* značí, že je Duchem obou, Otce i Syna, a že vychází od obou. V postavení na konci slova je však proto, že cokoli Bůh Otec koná mimo sebe, to je vykonáno prostřednictvím Syna mocí Ducha svatého. Neboť Duch Boží se rozlévá do stvořených věcí a všechno ve všem účelně koná, jak pevně věříme. Potom to, že se latinsky píše JEOVA pěti písmeny, je pěknou ukázkou toho, jak nejjednodušší přirozenost Boží proniká vším.

NB. V hebrejštině čtyřpísmenné Boží jméno *Jahveh* obsahuje tajemství *jednoty* i *trojice*. *Jednoty*, protože je-li jediné, může být přičteno jen izraelskému Bohu. To jméno nemá množné číslo, protože chybi věc, o níž by se v množném čísle dalo použít.

Tajemství trojice:

I. Skládá se ze tří písmen: z nejjednoduššího ze všech, z *jod*; a z toho, jež je utvořeno z tohoto písmene pouhým prodloužením, z *vau*; a pak z písmene

ne *he* složeného z těch dvou prvních, přičemž ono *jod* je napsáno pod *vau*. *Jod* značí *Otec*, počátek všeho, *vau* *Syna*, jenž pochází z *Otce*, *he* *Ducha* *svatého*, jenž pochází od obou.

2. Hebrejské *Jahveh* zahrnuje tři slova, která se vyjadřují týmiž písmeny: totiž z hebrejského *jah*, *hu*, *vehu*, což v překladu znamená *Bůh*, *on*, *a on*. Pramenem božství je totiž *Otec*. *Syn*, „*on*“, je však tentýž *Bůh*, zrozený ze sebe sama. *Duch svatý*, „*a on*“, je *Bůh*. Hebrejské *jah* se někdy říká o *Otci*, *hu* o *Synu* (Iz 35,4) (*Bůh*, *on*, přijde a spasí nás), *vehu*, tj. „*a on*“ bývá někdy o *Duchu* *svatém* (J 16,8).

3. Totéž jméno je složeno ze stejných písmen, z nichž jsou složeny tři tvary hebrejského slovesa *byti*. Byl. Je. Bude.⁴⁴⁵ Co je to jiného, než popis toho, jenž takto mluví sám o sobě: *Ten, který byl*, *a ten, který je*, *a ten, který přichází* (Zj 1,6).⁴⁴⁶

Ale i hebrejský výraz *schem hamphoras*⁴⁴⁷, tj. přesně vyjádřené jméno, odhaluje totéž tajemství, je-li napsáno dvanácti a dvačtyřiceti písmeny.

I když to rabini velmi nejasně vykládají jinak, přece je lze v pravém smyslu vyjádřit dvanácti hebrejskými písmeny, která znamenají: *Otec*, *Syn* a *Duch svatý*. Lze to vyjádřit i dvačtyřiceti hebrejskými písmeny⁴⁴⁸ a znamená to: *Bůh Otec*, *Bůh Syn*, *Bůh Duch svatý*, *tři v jednom a jeden ve třech* (neboli *tři v jednom a jedno v trojici*). Nebo také jinak⁴⁴⁹: *Bůh Otec*, *Bůh Syn*, *Bůh Duch svatý*. *A přece ne tři Bohové, ale jediný Bůh*.

PANSOFIA – SVĚT LIDSKÉ DOVEDNOSTI – KOMENTÁŘ

Titul – Pátý stupeň Komenského Pansofie *Svět lidské dovednosti* – *Mundus artificialis* – pojednává o světě, jímž začíná obrat od světa daného k světu vytvářenému člověkem. Pro základní termín tohoto stupně – *ars* – jsme volili ve většině případů ekvivalent *dovednost*. Podle našeho názoru zachycuje tento český ekvivalent nejvíce obsah pojmu *ars* u Komenského.

V úvodu autor vykládá, že stejně jako světy předcházející byly dílem Božím, tak světy další, počínaje světem lidské dovednosti, jsou dílem člověka, který zde podle schopností jemu daných vytváří světy nové a napodobuje tak tvůrčí činnost Boží. Svět lidské dovednosti měl být paralelou Světa materiálního, a proto vykazuje i stejný postup. Jako objekty lidské činnosti se zde postupně probírají principy, živly a věci z živlů pocházející, jež člověk svou dovedností užívá, napodobuje nebo přetváří. Názvy většiny oborů lidské činnosti jsou složeny ze jména příslušného předmětu, ke kterému se tato činnost vztahuje, a slova *technia* (z řeckého *techné*, tj. umění, dovednost, řemeslo). Komenský je chápe jako zabývání se těmito objekty v nejširším smyslu slova, tj. jejich užívání, napodobení a ovládní.

Zachovaný rukopis je v porovnání s ostatními stupni Pansofie v nejméně definitivní podobě. Z větší části má charakter konceptů. Obvyklé členění na deset kapitol je zachováno, ovšem zpracování látky je značně nevyvážené. Převážnou část rukopisu (téměř polovina rozsahu) tvoří kapitola VII, zabývající se člověkem nejprve po stránce tělesné (tělo a jeho schopnosti, péče o jeho zdraví), pak po stránce duševní (výchova, výcvik a užívání smyslů, jednotlivé obory duševní činnosti a vědy, lidská práce v užším smyslu slova, hry a zábava). Svět lidské dovednosti má jako jediná část Pansofie dva titulní listy.

Na přípravě překladu textu a komentáře Světa lidské dovednosti se podíleli: překlad s. 9–114.131 a pozn. 1–282, 339–343 J. Červenka, rukopis upravil M. Steiner; s. 131–144, pozn. 344–388 a obrázky k VIII. kap. Z. Horský; s. 114–130.144–153.156–160 a pozn. 283–338, 390–398, 431–449 M. Klosová; s. 153–156 M. Steiner; ostatní poznámky J. Matlová a A. Holendová.

¹ Oproti originálu je v překladu synopse přehozen název 4. a 5. kapitoly, jak to odpovídá skutečnému řazení v textu.

² Světem ideovým zde Komenský míní svět pravzorový, první ze světů, kde se ideje, obsažené původně jen v mysli Boží, začaly realizovat ve světech skutečných (*mundi ideati*); srov. pozn. 116 ke Světu možnému, dále pozn. k titulu ke Světu pravzorovému a pozn. 5 ke Světu andělskému.

³ Marinus Mersenne (1588–1648), přítel Descartův a Komenského, proslavil se zejména jako vydavatel starověkých spisů matematických, geometrických a fyzikálních. Komenský zde míní jeho obsáhlé a tehdy vysoce ceněné dílo *Quaestiones celeberrimae in Genesim cum accurata textus explicatione*. Parisiis 1623.

⁴ Athanasius Kircher (1602–1680) může být pokládán za největšího polyhistora 17. stol. Ve svých pracích, v nichž se zabýval matematikou, fyzikou, mechanikou, filozofií, archeologií, historií a lingvistikou, prokázal obsáhlou a hlubokou znalost těchto vědních oborů a schopnost systematického zpracování látky. Jeho vědomosti a výklady jsou obdivuhodné, přestože se leckde dává unášet svou bohatou fantazií. Komenský zde má na mysli dva velké soubory jeho spisů – *Obeliscus Pamphilicus*. Romae 1650, a *Oedipus Aegyptiacus*. Romae 1652.

⁵ *Správně* Ž 115,16; 8,7n; Lv 26,14n.

⁶ Nejde zde o přímý citát. Komenský shrnuje v jedné větě myšlenku, kterou Seneca rozvádí a na řadě příkladů prokazuje v 58. listě Luciliovi (Seneca: Další listy, s. 94–102).

⁷ Ludovicus Vives (1492–1540), španělský humanistický filozof a pedagog. Nejdůležitější z jeho spisů nese název *De disciplinis*, jehož první část o sedmi knihách je nazvána *De causis corruptarum artium*, druhá, o pěti knihách, *De tradendis disciplinis*. Byl odpůrcem aristotelské scholastiky a kladl důraz na zkušenost a pozorování. Je jedním z průkopníků fyziologické psychologie a bývá označován jako předchůdce výchovného realismu. Měl velký vliv jak na Komenského, tak na Ratka, Milтона, Locka a organizátory jezuitských škol.

⁸ Jak je na první pohled patrné, text v závorce nepochází od Komenského. Jeho autorem je pravděpodobně Nigrinus, který snad zde chtěl výklad doplnit. Jak ukazuje následující mezera v rukopise, tj. asi 1/3 stránky, zřejmě chtěl Nigrinus ještě ve svých vývodech pokračovat.

⁹ Podobnou etymologii jako Komenský uvádí i Martini (M. Martinius: *Lexicon philologicum, praecipue etymologicum*. Breae 1623, heslo *Ars*, sl. 77).

¹⁰ Text v originále je nedokončen.

¹¹ Stará demokritovská teorie, že se člověk naučil řadě věcí od zvířat (srov. Plutarchus: *De solertia animalium* 20,974A). Komenský přejímá text ve volné parafrázi asi z druhé nebo třetí ruky.

¹² Plinius: *Naturalis historia* 8,27,97; česky: Kapitoly o přírodě. Praha 1974, s. 108.

¹³ Ojedinelá zpráva o tom je ve spise Philippa Picinelliho *Mundus symbolicus* (Coloniae Agrippinae 1715, díl I, kap. 48, par. 669, s. 429) bez udání staršího pramene, přestože autor jej zpravidla udává. Medvěd prý, když cítí, že mu slaběne zrak, strčí jazyk do úlu a dá si jej propíchat včelími žihadly, čímž ztratí mnoho krve a zbaví se tak svého neduhu. Komenský zde užil asi shodného, nám zatím neznámého pramene.

¹⁴ V originále *κακοζήλια*.

¹⁵ Seneca: *Epistulae* 47,16; česky: Výbor z listů, 1987, s. 65.

¹⁶ Srov. i *Lexicon pans.*, heslo *Artifex*, sl. 874.

¹⁷ V originále *atque hanc nos sequemur*.

¹⁸ Seneca: *Quaestiones naturales* 7,30,5. Seneca zde rozvíjí myšlenku, že poznání světa je dlouhodobým procesem, že tedy i příští generace se budou podílet na objasňování tajů světa.

¹⁹ O Cardanově myšlence o nemožnosti *perpetuum mobile* srov. DJAK 12, s. 369b, pozn. 316, 27.33.

²⁰ Zde je zřejmá nářezka na *perpetuum mobile*. V možnost jeho sestrojení Komenský věřil po celý život, jak o tom svědčí i jeho výklady a poznámky v pozdních *Clamores*, ale i sám se o jeho sestrojení asi již od roku 1631 řadu let i prakticky pokoušel. Podrobně o jeho činnosti v této oblasti viz J. Nováková: *Spisy Komenského o perpetuum mobile*. SCeH 6, 1976, č. 12, s. 28–46.

²¹ V originále *problemata perpetua*. Termín *problema* obecně znamená to, co je

předloženo k řešení nebo k diskusi. U Komenského znamená však úplný opak, totiž jakousi verifikaci teorie a návod k praxi, tedy výsledek a závěr bádání. Srov. výklad v Panaugii IX, 21 (sv. 1, s. 173), kde Komenský prohlašuje o správné metodě, že se má zakládat na přesných definicích, přesných postulátech, přesných poučkách a posléze na přesných problematech (úlohách). Definice a postulát odpovídají podle jeho výkladu metodě analytické a představují první stupeň poznání, tj. definice podává věc takovou, jaká je, postulát je její omezený pohledem k jejímu cíli. Poučka (*theorema*) má odpovídat metodě synkritické, jež má postupovat od jednoduššího k složitějšímu a předkládá to, co bylo již vykládáno určitě věci. Posléze úloha dovršuje synkrizi a věcnou pravdu. Tím termín *problema* získává zcela opačný pojmový obsah, než jaký se mu obecně připsuje. Jak přišel Komenský k tomuto názoru, je otázka. Měl snad na mysli něco takového, čemu dnes říkáme hypotetický axiom, z něhož vyvozujeme podle určitých pravidel (například matematických) teoremy? Další záhadou zůstává, jak uvést toto *problema* Komenského ve vztah k metodě synkritické, který zde sice naznačuje, ale nevysvětluje. Lze snad také dodat, že v *Lexicon pans.* nalézáme sice termíny jak *problema* (sl. 1154), tak *theorema* (sl. 1242), ale ty se zde omezují jen na pouhé záznamy titulu a zůstaly bez vysvětlení.

- ²² Odkazy v textu se vztahují na Baconův spis *Novum organum*. Paginace je podle londýnského vydání z roku 1626.
- ²³ Vergilius: *Aeneis* 3, 37–68; česky: *Aeneis*. Praha 1970, s. 85–86.
- ²⁴ Viz pozn. 22.
- ²⁵ Text kap. III je neuspořádaný, velice často nedokončený, místy nejasný.
- ²⁶ Svět materiální III, sv. 1, s. 413nn.
- ²⁷ Následující výklad Komenského o světle se zakládá z velké části na názorech a technice starších i soudobých alchymistů (srov. J. Červenka: *J. A. Comenius und die Alchemie*. In: *Colloquia Comeniana* 2, 1969, s. 43–58).
- ²⁸ O Komenského pojetí atomů viz Červenka: *Naturphilosophie*, s. 177–180.
- ²⁹ Komenský rozlišuje obsah pojmu *lux* (světlo) od obsahu pojmu *lumen* (svit). *Lux* je mu činnou substancí, která všechno kolem sebe ozařuje a činí viditelným, *lumen* je odraz světelných paprsků od tmavých těles a rozlévá se okolo nich (*Lexicon pans.*, sl. 1059.1060).
- ³⁰ V originále *latio* (srov. *Lexicon pans.*, heslo *Ferre*, sl. 974).
- ³¹ Přerušený text, nedopracováno.
- ³² Text originálu je ve své poslední části nedokončený a poznámky v hranaté závorce jsou jen útržkovité.
- ³³ Text je opět nedokončen, v originále následuje prázdná strana.
- ³⁴ Dráha Měsíce je pro Komenského hranicí mezi horní a dolní světovou sférou. V nadměsíční oblasti se pohybují Slunce a hvězdy, složené z nebeského ohně (*aether*), který Komenský ztotožňuje, ne vždy důsledně, se světlem, jedním ze tří světových principů (srov. pozn. 29). Tento výklad navazuje jen volně.
- ³⁵ *Johann Jacob Wecker* (1528–1586), vynikající švýcarský lékař a alchymista. Komenský zde i na jiných místech chtěl doplnit svůj výklad z *Weckerova* spisu *De secretis*, kde autor vykládal o různých jevech v přírodě, jimiž lze dosáhnout podivuhodných účinků, přičemž užíval zejména různých prací starších a soudobých alchymistů. Ve vydání spisu z roku 1587 (Basileae) jsou popisované jevy v knize 3, kap. II. Stránky uváděné Komenským nesouhlasí, měl zřejmě k dispozici jiné vydání.
- ³⁶ Komenský zde míní Aristotelův spis *Meteorologica*.
- ³⁷ Názor, že salamandr je nespalitelný a může žít v ohni, zaznamenal již Plinius (*Naturalis historia* 10, 67, 188) a byl obecně rozšířen jak v středověké, tak v renesanční přírodovědě, která chtěla mít každý živý obydlí nějakým druhem živočichů (země – pozemská zvířata, voda – ryby, vzduch – ptáci, oheň – salamandr). Viru Komenského v odolnost salamandrů vůči ohni podporoval asi i český výraz *ohnižil*, jímž ho označuje v českých Dvěřích jazyků (§ 215). Ve spise *Centrum I* (DJAK 3, s. 482) vyslovuje domněnku, že je z *ohně a v ohni*, tj. živočich, jehož živlem je oheň, podobně jako ptáku vzduch a rybě voda (srov. též pozn. 110 ke Světu materiálnímu).

- ³⁸ *Johann Faulhaber* (1580–1635), významný stavitel fortifikačních staveb a vynikající matematik. Napsal celkem 27 spisů. Jeho výklad o krytech proti ohni je třeba pravděpodobně hledat ve spise *Himmilisch geheime Magie* (Nürnberg 1613) nebo v *Geheime Kunstkenner* (Nürnberg 1628). Uváděné spisy neměli vydavatelé k dispozici.
- ³⁹ Doklad tohoto tvrzení se nepodařilo nalézt.
- ⁴⁰ *Heinrich Cornelius Agrippa z Nettesheimu* (1486–1535), novoplatonik silně ovlivněný kabalistickými názory a magií, do značné míry šarlatán. Jeho hlavní spis *De occulta philosophia* byl velmi rozšířen a mnohokrát vydáván. Na rozdíl od jeho leckde zde tradovaných podivných a fantastických názorů stávil se v pozdějším spise *De incertitudine et vanitate scientiarum* (Coloniae Agrippinae 1627) k vědám skepticky.
- ⁴¹ *Daniel Sennert* (1572–1637), významný lékař a profesor na univerzitě ve Wittenbergu. Vedle řady lékařských spisů napsal zde uváděné dílo *De chymicorum cum Aristotelicis et Galenicis consensu et dissensu* (Wittenbergae 1629), z něhož Komenský často čerpal.
- ⁴² V originále *quinta essentia*. Je to důležitý pojem v novoplatonsky a alchymisticky orientované středověké a renesanční přírodovědě. Poprvé se s ním setkáváme v pseudoaristoteliském spise *O kosmu*, napsaném koncem 1. nebo začátkem 2. století (*De mundo* 2, 392a5n: πεμπτον στοιχειον). Neznámý autor, silně ovlivněný stoicismem, zejména názory Poseidonia z Apameie, zde má na mysli představu stoického pneumatu, jediného ohnivého principu všeho; ztotožnil zde v podstatě tento termín s aristotelovským pojmem *aetheru*, věcně a nepomíjející látky, vyplňující nadměsíční sféru, v níž se kruhovitě pohybují Slunce a hvězdy, na rozdíl od oblasti podměsíčné, kterou vyplňují čtyři živly, tj. země, oheň, vzduch a voda (*De caelo* 1, 3, 270b21nn). *Quinta essentia* je pro alchymisty nejjemnější a nejčistší látka, výtažek toho nejpodstatnějšího, co je ve věcech.
- ⁴³ *Cornelius Drebbel* (1572–1634), nizozemský matematik, fyzik a chemik, zdržoval se i v Čechách a účastnil se i bitvy na Bílé hoře, kde byl zajat falckými vojsky. Teprve na intervenci anglického krále byl propuštěn a vrátil se do Londýna. Přičítaly se mu mnohé, téměř neuvěřitelné vynálezy, mezi nimi i perpetuum mobile (srov. Balthasar de Monconys: *Journal des voyages*. Lyon 1665, II, s. 33.40–41). Velmi rozšířený byl jeho spis *Tractatus duo, prior De natura elementorum, quomodo venti, pluviae, fulgura, tonitrua ex iis producuntur et quibus servantur, posterior De quinta essentia, eius viribus usu et quomodo ea ex mineralibus, vegetabilibus et animalibus extrahenda. Accedit eiusdem epistola De peripetui mobilis inventione*. Hamburgi 1621. Komenským zde uváděná charakteristika kvintesence je čerpána z 2. části, kap. II.
- ⁴⁴ *Michał Sędziwój* (1566–1636), polský lékař, alchymista, působil mj. ve službách Rudolfa II. a Ferdinanda II., konec svého života strávil v Kravačích; srov. *Physica IX, XVII* (DJAK 12, s. 143).
- ⁴⁵ *De occulta philosophia*. Lugduni 1550, s. 182–188.
- ⁴⁶ V originále *ephemeridographia a calendariographia*.
- ⁴⁷ V originále *genethliaca*. Řecký termín γενεθλιακος (*genethliakos*) označuje to, co má nějaký vztah k narození.
- ⁴⁸ *Hieronimus Zanchius* (1516–1590) ve spise *De opera sex dierum* chtěl ukázat, že Aristotelés rozvedl ve své fyzice to, co je obsaženo v *Genesis*.
- ⁴⁹ *Franciscus Vallesius* (2. pol. 16. stol.), španělský lékař a filozof. Komenský uvádí jeho jméno mezi „nejkřesťanštějšími filozofy“ (*Physica, praefatio*, DJAK 12, s. 80). Jeho spis *De sacra philosophia sive de illis, quae in libris sacris sunt physica* vyšel poprvé v Lyoně (Lugduni 1553).
- ⁵⁰ *Da* 5,25–28.
- ⁵¹ *Novum organum*.
- ⁵² *Astroláb* je starověký a středověký hvězdářský přístroj k určování místa nebeských těles. Nezesiluje smysl zrakový jako dalekohledy a drobnohledy, ale řídí jej a udržuje na správné cestě.
- ⁵³ Slavný anglický mořeplavec *Sir Francis Drake* (1545–1569), který objevil Ohňovou zemi a vykonal cestu kolem světa.
- ⁵⁴ Bacon: *Novum organum* II, afor. 39.

- ⁵⁵ Jméno *Sabos* byl nazýván frýzský bůh *Sabazios*, jehož uctívání proniklo do Řecka a později i do římského císařství. Pro svůj orgiastický kult byl často ztožňován s Dionýsem.
- ⁵⁶ *Claudius Claudianus*, poslední římský básník. Pocházel z Alexandrie a delší čas pobýval v Římě. Popis glóbu srov. In *sphaeram Archimedis*. In: *Carminum minorum corpusculum* 51.
- ⁵⁷ V originále *argentinense*. Argentina je méně užívané latinské jméno Štrasburku, kde se asi takové pokusy konaly.
- ⁵⁸ Komenský zde má jistě na mysli své *perpetuum mobile* (srov. pozn. 20).
- ⁵⁹ Srov. výše pozn. 35 a 43.
- ⁶⁰ Poznámka se omezuje na několik neúplných a nesouvislých záznamů. Komenský zde chtěl mít zřejmě zastoupeny všechny čtyři živly, tj. vedle samohybných strojů zakládajících se na principech ohně a země i stroje založené na vodě a vzduchu.
- ⁶¹ Joz 10,13; Iz 38,8.
- ⁶² Věta je opět nedokončena. Měl zde zřejmě následovat další text, který by zde jen nadhozenou myšlenku blíže vložil a doplnil.
- ⁶³ Smysl je opět nejasný a věta není dokončena.
- ⁶⁴ Neurčeno.
- ⁶⁵ *Friedrich Hermann Flayder* (konec 16. stol. a 1. pol. 17. stol.), profesor na univerzitě v Tübingenu, známý i jako dobrý překladatel a básník. Zde jde o jeho tehdy velmi rozšířený spis *De arte volandi, cuius ope quivis homo sine periculo facilius quam ullum volucrum quocumque lubet semetipsum promovere potest* (Tubingae 1627, 1628, 1631). Toto pojednání bylo inspirováno bájí o Ikarovi a podávalo návod, jak by mohl člověk létat pomocí zvláštním způsobem sestrojovaných křídel, která zde autor podrobně popisuje. Vzduchoplavci by museli však být již od útlého věku k svému úkolu systematicky vychováni a cvičeni (srov. J. Duhem: *Histoire des idées aéronautiques avant Montgolfier*. Paris 1943, s. 140n).
- ⁶⁶ Srov. pozn. 35.
- ⁶⁷ Nástroj sloužící k čerpání tekutiny ze sudu; srov. *Orbis*, obr. 55.
- ⁶⁸ *Guidus Ubaldus* (2. pol. 16. a zač. 17. stol.), italský matematik. Zpráva o něm je u D. G. Morhafa (*Polyhistor litterarius, philosophicus, practicus*. Lubecae 1714, díl 2, kn. 1, kap. I, § 15, s. 473), kde se mluví o tom, že *Guidus Ubaldus* napsal scholia ke dvěma knihám Archimedovým.
- ⁶⁹ Text je nedopracovaný a neuspořádaný (srov. výše odst. 3, s. 37).
- ⁷⁰ V originále *clepsydra*. Tento termín značí zpravidla vodní hodiny. Zde však je jím zřejmě míněna stříkačka.
- ⁷¹ *Vergilius*: *Georgica* 2,109; česky: *Zpěvy rolnické a pastýřské*. Praha 1959, s. 32.
- ⁷² *John (Johannes) Dee* (1527–1607), známý anglický matematik a astrolog, žil několik let v Praze jako astrolog císaře Rudolfa II. a i na jiných místech v českých zemích. Napsal řadu spisů. Nejvýznamnější z nich je *Monas hieroglyphica mathematicae, magice, cabbalisticae et analogice explicata* (Antverpiae, kolem roku 1660).
- ⁷³ Čtvrtá kapitola není vůbec souvislým textem. Je to jen řada poznámek, jež měly být osnovou a podkladem pozdějšího zpracování. I věcné údaje jsou zde leckdy zmatené a nevhodně zařazené.
- ⁷⁴ V originále *concreta*. Všechny hmotné objekty ve světě jsou podle Komenského sraženiny výparů živlů smíšených v různých poměrech, které pak ochlazením opět ztuhly (srov. *Physica VIII*, DJAK 12, s. 128nn a dále pozn. 208 ke Světu materiálnímu). V pozemské sféře jsou tři stupně sraženin, tj. říše nerostů, říše rostlin a říše živočichů, která pak vrcholí v člověku (srov. Červenka: *Naturphilosophie*, s. 211–212, 217–219).
- ⁷⁵ O Weckerovi srov. pozn. 35.
- ⁷⁶ *John Barklay* (1581–1621). Citovaný zde spis *Argenis* (Parisiis 1621) je v romantickém rouše podané zrcadlo mravů francouzského dvora a byl přeložen i do jiných jazyků.
- ⁷⁷ Termín *mineralia* znamená obecně všechny nerosty. Komenský, ne vždycky důsledně, odděluje od sebe *mineralia* (nerosty) a *metalla* (kovy).
- ⁷⁸ *Samuel Ward*: *Magnetis reductorium theologicum* (Londini 1637); srov. *Pamphila*, pozn. 169.

- ⁷⁹ Komenský zde pravděpodobně míní příslušné místo v Alstedově *Encyclopaedia septem tomis distincta* (*Herbornae Nassoviorum* 1630), v části šesté, nadepsané *Artes mechanicae*, kde jsou popsána všechna umění, jež slouží člověku ve všech potřebách v jeho praktickém životě.
- ⁸⁰ Odkaz se pravděpodobně vztahuje na čtvrtý díl Alstedova spisu *Physica harmonica* (*Herbornae Nassoviorum* 1612, 1616), nadepsaný *Physica chemica*, pojednávající o historii a praxi alchymie (srov. Červenka: *Naturphilosophie*, s. 35–37).
- ⁸¹ *Johann Valentin Andreae* (1586–1654), luterský teolog, württemberský dvorní kazatel. Kromě citovaného zde spisu *Mythologiae christianae, sive Virtutum et vitiorum vitae humanae imaginum* (*Argentorati* 1619), kde uvažoval o nápravě zkaženého lidstva a vybudování nové, vpravdě křesťanské společnosti, napsal i řadu jiných spisů. Komenský se seznámil s jeho spisy někdy začátkem dvacátých let, velmi si ho vážil a řadu let si s ním dopisoval. O vztazích Komenského k tomuto autorovi viz Richard van Dülmen: *J. A. Comenius und J. V. Andreae. Ihre persönliche Verbindung und ihr Reformanliegen*. *Colloquia Comeniana* 2, 1969, s. 23–41.
- ⁸² *Aurum potabile* – roztok zlata v lučavce královské, neutralizovaný vápnem.
- ⁸³ Další text, který měl asi pojednávat o těžení a zpracovávání soli, v rukopise chybí.
- ⁸⁴ *Giovanni Battista della Porta*. Jeho spis s názvem *Vilae suae pomarium* (*Francofurti* 1592) pojednává všeobecně o všech oborech zemědělství.
- ⁸⁵ Srov. *Seneca: Epistulae* 86,14–21; česky: *Výbor z listů*, 1987, s. 167–168.
- ⁸⁶ Devátá kniha uvedeného spisu *Weckerova De secretis plantarum* (srov. pozn. 35).
- ⁸⁷ V originále *ἀνορθοτέχνια* (anthotechnia).
- ⁸⁸ Srov. *Seneca: Epistulae* 122,8; česky: *Výbor z listů*, 1987, s. 235. Citované místo ze Seneky neobsahuje však návod, jak tyto rostliny pěstovat, nýbrž je to výtka rozmařilcům, kteří tak číní.
- ⁸⁹ Následující text je neurovnaný a obsahuje jen zběžně nadhozené poznámky, jež měly sloužit k pozdějšímu zpracování. Jejich význam je místy nejasný a leckdy i rozporný.
- ⁹⁰ *Julius Caesar Scaliger* (1484–1558), otec Josefa Justa Scaligera, vynikající lékař a filozof, vykládá o umělem lhnutí kuřat v Egyptě ve spise *Exotericarum exercitationum* I. XV. *De subtilitate ad Hieronymum Cardanum* (Parisiis 1557), nikoli však ve stati 6, jak uvádí Komenský, nýbrž ve stati 23 (v uvedeném vydání s. 46), nazvané *Caloris divisio et modi*.
- ⁹¹ O Danielu Sennertovi viz pozn. 41. Uvedený výklad je v citovaném spise na s. 199n.
- ⁹² Koho Komenský touto zkratkou míní, se nepodařilo zjistit.
- ⁹³ *Albertus Magnus* (Albert Veliký, 1193–1280), jeden z největších scholastických filozofů (*doctor universalis*), se zabýval i důkladným studiem přírodních věd a konal v tomto oboru i různé pokusy. Komenský se ho často dovolává v *Pansofii* i jinde.
- ⁹⁴ V případě myši, slona a opice jde asi o kejklířské kousky se cvičenými zvířaty, ve zprávě o havranech se asi skrývá skutečnost, že v oblasti čínských a sundských moří se užívá k lovu ryb cvičených kormoránů. Mluvicími ptáky se míní zřejmě především papoušci, ačkoli je známo, že i někteří jiní ptáci, jako špaček nebo straka, se naučí žvatlat lidská slova.
- ⁹⁵ Komenský zde míní bezpochyby Plútarchův spis *De solertia animalium*, v němž autor srovnává rozumové schopnosti zvířat suchozemských a vodních.
- ⁹⁶ O Friedrichu Hermannu Flayderovi viz pozn. 65.
- ⁹⁷ Udání autora je zde záhadné. Snad by jím mohl být *Petrus Gregorius Tholosanus* (Pierre Grégoire) a jeho spis *Syntaxis artis mirabilis* (*Lugduni* 1600), pojednávající o přírodě a všech druzích lidské činnosti, z něhož Komenský možná čerpal zčásti i věcný materiál pro potockou Januu. Místo, na které se odvolává, mohlo by být snad v kap. V.
- ⁹⁸ Ačkoliv Komenský téměř všude při zmínkách o svém spisu *Physica* uvádí stránky (nejčastěji vydání z roku 1663), omezuje se na tomto místě jen na údaj, že jde

- o osmerkové vydání. Je však podivné, že místo takového obsahu zde vůbec není. Snad podlehl nějaké domněnce, kterou si chtěl později ověřit.
- ⁹⁹ Míni se zde oddíl o výchově zvířat v Alstedově Encyclopaedia septem tomis distincta (Herbornae Nassoviorum 1630), která byla Komenskému často pramenem. Tato sedmidílná encyklopedie je obsáhlejší a odlišně koncipovaná od Encyclopaedia libris XXII complectens (Herbornae Nassoviorum 1620). Údaje v sedmidílné encyklopedii byly ověřovány pouze do strany 1216, a to z nejnovějšího vydání Stuttgart – Bad Cannstatt 1989; další text nebyl v době přípravy Porady ještě vydán.
- ¹⁰⁰ Komenský zde míni perpetuum mobile (srov. pozn. 20).
- ¹⁰¹ Heslovité uvedené údaje chtěl Komenský zřejmě zpracovat později. Zmínka o chrtech je jasná, ale další slova lze těžko vyložit. Že se užívá šelem (psů) k lovu šelem a ptáků (například sokolů) k lovu ptáků, bylo by zřejmé, ale co s rybníky? Míni snad ryby jako návnadu?
- ¹⁰² Míni se zde opět výše citovaná Alstedova Encyclopaedia septem tomis distincta, z níž chtěl Komenský později příslušné údaje zpracovat. Dále chtěl, jak svědčí poznámka, připojit výklad o jídle, k jehož zpracování již nedošlo.
- ¹⁰³ Odkazy zde uvedené se opět vztahují na spis Johanna Jacoba Weckera De secretis (srov. pozn. 35).
- ¹⁰⁴ Ž 32,9.
- ¹⁰⁵ Ž 49,15.
- ¹⁰⁶ Lv 26,14–41.
- ¹⁰⁷ Pozměněný verš z Vergiliových Aeneidy 5,344. Srov. Seneca: Epistulae 66,2; česky: Další listy, s. 105.
- ¹⁰⁸ Srov. Seneca: Epistulae 66,4; česky: Další listy, s. 105.
- ¹⁰⁹ Srov. pozn. 99.
- ¹¹⁰ Jde zde o spis Civis christianus sive peregrini quondam errantis restitutio (Aregentorati 1618). Komenský používal tohoto spisu při psaní Labyrintu.
- ¹¹¹ Laevinus Hulsius (2. pol. 16. a zač. 17. stol.), geograf a matematik z Gentu. Zanechal velké matematické dílo, kde se zevrubně popisují všechny tehdy známé matematické a mechanické přístroje. Stačil však vydat jen čtyři první části. Místem, o němž se Komenský zmiňuje, se nepodařilo určit.
- ¹¹² Jde o spis De secretis (srov. pozn. 35).
- ¹¹³ Srov. Seneca: Epistulae 65,24; česky: Výbor z listů, 1969, s. 99.
- ¹¹⁴ Srov. Seneca: Epistulae 55,1; česky: Výbor z listů, 1969, s. 76.
- ¹¹⁵ Zřejmě opět odkaz na spis De secretis; neověřeno.
- ¹¹⁶ Viz pozn. 111.
- ¹¹⁷ Sir 30,15.16: Zdraví a svěžest je lepší než všechno zlato a statné tělo lepší než nezměrný blahobyt. Není lepšího bohatství nad zdraví těla, ani potěšení nad radost srdce. Komenský odkazuje na tzv. Tremelliovu bibli. Jde o latinský překlad bible – syrský Nový zákon přeložený italským profesorem hebrejštiny Immanuellem Tremelliem (1510–1580) a hebrejský Starý zákon přeložený společně Tremelliem a Fr. Juniem, k němuž je připojen Juniov překlad apokryfů. O edicích této bible a jejím užívání Komenským srov. J. Nováková: Textologie biblických citátů v latinských spisech Komenského. Listy filologické 108, 1985, s. 146–155.
- ¹¹⁸ Srov. Seneca: Epistulae 23,6; česky: Výbor z listů, 1969, s. 35.
- ¹¹⁹ Seneca: Epistulae 14,1.2; česky: Výbor z listů, 1969, s. 21.
- ¹²⁰ Celá předcházející i bezprostředně následující část textu je stylisticky i syntakticky neurovnaná a místy těžko přeložitelná.
- ¹²¹ Polybios (okolo 200 – okolo 120 př. n. l.) pocházel z Megalopole na Chersonésu, žil dlouho v Římě a byl přítelem Scipiona Mladšího. V jeho družině se účastnil třetí války punské. Napsal fecky vynikající dílo o římských dějinách od první války punské (264 př. n. l.) do roku 144 př. n. l.
- ¹²² Co se týče makrobiotiky, přebírá zde Komenský prvenství, které se dosud přisuzovalo berlínskému profesorovi Christofu Hufenlandovi spisem Makrobiotik z roku 1796.
- ¹²³ Parafráze I S 26,9.10.
- ¹²⁴ Chizkijáš, uváděný obyčejně pod jménem Ezechiáš, byl v letech 726–688 př. n. l. králem judským. Bojoval proti asyrskému králi Sancheribovi (2 Kr 20,1–7).

- ¹²⁵ 1 Kr 17,10–16.
- ¹²⁶ Radikální vlhkost (*humidum radicale*) je podle alchymistů nejvlhčí a nejničitelnější podstata všeho ve viditelném světě (srov. Svět materiální X, 11, sv. 1, s. 513 ad.). Komenský převzal tento pojem ze spisu Jeana D'Espagneta Enchiridion physicae restituae, s kterým se seznámil někdy po roce 1663 a který hodně ovlivnil některé jeho názory v Pansofii (viz Červenka: Naturphilosophie, s. 228).
- ¹²⁷ Juvenalis: Saturae 10,356; česky: Satiry. Praha 1972, s. 140.
- ¹²⁸ Číslování podle Kralické bible, v ekumenickém překladu Sir 37,31.
- ¹²⁹ Dicitur, dicitur.
- ¹³⁰ Gn 3,19.
- ¹³¹ Autora verše se nepodařilo určit.
- ¹³² Ioannes Iovianus Pontanus (Giovanni Gioviano Pontano, 1426–1503) byl neapolský básník, filozof a historik. Souborné vydání jeho spisů vyšlo v Basileji 1556.
- ¹³³ Ludovicus Cornarus (1467–1566), benátský šlechtic, který žil zprvu prostopádně a pak zdrženlivě. Popsal své tajemství dlouhého života ve spise Discorsi della vita sobria. První vydání vyšlo v Padově 1558, druhé doplněné v Benátkách 1559. Stejně příklady (Pontanus, Cornarus) užil Komenský ve spise Unum necessarium IX,3.
- ¹³⁴ Nicolaus Unterwaldensis (zvaný též Nicolaus Eremita, de Rupe nebo Claus von Unterwalden, zemřel 1502), Švýcar, který vychoval deset dětí, pak odešel do poustevny u Unterwalden, kde žil 21 let a živil se jen kořínky a modlí se.
- ¹³⁵ Aulus Cornelius Celsus (1. stol. n. l.) napsal velké encyklopedické dílo Artes, pojednávající o rétorice, filozofii, válečném umění, pěstování půdy a zemědělství a o lékařství. Tato část (posledních 8 knih) je nejlepším spisem o lékařství v starší římské literatuře, pojednává o dietetice, profylaxi, o léčení nemocí vnitřních i ran a o chirurgii. Těšila se velké vážnosti ve středověku i na začátku novověku.
- ¹³⁶ Besold: Axiomata I, 61,44. Christoph Besold (1577–1638), profesor na univerzitě v Tübingen a po své konverzi ke katolicismu v Ingolstadtu. Byl vynikajícím právníkem, ale zabýval se i teologií, historií a orientalistikou.
- ¹³⁷ Autora veršů se nepodařilo zjistit.
- ¹³⁸ Srov. Janua 803 (ODO III, sl. 567). Autor zde odkazuje na druhou verzi svého nejproslulejšího spisu, kterou zpracoval v Elblágu a která byla vydána poprvé v Lešně 1649, později v trochu změněné úpravě, hlavně stylistické, pojata do ODO. Vzhledem k první verzi z roku 1631 je její rozsah téměř trojnásobný a pro malé čtenáře, jimž byla určena za učebnici, příliš těžký. Proto byla vydávána i nadále verze první, přestože se jí Komenský v předmluvě k amsterodamskému vydání z roku 1666 výslovně zřekl.
- ¹³⁹ Naráží se zde neúpině na vědecké základy medicíny, jak je stanovil Paracelsus a pokládal je za závazné pro každého lékaře. Je to filozofie, tj. věda o přírodě vůbec, astronomie, jež vykládá o vzájemných vztazích makrokosmu a mikrokosmu působících na zdraví člověka (sem patří i poměry klimatické), a posléze chemie. Další nutnou vlastností lékařovou, což Paracelsus jako první v dějinách lékařství zdůrazňuje, je lékařova ctnost, etická forma provádění lékařské praxe. Patří k ní hluboká a opravdová zbožnost, jež se musí spojovat s každodenním studiem, láskou k bližnímu, která musí vždy převyšovat jeho osobní zájmy, a posléze i vlídnost a laskavost v jednání s pacientem.
- ¹⁴⁰ Domitius Ulpianus (170–228) patří k nejlepším římským právníkům. Zastával významné úřady, byl učitelem a poručníkem nezletilého Septimia Severa. Jeho hlavní spisy jsou Ad edictum (81 knih), pojednávající o právu pretorském, a Ad Sabinum (51 knih) o právu civilním. Bylo jich použito v Pandektech, kde zaujímají skoro třetinu jejich obsahu.
- ¹⁴¹ Chemickými léky jsou míněny léky užívané lékaři paracelsovského směru, kteří užívali i léků nerostných; galénikové se zaměřovali výlučně na léky rostlinné.
- ¹⁴² Johann Beverovicus (1594–1647), holandský lékař. Vedle zde uváděného spisu Idea medicinae veterum napsal i řadu jiných lékařských spisů. Jejich souborné vydání vyšlo holandsky v Utrechtu 1653.

- ¹⁴³ Bacon: *Novum organum* I, afor. 80.
¹⁴⁴ Např. Pf 17,22.
¹⁴⁵ Srov. pozn. 135.
¹⁴⁶ Seneca: *De brevitate vitae* 6-7; česky: *O krátkosti života*. In: *Útěchy*. Praha 1977, s. 138-142.
¹⁴⁷ Ž 8,3.
¹⁴⁸ Srov. Seneca: *Epistulae* 13,17; česky: *Další listy*, s. 40.
¹⁴⁹ Srov. Seneca: *Epistulae* 68,13; česky: *Další listy*, s. 119.
¹⁵⁰ Srov. Seneca: *Epistulae* 61; česky: *Výbor z listů*, 1969, s. 89-90.
¹⁵¹ Ž 71,6.
¹⁵² Správně Iz 44,2,3.
¹⁵³ Místo termínu je v originále několik teček.
¹⁵⁴ Věta je nedokončena. Odtud je text této stati výkladu o oblékání neúplný a zma-
tený. Jsou to zřejmě jen nahodilá a nesouvislé záznamy, které měly být později
rozpracovány.
¹⁵⁵ Následuje prázdné folio 56, nadepsané *Ars commode habendi* s poznámkou v. ex.
pr. - vide exemplar primum (viz první exemplář). Podobné poznámky, odkazují-
cí na jiný exemplář Pansofie, se vyskytují v textu na více místech; pořadatelé
měli zřejmě v plánu ještě jednu redakci a exemplář, který se nám zachoval, ne-
byl poslední zamýšlenou verzí.
¹⁵⁶ V originále *communes notiones, instinctus, impetus* - pozměněná trojice - obvyk-
le *notiones, instinctus, facultates* (pojmy, puzení, schopnosti).
¹⁵⁷ Srov. pozn. 21.
¹⁵⁸ *Mathein*; infinitiv aoristu nevyjadřuje trvání, nýbrž dokončení děje, tedy nikoli
učit se, nýbrž naučit se.
¹⁵⁹ *Diopier* je přístroj, který se dříve užíval v geodézii a astronomii k zaměřování.
¹⁶⁰ Z řeckého *πιστεύω* (*πιστεύω*) = důvěřuji, spoléhám. Stupeň pisteutický se zaklá-
dá jen na víře bez vlastního zkoumání.
¹⁶¹ V originále *schematismus*.
¹⁶² Tj. myslí, řečí a věci.
¹⁶³ V originále *homonymia, synonymia, paronymia*.
¹⁶⁴ *Chresis* (od *χρῶμαι*) znamená využití něčeho, prospěch z něčeho. Triádu *theoria,*
praxis, chresis Komenský užívá často (srov. např. *Pampaedia* V, 30, sv. 3, s. 49).
¹⁶⁵ Seneca: *De beneficiis* 3,5,1.
¹⁶⁶ Místo obvyklého označení metoda syntetická užívá zde Komenský termín meto-
da genetická, tj. postup od zrodu směrem vzhůru, od kofene stromu k jeho koru-
ně. Snad chce tímto termínem zdůraznit své organické pojetí univerza, jehož
symbolem je strom, s nímž se setkáváme již ve spise *Centrum I* (DJAK 3, s.
481nn).
¹⁶⁷ V originále *logicus*. Jak je z kontextu patrné, neznamená zde učence zabývajícího
se logikou, nýbrž rozumně myslícího člověka vůbec.
¹⁶⁸ V originále *collateralis*. Znamená to věci nalézající se ve stejné rovině (bok po
boku), na rozdíl od věci, jež jsou na pansofickém žebříčku výše nebo níže.
¹⁶⁹ Komenského atomy nejsou demokritovského typu, tj. absolutně hmotné. Podle
jeho názoru stejně jako není ve světě žádný prázdný prostor bez hmoty, není ani
žádný prostor bez ducha. Proto i nejmenší částičky hmoty jsou nerozlučně spo-
jeny s duchem, a tak celý svět, včetně nerostů, je oduševnělý (srov. *Addenda*
IV,10.20.25; bližší viz Červenka: *Naturphilosophie*, s. 178-182).
¹⁷⁰ V originále *silva pansophica*. Slovo *silva* znamená les, ale v přeneseném významu
se ho často užívá i jako názvu souboru literárních prací různého obsahu (něco
jako všechnuf).
¹⁷¹ Jde o spis T. Campanella: *Universalis philosophia seu metaphysica rerum*. Pari-
siis 1638. Citát nebyl ověřen.
¹⁷² V originále následuje prázdná stránka.
¹⁷³ Srov. Seneca: *Epistulae* 38,2; česky: *Výbor z listů*, 1969, s. 53.
¹⁷⁴ Viz výše pozn. 167.
¹⁷⁵ V originále *resolutiva, compositiva, comparativa*. Komenský zde opět užívá jiné
pojmenování jednotlivých metod. *Resolutiva* znamená metodu analytickou, *com-*
positiva syntetickou, *comparativa* synkritickou (srov. výše pozn. 166).

- ¹⁷⁶ V originále *εὐρητική* (heurétiké).
¹⁷⁷ V originále *apparatus*. Tento pojem definuje Komenský jako *rerum ad aliquid*
parata copia (zásoba věcí k něčemu připravená); *Lexicon pans.*, heslo *Apparatus*,
sl. 841.
¹⁷⁸ Sír 37,22: *Někdo je moudrý jen ve svém vlastním zájmu a plody jeho vědění mají*
účinek jen v jeho ústech.
¹⁷⁹ V originále je použit termín *instantia*, který Komenský definuje jako *argumen-*
tum novum argumenti prioris solutioni oppositum (nový argument postavený proti
platnosti předchozího argumentu); *Lexicon pans.*, heslo *Instantia*, sl. 1032.
¹⁸⁰ Tuto scénu vyličil Komenský již ve školské divadelní hře *Diogenes* (*Diogenes*
III, 2.4), provozované roku 1640 v Lešně a vydané pak v Amsterdamu roku
1658. Hra byla určena pro čtvrtou třídu pansofické školy a nazvána *Philosophi-*
ca. Materiál zde poskytl Komenskému spis doxografa Diogena Laërtia (1. pol. 3.
stol.) *Bioi kai gnómai tón en filosofía eudokimésanton* (*Životy a názory proslu-*
lých filozofů), z části pak i *Apophthegmata Erasmi* z Rotterdamu, zejména kn.
6. Spis *Diogena Laërtia* má populární ráz, obsahuje i různé anekdoty o jednotli-
vých filozofech, rozšířené v jeho době, a proto je třeba brát jeho údaje střizlivě.
Přesto však má tento spis velký význam, neboť jsou to jediné dochované dějiny
řecké filozofie psané Řekem. Obsahují spoustu materiálu odjinud neznámého
a po celý středověk byly jediným pramenem tohoto druhu. Autor zde neuvádí
žádné jméno, ale Komenský aplikuje tuto scénu na setkání kynika Diogena ze
Sinópy se Zénónem. Jsou zde ovšem dva velmi závažné omyly. Zénón se zde
představuje jako zakladatel stoické školy, tedy Zénón z Kitia, který začal půso-
bit až kolem roku 300 př. n. l., zatímco Diogenés ze Sinópy zemřel již kolem ro-
ku 323 př. n. l., takže se setkat vůbec nemohli. Dále paradoxa o nemožnosti po-
hybu nepocházejí od Zénóna z Kitia, nýbrž jejich autorem je Zénón z Eleje, žák
Parmenidův, žijící asi v letech 490-430 př. n. l., takže jeho setkání s Diogenem je
rovněž vyloučeno. Diogenés Laërtios zde mluví pravděpodobně některého ze Zé-
nónových žáků, jehož jméno neuvádí. Tuto záměnu nelze vytýkat jen Komen-
skému, poněvadž tento omyl, jak se zdá, byl ve středověku běžný a vyvrátil jej
teprve Pierre Bayle (*Dictionnaire historique et critique*, heslo *Zenon*). Na vrub
Komenského připadá jen nemožné setkání kynika Diogena s kterýmkoliv z obou
zmíněných Zénónů.
¹⁸¹ V originále *λογομαχία* (*logomachia*).
¹⁸² Srov. pozn. 180.
¹⁸³ V ekumenickém překladu I K 11,16.
¹⁸⁴ Cicero: *Cato Maior de senectute* 4, 11.
¹⁸⁵ Komenský zde míní asi dva Augustinovy polemické traktáty *Contra Adimantum*
Manichaei discipulum a *Disputatio contra Fortunatum Manichaeum*.
¹⁸⁶ V originále *ἐπέχειν* (*epechein*).
¹⁸⁷ *Zenobius* žil v Římě v době Hadrianově, napsal sbírky přísloví *Libri de ordine*.
Ve středověku byl jeho spis hojně užíván k školské potřebě. Přísloví zde byla
uspořádána v abecedním pořádku a spojena s dvěma jinými sbírkami do *Corpus*
paroemiographicum.
¹⁸⁸ *Metafyzika* podle Komenského (pansofická metafyzika) není - na rozdíl od ari-
stoteliků - vědou „za fyzikou“, nýbrž vědou „před fyzikou“. Není závěrem sy-
stému věd, nýbrž je předcházi. Je vědou, na jejíž principy lze převést a zase
z nich odvozovat pojmy a poučky všech speciálních věd, vědou, z níž všechny
ostatní vědy vyplývají. Má eliminovat všechno jednotlivé a zvláštní a obsahovat
jedině holé pojmy, definice a axiomy. Její látka, lze-li to tak říci, je tedy povzne-
sená nad všechno ostatní, je to zcela abstraktní *materia superior*, zatímco ostatní
na ní založené vědy, které se zaměřují na věci a vztahy konkrétní, tj. jejichž lát-
kou jsou *materiae inferiores*, jsou tedy *disciplinae inferiores*.
¹⁸⁹ V originále latinsky *diacritica* od řeckého *διακρίνω* (*diakrínō*), tj. oddělovat, od-
lučovat.
¹⁹⁰ V originále *διαλλακτική* (*diallaktiké*) od *διαλλάττω* (*diallattō*), tj. srovnávat,
smiřovat.
¹⁹¹ V originále chybně *ἀπελεγητική* (*apelegétiké*); *ἀπελεγκτική* (*apelenktiké*) od
řeckého *ἀπελέγχω* (*apelenchō*), tj. vyvracet, zcela odmítat.

¹⁹² V originále *regula falsi*. Zde je třeba blíže vysvětlit některé pojmy. *Dialektika*, jak ji Komenský traduje, je vlastně formální logika, v níž se v diskusi, vedené sylogistickou formou, odhaluje pravdivost nebo nepravdivost určitého pojmu nebo věty. Vedle ní však Komenský žádá, aby se nezbytnou částí logiky stala i *diakritika*, která by se po vzoru matematické *regulae falsi* stala „uměním omylů“. Ne ovšem proto, stejně jako ve smyslu tohoto matematického pravidla, aby se zde nesprávností učilo, nýbrž naopak, aby se ukázalo, jak lze z jakékoli nesprávnosti vyvozovat, tj. aby se nemohlo bloudit, nýbrž i v bludech vyhledávat správnost vyvozovat, tj. aby se nemohlo vynálezem Komenského, stejně jako pravdu. Tato diakritika je pravděpodobně vynálezem Komenského, stejně jako další části, jež Komenský nazývá *diallaktikou* a *apelenktikou* (s. 89), *apelenktiku* má zde cílín obsahuje rukopis jen jakýsi úvod k diallaktice (s. 89), *apelenktiku* má zde samostatných traktátů s různými tituly, zařazených sem Nigrinem asi podle jakési podobnosti látky, z nichž většina s jazykové stránce je velmi koncizní a často je vůbec nesouvisí. Text *diakritiky* po jazykové stránce je velmi koncizní a často je těžko srozumitelný, a naopak zase věcný obsah a jeho uspořádání často zbytečně rozvěklé a únavné. Rozhodně méně bylo by zde více. Srozumitelný a přítomně přesný překlad podat čtenáři je tedy nejen *crux philologorum*, nýbrž i *crux philosophorum*.

¹⁹³ Tato část textu není definitivně zpracována, myšlenky jsou misty jen naznačeny.

¹⁹⁴ Vyjadřování této části je tak koncizní, že je jen velmi těžko srozumitelné.

¹⁹⁵ V originále jsou přehozeny písařskou chybou paragrafy 6 a 7.

¹⁹⁶ Číslování paragrafů od § 5 nenavazuje na předchozí číslování.

¹⁹⁷ V originále *essentia* a *accessoria*.

¹⁹⁸ V originále *problemata*. Termín *problema* užívá Komenský v jiném smyslu, než je obvyklé. Neznamená mu něco, co je otázkou, nýbrž verifikaci teorie a návod k praxi. Podrobnější výklad viz pozn. 21.

¹⁹⁹ *Markión* (2. stol.) pocházel ze Sinopy v Pontu, hodně cestoval a působil pak v Římě. Počítá se mezi gnostiky a založil sektu po něm nazvanou, která i v pozdějších stoletích nacházela hodně přívrženců. Shledává hluboký rozpor mezi Starým a Novým zákonem. Svět líčený ve Starém zákoně od Adama až po Krista je podle jeho názoru hrozné a odpuzující drama, inscenované Bohem, který tento svět stvořil tak špatně, jak jen bylo možné, a proto sám není lepší než jeho tvůrčí dílo. Naproti tomu svět Nového zákona, svět Kristův, který sám o sobě prohlašuje, že je Božím synem, je svět lásky a milosrdenství. Je synem Boha dobrého, který dosud byl neznámý a celému světu cizí. Je to onen „neznámý Bůh“, o němž se zmiňuje apoštol Pavel, je to „cizí Bůh“, jehož synem je Kristus. Z toho vyplývá, že Markión ve svém učení zcela odmítá Starý zákon a židovskou tradici vůbec. Komenský zaujímá odmítavé stanovisko k Markiónovu učení a ve spisku *A dextris et sinistris* vysvětluje v předmluvě (s. 3n), že zde bojuje proti oboustrannému bludu, jak proti markiónovcům, tak proti fotiniánům.

²⁰⁰ *Fotinos* (4. stol.), diakon a později biskup v Sirmiu, významném městě v jižní Panonii, jež bylo určitou dobu i metropolí celé rozsáhlé římské provincie *Illyricum* (dnes Mitrovica v jižní Slavonii), byl zakladatelem sekty fotiniánů. Odmítal učení o Boží trojici a božství Kristově. Existuje jediný Bůh jako Boží rozum (*Logos*) a Kristus byl člověkem, který se stal mravní zásluhou a působením do něho vstoupivšího Logu Božím synem.

²⁰¹ *Faustus Socinus* (Sozzini, 1539–1604) byl zakladatelem sekty sociniánů, která byla v 16. a 17. stol. v Evropě hodně rozšířena, zvláště v Polsku, Uhrách a Sedmihradsku. Podle Socinova učení byl Kristus počat Duchem sv. z panny a byl smrtelným člověkem, ale protože byl zplozen Bohem, může se nazývat Synem Božím. Teprve svým umučením a zmrtvýchvstáním se stal Bohem. Písmo je sice Socinovi zdrojem poznání pravdy, ale jen potud, pokud se nepřičí rozumu. Proto odmítá církevní nauky o predestinaci, dědičném hříchu a Boží Trojici. Svátosti pokládá za obřady sice užitečné, ale nikoli absolutně nutné. Komenský se s učením Socinovým seznámil již v prvním roce svého pobytu v Polsku, kde jeho hlasatelé na něho velmi dotírali a budili v něm leckdy pokušení, kterým však statečně odolával. Již roku 1641 napsal proti sociniánům spis nazvaný *De christia-*

norum uno Deo, Patre, Filio, Spiritu sancto (Amstelodami 1659), dále je to pak rada polemických spisů z let šedesátých proti sociniánu Danielu Zwickerovi: *De irenico irenicorum* . . . (Amsterdam 1660); *De iterato Sociniano irenico iterata ad Christianos admonitio* (Amstelredami 1661); *Admonitio tertia I. Ad D. Zwickerum* . . . II. *Ad Christianos* (Amsterdam 1662), a kromě toho Socinismu speculativnímu viz M. Bečková: *Zur Problematik der Comenius' Beziehungen zum Socinianismus*. In: *Socinianism and its Role in the Culture of the XVIIth to XVIIIth Centuries*. Warszawa 1983, s. 169–181.

²⁰² Srov. dále s. 104, správně zás. XII.

²⁰³ Srov. Cicero: *Tusculanae disputationes* 1,53,54.

²⁰⁴ Text originálu je zde jen nadhozený a stylisticky neuspořádaný.

²⁰⁵ Pojem oddělené ideje (*ideae separatae*) se, pokud je známo, u Platóna nevyskytuje.

Je nejasné, co si Komenský pod tím představoval. Snad Aristotelem citované místo (*Metaphysica* 12,3,1070 a 36), že Platón učil, že je tolik ideálních tvarů, kolik je věcí v přírodě (Plato: *Res publica* 10,596 B)? Nebo že jsou snad ideje nejen dobra, ale i zla?

²⁰⁶ V originále *de intelligentiis orbibus affixis*. Podle Aristotela, který zde přejímá a zdokonaluje teorii matematiku a hvězdáře Eudoxa z Knidu (1. pol. 4. stol. př. n. l.), že zemská koule je obestřena řadou sfér. Nejvyšší z nich jsou sféry hvězdného nebe a na každé z nich je upevněna určitá hvězda. První vnější z nich uvádí v pohybu první hybatel, další z nich pak řídí rozumní duchové (*intelligentiae*). (Srov. Aristoteles: *Metaphysica* 12,7,1073 a 38nn; *Ethica Nicomachea* 6,7,1141 b inn.) Na základě toho zpracoval pak Ptolemaios svou teorii epicyklů.

²⁰⁷ Srov. pozn. 192.

²⁰⁸ Text originálu je v tomto paragrafu místy neúplný.

²⁰⁹ Timto výčtem zásad, jimiž je třeba se při směřování rozdílných názorů řídit, text *diallaktiky* v rukopise končí a k podrobnému zpracování této látky se Komenský připojit k logice, zde úplně chybi a pravděpodobně nebyl vůbec napsán. V rukopise však následuje samostatný traktát, nadepsaný *Ars convincendi* (Dovednost vyvracet názory), jehož obsahem je vlastně látka, kterou chtěl Komenský zpracovat v oddílu o *apelenktice*, přestože se zde tento termín nevyskytuje a Komenský jej vymyslel asi až později. To pravděpodobně pochopil i Nigrinus, a proto jej na toto místo zařadil (srov. i pozn. 192). Složka (4 folia), která obsahuje tento traktát, byla do rukopisu vložena zřejmě dodatečně, od ostatních se liší i papírem a úpravou rukopisu. Text je značně nahuštěn, místy přeškrtnán a písmo je méně pečlivé.

²¹⁰ Gn 19,23nn.

²¹¹ Potrestání faraóna tzv. deseti egyptskými ranami líčí Ex 7–12.

²¹² Sk 2,14nn.

²¹³ Sk 9,27nn.

²¹⁴ Mk 2,1–12; 1,40–45.

²¹⁵ V originále *hic Rhodus, hic salta*. Je to známé přísloví, které vzniklo z ezopské bajky, podle níž někdo, kdo se vychloubal neobyčejně smělým skokem, který prý provedl na Rhodu, byl vyzván jedním z přítomných, aby své tvrzení dokázal: „Zde je Rhodos, zde skákej!“

²¹⁶ 1 S 17,37.

²¹⁷ 2 Pa 20,18.

²¹⁸ 1 Mak 4,8nn. Věty v textu originálu jsou neúplné.

²¹⁹ 1 S 17,38–51.

²²⁰ Ex 7,9–12.

²²¹ Text rukopisu je zde neúplný, pouze heslovitý.

²²² V originále *ἀνακεφαλαίωσις* (*anakefalaiōsis*).

²²³ O duševních vlastnostech člověka píše Komenský ve Světě materiálním VII, sv. 1, s. 472nn.

²²⁴ Ve Světě materiálním VII pod titulem *Ingenium* (nadání) se však Komenský omezuje jen na výklad o lidských povahách v duchu hippokratovské humorální teorie (viz sv. 1, s. 480–481) a odkazuje na podrobnější zpracování této látky ve

- spise Methodus X, a dokonce dvakrát na následující výklad ve Světě lidské dovednosti.
- ²²⁵ Text se skládá z neúplných vět.
- ²²⁶ V originále *phaetontea*. *Phaethón*, syn boha slunce Héliá, byl pověstný svou šíleně odvážnou a nešťastnou jízdou se slunečním vozem svého otce, při které zapálil zemi a sám byl usmrcen Diovým bleskem (srov. Ovidius: *Metamorphoses* 2,31–331).
- ²²⁷ *Juan Huarte* (kolem 1530–1592), španělský lékař a filozof. Napsal v 17. stol. velmi rozšířený spis *Scrutinium ingeniorum*, který byl v krátké době přeložen do čtyř jazyků, i do latiny. Pokoušel se zde na základě psychologické analýzy i psychických tendencí různých lidských typů radit, jak je lze dokonale rozvíjet a uplatnit. Později jej doplnil i dodatkem *Scrutinium ingeniorum reliquarium*, qui generari fierique ingeniosi et sapientes possint liberi.
- ²²⁸ Srov. *Persius Flaccus: Satirae* 5,53.
- ²²⁹ *Seneca: Epistulae* 42,1; česky: Další listy, s. 78.
- ²³⁰ V originále *κατ' ἐξοχήν* (kat' exochén).
- ²³¹ *Seneca: Epistulae* 39,2–3; česky: Další listy, s. 73.
- ²³² Neurčeno.
- ²³³ Novoplatonský pojem extáze znamená „vystoupení“ duše z vlastní individuality a její povznesení se až k základní Prájednotě všeho τὸ ἐν (to hen) a splynutí s ní v jedno (Plotinus: *Enneades* 6,7,34n; 6,9,7nn). Komenský na tomto místě chce výrazem *ecstasis* vyjádřit protiklad k tékavosti, ale srovnání těchto dvou pojmů není ve stejné rovině. Sám definuje *ecstasis* jako *raptus animae a sensibus vel, est animae a sensibus externis ad interiora totalis introversio* (odtržení duše od smyslů, neboli úplný odvrát duše od vnějšího vnímání k vnitřnímu). Srov. *Lexicon pans.*, sl. 947.
- ²³⁴ V originále *φιλομαθής* (filomatheis), *καλομαθής* (kalomatheis), *πολυμαθής* (polymatheis).
- ²³⁵ V originále *αὐτοψία* (autopsia), *αὐτολεξία* (autolexia), *αὐτοπραξία* (autopraxia).
- ²³⁶ V originále *Ars meditativa* (srov. *Lexicon pans.*, heslo *Meditari*, sl. 1072).
- ²³⁷ Srov. *Ex* 30, 23nn.
- ²³⁸ Srov. *Lv* 1; 9.
- ²³⁹ Srov. *Besold: Axiomata* I, s. 49nn.
- ²⁴⁰ V následující části textu ukazují Komenský jen náznakově a neúplně, jakou látku k rozjímání poskytují jednotlivé prosby modlitby Páně. S jiným rozbořením této modlitby se setkáváme i ve Světě duchovním VII, s. 350n, kde Komenský rozebírá, jaké druhy dikuvzdání jednotlivé prosby vyjadřují. Podobnými rozborů se zabýval i Jacob Böhme ve spise *Vom dreifachen Leben* IV,90; V,18. In: *J. Böhme: Sämtliche Werke in sieben Bänden*, hsg. v. K.W. Schiebeler. Leipzig 1622, sv. 4, s. 62.66, které Komenský znal pravděpodobně z vlastní četby.
- ²⁴¹ Srov. *Seneca: Epistulae* 65,16; česky: Výbor z listů, 1969, s. 98.
- ²⁴² V originále *quidditas*.
- ²⁴³ *Plato: Timaios* 44 D–47 E.
- ²⁴⁴ *Signatury* jsou důležitým pojmem ve filozofii a medicíně Paracelsově. Jsou to vnější znaky přírodních objektů, jež prozrazují jejich specifické účinky. Svůj názor vyvozuje Paracelsus z principu dokonalé harmonie makrokosmu a mikrokosmu a vzájemných kosmických vztahů jednotlivých jejich částí, které jim vtiskují určitou podobu nebo vlastnost. Tak podle vnějšího tvaru kovu, rostliny nebo zvířete lze soudit na jejich léčivé účinky, stejně jako z barvy, linií apod. Proto květy podoby srdčité, stejně jako i citrón, který je podobný srdci, jsou lékem proti chorobám srdečním, orchideje proti pohlavním nemocem, laštovičník pro svou žlutou šťávu léčí žloutenku, různé druhy plicníků, mající tvar plic, léčí choroby plicní apod. Lze tedy poznat účinky léků podle vnějších znaků, někdy zcela zjevných, jindy skrytých. Nejsoustavnější výklad o signaturách, s nimiž se často v Paracelsových spisech setkáváme, je podán v 9. knize spisu *De natura rerum* nadepsané *De signaturis* (srov. B. Ascher: *Paracelsus sämtliche Werke in neuzeitiges Deutsch übersetzt*. Jena 1926, sv. 3, s. 283nn).
- ²⁴⁵ V originále *schematismus*. Tento termín přejímá Komenský od Bacona; zname-

- ná uspořádání vnitřních částí těla v jediný organický celek, stejně jako členitost orgány apod. (podrobnější výklad viz pozn. 120 ke Světlu možnému).
- ²⁴⁶ Komenský zde míní svůj spis *Disquisitiones*, který vyšel v Amsterdamu 1659 a měl být doplňkem ke spisu *Physica*. Pokusy, jež doporučuje, jsou popsány v kap. XII (DJAK 12, s. 281nn).
- ²⁴⁷ V originále *heureka pragmatica*.
- ²⁴⁸ Srov. *Seneca: De vita beata* 1,4.
- ²⁴⁹ *Sk* 17,10–12.
- ²⁵⁰ *J* 4,7nn.
- ²⁵¹ Neurčeno.
- ²⁵² V originále *φιλαίτια* (filaitia).
- ²⁵³ *Herbert Edward z Cherbury* (1581–1648). Jeho spis *De veritate*, prout distinguitur a revelatione, a veri similibus, a falso (vydaný roku 1624, 1633, 1656) Komenský dobře znal, velmi si ho vážil a často ho citoval. Zvlášť ho zaujala nauka o vrozených obecných pojmech.
- ²⁵⁴ O ospravedlnění z víry srov. *R* 3,21nn, o ospravedlnění skutky *Jk* 2,14nn.
- ²⁵⁵ *Jacobus Acontius* (Giacomo Aconzio, + 1566), filozof, teolog, právník, odborník ve stavbách fortifikačních. Citáty jsou z jeho spisu *De methodo, hoc est de investigandarum, tradendarumque artium et scientiarum rationalium* (Basileae 1558). Významný byl i jeho teologický spis *De stratagematibus Satanae* (Basileae 1565), jednájící o sjednocení křesťanských církví na základě nejšířší svobody.
- ²⁵⁶ Jde zřejmě o spis Herberta z Cherbury *De veritate* (neověřeno; srov. pozn. 253).
- ²⁵⁷ V originále *De discursu* (srov. *Lexicon pans.*, heslo *Discursus*, sl. 933).
- ²⁵⁸ Srov. pozn. 255.
- ²⁵⁹ Text tohoto oddílu je velmi kusý a neuspořádaný.
- ²⁶⁰ V originále *Alambandensis*. Jde zde pravděpodobně o pisafskou chybu. Alabanda bylo město v Kárii, hornaté zemi v jihozápadní Malé Asii.
- ²⁶¹ V originále *Bellisarius*, tj. válečník, milovník boje.
- ²⁶² V originále *topicum*. *Topicum* (obyč. pl. *topica*) je termín užívaný v dialektice a retorice. Označují se jím tzv. obecné věty (*loci communes*), jejichž pomocí lze disputovat o každé věci tak, že je možné i bez přísné vědeckého důkazu přece jen prokázat pravděpodobnost vlastní teze (Aristoteles: *Topica* 1,1,100 a 1nn; srov. i spis Ciceronův s tímž titulem).
- ²⁶³ Následující příklady se vztahují k těmto biblickým místům: *Gn* 2,2,3; 3,7–11; 9,12–17; 17,10–27; 19,24–25; *Ex* 13,3nn; *Nu* 9,2; *Lv* 23,40nn.
- ²⁶⁴ V ekumenickém překladu *Nu* 17,3.
- ²⁶⁵ *Dt* 31,19.
- ²⁶⁶ Správně *Joz* 22,10.
- ²⁶⁷ V originále *jactura*. Podle Komenského tento termín znamená úmyslnou ztrátu něčeho, aby se tím zachránilo něco důležitějšího, například vyhodil-li se za mořské bouře náklad lodi, aby se jí tak ulehčilo a zachránili se lidé, kteří na ni jsou (*Lexicon pans.*, sl. 1041).
- ²⁶⁸ V ekumenickém překladu *Sír* 51,22.
- ²⁶⁹ *Seneca: Epistulae* 52,15; česky: Další listy, s. 90.
- ²⁷⁰ *Emanuel Guildner*, filolog a kritik, zvaný také *alter Tullius*. Žil kolem roku 1598 a napsal spis *Phraseologia Ciceroniana sive officina scholastica*.
- ²⁷¹ Neurčeno.
- ²⁷² *Seneca: Epistulae* 115,1; česky: Další listy, s. 267.
- ²⁷³ Srov. *Seneca: Epistulae* 75,2; česky: Výbor z listů, 1969, s. 125.
- ²⁷⁴ Tento paragraf je v rukopise označen rovněž jako sedmý.
- ²⁷⁵ Text originálu je stylisticky nepropracovaný.
- ²⁷⁶ *Methodus* V. XX. XXVIII, 20–21 (DJAK 15/II, s. 135–148. 279–285. 330nn). *Methodus* V pojednává o zušlechťování jazyků a jeho třech prostředcích, kap. XX o lepším pěstování národních jazyků pod vedením latiny, kap. XXVIII, par. 20.21 o pěstování barbarských jazyků.
- ²⁷⁷ V originále *ars oratoria*. Toto *řečnické umění* odlišuje Komenský od retoriky. Mínil jím asi sloh obecně zvaný *Asianum genus dicendi* (asijský), zatímco retoriku

asi chápe jako *genus dicendi medium* (rhodský), představující střední cestu mezi slohem obširným a slohem stručným, zvaným obecně *Atticum genus dicendi* (attický); srov. Methodus XVII, 11; Did. disertatio 114.

²⁷⁸ Citát je z Weckerova spisu *De secretis* (srov. výše pozn. 35).
²⁷⁹ Neurčeno.
²⁸⁰ Název je odvozen od *στεγανός* (steganos), tj. skrytý, zahalený, tajný. Protějškem steganolalie v oblasti písma je steganografie, tj. tajné písmo.

²⁸¹ Často užívané rčení, podle Plinia (*Naturalis historia* 7,85), kde se uvádí, že prý Ilias byla napsána na tak tenké bláně, že se celá vešla do oříšku.

²⁸² V originále marginálie *NB. sub fin* (pozn. u konce).

²⁸³ Od řeckého slovesa *πειθώ* (peithó), přesvědčuji.

²⁸⁴ V originále následuje prázdná stránka.

²⁸⁵ *Historia* = zkoumat i poznat nebo i podávat zprávu o vyzkoumaném.

²⁸⁶ Bacon: *De dignitate* (kn. II, kap. II, sl. 44). Jde o obecné rozdělení historie na historii přírodní (*naturalis*) a lidskou (*civilis*); v kap. IV, sl. 49 podává dělení na historii svatou (*sacra sive ecclesiastica*), světskou historii lidí (*civilis*) a historii vzdělanosti

(*literaria, literarum et artium*), přičemž historii vzdělanosti lidstvo dosud nemá.

²⁸⁷ Bacon: *De dignitate* (kn. II, kap. V, sl. 50). Pojednává zde o účelu a významu této historie; kap. XIII již nepojednává o historii jako takové, ale o poezii (*poesis*). Výpravná poezie (*poesis narrativa sive heroica*) má stejnou látku jako historie, ale zachází s ní volně (sl. 59–60), parabolická poezie obsahuje výklad podobnosti a alegorií. Smyšlenou historii (*historia ficta*) snad Komenský minil tyto dvě položky. Poznámky a pohledávky měly být zřejmě vybrány z téhož pojednání o historii, přesně to však nelze určit, neboť vydání užívané Komenským jsme neměli k dispozici.

²⁸⁸ Didacus Saavedra Faxardo: *Idea principis christiano-politici centum symbolis expressa*. Coloniae 1669. V této knize emblémů nabádá *Symbolum* 28 (s. 203–210) k tomu, aby se vládcové obraceli k historii, pokud se chtějí správně orientovat v přítomných událostech a odhadnout budoucí dění.

²⁸⁹ Za lakonickou je označována úsečná a stručná mluva podle obyvatel Lakonie, kteří byli tímto způsobem pověstní. Nebyl to však řečnický styl (srov. pozn. 277),

²⁹⁰ Tyto tři sentence byly připisovány nejrůznějším autorům. *Poznej sebe sama*. Řecká verze viz Plato: *Charmides* 166 E; česky: *Charmides*. Praha 1940, s. 29; latinsky Cicero: *Tusculanae disputationes* 1,22,52; česky: *Tuskulské hovory*. Praha 1976, s. 52. *Ničeho příliš*. Řecká verze Aristoteles: *Rhetorica* 2, 1395a 20; česky: *Rétorika*. Praha 1948, s. 157; latinská verze Terentius: *Andria* 61; česky: *Divka z Andru*. Praha 1933, s. 11. *Slibuj, vina je tu hned*. Viz například Plinius: *Naturalis historia* 7, 32; česky: *Kapitoly o přírodě*. Praha 1974, s. 85. Zde jsou obsaženy všechny výroky (i když v pozmeněném znění) a jsou připisány Lakedaimónanů Cheilónovi. Je možné, že pod vlivem Plinia zařadil Komenský tyto gnómy jako ukázkou lakonického stylu (srov. Erasmus: *Adagia*, s. 472.506.507.513).

²⁹¹ V originále následuje prázdná stránka.

²⁹² Komenský měl patrně na mysli květnatý a bombastický styl nazývaný v antice asijský. Tento tzv. asianismus byl pěstován v Řecku v helénistické době, pronikl i do Říma, kde se mu dařilo do doby Ciceronovy (106–43 př. n. l.). Proti asijskému stylu vystupovali zastánci prostého attického stylu (viz pozn. 277).

²⁹³ Jde patrně o *Gerharda Johanna Vossia* (1577–1649), německého polyhistora. Misto se nepodařilo určit.

²⁹⁴ V originále *accidens*, stejně v téže souvislosti i v dalším výkladu.

²⁹⁵ Skytové byli pověstní svou krutostí k zajatcům, proto se jejich krutost a zuřivost staly příslovečnými (viz Erasmus: *Adagia*, s. 155).

²⁹⁶ Vládce v sicilském Akragantu kolem roku 570 př. n. l., proslulý krutostí. Svě nepřátele prý upaloval v kovovém býku (viz Erasmus: *Adagia*, s. 513).

²⁹⁷ Iz 63,1 a např. i Zj 1,4.

²⁹⁸ Attický řečnický sloh se vyznačoval uhlazeností a jednoduchostí. Vznikl asi v pol. 1. stol. př. n. l. jako reakce proti stylu asijskému. Snažil se dosáhnout dokonalosti vzorů klasického období (viz výše pozn. 277 a 292).

²⁹⁹ Cicero užíval květnatého asijského slohu, ale již v mládí se přiklonil k jeho nej-

střízlivější variantě, rhodskému stylu. Pro styl Senekovy prózy jsou charakteristické krátké pointované věty s množstvím antitezí, metafor, slovních hříček, jež snad mohly Komenskému připadat jako lakonické vyjadřování.

³⁰⁰ *Daniel Heinsius* (Heins, Heyns, 1580–1655), nizozemský filolog a spisovatel, vytvořil ve spise *Laus asini* vzdělanou satiru na lidské mravy. *Petr Laurenberg* ve svých filozofických otázkách i množství vědních oborů, od gramatiky po medicínu, architekturu a geografii. Komenský se o Laurenbergovi zmiňuje také v *Continuatio admonitionis* 46.

³⁰¹ O sboru světla pojednal Komenský již ve *Via lucis* XVIII (DJAK 14, s. 347–351) a v *Panorthosii* XVI, sv. 3, s. 353–357 aj.

³⁰² Srov. *Svět materiální* IV, II, 11, sv. 1, s. 422.

³⁰³ Viz *Iuvenalis: Saturae* 1,18–19; česky: *Satiry*. Praha 1972, s. 29. Komenský cituje jen zlomek veršů.

³⁰⁴ Srov. *Zosimus: Vita Demosthenis* 147.

³⁰⁵ *Joachim Camerarius: De vita Philippi Melancthonis* (Lipsiae 1566, s. 8–11). U Komenského viz *Methodus* CXVI, 84.

³⁰⁶ Seneca: *Epistulae* 45,4; česky: *Výbor z listů*, 1987, s. 60. Seneca zde skromně tvrdí, že sám pravdu nenalezl, že ji dosud hledá a že ani jiní slavní mužové nepodařili hotová řešení, ale jen náznaky.

³⁰⁷ Pramen se nepodařilo najít.

³⁰⁸ Patrně Seneca: *Epistulae* 108,29; česky: *Další listy*, s. 240–241. Jde zde o to, že každý se v knize zaměří podle svého oboru na něco jiného.

³⁰⁹ *Jeremias Drexelius* (Drechsel, 1581–1638), německý jezuita, napsal spis *Aurifodina artium et scientiarum omnium*, v němž zdůvodňuje nezbytnost výpisků, popisuje metodu správného vypisování a jedná o účelu a využití výpisků (in: *Opera omnia*. Moguntiae 1645, sv. 2, s. 1051–1128).

³¹⁰ V originále u § 13 je na tomto místě poznámka: *v. p. seqv.* (viz násl. stránka). Odstavec 13 sem byl přenesen jako plynule navazující z následující stránky, kam byl umístěn omylem do pasáže o analýze (srov. *Consultatio* I, sl. 841. 842).

³¹¹ Podobný výklad o částech kázání viz *Naučení o kazatelství* II (DJAK 4, s. 70–82).

³¹² V originále *κόφα πρόσωπα* (kófa prosópa).

³¹³ V originále *alloqvutorem, colloqvutorem et interloqvutorem*.

³¹⁴ Správně 2 Kr 10,15: ... „Myslíš to se mnou tak upřímně jako já s tebou?“ *Jónadab* řekl: „Zcela jistě.“

³¹⁵ L 13,23,24: ... „Pane, je opravdu málo těch, kteří budou spaseni?“ *On jim odpověděl*: „Snažte se vejít úzkými dveřmi, neboť mnozí, pravím vám, se budou snažit vejít, ale nebudou schopni.“

³¹⁶ Tj. takovou, která staví odpovídajícího před možnost volby.

³¹⁷ Mt 21,23–25: *Když přišel do chrámu a učil, přistoupili k němu velekněží a starší lidé a řekli*: „Jakou mocí to činíš? A kdo ti tu moc dal?“ *Ježíš jim odpověděl*: „Já vám také položím otázku: jestliže ji zodpovíte, i já vám povím, jakou mocí to činím. *Od kudy měl Jan pověření křtít? Z nebe či od lidí?*“ ... Komenský naráží na spor o Ježíšovu pravomoc. Druhý údaj je nesprávný, snad jde o Mt 22, 17–21, kde je vypsán známý spor o daň císaři.

³¹⁸ Smysl: Vy Španělé si potrpíte na zbytečné přídavky bez nutné podstaty.

³¹⁹ V originále německy: *Keine antwort ist auch antwort*. Podle Trübners *Deutsches Wörterbuch* I. Berlin 1939, s. 111 jde o německé přísloví; viz též *Johann Christoph Adelung: Gramatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart* I. Hildesheim-New York 1970, sl. 397–398.

³²⁰ V originále *addere colophonem*, u Komenského častě (viz *Lexicon atr.*, heslo *Ab-solvere*, s. 6; *Diatyposis* II. XXVIII); *Strabo: Geographica* 14, 28.

³²¹ Původ vyprávění se nepodařilo zjistit.

³²² V originále *crambe millies recocta*. U Komenského častě v různých modifikacích užitě přísloví, původně *Iuvenalis: Saturae* 7,154; česky: *Satiry*. Praha 1972, s. 104 (srov. např. *Physica, praefatio* I. DJAK 12, s. 75).

³²³ *Huartus: Scrutinium ingeniorum*, s. 219–221. *Huarte* zde rozlišuje tři stupně nadání. První mají ti, kteří zvládají jen jednoduché a jasné věci (s. 219), ale ve

- složitých již tápají. Druhý stupeň mají ti, kteří jsou schopni se vše naučit z knih či od učitelů, ale sami ze sebe nemají nic. Třetí stupeň nadání nepotřebuje učitele, není třeba ukazovat, jak mají filozofovat (s. 220). Pouze takoví by měli psát knihy, obsahující nové myšlenky a vynálezy: stát by měl zakázat knihy lidí bez nadání.
- ³²⁴ Paracelsus, vl. jménem Theophrast Bombast von Hohenheim (1493/4–1541); *Albertus Magnus*, tj. Veliký, vl. jménem Albert von Bollstädt (1193–1280), proslulý teolog, scholastický filozof, učitel Tomáše Akvinského. Pro neurčitost odkazu se názory nepodařilo najít.
- ³²⁵ Pravděpodobně Seneca: *Epistulae* 84; česky: Výbor z listů, 1969, s. 159–162. K výkladu se hodí i Seneca: *Epistulae* 33; česky: Další listy, s. 66–69, kde se jedná o tom, že není správně opakovat jen sentence starších autorů.
- ³²⁶ *Origenés* (asi 185/186 – 254/255), řecký církevní učitel (jeho spisy viz Migne PG, sv. 11–17). *Řehořem* je zde míněn sv. Řehoř z Nyssy (Gregorius Nyssenus, 330–395), řecký církevní učitel (viz Migne PG 44–46).
- ³²⁷ Citát se nepodařilo určit.
- ³²⁸ Velmi volně podle Bacona: *De dignitate*, kn. III, sl. 88.
- ³²⁹ O slavném řeckém malíři *Apellovi* (4. stol. př. n. l.) se tradovalo mnoho příběhů skrývajících mravní naučení. Odkud je převzata tato poznámka se nepodařilo zjistit (srov. Plinius: *Naturalis historia* 35,84; česky: Kapitoly o přírodě, Praha 1974, s. 275).
- ³³⁰ Z celého následujícího výkladu je zjevná Komenského znalost spisu Jana Caecilia Freye *Via ad divas scientias artesque nova*. Jenae 1674. Týká se hlavně jeho čtvrtého dílu (s. 45–50), jenž obsahuje předpisy pro uspořádání knihoven a jejich užívání. Má velmi podobně rozčlenění na jednotlivé „otázky“ (*quaestiones*) a jsou zde i četné myšlenkové shody. Komenského zpracování je však sámostatné.
- ³³¹ Viz *Ex* 24,12; 25,16; 31,18; 34,1; Dt 10,1–5 (srov. též Starý zákon 3. Praha 1974, s. 220–221). Opisováním míní Komenský zřejmě další přepisy Mojžíšova zákona pro bohoslužebné účely. V tomto smyslu si Komenský patrně vykládal i „zakládání knihoven“ u jmenovaných králů a proroků.
- ³³² Narážka na největší a nejznámější starověkou knihovnu v Alexandrii. Vybudoval ji Ptolemaios II. Filadelfos (vládl 285–246 př. n. l.) a založil ji jeho předchůdce Ptolemaios I.
- ³³³ Mt 13,52: *A on jim řekl: „Proto každý zákoník, který se stal učedníkem království nebeského, je jako hospodář, který vynáší ze svého pokladu nové i staré.“*
- ³³⁴ Z řeckého ἀποδημεῖν (*apodémein*), tj. být na cestách, cestovat. Jde tedy o knihy cestopisné.
- ³³⁵ Komenský chtěl doplnit výklad ze spisu Caecilia Freye *Via ad divas scientias artesque nova* (Jenae 1674), patrně ze čtvrtého dílu, s. 45–49. Nelze přesněji určit, protože vydání užívané Komenským jsme neměli k dispozici.
- ³³⁶ *Antonius Possevinus* (Possevino, 1534–1611), italský jezuita, učenec a diplomat, pojednává ve spise *Cultura ingeniorum*, kap. LIII (Tarvisii 1606, s. 147–150) nejprve o uložení knih a jejich ochraně před zničením (s. 147–148). Dále podává návrh na rozdělení knih do sedmi tříd: 1. bible a věci související, církevní věci; 2. filozofie (též přírodní filozofie); 3. medicína, chirurgie; 4. občanské právo (s. 149); 5. historie lidstva; 6. řečnictví, básnictví, gramatika; 7. univerzálie (s. 150).
- ³³⁷ V originále χηρέσει (*chrései*), *si non κτήσει* (*ktései*).
- ³³⁸ V rukopise následuje prázdný list, na dalším listě začíná oddíl *Munire se aut aliquid adversus frigoris et caloris injurias* (Ochrana sebe nebo něčeho proti přikofím mrazu a vedra); srov. *Consultatio* I, sl. 861–871, jenž s výkladem o knihovnách nesouvisí. Byl přefázen do kap. VIII, stejně jako ostatní pasáže – celkem 12 stran rukopisu.
- ³³⁹ Lidská činnost se podle Komenského zaměřuje na všechny složky materiálního světa, které dělí na *podstaty a případy*. Do kategorie *podstaty* patří tři základní světové principy (látka, duch, světlo), sféra nebeská a tři živly (vzduch, voda, země). V kategorii *případku* se ukazuje, jak člověk dovede ve své činnosti uplatnit jak znalost *obecných kvalit*, tj. prostoru a času, tak i *kvalit zvláštních*, a na

- tomto základě vyvíjet stejně důležité objevy a vynálezy, jako v kategorii *podstat*.
- ³⁴⁰ V originále *ustrina, tonstrina*.
- ³⁴¹ 4 Ezd 4,13nn. Anděl Uriel předestírá neblahé důsledky změn proti řádu světa.
- ³⁴² V originále *hodometricon*.
- ³⁴³ *Janua XLIII* (ODO III, sl. 519–520).
- ³⁴⁴ Dělení zemského povrchu na klimata je staršího data než dělení podle rovnoběžek. Klimata byly širší pásy v zásadě rovnoběžné s rovnoběžkami, klima se určovalo podle trvání nejdelšího dne v roce. V 17. století bylo již rozlišování klimata v tomto smyslu téměř opuštěno.
- ³⁴⁵ Komenský tu bezpochyby myslí na zdánlivý pohyb Slunce zvířetníkem a určování zeměpisné šířky podle polední výšky Slunce zvířetníkem a určování zvířetníku je možné pro libovolný okamžik vypočítat a pro každý den byla uváděna v hvězdářských tabulkách.
- ³⁴⁶ Jde o spis polského astronoma Jana Hevelia *Selenographia sive Lunae Descriptio* (Gedani 1647). Komenský si pravděpodobně od tohoto spisu sliboval přesnější poznání pohybu Měsíce a tím i přesnější určování zeměpisných souřadnic podle Měsíce.
- ³⁴⁷ Jupiterovým Merkurem Komenský zřejmě rozumí tu družici, která v Jupiterově systému obíhá nejbližší vlastní planetě, podobně jako v naší planetární soustavě nejbližší ke Slunci obíhá Merkur. Oběh planet kolem Slunce Komenský uznával vzdor tomu, že stále trval na přesvědčení, že Země je nehybným středem vesmíru.
- ³⁴⁸ Vrcholení Měsíce je totéž co průchod jeho středu místním poledníkem. Jsou-li předem vypočteny okamžiky průchodu středu Měsíce pro některé vybrané poledníky, je možné pozorováním jeho průchodu v daném místě určit se značnou přesností zeměpisnou délku.
- ³⁴⁹ Astronom jménem *Sehnerus* není znám. Jde zřejmě o pisafskou chybu opisovatele textu Komenského *Porady*, podle všeho je míněn jezuitský astronom *Christophorus Sheinerus*, který se skutečně zabýval studiem slunečních skvrn.
- ³⁵⁰ Názor, že bude možno určovat zeměpisnou délku podle sluneční rotace, sledované prostřednictvím slunečních skvrn, vycházel z představy, že skvrny mají trvale pevná místa na slunečním povrchu. Tato představa se však ukázala ne-správná.
- ³⁵¹ Podle Jupiterových družic se skutečně s výhodou určují zeměpisné délky, zejména se k tomu užívá vstupu družice do Jupiterova stínu či výstupu ze stínu (tedy zatmění Jupiterových družic).
- ³⁵² Následující text je útržkovitý.
- ³⁵³ Myslí se skupina jezuitských astronomů při univerzitě v Coimbre v Portugalsku, kteří byli v 16. stol. stoupenci Kopernikovy teorie.
- ³⁵⁴ Komenský zde ve stručnosti předpracoval přehled názorů na uspořádání planetární soustavy. Z toho Hipparchos, Ptolemaios, Brahe, Origanus a Coccaeus i sám Komenský zastávali názor zeměstředný (doplněný někdy představou, že Země je středem vesmíru, ale otáčí se kolem své osy, jak soudil například Origanus), Aristarchos, Kopernik, představitelé coimberské školy a Descartes uznávali, že planety včetně Země obíhají kolem Slunce a Země rotuje kolem osy.
- ³⁵⁵ Tomuto vyjádření je třeba rozumět tak, že vesmírné prostředí je vyplněno látkou, která se chová jako velmi řídká kapalina. Tato představa vystřídala starší názor, že tato oblast je vyplněna tuhými křišťálovými sférami, které se celé otáčejí a každá z nich obsahuje jednu planetu, nejvíce vnější sféra, pak hvězdy – stálice. Studium komety z roku 1577 Tycho Brahe prokázal, že tuhé sféry nemohou existovat, protože tato kometa by jimi nemohla bez odporu procházet. To bylo pak potvrzeno i při pozorování dalších komet. Na tyto výsledky studia komet zde Komenský naráží.
- ³⁵⁶ Představa o nadnášení komety je stará aristotelská představa, která považuje komety za zemské výpary vynesené do vysokého ovzduší, tam zažehnuté a tak „nadnášené“.
- ³⁵⁷ Původní představa staré astronomie, podepřená zejména Ptolemaiovým názo-

rem, byla, že všechny hvězdy, které nejsou planety, jsou pevně zasazeny do jedné křehké sféry stálic a spolu s ní se jednou za den otáčejí kolem Země. Komenský již považoval představu pevných sfér za překonanou (srov. pozn. 355). Protože však věřil, že Země je nehybná a že všechny hvězdy obíhají jednou za den kolem Země, vyvstává mu problém, jak je možné, že hvězdy, které nejsou navzájem pevně propojeny, mohou při takto prudkém pohybu trvale udržovat jednou dané tvary souhvězdí. Komenský odpovídá odkazem na Boží prozřetelnost, je to tak stvořeno Bohem.

- ³⁵⁸ Ukazuje se, že Komenský počítal s tím, že jeho Porada se bude obracet k publiku, které již většinou přijalo Kopernikův sluncestředný názor.
- ³⁵⁹ Seneca: Epistulae 12,9; česky: Další listy, s. 35n.
- ³⁶⁰ Měsíčních měsíců užívají lunární kalendáře. Trvání měsíčního měsíce souhlasí v zásadě s dobou, za kterou se vystřídají fáze Měsíce, například od úplňku k úplňku. Kalendáře užívající tohoto typu měsíců zpravidla střídaly měsíce po 29 a 30 dnech, aby dodržely souhlas se skutečným průběhem měsíčních fází. Měsíce sluneční jsou měsíce ve slunečním kalendáři, kdy je trvání roku (zpravidla 365,25 dne) rozděleno na 12 měsíců, přirozeně delších, než je doba mezi dvěma stejnými fázemi Měsíce.
- ³⁶¹ Tropický rok je doba mezi dvěma po sobě následujícími průchody středu Slunce jarním bodem, trvá 365,2422 dne. Běžný rok zde odpovídá roku, s kterým počítá náš kalendář.
- ³⁶² Různé cykly v tomto smyslu jsou období delší než jeden rok, zpravidla vystihují souhlas mezi zdánlivým pohybem Slunce a Měsíce. Jako kalendářní pomůcka byly hledány již od starověku. Nejznámější je cyklus Metónův z roku 440 př. n. l., který stanoví, že na 19 let připadá právě 235 lunací (intervalů od novu do novu).
- ³⁶³ Prstenci jsou zde míněny ty druhy cestovních slunečních hodin, které se skládaly z jednoho či více prstenců se stupnicemi. Většinou se užívaly volně zavěšené, kdy sluneční paprsek dopadal vhodně umístěným otvorem na ciferník a udával čas.
- ³⁶⁴ Jde rovněž o cestovní sluneční hodiny různých druhů, které bylo třeba pomoci busoly nejprve správně situovat podle světových stran.
- ³⁶⁵ Byla to pokusná hodinářská konstrukce, jakých je ze 17. století známo více. Většinou nebyly v chronometrii úspěšné a byly konstruovány pouze jako kuriozity.
- ³⁶⁶ Sabatický – od hebrejského názvu pro sobotu. Jako sabatické se označovaly roky, v nichž vždy po několika funkčních letech byl pracovník uvolňován z funkce atd.
- ³⁶⁷ Olympijské hry ve starověkém Řecku se konaly v okrsku zvaném Altis v Olympii pravidelně každý čtvrtý rok. Jako první hry se počítaly ty, které připadaly na rok 776 př. n. l. Od tohoto roku počítali Řekové čas na olympiády.
- ³⁶⁸ Hry istmické byly pořádány na korintském Istmu každým druhým rokem. Jako první se počítají hry roku 582 př. n. l. Sloužily rovněž k udávání letopočtu podobně jako olympiády.
- ³⁶⁹ Označení hodnoty deset tisíc (10 000) jako jedna myriada se neujalo, dnes se ho již vůbec neuzivá.
- ³⁷⁰ Komenského označování vysokých čísel odpovídá stavu, kdy se teprve začalo vytvářet pojmenování jednotek vyšších než tisíc samostatnými názvy. Komenský zde už užívá způsob, který se později ujal, ale tak, že názvy analogickými též, jichž užil Komenský, byla označena čísla mnohem vyšší: 10^6 – milión, 10^{12} – bilión, 10^{18} – trilión atd.
- ³⁷¹ Označení míle pochází od latinského výrazu pro tisíc – mille.
- ³⁷² Jde o poledníkový stupeň, tedy vzdálenost 111 km.
- ³⁷³ Průměr Země není ovšem přesně tisícinásobkem takto definované míle či stonásobkem takto definovaného stupně, ale je větší (cca 12 700 km).
- ³⁷⁴ Jde o spis T. Campanelli Universalis philosophia seu methaphysica rerum (Paris 1638). Údaje nebyly ověřeny.
- ³⁷⁵ Cebetova nebo také Kebetova tabulka bylo oblíbené renesanční téma. Jde o údajný text, jehož autor Kebés měl být žákem Filoláovým, Sókratovým a py-

thagorejců. Ve skutečnosti jde o novoplatonský apokryf z doby počátku našeho letopočtu. Text jedná o poutníkovi, který je zasvěcován a veden bludištěm světa. Podobně postupuje i Komenského poutník v Labyrintu. Cebetova tabulka byla mnohokrát vydána, z jednoho z komentářů k ní pochází pravděpodobně i zkrácené násobení, na které Komenský naráží.

- ³⁷⁶ Komenského představa dokonalých čísel se zhruba kryje s tím, co se dnes označuje za přirozená čísla.
- ³⁷⁷ Alsted: Encyclopaedia, kn. VIII, kap. XII, sl. 804nn.
- ³⁷⁸ Protože platí $2, (3^1 + 3^2 + \dots + 3^{n-1}) = 3^n - 3$, je možné takto sestavit závaží pro hodnotu libovolného přirozeného čísla. Například se závažími hodnot 1, 3, 9, 27 a 81 je možné postupně sestavit všechna závaží až po hodnotu 121, se závažími hodnot 1, 3, 9 ($= 3^2$), 27 ($= 3^3$), 81 ($= 3^4$) a 243 ($= 3^5$) až pro hodnotu 727 atd. Vážení by se však tím stalo velmi nepřehledné a nepraktické, a asi proto se Komenský omezuje na hodnotu 40.
- ³⁷⁹ Hledáním „mysterií čísel“ v tomto smyslu se zabývalo více matematiků 16. a 17. století. Četné vlastnosti čísel, které při tom byly poznány, byly pak využívány při stanovování dělitelnosti čísel, hledání prvočísel, zkoumání vlastností číselných soustav atd.
- ³⁸⁰ Platónova představa, že „Bůh postupuje geometricky“, je nejvýrazněji obsažena v dialogu Timaios. V originále řecky θεός δει γωμετρει (theos dei geometrei).
- ³⁸¹ Alsted: Encyclopaedia, kn. IX, kap. IV, sl. 819n.
- ³⁸² Srov. pozn. 369 a 370.
- ³⁸³ Český název rumpál je použit i v rukopise.
- ³⁸⁴ Český název klín je použit i v rukopise.
- ³⁸⁵ Český název šroub nebo pres je použit i v rukopise.
- ³⁸⁶ Heptaphonos – řecky sedmizvuká.
- ³⁸⁷ Plinius: Naturalis historia 36,15; česky: Kapitoly o přírodě. Praha 1974, s. 310.
- ³⁸⁸ Srov. pozn. 3.
- ³⁸⁹ Na toto místo byla vložena část textu z kap. VII (srov. pozn. 338).
- ³⁹⁰ V originále je k latinským výrazům pro barvy připojen ještě český překlad Komenského. U bílé jsou české ekvivalenty tyto – stkvoucí, šedivý, mlíčný, bílý, popelaty; u žluté – rusý, plavý, voskový, umrlý, zlatý, šafranový; u červené – ohnělečné pro lat. rufus, rudý; u zelené – ztemna zelený, travě zelený, mořské barvy (pro lat. venetus, hyalus); u modré – modrobledý, blankytný, sinavý, fialový (pro lat. ianthinus), hřebíčkový; u černé – hnědička, snědý (pro lat. badius i fuscus), sivý, šerý, vrany. O pravém významu jednotlivých latinských výrazů pro barvy neexistovala často mezi dobovými autory shoda, a proto Komenského rozpaky stran hřebíčkové barvy (o barvách u Komenského viz Dvěte XXVI, 333–339; Janua lingv. XXVI, 331–339; Atrium XXVII, 263–266 a X, 76n; Schola lud. II,2,4).
- ³⁹¹ Cornelis Drebbel (Drebbelius): Brevis tractatus de Quinta essentia. Hamburgi 1621, kap. IV, list D 8b (o Drebbelovi viz též pozn. 43).
- ³⁹² V originále řecky ακουστικὴν (akustikén), z řeckého ακουστικός (akustikos), tj. týkající se slýšení; u Vivese se nepodařilo najít.
- ³⁹³ Komenský měl na mysli zvonkohry, jež se často vyskytovaly v Belgii. Johann Jakob Wecker v De secretis, kn. XVI, kap. XXXIII (Basileae 1662, s. 576), popisuje zvonkohry umístěné na věžích v Bruselu, Lovani a Antverpách.
- ³⁹⁴ Memnon, podle báje etiopský či egyptský král, účastník trojské války na straně Trójanů, býval ztotožňován s egyptským vládcem Amenhotepem III. Obrovské soše faraóna u Théb v horním Egyptě říkali Řekové socha Memnonova. Zvláštní akustický jev, způsobený asi prouděním vzduchu ve škvírách kamene zahřívání sluncem, se vykládal jako Memnonův pozdrav bohyni Auroře (Jitfence), jež byla jeho matkou. Socha byla zničena roku 27 př. n. l. Kromě jiných antických autorů viz Strabo: Geographica 17, 816. V Alstedově Encyclopaedii nenalezeno.
- ³⁹⁵ Švýcarský lékař Johann Jakob Wecker popisuje v díle De secretis, kn. XVI, kap. I, kromě jiného přístroj na prosívání mouky (s. 592–594), větrný mlýn (s.

- 594-596), v kap. V jakýsi rozkládací stůl (s. 609-611) či lampu, která svítí celý rok (s. 614-615).
- ³⁹⁶ Komenský zřejmě chtěl odkázat na pasáž Mt 6,19-34, jednající o tom, že se člověk nemá zabývat zbytečnými starostmi o živobytí; bude-li mít pravou víru, Bůh mu poskytne vše potřebné (srov. dále).
- ³⁹⁷ O pokusu nizozemského matematika Cornelia (Cornelise) Drebbela stejně jako o Archimédově glóbu se Komenský zmiňuje ve spise De arte (DJAK 12, s. 314). Viz též Cornelius Drebbel: Epistula ad sapientissimum Britanniae monarcham Jacobum de perpetui mobilis inventione. Hamburgi 1621, list E 8b - F 1b. O Komenského pokusech o perpetuum mobile viz J. Nováková: Spisy Komenského o perpetuum mobile. SCeH 6, 1976, č. 12, s. 28-48 (srov. pozn. 109 k Pannuthesii).
- ³⁹⁸ Archimédův nebeský glóbus byl v době Komenského pokládán za první pokus o sestavení perpetuum mobile (viz J. Nováková: Spisy Komenského o perpetuum mobile. SCeH 6, 1976, č. 12, s. 31); viz též De arte, DJAK 12, s. 313, a De MP. fragmenta (DJAK 12, s. 348); srov. též výše pozn. 20.
- ³⁹⁹ Srov. pozn. 99.
- ⁴⁰⁰ Pravděpodobně odkaz na spis De dignitate.
- ⁴⁰¹ Neověřeno.
- ⁴⁰² Neurčeno.
- ⁴⁰³ Opět odkaz na Encyclopaedia septem tomis distincta. Herbomae Nassoviorum 1630 (srov. pozn. 99).
- ⁴⁰⁴ Charientologian.
- ⁴⁰⁵ V originále česky - Szachi.
- ⁴⁰⁶ *Lúkianos ze Samosaty* (120-180 n. l.), řecký spisovatel syrského původu. Většinu svých spisů, psaných nejčastěji dialogicky, věnoval satirické kritice různých dobových zlořádů. Formou byla tzv. menippská satira. Byl velice oblíben pro jiskřivou duchaplnost a vtip, který nešetřil ani postavy božského světa. Iz 35,5: *Tehdy se rozevrou oči slepých a otevrou se uši hluchých.*
- ⁴⁰⁷ O náhodách, štěstěně a osudu a jejich vlivu na život člověka viz Seneca: Epistulae 98; česky: Výbor z listů, 1969, s. 203-206.
- ⁴⁰⁸ Seneca: Epistulae 91,3; česky: Výbor z listů, 1969, s. 196n.
- ⁴⁰⁹ Srov. Seneca: Epistulae 76,33-35; česky: Výbor z listů, 1969, s. 136.
- ⁴¹⁰ Sk 21,14: ... *Děj se vůle Páně!* Protože se Pavel nedal svými přáteli přemluvit, aby nechodil do Jeruzaléma, kde mu hrozilo nebezpečí, poručili ho nakonec Boží vůli.
- ⁴¹¹ V ekumenickém překladu: *Nic se neboj, Abrame, já jsem tvůj štít, ...*
- ⁴¹² Ř 8,31.
- ⁴¹³ Původně řecké přísloví, které Komenský cituje častěji. Česká obdoba viz Moudrost 973 (DJAK 1, s. 307).
- ⁴¹⁴ Seneca: Epistulae 101; česky: Další listy, s. 227-230.
- ⁴¹⁵ Seneca: De ira 3,6,5.
- ⁴¹⁶ Srov. Vergilius: Aeneis 10,284.
- ⁴¹⁷ Seneca: Epistulae 101; česky: Další listy, s. 227-230. Celý list 101 je v podstatě o tom, že si nemáme dělat plány do budoucna, protože osudová nutnost nám postavila mezník a stihá nás i různými příkofimi. Nevíme dne ani hodiny.
- ⁴¹⁸ Kaz 9,11: *Opět jsem pod sluncem viděl, že běh nezávisí na snaze hbitých ani boj na bohatých ani chléb na moudrých ani bohatství na rozumných ani přízeň na těch, kdo mají poznání, ale jak kdy každému z nich přeje čas a přeležitost.*
- ⁴¹⁹ Srov. Besold: Axiomata II, s. 208,209.
- ⁴²⁰ Seneca: Epistulae 104,12; česky: Výbor z listů, 1969, s. 218.
- ⁴²¹ Srov. Seneca: Epistulae 107; česky: Další listy, s. 231-233.
- ⁴²² Srov. Seneca: Epistulae 56, 1nn; česky: Výbor z listů, 1969, s. 79n.
- ⁴²³ Srov. Seneca: Epistulae 54,3; česky: Další listy, s. 91.
- ⁴²⁴ Nabádání k stoické uměřenosti je obsahem většiny Senekových listů Lucilioví (srov. např. list 63).
- ⁴²⁵ Srov. Seneca: Ad Polybium 10,1,2.
- ⁴²⁶ Celá kapitola Žd 12 pojednává o tom, že Bůh kárá a trestá toho, koho přijal za syna.

- ⁴²⁸ O tom, že snášet obtíže nemusí být zlem, ale někdy i žádoucím dobrem, srov. Seneca: Epistulae 67; česky: Výbor z listů, 1969, s. 99-103.
- ⁴²⁹ Srov. Seneca: Epistulae 85,41; česky: Další listy, s. 154.
- ⁴³⁰ Srov. Seneca: Ad Polybium 18,5.
- ⁴³¹ Za sedm divů světa platily ve starověku 1. egyptské pyramidy; 2. visuté zahrady Semirámidiny a hradby v Babylóně; 3. Feidiova socha Dia v Olympii; 4. rhodský kolos; 5. chrám Artemidy v Efesu; 6. mausoleion v Halikarnássu; 7. maják na ostrově Faru u Alexandrie.
- ⁴³² Srov. výše pozn. 281. Komenský se o tom zmiňuje též v Triertium VII, 17 a v Praefatio ODO, § 13 (DJAK 15/1, s. 26). Také o ostatních popisovaných výtvořech Komenský zřejmě někde četl nebo je snad i viděl.
- ⁴³³ Ex 31,1nn.
- ⁴³⁴ Srov. Svět materiální, Vstup 7-8, sv. 1, s. 498.
- ⁴³⁵ O stavbě Noemovy lodi viz Gn 6,14-16, o budování svatostánku Mojžišem zvl. Ex 26-27.
- ⁴³⁶ Správně Gn 31,11.
- ⁴³⁷ *Guido Panciroli* (Pancirolo, 1523-1599), významný italský právník, sepsal spis De rebus memorabilibus sive deperditis, který vybavil cenným komentářem *Heinrich Salmuth*, německý právník 17. stol. V této podobě vyšel ve Frankfurtu roku 1660. Kn. 1, titulus XXXV, s. 124, se zmiňuje o starověkém vynálezu nespalitelného oleje a o věčné lucerně, titulus XXXVI o ohebném a tažném sklu, které bylo jako papír. Stať o zkapalňování kamenů nebyla nalezena.
- ⁴³⁸ Již od starověku proslulý úkol, při němž se měl pomocí pravítka a kružítka sestavit čtverec, jenž by měl stejný obsah jako kruh daného poloměru. Neřešitelnost tohoto úkolu byla dokázána v 19. stol. Komenského pokusy o řešení viz Geometria (DJAK 12, s. 23-24).
- ⁴³⁹ Srov. Komenského oblíbené přísloví *Deus et natura nihil faciunt frustra* (Bůh a příroda nic nečiní nadarmo). Převzato z Aristotela (De coelo 1,4,271a 33; Politica 1,2, 1253a 9; česky: Politika. Praha 1939, s. 4).
- ⁴⁴⁰ V originále *in άκμην* (akmén), nominativ άκμή (akmé), nejvyšší či vrcholný bod.
- ⁴⁴¹ Z hebrejského *kabbalah*, což v obecném smyslu znamená „předávání učení“, v specifickém významu jde o zvláštní mystickou tajnou židovskou nauku. V některých případech se v kabale užívá také podobných rozborů, a to hlavně v některých starozákonních knihách (například Zacharjáš). Tzv. *temura* je postup přeskupování písmen ve slově tak, aby vzniklo slovo nové, tzv. *gematria* kalkuluje s číselnou platností slova nebo více slov textu, *notaricon* je metoda, v níž se kýžené nové významy skládaly z prvních nebo posledních slov věty atd. V renesanci si kabaly začali všimati i křesťanští učenci (Pico de la Mirandola, Jan Reuchlin). Některé kabalistické postupy se užívaly i při výkladu knihy Zjevení.
- ⁴⁴² Sémeion.
- ⁴⁴³ V originále hebrejsky. Jméno má čtyři písmena *jōd, hē, vau, hē* (hebrejščina neznáči samohlásky), dá se však počítat i se třemi, neboť *hē* se opakuje.
- ⁴⁴⁴ Totiž *jōd, vau, hē*, v originále hebrejsky. Hebrejsky jsou psány i další uváděné příklady.
- ⁴⁴⁵ V originále jsou tvary hebrejského slovesa *hājā*.
- ⁴⁴⁶ Zj 1, 4 apod.; v originále řecky *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος* (ho ὢν kai ho ἔν kai ho ἐρχόμενος).
- ⁴⁴⁷ V originále kromě přepisu též hebrejským písmem.
- ⁴⁴⁸ V originále hebrejsky, přepis je ovšem vinou opisovače Komenského textu zmatený; latinský překlad odpovídá.
- ⁴⁴⁹ V originále hebrejsky, text je však zapsán nesprávným způsobem, latinský překlad odpovídá.

Pansofického světla

stupeň šestý

v němž se předkládá ke zkoumání
pátý podle idejí vytvořený svět

SVĚT MRAVNÍ

spolu s celým okruhem

lidské rozumnosti

(jak by měla působit při vládě lidí nad
lidmi)

Sir 15,14
Bůh na počátku stvořil člověka a ponechal mu možnost vlastního rozhodování.

Řehoř Naziánský
τεχνή τεχνῶν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον
καὶ τὸ πολυποικιλώτατον τῶν ζώων.
Je uměním všech umění utvářet člověka, nejproměnlivějšího a nejsložitějšího ze všech tvorů.

VSTUP DO SVĚTA MRAVNÍHO

Poznali jsme svět lidské dovednosti, dílo našeho důmyslu a naší chloubu, již se honosíme mezi stvořeními. Můžeme nyní postoupit na vyšší stupeň? *Je jím umění ovládat člověka, pána všech věcí.* Jde o to, abychom nevypadali směšně, že sice dovedeme ovládat to ostatní, ale nedovedeme ovládat sebe samotné. *Nemám rád mudrce, moudře-li neumí radit si sám,* jak kdosi správně řekl.¹ A nebyl by takovým umělcem ten, kdo by zvládal pouze umění zacházet s věcmi, ne však také *umění zacházet se sebou samým?*

2. *Cožpak jsme se již neseznámili i s uměním, jak se zabývat člověkem po stránce tělesné i duševní* (v VII. kapitole Světa lidské dovednosti)? Odpověď: Ano, je to tak. Týkalo se to i člověka, avšak nikoli jako člověka, který je pánem přírody i pánem vlastním, nýbrž jako rozumného tvora, podrobeného přírodním zákonům, a proto také podléhajícího zákonům lidského tvoření (onoho napodobování přírody). Něco zcela jiného je však člověk, chápaný v jeho vyšším důstojenství, pokud je opravdu svým vlastním pánem, tj. *stvořením, jež se samo řídí na základě vlastního uvážení a nepodléhá cizí vůli.* Takto pojatému stvoření nevládne tvůrčí dovednost, nýbrž *rozumnost, jež je uměním všech umění.*

3. Je tomu opravdu tak? *Má rozumnost větší význam, než jaký má tvůrčí dovednost?* Odpověď: Nekonečně větší. Jen se zeptej *politiků,* nejsou-li přesvědčeni, že ovládnutím lidí vykonávají něco většího, obtížnějšího a znamenitějšího než ptáčníci, rybáři a lovci, kteří vynakládají svůj um na ovládnutí ryb, ptáků a zvířet. A vůbec už nestrpí, aby byli přirovnáváni k těm řemeslníkům, kteří zhotovují důmyslné věci z přírodních látek, z kovů, dřeva a kamenů. Nepokládá se totiž za obtížné zacházet se stvořeními neživými, neschopnými klást odpor, nebo s oduševněnými sice, zato však nám nerovnými, pokud jde o užívání rozumu a vůle, a poddávajícími se nám proto, že podléhají naší nadvládě. Ovšem ovládat člověka znamená vládnout tvoru, který díky tomu, že toho hodně zmůže užíváním rozumu a že svou vůlí s potěšením ovládá sama sebe, chce sám být pánem a vládcem nad svými věcmi a také jím být má podle výsadního práva, jež mu udělil Bůh.

4. *Je velmi těžké ovládat člověka, nejnestálejšího ze všech tvorů, zato ale ovládat ho je nade vše čestné.* Proto i sám Bůh pokládá za něco velkého, že zpytuje i zná lidské srdce, jež je nade vše

úskočné a nevyzpytatelné, a že každému umí splácet podle toho, co si zaslouží (Jr 17,9.10).

5. Ale i věc sama dosvědčuje, že je nanejvýš čestné a potěšující, když se obrátí spravované rodiny, obce a království udržují v míru, a naopak smutné a zhoubné, když se pod neobratnou správou bouří a navzájem se napadají.

6. Konečně pak vidíme, že většina umění byla již dříve dovedena k vrcholu dokonalosti, zatímco dovednost, jak zacházet s lidmi, ještě dodnes nikoli. O tom svědčí hádky, spory i neustálé války, jimiž se svět přivádí do záhuby. Zřejmě to dokazuje, že Řehoř Naziánský zastával správný názor, když napsal: *Je uměním všech umění ovládat člověka, nejproměnlivějšího a nejsložitějšího ze všech tvorů.*

7. Přístup tedy a uč se také tomuto umění všech umění! I sebe pozdvihni k tomuto vrcholu lidské znamenitosti, abys dovedl panovat nejen nad přírodou (nad věcmi mimo sebe), ale i nad sebou samým, abys mohl vést čestný, klidný a šťastný život. Zásadní rozdíl mezi tím, co jsme poznali ve Světě lidské dovednosti, a tím, co poznáme zde, spočívá totiž v tom, že tam se všechno zaměřovalo jen a jen na prospěch, a to buď na pocty, nebo na užitek, zatímco umění rozumnosti má pevnější a trvalejší cíle: *pokojný a radostný život pod ochranou Boží přízně.*

Přehled Světa mravního

- I. Co je svět mravní a jaké jsou jeho principy
- II. O jeho stavitelce, lidské ROZUMNOSTI
- III. Rozumnost při ovládnutí sebe samého – ETIKA
- IV. Rozumnost při řízení sebe samého i jiného – SYMBIOTIKA
- V. Rozumnost při ovládnutí jiných lidí, sloučených v nějakém společenství, především v rodině – EKONOMIKA
- VI. Rozumnost při řízení školství ve státě – SCHOLASTIKA
- VII. Rozumnost při řízení obce – POLITIKA
- VIII. Rozumnost při řízení království – BASILIKA čili MONARCHIKA²
- IX. *O nedostacích a zrudách překážejících vládě nad lidskou přirozeností*
- X. *O řízení světa mravního a o zániku lidské rozumnosti*

KAPITOLA I

Co je svět mravní a jaké jsou jeho principy

Šest tisíc let se lidé nemohli dohodnout, pod jakou vládou se lidstvo dá nejlépe udržovat. A poněvadž jedni měli ten a druzí zase onen názor, vznikly nesčetné spory, hádky a války. Někde králové upevňují své trůny krví lidu, jinde se poddaní snaží dosáhnout své svobody obětí krve králů. A ještě častěji si králové, knížata i státy sami způsobují neštěstí tím, že zápasí o nadvládu. Kdy tomu bude konec? Přistupte, abychom mohli zahájit poradou o tom, zda lze nalézt něco, co všichni uznají za nejlepší právo a co si ustanoví jako všem společné. Jestliže se k něčemu takovému dospěje, bude to bezpochyby cosi velmi podobného pansofickému světlu, něco, co je prosté násilí, plně dobrovolnosti, co nenahání hrůzu ze státních tajemství a co je proto jedině příjemné – a trvalé.

Vždyť člověku byla dána pravomoc nad sebou samým, dokonce mu bylo dáno právo vládnout nad sebou jako nad vládcem všech věcí, aby se stal jakoby pánem panujících. A to výlučně podle vlastních zákonů, podle zákona jasného rozumu, svobodné vůle a svobodně působících sil. Proto správně řekl Sirachovec³, že člověku byla ponechána možnost vlastního rozhodování, a to proto, aby nebyl ovládnut nikým jiným než sebou samým. Nebo v případě, že snad vládnout neumí, nechce, či nemůže, aby byl ovládnut druhým člověkem jako podílníkem své přirozenosti. Stvořitel to zařídil tak, aby nad člověkem nemělo vládu žádné jiné stvoření, ani andělé z nebe, ani démoni z pekla, aby se tak na zemi ustavila zvláštní, od všech ostatních odlišná říše. Ovšem ani člověku nebyla udělena taková pravomoc nad jiným člověkem, aby pod ní lidská přirozenost podléhala násilí a ničila se, nýbrž aby se zkonalovala. Jde totiž o to, aby v případě, že nějaký člověk něco užitečného neumí, ostatní takového člověka poučili, jestliže něco dobrého nechce, aby ho napomenuli a přesvědčili, a jestliže něco správného vykonat nemůže, aby mu pomohli. Kdyby se tyto zákony dodržovaly, bylo by mezi lidmi všechno v pořádku.

Z toho lze snadno vyvodit následující závěr.

Základem světa mravního nechť je totožnost čili stejnost lidské přirozenosti, jež požaduje, aby všichni lidé žili lidsky a nikoli tupě jako zvířata. To nastane tehdy, jestliže se všichni lidé (ať už si každý žije v jakémkoli postavení nebo podmínkách) naučí žít rozumně a moudře.

Základnu pro to (a tedy i pro svět mravní) tvoří znalost sebe samého, mravní nezávislost a sebeovládání, z nichž vzejde úžasná soběstačnost, jak vyplývá z následujícího.⁴

Tři principy mravního světa jsou tyto⁵:

Látka, tj. sám člověk chápaný jako suverén, ať jako jedinec, nebo v jakémkoli společenství (nebo jako svobodná vůle).

Duch, tedy vrozená touha po duševním klidu a věčná snaha o jeho dosažení.

Světlo, trojí zdroj Božích varování.

První z nich je člověku nejnítějnější a vždy přítomný, je to světlo svědomí (co nechceš, aby ti druzí činili, sám jinému nedělej).⁶

Druhý zdroj je vnější, jsou to příklady jiných stvoření, na nichž poznáváme, kterými věcmi a jakým způsobem se uchovávají ve svém bytí.

Třetím zdrojem jsou ještě navíc přidané Boží hlasy, které lidem připomínají jejich povinnosti a odvracejí je od zlých cest, to je světlo Božího zákona, který člověku určuje povinnosti vůči jiným lidem.

Teprve z tohoto trojího pramene pak vytekly potůčky, jimiž jsou právní ustanovení národů.

- Bůh totiž své pokyny vyjádřil následujícími způsoby.
1. Prostřednictvím nejnítěrnějšího varovatele každého člověka, jeho svědomí. Díky němu si je každý hluboce vědom svých přirozených puzení ke každému dobru a zároveň na základě vrozených pojmů vidí, kterými prostředky o to dobro může usilovat. A také poznává, co podle schopnosti, jež má (nebo nemá) k dispozici, v té věci může či nemůže sám učinit.
  2. Stálými příklady jiných stvoření, jež sice všechno konají z přirozeného puzení, přece však účelně. Dovede-li je člověk napodobit (třeba i ty nejubožejší červíky, včely, mravence, housenky, ale i droboučké rostlinky či zrníčka prachu), stává se moudrým.
  3. Svým slovem, když připomíná všechno možné o různých věcech (především těch vyšších a skrytějších, duchovních a věčných). Jestliže tyto vůdce, jež nám Bůh dal, následujeme a mimo to se ještě modlíme, abychom se vždy podrobovali jeho niternému vedení, dává nám navíc skrytá vnuknutí a poskytováním vhodných příležitostí k dobru nás řídí tak, že zbloudit buď nelze, nebo je to neškodné.

Úvaha o vztahu principů mravních k metafyzickým

Základem všech zákonů jsou obecné pojmy, puzení a schopnosti.⁷ Z toho plyne, že každý hřích a každá neřest jsou odchylkou od prvotních norem věci a nezbytně tak odporují některé metafyzické zásadě, čímž se prohřešujeme proti neměnným zákonům týkajícím se bytnostného určení věci (jež stanovil sám Bůh). Vždyť i samo desatero a jeho rozšíření na různé případy v Mojžišově Zákonu, i veškerá právní věda jsou pouze speciální aplikací metafyzických zásad na to, co lidé učinili a co by učinit měli.

Bude proto užitečné vztáhnout mravní principy k principům metafyzickým, aby se tak odhalily jejich nejhlubší kořeny, což je potěšitelné. Dále se tak prokáže síla pravdy, což je nutné, a konečně padne světlo na plnost a soustavnost pansofie, což je krásné.

Tak tedy mravní zásada: *Nikomu neškod, vyplývá zase z jiné: Co nechceš, aby ti druhí činili, sám jinému nedělej.* To svou platnost bezprostředně odvozuje z příkazu: *Miluj bližního svého jako sebe samého.*⁸ Ten ovšem zřejmě plyne z metafyzické poučky: *Rovným náleží rovné.* Zde se také ukazují výjimky, pokud se nějaké v mravní zásadě vyskytují. Je třeba jasné, že nejsou-li si dva lidé rovni (například král a poddaný), náleží více králi než sedlákoví nebo šlechtici, poněvadž nerovným náleží nerovné, výše postaveným to, co je vyšší, a níže postaveným to, co je nižší (viz 2 S 18,3).

[--]

KAPITOLA II

O stavitelce světa mravního, lidské ROZUMNOSTI

NB.

[1. Co je to rozumnost? 2. Odkud se bere? 3. Jakým způsobem?]

Umění pečovat o klid svůj i ostatních pomocí určitých prostředků a užívat těchto prostředků náležitým způsobem.

Vždyť nejvyšším cílem mravní rozumnosti je to, aby se lidské záležitosti nalézaly ve stavu pokojného klidu a aby se každý bezstarostně těšil ze své-

190 Pansofia

ho štěstí. Nejvyšším prostředkem k tomuto nejvyššímu cíli je, aby se každý člověk zdržoval v patřičných mezích a nepřekračoval hranice ani na jednu, ani na druhou stranu, a přitom dovedl správně zacházet se sebou samým i s jinými, sebe i jiné s důmyslem následovat a sebe i jiné říditi.

Rozumnost má tytéž stupně nebo součásti jako lidská dovednost. Až na to, že lidská dovednost zaměřuje své působení na věci podrobené lidské moci, zatímco rozumnost je zaměřuje přímo na tuto moc, která si podřizuje jiné věci.

Taková rozumnost je svrchovaně nutná, protože: 1. člověk je jsoucno velmi složité a všechno je v něm silně prosyceno životní silou. Vždyť každá část jeho součást má své vlastní bytí, svou možnost konání, své citění a chtění (a to nikoli jen duše, nýbrž kterákoli částička těla). Proto se lidské konání pok tomu nebo onomu, ale je i strháván různou teplotou tělesných šťáv, rozmanitými okolnostmi a silou zvyku.

Stejně jako není nic nad člověka užitečnějšího a Bohu podobnějšího, tak také není nic nad něj vrtkavějšího a náchylnějšího k nejrůznějšímu poblouzení. K tomu ještě můžeme přidat zkaženost doby, kvůli níž si Spasitel přejme ještě všelijaké pády, jimž je vystaven lidský život a které nám Boží prozřetelnost dovoluje pomocí naší rozumnosti ne-li odvracet, tedy jistě to základny a vůdkyně všech ctností jen s obtížemi. Je zde zcela namístě uplatnit Kristův výrok z Lukášova evangelia: *Bude-li tvé oko čisté, i celé tělo bude mít světlo* (L 11,34).

Nutnost takové rozumnosti je také zřejmá z jejího účelu, kvůli němuž ji získal právě člověk. Tento účel je trojí. 1. Je třeba, aby vše vynikající, čím toto stvoření je a co má, nebylo bez užitku. 2. Vzhledem k tomu, že člověk je nejskvělejším příkladem Boží dovednosti, musí být vše, co konáme, podobně soustavně uspořádané. 3. Konečně se sám tento příklad má stále více zušlechťovat.

Mravní rozumnost má tři součásti:

Využívání čili užívání	} a to {	sebe samého - jednotlivě. druhého - společně. jiných - hromadně.
Napodobování		
Ovládání		

Podstata mravní rozumnosti tedy spočívá v užívání, napodobování a ovládání sebe samého i jiných.

Užívání sebe samého je náležitě vynakládání všech našich vnitřních schopností, jako jsou rozum, vůle, city, síly a řeč, především však svobodné vůle (díky níž jsme pány věcí i sebe samých), na to, abychom chránili a uchovávali své vznešené důstojenství a nesnižovali se na úroveň neotěsanců či ještě níže, až na úroveň otroků žaludku a peněz --

Napodobováním se rozumí napodobení dokonale uspořádanosti, již dosáhla Boží dovednost při našem stvoření. Toto napodobování má směřovat k tomu, aby veškeré naše mravní konání bylo podobným způsobem dokonale uspořádané.

Ovládáním se myslí takové řízení všech schopností a činností, abychom nic nepodnikali naslepo nebo unášeni citem, nýbrž jen se spolehlivou rozvahou --

Příklady toho všeho lze nalézt ve světě pravzorovém, andělském, přirozeném i ve světě lidské dovednosti, nejvíce však v samotné lidské přirozenosti a povaze.

Tento svět mravní bude tedy dovršen, až všechno, co sem patří, bude znovu uspořádáno podle zákonů světla přirozenosti a dovednosti. Zajisté platí následující.

1. Kolik je v ideálním světě idejí, tolik jich lze uplatnit na lidské soužití.
2. *Všeckery na rozumu spočívající styk mezi anděly* (pokud se o něm můžeme dovědět) je naším vzorem. Proto Kristus řekl: *Stañ se tvá vůle na zemi jako v nebi.*¹⁰

3. *To, co bylo stvořeno, nám vcelku i jednotlivě poskytuje příklady rozumnosti, ať již je zkoumáme každé zvlášť, nebo o nich uvažujeme v jejich souvislosti či v celku.* Je to například sám svět, nebeský éter, živly, strom, kterýkoli živočich, lidské tělo, ustrojení i působení duše.

4. *Všechno, co vzniklo lidskou dovedností, je opravdu takové.* Žádný z nástrojů, které sám držíš v ruce nebo vidíš, jak jich někdo užívá ke své práci, není sám o sobě ničím jiným než jednou z forem a zákonů rozumnosti, které tě poučují o tom, jak bys měl zacházet s lidskou rozumnou přirozeností, ať vlastní, či někoho jiného.

5. *Hlas Božích výroků posleže všechno potvrdí.* Rozumnost má následující případkové vlastnosti.¹¹
Čas. Pokud je člověk rozumný, potud je šťastný.
Místo. Kdekoli budeš, nechť ti je rozumnost stálým průvodcem, neboť všude máš s sebou sebe sama a neustále se ti naskýtají příležitosti ke konání dobra nebo zla.

Kvantita. K rozumnosti patří, že se člověk nepouští do více věcí najednou, nýbrž si jednu rozvázně zvolí a pak na ni soustředí všechny síly.
Rozumnost znamená příliš se nerozptylovat ani v myšlenkách, ani ve slovech, ani v činech a ve snahách.

[Neboť rozříděná ctnost se oslabuje, zatímco v jednotě je síla. Zdá se, že toto chtěl v předobrazu ukázat Bůh, když si přál, aby Samsonova síla spočívala v jeho vlasech, a proto si je tedy nikdy neměl stříhat. Je totiž známo, že když se oholí chlupy, otevrou se póry a vypařují se vnitřní šťávy. Proto řekl Epiktétos: Budeš nepřemožitelný, jestliže nikdy nezačneš s něčím, co není v tvé moci dokončit. A básník praví: Plachty životních tužeb poněkud, prosím tě, sviň!¹²]

Kvalita. Jedinou stálou formou rozumnosti je předvídat budoucí dobro, určovat prostředky k němu a umět jich používat. A také: *Kdo je rozumný, počíná si podle poznání* (Př 13,16). Znamená to nedělat nic bez předchozího uvážení, a to uvážení správně určujícího (na základě platných důvodů), proč se má něco tak nebo onak dělat. V tom šel příkladem sám Bůh (Ex 13,17¹³). A to je také smyslem výroku, že se má všechno stavět na skále a nic na písku (Mt 7,24).

Činnost. Rozumnost spočívá spíše v konání než ve vědění. Není totiž obtížné vědět, co se má dělat, ale je obtížné dělat to. Nebo jinak:

Cílem rozumnosti je vyhýbat se životním nepříjemnostem.

Prostředkem k tomu je nepřetržitě konání.

Způsob, jak si počínat, je nedůvěřivá důvěra a důvěřivá nedůvěra, která s nekonečnou pestrostí mění své postupy podle toho, jak se mění okolnosti.

Trpnost. Rozumný člověk se má spíše obávat než doufat.¹⁴ Důvod: Může se přece přihodit více zlého než dobrého, protože to, co je správné, má jedinou podobu, zatímco omyly jich mají nekonečně mnoho. Proto lze dobré snáze ztratit než si podržet a na zlé snáze narazit než se mu vyhnout.

Řád. Nejprve je třeba vykonat to, co má být vykonáno dříve, a pak teprve to, co později. Není-li tato zásada dodržena, naše konání vážne nebo se zmaří.

Užitek. Rozumnost znamená znát všechno (dobré, zlé i indiferentní, tedy to, co není ani dobré, ani zlé), ovšem řídit se pouze dobrým, prchat před zlým a indiferentně se chovat vůči indiferentnímu.

Rozumnost potřebujeme k našemu konání:

1. Kvůli jeho účelu.
2. Kvůli jeho cílům. Máme dělat to či ono? Ze dvou zel je třeba vybrat to menší.

3. Kvůli prostředkům. Máme užít toho či spíše onoho?
4. Kvůli okolnostem. Už teď se má jednat? A kde? Pravidlo: Každou věc je třeba hledat tam, kde se nachází: ryby ve vodě, ptáky v lese – –
5. Kvůli pořadí. Co dříve?

Pravidlo. *Přednost ať má vždy to, co je naléhavější.*
Za takové je třeba pokládat

1. to, co nelze odložit;
  2. to, bez čeho se neobejdeš;
  3. to, co zvlášť přispívá k dosažení cíle;
  4. to, co ostatním dodává ducha a síly.
6. Kvůli náhodě, abys vše, co se ti, byť sebevíce zlého nebo smutného, přihodí, změnil v příležitost k uplatnění ctnosti. Příkladem je Bůh, jenž i ze zla vytěží dobro, a svět, v němž zánik jednoho představuje vznik druhého, aby tak nic nepřišlo nazmar.

7. Konečně tu je také jakási dovednost, jak nakládat se zlem. Je to umění, jak se ho vystříhat nebo, nelze-li se mu vyhnout, jak je připustit jen spolu s nějakým protilékem, a konečně dovednost, jak zlo, bylo-li již připuštěno, všemi možnými způsoby změnit v příležitost ke konání nějakého dobra. Využívat zlo můžeme především k tomu, abychom měli strach, abychom byli obezřetní, abychom zlu předcházeli a snažili se mu uniknout. Tak, jako se Josef vyrovnával se zvrhlými pobídkami ke smilstvu¹⁵ – –

Tedy:

1. Nejzbožněji využíváme zla tak, že ho neužíváme.

[Tak jako neškodlivějším způsobem užíváme dobra tehdy, když ho zneužíváme. Co je lepší než med? Než víno? Než zlato? Co je lepší než život a zdraví? Než smysly? Než rozum? Než zjevené Boží slovo? Co je lepší než sám Bůh a jeho nejsladší milosrdenství? A co je pak strašnější zneužití než zneužití právě jmenovaných věcí?]

2. Že se vyhýbáme příležitostem ke styku s ním.
3. Že důkladně poznáváme rozdíly mezi tím, co je dobré a co je zlé, abychom uměli prchat před zlem a hledat dobro.
4. Že se tedy učíme stejně tomu, co je dobré i co je zlé.
(Tomu, co je dobré, proto, abychom to znali a konali, tomu, co je zlé, proto, abychom to znali a vyhýbali se mu. Zde má původ zásada: Je možné všechno znát, užívat všeho však nelze.) – O tom jinde obsírněji.

Láska. Je to velká radost a štěstí, když se dojde až na konec každého záměru a konání.

Dovršení. Viz o něco výše – –

Sem patří hrdinská ctnost, jejíž příklady je třeba ukázat na všech druzích ctností, a to nejspíše v Písmu, jako třeba příklad mravní čistoty u Josefa – příklady spravedlnosti – trpělivosti u sedmi bratří Makabejských¹⁶ – –
Nedostatkem mravní rozumnosti je neopatrnost, lehkověrnost.
Zrůdy – vychytralost – zoufalství – –

II. *Odkud mravní rozumnost pochází, jak se získává a jak se jí učíme?*

Odpověď. Z příkladů (o nich viz v předchozí kapitole), to je z našich puzení, ze vzorů v přírodě a z napomenutí Písma. K tomu lze připojit ještě jednu věc, a sice tu nejvyšší – *ideu obrazu Božího*. Vždyť člověk, protože je Božím obrazem, má se sebou samým i s bližním zacházet právě tak, jak sám Bůh zachází se svým obrazem, tedy přímo jako s Bohem v jeho obraze. To je opravdu zlaté pravidlo a samo o sobě je téměř postačitelé.

Zde je třeba se zmínit o *obecných pojmech a puzeních*.

Někdy se divíme tomu, že barbarské národy, ačkoli je vede příroda, vykonávají vládu nad lidmi lépe než my, vzdělání. Příčina je ovšem nasnadě. Řídí se vrozenými pojmy. A ty když někdo nadanější správně pochopí a fi-

dí se podle nich, vykoná divy. Naproti tomu lidé s nízkým vzděláním si přikladem praktické moudrosti je zřejmě návrat k přirozeným a prostým idejím věcí.

Rozumnosti se učíme:

1. Pod vedením rozumu.
2. Pomocí častěji opakovaných pokusů. Protože je však lidský život krátký a každému není dáno, aby se podílel na důležitých událostech, zejména na všech možných, doplňuje to historie, když nám vypráví o rozmanitých osudech, příbězích, úmyslech, úsilí a událostech týkajících se i jiných králů, knížat atd.

3. Nejspíše se ovšem poučíme z chyb vlastních nebo z chyb druhých lidí. Omyly výrazně obohacují rozumnost, je-li opravdu rozumnosti. Získává z nich totiž zkušenost, jak se nemýlit. Vytěžit z mýlek užitek, aby ses již neomyšlil, to patří k rozumnosti, zatímco k hlouposti zase opakovaně zakopávat o tentýž kámen. Proto se latinsky chytrý, obratný řekne *versutus*, jako by to znamenalo *versatus* – obracející se; a chytrý, bystrý se řekne *callidus*, což také znamená mozolnatý, protože takový člověk se k poznání dostává přes četné mozoly. Z toho také pochází rčení, že *i moudrý se může od hloupého něčemu přiučit, zatímco hloupý se od moudrého nenaučí ničemu*.

4. Konečně pak najdeme poučení v obecných pravidlech. Vím ovšem, že rozumnost se týká jednotlivosti a že všeobecné poučky nám jsou stejně málo platné, jako je povšechné pohlédnutí do mapy Německa platné tomu, kdo se hodlá vydat na cestu z Norimberka do Lipska. Na druhé straně nelze popřít, že ten, kdo nejprve získal obecný přehled, se bude dopouštět méně omylů než ten, kdo nezná nic.

Nejobecnější pravidlo mravní rozumnosti je zde shrnuto ve verších:

Konej vše s rozumem, cokoli činíš, a k cíli zrak upří;
k němu pak prostředky měj, způsob, jak užít jich, též.¹⁷

Všeobecné zákony mravní rozumnosti.

1. Do žádné činnosti se nelze pustit bez předchozího rozvážení.

[Nejdůležitější součástí a jediným cílem rozumnosti je založit skutky na rozvaze, ať již vycházejí ze záměru, nebo ze shody okolností. Ty první jsou vzácnější, ty druhé běžnější. Vzhledem k tomu, že se události na světě neodehrávají podle naší libovůle, nemůžeme ani tak přispůsobovat události sobě, jako spíše sebe událostem tím, že pozorně čekáme, až se nám naskytne vhodná příležitost. Protože příležitosti se objevují rychle a jedna za druhou (podle toho, jak kolísá naše jednání), je nezbytné, aby se nám rozhodnutí, jak se říká, rodila pod rukou. Stručně je tato rozvážnost popsána u Seneky v 72. a 124. listě.¹⁸ A k ní se vztahuje i obecně známé napomenutí: *V nesnázích buď rozvážný, v nebezpečí si dávej na čas, v tísní si prospěš a při pochybnostech využívej svých zkušeností*.]

2. Žádné rozhodnutí nelze učinit bez prospěšného cíle.¹⁹

[Jako cíl se má vždy vytyčit něco opravdu ušlechtilého a prospěšného a zároveň (pokud je to možné) příjemného, abys nemohl litovat, že jsi toho dosáhl.]

3. Žádný cíl nelze zvolit bez spolehlivých prostředků.

[Je nutné obstarat prostředky pokud možno 1. spolehlivé a zaručené. *Nic se nesmí dělat, je-li výsledek předem pochybný*. Kde nejsou ve vodě ryby, je zbytečné vrhat síť. Nikdy mravenců roj se nehrne do prázdných sýpek.²⁰ 2. *A také prostředky, s nimiž se snadno zachází* (obtížně bývá považováno za nemožné). 3. *Prostředků má být spíše méně než více*, aby si v ničem navzájem nepřekážely.]

4. Nemáme volit prostředky, neznáme-li snadný způsob jejich užití.

K tomu se vztahují stručná pravidla, pocházející od Prvního jsoucna, která nás učí dělat:

Nezbytné nezbytně – nepodstatné nepodstatně.

Dřívější dříve – pozdější později.

Prostřední prostředně – nejnížší nejníže.

Nejvyšším dobrem je nutně se v nejvyšší míře řídit.

Nejvyššímu zlu je nutně se v nejvyšší míře vyhýbat.

Přednější se má dělat předně, tedy spíše. To znamená, že se má vybírat to, co je spolehlivější, důležitější, prospěšnější. Například. *Nejisté dobro nechť němu mečí, který mu podává bůh války, před ratolestí bohyně míru, je-li nedůvěryhodná; stejně tak dává přednost nejisté záchraně před jistou zázenou*.

5. K rozumnosti patří soustředit se na vhodné příležitosti a využít jich.

[Všechno má určenou chvíli (Kaz 3,1). Příležitost je třeba chytit za pačesy²¹ –]

Rozumně využívání příležitosti spočívá v tom, že:
1) *Neustále na ně čháme*. Železo se musí kout, dokud je žhavé.²² Dokud to možné a vane vítr, ať pluje má loď!²³

2) *Chápeme se jich s obezřelostí*, aby to nevypadalo, že se jich zmocňujeme násilím, ale aby se zdálo, že se nám samy od sebe vydávají do rukou. Také je nemůžeme odkládat, aby nám neunikly. Kdo je přehnaně bojácný a v přehnaných úvahách čeká na příležitost po všech stránkách uzrálou, ten ji často zmešká (viz Kaz 11,4²⁴).

3) Příležitosti si dokonce sami vytváříme, což je ovšem vrcholem rozumnosti a je to cosi božského.

4) Rozumnost znamená využívat všeho, co je a co se děje, k rozmnožování ctnosti. Vždyť stejně jako údy našeho těla jsou orgány ducha, který sídlí uvnitř, tak také všechno tělesné musí být právem orgánem ctnosti, ať už jde o bohatství, slávu, vysoké postavení nebo krásný zevnějšek. Kdyby tomu bylo jinak, byly by to údy odumřelé.

6. Prvním stupněm rozumnosti je předvídat důsledky jednání; druhým stupněm je schopnost předcházet zlu a zjednávat dobro; třetím poslouchat jiného člověka, který k něčemu takovému nabádá.

7. Známek rozumnosti je *poučít se z příkladů druhých*. Šťasten je ten, komu jiného úhony dávají zmoudřet.²⁵ Moudrý by měl umět těžit z cizí nerozumnosti. Šťasten, kdokoli z bolesti druhých poučí sebe, jak bez své bolesti být (Tibullus).

Uč se příkladem mnohých, co tobě přísluší činit,

čemu pak vyhnout se máš, neb druhých osud nás učí.²⁶

8. K rozumnosti patří zdržovat se úsudku o věcech a ještě mnohem více zdržovat se slov a činnosti před plným poznáním každé věci.

9. Rozumnost se také nejvýznamněji podílí na *zachovávaní si přízné lidi, pokud je to ovšem možné*. Tím je například míněna situace, v níž se nemůžeme názorově odlišit od mnohých jiných bez újmy na oblíbě a zároveň se s nimi nemůžeme shodnout bez újmy svědomí.

10. Rozumnost znamená *přizpůsobovat ctnosti osobním, místním a časovým podmínkám i dané příležitosti*. Nebudeme-li to dodržovat, ztratí totiž ctnost buď svou podstatu, nebo jméno, či alespoň prospěšnost a vážnost. Nelze přece tutéž mírnost, zdrženlivost, štědrost, vlídnost a statečnost vyžadovat jednoduše od všech, nýbrž podle poměrů, v nichž se daná osoba nalézá, nebo podle jiných okolností. V období smutku se vyžaduje větší zdrženlivost než v období radosti a větší u osob duchovních než u těch, kteří se zabývají veřejnými záležitostmi. Také větší štědrost se hodí k člověku bohatému než k chudému atd.

11. K rozumnosti náleží *opačně zmírňovat opačným*.

Když doráží chlad, mírni jej teplem. Ten, kdo vystupuje na horu, musí své břemeno posunovat před sebou, kdo sestupuje z hory, musí je přidržovat za sebou. Bojíš-li se závisti, odstraň to, co ji podněcuje, rozděl se o svůj

majetek a buď pokorný. Jestliže v sobě pociťuješ sklon k nějaké neřesti, věnuj se především cvičení v ctnosti k ní opačně (Besold 104,26²⁷).

12. Rozumnost znamená rozeznat co, komu, kdy, do jaké míry a kolik náleží. (Seno krávi, cukr zase papouškovi.)

13. K rozumnosti patří neříkat vždy pravdu, nýbrž to, co je prospěšné. Ne, že by bylo dovoleno lhát, vždyť kromě možnosti mluvit pravdu a mluvit nepravdu je tu ještě třetí, a to nemluvit o pravdě. Takto rozumně někdy klame lékař nemocného, vojevůdce vojsko nebo kormidelník lodníky tím, že s tím nejušlechtiljším záměrem předstírá něco jiného, než jak se věci mají.²⁸

14. Rozumnost se vyznačuje tím, že neuspěcháváme ani rozhodnutí, ani činy. Proto se o rozhodnutích říká: Dlouhý čas promýšlej to, co naráz určíš se má. O činech se zase říká toto: Dostatečně rychle probíhá to, co probíhá dostatečně dobře.²⁹

15. Rozumnost znamená dovolit si o něco méně, než je možné. Platí to například o tom, když na sebe bereme nějaký závazek, když něco slibujeme apod.

16. K rozumnosti patří nesrovnávat přítomné osoby, což vzbuzuje nenávisť. Například 1 S 18,7.8. Ani sebe sama: L 18,11.³⁰

17. Známku rozumnosti je při výběru ze dvou výhod se spíše odvrátit od té větší a při výběru ze dvou výhod se spíše přiklonit k té větší.

18. Nesmí se dělat nic neúčinného.

Tomu, kdo nevidí, se nemá nic ukazovat, například pařezu nebo slepci. Tomu, kdo neuslyší, se nemá nic říkat, například kameni, hluchému člověku –

Tomu, kdo neuvěří, se nemá nic vyprávět, například zatvrzelému židovi o Kristu.

Ten, kdo nebude jednat, se nemá přemlouvát, třeba chromý k tanci –

19. Nic se nesmí dělat, je-li výsledek předem pochybný. Kde nejsou ve vodě ryby, je zbytečné vrhat síť.

Stručné shrnutí rozumnosti:

Ne všechno, co

vidíš, si toužebně přej,
slyšíš, měj za pravdu,
víš, vypravuj,
můžeš, konej,

a ocitneš se na prvním prahu rozumnosti.³¹

Při svém jednání

nedělej nic, o čem pochybuješ, zda je to dobré;

nehledej nic, co tě mrzí, že jsi nalezl;

nedělej nic, co nechceš, aby se stalo.

Stupňů mravní rozumnosti je podle úrovní společenského uspořádání sedmero, a to

vzhledem k	1. sobě samému (každý je sobě samému králem i královstvím)
	2. jednotlivému člověku (jeden druhému je králem i královstvím)
	3. lidem v rodině
	4. rodinám v obci
	5. obcím v provincii
	6. provinciím v království
	7. královstvím ve světě.

To všechno je přece součástí jediné dovednosti. Ten, kdo umí správně řídit sama sebe, naučí se snadno řídit i jiného. A ten, kdo bude umět řídit jiného jedince, bude také umět řídit dva, tři i více –

KAPITOLA III

Rozumnost při ovládnání sebe samého – ETIKA

Za nadsazené bývá pokládáno básníkovo tvrzení: Každý je sám sobě světem, vně tedy nehledej sebe.³² Za žertovné zas tvrzení filozofovo: Chceš-li být králem, dáš ti království – vládní sobě samému.³³ Sotva však mohlo být řečeno něco pravdivějšího, sotva mohla být udělena blahodárnější rada. Lidé dnes neprodlévají v sobě samých, vystupují ze sebe a nechávají se zaplétat do koloběhu věcí, jež je nekonečně mnoha způsoby strhávají a rozpolcují. Kdyby však každý prodléval sám v sobě, měl by toho dost co dělat úměrně svým schopnostem. Kdyby totiž vládl sobě samému, byl by tak králem, který spravuje celé království. Nelze si představit žádné opravdovější, slavnější a Boží vznešenosti bližší království, než je to, které máme ve svém nitru. Člověk pak všechny tělesné orgány spolu se všemi duševními schopnostmi podřizuje zákonům práva a spravedlnosti, na celém území svého království zabraňuje nepokojům a vzpourám a všechno udržuje v míru, klidu a stálém štěstí.

Ačkoli toto sebeovládání mají do určité míry všechna stvoření, která jsou nadána nějakým pohybem, nejvíce ho ovšem má, a to ve značné míře, člověk. Moc nad vším i nad sebou samým mu nebyla dána proto, aby překotně překračoval všechny meze a tím sebe a spolu se sebou všechno ostatní přivedl do záhuby, nýbrž proto, aby napodoboval svůj vzor, jehož je obrazem, a prostřednictvím svého pohybu svobodně jednal a svá hnutí usměřovat svá vlastní hnutí, aby nepřekračovala své hranice a neuchylovala se od svých cílů, a tak je poutat náležitým řádem.

Z toho plyne:

1. Sebeovládání je pro každého člověka tak náležitě nutné jako pro žádné jiné stvoření. A to proto, že žádné jiné stvoření nemá tolik tak skvělých cílů, k nimž má směřovat, ani není vybaveno tak značnou i mnohostrannou pohyblivostí. Na žádném jiném stvoření (ani na andělech) nezávisí takovou měrou spása nebo záhuby ostatních stvoření i celého světa. A to natolik, že vládnout sobě samému znamená vládnout království či dokonce světu. Kromě toho ten, kdo nedovede ovládat sebe, nedokáže vládnout ničemu. Kdo však umí správně ovládat sebe, osvědčuje svou schopnost vládnout i druhým.

2. Sebeovládání je pro každého člověka možné. Jednak proto, že Bůh nás stvořil takovým způsobem a vybavil takovým množstvím přirozených puzení, vrozených pojmů a tělesných i duševních schopností, že bys sotva v nějaké říši nalezl větší rozmanitost věcí a činností. A jednak také proto, že nás po našem pádu pomocí svých pravidel poučoval, povzbuzoval a podporoval, a tím obnovil tak, že bychom Boha urazili, kdyby snad přišla nazmar tato značná výbava jeho rad a nám vštípené moudrosti.

3. Sebeovládání je to nejjednodušší a zároveň i nejobtížnější. Je tím nejjednodušším, protože se v člověku spojují tři prvky, jež spoluvytvářejí každou vládu: ovládané, vládnoucí i prostředek vlády. Je lehčí ovládat to, co je blízké, než to, co je vzdálené. Ačkoli člověk toho má hodně, čemu může vládnout, přesto nic z toho není přednější a důležitější než on sám. Má mnoho vládců, avšak nikoho bližšího a důvěryhodnějšího než sebe. Má četné prostředky vlády, ale žádný spolehlivější a dokonalejší než sebe.

Je ovšem i tím nejobtížnějším, protože obrácení se nazpět k sobě je namáhavé, zatímco hledět přímo před sebe je pohodlnější. A ještě více proto, že člověk je tvor proměnlivý, a tím nejhůře ovladatelný. Je také tvorem nejslo-

žitějším, skoro jako by v něm bylo obsaženo všechno, jako kdyby někomu byla svěřena péče zároveň o oheň i o vodu, o dům i o pole, o to, co je nahoru, i o to, co je dole. Hledí-li si jedné věci, druhou zanedbává. A protože se nikdy nezastaví, ale je ve stálém pohybu, nepřestává bloudit, když už se jednou odchýlí od cesty.

Abychom se mohli odhodlaně ujmout vlády nad sebou samými a po celý život ji obezřetně vykonávat, je nezbytné přesně poznat tři prvky, jež se společně vyskytují u každé vlády: *Co, čím, jak ovládat, neboli ovládané, vládnoucí a pravidlo vlády*. Z toho vyplývá:

NB.²⁴

První základ sebeovládání – přesná znalost sebe samého jako toho, kdo je určen k ovládnutí, čili ovládaného

Člověk je božský tvor, určený k časnému panování nad stvořeními a k věčnému společenství se Stvořitelem. Do Božího úmyslu při stvoření člověka dává nahlédnout to, co o něm praví Písmo na vysvětlenou. Bůh řekl: Učiníme člověka, 1. aby byl naším obrazem podle naší podoby a 2. panoval nad mořskými rybami atd. A stvořil ho 3. z prachu země; 4. vdechl mu v chrápní dech života (Gn 1,26.27³⁵): Hle, z prachu země! Tak jako předtím i dobytek a zvěř (v. 24). Po této stránce má tedy člověk stejný původ a složení jako ostatní živočichové, je tedy i on živočichem. Ovšem živočichem vytvořeným k obrazu Božímu podle Boží podoby, a je tedy tvorem této podoby účastným, jedním slovem božským. Dále se říká, že byl stvořen, aby panoval, a z toho se tedy dovidáme, že byl určen k panování nad stvořeními. Je tudíž zvířatům i ostatním stvořením nadřazen. A z výroku, že Bůh mu ze sebe vdechl dech života, je zcela zřejmé, že člověk je stvořen pro nesmrtelnost a určen k věčnému společenství se samotným Bohem.

Z toho konečně vyplývá následující:

1. Člověk se skládá z trojho: z *duševnosti, čili živočišnosti, rozumovosti a duchovnosti, čili jakési božskosti. Duševností je spřízněn se zvířaty, rozumovostí se druzí k andělům a pro onu svrchovanou podobnost Bohu je jeho věčným potěšením. Je přece nemožné, aby nějaké jsoucno nemělo rádo samo sebe a následkem toho i to, co se jeví jako jemu nejbližší. Tím spíše je to vyloučeno u onoho trojnásob nejlepšího a největšího zdroje jsoucnosti a lásky.*

2. Je také jasné, že *duševnost je nejnižším stupněm, jenž nás činí rovnými dobytku, zatímco rozumovostí se povyšujeme na úroveň přirozenosti andělské a konečně pak nesmrtelností se povznášíme k naději na budoucí věk a na společenství přímo se samotným Bohem. A tak tedy ten pravý a nejznatelnější rozdíl mezi námi a zvířaty je ten, že uctíváním Boží vůle se můžeme povznést až k Bohu a podílet se na jeho blaženosti, což je ostatním stvořením odepřeno.*

3. Z toho také plyne, že *člověk je nejsložitější ze všech stvoření, poněvadž je v něm všechno, co je ve všech ostatních stvořeních, a navíc ještě zcela zřejmý podíl na božskosti. Vždyť všechno, co mají živočichové a ostatní nižší stvoření, má i on, na všem, co patří k důstojnosti andělů, má účast i on, konečně té velebnosti, která směla převýšit andělskou, se dostalo ve větší míře nežli andělům z jakési zvláštní milosti člověku, takže nezbyvá nic, co by mu ještě bylo možné dát. O tom je třeba stále znovu přemýšlet a také je třeba to poněkud vysvětlit.*

4. *Duševnost čili živočišnost zahrnuje bytí, život, výživu, vnímání a pohyb z místa na místo. To vše má člověk rovnou měrou v sobě. Vždyť přece je, žije, živí se, vnímá, pohybuje se a přenáší se z místa na místo podle libosti.*

5. *Andělská přirozenost zase s sebou nese schopnost rozumět věcem, vynikat nad ně, panovat nad nimi, čili vlastnit je, mluvit o věcech a konečně také vždy*

být a nikdy nezemřít. Avšak právě to je dáno i člověku. On totiž rozumově zkoumá věci a z toho poznává vznešenost své přirozenosti, přizpůsobuje všechny věci svým potřebám a vyjadřuje je řečí. Je také nesmrtelný, přestože musí podstoupit tělesnou smrt, aby dosáhl nesmrtelnosti duše.

6. *A k božské přirozenosti patří znát všechno, co je, být schopem všeho, co může být, chtít všechno, co je dobré, a být navěky blažený díky nekonečné trvalému vlastnictví všeho toho dobra. Avšak člověk byl určen k tomu, totiž k tomu, aby všechno věděl, mohl, chtěl a vlastnil navěky. Vždyť kdyby člověka nebylo, nebyl by tu obraz Boží. Charakteristickou vlastností obrazu je představovat všechny důležité stránky svého vzoru. Je to například patrné u našeho obrazu zachyceného zrcadlem, který zobrazuje všechny naše rysy, naši barvu, podobu, pohyby a gesta. Tím spíše je to patrné u živých obrázků stromů a rostlin i u mláďat živočichů, jež po všech stránkách zobrazují své vzory.*

7. Dále se podívejme na to, *jak je člověk vybaven vším potřebným ke všem těmto účelům. Máme v sobě tři druhy takových potřebných prostředků, a to vrozená puzení, vrozené pojmy a stejné vrozené schopnosti. Jsou určeny k tomu, co má člověk společné buď s živočichy, nebo s anděly, nebo s Bohem. Boží dovedností vytvořená skladba našeho těla a naší duše je bezesporu taková, že každý člověk díky své přirozené povaze všechny do jedné tyto věci chce, umí a může. Chce vše, co náleží k jeho přirozenosti, protože k tomu dostal do vinku přirozená puzení. Může to, protože k tomu dostal do vinku nástroje. A také to umí, protože ty nástroje jsou samy o sobě přizpůsobeny jeho jednání.*

Prozkoumejme to jedno po druhém. *Člověk chce být, neboť zániku se hrozí. Člověk může být, neboť mu byly dány prostředky k sebezáchově. Člověk také umí být (tak jako každá jiná věc), neboť prostředků, jež mu byly dány k sebezáchově, umí užívat. Totéž platí i o životě a výživě. Z života i vyživování se raduje, tedy je chce. Je jich i schopem, protože Boží dobrota mu k nim stále poskytuje prostředky. Člověk také umí žít a žít se, protože ze své přirozenosti umí jist potravu, trávit ji, zažívat a vstřebat. Stejně je tomu s vnímáním. Člověk přece chce neustále něco vnímat (vyjma dobu spánku, kdy se smyslové orgány mají osvěžit odpočinkem), může vnímat díky tomu, že se smyslům neustále naskýtají předměty, také to umí, protože má přirozené nadání natáčet se kterýmkoliv smyslem ke svému předmětu a abstrakci získat jeho obraz. Podobné je to s pohybem z místa na místo. Člověk se chce pohybovat (jestliže mu v tom bráníš a připoutáváš ho k jednomu místu, mučíš ho tím), může se pohybovat, protože má příslušná ústrojí, jimiž jsou údy složené z kloubů a článků, a také to umí, protože přidá-li ke svému vybavení ještě lehké cvičení, osvojí si návyk. Nejinak je tomu s tím, na čem se podílí s anděly a s Bohem. K tomu všemu totiž dostal jak počet (to znamená všechno potřebné, co mu umožňuje být toho schopem), tak míru (tedy to, co mu umožňuje to znát), tak i váhu (to, co mu dává sklony k věcem, to je puzení, čili chtění).³⁶ Člověk jistě chce, může i umí rozumět věcem (tedy být učený a moudrý), chce, může i umí nad věci vynikat (tedy požívat vážnosti), chce, může i umí věci vlastnit (tedy mít mnoho), chce, může i umí o věcech mluvit (tedy být výmluvný). Tak je tomu také s tím, v čem má podle Božího příkazu představovat jeho obraz. Proto byl obdařen trojí známkou nekonečnosti, o níž nyní bude řeč. Člověk chce, může i umí všechno vědět (dostal totiž mysl schopnou vnímat nekonečně mnoho věcí a vždy lačnou se něčemu přiučít), chce, umí i může být všeho schopem (neustále a nekonečně chce, umí i může něco podnikat), a také může, umí i chce všechno chtít (nemůže totiž žádnými konečnými předměty naplnit propast svých tužeb, ale žene se přímo k propasti nekonečna), nu a konečně chce, může i umí*

být navěky blažený. Doposud mluvíme o původní povaze lidské přirozenosti, kterou Boží dobrota, moudrost a moc určila ke svým účelům, a proto ji takto vybavila. Neopustila ji však ani tehdy, když lidskou přirozenost postihl pád a pokazení. Bůh dokonce seslal z nebe právě tu svou nestvořenou Moudrost, skrze níž jsme byli stvořeni, a skrze ni nás znovu stvořil. Učinil to jednak odpuštěním omluvených vin (Ř 3,25), jednak slovem i příkladem, ještě přidal přítomnost a řízení svého Ducha jako posilu při vykonávání zanedbaných povinností (J 14,26; Ř 5,5 a 8,14,23; Ef 3,16¹⁸). To vše proto, aby lidé opět mohli, uměli a chtěli směřovat ke svým cílům, když je takto Bůh Otec prostřednictvím svého Syna mocí Ducha svatého obnovuje a napravuje (Fp 4,12,13¹⁹).

8. Je ovšem nutné poznamenat, že nejsme-li obezřelí, vše se může zhatit nebo pokazit, protože je to v pohybu (podle axiomu I, kap. 1). Například samo bytí se může zvrhnout v nebytí nebo špatné bytí, život ve smrt nebo pomalé bytí se může zvrhnout v nebytvost nebo špatnou výživu, lounění, to znamená churavění, výživa v nevyživu nebo špatnou výživu, nevnímání v nevnímání nebo špatné vnímání (když totiž nedáme pozor, můžeme ztratit zrak, sluch atd.). Pohyb může přejít v nehybnost (jak je tomu u lidí ochrnutých nebo uvězněných apod.) nebo ve špatnou pohyblivost, chápání v nechápavost, to jest selhání rozumu ve vztahu k věcem. Vysoké postavení se může zvrhnout v nízké (neboli v nouzi) nebo nevalné, mluvení v nemluvení (němotu) nebo špatné mluvení. Vševedoucnost se může změnit v nevědomost nebo špatnou znalost, všemohoucnost v nemohoucnost nebo zvrhlou schopnost, touha po všem v touhu po ničem (otupělost, netečnost) nebo zvrhlou touhu.

9. Uvedené zvrhlé touhy vedou buď z přemíry, nebo z nedostatku k etickým vadám,⁴⁰ neboť chce-li někdo být správně, vzniká z toho ctnost, již se říká *autofilie, oprávněná sebeláska*, díky níž člověk touží po sebezáchově a snaží se jí dosáhnout. Jestliže však chce být nesprávným způsobem, vzniká při přemíře *filautie, přehnaná a zvrácená sebeláska*, a při nedostatku *jakési netečné sebezanedbávání*. Jestliže se někdo chce správně žít, vzniká z toho ctnost, které se říká *uměřenost, střídmost, střízlivost*, zatímco chce-li se žít nesprávně, vzniká při přemíře *nezřízenost, hltavost, opilost* a při nedostatku *hloupé a pověřivé zdržování se i toho, co je dovoleno. Jestliže chce někdo správně žít sám i ve svých potomcích, vzniká z toho ctnost, a jestliže chce žít nepořádně, vzniká chťic a prostopášnost. Jestliže někdo rád správným způsobem vnímá, pochází z toho bystrost smyslů, jestliže však nesprávně, vzniká lenost a otupělost. Jestliže se člověk rád správně pohybuje, vzniká čilost, jestliže nesprávně, vzniká při přemíře . . .⁴¹ a při nedostatku pohodlnost. Jestliže se snaží dychtivě mnohemu porozumět, pak jde o *píli*, snaží-li se přispíliš dychtivě, jde o *zvědavost*. Chce-li někdo vyniknout přiměřenou slávou, je to *skromnost*, jestliže přehnanou, je to *ctížádostivost*. Touží-li člověk mít tolik, kolik postačuje, je to *soběstačnost (autarkie)*, touží-li mít více než dost, je to *hrabivost*, a jestliže chce méně, než je třeba, je to *lenivost* a *tu-post*.*

10. Z toho plyne také následující úvaha. Stará-li se někdo jen o to, co máme společného se živočichy, tedy o *bytí, život, výživu, pohyb a smyslové potřeby*, stává se z něho *člověk živočišný a zvířecí, čili zvířecký*. Když k tomu přidá i péči o to, co má co dělat s rozumem, když *usiluje o moudrost, bohatství a pocty, stává se mužem politickým, přizpůsobeným tomuto světu*. Jestliže pak nadto někdo v sobě pěstuje, a to úmyslně jako prvořadé, to, co se týká našeho niterného a duchovního společenství s Bohem, nazývá se *svatým mužem a Božím člověkem* (1 Tm 6,11; 2 Tm 3,17).⁴² *Teprve ti lidé jsou opravdu Božím obrazem a skutečným Božím potěšením, kteří jsou a snaží se být*

tim, čím je sám Bůh (Lv 19,2).⁴³ S Boží pomocí se mohou díky této snaze dostat až na úroveň všemohoucnosti, všemohoucnosti a všeblaženosti samotného Boha. Neboť každý člověk, jenž se snaží uvěřit a vírou porozumět všem, co Bůh zjevil o tajemstvích svého království, má víru, která je skutečným světlem duše, *skutečnou všemohoucností svatých*. A každý, kdo ochotně usiluje o naplnění všeho, co Bůh přikázal, má lásku, která je skutečnou sílou duše, *skutečnou všemohoucností svatých*. A konečně každý, kdo s neotřetelnou nadějí lne ke všemu, co Bůh v tomto i příštím životě zaslíbil svým věrným, má *naději, která je tou nejopravdovější radostí a skutečnou blažeností svatých již zde na zemi*.

11. S největším úsilím si hledět těchto nejvyšších věcí (Mt 6,33; Ko 3,1,2)⁴⁴ nám bylo přikázáno proto, abychom se nestali podobnými zvířatům, kdybychom se starali jen o to, co je tělesné, nebo démonům, kdybychom se starali nanejvýš o to, co je společné dobrým i zlým andělům. Ten příkaz jsme dostali proto, abychom dychtili po věcech božských, a tak se stali účastnými božské přirozenosti a unikli zhoubě, do níž svět žene jeho zvrácená touha (2 Pt 1,4).

12. Z toho plyne, že *žádné stvoření nevyžaduje více pozornosti a úzkostlivé péče než člověk. Za prvé proto, že žádné jiné není zmítáno tolika hnutími, za druhé proto, že žádné jiné nelze obtížněji zvládat* (díky jeho svrchované svobodné vůli ho nelze přinutit k něčemu, k čemu být přinucen nechce), za třetí proto, že u žádného jiného není poblouzení tak nebezpečné. Člověk totiž, protože je vládcem ostatních stvoření, neškodí svými omyly, pokud se jich dopouští, pouze sobě, nýbrž všem, které má pod sebou i kolem sebe, a všechny je s sebou strhává a vrhá do záhuby. A poněvadž je stvořením určeným k věčnosti, přesahují jeho omyly až do samé věčnosti.

13. Nechť si je tedy každý, kdo se zrodil jako člověk, jasně vědom toho, že je *nejvznešenější ze všech ovladatelných stvoření* (a to podle axiomu 6,7,8). 1. *Je nejprizpůsobenější k ovládnutí*, tedy k tomu, aby se dal vést, ovlivňovat, obměňovat i proměňovat. Vždyť kolik má v těle orgánů a v duši smyslů, tužeb, citů, sil atd., tolik má také v sobě ovladatelných předmětů. Je jich takový počet, že vytvářejí říši vhodnou k tomu, aby se tvořila a přetvářela (k lepšímu i k horšímu). 3. *Je nejvíce hoden ovládnutí, v tom předčí vše, co se na světě může vyskytnout. Je jistě nejvyšší ze všech jsoucen a jedině Bůh je vyšší než on*. Vždyť kvůli němu Bůh stvořil svět a na svět pak poslal Syna, aby člověka odvrátil od záhuby, a jako vůdce přidal Ducha svatého a také vysílá anděly ke službě člověku (Žd 1,14). Pro něho zachovává svět a chystá nebe a dělá vše, čím ho může zachránit a přivést k sobě do svého blaženého království. *Když tedy člověk tolik znamená pro Boha, pro sebe sama bude mít malou cenu? To přece ne. Člověk musí cenit sama sebe výše než anděly, neboť byl nad ně vyvýšen. A musí dbát, aby nezahynul, neboť jeho ztráta je větší než ztráta světa* (Mt 16,26).⁴⁵

Druhý základ sebeovládání – přesná znalost sebe jako ovladatele

Poznej sebe sama, človče, i z druhé stránky, totiž z té, že jsi byl i sobě samému dán za vůdce. V tomto ohledu jsi byl zproštěn postavení ostatních stvoření, jež ti všechna Stvořitel podřídil. Tobě pak přikázal nade všemi panovat. Rekl: Učiňme člověka podle naší podoby, aby panoval nad zvířaty a nad celou zemí (Gn 1,26). Nad někým panovat znamená ho ovládat. Rozumí se ovšem, že ten, kdo ovládá jiného, ovládá především sebe, protože vládu nemá nic, co samo není ovládáno.

Bůh tě ovšem neponechal tobě samotnému, nýbrž ti dal k pomoci ještě další

vůdce. A to vůdce jak z našeho lidského rodu (v němž podle jeho přání nadřazení vedou a ovládají podřízené, rodiče děti a úředníci poddané), tak i z an-
dělského stavu, jejichž prostřednictvím tě někdy (ve spánku i v bdělém stavu)
přijde. A také tě buď vnitřně, pomocí Ducha svatého, nebo někdy zvnějšku, po-
moci různých mimořádných prostředků, sám učí, napomíná, vede, těší nebo le-
ká. Prozatím tě však ani takto nezabavuje tvé vlastní vůle, nýbrž ti neustále ja-
ko nejpřednějšího vůdce ponechává tebe samotného.

Důvodem toho je především samo uzpůsobení tvé přirozenosti, jež je har-
monicky seskupena z tolika tělesných orgánů navenek a tolika schopností
monický seskupena z tolika tělesných orgánů navenek a tolika schopností
uvnitř, že se všechno na všech stranách spojuje a navzájem si při svých úko-
něch vypomáhá. Ruka slouží ruce, noha noze, všechno všemu. Proč by ses ty
jako celek nevěnoval sobě jako celku? Jestliže stvořením, která nejsou na-
podána rozumem (například živočichům), bylo vstřípeno, aby především a po-
nejvíce věnovala svou péči sobě samým a dbala na svou sebezáchovu, bu-
deš se snad považovat za nižšího tvora, než jsou zvířata?

4. Za druhé si uvědom, že jsi před ostatními dostal přednost a že chceš, mů-
žeš i umíš vládnout. Chceš vládnout ti přísluší, protože máš lásku ke svobodě.
Zárodky této svobody lze sice vidět i u jiných stvoření (kůň shazuje jezdece,
dobytče setřásá jho, ptáček utíká z klece, to vše s jediným cílem – být svým
pánem), avšak tato touha je u člověka tak neovladatelná, že lidé často raději
zemřou, než by se stali otroky, to je, než by se řídili nikoli vlastní, nýbrž cizí vů-
lí. Tak zřetelně ti tedy vtiskl svůj znak Bůh, který jedná naprosto svobodně.
Náleží ti i schopnost vládnout, neboť stejně jako v každé lodi je zabudováno
kormidlo, tak v každém živočichu jsou zabudovány smysly jako jeho řízení.
Dále se v člověku nachází řízení smyslů, to znamená rozum. A konečně,
aby rozum nebloudil, je mu přidáno ještě vyšší řízení, Boží slovo. Od doby,
co jsme propadli hříchu a přišli o dovednost jak vládnout, napravuje nás
Bůh tím, že nám poskytuje nové prostředky a nařizuje nám, abychom zno-
vu dosáhli dobrovolné poslušnosti vůči němu a sebeovládání.

5. Na tom se zakládají Boží výroky. Dám ti prozíravost, ukážu ti cestu, kte-
rou půjdeš, spočine na tobě mé oko. Nebuďte jako kůň či mezek bez rozumu:
toho zdobí ohlávka a uzda na zkrocení atd. (Ž 32,10⁴⁶). Bylo za vás zapláceno
výkupně, nebuďte otroky lidí (1 K 7,23). Celé Písmo směřuje k tomu, abychom
se naučili vládnout sobě samým, a to za Božího vedení a pomocí jeho Ducha,
ne však bez vlastního rozhodování. Vždyť Bůh tím, že obnovuje člověka, ne-
dělá z něho něco jiného, nýbrž přivádí ho znovu k té prapůvodní dokona-
losti, již jsme pozbyli.

6. A také zkušenost ukazuje, že vláda nad člověkem především náleží sa-
motnému člověku. Vždyť jestliže se někdo rozhodl zařizovat si všechno po-
dle příkazů rozumu, dobře se mu vede, jestliže však ne, pak i když mu při-
dáš tisíc vůdců, nebudou k ničemu. Tisíc učitelů neudělá učence z člověka,
který se nechce učit, a tisíc hlídačů neochrání člověka před hříšnými činy, jest-
liže si on sám neuhlídá svou čistotu.

7. I účtování, které na nás Bůh nakonec požaduje (jak to víme z Božího
zjevení), ukazuje, kým se podle Božího přání má každý v tomto životě nechat
ovládat. Bůh totiž bude vyžadovat účtování především od každého zvlášť. Kaž-
dý z nás tedy sám za sebe vydá počet Bohu (Ř 14,12). Každý bude odpovídat
sám za sebe (Ga 6,5). Každý podle vlastní práce obdrží svou odměnu (1
K 3,8). Co člověk zaseje, to také sklídí (Ga 6,7). A tak každý shledá jen ty
konce, k nimž směřuje.

8. Uživej tedy svého práva, kdo ses narodil jako člověk, a ujmi se vlády
nad sebou. Jinak své postavení snížíš pod úroveň zvířat a to, čím tě vybavil
tvůj Bůh, nebude k ničemu. Nic nevykonáš důstojným způsobem, nebudeš
moci složit účet z tak velké nedbalosti, a proto zahyneš.

9. Začni ale rychle. Každé živé stvoření začíná samo sebe ovládat, jakmile
začne existovat a hýbat se. Cožpak ty budeš v tomhle liknavější? Budeš
snad odkládat nástup svého sebeovládání? Nebo se dokonce budeš roz-
mýšlet, zda se do toho pustit? Jakmile jsi začal být něčím ovladatelným,
měl jsi zároveň začít být ovládajícím. Jestliže se tak nestalo, honem si po-
spěš. Čím déle to odkládáš, tím více obtíží hromadiš. Kdo není připraven
dnes, nebude zítra tím spíš.

10. Jednou uchopené kormidlo už nikdy z rukou nepouští. Stále a vytrvale
nad sebou bdi, chceš-li být chráněn před chybami a poklesky. Hodiny přece je-
stýj také neopouští stádo, v němž panuje strach z divokých šelem. A zde jde
o víc než o stádo dobytka. Loď, která je na moři vystavena náporům vlnobi-
tí (zejména v době prudší bouře), ani na okamžik nepřestane kormidelník
řídít a neopustí kormidlo. A zde jde o víc než o loď zmlitanou větry. Atd.

11. Konečně pak, abys uměl moudřeji ovládat sebe sama, uč se všem tajem-
stvím vlády s odhodláním přesvědčit se zde o nezbytnosti jich všech. Je totiž až
příliš pravdivě to, co řekl Rehoř Naziánský: Uměním všech umění je ovládat
člověka, nejproměnlivějšího a nejsložitějšího ze všech tvorů. Přistupme již tedy
blíže k věci samé.

Třetí základ sebeovládání – přesná znalost sebe jako pravidla

U Platóna byl člověk nazván *mirou všech věcí*.⁴⁷ My zde na něho pohlíž-
me hlavně jako na míru a pravidlo sebe samého. Samo harmonické ustroje-
ní lidského těla a duše i našeho ducha (o tom byla řeč výše) představuje
skutečné normy. Jsou to především nám již známé obecné pojmy, puzení
a schopnosti (o nich bylo pojednáno ve Světě možném i na jiných místech).
A tak člověk nemá pro své sebeovládání jinou normu než sebezpoznaní, své-
zákonnost a svévládnost,⁴⁸ a učít člověka jednat jako člověk neboli vládnout
sobě samému není nic jiného než vychovávat ho k tomu, aby své přirozené po-
jmy, puzení a schopnosti v souladu s přirozeností přizpůsoboval předmětům
svého působení. Až bude nalezen správný způsob, jak na to, poplyne všech-
no samovolně.

Proto tedy, chceš-li se správně ovládat, musíš napřed znát tyto tři věci. 1.
Musíš znát utvoření svých přirozených sklonů, abys dobře věděl, kam tě uná-
šejí a jak se jim máš podvolit nebo jim vzdorovat, aby nevybočily z mezí. 2.
Musíš znát předměty, k nimž tě vedou tvé náklonnosti, a ty předměty jsi ty
sám, tvůj bližní a Bůh. 3. Musíš znát lákadla a dráždidla, jež tě vláčejí sem
i tam.

Vcelku se to dá říci tak, že máš být rozumný ve všem, do čeho se kdy pus-
tíš. Vůči sobě bys měl být obzvláště obezřelý, vůči bližnímu spravedlivý, vůči
Bohu uctívý a v konání dobra bezúhonný, upřímný a vytrvalý.

[Rozdělení ctností podle jejich předmětů tak, že některé se vztahují k vlastní osobě, jiné k bližní-
mu a ještě jiné k Bohu, má svůj základ v Pavlově Listě Titovi (Ti 2,12).⁴⁹ Zdá se však správně vsta-
hovat všechny ctnosti dohromady i každou zvlášť ke každému z jejich předmětů jednotlivě. Vždyť
přece všim, čím jsem povinován Bohu, jsem povinován i bližnímu a sobě, byť ovšem v nejvyšší
a největší míře Bohu. Jde například o lásku, bázeň a úctu, jež se liší pouze stupněm. Musím
sebe milovat jako nejpřednější Boží dar, sebe se bát jako prvního svědka své nespravedlnosti
a sebe ctít jako pravý obraz Boží. Stejně je tomu ve vztahu k bližnímu. Avšak není to vztah k so-
bě jako takovému nebo bližnímu jako takovému, nýbrž je to vztah k Bohu, jehož v sobě
i v bližním spatřuji, miluji, ctím i velebím. Podle zdravého rozumu nebude nic nesmyslného na
tom, takto myslet i mluvit, a bude v tom skryto mnoho síly k uskutečňování ctností. A tak ctnos-
ti týkající se vztahu k bližnímu mají mít svůj kořen přímo ve mně samém a vrchol pak v Bohu.
Bližnímu jsem ve styku s ním povinován upřímností bez přetvářky a pokrytectví, v hovoru
s ním zase pravdivostí bez lži a úskočných dvojnárodností, při dělení se s ním spravedlností atd.
Ale to všechno musím nejdříve uplatnit ve vztahu k sobě samému a v nejvyšší a nejbližší míře

k Bohu. Zároveň ctnosti týkající se vztahu ke mně samému mohu a musím uplatňovat vůči bližnímu. Ctnosti týkající se vztahu k bližnímu totiž klíčí ve ctnostech týkajících se vztahu k sobě samému. Stejně tak špatnosti, jichž se kdokoli dopustí vůči bližnímu, mají své kořeny ve špatnostech, jimiž nejprve kazí sama sebe. Člověk tak může sama sebe zabít (nešťáklivostí nebo jinak), sama sebe zneuctit, sama sebe okrást (oloupit se o svá dobra), sama sebe obelhat, sobě samému lichotit a také proti sobě samému vydat křivé svědectví. Proto řekl Seneca: *Nesoudíš, že hyneme více svým vlastním pochlebnictvím než cizím? Kdo se odváží říci si pravdu? (O duševním klidu, kap. 1.)*⁵²]

O ovládnutí vůle a citů⁵¹

[- -]

O sebeovládání při konání díla

Tak to bylo předesláno o sebeovládání obecně a nyní přistoupíme ke speciálnějšímu zkoumání. Nejprve prozkoumáme, jak máme sebe samy ovládat neboli řídit při našich pracích. A tady se nám především nabízí:

*Píle.*⁵²

1. Píle je náležitá horlivost při konání díla.

2. Podněty k píli a k vynakládání námahy.

1. K vynakládání námahy jsme byli stvořeni. Vždyť Bůh sice obdaruje, koho chce, ale přesto nechce obdarovávat lidi nehodné, kteří jsou líní a nejsou ochotni kvůli Božím darům přetřpět nějakou námahu.

2. Líným bylo řečeno: *V potu své tváře budeš jíst chléb svůj.*⁵³ – Ušlechtilé duchy živí námaha (Seneca, list 31).⁵⁴ – Oheň je cílý, kámen netečný. – Zvědavým a úzkostlivým bylo řečeno: *Nemějte starost o zítřek.*⁵⁵

3. *Podnětem k píli je vzhližení k cíli*, jež vzbuzuje touhu po tom, aby ho bylo dosaženo, a touha pak poskytuje podněty. Proto řekl Quintilianus: Mnozí by dosáhli vzdělání, kdyby se nedomnívali, že ho již dosáhli.⁵⁶ A Aristotelés: *Zdání je překážkou postupu vpřed.*⁵⁷ Ono totiž to, co je ve středu, se nehýbá.

4. Ušlechtilé duchy živí námaha, tak jako oheň se živí pohybem. Zdatnost zotřuje závist, ale Šalomoun prohlašuje za hlupáka toho, kdo kvůli tomu skládá ruce v klín (Kaz 4,4.5).⁵⁸ Lenoch překáží sobě samému.

5. *Bdělostí a píli se překonávají neuvěřitelné potíže.* Démostenés, který byl na duchu i v řeči dosti těžkopádný, ustavičným cvičením zdolal své potíže s výslovností a vypracoval se tak, že neměl sobě rovného.⁵⁹ Romulus s hloučkem svých pastýřů (podobně i Tamerlán) si podrobili krále i království díky tomu, že byli bdělí, správně jednali a radili se. Mravenci vrší svou práci hromady. Stručně, činností se dosáhne mnohého, co se líným a lhostejným zdá nemožné.

3. K tomu, aby se dílo dařilo, je třeba trojího. Je to: 1. obratnost neboli šikovnost a obezřelá pohotovost při jednání; 2. upřímnost; 3. náklonnost.

4. *Pracovní horlivost je třeba mírnit rozumností.*

1. Únava pocházející ze ztrocení prací oslabuje síly, naproti tomu vyváženost práce a odpočinku je upevňuje. Proto nechť se nikdy k dílu nepřistupuje bez nadšení a nechť se v něm nikdy nepokračuje až do vyčerpání a zemlění.

2. Kristus nám dává za vzor ptactvo nebeské⁶⁰ nikoli proto, abychom nic nedělali, nýbrž abychom dělali to, co je naší povinností, a neznepekovovali se. Vždyť i ptáci pracují, poletují, propěvují, stavějí hnízda, shánějí potravu, živí svá mláďata a cvičí je atd.

3. Líným bylo řečeno – viz výše.

Jak se má rozumností užívat při konání díla?

1. *Mezi více pracemi je třeba vybírat ty užitečnější.* Ať se ušlechtilý duch nelopotí s nicotnými pracemi! K čemu je třeba se vyčerpávat malicherností? Narodili jsme se pro závažné úkoly. Poznámka: Příčinnost prospívá 1. tobě; 2. bližnímu; 3. obci.

2. *Je třeba se namáhat tak dlouho, jak to prospívá pracovníkovi, práci a nástroji.*

3. *Čím větší má práce význam, tím rozvázněji je třeba ji vykonávat.* Těm, kdo mají naspěch v labyrintu, se ovšem stává, že je zmate sama rychlost (Seneca, list 44).⁶¹ Spěchající fena vrhne slepá mláďata.

4. *Čím je zaměstnání významnější pro obec, tím horlivěji se musí vykonávat.*⁶² Ty tedy, ať jsi kdokoli, hled, aby ses vyhýbáním námaze nevydal na pospas zahálce a nezařídil si život tak, že by nebyl k užítku ani tobě, ani se, nebo se dokonce nezahubil. Vyhýbej se oběma těmito krajnostem, více však *lenosti a otuplosti*, protože je snadnější hřešit v tomto směru. *Začnej dost práce sami se sebou, ty se nešetři a žádnou čestnou práci neodmítej ani před ní neutíkej, ale s nadšením se jí chop a v započaté pak pilně a vytrmávej stále svátky, jak praví přísloví, i ve všední dny.*⁶³ Ty se naopak něčím unavený člověk si smí udělat přestávku v práci, ale ne zmalátnět) nesmíš zahálet, nýbrž musíš osvěžit své zemdlené síly. Stručně se to dá říci následujícím způsobem.

Každý, kdo jsi účasten andělské přirozenosti a s radostí napodobuješ nebesa, dodržuj tyto příkazy:

I. Nikdy nebuď netečný a nečinný.

II. Vždycky něco dobrého dělej, fikej nebo promýšlej.

III. Co soudíš, že můžeš vykonat sám, s tím nečekej, až to udělají jiní.

IV. Co lze udělat dnes, neodkládej na zítřek.⁶⁴

V. Co lze vykonat jedním rázem, nerozděluj si na několikrát.

VI. Vše, co jsi začal, dokonči. Nechť je každé tvé dílo dovedeno do konce.

Není mužem statečným a horlivým, kdo prchá před námahou. Při ní však mohutní jeho duch již samou obtížností překážek (Seneca, list 22⁶⁵).

Ať se ovšem člověk nesníží k práci špinavé a hanebné a nedělá práci pro práci.

Chuť k práci si snadno zjednává důmysl i sílu, a pak vše probíhá podle plánu. Lenost, zahálka a netečnost jsou jak neužitečné, tak i mrzuté a nechutné.

Sebeovládání v nezřízených žádostech pomocí zdrženlivosti⁶⁶

Pramenem všech ctností i neřestí je sebeláska. Ctností tehdy, máme-li ji v sobě správnou, a neřestí tehdy, máme-li ji pokřivenou. Ona je vlastně tím hadem, který se stáčí do sebe a sama sebe v rozporu s řádem ničí. Lidé jako očarovani láskou dělají, co nemají, a tak se každodenně opakuje Adamův pád. Proto správnou sebelásku musíme velmi opatrně odměřovat, aby zapustila kořeny. Tak se stane účinnějším podnětem k té nejvyšší touze po dokonalosti, již se zabývá učení všeobecné etiky.

[Sebeláska, to je obraz Boha v tom stvoření, jež se v sobě samém zrcadlí jako První jsoucno, což také tak mělo být, ovšem bez porušení závislosti na něm. Jestliže se však toto jsoucno pou-

ze zradili v sobě samém bez ohledu na První jsoucno, závislost se porušuje a stvoření propadá do nicoty.]

2. Sebeláska bude pravá a správná, jestliže se každý bude snažit zdržovat se lákadel, která obvykle svádějí na scestí naši žádostivost. Zaplétáme se tak do věcí, jež se netýkají naší pravé blaženosti, necháváme se pobláznit klamnými dobry a díky tomu, že se především zabýváme tím, čím jsme se měli zabývat až později, svůj život nežijeme, nýbrž ho jen užíváme. Vlastně ho ani neužíváme, ale spíše se jím jen necháváme znepokojovat.

3. K tomu dochází tehdy, když se podvolujeme nezřízené touze po rozkoších, po majetku, po slávě nebo po vědění a upadáme do mrzkých neřestí, jako je marnotratnost, prostopášnost, hrabivost, ctižádostivost, zvědavost atd.⁶⁷

[Apoštol Jan řekl, že největší nebezpečí lidem hrozí ze strany 1. nestřídmosti; 2. ctižádostivosti; 3. zvědavosti (1 J 2,16).⁶⁸ Augustín to komentuje takto⁶⁹: Tělesnou žádostivostí se vyznačují milovníci nejnižší rozkoše; žádostivostí očí se vyznačují zvědavci a lakomci; ctižádostivostí zase lidé pyšní. To jsou tři nejnebezpečnější Satanovy zbraně, jimiž se obořil na naše prarodiče i na Krista, který nám ovšem na svém příkladu předvedl způsob, jak je přemáhat: 1. nesmíme ustoupit ani před hrozbou hladu; 2. musíme pohrdnout darem, jímž je celý svět; 3. nesmíme o nic usilovat jinak než pomocí řádných prostředků.]

Tři druhy dobra, a to věci čestné, prospěšné a potěšující, pocházejí z řádu, užítka a lásky. Jsou-li však nesprávně pochopeny, plodí tři zřůdy, ctižádostivost, hrabivost a chtíč, a to tehdy, když se předmětem nadměrného dychtění stávají sláva, peníze a tělesná rozkoš.]

4. Těmto i jiným neřestem unikne ten, kdo bude umět potlačit své žádosti a zvrácené touhy a bude se o to snažit.

5. Zvrácené touhy se nedají potlačit, když k nim jsme shovívaví, ale když jim klademe odpor.

Stejně tak se oheň neuhásí olejem nebo nezadusí hromadou dříví, nýbrž je třeba mu odejmout jeho potravu. Skvěle to vyjadřuje Bůh v Dt 29,19. Jestliže někdo žije podle přání svého srdce, přidává k žízni opilost duše. On se totiž sice opíjí, to znamená dosahuje jakéhosi požitku, neukájí však svou žízeň. Jeho duše je žíznivá i opilá zároveň, tedy stejně tak planoucí touhou bez konce, jako opilá a postižená závratí.

6. Je toho málo, s čím moudrý souhlasí nebo co popírá. Je to totiž jen to, čeho pravdivost nebo nepravdivost je zřejmá. Právě tak málo je toho, co lze bez váhání přijmout a co zavrhnout. Je to pouze to, co se všeobecně považuje za naprosto nutné nebo škodlivé. To ostatní nelze považovat ani za jedno, ani za druhé, a je třeba užívat toho s mírou, jestliže vůbec.

7. Právě na tomto místě vyslechněme užitečné a přímo zlaté napomenutí a poučení Senekovo (list 8): *Dodržuj ten zdravý a prospěšný způsob života, že svému tělu povoluješ jen tolik, kolik postačuje pro zdraví. Je třeba zacházet s ním tvrději, aby duch bídně nezahynul. Pokrm ať ztiší hlad, nápoj ať uhasí žízeň, oděv ať chrání před zimou a obydlí ať je ochranou proti tomu, co ohrožuje tělo. Opovrhuj vším, co není nutné potřebné. Mysli na to, že kromě ducha v tobě není nic velkého. A pro velkého ducha není nic velké.*⁷⁰

*Proti rozkošim čili rozmařilosti.*⁷¹

1. Je třeba myslet na krátkost tohoto života a na nekonečnost života věčného.

2. Tak jako sladkosti ve velké míře přijímané do těla vytvářejí žluč, tak také rozkoše vytvářejí jed ducha. Proto si to, co mudrc řekl o vině, myslí i o rozkoších (Př 23,32).⁷²

3. Rozmařilost si stále vymýšlí něco nového a tím se hubí.

4. Rozkoš vykoupená bolestí škodí. K tomu však všechny rozkoše směřují, v tom nacházejí svůj konec.

5. Rozmařilci jsou horší než zvíř, neboť zvířata se oddávají rozkošim pouze z nutnosti a sama se jimi neničí.

O rozmařilosti viz Seneca, listy 91 a 115.⁷³

206 Pansofia

Proti opilství a marnotratnosti.

Opilství je, za prvé, samo o sobě neřestí více než zvířecí, za druhé, uvolňuje a podněcuje jiné neřesti (Seneca, list 84⁷⁴). Vstupuje vno a odchází z tajemství. Rabínský výrok.⁷⁵

Vino a opojný nápoj jsou v Písmu zakázány těm, kteří se zabývají závažnými záležitostmi, a to božskými i lidskými. Týká se to kněží (Lv 10,9), krájan složili nazírský slib (Nu 6,3).⁷⁶

Opilství není nic jiného než veselé šilenství. Opilec je jen vyprahlá pemza, věčně žíznivá houba. Opilství je stále kouřící a dýmající komin, který zatemňuje mysl černým mračnem, tělo vystavuje škodlivému povětří a nakonec svého čitatele všelijak postihuje, až ho přivede do hrobu.⁷⁷

Proti prostopášnosti a nevázanosti.

Co je to smyslná nevázanost? Je stejně zhoubná jako jiná, ale ještě nemravnější. Být prostopášný je zvířecí.

Pod tímto označením se rozumějí nejen cizoložstva nebo krvesmilstva, znásilnění, prostituce a nemanželské obcování, nýbrž také veškerá smyslná chlípnost, nestoudné polibky, milostné písničky, neslušné řeči, ale i nemravné myšlenky. To všechno je nestoudnost a poskvřňuje ducha.

Ty tedy buď mravný, cudný a bezúhonný. Ať ve tvých posuncích není žádná rozpustilost, ve slovech žádná nemravnost a ve skutcích žádná nestoudnost.⁷⁸ Nevázaní lidé nabývají zkušeností, že v nečisté žádosti je mnoho hořkého a že koneckonců není nic smutnějšího než nemravná rozkoš. A tak se snaž dosáhnout té nejpříjemnější zkušenosti, že není nic radostnějšího než bolest, kterou jsi zakusil, když ses vyhýbal hříšnému skutku.

Proti hrabivosti.

Bezúdná touha po majetku plodí hrabivost. Je to neukojitelné zlo, protože hrabivec se nikdy bohatství nenasytí (a přitom se bojí, že mu budou scházet ty nejnútější věci, a usiluje dovolenými i nedovolenými prostředky o zbohatnutí). Třebaže vlastní měšce nacpané penězi, truhly přeplněné ošacením a skříně nabitě cennostmi a všelijakou výbavou, přesto má strach z nouze a uprostřed hojnosti zakouší chudobu. Stejně nakonec nekale nabyté jmění nekale promrhají marnotratní dědicové.

K tomu, abychom unikli tomuto duchovnímu moru a zapudili ho od sebe, nám velmi pomůže, když svou mysl zabezpečíme následujícími protilehkami.

1. *Je pustou marností mít dům, vzácné zařízení a ozdobné předměty všeho druhu, které si majitel obstaral nikoli pro svou potřebu, nýbrž pro oči diváků, protože všechno je třeba měřit užítkem. K čemu slouží bota větší, než to noha potřebuje? K čemu pancíř, plášť a zbraně větší, než je přiměřené?*⁷⁹ A tak je to i s měšcem a přebytečným zlatem a stříbrem. David prozřavě odmítal přijmout Saulovo roucho.⁸⁰ Známý filozof vrátil králi zlato, které mu král přinášel. Stejně si počínáme i my vůči Bohu, a když nám nabízí víc, než potřebujeme, modleme se k němu spolu s moudrým Agúrem: *Nedávej mi chudobu ani bohatství (Př 30,8) –*

Seneca to v listě 25 říká krásně. *Přirozenost si vyžaduje chléb a vodu. Nikdo není tak chudý, aby to neměl, a každý, kdo svá přání omezil jen na to, bude ve štěstí soupeřit se samotným Jovem.*⁸¹

2. Mít pole, vinice, stáda dobytka a jakýkoli druh zisku, to všechno ve větší míře, než je třeba, je marná lopota a pachtění. Přirozenost si totiž vyžaduje jen to, co je potřeba, a spokojí se s málem, takže podobný šilenci se zdá být člověk, který se dychtivě shání po něčem, čím by se rozptýlil a umopil.

Pansofia 207

3. Stejně jako na cestě, tak také v životě platí, že čím volnější má kdo ruce a je méně zatížen zavazadly, tím lehčeji a příjemněji se mu kráčí. Co je tedy bohatství? Mnoho zavazadel na krátkou cestu.

4. Jídlo, šaty, dům, zařizení, peníze, to vše si opatřujeme jen pro uspokojení životních potřeb. Tomu však nesmírné bohatství neprospívá, ale naopak to ztěžuje, stejně jako velký náklad zatěžuje loď.

5. Samo zlato se neliší od bláta, když ho nepoužíváš, až na to, že se víc natrápíš s jeho hlídáním. A také způsobuje, že zatímco o ně usiluješ, zanedbáváš právě to, o co se má člověk starat především.

6. Usilovné hromadění bohatství spojené se zanedbáváním zbožnosti je službou modlám.

7. Život boháčů je venku vystaven úkladům a doma je v nadhledem pro ničemníky (Seneca, list 81).⁸²

(Stručně řečeno: Soběstačnost je bohatstvím přirozenosti.⁸³)
V tomto případě je nejbezpečnější vydat se střední cestou, to znamená usilovat o šetrnost a vyhnout se jak *skrblictví*, tak *marnotratnosti*. Neusiluj o nadměrné bohatství a netrap se s jeho hromaděním. Zároveň ho nemoudře neodmítej a nerozhazuj, ale buď šetrný. Všechno, co získáváš a vydáváš, zapisuj do účetní knihy příjmů a výdajů. Nebudeš-li trpět nouzí, budeš dost bohatý a sama šetrnost bude tvým pokladem.

Chceš přesto znát umění, jak zbohatnout? Můžeš se mu vkrátku naučit. Omezuj svou chtivost! Pak pochopíš, kolik je toho, co můžeme postrádat. Diogenés byl bohatší než Alexandr, protože více bylo toho, co si mohl dovolit nepožadovat, než toho, co Alexandr mohl dát.⁸⁴ Moudrý člověk nikdy nestrádá nouzí, neboť žije spokojen se svým údělem a dává pozor, aby vydání nepřevýšila jeho majetek. *Nouzí bys netrpěl, majetku šetrně užívej svého*, zpívá básník.⁸⁵ Je to přesně tak. Rok má velká ústa.⁸⁶ Nedostatkem bude trpět ten, kdo svůj majetek promrhá, kdo více vydává než shromažďuje. Nechtít stále něco kupovat, to představuje příjem. Žít tedy spokojeně s tím, co mám, je největší bohatství. Zvykej si proto na málo a nevztahuj svou touhu na to, co přesahuje tvé možnosti. Pak budou pravdivé Horatiovy verše:

Máš-li žaludek zdravý i prsa a nohy, pak nic ti většího nebudou moci ni královské poklady přidat.⁸⁷

Blahoslavení chudí duchem, praví Kristus (Mt 5⁸⁸). To znamená ti, kteří jsou připraveni na chudobu a vůbec na všechno, co Bůh přikáže. Jsou to ti, kteří se odevzdaně zřikají všeho, aby jejich duch nebyl zapleten do pozemských věcí, neboť takovým Bůh zaslubuje království nebeské. Takto je dovoleno vlastnit třeba i svět, aniž si však přivlastníme nebo zotročíme ducha.

Byli bychom sami sebou, kdybychom se nestarali o zbytečnosti a kdybychom se spíše snažili naplnit si ducha než zadky, břicha nebo oči –

Kdo rozmnožuje bohatství, rozmnožuje starosti. Rabínský výrok. Hlodej a hryzej tu kost, kterou ti přidělil osud.⁸⁹

Loď zatěžuje nadměrný náklad, duši zase zbytečné bohatství. Touha po majetku je dětinské přání (Seneca, list 116).⁹⁰ Je lépe se obrátit k touze po skutečném dobru, abychom se stali pány veškerenstva.

Sluší se, abychom měli smýšlení Kristovo (1 K 2,16). Jaké bylo Kristovo smýšlení o bohatství, je jasné (2 K 8,9). Ačkoli byl bohatý, chtěl se stát chudým, nechtěl nic vlastnit a ani k tomu nevybízel. V tom nás odkazuje na příklad ptáků a lilí. Sám pak, pokud co měl, nechtěl to spravovat, ale svěřil to Jidášovi, a ne ostatním, které měl raději.⁹¹ Tak i sám nebeský Otec skutkem dokazuje, do jaké míry si cení bohatství, když je většinou svěřuje do správy bezbožníkům. Ukazuje tak, že to není to pravé dobro, ale že těm, kteří trvalejší dobro zanedbávají, svěřuje alespoň menší.

Budeš-li žít podle přírody, nikdy nebudeš chudý (Seneca, list 16, 17, 18, rovněž 20, 21, 91 a 120).⁹²

Soběstačnost.

Jsou tři druhy rozumnosti, jež se vztahuje k vnějším statkům při jejich získávání, uchovávání, užívání.

Rozumně získávání od člověka chce, aby nabýval,

1. čeho je třeba;

2. kolik je toho třeba;

3. dovolenými a chvályhodnými způsoby.

Ne všechno se přece hodí všem. Zemědělec spojený s půdou potřebuje hospodářství, louky, zahrady, dobytek. Obchodníci potřebují peníze a zboží, to zase nepotřebují ve stejné míře. Kdo má velké hospodářství, potřebuje hojnou čeleď. Kdo má hojnou čeleď nebo mnoho poddaných, potřebuje velké příjmy. Kdo se zabývá velkými obchody, potřebuje hodně peněz.

O rozumném uchovávání platí výrok: Není všednější ctnosti než –

Rozumného užívání se týkají tři pravidla.

1. Neužíváš-li věcí, je zbytečné je vlastnit (Kaz 5,10). Co je platný pohled, není-li povolen užitek?

2. Co se neužívá, bývá i břemenem, tak jako bota, jež je větší, než noha potřebuje.

3. Bývá i ke škodě. Neboť vše, co zatěžuje, to unavuje, co unavuje, to vy-siluje a nakonec škodí. Dokonce se dá říci, že neužívat znamená zneužívat.

O ctižádostivosti, pyše, zpupnosti apod. a o tom, jak je třeba se jim vyhýbat

I. Co je ctižádostivost?

Ctižádostivost je úsilí vystoupit výše, než požaduje řád věcí – Verulámský, str. 356.⁹³

Nesmí se zaměřovat se *soutěživostí*, jež je jakýmsi brusem ctnosti. Působí proti pohrdání sebou samým, a to na základě principu, že sousední věci se navzájem podněcují a brousí, jako jeden teřavý uhlík zapaluje druhý.

Charakteristickou vlastností ctižádostivosti je přání ostatní předčít nebo nikoho nepustit před sebe.

II. Z čeho vzniká?

1. *Ze zneužití panství, které člověku propůjčil Bůh*. Bůh přece řekl: Panujte nad stvořeními (Gn 1,28). Naše mysl se však tohoto svého práva drží tak přísně, že dychtivě touží skoro nikde nechybět a všude mít vrch. A tento podnět přirozenosti je tím jediným pramenem, z něhož tryskají mnohé proudy našich zápasů a zaplavují svět, ovšem ve špatném směru. Lidé totiž tuto touhu panovat neuplatňují na sebe samé, ale každý ji odvádí jinam, kde se slévá s tužbami jiných. Z toho pochází svár a boj lidských vůlí, které se všelijak proplétají po způsobu mořských vln. A co kdyby se lidé naučili neopouštět své nitro, zdržovat se ve svém středu a poroučet ani ne tak věcem, jako spíše každý sobě samému jako pánu nad věcmi? Nesplní pak tento podnět naší přirozenosti úkol, který podle nás má? Neujme se vlády nad pohnutkami, tužbami a city? Rozhodně k tomu dojde, pokud si lidé jako pravidlo osvojí toto:

Kdo sebe přemůže mocí, silnější bývá než ten, kdo přepevný dobude hrad: nemůže větší být ctnost.⁹⁴
To je vzato ze Šalomouna (Př 16,32).

2. *Ctižádostivost* též vzniká z hlouposti a neznalosti sebe. Sláva, jež vzešla z ušlechtilých a čestných skutků, je skvělou odměnou za ctnost. Jestliže se někdo nesnaží zasloužit si ji řádným způsobem a nevyvíjí úsilí oprostit se od pohrdání, je odrodilec a zrádce sebe samého. Je dokonce zlehčovatelem samotné ctnosti, je jimž vavřinem pohrdl. Je totiž dovoleno vydat se za dobrou pověst, ovšem po cestě ctnosti. Ctnost pak za sebou vleče svůj stín – rou chválu. Ale běda! Jak se valí ta dravá bystřina *ctižádostivosti* z pramene hlouposti a neznalosti sebe samého a mnohé odvléká do prázdna, ba i do záhuby! Takoví lidé si osobují přehnané nároky a buď se mlčky vypínají, nebo se veřejně sami sebou i vším, co mají, chlubí, chvástají a bezmezně povyšují. Také se ti prázdni chlubilové uboze doprošují o pocty a úřady a neodbytně, někdy i směšně se domáhají přízně davu.⁹⁵

III. *Proč se ctižádostivosti vyhýbat?*

1. Být nadřazen jiným není přece nic jiného než okázale vyhlížející mrzutost. Každý by se jí vyhnul, kdyby věděl, jaké moře zla v sobě zahrnuje.
2. Jestliže sláva nemá svůj původ v ctnosti, je jako dým a nemá dlouhého trvání. Má-li původ v ctnosti, pak si jí nevšímejme. Ctnost totiž nedělá nic kvůli vnějšímu lesku, protože je sama sobě tou nejkrásnější odměnou. A tak musí ctnost mít slávu za následek a nesmí si ji vynucovat, tím méně na ni ličit. Vysoké postavení získané podvodem, ctižádostí a těmi nejhoršími prostředky nesmí stát za to, aby si ho čestný muž vážil.
3. O tom, jak marná a krátkodobá záležitost je posmrtná sláva nebo lačnatná je ctižádostivost, viz Seneca, list 146,62.⁹⁶ O tom, jak hrozná, marná a nicotná je ctižádostivost, viz Seneca, list 85.⁹⁷
4. Ctižádostivost je neukojitelná. Jakmile se dosáhne něčeho, co se zdálo být vrcholem, ukáže se, že je to jen stupínek.
5. Dychtit po slávě a panování je přirozená věc. Když se však překročí meze, má to za následek pád do toho nejhoršího.

IV. *Jak ji lze napravit?*⁹⁸

1. *Poniženost.* Člověk se latinsky řekne *homo*, což souvisí se slovem *humus* – hlína, země.⁹⁹ Tedy poniženost až k zemi je pro člověka tou nevhodnější ctností. Je jistě nejbezpečnější držet se u země a nedychtit po výškách, neboť výšinu většinou provází prudký sráz. Naproti tomu kdo má pod nohama zem, nemá, odkud by spad'.¹⁰⁰

2. *Skromnost.* Nechť tě všude doporučuje tvá skromnost! Svě dobré stránky si nechávej pro sebe a nevystavuj je na odiv. Starej se spíše o to, abys ctihodný byl, než se jím zdál. Nabízí-li se ti zasloužená pocta, s úctou ji přijmi nebo ji skromně odmítmi, jestliže to tvé poměry neumožňují.¹⁰¹

Nic nedělej, neříkej a nezamýšlej jen pro povrchní lesk. Bdi sám nad sebou, i když se nikdo nedívá, a ještě více, když se dívá a protože se dívá. Jednej tak, aby se nezdálo, že odsuzuješ všechno, co sám neděláš nebo necítíš. Je dovoleno být moudrý, je dovoleno žít v dostatku, je dovoleno vynikat, ale bez okázalosti a bez závisti.

Sobě žij, s sebou přebývej, o velké nesnaž se věci.

Mohutným příválům vod maličká unikne loď.¹⁰²

Jestliže tě Bůh přece postaví na světlo, hled', abys svítil, a ne čadil. Raduj se pak z toho, že o tobě dobří lidé mají uctivé mínění, a nezpychni. Boha uznávej za původce i činitele veškerého dobra a sebe pokládej za nástroj v jeho ruce. A proto líbej ruku jemu, nikoli sobě. A máš-li učinit něco výjimečného, požádej Boha o pomoc a mlčky se pusť do díla. Neopěvuj vítězství před jeho dosažením. Čekej, až pochválí původce samo dílo nebo ústa jiného člověka. Atd.

Součástí ctižádostivosti je také *vychloubačnost*, o níž krásně píše Seneca v listě 69. Jedním druhem vychloubačnosti je také přehnaná mlčenlivost

i přehnaná zvanivost (tamtéž). O hloupém chlubení se vnějšími statky viz list 41, rodovým původem a rodinou list 44, bohatstvím list 89.¹⁰³

Je pošetilé chvástat se, že jsi potomkem vznešených (šlechtických) rodičů, když sám jsi špatným člověkem a svou nemravností jen působíš hanbu svému skvělému rodu.

Všichni se jistě skládáme ze stejných prvků a všichni máme stejný původ. Pohrdat neurozeností znamená vlastně kárat skrytě Boha, jenž je původcem zrození.

Sem také patří *přepych v odívání*.

Užitečný oděv vynalezla nutnost, nákladný zase přepych a vybraný marnivost. Když kolem toho vznikly různé fevnivosti a spory, bylo zavedeno mnoho zbytečného a škodlivého, takže chválu sklízí i to, co dost málo přispívá k ochraně zdraví. A proč se máme pyšnit něčím, co je i pokrývkou i svědkem naší mrzkosti?

Troufalost znamená, že se člověku zdá, že má větší schopnosti, než opravdu má.

Proti těmto a podobným neřestem povýšeneckého ducha je třeba se postavit následujícím způsobem.

Je nutné utvrdit ducha v tom, aby vydržel a bez stěžování snášel vše, cokoli ho potká.

Pro ducha velice nízkého je charakteristické, že není schopen se vyrovnat s ničím, co se mu přihodí, ať už je to pocta nebo potupa, bohatství či chudoba, lahůdka nebo hlad – –

Velký je naproti tomu ten, jak praví Seneca v listě 5, kdo užívá hliněného nádobí stejně, jako by bylo stříbrné, a není menší ten, kdo užívá stříbrného nádobí, jako by bylo hliněné.¹⁰⁴

[– –]

Zvědavost je nezřízená touha poznat věci neužitečné a zakázané. Některé lidi přivedla k takovému šílenství a bezbožnosti, že z touhy po vševědoucečnosti uzavřeli (je skoro bezbožné to i vyslovit!) smlouvu s ďáblem.

Zvědavost je nerozvážná a musíme se jí vyhýbat.

1. Protože nikdo nemůže vědět všechno a není to ani dovoleno, ani ku prospěchu.

2. Některé věci je dokonce prospěšné nevědět. A sice to, co není užitečné znát nebo co není naše věc, či co nás zbavuje klidu, jestliže to víme. Proto dal Julius Caesar spálit listy občanů a Konstantin polemiky biskupů.¹⁰⁵

3. Naopak, tou nejlepší snahou je přání vědět, kolik toho nevíme, aby z toho vzešel podnět k dosažení pravého vědění a k zavržení jalového moření ducha.

4. Ten, kdo hojně rozmnožuje moudrost, rozmnožuje bolest,¹⁰⁶ protože v jasnějším světle je lépe vidět nedostatky i nemožnost napravit zakořeněné nepravosti. Je ovšem smutné, když se člověk trápí, protože nemá žádný úspěch.

Je tu zapotřebí uměřenosti.

Neuč se všemu možnému, ale vybírej si. Neuč se tomu, co je jalové, ale tomu, co je užitečné.

Přestaň se zajímat o to, co se tě nijak netýká.¹⁰⁷

A jako moru se vyhýbej všetečnosti. To, co nám nebylo uloženo, to se nás netýká, co se nás netýká, to nevyžaduje naši péči, a co nevyžaduje naši péči, není ani třeba znát (Sir 3,22.23).

Klid ducha si zjednáваме nejen tím, že děláme to, co je správné, ale i tím, že děláme málo věcí. Neboť ze spletitosti našeho konání (a ta se musí

objevit všude tam, kde se přetěžujeme) vzniká duševní zmatek. Žádný zvě-
davec si tedy nedopřává klidu a je svým vlastním mučitelem.
Je hanebně být cizincem ve vlastním domě a hospodářem v cizím.¹⁰⁸

O sebeovládání v protivenstvích

Za klidné pohody je kormidelníkem kdokoli. Když však zesílí větry, pak je to úkol, pak je to práce řídit loď. Totéž musíme soudit i o běhu svého života. Vždyť kdo může mít tak šťastnou plavbu, že ho čas od času nezachvátí nebezpečné vlnobití? Každému se může stát to, co se někomu stává.¹⁰⁹ Co tedy máme dělat?

V takovém případě¹¹⁰ je zapotřebí *statečnosti ducha*, jež by všechno překonala *vyrovnaností, velkodušností a trpělivostí*.
Vyrovnanost připravuje ducha k tomu, aby přijímal stejně zdar i protivenství.

[Jak si zachovat téhož ducha ve zdanu i protivenství, učí Seneca, O blaženém životě, kap. 25.¹¹¹]

Velkodušností čelíme beze zmatku náhlým příhodám. Její pomocí se snažíme nalézt způsoby, jak předvidat, že se my a naše předsevzetí ocitáme v nebezpečí, a jak se těm náhodám prozíravě vyhýbat nebo je v klidu zvládat, jestliže je shledáme nevyhnutelnými. Sem tedy patří umění vypořádat se s nahodilostmi a pojednání o rozumnosti, s níž jim čelíme. Zde je vhodné místo něco o tom říci.

I. Náhoda je neobvyklá událost, k níž dochází mimo očekávání.

[Filozofové vesměs rozlišují mezi náhodou a osudem, a to tím způsobem, že náhoda má místo mezi věcmi, jež nejsou nadány rozumem, zatímco osud se vztahuje k člověku, když se mu přihodí něco, co nezamýšlel. Když například vítr shodí se střechy tašku, která zabije komejdoucího člověka, je to náhoda. Jestliže však dřevorubci vyklouzne sekera a zabije vedle stojícího člověka, je to osud. Podle toho pak rozlišují mezi událostmi náhodnými a osudovými. My však je považujeme za totéž a nevidím důvod, proč by se mezi nimi mělo rozlišovat.]

II. Náhody pocházejí z věcí blízkých a neočekávaně se naskytnuvších.

[Tvrdím, že náhody pocházejí z jiných věcí, neboť nic nepůsobí na sebe samo. Pocházejí z blízkých věcí, protože vzdálená věc na jinou vzdálenou nepůsobí. Pocházejí z věcí neočekávaně se naskytnuvších, neboť upozorujeme-li, že se blíží něco, co může být na obtíž, většinou tomu díky lidské prozíravosti předejdeme.]

III. Náhodám je podřízeno každé stvoření.

[Všechna stvoření totiž spolu navzájem sousedí a navzájem se pronikají, takže nejen dochází snadno k tomu, že jedno narazí na druhé, střetne se s ním, poškodí ho a zničí, ale je dokonce nemožné, aby stvoření do sebe nenarázela, nestřetala se, nepoškozovala se navzájem a neničila. Proto tedy nejen Šalomoun, nýbrž sama skutečnost svědčí o tom, že všechno pod sluncem je marné, prchavé a přechodné.¹¹² Seneca říká o člověku: *Nikomu se nepoštěstí narodit se beztravně (O útěše)*.¹¹³ Na způsobu existence lidstva je nejbídnější skutečností okolnost, že se rodíme jedním jediným způsobem, ale umíráme mnohými (Přírodní otázky 2,3).¹¹⁴]

IV. Ze všech stvoření je náhodám nejvíce podroben člověk, u něhož náhodám podléhá všechno.

[Je tomu tak proto, že je ze všeho složen a do všeho zapleten. Co se tedy může přihodit tu a tam nějakému stvoření, může se přihodit člověku, a jemu jedinému se může přihodit všechno. Může oheň vyhasnout? Lidský život také, protože je ohněm. Může voda vyschnout? Štávy v člověku také. Dá se dřevo fezat, štípat a pálit? Lidské údy také. Lze živočicha oslepit, ohlušit, vykloubit mu údy, vystrašit ho, zranit nebo zabít? Člověka také. Mohou andělé padnout, zhršit a propadnout zatracení? Člověk také. Nikoli neprávem tedy říká řecký básník Euripidés, že člověk je neštěstí.¹¹⁵ To vše se ovšem týká nejen lidského těla, nýbrž i duše a vůbec všeho, co k tělu a duši patří nebo z nich pochází. Jako příklad uveďme lidské myšlenky, slova nebo činy. Dost často se přece stává, že člověk myslí, mluví a jedná jinak, než očekává nebo zamýšlí. A ještě mnohem častěji neodpovídají úmyslům důsledky toho všeho. Vždyť i tehdy, když výsledek je přiměřený snaze, je to náhoda, protože to vyjít nemuselo. Říká se, že vše, co neočekávaně přichází na mysl, vyklouzne z úst nebo se přihodí, je náhoda.]

V. Z lidí jsou náhodám podrobena spíše ti, kteří jsou více zapleteni do záležitostí světa.

[Náhody totiž pocházejí od věcí ve světě. Čím více je tedy věcí, do nichž se člověk plete, tím méně je schopen být ve střehu. To plně platí o všech druzích jsoucen. Uveďme příklady. Čím více míst někdo navštíví, tím snáze narazí na náhodu, čím více spotřebuje potraviny, tím snáze ho potká choroba, čím více přemýšlí, mluví a jedná, tím snáze narazí, zbloudí a propadne zmatku, čím více je lidí, s kterými se stýká, tím snáze utrpí pohanu.]

VI. Všechno se přihází všem.

[To je, může se přihodit a obvykle se také přihází. Stejně jako se věci navzájem postřekují sem a tam, takový také mají účinek bez ohledu na osoby. Proto nemoci, smrt a vůbec všechny velmi smutné věci postihují stejně moudré jako hloupé, krále jako zebřáky, dobré jako zlé. To ho přáteli, jejímž jádrem je otázka, zda jsou zlem více postiženi zbožní nebo bezbožní. První nemají ani jedni, ani druhí, protože osudy všech smrtelníků jsou podobné (Kaz 2,14). Proto praví Seneca: *Náhoda jednou najde cíl, který minula*.¹¹⁶ A také: Každému se může stát to, co se někomu stává. Vše, co se dříve mohlo přihodit, může se přihodit i nyní (Kaz 3,14-15).]

VII. Dochází jen k takovým náhodám, k jakým je vhodná příležitost. Nebo-li: Jen tam je náhoda, kde je k ní příležitost.

[Všechno se sice přihází všem, ne však všechno všude. Na zemi nikdo nemůže upadnout, na suchu se utopit, doma zbloudit, na samotě nelze nikomu vpadnout do řeči. Zato však mořeplavcům se stává, že se utopí, cestujícím, že je někdo oloupi, bojovníkům, že padnou, těm, kdo krácejí po kluzkém povrchu nebo po prudkém srázu, že upadnou, opilcům, že se jim točí hlava a že zvracejí (Př 23,29-30).]

Více o tom viz ve Světě lidské dovednosti v oddíle o umění vypořádat se s nahodilostmi.

O umění přemáhat těžkosti poučuje Seneca Lucilia v listě 13 a v listě 89. Proti urážkám ho vyzbrojuje v listě 72.¹¹⁸

Obecné pravidlo zní: K velkým věcem je zapotřebí velkého ducha.

Bacon z Verulam¹¹⁹ (str. 352) učí, že se nemáme tak těžkostí stranit, jako jim odolávat. Strom vystavený náporu větrů stojí pevněji a nepodléhá jim. Maso bez soli schnije a stojatá voda se zkazí.

Je třeba snášet i největší ztráty (Seneca, list 42).

Statečným a silným mužem není ten, kdo se vyhýbá námaze, nýbrž ten, jehož duch roste obtížností úkolů (Seneca, list 22¹²⁰).

Trpělivost.

Trpělivost je ctnost, jež nám umožňuje statečně přestát zlo, jemuž nebylo možné se vyhnout. Proto ten, kdo nesejde z přímé cesty, se otuží proti všemu.¹²¹

Trpělivost doporučuje Kristus: Svou stálostí získáte své duše (L 21,19). Největším štěstím pro člověka je vlastnit svou duši. A o co dokonalejší je naše trpělivost, o to dokonaleji vlastníme svou duši.

Kristus nás také trpělivostí a snášenlivostí vykoupil a naše duše nám vrátil. Proto se také musejí trpělivostí uchovávat. Neboť všechno se nejlépe uchovává tak, jak se získává.

Pomůcky trpělivosti.

1. Každému se může stát něco, co se někomu stává. Proč by tedy každý, kdo je člověkem, měl těžce nést, že se mu stalo něco lidského? Je to jako kdyby se chtěl rozčilovat lékař, když jeho nebo někoho jiného přepadne horečka, či kormidelník, že se zvedá nepřívznivý vítr (Seneca, list 92¹²²).

2. Nemůže dojít k ničemu nesnesitelnému. Jestliže totiž je něco nesnesitelné proto, že s sebou přináší rychlý konec, není to pak nesnesitelné, poněvadž to lze v kratičkém okamžiku překonat. Jestliže to nepřináší smrt a přitom trvá dlouho, je to snesitelné. Nic není nesnesitelné, pohlížíš-li na to z té stránky, z níž to lze uchopit a přestát, neboť každá nádoba má ucho (podle Epiktéta).¹²³ Takto se dívej i na mučednictví, nikoli jako na to, co přináší bolest, nýbrž jako na bránu do nebe.

3. Všechna protivitvenství musíme vztahovat k Bohu. Protivitvenství nepřicházejí bez zásahu Boží prozřetelnosti, ať už přicházejí odkudkoli (od přátel nebo od nepřátel). Bůh ví, že je to tak třeba, aby se oslabil naše duchovní změkčilost (Besold 109, 113 a 123¹²⁴).

4. Boží prozřetelnost to stále zařizuje tak, aby protivitvenství byla statečným mužům ku prospěchu, neboť pohodlí ducha oslabuje a ochromuje, zatímco protivitvenství povznáší a posiluje. Nenašel by se příklad velkého člověka, kterého nezformoval kříž. Je naopak nekonečně mnoho příkladů těch, které úspěch zkazil, jako například Adama, Šalomouna atd. Neodevzdávej jinému moc nad sebou. To nastane tehdy, když nebudeš schopen snášet bezpráví, a tak poskytněš zlovolníkům příležitost k tomu, aby tě utiskovali. Je lépe podle apoštola napomenutí přemáhat zlo dobrem.¹²⁵

5. Utrpení je brusem ctnosti. Bez protivitvenství ctnost chřadne jako strom bez vláhy a bez větru. To chtěl na svém těle předvést Syn Boží, a proto si zvolil život vydaný utrpením. Z toho také čerpá smysl výrok, že nešťastný je ten, koho neštěstí nepodrobila zkouškám (viz Seneca, list 95¹²⁶).

6. Trpělivost je známkou toho, nakolik jsme se přiblížili Boží podobě. Vždyť ten, kdo si stěžuje, prozrazuje tak, že se dosud nepodrobil Boží vůli. Kříž také odkrývá masku ctnosti, která bez zkoušek pokušení a protivitvenství slouží k zakrývání neřesti.

7. Proto jsme byli povoláni (Besold 110,26; 17.29 a str. 116, 49,57¹²⁷). A Kristus napřed podstoupil utrpení, než byl oslaven. Proč bychom se my měli pokoušet o opačný postup nebo o přeskočení utrpení?

8. Jestliže nás zasáhne neštěstí, je to buď z naší viny, nebo bez ní. Je-li to opravdu náhoda, na koho se rozhněváš? Snad ne na Boha, jenž je správcem náhod? To by byl hřích. Cožpak on zařizuje věci podle naší vůle? Trpíš-li neštěstím z vlastní viny, pak vůbec není na místě pohoršení, ale spíše opatrnost do budoucnosti.

9. Jestliže ti nějaký člověk ublížil, zamysli se nad tím, zda tak učinil vědomě nebo nevědomě. Když nevědomě, není zde příčina k pohoršení, ale jde o náhodu, a na tu se hněvat je šílenství. Bylo-li to vědomé, uvaž, zda byl veden představou dobra nebo zla, a můžeš-li, oprav jeho špatný názor a on ti přestane ubližovat. Jestliže totiž uznáš, že ve skutečnosti jsi to byl ty, kdo mu zavinil příčinu, naprav sama sebe a tak se ti obrátí v dobro i příkoří ze strany jiného člověka. Avšak v případě, že byl k tomu skutku veden nějakou zlomyslností, sotva se takové zlobě ubráníš. Přenech to Bohu, on to vyřídí sám, ty však se za toho zlého člověka modli. Je opravdu hoden slitování. Svě trpělivosti neukládej meze, je-li pravá, nechť je i všeobecná (Besold 108,18¹²⁸).

10. Konečně pak není spolehlivější lék na neštěstí než trpělivost. 1. Způsobuje, že je necítíme, protože kde není pozornost, tam není citlivost. 2. Vytváří návyk, který odstraňuje utrpení. Ti, kteří jsou stále šťastní, mají zhyčkané, netrpělivé smysly. K tomu se vztahuje rčení: Ke svobodě máme nejbližší, když ochotně snášíme otroctví. Celý život je utrpení. Potřebujeme tedy trpělivost (Žd 10,36). Tě se však učíme pouze trpěním (viz Besold 109, 22,35¹²⁹).

Protiklad ke statečnosti ducha tvoří jako její nedostatek *malodušnost* a jako její přemíra *opovázlivost* čili *nerozvážnost*.¹³⁰ O rozdílu mezi nimi viz ve Velké didaktice, ve Dvěřích jazyků nebo v Atriu.

Rozumného sebeovládání se také týká spis *Tvůrce štěstí*.

Jeho základ je shrnut do obrazného výroku: *Všechno je takové, jakým způsobem vzniká*.¹³¹ Nebo také: *Podrobit se vedení Prozřetelnosti je snadné a blahodárné, vzpěčovat se mu je obtížné a zhoubné*. Neboť když Bůh chce

užívat služeb některého člověka, dá mu trojí. 1. Dá mu k tomu *patřičné prostředky* duševní, tělesné i vnější všeho druhu. 2. *Povolá ho a pobídne odkudně, vhodné příležitosti*, aby si mohl promyslet, čeho je třeba, přistoupit k čí. 1. člověk nic nepodnikal proti Boží vůli; 2. neodmítal to, k čemu, jak sám první dělávají *ctížádostivci* a *opovázlivci*, to druhé *zavrženci*, to třetí *zavržených věcí*, takoví lidé přivolávají na sebe i na druhé zhoubu.

Dodatek k Napomenutí ze spisu Tvůrce štěstí.¹³² *Drž se v mezích umírněnosti a vždy chtěj spíše méně než více*. Tak se vyhněš ohrožení, a to v jídle, pití, práci, odpočinku, léčbě, vědění, slávě, bohatství, lidské přízni i ve styku s lidmi.

KAPITOLA IV

Rozumnost při řízení sebe samého spolu s jiným neboli *umění styku s lidmi* – SYMBIOTIKA.
Zde také o přátelství

Bůh nechtěl mít na světě člověka, nýbrž lidi. Nechtěl také, aby žili rozptýleně, každý ve svém obydlí, se svými zájmy a mravy, ale aby žili pospolitě pro dobro každého jednotlivce i společné dobro všech. Více lidí vytváří celek pomocí přátelství, smlouvy, sňatku, rodiny, královské vlády a jiných prostředků, jež zde budeme zkoumat.

Základem symbiotiky je láska mezi manžely, rodiči a dětmi, bratry a sestrami, pokrevními i nepokrevními příbuznými i mezi známými. Celé lidstvo je totiž složeno z takových spojení buď blízkého, nebo vzdáleného stupně.

Druhy vzájemných styků:

1. S každým, koho potkáš, ať je to známý nebo neznámý, přítel nebo nepřítel.

2. Se skutečným přítelem, to znamená s někým, koho jsme si zvolili pro obzvlášť důvěrný styk.

3. Manželé, tedy muž a žena spojení nerozlučným poutem.

4. Sourozenci. Příbuzenstvo.

5. Celá společenství.

Prostředky rozumného styku mezi lidmi jsou ctnosti. Pokud je někdo pěstuje, nemůže být jeho vztah k ostatním jiný než *čestný, užitečný a laskavý*.

[Ani pro jednotlivce přece neplatí jiné zákony cti doma a jiné mimo domov. Avšak stejně jako každá pospolitost je jen sdružením lidí, tak i styk mezi lidmi není ničím jiným než společně prováděným cvičením se v ctnostech. A poněvadž jen to, co je čestné, je opravdu užitečné, musí být čestný vztah k lidem zvlášť užitečný, jak dosvědčuje Písmo, když říká: *Doufej v Hospodina, konej dobro, v zemi přebývej, a budeš se popásat na jejím bohatství* (Ž 37,3). Nechť zkrátka s jistotou očekává Boží přízeň i přízeň dobrých lidí ten, kdo má poctivý vztah k lidem.]

Z ctností je ovšem každá potřebná jiným způsobem. Některé jsou nezbytné naprosto, a to jako pojítka, jiné jako ozdoba lidských vztahů vůbec, a další posléze jako zvláštní součást rozumnosti ve vztahu k lidem v různém postavení.

Pojítkem lidských vztahů jsou především svornost, spravedlnost a důvěra.

[*Svornost* sem patří proto, abychom žádného člověka neuráželi ani nepopuzeli. Je jistě lepší mít všechny lidi za své přátele než jednoho jediného za nepřitele. Je-li to totiž zlovolník, mů-

že způsobit dost neštěstí, byť by byl jediný. Když však přikvačel neštěstí, stěží může i mnoho přátel poskytnout dostatečnou podporu. A protože my, lidé, jsme bratry, musíme se uchránit před tím, abychom mezi sebou vyvolávali po cestě hádky (Gn 45,24).
Spravedlnost je tu proto, abychom se vzájemně neoklamávali. A konečně *důvěra* proto, abychom se o to, co se dotýká stejně nás jako jiných, také stejně starali a podporovali to, a abychom také všude tam, kde můžeme předejít nějaké nehodě svého bližního, ji opravdu předešli. Posléze abychom nezářadně užívali řeči a navzájem se zpravovali o všem, čeho je třeba.]

Ozdobou lidských vztahů je vlídnost, úslušnost a skromnost.
[Vlídnost má způsobit, abychom byli k sobě navzájem laskaví a přívětiví, avšak bez lichotek. Cílem *úslušnosti* je posloužit si navzájem ve všem, v čem si posloužit můžeme, avšak bez větečnosti. *Skromnost* je tu proto, abychom stejným způsobem snažili vůči jiným jak nadřazeně, tak i podřazeně postavení.]

Vlídnost musíme projevat vůči všem, aby urození nepohrdali stykem s neurozenými, bohatí s chudými, vzdělání s prostými a vůbec kdokoli stykem s kýmkoli. Musíme být k sobě vlídní při každé příležitosti, abychom se radovali z toho, že se sdružujeme jako lidé s lidmi.

[Boháč a chudák se střetávají, praví Salomoun, ale Hospodin učinil oba (Př 22,2). Poněvadž je tedy ten i onen Božím obrazem, údem Kristova těla a součástí lidské pospolitosti, je vadnější povážlivě, aby člověk pohrdal člověkem, zvláště měl-li by tím pohrdáníhodným být člověk zbožný, jenž si dobře vede ve svém povolání. Neboť ti, kteří si dobře vedou ve svém povolání, činí Boží vůli, a ten, kdo činí Boží vůli, se líbí Bohu. Proto si nečinní vzdělanci, šlechtivolání a boháč musejí uvědomit, že je nejisté, zda z Božího pohledu mají větší cenu oni nebo pracovití lidé, kteří jsou jinak prostí, neurození či chudí.]

Úslušnost musíme dávat najevo všem, abychom nepropásli příležitost prospět náklonností, slovem nebo skutkem každému, komu jen můžeme.

Prospívat všem je opravdu Boží dílo. Protože však toho člověk není schopen, ať se alespoň postará o to, aby mohl prospět mnohým. A poněvadž v Božím království se za největšího pokládá ten, který je nejmenší, tedy ten, který všem slouží,¹³³ musí se křesťan nejvíce starat o to, aby byl služebníkem všech. Nikoli však na újmu svědomí, které vyžaduje, abychom nebyli otroky lidí (1 K 7,27¹³⁴). Zkrátka, máme si navzájem sloužit poučováním, povzbuzováním a utěšováním, kdekoli se k tomu naskytne příležitost, a to s trojím cílem. 1. Protože sami v sobě obnovujeme cit pro Boží dobrotu. 2. Protože svého bližního povznášíme tím, že ho z temnoty nevědomosti, otupělosti a zármutku vytahujeme na světlo pravdy, čilosti a veselí. 3. Díky tomu se rozhojňuje sláva Boha, jenž je Bohem pokoje a radosti.

Skromností se musíme vykazovat vůči výše i níže postaveným, abychom nezapomněli na mírnost, jsme-li někomu nadřizení, nebo na ochotu k poslušnosti, jsme-li někomu podřizení.

[To znamená, že nám má být lhotejně, zda máme postavení nadřazené či podřazené, zda poroučíme nebo posloucháme, a to podle toho, jak to buď vyžaduje naše povolání, nebo jak si toho žádá praktická potřeba. Vždyť ani člověk, který sám není poslušný všude, kde si to vymáhá nutnost, nemůže požadovat poslušnost na jiných. *Nechť ten, kdo ví, že je někomu nadřazen, nenese těžce, že někdo jiný je zase postaven výše než on, zato však ať poslušnost, kterou vyžadoval, sám také poslušností splní. Stejně jako sám nechce nést těžký náklad břemena, nechť se také nepovažuje nakládat neúnosná břemena jiným. Jsme přece žáky pokorného a mírného mistra, který říká: Učte se ode mne, neboť jsem mírný a pokorný ve svém srdci* (Papež Lev a hab., 2. kvestie, 6. kánon Ten, kdo vi¹³⁵.)]

Zvláštní rozumnosti je zapotřebí vždy, když se máme stykat s lidmi odlišného povolání nebo s lidmi neznámými či nepřátelsky smýšlejícími nebo dokonce zjevně zlými.

S lidmi odlišného povolání musíme jednat skromně, abychom nějakým svým unáhleným posuzováním jejich záležitostí nezbudili jejich rozhořčení nebo posměch.

[Proto totiž malíř Apellés okřikl ševce, který nepřívětivě posuzoval oděv jim zobrazené postavy: *Ať švec neposuzuje nic než botu!* Proto se Apellův sluha vysmál Alexandrovi, když ten co si neznale vykládal o barvách. Proto byl staříčkový filozof Formión, když hovořil o válečnickém umění, nařčen Hannibalem z hlouposti.¹³⁶ Atd.]

Na tomto místě je třeba poznamenat *pro ty, kteří musejí mít bohaté styky*: Výhodnou pomůckou je v takovém případě vést si seznam přátel, do něhož se zapisují jména těch, s nimiž jsme přišli do styku. Velkou oblibu sklídí to paměti, ledaže ji někdo má zvláště vynikající jako Mithridatés. Římané mívali své nomenklátory.¹³⁷

S přáteli musíme jednat poctivě, s nepřáteli obezřele.

[Takový je přece ptíkáz Kristův: Buďte obezřetní jako hadi a bezelstní jako holubice.¹³⁸ Je tedy zapotřebí obezřetnosti vůči nepřátelům a bezelstnosti vůči přátelům.]

S neznámými lidmi musíme jednat obezřele, aby se člověk neprojevoval jako něčí přítel dříve, než pozná jeho mravy.

[A proto nejdříve pozoruj, jaké má mravy. Není totiž těžké třeba ihned si utvořit pravděpodobně mínění o někom podle jeho posunků, očí, řeči, oblečení a chůze, ledaže by šlo o člověka, který je znamenitým umělcem v oboru přetvářky. Když tedy zjistíš, že ses ocitl ve společnosti opovázlivce, tluchuby, falešníka, mrzouta nebo hlupáka, už se s ním nestýkej, pokud to nevyžaduje nutnost. Jestliže se nic z toho neprojeví, přesto buď obezřelý, protože do jeho ducha nevidíš. Mnohým již uškodilo, že každému na potkáni projevovali důvěru a přátelství.]

Přízeň přátel se musí udržovat úsluhami, nepřízeň nepřátel se musí překonávat dobrodiním a v žádném případě se nesmí roznécovat křivdami.

[To nazývá i apoštol Pavel v Ř 12,17-21.¹³⁹ Stejně jako se oheň neuhasi ohněm, nýbrž se jí ještě více rozpálí, tak také zbesíllost nelze uhasit zbesílostí.]

Abyste nám styk se špatnými lidmi nezpůsobil nějakou úhonu, musíme své srdce mocně obrnit dobrým předsevzetím, rozumností a trpělivostí.

Zijeme ve zkaženém světě a společnosti špatných lidí se všude nevyhne (1 K 5,10). Proto musíme dbát, aby nám neškodila. Škodit nám nebude, jestliže upevníme svého ducha, aby ho špatné příklady nestrhávaly, ale aby se jim právě naopak vzpíral. Stejně jako se sluneční paprsky neposkvvrňují ani tehdy, když pronikají na zločiny, tak i my budme skálopevní ve svém předsevzetí nechat se vést ctností. Poněvadž však nejsme andělé a ani nemáme podíl na nebeské čistotě, protože jsme dosud jen hlína, bude rozumné co nejméně se zaplétat do spolků s těmi špatnými lidmi, aby nás to nakonec jednou přece jen nesvedlo z cesty ctnosti nebo abychom tím, že vidíme a slyšíme jejich nespravedlivé skutky, netrápili svou spravedlivou duši (jak to o obyvateli Sodomy Lotovi říká Písmo, 2 Pt 2,8). Nejsou totiž zbytečná varování našich předků: Kdo chodí s kulhavými, naučí se kulhat.¹⁴⁰ Kdo se dotýká smoly, umaže se od ní. Ukonči to, co podnikáš společně s věrolomným nebo bezbožným člověkem, co nejrychleji se stáhni a vrať se k sobě samému a svým záležitostem. Vždyť přece když nějaký řemeslník jedná v případě potřeby s jiným řemeslníkem, neopouští kvůli tomu svou práci, nýbrž se k ní vrací. Stejně tak zbožný muž se sice dostává do styku s leccakými lidmi, k nimž ho poutají záležitosti všedního života, avšak nepřestane osvědčovat svou zbožnost. Jestliže si ovšem život zařídíme takto, nevyhne se posměchu a urážkám ze strany lidí zlých a pošetilých (1 Pt 4,4), a proto i zde je nezbytnou ctností trpělivost, jež je tou nejsilnější zbraní proti všem nepřátelským nájezdům.

Jestliže se stýkáš s dobrými lidmi, dávej pozor, abys neudělal něco, co je nedůstojné společenství svatých. Spíše dbej na to, abys do dále svítil svým dobrým příkladem a byl vzorem všech ctností.

Styk s lidmi vždy po sobě zanechává nějaký otisk. Stýkáme-li se s tím, co je dobré, učené a moudré, stáváme se také dobrými, učenými a moudrymi. Stýkáme-li se s tím, co je špatné, hloupé a bezbožné, také se stáváme špatnými, hloupými a bezbožnými. To platí nejen o živých lidech, nýbrž i o neživých věcech, například knihách. V nich totiž písemně sdělují své myšlenky ti, s nimiž rozmlouváme, tak, jako to činívají formou mluvené řeči. Ba

ještě s větším účinkem, protože do písemných projevů se obvykle zařazují pouze vybrané a vytříbené myšlenky.
Základem toho je axiom: *Všechno je nakažlivé.*
Kromě uvedených ctností sem patří ještě další, jejichž zaměření se vztahuje k bližním, s nimiž musíme žít nebo jednat. Je to například zdrženlivost jazyka v řeči, pravdomluvnost, velkodušnost, dobročinnost, štědrost atd. O nich bude dále pojednáno jednotlivě.

O rozumném užívání jazyka ve styku s lidmi

1. *Jazyka musíme užívat ve prospěch bližního, nikoli ve prospěch vlastní.*
[Sám pro sebe mluví hlupák. Ale proč? Tak jako tak chápe své myšlenky i bez zvuku svého hlasu. A co se děje zbytečně, děje se neúčinně.]

2. *Mluvit se má tam, kde je to nutné, a kde to nutné není, má se mlčet.*
Jinak dojde ke zneužívání jazyka.

3. *Pokud mluvíš, říkej věci, a ne slova.*
Slova jsou totiž obaly věcí, a když obaly zbavíš obsahu, k čemu pak budou? Věci budou k užítku, jestliže budou správně vyjádřeny. Proto nemluv tak, aby ses zalíbil, ale abys vzdělával, ne tak, abys ukazoval vnější lesk věci, ale věc samu. Pravdě přísluší prostá řeč.

4. *Kde nejsou nutná slova, nýbrž skutek, tam vykonaj skutek a šetři slova.*
Nemocný nehledá lékaře výmluvného, ale schopného léčit lidi (Seneca, list 75).¹⁴¹ Ó, jak mnoho je těch, kteří činí slova, zatímco mají činit skutky! Většina toho, co říkají smrtelníci, je bezmyšlenkovitý zvuk a bezobsažný hluk.

5. *Řeč se má shodovat jak s rozumovou představou mluvčího, tak i posluchače.*

Mluvčího proto, aby slovně nevypovídal něco jiného nebo jinak, než co a jak uvnitř pociťuje, a posluchače proto, aby to odpovídalo jeho chápavosti. Jinak to bude zbytečné. Sem patří to, co se nachází v oddílu o pravdomluvnosti.

6. *Řeč se má shodovat s okolnostmi. Záleží na tom, kdo, co, komu, kdy a kde říká. A to:*

1) Ten, kdo má hodně co dělat, má málo mluvit.

2) Kde není dostatečně dlouhá lhůta, nesmí se řeč natahovat.

Tak by se dalo pokračovat i o ostatních okolnostech –

7. *Neříkej všechno, co můžeš nebo o čem víš, ale jen to, co je prospěšné říci.*
Prázdné nádoby duní.

8. *Je lépe opominout sto věcí, které bylo třeba říci, než pronést jedinou, o níž se mělo mlčet.*

9. *O záležitostech vzbuzujících ostych je třeba mlčet nebo se o nich vyjadřovat pouze ostýchavými slovy a nahotu věci přikrýt důstojností slov.*
[Cudnost spočívá ve skutcích, slovech i myšlenkách.]

Mlčenlivost.

Sluší se toho více vědět než říkat.

Co chceš, aby nikdo nevěděl, nikomu neříkej.

Co nevíš jistě, to netvrď.

Co není vhodné, aby jiní věděli, to není vhodné, abys o tom mluvil.

O čem chceš, aby jiní mlčeli, mlč především ty sám (viz Seneca, list 106¹⁴²).

Mluv málo, dělej mnoho.

Může-li něco předvést skutkem (například jak se má žít), předveď, protože jsou slova zbytečná. Jestliže to snad někdo nechápe nebo tomu nevě-

nuje pozornost, je nutný výcvik. I v tom případě jsou nicméně slova zbytečná.

Mlčenlivost je zvlášť vhodná, když duch je citově rozrušen. Tehdy totiž není sám v sobě dostatečně pevný a projevovat se nezdrženlivě je nedůstojné (Př 17,27; Sír 20,5–7¹⁴³; Seneca, list 115¹⁴⁴).L

Pravdomluvnost.

Mějme za to, že vše, co říkáme bližnímu, říkáme Bohu. Tento svědek pravdy i věčný soudce je přítomen a naslouchá. Ať tedy zní čistá pravda, nepotřísaná skvrnou klamu, aby bylo jen ano ano a ne ne, jak nás Kristus, ona nebyla nalezena lest (1 Pt 2,22). Co je jinak, je od zlého (Mt 5,37). Proto Bůh zavrhuje proradná ústa (Př 8,13) a vyhláší své běda lidem s obojetným jazykem (Iz 5,20).

Když pak mluvíme o něčem, co přispívá ke chvále, vyjadřujme se o sobě skromněji a o jiných poněkud volněji.

To první si vyžaduje pokora, to druhé náklonnost k lidem. Například v prorockých výrocích najdeme tři význačné tituly *Jana Křtitele*. Byl totiž prohlášen za posla Páně, který přijde před příchodem Mesiáše (Mal 3,1), za proroka Elijáše (Mal 4,5¹⁴⁵) a za hlas volajícího: Připravte cestu Hospodinu! (Iz 40,3). Když o Janovi mluví Kristus, říká, že Jan je onim Elijášem (Mt 11,14) a jeho poslem (Mt 11,10; Mk 1,2). Avšak Jan dal přednost tomu, činit si nárok na jedno z těch pokornějších označení: Jsem hlas volajícího na poušti atd. (J 1,23). Své *anděly* nazývá Bůh syny Božími (Jb 1,6), silnými reky (Ž 103,20), vládami a mocnostmi (Ko 1,16) a svatými strážci světa (Da 4,14). Oni však označují sebe samy za pouhé naše spoluslužebníky (Zj 19,10). *Krista* nazvali proroci různými jmény: Immanuel, Hospodin, naše spravedlnost, Vládce, Král Siónu, Otec věčnosti, Bůh silný. Apoštolové mu dali další jména: Syn Boha živého, Pán slávy, Bůh nade vše požehnaný, veliký Bůh a náš Spasitel (Tt 2,13). Jak ale on nazýval sama sebe? Obvykle Synem člověka, vyslancem Božím (Mt 10,40).¹⁴⁷

Jak ten, kdo zatajuje pravdu, tak ten, kdo pronáší lež, ti oba jsou vinni. První proto, že nechce být prospěšný, a druhý proto, že si přeje škodit.

Zamlčet zčásti pravdu je křesťanům dovoleno, není jim však dovoleno vydávat lež za pravdu.

Požadavky na pravdu jsou tyto: 1. Nemluv jinak, než jak cítíš. 2. Neříkej nic jiného, než jak to ve skutečnosti je (to znamená netvrď něco, co je nejisté, nebo nepopírej to, co je jisté, sám oklamán svými nesprávnými úsudky). 3. Mluv pouze s tím cílem, abys druhého přesvědčil o svém názoru na věc, a proto neklam bližního mnohoznačnými řečmi.

Vážnost v řeči.

Nic neříkej nerozvázně ani drze.

Nerozvážností je odsuzovat to, co neznáš (Seneca, list 92).

Orel mouchy nelapá.

Úspornost mluvy je důkazem osobní důstojnosti. Rabinský výrok.¹⁴⁸

Velkodušnost vůči těm, kteří se mylí nebo nás urážejí.

Lidi, kteří nám ubližují, musíme snášet a přese všechno je mít rádi, ať už s ohledem na ně, nebo na sebe, či na Boha.

1. *Oni:* 1. Jsou také Božím obrazem. 2. Jsou hůl v Boží ruce, kterou se sluší líbat, jsme-li poslušnými dětmi. 3. Neznáme Boží úradky. Může se totiž stát, že člověk, na kterého pohlížíme jako na toho nejhoršího, je vyvoleným Boha, zanedlouho se obrátí a bude lepší než my.

2. *My*: 1. Sami přece oplýváme neřestmi. Kdo se odváží sama sebe ospravedlnovat a vynášet se nad jiné, když ten, který je sama Spravedlnost, strpěl, aby byl počítán mezi hříšníky a aby byl ostouzen? 2. I my sami leckomu způsobujeme zármutek nebo jsme ho někdy způsobili. 3. Může se nám stát, že sklouzneme do zvrácenosti, jestliže o sobě máme skvělé mínění a jinými pohrdáme.

3. *Bůh*: 1. Poroučí, abychom milovali a byli snášenliví. 2. V tom nám šel příkladem Otec i Syn.¹⁴⁹ 3. Těm, kteří jednájí jinak, hrozí. Neboť jedno a totéž Boží milosrdenství hříchy jak zakazuje, tak i odpouští. Stejná Boží spravedlnost, která trestá ostatní hříchy, potírá i pychu.

Tuto ctnost musíme doporučovat také proto, že je zkušebním kamenem a spolehlivou známkou toho, kam až jsme postoupili v pěstování ctností, to je v lásce k Bohu a v milování bližního.

Rozumný člověk nemá nenávidět chybujícího, neboť jinak pojme nenávisť k sobě samému (Seneca).¹⁵⁰

Co se děje z lidských pohnutek, je třeba po lidsku snášet.

Kvůli názorovým rozdílům se má nenávisť pěstovat stejně tak málo, jako kvůli rozdílnému zraku. Jeden člověk vidí ostřeji, druhý slaběji, a díky rozdílné schopnosti se jedna a táž věc jeví jednomu tak a druhému onak. Ten, který vidí ostřeji, má druhému ukázat, a jestliže ten to ani pak nevidí, je to jen díky jeho neschopnosti.

Rozdílný názor v týchž věcech mohou přece mít oba, aniž by museli snad narušit přátelství své.

I ti nejvýznamnější mužové jsou také lidmi, kteří chybují a klopýtají, a nesmíme se nad nimi pohoršovat, když se dopouštějí toho, čím prozrazují, že jsou lidmi. Nerozumnost rozumných je důkazem jejich člověčenství; tak je tomu i s tím nejskvělejším člověkem. *Žádný velký duch se neobejde bez štipce bláznovství* (Seneca).¹⁵¹ *Nikdo není moudrý v každé chvíli*.¹⁵² Rozumní lidé nás poučují, i když chybují (musí být ovšem vidět, že chybují).

Štěrnost, dobročinnost.

Nejsme sice bohové, bylo nám však přikázáno činit to, co přísluší činit Bohu, totiž BÝT PROSPĚŠNÍ.

1. *Je lépe dobrodini prokazovat než jej přijímat.* A to nejen proto, že první je znakem hojnosti, zatímco druhé znakem bídy, nýbrž také proto, že první je božstějši. Bůh přece všem dává a od nikoho nepřijímá. Dalším důvodem je, že přijmout dobrodini znamená ztratit svobodu, protože tím se člověk zavazuje k oplácení vděčností. Kdo však dobrodini prokazuje, druhé si zavazuje a sám je svobodný.

Proto řekl Kristus: *Blaženější je dávat než dostávat* (Sk 20¹⁵³). A Seneca: *Moudrý vyhledává přátele ne proto, aby měl někoho, kdo by jej ošetřoval v nemoci, přispěl mu na pomoc, je-li uvržen do vězení nebo je-li v nouzi. Dělá to naopak proto, aby měl někoho, koho by sám v jeho nemoci ošetřoval nebo vysvobodil z nepřátelského zajetí. Kdo hledí jen na sebe a kvůli tomu navazuje přátelství, ten uvažuje špatně*.¹⁵⁴

2. *Musíš poskytovat dobrodini všem, ale ne tak, abys škodil sobě* (Seneca, O dobrodini).¹⁵⁵ Vzhledem k tomu, že svou štěrností musíš podělit mnohé, nelze se ohlížet jen na toho či na onoho. I když potůčky necháváme vytékat ven, prameny si musíme uchovat (Př 5,16.17).

3. *Dobrodini je třeba prokazovat především každému nuzákovi.* Je-li však zbytečně ostýchavý, takže se stydí o něco prosit či něco dokonce přijmout, musíme ho oklamat, aby to přijal, a přitom nevěděl od koho.

4. *Dávat máme i nevděčným* (Seneca, O dobrodini 7,31).¹⁵⁶ Bůh, kterého

máme v dobrotivosti následovat, dává i nehodným (Mt 5,45). V tomto smyslu mluví i Seneca: Jak mnoho je těch, kteří nejsou hodni světla! A přece nadchází další den (atd., viz O dobrodini 1, kap. 1).¹⁵⁷ Jestliže následuješ Boha, dávej i nevděčným, neboť slunce vychází i pro zločince a moře jsou přístupná i pirátům.

5. *Dobrodini má být pohotově.* Obdarovávat je třeba s veselou tváří a bez vyčítání. Radostného dárce miluje Bůh, praví apoštol.¹⁵⁸ Seneca zase požaduje, aby se obdarovávalo ochotně, rychle a bez váhání.¹⁵⁹ I když si někdo uvízlo v rukou, nedojde vděku. Kdo rychle dává, dvakrát dává.¹⁶⁰ Ten, kdo vděčnost. Pozdě prokázal dobrodini ten, kdo je prokázal až na požádání. Kristus to však připouští (Mt 5,42).¹⁶¹ A tak tedy buď prosbě předejděme, nebo se nenechme zdlouhavě prosit. Z vděčnosti se ubírá tolik, kolik se přirychle. Ten, kdo něco činí ochotně, se pozná podle toho, že to činí rychle.

6. *Někdy je dobrodini, když to, oč jsme žádáni, neposkytneme, ale odepřeme.*

[Seneca, O dobrodini.¹⁶²]

7. *Marnotratník štěrnost pouze předstírá.* Je totiž velký rozdíl mezi tím, když někdo umí dávat, a tím, když neumí majetek udržet. Je mnoho těch, kteří neobdarovávají, ale rozhazují (Seneca, list 121).¹⁶³

Významným druhem dobročinnosti je *pohostinnost*, kterou zvlášť doporučuje Duch svatý. Posvátná věc je pohostinný stůl (Seneca, O dobrodini 4,38).¹⁶⁴

Základem všech těchto ctností, týkajících se vztahu k bližnímu, je *spravedlnost*. Jejím základem je zase zásada, že stejnému přísluší stejné. Když Bůh tuto zásadu vztáhl na lidi, vyjádřil to takto: *Miluj bližního svého jako sebe samého*. A Kristus řekl: *Co chcete, aby vám jiní činili, činite vy jim*. Také: *Co nechceš, aby se dělo tobě, jinému nedělej*.¹⁶⁵ Z toho vyplývají speciální zásady: nesuďte, neodsuzujte, obdarovávejte, odpouštějte (viz Seneca, list 96).¹⁶⁶

Člověk má tedy milovat člověka jako sebe sama, ještě více však má milovat lidi, protože dva, tři nebo sto je více než jeden. Má tedy svou rodinu, všechny členy své domácnosti, svou vlast a veškerou lidskou společnost mít rád více než sebe a nesmí váhat za ně dokonce v případě potřeby nasadit vlastní život. Bude rovněž více milovat toho, kdo více znamená pro církev a pro vlast, než sebe nebo někoho jiného, kdo pro ně znamená méně. Proto sklízejí chválu lidé, kteří se vydávají v nebezpečí, aby vyrvali ze záhuby svého krále nebo jiného vysoce postaveného člověka.

Milováním bližního rozumí Bůh v souhrnu všechny ctnosti týkající se vztahu k bližnímu (a jako měřítko přidává: *jako sebe samého*). Je tomu tak z následujících důvodů: 1. Milování (láska) je pramenem sympatie, stejně jako nenávisť je pramenem antipatie. Proto bude-li odkryt pramen, budou plynout i potůčky. 2. I když v jednotlivých činnostech vždy něco zabraňuje dosáhnout dokonalosti, láska vše překryje (1 Pt 4,8).

Bližnímu jsme tedy povinováni láskou, i když je poskvrněn neřestmi, protože on sám o sobě není neřestí, je pouze neřestmi sevřen. Proto jako máme závazek pomáhat bližním, kteří jsou v tísní, a nikoli je nenávidět, tak i zde --

[-- --]

Dokonce nepříteli jsme povinováni láskou, a to

vzhledem k

	sobě,
	němu,
	Bohu.

Vzhledem k sobě:

1. Už se nepopouzíme (působením lásky).
2. Zachováváme si čisté svědomí.
3. Jestliže si z nepřítelů, přemoženého dobrodiním, učiníme přitele, poplyne z toho dvojnásobný užitek (nebudeme mít nepřítelů a zároveň získáme přitele, zatímco kdybychom ho odstranili, dosáhli bychom pouze toho prvního účinku).

Vzhledem k bližnímu: Tak dojde k tomu, že získáme-li jeho lásku:

1. Nebude hřešit proti Bohu.
2. Nezemře v hříších.

Vzhledem k Bohu: Láskou k nepříteli

1. se plní jeho příkazy;

2. získáváme pro něho svého spoluslužebníka.

Není ani tak znamenitou ctností poslouchat rodiče, učitele, hospodáře a úřady, jako je spíše mrzké a ohavné vzpěčovat se jim.

Je bezpečnější poslouchat, než rozkazovat, a je to i snadnější.

1. Nevyžaduje to tolik pozornosti a úsilí.
2. Výsledek se nezapočítává, je-li špatný.

Snad nebude na tomto místě nevhodné zvlášť připomenout, jak se má chovat mladík, stařec, boháč, chudák, učenec, nevzdělanec, krasavec, ohyzdá, zdravý i nemocný (pokud jde o mravy i pohoršení).

Souhrn symbiotické rozumnosti

Abys s kýmkoli rozumně a chvályhodně jednal, zachovávej alespoň tato dvě závěrečná napomenutí.

1. Kolik před sebou vidíš lidí, tolik máš před sebou mikrosvětů a mikrobohů. Chovej se k nim tedy tak, jako k světu a Bohu – opatrně, obezřele, zbožně.

2. Za všech okolností, kdy se máš stýkat s lidmi, porovnej sebe a je, a pak s nimi jednej podle toho, zda se ukáže, že buď ty převyšuješ je, nebo oni tebe.

Jsou-li rovni, zachovávej tu rovnováhu tím, že se nad ně nebudeš povyšovat, ani se před nimi ponižovat.

Jestliže nad nimi vynikáš, vynikej, to znamená nezneuctivej svou důstojnost. Pociťuješ-li naopak, že oni převyšují tebe, skromně se podříd.

(Zachovávat rovnováhu znamená ani se nevypínat, ani se neponižovat, ale vyvíjet svorné společné úsilí. Vynikat znamená důstojně setrávat na svém místě, a jestliže jiní muži selžou, osvědčit se jako muž. Jestliže selžou správcí, spravovat, jestliže učitelé, učit, jestliže mravokárci, kárat mravy. A tak na místě Božím klást odpor ďáblu a na nikoho přitom nespolehat.)

Rozumný člověk takto posuzuje i věci a váží je na míse svých vah. A ačkoli ničím cizím snadno nepohrdá, ani si toho příliš necení, přece odděluje vzácné od bezcenného a nestrpí, aby mu nebo někomu jinému bylo místo pokladu vnuceno či podstrčeno uhlí. Máš-li ovšem vedle sebe jiné lidi, kteří jsou zkušenější než ty, ustup jim, mlč a uč se –

O vyšším stupni vztahů mezi lidmi, jímž je PŘÁTELSTVÍ

Přátelství je vzájemné společenství lásky mezi určitými lidmi, a to společenství vyššího stupně.

222 Pansofia

Jeho základem je podobnost mravů ve stejném nebo podobném povolání. Z té vzniká jedna duše ve dvou tělech. Jedna je totiž díky jedinému zámeru a jakoby jedinému výběru prostředků a úsilí o uskutečnění toho zámeru.

Jestliže tedy vyhledáváš přátelství, vyhledávej přátelství s těmi, jímž se toužíš připodobnit. Nechť si proto moudrý člověk hledá přatele mezi moudrymi, čestný mezi čestnými, zbožný mezi zbožnými. Výběru má tedy předcházet prozkoumání mravů a povahy. Podle Cicera je k tomu třeba dlouhého styku, než se společně spořádá bečka soli – avšak to není nutné (viz Huarte, str. 473).¹⁶⁷

Kdosi pravil stručně, a ne špatně: O nitru člověka si lze učinit úsudek podle jeho očí, při pitce a podle otevřené pokladničky.

Oči, které těkají, prozrazují člověka nerozváženého.

Pohárem se srdce vlévá do jazyka.

Pokladnička ukazuje, jak je kdo připraven prokázat skutečné přátelství.

Avšak nejspíše se povaha pozná, když se přihodí něco smutného nebo nepříznivého. Jestliže přítom uvidíš, že to někým nepohnulo, pak věz, že je povahy bezcitné, jestliže se dá do smíchu, má povahu zlou, jestliže projeví soucit a nic víc, má povahu průměrně dobrou, jestliže horlivě poskytne pomoc, má povahu skvělou.

Poznámka. Lidé příliš uhlazení a úlisní jsou zrozeni pro povrchnost – nehledej v nich nic hlubšího.

Cílem přátelství je zajistit si pomoc při duchovním sebepovznesení (Bersold 165,11).¹⁶⁸ Nesmíme je tedy uzavírat se špatnými lidmi.

O této vzájemné pomoci mezi přáteli je známo mnoho výroků. Uvedme některé.

Ruka ruku myje a obě společně obličeje.¹⁶⁹

Dobrý pomocník se nikdy nenechá prosit, ale poskytne pomoc sám od sebe.

Nesmi se jednomu pomáhat tak, aby druhý přítom utrpěl klivdu. Berte na sebe břemena jedni druhých (Ga 6¹⁷⁹).

Proto nesklízí chválu život, který se odehrává čistě jen v rozjímání (Verulámský, str. 349).¹⁷¹

Způsob, jak si získávat a udržovat přátelství

Umění, jak si získávat přatele, vykládal Seneca v listě 9. Tam jsou uvedeny i další postřehy.

1. Přatele nesmíme vyhledávat pro jejich užitečnost nebo jako společníky rozkoši, nýbrž pro vzájemnou lásku a podporu. Pak je ovšem smutné, je-li třeba říci: Přátelství cení si dav vždy podle užitku jen. Přátelství, které se přidá navrch k prospěchu, není přátelstvím, nýbrž obchodem (Seneca).¹⁷²

2. Je lepší mít všechny lidi za přatele než jediného za nepřítel. To ovšem není ku prospěchu. Nejspolehlivější je spokojit se s několika málo přáteli nebo jen s jedním, ale oddaným. Nebo i jinak, viz níže o nepřítelích.

3. Ne abys poskytl někomu příležitost stát se tvým nepřitelem! Nemůžeš-li se vyhnout závidi nebo nenávisti nějakého člověka, buď se raději vyhýbej styku s ním, nebo se k němu chovej tak mírně, abys měkkostí oblomil tvrdost.

Nejlepší je nemít žádné nepřatele, mít několik přátel a všechny dobré lidi příznivě sobě nakloněné. To se stane, jestliže se budeš zabývat svými věcmi, na které stačíš, jestliže se budeš usilovně zdržovat všech urážek a pohrdání jinými lidmi, jestliže je předstihneš v prokazování úcty a zavážeš si je úsluhami při každé příležitosti, jež se ti naskytne (I Pt 3,13).

Pansofia 223

Jak si přátele uchovat a jak se k nim chovat

1. Máš-li přátele, co nejuprávněji je miluj.
2. Pro přátele se odvaž všeho, a to nejen postavit se proti jiným lidem, ale také proti němu samotnému, jestliže uvidíš, že chybuje nebo hřeší (Verulámský, str. 406, 29; Besold 193).¹⁷³
3. Nechovej v nenávisti žádného člověka, nýbrž jeho neřesti.

Ať už ti někdo vadí pro svůj nedostatek tělesný nebo duchovní, potřebu, je spíš soucit než nenávisť. Vždyť přece nevědomost, omyl, neřest, zlozvyk, dokonce i zvrácenost jsou choroby ducha. Žádný člověk se zdravým rozumem nenapadá nemocného člověka a ani proti němu nezouří, ale spíše mu pomáhá, pokud může, a když nemůže, má s ním alespoň soucit. Tak –

4. Máš-li přátele, druha, souseda nebo služebníka a soužití s ním se ti nelíbí, snaž se od něho oddělit rádným způsobem.

Přátelství, která nám už nevyhovují, musíme spíše pomalu rozpárat než roztrhnout. Důvod: Jestliže takový člověk pocítí, že k němu byla pojata nenávisť, změní se v nepřitele a pro tebe bude možná těžší dát si na něho pozor, než ho strpět vedle sebe.

5. Ne abys někoho, ať přítomného či nepřítomného, příliš chválil!

To první zjevně zavání pochlebnictvím a to druhé nepřináší žádnou výhodu, spíše nevýhodu (viz Verulámský, str. 409).¹⁷⁴

6. Přijmi jakoukoli dobrou radu, ať přichází odkudkoli, abys tím neprojevil nevděk vůči Bohu i lidem a k sobě nebyl nemilosrdný a krutý.

[Nevděk vůči Bohu. Co je kde totiž dobrého, pochází z tohoto pramene. Mojžišovi bylo dopřáno rozmlouvat přímo s Hospodínem, a přesto ochotně a k svému dobru přijal radu, kterou mu poskytl Jitro, ač ten byl pohan (Ex 18,19).]

7. Přátelé si mají poskytovat služby na oplátku. Mají poučovat i dát se poučit, napomínat i přijmout napomenutí, pomáhat i nechat si pomoci –

Otázka 1. Jsou si přátelé povinováni dobrodiním? Odpověď: Nevím, zda dobrodiní je nepovinnou povinností.

Otázka 2. Může mít mezi přáteli své místo předstírání a zastírání? Odpověď. Předstírání a zastírání jsou někdy druhem rozumnosti a přináší dobrý užitek. Je-li jich však užito k podlému úskoku, jsou to neřesti (zvrácenost).

Jak zjednat oblibu věcem

Věcem zjednáva oblibu jejich původce nebo tvůrce. Je-li to proslulá osoba, pak na veřejnosti, je-li to náš přítel, pak v soukromí.

Například starověk doporučoval vše, co vytesal Lýsippos, namaloval Apellés, vytvořil Praxitelés, vyslovil Periklés a napsal Démostenés nebo Homér.

Skladatel komedií však uznává, že se dary stávají milými pro přátelství, a jednu ze svých postav nechává promluvit takto: *Je štěstím ne tak dar, jak to, že tys ho dal; to věru slavný triumf slaví.*¹⁷⁵ – Proto také říká Ovidius: *Vždy nejmilejší jsou dary, kterým dodává ceny darů těch původce sám.*¹⁷⁶

KAPITOLA V

Rozumnost při ovládání jiných lidí, sloučených do nějakého společenství, a to nejprve v domácnosti čili rodině, takzvaná EKONOMIKA

V předchozí kapitole jsme viděli, jak se nikdo z nás nerodí jen pro sebe, ale jak jsou všichni nutnosti stýkat se mezi sebou připoutáni k pěstování lidskosti, spravedlnosti, dobrotivosti i ostatních ctností, jimiž se vyznačují přátelské svazky. Nyní prozkoumejme, jak se lidé sdružují do rodin, obcí a království kvůli vzájemné potěše a pomoci, abychom lépe pochopili, jaká je třeba rozumnost při jejich řízení a udržování v dobrém pořádku. Dříve, než však přistoupíme k jednotlivostem, předešleme něco málo o společenstvích a jejich řízení obecně.

2. Každé sdružování se děje pro vzájemnou pomoc a potěchu. Slunečních paprsků je mnoho, ale vytvářejí jediné světlo, větví stromu je více, ale tvoří jedinou masu dřeva. Stejně je tomu v lidských společenstvích, v nichž společně žije mnoho lidí, avšak samo spoluzití je jediné, pokojné a blahodárné.

3. V každém lidském společenství se na styku podílejí osoby, věci a pojítka.

4. Osoby jsou: 1. vládnoucí; 2. ovládané; 3. střední mezi tím, to je zároveň vládnoucí i ovládané.

5. Věci jsou životní dobra, a sice: 1. život a to, co je nutné k jeho udržování, tedy strava a ošacení a také zaměstnání a živnost, abychom si je mohli opatřit; 2. svoboda, aby se každému řádnému člověku dobře vedlo a nikdo mu neublížoval, natož ho utiskoval; 3. z toho pocházející mír a bezpečnost.

6. Pojítka jsou: 1. rozličné povinnosti. 2. Zákony, které se týkají všeho a byly řádně a prozíravě stanoveny. Měly by být 1) všeobecné; 2) spravedlivé; 3) stručné a hutné. Měly by věci nařizovat, nikoli prozkoumávat. 3. Veřejná ochrana všech, soudy a vykonávání trestů.

7. Z toho plyne dvojí. 1. V lidském společenství jsou jedni nutně nadřizení a druzí podřízení. Vzhledem k tomu totiž, že ne všichni umějí vládnout, musejí být ovládáni. A kdyby i všichni uměli vládnout, přece je kvůli pořádku třeba vložit vládu do rukou jen jednomu nebo několika jedincům. Vždyť kde je množství, tam je zmatek, pokud se množství působením řádu neuvede v jednotu. Avšak tam, kde je řád, je i podřízenost. Anarchie je zhoubnější než jakákoli tyranie.

8. 2. Být jiným nadřizen není podle záměru Boha i přírody nic jiného než jiným sloužit. Bůh není nadřizen všem proto, aby mu sloužili. Čím by mu mohli posloužit? Nic přece nepotřebuje (Jb 22,1; Ž 50,13¹⁷⁷). Bůh je všem nadřizen proto, aby sám sloužil tím, že všechno uchovává, udržuje pořádek a omezuje výstřelky. Podobně nebe je nadřizen zemi ne proto, aby od země něco přijímalo, nýbrž aby jí přinášelo světlo, teplo, úrodu, prostě všechno. Obor působení lidské rozumnosti je podobně zařízen jako systém světa, v němž to, co je přednější a vyšší, vládne, a to, co je méně významné a nižší, je ovládáno. Proto ten, kdo je nadřizený, má být pro svou pospolitost tím, čím je slunce pro svět. 1. Nemá zahálet, ale má být čiperný a ze všech nejpracovitější. 2. Má příkladem, povzbuzováním a poskytováním pomoci strhávat i ostatní. 3. Má všechny osvěcovat, to znamená slovem i příkladem poučovat o jejich povinnostech. Králové, knížata a všichni úředníci nemají nadřizené postavení proto, aby se obohacovali z potu a krve poddaných, nýbrž proto, aby ochraňovali správné uspořádání vztahů mezi lidmi a bděli nad ním. Stejně jako slunce probíhá rok co rok zvětrníkem, aby ze všech stran

obdařilo teplem a životem zeměkouli, tak se také patří, aby se král, kníže i hospodář starali, aby nezůstal ani jediný kout na území jim podřízeném, kam by nepronikly paprsky spravedlnosti, aby všude udržovaly tád, pokoj, svornost a zbožnost. Tak se Samuel rok co rok vydával na obchůzku do Bét-elu, do Gilgálu a do Mispy a na všech těchto místech každého čtvrt roku navštěvoval jednotlivé čtvrtiny svého království, a tak vykonával spravedlnost. A habešský císař střídá každý měsíc své sídlo, a tak obchází provincie své říše. O tom, jak se má radovat člověk, který je nadřazen jiných, daří-li se dílo a lidé pod našim vedením mravně prospívají, viz u Seneky, list 34.¹⁷⁹

9. K tomu, aby se takové společenství dalo ovládat a udržovat v pořádku a celistvosti, je nutná rozumnost. 1. A to proto, že člověk je až příliš vrtkavý tvor, obzvláště zkažený a závratí zachvácený. 2. Také proto, že každé společenství poskytuje příležitost k dobrému i zlému. Proto je nutná rozumnost, aby bylo možné opatřovat si dobré a vyhýbat se zlému. Pokud byl první člověk sám, byl nevinný, ale jakmile vytvořil společenství, propadl zkaženosti. 3. Každému člověku přísluší starost nejen o sebe, ale i o druhé, jak učí Sírachovec (17,14). Nejvíce však přísluší být vědomi toho, že jsou na místě Bohdané, žáky apod. Ti všichni si musejí být vědomi toho, že jsou na místě Bohdané, žáky apod. Ti všichni si musejí být vědomi toho, že jsou na místě Bohdané, žáky apod. Ti všichni si musejí být vědomi toho, že jsou na místě Bohdané, žáky apod. Ti všichni si musejí být vědomi toho, že jsou na místě Bohdané, žáky apod.

10. Rozumnost nutně potřebují obě strany, vládnoucí i ovládaný. Vzhledem k tomu, že obrazem moudrého Boha je ten, kdo je činný, i ten, kdo je trpný, ten, kdo je východiskem působení, i ten, kdo je jeho předmětem, musí v sobě chovat rozumnost nejen ten, kdo vládne, ale i ten, kdo je ovládaný. To znamená, že vládnoucí má vědět co, čím a jak je třeba dělat, zatímco ovládaný co, čím a jak je třeba poslouchat. Jeden churavý filozof řekl lékaři: Nezacházej se mnou jako s koněm, ale jako s filozofem (vylož mi, jaká je to nemoc a čeho chceš použít, abys ji vyhnal), a já pak budu trpělivý a poslušný. V tomto smyslu je zřejmé, že stejně silně volá každý, i ten poslední, poddaný: Nezacházej se mnou jako s dobyt看em, ale jako s člověkem, a já pak budu poslušný. Musíš totiž člověku, kterého chceš pověřit nějakými úkoly, 1. ukázat užitečný, příjemný nebo důstojný účel toho, co mu bylo prikázáno; 2. musíš mu k tomu poskytnout prostředky; 3. musíš ho poučit o způsobu, jímž má postupovat. Když tohle trojí náležitě pochopí, bude tě poslouchat a všechno půjde zdárně, klidně a radostně kupředu.

11. Od vládnoucího se především vyžaduje, aby uměl, chtěl a mohl vládnout. Je totiž nezbytné, aby ten, kdo na sebe bere povinnost vládnout druhým, věděl, co má dělat, přál si to, co se má dělat, a mohl zaručit, že mu nebudou chybět síly a schopnosti.

12. Je nutné vědění, protože bez něho je nemožné vládnout. Jak by mohl slepý jít v čele nebo vést jiné?¹⁸⁰ Jak by mohl neučený poučovat druhé? Proto vědění bylo to jediné, co Šalomoun žádal od Boha.¹⁸¹ A Augustin¹⁸² postihl nejlepší způsob správy obce, popsany již mnoha jinými formulemi, touto dvojdielnou formulí: Sloužit si navzájem, a to představení radou, podřízení poslušností. Takže lidem se nemá vládnout prostřednictvím nařízení, nýbrž prostřednictvím doporučení, jež lidé přijímají od svých nadřazených, kteří jakoby byli postaveni na hlídku.

13. Vládnoucí bude umět vládnout, jestliže 1. jeho péči neujde nic, co do ní

bylo svěčeno; 2. jestliže všechno rozčlení a uspořádá do určitých skupin, a to sebou počínaje až do té nejnižší úrovně; 3. jestliže bude vládnout schopně, vyrovnaně, v jednom a tomž duchu.

14. K tomu, aby takto uměl ovládat jiné, musí se nejprve naučit vládnout i být ovládan.

15. Nejlépe se naučí vládnout od Boha, z jeho vlády nad stvořeními, která se projevuje ve světě. A to například v lidském těle, v němž játra pracují jako krevní dílna pro celé tělo. Ale jak? Tím, že krev rozvádějí? Nebo se snad ostatní orgány u nich shromažďují, aby se napily? V žádném případě. Všechno probíhá na základě působení podřízených prostředků. Tak je to i se stromem, jenž veškerou vláhu čerpá z kořene. Jakým způsobem? Ne tak, že by každá část sestupovala až ke kořeni nebo že by kořen svou vláhu dopravoval do jednotlivých částí stromu. Všechno naopak zůstává na svém místě a potravu i vláhu si opatřuje zprostředkovaně. Ideu vlády lze také získat z pozorování hodinového stroje nebo slunečních hodin. V hodinách nepohybuje závaží všemi kolečky, ale jen hlavním, a to zase dalšími. A tak jedna součástka rozhýbává jinou, až do posledních koleček a kladívek. Na základě těchto tří případů můžeme dostatečně pochopit ideu vlády. Stejně tak to totiž vypadá s rodinou, školou nebo církví. Mojžíš chtěl všechny záležitosti řídit sám, ale po Jitrově domluvě jmenoval své pomocníky při vládnutí.¹⁸³ Stejně tak nemá vládce vládnout nezprostředkovaně všem, nýbrž má podříditi jedny druhým, aby vládl všem prostřednictvím sobě podřízených vládců, jako velitel vojska prostřednictvím plukovníků, ti prostřednictvím setníků a ti zase prostřednictvím desátníků.

Vládnout každému jednotlivci zvláště je jisté namáhavé a obtížné, zatímco vládnout skupinám je výhodnější a snazší. Jako příklad si vezmeme ovce. Budeš-li je chtít hnát na pastvu po jedné, po dvou nebo po třech, bude to nejen zdlouhavé, ale i krušné, poněvaď ovce jde raději s kterýmkoli stádem, než aby poslouchala pastýře. Musíš tedy vynaložit úsilí na to, aby ti, nad nimiž přebíráš vládu, 1. tvořili stádo; 2. abys radou a domluvami podrobil jejich předáky své vůli; 3. aby ostatní je buď dobrovolně následovali, nebo, vybočí-li někdo, aby se snáze i na pouhý pokyn vrátil na cestu.

16. Nikdo nemůže vládnout, pokud se sám nenaučil nechat se ovládat, a sice rozumem, zákony a Bohem, podle jehož vůle se všechno musí řídit a jemuž budou ze všeho skládány účty. Ať proto každý, kdo vládne jiným, myslí na to, že sám je obrazem i zástupcem toho, jenž vládne všem, to znamená Boha. Jemu se nejdříve musí připodobnit, pak musí ostatní připodobnit sobě, a tak všechny tomu jedinému, z něhož, skrze něhož a kvůli němuž všechno je.

17. Proto každý, kdo je jiným lidem nadřazen, pokud jde o udržování řádu, nechť sám jako vzor pro ostatní řád pevně zachovává a nikdy nepřestoupí. Tak tomu má být proto, 1. aby sám v sobě a o sobě zůstal pevný a svobodný; 2. aby v něm ostatní měli neustále příklad (jako planety ve Slunci); 3. aby mohl bez pokrytectví kárat ty, kteří se provinují.

18. Vládnoucí bude chtít vládnout, jestliže má zvláštní přirozený sklon k vládnutí. Tento sklon prozrazují u člověka tři známky.

1. Má bystré smysly, rozhlíží se kolem sebe a pozoruje vše, co se děje. Takový člověk může říci spolu s Pavlem: Je někdo slab, abych já nebyl slab spolu s ním?¹⁸⁴

2. Je vynalézavý a důmyslný při vymýšlení prostředků k nápravě. Neboť lidé, kteří jsou takoví, sami od sebe směřují k tomu, že slouží ostatním.

3. Umí snášet svízele a nehody. Je nemožné, aby všechno šlo jako na drátkách. Tu a tam dojde k nějakému vybočení. Lenoší se snadno unaví, prchlivci všechno odhodí a pošlapou.

19. Aby vládnoucí vládnout mohl, o to je třeba se postarat tak, že získá autoritu, a je-li to nutné i pomocníky, finanční prostředky atd. O této autoritě zde musíme něco říci. 1. Co to je. 2. Pro koho je nutná. 3. Jak se získává, zachovává a uplatňuje.

20. Autorita je jakási vznešenost osoby, která dává příkazy svým podřízeným, a této osobě zjednává úctu a respekt.

21. Je nutná pro vládce, protože nejsou-li ti, kteří jsou v čele, vyzbrojeni autoritou, pak ani znalostí, ani vůle nedosáhnou účinku. Proto ten, komu má být svěřena moc nad lidmi, musí buď už autoritu mít, nebo si ji zjednat, či se svého postavení vzdát. Součástí úřadu je dbát na autoritu úřadu.

22. Autorita se získává u těch lidí, kteří také udílejí úřad, jinak je to jen stín a dým. Také Bůh uděluje zejména některým lidem tento jakoby zvláštní dar, takže je to pak cosi božského. Proto by měl být pověřován úřadem hlavně takový člověk, u něhož je proti ostatním patrná tato důstojnost a vážnost.

23. Autorita se zachovává trojím způsobem. 1. Předváděním ctností. Jestliže někdo od ostatních něco vyžaduje, ať to napřed koná sám. Vládce má jít příkladem – jaký je vládce, takové stáde. Jde o to, aby zákon byl naplněn životem. 2. Pozorností a bdělostí. Vládnoucí se stále musí rozhlížet kolem sebe. 3. Vždy správným poměrem laskavosti a přísnosti. Ten, kdo vládne, soustředí tedy největší úsilí na zachování své autority, ovšem v patřičné míře.

Musí se vyhnout zbytečným důvěrnostem, aby neporušil ani přívětivost, ani přísnost. (Sem patří pojednání o umění, jak rozumně předstírat a zastírat.)

24. Autorita se musí uplatňovat bez ohledu na osobní vztahy. Vládnoucí nemá důvěřovat sobě nebo své bdělosti, nýbrž má se bát Boha, odevzdat mu s čistým srdcem vládu nad sebou i nad svými podřízenými a modlit se. Nikdo totiž nemá zákonnou moc nad lidskými srdci, bez jejichž obnovy není autorita ničím jiným než přetvářkou, která nakonec vyústí v bezbožnost. Proto bylo dopuštěno, aby se zvrhli synové, žáci, posluchači a poddaní i těch nejzbožnějších a nejrozumnějších rodičů, učitelů a králů (Besold 163,3¹⁸⁵).

25. Ze tří právě probraných nezbytných předpokladů působení těch, kteří mají vládnout, že totiž mají umět, chtít a být schopni vládnout, plynou následující požadavky a důsledky. 1. Na nejvyšším stupínku nechť stane jen ten, kdo předčil všechny ostatní (Christp., str. 68).¹⁸⁶ Důvod: Svěřit vládu nade všemi nelze nikomu, kdo by nebyl nade všechny moudřejší, lepší a zkušenější. Vezměme si živočišného ducha v našem těle, který ovládá smysly i pohyb celého těla. Na tuto úroveň se však dostal po stupních, neboť z krve vzniká duch přírodní, z toho očistěním duch životní a nakonec duch živočišný. I sám Bůh (podle Ex 18,19¹⁸⁷) vyžaduje, aby izraelskému lidu vládli muži 1. zdatní, to znamená vynikající rozumností a statečností; 2. bohabojní; 3. pravdomluvní, to je upřímní a bezelstní. K tomu se druží výzva k ostražitosti, aby to nebyli lidé hrabiví (viz Ex 23,8). K vládě nad jinými nemá tedy být připuštěn nikdo, kdo není znalý svého řemesla a kdo není prověřen životem. Například se nemá dovolit učit jiné někomu, kdo není učený, řídit lidská společenství někomu, kdo není rozumný a mírumilovný, nebo stát se pastýřem církve někomu, kdo není prodchnut svatou horlivostí (viz Christp., str. 58¹⁸⁸).

26. 2. Vláda člověka nad člověkem se má uskutečňovat pomocí rozumu, nikoli násilím. Vzhledem k tomu, že ovládaný je stejně jako ty obdařený svobodnou vůlí, nelze ho ovládat jinak než rozumem. Zkouší-li to někdo jinak, je to tyranie, zdroj veškerého nepořádku, násilností a zániku. Kdo chce proto vládnout jiným, musí se naučit ovládat sama sebe. Kdo je sám nepořádný, ten bude všechno řídit nespořádaně. Zatímco každý člověk jako rozumný živočich strpí, abys ho vedl pomocí rozumu, tak násilím dokážeš jen to, že

zahofkne a upadne do zoufalství. Stvořitel totiž obdaroval člověka takovou svobodou, že mu ji nelze odebrat, a proto ani sám Bůh mu ji nebere. Násilí je tedy nástrojem vhodným ke zničení člověka, ne však k jeho nápravě.

27. Pokud tedy chceš, aby někdo udělal to, co mu nařizuješ, ukaž mu jen co, proč a jak má udělat, a on tě poslechne. Je-li totiž člověkem, musí uznat pravdu a chtít dobro. Jestliže to odmítne uznat nebo připustit, je jasné, že je to tvá vina nebo určitě vina toho, kdo zkazil jeho mravy, k jejichž nápravě je nutná dovednost, nikoli násilí.

28. Jestliže někdo na rozum útočí vášní a vědomě a dobrovolně mu odporuje, je třeba ho ukáznit. Ne však proto, aby svou vůli podřídil vůli někoho jiného, nýbrž proto, aby byl nucen jednat rozvážněji a nebýt vnitřně rozpolcen. Soužení totiž propůjčuje rozum (Iz 26¹⁸⁹). Zahání totiž propukající vášně zpět do lidského nitra, aby se takový člověk vzpamatoval.

29. Je však třeba s tuhou kázní počkat a vyzkoušet napřed všechna mírnější opatření. Prudce se obojit na zatvrzelce odporuje účelu kázně, jimž je napravovat, nikoli ničit. Stejně jako se oheň nedá uhasit ohněm, ani zuřivost se nedá potřit zuřivostí, ale obojí se jako opak opakem jen podněcuje – Některé šelmy samy nabíhají na meče a oštěpy, a přesto je správně jim zbraň nastavit, aby na ni narazily. O to přece také jde. Avšak proti člověku propadlému zuřivosti nepostaví moudrý muž obdobným způsobem záhubu, protože se ho nesnaží zničit, nýbrž zachovat.

30. Je sice žádoucí všeho si všimnout, ne však proti všemu zakročovat. Malá provinění si zasluhují odpuštění, velká přísnost. Jen aby se předešlo drzosti, je i u malých provinění na místě přísnost, aby beztretnost nepřešla ve zvyk a pozvolna nevyústila ve větší provinění.

31. V každém větším společenství je také rozumně rozlišovat různé stavy a jejich úkoly, jak to ukazuje Ex 18,25. Je totiž třeba se postarat o to, aby 1. nikdo ve společenství nebyl nečinný, pokud je naživu a je jeho příslušníkem; 2. aby každý měl svůj přidělený úkol. Malé i větší děti mají pilně cvičit a zvykat si na práci, mladí mají pracovat, starší radit a zestárlí k tomu připojit modlitby –

32. A i když se větve stromu rozpinají a vzdalují se od sebe (stejně jako žily v těle), přece to příroda zařídila tak, že všechno bez přerušení neoddelitelně souvisí se svými prameny. Stejně tak člověk, který je ostatním postaven do čela, aby jim vládl, se musí vystříhat třenic s některými z těch, jež má pod sebou. Ti sice mezi sebou mohou mít neshody, aniž utrpí újmu, pokud se shodnou v hlavě (příkladem toho je papežství), ale je-li nesvornost v hlavě, pak je v sázce neporušenost celého těla a je třeba se obávat jisté pohromy.

33. Ať si tedy nikdo netroufá mít moc nad jinými, pokud se nenaučil rozumem řídit sebe a své záležitosti.

34. Dovést správně ovládat jednoho člověka nebo alespoň sebe sama, stejně jako spravovat rodinu, školu, církev, království, je součástí téhož umění.

[– –]

Správa hospodářství.

Nejmenším společenstvím je domácnost, kterou řídí hospodář s hospodyní. Jim jsou podřízeni jejich synové a dcery spolu s veškerou čeledí.

Základnu rodiny tvoří manželství, které Bůh posvětil a určil k rozmnožování lidstva. A když Bůh manželům požehná potomstvím, ať mužským či ženským, stávají se díky tomu z manželů rodiče, otec a matka. Jakmile se rodina potomstvím zvětší (nebo i zmenší), je nutné na službu v domě najmout sluhy a služky, a z rodičů se pak díky tomu stávají páni a paní.¹⁹⁰

Veškerá správa hospodářství se dělí na tři složky.

- I. Osoby, jež tvoří dohromady domácnost.
- II. Věci, jichž je zapotřebí.
- III. Způsob, to je činnosti a povinnosti.

I. O osobách.
Uplná rodina se skládá, jak je patrné z předešlého, z trojího společenství: 1. manželského; 2. rodičovského; 3. panského. Jinak řečeno, skládá se z trojího vztahu: manželů mezi sebou, rodičů k dětem a dětí k rodičům, pánu a čeledi.

To plyne z prvotních principů světa. Manželství je pfece první a nejsmknutější společenská jednotka, je to základna veškerého hospodářského života, jak je zřejmé z Božího ustanovení. Manželství totiž bylo ustanoveno ještě před dětmi a rodinou. A děti nejsou nic jiného než potvrzení a upevnění manželského svazku. Čeled zase neslouží k tomu, aby hospodářský život vůbec existoval, jako spíše k tomu, aby byl lepší, to znamená ku prospěchu hospodářského života.

II. Věci v hospodářství.

Jsou to:

1. Dům a hospodářské budovy.
2. Vybavení domu.
3. Potraviny.
4. Ošacení.
5. Kuchyňské nářadí.

Dům je budova určená k tomu, aby ji obývali lidé. Zaslouží si pochvalu, je-li výstavný, bezpečný a pohodlný.

Výstavným ho činí jeho stěny, jsou-li řádně opatřené okny, nabílené a vymalované.

Bezpečným ho činí na závoru zamčená vrata a zamřížovaná nebo na zástrčku zavřená okna.

Pohodlným ho konečně činí náležitě prostorné místnosti, rozličně vybavené pro různé účely.¹⁹¹

Na tomto místě je nutné připomenout, že jménem dům se někdy označuje celá rodina. Mezi ní a domem jako budovou lze vést vtipné paralely. Uveďme příklady.

1. Příhodné místo musí být tam, kde mají přebývat lidé. Stejně tak musí být nějaká příhodná rodina tam, kde má přebývat Bůh.
2. Dům se musí vystavět a zbudovat. Stejně tak rodina.
3. Dům je záležitostí dovednosti a vyžaduje znalost. Tak je tomu i s rodinou.
4. V prvním případě jsou nutné stavebniny: dříví, kámen, vápno. V druhém zase lidé.
5. Jsou také třeba nástroje, všechno se musí štípat, řezat, sekat a roztínat. V rodině také.
6. Dům tvoří řemeslník, stavitel, zedník, tesař a jejich pomocníci. V rodině to jsou rodiče, děti a čeled.
7. Nechť je stavitel rozumný, aby nestavěl na písku a uměl vybrat, co je nutné a užitečné (Ž 118,22). Tak tomu má být i v rodině.
8. Je nutné, aby dům byl náležitě vnitřně spojen, jinak se bude otřásat nebo pukne a zřítí se (Mk 3,25). Stejně tak je špatně vytvořena ta rodina, v níž jsou různice (Mi 7,6).
9. Dům má mít místnosti pro různé účely a v nich žádné místo nemá zůstat prázdné. Místnostem odpovídají v rodině povinnosti a jednotlivá zaměstnání, takže by nikdo neměl zahálet.
10. Pro stavbu jsou nejvýhodnější kameny tvrdé jako železo (Dt 8,9)

NB.¹⁹²

a dříví, jež není shnilé. Stejně tak v rodině je nejvíc potřebný muž pevný v dobru.

11. Dům se nesmí poškozovat, ale spíše opravovat, kde je toho třeba. Podobně rodina (Př 11,29).

12. Sloup zabraňuje zřícení domu. Stejně tak hospodář (Sir 33,20).

13. Dům se vším, co k němu patří, stojí nepohnuté v létě i v zimě, za sucha i za bouře. Tak také rodina má být stále něčím zaměstnaná, neznavená prací doma i venku, v létě i v zimě (Př 24,27).

14. Když Bůh dopustí, může oheň nebo vichřice dům zničit a zbořit jako dům Jóbův, takže je stále třeba se modlit (Ž 127). Stejně tak může Bůh snadno přivést vničeť rodinu, není-li bohabojná¹⁹³ – –

O vybavení domu.

1. Ať je připraveno každé náčiní, kterého je třeba, aby práce nikde nevázla.¹⁹⁴

2. Každé náčiní má být pokud možno 1. přiměřené svému účelu a potřebě; 2. snadno dosažitelné; 3. trvanlivé.

[Například k ohrazení zahrad, poli a luk mají sloužit buď příkopy (nejlépe naplněné vodou), nebo ploty. Podle právě uvedených pravidel se k tomuto účelu nejlépe hodí živý plot z vrbov nebo trní, který se sám opravuje, obnovuje a posiluje. Je-li hned na začátku správně a hustě vysazen, stane se živou zdí, která si sama prodlužuje své trvání a je čím dál tím lepší.]

3. Každé náčiní má mít své místo, kde je v bezpečí přechováváme, odkud je pohotově můžeme vyjmout a zase uložit nazpátek –

Takto se dá pojednat i o ostatních věcech v hospodářství – –

III. Činnosti a povinnosti.

Při správě hospodářství je také třeba přihlížet k souladu mezi věcmi a pracovními úkony, aby jedno i druhé pokračovalo dále beze zmatku. Vždyť stejně jako ve státě má každý občan svůj majetek a každý majetek svého majitele, tak také v rodině má každá věc místo pro ni určené a každé místo má věci, k jejichž uchování je určeno. A tak jako každý veřejný úřad má svého správce a každý občan svůj úkol, zrovna tak je to i v rodině. Pečlivé rozlišení jednotlivých věcí, osob i činností je základem řádného chodu domácnosti a strážcem trvalosti.

Povinnosti hospodáře vzhledem k celé rodině.

Každý hospodář má následující povinnosti.

1. Má se spíše starat o rodinu než o bohatství. (Hlavně se má dělat to, co je důležitější, a nejprve to, co je přednější. A život je před živobytem –)
2. Aby se však mohl o rodinu starat, musí si opatřit prostředky a peníze.
3. Při obstarávání životních potřeb má být obratný a zralý.
4. Při uchování toho, co prací nebo koupí získal, nechť je obezřetný. (Není všednější činnosti než – –)
5. Má spíše šetřit než hýřit.
6. A spíše prodávat než kupovat. To znamená prodat všechno, kromě toho, co je nezbytně třeba. Sám ať nekupuje všechno, co potřebuje, ale jen to, co je nutné.
7. Měl by si pamatovat umístění všech svých věcí, tedy kdejaký kout svého domu, spižirny, kuchyně, chléva, stodoly, sýpky, různých truhlic a všelijakých skladišť. A to proto, aby každá věc měla své místo a každé místo svou věc a aby to věděl on i všichni lidé v domě.
8. Nesmí připustit, aby některý člen rodiny neměl žádné povinnosti, a sám také nesmí mít v oblíbě zahálku. Podobně jako životní duch v lidském těle nikdy nezahálá, a pokud nepůsobí navenek, působí alespoň uvnitř, dokonce i ve spánku.
9. Ať nikomu neukládá víc, než ten je schopen zastat, ale ode všech ať vyžaduje věrnost a pili.

10. Musí všechno sledovat a opravovat chyby.
11. Musí znát užitek všech věcí, jež se mu v domě i na poli rodí nebo vznikají.
12. Především však musí vždy a všude pamatovat na Boha, dokonce i při práci a při jídle, aby všude byla ve všem patrna úcta k Božím darům.
13. *Ke stolu at sám přistupuje jako k oltáři a vede k tomu i svou rodinu.* To znamená:

- 1) Boha je třeba mít před očima jako původce života i všech prostředků k životu.
- 2) I duši se má přitom dostat její potravy.
- 3) To obojí nechť se děje s veselou myslí jako v Boží přítomnosti.
- 4) Je třeba projevovat střídmost.
- 5) Nesmí se zapomínat na chudé.

O povinnostech hospodáře viz Sír 42,4, o povinnostech hospodyně Pt 31,10.¹⁹⁵

Povinnosti manželů.

Manžel je povinen žít a chránit manželku. Její povinnosti zase je přizpůsobovat se svému choti a ctít ho. *Společnou povinností* obou je vzájemně si projevovat lásku a věrnost, aby jeden druhému nebyl odporný a nevěrný.¹⁹⁶

Napomenutí týkající se výběru manželky.

Je třeba zvolit si manželku se třemi P, to znamená *pobožnou, počestnou a prozíravou*. A jestliže to je možné, pak také *pěknou a peněžitou*. Jinak řečeno, ať si každý vybere takovou ženu, aby mu byla prospěšná v následujících věcech.

1. K Boží slávě. Proto má být zbožná.
2. V péči o majetek. Proto má být hospodárná.
3. Při řízení rodiny. Proto má mít dobré mravy a má být rozumná.
4. V rození dětí. Proto má být zralá pro styk s mužem.
5. Je-li nutno žít v cizině, měla by znát jazyk.

Povinnosti rodičů a dětí.

Povinností rodičů je společně dozírat na výchovu.¹⁹⁷ Jejím cílem má být, aby děti byly schopny prospívat Bohu, bližním i sobě, jakmile vyrostou. Nejprve mají být prospěšné sobě, ještě více však lidem a nejvíce Bohu. Sobě proto, aby mohly být prospěšné druhým, a druhým, aby prospívaly Bohu.

Rodiče proto budou své potomky učit následujícím věcem.

1. Pracovitosti. Nedovolí jim zahálet, ale budou je navykat na to, aby od útlého věku něco dělaly, a to zpočátku něco zábavného, co by však později přinášelo skutečný prospěch.
2. Trpělivosti a mravnosti. A zvlášť tehdy, když se děti dopustí nějakého poklesku, je třeba je pokárat. Také není možné snášet jejich odmítání.
3. Zbožnosti. Děti se musejí od útlého mládí učit úctě vůči Bohu.
4. Rodiče musejí děti učit nějaké dovednosti, již by se později živily a sloužily státu.
5. Čilosti a podnikavosti při vyřizování záležitostí a při plnění svěřených úkolů.
6. Jednoduchosti v jídle, oblékání atd. Děti je tedy nutné odvádět od lenosti, umíněnosti, bezbožnosti atd.
7. Rodiče musejí děti učit poctivosti, otevřenosti a cudnosti, aby se naučily vyhýbat se temnotě a poučily se o tom, že veškeré jejich konání se má odehrávat na světle. Ctnost a pravda se bojí jen toho, že budou zakrývány.

Povinnosti řádných dětí je poslouchat své rodiče na slovo, vyhýbat se ne-trpělivosti a odmítání a ještě více vzdoru a tvrdohlavosti, aby rodičům nehýbaly žlučí a nedělaly jim ostudu.¹⁹⁸

Povinnosti pánů.

1. Starat se o své služebnictvo, jako by to byly vlastní ruce a nohy. To znamená opatřit jim stravu, ošacení, mzdu atd.
2. Odnaučit je lenosti a zahálčivému životu a zato je navyknout námaze a pracovitosti. Vždyť liné nohy si snadno uženou podagru a liné ruce chiragru.
3. Naučit je ochotně poslouchat na slovo.
4. Odepírat jim to, co jim nepatří. To například znamená, neprokazovat jim stejnou úctu a nesvěřovat tajemství. Podobně jako srdce si nevolá nohy k poradě.
5. Vést čeleď důrazně ke svornosti a horlivosti při společném díle.
6. Dovolit a dopřát jim odpočinek po práci. Více o tom u Seneky v listě 47 o lidskosti vůči otrokům.¹⁹⁹

Povinnosti sluhů je milovat a ctít své pány, věrně vykonávat uložené práce, předcházet nehodám a žít ve svornosti s ostatním služebnictvem. Také se nesmějí hloupě hašteřit, nechtějí-li, aby se s nimi zacházelo jako s otroky.

KAPITOLA VI

Rozumnost při vedení mládeže ve skupinách – SCHOLASTIKA

Škola je sdružování mladších pod vedením starších, jehož účelem je vzájemně se cvičit v tom, co má po celý život sloužit Bohu, bližním i vlastnímu blahu (tímto způsobem je to lepší, než kdyby se to dělalo – a také se to dělá – o samotě). Takové shromáždění mládeže za účelem výcviku nazývali Řekové *σχολή*²⁰⁰ (to znamená volný čas) a Římané mu říkali *ludus* (to znamená zábava), ve snaze odvrátit dětské dušičky od představy přisnosti.

2. Pokud jde o řádné ustavení takového společenství, je třeba posoudit za prvé jeho *nutnost*, za druhé jeho *formu*, za třetí náležitou *rozumnost*.
3. *Nutnost* vytvořit takové společenství vyplývá z toho, že tento drobný houf človičků netvoří dosud plnoprávnou součást ani rodiny, ani obce, protože ještě nejsou schopni se podílet na práci v rodině ani zastávat občanské povinnosti. Co tedy budou dělat, když zaujmou místo na okraji rodiny i obce? Ponechání sami sobě budou určitě zahálet, toulat se, nebo se dají strhnout k nepředloženostem, darebnostem a nepravostem. Proto je nelze ponechat jen tak, ale je naopak třeba udržovat je v pořádku a připravovat na to, co je čeká. Vzhledem k tomu, že rodiče se tomu vždy zrovna nemohou nebo nedovedou věnovat, je nutné mládež předat strážcům, kteří ji budou chránit před zlem a učit dobrou, a tak ji připraví pro budoucí životní úkoly.
4. Ze tří důvodů je nezbytné, aby toto drobné společenství bylo správně vytvořeno a rozumně řízeno. *Za prvé*, děti jsou jistě lidmi, stvořením obdařeným svobodnou vůlí, avšak s tou ještě neumějí zacházet. Je proto třeba zabránit tomu, aby se ji naučili zneužívat. Protože je toto první období lidského života citlivé, choulostivé a snadno náchylné k nepravostem a darebnostem, musí být pečlivě spoutáno. *Za druhé*, děti jsou také stvořením družným, již od kolébky milujícím společnost. A tak je nesmíme sužovat samotou, ale ani je nemůžeme jen tak pouštět do společnosti dobrých i špatných

lidí bez rozdílu. Za třetí, jsou stvořením rozumným, jemuž byla stejně jako nám dospělým darována svoboda rozhodování. Nesmí se a ani se nemůže s nimi zacházet jako s dobyt看, nýbrž je nutné jim přitáhnout uzdu rozumu, aby se daly vést a naučily se a zvykly si s rozumem spravovat své a řídit cizí záležitosti, aby se nikdo z nich nezvrhl v šelmu, netvora nebo něco nízkého.

5. Nezbytnými prvky tohoto společenství jsou určité I. osoby; II. věci; III. činnosti.

6. Osoby jsou trojího druhu. I. Ty, které mají být spravovány, tedy sama mládež obojího pohlaví. II. Ty, které mají spravovat, tedy učitelé a učitelky mládeže. III. Ty, které obě předchozí skupiny udržují v pořádku, tedy úředně jmenovaní správci škol.

7. Mezi věci patří za prvé místo, jež by bylo vhodné pro takové shromáždění; za druhé čas, rozčleněný podle dnů a hodin, v nichž se mají konat schůzky a cvičení; za třetí knihy i ostatní vybavení určené ke vzdělávání ducha.

8. Činnosti jsou: 1. Vyučovat a učit se. 2. Občas zkoušet, což vyplývá z potřeby zjistit, zda předchozí činnosti probíhají zdárně. 3. Posléze prověřováním opravovat, jestliže něco není v pořádku. Tato trojí činnost má hýbat každou školou. Vždyť tam, kde nikdo neučí, nikomu se nedostane poučení, kde se nikdo neučí, tam se nelze ničemu naučit, kde nikdo nezkouší ani vyučující, ani žáky, tam se ničemu vážně a plodně nevyučuje ani nenaučí. A tehdy je nezbytné, aby přišly na pomoc kázeň a cvik.

9. Všechno tohle až do poslední jednotlivosti si vyžaduje zvláštní rozumnost, má-li se to řádně provádět a přinášet trvalý užitek. Proto je nutné prozkoumat, jaká rozumnost se má vyžadovat u osob, věci i činnosti.

10. Ve vztahu k mládeži svěřované školám půjde o tyto složky rozumnosti. 1. Aby školám byla ke vzdělávání svěřována veškerá mládež a nikdo se z toho nesměl vynechat. 2. Aby jim byla svěřována úplně, k úplnému a trvalému zúšlechťení, aby tak ze škol vycházeli lidé, kteří jsou cele lidmi, a nikoli jen zlomky lidí. 3. Každý má ovšem získat vzdělání přiměřeného stupně. Jiného tí, kteří mají být přivedeni k řemeslu a praktickým povoláním, a jiného zase tí, jimž je určeno vládnout lidem a které je proto třeba uvést do plné moudrosti.

11. Učitelé a učitelky (jimž by bez obav měli svěřovat rodiče své poklady a obec svá poupata, svou naději do budoucna) nechť jsou tí nejvybranější z lidí, zbožní a důstojní mužové a počestné a ctihodné paní. Všichni pak musejí dobře znát všechno to, k čemu se má mládež vychovávat (musejí být živými příklady vzdělanosti, mravů i zbožnosti), a nade vše dychtit, aby všechno toto mládeži vštěpovali.

12. Školními inspektory mají být muži vrcholně pilní, zbožní a horliví, kteří u nikoho nestrpí nic špatného a budou ve všech ohledech starostlivě dbát o to, aby vše hladce probíhalo.

13. Místo pro školu je třeba vybrat uprostřed města, aby tak k němu byl pro všechny snadný přístup, přesně jako ke středu kruhu. – Více o tom viz v Panscholii (Pampaedia, kap. 5) a v pojednání o reformě škol (Panorthosia, kap. 22).²⁰¹

KAPITOLA VII

Rozumnost při řízení obce – POLITIKA

Obec je úplné (soustředěné) společenství, svázané určitými zákony, v němž jsou lidé shromážděni v dostatečném počtu a prokazují si vzájemně služby.

2. Z toho je zřejmé, co takové společenství potřebuje. Je to: 1. větší počet lidí, takový, jaký jen je třeba; 2. dokonalejší uspořádání vztahů, než jaké panuje mezi dvěma lidmi, spočívající v rozčlenění na nadřizenost, spolupráci a podřízenost; 3. konečně pak dokonalejší pojítka.

3. Ideu obce lze odvodit z uspořádání lidského těla jako nejdokonalejšího těla živočichů. Vždyť stejně jako v lidském těle musejí být přítomny všechny orgány, tak i obec musí mít všechny součásti. Jsou to: 1. hlava, tj. úředníci; 2. ruce – řemeslníci; 3. nohy – poslové, kočí, námořníci; 4. ústa, zuby a žaludek – rolníci, mlynáři a pekaři; 5. slezina a žluč, vysávající škodlivé látky – učenci; 6. jazyk – řečníci; 7. srdce – bohoslovci. A stejně jako všechny orgány poslouchají hlavu, tak i v obci jsou tí, kteří rozkazují, a tí, kteří poslouchají, vládnoucí a poddaní atd.

4. V každém správně vytvořeném společenství mají přece být (buď všichni, nebo alespoň někteří) lidé: 1. nadaní, kteří by uměli najít pro všechno řešení; 2. soudní a zbožní, kteří by byli schopni vybírat a rozhodovat; 3. odvážní a stateční, kteří by to mohli uskutečnit.

5. A poněvadž jen zřídka se toto trojí sejde v jednom člověku, je dobré, aby v každém společenství byl nějaký poradní sbor. Právě na základě toho se v městech, obcích a školách volí rady, proto si králové a knížata drží rádce. Povaha obce dokonce vyžaduje, aby v každém městě (státě) byly ke každé veřejné činnosti přiděleny určité osoby, u nichž by našel radu každý, kdo jí potřebuje. Například na tržišti mezi obchodníky, kteří kupují a prodávají, působí zprostředkovatelé, jimž se říká makléři.

6. Je třeba uvažovat jak o základech, tak o způsobu řádu.

7. Základ tohoto všeho tvoří následující axiomy:

I. Řád věci je duší v tom, co je nepodobné.

II. Podobné se hodí k podobnému (proto vytvářejí jediné seskupení).

III. S podobným je třeba zacházet podobně.

IV. Rozdílné se hodí k rozdílnému. Proto je třeba s nimi zacházet rozdílným způsobem.

8. Řád osob lze nastolit tak, že se všichni obyvatelé rozčlení do sedmi tříd. 1. Cizinci, kteří nedávno přišli odjinud a jimž mají sloužit hostince, bezpečné cesty atd.

2. Přistěhovalci bydlící v pronajatých domech.

3. Občané nižšího řádu, jako například nádeníci, listonoši.

4. Občané, rozdělení do obvodů a okrsků.

5. Správci a jiní nižší úředníci.

6. Rada nebo senát.

7. Kníže nebo král.

9. A poněvadž v každém společenství musejí být tí, kteří jsou jiným nadřizení, a tí, kteří jsou podřizení, vyžaduje si povaha účelného řádu, aby v každé obci nebo státě, jež toužíme spravedlivě uspořádat, byl určen úředník, kterého by ostatní občané a obyvatelé poslouchali.

10. Jestliže si ovšem přejeme, aby všechno šlo samo od sebe, bylo plynulé a rozkvétalo, musíme zde i ve všech společenstvích dbát důstojně na to, aby každý národ měl a udržel si vládcu pocházející z jeho středu. Tak si to totiž

žádá 1. Boží nařízení (Dt 17²⁰³); 2. přirozené právo; 3. sám rozum. V opačném případě není důvěra nikdy zajištěna. Cizinci nikdy nemají zajištěnou naprosto dobrovolnou poslušnost a nikdy nemohou vládnout s naprostou jistotou. Cizí vláda obtěžuje, dokonce i když netíží, a proto se jen těžce snáší a nakonec bývá svržena. Proto se i v Mesiášově království požaduje, aby vše bylo dobrovolné (Ž 110).²⁰⁴ Necht' je tedy národům dovoleno žít podle jejich zřízení (pokud tomu nebrání zákony harmonie), a v jejich rámci ať se pohybuje jejich správa a ať se zdokonalují.

11. Jestliže však pfece úředník náhodou pochází z jiného národa, musí rozumět jazyku národa nebo národů, jež spravuje, aby pro ně nebyl modlou, která má ústa a nemluví, která má uši a neslyší. Podobně by se měl vyznat v řečech sousedních národů, a to buď sám, nebo prostřednictvím tlumočnicků, jichž by měl mít větší počet v jednotlivých obcích, u jednotlivých jazykových pospolitostech.

12. Hlavním pojítkem politického společenství je zákonodárství a soudnictví. Je to zvláštní součást politiky, jež obecná pravidla týkající se práva a spravedlnosti uplatňuje na zvláštní případy.

13. Nespočívá tedy v pouhé autoritě zákonodárců, a tím spíše ne v obecném mínění nebo zvyku. Je naopak založeno na samotné povaze spravedlnosti, kterou Bůh vložil do svých stvoření a osvětlil svým slovem. A o tom, že se má uplatňovat určitým způsobem, nás všelijak poučil prostřednictvím Mojžíšovým (viz Huarte, str. 367²⁰⁵).

14. Právní věda byla doposud považována za cosi neurčitěho, nestálého, nevynezeného. Zpravidla totiž právní ustanovení vznikala na základě libovolného nařízení nějakého zákonodárce při určité příležitosti, a proto záviseli na vůli předků. Nemá-li však docházet k porušení spravedlnosti, je třeba veškeré právo úplně převést do škatulek a přihrádek. Někteří popírají, že by se právo dalo vědecky zpracovat stejným způsobem jako příroda, jež je stále táž. Odpověď. *Jde to, ne-li stejným způsobem, pak jiným.* Ani přírodní jevy se ale všechny nechovají vždy a všude stejně, a dokonce se vyskytují různé hříčky přírody a přírodní úchylky. A jestliže i ty vztahujeme k obvyklému a řádnému běhu věcí, proč by to nešlo také tak v oboru práva? Jistě to jde, a když zákony a právní ustanovení jsou nutně založeny na spravedlnosti a základ spravedlnosti čili práva tkví v samotné přirozenosti věcí, každý vidí, že právě odtud lze čerpat základy práva. Jako práva nebo zákona nelze užívat libovolných zvyklostí nebo rozhodnutí, nýbrž výroků věčné spravedlnosti.

15. *Zákony necht' jsou normou spravedlnosti, idejemi, podle nichž se mají věci odehrávat.* Protože se však věci jen zřídka vyvíjejí podle idejí a tisícovým způsobem se od nich odchylují nebo zamotávají, dochází pak k tomu, že je třeba posoudit a vymezit věci, ovšem podle idejí.

16. *V dobře uspořádaném státě se mají veřejné zákony (alespoň jednou ročně) veřejně předčítat* (Huarte, str. 368²⁰⁶). *Totéž platí o výsadách, jestliže nějaké jsou, a to proto, aby je všichni znali.* Tak se to dělá například v Basileji. Odůvodnění je duchaplné. 1. To, co se týká všech, nesmí nikomu zůstat utajeno. 2. To, co je nutno zachránit před zánikem, se musí občas obnovovat. 3. To, co se má případně i bránit, aby to zůstalo zachováno, musejí všichni dobře znát. Vždyť pfece po tom, co je neznámé, nikdo netouží a nikdo pro to nehorlí. Necht' je tedy stanoven určitý den, pro celou obec slavnostní, jenž by byl věnován pouze této jediné záležitosti. Zbytek toho dne by měl být určen k rozvíjení přátelských vztahů mezi občany a k hostinám, takže by to byl den, v němž se obnovuje vzájemná láska, svornost a závaznost povinností.

17. *Cílem takového politického společenství je, aby se drobnější společenství*

(domácnosti, školy, církve) uchovávala ve svém bytí a aby se rozvíjel klidný život obyvatelstva i obecný blahobyt.

18. A to se děje, když se obec *ustavuje, uchovává a hájí.*

19. Každá obec se skládá z 1. *osob*; 2. *věcí*; 3. *povinností a úkonů.* Vzhledem k tomu totiž, že obec je nakupením mnoha domácností a rodin podřízených jedné vládě, bude po všech stránkách podobná hospodářství, a to co se týče osob, věcí i činností, stejně jako veřejných budov (církevních i světských), sýpek, zásobáren, kuchyní, jidelen atd. Rovněž tak v oblasti důchodů, správy financí atd. – –

20. Při výběru nejlepšího způsobu uspořádání obce stojíme ovšem před obtížemi. Je celkem troji forma vlády.²⁰⁷ *Buď si lid vládne sám* prostřednictvím většiny, *nebo prostřednictvím většího počtu střídaně povznáší k vládě, nebo vládne ten nejlepší jedinec*, vybraný se souhlasem všech. První druh státního zřízení se nazývá *demokracie*, druhý *aristokracie* a třetí *monarchie*. První je pro lidi nejpřirozenější, druhý nejspolehlivější a třetí nejdokonalejší.

21. *Demokracie je přirozená.* Vždyť kdybychom zůstali v ráji, byli bychom si všichni rovni a jediné panování, které by tam bylo, by bylo panování nade vládcem, aby autoritou meče krotil lidskou špatnost (Ř 13,3,4).

22. *Aristokracie* je vzhledem ke stavu lidské pokaženosti *nejspolehlivější*, poněvadž svrchovanou vládu nelze bez obav světit ani jedinci, a to z obavy před tyranou samovládou, ani mnoha lidem, a to z obavy před zmatkem. Nejbezpečnější tedy je dát se střední cestou.

23. *Monarchie je nejdokonalejší*, a to ze tří důvodů. Je totiž zobrazením celku všehomíra, který spravuje jediný Bůh, je zobrazením viditelného světa, který řídí jediné slunce, a je také zobrazením člověka, kterého oživuje jediná duše.

24. A nyní se ptáme, *která z těchto forem vlády je nejlepší.* Odpověď: Pro monarchii mluví příklad Boží, neboť Bůh vládne samojediný v říši svého světa. A také každé živé tělo, především lidské, které spravuje jediný duch, má nad sebou jedinou hlavu, nikoli více hlav. Lze však odpovědět i následujícím způsobem. Svět řídí jediný Bůh, protože on sám všechno stvořil. Každý tvůrce pfece vládne svému dílu, protože co ze své vůle vytvořil, to také svou vůlí řídí. Konečně pak, ve všech případech může být udržen řád, protože všechny odpovídají rozumu i idejím, které pocházejí od Boha. Zároveň je třeba potlačovat odchylky a zneužívání ve všech třech formách. Určit jednoznačně, která forma je nejlepší, je obtížné, a to jak kvůli přednostem každé z nich, tak i kvůli nebezpečím, které každá z nich skýtá. Je to nebezpečí zneužití a zvrhnutí se všech tří forem vlády v 1. tyranii; 2. oligarchii; 3. anarchii.

25. Politické společenství *se uchovává* pomocí 1. *pojitek* představovaných zákony; 2. *pozornosti a cvičení*, to znamená soudnictví; 3. *výkonné moci.*

26. Politické společenství *se hájí* pomocí smluv se sousedy, válek apod.

27. Na základě toho lze vytvořit skvělou ideu politického vědění. Tak tedy. Politické vědění má tři součásti, jež se zabývají tím, jak se má stát *založit*, jak *řídít* a jak *bránit*. S otázkou *založení* státu budou souviset také další úkoly, a to navrhnout formy státního zřízení a odhadnout, která je nejlepší, nebo ukázat, jak si ji máme vybrat, jak nastolit a jak udržet v mezích. S otázkou *řídění* čili *správy* bude souviset znalost zákonů, soudnictví a výkonné moci. Oporou jí je výkon veřejných činností. K otázce *obrany* patří smlouvy se sousedy, vojenské umění a umění zadržet úpadek. Z toho plyne důsledek týkající se obnovení zhrouteného státu, což není nic jiného než jeho opětne vybudování ze starých trosek.

KAPITOLA VIII

O vládě nad královstvími neboli o monarchii

Kde je množství, tam je zmatek. Nejspolehlivějším lékem proti němu je vláda jedince, která je lepší než vláda mnohých. Většinou totiž tam, kde poroučí více lidí, dojde působením stranické řevnivosti k rozdělení moci. Avšak vše, co je rozděleno, slábne. Kde rozkazují všichni, tam je zmatek, a ne řízení nebo vláda. Také plavba po moři je přece jen snazší, vanou-li jediný vítr, ať už vane jakýmkoli směrem. Když ale z jihu i z východu, z Afriky vítr též bouřlivý duje

a všechny pospolu mohutné vlny až ke hvězdám hrnou,²⁰⁸ pak buď hrozí ztroskotání, nebo se lodě zmitají pod strašným přivalem vod. Živé tělo, jež se skládá z mnoha orgánů, ovládá jen jedna hlava. A není člověk bez hlavy něco stejně obludného jako člověk s větším počtem hlav? *Lod* připouští jen jednoho kormidelníka, vůz jediného kočího a stádo jednoho pastýře. Ve vojsku jeden jediný vrchní velitel s jedinou velitelskou pravomocí vede mnohatisícovou ozbrojenou masu kam chce, zatímco vojsko, které je podřízeno velení několika velitelů, podléhá nesvornosti a všelijaké různici snadno rozruší jeho celek.

Sem směřuje i napomínání Tacitova: *Jediné státní těleso dospělo k tomu, aby se podřídilo vůli jedince, protože podmínkou svrchované vlády je, že účty jsou v pořádku jen tehdy, jestliže se skládají jedinému člověku.*²⁰⁹ Také: *Na nesvornost vlastní není jiný lék než vláda jedince* (proto Římané vždy, když se ocitli ve velmi zoufalém postavení, propůjčovali svrchovanou moc diktátorovi²¹⁰). A také: *Je v zájmu miru, aby se veškerá moc světila jedinici*. A konečně, *ve prospěch monarchie hovoří všechno na světě*. Jedno Slunce je nejen jediným vládcem planet, které kolem něho obíhají, ale i veškeré přírody. Včely mají jednu královnu, stáda jednoho vůdce a za jedním jeřábem letí ostatní. Vůbec všechno, co je na světě uspořádáno, ústí v jednotu (viz Mt 23,8,9²¹¹). V hodinách se vše převádí na počátek pohybu, v domě je jeden hospodář, ve škole jeden řídící a v obci jeden starosta. Ctnost je v jednotě silnější. Jednota je základem, pojátkem a vrcholem všech věcí – je nepřemohitelná.

2. *Ideu* monarchie nebo monarchické vlády lze nalézt v biblické knize Přísloví: *Král sedí na soudném stolci a očima rozmetává vše, co je zlé* (Př 20,8). Zde se vykládá účel, potřebné prostředky i způsob královské vlády. Účelem je rozmetávat zlo. *Prostředky* jsou 1. propůjčená autorita, kterou označují slova sedět na trůně; 2. bdělá pozornost vůči všemu, což je onen soudný stolec; 3. spravedlnost, jež netrpí zlo. *Způsob*, jak se královská vláda uplatňuje: 1. *důstojně* (sedí na stolci); 2. *všeobecně* (týká se všeho zla); 3. *mocně* (rozmetává).

3. Někde, totiž tam, kde platí zákon nástupnictví v královském rodu, podle něhož nastupuje na trůn prvorozený, se král chápe žezla dědičně, zatímco jinde se po uprázdění trůnu volí svobodnou volbou stavů a korunu přijímá spolu s jejich holdem. Na tomto místě je třeba poznamenat, že královu hlavu zdobí koruna jednak jako odznak důstojenství, jednak jako znamení břemene, které na sebe bere, a také proto, aby se cítil vázán korunou zákonů. Jinde je zase monarchie smíšená s aristokracií a demokracií. O tomto smíšení je něco podle Nordermanna u Angelia Werdenhagena, *Psychologia*, str. 4, něco lepšího však slibuje na základě pravého poznání duše a vykládá na str. 353 a 356.²¹²

4. I když volba, jež je projevem dohody, obvykle vybere toho nejlepšího,

238 Pansofia

zatímco narodit se z knížecího rodu je náhodné a není ani více ceněno, přece jen víme, že přijmout knížete je méně nebezpečné než ho hledat.

5. Kdyby však mělo být nebezpečné svěřit veškerou tíhu vlády jednotlivci, poučila nás přirozenost o tom, že se mají určit *spoluvládcí se stejnou autoritou*, aby si horlivě a věrně pomáhali. Podle této přirozenosti máme dvě oči, které jsou jedno jako druhé a obě jako jedno, aby vždy ve svorné jednotě vykonávaly společnou službu a činnost. Obě vycházejí z jediného počátku, jakoby ze stědu a pramene, a obě se spojují svými činnostmi ve stejném bodě. Podobně je tomu s dvojicí uší, nozder, rukou a nohou, až na to, že stavení. Zato oči jsou opravdu spoluvládcí ve všem sobě rovní a jen proto jsou dvě, aby jedno nahradilo výpadek druhého (ať už to druhé vyrazilo nějaké zranění či poškodila nemoc nebo ochromil zákal). Jinak oběma přísluší jedno bylo nehybné a druhé se hýbalo, nebo aby se jedno otáčelo nahoru a druhé dolů či jedno napravo a druhé nalevo. Jestliže se působením choroby nebo násilí oči stočí, takže jedno hledí sem a druhé tam, vidění brzy naráží na překážky, rozdvoují se a pokazí a žádné oko už nic nevidí pořádně. Tak přesně znázornil Bůh na tomto příkladě společnou odpovědnost za tentýž úřad. Avšak i to, co je samo o sobě jednoduché, bývá jakoby zdvojené. Hlava má přece dvojité mozek (obě části se dohromady nazývají mozkem), srdce má dvě komory, plíce dva laloky atd.

6. Kam až sahá moc krále nebo knížete nad poddanými, lze zevrubně vyloužit 1. z přirozeného práva; 2. z Božího práva; 3. na příkladu stvoření, například včel. A tak se ukáže, že když se v něčem vybočí z těchto mezí, je to samo o sobě něco tyranického.

7. Kdysi platila rozhodnutí knížat jako zákony. Avšak zneužívání moci zavedlo podnět k omezení knížecí moci prostřednictvím zákonů, které jako pouta svazují lidskou přirozenost, což ona těžce nese. *Přílišná moc nad jinými snadno sklouzává do neschopnosti ovládnout sebe sama, a ten, kdo umí krotit druhé, neumí pak zkrotit sebe*. Obava před tímto jevem vedla některé národy k tomu, že se rozhodly zmírnit monarchii aristokracií a demokracií. V četných královstvích jsou totiž *svobodné stavy*, spojené mezi sebou poutem stanov (statutů). Pod sebou mají lid, kterému poroučejí, a nad sebou krále nebo královnu, které poslouchají. Nejprůběžnější mezi stavy je *panstvo*, *hrabata*, *markrabata*, *vévodové* a *arcivévodové*, kteří panují ve svých hrabstvích, markrabstvích a vévodstvích, jako by byli jejich suverénními pány. O významnějších záležitostech, jež se týkají celého království, jedná *sněm*, na který se svolává *šlechta* a *představitelé měst*. Na sněmu pak všichni hlasují po pořádku jeden za druhým. Nikdo nesmí hlasovat pro nebo proti nedobrovolně, ať už se má přijmout nějaký nový zákon, nebo zrušit starý, případně se má změnit měna, uzavřít smlouva či vypovědět válka atd., jako je tomu v německé říši. Chválu si zaslouží i *zřízení polského království*, jehož trvalost zaručují: 1. hlava, král; 2. senátoři nebo něco podobného jako efoři, kteří jsou stále u jeho dvora; 3. místní sněmy; 4. sněm; 5. soudy; 6. vojenské soudy –

8. Poněvadž Tvůrce světa postavil vedle sebe strach i nenávisť a majestát vládců s sebou strach nese, dochází k tomu, že chybí jen zřídka nenávisť. Avšak vzhledem k tomu, že by bylo prospěšné, aby chyběla (abychom se vystříhali hříchů nejen z hrůzy před trestem), je nutné hledat způsoby, jak by majestát přestal být škodlivý a nepřinášel už nikomu smrt nebo strach ze smrti.

9. Především je třeba si ujasnit následující. Stejně jako dojde k většímu soustředění majestátu a moci, jsou-li cele svěřeny do rukou jednotlivce, *tak se*

také větší možnost zneužití a větší nebezpečí skrývá ve zneužití monarchie, než je tomu v kterémkoli jiném zřízení. Neboť i tehdy, když je jednotlivec, jenž má nade vším moc, dobrý a laskavý, jde z něho přece jen hrůza, protože zachce-li se mu, může být zlý. Nechť proto žádný král netouží po absolutní vládě, ale po vládě se souhlasem lidu, který představují šlechtici a rádci, vždy přítomní po jeho boku.

10. Dobrému knížeti dala nebesa moc rozhodovat a poddaným zase ponechala slávu poslušnosti, přítom však slova otroci a poroba byla vymýcena. Proto by měl kníže svou moc a pravomoc ovládnout natolik, aby mu všichni na svém místě sloužili svobodně a ochotně, stejně jako všichni podřízení svým nadřízeným. Samo světlo myslí a vědomí, že to takto zařídil Bůh, a takové možnosti vznést námitku proti nečestnému počínání v úřadě odstraní převek donucení (viz Campanellův Sluneční stát, str. 435 ve kvart. vyd.²¹³).

11. K tomu dojde tehdy, dá-li panovník přednost tomu, aby ho poddaní milovali, před tím, aby se ho báli, a to na základě jistoty, že magnet lásky lépe udržuje lidská společenství než hrůzovláda. A také jistoty, že synovská láska poddaných zmůže víc než otrocký strach (o tom viz Wardův spis Magnetis reductorium, v předmluvě A 5, str. 1 atd.²¹⁴).

12. Pro nejvyšší úřad (pro hlavu) se vyžaduje nejvyšší moudrost (jakého druhu a jaké povahy, o tom viz Campanella, Sluneční stát, str. 426–427²¹⁵). Avšak vzhledem k tomu, že tato moudrost, byť by byla sebevětší, je ovšem jen lidská a že moudrost jednotlivce stejně nemůže stačit pro všechny, mají tedy a musejí mít králové a knížata doma kolem sebe vždy rádce. Jsou to rádcové trojího druhu, filozofové, politikové a teologové, jejichž úkolem je přizpůsobit vládní rozhodnutí měřítkům věcí, měřítkům lidským a Božím. V Platónovi se dočítáme o jeho názoru, podle něhož se lidstvo nikdy nezbaví zla, pokud mu buď nebudou vládnout skuteční filozofové, nebo se ti, kteří spravují stát, nestanou nějakým Božím řízením filozofy.²¹⁶ Totéž učí Šalomoun (Mdr 6,23²¹⁷). Jak je naproti tomu škodlivé přijímat do vlády nevědomce, o tom viz Ž 82,5.

13. Každý panovník by měl mít na paměti, že k rozumnému ovládnutí svých poddaných přispěje především tím, že je povede 1. ke zbožnosti, aby každý z nich žil v míru s Bohem; 2. k lidskosti, svornosti a spravedlnosti, aby každý z nich žil v míru s lidmi; 3. k rozumnému hospodaření, aby každý z nich tím, že rozumí všem hospodářským záležitostem, došel míru se sebou samým a s poměry, jež se utvářejí podle jeho přání.

14. Cím je na světě slunce a v těle živočicha srdce, tím je a má být v království král, totiž prvním hybatelem a oživovatelem všeho. Proto se má (kromě jiných povinností) starat o co nejspravedlivější oběh všech věcí po celém království, jež je jakoby jeho tělem. Má od poddaných přijímat všechno, ale nic (až na to, co nezbytně potřebuje) si neponechat a vše zase poddaným vracet. A to podle náležitého pořádku, aby se vše nezbytně dostalo ke všem podle potřeby každého jednotlivce. Ti zase mají to, co jim přebývá, vrátit do královské pokladny, aby se z ní opět všechno vydávalo na potřeby státu. Taková monarchie je čistá a spravedlivá podle vzoru monarchie světové, makrokosmu i mikrokosmu –

15. Účelem královské vlády je udržovat národy v míru. Mír je tou nejlepší ze všech věcí, které bylo člověku dáno poznat. Jeden mír je přednější, než nescetná vítězství ve válce. Někdy se však stává, že ho nelze dosáhnout jinak než silou zbraní. Buď kvůli zlým sousedům, kteří nás a náš majetek napadají, či kvůli mocipánům, kteří chtějí právo prosadit zbraněmi a zápasí mezi sebou o přední postavení, či kvůli domácím nepokojům, jež někdy přerostou v násilí. U těch lze prokázat trojí možný původ. Někdy totiž sami ti, kteří vládnou lidu, lid svým krutým panováním pobuňují a zažehují pochodně

240 Pansofia

vpouřou. Jindy si zas vrtkavý lid zoškliví i toho nejlepšího knížete a odpadne k jiným pánům²¹⁸ –

16. Je zde ovšem otázka, zda se směji vést války. Odpověď. Tvrdím, že v přirozených poměrech ano. Jsou pro to tři důvody. 1. Podle přirozeného práva je dovoleno odrazit sílu silou, jak je to vidět u živočichů. Dokonce všechna jsoucna odpuzují své opaky. 2. Sama přirozenost, pokud cítí, že v těle je něco nepřátelského, se vzbouří a snaží se to přemoci. Tak je tomu který jedinec zákon, soudce ho potrestá. Avšak proti mohutným rozbrojům je nutné postupovat mohutnou silou. 3. Bůh válku dovolil a sám stanovil příslušné zákony –

Bylo by ovšem možné na tuto otázku z hlediska evangelia odpovědět z různých důvodů záporně. Kristus přece přišel proto, aby lidi odnaučil válčit a všechno smířil.

17. Kvůli čemu se může vést válka? Ať jsou příčiny válek jakékoli, přesto proto, že jeden mír je přednější než nescetná vítězství ve válce, že jistý mír je spolehlivější než vítězství, ve které se doufá, a že je vždy nebezpečně pohybovat se na ostří nože nebo se položit mezi kladivo a kovádlinu, je třeba dát vždy přednost míru před válkou. A také je třeba se ve všem pokusit dosáhnout svého spíše vyjednáváním než zbraněmi, protože válku je snadné vyvolat, ale velmi těžké ukončit, a protože začátek a konec války nemá v moci tentýž člověk. Něco jiného snad je, když mír je naprosto pochybný a vérolomní a proradní lidé nepokrytě chystají něco hrozného, strojí nám záhubu, a když doléhajícímu nebezpečí nelze čelit mirnějšími prostředky. V takovém případě, jak se všeobecně uznává, se má dát přednost čestné válce před potupným mírem a je lépe jednou podstoupit nebezpečí než stále žít ve strachu.²¹⁹

18. Z toho plynou důsledky. 1. Nesmí se připustit, aby k válkám docházelo bezdůvodně, protože je to něco zvířecího. Jak již bylo řečeno, ve všem je třeba se pokusit dosáhnout svého spíše vyjednáváním než zbraněmi. 2. Nikdy by se neměla připustit válka v rámci jednoho a téhož společenského útvaru (domácnosti, obce, království). Mezi různými jen tehdy, jestliže se nevyskytuje vůbec nikdo, kdo by mohl dělat rozhodčího (v rámci jednoho a téhož útvaru se totiž určitě vyskytuje a je nutné postupovat cestou práva). 3. Dojde-li k válce, je vhodné vybrat někoho z těch lidí, kteří k tomu mají vlohly. O lidech vybavených vlohami k vedení války viz Huarte, kap. 16.²²⁰

19. Válku je možné ukončit trojím způsobem. Buď podrobením se, nebo zničením druhé strany, či přátelskou dohodou, již se vyhoví oběma stranám a rozdělí se pohraniční území, nebo konečně sjednocením, takže pak to, o co vedli spor, vlastní obě strany, poněvadž se staly jedním národem.

20. Jestliže větší vojsko utrpí porážku od menšího, může k tomu dojít ze tří důvodů. Buď se cítilo v bezpečí a bylo znenadání přepadeno, nebo vojáci byli neschopní, což se projevovalo nečinností nebo leností a zbabělostí, či konečně na ně Bůh seslal hrůzu a paniku. Tu pak často vyvolávali andělé, jak víme z Písma (příklady viz v bibli).

K rozumnému vedení války se vyžaduje leccos. Scipio Africanus tvrdil, že s nepřítelem je možné se stítnout pouze tehdy, je-li k tomu vhodná příležitost nebo vyžaduje-li to železná nutnost.²²¹ Propást tu první by totiž bylo šlechetství a nepřijmout podnět té druhé by byla zhoubná lenost.

Dodatek o panarchii, tj. všeobecné vládě.

1. Je třeba ukázat, zda lze veškeré lidstvo takto uspořádat a spojit pomocí zákonů. Pak by však bylo nutné, aby každý vyšší stupeň byl vždy obsazen někým moudřejším, kdo by měl dostatek schopnosti radit všem pod sebou, protože síla postrádající rozum se zřítí svou vlastní vahou. Pozoruje-

Pansofia 241

me to u stromů, jejichž každá větev je o tolik silnější, o co více toho musí nést. Kdyby totiž nebyla silnější, zlomila by se pod tím, co nese, a to by spolu s ní zaniklo. Kde nižší závisí na vyšším, tam všechno to, co je vyšší, je také pevnější.

2. Ovšem takové uspořádání vztahů mezi lidmi, že se nakonec všichni podřídí jedinému viditelnému vůdci, je vzhledem k okolnostem nemožné. Žádný člověk totiž není tak moudrý, aby to stačilo na veškerá království a společenství. I kdyby se snad někdy objevil nějaký Šalomoun, nebyl by ovšem vzhledem k své smrtelnosti nekonečně dlouhověký. A i kdyby nezemřel, nemohl by všem být vždy a všude po ruce. Když se někteří o takové uspořádání pokusili a podrobili si poměrně hodně sousedních králů, nebylo z toho nic trvalého, a jakmile měly národy příležitost vrátit se ke svobodě, vzalo to většinou tragický konec (například Šalomounova říše hned za jeho syna²²²). Alexandrova říše skončila Alexandrem; poněvadž neměl syna, roztrhli jeho dědicové říši na čtyři části. Římská říše se rozpadla na deset království v Evropě a na stejně tolik úlomků v Asii a v Africe²²³ –

3. Bůh tedy nezřídil takovou monarchii, aby v ní všechno podléhalo pouhému člověku. Při prvotním stvoření si ji vyhradil sobě, Bohu. Potom ji však předal svému Synu, bohočlověku, aby ten jediný byl veleben jako Král králů, Učitel učitelů a Biskup biskupů a aby jím také byl. Je totiž nejmocnější, nejmoudřejší a nejsvětější a všem vždy a všude přítomen až do skonání věků.

4. Nyní už je čas, aby mu pozemští vládcové postoupili trůn a monarchové mu podrobili své koruny – (viz Panorthosii)²²⁴ –

NB.²²⁵

K monarchii.

Dohled výše postavených na níže postavené má být odstupňovaný.

1. Každý král má dohlížet na své provincie a jejich správce, na všechna knížata a panstvo.
2. Každý kníže má dohlížet na všechna panství.
3. Každý majitel panství na všechna svá města, vesnice a osady.
4. Každý správce osady, vesnice nebo města na všechna hospodářství pod svou pravomocí.
5. Každý hospodář na všechny členy své domácnosti.
6. Každý člověk má dohlížet na sebe sama a na všechny své záležitosti.

KAPITOLA IX

O dokonalosti mravního světa a o nedostatcích a zrudách překážejících vládě nad lidskou přirozeností

Dokonalost vlády nad lidskou přirozeností (neboli mravního světa) spočívá v dokonalém občanském míru a klidu.

2. To si vyžaduje trojí. 1. *Neznepokojovat sama sebe.* 2. *Neznepokojovat kvůli sobě své okolí.* 3. *Nenechat se kvůli ničemu znepokojovat jinými.*
3. Je třeba spokojit se se svým údělem. Ať už byl člověk určen pro jakékoli místo, úřad nebo hodnost, má na něm setrvat a činit to, co je třeba činit. Je pro obec stejně užitečný na tom nejnižším stupínku jako na tom nejvyšším. Tak je tomu s kameny a dřevy v budovách. Ať jsou uloženy v základech, ve stěně nebo na střeše, vpředu nebo vzadu, mají stejný význam. Stejně tak u

242 Pansofia

stromu ta část, již bylo přikázáno setrvat v kořeni, tam také setrvává, ta část, již bylo přikázáno vyrůst do kmene, tam i vyrostla, a ta, která měla vystoupit až do listů, tam vystoupí. A to, co bylo učiněno plodem, nezavídí listu, a ani kůra nezavídí dřevu. Jestliže lidé ustupují od tohoto vzoru a vzájemně se nad sebe povyšují, brzy dojde k porušení klidu a následují různé, stranné a nepravé války, což má za následek pohromy a zkázu.

4. K občanské dokonalosti však nestačí spokojit se se svým údělem. Vyžaduje to i další věc, abys totiž kvůli svému klidu neutiskoval nebo neznepokojoval někoho jiného. A nakonec nesmíš se nechat kvůli ničemu znepokojovat nebo utiskovat jinými, i když na tebe možná dorážejí a snaží se tě vydráždit. A tímto trojím se naplňuje naše mravní blaženost.

[Poznámka. Absolutně nejvyšším dobrem nemůže být ani člověk, ani nic, co je v člověku, poněvadž je smrtelný a je podroben lidské ubohosti. Stejně tak jim nemůže být nic, co se skrývá v jiných věcech, protože jsou vratké a kolísavé. Nejvyšší dobro se tedy může nacházet pouze v nejvyšším, nekonečném a nesmrtelném jsoucnu, v němž je vše, a tím je Bůh.

Nejvyšším dobrem pro člověka je připodobnit se onomu Nejvyššímu dobru. Ono nic nepotřebuje, postačuje sobě samému a vlastní bezstarostně samo samo bez konce i beze strachu, že ztratí samo sebe nebo svou blaženost. Protože je tomu tak, vyplývá z toho, kdy je člověk šťastný: 1. má-li co nejmenší potřeby; 2. má-li v sobě co nejvíce dobra, a proto také sobě samému postačuje; 3. je-li v takovém stavu (pokud jde o zdraví, o lidskou přízeň i ostatní záležitosti), že se pochopitelně obává změny. Dílčích svrchovaných dober tohoto druhu je vždy tolik, kolik je dílčích možností a přání tato dobra si opatřit. Například, pro hladového je nejvyšším dobrem (nejvyšší rozkoš) jíst, pro žiznivého pít, pro churavého uzdravit se, pro unaveného odpočinout si, pro nevědomého vědět a pro úzkostlivě pochybujícího znovu nabyt vědění. Všechno tohle tedy je součástí nejvyššího dobra. Jedna věc je to, co je nutné, a druhá věc je to, co je dobré.

A nyní to, co je mravní blaženost. Po vnější stránce je to 1. dobré zdraví; 2. dostatek životních potřeb; 3. dobrá pověst. A po vnitřní stránce je to 1. pokoj mysli; 2. radost ducha; 3. světlo v záležitostech lidského života.]

5. K takové dokonalosti se dospěje prostřednictvím ctností. Jinak řečeno, pomocí *plnosti ctností, stálosti, upřímnosti a rozumnosti.*

6. *Plnost ctností* (jejímž opakem je prázdnota, nedostatek v něčem) od tebe vyžaduje přát si, aby ti nechyběla žádná ctnost, jež může přispět ke tvé cti a bezúhonnosti, a to za jakýchkoli okolností nebo na jakémkoli věkovém či stavovském stupínku.²²⁶ *U člověka dobrých mravů má být všechno spořádáno a nic nemá být odlišné od ostatního, ani vytržené z celku, ani nesouvislé.* Myšlenky, řeč, způsob vyjadřování, pohyby, činy, všechno má být spořádáno. I nepatrná mezera může způsobit, že celek nebude k ničemu. I nepatrná skvrna zošklivuje vzhled. Krásně říká Seneca: *Není v pořádku duch člověka, jehož skutky si odporují.*²²⁷ A proto nechť myšlenky, slova a činy tvoří jedinou harmonii.

7. A protože nic není po všech stránkách blažené²²⁸ a nikdo není bez viny, je třeba se alespoň přičinit o následující: 1. aby chyb bylo méně; 2. aby byly méně nápadné; 3. aby byly vykupovány velkými ctnostmi, a bylo tak vždy více toho, co je hodno chvály, než toho, co je hodno pokárání.

8. *Stálost* (jejímž opakem je nestálost, odpadlictví, pochybení nebo i vrtkavost, jež zápolí se střídajícími se city a tužbami a podléhá jim, dále proměnlivost vůle i myšlení a také tvrdošijnost, což je vlastně stálost bez rozvahy a zdůvodnění) si žádá, abychom pevně trvali na svém předsevzetí, je-li správné, i když se nás někdo pokouší zviklat. Spíše musíme být hotovi zemřít, než se pošpinit a ztratit svou čest.²²⁹

[Důvody. 1. To, co má dobré základy, pevně stojí. 2. To, co může zaniknout, není pevné. 3. Duch čestného muže je stálý, nikoli vrtkavý. 4. Konec korunuje činy.²³⁰ Nezačít je lepší než nevytrvat. 5. Kromě jiného se dobré mravy vyznačují tím, že se uspokojí sebou samými a přetrvávají. Špatnost je nestálá a často se mění, ne však v něco lepšího, nýbrž pouze v něco jiného (Seneca, list 48²³¹).]

9. A i kdyby snad čestný záměr neměl mít úspěch, přesto je třeba přikročit k jeho provádění, a to z těchto důvodů. 1. Ctnost zůstavená sobě samé je

Pansofia 243

vyšší. 2. Úspěch někdy přichází později a vynahrazuje předchozí ztráty. 3. I když se nedostaví, odměna za správné jednání se u Boha neztratí (Iz 49,4).

[Na stálost je třeba vztáhnout to, co má Seneca v listech 23 a 121, dále na konci listu 80 a v listě 84 atd. Nestálost vůle je znakem ducha postaveného na špatném základě (Seneca, list 35).²³⁷]

10. *Upřímnost čili poctivost* (jejím opakem je pokrytectví) od nás požaduje, abychom nic nečinili na oko, lícověrně, okázale a jen tak, aby se neřeklo, nýbrž abychom vše dělali upřímně, podle pravdy a s dobrým svědomím. Tak bychom i tehdy, když se nemáme na pozoru, zůstali bez poskvrny a bez úhony. Aby k tomu došlo a abychom se přiblížili naplnění, musíme být svědomití, abychom nikdy vědomě a úmyslně neopomněli nic, byť sebeneopatrnějšího, co se podle našeho názoru má stát. K tomu cílí výroky filozofů, zejména Seneky.²³⁸

Zásada 1. *Lepší je něčím být než zdát se tím být.* Být uvnitř je více než být navenek.

Třežte to nikdo nevidí, třebaže bychom to mohli utajit před bohy i lidmi (Cicero).

Je třeba žít tak, jako bychom žili všem na očích. Je třeba myslet tak, jako by nám někdo nahlížel do srdce. Vždyť co je platné, je-li něco skryto před lidmi? Bohu není nic uzavřeno (Seneca v listě 84 i jinde). Žij s lidmi tak, jako by to viděl Bůh, a s Bohem mluv tak, jako by to slyšeli lidé (list 10).²³⁹

Není-li ctnost upřímná, zjevně hyne, takže i dobré dílo přestává být dobrým (Seneca, list 96).

2. *Dobro se musí konat zdarma.* To znamená tak, aby člověk nevyhledával jiný prospěch než být dobrý. Ctnost sama si je tou nejvyšší odměnou. Ten, kdo chce svou ctnost veřejně ukazovat, neusiluje o ctnost, nýbrž o slávu. Ctnost je však často nutné si podržet spolu se špatnou pověstí.

Ctnost se odvděčila každému člověku, za života i po smrti, jen když se jí držel s dobrým úmyslem, jestliže se nepřikrašloval a nepřizdoboval, ale byl naopak vždy stejný, ať už se zdálo, že je takový podle oznámeného úmyslu, nebo bez přípravy a znenadání. Předstírání nepřináší žádný užitek, jen málokoho ošálí na povrchu lehce nalíčená tvář. Pravda je vždy po všech svých stránkách stejná. To, co je klamné, nemá v sobě nic pevného. Lež brzy vysvitne, jestliže se pustíš do pečlivého zkoumání (Seneca, list 80²⁴⁰).

11. *Rozumnost* (jejím opakem je nerozumnost a bezmyšlenkovitost, jež ani nezná prospěšnost ctností) usměrňuje činnosti a to, co se o ně postaralo, tedy přání a úvahy. Proto musíme hlavně prozkoumat to, co nezbytně patří k lidskému jednání. Tak tedy, ptejme se. Smíš něco takového udělat? Můžeš to udělat, ať už vzhledem k právu, nebo vzhledem ke svým silám? A umíš to také? Máš k tomu přirozené nebo rozumové podněty? Ve svém konání budeš totiž *bezúhonný*, pokud budeš dělat jen to, co je dovoleno. Budeš *nepřemožitelný*, jestliže se pustíš jen do takových podniků, jejichž dokončení je ve tvých silách. *Nebude ti možné nic vytknout*, pokud vše, co děláš, děláš chytře a dovedeš dovést do konce. A záměr se zdaří, jestliže ho budeš uskutečňovat s nadšením.

Zásada 1. *Nesoustřeďuj se na to, co se ti líbí, ale na to, co je možné. A nedělej vždy jen to, co je možné, nýbrž to, co je prospěšné.*

2. *Ohlížej se na minulost, spravuj přítomnost a vyhlížej cíl.*

O minulost se starej proto, aby to, co jsi vykonal dobrého, chvályhodného a užitečného, upevnilo tvé odhodlání pokračovat a aby to špatné, habnebné a škodlivé, čeho ses dopustil, tě přivedlo k obezřetosti a nikdy ses nemohl vrátit tam, kde ses dostal na kluzkou půdu. O přítomnost se starej proto, aby se stalo jen to, co předepisuje ctnost. A k budoucnosti vyhlížej

proto, abys předcházel zlu a předvídal a připravoval dobro. Zlu předejdeš, nebudeš-li dělat, fikat, psát ani si myslet nic, čeho bys mohl buď želeť, nebo za co by ses také mohl stydět, pokud se to děje na veřejnosti. A proto dělej vše tak, jako by se na tebe díval Bůh, andělé, zkrátka celý svět. Všechno totiž v pravý čas vyjde najevo.²⁴¹ Docela dobře to řekl Cicero: I když to můžeme utajit před všemi lidmi i bohy...²⁴² A také Epiktétos (nemýlím-li se): *I kdybych věděl, že se to lidé nedovědí a bohové odpustí, přesto se nedopustím hříchu už kvůli jeho vlastní ohavnosti.*²⁴³ Protože se však tento příkaz netýká jen ohavností, to je hříchu, ale má také věst k tomu, aby se předcházelo nepředloženostem, je dobré dbát na to, aby si moudrý muž vždy všechno myslel, fikal a dělal jen tak, jako by se to dělo veřejně podle měřítek moudrosti.

3. Miluj, kárej, ovládej, oslavuj i uctívej *nejprve sebe a pak teprve ostatní.* Ne vždy je dost času na rozmyšlenou. Rozhodnutí je třeba učinit v aréně, jak se říká o gladiátorech.²⁴⁴ Ačkoli věci zpravidla zůstávají stejné, mění se okolnosti: kdy, kde, kolik, jak atd. Pravidlo: *Člověk se tedy nemá do ničeho pustit, pokud nelze spolehlivě a přiměřeně účelu prozkoumat kdy, kde a kolik se toho má učinit.*

4. Lepší je vrátit se než běžet špatným směrem.

12. *Nedostatky vlády nad lidskou přirozeností jsou trojího druhu.*

1. Nedokonalost v uspořádání, nedokonalé struktury.

2. Zbavenost, tedy nepřítomnost podstatné součásti, například v rodině vdovec.

3. Zdání bez skutečnosti (tam, kde chybí pojítka, kde sice jsou zákony, ale nejsou zachovávané).

13. *Zrůdy vlády jsou všeobecného nebo zvláštního rázu. Mezi všeobecné patří 1. rozpad její jednoty; 2. její porušení; 3. tyranie a oboustranné běsnění. Zvláštní znetvoření jsou různá, například nactiutrhání, krádeže, loupeže, vraždy apod.*

14. *Stručně řečeno, pokažená je taková obec, v níž nikdo nezachází správně ani se sebou samým, ani s jiným člověkem, ani s ostatními. To má tyto důvody.*

Látkou jsou ostatní lidé.

Duchem tam je povznesenost předstírající, že je nade všemi.

*Světlem a ohněm tam jsou štváči, zlí rádcové, lovec Nimrod, tvůrce myšlenky státní resony Machiavelli atd.*²⁴⁵

15. Je nutné zavrhnout zejména tři křesťany rozšířené požadavky, jež odporují Kristovu učení i příkladu. 1. Přání vládnout a přitom nebýt ovládan. 2. Přání být nadřazen a přitom nebýt podřízen. 3. Přání poučovat a přitom se nenechat poučit. Platí o nich: 1. žádný člověku nepřisluší; 2. Kristus všechna vysloveně zakázal, a to podle Matouše 23,7.8.10²⁴⁶. Na tomto místě Kristus odsuzuje každou ctižádost, zejména tu, která usiluje vyrovnat se Kristu tím, že si osobuje moc nade všemi ostatními (všemocnost), nebo svrchovaný dohled nad svědomím všech i právo stanovovat dogmata. 3. Zkušenost mnoha staletí potvrdila, že lidstvu tím byla způsobena pouze neštěstí. Vždyť úsilí o samovládu v oblasti politiky, náboženství a filozofie není ničím jiným než jablkem sváru, které bylo do světa vrženo ďáblovou lstí. Dokud křesťané, a po jejich příkladu i všichni ostatní, neodevzdají veškerou vládu jedinému Kristu, nepřestanou války, exkomunikace i ryk disputací.

16. Účinným lékem tedy bude toto. Nechť se od sebe neodděluje:

poučovat a být poučován,

být nadřazen a být podřízen,

vládnout a být ovládan.

Přitom bychom se ovšem měli spíše přiklánět k tomu, co je bezpečnější

a pokornější, ledaže by Bůh a lidé ukládali něco jiného a vzájemně duchovní povznášení si to vyžadovalo.
17. Prozíravě si bude počínat člověk, který se bude moudře řídit radou kterežosi mudrce: *Nejvyššího vrcholu štěstí dosáhl ten, jehož vůle se všechno řídí. Řídí se jí však tehdy, jestliže vůle se ve všem řídí výhradně rozumností, rozumnost moudrostí a moudrost Bohem.*

KAPITOLA X

O nejvyšším správci lidských věcí, Bohu, který vše usměrňuje, a o řízení světa mravního

Prostřednictvím:

- I. *Samotných lidí* (kteří vládnou, kazí i obnovují).
- II. *Andělů*, o nichž se proto také musíme dovědět 1. co jsou; 2. jací jsou; 3. jaké je v tomto mravním světě jejich poslání ve vztahu k lidem.
- III. *Primo působením Boha.*

1. To, že Bůh zasahuje do lidských věcí jako *svrchovaný panovník*, si nežadá nijak namáhavého dokazování. Svědectví Písma jsou jasná. Podle Da 4,17²⁴² Nebúkadnesar vyznává: *Nejvyšší má moc nad lidským královstvím, a komu chce, je dává.* Další svědectví nalezneme v Ř 13,1.2: *Není moci, leč od Boha.*²⁴³ Také: *Nejvyšší přiděloval pronárodům dědictví, stanovil hranice každého lidu* (Dt 32,8). Atd. atd. Bude to zřejmé i z prostředků, jichž Bůh užívá při řízení tohoto světa a jež nyní hodláme prozkoumat.

2. Prostředky, jichž Bůh užívá při řízení lidské přirozenosti, jsou různé.

1. Zpravidla se chápe *prostředků lidských*, tj. lidé se navzájem poučují, napominají, trestají apod. *Kdyby moudří nenapravovali to, co hlupáci denně kazí, a kdyby Bůh zase nedoplňoval to, v čem i moudří selhávají, byl by svět už dávno zahynul.* Ačkoliv to tedy působí Bůh, působí pomocí vhodných nástrojů, které si k tomu účelu opatřuje. Jsou to rozumní a hrdinní mužové, kteří znovu napravují to, co hloupost a bezpráví zničily. A toto vše je posláním moudrých (ať již působí v oblasti hospodářství, školství, politiky, nebo církevních záležitostí), *kteří tak mají být Atlanty svých nebes a na svých ramenou nést systémy lidských společenství.* Činí tak 1. s heroickou nadějí (viz Paschal, str. 37²⁴⁴); 2. s heroickou rozumností; 3. s heroickou udatností, s níž se odvažují neobyčejných činů. Například, když Abraham zaútočil na pět králů, David na Goliáše, Jáel na Síseru²⁴⁵ –

3. 2. *Andělské prostředky.* Bůh má ve zvyku užívat prostředků vždy, když jsou po ruce. V opačném případě jedná nezprostředkovaně nebo prostřednictvím andělů a jakoby zázračně.

4. Z Písma je dostatečně zřejmé, že *pomocí andělů řídí Bůh království i jiné politické záležitosti lidí.*

1. Dobré anděly vysílá proto, aby vyzvěděli, co lidé dělají (Mt 18,10). Proto mají více očí (Ez 1).²⁴⁶ Zlí andělé však chodí po světě podle vlastní vůle (Jb 1 a 2).²⁴⁷

2. A také proto, aby lidi v některých nutných záležitostech varovali ve snu nebo i jinak (Jb 34²⁴⁸) –

3. Andělé jsou přibírání k rozhodování o lidech a jejich skutcích, jak je zřejmé z Da 4,17.²⁴⁹ Tam se nám představuje jakási rada nebo sbor nebeských posílů, z jejichž uvažování vzejde rozsudek.

4. Jsou přibírání k vykonávání Božích soudů. A především zlí andělé se

246 Pansofia

posílají na zlé a bezbožné lidi, jako na Achaba (1 Kr 22), na Heroda, nebo aby pobili všechno prvorozené v Egyptě, způsobili Davidovo utrpení atd. A také aby rozpoutávali války se zlým koncem pro bezbožníky (1 Kr 22), či zase dopřávali zbožným vítězství (například makabejským). Atd.²⁵⁰

Více o tom viz u Dorschea v pojednání O andělech říši a Achabově andělu – svůdci²⁵¹ –

5. Dále také používá Bůh služeb *ostatních stvoření*, která nevědí, co činí. Například, když upadne sekera a někoho zabije –

Sem patří, a to k hrůze bezbožníků, že Bůh chce darebáky, tyrany, ty, kteří si připisují přehnanou důležitost, a ty, kteří pobuňují lidstvo, zastrašit tím, že se v Písmu sám nazývá *Hospodínem Zebaoth* neboli *Hospodínem zástupů*.²⁵² Také by zde bylo možné vyjmenovat různá vojska Páně, která sám jako vrchní velitel a vojevůdce vysílá k potrestání zlých. Uvedme příklady.²⁵³

1. *Andělé*, jejichž služeb použil proti Sancheribovi.
2. *Đáblové*, které poslal na Egyptany.
3. *Pronárody* nebo *vzdálené národy*, jichž užil proti Jóbovi.
4. *Lesní šelmy* –
5. *Žáby*, jimiž pronásledoval faraóna.
6. *Všelijaký hmyz* – viz Amos 7,1 –
7. *Myši*, jejichž pomocí použil proti polskému knížeti Popielovi a proti Hattonovi Mohučskému.
8. Na Heroda poslal vojsko *červů*.
9. Na prvotní svět spousty *mořské vody*.
10. Na Sodomu *ohně* atd.

6. 3. Konečně sám Bůh bezprostředně zasahuje do lidských záležitostí a do lidského konání. A to různými způsoby.

7. Za prvé tím, že *lidskou přirozenost udržuje v chodu a spolupracuje s ní.* U Boha nelze mluvit o žádné poradě nebo úvaze ve vlastním smyslu slova. Porada se týká budoucích událostí, jejichž završení je neznámé a nejisté. Uvažujeme například o tom, jakými způsoby lze předejít tomu, čeho se bojíme, a získat to, po čem toužíme, a jak by v obou těchto případech bylo možné vyskytnuvším se překážkám (pohybujeme se totiž mezi protiklady)

1. předejít; 2. odstranit je; 3. obrátit ve svůj prospěch. U Boha ovšem není žádná budoucnost, žádná náhoda, žádný protiklad ani žádná překážka, a proto nerozvažuje. Avšak jeho stvoření trvají v čase a mají před sebou budoucí náhodné události, jejichž uspořádáním se prozíravě zabývají. Proto se o Bohu, který jako prvotní příčina působí spolu s druhotnými a způsobuje všechno ve všem, také říká, že přemýšlí. A když poskytuje ty nejmou-dřejší prostředky, aby nás vyprostil ze zmatků a aby tomu, co překáží našemu blahu, předešel nebo to odstranil či přeměnil v naše dobro, říká se, že nám radí.

8. Za druhé tím, že *dovoluje, aby se dělo vše, co se dít může.*

Je také nutné vypátrat příčiny, proč Bůh v lidském rozvažování připouští tolik nesmyslů, zrudností a zvrhlostí, to je neznalostí, hloupostí, nejhroznějších omylů, tyranie, a proto i nenávisti, válek, pustošení atd. Příčiny jsou tyto: 1. *Z naší strany* tomu ani nemůže být jinak *vzhledem k bezedné propastnosti jak světa, tak naší mysli*, která všude odkrývá nesčetné labyrinty. 2. *Pravdivost Božích skutků.* Bůh uvedl věci do pohybu a nemůže je zastavit, aby se nemohlo zdát, že jeho konání bylo marné a že chce, aby se zrušila platnost toho, co se stalo. 3. *Nekonečná Boží moudrost* (jejímž cílem je pořádat nekonečné) *si vyžaduje nekonečný zmatek, aby se nekonečně projevila.*

9. Za třetí, Bůh do lidských záležitostí zasahuje tím, že *zabraňuje, aby se dělo něco, co on nechce.*

Protože Bůh je nepřemožitelný a své nepřátele deptá nepozorovaně, je třeba na základě slov Seb. Francka (Paradoxa XII)²⁵⁴ ukázat, že Bůh nikoho neníčí, ale že sami lidé se o něho rozbíjejí díky svému opovážlivému jednání. On je přece pro všechny takový, jako jsou oni, pro správné je správný, pro zvrácené zvrácený. Podle toho, z které strany se k němu kdo přiblížil, z té správné či nesprávné, získává přízeň nebo hněv. Bůh totiž každému vrací ovoce jeho úmyslů (Jr 6,19 a 7,18²⁵⁵).

10. Za čtvrté tím, že usměrňuje lidské jednání k těm účelům, které sám stanovil. Například roztržení izraelského království za Rechabeama mělo různé příčiny. Bůh však dosáhl svého cíle, totiž rozdělení království²⁵⁶ –

11. Za páté tím, že zjednáva nápravu, jestliže lidé zbloudí. Vzhledem k tomu, že dal zemi lidským synům, aby na ní jedni druhým vládli, že však lidé chybují a všechno kazí, zasahuje Bůh do běhu věcí a napravuje je. Protože však lidé přinášejí světu zkázu nejen hloupostí, ale i neschopností a zlobou, zakročuje také Bůh nejen moudrostí, nýbrž také dobrotou a mocí. Je tedy třeba jasně říci:

I. Boží moc a lidská slabost udržují	} svět.
II. Boží moudrost a lidská hloupost řídí	
III. Boží dobrota a lidská zloba přivádějí ke konečnému cíli	

12. Za šesté, Bůh zasahuje pomocí odměn a trestů. Bůh je ten, kdo rozděluje odměny za ctnosti, tedy mravní blaženost. Ty, kteří činí dobro, povzbuzuje skrytými útechami, a ty, kteří se dopouštějí zlého, přivádí vskrytu k trestům (Molina, str. 56; o tom, jaká zde učinili pozorování ti rozumnější, viz Molina, str. 46²⁵⁷).

13. V životě smrtelníka však nelze dosáhnout nejvyšší blaženosti. I když totiž máme vše, nemáme věčnost. Kdo tedy o nejvyšší blaho usiluje v tomto životě nebo zde v ně doufá, zklame se i v naději, i v úsilí. O tomto blahu platí následující axiomy:

Ax. 1. Nikdo nemůže žít blaženě, jestliže nežije dobře. (Neboť dobrý Bůh uděluje svá dobra pouze dobrým.)

2. Nikdo nemůže žít blaženě, nechápe-li, co je životní dobro. Pojmová ujasněnost v rozumu plodí jas nadšení ve vůli i jas radosti při užívání života.

3. Dobře žít znamená dvakrát žít, protože člověk dobrých mravů žije i na tomto světě lépe než druzí a klade zde základy budoucího života, jemuž nikdy nemá být konce.

4. Ctnost je sama sobě tou nejkrásnější odměnou. Důvody: 1. Protože krása je především krásná sama pro sebe, i když se nikdo zvenku nedívá ani nechválí. 2. A poněvadž se člověk nemůže nedívat na sebe sama, přináší mu pocit jeho vnitřní harmonie tolik rozkoše, kolik mu žádná vnější věc nemůže způsobit. 3. Protože Bůh odplácí všechno dobro, nutně musí odměnit lásku k ctnosti, aby se nakonec přece jen ukázalo, že ctnost je ta jediná cesta k blaženosti.

5. Tak také hříchy jsou sobě samým trestem. Důvody: 1. Jsou samy o sobě zkaženosti a ohavnosti. 2. Přinášejí nechuť, odpor a hrůzu ve vztahu k sobě samým. 3. A nakonec určitě přivolají trest. Z toho plyne, že čím více bezbožníci hřeší, tím více se zaplétají do trestů. Je tedy také Boží snášenlivost vůči člověku, jenž je nádobou hněvu, částí spravedlnosti, která dovoluje, aby lidé, kteří dále žijí a hřeší, se dále hroužili do viny a trestu. 14. A proto se má každý z nás vzhledem k Bohu, sobě samému, jiným lidem a posléze i k ostatním stvořením chovat tak a usilovat o to, aby unikl Božím trestům a Božimu hněvu a aby naopak zakoušel a pociťoval jeho odměny a milost.

15. O našich povinnostech vůči Bohu nechť jsou zaznamenány následující axiomy.

Ax. 1. Spoléhat se na Boha a zároveň zanedbávat prostředky znamená pokoušet Boha.

2. Spoléhat se na prostředky a zároveň zanedbávat vzývání Boha znamená uvádět sebe sama ve zmatek.

[Vždyť řádná součinnost příčin, první a druhé, je věčná.]

3. My si nejsme vždy vědomi toho, co děláme, i když jsme zcela oddáni Bohu a jsme velmi rozumní. Jsme ovšem nástroji v Božích rukou, stejně jako tohle pero v mé ruce, které zde toto píše, aniž ví, co dělá.

Jak se máme chovat vůči sobě samým i vůči jiným lidem, bylo dostatečně popsáno a vysvětleno zde, ve Světě mravním.

16. Konečně na závěr, abychom napodobili závěrečnou formuli Světa lidské dovednosti, shrňme zde získané poučení.

I. Veškerá rozumnost pochází od Pána, a to i Šalomounova. Veškerá naše rozumnost je vůči Boží ve stejném poměru jako potůčky k prameni.

II. Veškerou rozumnost uchovává a řídí Pán, stejně jako řeky uchovává a řídí podzemní propast a déšť z nebe. Vždyť jen Bůh je moudrý, jen on všemu propůjčuje rozumnost.

III. Také vše, co patří k lidské rozumnosti (týkající se lidských věcí), je nutné vztáhnout k Bohu. Podobně jako řeky celého světa směřují k moři a vlévají se do něho.

[Augustin: Člověk se nemůže ničím chlubit, protože nic není naše.²⁵⁸]

(Viz J. V. A. Mythol., str. 313; pod tituly *Stát a Veřejné blaho*.²⁵⁹)

PANSOFIA – SVĚT MRAVNÍ – KOMENTÁŘ

Titul – Komenského Svět mravní – *Mundus moralis*, jak název napovídá, pojednává především o mravní dimenzi lidské přítomnosti ve světě. Etická problematika je v něm zastoupena velmi bohatě a z celého jeho díla vlastně nejsoustavněji. Kniha však zdaleka nepodává úplný obraz Komenského morální teorie, který nám dokresluje mnohé další jeho práce, ačkoli mnohdy svými názvy na toto pole ani nepoukazují. Nejde zde také jen o etiku. Probírá se zde i řada otázek filozofickoantropologických, státopovědných, pedagogických, irenických aj. Tak jako ve Světě lidské dovednosti měla centrální a konstitutivní postavení *ars* (dovednost), má stejný význam stavitelky (*architectrix*) Světa mravního *prudentia* (rozumnost, prozíravost, obezřelost).

Svět mravní má řadu rysů díla nehotového, jen zhruba načrtnutého, bez závěrečných koordinujících skladebných zásahů. Je to dílo nepropracované, mnoho myšlenek zde zůstává jen v náznaku. Rovněž přemíra nejrůznějších odkazů a citací, které jsou, jak na to v některých případech upozorňujeme, nejednou nepřesné, svědčí o tom, že Komenský tento souhrn shromáždil také proto, aby si příslušný problém sám pro sebe ujasnil. Činil tak patrně se záměrem, že při definitivním zpracování provede jejich redukci a případnou precizaci. Sestavovat různá florilegia významných sentencí byl ostatně dobový zvyk. Tato tendence byla u Komenského posílena ještě dalšími zřeteli. Komenský byl především bibliista, jenž se nejen inspiroval, nýbrž vše přímo dokládal množstvím odkazů k Písmu. Etika Zákona, zčásti Starého, ale hlavně Nového, mu konvenovala s mravními ponaučeními stoické etiky, především římského filozofa Seneky. Ten je zde jeho nejcitovanějším „pohanským“ autorem a druhým základním inspiračním zdrojem. Komenský dále jako teolog a pedagog takto prováděl nejen křesťanskou katechezi, ale sledoval i četné další výchovné a didaktické cíle. Kromě jiného chtěl uvést čtenáře také do světa antické moudrosti. Mnohá témata Světa mravního se opakují i v jiných jeho dílech, zejména právě v učebnicích. V našich poznámkách na to někde upo-

zornujeme. Všimáme si však jen větších shod, kdy Komenský doslovně převzal celé odstavce.

Podobně jako stoická etika byla založena v jejích fyzice, má i Komenského etika základ v jeho novoplatonské ontologii řádu, celkovosti, paralelnosti světových vrstev, jednoty atd. Eliminace neřesti a příklon ke ctnosti není takto pro Komenského jen odpovědí na moralistní výzvu: konej dobro, vyhýbej se zlu, nýbrž do- stává kosmický rozměr návratu z disharmonie, parciality, porušenosti k původní božské panharmonii a jednotě cestou vše výchovy a všenápravy. Všechny ontolo- gické kategorie jsou objasněny v předchozích stupních, na něž tímto odkazuje- me. Konečně celý velkolepý architektonický rozvrh Světa mravního v triádě kon- stituce – destituce – restituce, jež je reinterpretací novoplatonské emanační teo- rie v duchu biblického učení o pádu a vykoupení, zůstal ve výsledném provedení jen torzem, třebaže torzem pozoruhodným a imponujícím.

Moto – Gregorius Nazianzenus: Oratio II, Apologetica 16 (Migne PG 35, 425). Vy- rok Komenský cituje častěji, řecky i latinsky, několikrát ještě v Světě mravním a dále například v Didactice (srov. Didactica, předmluva 5). V latinské verzi po- užil Komenský výraz *formare* (utvářet) na rozdíl od obvyklého *regere* (vést), které je nejčastějším ekvivalentem řeckého výrazu *agein*. Řecký výrok v přepisu: Tech- né technón anthrópon agein, to polytropótaton kai to polypoikilótaton tón zóón.

¹ Tuto myšlenku nacházíme u Platóna (Plato: Hippias Maior 283 B; česky: Hip- pias větší. In: Dialogy o kráse. Praha 1979, s. 47) a u Cicera (Epistulae ad familiares 7, 6). Její různé varianty byly součástí středověkých gnómologic- kých sbírek (srov. Walther 29448d.27520b), uvádí ji též Erasmus (Adagia, s. 602). U Komenského ještě například ve spise Faber posterior I (DJAK 13, s. 239).

² Komenský užívá těchto terminů ve významu pro nás nezvyklém. Termíny eko- nomika, scholastika, politika, basilika chápeme dnes něco zcela jiného než Komenský. Ten však některé z těchto pojmů převzal ze starší tradice, či vytvo- řil sám zcela nově nebo pozměněním významu. Nebylo to v té době ničím ne- obvyklým, činil tak i jeho herborský učitel Alsted, jehož Encyclopaedia v tomto případě Komenskému zčásti sloužila jako předloha. Mezi „rozum- nostmi praktické filozofie“ je v ní uvedena XVI. Ethica, XVII. Oeconomica, XVIII. Politica, XIX. Scholastica, XX. Historica. V Alstedově pojetí z etiky vycházejí praktické symbiotické disciplíny, jež pojednávají o společnosti, a to politika a scholastika o věcech veřejných a ekonomika o životě soukromém, rodinném (srov. Encyclopaedia, kn. XVII, kap. I, sl. 2211.2248). Také pro Ko- menského přechod od etiky k symbiotice je vykročením k etice sociální. Sym- biotika (z řeckého syn = spolu, bios = život), jak etymologie napovídá, se tý- cá mravní stránky soužití člověka s druhým člověkem, jeho chování k jinému jedinci. Ekonomika jako část morální filozofie, týkající se hlavně vztahů v do- mě a v rodině, která je kromě jiného vlastně i etikou hospodářského života, ne- byl termín nový. Používala jej vrcholná scholastika, v níž se *oeconomica* v rám- ci *moralis philosophiae* vztahovala na četná domácí konání. Svým pojetím scholastiky se Komenský hlásí k doslovnému významu tohoto slova (z řeckého scholé = volný čas věnovaný studiím, později škola) a chápe ji jako řízení škol, školní výchovy atd. Také termín politika přebírá Komenský (s Alstedem) z tradice (*politica* jako jedna ze tří částí morální filozofie byla ve scholastice zaměřena na občanská konání), ale jeho význam již zužuje s ohledem na další téma basiliky (z řeckého basileos = král) neboli monarchiky (monos archeón = jediný vládnoucí).

³ Sir 15,14.

⁴ Zde se snad nejvýrazněji prokazuje Komenského hluboké zakotvení v antické, zvláště pak stoické etické tradici. Myšlenka, že základem rozumového a morál- ního života člověka je vlastní sebepoznání, znalost sebe samého (autognósia), je vlastně proslulé sókratovské východisko. Sókratův odvrát od věcí vnějšího světa, od jeho materiálních hodnot k vnitřnímu světu vlastního duchovna člo- věka implikoval i jeho důležitou mravní direktivu péče o duši. Tato sókratov- ská linie radikální priority duchovna, vnitřního umírněného života v mezích rozumných potřeb, našla své prodloužení v kynickostoiické oproštěnosti. Od- tud Komenský přebírá i další hodnoty zakládající jeho svět mravní. Jsou jimi

250 Pansofia

mravní nezávislost, svézákonost (autonomia), tj. člověk se ve všem řídí jen svým rozumem a svědomím, spravuje se vlastními zákony, není závislý na vnějších věcech, a sebeovládání (autokrateia), vláda nad sebou, která je vlastní náplní etiky v užším smyslu slova, v jakém tuto disciplínu chápe právě Ko- menský. Tyto hodnoty pak vyúsňují a vrcholí v etickém ideálu soběstačnosti (autarkeia), postačitelnosti ctnosti pro lidské štěstí a pro blažený život člověka. Soběstačnost opět zdůrazňuje a zahrnuje v sobě nezávislost individua na vněj- ších okolnostech. Podrobnější výklad soběstačnosti ve vztahu člověka k vněj- ším stávkům podává Komenský v III. kapitole Světa mravního (s. 209n).

⁵ Srov. Komenského výklad o princepech ve Světě materiálním I, 23nn (sv. 1, s. 405nn) a pozn. 21.

⁶ Srov. např. Mt 7,12; L 6,31.

⁷ Srov. Komenského výklad v Panaugii VI, 6-8.17.22-23, sv. 1, s. 154. 156.

⁸ Srov. Mt 19,19; 22,39.

⁹ Srov. Mt 10,16: *Hle, já vás posílám jako ovce mezi vlky; buďte tedy obezřetní ja- ko hadi a bezelstní jako holubice.*

¹⁰ Mt 6,10.

¹¹ Srov. Komenského výklad ve Světě možném VII, sv. 1 s. 287.

¹² Tento odstavec zahrnul Komenský také do Pampaedie (XIII, § VII, sv. 3, s. 127), kde rovněž připomíná biblického Samsona, jemuž Bůh propůjčil krom- obyčejnou fyzickou sílu pod podmínkou, že se jeho hlavy nedotkne břitva (srov. Sd 13,2-24; 16,16-20), a připojuje citát z Epikteta (Enchiridion 19; čes- ky: Rukojef. In: Rukojef, Rozpravy. Praha 1972, s. 33). Anonymně citovaným básníkem pak je Ovidius: Tristia 3,4,32; česky: Zalozpěvy. In: Kalendář, Za- lozpěvy, Listy z Pontu. Praha 1966, s. 218.

¹³ Místo v Exodu, v němž Komenský nachází příklad takovéhoho prozirávého a zdůvodněného jednání, popisuje, jak Bůh vedl lid cestou, která byla sice del- ší, nicméně s uvážením možných komplikací zaručenější.

¹⁴ Komenský uvádí tento svůj oblíbený výrok např. ve spise Atrium LXII, 612. Starozákonní Josef odolal svodům ženy svého egyptského pána Potifara. Poti- farova žena z pomstychtivosti obvinila Josefa, že to byl naopak on, kdo se jí chtěl násilím zmocnit, a dosáhla tak, že byl dočasně uvržen do vězení (srov. Gn 39,1-20).

¹⁵ O stálosti bratří Makabejských ve víře, kterou nezlomilo ani velké utrpení, srov. 2 Mak 7,1-42.

¹⁶ Srov. např. Komenského Regulae vitae I, 1; Schola lud. VI, 2,2. Tuto jeho ob- líbenou sentenci najdeme v různých obměnách ve středověkých sbírkách (srov. např. Walther 25251.28925a). Nápis *respice finem* býval umisťován a do- dnes se leckde zachoval nad slunečními hodinami.

¹⁷ Myšlenka, že věci ve světě se nedějí podle našeho rozhodnutí, že věci nemůže- me přizpůsobit sobě, nýbrž sebe jim, patří k nejvýznamnějším idejím stoické filozofie. Nicméně v Senekových listech, které Komenský uvádí, se o takto po- jaté rozvážnosti píše jen velmi vzdáleně.

¹⁸ Následující text o prospěšném cíli (2) a spolehlivých prostředcích (3) lze jen s nepatrnou obměnou najít i v dalších Komenského spisech, například Schola lud. (VI, 2, 2) a Janua (LXII, 610.611). Do Světa mravního Komenský zahrnul řadu míst ze svých učebnic. Tímto didaktickým ohledem si snad lze vysvětlit určitou učebnicovou dikci některých pasáží Světa mravního, budících někdy dojem až triviálních výpovědí.

¹⁹ Ovidius: Tristia 1,9,9; česky: Zalozpěvy. In: Kalendář, Zalozpěvy, Listy z Pon- tu. Praha 1966, s. 188. Verš býval zahrnován do středověkých sbírek přísloví (srov. Walther 11135).

²⁰ Jde o úryvek Catonova dvojverší (Catonis Disticha 2,28), Komenským častěji opakovaný (srov. Didactica XIV, 11; Faber posterior XIX; Lexicon pans., sl. 1105, heslo *Occasio*).

²¹ Staré přísloví, které nebylo zapomenuto ani v novodobém mudrosloví, zazna- menal již před Komenským Jakub Srnec z Varvažova (Dicteria seu proverbia Bohemica II,8,3; srov. též Komenského Moudrost 1329 a Faber posterior XIX).

Pansofia 251

- ²¹ Ovidius: *Fasti* 4,18; česky: *Kalendář*. In: *Kalendář, Žalozpěvy, Listy z Pontu*. Praha 1966, s. 87.
- ²² *Kdo příliš dá na vít, nebude sí, kdo hledí na mraky, nebude sklízet*.
- ²³ Srov. Walther 8952. Středověká formulace starověkého rčení řeckého původu. Následující verš připisovaný Tibullově se nepodařilo určit.
- ²⁴ *Catonis Disticha* 3,13; srov. též Walther 15529.
- ²⁵ Srov. Besold: *Axiomata* I, s. 104,26.
- ²⁶ Jde o zbožnou lest (*fraus pia*), dobrotivý klam (podle Ovidia: *Metamorphoses* 9,711; česky: *Proměny*. Praha 1958, s. 286), který se zpravidla vyjímá ze striktního morálního příkazu pravdomluvnosti. Pozitivní etickou hodnotu či alespoň omluvitelnost propůjčuje této milosrdné lži dobrý, humánní, ušlechtilý záměr uchránit někoho útrap, jež by mu připravilo poznání skutečného stavu věci.
- ²⁷ Tento výrok je v Komenského předmluvě k ODO (DJAK 15/1, s. 27) připsán Catonovi (srov. pozn. k ODO, DJAK 15/1, s. 429). Výrok zaznamenal již Suetonius (*Vitae Caesarum*. Divus Augustus 2,25; česky: *Životopisy dvanácti císařů*. Praha 1966, s. 71).
- ²⁸ V proslulém místě Samuelova líčení Davidova vítězství nad Goliášem se uvádí, jak ve chvále jásajících žen vyšel David ve srovnání s králem o tolik lépe, že král pojal vůči Davidovi nedůvěru jako k možnému rivalovi. Místo u Lukáše pak ilustruje nežádoucí srovnání na příkladu zachycujícím jednu z podstatných stránek farizejství, kterou je samolibá povýšenost, s níž farizej děkoval Bohu, že není jako ostatní hříšní lidé.
- ²⁹ Shodně též Faber posterior XVIII (DJAK 13, s. 244), podobně Pampaedia X (sv. 3, s. 98), Appendix Vestibuli II, 4-7 (DJAK 13, s. 299) aj.
- ³⁰ Jde o skloubení veršů dvou básníků. Autorem první části je Claudianus (*De IV. Consulatu Honorii* 228), autorem druhé části je stoicky laděný satirik A. Persius Flaccus (*Satirae* 1,7). Celé toto spojení se vyskytuje u Komenského i jinde (srov. např. *Unum necessarium* V,3).
- ³¹ Podle Seneky (*Epistulae* 113,30; česky: *Další listy*, s. 258). Uvedenou sentenci najdeme u Komenského např. i v *Unum necessarium* V,3.
- ³² V originále marginálie: *V. chart. de Regim* (Viz list o řízení). Následující text (v překladu psaný kurzívou, až ke slovu *ovládaného*), byl pravděpodobně doplněn dodatečně.
- ³³ Gn 1,26,27; 2,7.
- ³⁴ *Počet, míra, váha* – tuto biblickou triádu (Mdr 11, 20 aj.) obsahující kvantifikační princip, podle něhož byl svět stvořen a vše v něm uspořádáno, Komenský často používal (srov. pozn. 6 ke Světu možnému, sv. 1, s. 307). Zde je tato triáda uvedena do souvislosti s jinou, Komenským také často užívanou triádou – vědět, chtít, moci.
- ³⁵ Obě tato místa jsou výzvou k učednictví a následování Kristova příkladu.
- ³⁶ V těchto novozákonních verších se shrnuje prostředkující, přímělná, připomínající, poučující role Ducha svatého, jenž v nás posiluje a upevňuje „vnitřního člověka“.
- ³⁷ Tento odkaz potvrzuje něco, co je pro celkové myšlení Komenského velmi signifikantní. Ač jde o pramen křesťanský, výklad obnovy a nápravy je blízký stoickému pojetí: *Dovedu trpět nouzi, dovedu mít hojnost ... být syt i hladov, mít nadbytek a nedostatek*. Zdůvodnění je ovšem křesťanské: *Všechno mohu v Kristu, který mi dává sílu*.
- ³⁸ Komenský zde navazuje výrazně na antickou tradici uměřenosti, založenou již nejstaršími řeckými mudrci (Solón: *Nic příliš*; Thalés: *Zachovávej míru*), vrcholící v Aristotelově pojetí etické ctnosti jako střednosti, zdržování se mezi krajnostmi. Shodně vymezuje ctnost Alsted (*Encyclopaedia*, kn. XVI, kap. IV, sl. 1765).
- ³⁹ V originále je naznačena mezera v rozsahu jednoho slova.
- ⁴⁰ Proti lásce k penězům se tu staví spravedlnost, zbožnost, víra, láska, trpělivost, mírnost (1 Tm 6,11). Boží člověk má být náležitě připraven ke každému dobremu činu (2 Tm 3,17).
- ⁴¹ V této souvislosti jde o obraz svatého Boha ve svatosti člověka.

- ⁴² Komenského *nejvyšší věci* tu konvenují s evangelijním *královstvím nebeského Otce* a jeho *spravedlnosti*. To je třeba hledat především a vše ostatní pak bude přidáno (Mt 6,33). Podobně i Komenského varování před výlučnou či nadměrnou starostí o to, co je tělesné, je zde podepřeno Pavlovou výzvou, aby křesťané směřovali k tomu, co je „nad nimi“, a nikoli k pozemským věcem.
- ⁴³ Komenský zde odkazuje k místu, jež má z hlediska křesťanské hodnotové preference klíčový význam. Výjimečně je uvádíme v jeho kralickém překladu, v němž je vlastní jádro myšlenky vyjádřeno sugestivněji než v překladu eku- menickém: *Nebo co jest platno člověku, by všecken svět získal, své pak duši usko- dil? Aneb kterou dá člověk odměnu za duši svou?*
- ⁴⁴ V ekumenickém překladu Ž 32,8,9.
- ⁴⁵ Původně jde o starý výrok jednoho z největších sofistů, Prótagora Abdérského, že mírou všech věcí je člověk – jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou (srov. zl. B 1 ze Sexta; česky: *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. Praha 1944, s. 116). V tomto často citovaném zlomku ze Sexta Empeirika bývá v ději- nách starého řeckého myšlení shledáván lapidární výraz přechodu od původní fáze pohroužení téměř výlučně do přírodní filozofie k nové fázi, v níž začíná převažovat zájem filozoficko-antropologický, v některých případech (Sókratés a jeho linie) dokonce i antropocentrický.
- ⁴⁶ V originále αὐτονομία (autognósia), αὐτονομία (autonomia), αὐτοκράτεια (autokrateia). Komenský zde užil zčásti tautologického výměru: *člověk nemá pro své sebeovládání (regendo seipso) jinou normu než ... svévládnost (autokra- teia)*.
- ⁴⁷ Pavlova epistola k Titovi tu Komenského triadické rozlišení ctnosti podkládá taktó: abychom se zřekli bezbožnosti a světských vášní, máme žít *rozumně*, tím vůči bližnímu, a konečně *zbožně*, čímž jsme opět povinovani v nejvyšší a nej- větší míře Bohu.
- ⁴⁸ Téměř doslova Seneca: *De tranquillitate animi* 1,16; česky: *O duševním klidu*. In: *Útěchy*. Praha 1977, s. 206.
- ⁴⁹ V originále je za názvem oddílu poznámka *V. ex. pr.* (Viz první exemplář). Text celé strany chybí.
- ⁵⁰ V originále marginálie *V. Diar* (Viz Deník).
- ⁵¹ Gn 3,10.
- ⁵² Seneca: *Epistulae* 31,4; česky: *Další listy*, s. 63. Tuto sentenci Komenský citu- je v nejrůznějších kontextech. V pedagogice o ní například opírá své názory na dobrého učitele (Fortius 17, ODO III, sl. 764), dále pak své rady, že je nezbyt- né děti ustavičně něčím zaměstnávat (*Didactica* XXIII, 11) atp.
- ⁵³ Srov. Mt 6,34: *Nedělejte si tedy starost o zítřek; zítřek bude mít své vlastní sta- rostí. Každý den má dost vlastního trápení*.
- ⁵⁴ Ve skutečnosti nejde o výrok Quintilianův, nýbrž Senekův (srov. Seneca: *De tranquillitate animi* 1,16; česky: *O duševním klidu*. In: *Útěchy*. Praha 1977, s. 206). V uváděném výroku Seneca nemluví o vzdělání (*eruditio*), nýbrž o moud- rostí (*sapientia*).
- ⁵⁵ Heraclitus B 131.
- ⁵⁶ Je to jedno z nejdůležitějších biblických míst vztahující se k lidské práci a její- mu smyslu. Práce člověka bývá nejen prospěšným konáním, nýbrž i marným a zbytečným pachtěním, vede k soutěživosti, žárlivosti. To je marnost, pomíjli- vost, honba za větrem, nikoli však důvod k zásadní nečinnosti. Nicméně: *Lepší na dlaň odpočinku, než hrstě plně pachtění a honby za větrem* (Kaz 4,6).
- ⁵⁷ O nejslavnějším řeckém řečníku Démosthénovi se tradovalo, že svou vadu řeči si vyléčil tím, že usilovně chodil podél mořského břehu a s oblázky pod jazy- kem se snažil překřičet hluk moře.
- ⁵⁸ Srov. Mt 6,26. Komenský tento známý verš: *Pohleďte na nebeské ptactvo: nese- je, neklízí do stodol, a přece je váš nebeský Otec živí, který patří k nejra- dikálnější formulacím křesťanského odvratu od pomíjejících hodnot vezdej- šího světa, svou exegezi moderuje do významové podoby, která by neoslabo- vala jeho celkový novodobě pojatý aktivismus*.
- ⁵⁹ Téměř doslovně Seneca: *Epistulae* 44,7; česky: *Výbor z listů*, 1969, s. 58. Ná-

- sledující výrok uvádí s odvoláním již na Galéna a Aristotela Erasmus v Adagiích (s. 239) a Alsted (Encyclopaedia, kn. XVI, kap. XXVII, sl. 2202).
- ⁸² Do tohoto 5. doporučení Komenský téměř doslovně převzal kromě § 615 celou kapitolu o pili z Januy (srov. Janua LXIII, 616–619, dále Schola lud. VI, 2,3).
- ⁸³ Přísloví uvádí Komenský i v Moudrosti (1651). Za původní předlohu lze považovat verš z Theokritovy básně Syrákúsky na slavnosti Adónidově 26 (srov. též Walther 11374).
- ⁸⁴ Biblické přísloví, i dnes běžně užívané, uvádí Komenský rovněž ve spise Regulae vitae IV, 3, v Poradě ve Světě lidské dovednosti VIII (s. 134). Jeho varianty byly obsaženy ve středověkých sbírkách sentencí (srov. Walther 17109, 17109a, 25870 aj.).
- ⁸⁵ Seneca: Epistulae 22,7; česky: Další listy, s. 53–4.
- ⁸⁶ V následujících pasážích je podán soustavný a zevrubný výklad vůdčí ideje celého Komenského etiky, spočívající v preferenci duchovních hodnot před hodnotami smyslového a smyslného světa. Křesťansky pojatý odvrát od světa jej přivádí na styčnou plochu s antickou etikou oprostěnosti, vyjádřenou především stoiky, na něž se Komenský často odvolává v souvislosti s požadavkem rozumně umírněného života v mezích přirozených potřeb.
- ⁸⁷ Celý odstavec shodně též ve spise Schola lud. VI, 2, 4 a Janua LXIV, 621.
- ⁸⁸ Jedna z mnoha variant vyjádření křesťanského základního přehodnocení hodnot: *Nemilujte svět ani to, co je ve světě. Miluje-li kdo svět, láska Otcova v něm není. Neboť všechno, co je ve světě, po čem dychtí člověk a co chtějí jeho oči a na čem si v životě zakládá, není z Otce, ale ze světa* (1 J 2,15,16).
- ⁸⁹ Srov. Augustinus: De vera religione 38 (Migne PL 34, 153).
- ⁹⁰ Srov. Seneca: Epistulae 8,5; česky: Výbor z listů, 1969, s. 19.
- ⁹¹ Oddílí proti rozkošim a proti hrabivosti jsou v rukopisu každý na zvláštní stránce.
- ⁹² Př 23,31,32: *Nehleď na víno, jak se rdí, jak jiskří v poháru. Vklouzne hladce a nakonec uštkne jako had a štípne jako zmije.*
- ⁹³ Rozmařilost (*luxuria*), která se ve vkusu a smýšlení klasického Řecka vždy setkávala s nedůvěrou jako hybridní prvek imputovaný z Východu, libujícího si v okázalém luxusu, a která povážlivě pronikala do helénistické společnosti, zejména římské, byla předmětem velmi časté a procítěné Senekovy kritiky. Listy, na něž Komenský odkazuje, mají v novějších edicích č. 90 a 114.
- ⁹⁴ Srov. Seneca: Epistulae 83, 19–20; česky: Výbor z listů, 1969, s. 157.
- ⁹⁵ Babylónský talmud, traktát Erubin, fol. 65a, a traktát Sanhedrin, fol. 38a (citaci identifikovali pracovníci Židovského muzea V. Hamáčková a B. Nosek). Výrok uvádí též Alsted v oddíle Gnomologia Rabbiorum, Encyclopaedia, kn. XVI, kap. XVII, sl. 2199.
- ⁹⁶ Janem je tu míněn Jan Křtitel (srov. L 1,15). O řádu nazírství se pojednává v Nu 6. Nazířským slibem se muži či ženy zavazovali k službě Bohu životem odděleným, zdrženlivým, a to buď po určitou dobu, nebo po celý život. Šlo zejména o abstinenci v pití vína a jiných opojných nápojů patrně na protest proti dionýsovským kultům.
- ⁹⁷ Odstavec je téměř doslova obsažen ve spise Atrium LXIV, 624.
- ⁹⁸ Komenského pojednání proti prostopášnosti a nevázanosti má až po tuto větu téměř identickou podobu s tím, co je psáno i v jiných jeho spisech. Znění zcela shodně obsahuje Schola lud. VI, 2,4, takřka identické Janua LXIV, 625–627. Komenský se zde zřetelně přihlašuje k rigorismu paulinského křesťanství, jenž mu byl v duchu přísné bratrské mravoučné tradice blízký právě ve sféře sexuální pruderie.
- ⁹⁹ Tato úvaha a hlavně příměr v ní použitý je pravděpodobně volně odvozen z Epiktétovy Rukojeti, kde tento stoický inspirátor Komenského uvádí, že měrou majetku má být každému jeho tělo, podobně jako noha je mírou obuvi (srov. Epictetus: Enchiridion 39; česky: Rukojeť. In: Rukojeť, Rozpravy. Praha 1972, s. 43).
- ¹⁰⁰ Srov. I S 17,38,39.
- ¹⁰¹ Citace je doslovná, nicméně jde o myšlenku, kterou Seneca Luciliovi, jak sám

- uvádí, zprostředkovává z Epikúra (srov. Seneca: Epistulae 25,4; česky: Další listy, s. 56).
- ¹⁰² Tuto myšlenku v uvedeném pramenu nenajdeme.
- ¹⁰³ V originále řecky αὐτάρκεια φύσεως πλοῦτος (autarkeia fyseós plútos). Řecký pramen nebyl určen. Počínaje touto větou až po Horatiovy verše včetně se s tímto textem shodují příslušné pasáže Komenského spisů Janua LXIV, 629; Atrium LXIV, 629; Schola lud. VI, 2,4.
- ¹⁰⁴ Podle známé legendy měl mocný Alexandr Veliký kynického filozofa Diogena ze Sinópy vyhřívajícího se na slunci vyzvat: *Požádej mne, oč chceš*. Diogenova odpověď měla znít: *Odstup mi ze slunce* (srov. Diogenés Laërtios: Životy, názory a výroky proslulých filozofů, kn. VI, kap. 2. Praha 1964, s. 246).
- ¹⁰⁵ Catonis Disticha 1,24.
- ¹⁰⁶ Původně řecké přísloví, zahrnuté do Erasmovy sbírky (srov. Adagia, s. 216).
- ¹⁰⁷ Srov. Horatius: Epistulae 1,12,5,6; česky: Listy. In: Vavřín a Réva. Praha 1972, s. 241.
- ¹⁰⁸ Mt 5,3.
- ¹⁰⁹ Oba výroky najdeme též u Alsteda (srov. Encyclopaedia, kn. XVI, kap. XVII, sl. 2198).
- ¹¹⁰ Senekův list se expressis verbis této záležitosti nedotýká, nicméně poukazuje k ní celý smysl stoikova díla. Komenský se tu mohl inspirovat listem 115, kde Seneca srovnává obdiv k lesku a bohatství k obdivu dětí k hračkám a lesklým kaménkům. K posunutému odkazu pak mohlo dojít tím, že řazení dopisů v edici, kterou používal Komenský, se od naší edice odlišovalo (ostatně nejen u tohoto odkazu).
- ¹¹¹ Ve 2 K 8,9 vyjadřuje Pavel paradox štědrosti Ježíše Krista slovy: *... byl bohatý, ale pro vás se stal chudým, abyste vy jeho chudobou zbohatli*. Příklad ptáků a lilii – srov. Mt 6,25–34; Jidáš Iškariotský (srov. J 12,4–6), jeden z učedníků, jenž měl Ježíše zradit, *... měl na starosti pokladnici a bral z toho, co se do ní dávalo* (J 12,6).
- ¹¹² Uvedený výrok je explicitně vyjádřen pouze v 16. listu (srov. Seneca: Epistulae 16,7; česky: Výbor z listů, 1969, s. 27). Ostatní uvedené listy mluví k této myšlence jen nepřímě. Požadavek života ve shodě s přírodou je jedním ze základních stoických principů, opakujících se i u Seneky na řadě míst, které Komenský neuvádí.
- ¹¹³ Bacon ve spise De dignitate nehovoří sice o řádu věcí (*ordo rerum*), nýbrž o přirozenosti (*natura*) člověka, nicméně v obdobném smyslu uvádí, že se člověk ve své ctižádosti (*ambitio*) odtrhuje od své přirozenosti, aby na nějakou dobu získal vznešené tituly a vysoké postavení (srov. De dignitate, kn. VII, kap. II, sl. 192).
- ¹¹⁴ Autor neurčen.
- ¹¹⁵ Poslední dvě věty tohoto odstavce doslovně též v Atriu LXIV, 630.
- ¹¹⁶ Srov. Besold: Axiomata I, s. 146,62.
- ¹¹⁷ Srov. Seneca: Epistulae 84,11; česky: Výbor z listů, 1969, s. 162.
- ¹¹⁸ V originále je odstavec o poniženosti zařazen až za výklad o skromnosti. Z logických důvodů byl v našem překladu přesunut (srov. Consultatio I, sl. 949,950).
- ¹¹⁹ Srov. Gn 2,7.
- ¹²⁰ Komenský zařadil toto přísloví do své vlastní sbírky (srov. Moudrost 863) a nejspíše je použil v některých svých dalších spisech (např. Schola lud. VI, 2,4; Faber posterior XXX aj.).
- ¹²¹ Celý odstavec doslova též v Atriu LXIV, 631.
- ¹²² Podobné dvojverší najdeme v Komenského českém vydání Catonis Disticha (srov. Cato II, 21, DJAK 4, s. 179).
- ¹²³ V listě 69 Seneca píše, že ctižádostivost slibuje purpurové roucho (srov. Seneca: Epistulae 69,4; česky: Další listy, s. 120), o žvanivosti a mlčenlivosti se tu Seneca nezmiňuje. V listě 41 čteme, že je pošetilé chválit na člověku cizí vlastnosti a že velký duch se neskví žádným jiným dobrem, než svým vlastním (Epistulae 41,6–8; česky: Výbor z listů, 1969, s. 55). V listě 44 je přednost filozofie spatřována v tom, že nehledí na rodokmen, neboť pro všechny bez rozdílu je

- dosazitelná dobrá mysl (Epistulae 44,2,3; česky: Výbor z listů, 1969, s. 57).
Marnost hromadění majetku Seneca ozřejmuje na známé skutečnosti, že hlad
chtivých, rozmařilých požitkářů je vždy větší než jejich žaludek (Epistulae
89,22; česky: Další listy, s. 169).
- ¹⁰⁴ Seneca: Epistulae 5,6; česky: Výbor z listů, 1969, s. 15.
- ¹⁰⁵ Podle Pliniova líčení prokázal Caesar svou vznešenost a velkodušnost tím, že
když se zmocnil u Farsálu dopisové skříňky Pompeia a u Thapsu Scipionových
listů, spálil je, aniž dopisy četl (srov. Plinius: Naturalis historia 7,25(26); česky
Plinius Starší: Kapitoly o přírodě. Praha 1974, s. 81n). O Konstantinovi srov.
Sozomenos: Historia ecclesiastica, kn. I, kap. XVII (Migne PG 67, 914)).
- ¹⁰⁶ Srov. Kaz 1,18.
- ¹⁰⁷ Tento výrok, stejně jako výrok předcházející, je uveden též ve spisech Janua
LXIV, 633; Schola lud. VI, 2,4.
- ¹⁰⁸ Tento výrok najdeme též u Alsteda (srov. Encyclopaedia, kn. XVI, kap.
XXVII, sl. 2199).
- ¹⁰⁹ Publilius Syrus: Sententiae 119; česky: Myšlenky. Praha 1946, s. 34. Sentenci
lze nalézt též u Seneky, a to s odvoláním na jejího autora (srov. De tranquillita-
te animi 10,8; česky: O duševním klidu. In: Útěchy. Praha 1977, s. 45). Seneko-
vi je také v další Komenského úvaze tento výrok autorsky připisován.
- ¹¹⁰ Text následujících tří odstavců až po *shledáváme nevyhnutelnými* se téměř sho-
duje s textem ve spisu Janua LXV, 635-6; Schola lud. VI, 2,5.
- ¹¹¹ Seneca na tomto místě mluví k myšlence vyrovnanosti ducha spíše oklikou, totiž
poukazem na filozofovu nezávislost na majetku. Bohatství buď je (srovnatelné
se zdarem), nebo není (srovnatelné s protivenstvím), ale je to vždy něco vnější-
ho, co je mimo mne (*extra me*); srov. Seneca: De vita beata 25,1.
- ¹¹² Srov. Kaz 1,14.
- ¹¹³ Seneca: Ad Marciam de consolatione 15,4; česky: Útěcha pro Marcii. In: Útě-
chy. Praha 1977, s. 32.
- ¹¹⁴ Odkaz se zřejmě vztahuje k Senekovu pojednání o vzduchu, kde je řečeno, že
každý živočišný a rostlinný druh i jednotlivý živočich a rostlina jsou částmi
univerza a tedy pocházejí, rodí se a zanikají ve všeobecné jednotě (srov. Sene-
ca: Naturales quaestiones 2,4). Myšlenka, že se rodíme jedním způsobem, ale
umíráme mnohými, však bývá obvykle uváděna do souvislosti se stoickými ná-
zory na sebevraždu vůbec a Senekovým suicidním odchodem ze života zvlášť.
Výrok se vyskytuje u Hérodota (srov. Historiae 1,32, 20; česky: Dějiny. Praha
1972, s. 33) v souvislosti s myšlenkou, že nikdo není blažen před smrtí. Tato
myšlenka je obecně přičítána již starému řeckému mudrci a státníkovi Solóno-
vi. Komenský tento příklad vrtkavosti lidského štěstí uvádí již například ve spi-
se Amphitheatrum 7.
- ¹¹⁶ Srov. Kaz 9,1,2, kde se hovoří o tom, že spravedliví a moudří jsou v ruce Boží
a že stejný úděl má spravedlivý i nespravedlivý.
- ¹¹⁷ Citát nebyl u Seneky nalezen.
- ¹¹⁸ V 13. listě je formulována významná stoická myšlenka, že častěji nás trápí
představa než skutečnost. Nemáme být předčasně nešťastní, neboť to, čeho se
obáváme, že nám hrozí, možná nikdy nepřijde. Některé věci nás trápí dříve ne-
bo více, než je to nutné, a jiné nás trápí, ačkoli to vůbec není nutné. V 89. listě
mluví k myšlence přemáhání těžkostí jen nepřímo Senekovo doporučení, aby-
chom překonávali své vlastní vášně i vášně druhých. V 72. listě Seneca hovoří
o nepřetržité radosti mudrce, kterou pochopitelně při stoické neochvějnosti ne-
může narušit žádná nehoda, tedy ani jakákoli potupa či nactiutrhaní (česky
srov. Další listy, s. 36-40, 164-9; Výbor z listů, 1969, s. 109-112).
- ¹¹⁹ Bacon ve spisu De dignitate, (kn. VII, kap. I. sl. 190) chválí kynického filozofa
Diogéna ze Sinópy, protože oceňoval ty muže ducha, kteří se dokázali něčeho
skutečně zříci (*sustinere*), a nikoli jen opatrně odříkat (*abstinere*).
- ¹²⁰ Seneca v listě 42 dává návod, jak neotřesitelně snášet jakoukoli ztrátu. To, co
ztrácíme, nebylo vždy naše. Budeme tedy bez toho žít stejně snadno, jako před
tím, kdy jsme to neměli. Pokud jsme to měli dlouho, ztrácíme něco, čeho jsme
se již nasytili, pokud krátce, ztrácíme něco, na co jsme si ještě nezvykli (srov.
Epistulae 42, 8-10; česky: Další listy, s. 79).

- ¹²¹ Takřka doslova Schola lud. VI, 2,5.
- ¹²² V listě 92 Seneca o uvedených myšlenkách nepojednává.
- ¹²³ Komenský tu nejprve připomíná jeden ze čtyř proslulých Epikúrových léků
proti strachu z utrpení (srov. Diogenes Laërtios 10, 140; česky: Životy, názory
a výroky proslulých filozofů. Praha 1964, s. 440). Tuto myšlenku, že bolest není
velká nebo trvá krátce, si ovšem vypůjčila Komenskému duchovně bližší kon-
kurenční stoická škola (srov. Seneca, Epistulae 78, 7; česky: Další listy, s. 130).
K této útešné úvaze tu pak Komenský připojuje parafrázi Epiktéta (srov. En-
chiridion 43; česky: Rukojef. In: Rukojef, Rozpravy. Praha 1972, s. 44).
- ¹²⁴ Srov. Besold: Axiomata I, s. 109, 21; 113, 41; 124, 97.
- ¹²⁵ Srov. R 12,21.
- ¹²⁶ Odkaz na Seneku neodpovídá. Tento způsob uvažování konvenuje s větami
následujícího dopisu, kde Seneca píše, že snášet neštěstí patří k údělu člověka
(srov. Epistulae 96, Inn; česky: Další listy, s. 215-6). Jde však o volnou parafrá-
zi, která je spíše křesťanskou interpretací stoicismu než stoicismem autentic-
kým.
- ¹²⁷ Srov. Besold: Axiomata I, s. 108, 17,19; 110,26; 111,29; 116,57.
- ¹²⁸ Srov. Besold: Axiomata I, s. 108,17,18.
- ¹²⁹ Srov. Besold: Axiomata I, s. 109,22; 112,35.
- ¹³⁰ Doslova Schola lud. VI, 2,5.
- ¹³¹ Jde o Komenského spis Faber fortunae. O uváděnou aristotelskou zásadu se
Komenský opírá například ve 4. oddílu Faber posterior IV (DJAK 13, s. 240).
V originále je před textem nečitelná marginálie.
- ¹³² Komenský tu opět naráží na svůj spis Faber fortunae, kde se uvádí, že filozofy-
vé a básníci, kteří je následují, doporučují zlatou střednost (*aurea mediocritas*);
srov. Faber posterior XI (DJAK 13, s. 252); Aristoteles: Ethica Nicomachi 2, 5,
13, 1106b 27; česky: Etika Nikomachova. Praha 1937, s. 35; Horatius: Carmi-
na 2, 10, 5; česky: Ódy. In: Vavřín a réva. Praha 1972, s. 59.
- ¹³³ Srov. např. L 9,48: ... *Kdo je nejmenší mezi všemi vámi, ten je veliký.*
- ¹³⁴ Správně 1 K 7,23: *Bylo za vás zapláceno drahé výkupné, nebuďte otroky lidí!*
- ¹³⁵ Mt 11,29; Komenský miní pravděpodobně papeže Lva I. Velikého (440-461).
- ¹³⁶ *Apellés z Kóu* byl dvorním malířem Filipa II. a Alexandra Makedonského
(2. pol. 4. st. př. n. l.). Plinius, od něhož je výrok převzat (Naturalis historia 35,
85; česky: Kapitoly o přírodě. Praha 1974, s. 275), pokládal Apella za největší-
ho malíře všech dob (tamtéž, 35, 79; česky s. 274). Apellés s rozhořčením vyká-
zal do patřičných mezi ševce, který si osoboval právo posuzovat kresbu stehna,
když předtím uznal jeho kompetenci při posouzení kresby sandálu. Alexandr
Veliký byl zase podobně požádán, aby mlčel, když něco nezkušeně kritizoval,
aby se mu nesmáli chlápci, kteří připravovali barvy (srov. tamtéž, 35, 85-6, čes-
ky s. 276). Stoupenec peripatetiků *Formión*, jenž vyučoval v Efesu filozofii,
vzbudil nelibost u svého posluchače, slavného válečníka Hannibala, pro své
nezasvěcené a tlachavé výklady o vojenství, jak líčí Cicero (srov. De oratore
2,18; česky: O řečníku. Praha 1940, s. 50).
- ¹³⁷ *Mithridatés VI. Eupatór* zvaný též *Veliký* (132-63 př. n. l.), parthský král v le-
tech 121-63 př. n. l., byl pověstný svou mimořádnou pamětí. Měl hovořit dva-
ceti dvěma jazyky národů, jež byly pod jeho mocí (srov. Plinius: Naturalis his-
toria 25, 25,2(3); česky: Kapitoly o přírodě. Praha 1974, s. 192). *Nomenklátory*
byly zváni ti otroci, jejichž úkolem bylo, aby svým pánům napovídali jméno
(*nomen*) toho, s kým se setkávali na ulici nebo kdo navštívil jejich dům.
- ¹³⁸ Mt 10,16.
- ¹³⁹ Komenský se tu opírá o Pavlovo vyjádření křesťanského pacifismu založeného
na zásadách nikomu neodplácet zlé zlým, vůči všem mít na mysli jen dobré, žít
se všemi v pokoji.
- ¹⁴⁰ Toto přísloví najdeme v Komenského Moudrosti (1854), v latinské verzi též
v jeho spisech Lexicon atr. (s. 679) a Atrium (LXXX, 754) aj. Původně jde
o gnómu uváděnou Plútarchem (srov. De liberis educandis 6,4 A; česky: O vý-
chově dětí. In: O lásce a přátelství. Praha 1987, s. 212; srov. též Walther
2801.2812 a Erasmus: Adagia, s. 517).
- ¹⁴¹ Komenského výrok je zestručněnou verzí Senekovy úvahy, že umí-li lékař, jenž

- dovede léčit, o tom zároveň uhlazeně mluvit, je to výhodné, ale můžeme si k tomu blahopřát asi jako k tomu, je-li znalý kormidelník zároveň krasavcem (srov. Seneca: Epistulae 75,6; česky: Výbor z listů, 1969, s. 125). Z celkového kontextu vyplývá, že jde kromě jiného o jeden z mnoha stoických protestů proti vyumělkované zdobnosti a slovnímu výrazu, jenž není ve shodě s životem.
- ¹⁴² Podle Seneky: Epistulae 105,6; česky: Výbor z listů, 1969, s. 225.
- ¹⁴³ Mlčení jako brána, za níž začíná moudrost, je starým nábožensko-filozofickým principem, opakujícím se v nejrůznějších myšlenkových a mystických proudech. Najdeme jej nejen v bibli, ale například i ve škole Pýthagorově, jejíž žáci byli zavázáni k pětileté mlčenlivosti. V kontextu Komenského vývodů jde především o mlčenlivost vztahovou k verbalismu a proti neuváženým výročkám v zajetí emocí: *Kdo se krotí v řeči, má správné poznání, kdo je klidného ducha, je rozumný člověk* (Pt 17,27). *Někdo mlčí a je shledán moudrým, jiný je nenáviděn pro svou upovídánost* (Sir 20,5).
- ¹⁴⁴ Komenského doporučení, že v celkovém pohnutí je nejlépe zdržet se jakéhokoli projevu, není ovšem zcela souzvučné se Senekovým doporučením z 115. listu. Stoikové vztahovali svou zásadu oproštěnosti i na řeč a přílišná péče o slova a jejich uspořádání byla jim stejně podezřelá, jako když muž věnuje přehnanou pozornost svému zevnějšku. Seneca proto varuje před příliš učesanou, nalíčenou, vyumělkovanou řečí, prozrazující, že duch není upřímný a má v sobě cosi nalomeného (srov. Seneca: Epistulae 115,1nn; česky: Další listy, s. 267nn).
- ¹⁴⁵ Srov. Mt 5,37.
- ¹⁴⁶ Podle ekumenického překladu Mal 3,23.
- ¹⁴⁷ Srov. např. prorocké knihy Starého zákona: Iz 7,14; Jr 33,16; Mi 5,2; 4,7; Iz 9,5(6) a v Novém zákoně pak např. 1 Tm 4,10 (*Bůh živý*); 1 K 2,8 (*Pán slávy*); Ř 9,5 (*Bůh nade vše požehnán*); Tit 2,13 (*veliký Bůh, náš Spasitel*).
- ¹⁴⁸ Nejprve je doslova citován Seneca: Epistulae 91,21; česky: Výbor z listů, 1969, s. 196. Následuje staré řecké přísloví, které ovšem najdeme i u Alsteda (Encyclopaedia, kn. XVI. XVII, sl. 2201) a u Erasma (Adagia, s. 131). Poslední výrok srov. Alsted: Encyclopaedia, kn. XVI. XXVII, sl. 2200.
- ¹⁴⁹ Přejít od příkazů křesťanské lásky k novodobě pojatému principu tolerance je pro Komenského myšlení velmi příznačný a eticky podkládá i jeho irénismus a ekumenismus.
- ¹⁵⁰ Seneca: De ira 14,2.
- ¹⁵¹ Výrok nebyl u Seneky nalezen.
- ¹⁵² Tato myšlenka se u Komenského vyskytuje častěji (srov. např. Atrium LXII, 613; Diogenes IV, 1 aj.). Původně je to Pliniova sentence (Naturalis historia 7, 131; česky: Kapitoly o přírodě. Praha 1974, s. 88), často opakovaná ve středověku a v humanistických kolekcích.
- ¹⁵³ Přesně Sk 20,35.
- ¹⁵⁴ Viz Seneca: Epistulae 9,8; česky: Další listy, s. 26.
- ¹⁵⁵ Viz Seneca: De beneficiis, 2,28,2.
- ¹⁵⁶ Viz Seneca: De beneficiis 7,32. Seneca vycházel z názoru, že mravně hodnotný je úmysl. Z tohoto hlediska máme činit dobro bez nároku na odměnu. Je-li mi někdo nevděčný, pak se mne to vlastně netýká, neboť neškodí mně, nýbrž sobě samému. Je tomu podobně, jako když dobrý hospodář vzdělává i neplodnou půdu.
- ¹⁵⁷ Seneca: De beneficiis 1,1,11. Senekův text vsutku velmi konvenuje s Matoušovým evangeliem, podle něhož nebeský Otec dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé. Komenský v duchu tradičního křesťanského pojetí *noster Seneca* rád podobné shody vyhledával, jakkoli pochopitelně sám pokládal římského stoika za pohana.
- ¹⁵⁸ Srov. 2 K 9,7.
- ¹⁵⁹ Viz Seneca: De beneficiis 2,1,1.
- ¹⁶⁰ Srov. Alsted: Encyclopaedia, kn. XVI. XXVIII, sl. 2202; Walther 23941a.
- ¹⁶¹ Biblický verš, k němuž Komenský odkazuje, ovšem zní: *Kdo tě prosí, tomu dej, a kdo si chce od tebe vypůjčit, od toho se neodvracej*.
- ¹⁶² Viz Seneca: De beneficiis 2,14,1.

- ¹⁶³ Viz Seneca: Epistulae 120,8; česky: Další listy, s. 290. Středrost je zde v duchu obecně antického, zejména aristotelského principu umětenosti a střednosti stavěna mezi dvě krajnosti, proti skoupému skrblictví i proti rozhazovačnosti.
- ¹⁶⁴ Seneca: De beneficiis 4,28,2.
- ¹⁶⁵ Srov. např. Mt 22,39; Mt 7,12; L 6,31.
- ¹⁶⁶ Toto téma není v uvedeném listu uvedeno. Výzvy nesudte, abyste nebyli souzeni, rozdávejte, odpouštějte, patří ke stěžejním novozákonním morálním imperativům. Seneca, jenž patřil k velkým inspirátorům křesťanského myšlení, býval často, a to nejen Komenským, podáván v christianizované podobě.
- ¹⁶⁷ Srov. Cicero: Laelius de amicitia 19,67; česky: Laelius o přátelství. In: Tuskulské hovory. Praha 1976, s. 332; dále srov. Huartus: Scrutinium ingeniorum, kap. XVI, s. 473.
- ¹⁶⁸ Srov. Besold: Axiomata I, s. 165,11.
- ¹⁶⁹ Srov. Moudrost 693.
- ¹⁷⁰ Přesně Ga 6,2.
- ¹⁷¹ Preference činnorodého života před životem kontemplativním vyplývala pro Bacona již z toho, že tento filozof, vědec a politik v jedné osobě se považoval za toho, kdo je zrozen k službě lidstvu, péči o obecné dobro (*bonum commune*). Domníval se, že aktivní život sledující dobro celku je lepší než život kontemplativní, směřující k dobru pro jedince (*bonum individuale*), které se uzavírá do sebe sama (srov. Bacon: De dignitate, kn. VII, kap. I, sl. 188-9). Bacon však v tom neupadá do nadměrné jednostrannosti a na jiném místě hovoří o nezbytnosti spojovat život kontemplativní s životem aktivním (tamtéž, kn. VII, kap. I, sl. 187).
- ¹⁷² Téměř autentický Senekův výrok (srov. Epistulae 9,10; česky: Další listy, s. 27).
- ¹⁷³ Komenský zde navazuje na Baconovu explikaci biblického podobnosti: *Lepší je zjevné kárání než skrytá láska* (Pt 27,5), podle níž je odsouzenihodná slabost přátel, kteří neuzivají privilegia přátelství k tomu, aby rozhodně a statečně nabádali a varovali své přátele, když se mylí nebo ocitají v nebezpečí (srov. Bacon: De dignitate, kn. VIII, kap. II, podobnosti 29, sl. 219; dále srov. Besold: Axiomata I, s. 193,82).
- ¹⁷⁴ Komenský zde vychází z Baconova varování inspirovaného biblickým podobstvím, podle něhož ti, kdo svého přítele hlasitě chválí hned zrána, mu vlastně ve skutečnosti zlořečí (Pt 27,14). Bacon doporučoval chválu přiměřenou, projevenou ve vhodné chvíli a při vhodné příležitosti, která nevzbudí závist a pomluvy (srov. De dignitate, kn. VIII, kap. II, podobnosti 33, sl. 220).
- ¹⁷⁵ Terentius: Eunuchus 392-394; česky: Kleštěnec - Formio. Praha 1969, s. 49.
- ¹⁷⁶ Ovidius: Heroides 16,71-72; česky: Listy milostné. In: O lásce a milování. Praha 1969, s. 210.
- ¹⁷⁷ Přesně Jb 22,1-3; Ž 50,7-13.
- ¹⁷⁸ *Alexandr III.* panoval v letech 1249-1286. Usiloval o národní nezávislost Skotů, kterou obhajoval proti anglickým požadavkům.
- ¹⁷⁹ Rolníkovu radost z vypěstovaného stromu, jenž začíná nést plody, pastýřovu radost z přírůstku stáda, pěstounovu radost z odchovance, o níž mluví v listě 34 Seneca, zde Komenský převádí na obecnější rovinu radosti ze zdatilých práce těch, kdo někoho vedou (srov. Seneca: Epistulae 34,1,2; česky: Výbor z listů, 1969, s. 51).
- ¹⁸⁰ Srov. Mt 15,14.
- ¹⁸¹ Srov. 2 Pa 1,7-12.
- ¹⁸² Srov. Augustinus: Sermo XLVI, kap. I (Migne PL 38,271).
- ¹⁸³ Srov. Ex 18,14-27.
- ¹⁸⁴ Srov. 2 K 11,29.
- ¹⁸⁵ Srov. Besold: Axiomata I, s. 163,3.
- ¹⁸⁶ Komenský tu odkazuje na spis J. V. Andreae: Reipublicae Christianopolitanae Rescriptio (Argentorati 1619). Spis neměli vydavatelé k dispozici.
- ¹⁸⁷ Obě místa v Exodu (tj. správně Ex 18,21 a Ex 23,8) mluví k věčně platnému tématu korupce. Důvěryhodní jsou jen ti zástupci lidu, kteří nenávidí úplatek.
- ¹⁸⁸ Srov. pozn. 186.
- ¹⁸⁹ Iz 28,19. Text u Komenského podle Vulgáty a Kralické bible.

- ¹⁹⁰ Následující dva odstavce jsou formulovány velmi podobně také v dalších spisech Komenského, např.: *Janua LXXVIII*, 731; *LXXIX*, 735; *Schola lud.* VII,1,3,4 aj.
- ¹⁹¹ Tyto čtyři věty o domu výstavném, bezpečném a pohodlném obsahuje téměř doslova i Komenského *Janua* (*LXXVIII*, 732). Tento jednoduchý text původně určený pro výuku latiny působí v kontextu Světa mravního poněkud banálním dojmem (srov. pozn. 19).
- ¹⁹² V originále je nečitelná marginálie.
- ¹⁹³ Z celého předchozího souhrnu Komenského odkazů uváděných k paralele mezi rodinou a domem je zřejmé, že autor pracuje s biblickými verši různě. Nězde jde o pouhou vnější slovní souvislost (viz *Dt* 8,9 – příklad 10). Jindy podobnost chápe doslova (např. *Mk* 3,25 – příklad 8) nebo na látku profánní uplatňuje výroky významu sakrálního, jako je tomu v posledním případě, kdy jde bezpochyby o spojitost s jeruzalémským chrámem: *Nestaví-li dům Hospodín, nadarmo se namáhají stavitelé* (*Ž* 127,1).
- ¹⁹⁴ Komenský tu pozoruhodně předjímá budoucí praxeologii; například Kotarbiňski: *Traktat o dobrej robocie*. Wrocław – Warszawa 1958, s. 202.
- ¹⁹⁵ O uvedených povinnostech se pojednává v obou celých kapitolách (*Sír* 42 a *Př* 31). K povinnostem hospodáře patří dbát o poctivé váhy a závaží, o výtěžek z obchodního podnikání, o neustálé napominání dětí, o trestání špatných služebníků, o zajištění všeho před všetečnou ženou, o ochraně majetku před nenechavci atd. Charakteristika dobré hospodyně je pak podána v *Př* 31,10–31 (*Chvála ženy statečné*). Svému muži prokazuje po celý svůj život jen dobro a nikdy zlo, je pracovitá, štedrá vůči chudým, usměvavá, moudrá atd.
- ¹⁹⁶ Odstavec v doslovném znění, jen s pozměněným pořadím vět obsahuje též *Schola lud.* VII, 1,3. Zde najdeme i následující radu o výběru manželky s pěti *P* s poznámkou, že vlastnost „peněžitá“ (*pecuniosa*) je proto uvedena na posledním místě, neboť taková žena ráda muži rozkazuje.
- ¹⁹⁷ Větu o povinnosti rodičů společně vychovávat děti Komenský doslova uvádí ve spise *Janua* (*LXXX*, 754) a připojuje k ní i stručnou enumeraci cílů této výchovy, o kterých pak zde pojednává podrobněji.
- ¹⁹⁸ Odstavec doslova *Janua* *LXXX*, 755.
- ¹⁹⁹ Srov. Seneca: *Epistulae* 47; česky: Výbor z listů, 1969, s. 61–65. Je zde patrný lidštější vztah k otrokům a podřízeným, jež byl příznačný pro helénismus. Filozoficky vyplýval z přesvědčení o obecně lidské podstatě všech lidí, bratrském spříznění, založeném na účasti každého člověka na vesmírném Logu.
- ²⁰⁰ Scholé.
- ²⁰¹ *Pampaedia* V, sv. 3, s. 43nn; *Panorthosia* XXII, sv. 3, s. 377nn.
- ²⁰² V originále marginálie *Disp.* (Umístění?)
- ²⁰³ *Dt* 17,15.
- ²⁰⁴ Srov. *Ž* 110,3: *Tvůj lid přijde dobrovolně v den, kdy pohotovost svoláš*. Komenský v duchu své životní zásady, že vše má plynout spontánně, nenásilně, dobrovolně, zde dává starozákonnímu místu univerzálnější smysl.
- ²⁰⁵ Srov. *Huartus: Scrutinium ingeniorum*, kap. XIV, s. 367.
- ²⁰⁶ Srov. *Huartus: Scrutinium ingeniorum*, kap. XIV, s. 368.
- ²⁰⁷ O třech formách vlády Komenský shodně pojednává i jinde. Srov. např. *Janua* *LXXXIII*, 769. Přejímá tu klasické dělení státních forem, které Aristotelés vypracoval ve své *Politice*. Po komparaci 158 ústav řeckých obcí dospěl k závěru, že se opakují tři základní typy státního zřízení: vláda jedince – monarchie, vláda několika lidí – aristokracie, a vláda většiny – *politeia* (s jejich příslušnými „zvrhlými“ formami v tyranii, oligarchii a demokracii). Komenský ovšem, jak bylo zvykem, použil pro *politeiu* názvu demokracie, jež měla pro Aristotela spíše hanlivý přízvuk vlády luzy.
- ²⁰⁸ *Vergilius: Aeneis* 1,85; česky: *Aeneis*. Praha 1970, s. 30.
- ²⁰⁹ *Tacitus: Libri ab excessu divi Augusti (Annales)* 1,6; česky: *Letopisy*. Praha 1975, s. 25.
- ²¹⁰ Tento úředník, mimořádně jmenovaný senátem v kritické situaci ohrožení státu, musel odstoupit po vykonání úkolu, nejdéle však za šest měsíců.

- ²¹¹ Matoušovo evangelium zde poukazuje na sjednocení všeho pod jedním Mistrem a jedním nebeským Otcem.
- ²¹² Srov. *Ψυχολογία vera* J.B.T. XL questionibus explicata et rerum publicarum vero regimini ac earum majestatico juri applicata, a Johanne Angelio Werdenhagen (b. m. 1632, s. 4.353.356). (M. Ky)
- ²¹³ Campanella se dává věst myšlenkou, že osobní sklony člověka jsou dány hvězdnou konstelací v okamžiku jeho zrození a že podle této přirozené náklonnosti volí lidé i své povolání a rádi zastávají ten či onen úřad. Ušlechtilý princip dobrovolnosti v ideální obci přeceňuje tento velký renesanční utopista až k tvrzení, že viníka lze přesvědčit, aby spontánně přijal i trest smrti (srov. T. Campanella: *Civitas solis Poetica. Idea Reipublicae philosophicae*. Ultraieci 1643, s. 49.71–3).
- ²¹⁴ Komenský se tu odvolává na spis *Magnetis reductorium*, vydaný v Londýně, jehož autorem je anglický teolog, matematik a astronom Samuel Ward. Spis neměli vydavatelé k dispozici.
- ²¹⁵ Campanella sice považuje za nezbytnou podmínku k nejvyššímu vládařství co nejvšestrannější vzdělání ve vědách. Toto vzdělání by však nesmělo mít povahu pouhé knižní učenosti založené na otrocké paměti a dřině. To by mu umožňovalo proniknout k povaze a zákonům přírody i národů, ke způsobu, jak Bůh fidi bytosti, to je k moudrosti v plném smyslu slova. Teprve takováto moudrost bude zárukou, že se vládař nestane ukrutníkem, zločincem a tyranem (srov. T. Campanella: *Civitas solis Poetica. Idea Reipublicae philosophicae*. Ultraieci 1643, s. 22–3).
- ²¹⁶ Srov. *Plato: Res publica* 5, 473D; česky: *Ústava*. Praha 1921, s. 206.
- ²¹⁷ Srov. *Mdr* 6,21–25.
- ²¹⁸ Odstavec se shoduje téměř doslova s textem Komenského *Atria* *XCIII*, 882.
- ²¹⁹ Odstavec se doslova shoduje s textem Komenského *Atria* *XCIII*, 844.
- ²²⁰ Srov. *Huartus: Scrutinium ingeniorum*, kap. XV, s. 451–517.
- ²²¹ Srov. *Scriptores historiae Augustae, Antonius Pius* 9,10; česky: *Portréty světovládců I, Antonius Pius*. Praha 1982, s. 58.
- ²²² Srov. např. *1 Kr* 12.
- ²²³ Po smrti Alexandra I. Velikého (+323 př. n. l.) byla vláda nad říší svěřena duševně nenormálnímu Alexandrovu bratru a Alexandrovu synu – pohrobkovi. Obě tyto osoby byly ve skutečnosti neschopné vládnout, vojenské velení a správu satrapií si mezi sebou rozdělilo několik členů Alexandrovu družiny.
- ²²⁴ Výraz Komenského *chiliasmu*.
- ²²⁵ V originále marginálie *Hoc de regim. aliorum in genere* (Toto o ovládnání ostatních obecně).
- ²²⁶ Věta doslova též ve spise *Janua* *LXX*, 672.
- ²²⁷ Seneca: *Epistulae* 34,4; česky: Výbor z listů, 1969, s. 51.
- ²²⁸ Podle Horatia: *Carmina* 2, 16,27.28; česky: *Ódy*. In: Vavřín a Réva. Praha 1972, s. 66.
- ²²⁹ Celý odstavec kromě textu v závorce doslova též ve spise *Janua* *LXX*, 672.
- ²³⁰ Ovidius: *Heroides* 2,85; česky: *Listy milostné*. In: *O lásce a milování*. Praha 1969, s. 121.
- ²³¹ Seneca: *Epistulae* 47,21; česky: Výbor z listů, 1969, s. 65.
- ²³² Seneca v listě 23 píše o klidném a nepřetržitém životním běhu, staví tu jisté a trvalé proti přeskakování z jednoho předsevzetí do druhého; v listě 121 pojednává o tom, že vše, co existuje, zachovává svůj přirozený stav (srov. *Epistulae* 23,7.8; česky: Výbor z listů, 1969, s. 35, a *Epistulae* 121; česky: *Další listy*, s. 294–300). Listy 80 a 84 se daného námětu netýkají. Myšlenka špatně založeného ducha vyznačujícího se nestálostí je u Seneky rozvedena do představy rozkolísaného zmitání se brzy sem a brzy tam, podle toho, jak zavane vítr (srov. *Epistulae* 35,4; česky: Výbor z listů, 1969, s. 52).
- ²³³ Seneca měl za to, že neštěstí, jež přináší vratkost osudu, nezlomí toho, kdo je předvídá (srov. Seneca: *De tranquillitate animi* 11,12; česky: *Útěchy*. Praha 1977, s. 234).
- ²³⁴ Myšlenka vnitřního pozorovatele, jehož zrakům je vystaveno morální posuzování našich činů, je důležitou etickou ideou. Téměř doslovná citace Seneky se

- tu až překvapivě shoduje s řadou biblických míst (srov. Seneca: Epistulae 83,1 a Epistulae 10; česky: Výbor z listů, 1969, s. 153, a Další listy, s. 310). Také Cicero se vyjádřil podobně (srov. Cicero: De officiis 3,9,38; česky: O povinnostech. Praha 1970, s. 151). Do dějin etiky vešla tato idea hlavně zásluhou britské morální filozofie, odkud ji převzal J. F. Herbart.
- ²³³ Srov. Seneca: Epistulae 80,8–10; česky: Další listy, s. 138. Jde zřejmě o Komenského volnější parafrázi Senekovy myšlenky, že štěstí lidí mívá na tváři skrabošku. Strhneme-li ji, musíme mnohými pohrdat. Člověka nelze hodnotit zahaleného. Chceme-li zjistit vlastní cenu, odložme peníze, dům a důstojenství a zkoumejme své vlastní nitro.
- ²³⁶ Srov. např. L 8,17: *Nic není skrytého, co jednou nebude zjeveno, a nic utajeno, co by se nepoznalo a nevyšlo najevo.*
- ²³⁷ Srov. Cicero: De officiis 3,9,38; česky: O povinnostech. Praha 1970, s. 151.
- ²³⁸ Citát se nepodařilo určit.
- ²³⁹ Srov. Seneca: Epistulae 22,1; česky: Další listy, s. 52.
- ²⁴⁰ Ve Starém zákoně je Nimrod jmenován mezi Noeho potomky třetí generace, kteří, rozčlenění do skupin, měli představovat všechny národy tehdejšího lidstva. Je tu charakterizován jako *bohatýrský lovec před Hospodinem* (srov. Gn 10,1–10). V babylónské mytologii byl Nimrod bohem války a lovu. *Státní resou* se rozumí odůvodnění a ospravedlnění jakéhokoli postupu, tedy i činů nespravedlivých, zájmem státu, vládců, národa. Komenský se zde připojuje k tehdy převládajícímu negativnímu oceňování původce této teorie, významného florentského spisovatele a myslitele, renesančního zakladatele novodobé politologie, Niccolò Machiavelliho (1469–1527), které ustálilo jednoznačně pejorativní chápání tzv. machiavelismu.
- ²⁴¹ Odkaz míří k Ježíšovu varování před nadřazeností zákoníků a farizeů, kteří si nechávají okázale říkat *Mistři* a *Učitelé* a zapominají, že jsme všichni bratři a jediným Mistrem a Učitelem je Kristus.
- ²⁴² Správně Da 4,14.
- ²⁴³ Jde o jedno z nejproslulejších míst Pavlových epištol o božském původu vrchnosti. Tato paulínská teze *omnis potestas ex Deo* byla ve středověku nejen pouhou neproblematickou apologetikou mocenského statu quo, nýbrž i předmětem složitých teoretických úvah, jak ji například uvést ve shodu s jinou tezí, že tyran je možné zbavit vlády. Tuto tezi zastával Tomáš Akvinský a s Pavlem z Tarsu ji uváděl do souladu velmi mlhavě. Přesto, že každá moc pochází od Boha, nemusí určitý způsob vykonávající moci pocházet od Boha, jak je tomu například, když panovník vládne nespravedlivými prostředky apod.
- ²⁴⁴ Pravděpodobně jde o odkaz na spis *Virtutum et vitiorum definitiones* (Parisiis 1615), jehož autorem je Carolus Paschal. Spis neměli vydavatelé k dispozici.
- ²⁴⁵ Podle biblického líčení Abram napadl a porazil nikoli pět králů, nýbrž čtyři krále (élamského Kedarlaómera, šinearského Amráfela, elasarského Arjóka a krále pronárodů Tideála). Učinil tak, aby osvobodil svého synovce Lota a jeho sodomské a gomorské druhy, kteří byli zajati po porážce pěti odbojných králů – sodomského, gomorského, sebójského, ademského, belského (srov. Gn 14,1–24). *David na Goliáše* – jedna z nejznámějších biblických legend, připomínající, že malý a slabý, osvědčí-li odvahu, oduševnělost a důvtip, může zdotat velkého a silného: mladíček a nevyčvičený pastevec David skolí kamenem vystřeleným z praku soubojového zápasníka – pelištejského obra Goliáše (srov. 1 S 17,1–58). *Jáel na Síseru* – v době, kdy byl Izrael v moci kenaánského krále Jabina, soudila v něm prorokyně Debóra. Kenaánské vojsko v čele s velitelem Síserou bylo ve shodě s jejím proroctvím a hlavně zásluhou její lsti Izraelity poraženo a nakonec byl zabit Sísera sám. Na útěku jej zabila Jáel, jejíhož muže považoval za spojence a v jejímž stanu se ukryl (srov. Sd 4,17–31).
- ²⁴⁶ Ez 1 – jde o cheruby, kteří byli vybaveni nejen čtyřmi křídly a čtyřma rukama, ale hlavně čtyřmi tvářemi; srov. i Ez 10,12: *Celé tělo, záda, ruce i křídla cherubů stejně jako kola byla dokola plná očí, u všech čtyř kol.*
- ²⁴⁷ V daném případě Hospodin dovoluje Satanovi podrobit Jóba zkoušce, v níž se má prokázat ryzost jeho víry (srov. zvl. Jb 2,1.2).
- ²⁴⁸ Srov. Jb 33,15–18.
- ²⁴⁹ Správně Da 4,14: *V rozhodnutí nebeských poslů je rozsudek, výpovědi svatých je věc uzavřená.*
- ²⁵⁰ O andělech poslaných na Achaba srov. 1 Kr 22,21–23; na Heroda – Sk 12,23; na prvorozené v Egyptě – Ex 12,12nn; mor seslaný na Davida – 2 S 24,15nn; zlé konce pro bezbožníky – 1 Kr 22,29nn; vítězství pro zbožné – 1 Mak 3,18.19.
- ²⁵¹ Komenský zde pravděpodobně odkazuje na spis luterského teologa Johanna Georga Dorsche *Singularium angelicorum septenarium*. Spis neměli vydavatelé k dispozici.
- ²⁵² Starozákonním výrazem *Jahve Zebaoth*, s nímž se hojně setkáváme hlavně v prorockých knihách, je míněn Bůh izraelských pozemských vojsk, jindy hvězdných vojsk či zástupců duchů a andělů.
- ²⁵³ Bližší vysvětlení těchto případů najdeme vesměs v bibli na následujících místech: ad 1: 2 Kr 19,35; ad 2: Ex 6 (egyptské rány); ad 3: Jb 14–15,17; ad 4: např. Zj 13,1–15 nebo Dt 28,26; ad 5: Ex 7,26–8,11; ad 8: Sk 12,20–23; ad 9: Gn 6,5nn (potopa světa); ad 10: Gn 18,16nn. Ad 7: Polského knížete Popiela, který byl pro rozmařilost a ukrutnost vyhnán ze země, podle legendy sežraly na útěku myši. Stejnou smrtí prý byl potrestán Hatto, mohučský arcibiskup, za hrubé a drsné zacházení s poddanými.
- ²⁵⁴ Velmi přesná parafráze Franckova textu (srov. Sebastian Franck: *Paradoxa*, par. 12. Berlín 1966, s. 35).
- ²⁵⁵ Pšesně Jr 7,18–20.
- ²⁵⁶ O odtržení deseti severních kmenů za vlády Šalomounova syna Rechabeáma srov. 1 Kr 12.
- ²⁵⁷ Odkaz se pravděpodobně vztahuje k některému spisu španělského jezuita Ludovica Moliny (1536–1600).
- ²⁵⁸ Srov. Augustinus: *Contra duas epistolas Pelagianorum*, kn. IV, kap. IX (Migne PL 44,628).
- ²⁵⁹ Srov. J. V. Andreae: *Mythologiae Christianae sive Virtutum et vitiorum vitae humanae imaginum libri tres*. Argentorati 1619, kn. III, odd. VI, kap. 40 (*Res publica*) a 41 (*Salus publica*).

Sedmý stupeň

PANSOFIE

obsahující šestý podle idejí
vytvořený svět
jímž je

SVĚT DUCHOVNÍ

v němž

se zkoumají nejhlubší vztahy nejvyšších duchů, to je Boha, lidské duše a andělů, pomocníků Božské prozřetelnosti v péči o člověka

VSTUP DO SVĚTA DUCHOVNÍHO

Ve *Světě lidské dovednosti* jsme viděli, kolik dobrého lze získat z každé stvořené věci, umíme-li ji náležitě používat, napodobovat ji a přetvářením zdokonalovat. Ve *Světě mravním* jsme si uvědomili, kolik prospěchu může každému člověku vzejít z ušlechtilého styku s lidmi, dovedeme-li totiž využívat toho, čím si můžeme být vzájemně prospěšní, jsme-li schopni napodobovat lidi dokonalejší a vychovávat ke správnému chování a jednání ty, kteří tak dokonalí nejsou. *Nyní však již přejdeme od potůčků všeho dobra k samému jeho zdroji, Bohu, a uvažujme, jak lze dosáhnout nejvyššího vrcholu veškeré blaženosti tím, že budeme tohoto nejvyššího dobra užívat, že je budeme napodobovat a že je přimějeme k tomu, aby nám pomáhalo dosáhnout našich nejvyšších tužeb.*

2. Přístup, kdokoli jsi došel až sem, a poznej nyní také tento nejvyšší stupeň moudrosti, spočívající v *obcování s Bohem způsobem Boha hodným*, aby ses stal podle Boha moudrým¹ nejen pro tento život, ale i pro život věčný. *Ó kdyby měli lidé rozum a pomyslili na poslední věci člověka, k nimž tudy vede cesta!*

3. Duchovním nazýváme tento svět proto, že se zde budeme zabývat otcem duchů Bohem, sebou samými z té části, která je duchovní,² dále pak samotnými duchy nespojenými s tělem, anděly dobrými i zlými. Dobrými jako účastníky a pomocníky naší spásy, zlými jako protivníky a nepřátele, s nimiž zde budeme stále zápasit.³ Od dobrých však můžeme čekat (z rozkazu Božího) stálou útěchu, pomoc a ochranu.

4. Na tomto místě je nutné podívat se na všechno, co nám Boží zjevení prozrazuje o spásy a zavržení andělů. Je zde totiž jako by společné pole jejich i naší spásy a zavržení, i když ovšem existuje určitý rozdíl (na nějž je třeba brát ohled). 1. Jako totiž byli andělé stvořeni dříve než my, tak se také pro ně otevřela hlubina spásy a zatracení dříve než pro nás. 2. A jako část z nich pozbyla své slávy a část zůstala a byla zachována, tak se i lidé dělí na dvě části. 3. Konečně pak andělé byli stejně tak všichni najednou stvořeni, jako ti z nich, kteří padli, také padli všichni najednou, a ti, kteří byli zachováni, byli najednou zachováni. My se naproti tomu rodíme i docházíme spásy nebo záhuby jeden po druhém. Jako se totiž andělům otevřely obě hlubiny, tak také obě zůstaly a trvají. Pro lidi se však hlubina otvírá a zavírá znovu a znovu, dokud jsou na světě, po celý přítomný věk, v němž Bůh nabízí dobro i zlo, život i smrt (Dt 30,19), abychom si vyvolili dobro a život atd.

5. Proto vzhledem k nám není všechen běh věků nic než ustavičná podívaná na zápas Boží moudrosti s lidskou hloupostí, dobra se zlem, moci se vzpourou. Přitom jedni vždy stoupají k nebi, druzí se řítí do propasti. Jedni zase z nebe padají, druzí, kteří byli propastí pohlceni, jsou vytahováni zpět ve stále strašně proměně.

6. Nuže, podívejme se také na tato hrozná tajemství a učme-li se dívat se, aby pochopili, jakými cestami se v úplnosti dává poznat svým stvořením svrchovaná Boží dobrota, jakými cestami zbloudí od svého Stvořitele stvoření neopatrné, do jaké propasti béd se zřítí stvoření vzpurné, a konečně, jakými cestami se vrátí k prameni blaženosti.

7. Protože jsou to tajemství hlubší než všechno, co se mohlo vyskytnout ve světě přirozeném, světě lidské dovednosti a světe mravním, bude i zde třeba hlubší pozornosti, vážnosti a pokory.

(Vždyť ve světě přírody toho ještě tolik neznáme, ve světě lidské dovednosti toho dosud tolik neumíme, ve světě mravním jsme ještě neprozkoumali hlubinu všech tajemství politiky a nenašli všechna úskalí a mělčiny, na nichž lidská společenství tak často ztroskotávají. Co strašného tedy najdeme v těchto ještě větších hlubinách?)

8. Nejbezpečnější by jistě bylo vztáhnout na sebe to, co bylo řečeno Mojžíšovi: *Zuj si opánky z nohou, neboť místo, na kterém stojíš, je posvátné.*⁴ To znamená zřít se veškeré vrozené zvědavosti a nerozvážných snah a se zavřenými očima tělesného rozumu otevřít uši a srdce, říci se Samuelem: *Mluv, Pane, tvůj služebník slyší* (1 S 3,10), a mít na mysli jen víru ve všechno, co Bůh zjevil, plnění jeho příkazů a víru v zaslíbení, protože úspěch byl přislíben toliko těm, kdo tak činí (Ž 111,10).

9. Proto se měj na pozoru, abys tady, když už jsi dosáhl těchto výšin, nebyl vinou nečinnosti nadarmo, nebo abys na tomto vznešeném vrcholu moudrosti nedostal závrať. Abych tě předem obrnil, věz, že lék proti tomu bude i zde podán systematicky a na základě vzorové ideje, stejně jako ve všech předcházejících případech. Jako totiž ideje v Bohu měly za vzor Boha, andělští duchové ideje, příroda ducha, lidské umění přírodu a rozumnost zase lidský um, tak náboženství bude mít za vzor rozumnost a vůbec všechno předcházející.

[Bůh je přece nekonečně pevný základ všeho, idea pak konečný obraz nekonečného Boha⁵ a duchové tvoří první podle idejí vytvořený svět. Celá příroda je řízena duchy jako druhý podle idejí vytvořený svět, lidské umění napodobující přírodu tvoří svět třetí a rozumnost napodobující lidskou dovednost čtvrtý. Tak náboženství, vrchol rozumnosti, bude pátý podle idejí vytvořený svět. *Hle, pět planet kolem slunce idejí!*⁶ Po něm teprve až na věčnosti přijde uvedení všeho do dokonalého stavu ideálního. Nyní tedy s otevřenými očima pozoruj vztah mezi idejemi v nejvyšších tajemstvích naší spásy a ztracení.]

10. Abys to snáze zvládl, zde je přehled obsahu, který ti v krátkosti všechno rozprostře před očima.

Přehled Světa duchovního, sestavený paralelně podle předcházejících světů

- I. Co je duchovní svět a jaké jsou jeho principy
- II. O NÁBOŽENSTVÍ, staviteli duchovního světa, a o jeho prvotním ustavení
- III. O opuštění čili pokažení náboženství přetržením pouta mezi Bohem a člověkem
- IV. O obnově náboženství, čili o novém navázání pouta mezi Bohem a lidmi skrze PROSTŘEDNÍKA, jak to bylo zaslíbeno a Zákonem, který byl mezitím dán, předem ukázáno
- V. Jakým způsobem se všechno to, co bylo o Prostředníku⁷ slíbeno a v předobrazech ukázáno, naplnilo v JEŽÍŠI NAZARETSKÉM a plní se jeho působením i prostřednictvím v jiných jeho spolu-bratrech
- VI. Jak bylo poté, když Prostředník odtud opět odešel, zvěstováno světu ono obnovení, jež má nastolit nové náboženství, podobné prvopočátečnímu
- NB. VII.⁸ O dovršení zbožnosti, kterou obnovil Kristus, skrze znovuzrození
- VIII. O náboženských kombinacích a konglobacích, tj. o církvi a společenství svatých
- IX. O stále se vyskytujících nedostacích a zrudách náboženství
- X. O vládě nad duchovním světem a o zániku náboženství a církve

KAPITOLA I

Co je duchovní svět, jaké jsou jeho principy a jak ho zkoumat

Duchovní svět je soustava⁹ věcí, které umožňují nejvyšším duchům, lidským myslím, styk s Bohem (a anděly), a tím dosažení blažené účasti na věčnosti.

Že existuje, dokazuje

1. stvoření člověka jako takového (viz Sabunde, zásada 83¹⁰);
2. stálé svědectví svědomí;
3. světlo Písma, zcela k tomu směřující.

Vskutku správně se říká *svět* pro hojnost věcí, kterých je tu pohromadě tolik, že opravdu tvoří nový celek.¹¹ A *duchovní*, protože na tomto dění má účast i Bůh, jenž je duch nejvyšší a nestvořený, i naše duše, totiž my samotní, kteří v sobě nosíme i tělo i ducha, a to dobrého i zlého, a kolem nás ne-sčíslná množství duchů obou těchto druhů. Jsou to dobří a zlí andělé. Dobrých a přispívají k ní. Zlí se však jako nestoudní žvanilové všude vtírají, všude nás pronásledují a pokoušejí a jsou vykonavateli spravedlivého a strašného soudu Božího. Bydlí totiž s námi na světě (a všechno je jimí i nástrahami a léčkami, které kladou, naplněno). Proto se před nimi musíme mít na pozoru a musíme s nimi bojovat.

Základem duchovního světa je závislost člověka na Bohu (jako potoka na prameni, větve na stromě, stromu na kořeni, paprsku na slunci atd.) a z toho vznikající podobnost lidské přirozenosti s přirozeností božskou, k jejímuž obrazu přece byla stvořena (s přáním, aby se člověk pozvedl nad člověka a naučil se žít životem andělským a božským). Tak je dána láska mezi obrazem a tím, jehož obrazem je. Bůh nemůže totiž nemilovat něco, čeho bytí stvořil, a ani si nepřeje, aby cokoli z toho zhynulo (protože nestvořil smrt). Hyne to však pouze proto, že se věcem mimo přirozené zákony a řád¹² dostalo i *pokazení*. Největší láskou však miluje to, co je nejvyšší mezi díly stvoření a co se jeho obrazu nejvíce blíží.

A protože všechno, co Bůh učinil a činí, činí pro svou čest a k užítku svého rozumem nadaného stvoření (jaký by totiž jinak mohl mít cíl než sebe a svůj obraz, který si stvořil pro potěšení ze společenství s ním), nepochybně z toho vyplývá, že jsme-li pravým obrazem Božím, je také pro nás všechno tím žádoucnější, čím více to přináší Bohu cti a lidskému rodu prospěchu, pokud bychom v tom viděli cíl. Vidíme-li v tom cestu k cíli, tím více je to hodno víry, a tím více je to hodno přivlastnění, pokud bychom to mezi způsoby přivlastnění kladli. A na tomto základu je třeba jako na úhel-ném kameni postavit všechno, co bude následovat.

II. *Principy duchovního světa jsou tři: látka, toužící dostat tvar, duch, který se snaží tvar dávat, a světlo, které tvar dovršuje.*

Látkou duchovního světa je lidská přirozenost s temnou propastí svobodné vůle a opravdový chaos.

Duch Boží vznášející se nad touto propastí je sám obraz Boží v člověku, podněcující člověka k hledání svého pravzoru čili svého svrchovaného dobra.

[Sem patří i zmínka o dechnutí Božím v člověku, které mu nebylo ani po pádu odňato. Pádem totiž se všechno lidské pokazilo, nebylo však odňato, ale ponecháno k nápravě.]

Světlo obrazu Božího, dovršující v nás tvar, je trojí znamení Božího úradku, čili trojí slovo Boží:

1. *Vštípené člověku*, tj. božským řízením roznicené světlo myslí s bezprostředními popudy k dobru.

2. *Napsané lidem*, tj. světlo božského Zákona rozhánějící temnoty a ukazující cestu ke spáse.
3. *Učiněné člověkem*, jemuž se říká též *logos* a *pravé světlo*, osvčující každého člověka (J 1⁹). Neboť cokoli máme vědět o Bohu, o sobě samých a o cestě k Bohu, vyjádřilo viditelně, přímo skutky, jako věčný a živý obraz Boží.

A jisté lze ve všem postihnout přítomnost těchto tří jevů, a to 1. temné, mrtvé přirozenosti¹⁴; 2. ducha života podněcujícího k žádostem; 3. světla slova Božího svítícího všem, i když jedněm přímo, jiným nepřímě, jak to čí rozpložení žádá nebo dovoluje.

III. *Abychom však důkladněji poznali tento svět jako celek, jeho vazby a tajemství, která tu jsou, je nutné ho prozkoumat třemi způsoby:*

1. *Ve stavu ustavení* čili v jeho ideji – tedy takový, jak byl původně určen k dovršení svazku mezi stvořením a Stvořitelem.
2. *Ve stavu opuštění*, jaký je teď po přervání toho svazku, pokažený.
3. *Ve stavu obnovení*,¹⁵ takový, jaký má být nebo jak má vypadat díky lékům proti tomuto přervání, jež nám poskytl Bůh.

Principy však budou všude jiné, neboť:

1. *V netknutém stavu je látkou lidská přirozenost*, nejvznešenější ze stvoření, s propastí svobodné vůle.
- Duchem je Boží obraz v člověku a touha po dokonalosti stále větší, až po svrchovanou blaženost.*

Světlem je jas daný přirozenosti při vzniku a slovo Boží k člověku, záležející ve zjeveních, příkazech a zákazech, zaslíbeních a hrozbách; rovněž symboly a svátosti prvních lidí.

Z toho všeho vyplývá 1. věčný závazek poslušnosti vůči Bohu; 2. trvalá, vše převyšující láska a radost (pro toho, kdo by v poslušnosti setrval); 3. odměna blažené nesmrtnosti.

2. *Ve stavu opuštění je 1. látkou neřádná chtivost zjevného prospěchu*; 2. *duchem Satan, pokušitel, vznášející se nad touto propastí*; 3. *nepravým světlem klamně naděje a přísliby vznešenějšího stavu.*

Důsledkem toho všeho bylo 1. vědomí viny a poskvra svědomí; 2. *vyšetřování, usvědčení, soud*; 3. *trest a vyhnání od stromu života*.¹⁶

3. *Ve stavu obnovení je 1. látkou padlý člověk, odsouzený k temnotám*;
2. *duchem Duch Boží, znovu se ujímající utváření a přetváření člověka*;
3. *novým světlem slovo Boží 1. pronesené k prarodičům a patriarchům*;
2. *napsané pro potomstvo a celou církev*; 3. *učiněné viditelným tělem, Kristus.*

Jako důsledek toho se rodí 1. víra v Krista; 2. *láska k bližnímu*; 3. *naděje na věčné milosrdenství.*

Jejich původcem a strůjcem je **NÁBOŽENSTVÍ**.

O všem z toho bude jednotlivě pojednáno na svém místě. Nyní se mezi principy duchovního světa našemu zkoumání nabízí především **SVĚTLO BOŽÍHO SLOVA** čili **PÍSMO SVATÉ**.

Písmo svaté je kniha Božích výroků, poučující o vztahu Stvořitele ke stvoření a naopak. Co se týče vztahu Stvořitele ke stvoření, vypráví, jak Bůh všechno stvořil a jak to uchovává, řídí a pořádá podle svých plánů. Především člověka, kvůli němuž stvořil vše ostatní a jemuž 1. dal svou podobu; 2. její ztrátu nahradil; 3. lidem navráceným ke své podobě určil nový řád; 4. ty, kteří ho dodržují, miluje, očisťuje (i s použitím kříže) a svou mocí zachovává ke spáse; 5. vzpurné však znovu opouští, trestá a vydává záhubě.

Co se týče vztahu stvoření ke Stvořiteli, ukazuje, jak mají lidé všude následovat Boha, který jde všude vpředu, a co nejtěsněji se k němu přichylo-

vat vírou, láskou a nadějí. O tom všem poučuje hojnými příkazy a stálými příklady ctnosti a odměn i nefesti a trestů.

A tak je tato podivuhodná svatá kniha zkrátka knihou, která učí, že všechno vyplynulo z věčnosti (v První knize Mojžišové) a že znovu do věčnosti vplyne (v poslední knize, Zjevení Janově). Mezitím všechno plyne a Boží prozřetelnost všude působí k prospěchu těch, kteří věří v Boha, poslušají ho a důvěřují mu, ale k potrestání nevěřících, neposlušných a zoufalých, takže první z nich všude provází Boží požehnání, druhé pak všude stihá zlořečení. To všechno je obsahem této božské knihy, dá se to krátce vyložit a je velmi prospěšné se tím řídit.

Ze je Písmo skutečně dílo božské a že obsahuje pravé Boží výroky, vysvítá z idejí a stop božských vlastností (známých ze Světa pravzorového), které jsou do něho vtištěny.

Příkladem ať je vznešený sloh a obdivuhodná obsažnost této knihy a poklad tajemství a moudrosti, který se všude odkrývá. Je to zřejmě již z prvních stránek knih Mojžišových. První kapitola Genese je totiž základem všecké pravé filozofie, kapitoly dvě a tři základem všecké teologie. Vždyť ko k nejvyššímu dobru, od jeho stvoření, uvedení do ráje, omezení Zákopovzbuzení zaslíbeními, po utvrzení obětí a oděni do šatu z této oběti přivedení a pak po seslání na zem, to všechno je stejně jako to, co dosud dělá se všemi po celou dobu, kdy prodlévají zde pod nebem (v ráji církve). Takže je tu skryt základ všeho našeho vztahu k Bohu a Boha k nám.

Ale i celý soubor Písma je plný tajemství, takže všechno v něm je možné i nutné vztáhnout na všechny, na zbožné i bezbožné, na celé skupiny i jednotlivce. Například stvoření světa lze vztáhnout na vytvoření (a znovupřevolání) Abrahama, obětování Izáka, spory Jákoaba s Ezauem a četné další příběhy Starého zákona. Konečně to, co se dělo kolem osoby Zachránce, jsou předobrazy vzhledem k církvi i každé věřící duši. Při jejich správném chápání se tajemství odhalují a moc Boží působí ke spáse věřících.¹⁷

Jak nevinit z vrcholného nevděku a liknavosti ty, kteří nekopou a nehledají, ačkoli mají takový poklad světla, i když jakoby ukrytý na poli! Nebo ty, kteří povolují nezřiznému tělesnému zájmu a zastírají božské světlo temnotou. Nebo konečně ty, kteří je odmítají vpustit do nitra srdce a hledají zde jen to, co Adam, když opovrhl spásným plodem stromu života, hledal v plodu zakázaného stromu, totiž vědění dobrého a zlého.

Kdokoli tedy o tomto pokladu víš, měj na mysli, že při studiu Písma svatého musíš dbát o dvojí:

1. *Abys správně pochopil jeho smysl a tajemství.*
  2. *Abys pochopeného vhodně a s prospěchem užíval.*
1. K plnému **POROZUMĚNÍ** Písmu vede:
1. *Znalost věcí a okolností, které se daného místa týkají, jako jsou:*
    1. poloha míst a krajů;
    2. současné události ve světě;
    3. analogie Božích výroků v obou Zákonech, jako dvou cherubů, kteří na sebe vzájemně hledí;
    4. srovnávání děl, řečí a myšlenek Božích;
    5. soulad rozumu, smyslů a víry;
  2. *šíře stylu, pozůstávající v tom, že Písmo vždycky říká víc než říká. Vždyť 1. chce, aby co říká některému jedinci, chápali všichni o všem; 2. mluví v jedné době, a přece ve všech dobách; 3. o jedné věci, a přece chce, abychom to vztáhli na všechny podobné.*

Takže pod menším vždy musíme rozumět větší, pod dočasnými zaslíbeními (ve Starém zákoně) věčná, pod pozemským nebeské, pod tělesným duchovní, pod předobrazy a obřady přímo věc.

2. Prostředky a způsob výkladu.

Prostředky jsou:

1. *Paralelismus Pisma*, které někde jasněji vyjadřuje to, co je jinde podáno temně, a tak vysvětluje samo sebe.
2. *Použití rozumu v souladu s Písmem*. Základem naší víry je totiž rozumné pochopené slovo Boží (neboť když je chápeme zpozdile, tj. bez rozumu, paprsku božského obrazu v nás, a bez analogie víry, stavíme buď jen na liteře, nebo toto slovo pod tlakem pokaženého rozumu zvracíme v jiný smysl; není to pak skutečné slovo Boží). Nepřipustit jiné důkazy Pisma než z něho samého¹⁸ je jistým počátkem nějakého kacířství. A jako milost neruší přirozenost, tak ani víra neruší rozum, nýbrž ho chápe jako svůj předpoklad (srov. 2 K 11,13¹⁹). Apoštol jednal podle rozumových důvodů,²⁰ neměl-li kde jasný pokyn v Písmu, nebo podle srovnání, jako hned v následující kapitole 12. Křesťanství zvítězilo proto, že se shledalo, že Kristovo učení je v souladu se zákonem přírody. A správně řekl Augustin, že *v posvátných věcech musíme být filozofy a ve filozofii se zasvěcovat*.²¹ Rozum je ovšem nutné odmítnout tehdy, kdy by chtěl mluvit proti světlu pocházejícímu z víry (plané argumentování totiž, pokud se mu povolí, najde bodce, jimiž by víru bodalo, píchalo a drásalo, v rozmluvě dráždí jednotlivými malichernými otázkami a násobí tak spory a hledá možnosti úniku a léciky). Tu však je nutné ho potřit, pochyty ony lištičky (Pis 2,15). *Pokud by však chtěl mluvit pro víru a k božským svědectvím přidat svá, ať nemlčí, ať mluví*. Víra je dána zejména božským zjevením (Mt 16²²). Abys byl proto pln víry, odlož zatím příkazy rozumu (jako Mojžiš opánky). Avšak rozum, osvětlený vírou, nemá být vylučován, neboť víru osvětluje a posiluje. Vždyť světlo milosti zvětšuje světlo přirozenosti a samo je jím zvětšováno; obojí pak očisťuje.
3. *Smysly čili zkoumání pravdivosti Boží přímo poslušností*, to je věřením všemu zjevenému, vykonáváním všech příkazů a doufáním ve všechno zaslíbené. To učí Kristus (J 7,17 a Ž 111,10). Jen ten totiž, kdo je odhodlán plnit vůli Boží, poznává, zda je učení Pisma z Boha. Jen kdo vždy konáním koná a trpěním trpí vše, co je vůli Boží, okusí skrytou manu a sladkost budoucího věku. Proto praví Augustin: *Mýlí se každý, kdo žije dosud ničemně a myslí si, že zná pravdu*.²³ A Jeroným: *Více se naučil ten, kdo víc dělá. Ostatně, jestliže já dělám to, čemu ty se učíš, jsou se shodě s Písmem více mé skutky než tvá řeč, která má odlišnou ozvěnu*.²⁴

V Písmu tedy nemáme hledat především to, abychom se stali učenější, ale abychom byli lepší. Tak se stane, že těm, kteří hledají nejprve království Boží, bude ostatní přidáno. Jinak dojde k tomu, čím Jůdit hrozila mužům, kteří jednali vůči Bohu nerozvázně, že zkoumajíce Boha nikdy nic nepoznají (Júd 8,12²⁵). Právem tedy řekl Augustin (v knize O užitečnosti víry), že Písmo svaté je třeba spíše milovat než se mu učit.²⁶ A to je zkoumání Pisma smysly, totiž poznávání pravdivosti Pisma zkušeností. To znamená věřit tomu, co říká, konat to, co nařizuje, a doufat v to, co slibuje, i když to rozum nechápe (J 6,69). My jsme uvěřili a poznali. Proto Augustin říká: *Nechť rozumět proto, abys věřil, ale věř proto, abys rozuměl*.²⁷ Rozum totiž není přednější ani vyšší než víra, ale teprve tehdy, když věříme, rozumíme, neboť porozumění je odměnou víry. Je však nutné si ho podrobit, a aby byl poslušen božského ducha, který působí uvnitř, je třeba, aby zesláblo, ba aby zmizelo ono pouze lidské usuzování. Tajemství Pisma dosud nechápe ten, kdo se Bohu a jeho Duchu ještě nepoddal tak, aby se před světem (v je-

ho očích jistě moudrým světem) stal hlupákem.²⁸ *Tolik o prostředcích. Způsob výkladu Pisma je doslovný, čili historický, morální, alegorický a analogický*.

Říká se, že *litera v Písmu zabíjí, duch oživuje*. Právě tak v přirozených podstatách pochází ochrnutí, nemoci a smrt z látky, život, síla a svěžest z ducha. Avšak jako v přírodě duch užívá látky jako vozidla, nositele a zprostředkovatele²⁹ a nemůže se oddělit, aniž by propadl zkáze, tak je smysl Pisma uzavřen v textu a v něm se musí hledat. A text nelze odstranit, aniž by zahynul nebo se ztratil duch.

Nejprve tedy musíš prozkoumat, jaký děj se tu vykládá, potom, jak se to hodí na tebe a na jiné. A konečně, jak to lze říci o celé církvi a o věcech věčných. Všude, nebo aspoň téměř všude narazíš na něco pěkného.

Výklad tropů, alegorií a podobností musí být pansofický, to znamená, nesmí opomenout nic z toho, co by mohlo odhalit tajemství. Například u výrazu zdrčené srdce je třeba určit 1. všechny části a schopnosti srdce; 2. všechny stupně zmenšování něčeho štípáním a lámáním, až přijdeme k tomu poslednímu, tj. k převedení na atomy³⁰. Musí se ovšem zachovat slušná míra (to prepon)³¹, abys neřekl něco, co by bylo buď Bohu nedůstojné, nebo co by méně odpovídalo povaze Pisma, či abys neřekl o Bohu něco nepřilíš vhodného (měj na paměti zásadu, že *Bůh má být poznáván cestou příčinnosti, vyvýšenosti a popírání*). Například v *přípravě hostiny pro národy* (1z 25³²) může být jinotajem všechno, i obžerství, opilství, tance atd., ale chápané duchovně, podobně jako Ef 5,18.

3. *Trojí klíč*, kterým se otvírají všechna tajemství Pisma: 1. *pozorné čtení*; 2. *vroucí modlitba*; 3. *nábožné rozjímání*, po němž má následovat *stále konání*, které má být jako záměr první, jako úkon poslední.

Čtením si osvojujeme doslovnou znalost Pisma. *Modlitbou* získáváme nejlepšího vykladače Pisma, Duchu svatého. *Rozjímáním* nám sládně Boží mluva a litera se spojuje s duchem a duch s literou. *Konáním*, jak bylo řečeno výše, se přesvědčujeme o pravdivosti všech Božích slov a v bezpečí proti útokům pokušení se posilujeme až k plnosti víry, lásky a naděje.³³

II. *Pokud jde o zkušené a prospěšné užívání Pisma* takto pochopeného, je třeba si všimnout toho, co je v Písmu *podstatné, co pomocné a co přidatné, čili co?, čím? a jak?*

I. *Co čili podstatné* je to, co je v božském Písmu odhaleno nebo zahaleno, přikázáno nebo zakázáno, co je zaslíbením nebo co je hrozbou. Tím v nás má být vypěstována VÍRA, LÁSKA a NADĚJE, trojice, kterou Duch svatý pevně určil za základ naší spásy (1 K 13,13). Jestli na té postavíš všechno, co budeš číst, staneš se moudrým stavitelem. Tak budeš-li v J 13,1 o Kristovi číst, že *miloval své až do konce*, a proto je očistil, hled, abys tím posílil

1. *víru*, že ten náš věčný milovník je našim napravovatelem;
2. *lásku* napodobením Krista, maje na paměti, jak opouštěl svět a až do konce miloval ty, kteří patří Bohu;
3. *naději*, že náš milovník ani nás nepřestane až do konce milovat a že také nás očistí atd.

Tak se ti kdekoli objeví nevyčerpatelný zdroj tajemství zbožnosti.

II. *Čím čili to pomocné* v Písmu (hlásání slova a užívání svátostí; o tom na jiném místě).

III. *Jak se to má z Pisma čerpat?* Jistě tak, že se budeme stále zabývat svým vztahem k Bohu.

Písmo je totiž dopis Boha lidem; čtení Pisma je rozmluva člověka s Bohem.

Umění uskutečnit pod vedením Pisma rozmluvu s Bohem, se naučíš ze zákonů přátelství, vyložených ve Světě mravním v části o symbiotice.

Například:

1. Kdykoli otvíráš Svatou knihu, tekni: *Mluv, Pane, protože služebník tvůj slyší.*

2. Cokoli čteš, ber, jako by bylo řečeno tobě, a všimej si, kdo a ke komu mluví. Vžij se do úlohy toho, koho se děj nebo řeč nejvíce týká, a uvaž, co máš na to odpovědět nebo co máš podniknout či co z toho vyplývá.

3. A postihneš-li sám v sobě nebo v jiných něco podobného, pocítíš brzy ve svém srdci moc Božího slova.

Ty jenom zjevenému prostě věř, příkazů ochotně uposlechni a pevně doufej v to, co bylo slíbeno. Tak ti Bůh i Boží slovo a Duch budou postupně učiteli a staneš se vskutku Božím žákem, *theodidaktos*³⁴. Ó, jak je příjemné tak prodlévat v blízkosti Boží, být poučován Božím hlasem a v Božím světle vidět světlo.

Pravidla o užívání Pisma svatého.

1. *Nic než Písmo* (ὁὐδὲν ἄλλο πρὸς γραφῆς³⁵), protože víra, ruka a srdce křesťanů mají být vidoucí, ne slepé. Prostředkem pak k našemu osvětlení zvnějška je slovo Boží, které

1. *osvěcuje rozum* a víru činí jasnou;

2. *rozněcuje vůli* a lásku činí vřelou;

3. *tím, že dává paměti trvání do budoucna*, vzbuzuje nebo vyvolává naději.

Písmo je skála, a kdo na ní postaví svou víru a náboženství, je moudrým stavitelem (Mt 7,24). Z této skály pod úderem hole proseb a rozjímání vyráží voda života (Nu 20,11) i oheň spalující naše oběti (Sd 6,21). A nic bez božského světla nestačí k dokonalému osvětlení lidských myslí. Je tedy nutné připustit, že nic neodporuje Písmu a že v Písmu není nic z věci víry neodhaleno, neboť *Boží slovo je tak dokonalé, že učí i tehdy, když mlčí*. A tak *co neodhaluje, neporoučí, neslibuje, tomu se nemá věřit, to se nemá konat a v to se nemá doufat* (pokud by se to nedalo vyvodit jako zřejmý důsledek nebo pokud by to nebylo již z dřívějšíka známo díky přirozenému světlu).

II. *Dokládat z Pisma se má všechno*

1. *srozumitelnými výroky* těch, kteří zprostředkovali zjevení, přikazovali nebo zakazovali či slibovali;

2. *zřetelnými příklady*;

3. *symbolicky jasnými obrazy*.

III. *Všechny vztahy mezi Bohem a námi jsou vzájemné*. On je Stvořitel, my dilo jeho rukou. On je Pán, my služebníci. On Otec, my synové. On si zamiloval nás, my milujeme jeho. Je vůči nám věrný, i my mu zachovejme věrnost (Iz 63,8). Smířil se s námi skrze Krista, smířme se my s ním (2 K 5,20). Kam jde před námi, tam ho následujme, k čemu nás volá, k tomu přistupme, co nám předkládá, to podstupme.

IV. Protože kacířské bludy nevznikají z Pisma, ale z Pisma špatně pochopeného, není k odstranění kacířství třeba Písmo zakazovat ani vyvracet ně, které místo Pisma místem jiným, nýbrž je třeba usilovně hledat správný výklad, a aby ho bylo možné společně hledat, nalézt, ukázat a vidět, poznat a bezpečně vlastnit, je nutné mít stále na mysli společný klíč:

1. Co nejpevnější předsevzetí věřit všemu, co Bůh zjevuje, vykonávat, co přikazuje, a doufat v to, co slibuje.

2. Co nejvroucnější prosby a volání k tomu, jenž vdechl Ducha svým písařům, aby vdechl Ducha také nám, svým čtenářům.

3. Stálé srovnávání částí Pisma, aby Písmo sebe samo objasnilo, pak rozum, nakonec smysl, to pak bude dovršený celek – τὸ πᾶν.³⁶

Aby tedy *od Pisma nehrázilo nebezpečí, je třeba zajistit toto*:

1. Vzbudit v posluchačích chuť a přesvědčit je, že cestě života se lze naučit jen od vůdce života a že po cestě k nebi nelze jít bez nebeského světla.

2. Předem je napomenout a důkladně poučit, aby toužili po četbě Pisma svatého a aby si to předsevzali. Ne proto, aby byli učenější, ale aby byli lepší, to znamená, aby se snažili všechno vztáhnout k praktickému jednání tak jako Kristus v J 5¹⁷. Kdyby někdo chtěl učinit –

3. Ať stále prosí Boha o pomoc, aby nám vnukl porozumění skrze téhož Ducha, skrze něhož vnukl prorokům a apoštolům, co mají psát.

4. Překlady mají být náležitě připraveny, aby totiž dobře vyjadřovaly smysl originálu slovy každému srozumitelnými a výstižnými.

5. Lidi je třeba mít k tomu, aby četli bedlivě a pozorně a stále přihlíželi k Písmu jako celku.

6. Nejvíce však podle apoštolského zvyku v kostele.

7. A aby rádi rozmlouvali s jinými zbožnými věřícími o pravém smyslu Pisma.

V. A protože si mnozí stěžují, že Písmo svaté je bludiště, a někteří vskutku shledávají, že je to kniha, jejímž prostřednictvím Bůh ohlupuje svět, má být proti tomu lékem ono jedno potřebné³⁸. Je totiž nutné sledovat rozdílné způsoby a stupně jednání Boha s jeho rozumným stvořením, člověkem (aby se utvářel a znovu přetvářel k obrazu Božímu): před pádem, po pádu, po vykoupení a konečně po vyhlazení toho, co odmítá nápravu, to znamená v prvním věku Božím, pak ve věku Otce, Syna a Ducha svatého.

V *prvním věku* bylo jednání Boha s člověkem podobné přímce (čistou, holou, jednoduchou závislostí, rovnou jako šňůra olovnice).

Ve *druhém* je podobné částe lomené a dozadu zakřivené, stáčejíci se do jakýchsi spirál nebo jiných nepravidelných, křivolakých tvarů.

Ve *třetím* se přímka změnila v trojúhelník (všechno totiž, co Kristus zanechal, bylo takové).

Ve *čtvrtém* a *posledním* konečně dostane tvar nejdokonalejší, kruhový – Zde je však nutno se podívat:

1. Jak se můžeme vrátit k počátku.

2. Má-li někdo chuť projít bludištěm cest v Písmu bez oklik a labyrintů, musí mít *Ariadninu nit*

1) *čistého úmyslu*, aby Písmo pro něj nebylo stromem poznání dobrého a zlého, ale stromem života, to znamená, že máme Písmo číst tak, abychom se stávali nikoli učenějšími, ale lepšími,

2) *čistého jednání*, to znamená, všude se stavět na místo těch, k nimž nebo o nichž Písmo mluví,

3) *čistého užívání*, to znamená, řídit se jím a skutkem jakoby stvrzovat pravdivost Boží. A tak vzejde z celého Starého zákona Božího jakési světlo, přetvářející člověka v obraz Boží.

3. Snáze však vzejde z Nového zákona, budeme-li všude dbát trojúhelníků, kterými Kristus všechno naplnil.

4. Nejsnáze pak tehdy, stanou-li se ze všech trojúhelníků kruhy. To znamená, že všechno, co zatím bylo dílčí, by se změnilo v celek (1 K 13⁹).

KAPITOLA II

O NÁBOŽENSTVÍ, staviteli duchovního světa, a o jeho prvotním ustavení pomocí trojího pouta mezi Bohem a člověkem: víry, poslušnosti a naděje

Náboženství je duchovní umění nanejvýš prozíravé obcovat s Bohem jakožto Bohem, to je nejvyšším jsoucím.
Tento druh rozumnosti poznáme v úplnosti trojí cestou (obvyklým zjišťováním co, čím, jak), totiž zkoumáním, jakou má styk s Bohem

1. obecnou ideu;
2. prostředky;
3. způsob.

I. Co je styk s Bohem, čili jeho obecná idea.

[Abychom pochopili vztah stvořené mysli k nestvořené, je především třeba provést srovnání, synkrisi idejí s andělskou blažeností.]

Vztah mezi Bohem a lidskou duší spočívá v tom, že člověk je cele s Bohem, to znamená, že je:

1. *Pod Bohem*, jemu podřízen, když opustí všechny svazky, které nejsou Bůh, a zřekne se všeho, i sebe samého (srov. Ivonovo Jus naturale, str. 346⁴⁰).
2. *U Boha*, jediné jeho objímá, celého a úplně, z celé duše, ducha, mysli (srov. tamtéž).
3. *Ve shodě s Bohem*, přizpůsobuje vlastní rozum rozumu božskému virou, vlastní vůli vůli božské láskou, vlastní síly a schopnosti božským nadějí na pomoc a ochranu, a kvůli Bohu slouží všem tvorům, zvláště tvorů rozumnému, člověku.

Prvním a základním ustanovením tohoto vztahu je stálá součinnost lidské vůle s milostí Boží.

Bůh sice při ustavení světa (a stvoření nenadaných rozumem) vnukl stvořením takové síly, aby vládla vlastním pohybem (tomu říkáme *přirozenost*), ne však bez božské moci, která jim pomáhá. Součinnost První příčiny s druhotnými a naopak je tak nezrušitelná. (Zřídka dělá Bůh zázraky,⁴¹ to je jediná mimo stvoření a bez něho.) Právě tak při ustavení rozumného stvoření je třeba uznat tuto součinnost, a to jak ve stavu neporušeném, tak v porušeném i obnoveném.

1. *Ve stavu neporušenosti* v ráji stvořil Bůh člověka ke svému obrazu; člověk měl zachovávat a zdobit obraz Boží.

Z této součinnosti měla vyplynout nevinnost a nesmrtelnost, z roztržky však vyplynul hřích a smrt.

2. *Ve stavu pádu* žaluje Bůh člověka na základě Zákona. Člověk se hrozí, protože poznává hřích a trest. Důsledkem je lítost a pokora. Chybí-li součinnost, následuje zatvrzelost a zpupnost vůči Bohu.

3. *Ve stavu milosti*.⁴²
1) Bůh nabízí milosrdenství skrze Krista. Člověk má milovat a věřit. Tim získá *ospravedlnění a mír*. Vzepře-li se však, *následuje setrvání v hříchu a skličnost*.

2) Bůh nařizuje žít novým životem podle Krista.⁴³ Člověk se má snažit z celého srdce a ze všech sil. Čini-li tak, *dosáhne posvěcení a radosti*, jestliže ne, *dosáhne ještě většího pokazení a svědectví proti sobě samému*.

3) Bůh konečně v nebi člověka oslaví a *člověk Boha chválí*. Tim získá *blaženost*, zatímco odtržení znamená *záhubu*.

Z toho vyplývají následující závěry:

I. *Mezi Bohem a člověkem je všechno vzájemné*. Je to zřejmé z obvyklých způsobů vyjadřování v Písmu. Uveďme příklady:

Ga 4,9: Poznali jste Boha, či spíše byli jste Bohem poznáni.

I K 13,12: Potom poznám pině, jako Bůh zná mne.

Fp 3,12: Abych se zmocnil, jako se mne zmocnil Kristus.

Př 8,17: Já miluji ty, kdo milují mne.

Opustím je, protože oni opustili mne.⁴⁴

Mal 3,7: Navraťte se ke mně a já se navrátím k vám.

Př 1,24.28: Protože když jsem volala, neslyšeli, budou volat, a neuslyším.

Jk 4,8: Přiblížte se k Bohu, a přiblíží se k vám.⁴⁵

Ž 18,26.27⁴⁶: Ty věrnému osvědčuješ věrnost, s neupřímným se však pouštíš do zápasu.

Ž 125,4: Hospodin prokazuje dobro dobrým.

Jr 17,14: Uzdrav mě, Hospodine, a budu zdrav, spas mě, a budu spasen.

II. Bůh na nikoho nepůsobí výlučným uplatněním své všemohoucnosti (jinak by nikdo z lidí či ďáblů nebyl zhřešil a nikdy by nehřešil), nýbrž svobodnou, námi způsobenou náklonností vůle. Tou se člověk řídí svobodně, chce-li, ne z donucení. Bůh ho totiž nechce nutit, činit tedy svému stvoření násilí a z vůle dělat ne-vůli. I když tedy jednáme na Boží popud a plníme Boží vůli po účinném vybidnutí, přece ji plníme dobrovolně a Bůh dobrovolnou poslušnost odměňuje dary. Když ani na popud nejednáme, jednáme z vlastní vůle a Bůh takovou úmyslnou vzpurnost stíhá tresty.

III. Bůh nás nikdy neopouští, my sami sebe velmi často. Fp 2,13: *On v nás působí, že chceme i činíme*. Z nás pochází, že nechceme a nečiníme, že tedy odporujeme (Sk 7,51).

(O tajném spolupůsobení svobodné vůle a milosti Boží viz Brocardův Komentář ke Genesi, fol. 132–148.⁴⁷)

Celkem tato součinnost lidské vůle s milostí Boží směřuje k tomu, aby se lidé naučili následujícímu:

1. Nic nedělat bez Boha. Ti, kteří se o to pokoušejí, jsou bezbožníci.

2. Rovněž však nic nepřenechávat Bohu v té míře, že by sami nekonali své povinnosti (to nazývá Písmo pošetilým jednáním nebo nicneděláním, a kdo tak jedná, je hlupák).

3. Při všem má předcházet Bůh a za ním nerozlučně následovat naše pile. Prvního je třeba dosáhnout prosbami a upřením pozornosti k zjevené vůli a k vhodným příležitostem, to druhé záleží na naší vlastní pili a na stálém a prozíravém užívání věci.

Je tedy třeba jít vstříc Bohu, který nás vždy předchází nebo nám jde naproti, a pak dojde ke spojení a vytoužené blaženosti.

Bůh totiž

1. stále svými díly, popudy a slovem učí, co se má spojit, aby nedošlo ke klamu;

2. stále prikazuje či zakazuje na příkladech stvoření, vrozenými znalostmi, slovem – –

3. stále slibuje či hrozí prostřednictvím stvoření, přání a slova. Jestli mu tedy ve všem trojím vyjdeš vstříc, vzejde ti nejzářivější světlo *víry*, vroucí svatost *života* a přelibná sladkost *naděje*, trojí pouto vztahu mezi Bohem a lidskou duší.

II. Čím se uskutečňuje náš styk s Bohem čili jeho prostředky.

Nejdůležitější prostředky uskutečnění našeho vztahu k Bohu jsou tři,

a to vzájemně. Jsou to 1. vědění (teorie); 2. konání (praxe); 3. užívání (chrese); a osobitě se jim říká *víra, láska a naděje*.

Jako totiž ve všem 1. teorie předchází praxi a praxe užívání, tak nutně víra předchází lásku a láska naději.

2. Protože praxe je jen uplatnění víry a naděje není nic jiného než užívání lásky není nic jiného než uplatnění víry a naděje není nic jiného než užívání sladké lásky k Bohu a bližnímu.

3. A jako všechna teorie má přecházet v praxi (jinak bude bez užítku), tak všechna praxe musí přejít v užívání, má-li být dokonalá a plná. Podobně ať všechna víra (a cokoli s vírou souvisí) ze sebe vydá lásku a všechna láska ať se změni v naději.

Jako tedy Bůh nás zná, miluje a na nás se s potěšením spoléhá (Iz 63,8), tak máme my 1. Boha skrze víru znát; 2. skrze lásku milovat; 3. skrze naději mu věřit.

Víra všechno dostává od Boha, *láska* všechno Bohu vrací. *Naděje* uvádí v pohyb vše mezi námi a Bohem, když povstává z víry, vyúsťuje v lásku a radost a s radostí se znovu vrací k Bohu, tedy ve víře miluje a v lásce věří. Nikdy neustává, a přece v tomto užívání svrchovaného dobra nachází dokonalý odpočinek.

Náboženství obdařené těmito třemi prostředky se podobá stromu, jehož hlubokým kořenem je *víra*. Mohutný kmen, jehož větve se stále zelenými listy se pnou do výše a do stran, je *láska* se svými skutky. *Květ a plody* jsou *naděje*, totiž sladkost věčně trvajících Božího milosrdenství.

Sama smlouva uzavřená Bohem s otcem věřících je založena na tomto trojím: *Já jsem Bůh všemohoucí* (zde je první a nejvyšší předmět víry, Bůh Šaddaj, tj. Všemocný); *Chod' přede mnou a buď bezúhonný* (to je podstata lásky); *Já budu tvůj štít a tvá přebohatá odměna* (to je naděje na ochranu přede vším zlým a na věčnou odplatu). Srov. Gn 15 a 17,1.

Toto si Bůh i později vždy a všude vyžádal jako tři projevy úcty, která mu náleží, a mnohde dosvědčil, že je přijímá rád. Viz 1 Te 1,3 a 5,1 a 2 Te 1,3,4; Ko 1,4,5; Ef 1,15,18; Sk 24,14; Tt 1,1,2; Ju 20 a 21.

Konečně pak tuto trojici ustavil Duch svatý neměnně za základ naší spásy (1 K 13,13⁴⁸). Je určena tak moudře a milosrdně, že velmi přispívá k znovuzískání spásy a zároveň k větší slávě Boží i k naší větší útěše a radosti. Viz Sabunde, zásada 67 až 80.⁴⁹

Toto trojí vzniká z duchovních schopností *vědět, chtít a moci* a kořeny má v jediném, pravém a dobrém. Znalost totiž spojuje mysl s věcmi, jednání to ověřuje a naděje se snaží slíbeného dobra dosáhnout.

Z těchto tří dále jako z jednoduchých prvků duchovního světa vznikají všechny složité náboženské jevy.

[Hledíme obdobu ve světě přirozeném. Jestliže na něm budeš srovnáváním a odstupňováním jevů pozorovat všechno, co se v něm i ve světě mravním a světě lidské dovednosti vyskytuje, a budeš-li to chápat ve vyšším a duchovním smyslu, vynoří se nesmírné množství prospěšných úvah. Všechno je totiž obsaženo ve všem,⁵⁰ každá jednotlivost svým způsobem a na svém místě. (A právě to je obrovské světlo pansofie, jenže k jeho vidění ještě nejsou oči lidských myslí dost otevřeny.)]

Jestliže tedy tyto základní prvky náboženství, víra, láska a naděje, odpovídají přírodním živlům čili neúplným podstatám, vzniká otázka, co by mělo odpovídat sedmi stupňům podstat z živlů vzniklých. V náboženské výuce jsme skutečně pokročili, či spíše pokročil postup občanů tohoto duchovního světa od nejnižšího stavu dětí a katechumenů k nejvyššímu vrcholu, to je k obnovení Božího obrazu v člověku. Snad je tedy možné naznačit paralely. Pak by odpovídalo:

1. páře poznání sebe a z něho se rodící zkroušenost a pokornost;
2. hvězdě látce důvěra v milosrdenství Boží;

3. vzdušné látce (jevům v povětří) stálá kajicnost;

4. pevnému nerostu ospravedlnění;

5. rostlině posvěcení;

6. živočichu věčný boj a vítězství, úvodní oslavení a triumf;

7. člověku zřeknutí se sebe a sabat duše a z toho vyplývající Boží mir převyšující všechno chápání. Člověk už nežije sám, ale zakouší v sobě živoucího Krista, cítí totéž jako on, je oživen tímž duchem a dokonale přetvořen k plné víře, vroucí lásce, pevné naději a obrazu nového člověka.⁵¹

A to bude *sedm stupňů zbožnosti*, jimž odpovídá rovněž *sedmitvarý duch*, určený k tomu, aby je v lidské duši vytvořil (Iz 11,2). Je to ten, který spocíchl na člověku Kristovi, pravzoru Božího obrazu. V nás však působí obráceným postupem. (Na Krista se totiž Duch svatý spustil z výše dolů, v nás naopak zdola začíná, aby nás přivedl k nejvyššímu, až k Bohu. Proto i sám Kristus ve své pokoře začal od nejnižšího, od ponížení.) Je totiž

1. *duch bázně*, jenž pokořuje duši *sklíčeností*, ponižením a nedůvěrou v sebe;

2. *duch poznání* čili vědění, který povzbuzuje pokorěnou duši světlem Boží milosti a vyzdvihuje ji k naději v milosrdenství, aby nepodlehla;

3. *duch síly*, který utvrzuje nestálou duši v pevném úmyslu kát se a posiluje ji v boji proti všemu zlému;

4. *duch rady*, který ukazuje duši, vnitřně takto upevněné, ale zmitané víchry, přístav spásy – Kristovu zásluhu a *spravedlnost*;

5. *duch rozumnosti*, který již v přístavu řídí duši, aby šla obezřetně po cestě svatosti a spásy;

6. *duch moudrosti* upozorňuje takto kupředu krácející duši na nebezpečí a na nástrahy nepřátel a učí ji, jakým způsobem a jakými prostředky je má překonat;

7. *duch Hospodinův*, který připojuje a připodobňuje duši k Bohu, aby už nežila sama, ale cítila v sobě žít a působit Boha.

Obdobou k tomu je sedmero stupňů blaženosti, vytčených Kristem (Mt 5,3–9⁵²).

1. *Chudoba ducha*, záležející v sebepoznání a pokoře.

2. *Smutek* jako ohlašovatel útěchy skrze naději na milosrdenství Boží.

3. *Mírnost*, změkčující tvrdost srdce *lítostí* nad hříchy.

4. *Žízeň* po spravedlnosti.

5. *Skutky milosrdenství*.

6. *Čistota srdce*.

7. *Pokoj Božích synů*, jemuž pomáhá následující skutečnost: Nemohou ho narušit ani pronásledování, ani zlořečení světa, ale dokonce ho ještě posilují.

Tolik o třech prostředcích či nástrojích našeho vztahu k Bohu všeobecně. Nyní o každém z nich něco zvlášť.

I. *Vírou* poznáváme Boha (samozřejmě z toho, co sám o sobě zjevil). Poznávat však musíme svrchovaně, protože musíme svrchovaně milovat, a to zase nemůžeme bez svrchovaného poznání svrchovaného dobra. Boha totiž milujeme v té míře, v jaké ho poznáváme.

II. *Láskou* poskytujeme Bohu milou úsluhu. Vzhledem ke svým předmětům má pak láska trojí úkol.

Člověk má totiž dávat pozor 1. na sebe sama, aby se někde nezmýlil v úsudku a nezakopl při chůzi, ale šel obezřele k cíli; 2. na bližního, aby ho nějak neurazil, aby mu nějak neublížil; 3. na Boha, aby se nedopustil něčeho, co by v jeho očích bylo hanebné, aby nepropásl příležitost k jeho chvále.

[Prvnímu a nekonečnému jsoucnu je člověk, stvořený k jeho obrazu, povinen dát všechno

první a nekonečné, totiž prvorozené, první plody a úrodu, rovněž první úvahy i přání, úmysly, činy a zisky. Nekonečná má být také láska k němu, bázeň před ním, jeho uctívání a všechno bez výjimky, v každé době, na každém místě a v jakémkoli množství, při konání i trpění atd., až na samu nekonečnou věčnost.]

Bůh vyžaduje co nejušilovější lásku (Dt 6,5). 1. *Z celého srdce*, tedy niternou, ne povrchní. Srdce je totiž ze všech vnitřností nejhluběji uloženo a je středem celého těla. Že to chce, ukázal Bůh i tím, že si dal z oběti přinášet všechno tuk a všechno, co je uvnitř tučného (Lv 3,3,4), a hrozil trestem, kdyby někdo jednal jinak (Lv 7,25).

2. *Z celé duše*, tedy celou, ne rozdrobenou lásku. Jako je totiž jediná duše rozlita po celém těle, tak chce Bůh, abychom všechno, co je v nás a čím se zabýváme, obrátili k němu.

3. *Ze všech sil*, tedy pamětí, rozumem, vůlí (toto jsou totiž tři síly duše). Pamětí tak, že vzpomínáme, rozumem tak, že ho poznáváme, vůlí tak, že se k němu přimykáme. Nebo, máme-li na mysli síly výkonné, konáme všechno, co lze pro lásku k Bohu vykonat.

Boha je tedy nutno milovat nade všechno. 1. Žádnou věc nemůžeme milovat tak všele. 2. O žádné věci nesmíme tak často přemýšlet. 3. Pro získání žádné věci se nesmíme tolik odvážit. Nebo jinak řečeno: 1. Musíme ho chovat v nejtajnější svatyni srdce, kam jinak nebude žádné stvoření vpuštěno (Ž 18). 2. Jako Josef, Daniel a tři mládenci si ničeho a nikoho (ani sebe samých) nesmíme tak cenit, aby proto došlo k urážce Boha. 3. Když člověk vidí urážet Boha jinými, má cítit větší bolest než při vlastní škodě nebo krivdě (Ž 119,136²³). Kdo klidně snáší cizí hříchy, měl by vědět, že nemiluje Boha vážně ani všele –

III. *Nadějí či důvěrou*, která je plodem víry a lásky, *nacházíme v Bohu klid*. Bůh je totiž svrchované dobro, které naplňuje veškerou oblast bytnosti své i svého stvoření a rozplývá se v ní na všechny strany. Naplňuje tedy svou sladkostí všechno, s výjimkou stvoření, které se od něho odvrací a zbavuje se paprsků jeho dobroty. Od něho, pramene dobra, můžeme očekávat všechno dobré, přece ho však nemáme více milovat pro jiné dobro, než je on sám. Jako skořicovník nenese žádný plod, protože celý voňavý, líbezný, hojivý strom je plodem, tak za lásku k Bohu nemáme hledat jinou odměnu než samotného Boha. Proto řekl Bůh Abrahamovi: *Já budu tvou odměnou*. Protože však dodává *přebohatou*, ukazuje, že z tohoto jediného zdroje vytékají všechna dobra, život a požehnání.

Toto jen stručně a v hlavních rysech, to stačí. Na jednotlivosti se totiž podíváme podrobněji na odpovídajícím místě, při řadě příkazů, v co máme věřit, co činit a v co doufat, odpovídajících Božím zjevením, příkázáním a zaslíbením. *Věřit* tomu, co Bůh zjevil, všemu bez výjimky, *dělat* prostě, co přikázal, bez zvědavosti a zdráhání, a konečně *doufat* ve splnění jeho slibů žádostivě, bez odvracení se či bez porady s masem a krví – to je pro Boha to nejmilejší uctívání.

Souhrn všeho, v co máme věřit, je obsažen ve *Vyznání víry*, toho, co dělat, v *desateru*, a toho, v co doufat, v *modlitbě Páně*. Těmi se nám otevřou všechna tajemství víry, lásky a naděje.

III. *Vztah k Bohu, jak se nám jeví na základě těchto tří zdrojů, a jak se v něm máme moudře cvičit.*

Ke způsobu tohoto vztahu se vztahuje trojí: *užívání, napodobení a řízení*. Máme totiž umět Boha jako svého nejvyššího dobra *užívat*, Boha jako nejvyšší vzor ctnosti *napodobit* a do jisté míry ho *řídít*, to znamená, ovlivňovat ho podle své vůle tak, aby chtěl naše dobro, aby nám dobrořečil a aby nám dobro prokazoval (člověk by se to neodvážil pomyslet, natož vyslovit, kdyby nás této odvaze nebyl naučil sám Bůh).

[Nejlepšímu a Nejvyššímu Bohu totiž nestačilo, že svět, který stvořil, dal celý k užívání nám, svému obrazu, on dal také člověku moc nad sebou, abychom také sebe samých (ačkoli jsme stvořeni k službám Stvořiteli) užívali a využívali co nejlépe. Přidal však i to, nad co celá věčnost nemá nic většího, totiž sama sebe, abychom ho užívali, napodobili, vlastnili a konečně (brzy to bude zřejmé) řídili, ovlivňovali a přetvářeli podle své vůle. Je opravdu vrcholem moudrosti pozvednout se k nejvyššímu vrcholu všeho, Bohu, a spojit se s jeho moudrostí, mocí a dobrotou tak, že ji užíváš, napodobuješ ji a dokonce řídíš podle své libosti.]

O zacházení s Bohem. Část první.

O dovednosti Boha užívat.

K čemu? Čím? Jak?

1. *K čemu máme užívat Boha?* 1. *Ke své ochraně* a zachování, dokud jsme tady, jako David (Ž 16,1). 2. *K tomu, aby nás uvedl do blažené věčnosti*, rovněž jako Davida (Ž 73,24). 3. *K tomu, abychom již zde ve sladké chuti jeho útěch předem zakusili věčné rozkoše*, jako týž tamtéž (v. 25 a 26).

Proč máme obracet pozornost především k tomu trojímu?

1. *Protože bez Boha nejsme ničím*. Jen v něm žijeme, pohybujeme se a jsme. Kdyby on odtáhl svou ruku, tvůrkyni a zachovatelku, na místě zahyneme. Nechceme však zahynout, ale být zachováni, a proto je třeba, aby nám pomohl on, jenž jediný může zachovat. Hříšný anděl byl hlupák stejně jako první člověk, protože opustil pramen a chtěl se pachtit za potůčky, popadl láhev vína místo vinice, z níž víno stále vytéká.

2. *A pak*, i když je zde někomu dobře pod Boží ochranou, přece to nemůže být trvale, protože jsme smrtelní a budeme odsud nadobro vyhnáni branou smrti. Cesta k blaženým sídlům je však před námi dobře skryta, a tak nutně potřebujeme vůdce. Nenajde se jiný než vládce věčnosti nebo ten, komu on by chtěl svěřit starost o nás. Jinak musíme navěky zahynout.

3. *Konečně* i dokud jsme zde, potřebujeme útěchu při životních pohromách a strastech. Tu nemůžeme načerpat odjinud, než přímo z pramene radosti, z Boha.

Jsou i takoví, kteří chtějí užívat Boha k poznání skrytých věcí prostřednictvím snů, vytržení, vidění nebo různých věsteb. Někomu se však takových věcí dostává i z Boží dobroty (jsou to totiž, jak kdosi píše, buď odměny za ctnosti, nebo přede hry blaženého života). A tak je pošetilé takové věci žádat. Neslouží totiž Bohu, ani nejsou vhodné k zachování ctnosti (zvláště pokory). Nechť se tedy zbožní spokojí s obrazy, které jim poskytuje divadlo světa, Božího slova a svědomí, a s jasnou tváří Boží milosti. Ostatní je třeba přenechat Bohu, a právě tato skromnost má být poctou Bohu. Nejsou přece našimi přáteli ti, kdo zvědavě pátrají po všech našich tajnostech, ale ti, kdo nás prostým srdcem milují. Právě tak se Bohu nelíbí zvědaví sličiči po tajnostech, ale poslušní ctitelé jeho příkázání.

2. *Čím však můžeme tohoto trojího dosáhnout?* Odpověď: Tím trojím pou-tem obecného styku s Bohem, které jsme již zkoumali. Navíc je však tady možné říci:

1. *Kdo chce užívat Boha, ať užívá prostředků*. Bůh totiž jedná pomocí prostředků, první příčina pomocí příčin druhotných (Mt 4,7; Sk 27,30). Z toho plyne známé zaslíbení (Mt 7,8³⁴). Boha pokouší, kdo chce k cíli, nechce však použít prostředků. Prostředky jsou ruka Boží, vztáhnutá k nám, aby nám pomohla. Pomocníci Boží jsme my všichni.

2. *Kdo chce bezpečně užívat Boha, ať užívá bezpečných prostředků*. (Stejně jako neužívat prostředků, tak i užívat špatných, nevhodných nebo opačných znamená pokoušet Boha. Tak například: Chceš být zdrav? Žij umírněně. Budeš-li totiž hýřit, není Bůh povinen odvracet od tebe nemoci.)

3. Kdo chce v něčem dosáhnout Boží pomoci, musí být pevně přesvědčen o Boží moci a vůli.

(Věra je totiž hlavním nástrojem, jímž se Boha chápeme a jímž si ho přitahujeme. Proto Kristus od těch, kterým šel na pomoc, vždycky požadoval víru (Mt 9,29; L 8,50). Obvykle používal slov: *Stáň se ti, jak jsi uvěřil* (Mt 8,13 a 9,20 atd.), a pochybující káral (Mt 8,26; J 4,48; Mt 17,17.19). Mezi Nazaretskými pak podle Písma nemohl konat zázraky pro jejich nevíru (Mt 13,58) a řekl, že vírou mohou konat zázraky také jiní (Mt 17,20). Zvláště však, když žádáme něco prospěšného (Mk 11,23.24). Měj na paměti, že hořčičné zrno neznamená to, co je malé, ale co má hodně síly k růstu.)

4. Nakonec, kdo chce vlastnit Boha, musí ztratit všechno ostatní (Mt 8,39³⁹), to znamená pominout všechno ostatní a ponořit se do jediného praveho Boha –

3. *Dále, jakým způsobem a čeho si v souvislosti s tím máme všimnout?* Jako stvořeného slunce neuzíváme k tomu, abychom do něho upřeně hleděli (to kazí oči), ale k tomu, abychom v jeho světle pozorovali věci a správně jednali, tak je také lépe vykonávat v lásce a báni Boží, co Bůh přikázal, než všetečně pokoušet Boží majestát, nebo si pouhým odemiláním modlitbiček, ať už jakkoli zbožných, chtít pro sebe na Bohu vymoci zázraky. Rovněž nemáme stále vyžadovat útěchu pro své svědomí ani pozemské slasti. Stačí, víme-li jistě, že je nám Bůh nakloněn.³⁶ A je-li přibuzenství s králem považováno pro každého za dostatečnou záruku, že bude žít v bezpečí a ve vážnosti, i když není králem tak milý jako leckdo jiný, cožpak nám nepostačí vědět, že Bůh je naším otcem?

Bude také prospěšné probrat všechny Boží vlastnosti jednotlivě a pozorovat užitečnost každé z nich pro posílení víry, roznicení lásky a upevnění kotvy naděje i pro postrašení těch, kdo na to nedbají. Tak například:

Je všudypřítomný. Kam se mohu utéci před Duchem tvým? Všude mě dostihneš. *A dále:* Jaké díky ti patří za to, Bože, že tě lze všude najít, odevšad k tobě přistoupit. A není nikoho, kdo by mi mohl odejmout tvou přítomnost.

Je vševedoucí. Co pomůže, že lidé nevědí, dělám-li něco zlého, když ty vidíš všechno? A zase: Buď ti díky za to, že tvé oči jsou obráceny i ke mně, žes prohlédl všechny mé cesty a že znáš mé činy, řeči a myšlenky. A není, kdo by mě u tebe mohl křivě nařknout nebo lživě obvinít.

Je milosrdný. Snahu přijímá jako čin. Jestliže nejen nemohu, ale ani nechci a nesnažím se splnit svou povinnost k tobě, Stvořiteli, běda mně! Dělám-li tolik, kolik mohu, je mi oporou naděje na tvou pomoc a milost.

Je všemohoucí. Snadno mě tedy zahubí, budu-li se mu protivit. Toho tedy, kdo je mu věrný a milý, snadno uchrání před nástrahami světa i pekel atd.

O zacházení s Bohem. Část druhá. O dovednosti Boha napodobit

Stvoření je zakázáno chtít se rovnat Bohu, protože je to nemožné. Přirovnávat se k podobě Boží je však nejen dovoleno, ale výslovně přikázáno (Lv 11,44; Mt 5,45.48 a dost často i jinde), protože je to možné i správné a s pomocí jeho milosti snadné (Mt 11,29.30), jestliže setrváme v hranicích své konečnosti, přece však s pomocí jeho milosti napneme síly, kam až můžeme.

1. Můžeme tak učinit *vzhledem k vědění*, aby člověk, přestože pro omezenost smyslu nemůže vědět všechno, přece toho věděl co nejvíce o minulosti, přítomnosti i budoucnosti, a to ke slávě svého pravzoru, který byl, je a bude.

2. *Vzhledem k moci*, aby člověk, přestože pro omezenost svých sil nemůže zmocnit všechno, přece byl při řízení sebe i svých záležitostí nemohoucí co nejméně a mohl vykonat alespoň všechno, co mu přikázal Bůh.

3. *Vzhledem k svatosti.* Protože pokažená lidská přirozenost se plně nenapraví před zmrtvýchvstáním těla, je třeba s Boží pomocí usilovat o to, aby však zdobme v míře co nejhojnější. Budeme tak mít podíl na budoucí přirozenosti božské (2 Pt 1,4).

4. *Konečně vzhledem k všepostačitelnosti.* Protože člověk není to pán (celk naplněný sebou), ale jen význačnou částí celku, přičiní se, aby, nemůžeme-li zcela záviset jen na sobě, přece závisel co nejméně na ostatních stvořeních. Vždyť je obrazem Boha Šaddaj, který svou všepostačitelnost má ze sebe. Snahy vzdělat v sobě Boží obraz přinásejí nevýslovnou sladkost, v níž záleží účast na věčné blaženosti (již v tomto životě).

Shrnutím této dovednosti napodobit Boha je pak to, abychom se snažili být takoví *k Bohu, sobě a bližním*, jaký je on sám *k sobě a k nám i našim bližním*.

1. Bůh je *vzhledem k sobě jediný, pravý a dobrý* (to znamená mocný, moudrý a svatý). My tedy 1. jeho jediného uctivejme, milujme a jeho jediného se bojme; 2. opravdově, ne pokrytecky; 3. ospravedlňujeme vždy jeho cesty, i když jim nerozumíme.

Ostatně pouze Bůh ve své vznešenosti tak jedinečně vyniká, abys pouze jeho jediného uctíval jako jediný majestát.

Dále, Bůh dělá všechno kvůli sobě (Knihy přísloví³⁷), i ty tedy dělej všechno kvůli němu. Poslouchej jedině jeho vůli, střež se, abys něčím neurazil jeho čest, ale spíše se snaž ji zvelebit. K tomu ať směřuje tvé první i poslední úsilí.

Konečně pak Bůh bydlí ve věčnosti (Iz 57,15). Ty to čin již nyní v časnosti, pak překroč nebesa a nechávaje všechna stvoření za sebou, pronikni přímo do věčnosti.

2. Jaký je však Bůh *k nám*? Baží po naší spáse a stále o ni dbá. I my tedy pro ni vše předvídavě uspořádejme a střežme se, abychom ji nezaprodali nějakými nerozvážnými činy.

Je naší ochranou a štítem proti všemu zlu, buďme tedy i my co nejbudlejšími strážci a ochránci sebe samých.

3. On nás jako svůj obraz miluje, pěstuje a tříbí ve snaze učinit ho sobě co nejpodobnější. I my se tedy snažme zachovat si tuto vznešenost, ničemu jinému (co není Bůh) se nepodřizujeme a ustupujeme jen před majestátem Božím. A jako on je v nejvyšší míře *jediný, pravý a dobrý*, i my se snažme být 1. každý sám v sobě *jednotný*, nerozporný, a proto schopný vlády nad sebou; 2. *pravdivě* myslet, mluvit, jednat; 3. *zjednávat dobro před zrakem Boha i lidí*.

4. Ačkoli nám Bůh zjevuje všechno, co potřebujeme ke spáse, svá tajemství přece skrývá (Dt 29,29; Mt 11,25). Proto se i my radujme z toho, co nám zjevil, skrytým soudům se spíše podivujeme, než abychom po nich slídili, spíše je chvalme, než abychom je haněli.

5. Bůh nenávidí všechno pyšné, ale k pokornému se sklání. Proto se před ním hluboko skloňme, abychom se mu líbili a odvrátili jeho hněv.

6. Bůh všechno činí pro sebe i pro tebe. Napodobuj i to, a to tak, že cílem všech svých činů učiníš (po Bohu) sama sebe, to znamená vlastní spásu.

Snaž se být zkrátka takový, jaký je tvůj pravzor, Bůh, a cokoli vidíš dělat jeho, to se snaž dělat i ty, abys byl jeho pravým obrazem. Jednej, jak vidíš jednat v zrcadle svůj obraz: dělá všechno, co děláš ty. Ty čin podobně jako Bůh, protože jsi živý obraz Boží. Pozoruje Tě? Pozoruj ty jeho. Mluví k to-

bě? Ty poslouchej. Naslouchá ti? Ty mluv. Jde-li před tebou (slovem, pokynem a pobídkou, skutkem a příkladem), následuj ho. Hledá-li tě, hledej ho. Volá-li tě k sobě, vrať se. Obejme-li tě, obejmi ho, políbí-li tě, polib ho, buď oddaným přítelem oddanému příteli. Hněte-li tě, buď v jeho ruce poddajnou hmotou. Vidíš, že je ke všem laskavý, trpělivý, velkodušný, přece však žárlivý atd.? I ty buď takový, nic není správnějšího. Jednej tak, a budeš skutečným obrazem Božím, který Bůh bude milovat, oceňovat a chránit.

K snadnějšímu zvládnutí tohoto umění přispěje nejvíc časté uvažování o přirozenosti a vlastnostech Boha. Je to jak s obrazem v zrcadle. Zrcadlo totiž, je-li za jasného světla nastaveno tvé tváři, zachytí brzy její obraz a tvé oko, obrácené k zrcadlu, jej zase do sebe vtiskne a způsobí, že se člověk vidí. Jestliže se však od zrcadla odvrátí, jeho obraz mu brzy z oka zmizí. Tak i ty, člověče, máš svůj vzor a zrcadlo sebe samého před sebou. Jestliže se nikdy neodvrátíš, neztratíš nikdy podobu božského obrazu. Odvrátíš-li se však, nedávej vinu za své odvrácení Bohu, ale sobě.

O zacházení s Bohem. Část třetí.

O dovednosti Boha řídit,

to znamená ovlivňovat podle své vůle

Už víme, že Boha můžeme užívat jako svého nejvyššího dobra, že ho máme napodobit jako nejvyšší vzor veškeré dokonalosti, a také to, jak si při tom počínat. Podřízení Boha našemu vedení se však zdá opravdu těžké. A přece se z jeho vlastních výroků můžeme poučit, že (v určitých případech) zcela podřizuje svou vůli naší a jak je také možné, že se tím jeho sláva nezmenší, nýbrž spíše vzroste.

2. Jak jinak totiž chápat v žalmu 145,19 slova: *Bůh vyplňuje přání těch, kdo se ho bojí?* A co Ž 18,26–28 (podle hebrejštiny): *S milosrdným budeš milosrdný, s dokonalým dokonalý, s čistým čistý, se zlým zlý?* Což to nepotvrzuje, že máme být vůči Bohu takoví, jakého bychom ho chtěli mít vůči sobě? A co říká Bůh Mojžíšovi, když plane hněvem proti Izraelským? *Nech mě, ať je zahubím* (Ex 32,10)! Neukazuje snad, že by to udělal, kdyby Mojžíš nezakročil? Když totiž Mojžíš nepovoloval, ale raději naléhavě prosil, nestalo se tak. A co jiného ukazuje rozmluva Boha s Abrahamem o Sodomských (Gn 18¹⁸), než že by se Bůh byl dal zadržet, kdyby se bylo našlo alespoň deset spravedlivých? A co Jákobova slova: *Nepustím tě, dokud mi nepožehnáš*, a brzy po nich následující požehnání (Gn 32,26)? Není z toho jasné, že lidé mohou pohnout Boha, aby něco udělal či neudělal? Písmo je plné takových slov i příkladů.

3. I když tedy žádné řízení Boha (pojaté trpně a ve vlastním smyslu slova) není a spíše my musíme jediné jemu zcela přenechat, aby řídil nás, čemuž říkáme *odevzdanost*, přece prosím, abychom uznali za nejvyšší vrchol dobroty na tomto světě, že když my úplně odevzdáme svou vůli Bohu, on zase povolí při svém rozhodování našemu přání. Tím pokorněji Bohu podrobíme sebe i všechno, co nám náleží.

Řízení Boha je trojí:

1. *Když ho pokáním odvracíme od hněvu.* Je-li totiž Bůh ke každému z nás takový, jako je každý z nás k němu (dobrý nebo zlý; Ž 18,26), není nic účinnějšího, než aby se každý snažil být takový, jakým ho chce mít Bůh. Chceme-li totiž zlepšit mínění Boha o sobě, je třeba, abychom sami zlepšili svůj život, jako ninivský král se svými poddanými (Jon 4⁵⁹), Jósijáš (2 Kr 22,19) i Achab (1 Kr 21,29).

286 Pansofia

2. *Když dosáhneme další mírnosti další zbožnosti,* neboť těm, kdo se bojí Boha, nakonec nutně všechno napomáhá k dobrému (Ř 8⁴⁰). Bůh je totiž dobrý k dobrým a k těm, kdo mají přímé srdce (Ž 73,1 a 125,4). Především však, chceš-li, aby ti Bůh něco dobrého uštědřil, uštědřuj dobro také ty ječetnými sliby a příklady zaručil, že ji bude vracet. Za jediného Samuela, S 2,20,21). Buď tedy k bližním takový, jaký má podle tebe být Bůh k tobě. Díky svému příkladu naléhat na dobrotu Boží a množství jiných ctností (které zakusíš sám na sobě), jako to učinil setník v Mt 8,9 a jak nás naučil Spasitel (L 11,4). Chceš-li konečně, aby Bůh dělal to, co je ti milé, nedávej najevo zálibu v ničem, co není milé jemu, a snaž se, aby tvou půjčkou Bohu bylo něco, co mu nikdo jiný dát nemůže – buď ji ty sám. Tebe totiž nemá až do té míry, že tě ani on moci neuchvátí, ale žádá, aby ses mu dal. (Synu, *dej mi srdce* – Př 23,26.)

3. Jestliže nás však náhodou bude Bůh dále zkoušet (jako Jóba, Abrahama, Jákoba, Davida, kananejskou ženu atd.), jenom nepřestávejme na něho naléhat. Jistě nám nakonec podá ruku, jako ji podal Abrahamovi (Gn 22,12,16), Jákobovi (Gn 32,28), Jóbovi (kap. 42, v. 7.8.10), Davidovi (Ž 18,24,25) a kananejské ženě (Mt 15,28).

Boží srdce zkrátka vedeme k lásce k sobě, když o všechno, co potřebujeme ke svému zachování, 1. žádáme, tj. modlíme se; 2. když se o všechno snažíme, tj. používáme prostředků; 3. když tlučeme, tj. stále a pevně doufáme. Tehdy nám totiž Bůh v odpověď dá, nabídne, otevře (Mt 7,7,8).

Z toho, co bylo o prvním a základním ustavení náboženství v hojně míře řečeno, je dostatečně jasné, jaký měl být vztah mezi stvořením a Stvořitelem, kdyby se nezměnil, a jak by na tom byl od svého stvoření člověk. Jaký měl být, naznačují dochované náznaky.

1. *Na duši i na těle měl být zdravý a svěží, a tak nesmrtelný.* To dosvědčuje 1) Boží záměr, vyjádřený slovy:

2) úplně vybavení životními potřebami i potěšením, a to jak vnitřně, tak zevně. V sobě měl totiž člověk 1. rozum, správně poznávající rozdíl mezi dobrem a zlem; 2. vůli, tihnoucí ze své přirozenosti toliko k dobrému; 3. schopnosti, ochotně se podvolující příkazům vůle.

Před pádem, hříchem a smrtí bylo všechno v takovém stavu jako protiklady před odloučením od středu⁶¹, kde je jen totožnost. Je to vidět u andělů. Ti si byli učiněni rovni a na počátku byli stejní, nebyli ani padlí, ani potvrzení. Hned po pádu se však odlišili dobří a zlí.⁶²

2. *Člověk však nebyl nesmrtelný ze své přirozenosti, ale milostí čili zvláštní výsadou.* Neboť

1) byl stvořen z živlů, a ty jsou pomíjivé; -
2) jako lék proti smrti dostal strom života;
3) kdyby byl nesmrtelný svou přirozeností, nemohl by zemřít, stejně jako nemohou zemřít andělé.

[Cokoli má člověk od přirozenosti, měl hned při svém stvoření. Tělo totiž tvořila směs živlů s vlastnostmi navzájem opačnými. V soulase s tím byla nezbytnost jídla, pití, spánku a ostatní úkony, jimiž se přirozenost sama chrání, co chybí, doplňuje, a co škodí, odstraňuje. Díky milosti Boží a stromu života měl člověk zvláštní výsadu nesmrtelnosti, ačkoli jeho tělo bylo svou přirozeností smrtelné. Ochranou před smrtí byl strom života. V jeho plodech byl patrně tak zhuštěný životní duch, že se radikální vlhkost, denně odčerpávaná životním teplem, obnovovala stejně dokonale, a tak se v těle stále udržoval náležitý soulad.]

Co se tedy s člověkem mělo stát, kdyby nezhřešil? Po naplnění tohoto životního života by byli lidé přeneseni na nebe.

Pansofia 287

Svěděl o tom to, že

- 1) nebyla jiná cesta (stále se mnozí lidé by země nepojala);
- 2) příklad, který nám byl dán na Henochovi a Eliášovi;
- 3) totéž se stane s těmi, které v poslední den světa zastihne příchod Páně

naživu.

3. *Důkazem toho, že Adamova mysl byla zalita světlem, takže snadno prohledal povahu věcí, je to, že jim dal jména (Gn 2^{6a}). Vždyť i Platón přičítá velkou moudrost tomu, kdo jako první věci pojmenoval. Zvláště připojil-li Adam k podstatným jménům přídavná, vytvořil slovesa atd. Také nemohl základním živlům světa, pěti smyslům a předmětům jejich vnímání přiřadit jména, aniž poznal jejich odlišnost. Nemohl se totiž poučit ani od jiných, ani ze zkušenosti, protože tu tehdy ještě (na počátku času) nemohl mít. Je však nad světlo jasnější, že ho poučil Bůh. Lidský duch se totiž podobá živočichům nebo rostlinám, vypěstovaným k dokonalosti; důvěrné rozmluvy s Bohem u něho dokáží totéž. Osvícení Adamovy mysli Bohem významně potvrzuje i to, že když procitl ze spánku a byla mu přivedena žena, hned poznal, proč ji dostal, ačkoli ji nikdy neviděl.⁶⁴ Proto chce Pavel obnovit poznání u těch, kdo se prostřednictvím víry znovu narodili (Ko 3,10). Obnovuje se však jen to, co přestalo být jasné nebo co zastaralo.*

Z Adamova pádu je však vidět, že *nevěděl všechno*. Kdyby byl totiž věděl, že zvířeti nepřisluší řeč, byl by si dal pozor právě tak, jako kdyby byl znal moc stromu atd. Neznal zkrátka povahu dobra, protože ji nemohl posoudit podle jeho opaku, zla (to ještě nebylo).

*Bezúhonnost Adamovy vůle je zřejmá z nevinnosti a ta zase z toho, že sám neznal svou nahotu. Byl-li totiž stud špatný, pak proto, že se nebylo zač stydět. Mezi vůlí a žádostmi tedy panoval v rozumové schopnosti soulad. Tělo bylo poslušné žádosti, žádost vůli, vůle rozumu, rozum Boha. Z toho vyplývala spravedlnost, kterou prvnímu člověku přiznává apoštol Pavel (Ef 4,24). A přece žalostný příklad dokázal, že ta spravedlnost nebyla nezměnitelná. (Tu nejdokonalejší neměnnost, ono *atrepton*⁶⁵ si totiž Bůh vyhradil pro sebe.) Nebyla tu sice žádná náklonnost ke hříchu, přece však ochota podvolit se našeptávání.*

KAPITOLA III

O opuštění či pokažení náboženství přetržením trojích pout mezi Bohem a člověkem a o nedůvěře, neposlušnosti, hrůze a zoufalství, které ve vztahu k Bohu zaujaly jejich místo

V páté a šesté kapitole Panegersie⁶⁶ jsme viděli, jaké je pokažení lidských věcí, zvláště náboženství, a proto není nutný obsáhlý výklad. Důkazem je jak všeobecná nevážnost, tak i povrchní pozornost náboženství věnovaná, ateismus⁶⁷, pokrytectví atd. Ve všem se rozmohl zmatek a to, co povstává z pokažení svornosti lidského společenství, tedy sváry, války, záhuba časná i věčná. Původ této pokaženosti zde musíme hledat hlouběji. Odkryl ho spolu s hrůznou propastí zatracení *pád prvních lidí*. Dříve, než začneme pátrat po povaze a způsobu tohoto pádu, musíme se seznámit s některými skutečnostmi:

1. *Bůh dal na počátku člověku svobodnou vůli jednat dobře i zle*. Stvořil ho totiž k svému obrazu všestranně svobodného, pohybujícího se podle vlastní

288 Pansofia

vůle. Jinak by z něho byl tupec, sevřený pouty své přirozenosti, která by měla vymezený jediný cíl.

Otázka: *Proč stvořil Bůh člověka proměnlivého a nepevného?* Odpověď: *Jiné důvody jsou z hlediska věci samé, jiné z hlediska stvoření, jiné z hlediska Boha.*

Z hlediska věci samé. Rozumnému stvoření bylo třeba dát svobodnou vůli, protože je sama o sobě dobrem a mezi nižšími tvory představuje svoboda stupeň vyvýšenosti. A tak ten, který dává všechno dobré, ji musel dát. Když by totiž neměla být dána možnost pro zneužití, nemělo být dáno nic, protože zneužíváme všeho: rukou, nohou, očí, jazyka, života, živlů, slunce i svého Boha. Hle, co hrozilo, kdyby nedal to, co dal, aby se vyhnul zneužití.

Z hlediska stvoření. 1. Protože jeho bytí není čisté bytí, ale stávání se a trvání, které se skládá z bytí a nebytí, čili z bytnosti a ničeho. Stvoření stvoření proměnlivé proto, že je učinil svobodně. Bez svobody by totiž toto stvoření nemělo úplnou podobu s Bohem. Avšak svoboda postavená mezi protiklady (a takový je svět) nemůže být neproměnná. 3. Pro stvoření bylo důležité, aby poznalo, odkud plyne jeho bytnost a blaženost (kdyby jí chtělo bez starosti požívat), že je totiž z Boha. Dostatečně to však mohlo poznat jen ze zkušenosti, ať už tím, že obстоjí, nebo tím, že padne. Proto říká Ozeáš 13,9: *Zkáza je z tebe*⁶⁸ –

4. O své budoucí vznešenosti a blaženosti se člověk nemohl přesvědčit jinak, než srovnáním protikladů, aby plněji vynikly. Proto Augustin v 8. kapitole knihy *De duabus animabus* uvažuje, že *nejvyšší zlo nelze pochopit bez poznání nejvyššího dobra a naopak*⁶⁹. Tedy ani svrchovanou moudrost bez svrchované hlouposti, svrchovanou mysl bez svrchovaného života atd.

5. Protože člověk byl stvořen jako tvor nejsložitější (stalo se to z dobroty a štědrosti vůči němu), bylo nutné, aby už proto byl i nejproměnlivější. Složitě věci se totiž snadno rozpadají, a proto podléhají pokažení více než jiné. Mezi vnějšími smysly pochybí nejsnadněji (a proto nejčastěji) zrak, protože má nejsložitější orgán a bývá zaměřen na předměty hodně vzdálené, a tak podléhá více nepříznivým podmínkám než každý jiný smysl. Proto snadněji než u ostatních dochází u něho k omylům, poškození a ztrátě.

Z hlediska Božího vyžadovala lidskou proměnlivost 1. sama svrchovaná Boží vznešenost a dokonalost, aby Bůh sice rozváděl potůčky své dobroty a svého bohatství ke všem stvořením, ale ponechal si pro sebe pramen. Pramenem dobra je pak sama nekonečná dobrota (tak nevyčerpatelné může být jen nekonečno, protože jen ono nemá meze). Stvoření tedy nemohlo dostat neměnnost, protože nemohlo dostat božství; i andělé jsou svou přirozeností proměnliví. Bůh však volá: *Já jsem Bůh a neměním se*.

I sama nekonečnost Boží moci, moudrosti a dobroty vyžadovala, aby stvoření bylo proměnlivé. Dobro proto, aby mohlo vstřebat i svůj protiklad, kdyby se vyskytl, zlo. Moc, aby přinutila k poslušnosti nejen to, co sama vytvořila, ale i to, co nevytvořila. Moudrost proto, aby podřídila svému záměru nejen to, co sama zamýšlela, ale i to, co by se z jejího záměru vymykalo nebo čím by chtěl některý nepřítel její záměr zmařit. Velký je totiž náš Bůh a velká je jeho moc a jeho moudrost nelze obsáhnout (Ž 147,5). A pak, *Bůh svou moudrostí dovede všechno změnit v dobro*. Abychom to poznali, musel Bůh dovolit, aby se otevřela celá propast nicoty (i jeho milosrdenství a spravedlnosti), musel tedy k tomu ponechat možnost. Konečně pak *Boží moudrosti záleželo na tom, aby na svých cestách narážela na nejrůznější předměty, nehlédě k tomu, že by se nemohla dostatečně projevit, kdyby spravovala jen to, co se odehrává nutně*. Pro panovníka je ctí vládnout nejen lidem nevojným, ale svobodným, baronům, hrabatům, knížatům i králům, kteří svobodně vlád-

hou zase svým poddaným, přece však podléhají jeho panovnické moci. Vojsko netvoří jen dobytek nebo meče a kopí či vozy, ale i vojáci, setníci a generálové, a těm všem stojí v čele vojevůdce. Jeho moudrost se zdá tím podivuhodnější, čím více lidí s čím rozdílnějšími choutkami a soukromými záměry dovede využít ke svým cílům, i když jim své úmysly nesděljuje. Poškodit nelze jen to, co je neměnné. Neměnné je však pouze to, co je nekonečné, neboť co je konečné, obsahuje nějaké více i méně. Nekonečné je však jediné věčné, protože má bytí ze sebe a má je celé a najednou. Teprve tam se totiž nedá nic přidat, ubrat ani dát jinam, kde je naprostá plnost beze změny. Všechno ostatní nemůže být neměnné už proto, že se tím, čím je, stává. Stávat se však znamená měnit se.

Otázka II. *Proč člověka, který byl stvořen proměnlivý, zavázal Bůh zákonem? Jestliže se Daidalovy sochy nesvážou, utečou, řekl Platón.⁷⁰ Chtěl tak potvrdit, že je dokonalý umělec vytvořil tak, až se zdálo, že dýchají. Ale ve skutečnosti byl takovou živou Boží sochou člověk nadaný zcela svobodnou vůlí a musel být spoután zákonem, aby od Boha neutekl. Přece však utekl, když se od něho odvrátil. To proto, že to byl neobrazně, ale ve skutečnosti živý obraz živého Boha, zcela svobodný činitel zcela svobodného činitele.*

II. *Bůh dopustil, aby člověk klesl.*

Ptáme se: Proč to? Proč nechal Bůh své stvoření padnout? Odpověď: Bránil tomu slovem. Proč však ne činem? Proč ne svou mocí? Odpověď: Nebylo správné porušit přírodní zákon, tu jakoby pečel věčné Boží pravdy, aby každá věc zůstala tak, jak byla učiněna, a nejvyšší stvoření svobodné. Nesmíme si tedy myslet, že Bůh dovolil pád se stejným záměrem, s nímž jakýsi vládce nechal upadnout přenáděrnou a nesmírně cennou skleněnou nádobu, kterou mu darovali Benátčané, protože chtěl, aby se rozbila. Bůh dovolil pád z následujících důvodů:

1. Proto, aby ukázal, že jeho dary a výzvy jsou takové, že ani on sám je nemůže odvolat (Ř 11⁷¹). Když jednou vytvořil člověka ke svému obrazu a dal mu rozum a svobodnou vůli, nechtěl mu to odejmout a při nějaké násilné nápravě ho znetvořit.

2. Bůh věděl, že to pomůže jeho stvořením, která byla nebo měla být přijata na milost, aby bezpečněji pochopila, že jediné z Boha plyne a že jediné na něm závisí naše bytí a blaho, a aby poznání dobra a zla, které d'ábel lstivě sliboval našim prarodičům, očekávala od Boha a opravdu ho dosáhla.

3. Měla tím být dosvědčena sláva nekonečné Boží moudrosti, moci a milosti, protože k osvětlení Boží slávy mělo sloužit nejen to, co Bůh sám učinil, ale i co neučinil, totiž i sám hřích.

Shrnutí: Bůh dopustil pád člověka,

1. protože chtěl odkrýt bezednou hloubku před stvořením, které pochází z ničeho a také svou přirozeností do nicoty směřuje;

2. aby měl příležitost osvobodit člověka od této nicoty a vyvýšit ho tím, že s jeho přirozeností znovu spojí přirozenost božskou;⁷²

3. aby ukázal poklady své moudrosti, spravedlnosti a svého milosrdenství –

III. *Aby neměl vinu na odpadnutí člověka, učinil Bůh tato opatření:*

1. Dal mu na ochranu vrozené puzení k nejvyššímu dobru, osvětlil mu mysl vrozenými zásadami a vybavil ho schopnostmi, aby mohl zůstat dobrý, kdyby chtěl.

2. Předem ho napomenul tím, že mu dal zákon a připojil příslib i hrozbu.

3. Konečně, když k němu po pádu člověk přišel, znovu ho přijal, napomenul a zabezpečil, a dosud ho napravuje, zachovává a činí lepším. Jen ať lidé sami sobě neškodí, vždyť cesty pro ty, kdo budou s Bohem až navěky účastni života, blaženosti a slávy, jsou otevřeny.

Na toho, kdo by o tom chtěl vědět víc, čeká úžas, mlčení a neprobádatelná propast Božích soudů. Kdo totiž bude učít vědomostem Boha, který jediný soudí i výšiny (Jb 21,22)? A protože peklo je před ním obnaženo a fiše zkázy nezakryta (Jb 26,6), nemusí nás mrzet, že naše oči zůstávají zakryty. *Jestliže se totiž příliš snažíme poznat dobro a zlo, cožpak tak neopakujeme jen prvotní pád, když příliš nerozvázně vztahujeme ruku ke stromu poznání dobrého a zlého?* Mějme se na pozoru. V trávě je skryt had.

Po tomto úvodu se podívejme na ten pád z těchto hledisek:

1. *Co je nebo byl.* 2. *Čím?* 3. *Jak?*

I. Ptáme se, *co tento pád byl.* Byla to *pýcha?* Či *nevíra?* Či snad *neposlušnost*, jak říká Pavel v 5. kapitole Listu Římanům?⁷³

Odpověď: Stejně jako byly v obraze Božím zahrnuty všechny ctnosti, tak byly v porušení obrazu zahrnuty všechny neřesti. To ukazuje desatero. Byla porušena tato přikázání:

první – nemít jiného Boha,

druhé – vystříhat se model,

třetí – mít Boží jméno v posvátné účtě,

čtvrté – odpočívat před Bohem, jemu ke cti.

II. *Čím tak pochybil člověk?*

Odpověď:

1. Zneužitím svobodné vůle, která mu byla dána.

2. Poslechnutím d'áblova lstivého přemlouvání.

3. Vlastní 1) bezstarostností; 2) odtržením jednoho od druhého; 3) zvědavostí spojenou s nerozvážností.

III. *Jak klesl člověk?*

Odpověď: O pádu vypráví 3. kapitola Genese.

Abychom však plněji poznali způsob pádu, který znamenal pro lidský rod takovou změnu, je třeba uvažovat o následujícím:

1. Co je Bůh a co stvoření, které na něm závisí?

2. Co je člověk odpadající od Boha?

3. Co je zákon či zákaz, daný v ráji?

4. Co je had?

5. Co je jeho přemlouvání a co uposlechnutí tohoto přemlouvání?

6. Co je konečně sám čin čili pád, o nějž se jedná?

7. Jaké jsou jeho účinky nebo důsledky?

I. Bůh je bytnost bytností, pramen všech bytností, jediný základ a kořen všech věcí, které někde jsou nebo být mohou. Jedině on totiž trvá neměnně od věčnosti do věčnosti a kromě něho nebylo od věčnosti nic. Protože se mu však zlíbilo něco vytvořit, aby ukázal svou slávu, stalo se, že vzniklo, co chtěl, totiž tento svět, naplněný jakoby stupňovitě různými stvořeními. Všechna ta stvoření volají: *Nikoli my sebe sama, ale on nás stvořil.* A jako člověku, když zavře oči, všechno zmizí, tak snadno může Bůh všechno uvést do nicoty, zavře-li oko své prozřetelnosti.

Z něho, *skrze něho a v něm je všechno,⁷⁴ říká apoštol. Z něho jako z neviditelného kořene vyrůstá viditelný list. Hmotné tělo vrhá stín, z pramene vzniká potok, z tváře se rodí v zrcadle obraz atd. Odstraň kořen, pramen, tělo a tvář, a odstraníš tím listy, potok, stín a obraz.*

Skrze něho, to je z jeho moci, na jeho pokyn a rozkaz povstalo všechno.

V něm, to znamená, že v něm je a spočívá všechno. Stvořitel se totiž neliší od stvoření jako stavitel od stavby, hrnčíř od své hliněné nádoby, kdy řemeslník po ukončení díla nechá na něm, aby stálo nebo padalo. Ale jako strom nemůže existovat bez kořene, potok bez pramene, stín bez těla a obraz v zrcadle bez tváře, tak ani stvoření nemůže existovat bez Boha.

Vždyť žádné stvoření nemá výlučně svou bytnost, ale všechno existuje skrze Boha, jako na stromě větve, listy atd. existují skrze strom.

II. Co je člověk? Nejvíce bytnosti však Bůh udělil svým rozumným stvořením, andělům a lidem, a přidal jim světlo rozumu, aby pochopili, čím, proč a jak byli učiněni, aby na jeho příkaz vzdávali i za jiná stvoření Bohu čest a na místě Božím jiná stvoření řídili. K tomu jim dal Stvořitel moc a člověk ji měl uplatňovat a užívat vůči jiným stvořením. A tak jsou lidé jakýmsi prostředníky mezi Stvořitelem a stvořeními a mají společné jméno se svým Stvořitelem, protože byli nazváni bohy.⁷⁵ Člověk byl tedy mezi viditelnými stvořeními jakýmsi zlatým řetězem, na němž v královském paláci visí obrovský zlatý svícen; přetrhne-li se tento řetěz, všechno ostatní se nutně rozpadne.

III. Člověk byl tedy proto postaven nejprve do ráje, který je mezi nebem a zemí, aby se tam naučil chápat svou slávu prostředníka mezi Stvořitelem a stvořeními. Proto směl také užívat slasti rajské zahrady, s výjimkou stromu poznání dobrého a zlého. Bylo mu výslovně uloženo, aby ho přenechal Stvořiteli a nedotýkal se ho. Měl tedy vládnout stvořením, ale zároveň znát a vyzvat někoho nad sebou (totiž svého Stvořitele), a měl užívat ráje a vládnout v něm, ale zároveň si nečinil nárok na místo ve středu. Toto vznešené právo si tímto zákonem či příkazem chtěl Bůh vyhradit pro sebe. Tím, že byl strom nazván *stromem poznání dobrého a zlého*, dostal člověk pokyn, aby nebyl nerozvázný a nechtěl okusit víc moudrosti, než mu bylo dáno, a aby příliš zvědavě nepátral po tom, co by mohlo vést k odpadnutí, nebo aby nechtěl stát příliš vysoko. A tak ten zakázaný strom nebyl jen zkouškou jeho poslušnosti, ale i jakousi zárukou a přísňým napomenutím, aby se chránil před poštilostí a aby nezneužíval své svobodné vůle.

IV. Hadem byl sám ďábel, který použil hadího těla k tomu, aby mohl pohodlně mluvit s člověkem. Hadího proto, že je mu had podoben, a protože chtěl, aby se i člověk stal co nejpodobnější hadu. Mezi všemi živočichy má jen had takové tělo, že je dovede svinout a jeho prohnutím vytvořit kruh. V duchovním smyslu to rovněž udělal právě ten proradný anděl. Ačkoli měl před Bohem stát, stejně jako každé jiné stvoření, vzpřímeně, stočil se do sebe v úsilí mít svou vlastní bytnost a existenci bez Boha. Proto Satana nazývá hadem Mojžíš, stejně jako Zj 12,9 a 20,2.

Pro to, že se v hadí podobě skrýval ďábel, jsou tyto důkazy: 1. Had neumí mluvit, tím méně uvažovat, protože je hloupý živočich. Nutně tam byl rozumný duch, nebyl to však dobrý anděl, byl tedy zlý. 2. Rozsudek, který Bůh vynesl nad hadem, dokazuje, že jednal ve skutečnosti s tvorem rozumným. 3. Jméno dávané ďáblu ukazuje totéž, říká se mu totiž Starý had. Proč to, ne-li pro tento jeho úklad?

V. Sem patří i jeho přemlouvání: *Budete jako bohové*. Souhlas s tímto přemlouváním znamená osobování si božské důstojnosti, zradu na Bohu a odtržení se nebo odstoupení od Boha. Jako by se větev odtrhla od stromu, aby byla sama stromem, nebo jako by potůček nechtěl odvádět vodu z pramene, ale chtěl se radovat z vody vlastní atd.

VI. Po tomto souhlasu následoval sám skutek, a to neznamenal nic jiného, než že člověk přišel o Boha, ochránce bytnosti, a zhroutil se sám do sebe, to znamená ztratil svůj kořen, pramen a světlo. Pak nemohlo následovat nic než vyschlost, vysušení, vyprahlost a temnoty. To proto, že odpadnutí od Boha k sobě bylo pro člověka pádem od jednoty do podvojnosti: od po-koje do zápasu, od bytnosti do stínu, ze slunce do temnot, od dobra ke zlu, od života do smrti, z nebe do pekla, od spásy do zatracení. Když už jednou člověk přijal podstatu, nemohl zapadnout do nicoty. Ztratil však plnost a milost své podstaty, neboť ztratil kořen všech podstat, Boha. A protože

později plodil potomky ke své podobě, rodíme se i dnes všichni pokažení, jak ve větší míře poznáme z následujícího výkladu.

VII. Následky pádu jsou především trojí:

1. *Pokažení přirozenosti těla i duše*. Ke špatnému konání nejsme totiž strháváni toliko příklady (jak se domníval Seneca), ale i zvrácenou přirozeností. Je to vidět na Kainovi, který žádný příklad vraždy neměl. Pobídku našel v sobě samém.

2. *Životní svízele a neštěstí* –

3. *Časná i věčná smrt* se svým služebnictvem, nemocemi těla i ducha a duše.

1. *O úplném pokažení člověka v důsledku pádu*.

Především musíme uvažovat o tomto trojím:

1. Co to je.

2. V čem záleží.

3. Jak pádem vzniklo a dosud trvá.

Důkazy úplného pokažení:

1. Sám Bůh nás dost často usvědčuje. Například Gn 8,21; Jb 11,12 a 15,16; Ž 14,1–3; Jr 2,21.22.

2. Stvoření, která hned setrvávají ve svém stavu a řádu, hned se bouří.

3. Říká to i rozum. Proto znali pohanští filozofové toto pokažení i bez světla Pisma. Démokritos se všem lidským věcem vysmíval, Hérakleitos je oplakával, Timón se trápil téměř až k zoufalství.⁷⁶

4. Mluví i sama věc. Naše tělo je křehké, vystavené chorobám a bolestem, duši sužují hříchy, starosti a úzkosti. Po obojím pak následuje smrt.

5. To, že příspěvní první příčiny ztrácí na účinnosti, protože pokažená přirozenost ve své zatvrzelosti nabývá vrchu i nad ni. I rozum se snaží, aby se nepoddal Bohu, a chápe věci tak, jak je to pro něj užitečné, a vůle se vzpírá i pravdě. Proto si Bůh stěžuje: *Nechtějí pochopit, jak mají správně jednat* (Lz 28,8.9⁷⁷).

6. Pokaženost prozrazuje svět plný pověr tím, že přičítá věcem jakousi sílu, která v nich není ani od přírody, ani božským ustanovením. Nejvíce je toho v lidu, ale i ve filozofii, astrologii atd. Jsou naopak takovi, že uznávají jen přírodu, upínají se na ni a vším božským ustanovením pohrdají, a opačně. Tak je všude plno bludů.

7. A protože Boží díla jsou pravá, byli jsme opravdu rozumná stvoření, opravdu svobodná, a v poslušnosti nás měla udržet opravdová odměna a trest. Při nepatřičném jednání byl tedy člověk opravdu nerozumný, opravdu otrokem hříchu a opravdu bídný, tedy zatracený.

8. Velice přesvědčivým důkazem pokažení je také stud za pohlavní ústrojí, který se objevil záhy po pádu. A vskutku i u nejbarbarštějších kmenů, s výjimkou některých úplně divokých, si lidé zakrývají choulostivá místa zástěrkami, třebaže chodí nazí.

9. Znamení obřizky, z božského vnuknutí prováděné přímo na pohlavním údu.

10. O pokažení svědčí i zánik svornosti v lidské společnosti. Vždyť opravdový soulad najdeme někde stěží i mezi nejbližšími. (Besold 1,138,8.⁷⁸)

2. Co se pokazilo?

V důsledku pádu se v člověku pokazilo trojí.

1. *Tělo*, které se z nesmrtelného stalo smrtelným následkem

1. prokletí země;

2. odnětí stromu života;

3. nestřídmeho užívání věci vlivem pokažené žádostivosti, čímž člověk ještě urychluje svůj osud a do nekonečna násobí nemoci. O co složitějším a jemnějším nástrojem je totiž tělo, o to snáze a tím více způsoby utrpi

úhonu. Proto to množství nemocí, které stěží všechny mohou postihnout zvířata. Z toho pochází krátkost života, omrzelost, nesčetné způsoby umírání atd.⁷⁹

2. Duše, jejíž

1. rozum je zatemněn;
2. vůle dychtí po špatném a hříšném. V důsledku špatné žádosti přicházejí nejrůznější zvrácená přání, která apoštol v 1 J 2,16 správně vysvětluje třemi pohnutkami: *žádostí těla a očí a světskou pýchou*. To první zadržuje vnitřní dobra, to druhé okolní a to třetí domněnky opájející srdce. Hříchy jsou jen touha po zakázaném, a kdykoli ji povolíme, jíme ze zakázaného stromu. Hříchy tedy mají původ ve vůli.

Dopouštíme se jich

1. pro pošestil a hloupé napodobení;
2. protože ďábel stále svádí;
3. ze skutečné a nejhlubší pokaženosti. Vůle sama o sobě se totiž od dobra odchytila a tíhne ke zlu nejen vinou svého svícnu a nástrojů, ale i vlastní zvrácenosti. *Svícnem je rozum*, a protože ten blouzní (jak bylo řečeno), jak by nebyla svedena na scestí vůle? *Nástrojem jsou vnitřní i vnější části těla*, které ztratily správný vzájemný vztah, a proto nekonají svou povinnost a odpírají poslušnost i tehdy, když rozum překonal omyly (viz *Scrutinium ingeniorum*, str. 117⁸⁰).

Nejhlubší pokažení vůle tkví v tom, že když už se jednou odvrátila od pravého dobra a ochabla tím, že se přiklonila k dobrým povrchním, nemůže se nikdy dostatečně vzchopit a úplně obrátit. Proto říká nejen pohanskými temnotami zavalená Médea: *Vidím a schvaluji lepší, dávám se vést horším*⁸¹ atd., ale i znovuzrozený Pavel: *Nacházím ve svém těle zákon, odporující zákonu Božímu*.⁸²

Toto pokřivení je pro duši trestem za její odpadnutí od Boha, aby se, když už stvořením nechtěla či neuměla vládnout, dostala do moci a jakoby zajetí jejich i svého vlastního těla. Je totiž ve skutečnosti ovládána zvláštními šlávy svého těla.⁸³

3. K tomuto přistupuje úplně odloučení člověka od Boha bez naděje na návrat, tedy věčná smrt. Jeho příčinou je jistě spravedlivý Boží soud, který proradné stvoření zavrhl. Avšak ani člověk sám o sobě nemá jinou možnost, protože 1. úplně odloučení nepřipouští nové spojení; 2. odloučení od věčného vytváří věčnou propast; 3. odloučení od nejvyššího dobra působí nejvyšší utrpení.

V čem toto pokažení záleží?

Jako je bytnost Boha a stvoření založena na trojím, totiž jednotě, pravdě a dobru, tak pokažení bytnosti spočívá

1. v odloučení od jednoty čili v roztržce;
2. ve ztrátě pravdy čili v bludu;
3. ve špatnosti.

K roztržce došlo, protože člověk nechtěl být závislý na Bohu a dráždil ho svou ctižádostí – Ž 81,12.13.14. (Viz Besold 2,169.⁸⁴)

Bludem bylo, když si člověk ze sebelásky myslel, že si stačí, a tím upadl do strašné změniny bludů.

Zmatek nastal, protože po ztrátě ctností následovaly neřesti, po neřestech pak tresty, po trestech bolesti a útrapy.

Toto porušení se popisuje ve 14. žalmu, a to 1. roztržka ve verši 3: Každý odstoupil; 2. blud a zaslepenost ve verších 1 a 3: Nikdo není rozumný; 3. ohavnost ve verších 1, 3 a 4: Nikdo nic dobrého neudělá. Odpadnutí od jednoty je příčinou tohoto pokažení, blud jeho způsobem a strast je následkem provinění a trestu.

Jak se takové pokažení dostalo na svět?

Odpověď: Příčiny jsou následující:

1. Tou základní je ďábel, který svedl a dodnes svádí tím, že 1. poskytuje příležitosti k hříchu; 2. oblužuje rozum lživými důkazy a sliby; 3. a tak svádí vůli, aby se pokusila o to, co není dovoleno. (Pamatuj, že smí nějakou schopnost fídit, ne ji však nutit.)

2. Zprostředkující je Adam, který byl oklamán a oklamal, byl nakažen a nakazil svou krev i nás všechny.

3. Bezprostřední a nejbližší příčinou jsme my sami, protože se navzájem kazíme špatnými příklady, a tak si zvykáme hřešit.

Jak pokračuje toto pokažení způsobené pádem?

Pokračování pokaženosti záleží v tom trojím, čemu apoštol Petr říká *být sevřen nejčernější tmou* (2 Pt 2,4⁸⁵). Proto je i *postih trestem trojnásobný*: 1. odloučení od prvního věčného jsoucna; 2. propast bludů a temnot; 3. nejvyšší zmatek.

Nejistějším důkazem pokažení je *nepřetržitá špatnost*. Ačkoli se Bůh občas snaží o nápravu (slovem i činem, hned pomocí dobrodínů, hned trestů i bodců svědomí), lidé se stále říjí k horšímu. Také kdykoli Bůh svět slavnostně očistí, není to nadlouho. Svět brzy upadá do dřívějších chyb, jako přetrvává sotva pár let, brzy se vrátí záplavy hanebnosti, stačí číst všechny dějepisné knihy –

I ti, kdo měli být pro jiné vzorem, jsou vzorem vzpurnosti, bludů a neřestí (Seneca, O krátkosti života, kap. 16⁸⁶). Všichni lidé mají všechny chyby, i když se u jednotlivců všechny neprojeví (Seneca, 4. kniha o dobrodíních⁸⁷). Naše tělo se stalo pro duši vězením, které ji obtěžuje a kazí (viz Mornaues, str. 264⁸⁸).

Zlo, do něhož jsme upadli, dokonce stále roste.

1. Protože to, co se jednou roztrhlo, nemůže se samo spojit, může se to jen více trhat a do nekonečna se rozpojovat.

2. Forma dobra je jediná, poblouzení má podob tisíc. Ač bys jakkoli odbočil od dobra, již jsi v bludu. A ztratíme-li stezku dobra, děje se to napořád. Proto se ptá Písmo: *Kdo rozpozná bludy?* (Ž 19⁸⁹), a Augustin odpovídá: *Kdo vidí temnoty, ten rozpozná bludy*.⁹⁰

3. Ctnost je jakoby jediným středem, neřesti víří rozptýlené po obvodu. Pokažení provází neschopnost rozpoznat je a záliba v něm, stejně jako nemoc provází neschopnost ji pocítit. (Viz Seneca, list 39 na konci, rovněž list 98.⁹¹)

[O pokažení srov. Augustin 6, str. 141; přečti si i Herberta, str. 99, 100, 101, 102. Mornaues str. 264.⁹²]

II. Druhým důsledkem pádu jsou *životní svízele a neštěstí* –

Život je plný svízeli. Než se vyrovnáme s předešlými, dolehne nové.

Strasti lidského života (či křehkost smrtelnosti) výtečně popsal Seneca v 11. kap. Pro Marcii.⁹³

III. Třetím důsledkem pádu je 1. smrt se svým služebnictvem; 2. nemocemi ducha i těla; 3. zatracením, které smrt dovršuje.

[Z první bytnosti může vzejít jen bytnost, z odvratu od ní pak ztráta bytnosti. Protože se tedy nejdříve odvrátil ďábel, ztratil nejdříve život a uvrhl do smrti sebe, potom člověka. Proto je otcem jak hříchu, tak i smrti, kterou prý vládne (Žd 2,14), a nazývá se andělem smrti. Z Písma lze soudit, že má moc dokonce i nad nemocemi. Je to zřejmě z Jóba a z L 9,1 i 13,11 *duch nemocí*⁹⁴. Obšírněji o tom viz Svět materiální, kap. VII, a Kozák, Physica Mosaica, kap. XVI.⁹⁵]

O zatracení čili o věčné smrti byla řeč o málo dříve.]
Posledním stupněm bíd je to, že člověk, který takto padl, se nemůže pozvednout sám, ani ho nemůže zvednout jiné stvoření. Pokažení je totiž úplně, jako je úplně černá kůže Etiopa (Jr 13,23; Am 9,7). Ti, kdo cítí své bludy,

hříchy, nemoci a smrt, hledají přirozeně léky. I Adam hned hledal úlevu 1. v zástěrce; 2. v útěku; 3. v omluvě. Totéž se děje i dnes, jak nám dosvědčuje Besold 2,38.6.⁹⁶ Je však marné si myslet, že člověk sám v tom může něco udělat, poněvadž jako nic nemůže samo sebe vytvořit, tak ani obnovit, protože nemá svou jsočnost ze sebe. Člověk mohl sama sebe zahubit, ne vrátit do bývalého stavu (srov. Oz 13,9), a kdo padá, nemůže sama sebe zachytit.

Člověka nemohlo vrátit do bývalého stavu ani žádné stvoření, protože každé je omezeno sebou samým a na vytvoření či obnovení nějaké jiné bytnosti nestačí (Oz 5,13).

Z toho, co bylo řečeno o pádu a jeho účincích, vyplývají následující důsledky:

I. *Adamův pád nezačal ochutnáním jablka, ale skončil jím.* Počátky věci nelze postřehnout. Proto Tertullianus nazývá Adama už před požitím zakázaného plodu člověkem živočišným.⁹⁷ A poněvadž nevěřil Božím příkazům, ztratil zároveň to, co, jak se zdá, měl. Dábel totiž zasel sémě nedůvěry jako činný prvek do trpného základu Adamovy vlastní sebelásky, jako jiskru do snadno vznětlivého troudu.

II. *Pádem žádná část člověka nezanikla, všechny se však pokazily.* Jako v těle nic neuhynulo, všechno se jen stalo smrtelným a křehkým, tak ani v duchu nezaniklo myšlení nebo rozum, bylo z nich však ubráno. Nebyla odňata ani vůle čili moc svobodně chtít nebo nechtít, byla však pokřivena a převrácena, takže se dá svěst vnějškovým zdáním a volí dobro místo zla a zlo místo dobra. Člověku nebyla vzata ani schopnost jednat, byla však oslabena. A tak je to přece se vším, takže konečně všechno, co je člověku vlastní, spěje k zániku, a jistě k němu dojde, jestliže Bůh znovu nepomůže. Zůstala tedy naděje na obnovení, jako zůstala v kořenech podřezaného Nebukadnesarova stromu (Da 4⁹⁸).

III. *Ať se stvoření od Boha jakkoli odklání, otáčí nebo před ním utíká, přece se znovu do něho vrací, buď do jeho milosrdenství, nebo do jeho spravedlnosti.* A tak se všechno, co opouští svůj řád, přece jen dostává zpět do řádu vesmírného. Proto je ubohé každé stvoření, které se odvrací od Boha, neboť nepůsobí potíže jemu, ale sobě. I když se totiž odvrátilo, je ještě v Boží ruce (vždyť jak by uteklo a kam?) a on je uchovává jako svědka spravedlnosti. A tak stvoření, které si nechtělo dopřát potěšení ze styku se svým Stvořitelem, dopřává si ho proti své vůli a s bolestí, a i když se vzpírá, plní přesto jeho vůli. Všechno je tedy zmatené jenom z našeho hlediska, pro Boha není nic zmateného, všechno je uspořádáno podle svých účelů. A to se nakonec projeví.

IV. *Především z toho, co bylo řečeno o pokažení, je snadné vybrat to, co vede k pochopení povahy hříchu.*

1. *Například původ hříchu. Vždyť přece jako všechna ostatní jsoucna, tak vznikl i hřích a smrt, ba i peklo, a to obrácením se dovnitř do sebe a zase ven.* U rozumného stvoření je totiž toto obrácení se do sebe a naopak zase pohyb směrem ven, vyvolaný nechtí k sobě, nápadnější než jinde. Nejdříve obrací stvoření dovnitř do sebe jednota, která je kořenem bytnosti a plodí *filautii*⁹⁹, sebelásku. Sebeláska usiluje o dokonalost, a vzhledem k tomu, že jde o stvoření schopné pojmout nekonečno, o dokonalost nekonečnou. Nekonečno však v sobě nenachází (svou jednotou se totiž cítí omezena), a proto zplodí touhu získat odjinud to, čím by se udržela při životě, zdokonalila a potěšila. Tak se objevuje *filallia*¹⁰⁰ (smí-li se takové slovo utvořit), to je touha po nějaké jiné věci a láska k ní. Nezačne-li se jí člověk okamžitě řídit a ponechá ji stranou, trápí se *filautie* pocitem vlastní nedokonalosti. A stále více se trápí, více mučí, ničí, vyčerpává, až nakonec z jakési potřeby ze sebe vystoupí a hledá, čím se venku občerstvit a naplnit. To jsou ty pravé po-

hnutky, proč živočich touží po pokrmu, pohlavním styku a pohybu, zatímco člověk mimo to ještě po vědění, majetku, počtách. Všechna ta přání i jejich uskutečňování jsou přirozená a dovolená stejně jako nutná, pokud se čí a zahubí svého nositele. Jakmile však přesáhnou meze, zničí v náležitě míře a k udržení vnitřního ohně (a to je sám život), uchovává je. Tak je tomu i v ostatních případech. Tedy pouhé nesprávné užívání se-zvráceně zamítuje věci, přilís se jimi zabývá, takto opouští niterný střed miná, že má své pravé bytnostné určení. To je bezprostřední příčinou jeho myslí apoštol, když říká, že *žádost počne* (to je, obtěžká samu sebe svým vnitřním pohybem, jenž ji rozněcuje) a *porodí hřích; dokonáný hřích pak plodí smrt* (Jk 1,15).

V. 2. *Všechny hříchy jsou samy o sobě špatné,* protože jsou všechny od přirozenosti pokažené. Hříchy tedy nejsou špatné proto, že je zakazuje Zákon, ale jsou proto zakázány, že jsou samy o sobě špatné. To znamená, že zlo je opravdu v jednání, i kdyby mu nikdo nebránil, nesledoval je a netrestal (ač-trestat). Zákon totiž nemůže ani zabránit nebránil mu, nesledovat je či ne-né, ani nezbraňovat něčemu, co správné není, protože Bůh je nejvyšší spravedlnost a nestrannost a nespravedlivý před ním neobstojí.

VI. 3. *Všechno zlo čili hřích vychází z nás.* Bůh v nás působí, že chceme a konáme (Fp 2,13). Nechtít a nekonat je tedy z nás a znamená to protivit se (Sk 7,51). Bůh totiž na nikoho nepůsobí uplatněním své naprosté všemohoucnosti (jinak by nikdo z lidí či ďáblů nezhršil, ani by nehršil), ale svobodnou náklonností vůle, kterou stvořil. Tou se člověk řídí svobodně, chce-li, ne z donucení. Bůh ho totiž nechce nutit, nechce z vůle dělat ne-vů-li. Když tedy jednáme na popud a plníme Boží vůli po účinném vybídnutí, přece ji plníme dobrovolně a Bůh dobrovolnou poslušností odměňuje dary. Nejednáme-li podle jeho pobídky, činíme tak také podle své vůle a Bůh dobrovolný odpor postihuje tresty. Příkladem může být hřích Adamův, pro něhož byl *strom života* jediným svrchovaným dobrem, Bohem. *Strom poznání dobrého a zlého* byl stvořen a skládal se z bytnosti a nicoty, tedy z dobra a zla. Dobrovolným odvratem od Boha jako pramene života se z Adama stal věrolomník, nepřítel sebe samého, a poznal, že byl dobrý díky své účasti na svrchovaném dobru, že se však svým odvratem od svrchovaného dobra stal zlým. A tak se člověk stal sobě samému hadem a stočil se do sebe stejně jako před ním anděl, ačkoli člověk zhršil právě na jeho radu. Dnes je jedem pro ty, kdo vládnou, že chtějí patřit jen sobě a uzavřít se sami do sebe —

Uvažme také, proč Bůh v ráji zakázal poznání dobra a zla, ne-li proto, aby prvním lidem neposkytl příležitost ke zlému pokušení. My, kteří jsme spadli hříchu, už nutně musíme rozdílit mezi dobrem a zlem zkoumat, abychom pocítili ke zlu nenávisť, a tím usilovněji hledali ztracené dobro.

VII. 3. *Hříchy všech lidí jsou hříchy každého člověka,* protože jsme všichni jedna a táž masa poskvrněná přirozeností. Rozdíl je toliko v tom, že na každého při projevení se hříchu působí jiné vlivy. Jsou to vlivy působící buď zevnitř, nebo zvenčí. Ty první jsou šťávy, které někoho dělají náchylným k tomu, jiného k něčemu jinému, ty druhé buď výchova a příklady, nebo jiné a jiné popudy ke zlému, které se nahodí odjinud. Lidské srdce je schopno všech špatností, naskytne-li se mu čas a možnost (Jr 17,9; Sir 20,21).

K tomu se vztahuje Senekův výrok (4. kapitola O dobrodiní): *Všichni lidé mají všechny chyby, i když se u jednotlivců všechny neprojeví.*¹⁰¹

VIII. Je správné rozlišovat hřích na prvotní a aktuální. Prvotní hřích je neschopnost sama sebe ovládat a vznikl tím, že člověk ztratil vládu nad věcmi i nad sebou, aktuální vznikl přerváním spojení mezi člověkem a Bohem. Protože totiž člověk s pohrdáním odepřel poslušnost tomu, na němž byl závislý, a protože se ani stvoření nemůže samo udržovat při životě, ani člověk nemůže sama sebe žít, aniž by upadal mezi nižší stvoření, která ho rozličně trápí, tahají, honí, souží a rmoutí. Uvažujeme-li dále o všech druzích nepřestí, najdeme přirozené popudy a podněty, které samy o sobě nejsou zlé, je-li jich správně využito. Dokud byl člověk spojen s Bohem, mohl díky síle božského působení vládnout své přirozenosti stejně jako všem stvořením. Po roztržce, vyvolané hřichem, jsme zbaveni tohoto působení, a tak se stává, že podléháme přirozenosti a naše smysly, rozumová schopnost a vůle se dotýkají a chápou pozemských věcí místo božských. Proto se těm, kteří se nezrodili znova, říká *psychikoi*, živočišní, zatímco těm, kteří se znovu zrodili z nového Ducha, se říká *pneumatikoi*, duchovní.¹⁰²

Stručně: Prvotní hřích je blud a zloba, která je nám vrozena, pokažení, které jsme různými důkazy prokázali výše. Je to zloba, která se projevuje v myšlenkách, slovech i skutcích.

Zapamatuj si o něm:

1. *Jako není nic účinnějšího než jeho ničivá síla, tak je sotva něco skrytějšího než jeho přirozenost.* Přece však se dá říci, že je to pokřivení lidské přirozenosti, spočívající v zatemnění rozumových schopností a v náklonnosti vůle ke zlému. O tom výše.

2. *Hřích přechází z Adama na potomky.*

1) *Je jim přičten.* Adam totiž zastupoval veškeré lidstvo, hlavně při tom hřichu, jímž porušil smlouvu, která s ním jako s praotcem lidského rodu byla sjednána (Ř 5,14–16.19).

2) *Šíří se.* Obraz Adamova hřichu je totiž vtisněn každému člověku jako *polypragmosyne*¹⁰³ (tj. všetečnost) vůči zákazům, nedůvěra k Božímu slovu, náklonnost ke lhaní (do té míry, že maličci téměř dříve lžou než mluví), touha popírat vinu nebo ji svádět na jiného, útěk a strach před Božím příchodem. Stručně řečeno, je to jakési odvrácení mysli od Boha. K tomu se totiž dojde bez učitele, ba i vzdor všemu učení. Jako jsou zkrátka zmijí vejce, ačkoli dosud nikoho nezabila, plná jedovatého slizu (kvůli němu se také při každé příležitosti právem ničí), tak i děti mají tento vrozený jed hřichu.

Za prvé se klade otázka, *zda mohl Bůh Adamův hřích přičíst celému rodu.* Odpověď: Vzhledem k povaze závislosti ho dokonce přičíst musel. Není možné, aby po otrávení pramene nebyly otráveny potůčky, aby po jeho vyschnutí nevyschly a po jeho rozbourání zůstaly v klidu. Praskne-li první článek řetězu, spadne celý řetěz. Není možné, aby ze zkaženého semene vyrostla zdravá rostlina.

Námítka: *Bůh však popírá, že by přičítal hříchy rodičů dětem* (Dt 24,16; Iz 31,29.30; Ez 18,20). Odpověď: 1. Proti tomu uvedu jiné svědectví, Ex 20,5. Je tedy třeba obě nějak sjednotit. 2. Tyto hříchy jsou osobní, ale ten, jehož se dopustil Adam, praotec lidstva, byl společný. Přijal dobro, které měl předat celému lidskému rodu, a protože je ztratil, ztratil je pro sebe i pro všechny atd.

Za druhé je tu otázka, *jakým způsobem probíhá toto šíření hřichu.* Odpověď: Je těžké to poznat a nebezpečné vyslovit. Obecný názor je tento: Bůh tvoří duši tak, že ji vlévá, a vlévá ji tak, že ji tvoří. Je ze své přirozenosti dobrá, ale je zbavena světla čili nadpřirozených darů pro vinu prvotního hřichu, která jí byla právem přičtena. A tak se duše v těle zabývá tím nej-

bližším (jako je pokrm, nápoj, plození, majetek), ulpívá na tom, a tím hrubne. Dále se čím dál více kazí příkladem předků i lidí v současné době již zkažených. Tak se k prvotnímu hřichu přidávají ještě tři okolnosti: 1. Bůh jako soudce přenechává přirozenost sobě samé. 2. Přirozenost má sklon za dobrou. 3. Dráždí ji popudy tělesného založení. Tak vězí duše v blátě a bahnu své pokaženosti. Tolik z toho, co se obecně předpokládá.

My jsme ve Světě materiálním řekli, že se duše rozmnožuje odnožením.¹⁰⁴ Ne jako se světlo toliko zažehuje od světla, ale stejnou silou jako duše, které si budují nerozumná těla, a jako duše rostlin, prostřednictvím neodlučitelnosti bytnosti od její původní hybné síly. Z toho poznáváme, jak se šíří hřích. Jako totiž část duše, která se stává odnoží nebo sazenicí nového stromu, nemůže svou přirozeností (a to je první návyk) jednat jinak, než jak si zvykla jednat tam, odkud přišla, tak, protože je duchem otce a matky, dělá na co si zvykla, když byla v těle jejich. Stejně tak vidíme, jak si celá osada, založená z nějaké země nebo města, s sebou přináší ze své vlasti jazyk, mravy, zvyky atd.

Aktuální hřích je myšlená, vyřčená nebo uskutečněná špatnost. Jeho příčiny jsou v nás tři:

1. Bezmyšlenkovitost, neznalost, omyl a náhoda (Lv 4,2).

2. Špatné myšlení nebo scestná obrazotvornost, pohánějící zvrácenou vůlí (Jk 1,14).

3. Cizí přemlouvání a svádění (Gn 3,12.13).

V tom všem je však také dobrovolnost, a proto nemůže být nikdo úplně zproštěn viny.

Třebaže je Bůh příčinou konání, přece není původcem hřichu. Vždyť ani slunce spolupůsobící při každém zrodu, tedy i při zrodu zrůdy, není příčinou zrůd. Tou je vada ústrojí, špatný stav látky nebo náhodná událost, která účinně přičině překáží –

Otázka: *Odkud se bere sladkost hřichu?* Odpověď: 1. Protože přichází z vlastního chtění a má přichuť jednoty. 2. Protože přichází vlastní silou a má přichuť vlastního panství. 3. Protože směřuje k vlastnímu prospěchu a má přichuť dobra.

IX. Není pravděpodobné, že Adam byl v jednom dni stvořen, padl a byl vyhnán z ráje, jak se někteří domnívají. K tomu všemu bylo totiž třeba delší doby. Kromě toho je z Pisma jasné, že sedmého dne, kdy Bůh ustal v díle a těšil se podívanou, bylo ještě všechno předobré (Gn 1,31). Spíše lze věřit, že *Adam byl v ráji čtyřicet dní.* Dá se tak soudit i z toho, že nový Adam, Kristus, zůstal po tolik dní na poušti, kde byl pokoušen ďáblem –

KAPITOLA IV

O obnovení náboženství, čili o novém navázání pout mezi Bohem a lidmi skrze PROSTŘEDNÍKA. O tom, jak byla tato obnova zaslíbena a Zákonem, který byl mezitím dán, předem ukázána

Z dřívějšího výkladu jsme dostatečně pochopili, do jakých béd se dostal lidský rod pádem našich prarodičů. Nejvyšším stupněm bídy je to, že člověk, který tak padl, se nemůže pozvednout sám, ani být pozdvi-

žen jiným stvořením. Nemůže pomoci sobě samému právě tak, jako nemůže sama sebe zadržet ten, kdo padá. Každé jiné stvoření je však omezeno samo sebou, a proto nestačí na vytvoření jiné bytnosti, ani na opravení bytnosti úplně pokazené. Člověk tedy potřeboval někoho jiného, kdo by mu pomohl a vrátil mu to, co ztratil. Následující výklad nás poučí, jaký měl tento pomocník být, jak byl přislíben a v předobrazech ukázán a jak se konečně v čase objevil.

Uveďme tedy následující tvrzení.

I. *Bůh nechtěl pro slávu svého milosrdenství a spravedlnosti padlého člověka opustit.*

1. Kdyby byl totiž uplatnil plnou spravedlnost jako při pádu andělů, zahubil by lidský rod, jehož praotec zhrěšil.

2. Člověk nepadl stejně dobrovolně jako anděl, ale byl sveden. Proto mu Bůh nabídl milost, kterou andělu odepřel. Jasně to potvrzuje zákon o vrátoch a azylu (Dt 19,1-14 atd.). Proto brzy nato slíbil Bůh milosrdenství a často své sliby opakoval.

Z toho jasně vidíme, proč si Bůh přál, aby se do původního stavu nevrátili andělé, ale lidé (Žd 2,16). 1. Poněvadž andělé zhrěšili více, totiž z vlastního podnětu a dobrovolně (Ju 6). 2. Aby dal výstrahu, že kdo je pro jiné podnětem k hříchu, bude hůře pykat (J 19,11).

II. *Nemohl nebo alespoň nechtěl člověka zachránit bez Prostředníka.*

1. Protože roztržka byla skutečná – –

Proto přikázal, aby oběti přinášel jako prostředník někdo třetí (Jb 42,8). A první oběť zabitého beránka nepřinesl po vzniku světa Adam jako hříšník (Zj 13,8), ale sám Bůh, jak vyplývá z První knihy Mojžíšovy (3, 21).

2. Bůh všechno skloubil v jednotný celek, také druhý a třetí svět v člověku (v němž je spojen svět inteligibilní se světem vzniklým z živlů tím, že do tělesné hmoty Bůh shora vdechl nebeskou duši). Proto i svět pravzorový byl nutně s tím obojím spojen, aby všechno tvořilo jednotu (Ef 1,10; Ko 2,9,10).

3. Aby bylo odvráceno první i druhé modloslužebnictví, k němuž došlo v nebi a v ráji. Božské pocty totiž patří jedině nestvořenému a na ničem nezávisějšímu jsoucnu a Lucifer i Adam o ně usilovali neprávem. Proto Boží moudrost obrátila tuto *ataxi*, tj. ne-rád, v *eutaxii*, tj. řád¹⁰⁵, tím, že ustanovila Prostředníka mezi obojím, schopného obojí obsáhnout, který by jak uctíval, tak byl uctíván, který by byl závislý na nekonečnu a zároveň udržoval všechno konečně, jež na něm závisí.

III. *Prostředník měl být jeden, víc jich být nemělo* (1 Tm 2,5).
Jeden stačil.

1. Bůh je přece jeden, jeden je lidský rod, jeden byl Adam, který nás přivedl do záhuby. Proto jeden je i ten, kdo nás obnovil.

2. Kdyby jich bylo víc, navzájem by si překáželi.

3. Jedno *lytron*,¹⁰⁶ tj. výkupné, a jeden příklad stačily pro všechny. Předobrazem toho byl 1. jediný svatostánek a později jediný chrám; 2. v něm jediný obětní oltář; 3. jediný příkrov na schráně svědectví.

IV. *Tím Prostředníkem však nemohl být někdo třetí (ani Bůh, ani člověk), ale bylo třeba, aby měl účastenství na obojím, aby to byl boho-člověk.*
Potvrzují to svědectví Starého i Nového zákona.

Důvody:

1. Bůh učinil všechno pro sebe sama, to je pro svou slávu. Nemůžeme tedy zhrěšit přeháněním, připišeme-li mu i to nejslavnější: Nic z toho, co dělal, nedělal povrchně.

2. Svými díly vyjádřil Bůh sama sebe, především v člověku, kterého stvořil k svému obrazu. Nemůžeme proto nadsazovat, když považujeme člově-

ka za velmi podobného Bohu, a to i nekonečností hlubiny spásy a ztracení.
3. Jestliže člověk padl, padl do propasti, z níž mu nemohlo pomoci žádné stvoření, snad jenom andělé – –

4. Bylo v souladu s Boží dobrotou, že se smiloval a spojil sebe s člověkem a člověka se sebou nejdokonalejším způsobem. A jak, to vyjádřil v Písmu obrazem pána a služebníka, otce a syna, ženicha a nevěsty, manžela a ženy, těla a oděvu, pokrmu a toho, kdo pokrm požívá, stromu a větve, révy a ratolesti nebo sazenice a výhonku.

5. A protože Bůh je Bohem pravdy a svá díla koná v pravdě (Ž 111,8), všechno, co vykládá Písmo o našem spojení s ním, je opravdu tak.

6. Při stvoření dal Bůh člověku podobu svého obrazu, neboť syn je jistě bytnostným obrazem svého otce. Při novém stvoření pak Bůh právě tento svůj obraz vložil do jeho podoby a, jak říká Písmo, do těla.

7. Všechny protiklady ve vesmíru mají z Božího příkazu střed, kde odkládají nepřátelství a přátelsky se setkávají. Na tomto středu se všude podílejí ným, stvořením a Stvořitelem, svatým a poskvrněným, urážejícím a urážedným, soudícím a souzeným. Kde však je takový střed, ne-li v osobě Prostředníka?¹⁰⁷

8. Opak může být zničen jenom svým opakem, a to spojením činného s trpným, protože na dálku nic nepůsobí.¹⁰⁸ Věčná smrt v nás proto mohla být zničena nebo pohlcena jen věčným životem, jehož pramenem je Bůh; jinde jsou toliko potůčky života.

9. Pekelné království, kde plně vládly temnoty, mohlo být zdoáno jen záplavou z pramene světla, který není nikde jinde než v Bohu.

10. Pomocník lidského rodu musel být větší než člověk, protože člověk, který předtím padl s veškerým potomstvem jako strom se všemi svými větvemi a listy, nemohl povstat. Anděl pak nebyl větší, ale stejný, stvoření jistě rozumné, ale potřebující samo pomoc. Musel to tedy být Bůh. *Ovšem Bůh nesoucí v sobě člověka* (jak říkali Augustin a staří¹⁰⁹), zrozený stejně jako my z ženy, aby se pro nás stal živým pravidlem a naučil nás žít. Ukázal nám jakési osobní rozumové schopnosti, vůli, síly a snahy, v nichž zobrazil naše, a tím, že napravil své, napravil i naše. Jako když říkal ze strachu před kalichem utrpení: *Otče, může-li to být, ať mě mine tento kalich*. Tohle byla lidská vůle. Aby však ukázal, že je třeba podříditi jí vůli Boží, dodává: *Ale ať se stane ne jak já chci, ale jak chceš ty, Otče*.¹¹⁰

11. Člověk je jakýsi prostředek mezi Stvořitelem a stvořením: prvnímu slouží, druhému vládne¹¹¹ a podílí se na podobě obou. Kristus je rovněž prostředníkem, a to mezi Bohem a lidmi, protože se podílí na obojí přirozenosti. Musel být opravdu a bytnostně Bůh a zároveň opravdu a bytnostně člověk.¹¹²

12. V Prostředníku konečně muselo být všechno dokonalé, plnost všeho (Ko 1,19), proto také přirozenost stvořená i nestvořená, časnost i věčnost, vázanost na místo i všudypřítomnost, jednota i mnohost. V obnoviteli Kristu tedy musela být jednota, dvojílost i trojítost. Jednota osoby, dvojílost přirozenosti a trojítost úřadu. Čili jedinec složený ze všech protikladů: nestvořeného i stvořeného, nesmrtelného i smrtelného, svatého i hříšníka atd. Byl složen z protikladů, všechny však svedl do středu (a tak převedl dvojčlennou roztržku v pevný svazek tří).¹¹³

Musel to být Bůh:

1. Protože člověk padl. Když něco upadne, musí se ten, kdo to chce zvednout, sklonit, uchopit to a sevřít v ruce. Činné se musí spojit s trpným.

2. Aby mohl potřit smrt podle slov Písma: *Budu tvou smrtí, ó smrti* (Oz 13,14¹¹⁴). Tak totiž mluví Bůh Hospodin.

3. Bylo třeba takového Vykupitele, který by poslušností usmířil uraženou spravedlnost, a tak ji provždy navrátil zpět (Da 9¹³).

4. Musel vědět, chtít a moci více, než na co stačí stvoření, aby mohl pomoci slabosti, nevědomosti a nedostatku vůle všech lidí. Vědět, chtít a moci více než stvoření však může jen ten, kdo je více než stvoření, tedy sám Stvořitel, protože mezi těmi dvěma není prostředek. A přece se Prostředník musel podílet na přirozenosti obou.

Musel se stát člověkem:

1. Protože Prostředník má
  - 1) ve všem znát obě strany, aby sblížoval,
  - 2) oběma stejně přát a žádné nestranit,
  - 3) být oběma stejně blízký a milý, aby mu obě důvěřovaly.

Tak Bůh ze své strany – (Iz 42,1)

2. Protože jsme nemohli snést Boží majestát, neboť je to oheň, který vše pohlcuje (viz Dt 18,16.17.18.19¹⁶).
3. Aby měl čím splnit svůj úkol, to znamená, 1. aby měl co obětovat; 2. aby mohl viditelně poučovat slovem a příkladem; 3. aby byl viditelným soudcem. *Kristus se stal člověkem* (mimo jiné) proto, aby nás snáze všechno naučil (Augustin, svazek 6, str. 141¹⁷).
4. Aby mohl zemřít podle slov Písma: *Smrtí zemřeš*. (Bylo to řečeno hříšníkovi, podstoupit to však musel ten, kdo vzal hříchy všech na sebe.)
5. Bůh se musel stát člověkem, aby ukázal, jak vysoké místo zaujímá lidská přirozenost mezi ostatním stvořením.
6. Musel přijmout samu lidskou přirozenost, která měla být osvobozena.
7. A aby se žádné pohlaví necítilo opomenuto Stvořitelem, stal se mužem a byl zrozen z ženy.¹⁸ (Augustin. Na tak velkou věc totiž nestačilo žádné stvoření.)
8. Aby jediný člověk mohl ukázat, jací by měli a neměli být všichni. Mezi lidmi však už nikdo nebyl bez viny, a tak se sám Bůh uvolil stát se člověkem a dát lidem příklad, jak ho má člověk napodobit.

Tento Prostředník musel být člověk *bez hříchu, svatý, neposkvrněný:*

1. Protože člověčenství, poskvrněné hříchem, by nebylo příbytkem hodným takového obyvatele.
2. Oběť sama hříchem poskvrněná by nebyla hodna být obětí za hříchy (Žd 7,26).
3. Nebyl by dokonalým příkladem nového člověka stvořeného podle Boha.

4. Prostředník musel být semenem ženy, tedy člověkem bez lidského otce, kterého počala a porodila panna (Gn 3,15; Ga 4,4), protože hřích přišel prostřednictvím ženy. Musel však být počat bez hříchu, tedy bez možnosti zhřešit a bez žádosti. Měl být novým Adamem, protože měl obnovit, tedy jakoby znovu stvořit pokazenou přirozenost. Neměl však být Adamem stvořeným z ničeho nebo ze žvlů, měl být pravým člověkem a podobat se nám ve všem kromě hříchu, aby učinil všechno svatým.

Bylo to předem ukázáno: 1. Na měděném hadu bez jedu, zneškodňujícím jedovatá kousnutí jiných hadů. 2. Na obětech bez vady a poskvrny. Při všech obětech se totiž vždy co nejpečlivěji dbalo, aby zvíře obětované Bohu za hříchy nebylo slepé, chromé, postižené svrabem nebo nějak znetvořené. 3. Na bezúhonných kněžích (Lv 21,18) –

Neměly to však být podle dvou přirozeností také dvě osoby, nýbrž spojením obou podstat osoba jediná.

1. Aby dílo věčného vykoupení bylo společné a nedílné.
2. K obnově mohlo dojít jen skrze Boha, ale Bůh ji chtěl uskutečnit jen prostřednictvím člověčenství, aby byl dán 1. jistější doklad znovuspojení:

2. jasnější příklad napodobení; 3. pevnější záruka trvalosti. Proto došlo ke spojení v osobě Prostředníka, který nás 1. znovu sjednotil; 2. znovu poučil, jak lépe poznávat; 3. posvětil a posílil. A jako se to stalo v tomto člověku Ježíši, tak dochází k obnově u všech, totiž 1. vtělením Boha; 2. novým vlitím nadpřirozeného světla; 3. znovuzrozením –

V. Prostředníkem neměla být celá Trojice, ani první nebo třetí osoba, ale osoba prostřední, Syn:

1. Aby v Trojici nebyli dva Synové, jeden zrozený ve věčnosti a druhý milostí v čase. A protože bylo nevhodnější, aby prostřední osoba v Trojici byla rovněž prostředníkem mezi Bohem a člověkem. V 7. a 8. verši 67. žalmu se třikrát opakuje slovo *Bůh*, ale uprostřed se přidává *náš*, protože s námi se spojila osoba prostřední.

2. Protože padlí andělé byli z kůru Věčné moudrosti Božího Syna a na jejich místo nastoupili lidé stvoření rovněž k jejímu obrazu, zalíbilo se svatě Trojici v tom, aby se právě ona osoba ujala věci svého stvoření.

3. Protože Syn byl už dříve prostředníkem mezi Otcem Stvořitelem a stvořeným světem a všechno bylo stvořeno právě skrze něj (J 1). Proto musel po přervání jednoty mezi Bohem a člověkem přijmout člověčenství, 1. aby ve své osobě znovu spojil člověka s Bohem; 2. aby účasti na naší přirozenosti byl člověk z lidí a u lidí právě tak, jako byl dříve Bůh z Boha a u Boha (J 1¹⁹). 3. Aby nadále sám na sobě dával příklad ve všem, čeho bylo k zachování této jednoty třeba, příklad dokonalé viry, poslušnosti a odevzdanosti bez přerušení a konce.

KRISTUS je tedy přeslavným Prostředníkem nejen jako přimluvce, vždyť přimluvit by se mohl i pouhý skutečný člověk, jako se přimlouval Abraham za Sodomské nebo Mojžiš za Izraelské atd., nebo tlumočník, jako Mojžiš a anděl (Jb 33,23), ale i jako spojovatel díky totožnosti obojí přirozenosti. A to jak ve vztahu k příčině, tak i k účelu a cíli: aby se totiž Bohu vrátila jeho čest, člověku pak jeho spása.

Za celou věčnost nebylo na nebi a na zemi slavnější účasti 1. na všem, co na nebi a na zemi je; 2. na největších protikladech (věčnosti a časnosti, nevinnosti a hříchu, životě a smrti); 3. na slavnějším cíli, aby se totiž všechno znovu spojilo.

VI. Příklad Prostředníka, který měl napravit následky pádu, byl přislíben, a to třikrát trojí:

- I. příchod obrazný,
- II. skutečný a osobní,
- III. zástupný, prostřednictvím vyslanců, svědectví a pečeti, potvrzený Duchem svatým.

My se však tímto rozlišením nebudeme zabývat. Jen se podíváme, jak všechno to, čím Kristus byl, co učil, trpěl a konal, bylo od stvoření světa předpověděno a v předobrazech ukázáno dříve, než přišel:

1. Přímými výroky a výslovnými sliby.
2. Zákonem a proroky.
3. Obřady a předobrazy.

Ad 1. Připomíná se pět nejslavnostnějších zaslíbení, daných

- Adamovi (Gn 3,17),
- Abrahamovi (Gn 12,3),
- Jákovovi (Gn 49,10),
- Mojžišovi (Dt 18,15) a
- Davidovi (2 S 7,2¹²⁰).

Poznámka: V těchto jednotlivých zaslíbeních je v podstatě shrnuto všechno, ale stupňovitě, poslední sliby jsou úplnější než dřívější. Adamovi bylo slíbeno semeno ženy, Abrahamovi semeno, jemuž budou blahofečit ná-

rody, Jákobovi, že semeno bude z pokolení Judova, Davidovi, že z jeho semene vzejde král, Mojžíšovi, že bude velkým prorokem atd.

V prvním slibu bylo Adamovi naznačeno:

1. že pád bude napraven v utkání s ďáblem;
2. že Mesiáš bude při této srážce trochu trpět;
3. že však ďábel bude úplně potřen.

V druhém slibu poučil Bůh Abrahama.

1. že vrátí ztracené požehnání;
2. že se účast na tomto požehnání rozšíří na všechny národy země.

Ve třetím řekl, že Mesiáš bude vládnout všem národům.

Ve čtvrtém, že tento Mesiáš bude druhý Mojžíš, to znamená,

1. že vzejde ze středu bratří, že to tedy bude pravý člověk, náš bratr;
2. že pro svůj lid pohrdne královskými rozkošemi a že půjde na poušť;
3. že mocně osvobodí svůj lid;
4. převede ho přes Rudé moře;
5. potopí faraóna;
6. dá nový Zákon;
7. převede lidi přes poušť světa do nebeské vlasti;
8. ale ne jinak, než svou i jejich smrtí.

V pátém slíbil Davidovi:

1. že Mesiáš vzejde z jeho ledví (v. 12);
2. že však bude zároveň Synem Božím (v. 14²²); až do té doby se totiž Bůh Otcem nenazýval, od tohoto místa se však musel začít odvíjet rodokmen jeho Syna);
3. že jeho království bude třeba upevnit (tím se mlčky naznačuje, že má mít nepřátele a že bude muset bojovat jako David);
4. že bude potrestán za hříchy (ale jiných);
5. že Bohu vybuduje dům, to je církev;
6. že bude panovat na věky (Ž 2¹²²).

Takové sliby pak Bůh potvrdil 1. přísahami (Gn 22,16; Žd 6,13); 2. obřady, obřízkou¹²³ a velikonočním beránkem; 3. různými obrazy a podoběnskými, o nichž bude brzy řeč.

Ad 2. *Dal mravní zákon a přikázal, že každý má pod trestem zlořečení ze všech sil usilovat o svatost.*

Na tom je vidět, že Bůh vyžaduje i od hříšných stejnou poslušnost, jako by byli bez viny (svědectví je v Písmu plno), a to k trojímu účelu:

1. Aby lidé poznali svou přirozenou povinnost, jako poznávají v zrcadle svůj obraz.
2. Aby tím, že zkoušejí, co dokáží, poznali, na co nestačí, a zděšeně se vrhli k nohám milosrdenství. (Přikazuje to, co je pro nás nemožné, abychom poznali, co máme žádat a čekat od jeho milosrdenství.)
3. Abychom se, obnoveni jeho milosrdenstvím, stali opatrnějšími a se strachem a bázni pracovali na své záchraně. K tomu nemůže být člověk přiveden jinak, než když ho předtím porazí blesk Zákona.

Příměry: Hýřil není zbaven zákonů umírněnosti proto, že si zvykl opijet se, a tak ztratil schopnost zachovat správnou míru. Má se však v něm tak obnovovat smysl pro povinnost, aby se vzpamatoval, poznal, zastyděl a hledal léky atd. Je dobré vystavit nemocného zkouškám, aby podle jejich působení poznal svou nemoc a začal se starat o léky.

Závěr: Stejně užívá Bůh i Zákona, aby obnovil naše srdce.

Ad 3. Kristova tajemství nastínil Bůh také prostřednictvím *obrazů a obřadů*. Stavěl těm dávným lidem před oči to, co by samo o sobě mohlo představovat bohoslužbu, kdyby to nepřivedlo mysl k mystickým úvahám. Byly to totiž stíny budoucího Krista (Ko 2,17; Žd 10,1.2) a s ohledem na to byly

obřady prohlášeny za věčně platná ustanovení (Ex 12,14.24; Žd 10,4). Podívejme se tedy, jak si Boží moudrost hrála s lidskými syny.

Na jiném místě si povíme, proč všechny *oběti* i obřady při nich byly přebobrazem Kristovy oběti. Oběti byly smírné a děkovné. Nejobvyklejší byla ve všech dobách obětí zápalná, již oheň celou spaloval ve vůni Hospodino-va odpočinku (Gn 8,20; Jb 42,8; Lv 19¹²⁴). O jejím významu srov. Ef 5,2 a Žd 10,8–12.

Bůh přikázal spalovat obětiny ohněm, protože oheň je nástroj přírody, který všechno složené rozkládá na jednoduché prvky, ty po rozložení čistí a znovu předává prvotní podstatě.

Z oběti za hříchy se odevzdával Bohu jen tuk, všechno ostatní se spalovalo zvlášť. Znamenalo to, že *duše se má chránit neporušená pro Boha a tělo změnit v popel, aby znovu ožilo čisté a zářící.*

Je zjevné, že Kristus bral ohled na všechny předobrazy staré smlouvy, ve výzdobě chrámu a posvátných úkonech, oltářů, kněžích atd. z těchto důvodů:

1. Muselo to něco znamenat, protože svrchovaná Boží moudrost nedělá nic nadarmo. Co to ale mohlo znamenat, ne-li Krista?

2. Boží přikazy byly zevrubné. Bůh udával počet, míru a váhu jednotlivých součástí (jako při stavbě Noemovy archy, Mojžíšovy svatyně nebo Šalomounova chrámu), aby se v tom nic nedělo podle úsudku lidského rozumu. Což je možné, aby nebylo skryto nějaké mystérium ve věcech, jež Bůh člověku, kterému jinak svěřil všechno, svěřit nechtěl? A s tak přísným nařízením, aby se nic nestalo jinak? Jistě ten, který chtěl, aby viditelné a přítomné věci byly předobrazy, podobami a předebrami věci neviditelných a budoucích (jak nás učí celá příroda), si tím přál předznamenat něco, co nebude dílem žádného člověka, ale dílem jeho (Boha). A to dílem plným harmonie, zcela duchovním, utvářeným tak, aby se mu v něm zalíbilo. Chtěl totiž v obraze ukázat živý chrám, který chtěl naplnit slávou svého božství a v němž chtěl uzavřít smír s lidmi. (Viz Ex 25,9.40 a 1 Pa 28,11.19.)

3. Směřují sem výslovná svědectví Nového zákona.

Ale i Starého, například zákaz požívání krve (Lv 17,11.12): *V krvi je život těla a já jsem vám ji určil na oltář k vykonávání smírných obřadů za vaše životy*, protože jedině krev získává životu smír. Proto jsem řekl: *Nebudete jíst krev*. Hle, proč bylo ve Starém zákoně zakázáno jíst krev. Nikoli proto, že by byla sama o sobě špatná (je totiž pokladnicí života), ale proto,

1) že duše dobytčat je v jejich krvi, a Bůh nechtěl, abychom se živili nerozumným duchem;

2) pro tajemství vykoupení. Kvůli němu určil Bůh krev na oltář a nechtěl, aby se toto tajemství zatemnilo tím, že by se používala k profánním účelům. Stejně tomu bylo s posvátnou masťou a kadidlem, kterých se pod trestem vyobcování nesmělo používat pro jiné než posvátné účely. Důvod byl stejný (Ex 30,33);

3) Bůh však určil krev pro oltář jako smírní obětí za život s tím přemoudrým záměrem, aby se lidé naučili, že smrt, kterou způsobují hříchy, lze překonat jen důslednou nápravou života. Tu lze očekávat z užívání krve, v níž je život. Protože však šlo o věčnou smrt, mohla nám věčný život vrátit jen krev toho, který je sám věčný život (J 1,4 a J 5,20). Jedině ten mohl lék proti věčné smrti poskytnout.

Na tomto základě lze také jasněji pochopit šestou kapitolu Janova evangelia a celý smysl svátostí.

Je však z toho zřejmé i to, *proč už nás víc neváže zákaz požívání krve*. Je to tím, že dovršená pravda odstranila obraz, tělo stín. Stejně je tomu s masťou a kadidlem.

4. Viru posiluje i to, že bylo s bližícím se Kristovým příchodem božským řízením zrušeno všechno to nejdůležitější, jako schránka s přikrovem a cheruby, posvátný oheň, urim a tumim, tj. posvátné losy zjevení a pravdy,¹²⁵ prorocký duch. Ostatní, jako chrám, oltář atd., bylo zrušeno brzy nato, aby se lidé po odstranění předobrazů naučili hledět vstříc pravdě, která již přicházela. Vždyť stejně jako před vycházejícím sluncem ustupují a skrývají se hvězdy, tak tomu muselo být také tehdy, když nás navštívil ten, který vycházel z výsosti (L 1,78).

1. otázka: *Proč si Bůh před Kristovým příchodem vyvolil za viditelnou církev jediný národ?* Odpověď: Na svědectví jednoty církve na celém světě, která má po všechny věky trvat v nebesích.

2. otázka: *Proč tam v celé zemi byl jen jediný chrám?* Odpověď: Na svědectví toho, že je jen jeden Bůh celého světa (aby nebylo možné upadnout do modloslužebnictví, které tehdy mezi národy sílilo).

3. otázka: *Proč byl v chrámě jen jediný oltář k obětem?* Odpověď: Na svědectví toho, že je jen jediná smířící oběť za lidský rod, jediný Prostředník mezi Bohem a lidmi, aby nebylo možné vymýšlet si jich více.

Poznámka: Obecně se říká, že obřizka byla ustanovena proto, aby se jí Abrahamovo potomstvo odlišilo od jiných národů. Protože však z Božího příkazu nebyli obřezáni jen Abrahamovi synové, ale i celá jeho domácnost, později i ti, kteří přišli k Izraelským odjinud, nebyla to hlavní příčina, jinak by znamení mátló. Spíše chtěl asi Bůh naznačit, že se každý, kdo se bude chtít přidržet Krista, bude muset znovu narodit a obřezat se od svého těla.

Z toho všeho snadno vidíme:

1. Jak pravdivé bylo to, co řekl o Kristu apoštol v 13. kap. Listu Židům: *Kristus je tentýž dnes i včera i navěky.*¹²⁶ On se totiž

- 1) vtělil hned na začátku a byl nazván semenem ženy (Gn 3¹²⁷);
- 2) žil mezi lidmi a v lidské podobě se lidem ukazoval;
- 3) učil, usvědčoval ze lži, utěšoval, konal zázraky, posiloval ty, které posílal (L 11,49; 1 Pt 1,11);
- 4) rovněž byl zabit od počátku světa, totiž v ráji v beráncích;
- 5) znovu povstal vírou v Adamovi;
- 6) vstoupil na nebesa a své věrné táhl za sebou, když je přijímal do nebe při jejich smrti, nebo také za jejich života, jako Elijáše a Henocha;
- 7) sesílal Ducha svatého a udílel jeho dary, například sedmdesátí starším, Eldadovi atd.

2. Kristus je vskutku pro naši nápravu vším (τὸ πᾶν), jako jím byl při našem stvoření. Jím jsme totiž byli všichni stvořeni, on nás osvěcuje, když přicházíme na tento svět, on nás přitahuje k lásce ke všemu dobrému, co kde na světě je. Od něho přijímáme životní síly, protože on je život všech.

Právě tak při znovuzrození jsme jím

- 1) osvěcováni;
- 2) přitahováni k sladkostem, ke svému pokrmu a maně¹²⁸;
- 3) nabýváme sil. (Beze mne nezmůžete nic.)

VII. *Prostředník musel mít trojí úřad: smířící úřad kněze, učitelský proroka a úřad královský či pastýřský.*

Nutnost tohoto trojího úřadu se dá vyvodit:

1. Ze tří duševních schopností, totiž schopnosti chtít, znát a mocí konat dobro, jejichž ztrátu bylo třeba nahradit. 1. Protože jsme upadli do hříchu, což je nejhorší zlo, a odvrátili se od dobra, musel smířící oběť přinést kněz.
2. Protože jsme propadli pomatení mysli, musel nás lépe poučít prorok. 3. Protože jsme ztratili síly ke konání dobra, musel nás posílit a řídit král. Z toho vyplývá jeho trojí povinnost: 1. odčinit viny; 2. poučít, jak se před nimi v budoucnu chránit; 3. řídit.

Aby se pro nás stal

lytron, tj. výkupným,
zrcadlem nebo pravidlem,
štitem.

2. Způsob pádu to zřejmě vyžadoval.

Adamův pád porušil Boží obraz v člověku, to je právě ono *vědět, chtít, vůli* obrátil ke škodlivým věcem; 3. dopustil se toho, co nebylo dovoleno. To mělo tyto důsledky: 1. otevření očí, to znamená poznání bludu; 2. nechuť k sobě; 3. odpor vůči Bohu a útek před jeho soudem. A to troji trvá ve stále větší míře až dodnes a táhne to za sebou svůj trest. Ten je troji: 1. zaslepení mysli; 2. zatvrzelost vůle; 3. odvrácení se od pramene života a obojí v budoucnu zjednat nápravu, nutně musel být naopak lék: že totiž ten, kdo měl hal na sebe (na svůj rozum, vůli a síly) a plně se odevzdal Bohu. Toho nebyl na zemi nikdo schopný (protože závislost na Bohu byla přerušena), a proto musel přijít někdo, kdo by nás znovu spojil s Bohem tím, že by sloučil obě přirozenosti při vtělení. Kdo by v našem těle čili mase

- 1) odčinit naše viny dobrovolnou obětí;
- 2) příklady a příkazy nás naučil jednat obezřetleji;
- 3) chránil nás svou mocí a vedením svého Ducha před novými pády.

3. Úkol, který bylo nezbytně nutné svěřit Mesiáši, byl troji: 1. Spojit znovu lidský rod s Bohem (Ef 1,10 a 2,12), a to nebylo možné bez smíru. Musel být tedy *knězem*. 2. Naučit nás jednat obezřetleji, a to nebylo možné bez poučování (J 18,37). Musel být tedy *prorokem*. 3. Udržet již vše v pořádku vhodným řízením, vedením a ochranou. Musel to tedy být *pastýř* nebo *král* (Sk 10,42). To bylo nutné proto, že pád přerušil *jednotu s Bohem, pravdu v Bohu a dobrotu v něm*. A tak potřeboval člověk vyhnáný z ráje,

- 1) aby se od vchodu do ráje vzdálili cherubini;
- 2) aby mu byla ukázána cesta, která tam z pouště světa vede;
- 3) aby mu byl umožněn vstup a poskytnuta ochrana.

Proto se Prostředník nazývá *cesta, pravda a život* (J 14,6). *Cesta*, abychom se navrátili k Bohu, *pravda*, abychom dále nebloudili, *život*, abychom byli naplněni a vedeni Duchem života. A Jan mu ve stejném smyslu říká *slovo, světlo a život* (J 1,1). Dábel chce totiž ve své závisti napodobit Boha a vybudovat si království. A protože je nemůže vytvořit z ničeho (chybí mu totiž všemohoucnost), buduje z něčeho, tedy z Božích děl. Aby se zdálo, že jich užívá ne jako cizích, ale jako svých, snaží se vymyslet nové ideje věcí. A protože úplně nové formy vymyslet nemůže (nekonečnost Boží moudrosti všechno vyčerpala a cizím bohům nenechala žádnou slávu), alespoň přetváří dřívější. Protože však ty dřívější Boží formy jsou nejlepší, není možné, aby je přitom neznetvořil. Mění je totiž k podobě své zvrácenosti tím, že

věci { rozpojuje,
přibarvuje,
a tak kazí, } aby je učinil { zmatené,
naličené,
škodlivé.

Právě tak lidi { odtahuje od jednoty do mnohosti,
ohlupuje podstrkáváním pravděpodobného za pravdu,
vrhá do záhuby.

Proto přichází Opravovatel (Věčná moudrost), aby znovu opravil a vrátil věci k jejich počátkům. Proto se stal

cestou: vede všechno k Bohu, a tak všechno spojuje;
pravdou: odstraňuje pokrytectví, a tak ve všem odkrývá pravdu;
životem: naplňuje vše radostí, klidem a blahem.

Sem patří i to troji, co svěřil svým zástupcům: *slovo, klíč a svátosti*¹²⁹. Oni

slovem učí, klíči řídí, svátostmi spojuje 1. věřící s Kristem; 2. věřící mezi sebou; 3. viru se zaslíbeními; 4. duše proti pokušením; 5. život s milostí a slávou; 6. zkrátka nebe i zemi. Svátosti jsou totiž svou látkou pozemské, svou formou a účelem nebeské.

Tento Kristův trojí úřad byl předznamenán přímo v uspořádání svato-stánku a později ještě jasněji v uspořádání chrámu (jehož vzor poslal Bůh tajně, tedy nikoli bez tajemství, Davidovi, 1 Pa 28,19¹³⁰). Chrám měl totiž tři části. První, vnější, pro lid, kde předčítali lévijci a kněží vykládali zákon Boží a kde se udělovaly almužny (J 8,20). Odtud se vystupovalo po 14 stupních do střední části, která patřila kněžím; říkalo se jí svatá nebo svatyně. Tam byl obětní oltář a stoly pro obětní chleby. Odtud se zase stoupalo po 12 stupních do velesvatyně, v níž byla schrána smlouvy a cherubové. Tam směl vstoupit pouze velekněz o velikonočních s krví zvířat, obětovaných za lid, a to jen ve velekněžském rouchu. Brána první části byla vysoká padesát, prostřední sedmdesát a nejvýše položené části devadesát loktů. Všechny byly obráceny k východu. To se naplnilo v Kristu. Ten totiž žil nejprve mezi lidmi, zachovával celý Zákon, učil a konal dobro a zastával tuto povinnost po celý svůj život. Potom svým ukřižováním splnil povinnost kněžskou a dílo vykoupení dokonal svou krví. Mocí té krve pronikl do velesvatyně, vstoupil na nebesa a tam se ujal vlády. Neodešel z ní, jak to v předobrazu dělával velekněz, protože jedinou obětí spasil na věky své věrné a byl vyzván, aby usedl po pravici Boha, řídil vyvolené a vládl nad nepřátele (Zj 5,9.12; Žd 1,3 a 9,15).

Totéž naznačoval trojí Boží zákon: 1. obřadní byl totiž předobrazem Kristova kněžství; 2. mravní jeho úřadu prorockého; 3. soudní královského. Dále trojí výroční slavnost.

1. *Hod beránka* naznačuje Krista jako kněze, který si svou krví získal lid a vysvobodil ho z ruky pekelného faraóna, kterého utopil v Rudém moři své krve.

2. *Svátek týdnů* je předobrazem Krista jako našeho zákonodárce, který nás, svůj vyvolený lid, učí svatému životu.

3. *Slavnosti stánků* ho ukazují jako našeho krále, který nás, vykoupené a posvěcené, už řídí a chrání a vede přes poušť tohoto světa do nebeské vlasti.

NB. Toto trojí dobrodíní, poskytnuté izraelskému národu (z něhož měl vzejít Mesiáš), bylo tak velké, že žádný jiný národ nikdy nic podobného nepotkalo. Žádný jiný národ nebyl tak osvobozen, žádný nikdy nepřijal z nebe Zákon ve viditelné formě, žádný nebyl po čtyřicet let zázračně živ. (Tato dobrodíní velkolepě vyzdvihuje sám Bůh, srov. Dt 4,32.33.34 a 29,5.6.) Je tedy třeba věřit, že se to nemohlo stát bez příčiny, ale jako předobraz toho, co se skutečně mělo v budoucnu stát. Totiž 1. vykoupení z pekelné poroby; 2. rozšíření Kristova učení pomocí nebeského ohně, Duchu svatého; 3. zázračného zachování církve na poušti světa, než přijde do nebeské vlasti.

Kristův úřad prorocký předpověděl správně Mojžiš (Dt 18, 15–19). Když totiž Izraelci žádali, aby k nim Bůh nemluvil ve své velebnosti, z mraku a ohně, aby nezemřeli, řekl Bůh Mojžišovi: Správně promluvili. Povolám jim proroka z jejich středu, jako jsi ty, a vložím svá slova do jeho úst (jako jsi ty, to znamená skutečného člověka, protože nejsou s to unést velebnost nezastřeného božství).

Tady je nutné si všimnout, že pokud se prostřední božská osoba, Kristus, nazývá budoucím Prostředníkem, který měl všechno napravit a uvést do bývalého stavu, nevylučuje se tím Otec ani Duch svatý z účasti na díle obnovy. Apoštol Pavel (Ga 4,4–6) výslovně učí, že *Bůh poslal jako vykupitele*

svého Syna, abychom získali právo synů. Do srdcí synů však poslal svého Duha, volajícího Abba, to je Otče! A to naprosto odpovídá i skutečnosti, neboť jako jsme se sami nemohli stvořit, tak ani přetvořit. K obojímu je třeba nedoucnosti. Vzhledem k minulosti byla tato moc nutná z hlediska minulosti i budoucnosti šlo o to, abychom se po dokonalém očistění uchodary zahrnuje celá svatá Trojice: Otec tím, že nás stvořil, Syn tím, že nás obnovil, Duch tím, že nás nadále chrání (1 Pt 1,5).

Sem patří i předobraz *schrány smlouvy*, která byla znamením Boží přítomnosti (proto se jí také připsuje jméno Hospodinovo; srov. Nu 10,35; 1 S 6,5; Ž 132,5). Navenek byla jedna, obsahovala však trojí: desky Zákonu, Áronovu hůl a nádoby s manou jako zjevné podobenství Boha *Otce*, který vládne právem majestátu a svazuje svá stvoření zákony, *Syna*, který se stal člověkem a měl být ustaven navěky knězem místo Árona, a *Ducha svatého*, který poskytuje Božím synům manu svých útěch.

KAPITOLA V

Jakým způsobem se to všechno naplnilo v JEŽÍŠI NAZARETSKÉM a jeho působením

V předešlé kapitole jsme viděli, jaký musel být Prostředník, který měl obnovit padlý lidský rod, a že takový Prostředník byl světu slíben a v různých předobzích a podobenstvích předem ukázán. Rozhlédněme se teď očima své mysli a podívejme se, na koho pod nebem či na nebi se hodí všechno, co bylo předpověděno. Nebo, dáváme-li přednost kratším cestám, poraďme se s Božími výroky a hledejme v nich toho, po němž toužíme. Odpověď bude snadná: *Pod nebem není jiného jména, zjevného lidem, jimž bychom mohli být spaseni, mimo jméno Ježíš¹³¹*. Podobně: *Všichni proroci dosvědčují, že se v jeho jménu odpouštějí hříchy¹³²*, atd. Uveďme následující tvrzení.

Ježíš Nazaretský, syn Mariin, ukřižovaný za Pontského Piláta, je tím Obnovitelem lidského rodu.

[Jak lze tento předpoklad potvrdit důkazy, viz v Hugoňu Grotiovi, od str. 48 do 61.¹³³]

V Písmu najdeme na mnoha místech doklady:

1. Všechno, co bylo předpověděno, se na něm naplnilo, jak v osobě, tak i ve skutcích a utrpení. To by se dalo snadno doložit na základě srovnání předpovědí ve Starém zákoně a doplnění ze Zákona nového. Jestliže někdo dosud nevěří, ať nám navrhne někoho jiného, na němž by se všechno splnilo ve větší úplnosti, nebo ať ukáže něco, co se mělo s Mesiášem stát a s tím naším se nestalo.

2. On sám hned na začátku vydal svědectví, že proto přišel (L 4,18.19.21).
3. Když dlel na zemi, nedělal po celý život nic jiného, než že *svým učěním, svými skutky a svým utrpením* napravoval, co bylo pokazeno.

Učením vracel vše k počátkům, například Zákon (Mt 5 a 6), manželství (Mt 19¹³⁴). Tím, že ve všem hledal to podstatné, ve skutcích lásku jako jejich zdroj, učil ve skutečnosti metafyzice, prvotní moudrosti a nejjednodušším axiomům.

Na počátku (světa) nebyly žádné obřady, ale poslušnost v Duchu a v pravdě. K tomu také ve svém učení směřoval.

Napravoval svými skutky, které činil jak na sobě – a ty nebyly ničím jiným než nejskvělejšími ctnostmi – tak na jiných. Jiné uzdravoval, léčil, posiloval, nikomu nikdy neukřivdil ani neškodil.

Svým utrpením napravoval tak, že nedbal na svůj prospěch a usiloval jen o všechno nebeské, duchovní a věčné. Proto upadl v nenávisť, nepřátelství a pronásledování světa a musel a chtěl podstoupit dokonce smrt.

4. Dovědčuje to i skutečnost, kterou často předpověděli proroci, že totiž bude přijat i pohany. Patriarcha Jákob mu nepřičítá jen toto znamení, ale zároveň říká v těchto slovech i jeho jméno (Gn 49,10): *Šiloh we-lo jiqhat 'anim – Mesiáš, za nímž půjdou národy*. V hebrejštině jsou tam totiž čtyři slova a jejich počáteční písmena *J Š W* dávají přímo jméno *Ješu'a*, to je Ježíš.

5. To, že nás Kristus znovu navrátil do rajskeho stavu, může ukázat také jasná paralela mezi Adamem starým a novým, poněvadž právě Kristus je nazýván *novým Adamem*, skrze něhož se už nemáme stát lidskými syny a pravými potomky Adama, ale syny Božími a pravým Božím pokolením¹³⁵ –

První, starý Adam porušil

1. *obecnost* všeho tím, že způsobil roztržku;
2. *jednoduchost* tím, že z jediného prostého poslušnosti vrhl sebe i nás do bludiště;
3. *dobrovolnost* tím, že sebe i nás uvrhl do poroby.

Nový Adam tedy nezbytně musel

1. uvést světový řád opět do stavu jednoty;
2. vyvést všechny z bludiště k jedinému potřebnému;
3. všemu ztotočenému vrátit svobodu.

To všechno Kristus poskytl

1. svou osobou;
2. svým učením;
3. svými skutky a svým utrpením.

Neboť jeho osoba ve své plnosti zahrnuje všechny krajnosti¹³⁶, a to s největší prostotou a ve věčném souladu. Ve svém učení nám oznámil všechno (J 1,18), co slyšel od svého Otce (J 15,15), a to bez nejasností, aby to mohli v podobenstvích pochopit i prostí lidé. To proto, aby Bohu přivedl dobrovolné ctitele. Svými skutky konečně učil všeobecnosti, protože na svých cestách prokazoval dobro všem (Sk 10,38), zval k sobě všechny (Mt 11,28) a přikázal, aby milost vykoupění byla všem zvěstována (Mt 28,19,20). Činil to bez okázalých obřadů, moci svých slov a účinností modliteb. A to všechno z lásky, dobrovolně, se svrchovanou ochotou, aniž by čekal na upomínání nebo prosby atd.

2. V ráji nebyly ani neměly být žádné obřady, cenu měla pouze poslušnost v Duchu a v pravdě. Totéž učil Kristus a žádné obřady neustanovil.
3. V ráji nebyli ani neměli být žádní kněží¹³⁷, každý mohl k Bohu přistoupit přímo a zcela svobodně. Stejně Kristus učil modlit se Otčenáš každého.
4. Člověk v ráji panoval nad vším kromě Boha. Kristus toto panství obnovil a učil nás, abychom nepřenechávali vládu ničemu, ani svému tělu, ale abychom si spíše všechno podmanili a sami sebe zcela poddali Bohu.
5. V ráji byl zakázán strom poznání dobrého a zlého, tady je rovnou odstraněno již poznané zlo.
6. Tam stál strom života, zde postavil sama sebe a přikázal, abychom z něho jedli a pili život.
7. Tam byl život a nesmrtelnost, zde právě tak. Kdokoli ve mne uvěří, bude žít, i když zemřel.¹³⁸
8. Tento jediný člověk ukázal, jací měli být všichni. Tento jediný byl dán za příklad, jímž by všichni mohli znovu získat to, o co přišli. A jedině jeho

zásluhou se mu všichni, kdo chtějí, mohou podobat prostřednictvím znovuzrození. Dal totiž těm, kdo v něho věří, moc stát se Božími dětmi (J 1,15¹³⁹). Všechno však bude daleko jasnější, srovnáme-li, zda se na Krista hodí to, co jsme v minulé kapitole řekli o Prostředníku. Tak například:

1. *Přišel spasit lidi*. Souhlasí, protože:
  1. Zve všechny bez výjimky (Mt 11¹⁴⁰).
  2. Přijímá všechny, malé, velké, muže, ženy, děti, Židy i Samaritány, Kananejské atd.
  3. Skrytý význam má i to, že se narodil v Asii, ale pod evropským panstvím a na dohled Afriky. V knihách římského impéria byl zapsán jako římský občan (Evropan), přijal však hold od asijských vyslanců, mudrců. Afričany brzy sám navštívil¹⁴¹, aby dal najevo, že je Spasitelem všech lidí, ať bydlí kdekoli na světě. Sem patří i to, že je nazýván *touhou národů*¹⁴². Proč to? 1. Protože k cizím národům přišla zvěst o jakémsi Pomocníku, který má přijít. 2. Protože všichni lidé touží v skrytu po Kristu (i když o něm někdo výslovně neslyšel), když cítí touhu po svrchovaném dobru a po nesmrtelnosti. A toho právě bez Krista nelze dosáhnout.

Poslechněme si však jasná svědectví Pisma: Kristus přišel, aby vykoupil a spasil, co zahynulo, Mt 18,11¹⁴³. (Stalo se.) Kristus přišel Boží zákon 1. naplnit jak vzhledem k prorocství, tak i k předobrazům a dokonalosti přikázání (Mt 5,17); 2. potvrdit příkladem a doporučením (Mt 5,18,19), vysvětlením (v. 20); 3. zrušit tím, že za hříšníky podstoupí zlořečení a získá pro ně beztrestnost. (Stalo se.) Apoštol však v 1. listě Timoteovi (1 Tm 1) výslovně říká: *Jistá je ta řeč a zaslouží si plného souhlasu, že Kristus Ježíš přišel na tento svět, aby zachránil hříšníky*.¹⁴⁴

Sám o sobě říká: Nepřišel jsem Zákon zrušit, ale naplnit.¹⁴⁵ Nepřišel jsem volat k pokání spravedlivé, ale hříšníky.¹⁴⁶ II. *Přišel jako Prostředník* (1 Tm 2,5). Sám říká (J 15¹⁴⁷): *Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne*, rozuměj skrze mne jako usmířovatele, učitele, vůdce, ochránce. Všechno to je totiž nutné. Spasení se nám dostává skrze něho jako kněze, jako učitele a jako krále a ochránce. Musíme totiž 1. být vykoupění jeho krví; 2. přidržet se jeho učení a vedení; 3. jeho mocí být uchováni ke spáse.

Naproti tomu však: *Nikdo ke mně nepříjde, jestliže ho můj Otec nepřitáhne*.¹⁴⁸ Jak tomu máme rozumět, viz Theologia Germanica, kap. 53 a 54¹⁴⁹. III. *Nikdo jemu podobný za stejným účelem nepřišel, ani se neodvážil to předstírat*.

Proto se nazývá Jediný (1 Tm 2,5).

Nikdo jiný pod nebem (Sk 4¹⁵⁰).

IV. *Byl Immanuel, theanthropos, tj. bohočlověk*.

Byl totiž pravý Bůh (1 J 5¹⁵¹ a J 1).

Byl pravý člověk, pravé semeno ženy, které rozdrtilo hlavu hada. K tomu poznámka: Semenem ženy se nemyslí jen Kristova osoba, ale Kristus společně se všemi svými bratry, kterým je rovněž uloženo bojovat s pekelným drakem a s celým plemenem hadů a zmíjí a dopřáno zvítězit Kristovou mocí (Zj 12,7,11; L 10,19). Hlavou hada je sebeláska, pramen odpadlictví. Kristus ji rozdrtil tím, že se zřekl sebe samého.

Je svatý, nemá žádný hřích (Žd 4,15). Svou pokoru uhájil před obecným pokažením příchodem Ducha svatého (L 1,35), když si přibýtek, který mělo tělesně obývat celé božství, zbudoval u panny bez smyslových a scestných představ.

A pak, Kristus byl pouhá svatost a čistota a vyjádřil to celým svým živo-

tem, abychom se na něho dívali jako na svůj vzor a naučili se ho napodobovat. A tak jsou pro nás všechny jeho činy příkazy.
Důsledek: Je proto hanebně, nesnažíme-li se tak krásný a dokonalý vzor krásně napodobit.

Otázka: *Jak to, že Kristus, ačkoli měl rovněž přirozenost podléhající vášním, žádné hříšné vášně neměl?* Odpověď: Přijal lidství bez pokažení. Představme si pro srovnání dvě sklenice. Obě jsou plné vody, v jedné je navíc trochu bahna. Bahno se usadí na dně a voda se bude zdát také čistá. Pohni však sklenicemi a v jedné se voda znovu zakalí rozvířeným bahnem, ve druhé neztratí ani po zatřepání svou průzračnost.

Bůh a člověk v jedné osobě, Slovo učiněné tělem.

[Srov. J 1,2,3 s Gn 1,1-3. To, čemu Mojžíš říká *wa-jomer, elegon theos*, tj. řekl Bůh, vyjadřuje Jan slovy *én ho logos*, tj. bylo Slovo (hebrejsky by řekl *beresit haja 'omer*). Je zcela jasné, že ten, který všechno stvořil, byl později poslán, aby obnovil. Neboť *ho logos sarks egeneto*, tj. Slovo se stalo tělem: ten, který všechno stvořil slovem, se skutkem stal stvořením.^{152]}

Svědectvím dvoji Kristovy přirozenosti jsou protichůdné výroky o Kristu jako o konečném a nekonečném:

Byl počat v Marii – bez počátku.

Přišel po Janovi – dříve než on.

Ještě neměl padesát let – dříve než Abraham.

Měl vzejít z otců – Bůh navěky blahoslavený.

Stal se chudým – ačkoli byl bohatý.

Nebudete mě mít vždycky – budu s vámi až do konce.

Opustím svět – neopustím vás.

Syn člověka na zemi – který je na nebi.

A tak Prostředník ve snaze spojit protiklady sloučil ve své osobě právě opačné vlastnosti: věčnost se smrtelností, božství s lidstvím. Král králů se stal služebníkem služebníků, svatost se stala hříchem –

Námítka: *Tomu však lze těžko uvěřit.* Odpověď: Židé a mohamedáni věří, že se Bůh někdy zjevoval v podobě člověka (Adamovi, Abrahamovi atd.). Proč by tedy ten, který na sebe vzal lidskou podobu zjevně, nepřijal ji i bytostně a osobně? Odjínud je známo, že se tak stalo. A bylo to nutné, protože ve vesmíru musí všechno existovat nejen odděleně, ale i ve spojení, tedy i nekonečno spojené s konečným, a kde by už bylo, ne-li v Kristu? Jinak zůstane ve vesmírném celku mezera. Hle, k čemu vedlo odloučení konečna od nekonečna!

V něm tělesně přebývala plnost božství. Důkazem je to, že nejen sám konal skutky přesahující lidskou schopnost, ale dal i jiným moc a možnost je konat, což proroci nemohli (viz v 2 Kr 4 příběh o Elišovi a Géchazim¹⁵³). Dal nám i moc stát se Božími dětmi (J 1¹⁵⁴).

Jenom on mohl znovu zavést věčnou spravedlnost, a také ji zavedl. Celé tajemství Kristova utrpení, které bylo výkupným a smazalo hříchy světa, spočívá v tom, že Kristus (místo celého lidského pokolení a všech svých bratří) znovu zavedl věčnou spravedlnost, když potlačil vlastní vůli a zcela ji podrobil vůli věčného Otce –

V. *Nebyl to Otec ani Duch svatý, ale skutečně Boží syn, druhá božská osoba.*

Slovo, jímž všechno povstalo (J 1¹⁵⁵), věčný *logos* si oblekl lidství stejně, jako si člověk obléká šaty nebo zbroj. Co vidíme, je oděv, zatímco to, co působí uvnitř, je člověk. Předobrazem byl Áron oděný posvátným rouchem, popsán podrobně v 28. kapitole Druhé knihy Mojžíšovy. Tak dostáváme znovu příkaz obléci se v Ježíše Krista (Ř 13,14; Ga 3,27; Ef 4,24).

Poznámka: Kdyby se Syn Boží nevtělil a nestal se pro nás oživujícím Duchem (1 K 15,45), nemohli bychom se obnovit k věčnému Božímu synov-

ství, stejně jako padlí andělé, jejichž rod Bůh nepřijal do nebe. Ale tím, že se Slovo stalo tělem, nám dal Bůh moc stát se Božími syny (J 1,14), a to se uskutečňuje vírou. Víra je pak něco skutečného, zasazení (naroubování) do sel Boží synovství mocně ukázat, aby dílo našeho synovství bylo opravdu skutkem –

Otázka: Proč se Kristus sám nazýval častěji *Synem člověka* než *Synem Božím*?

1. Protože to byla doba ponižení.

2. Protože byl novým Adamem, to znamená pravým člověkem, pravým synem Adamovým, avšak stvořeným nově podle Boha.

3. Protože Bůh všechno dělá zprostředkovaně. Přenechal tedy vykonání úplně svému Synu, poněvadž ten je zároveň synem člověka (J 5,27). Podobně jako sklo nezrcadlí náš obličej, není-li vespod potaženo cinem nebo olovem, tak božství nezrcadlí nás, není-li spojeno s naším lidstvím.

Tady je třeba dát pozor, abychom tím, že přiřkneme úlohu Obnovitele lidského rodu Božímu Synu, neupírali zásluhu na naši spásu Otci a Duchu svatému. Viz konec předchozí kapitoly.

VI. *Objevil se v zaslíbeních, předobrazech i osobně.*

O zaslíbeních říká apoštol, že se v Kristu všechna naplnila. Amen.

Také že smyslem Zákona je Kristus –

Příklady toho, jak se na Kristu splnily předobrazy, najdeš v předešlé kapitole ve výkladu o svatyni, Šalomounově chrámu, schráně smlouvy atd.

O Kristově osobě mluví apoštol Pavel ve 4. kapitole Listu Galatským a dovidáme se o ní z celé historie jeho života a skutků, jak nám ji napsali evangelisté.

Naskytá se zde otázka: *Proč se Kristus jako Vykupitel neobjevil dříve než ke konci čtvrtého tisíciletí? Proč ne přesně uprostřed času?*

Odpověď:

1. Aby po rozmnožení hříchu převládla milost (Ř 3¹⁵⁶) a aby bylo zcela jasné, že pro hříšníky nebylo léku ani rady kromě Ježíše Krista.

2. Stalo se to uprostřed věků, aby věk Otce trval 4 000 let, Syna 2 000 a Ducha svatého 1 000 let.¹⁵⁷

3. Aby se ukázala působnost a síla Kristovy smrti, protože pomohla i těm, kdo byli před ním, i těm, kdo přišli po něm.

4. Kristus nepřišel jen proto, aby dal příklad nové poslušnosti (jak to tvrdí sociální), ale aby odčinil hříchy. Doba příchodu to spolehlivě dosvědčuje. Nepřišel hned po pádu (to by bylo zcela nutné, kdyby neměl vykonat nic jiného), ale před koncem světa, po naplnění míry hříchů.

Ale proč ne přesně uprostřed času? Můžeme si zbožně myslit: Protože nepřišel kvůli sobě, ale kvůli člověku. Hned zpočátku byl svět dlouho téměř prázdný, než se naplnil obyvateli, uprostřed času plnější a ke konci zcela plný i se všemi odlehlými kraji a ostrovy. Podle této úvahy je pravděpodobné, že tento Beránek skutečně stojí uprostřed stáda, tj. církve, a zlatých svícňů (Zj 21 a 7,17¹⁵⁸).

VII. *Naplnil trojí úřad: prorocký, kněžský a královský.*

V úřad ho slavnostně uvedl (jak čteme v Mt 3) 1. Jan; 2. Bůh Otec; 3. Duch svatý.

Každý úřad probereme zvlášť.

Základem jeho trojího úkolu je naše *vědění, chtění a moc*, to měl napravit. Vykonal to tím, že nás učil, za nás jednal a přitom nám pomáhal.

2. *Způsob spásy.* Kristus se stal naším Spasitelem tím, že za nás všechno dělal a trpěl a že nám všechno zjevoval. Protože nám všechno odkrýval, je učitelem a prorokem, protože za nás všechno trpěl, je *knězem a obětí*, proto-

že kvůli nám všechno činil a činí, je pánem, pastýřem, králem a soudcem. Proto právě tento nebeský učitel učí všechny své žáky být 1. učiteli; 2. kněží; 3. králi. Učit mají především a hlavně skutky. Jako kněží mají denně přinášet Bohu živou obět, tj. sebe samy a všechno, co jim patří. Jako králové mají vládnout všem stvořením, zvláště sobě samým. Nyní o každém z úřadů zvlášť.

I. O Kristově úřadu prorockém.
čili o tom, co Kristus vykonal jako prorok.
Všimneme si:

I. Čemu učil?

Odpověď: 1. Že pravým cílem člověka je věčná blaženost. Shledal totiž, že většina lidí v tomto bodě zbloudila, jako pohané a saduceové, a že se všichni bez rozdílu upínají k pozemským věcem (viz Grotius, str. 64–67¹⁵⁹).
2. Že cestou k nebi je on sám, protože odtud sestoupil a znovu tam vystoupil, aby s sebou odvedl ty, které chce (J kap. 1 a 3). Učil, že je to jediná cesta (L 10¹⁶⁰), a varoval před rozcestími.

3. Jak po této cestě jít.

1) S vírou v něho (J 3,16).

2) S láskou, která koná dobré skutky, a tak, že ho napodobíme v jeho sebedříkání a nové poslušnosti. To je totiž jádro všeho: Byl poslušný až k smrti, abychom se i my vzdali své vůle a zemřeli hříchům –

3) S nadějí na otcovské a věčné Boží milosrdenství.

Poznámka 1: Kristus žádným obřadům neučil a také žádné neustanovil; vnitřního člověka utvářel toliko všemi svými fečmi.

J 6⁶¹: *Moje slova jsou duch a život.*

Poznámka 2: A tak zvolil Bůh nejhodnější prostředek, aby nám poskytl lék proti bídě a znovu nás vyzbrojil proti nebezpečí pýchy (viz Besold 1,24,23 a str. 37,71¹⁶²).

Poznámka 3: Boží vůle, o níž nás Kristus poučil slovem i příkladem, je tato:

1. Svatost srdce. 2. Zdrženlivost v feči. 3. Bezúhonný život. 4. Jednat s druhými tak, jak bychom chtěli, aby se jednalo s námi. 5. Přát a činit jiným dobré; nikomu neoplácet zlo zlem a nikomu nic zlého nepřát. 6. Nedopustit se křivdy. 7. Utrpěnou křivdu snést. 8. Milovat Boha z celého srdce. 9. Jeho vůli klást nad svou. 10. Odříkat se sebe samého. 11. V Boha skládat všechnu důvěru. 12. Milovat ho, protože je Otec. 13. Bát se ho, protože je Bůh. 14. Zcela se oddat Kristu, jako se on odevzdal nám. 15. Stát při jeho kříži tak pevně, jak on sám byl k němu přibit. 16. S ním žít i zemřít.

II. Jak nebo čím Kristus učil?

Odpověď:

1. Slovem, výkladem zákona přirozeného i Božího, který dal Mojžíš.

2. Skutkem čili příkladem, tím, že činil i trpěl veškerou Boží vůli (Iz 42,6; Mt 11,29). Neboť žil svatě a nevinně trpěl. A slavně znovu povstal (viz Grotius, str. 87¹⁶³).

Jeho prvním učitelským stolcem bylo *lůno panny*, z toho učil pokoře a odnaučoval pýše. My jsme totiž chtěli být jako bohové a nespokojit se tím, že jsme stvoření. On naopak.

Jeho druhým učitelským stolcem byly *jesle v chlévě*. O tom, čemu z něho učil, mluví krásně Besold 2, str. 59,12.

Třetím byl Egypt, čtvrtým Nazaret, pátým Kafarnaum, šestým kříž (Besold 2, str. 59,14¹⁶⁴).

Posledním stolcem je místo na pravici Boží.

Shrnutí: Vše, co podstoupil, trpěl a konal, jsou tajemství. Tajemstvím je

314 Pansofia

i to, že byl zván synem řemeslníka, ba chtěl jim být, to znamená chtěl být vychován v dílně a zabývat se řemeslem –
Nad lecčím žasl¹⁶⁵, abychom se tomu i my učili –
Byl chudý jako my –

Byl nemocný, ne však tak, že by churavěl (měl dokonale zdraví), ale protože nemocným sloužil (Mt 8,17), aby se potvrdila pravdivost slov: Všechno, co Kristus dělal a trpěl, je pro nás poučením.

3. Zkoušením, o kterém také přikázal, aby bylo konáno řádným úřadem. Zde doplnit výčet všech zkoušek, které ustanovil.¹⁶⁶

4. *Spisy*. Ne že by sám psal, ale použil k tomuto účelu jako nástrojů vyvolených apoštolů a evangelistů. Těm dával vnuknutí a poskytoval vhodné podmínky, aby zaznamenali to, co světu odevzdal.

Otázka 1: *Proč nenapsal Kristus Nový zákon sám a proč to neudělali ani apoštolové hned na začátku, dříve než se rozešli, ale proč byl napsán teprve později, příležitostně, některými z nich?*

Odpověď: Nestalo se tak bez příčiny, ale:

1. Pro větší přesvědčivost toho, co je v něm obsaženo, aby se nezdálo, že to, co bylo napsáno, jsou smyšlenky (2 Pt 1,16). Proto vyvozuje apoštol Pavel pravdivost evangelia z toho, že se mu nenaučil od lidí, ani se o něm neudělil jiné tak, jak jeho poučil Bůh.

2. Protože Nový zákon nebyl ve vlastním slova smyslu novým zákonem, ale jen vysvětlením starého Božího zákona, uskutečněním předobrazů a naplněním toho, co bylo o Kristu předpověděno. Tím, co bylo pečlivým výkladem Zákona, to je kázáním, možné vykonat a co také bylo vykonáno. Neboť Kristus četl právě ze Zákona a podával vysvětlení (sám o sobě) a apoštolové dělali později totéž.

3. A tak se stalo, že Kristus zanechal a doporučil své církvi Duchu svatého, aby vykládal pravdu a dokončil jeho dílo v srdcích věřících bez psaného textu, jak bylo o době Nového zákona předpověděno. To proto, aby dobří věřící důvěřovali více vnitřnímu působení Ducha svatého než liteře (viz Grotius, str. 108¹⁶⁷).

Otázka 2: *Proč byl později přece jen Nový zákon napsán?*

1. Kvůli nám, abychom měli možnost dovědět se, jak tehdy apoštolové a sám Pán Zákona vykládali, aby se to v církvi čistě z lidské nedbalosti nezapomnělo.

2. Kvůli zlomyslnosti Satana a jeho svůdců, protože ti se už tehdy snažili božské učení různými způsoby pokazit a předělat. Kristus chtěl zanechat církvi hodnověrné Písmo Nového zákona, aby tak dnes měla měřítko, jímž by mohla odlišit falešně učitele a fanatiky od pravých, a jako lidským kamenem vyzkoušet jiné duchy podle toho Ducha, který mluvil a psal prostřednictvím Krista a apoštolů.

3. Moudrost Ducha svatého také lépe vysvětluje z toho, že i když apoštolové neskládali žádný ladný celek z obecných pouček, ale psali stejně příležitostně, jako Kristus příležitostně mluvil, přece je všechno shrnuto a vypořádáno s jedinečným a opravdu božským uměním.

III. S jakou přesvědčivostí učil Kristus?

Odpověď: *Tak jasně, zřetelně a neomylně, že celý svět nemá nic, z čeho by bylo možné bezpečněji poznat cestu ke spáse* (Besold, str. 67¹⁶⁸).

Všimneme si zde, 1. že proroci říkali: *Tak praví Pán*, zatímco Kristus: *Já vám pravím* (Mt 6¹⁶⁹). Proroci totiž byli Božími služebníky a posly, do jejich úst Bůh vkládal svá slova (Iz 51,16). Zde však byla vtělena přímo Boží řeč (J 1,14), Syn, z něhož mluvil Otec. Jak sám říká: *Slova, která vám mluvím, nemluví sám od sebe, ale Otec, který ve mně přebývá, ten všechno činí* (J

14,10). Odtud pocházela ta síla a působivost jeho slov, že pronikala srdce (Mt 7,29), takže nikdo neučil jako on (J 7¹⁷⁰).
Otázka: Proč Kristus nezískal ani nepřesvědčil všechny, ačkoli mluvil jako ten, kdo má moc? Vždyť přece uchvátil srdce některých z nich, a to i těch, kteří ho přišli zajmout. Jistě chtěl na vlastním příkladu svým služebníkům pro útěchu ukázat, že nebudou mít stejný úspěch vždycky a v každé ze svých prací, že však přesto nebudou pracovat zcela nadarmo a že on sám bude v některých působit svou skrytou mocí. Tak se chtěl i v tomto směru připodobnit svým bratřím. Hlavní příčinou však asi bylo, že nechtěl ani v tomto směru odstranit stupňovitost. Proto na jiném místě říká, že přijde čas, kdy prostřednictvím jiných poučí svět jasněji (J 4,12¹⁷²).

Poznámka 2: Proč mluvil Kristus v podobenstvích?

Odpověď:

1. Aby prostí snáze pochopili (J 3,12).
2. Aby svou moudrost skryl před moudrymi (L 8¹⁷³).
3. Aby ukázal, že správně vytvořené ideje se samy dobře vysvětlí. Protože to jako věčná Boží moudrost věděl nejlépe, zasel setbu, aby z ní v pravé době, až svět k tomu dozraje, mohla být sklizena hojná žně Boží moudrosti, všemi idejemi objasněná.

Poznámka 3: Kristus vyšel ve svém evangeliu ze Zákona (Mk 1,15) a také přikázal, aby tak bylo hlášáno (L 24,47).

Důvod:

1. Protiklad lze prosadit jen tak, že druhý protiklad odstraníme. Tvoření začíná zrušením nebo zničením dřívější formy. Proto se musíme očistit jak od nečistoty, tak od sebedůvěry, a pozvednout srdce k bázni Boží a k touze po milosti. Jinak bude evangelium přijato předčasně nebo jen povrchně, to znamená, ani nezesládne, ani nevydá paprsky.

2. Bůh na celém světě všechno spojil (všechno má totiž pouta) a nakonec spojil sama sebe se stvořením tím, že vtělením Syna sloučil obě podstaty. Proto je Kristus někdy nazýván člověkem, někdy Bohem (Syn člověka a Syn Boží) a někdy obojím, jako v hebrejštině *Immanuel*, *theanthrōpos*, tj. bohočlověk. Také proto, že celé božství v něm tělesně přebývá. Proto bylo správně spojovat Zákon s evangeliem, a dělá se to dodnes.

Závěr: Nepraví evangelici jsou tedy i nepravými křesťany, protože zcela odtrhují Zákon od evangelia. O svou spásu musíme usilovat se strachem a bázni (s bázni se máme radovat z Mesiáše – Ž 2,11), jako se v létě udržuje růst a svěžest všeho denním teplem a nočním chladem.

Poznámka 4: Kristus shrnuje své příkazy ve slově *milovat*. Nazval je novým přikázáním, které má odlišit ty, kdo se skrze něj znovu narodili (J 13,34.35). Novým se správně nazývá:

1. Pro stručnost. Mojžíšův Zákon je totiž napsán mnoha slovy, protože se snaží zabránit, aby se někudy vplížilo zlo. K vyléčení rány je však třeba jediného příkazu: *Uzdravil ses, nehřeš více – Miluj*.¹⁷⁴

2. Pro jasnost. Mojžíšův Zákon vedl k lásce přes stíny, obřady a tajemné narážky, Kristův příkaz je však jasný.

3. Pro postavení lidí pod vládou evangelia. Nepodléhají totiž Zákonu, jhu ani strachu, ale mají se stále radovat v Pánu a milovat toho, který si zamiloval nás a všechno nám odpustil, i ty, které si zamiloval spolu s námi a které povolal k téže naději.

Poznámka 5: Zákon daný v ráji, Zákon Mojžíšův a Zákon Kristův jsou v podstatě jedno a totéž, neboť to, co řekl Bůh člověku v ráji: *Z každého rajského stromu můžeš jíst, ale ze stromu poznání dobrého a zlého nejez* (Gn 2,16.17), to potom obsírněji vyložil v Mojžíšově desateru –

1. Uctívej, ale jenom mne a kromě mne nikoho jiného.

2. *Těš se z obrazů a ozdob, které jsem já stvořil a jimiž jsem vyzdobil tvůj palác, tento svět. Chraň se jim však sloužit nebo si k tomu účelu vytvářet jiné.*

3. *Mé jméno posvěcuj ve svém srdci a svými ústy, aby ses potěšil, nevyslovuj je však nerozvázně nebo nadarmo.*

4. *Odpočívej od svých prací a užij si pohodlí v den, který ti k tomu dávám, v ostatní dny však pracuj a varuj se na tomto světě nečinnosti.*

5. *Cti otce svého i matku svou, především však mne, svého svrchovaného otce.*

6. *Hněvej se a horli, když je třeba, ale ne ke zkáze bližního.*

7. *Užij manželství a radosti, které jsem ti povolil, nic víc.*

8. *Shromažďuj mé dary, abys něco měl díky mému požehnání, ne díky krádeži či tak, že něco zcizíš svému bližnímu.*

9. *O svém bližním říkej, co chceš a co považuješ za nutné, ale ne lež, která by mu uškodila.*

10. *Žádej ode mne, co chceš, ne však to, co jsem už dal jiným.*

A to je výklad Zákona daného v ráji, u Mojžíše je obsírnější atd. Kristus však chtěl všechno vrátit do původního stavu, a proto dal opět krátké přikázání a nazval je novým. Aby totiž všichni milovali Otce se Synem i sami sebe navzájem a dělali to, co přikázal, nedělali, co zakázal. Abychom činili bližnímu, co bychom si přáli sami pro sebe, a nečinili, co bychom sami strpět nechtěli atd.

II. O Kristově úřadu kněžském,

čili o tom, co Kristus dělal a trpěl jako kněz.

Člověk padl zneužitím vůle. Kristus se ve snaze odčinit to a napravit vůle vzdal a zcela se podřídil Otcí. Otec ho určil za *lytron*, tj. výkupné. Měl znovu zavést věčnou spravedlnost (Da 9¹⁷⁵) tím, že se poddá Otcí, učini všechno, co bude Otec chtít, a úplně se poníží. Kristus tedy zavedl věčnou spravedlnost v trojím smyslu. 1. *Vzhledem k věčnosti osoby*. V tomto smyslu tutéž spravedlnost dostávají věřící v Krista a říká se jí spravedlnost Boží (Ř 2). 2. *Vzhledem ke způsobu*. Je věčným zákonem spravedlnosti, že stvoření je podáno Stvořiteli a zcela se mu odevzdává v poslušnosti, jak činil Kristus a jak činit učil. 3. *Vzhledem k účelu obdarit věřící věčným životem, který tato spravedlnost měla*. Poněvadž spravedlivý žije pro svou vřtu, bude věřící, protože je spravedlivý věčnou spravedlností, žít věčně (Abk 2¹⁷⁶).

V Janově evangeliu (J 17,19) Kristus ve své kněžské modlitbě k Otcí říká: *Posvěcuj se za ně*. Bůh si pro sebe vyhradil k obětem všechno prvorozené, s výjimkou nečistého, které se k obětem nehodilo, jako byl osel nebo nečistě počatý a narozený člověk; to mělo být vyplaceno stříbrem nebo čistým dobytčetem (Ex 13 a 22 a 34¹⁷⁷).

Když tedy Kristus, připravující se na smrt, řekl: *Posvěcuj se za ně*, dal najevo, že jeho krev bude výkupným za mnohé (Mt 20¹⁷⁸). Dodává však: *Aby i oni byli posvěceni v pravdě*, to znamená opravdově, aby i oni už byli tvoji a aby se ti také v pravdě zasvětili. Proto tolikrát ujišťuje: *Já jsem nepřišel činit svou vůli, ale vůli toho, který mě poslal*.¹⁷⁹ A že to bylo *lytron*, výkupné, ukazuje také ve slovech: *Když vás osvobodí Syn, budete skutečně svobodni* (J 7,3¹⁸⁰). Tedy on sám, jenž si zachoval svobodnou vůli a nepoddal ji pokušení jako předtím Adam.

Tolik obecně o Kristově kněžství a oběti. V jednotlivostech spočívá jeho kněžský úřad především v tom, že:

1. *Kristus trpěl*, aby ukázal, že je třeba úplně zahubit hříšné tělo, má-li se obnovit spravedlnost a život, dokonce je zničit. Ačkoli jeho tělo nebylo poskytnuto hříchem vlastním, přece bylo obtíženo hříchy našimi (proto se ří-

ká - tělo jako má hříšný člověk - R 8¹⁸¹). Proto byl hoden odčinit cizí hříchy, že se dal zahubit ne za své hříchy, ale za cizí (2 K 5¹⁸²).
Musel trpět to, co jsme si zasloužili my, aby se stal *lytron*, výkupným za provinění.

Otázka 1: Sociální se ptají, zda mohlo naprosté Boží milosrdenství zprostit padlý lidský rod viny bez pomoci výkupného. Odpověď: Moudrý zákonodárce překračuje z mimořádných důvodů dané zákony co nejméně. Sami vidí skvělý příklad lidské moudrosti v NN, jehož jediný syn se dopustil cizoložství a měl být potrestán ztrátou zraku. Otec našel takovou cestu: jedno oko vyrval sobě, druhé synovi, jen aby zákony nebyly porušeny. Proč tedy vytykají Bohu, jestliže s přáním odpustit nahradil viníka nevinným?

Otázka 2: Proč Kristus navenek nijak neprojevil svou moc? Odpověď: Neměl vůbec jednat s použitím vnější moci, ale měl přesvědčovat a prosit. Měli jsme přece být zbaveni otroctví a znovu získat svobodu, a tak muselo být zřejmé, že člověk je stvořen se svobodnou vůlí. Kristus totiž nepřišel lidskou přirozenost zrušit, ale napravit a napravenou vrátit Bohu. Předobrazem Kristova zajetí nepříteli byla schránka smlouvy, které se zmocnili Pelištejci. Přímou v zajetí rozbila Dágonovu modlu a zázračně dosáhla návratu.¹⁸³

Z Kristova utrpení vysvítá:

1. *Co je Bůh.* Že je totiž neměnnou *spravedlností*, protože žádal za hříchy co nejpnější zadostiučinění; *nevyčerpatelným milosrdenstvím*, protože za nás obětoval sama sebe; *nezbadatelnou moudrostí*, protože oklamal ďábla takovým způsobem, abychom se tím více naučili jeho *spravedlnosti* se bát, *milosrdenství* milovat a nad *moudrostí* žasnout.

2. *Co je rozumný duch?* Jak svůdce Satan, tak svedený člověk i anděl, pomocník spásy. První je tak důkladný, zvrácený a zatvrzelý škůdce, že Bůh proti němu musel postavit svou všemohoucnost a vševědoucnost. Druhý je tak ubohý a ztracený, že ho mohl zachránit jen Bůh. Třetí je tak dobrotivý, že v zájmu lidské spásy dovolil, aby byl jeho Pán přibit hřeby.

3. *Co je svět?* Nepřítel Boha, tak zatvrzelý ve své slepotě, že ani nemůže, ani nechce poznat Boha, své světlo, ale řítí se přímo do záhuby.

4. *Co je peklo* a muka zavržených, která Pán na sobě zakusil.

5. *Co je ráj*, pro něž, aby ho znovu získal, podstoupil muka pekelná.

6. *Co je hřích* a jak je odporný, když ho bylo třeba odčinit takovou obětí.

7. *Co je konečně dokonalá ctnost?* Raději všechno snést, než porušit *spravedlnost* nebo porušenou neobnovit.

2. Kristus zemřel. Musel vytrpět i smrt,

1. aby učinil zadost rozsudku, který byl nad člověkem vyneseno - *Smrti zemřeš*¹⁸⁴ - a stal se tak výkupným, vykupujícím od smrti (tedy jako kněz);

2. aby smrtí přemohl toho, kdo smrtí vládne (Žd 2¹⁸⁵; aby se stal králem);

3. aby na příkladu učil poslušnosti až k smrti (1 Pt 2,20; tedy jako prorok).

Otázky ke Kristově smrti:

I. *Z čeho Kristova smrt čerpala moc smrti pohltit?*

Odpověď:

1. Z jeho bezúhonnosti, pro niž na něho smrt neměla žádné právo.

2. Z oběti, kterou za hříchy světa už přinesl a již navěky usmířil Boží *spravedlnost*. Rozsudek byl už totiž pozmeněn. Ne: *Zemřeš, hříšniku*, ale: *Nezemřeš, i kdybys zemřel* (J 11¹⁸⁶) -

3. Z věčného božství Kristova, který je sám věčný život. A protože ten ne-lze mísit se smrtí (jako oheň s vodou), pohltit život smrt, oheň propast. To všechno potvrzují svědectví Písma.

II. *Z čeho má podobnou sílu i naše smrt?*

318 Pansofia

1. Věříme-li v Krista, náš život a vítěze nad smrtí (J 11,25,26).
2. Zachováme-li jeho slovo, protože je to slovo života (J 6¹⁸⁷).
3. Jsme-li mrtví pro hříchy dřívě, než zemřeme. Tak totiž ztrácí smrt svůj osten (R 6,2-4).

Smrt je pokutou za hřích: umrtvit hřích znamená umrtvit smrt. Podobně tomu, kdo si navykne pít jed spolu s protijedem, nemůže jed uškodit ani tehdy, když protijed nevezme.

III. *Z čeho o tom máme jistotu?*

Odpověď:

1. Víra musí být skutečná a živá.

2. Zachování slov Božích skutečně a živě.

3. Hřích opravdu umrtvený.

Pak teprve sama země pohltí smrt, i kdyby byla jako prudký přívál, který všechno uchvacuje (Zj 12,16),

1) i kdyby byla jako moře, pohltí ji samo nebe (Zj 21,1),

2) i kdyby byla jako mořská nestvůra, bude roztrhána Tóbijášem,

3) i kdyby byla jako lev, roztrhá ji z Boží moci Samson.

3. *Sestoupil do pekla.* V jakém smyslu? Jsou o to totiž spory.

Odpověď: Z hlediska pansofie je všechno pravda. Sestoupil totiž

1. do pekelných muk živý, před smrtí, když visel na kříži;

2. do hrobu po smrti;

3. přímo do skutečného pekla (místa zatracenců) silou své duše, spojené s božstvím; svědky jsou apoštolové Petr a Pavel.

Ale proč to všechno?

Za prvé proto, aby nás vykoupil z viny za smrt a zatracení.

Za druhé proto, aby posvětil hroby těch, kdo jsou jeho.

Za třetí proto, aby svůj triumf zahájil přímo na území nepřítelů.

III. *O Kristově úradu královském,*

čili o tom, co Kristus činil jako král.

Jan říká, že Kristus přišel zničit ďáblovu dílo. K tomu směřovalo všechno, co dělal a trpěl, především však jeho zázraky. Nebyly ničím jiným než součástí výkonu jeho královské moci, uplatněné proti hříchům a trestu za ně, nemoce i samé smrti. O tom následující poznámky.

Poznámka 1: *Kristus zázraky utvrdil ve své poslání, nekonal je však na neživých věcech* (farizeové sice žádali znamení, on však nechtěl sloužit zvědavosti), *ale na lidech, a to ne ke zkáze* (to rovněž mohl), *ale k vyléčení těl i duší.* Jen jednou prokázal svou moc na moři a větrech a jednou proměnil vodu ve víno, ale to proto, aby pomohl lidem a aby poskytl do budoucna jistý příklad pro víru, založenou na jeho všemohoucnosti. A když chtěl konečně ukázat i hněv a přísnost, nevybral si k tomu člověka (to by totiž tehdy bylo odporovalo jeho záměru), ale *strom* (Mt 21,19). A aby si někdo nemyslel, že chtěl strom potrestat, dosvědčuje Marek jasně nevinu stromu slovy, že *nebyl čas fíků* (Mk 11,13); to je velice pozoruhodné.

Vymítal ďábly z těla, a tak osvobozoval posedlé. Zde je třeba poznamenat, že *mocí přikazoval především duchům* (Mk 1,27), ale jen u lidí, kteří byli tělesně posedlí. Nikomu z těch, kdo byli posedlí na duchu a měli přitom zdravé smysly, nikdy neřekl on ani apoštolové: Nařizují ti, nečistý duchu, abys vyšel a přestal podněcovat tohoto člověka k haněbnosti. Důvod: Ty první jakoby držel tyran v poutech, byli tedy navracováni sobě; druzí se poddávali dobrovolně, a proto je napomínal, aby se postavili proti ďáblu, a napravoval vůli tím, že vzdělával rozum...

Temnoty bludů a pověr *rozptyloval poučováním*, a tak rozvracel vládců temnot jeho království.

Pansofia 319

Nemocné uzdravoval, nikomu nemoc nezpůsobil. Křísil mrtvé, a tak krotil smrt a oslaboval moc toho, který nad smrtí vládl. Čte se, že z jicnu smrti vyrval a navrátil k životu tři: 1. dívku, která právě zemřela; 2. mládence, mrtvého den nebo dva; 3. dospělého muže, který zemřel, byl pohřben a už se začal rozkládat. Začal ženou, protože počátek hříchu je u ženy (skrže níž přišel), skončil pohřbeným, aby bylo zřejmé, že jeho moc sahá až k hrobu.

Sám nikoho nezabil, a když to chtěli po Eliášově vzoru učinit apoštolové, zakřikl je¹⁹⁸. Mnohé sytil, na nikoho neslal hlad. Mnohým žehnal, nikomu nezlořečil, aby ve všem ukázal, že přišel jako Spasitel.

Samotnou smrti posléze zdolal hlavní ďáblovu pevnost, smrt. Přemohl ji tak, že pro ty, kteří mu patří, už ztratila hrůzu, a skutkem to ukázal na velkém množství svých mučedníků.

Konečně umlčel věštírny na celém světě a dosud tam, kde vládne evangelium, nevládne Satan. Neboť čím čistší je kde církev, tím méně je vidět posedlostí, čarodějných praktik, pověr atd. *Kniže temnot totiž neumí vládnout na světě.*

Poznámka 2: *Kristovy zázraky se liší od zázraků jiných lidí. I Mojžíš konal zázraky, ale jaké a jak? Ve shodě se Zákonem metal blesky, tepal, porážel, zabíjel lidi i dobytek, v Egyptě ničil plodiny atd. Kristus však nic z toho nedělal, ale naopak, nemocným vracel zdraví – nikoho nemocí nepostihl, křísil mrtvé – sám nikoho nezabil atd. A pak, Mojžíš nejednal ze své moci, ale z moci Boží, protože mu byla dána hůl. Z Krista samého však vycházela moc (L 6,19) –*

Poznámka 3: *Kristovým zázrakům se říká znamení. Proč to? Protože značily něco víc než sebe, a to: 1. Božskou osobu, z níž vyšlehovaly paprsky všudypřítomnosti. 2. Mesiášův svět, o němž mluví Izajáš (Iz 35,4,5). Proroc tvím byl předem vyhlášen, zázraky zřetelně označen. 3. Dobrodiní, která z něho plynou: léčí lidi, očisťuje duše, oživuje, uzdravuje.*

To jsou hlavní příklady Kristovy královské moci, které dal před svou smrtí. Je z nich jasné, jaký je rozdíl mezi králem Kristem a králi pozemskými. Prorok Izajáš přímo ukázal na tento rozdíl, když řekl (Iz 9,6), že jeho vláda spočívá na jeho ramenou. Vláda světských panovníků totiž spočívá na ramenou poddaných, ti jsou nuceni své pány žít, podpírat, nést a bránit. Kristus naopak sám slouží, žíví, zahřívá, brání. Proto chce, aby jeho učedníci druhým nikoli vládli, ale sloužili (L 22²⁶). Jedině on je Pánem. Dělá všechno, co chce; řekl, a stalo se, co poručí, sám neúnavně činí a slaví věčný sábat. Dělá totiž všechno. A pak, tento král žádá od svého lidu dobrovolnost (Ž 110,3). Vrátil nám totiž původní stav, abychom se zbavili otroctví a poddanství hříchu a Satanovi a svobodně sloužili jemu, který nám svobodu dal. Jinak by jistě nemohl uskutečnit svůj záměr, kdyby ty, které na počátku nestvořil jako tupý pařez či němou tvář, pak jako vykoupené podřídil nutnosti. Kristus nepřišel naši přirozenost změnit, ale jen změněnou zase napravil, to znamená vysvobodit z ďáblova područí (J 8,36; Ř 8,2), abychom sloužili Bohu se svobodnou myslí (L 1,74.75). Proto říká: *Hle, jsi zdráv. Už nehřeš, aby se ti nestalo něco horšího (J 5,14).* Avšak pro pozemské krále místo rozumu platí vůle: poroučejí, nutí – –

Teď se už podívejme, jaké příklady své královské moci dal Kristus po své smrti. Nejvýznamnější z nich je:

1. *Zmrtvýchvstání, vítězství a triumf nad smrtí a jeho panství nad smrtí, kterou přemohl v jiných i v sobě samém.*

[Zde má být vyloženo, že vstal z mrtvých vlastní mocí, ale že je také správné říci, že ho vzkřísil Otec; z pojednání proti Schefferovi.¹⁹⁹]

Po vzkříšení se neukázal všem, ale jen vybraným svědkům, protože:

320 Pansofia

1. Chtěl ukázat, že budoucí život nemá s tímto nic společného. Proto řekl Magdaléně: *Nedotýkej se mne, protože vystupuji atd.*²⁰⁰

2. Protože chtěl, aby nástrojem spásy byla víra, ne smysly, a položil k tomu tedy základ. Proto řekl Tomášovi: *Blažený, který neviděl a uvěřil.*²⁰¹

3. Chtěl potvrdit vážnost apoštolské služby, aby se jeho vyslancům dostalo stejné víry a úcty jako jemu. Proto Saula, ačkoli se mu zjevil a mluvil s ním, nechtěl sám poučit a poslal ho za učedníky působícími v Damašku. Aby však opravdu nemohlo být o jeho vzkříšení pochyb, opatřil svědky, proti nimž nelze mít žádnou výhradu, kteří 1. jako dobří a prostí lidé se nechybovali dost za nás za všechny, než byli konečně přesvědčeni; 3. nesvědčí, raději však stvrdili své svědectví krví, než aby se ho vzdali; 4. jsou věčná svědectví o tom, že žije a vládne, protože splnil a plní všechno, co slíbil, a svou církev mocně chrání a zvelebují.

II. *Vstoupení na nebesa, triumf Krista jako krále.*

Zde je třeba podle Vyznání víry zaznamenat, jaký je poměr mezi tím, co Kristus vytrpěl jako kněz, a co potom vykonal jako král.

1. Zemřel, byl pohřben, sestoupil do pekel.

2. Vstal z mrtvých, vstoupil na nebesa, sedí po pravici Boha. Proti smrti se totiž stává život: Smrt ho pohltila, on pohltil ji. Proti pohřbu, tedy uvržení do nitra země, stojí vyzdvižení na nebesa. Proti sestupu do pekel, tedy krajnímu ponížení, kdy se zdál vyhoštěný a zavržený, se stává majestát a vláda nade všim – –

III. *Usednutí po pravici Boha.* Proč to? Pravice má před levicí tři přednosti: 1. *Sílu*, protože krev stéká mocněji na pravou stranu. 2. *Pohyblivost*, protože stéká krev čistší – proto především pravice všechno dělá, řídí, ovládá a je pro člověka nástrojem všech nástrojů. 3. Proto je pravá strana *čestnější* než levá²⁰² a stát nebo sedět po pravici se stalo přirozeným zvykem u všech národů. Poznáváme tedy, že Kristovi byla dána 1. vláda; 2. právo nebo moc a úplná svoboda jednat; 3. úcta všeho stvoření na nebi i na zemi.

A tak byl Kristus vynesen jako vládce na nebesa, posazen po pravici Boha, to znamená vyzdvižen až k trůnu věčného Majestátu, přímo do svatyně tajného úradku, na nejvyšší stupeň všemohoucnosti, na vrchol svrchovaného panství nade všim.

Spolu s Kristem, vyzdviženým na nebesa a posazeným po pravici Boha, byli zároveň vyzdviženi a posazeni všichni věřící (Ef 2,6), a proto jim už právem patří titul králové (Zj 1,6).

Jaká sláva! Právě ta přirozenost, která v Adamovi slyšela: *Jsi země a v zemi se navrátíš*²⁰³, nyní v Kristovi slyší: *Usedni po mé pravici (Theodor u Chrysostoma²⁰⁴)*. Představa, že naše tělo sedí na výsostech a že se mu kofí andělé, archandělé, cherubové a serafové, je vskutku velká a podivuhodná a budí úžas. Když o tom občas přemítám, zmochňuje se mě nadšení a stále více si od lidského rodu slibuji.

Zde však musíme zaznamenat, že ačkoli se náš Král povznesl nad všechna nebesa, přece nepřestal ani dnes na zemi vykonávat svůj královský úřad. Řídí totiž i dnes církev.

1. Příkazy nebo poučením, co mají věřící udělat a co ne.

2. Zaslíbeními, danými poslušným, hrozbami neposlušným.

3. Odměnami a tresty pro obě strany, totiž tím, že své věrné chrání, odpurce trestá. Svě věrné vede ke spáse, druhé zatracuje.

Zkrátka tím, že církev sjednocuje a chrání.

Aby bylo zřejmé, že toto sjednocování a ochrana církve je pouze dílem Kristovy všemohoucnosti,

1. vybral k založení církve křehké nádoby: vyslance k pohanům a králům – drsné, nevědomé, hříšníky, zčásti i rouhače, a přece jeho dílo, podrobení světa, pokročilo;

2. k ochraně sice používá i pomoci králů, ale to ne vždycky, a většinou proti nim staví mocnější protivníky, kteří však přece nevitězí, aby bylo vidět, že v jejich středu vládne někdo jiný;

3. ponechává v církvi místo pro Satanovy lsti, pro pokrytce, bezbožníky a hanebníky, až je církev plná pohoršení a často jí už hrozí úplná zkáza. Ona však přece trvá!

Kníže tohoto světa chce zvelebit a zachovat království temnot, a proto nás dosud nepřestává klamat a svádět jako prarodiče tím, že 1. poskytuje příležitost k hříchu; 2. obluzuje rozum klamnými důkazy; 3. láká vůli stejně jako v ráji. Stejně tak Kristus, který přišel zničit ďáblovo království a jeho díla, chce zvelebit a zachovat svou církev, a proto 1. poskytuje svým věrným příležitost k dobru; 2. osvěcuje rozum svým slovem; 3. činí vůli povolnou působením svého Ducha a domlouvami.

Z toho, co jsme si řekli o Kristově trojím úřadu, snadno pochopíme:

I. Proč je Kristus nazýván Slovo a Světlo, skrze něž všechno vzniklo (J 1,1-5). Není to bez skrytého významu. Vždyť to, co prvotní světlo učinilo při utváření viditelného světa, učinilo toto vnitřní světlo při utváření světa vnitřního, církve.

1. Světlo totiž rozdělením látky světa rozlišilo všechno zmatené a uvedlo to v řád; stejně Kristus rozptýlil temnotu provinění, vrátil nám Boha a Boží podobu¹⁹⁶ –

2. Světlo osvěcuje svět – stejně Kristus –

3. Světlo uchovává stvořené věci – stejně Kristus církev.

II. Kristus je skutečně to, za co ho prohlásil Jan (J 14¹⁹⁷): cesta, pravda a život. A tak každý, kdo je mimo Krista, je mimo cestu, pravdu a život, to znamená, že *odbočuje z cesty, bloudí a umírá*. A protože každé jsoucno je jedno, pravé a dobré, a protože každé jsoucno pochází od toho, skrze něž všechno povstalo, od Krista, jsou jednota, pravda a dobro v Kristu jako v prameni, v jiných jsoucnech jako v potůčcích. Když se tedy Kristu nazývá cestou, přiznává tím také, že má moc spojit všechno s Bohem a mezi sebou navzájem. Neboť co je to cesta, ne-li prostředek, kterým se člověk, octne-li se mimo místo, na němž by chtěl být, může s tímto místem spojit?

Proto každý, kdo touží po životě, musí jej hledat v Kristu tak, že svůj život připodobní životu Kristovu. Musí to však být připodobnění skutečné, ne předstírané. A každý, kdo usiluje o pravdu, která je v Kristu, se musí napřed s Kristem spojit prostřednictvím víry. A každý, kdo se chce s Kristem skutečně spojit, si musí napřed odříci (to znamená odepřít si, odmítnout, opustit) všechno, co není Kristus, i sebe sama, vlastní vůli i všechny žádosti. A to natolik vážně a úplně, že může bezpečně říci: Pane Ježíši, tvá vůle a má vůle je jedna vůle, tvůj rozum a můj rozum je jeden rozum, tvé srdce a mé srdce je jedno srdce, tvůj boj s ďáblem a můj boj s ďáblem je jeden nepřetržitý boj. A tak to může říci o všem, i o tom, co Kristus řekl o cestě, pravdě a životu: tvá cesta a má cesta je jedna cesta, tvá pravda a má pravda je jedna pravda, tvůj život a můj život je jeden život, tvé zavržení světem a mé zavržení je jedno zavržení, tvá sláva v nebesích je má sláva atd.

Tak jsme krátce prošli a prozkoumali celý Kristův životní běh a spojili jsme s tímto Mariiným synem to, co bylo kdysi předpověděno a ukázáno o příštím Obnoviteli lidského rodu. Ať je nám proto jistě, bezpečně a beze všech námitek dovoleno vyvodit, co jsme už uvedli na začátku této kapitoly, že **JEŽÍŠ NAZARETSKÝ, syn Marie, ukřižovaný za Pontského Piláta, je**

tím jediným Prostředníkem mezi Bohem a lidmi a tím pravým Obnovitelem lidského rodu.

Než však uzavřeme tuto kapitolu, dodejme místo zakončení ještě dvě poznámky:

1. Jak předobrazem tohoto Kristova života byl úděl Mojžíše s Izraelem na poušti.

2. Jak se to všechno duchovně naplňuje na církvi čili na věřících.

K první poznámce.

To, že úděl Mojžíše s Izraelem na poušti byl předobrazem života Kristova, dosvědčuje Písmo i sama skutečnost. Vždyť je známo, že prorokův výrok: Z Egypta jsem povolal svého syna (Oz 11,1), platil vlastně Izraeli, evangelista ho však obrazně přenáší na Krista (Mt 2¹⁹⁸).

Ukazuje na to i sama skutečnost, totiž shoda obrazu se zobrazeným ve všech důležitých okolnostech.

1. Izák byl počat neobvyklým způsobem, z moci Boží; Kristus daleko neobvykleji, pouhým působením Ducha svatého.

2. Izrael, který se začal množit jinde, přišel za chlebem do Egypta, a tam se rozmnožil; Kristus, počatý v Nazaretě, přišel do Betléma („domu chleba“), a tam se narodil.

3. Když přicházel Izrael do Egypta, byla všechna půda v celé egyptské zemi upsána faraónovi (Gn 47¹⁹⁹); když se v Betlémě narodil Kristus, konal se soupis ve všech zemích, které byly pod Augustovou vládou (L 2²⁰⁰).

4. Ačkoli Egypťané Izraelské přijali, přece je od sebe oddělili a usídlili je zvlášť, v zemi Gošenu, protože jimi pohrdali pro chov dobytka; betlémští rovněž vykázali Krista do stáje.

5. Izrael se nečekaně rozmohl a proslavil, ale k hrůze faraónové; Kristus se rovněž stal brzy po svém narození známý, ale k hrůze Herodově.

6. Faraón nařídil zabít mužské potomky Izraelských, Herodes Krista a stejně staré chlapece.

7. Bůh zachránil Izrael při útěku přes Rudé moře, faraón do něho vstoupil a zahynul; stejně byl při onom krveprolití Kristus zachráněn, zatímco Herodes o málo později bídně zahynul.

8. Izraelské vybavil Bůh na cestu egyptským zlatem a stříbrem, rovněž Kristus dostal na útěk zlato východních mudrců.

9. Na dvanáctém stanovišti u hory Sinaj byl dán Izraelským Zákon a všichni se chvěli hrůzou; Kristus začal ve dvanácti letech vykládat Zákon na Siónu, to je v Jeruzalémě, a všichni nad ním žasli (L 2²⁰¹).

10. Na třicátém třetím stanovišti zemřel hlavní Kristův předobraz, velekněz Áron; Kristus po dokončení svého 33. roku rovněž zemřel a učinil konec obrazným obětem, jak předpověděl Daniel (9,27). To první se stalo čtyřicet let po odchodu z Egypta (Nu 33,38), to druhé téměř čtyři tisíce let po vzniku světa.

11. Hned po Áronově smrti byl před zraky lidu připevněn na žerď bronzový had, aby byla pomoc při hadím uštknutí (Nu 20 a 21²⁰²); tak začal být po své smrti při hlásání evangelia vystavován před zraky národů i ukřižovaný Kristus.

12. I Mojžíš brzy na dohled kenaánské země zemřel a byl samým Bohem slavně pochován; tady zas, když už byla v dohledu věrných naděje na získání spásy, zemřel Mojžíšův Zákon a byl s poctami pochován.

13. Na Mojžíšovo místo nastoupil Jozue a uvedl lid přes Jordán do zaslíbené země; Zákon nahradilo evangelium, které vede věřící přes Jordán smrti do věčných sidel.

K druhé poznámce.

Život Kristův a věřících.

Na obraze, tedy na Kristově duchovním těle, jímž je církev, se duchovně naplňuje všechno to, co bylo v Kristu jako v pravzoru.
(Je totiž nutné, abychom se my jako údy připodobnili své hlavě, Kristovi; Ř 8,29.)

1. Kristus byl počat z Ducha svatého; tak i synové Boží při svém znovuzrození (J 1,13 a 3,5).
  2. Kristus se narodil v Betlémě; také jiní Boží synové se narodili v domě chleba, to je v církvi.
  3. Svědky Kristova narození byli andělé a pastýři; tohoto narození rovněž Boží andělé, pastýři církve.
  4. Kristus prošel brzy po svém narození prolitím krve, totiž při obřizce a vraždění nemluvnětek; my jsme byli obmyti Kristovou krví při křtu a připravujeme se k boji.
  5. Kristus prchal před Herodem; my před ďáblem, světem a hříchy.
  6. Kristus byl vychován v skrytu a svět ho neznal; rovněž my máme být vychováni křesťanstvím v tichosti, bez nádhery a okázalosti.
  7. Kristus se ve dvanáctém roce stal učitelem učitelů; my se v té době stáváme katechumeny, abychom překonali farizejské učitele.
  8. Kristus byl po křtu pokoušen ďáblem a zvítězil; ani my nemůžeme čekat nic než pokušení a vítězství v Kristu.
  9. Kristus nejprve činil to, čemu jiné učil (Sk 1,1); na nás se rovněž žádá, abychom jedni druhé učili, co je třeba dělat, ale tím, že to děláme.
  10. Kristus strávil život ve službě Bohu a bližním; tak si máme počínat i my.
  11. Kristus zemřel pro naše hříchy a vstal z mrtvých pro naše ospravedlnění (Ř 4,25); také my máme zemřít pro hříchy, abychom žili pro Boží spravedlnost.
  12. Kristus svou smrtí potvrdil svou závěť, abychom se neměnně stali spoludědici věčného království; smrtí se neměnně stáváme vlastníky tohoto dědictví.
  13. Kristus prošel smrtí ke vzkříšení a vzkříšením k nanebevstoupení; tak činíme i my. Bůh nám nikdy neukáže jinou cestu než tu, po níž před námi poslal svého Syna.
- Mimo Krista není spásy. Viz první exemplář, kapitola sedmá.

KAPITOLA VI

Jak bylo poté, když Prostředník odtud opět odešel, světu zvěstováno ono obnovení, jež má všude nastolit náboženství podobné náboženství prvopočátečnímu

Mesiášův příchod, tehdy již skutečný a dovršený, zvěstovali za prvé andělé Zachariášovi, Marii, Josefovi a betlémským pastýřům, za druhé stvoření poslušná jeho slova, tedy hvězda, vody, větry a nemoci (jež léčil), za třetí sám Pán. Konečně ho zvěstovali jeho vyslanci, apoštolové, jež Bůh potvrzoval podivuhodnými znameními (Žd 2,3.4), a nyní, když Boží svědectví již bylo dovršeno, zvěstují ho řádně ustanovení zástupci svou službou.

Obecně řečeno, zanechal Kristus tři druhy zástupců. Ačkoli sám v jedné osobě na sebe vzal trojí úřad, žádného člověka (kvůli jeho nedostatečnosti) nepověřil tím všim dohromady, nýbrž odděleně.

1. Královský úřad světil úředníkům.

2. Kněžský úřad světil kazatelům evangelia, nikoli proto, aby i nyní vykonávali oběť, nýbrž aby jednou už vykonanou oběť (již bylo dosaženo věčné ho vykoupění) zvěstovali národům, a tak je přivedli k pokání a k víře. A aby pak kající a věřící přivedli ke království Božimu a zpečetili to svátostmi.

3. Prorocký úřad světil učitelům v církvi i ve škole. Ti pak, jsou-li mimořádně zázračným zjevením vybaveni k tomu, aby církvi přinášeli zjevení, povuží jeho výroky.

Stávají se jimi buď na základě oslovení, nebo vnuknutí. V prvním případě prorok slyší, jak jsou mu slova zřetelně diktována, a v druhém případě se cítí být ponoukán a podněcován k tomu, aby mluvil nebo psal, co mu vnučí Duch svatý. Obojí proroci získávají buď v bdělém stavu, nebo ve spánku, či ve stavu extatickém.

Dále se rozlišuje proroctví zjevné, které ličí věc tak, jak ona sama o sobě je nebo bude, a proroctví jinotajné, které je zahalené do symbolů a hávu slov a narážek.

Pokud jde o kritéria pravosti a nepochybně božského původu (klam se totiž do něho vetře buď tehdy, když se Satan, který se opičí po Bohu, pronestoucí lidé lživě vydávají své výmysly za Boží výroky, či konečně když stavy melancholie vzbuzují přesvědčivě živé přeludy, jež nezkušení lidé považují za zjevení Ducha svatého) – viz Traktát o pravých a falešných proroctích.²⁰³

Službou církvi se zde nerozumí služba soukromá, kterou všichni mohou poskytovat všem a také ji obvykle poskytují a při každé příležitosti by ji poskytovat měli. Rozumí se tu služba veřejná, což není nic jiného než zvěstování a ujišťování lidí o Božím milosrdenství skrze zásluhy a pro zásluhy Kristovy mocí účastenství Ducha svatého. Toto zvěstování v nás způsobuje víru v Boha, lásku k němu i bezpečnou naději na spásu. To je cílem služby.

Prostředky pak jsou následující.

I. Ze strany Boží:

1. Zřízení poslů, kteří to zvěstují, tedy služebníkům církve.
2. Výbava, kterou dostali, psané slovo Boží (něco jako pověřovací listina).
3. K tomu ještě přidané pečeti, potvrzující oba předcházející prostředky – svátosti.

II. Ze strany lidí:

1. Přijetí Božích služebníkům.
  2. Horlivé poslouchání i čtení slova Božího a pilné navštěvování společných shromáždění.
  3. Přijímání svátosti v pravdě.
- Z toho vyplývá trojí úkol služebníkům církve:
1. Zpřístupňovat listiny čili listy Boží a přidělovat každému, co mu náleží, aby nikdo nebyl nevědomý.
  2. Ujišťovat lidi o pravdivosti té milosti nebo služby, aby nikdo nebyl na pochybách.
  3. Vyžadovat, aby to lidé všechno opravdu svědomitě konali, aby se Boží lid nenakazil farizejstvím a jeho řeč se nerozcházel se skutky.

Proto špatně vykonává povinnosti služebníka církve ten, kdo 1. poznání Božích věcí čerpané ze slova Božího nepředává zcela všem, nebo je předává pouze někomu, ale ještě hůře je plní ten, kdo úmyslně zadržuje nebo zatajuje to, co mají podle Božího přání znát všichni; 2. špatně své povinnosti

koná ten kazatel, který neodstraňuje opovržlivé pochybnosti nebo myšlenky o Božím slově, a ještě hůře ten, který je podněcuje nebo množí (jako ti, kteří Písmo nazývají voskovým nosem atd.); 3. špatně je plní i ten, kdo slovem i příkladem nevyžaduje správné jednání, a ještě hůře ten, kdo jinak učí a jinak jedná. Běda takovým!

Pravidlo: *Služebník slova musí totiž především sám správně jednat, a pak teprve učit jiné, ba musí učit svým jednáním.*

Vždyť přece

1. Ježíš tak činil (Sk 1,1) a přikázal to on (Mt 5,13.16) i Pavel (1 Tm 4²⁰⁴).
2. Rozum požaduje totéž, poněvadž 1. každá činnost začíná sama u sebe a každá hybná příčina hýbe pomocí pohybu; 2. oheň nemůže zahřívát, není-li dost teplý; 3. má-li pochodeň svítit, musí plát.
3. Ze smyslového poznání nebo z příkladů je zřejmé, že jen takoví lidé budují, ale ti, kteří jednají špatně, boží. Neboť je nanejvýš přirozené, že lidské povahy se spíše a raději dají pohnout příklady než příkazy.

K tomu, aby se tímto pravidlem mohli řídit, budou kazatelé způsobilější tehdy, jestliže vezmou v úvahu poučku, kterou jim dal Kristus, že by totiž měli μαθητεύειν²⁰⁵, získávat žáky. Ovšem nikoli sobě, nýbrž Kristu, aby se každý člověk, po všech stránkách osvobozený od lidí, odevzdal jedině Kristu jako svému učitel, knězi a králi (tímto způsobem se ihned stane svobodným), protože Kristus přebývající v něm ho učiní sobě podobným a naučí ho (nebo způsobí), aby učil, očišťoval a řídil jak sama sebe, tak ostatní.

Působení služby je naznačeno bronzovým hadem, jenž léčil ty, kteří byli uštknuti jedovatými hady, a představoval Kristovu moc. Bylo však nutno na něj pohlédnout – *Mika říkal*: Nyní vím, že mi Hospodin bude prokazovat dobro, neboť mám za kněze lévíjce.²⁰⁶ (A co v budoucnu, jestliže sám Hospodin je věčným arcibiskupem duší?)

Žena trpící krvácením byla uzdravena Kristovou mocí (neboť z něho vyšla moc), ale musela se dotknout lemu jeho šatu. Bylo to totiž učiněno zprostředkovaně.

Petrův stín uzdravoval nemocné. Daleko spíše je uzdraví stín Spasitelův. Co však je stínem Spasitelovým? Přece služba.

Služba má tři součásti: slovo, klíče, svátosti.

[Aby byla pro Krista shromážděna věčná církev, aby se vzdělávala v tajemstvích království nebeského a aby se udržovala v poslušnosti, jež přísluší Bohu, k tomu užil Bůh tyto tři nástroje služby. Jejich pomocí působí Bůh tak, aby to šlo i bez nich, jestliže scházejí, a protože na ně není vázán, dopouští, aby byly k nepotřebě, není-li jich užíváno podle jeho vůle. Díky spojení příčin (vnitřní a vnější) jsou sice tyto nástroje jak znamenlí, tak nositeli vnitřní milosti, ale i nositel může být k ničemu, nedbá-li se pravdy svěřené nám Bohem, a Bůh tak nespolečupůsobí. Bůh ovšem může působit, i když chybí nositel, nesmí však chybět poslušnost jeho příkazům.]

*Poznámka 1.*²⁰⁷ Tyto tři nástroje milosti jsou přiměřené:

1. *Lidské přirozenosti*, kterou je třeba učit, aby něco věděla, pobízet, aby si něco přála, a řídit a popohánět, aby také byla něčeho schopna.

Slovem se totiž způsobuje to, že víme, v co máme věřit, co máme činit a v co doufat. *Kázně* se dosahuje toho, abychom si to přáli, a *svátostmi* se získává síla, abychom toho byli schopni. Neboli:

Slovo uzpůsobuje rozum, *klíče* vedou a řídí vůli, *svátostmi* upevňují síly.

2. *Jsou přiměřené trojímu úřadu Kristovu.*

Slovem nás totiž poučuje jako učitel a prorok. *Svátostmi* nás očišťuje jako náš kněz (Žd 10).²⁰⁸ *Klíči* řídí, vede a popohání nás jako náš král svým zezlem.

3. *Jsou přiměřené třem hrdinským ctnostem, jež je nutné podnítit.*

Ze slova povstává zejména a především *víra*.

Kázeň pak je nástrojem k povzbuzování, pěstování a udržování *lásky*.

Svátostmi upevňují a zpečetují především *nadějí*.

4. *Jsou přiměřené také třem druhům služebníků v církvi.*

Slovo obstarávají učitelé v církvi a ve školách, zástupci Kristovi v úřadě prorockém.

Svátostmi slouží *faráři*, zástupci Kristovi v úřadě kněžském.

Klíče opatrují starší církve spolu se *svetskými úředníky*, jako ti, kteří jsou Kristovými zástupci v úřadě královském.

5. *Nástroje milosti jsou vhodné k ochraně církve před 1. herezemi, jež vznikají z přehnané touhy po vědění; 2. pověrou, pokrytectvím nebo bezbožností, jež mají původ v přehnané, předstírané nebo vůbec žádné péči o náboženství; 3. tyranstvím, jež pochází ze zneužívání moci (uvnitř církve nebo mimo ni).*

Poznámka 2. Všechny tyto tři nástroje se vyskytují vždy po dvou:

slovo Boží	Zákon	klíče	svazující	svátost	křest

Jsou mezi sebou ve vztahu úměry, neboť

Zákon – svazuje – ponořuje Adama,

evangelium – rozvazuje – sytí nového člověka.

Poznámka 3. Tyto tři hojivé masti náboženství se vyskytovaly ve všech druzích náboženství, ovšem v rozdílné podobě.

Ideální náboženství v ráji zahrnovalo slovo poslušnosti, výhrůžku smrti a svátostí byl strom života.

V *pokaženém náboženství* zaujímají místo slova Božího výmysly a tradice, místo klíčů lidské okovy, strašáky a násilí, místo svátostí kdejaká vymyšlenost.

V *obnoveném náboženství* dospívá všechno k větší plnosti než kdykoli předtím. Vždyť nám byly dány

slovo vnější dvojí – Starého i Nového zákona,

vnitřní – světlo myslí,

věčné – sám Kristus,

klíče – jiné sice církvi staré a jiné nové, avšak ve stejném smyslu,

svátosti – obdobně jako u klíčů –

Všichni křesťané, pokud jsou na tomto světě, a to i ti osvicení a znovuzrození, jsou zavázáni k vykonávání služby. Lze to mezi jiným prokázat následujícími dvěma způsoby.

1. *Na příkladu slabých a nezletilých, kteří nutně potřebují oporu.* Tuto myšlenku zdůrazňuje apoštol Pavel v Ga 4,1nn, kde hovoří o dědici podřízeném poručníkům, což se vztahuje na církev před Kristem i po Kristu. Může se to však vztáhnout na samotného Krista, jenž v době, kdy zde přebýval v těle, byl podroben Zákonu a teprve smrtí a zmrtvýchvstáním byl ze Zákonu vyvázán. Tak je to i s námi, protože není bezpečné být na tomto světě odkázán sám na sebe.

2. *Na přirozeném příkladu ducha, přebývajícího pouze v látce.* Podle známého místa z 1. kapitoly Genese: Nad vodami se vznášel duch Boží. Až do nynějška se přece duch minerálů, rostlin i živočichů zdržuje a přenáší pouze v nějaké tekutině. Proto se věci mohou rozmnožovat výhradně plozením a plodit se výhradně prostřednictvím semen, protože semeny se přenáší duch. Proto se i my můžeme udržovat při životě pouze přidáváním vždy nového ducha, který se do nás přelévá spolu s pokrmem a nápojem, a jinak ne. Nechť tedy také ten, kdo chce růst duchem znovuzrození, používá prostředků, do nichž onen duch uložil svou účinnost (slovo, klíče, svátosti), a ať není sám proti sobě tím, že by opovrhoval Božími úmysly.

[Pozn. Duch svatý se vlévá do srdce vyvolených, ovšem spolu se svými nositeli.]

O službě slova.
Slovo Boží je nejdůležitější součástí služby, neboť je samo o sobě tím, čím jest, tedy prostředkem k našemu osvícení, útěše a posile. Klíče a svátosti nejsou beze slova ničím, veškerou svou účinnost přijímají ze slova. Svátostmi se neočišťují naše srdce, protože se očišťují vírou (Sk 15,9), ale zpečetuje se jimi již dosažené očištění.
Předobraz: Velikonočního beránka nemohli jist ti, kteří měli být očištěni, ale ti, kteří již byli očištěni.

[--]

O službě Kristových klíčů.
O tom, že v církvi musí být nějaká kázeň, a to přísná kázeň.
Apoštolové ovšem nestanovili žádné církevní řády, jež by postihovaly určité případy, protože 1. zdůrazňovali to, co je nejlepší a nejdůležitější, totiž vnitřní poslušnost; 2. byli v blízkosti kříže. Když se však k evangeliu připojili pohané, začali si křesťané počínat stejně bujně a církevní Otcové a koncily byli nuceni hledat léčebné prostředky. Protože se však později těchto léků začalo zneužívat a zvrhly se v tyranii lidských svědomí, doktor Martin Luther je zrušil, jiné nebo lepší však při reformování církve nenalezl. Snažil se řídit církev pouze službou slova, bez klíčů, po způsobu apoštolů. Znovu se ale zjistilo, že je obtížné spravovat lid bez uzdy, a tak Luther v Předmluvě ke své Církevní postile²⁰⁹ běduje nad hříšností evangeliků a hněvá se na křesťany, kteří jsou pod vládou evangelia sedmkrát horší, než když vězeli v temnotách.

Kázeň tedy církev potřebuje.

[--]

O službě svátostí.
Svátosti jsou viditelná znamení neviditelné milosti Boží, jak pravil Augustin.²¹⁰ Nebo, jak řekl apoštol Pavel, pečeti spravedlnosti z víry (Ř 4,11). Slouží přece k tomu, k čemu mohou sloužit a také sloužívají znamení a pečeti, totiž

k tomu, že	<table border="0"><tr><td>ohlašují</td><td rowspan="3">} závdavek věci samotných, a proto se také nazývají měřítka a nástroje Boží milosti.</td></tr><tr><td>potvrzují</td></tr><tr><td>předávají</td></tr></table>	ohlašují	} závdavek věci samotných, a proto se také nazývají měřítka a nástroje Boží milosti.	potvrzují	předávají
ohlašují	} závdavek věci samotných, a proto se také nazývají měřítka a nástroje Boží milosti.				
potvrzují					
předávají					

Je ovšem nutné si povšimnout toho, že svátosti takto působí v obou směrech, že slouží jak Bohu, tak i nám. Vždyť učí (čili ohlašují), co nám zaslíbil Bůh a co my slíbili Bohu. Zpečetují rovněž Boží zaslíbení nám a naše sliby Bohu. A konečně předávají jak milost Boží nám, tak i naši víru a poslušnost Bohu.

Svátosti jsou svazky mezi znameními a jím označenou věcí, u věřících lidí pak navzájem mezi sebou, mezi vírou, láskou a nadějí a konečně mezi Kristem a církví. Tohle všechno je totiž svátostí jako tmelem spojeno. Jak vykládal apoštol Pavel: Jeden je Pán, jedna víra, jeden křest (Ef 4,5) atd., tedy i jeden chléb a jedno tělo, které my mnozí tvoříme, neboť se o jeden chléb dělíme.

Nezbytné součásti svátostí jsou tři: 1. znamení; 2. označená věc; 3. jejich vzájemná analogie potvrzená Božím slovem. (Neboť slovo přistupuje k žití a vzniká svátost.) Nebo jinak. Obřad a tajemství a víra, jež je spojuje, protože něco jiného vidíme nebo se toho dotýkáme a jíme to, a něco jiného věříme. Také obřizka je dvojitá, obřizka tělesná a obřizka srdce. Při křtu rozlišujeme omytí těla a duše. Velikonoční beránek byl připomínkou vykoupení

z Egypta a zároveň předobrazem vykoupení, k němuž má dojít skrze Krista. Eucharistie zahrnuje požívání chleba i těla Kristova, pití vína i krve Kristovy. Ve všech případech se k prvnímu vztahujeme tělesně a k druhému vírou.

O svátosti křtu. Křest je svátostí našeho znovuzrození.
Tedy:

1. Smí být poskytován jen těm, kteří byli dostatečně vybaveni vírou.
2. Nelze ho opakovat – protože ani z lůna se nerodíme dvakrát – –
Kdysi se křest prováděl ponožením (jako je tomu dosud v teplých krajinách), protože ponožení znamená potopení starého Adama a pohřbení spolu s Kristem, zatímco vynoření znamená vzkříšení k novému životu (Ř 6,3,4).

Prováděl se trojím ponožením, aby se tak naznačila: 1. trojice Božích osob; 2. třídní Kristův pobyt v hrobě (podle svědectví Theofilova). Dnes býváme při křtu pokropeni – –

O křtu dětí nechť se prokáže.

1. že je legitimní;
2. jeho forma – totiž požadavek, aby se rodiče zavázali, že budou dítě vychovávat zbožně – – A poněvadž sami jsou smrtelní nebo ne vždy způsobili k plnění své povinnosti, jsou ke křtu přibíráni *kmotři* a *kmotry*. Nikoli tedy jen tak pro nic za nic nebo kvůli účtům na veřejnosti, nýbrž z uvedených důvodů, aby tu byli spolurodiče vedle rodičů, ať už žijících, nebo mrtvých. Je tedy nezbytný výběr, aby se svatá věc neposkvrnila tím, že by se Boží jméno vzývalo při nějakém marném konání. Nechť jsou tedy vybíráni takoví kmotři, 1. kteří by to *chtěli* na sebe vzít, tedy lidé dobří, zbožní a vše toužící po spáse své i druhých; 2. kteří to *umějí*, tedy lidé osvícení; 3. kteří *se mohou* tohoto úkolu zhostit, tedy lidé, kteří nejsou příliš rozptylováni jinými činnostmi, takže se mu mohou věnovat. Mají to být lidé čili a má jich být spíše méně než více. Ze zkušenosti je přece známo, že bývá špatně postaráno o to, o co se stará příliš velký počet lidí.

Celkem vzato, stejně poručníky, jako volivají umírající rodiče, jsou-li rozumní, pro správu dědictví, jež má být zachováno jejich dětem, mají volit i zde, kde jde o zachování dědictví věčnosti pro jejich děti, to je takové, kteří by mohli, uměli a chtěli vykonávat poručnictví, abychom se neminuli cíle.

O svátosti večeře Páně.

Toto jest mé tělo. Nebylo vhodné říci to jinak, jestliže ovšem svátosti jsou pečeti smlouvy. Cožpak pečeti neudávají jména svých pánů? Na pečeti na stříbrnou nebo zlatou minci se přece nevyraží nápis: Toto je pečeť Fridrichova, nýbrž: Fridrich. Kdo by však byl natolik hloupý, že by věřil, že je v ní skryta sama osoba? Není to osoba, nýbrž její autorita, důvěryhodnost a majestát. *Je ovšem nutné přiznat, že v eucharistii jde o více než o pečeť, a síce o pravý pokrm duši, protože tak jako naše tělo nemůže žít, není-li každodenně posilňováno životním duchem obsaženým v potravinách, tak i naše duše potřebuje potravu pro duchovní život (J 6,57). Nečerpá ji však každý, kdo má účast na svátosti, ale jen ten, kdo se svátosti účastní s vírou, protože je to pokrm víry, nikoli žahudku, pokrm pro mysl, nikoli na zub.* Proto Kristus svému učení o požívání těla a pití krve (které se vyskytuje u Jana v 6. kapitole, od verše 48 do verše 59) předdeslal důrazné připomenutí víry v sebe – Krista (v. 35,40,47). *Vždyť stejně jako mrtvý člověk žádný pokrm nepozře a ani nepřipustí, abys jej do něho vpravil, nepřijme ho, nezažije, nestráví a neobživne, tak také mrtvá a vírou předtím neoživená duše tuto duchovní*

potravu nepřijímá. Pokud se některý pokrytec domnívá (případně se to o něm domnívají jiní), že ji přijímá, přece jen ji netráví (nerozpoznává) a neožívá.

KAPITOLA VII

O dovršení zbožnosti, kterou obnovil Kristus znovuzrozením

V předchozích kapitolách jsme viděli, jak svět pokažený Adamovým pádem byl znovu získán pro Boha prostřednictvím druhého Adama, JEŽÍŠE NAZARETSKÉHO. Nyní je třeba pochopit, jak se následkem toho také jednotlivci obnovují působením jeho Ducha a stávají se účinným způsobem účastní tohoto všeobecného obnovení. Je ovšem třeba vědět, že *obnovení pokaženého světa je všeobecné vzhledem k Bohu a jeho prostředkům, nikoli vzhledem k jednotlivým stvořením a ke způsobu aplikace těchto prostředků.*

1. Nejvyšší milosrdenství by se nemohlo smilovat jinak než v nejvyšší míře. Nebylo by to však v nejvyšší míře, kdyby se nesmilovalo nade všemi. A nebyla by to nejvyšší moc, kdyby nepodala ruku všem klesajícím, ani nejvyšší moudrost, kdyby nechystala všeobecný lék na všeobecné zlo.

2. Písmo o tom vydává svědectví. Bůh všechny uzavřel pod neposlušnost, aby se nade všemi slitoval (Ř 11,32). Z tebe pochází tvá zkáza, ode mě tvá spása (Oz 13,9²¹). A tak stejně jako se lidstvo cele vrhlo do zkázy, tak i Bůh je cele obnovil –

3. Účinek neboli výsledek. Bůh nám zajisté dal všeobecné léky, obecné pojmy²¹², bázeň Boží a touhu po blaženosti. Nad to všechno však seslal shůry svou nestvořenou moudrost, již bylo vše stvořeno. Proč ji seslal, ne-li proto, aby vše obnovil? Potvrdil to apoštol Pavel v Listě Koloským, kap. 1, v. 16 spolu s v. 20.

2. Uskutečněnému obnovení nějakého určitého člověka se říká *znovuzrození*, 1. a to kvůli jeho *nezbytnosti*, protože nikdo nežije, pokud se nenarodil, a nežije ani Bohu, jestliže se znovu nenarodil; 2. kvůli jeho *obtížnosti*, protože se neobejde bez bolesti a jistých nebezpečí; 3. kvůli některým *dalším* nepodstatným *rysům*. Všechno lze přece vyjádřit obrazně, zvláště pak abychom mohli vyjádřit naši přirozenou nezpůsobilost k dobru a zjevnou skutečnost naší povinnosti, již jsme zavázáni Bohu.

Nemluvně se na základě své vlastní přirozenosti neprojevuje žádným svébytným způsobem a samo od sebe se na nic nezmůže kromě toho, že pláče a znečišťuje se vylučováním nečistot. Všeemu ostatnímu se musí učít, například se musí naučit 1. *jíst*, protože když se to nenaučí, strčí si ke své újmě a škodě do úst všechno, co mu přijde pod ruku, třeba jíl nebo i něco horšího; 2. musí se naučit *mluvit*, protože když se dítě pokusí něco říci, aniž se tomu učilo, nikdo mu neporozumí; 3. musí se naučit *chodit*, neboť učiní-li samo pokus pohybovat se z místa na místo nebo kráčet kupředu, padá a snadno se poraní; 4. musí se naučit *něco dělat*, jinak když se do něčeho pustí, všechno zničí a zkazí; 5. konečně se dítě musí také naučit *užívat rozum* a ovládat schopnosti své duše bez zvrácenosti vášní.²¹³

Stejně je tomu s námi při znovuzrození. Od přírody neumíme nic jiného než vylučovat nečistoty, durdit se, reptat, vzpírat se a být odporný Bohu i ostatním lidem. Vždyť přece to, co bylo řečeno o nemluvnětech, je pro ně přirozené! Vyprazdňováním výměšků, svým pláčem i pohybem žaludku a plic si pročišťují vnitřnosti a připravují si je tak k jiným činnostem, jež bu-

dou muset vykonávat. I to má svůj význam a nám to dává poučení o tom, co potřebujeme a co při znovuzrození dostaneme. Totiž to, že každý, kdo vážně touží po tom, aby se znovu narodil a byl Božím synem, musí předem všim znát, přiznat a oželet svou pokaženou přirozenost. Dále musí odvrhovat zvrácené chůtí, odvracet se od věcí pozemských k nebeským a svou duši se zanicením a rozhodnou vytrvalostí obracet od Satana k Bohu. Když člověk takto svou duši připraví a upouštěním od zla vyprázdní, musí se po- starat o to, 1. aby svou duši nesytil dobrou pozemskými nebo tělesnými, ný- ži vůle, po jeho cestách; 3. aby mluvil vznešená slova Boží, čili jen to, 3. Obnovení jednotlivého člověka se také nazývá *znovustvořením* neboli *no- vým stvořením* (2 K 5,17). Poznámka: Celou historii stvoření, jak byla po- psána v první kapitole Genese, lze přizpůsobit tak, abychom pochopili prů- odpočinutí při něm a po život v ráji, kde nezbyvá nic jiného, než se lépe uchránit před pokušeními, abychom si podruhé nepřivodili pád.

Průběh znovuzrození čili znovustvoření můžeme tedy objasnit na průbě- hu stvoření. A že tomu tak není náhodou, to nechť dosvědčí autorita Filipa Melanchthona. Uveďme jeho Poznámky ke Genesi, fol. 6 b²¹⁴. Je nutné souhlasit s tím, že povaha stvoření i znovustvoření je tatáž.

Například k znovustvoření, stejně jako ke stvoření, dochází z Boží moci, bez nás. Setrvávání v milosti Boží, stejně jako setrvávání v přirozeném bytí, bylo zároveň svěřeno naší snaživosti, ale aby neskončilo, k tomu nám jako strážce byla přidána Boží moc (1 Pt 1,5). Nepomáhá-li moc, nalezneme prostředek pomocí moudrosti. Když nepomůže ani ta, zbývá ještě dobrota. Jestliže se někdo nepodrobí tomu, komu se podrobit má, kvůli jeho moci (tak jako stvoření Stvořiteli) nebo kvůli jeho moudrosti (vždyť nám dovedně ukazuje cestu spásy) či kvůli jeho dobrotě (totiž kvůli sladkosti věčnosti), nezbyvá mu už vůbec nic.

4. Obnovený člověk se rovněž nazývá člověkem *duchovním* nebo *duchem* (v protikladu k tělesnosti), protože 1. je dílem Ducha svatého; 2. již vykonává službu podobnou té, kterou koná duch životní a živočišný v nás, a sice vzbuzuje v nás smysl pro utrpení a vykoupení i neustálé popudy k dobru. Nebo jinak. Přírodní duch v člověku vyvolává dychtivost po potravě, životní duch uvádí do pohybu tepot a citlivost, živočišný pak údy. Tak také zde obnovený duch vyvolává 1. dychtivost po duchovní stravě; 2. zbožné nad- šení; 3. zvláštní poslušnost.

5. Nutnost znovuzrození vysvitá z následujících důvodů.

1) Je zřejmá z jasných výroků Pisma (J 3,3; J 4,17), kde důvěra v Boží roz- hodování je založena na naší podobnosti s Bohem. Neboť nepostupuje ne- přátelsky podobné proti podobnému, nýbrž opačně proti opačnému. Čili podobné je podobným přitahováno, nepodobným odpuzováno. V tom má svůj původ výrok: *Neznám vás, odejděte.*²¹⁵

2) Prvním a bezprostředním cílem našeho vyvolení a vykoupení je, aby- chom se proměnili v Kristův obraz a teprve pak spolu s ním byli přijati za Boží syny a dědice (Ř 8,29; podle toho také 1 K 15,49). Tak jako jsme v so- bě nesli obraz pozemského Adama (viz Gn 5,4), tak také nesme obraz Ada- ma nebeského.

3) Bůh nám naznačil nutnost znovuzrození tím, že ustanovil obřady a úko- ny, obřizku a křest. K tomu přidal pohrůžku, že ten, kdo se tomuto ustano- vení nepodřídí, bude vyobcován (Gn 17,14).

4) Bůh nám ji také naznačil různými předobrazy. Jako příklad předobrazu

si vezmeme schránku smlouvy (1 S 6²¹⁸). Lze jej vyložit následujícím způsobem. Díky pádu jsme pozbyli obrazu Božího v nás. *Vůz* znamená nové srdce člověka, který se obrací k Bohu. *Dvě krávy, jež byly nuceny opustit svá telata*, představují nového ducha a novou duši, opouštějící hříšný život a přijímající cestou *směřující k Běh-šemeši*, to znamená k domu slunce neboli Kristomou cestou *směřující k Běh-šemeši rozřezat a obětovat Hospodinu*, to znamená, že tělo, duši i ducha je třeba zasvětit Bohu.

5) *Nutnost znovuzrození dokazuje i vnější život*. Vždyť jako tělo nemůže bez duše žít zdejší živočišný život, tak i člověk nemůže bez Kristova ducha žít život duchovní. A stejně jako musí být naše tělo oživováno duší při prvním zrození čili stvoření a od té chvíle po celý život, tak je nutné také naše duše oživována Božím Duchem svatým jak při našem znovuzrození čili znovustvoření, tak potom v celém průběhu našeho duchovního života. Z toho plyne, že duch znovuzrození je naprosto odlišný od ducha našeho přirozeného života nebo naší rozumnosti.

6) Had se mohl vloudit do pozemského ráje, do ráje nebeského se však nebude moci vloudit a bude muset odložit svou kůži a vystříkat jed. Andělé zla byli kvůli své nečistotě nebesy vyvrženi a nebesa to, co vyvrhla, nepřijmou. Nepřijmou tedy ani nečisté, neobrozené lidi –

6. Způsob našeho znovuzrození a celé jeho tajemství je v plnosti uloženo zejména v podobnostech. Například v následujících: 1. V podobnosti o zaniklém pšeničném zrnu,²¹⁷ protože pšeničné zrno zasazené do země nepřijímá na sebe nové tělo, jestliže to předchozí nebylo zničeno a jestliže celý jeho život nevplynul do jeho matky-země. Právě naopak, jako se předtím životní síla vpravila *nahore* do zrna, tak stejným způsobem se *dole* zase uvolní, aby mohl vzniknout kořen. 2. V podobnosti o nemluvněti.²¹⁸ Petr říká: Jen jako právě narozená nemluvnata . . . To je alegorie závislosti na mateřském prsu. 3. V podobnosti o dítěti,²¹⁹ které Kristus přivinul do náruče: Nebudete-li jako toto dítě . . . Tim minul duše očištěné od nespořádané vášně. Ovšem jasněji to vyjádřil Jan (3,5), když nás učil o znovuzrození z vody a Ducha (srv. Gn 1,2): Nad vodami se vznášel Duch Boží. *Podle přirozenosti je duch otcem a voda matkou veškerého rození*. Otcem našeho znovuzrození je tedy Duch svatý a matkou církevní služba. Tu Duch svatý oplodní, aby počala a porodila Boží děti. Jak k tomu dochází, to snadněji pochopíme z následujících pouček.

I. *Kde přestává přirozenost, tam začíná (obnovující) milost.*

[Milost přece přirozenost neruší, nýbrž ji obnovuje, napravuje a dovršuje. Kde tedy přirozenost přestává kazit, tam milost začíná napravovat. A také tam, kde si přirozenost přestává věřit, začíná milost pracovat a pomáhat.]

Závěry:

1. Tedy také tam, *kde začíná víra, přestává rozum*. Totiž přestává předcházet a odporovat, neboť musí následovat a sloužit tím, že se upíše a zaslíbí zjevené Boží vůli. – Jónatan jde jako první, aby před ním padali Pelištejci, zatímco jeho zbrojnoš je dobývá (1 S 14,13).

2. Stejně jako nám Bůh propůjčuje *přirozenost* dříve než milost, tak ji také my, lidé, musíme dříve s pomocí Boží poznat, očistit a dovršit. Proto není nesprávný čísi výrok, že *k tomu, aby ses stal dobrým křesťanem, je třeba stát se dobrým židem, a k tomu, aby ses stal dobrým židem, musíš nutně být dobrým pohanem*, tj. člověkem, jenž má všechny náležitosti, pokud jde o čistě přirozené stránky jeho povahy. Nebo jinak řečeno: Mojžišův Zákon je předpokladem evangelia a zákon přírody je zase předpokladem Zákona Mojžišova.

II. *K našemu znovuzrození je nutná Boží moc, jež nás obnovuje, k jeho trvání pak naše spolupráce.*

Způsob našeho zrození a znovuzrození je tentýž. Bytí dává rodič, ale trvání svému bytí propůjčuje sám zrozenec tím, že činí to, k čemu se zrodil. Tak i naše obrácení nemůže vyjít od nás, ale je k němu třeba Boží moci, jež nás obnovuje. Avšak jsme-li obráceni, máme příkaz konat svou povinnost. Bůh nám k tomu přislubuje svou pomoc. Jestliže povinnost nekonáme, věk stejně málo jako při prvním zrození. A přece i při samotném porodu se plod musí pohybovat a spolupracovat s rodičkou.

Jestliže v noci pohybuješ očima, nic neuvidíš. A když po východu slunce neotevřeš oči, neuvidíš stejně tak nic, ale bude to tvá vina (J 3,19). Synové Izraele byli vysvobozeni z Egypta a byla jim navracena svoboda bez vlastní vřasky, pouze zásahem Boží pravice (Ex 14,14). Do země kenaánské však nebyli uvedeni bez vlastního přičinění, tj. bez boje.

Námítka. Bohu náleží dávat chtění i dovádět k dokonalosti. Jestliže ho nedá, proč se hněvá?

Odpovídám:

1. Musíme důvěřovat Bohu, který lépe zná bludiště našeho srdce, ba i jeho úskočnost a zvrácenost. On zejména *uvádí v dokonalost, ovšem pomocí o jeho pomoc* (Iz 42,16). Odtud ona Augustinova otázka, *zda víra a vůle dohře činit pocházejí od nás nebo od Boha*. Obojí náleží jemu, protože *on si připravuje naši vůli i – uvažte to – otevírá naši mysl, abychom chápali* (L 24; Sk 16²²⁰), *a obojí patří zároveň i nám, poněvadž nic se nám neděje, jestliže si to nepřejeme* (1. kniha Retractationes, kap. 23²²¹).

2. Bůh dává chtění. Nechť tedy člověk chtění přijme a činí, co chce. Ať to však hned daruje Bohu jako něco, co patří jen jemu. Bůh mu pak bude vděčný a věc vykoná a dovrší.

Námítka 2. *Bůh působí všechno ve všech věcech*. Odpověď. *Avšak v rozumné bytosti nepůsobí bez jejího přičinění* (protože neruší a pro svou pravdivost ani nemůže rušit jednou již vytyčené hranice, kterými ji vymezil jako rozumnou a svobodnou). To je jasné jak podle nekonečně mnoha jiných příkladů, tak především podle následujících. 1. *Sám Boží Syn si nepřál být počat v lůně panny, kdyby na to ta panna Bohu nepřistoupila*. 2. *A ačkoli byl vtěleným Božím slovem a Světlem osvčující každého člověka, přesto nebyl všemi pochopen, když mluvil o svých tajemstvích, ani u všech nezískal ohlas, když je přesvědčoval*. Naopak, měl stejně zkušenosti s odbojníky jako proroci i ostatní zbožní lidé. Proto ty narážky ve 12. kap. Matoušova evangelia. Avšak zde je větší než Jonáš –

Neboť bytí tvorů pochází jen od Boha, ale činnost a trpnost od Boha i samotného tvora. *Činnosti první příčiny a příčin druhých* (pokud to jsou činnosti, a nikoli zbloudění) *jsou totiž tak úzce spojeny, že tutéž činnost připisujeme libovolně tu Bohu, tu zase člověku (nebo jinému stvoření) –*

Dokonce i *skoro všechny činnosti, jejichž působení mezi Bohem a člověkem je vzájemné, střídají své východisko*. Například Bůh si přeje, aby ho člověk hledal (Iz 55), ale zároveň sám prý člověka vyhledává. *Obraťte se ke mně, a já se obrátím k vám. Tlučte, a bude vám otevřeno – Stojím a tluču*²²² –

Ale i *činnosti Božích stvoření, které se dějí podle řádu, jsou také Božím dílem*. Například deště, větry, každodenní východ a západ slunce – vznik věci včetně člověka (Jb 10²²³).

Dále pak důkazem toho, že také ve stavu obnovy je vyžadována naše spolupráce, je to, že z Boží milosti, která nás oživuje, nám po pádu není stvořena ani nedobrovolně vnucena nová vůle, nýbrž je jako nemocná uzdravena a jako pokažená napravena, aby se z odmítající stala chtějící a ochotně poslušnou Božího povolání a působení.

Ať tedy nikdo neočekává svou nápravu, když se bude vzpírat Bohu a svědomí (protože Bůh nikoho proti jeho vůli nenutí), ale ať jí ani nepřipisuje své vůli, jestliže následuje Boha (protože chtění a dovršení dává Bůh). To je třeba chápat tak, že tak jako je nezbytně nutné, aby se všude vyskytoval aktivní i pasivní princip, tak zde to je vůle Boží a vůle naše. A nějaké další otázky (jež se bez užítku množí do nekonečna) není třeba klást. Například otázku, zda lze odolávat Boží milosti atd. *Je jisté, že člověk nemůže být bez Boha a že Bůh nechce být bez člověka.* Je vlastností zbožných myslí, že nic nepřipisují sobě samým, nýbrž všechno jen Boží milosti. Proto ať už toho někdo připiše na vrub Boží milosti, odejme něco síle přirozenosti nebo svobodné vůli. Když se však něco odejme Boží milosti a přirozenosti se přikne to, co náleží milosti, pak se může vynořit nebezpečí. Budeme-li se ovšem řídit výše uvedenou zásadou, zůstane neporušena naše víra v Boha (dokonce se roznítí) a zároveň nezmizí naše touha konat (dokonce se vyburcuje). Ani se tím neposkytne příležitost zoufalství nebo naopak bezstarostnosti, nýbrž to způsobí, že lidé budou se strachem a bázní pracovat na své spásu a nebudou mít chloubu v sobě, ale v Pánu. Také to způsobí, že lidé se budou snažit ujistit se dobrými skutky o svém povolání a vyvolení a utvrdit se v důvěře ve své předurčení a budoucí oslavení. To je totiž řetěz spásy z 8. kapitoly Listu Římanům²²⁴: Předem vyhlédl, předem určil atd. Je třeba, aby se každý, kdo slyší, že se vyžaduje srdce poslušné Boha, poddal jeho vůli. Je třeba, aby každý, kdo v sobě pocítuje takové hnutí, věděl, že Bůh chce, aby to dělal, aby důvěřoval, že dílo dokoná, bude-li v něm pokračovat, aby nepřestával poslouchat Boha. A je třeba, aby poznal, že byl vyhlédnut, předurčen, ospravedlněn a oslaven, podle toho, že Bůh mu dává onen mír převyšující všechno pochopení, který roznítí lásku k Otci a spolu s ní i snahu líbit se mu. Tato snaha vzbudí citlivé svědomí, svědomí pak znalost sebe sama i nespokojenost se sebou, a ta zase touhu po útočišti u Prostředníka Krista. Avšak nikdo z těch, kdo se uchýlí ke Kristu, nebude vypuzen ani ho nikdo svou rukou odtamtud nevyrvé.

Kdosi řekl, že *shodu Boží milosti se svobodou lidské vůle objevíme tehdy, až bude nalezen poměr mezi přímkou a křivkou stejné délky nebo čtvercem a kruhem o stejné ploše*²²⁵, to je nikdy. Bude-li to však přece objeveno (neboť se to horečně hledá), co bude nutné říci? Že také to prvně jmenované není nemožné. Zajisté je tomu tak, že ty, člověče, odevzdáš Bohu celou svou vůli a nikdy nebudeš chtít nic jiného než to, co chce Bůh, jak tě o tom zpravila jeho zjevená vůle. Jestliže však ten skrytý Bůh (nebo ukrývající se Bůh – Iz 40²²⁶) o tobě ustanovil něco vskrytu, ty to také vskrytu schválíš. To znamená, že vše, co Bůh vložil do příležitostí, jež se naskytly, nebo co uložil do událostí, jež seslal, jsi hotov podstoupit, takže tě nic nepřekvapí jako něco neočekávaného, ani ti nedovolí odporovat prozřetelnosti, nýbrž tě provede k ochotnému následování, tak jako říční proud strhává stěbla slámy, která do něho byla vhozena, i ostatní lehčí předměty, jež s sebou nese, ač se naprosto marně vzpírají.

Stručně řečeno: Vždy si přej spíše to, co chce Bůh, než co chceš ty. Připoj se k němu a drž se ho jako jeho služebník a následovník, který uvěří všemu, co Bůh řekne, učiní vše, co nařídí, a naděje se všeho, co Bůh pro budoucnost zaslíbí. Ach, jaká je to úleva, takto se cele oddat Bohu, jen na něm záviset a bez reptání plnit jeho příkazy a podrobovat se jim!

Námítka: *Nikdo ke mně nepřichází, nepřivedl-li ho můj Otec.* Odpověď: To je pravda. Ale toto přivedení není násilné, není přiváděn ten, kdo nechce, nýbrž ten, kdo chce – Bůh nás k sobě ani tak nevtáhne, jako spíše vede. Odtud Zj 3,20. *Já thuču,* praví. Proč si však neotvírá sám, když přece má Da-

vidovy klíče? Odpověď: Nejde mu o to, aby vstoupil jako zloděj nebo násilník, ale jako přítel (Pís 5,2). Takovými, jaké nás na počátku stvořil, nadánk sobě přivádí především po třech stupních.

1. *Prvním jsou cvičení v poslušnosti ve vztahu k vnějším věcem.* Patřily mezi knize Mojžišově.

2. *Druhým stupněm jsou cvičení v poslušnosti ve vnitřním vztahu vůči sobě samým.* Náležejí sem zřeknutí se sebe samého, zdrženlivost, uměřenost, trpělivost a zejména duchovní ctnosti, tedy víra, láska a naděje, spolu s veškerým úsilím křesťanova života o vnější napodobení Krista. To je to, co je ve vlastním smyslu náplní Nového zákona a čeho se křesťané drželi velice nedbale.

3. *Pro třetí věk Ducha svatého ponechává si Bůh to, co je jaksi ještě vznešenější.* Například je to svrchované osvícení týkající se Boží slávy o sobě i ve všech stvořeních, zvláště pak ve vyvolených andělech a lidech, i toho, jak se s hem. Jasně to vyjádřil apoštol Pavel. Když hovořil ve 12. kapitole 1. listu Korintským o duchovních darech, slíbil ve 31. verši, že jim ukáže ještě jinou cestu, a tu také v následující 13. kapitole ukazuje. Mluví zde o takové plnosti, že jak první dary prvotní církve, tedy jazyky, proroctví a víra v zámluvilo v předchozím odstavci, tak i budoucí dary se budou od nich lišit stejně jako tvář od zrcadla, jasná a srozumitelná řeč od hádanky nebo celek od části (v.11.12).²²⁷

III. *Jádrem neboli základem znovuzrození je odevzdanost, s níž se zřikáme své vůli a bezpodmínečně se vzdáváme vůli Boží.* Vzhledem k tomu totiž, že vůle je v člověku tím nejniternějším, formou jeho stvoření, musí se od ní začít a u ní skončit, aby Boží vůle byla činěna námi, v nás i skrze nás, činně i trpně. Neboť teprve tehdy se stáváme podobnými Bohu (a v tom spočívá vrchol blaženosti), když se proměňujeme podle Boží vůle, takže vše, co si přeje Bůh, je právě i našim přáním – –

IV. *Zrození probíhá tak, že zanikne předchozí forma, místo ní pronikne a rozvine se nová forma, jejímž nástrojem je teplo ohně. Také znovuzrození nemůže probíhat jinak než prostřednictvím zániku hříšného těla, který umožňuje, aby pronikla nová životní síla, jejímž nástrojem je kříž.* Vždyť různé druhy chorob i smrti, tělesné i duševní, tj. útrapy, bolesti a zániky, jsou tu proto, aby člověk byl uveden do nicoty a stal se tak jakousi masou schopnou vzít na sebe novou formu. *O tomto tajemství kříže nás Bůh poučil příkladem svého Syna a neustále nás učí na stále stejném vzoru všech složených věcí.* A tak se veškeré učení evangelia nazývá slovem o kříži (1 K 1,18) ne pouze proto, že káže Ukřižovaného (1 K 2,2) a spásu prostřednictvím kříže, nýbrž také proto, že vyzývá k účasti na kříži a na spásu jeho prostřednictvím (Mt 16,24). Kříž je nástrojem Ducha svatého, jenž nás obnovuje, stejně jako je oheň nástrojem hutníka, který chce získat kov. Proto se kříž neboli utrpení nazývá ohněm a Kristus je přirovnáván k taviči (Mal 3,2.3). Vždyť přece jako oheň rozlučuje to, co je nesourodé, a uvádí každou složku do původního stavu, tak i utrpení odděluje příměsky tělesnosti a světa od duše zasvěcené Bohu a nutí ji, aby odložila světské formy a přenechala je světu, zatímco se sama očistěna svěří Bohu. Je to jako s měděnými strunami, jimiž jsou opatřeny citery, aby mohly vyluzovat sladkou harmonii. Nelze je vytvořit jinak než tak, že se vyrobí z kovu náležitě a řádně změkklého působením ohně a protlačují se stále užšími otvory, dokud se nenatáhnou tak, aby měly požadovanou tenkost. Stejně tak je nutné ohněm kříže a utrpení

změkčovat duši zasvěcenou Bohu a provádět ji na tomto světě úzkostmi, dokud nedosáhne povolnosti, kterou si přeje její Pán, a nebude se s jeho svatou vůlí činně i trpně harmonicky po všech stránkách shodovat –

7. Znovuzrození má na tomto světě svůj počátek, ne však dovršení. Znamením počátku znovuzrození je neustálý zápas těla proti duchu, a proto také potřebujeme neustálou pomoc. A proto pravil Kristus: *Beze mne nemůžete činit nic.*²²⁸

Znamením plného znovuzrození je odolnost ducha vůči tělu. Proto řekl apoštol Pavel: *Mohu všechno silou toho, který mi dává sílu.*²²⁹

Nedovršenost znovuzrození prokazuje mimo jiné i nedokonalé světlo v církvi a způsob její správy. Mnozí se domnívají, že teologie dospěla k nejvyššímu vrcholu, a chvástají se dokonalým světlem. Já se však tážím: *Odkud se bere tolik omylů a hádek nebo sporů? Odkud pochází záplava hříchů i mezi samotnými křesťany? Když přece svítí slunce, nepopírá nikdo, že je den.* Odpovídám: Je tomu tak z těchto důvodů:

1. Nikdy nechybí pokušitel Satan.
2. Pokažená tělesnost neustále pokouší, dokud není očištěna. Dědičný hřích totiž nezůstává pouze v dětech věřících (Ž 51,7; J 3,6; Ř 6,23), vždyť umírají dokonce nemluváta (protože věřící je neploď jako věřící, nýbrž jako lidé), ale zůstává i v samotných znovuzrozenících až do jejich smrti (Ř 7,14.17.20.23; 6,12).
3. Konečně i samy věci nás svádějí z cesty. *Bůh to ovšem dopouští*, 1. aby nás zkoušel; 2. aby nás vychovával; 3. aby nás poučoval o jiném životě, v němž se věci budou vyskytovat nikoli ve svém vznikání, nýbrž ve svém bytí.

Zde je třeba si povšimnout toho, že *zbožný člověk činí mnohé věci ne jako zbožný, nýbrž jako člověk* (když bloudí a klopýtá). *Je-li však vskutku zbožný, není od Boha, pramene všech věcí, odtržen, a proto se pod záštitou jeho světla a moci znovu pozvedá.* Vidíme to u Adama, Noeho, Abrahama, Davida, Šalomouna i Petra. Neboť každé jsoucnost se skládá ze jsoucnosti a z nicoty.²³⁰ Zřítí-li se do nicoty, zaniká, vrátí-li se k prvnímu jsoucnu, znovu nabývá své jsoucnosti.

K pevnosti úmyslu dospět k znovuzrození proto velice přispívá, jestliže si dávám pozor na smyslovost. To znamená, že nespolehám příliš na své smysly a na to, co je smyslově vnímatelné, ale spíše se od toho zcela odvracím. A vše, co příjemným drážděním vábí mé smysly, považuji za podezřelé a prchám před tím jako před zaručeným nepřítelem, který ukládá o mou spásu.

8. Plnosti znovuzrození se dosahuje po sedmi stupních. Jsou to tyto stupně:

1. *Poznání sebe samého* (vzhledem ke stvoření, pádu a ztracení).
  2. *Návrat k Bohu změnou smýšlení.*
  3. *Přijetí Krista vírou.*
  4. *Nadšení v Kristu dosažené láskou.*
  5. *Radost z Krista v naději na spásu.*
  6. *Bázeň a chvění, abychom nepřišli o Krista a o spásu, v neustálém zápase.*
  7. *Odevzdání se do Božích rukou, aby to, co Bůh vyvolil a nechal dospět až do tohoto stavu, svou mocí nyní ochránil a dovedl ke spáse.*
- To všechno se odehrává pod jedním názvem *znovuzrození* neboli proměny v Boží syny. A protože se toto znovuzrození uskutečňuje postupně (stejně jako tělesné zrození), má takovou povahu, že jeho první stupeň (poznání sebe samého) odpovídá *početí*, druhý bolestivému *porodu* a třetí *narození*, tj. vynesení na světlo, spolu s *dětstvím*. Čtvrtý stupeň odpovídá *dospívání*, pátý bujnému *mládí*, šestý věku *mužnému* a sedmý věku *zralému*.
- Z výčtu těchto stupňů dojdeme snadno k závěru, že *naše znovuzrození ne-*

ni ničím jiným než jakýmsi našim převrácením a změnou vnějšího a vnitřního, takže to, co bylo venku, by se mělo stát vnitřním, a to, co bylo uvnitř, by se pomocí odevzdání se na Boha a znovu se ujal péče o svou spásu. Vírou by se spojil s Bohem, posílil se naději, láskou se rozšířil až k vnějšímu obvodu Bohu a svým bližním. Avšak právě to je onen vnitřní člověk, znovu obrácený ke středu, člověk, který dosud naráží na překážky zvenku, kterého je však třeba obnovit (2 K 4,16; Ef 3,16).

[- - -]

I. O poznání sebe samého

Poznání sebe samého je základem veškerého usilování o ctnosti, jako předběžné prozkoumání pole je základem nutným pro jeho obdělání.

Je nemožné, aby člověk, jenž si je opravdu vědom sebe sama, se co nejhlouběji nepokořil, protože sami o sobě nejsme vůbec nic než nicota. Vždyť všechno, co si zaslouží být nazváno něčím, patří Bohu (pochází od Boha, strojí nebo předměty, do nichž se vlévá Boží milosrdenství, moudrost a moc, pak se s námi jedná úžasně. Lépe to ani nejde.

Především však je *poznání pokaženosti* (pokud jsme na tomto světě) *počátkem spásy*, protože s sebou přináší odpor, hrůzu, nenávisť a nechuf vůči hříchu a touhu po osvobození i vyhledávání tohoto osvobození.

Všichni tedy musíme uznat, že před Boží tváří jsme hříšníci, a to i ti nejspravedlivější. Je tomu tak z následujících důvodů.

1. Každý z nás je částkou ohyzdně pokaženého pokolení, tj. je zatížen dědičným hříchem. Všichni v sobě nosíme žádosti, semena zločinů, a jestliže se jimi ne vždy skutečně proviňujeme, způsobuje to Boží milost. Když ji Bůh od nás vzdálí, stane se zločin skutkem. Musíme se tedy strachovat.
2. Každý je poskvřen svými vlastními, byť i skrytými vinami (Ž 19²¹).
3. Počítají se nám také hříchy jiných, a to hříchy našich předků, z nichž pocházíme, dále hříchy těch, s nimiž žijeme, a konečně hříchy potomků, neboť všichni jsme jedna pokažená masa.

4. Čím je kdo obdarován větší milostí, světlem myslí, schopnostmi nebo úřadem, tím lehčeji a krutěji ho zohyzďují hříchy. David byl vzhledem ke svému důstojenství počítán za deset tisíc jiných (2 S 18,3), a proto když upadl do hříchu, bylo to přijato hůře, než kdyby zhřešilo deset tisíc jiných lidí. Vždyť kvůli zhřešení tohoto jediného člověka bylo potrestáno smrtí 70 000 mužů (2 S 24,15). On sám zdůrazňoval své prohřešení proto, že Bůh mu prý zjevil svou tajuplnou moudrost (Ž 51,8).

Tato skutečnost napomáhá tomu, aby nejen ti, kteří mají vyšší postavení, se měli na pozoru před hříchem, ale abychom se také my všichni, vidíme-li někoho výše postaveného hřešit, tráslí strachem, že jeho zkáza zničí nás všechny.

[- - -]

II. O změně smýšlení

Pokání se v Písmu nazývá změnou smýšlení a obrácením čili odvrácením a návratem.

Protože pak návrat zahrnuje tři složky (odkud?, kudy?, kam?), je třeba to zde zřetelně vyložit.

Odkud? Od svých zlých cest (Ez 33,11). Musíme tedy rozpoznat své hříchy, poznat, že to je ta zlá cesta, neboť vedou k smrti. Musíme se tedy strachovat. A to je zkroušenost.

Kudy? Skrze Krista odpouštějícího hříchy, naši smírnou obět. To je víra. Kam? Na cesty Boží, to znamená k plnění Božích příkazů. To je nová poslušnost.

To je skutečně ona třídní cesta kajícího se města Ninive. To je troji pouť Božích dětí: za prvé k hoře Sinaj, kde byly hromy a blesky, zemětřesení a děs; dále pak k hoře Golgota (Sión), kde došlo k prolití krve a oběti za hříchy; konečně k hoře Olivetské, odkud byl obětní Beránek vzat do nebe k Bohu.

Pokání je ovšem dvojit:

Stálé – nelibost vůči sobě samotnému pro nedokonalost lásky a poslušnosti (Besold 1,118,71²³²).

Sváteční – opakované závažné obnovení celkového posvěcení (Besold 1,35,61²³³).

A tak pokání je křesťanského smýšlení počátek,

pokračování po celý život,

dovršení na konci života; tím se předejde tomu, abychom nemuseli věčně litovat ztraceného času milosti.

Pozorování. *Bůh napravil pád člověka takto:*

1. Smiloval se nad ním a byl zarmoucen jeho bídou. 2. Prominul mu jeho provinění. 3. Přivedl ho k duchu. 4. Postaral se, aby to bylo možné bez porušení spravedlnosti. 5. Pak mu dal zaslíbení. 6. Různými zkouškami ho vedl k věrnému a toužebnému očekávání toho všeho. 7. A konečně o něho převzal veškerou péči, když poslal svého Syna v těle a dovršil obnovení nezrušitelně platné až do věčnosti.

Tak také hříšný člověk, který má dojít obnovení, musí postupovat zpět po týchž stupních.

1. Musí být zarmoucen, že hřešil a protivil se Bohu.

2. Musí si vyprošovat odpuštění těch provinění, jichž se vůči věčnému majestátu dopustil.

3. Musí s plnou vážností odvracet svého ducha od zla k dobru.

4. Musí dělat vše, co může, aby dokázal, že jeho úmysl učinit pokání je vážný.

5. Musí upřímně slíbit nápravu.

6. A musí se oddat trpělivosti, kdykoli se Bohu zlíbí ho zkoušet.

7. Musí se v lásce, bázni a úctě naprosto dokonale a nezrušitelně spojit s Bohem.

O víře, lásce a naději společně neboli o jejich nerozlučné spojitosti

Právem zpívá o Kristu římská církev: Vyšel od Otce a vrátil se k Otci, sestoupil až do pekel a vstoupil na Boží trůn. (Vyšel jsem od Otce a přišel jsem do světa – opět podobně.) Takový je také běh duše, která lpí na Kristu ve víře i lásce: od Boha a zpět k Bohu, přes trpělivé snášení kříže a naději na budoucí oslavení.

V ocelovém řetězu nebo též kruhu *víry, lásky a naděje* spočívá veškeré náboženství a dovršení našeho náboženství.

Tento trojitý provaz je jediný, který nepraskne. Sama víra bez vědění a bez lásky nespasí, ani skutky bez víry, je třeba, aby to vše bylo přítomno zároveň.

Jsme spaseni milostí Boží, totiž milostí, již

jsme vysvobozováni, a to je smírná obět vykoupení

se udržujeme v stálosti, a to je duch synovství

jsme ověňováni, a to je právo dědictví

které

si přisvojujeme
VÍROU

si uchováváme
LÁSKOU

opatrujeme
NADĚJÍ

Konečně pak je povinností nás, které si Bůh tak zamiloval, že nás se sebou smířil, vydat se samy zpět Bohu ve **VÍŘE, LÁSCE a NADĚJI**.

Základem této trojice je třicátý verš²³⁴ 1. kapitoly 1. listu Korintským, v němž apoštol Pavel praví, že *Kristus se nám stal moudrostí, spravedlností, posvěcením a vykoupením*. Pohledme, jak z toho a z podobných souběžných výroků vyplývá ona trojice i veškerá péče o naši spásu a její požívání.

1. Kristus je *naše moudrost*, protože nás pravdivě vyučuje cestě spásy, a v té míře, v jaké tomu věříme, je to *víra*.

2. Kristus je *naše spravedlnost*, protože tím, co zakusí, nám získá spravedlnost (Iz 53,11). A v té míře, v jaké se tomu oddáváme, je to *naděje* čili *důvěra*.

3. Kristus je *posvěcení*, protože nás, jestliže jej následujeme, činí svatými; v té míře, v jaké to opravdu uskutečňujeme, je to *láska*.

4. Z toho pak vyplývá *vykoupení*, to je jistota a požívání spásy.

O témže zřetězení nás poučuje Jan (1,12nn) a 2. list Petřův (1,3). Zkoumejme to.

1. *Kristus těm, kteří ho přijali a věří v jeho jméno, dal moc stát se Božími dětmi* (J 1,12). *Víra* tedy způsobuje, že se Božími dětmi stát můžeme, ale sama nezpůsobí, abychom se jimi stali. Stejně tak říká apoštol Petr, že *poznáním Krista se nám dostává velkých a vzácných zaslíbení* (2 Pt 1,3,4).

2. Co nám tedy zaručuje, že dostaneme i to, co bylo přislíbeno? To znamená, *co způsobuje, že se opravdu stáváme Božími dětmi?* Jan na to odpovídá, že to je skutečné znovuzrození (J 1,13), zatímco Petr říká, že *jsme unikli zhoubě*, a tak se stali účastnými božské přirozenosti (2 Pt 1,4).

3. Co znamená *stát se Božími dětmi?* Je to plnost milosti a pravdy (J 1,14.16.17), to je, že *musíme postupovat od jedné ctnosti k druhé* (2 Pt 1,5.6.7), chodit v světle, jako on je v světle (1 J 1,7), a žít tak, jak žil on (1 J 2,6).

4. Po tom pak následuje *sláva* (2 Pt 1,11).

Z toho je patrné toto:

1. *Kristus se nám stal vším*. A to je také zřejmé z jeho vlastních slov, když sama sebe nazývá *cestou, pravdou a životem* (J 14,6). U každého řádu je totiž třeba trojího: *cíle, prostředků a správného užívání prostředků*. Hle tedy, Kristus je nám vším! V něm máme: 1. svůj cíl – *život*; 2. prostředky – *cestu*; 3. *pravdu*, protože je cestou, která nezavádí a opravdu vede k životu. *V něm* máme i svůj řád. Naše cesta je *na tomto světě, pravda ve smrti a život v nebi*.

2. Kdyby byl Bůh člověku pokaženému pádem nezanechal kdysi dobré dary a nevybavil ho štědré novými prostředky sloužícími k nápravě, bylo by snad stvoření mohlo říci Stvořiteli: *Jak jinak jsem si mohlo počínat, když jsem bylo ponecháno na holičkách?* Protože však Bůh toho učinil tolik pro naši nápravu, že se nás klidně může zeptat: *Co jsem měl ještě udělat, a neudělal?* (Iz 5²³⁵), padne veškerá vina na nás a on zůstane spravedlivý, jestliže zahyneme. Nestačilo, že Kristus vše obnovil skrze sebe sama, ale on sám, jako výhonek věčnosti naroubovaný na kmen našeho rodu, vkládá svého Ducha, ducha života, na každého člověka. Z toho jsou vyňati jen ti, kteří vědomě a dobrovolně odmítají prokazovanou milost a pohrdají tak záměrem, který s nimi Bůh má. Stejně jako v sobě nosí Adama všichni lidé, i ti,

kteří nikdy neslyšeli, že nějaký Adam kdy byl, tak také všichni v sobě nosí Krista, i ti, kteří o něm ještě neslyšeli.

3. Mimo Krista není spása (J 14,6). Zde se však nabízí otázka, zda je nutné, abychom již v tomto životě poznali, jak se všichni máme připravit pro život následující. Jinak řečeno, zda mimo poznání Krista lze doufat ve spásu.

Jsou tu důkazy ve prospěch záporné odpovědi. 1) Důkaz z Písma: Kdybych byl nepřišel a nemluvil k nim, byli by bez hříchu (J 15,22-24). Z toho plyne, že to není neznalost Krista, co zatracuje, nýbrž pohrdání a vzdor –

2) Příklady Izraelitů, jimž tajemství vykoupení nebylo odhaleno tak jako nám, a přece na něm získali podíl za svou důvěru v Boží milosrdenství. Totéž je třeba říci o našich nemluvňatech.

3) Příklady těch, kteří ač se nacházeli mimo viditelnou církev, přesto se zalíbili Bohu. Byli to například Jitro spolu se svými přáteli nebo Kornélius – viz Sk 10,35 (Petr totiž hovoří o dosud neobrácených).

O shodě i rozdílu mezi vírou, láskou a nadějí viz kap. II a níže kap. VIII.

Ustavičné duchovní cvičení, aby se víra, láska a naděje všude provázely.
Pět zlatých pravidel o způsobu cvičení:

I. Z každého Božího příkazu se vytvoří modlitba a vyznání.

Například z prvního přikázání desatera:

1. Nebudeš mít cizí bohy.

2. Bože můj, učiň, abych je neměl.

3. Věřte všichni lidé i andělé, i všechna stvoření, že neznám ani nemám žádného jiného boha a že na věky věků o jiném nechci vědět ani jiného znát – A takto postupovat celým desaterem.

II. Z každého článku víry se vytvoří příkaz a modlitba.

1. Věř v jediného Boha, Stvořitele nebe i země.

2. Dej Bože, abych v to věřil.

3. – –

III. Z kterékoli prosby se vytvoří příkaz a vyznání.

1. Posvěť se jméno tvé.

2. Přijímám to jako tvůj rozkaz.

3. Dej nebo učiň, aby se také mnou posvětilo tvé jméno.

IV. Z každého příběhu Písma lze vytvořit osobní praktický příklad ve formě modlitby, rozkazu, vyznání a slibu nebo předsevzetí činit totéž, nebo se témuž vyhnout.

Například z toho, co je psáno o Adamovi, Evě, Kainovi, Ábelovi, Abrahamovi, Achabovi atd.

V. Z každé Boží promluvy nebo domluvy se vytvoří neustálé rozmluvy 1. s Bohem Otcem; 2. s Kristem; 3. s Duchem svatým.

Může to probíhat po způsobu služebníků Ben-hadadových (1 Kr 20,32). Například: Já jsem vinný kmen, vy jste ratolesti²³⁶ – –

Věřící duše: Já jsem jedna tvá ratolest a ty jsi jediný, pravý, věčný vinný kmen mé podstaty. Nes mě tedy, oživuj a dej mi nést ovoce.

Kristus praví: Já jsem cesta, pravda i život²³⁷ – – Duše: I já potřebuji znát cestu do nebe, dej, ať nebloudím. Ať kráčíš k tobě a po tobě. Potřebuji však tu pravou cestu. Je proto dobře, že ty jsi také sama pravda. Veď mě tedy, abych nechybovala. Potřebuji lék proti smrti. Ty jsi živá voda, tebe budu pít – s jistotou, že smrt mi naprosto nemůže ublížit.

[– – –]

III. O (ospravedlňující) víře zvlášť

Kdo uvěří, bude spasen (Mk 16,16 i jinde). Co to je uvěřit? Smysl toho si musíme uvědomit na základě dříve uvedeného Kristova učení: Čiňte pokání a věřte (Mk 1,15). (Poslední totiž musí odpovídat prvnímu.) Nemůže tedy uvěřit ten, kdo by dříve neučinil pokání. A je vyloučeno, aby učinil pokání pro něco jiného, než proto, aby uvěřil (že Bůh mu bude milostivě nakloněn kvůli Prostředníku – Kristovi). Pak teprve bude následovat ono bude spasen. Musí se postupovat stupeň po stupni a jednotlivé stupně nelze ani vynechávat, ani přeskakovat nebo zaměňovat. Vždyť stejně jako Bůh neslibil těm, kteří jsou od něho odvráceni, nikdy nic jiného než zánik, tak také nikdy nepověřil naději ve svou milost nikoho jiného než ty, kteří se již obrátili. Nemůže tedy přirozeným během věci dojít k tomu, aby Božím zaslíbením uvěřil někdo, kdo není obrácen. Jestliže to vynechá a pokročí dál, získá můj spravedlivý služebník spravedlnost mnohým (Iz 53,11). Zde je zápravedlnění. Jejich jádro má obvykle tuto podobu: Je Kristova spravedlnost následováním, tj. je do nás reálně vlita? Nebo jinak: Docházejí ti, kteří byli (zdarma z víry) ospravedlněni, posvěceni, či snad (později) docházejí ti, kteří byli (předtím) posvěceni, ospravedlněni? Tvrdím, že obojí je správné, a to z následujících důvodů:

1. Kristus ospravedlňuje tím, co zakusil, tj. vírou. Ospravedlňuje však jedinečně potud, pokud je spravedlivý, to znamená, pokud nám dává podíl na spravedlnosti. Vždyť vše, co působí na něco jiného, působí tak, že to sobě připodobňuje; tíží to, co je těžké, ohřívá to, co je horké atd. Tedy také ospravedlňuje, tj. činí vskutku spravedlivými, spravedlivý Kristus. Jestliže to někdo nechápe takto, pak klame sebe sama i ostatní (1 J 3,7).

2. Tomu, kdo má, bude dáno. Ten, kdo ospravedlnění správně užívá k úsilí o posvěcení, je nadále ospravedlňován. A ten, kdo nespolehá na svou spravedlnost a neustále se utíká ke spravedlnosti Kristově, je nadále posvěcován (Zj 22,11). Kdo to od sebe odděluje, roztrhává Krista, jenž se nám stal i moudrostí, i spravedlností, i posvěcením. A nakonec pak z této trojice také plyne naše vykoupení (1 K 1,30). Spojujeme proto neustále jednotlivé stupně, i když je třeba měnit jejich pořadí, od ospravedlnění po posvěcení a naopak. Vezměme si příklad z andělů, kteří po Jákobově žebřiku jak sestupují, tak i vystupují, a to bez dohadování, zda je důležitější vystupovat nahoru či sestupovat. A poněvadž nejlépe zná cestu a nejlépe se chrání před zblouděním ten, kdo po této cestě co nejčastěji prochází sem a tam, dopředu i dozadu, musíme tak činit i my.

3. Totéž je zřejmé z Kristových slov: Když učiníte všechno, řekněte: Jsme neužiteční služebníci (L 17³⁸).

Z toho plyne:

1. Že lidi je nutné naučit, aby činili vše, co nařizuje Bůh.

2. Je ovšem třeba naučit je tomu tak, aby se nespolehali na své konání, nýbrž na Boží milosrdenství, jež Bůh věřícím zaslíbil a v Kristu dal poznat.

3. Dalším důsledkem je, že toto poučení by mělo předcházet, protože jinak by učení o sebedůvěře nemělo význam.

4. Že učení o spravedlnosti z víry by se nemělo uplatnit jinde než tam, kde lidé mají sebedůvěru. Jako se například na vnějškovou poslušnost Zákona přehnaně spolehali Židé, s nimiž se potýkal apoštol Pavel.

5. Proto učit lidi o ospravedlnění vírou dříve, než se naučí, jak co mají činit, je převrácené evangelium. Plodí převrácené a zvrácené křesťany, kteří

se sami sobě líbí, ačkoli nečiní Boží vůli. A právě proto, že jsou přesvědčeni, že se Bohu líbí pro svou víru, dopouštějí se zcela nepokrytého zneužívání víry.²³⁹

6. Kamkoli se toto zneužití vetře, tam je třeba evangelium znovu obrátit, jak to udělal apoštol Jakub.

7. Jestliže tedy bylo třeba v období papežství (obnoveného farizejství) znovu kvůli důvěře ve skutky oživit učení o víře v návaznosti na apoštola Pavla (listy Římanům a Galatským), bude jistě v období evangelictví (obnoveného křesťanství jistoty) nutné kvůli důvěře ve víru (zbavenou skutků) znovu oživit učení o skutcích v návazání na apoštola Jakuba. A tak napravo i nalevo narážíme na ďábla, který jak učení o skutcích a úsilí o ně, tak i učení o víře a horlivost v ní zvrhává v jejich zneužití.

Síla ospravedlňující víry.

K tomu, abychom požívali Božího milosrdenství, je třeba se odloučit od všeho kromě Boha, ba i od sebe samého (ať už od svých hříchů, nebo dobrých skutků), a vrhnout se Bohu k nohám. Pak teprve člověka obklopí milosrdenství.

A to z následujících důvodů:

1. Bůh sám o sobě není ničím jiným než právě milosrdenstvím.
2. My z něho prýštíme, a proto si přeje a žádá, abychom s ním byli jedno na věky věků.
3. Bůh není takový, aby se na někoho rozhněval a pak se jím nedal omléct, zatímco někomu jinému by byl nakloněn kvůli jeho zásluhám. Bůh totiž naší spravedlností a zbožností nic nezískává a naší bezbožností nic neztrácí, zato každý člověk sobě buď prospívá, nebo škodí (Jb 3,6-8). A proto, přiblíží-li se snad někdo k Bohu se svou vlastní spravedlností a domnívá se, že si o něho zjednal zásluhy, zavírá tak Kristův bok, činí tím ze sebe bůžka a je hoden svržení do pekel. Naproti tomu ten, kdo k Bohu přistupuje pouze se svými hříchy nebo se kvůli nim k němu přistoupit obává, má buď strach, aby Bohu neškodil, nebo si myslí, že mu již do jisté míry uškodil, tak se od Boha odděluje a nedosahuje milosrdenství. Proto tedy *lékem jak proti domýšlivosti zásluh, tak proti zoufání, je právě poznání Božího milosrdenství*,²⁴⁰ jež usiluje jen a jen o to, aby si přivlastnilo a podmanilo srdce, aby pak mohlo zaniknout.

Prostředky víry jsou:

1. Z Boží strany -
  1. Vnější služba: slovo, klíče, svátosti.
  2. Duch svatý, který se v lidském nitru rozvíjí a uplatňuje.
  3. Kříž, který obojí podporuje i spojuje.
2. Z lidské strany - pozornost, poddajnost, opravdová poslušnost.

[--]

IV. O křesťanské lásce

Láska je zápal činit ochotně to, co Bůh Kristovým prostřednictvím nařizuje stále činit.

Křesťan je ten, kdo se dává vést Duchem svatým (neboť kdo nemá Ducha Kristova, ten není jeho - Ř 8,9). To znamená, že cítí, chce a dělá totéž jako Hlava církve - ovoce Božího Ducha však je známo (Ga 5²⁴¹).

Předmětem lásky je { každý sobě samému,
bližní,
Bůh.

1. Láska k sobě samému

Láska k sobě samému se zakládá především na snaze mít dobré svědomí a řídit se jím.

Umění řídit se svědomím je významné, nutné a užitečné.

Je významné, protože:

1. Má vynikající cíl - uchránit člověka před pádem a zánikem.
2. Jeho nejdůvěrnějším svědkem je Bůh, jenž je zároveň budoucím soudcem.

Je nutné, a to kvůli případům, jichž se nelze vyvarovat. Na světě se totiž nacházíme mezi předměty a podněty, jež nevnímat a nezakoušet není v naší moci. Musí tedy být způsob, jak si s nimi poradit.

Je užitečné:

1. Ke zkrocení žádostí.
2. K tomu, aby se padlí mohli pozdvihnout. Jestliže tě svědomí trápí a hryže, protože jsi uhnul z cesty a zbloudil, vrať se ihned na cestu a obnov svou bezúhonnost. Běda, opovrhneš-li tímto karatelem, neboť tak si z něho okamžitě učiníš trýznitele.²⁴²
3. K rozkoši a vnitřní radosti těch, kteří činí spravedlnost (Seneca, list 99²⁴³).

Apoštol Pavel stručně uznává jak nutnost, tak i užitečnost tohoto umění. Kdybychom soudili sebe samy, praví, *nesoudil by nás Pán*.²⁴⁴ Člověk tedy musí 1. zaměřit svou pozornost na sebe spíše než na ostatní, neboť má být bližší sobě než ostatním; 2. musí na sebe zaměřit svou pozornost nikoli jako na sebe, nýbrž jako na někoho jiného. Vždyť stejně jako oko, které vidí všechno, ale sebe samo nevidí, tak i mysl, která přemýšlí a probírá všechno ostatní, sebe samu zpravidla přehlídá, jestliže se nepostaví mimo sebe jako nějaký od sebe odlišný předmět, podobně jako si počíná oko v zrcadle, a proto se stále vůči sobě stav jako vůči někomu cizímu a rozvaž, co svým svědomím schválíš nebo co odmítneš na tom člověku, kterého tu vidíš s jeho různými vlastnostmi; 3. člověk nesmí sama sebe šetřit pro sebelásku, ale spíše musí zacházet se sebou samým přísněji než s jinými, aby nás Bůh nebyl nucen potrestat za sebezanedbávání či sebelichocení.

Věnujme tedy i nadále pozornost sobě samým i způsobu předpisování pravidel, jak spravovat své svědomí, abychom podle nich sebe samy řídili i posuzovali, a tak unikli Hospodinovu soudu.

1. *Starej se více o své svědomí než o cizí.* Rozvedme to. 1. Nezapomej se horlivě svědomím jiného, nýbrž svým, neboť to tvé ti bylo svěřeno, a ne cizí. 2. Z cizího svědomí nebudeš skládat účty, ale ze svého. 3. Spravovat své svědomí je v tvých rukou, spravovat cizí nikoli. Proč bys tedy měl dělat něco tak neužitečného? Rmoutit se pro cizí hříchy je dovoleno Boží horlivosti, my se nijak nemusíme horšit ani hněvat. 4. Sem patří apoštolovo napomenutí, že máme sebe samy soudit, o němž byla řeč o něco výše.

2. *Útrapy svědomí nesmíme v žádném případě mírnit, ale spíše je rozněcovat, aby se zachovala jeho křehkost. Také je nesmíme opomíjet, ale spíše je pečlivě sledovat, abychom pomoci těchto karatelů všechno zvládali.*

[Lidé, kteří chtějí činit svou vůli, předstírají, že znají vůli Boží, aby se zdálo, že mají nějakou omluvu pro svou nevědomost. Koho však chtějí oklamat? Svědomí dosvědčí v den soudu, že jsi něco spáchal, a také, že jsi to spáchal vědomě a pohrdl přitom napomenutím.]

3. *Za jediného pána svého svědomí uznávej Boha, jiným je nevydávej.*

A tak tedy závazně zachovávej, například při bohoslužbě, pouze Boží nařízení. To, co ustanovují lidé nebo ty sám nikoli z nutnosti, nýbrž svobodně, to zachovávej, pokud to slouží k duchovnímu povznesení. Je tu ovšem také náš závazek podřídit se kvůli Pánu každému lidskému zřízení (1 Pt 2,13), to znamená být poslušen úřadů v těch vnějších záležitostech, které Bůh nezákal.

4. Aby sis byl jistější před nepravostmi, 1) *přivykni myšlence, že se vždy pohybuješ před očima svého soudce*, jenž počítá jak tvé vlasy, tak i kroky tvé a tvých myšlenek (Jb 10,14). Bůh je dokonce ve svatyni tvého srdce, aby tvé nitro prohlédl lépe než ty sám²⁴⁵. Proto nečiň nic, co chceš, aby žádný člověk nevěděl, a nepomysli si nic, co chceš, aby Bůh nevěděl. On totiž prohlíží lidská srdce neustále. Bůh nebude mít při svém soudu nad námi jiné svědky než sebe a nás samy. A proto ti, kteří těmito svědky pohrdají, jsou nešťastní.

2) *Nikdy příliš nedůvěřuj sobě samému v jakémkoli směru*, ať už by rozum chtěl něco prosadit, či snad cit, nebo by ses chtěl sám od sebe do něčeho pustit. Nehrozí nám totiž odnikud větší nebezpečí než od nás samotných. Proto opatrně.

3) *Žij u vědomí svého cíle, jímž není tento život, nýbrž život věčný*. Měj proto na paměti, že musíš napodobit Marii, nikoli Martu. Vyžaduje-li to ovšem tvé povolání, pracuj usilovně, buď si však vědom toho, že tvá námaha je jen shon tohoto života a je užitečná jen k tomu, aby dosvědčila, že jsme trpělivě snášeli uložený trest a poslouchali Boha. Není tedy třeba, abys odešel ze světa dříve, než to přikáže ten, který tě do něho postavil, ale musíš zde zůstat jako host (Ž 39²⁴⁶).

4) *Nepřestávej dělat to, o čem víš, že se to má dělat, a nedopouštěj se ničeho, čemu by ses měl vyhnout* (Jk 4,17). Blažený není ten, kdo ví, nýbrž ten, kdo činí to, co je dobré.

5) *Chraň se před příležitostmi k hříchu*. Naskytnou-li se nečekaně, ihned si vybav spravedlnost trestajícího Boha a osvobod se. Blaze tomu, koho jímá bázeň. Dábel nejprve nabídl našim prarodičům příležitost k hříchu, pak jim svým přemlouváním zavřel oči, aby neviděli ohavnost hříchu, a nakonec jim oči otevřel a opustil je. A totéž činí dodnes. Proto se říká, že *kdo se nebojí před proviněním, často po něm zoufá, a že nakolik se kdo z bázně vystříhá provinění, tolik potom po vítězství zakusí slasti*. Zbožní proto musejí nastupovat nebezpečnou cestu. Takový příklad nacházíme u mladého Josefa (Gn 39,8.9.12). Proto také v Písmu nacházíme tolik chval na bázeň Boží.

6) *Stýkej se s takovými lidmi, kteří tě mohou odvrátit od nepravosti, a vyhýbej se těm, kteří tě mohou nakazit*. Máš-li například strach ze *sebelásky*, střež se těch, kteří milují jen sebe, ale stýkej se s pokornými (Ř 12,16). Máš-li strach ze *zahálky*, stýkej se s horlivými a pilnými a stále se zaměstnávej prací. Jestliže se bojíš *nevázanosti*, vyhýbej se špatné společnosti. A bojíš-li se *lakomství*, stýkej se s chudými, neboť ti tě už svým příkladem naučí, jak se lze bez mnohého obejít, a zároveň budeš mít často příležitost rozdávat almužny (což je lékem proti lakotě).

7) *Straň se zvrácených, ale i jen jalových a neužitečných rozmluv*, a to z následujících důvodů: 1. užívání jazyka má být vážné, protože jazyk je hlavním nástrojem Boží chvály; 2. třebaže jím někdo ani nezamýšlí škodit, používá Satan takových lidí jako nástrojů, aby jimi probodl něčí srdce, aby se přinejmenším dal někdo strhnout tímto příkladem k napodobení jalovosti; 3. Kristus hrozí, že z každého prázdného slova budeme skládat účty.

5. *Jestliže jsi klopýtl pro svou slabost, pak věz, že lék najdeš v Kristově krvi*. A proto neprchej před Božím zrakem, ale před Bohem rozhněvaným nalezní úkryt u Boha milostivého (1 J 2,2; Lv 4,2²⁴⁷).

Poznámka. Jako fyzikální protiklady přirozeně uchovávají tělesný život, jestliže se uplatňují ve správné míře (teplo a chlad, vlhko a sucho atd.), tak také protiklady nadpřirozené, například Boží milosrdenství a spravedlnost, zaslíbení a hrozby atd., uchovávají život duchovní.

6. *Když se snad vyskytne něco, co by lekalo a znepokojovalo tvé svědomí, ať nes na Boha*. Vždyť všechny takové stavy vznikají tehdy, když se plně nek Bohu, až do samé jeho blízkosti.

7. *Těm, kteří milují Boha, mohou být i hříchy užitečné*, jestliže se jimi naučí 1. ponižovat se před Bohem pro svou hanebnost; 2. radovat se z Božího milosrdenství, že je Bůh nepotřel ve smrtelném hříchu, což by jim bylo přineslo záhubu (bylo by to stejné jako s náměsíčníkem, který by se v bdělém stavu upamatoval a pohleděl na prudký sráz, po němž ve spánku vyspíhal, nebo jako s člověkem, který po vystřížení vidí, kudy prošel opilý); 3. jestliže jsme se již vzpamatovali z rozptýlení (jímž jsme, odvráceni od jediného Boha, byli na kousky roztrháni a rozplynuli se do všech koutů), ulpěme nastálo na tomto jediném věčném dobru --

8. *Podrobuji své svědomí zkoušce každý den*, kdykoli se naskytne příležitost, a řiď se přitom:

1. Svými vlastními skutky.
2. Skutky bližních, ať jsou to hříchy nebo činy ušlechtilé.
3. Hlavně však slovem Božím, jež je k tomu zrcadlem nejhodnějším.

9. Nejvíce cvič svědomí *ve ctnostech, jímž Kristus přislíbil požehnání* (5. kap. Matoušova evangelia). Například, *být v duchu chudým*, tzn. vlastnit vše, co vlastníme, takovým způsobem, jako bys to nevlastnil. Znamená to získat k majetku takový duchovní vztah, abys na něm přes všechno nebyl závislý, a získat jej i k těm nástrojům Boží prozřetelnosti, jimiž ovšem Bůh není vázán a bez nichž se může obejít. *Duchovní mírnost* (Mt 5,5) je doporučované oproštění od veškerého stálého neklidu, dokonce i od mnohých dobrých skutků, jež pilně konala Marta. Hleď, abys nečinil zlo, ostatní v tobě vykoná Duch Kristův.

10. *Musíme vynakládat úsilí na to, abychom každý den* (je-li to možné, pak dokonce v každém okamžiku) *udělali něco, co přispívá k Boží chvále, duchovně povznáší bližního a nás vzdělává mravně*. To vše je pak zahrnuto v tom, věnujeme-li se čile svému povolání. To přece znamená sloužit Bohu, tj. poslouchat ho, dobrým příkladem povznášet bližního a sebe obohatit o zkušenost a ctnost. A pokud k tomu přistupuje zbožné jednání, obdařme své bližní nějakým duchovním darem (ať darem horlivosti, mírnosti či trpělivosti). Při povznášení bližního pak v nás nesmí mít ani v nejmenším špatný příklad, a proto si musíme počínat opatrně i poctivě, aby nemohl nic špatného být jen zavěšeno. To je přece ono biblické: *Tak ať svítí vaše světlo...* (Mt 5,16), to také znamená získat beze slov svým jednáním (1 Pt 3,1).

11. Abys byl lépe chráněn před výčitkami svědomí, *neosobuj si snadno posouzení cizího svědomí*, protože vnější podoba jednání často klame, takže to, co se lidem zdá zavržením, je potvrzováno Božím svědectvím. Spolehlivější posouzení je tedy ponecháno Bohu. Nám pak bylo řečeno: *Nesuďte, abyste nebyli souzeni*²⁴⁸ (nebo též 1 K 4,5). K značnému klidu a míru dospívá člověk, který se nestará o to, co říká, dělá, co si myslí a čeho si hledí bližní, nýbrž o to, co říká, dělá, co si myslí a čeho si hledí on sám, aby byl zbožný a spravedlivý.

12. *A i když něco špatného o tvém bližním vyplynulo na povrch, mlč* a nech si to pro sebe. Nebo pokládáš-li mlčení za nevhodné, vyplisni ho buď ty sám, nebo prostřednictvím někoho jiného, kdo má větší autoritu, aby věděl,

že se o jeho přestupku ví, a aby toho nechal. A tak budeš lépe chráněn před odsouzením (Ř 14,4).

13. *Ve způsobu života i oblékání a vůbec ve vztahu ke všemu vnějšmu si počínej uměřeně, aby se Satan nijak nemohl chopit příležitosti tě pokoušet nebo zavdat jiným lidem příčinu k pohoršení.*

14. *Dojde-li k tomu, že bys měl učinit něco, o čem pochybuješ, zda se to má provést a jak, pak uděláš nejlépe, když si nepřibereš nejdříve na poradu vlastní nebo cizí chytrost, ale vyprosíš si Boží vedení.* Na Davidovi je přece chvályhodné právě to, že jakmile se vyskytla nějaká potíž, dotázal se Hospodiny. Když tohle nečinili ti, kteří se nazývali Božím lidem, pohoršil se Bůh nad tím, že se na něho neobrátili.

Poznámka. Lidská rozumnost nechť je tu jako skromný služebník, který odpovídá, jen když je tázán, a mluví, jen když je vyzván nebo když mu to je nařizováno. A prosíš-li Boha vřelou a upřímnou modlitbou o radu, můžeš očekávat, že se ti od něho dostane odpovědi buď prostřednictvím vnitřního popudu, nebo prostřednictvím rady nějakého moudrého muže, ať živého či mrtvého. Tu však přijmeš jen tehdy, budeš-li si jist, že pochází od Boha.

15. Mezitím zachovávej zásadu duchovního života *vždy činit něco dobrého*, aby tě Satan nikdy nezastihl nečinného. A proto, máme-li se něčím zabývat, musíme se zabývat tím nejlepším, jako jsou skutky Bohem přikázané, totiž službou bližnímu, pokud je to možné. Zbývající čas pak máme trávit s Bohem v rozjímání a modlitbách.

16. A konečně, *klid svědomí nespátřuj v tom, že bys nepociťoval pokušení, nýbrž v tom, že nepřipustíš, aby tě přemáhalo.*

Jsou totiž dva druhy lidí obdařených ctností. Někteří jsou milovníky cti a nepřáteli hanby od narození, druzí díky znovuzrození. První jsou takoví proto, že mají dobrou povahu a necítí puzení k nemravným činům, druzí proto, že jsou Bohem posíleni a taková puzení přemáhají. První jsou podobní těm, kteří nebojují, druzí těm, kteří vítězí. První těm, kteří lenoší v nečinnosti, a druzí těm, kteří se radují z triumfů. V prvním případě si totiž ctnosti zaslouhují být ctnostmi spíše jen nazývány, v druhém to ctnosti se všim všudy jsou a činí své nositele opravdu ctnostnými.

[O horlivosti svědomí viz Besold, str. 84,37; 90,58.59 i jinde. Také Alsted.²⁴⁹

Co to jsou stavy svědomí a jak důkladně je třeba o svědomí pečovat, o tom snad stačí to, co má Streso od str. 69 do str. 80.

U stavů svědomí je nutné se zaměřit především na tři: pokušení, zápas a vítězství – –]

[– –]

II. Láska k bližnímu

Následujme Krista nejen tím, že budeme milovat přátele, ale také tím, že budeme činit dobře nepřátelům. Kristus přece zemřel za své nepřátele a pomodlil se za své trýznilce. Toto teprve bude dokonalost.

Žádného člověka nelze odsoudit, i kdyby to byl bezbožník nebo kacíř. Bylo nám přikázáno špatným lidem se vyhýbat, nikoli však odsuzovat je. Příkladem toho je Kristus i anděl (Ju 9).

Dávat almužnu, aby se to líbilo Bohu, musíme z toho, co jsme si opatřili dílem svých rukou (Ef 4,28). Neboť odvádět Bohu desátky z toho, co jsme získali nepoctivě, znamená chtít si Boha svými dary podplatit a snažit se udělat si z něho společníka loupeživosti a nespravedlnosti. To je ohavnost před Hospodinem, jenž cenu psa a mzdu nevěstky nepokládá za oběť.

Svůj majetek nesmíme nepřejícně a hamižně střežit. Rozmnoží se tím, že ho rozdělíš mezi více lidí (Seneca). A Kristus: *Tomu, kdo má, bude dáno.*²⁵⁰

III. Láska k Bohu

Veškerá naše péče musí být zaměřena k tomu, abychom se celým svým životem líbili Bohu, a to z těchto důvodů:

1. *Je spravedlivé*, abychom život, který jsme přijali Boží zásluhou, vynaložili na Boží slávu.

2. *Je to užitečné*, neboť on nás bude soudit.

3. *Je to radostné*. Smrtelníci si vysoko cení toho, moci se zalíbit nejmocnějším mezi lidmi, co tedy znamená zalíbit se tomu, jenž je nade všemi? Ne ten, koho doporučují lidé, je osvědčený, nýbrž ten, koho doporučuje Pán (2 K 10,18²⁵¹).

Bohu se zalíbíme, budeme-li ho milovat, bát se ho a ctít ho. Sluší se přece obávat se velkého, milovat dobrého a poslouchat moudrého (vira, láska a naděje jsou jednotné).

To vše se jedním slovem nazývá zbožnost. A znát ji je dokonalá moudrost. Žít podle ní je dokonalá mravnost a líbit se jí Bohu dokonalá blaženost. Nikdo však opravdu nezná zbožnost, jestliže zbožně nežije, a nikdo nežije zbožně, jestliže se nelíbí Bohu a nestává se blaženým.

I. *Boha se musíme bát, protože:*

1. *Je všude přítomen*, a to i v samotě a ve tmě (Ž 139). Proč se tedy bojíš více Božího obrazu, člověka, který není všude přítomen? Spíše a více se máš bát Boha, který je ti vždy blíže než ty sobě samému. Ve Starém zákoně nařídil Hospodin, aby lidé měli v bázlivé úctě jeho svatyni (Lv 19,30 a 26,2), protože je v ní přítomen jako ve svém obydlí. My však už víme, že Bůh přebývá všude. Kamkoli se tedy obrátíme, cokoli spatříme, chvějme se uctívou bázní, protože si můžeme být jisti, že Bůh je přítomen. Zvláště však musíme mít v úctě nebesa, chrám, svatě knihy, zbožné lidi a konečně i sebe samy, své srdce, protože především zde přebývá Bůh (Iz 57,15). Ať jsi tedy kdekoli, pomysli na přítomného Boha a cti ho.

2. *Je po všech stránkách svatý*, jeho oči nesnesou věrolomnost (Abk 1,13). Ať jsi tedy kdekoli, pomysli si, že Bůh je přítomen a všimá si všeho, co děláš.

3. *Je ve všem spravedlivý* a vinu nenechává bez trestu (Ex 34,7). Boha se nemáme bát proto, že je přísný, nýbrž proto, že je svatý a spravedlivý a nesaší hříšné skutky. A také bázeň nechť se nevztahuje prvotně k trestu, nýbrž k hříchu. Hříchy předcházejí trestu. Proto se zbožní lidé dříve i více bojí hříchu než trestů. A při pokání se musíme modlit spíše za odpuštění viny než za odpuštění trestu.

II. *Boha také musíme milovat, protože:*

1. Je dobrý a líbezný, hodný lásky.

2. V lásce se spojujeme s Bohem, pramenem blaženosti. Láska je přece pojítkem duchovních věcí. A naopak ten, kdo milovat přestává, se od Boha odlučuje, což znamená záhubu.

3. Jedině láska k Bohu nasycí duši, jež se přimkla k Bohu tak, že nic jiného se k ní nemůže přimísit. Proto Boží schrána nestrpěla přítomnost Dágonu.²⁵²

4. Na to, co milujeme, stále myslíme. Proto pouze ten čas, který věnujeme Bohu, nepřichází nazmar.

5. Tím, že Boha milujeme, nalézáme ho a zároveň si ho získáváme. Kdybychom ho však hledali s vynakládáním jakkoli značného úsilí, avšak bez lásky, nikdy bychom ho nenašli, natož si ho získali. Proto je lepší nehledat a najít než hledat a nenajít.

6. O tom, jak nás lásce k Bohu učí všechna stvoření (tím, že milují a dodržují své principy), viz Besold 164,5.²⁵³

Jakým způsobem máme Boha milovat? Způsob (tj. jakási míra), jak mít Boha rád, je ten, že ho máme rádi bez míry, že naše srdce v nás nezměrně vzplane a oheň lásky k Bohu spálí nemravná hnutí mysli. Boha i vše, co je Boží, musíme milovat veskrze. Proto také musíme milovat všechno, co pochází z Božích rukou, i jeho berlu a hůl (Ž 23^{25a}). Nesmíme ho však milovat kvůli výhodám, to by bylo prospěchářské. Kdo miluje Boha, nemůže milovat svět, protože svět se rozptyluje do všeličjakých zbytečností, zatímco ten, kdo miluje Boha, se stahuje ke středu, k Bohu. Protikladné sklony tedy nutně vedou k protikladnosti smýšlení. Vrcholem naší dokonalosti je milovat i Boží spravedlnost, takže spíše podstoupíš trest za své zlé skutky, než aby kvůli tobě byla zneuctěna sama spravedlnost. Dokonce raději zahyneš, než aby se Bohu připisovala nějaká pošetilost.

Jak je nutné z celého srdce milovat Boha a všechno, co je Boží, včetně spravedlnosti, o tom viz Herbert, str. 118.²⁵⁵

III. *Boha musíme uctívat*, a to poslušností, tím, že budeme činit i snášet Boží vůli. Vždyť stejně jako vše, co je, je jen od Boha, tak také vše, co je dobré, pochází jen z příkazu jeho vůle. Nejlepším Božím služebníkem není dobrý, pochází jen z příkazu jeho vůle. Hospodin bude chtít to, co chce on sám, nýbrž ten, který očekává, že Hospodin bude chtít to, co chce on sám, nýbrž ten, který vše, co přijímá z Hospodinových úst, spěchá vykonat.

O bohoslužbě

Poznámka 1. *Bohoslužba spočívá především v bázni, poslušnosti a lásce k Bohu.*

Bázní se totiž stahujeme do samého středu úcty. Poslušností se zařazujeme mezi ty, kteří dosáhli v Božím srdci zalíbení. Láskou vplýváme v Boha.

Poznámka 2. *Bůh si přeje být v Duchu a v pravdě uctíván.*

Bůh kdysi přikázal konat oběti spalované ohněm, ovšem seslaným z nebe. To naznačuje, že bohoslužba má být konána působením duchovního ohně, tj. 1. světlem poznání; 2. žárem nadšení; 3. dychtivým směřováním k předsevzaté svatosti. Ale to vše ať není pozemské (někým vymyšlené), nýbrž nebeské, Bohem poskytnuté. O tom, jak pověrečnost, jež se snaží naklonit si Boha vnějškovostí, je planá, přestože ho pracně, marnotratně, s bolestí a na vlastní škodu uctívá, a v jaké naopak prostotě spočívá pravá bohoslužba, nás výstižně poučuje Micheáš (Ml 6,6-8).

Podle 20. kapitoly Druhé knihy Mojžíšovy Bůh zakázal, aby byl zpodobován, zato přikázal: 1. udělat oltář z hlíny; 2. v případě kamenného oltáře nepoužívat kamene opracovaného nebo otesaného; 3. nebudovat ho na stupních, aby se neukazovala nahota.²⁵⁶ Co to znamená? Především je samozřejmé, že Bůh si nepřeje být uctíván obrazy, nýbrž prostě myslí, a to jako ten, který vyplňuje nebe i zemi. Dále, jsou-li přesto zřizovány některé obřady, je třeba se vystříhat výmyslů lidského rozumu. A konečně, je nutné vyhnout se nádheře a duchovní pyšce, aby se neprojevila vrozená prázdnota, jež je naší nahotou.

Poznámka 3. *Boha uctíváme nejen tím, že děláme, co přikazuje, ale také tím, že trpělivě neseme, co na nás nakládá.*

Musíme ho snést, i když nás bije, i když nás posílá do pekla. Musíme věřit, že i tehdy je naším Bohem a nemůže jím být jinak než takto. Musíme důvěřovat jeho svrchované prozíravosti, a abychom Bohu nepřipisovali pošetilost, je třeba rozumem zkrotit náš odpor. Příkladem je Jób (Jb 1,22 a 2,10).

Děsí-li tě Bůh s úmyslem, aby tě pojal strach, že se rozhněval, vzpamatuj se pomyšlením na Boží majestát, který udeří proto, aby srazil k zemi a po-

ražené postavil na nohy. Neblíží se ve víru smřstě, jen před sebou posílá vítr, zemětřesení a oheň a nakonec přichází s mírným vánkem.

Bohu je nutné důvěřovat v ještě větší míře, než jak nám to doporučují smysly a rozum. Je tu přece Boží slovo, o němž se můžeš opřít. Smysly a roztroje (jako to učinil už v ráji), avšak Boží slovo, je-li správně chápáno, se nemýlí.

Jestliže pozoruješ, že ti pomáhá dobrý nebo učený člověk, pomysli na to, že Bůh ti může pomoci ještě více. Vždyť lampa stačí osvitit nepatrný koutek, slunce zato celý svět.

Poznámka 4. *Části bohoslužby je připisat všechno k dobru Bohu: život, smysly, rozumové poznání věcí, vynalézavost atd.* Taková je i skromnost Platóna, který říkal, že na vše přišel ne díky svému, ale díky božskému světlu.

Vždyť přece vše, co je dobré, pochází z tohoto pramene. Bůh nás předchází všude: ve stvoření, vyvolení, vykoupení, pokání, ve všech dobrotivých životech. Proto i naše vytrvalost závisí na jeho pomoci. Proto pokorně se strachem a bázní spolupracujeme na své spáse –

Poznámka 5. *Pravidlem bohoslužby je Boží zákon, vyjádřený desaterem.*

Poznámka 6. *V desateru Bůh ukládá člověku měřítka jeho činů, výroků a myšlenek.* Tak jako se prvním přikázáním zakazuje čin namířený proti Bohu, druhým přikázáním jeho zobrazování a třetím hanebné mluvení o Bohu, tak nám další přikázání zakazují škodit bližnímu. A to 1. skutky (5.-8. přikázání); 2. řečí (9. přikázání); 3. myšlením (10. přikázání). Čtvrté přikázání je pojítkem obou desek a má na zřeteli Boží slávu i prospěch člověka. Smysl tohoto přikázání lze shrnout do následujícího pravidla –

Světít sedmý den neznamená nedělat nic, nýbrž dělat jen to, co je svaté. Proto se zapovídají 1. obzvláště v ten den hříchy; 2. všední zaměstnání; 3. jalové nicnedělání. Skutky, jež se vztahují k bohoslužbě, milosrdenství a skutky nezbytné potřeby se nevyklučují, ale spíše přikazují a nařizují (Mt 12,10³⁷). *Nezbytné potřeby* můžeme uspokojovat proto, že člověk znamená pro Boha více než obřad (Mt 12,1). Vždyť Kristus je pánem nad sobotou a my s ním (Mt 12,8).

Svěcení soboty spočívá v trojím. 1. Zanecháváme práci zaměřených na běžné živobytí. 2. Uvolňujeme se pro bohoslužbu, chválení Boha... 3. Obracíme pozornost k duchovnímu povznesení sebe samých i bližního. Proto se ostatní dny musíme snažit,

abychom se stali { vzdělanějšími – učenci,
obratnějšími – řemeslníci,
bohatšími – hospodáři,
mocnějšími – politikové.

V den posvěcený Bohu se všichni snažíme stát se světějšími. V ostatní dny se má více namáhat tělo, sedmého dne duše. V prvním případě máme být spíše ve styku se stvořeními, v druhém spíše se Stvořitelem.

Poznámka 7. *Z Božího zákona také víme, že každý člověk je povinen přispívat k Boží slávě.* 1. *Musí obětovat sedminu svého života.* Každý sedmý den, týden, měsíc a rok si Hospodin vyhradil pro sebe a zasvětil své slávě. Zbytek patří danému člověku a jeho bližnímu. 2. *Musí obětovat desetinu svých statků.* Byly přece velmi přísně nařizeny desátky. Zbytek patří danému člověku a jeho bližnímu. Ne libovolnému jednotlivci (neboť žádný náš libovolný bližní není sám), nýbrž všem. To znamená, že nikdo nesmí stále jen sám s prospěchem užívat statků, které nám poskytl Bůh, ale má se také snažit, aby se i bližní těšili spolu s námi z Boží dobroty a chválili Hospodina. Potůčky musejí stékat dolů, ovšem tak, aby nám zůstaly v držení prameny (Př 5,17) a potůčky se pouze rozlily do široka.

Poznámka 8. Veškerou bohoslužbu, mající ráz předobrazu, jak byla zapsána ve Starém zákoně, je třeba vyložit tak, abychom pochopili naši rozumovou bohoslužbu. K tomu se vztahují Druhá a Třetí kniha Mojžíšova. – Ex 38,8: Nádrž a přední část oltáře byly vytvořeny ze vzájemně spojených zrcadel, aby se kněží přistupující před Boha na sebe mohli dívat. Při zápalné oběti se spalovala hlava, trup (nebo z trupu alespoň tuk, který je na vnitřnostech) a ocas. To naznačovalo, že Bohu je nutné zasvětit začátek, prostředek i konec jak celého našeho života, tak každé činnosti zvlášť.

Poznámka 9. A poněvadž nejdůležitější součástí bohoslužby je modlitba s chválami neboli chvály a prosby, zmíníme se o nich podrobně.

O modlitbě a prosbách.

Jako ten, kdo přestane dýchat, umírá nebo chřadne tělesně, tak také upuštění od modliteb znamená duchovní zemřelí nebo smrt. Jako je nucen odejít s nepořízenou ten, kdo přestává tlouci dřevo, než je mu otevřeno, tak je k tomu nucen také ten, kdo přestává prosit dříve, než dostane, oč žádá. Anděla Páně nesmíme pustit, dokud nám nepožehná (Gn 32^{25b}).

Správně se modlí ten, kdo spojuje to, co Kristus spojovat poručil (Mt 7,7). Totiž ten, kdo prosí, hledá i tuče, tj. kdo nejen prosí Boha jako pramen všeho dobrého o to, co si přeje, ale sám také hledá prostředky k tomu určité a potom se zápletem a vytrvalostí překonává překážky. Z toho plyne následující pravidlo.

Pravidlo: *Co chceš, aby Bůh činil přímo v tobě, s tebou a také tvým prostřednictvím, to dělej zároveň i ty.* Prosiš-li o život a zdraví, snaž se být střídmý. Prosiš-li o prostředky k životu, vezmi si na pomoc zručnost a pracovitost. Když si říkáš modlitbu Páně, zavazuj se také, že všechno, oč prosíš Boha, budeš zároveň i ty konat. Například: *Posvět se jméno tvé* – tedy i já je budu světit a budu pomáhat, aby je všichni uznávali a světili. *Přijď království tvé* – vynasnažím se, aby ve mně bylo království Boží a já v něm. *Bud' vůle tvá* – budu usilovat o to, aby se ve mně dělo a abych já vykonal vše, co se podle zjevení líbí Bohu. *Chléb náš* – já budu vykonávat práci spojenou s mým povoláním a ty mi k tomu, Pane, žehnej z nebes! *Odpusť nám hříchy* – nuže, i já odpouštím a vzdávám se všeho hřešení i návyku na ně, i příležitosti k němu; Bůh mě posiluj. *Neuveď mě v pokušení* – také já sám se nebudu vystavovat pokušení; stůj při mně a pomáhej mi, Bože! *Zbav mě od zlého* – nuže, odpoutávám se od všeho zlého, od ďábla i hříchů. To tě teprve opravňuje k důvěře, abys mohl říci: *Neboť tvé je království atd. a amen* (Mt 7,2). *Jestliže to někdo dělá jinak, pokouší Boha.*

A naopak, *ať si cokoli umiňuješ činit podle Boží vůle, modli se, aby to Bůh v tobě a prostřednictvím tebe vykonal.* To proto, aby se nezdálo, že toho chceš dosáhnout vlastní vůlí a sebedůvěrou a vztyčit svůj trůn proti Vyvýšenému nebo vedle něho, ale naopak, u jeho podnoží. Vždyť kdykoli nám Bůh dává příkaz něco činit, nevylučuje tím svou spolupráci, ale spíše ji předpokládá. Z toho plyne Boží výrok Ž 127,1.2. A také když nám něco za sebe slibuje, nevylučuje tím naši spolupráci, ale spíše ji předpokládá. Z toho plyne výrok cirkve Ž 89,17.²⁵⁹

Hlavní součástí modlitby tvoří *chvály a dikůvzdání*. Bůh je chválen dvojím způsobem: *slovy a životem*. Budeme se zde nyní zabývat především tím prvním.

O slovních chválách je tu třeba připomenout: Tak jako z každého přikázání může a musí být vyvozeno vyznání a poznání hříchu, z poznání hříchu vyznání a přikázání a z vyznání zase přikázání a prosba, tak také z každé prosby musíme vyvodit dikůvzdání za sebe i za ostatní. Příkladem je nám modlitba Páně.

Otče náš – Vzdávám ti díky, Bože můj, že se ti zachtělo být naším Otcem,

že jsi Pán a že je nám otcovsky nakloněno tvé srdce. Miluji tě, Otče, za to, že nás máš tak rád.

V nebesích – Vzdávám ti díky, že ses usadil na výsosti, aby se žádný nepřítel k tobě nemohl přiblížit nebo tě nám vyrvat. Ty jsi nepřemožitelný a my s tebou, pod tvou záštitou.

Posvět se jméno tvé – Budiž ti díky, že se ti zachtělo, aby bylo od nás vzýváno tvé jméno a že jsme jim byli posvěceni. Dej, ať se jim mohou chlubit všechny národy.

Přijď království tvé – Vzdávám ti díky za to, že jsi nás uvedl do svého království. Ó, uveď do něho i všechny ostatní!

Bud' vůle tvá! – Děkuji ti, Bože, za to, že v nás svou vůli uskutečňuješ a Satanovu potlačuješ. Dej, prosím, ať ani v budoucnosti se neděje vůle Savišichni podrobí tvé svaté vůli, ale dej, ať se naprosto

Chléb náš – Vzdávám ti díky za to, žeš až dosud nechtěl, abych zašel hladem a žizní. I do budoucna ochraň všechny, kteří v tebe věří. Neprosím tě však jen o chléb vezdejší, nýbrž také o chléb duševní, chléb tvého slova a svátosti, i o jiná dobrodíní, jež slouží lidskému nitru.

Odpusť viny – Děkuji ti, že až dosud jsi mi je odpouštěl, a prosím tě, abys je neuchovával pro budoucnost, neboť jsme tvorové slabí, kteří každodenně klopýtají.

Neuveď nás v pokušení – Děkuji ti za to, že jsi mě uchránil před pokušeními, takže díky tobě nebylo pro mě obtížné vyprostit se z pokušitelových sítí. Dále tě prosím, učiň to především s těmi, kteří se pokušením vyhnout nemohou nebo to neumějí, ač by to umět chtěli. Zejména však, Bože můj, nedovoluj upadat v pokušení vědomě a dobrovolně, aby se nikdo nestal sám sobě svým pokušitelem a nepokoušel tak i tebe.

Zbav nás od zlého – Vzdávám ti díky, můj Pane, že až dosud jsi mě zbavoval od toho nejzlovolnějšího a chránil mě před ním.

Poznámka. Svátí lidé v Písmu dávali jména dětem a místům na památku Božích dobrodíní, zatímco bezbožní na památku svou (Ž 49, 12), jako Kain (Gn 4,17).

[- -]

Prosby seřazené podle Komenského kategorií:

1. *Podstata.* Co jsou? Rozmluva duše s Bohem.
2. *Čas.*
  1. Stále, životem i dílem, tím, že žijeme jakoby Bohu na očích (L 18,1).
  2. Ve stanovených dobách, ráno, večer.
  3. Příležitostně. Sem patří střelné modlitby.²⁶⁰
3. *Místo.*
  1. Všude, protože Bůh je všude. Všude tedy, kde je člověk, tam je i Bůh (J 4, Ž 139²⁶¹).
  2. V kostele, ve svém pokojiku, ne proto, že by tam snad spíše byl Bůh, ale protože se tam duch nerozptyluje jinými věcmi.
  3. Na vhodném místě, kdekoli si to vyžaduje a vymáhá nutnost.
    4. *Počet.* Bez udání počtu, tj. často, ne-li vždy.
    5. *Velikost.* Kristus radil spíše stručněji než rozvláčně, pro slabost našeho ducha a proto, abychom je nepronášeli nepozorně.
  4. *Váha.* Aby se hory přenášely –
  5. *Způsob jak.*
    - Usilovně.
    - Vhodně a rozumně.

- S láskyplnou vřelostí.
 6. *Činnost*. Prosby zdobíme almužnami, pokáním –
 7. *Trpnost*. Trpělivě snášíme překážky –
 8. *Řád*. Nejdříve má přijít na řadu to, co je duchovní a nebeské, pak teprve to, co je tělesné a pozemské –

9. *Užití*. K zapuzování Satana a posilování víry –
 10. *Láska*. S vrcholnou libezností –
 11. *Spojení*. Přibíráme jiné do společenství. Modlíme se za jiné.
 12. *Příčina*. 1. Nesmíme se modlit tak, jako bychom chtěli poučovat Boha. On přece ví všechno (Mt 6,8). Poučování musíme být my. 2. Nebo se nesmíme modlit tak, jako bychom chtěli povzbudit Boha (ten se totiž o své záležitosti vždy stará), nýbrž jako bychom chtěli povzbuzovat sebe, abychom slyšeli a následovali Boží výzvu. (Modlitbou nepovzbuzujeme Boha, ale sebe samy 1. k věnování pozornosti Božím skutkům a dobrodiním; 2. ke snášení zkoušek kříže a k úzkostnému sice, ale trpělivému a důvěryplnému očekávání posily; 3. k vděčnosti za dobrodíní, když víme, odkud pocházejí.) 3. Také se nesmíme modlit, jako bychom se chtěli zmocnit milosti před ostatními. Toto slunce totiž svítí všem stejně, všem modlíme se, aniž někomu straní. Avšak abychom se, sami odvrácení od Boha, neodvraceli od sebe navzájem, přikazuje nám prosit, abychom přijali, hledat, abychom měli zlí, a tlouci, aby nám bylo otevřeno. Tu však sám nabízí, co bychom měli nalézt, a žádá, abychom to přijali (Ž 81,11). On sám stojí vedle nás a tlouče, aby vešel, jestliže otevřeme, a povečeřel s námi (Zj 3²⁶²).

13. *Předmět*. Sókratés se domníval, že alespoň o jedno máme prosit nesmrtelné bohy, o to, aby nám poskytovali duchovní statky. To je správné, pokud se na většinu nerozumných modlitebných přání smrtelníků pohlíží jako na cosi přinejmenším vratkého. Není to správné, jestliže se pozornost upře ke všem nezbytným potřebám, jimiž jsme všichni vybaveni. Proto byl moudřejší Kristus, učitel modlitebných přání, když nás naučil, že máme požadovat a od Boha si vyprošovat přednostně to, co je prvořadé, na druhém místě to, co je druhořadé, a na třetím to, co je třetí v pořadí (prosít za odvrácení zlého). Ty první věci jsou duchovní, jako podstata (řecky ουσία²⁶³). Druhořadé (tj. statky tohoto života představované souhrnně slovem chléb) jsou jako případy (proto nazval Kristus chléb každodenním, řecky επιούσιος²⁶⁴, což také znamená přicházející, přístupující, jako něco, co bylo k podstatě připojeno nebo přidáno). To, co je na třetím místě, je jako nedostatek a zrůda –

Dále se musíme každodenně modlit za 1. sebe; 2. své nejbližší; 3. vůbec všechny lidi; 4. za posvěcování Božího jména; 5. za příchod jeho království; 6. za uskutečnění jeho vůle. Pro sebe a své bližní si máme vyprošovat dary těla a ducha i statky hmotné. Svě duši máme vyprošovat osvětlení rozumu, posvěcení vůle a svěžest svědomí. Věřícím, aby ve víře setrvali, nevěřícím, aby se k víře obrátili.

Důvody dokonalosti proseb:

1. Tajemství Trojice v Bohu a v nás.
2. Celý ideální svět. To, co je podstatné (obsaženo v prvních třech prosbách), případkové (chléb), a nedostatky, zkrátka hříchy, o jejichž odpuštění prosíme –

Nedostatky. Přerušit modlitbu z jakékoli příčiny je hřích, byť by se tak stalo pro vědomí ničemnosti a hříchu.

Více o prosbách viz Besold.²⁶⁵

[– –]

V. O křesťanské naději

Nejvyšším stupněm moudrosti je, že se osvěcený člověk nespokojí s potůčkem, které buď sám shromáždil, nebo které mu přivedli jiní, ale když kótava, světla i jistoty. Když ho nalezne, nasytí se veškerou Boží plností. Nejjistější totiž je přilnout jedině k Bohu, protože jen on je skálou věčnosti. Jestliže se opřeš o vrávorajícího a on pak upadne, nutně upadneš i ty, avšak s ním. A protože naše spása i veškerá naše naděje se opřely o nepohnutelnou skálu věčnosti, platí následující axiomy.

Axióm I. *Díky víře v Boha si svou spásou máme být jisti, avšak pro svou slabost nesmíme být bezstarostní* (Fp 2,12).

Axióm II. *Naděje proti všemu zoufalství, to je ta nejpevnější kotva, aby nás nemohly odstrašit ani naše hříchy, ani vlastní ničemnost.*

Sem by bylo možné nikoli nevhodně přiřadit známý příběh z Lukáše kulhaví a slepí. Hle, jaký zástup těch, jejichž spása se blíží! Vždyť jsme opravdu takoví, a to nejen podle své tělesné přirozenosti, ale i v přeneseném smyslu. Jsme chudí svými zásluhami a nedostateční i v tom, co děláme dobře, po Božích cestách kulháme, jsme slepí a nevidomí vůči většině tajemství a nejsme si vědomi toho, kam a kudy nás Bůh vede. Tento příběh je pro nás útěchou, že nemusíme mít strach ze všech vlastních i cizích nedomocným. V tom je skryto tajemství. Je totiž nezbytné, aby ti, které Bůh povolává, byli slyšící a Boha poslušní a aby měli srdce pročištěná vírou.

Axióm III. *Novému člověku, opravdovému křesťanovi, nemůže svět ani žádné stvoření nijak ublížit.*

V Kristu se totiž dostal od přirozeného poznání k nadpřirozenému a od živlů světa k sobě. A od sebe se pak Kristovým prostřednictvím dostal k Bohu. Tak se vlastně vymanil z moci živlů a vlivu nebeských mocí. Není ani občanem světa, a proto také nepodléhá pravomoci živlů a nemá strach z hvězd²⁶⁶. Naopak, tohle všechno překonává, směřuje nad to výš a takto nade všim vyzdvížen shlíží v bezpečí na bouře a víření světa.

Několikrát řekl Kristus svým učedníkům: *Proč jste tak ustrašení, vy malověrní?*²⁶⁷ Nejsou káráni za to, že řekli: *Pane, zachraň nás!*, ale za to, že řekli: *Hyneme*. To slovo tedy nesmí zaznít tam, kde je Kristus, totiž v církvi a v srdci věřícího.

Smýšlejte o Hospodinu v dobrotě (Mdr 1,1). Člověk, je-li to dobrý člověk, přijme k sobě i nepřítele, který u něho v nebezpečí hledá útočiště, klade si to za čest a považuje to za vlastnost šlechetného srdce. Tím spíše Bůh k sobě podobným způsobem nepochybně přijme ty, kteří hledají útočiště u něho. Proto nesmíme nikdy ztrácet důvěru (Žd 10,35). Když Marku Antonioví²⁶⁸ kdosi vyčítal, že byl mírný vůči nepřítelům, a říkal, co kdyby prý oni zvítězili, M. Antonius pádně odpověděl: *My nesloužíme bohům ani nežijeme tak špatně, aby nás nepřítelé porazili*. Tím spíše se nesmí křesťan, který slouží Kristu, děsit ničeho zlého. Mojžiš se pro svou nedůvěru vystavil Božímu hněvu a zbavil se možnosti vstoupit do zaslíbené země (Nu 20²⁶⁹). Kristus zkoušel Filipa a ptal se ho, co vidí, ač přece věděl, co dělá. Bůh tedy chce, abychom doufali i za nejzoufalejších okolností. *Otevři svá ústa, naplním je dobrými věcmi* (Ž 81²⁷⁰). Hle, naše spása spočívá v pouhém otevření našich úst (a srdce). Za to, že se z celého židovstva měl každý trikrát v roce dostavit do chrámu, přislíbil Bůh, že se postará, aby nedošlo k nepřátelskému vpádu (Ex 34,24). To se jako předobraz stalo proto, abychom věděli, že

vždy, když se poslušně poddáme Bohu, on už se postará o to, abychom nedošli žádné úhony. Když otec vidí, že syn je cele zaujat službou otci a že na ni vynakládá veškerý svůj čas, takže téměř zapomíná na sebe, přebírá sám o něho péči a stará se, aby mu nic nechybělo. Avšak vidí-li otec, že o jeho věci se zajímají pouze jiní, péče o syna zanechá. Tak to činí i nebeský Otec.

Proč by ses tedy bál, zbožný člověče? Stojíš při tobě vládce veškerenstva, jenž vyplňuje přání těch, kdo se ho bojí (Ž 145,19). A třebaže leccos dopadá jinak, než si přejeme, přesto věř, že to, co pochází od toho, jenž je nejlepší, je samo nejlepší, ačkoli to nechápeme. My přece nepochopíme všechno, neboť ten, jenž rozhoduje o všem možném, rozhoduje o všem na základě důvodů. Jejich pochopení přesahuje možnosti tvora, který nevidí to, o čem Bůh rozhoduje, vcelku, ale jen zčásti. Bůh si ovšem přeje, aby se k němu všechno vrátilo, to znamená, aby bylo učiněno blaženým. Proto si raději přejme, aby se nedělo nic, než co Bůh chce, aby se dělo. Kdo tohle ví, nikdy se neseťká s neúspěchem. Bude dychtit po cizím, závidět, bude znevsou vzpurnost. Jakému trestu? Bude dychtit po cizím, závidět, bude nešťastný, klidňován, bude se trápit, truchlit a nařikat, krátce řečeno, bude nešťastný.

Vše dochází pokoje jen v něčem sobě podobném. Ó, živote! Ó, touhu! Ó, líbeznoti! Ó, světlo mého života, jež jsi mi dražší než sám život! Mé bytí, mé potěšení, mé veškeré dobro! Raději bych nebyl, než abych byl bez tebe. Miluji tě, můj milovaný Bože, jenž jsi mě učinil hodným své lásky, jenž dovoluješ, abych tvou lásku opětoval, jenž sladkostí své lásky sytíš mou duši. Jsem slabý. Neumím ani vyjádřit, že ty jsi mé věčné potěšení, ani tě zahrnout dostatečně vřelou láskou, ani se naplnit tvými líbeznotnými dary. Potěšení, jež jsem v tobě našel, je neuchopitelné, je nevyslovitelné. Ať raději zemřu, abych byl naplněn s tebou.

IV. Kristus učil spoléhat se na Boha a zakazoval dělat si starosti o zítřek (váš Otec přece ví...). Chtěl, aby nám stačilo, můžeme-li požívat dobro v přítomnosti. Chtěl také, aby každý z nás světil ochranu svého dobra spíše nanejvýš štědrému Bohu než sobě a aby tak byl závislý spíše na nebesích než na sobě. O tom nás svým příkladem poučují všechna stvoření, která bez starosti žijí tak dlouho, jak Bůh chce, a umírají tehdy, kdy on přikáže.

V. Člověku, jenž s nadějí lne k Bohu, se i utrpení jeví jako rozkoš, protože je sladce sdílí s Bohem a protože schopností snášet zlo, ať už přichází odkudkoli, upevňuje svou naději. Jsme-li dobří, pak zlo pro nás nemůže být ničím jiným než Boží zkouškou.

Proto je třeba pevně věřit tomu, že Bůh je dobro, i když uděluje tresty, a že o dobro usiluje. Augustin to ukazuje na příkladu nemoci, v nichž je Boží laskavosti více než přísnosti. 1. Protože se nám tak hmatatelně předvádí, že svou touhu máme obrátit od tělesných žádostí k dychtění po tom, co je věčné. 2. Předností spravedlnosti je, že vzhledem k tomu, že jsme se dali oklamat sladkostí podřadného dobra, vychovává nás hořkostí trestu. 3. Tyto zkoušky se stávají brusem naší pevnosti, abychom byli trpělivější, bdělejší a starostlivější.

VI. A poněvadž není žádné bezpečnější záruky naděje a našeho spoléhání na Boha než je modlitba a prosby, musíme si zde o nich leccos připomenout. Viz výše, když se obrátí o několik listů zpět, pod nadpisem O modlitbě a prosbách.

[- - -]

Vše, co jsme řekli o víře, lásce a naději jak odděleně, tak dohromady, lze souhrnně vyjádřit následujícím způsobem.

Prvním a nekonečným jsoucnu dluží člověk, protože ho ten První a Neko-

nečný stvořil ke svému obrazu, všechno, co je první a nekonečné. Náleží mu tedy to, co je prvorozené, prvotiny z obilí a úrody a také prvotiny z myšlenek a přání, úmyslů, činností a zisků. Nekonečná je také láska, bázeň a služba. Patří sem bez výjimky všechno, v kterémkoli čase, na kterémkoli místě, v jakémkoli množství, v činnosti i trpnosti atd. až do samotné nekonečné věčnosti atd.

[- - -]

VI. O neustálém zápase znovuzrozených

Život člověka na zemi je vojenská služba, praví Jób v 7. kapitole²⁷¹. To bylo řečeno o všech lidech, dobrých i zlých. Ti dobří, Bohu oddaní, vedou vnější boj se Satanem, světem a tělem, avšak v jejich nitru panuje mír. Zato zlí, zatímco vyhledávají mír s tělem, světem a Satanem, vedou boj s vlastním svědomím a také, což je horší, s Bohem. V obou případech je to zápas, úsílí a námaha, občas i porážka, ovšem výsledek je různý. Ti první totiž mají na své straně nepřemožitelného Boha, a proto vítězí a nakonec triumfují a ujímají se vlády. Ty druhé nepřemožitelný Bůh přemáhá, mate a hubí. S úmyslem říci něco o tomto boji budeme uvažovat o následujících věcech.

I. Odkud pocházejí spory a boje mezi lidmi, ale i v jednom a téže člověku, zejména v křesťanu?

Odpověď. Z jeho složitého uspořádání, jež je završeno třemi hlavními součástmi, z nichž každá zase obsahuje celý zástup žádostí, domněnek, náklonností a činností. Proto dochází ke střetům jednoho takového zástupu s druhým.

Pohanští filozofové definují člověka jako *rozumného živočicha*. Neviděli na něm totiž nic víc než živočišnost, to je živou přirozenost, opatřenou smysly a schopností pohybu z místa na místo, a kromě ní rozum a řeč. Proto ho rozdělili na tělo a duši. Avšak my, křesťané, díky tomu, že jsme z Božích zjevení načerpali o člověku poznání rozsáhlejší a vyšší, víme, že je to *živočich Boží, určený k vládě nad světem a k věčnému společenství s Bohem, svým Stvořitelem. A proto kromě těla a duše bylo člověku vdechnuto ještě cosi vyššího. Má totiž Božího Ducha, jenž ho vede ke všemu, co je vznešenější než svět* - -

Tento obraz člověka složený ze tří částí odpovídá Hospodinovu trojdielnému chrámu, jehož první síň byla určena pro obecný lid a dobytek, druhá pro kněžstvo, třetí pro velekněze. Tak je *každý člověk chrámem Božím, složeným ze tří částí*: 1. smyslové; 2. rozumové; 3. mentální čili duchovní. A když o tohoto ducha přišel (svým pádem a pokažením), musí se znovu narodit. To je tedy ono vrcholné trojitě uspořádání, o němž byla řeč - -

II. Co (obecně) potřebuje křesťanský bojovník?

Odpověď. I když duch v nás je v pohotovosti, tělo je slabé. Předměty ve světě nás všelijak rozptylují a Satan spolu se světem nám zde pomocí lákadla, tam zase pomocí strachu skrytých strojů úklady i otevřeně na nás útočí. Proto pokud jsme na tomto světě, potřebujeme *bázeň a chvění, bdělost a obezřetnost*, neustálé boje a zápasy napravo i nalevo, dále pak *trpělivost a vytrvalost* až do konce, a konečně *prosby a vzdechy k Bohu*, aby nám neodnímal svou pomoc.

III. I. Umění a taktika odporu proti Satanovi.

I. Před Satanem se musíme mít vždy na pozoru. Stále totiž obchází a hledá, koho by zmarnil, a disponuje těmi nejdůvtipnějšími způsoby, jak nás přelstít.

II. Umění, jak se vystříhat Satana, je nutné se důkladně naučit.

[Aby umění bylo překonáno uměním.]

III. Umění, jak se vystříhat Satana, závisí na poznání prohnanosti, s níž nás obchází, na příkazech a příkladech, jimiž nás poučuje Boží slovo, i na bdělosti vzhledem k příležitostem, jichž proti nám vždy využívá.
 (Vždyť jeho úmysly nám nejsou neznámé a naděje na jeho zapuzení spočívá především v tom, že známe schopnosti svého protivníka.)

IV. Hlavní prostředky ke zdolání Satana jsou tři a je třeba užívat je dohromady. Je to Boží slovo, modlitby a horlivost, jež ďábla zapuzují a zahánějí. Satan totiž usiluje o troji, a sice o to, 1. aby člověka odvedl od Božího slova; 2. tím ho Bohu uchvátil; 3. k sobě připojil ke společné záhubě. Prvního dosahuje tehdy, nechá-li se člověk zavést tak daleko, že už neslyší Boho slovo. Toho druhého docílí, jestliže člověk zapomene na Boha a začne spoléhat na sebe sama. Třetího tehdy, když si člověk z ďábelského našeptání učíní rozkoš. To vše se projevilo již u prarodičů. Ďábel zlehčil pravdivost Božího slova v jejich očích, samotného Boha obvinil ze závisti, a když je nalákal falešnými sliby, přetáhl je do své společnosti. Ovšem nový Adam nás naučil dovednosti, jak ďáblu odporovat pomocí trojho opaku jeho snažení. Odrazil Satanovo přemlouvání především slovem Božím: *Je psáno*. A když ten chytrák překrucoval Písmo, aby v něm vzbudil důvěru, Ježíš neztratil ze zřetele bázeň Boží a řekl: *Nebudeš pokoušet Hospodina, Boha svého*. Když měl konečně dost nestoudného ďábelského ponoukání, osopil se na Satana se slovy: *Jdi z cesty, Satane*.²⁷² A to je právě to, co požaduje i jinde: *Podříďte se Bohu. Kladte odpor ďáblu a on před vámi prchne* – –
 Proto přitřhne-li nepřítel Satan ve snaze uvrhnout nás ať už do hříchů, nebo do zoufalství, je nutné použít Kristových zbraní. V prvním případě to jsou modlitby, vigilie a posty, ve druhém mlčení, trpělivost a volání plné víry: *Bože, Bože můj, proč mě opouštíš!*²⁷³ Ó, přímá paže, jež bojuješ Kristovými zbraněmi!

[- - -]

2. Umění a taktika odporu proti vlastní tělesnosti.

1. Nikdy příliš nedůvěřuj sobě samému v žádném ohledu, ať už ti chce něco vnutit rozum nebo cit, či ty sám chceš o sobě pojmout nějaké předpojaté mínění. Odnikud nám totiž nehrozí větší nebezpečí než od nás samých. Tak tedy pozor.

2. Jestliže v sobě nechceš vzkřísit již umrtvené vady, dbej na to, aby jednotlivé špatné sklony nevyplynuly na povrch. Zůstane-li byt jen jediný neumrtvený takový sklon, dokáže oživit všechny ostatní, tak jako jiskřerka skrytá pod popelem stačí zapálit celý svět, zvláště je-li nablízku troud.

3. Zejména buď zapřísáhlým nepřítelem toho hříchu, který na tebe podle tvého vlastního citění doráží a s nímž buď dosud bojuješ, nebo jsi mu už podlehl. A vynasnaž se, abys mu jak sám rázně čelil, tak pro jiné byl po všech možných stránkách příkladem, jak mu čelit. *Odůvodnění té záležitosti je několikere.*

1. Takový hřích je tvým zvláštním osobním nepřítelem, kterého se můžeš zbavit. *Jsem vznešený a zrozený k vznešeným věcem*, řekl filozof Seneca. Proč by to nemohl říci křesťan? Jsem vznešený, tj. příliš povznesený nad to, abych byl otrokem své přirozené podstaty, na niž pohlížím jen jako na jakési pouto, které svírá mou duchovní svobodu – –

2. Podněcuje se tak snaha vystříhat se té mrzkosti atd.

3. Je to jakýsi druh zadostiučinění nebo alespoň vděčnosti, podle výroku Kristova k Petrovi: *Až se obrátíš, buď posilou mým bratřím*, i výroku Davida: *A budu přestupníky vyučovat tvým cestám*.²⁷⁴ – –

Bůh dopouští, aby někteří lidé upadali leckdy do mrzkých hříchů právě

s tím úmyslem, aby vůči nim pojali obzvláštní nenávist a tím rozhodněji je zdolávali buď v sobě samých, nebo zase v jiných lidech.

[- - -]

3. Umění a taktika odporu proti všelijakým pokušením.

1. *Budme vždy vyzbrojeni proti pokušení*. Jinak řečeno, nikdy se neoddávejme bezstarostnosti, protože ty, kteří mají podle Božího přání prospívat, vystavuje Bůh pokušení. Například svého Syna po křtu. A Pavlovi zase zanechal v těle osten.

2. *Záštítou proti pokušení je jistě také to, že člověk sloužil Bohu poctivě a bez jakéhokoli pokrytectví*, jež si Bůh tolik oškřívá a nakonec odkrývá a vydává posměchu. Proto tedy nedělej nic s okázalostí, nevyhledávej ani si nepřipouštěj lidskou chválu. Zato však se s úzkostí snaž zalíbit jedině Bohu, jak to činil Kristus (J 5,34).

3. *A když se pokušení dostaví, měj na mysli:*

1) ohyzdnost hříchu a jeho našeptavače ďábla,

2) vznešenost přítomných svědků, Boha a andělů,

3) důsledek, který se nepochybně dostaví, tj. strašný zmatek svědomí, jestliže podleheš, nebo přesladkou radost, jestliže zvítězíš.

4. *Pociťuješ-li, že jsi náchylný ke zlu, věz, že budeš tak dlouho bez viny, pokud se budeš vzpírat zvrácenému sklonu*, poněvadž k zatracení nevede hřích, který v nás přebývá, ale hřích, který nás ovládá (Ř 6,12nn; 7,20).

5. *Jestliže cítíš, že jsi pokoušen k něčemu zvrácenému, nebude provinění spočívat v tom, že jsi pokoušen, nýbrž v tom, že pokušení podléháš*.

Pokušení totiž pochází odjinud, ze Satana, světa a tělesnosti, jejichž vina ti nebude přičtena, protože to přece nečiníš ty (Ř 7,17). Přičtena ti ovšem bude, jestliže se připojíš k těmto Božím nepřítelům a na jejich doporučení uděláš to, o čem svědomí káže, že to je špatné.

6. *Jestliže máš strach z těžkých hříchů, měj strach i z těch nejmenších, neboť se chodí po stupních*.

Nikdo se nestává špatným náhle. Proto apoštolovo napomenutí: *Zlého se chraňte v každé podobě* (1 Te 5,22).

7. *Chceme-li se chránit toho, co je zakázáno, zvykejme si chránit se i toho, co je dovoleno*, aby naše tělesnost nepřivýkla nástrahám.

8. *Kdykoli bys postřehl, že jsi pobloudil a klopýtl, nezastírej si to, přiznej to sobě samému i Bohu, překonej případný pocit hanby před svými bližními*. Toto zahanbení ti bude dlouho prospěšné (Seneca, list 54²⁷⁵). Vyprávět sen náleží tomu, kdo bdí, a vyznat své viny je známkou zdravého ducha. Nuže, probudme se.

9. *Konečně, i když uděláš vše pro to, abys ihned uznal, že jsi pobloudil, střež se úskoku, který si ďábel ponechává pro poslední stíhnutí*. Střež se pýchy, aby ses nezalíbil sobě samému a nezačal na sebe spoléhat. Protože tě srazí, i kdybys už byl skryt v Boží náruči, jak se stalo andělu v nebi a Adamovi v ráji.

[Tomu nás naučil Kristus (L 17,10). Spravedlivý je ten, kdo je sobě samému žalobcem.]

IV. *Jaký je užitek tohoto zápasu?*

Zápas znovuzrozeného člověka s jeho tělem nebo dokonce s jeho tělesnou podstatou jasně ukazuje:

1. jak velká byla vznešenost lidské přirozenosti, jak byla původně stvořena;

2. jak hluboký je lidský pád a strašné pokažení;

3. jak velká je moc Kristova, jenž nás přesto svým Duchem vysvobodil z pekla;

4. jak velká je trpělivost Božího milosrdenství, s níž snáší, jak se tolik vzpíráme jeho péči nebo jsme k ní neteční;
5. a jaké budoucí radosti čekají v nebi ty, kteří přemáhají zkázu, a proto zpívají: *Díky Spasiteli, Bohu našemu a Beránkovi* (Zj 7,10).

Avšak filozofie nic z toho nechápe –
Plútarchos ovšem říkal, že *následovat boha znamená poslouchat rozum*, protože vyššího vůdce nepoznal. *Chceš si všechno podrobit? Podrob se rozumu. Ovládneš mnohé, jestliže tebe ovládne rozum* (Seneca²⁷⁶). Filozofie říká, že ani pohnout prstem nelze bez důvodů (Epiktétos). Víra však zabráňuje i bezdůvodným slovům a myšlenkám.

[- -]

VII. O sebeodevzdání

O tom, že člověk je Bohu povinován odevzdáním sebe sama,

1. učí Kristus, když radí mladíkovi. *Chceš-li být dokonalý, jdi, všechno prodej* (odevzdej všem), *pak přijď a následuj mne* (dej mi sebe).²⁷⁷ Besold 170,80.²⁷⁸ Z toho plyne následující.

1) *Sebeodevzdání je jakási dokonalost vnitřního člověka*. Vždyť oko, které vyhledává pouze zelené předměty, prozrazuje svou slabost. Také zuby, které požadují jen měkkou stravu, a žaludek, který není schopen všechno strávit, prokazují, že nejsou zdravé. Stejně tak duch, jenž není připraven na vše, co se přihází, je slabý, nemocný atd.

2) *Sebeodevzdání je cíl, který vytyčil Bůh*. Jestliže k němu nedospíváme sami od sebe (naším obrazem byl onen mladík), Bůh nás k němu postrkuje tím, že nám odnímá to, co nechceme opustit. Proto jediným lékem proti našemu otálení je úzká cesta, pohromy a trápení (Besold 121,84²⁷⁹). A nejbezpečnějším útočištěm před strachem, zoufalstvím a záhubou je sebeodevzdání (Besold 125,108²⁸⁰).

2. Písmo nikde nepopírá, že máme svobodnou vůli, a to i po prvním zhřešení, zakazuje však užívat jí a nabádá nás k sebeodevzdání. A právě tím dokazuje, že nám svobodná vůle nechybí. Vždyť přece tři naše základní schopnosti, totiž schopnost rozvažovací, volní a výkonná, stejnou měrou dovršují lidskou přirozenost a stejnou měrou jsou pokazené. Přikazuje se nám také stejnou měrou se na ně už nespolehat a podrobit se Božímu úsudku, vůli a moci.

3. Učí nás tomu i zdravý rozum, především rozum osvěcený.

1) Tím nejvyšším v člověku, čím se přibližuje Bohu, je svobodná vůle. Tím nejvyšším, co člověk může Bohu dát, tedy je, aby svou vůli zcela podřídil vůli Boží.

2) A to řádně. Hlavní části bohoslužby jsou *prošby a oběti*. *Přednášením proseb žádáme, přinášením obětí dáváme*. Oč však máme žádat a co máme dávat? *Od Boha žádej Boha. Bohu dávej sebe sama*. Tak dojde ke sloučení obojího. A právě kvůli tomuto sloučení je zde veškeré náboženství, i sám svět, čas a věčnost.

Také pohané poznali, že člověk je Bohu povinován sebeodevzdáním. Viz Seneca, list 108 na konci²⁸¹: *Duch, který se bohu odevzdal, je velký, naproti tomu je malicherný a neúspěšný ten, jenž se vzpírá, jenž špatně smýšlí o světovém pořádku a raději by chtěl napravit bohy než sebe*. A o něco dříve: *Nejlépeší je snést to, co nemůžeš opravit, a přizpůsobit se bez reptání božské vůli, z níž všechno pochází. Špatný je voják, který následuje svého velitele s nářkem. Proto čile a radostně přijímejme rozkazy a neopouštějme tuto cestu nejkrásnějšího díla, do něhož je vetkáno všechno, co nás postihne. Obracejme se k Jovovi,*

který řídí chod vesmíru, jako se na něho obrací náš Kleanthés výmluvnými verši, které si dovolím přeložit do naší řeči po vzoru Ciceróna, muže nejvýmluvnějšího. Budou-li se ti líbit, dobře; nebudou-li se ti líbit, nezapomeň, že jsem se řídil příkladem Cicerónovým.

*Rač věst mě, otče, vládce výšin nebeských,
kam tobě libo, bez váhání poslechnu.*

*A kdybych nechtěl snad, jdu s nářkem za tebou
a místo po dobrém vše po zlém udělám.*

Svolného osud vede, vleče vzdorného.

Jsme povinni vzdát se nikoli jen sebe samých, nýbrž i všech a všeho, co nám patří, abychom se slovy: Dobře vše učinil, přitakali všemu, co Bůh činí, a ne reptali proti osudu, jak to většina lidí dělá. I tomu nás učí Seneca jak slovy (list 94²⁸²), tak příkladem (list 97²⁸³). Praví: Dolehly na mě ztráty, rány, potíže, strach. To se stává. Vlastně to je málo, říci to takto: to se muselo stát. Takové věci se dějí podle rozhodnutí vyšší moci, ne náhodou. Věřil-li mi alespoň trochu, odhalím před tebou své nejtajnější pocity. Ve všem, co se jeví nepřítivně a tvrdé, se chovám takto: neposlouchám božstvo, ale souhlasím s ním; následuji je dobrovolně, ne z nutnosti. Nic z toho, co mě potká, nepřijímám smutný, se zachmuřenou tváří; žádnou daň nebudu platit nerad. Nu, a všechno, kvůli čemu nařikáme, čeho se lekáme, to jsou daně placené za život. Nedoufej, Lucilie, že od nich budeš osvobozen, ani o to nezádej. Obtěžovaly tě bolesti v měchýři, přišel ti nepříjemný dopis, utrpěl jsi jednu škodu za druhou – půjdu ještě dále: měl jsi strach o holý život. A co? Nevěděl jsi, že si přeješ tohle všechno, když sis přál stáří? Bez toho všeho není myslitelný dlouhý život, tak jako není myslitelná dlouhá cesta bez prachu, bláta a deště.

Bůh sice těm, kteří se ubírají do věčné blaženosti, již zde (jakoby závdavkem) rozdává s nevyzpytatelnou rozmanitostí i to, co je nezbytné, i to, co slouží k potěše, je však třeba opatrnosti, abychom z toho neměli ani tak požitek, jako spíše užitek. V opačném případě by se mohlo stát, a také se to stává, že ti se stávají otroky moci pozemských, kteří po těchto statcích příliš dychtí, zatímco měli dokonce panovat nad mocemi nebeskými.

Způsob sebeodevzdání.

Směrodatným pravidlem je zde L 14,33.

1. *Musíme zpřetrhat všechny svazky, aby nakonec zbyl jen ten, který nás spojuje s Bohem.*

Musíš poznat, kdo je Bůh, poznat, že je jediným, věčným a neměnným pramenem všech věcí, aby ses pak uchýlil jen k němu a nespolehal na sebe nebo jiná stvoření. Bylo by přece hloupé, kdyby oči svítily a uši zvučely sobě samým, kdyby jazyk ochutnával a nos čichal jen pro sebe, zatímco nejsou ničím jiným než pouhými orgány, jimiž vnímáme světlo, zvuk, chuť a pach. Stejně hloupé by bylo, kdybys chtěl mít bytí jen o sobě a pro sebe, když přece díky sobě a o sobě nejsi nic. To znamená, že to, že jsme tím, čím jsme, pochází pouze od Prvního bytí a je jeho dílem, naše bytí samo od sebe není ničím. Jestliže tedy chceme být nezávislí, míjíme právě bytí a upadáme do nicoty. Ačkoli Boží slovo Budiž! nelze zničit a bytnost přetrvává, je však obrácena do sebe a ve vřavě své nicotnosti podléhá zkáze. Seneca, list 72²⁸⁴: *Velký duch má poslouchat božstvo a přestat bez výjimky vše, co přikazuje zákon všehomíra.*

2. *Shluší se, aby ti, kteří se odevzdali Bohu, ani nechtěli znát nic kromě ukřižovaného Krista.*

Ať takový člověk zná a chápe tajemství přírody i lidských umění či nikoli, přesto se (s očima zavřenými) zavazuje Bohu k poslušnosti. Je odhodlán uvěřit všemu, co Bůh zjevuje, udělat vše, co káže, očekávat vše, co přislíbil,

a snášet vše, co dopustí. Nedohaduje se s Bohem, proč jedny vyvolil a druhé pomínul, a stará se jen o to, aby upevnil své vyvolení a povolání. A jestliže Bůh o něm dokonce rozhodne jinak a jestliže se Božimu majestátu zlíbí, aby byl třeba i vymazán z knihy života a proklet Kristem, a jestliže jemu samotnému záleží na Boží slávě a spáse bližních – podrobí se –

Mezi Kristem a farizeji a zákoníky kdysi probíhal neustálý boj, protože ten, kdo je čistě jen knižním vzdělavcem a před Bohem neodloží všechno, včetně veškerého svého vědění, je Kristův protivník. Proto máme naplňovat svého ducha rozmanitým vzděláním s podmínkou, že se nakonec s celou touto učenou výbavou podřídíme Kristu, tak jako Kristus, až si vše podřídí, podřídí i sama sebe Otci, aby Bůh byl všechno ve všem.

Nečistí mají vše nečisté. Jestliže se tedy někdo neočistil a ve víře se Bohu nezavázal k věčné poslušnosti, pak ze všeho, co si osvojil z lidského vědění, umění a moudrosti, bude strom poznání dobrého a zlého, jenž mu nepřinese jiné ovoce než smrt.

3. *Naše sebeodevzdání se tedy završuje dvěma akty: sebezapřením a podobením se čili sladěním naší vůle s vůlí Boží.*

Jediná cesta spásy je vyrvat se sobě a předat sama sebe Kristu, jemuž Otec všechno dal, aby nic z toho, co mu patří, nenechal zahynout, ale naopak, vše zachránil a z Boží moci uchoval pro spásu. Právě to je ono sebezapření, kterému vyučoval Kristus příkladem i slovem, to je ta svatá cesta na Sión, vyrovnaná tak, aby na ní nemohli zbloudit ani pošestilci (Iz 35^{28s}). Výtěžek z veškeré námahy, kterou filozofové vynaložili na své zdokonalení a na to, aby se vrátili zpět na cestu ctnosti, je svou závažností vždy neúměrný snazi- věmu úsilí (plná ctnost je totiž velmi mnohotvárná).

Vrcholem lidské důstojnosti byla svobodná vůle, již byl člověk Bohu nejvíce podoběn a téměř jako Bůh. Zde je i původ blaženosti. Kdyby byl člověk spojil svou vůli s božskou, takže by se staly jakoby jedinou, povstalo by z toho spojení nerozlučitelné po celou věčnost, kdyby se však postavily proti sobě, vznikl by věčný rozpor, což se také stalo. Proto Kristus, který nás chce zavést do samého středu blaženosti, nás slovem i příkladem naučil zřici se sebe samých, protože jen tak se člověk může stát tím, čím přestal být, totiž podílníkem na totožnosti s Bohem.

4. *Bohu odevzdání a znovuzrození lidé se vyznačují tím, že zemřeli hříchům a žijí Bohu.* Jinak řečeno, zemřeli všemu, aby žili toliko Bohu. Zde na tomto světě to probíhá tak, že se jednou provždy skutečným umrtvením starého Adama a člověk předá Bohu svou vůli i vládu nad sebou, protože už nežije sám věřící člověk, nýbrž žije v něm Kristus, vítěz nade vším. Vzorem nechť nám jsou apoštolové, mučedníci a další nescíslné zástupy svatých věřících. Proto musíme usilovat o toto umrtvení třeba i výlučně a přednostně před vším ostatním.

Základem našeho umrtvování je Kristova smrt i utrpení. Vždyť přece všechno, co Kristus vykonal a vytrpěl, je i naše, jestliže mu patříme. Kristu pak patříme tehdy, jestliže se mu ve víře dáváme a připojujeme se k němu jako údy k hlavě. Pak totiž jako z hlavy do údů od něho přitéká život a síla, abychom činili totéž jako on a trpěli spolu s ním, to znamená, abychom zemřeli hříchům a žili Bohu.

A ačkoli je toto naše umrtvení nedokonalé a stejně tak i náš nový život, přesto se z následujících důvodů obojí považuje za dokonalé: 1. Původně je obojí Kristovo a on se jako pramen přiznává ke svým potůčkům. 2. Je k nim nastalo přimísena jeho věčná moc, jež spaluje jejich slámu a kůru. 3. Nakonec převládne jeho moc, byť až ve smrti a při soudu, aby naše smrt byla pohlcena vítězstvím, protože Kristus přece své údy neodvrhne, ale navěky uzdraví, oživi a oslaví –

Křesťan má umírat každý den (jak o sobě svědčili apoštolové – 1 K 15,31) *vnějšně i vnitřně.* *Vnějšně* tak, že umírá světu a všem stvořením. *Vnitřně* tak, že umírá své tělesnosti, svým tužbám a vášním, a takto i hříchu, ba dokonce i svým ctnostem, pokud je lze považovat za zásluhu (L 17,10).

A proto, chceš-li být plný Boha, vyžeň ze sebe všechno stvořené včetně sebe samého, aby veškerý prostor tvého srdce i všechny tvé činy zaplnil jen Bůh –

On sice zaplní všechno, ale je-li zároveň přítomno i něco jiného, nevímáme ho vůbec, nebo jen slabě. A právě to znamená *znovu se narodit z Boha*, tj. zemřít všemu, abychom žili jen Bohu.

Kristus, Boží Syn, když se stal synem lidským, spojil dvě krajnosti tím, že v jedné osobě spojil dvě podstaty. Stejně tak my musíme působit k tomu, aby každý z nás vytvořil ze sebe a z Boha něco třetího, to je nové stvoření k obrazu nového a podle Boha stvořeného člověka, který se podílí na Boží přirozenosti díky tomu, že unikl pokazení, jež je ve světě.

A jako Bůh zahrnuje vše, čas i věčnost, nebe i zemi, zkrátka jako všechny krajní protiklady jsou v Bohu jedno, nechť stejně tak i pro nás zmizí všechny protiklady. Tak je starý člověk křtem pohřbíván ve smrt. Tak dochází k našemu naroubování, k naroubování výhonků odumřelého Adamova stromu na strom života, jimž je Kristus. Tak nebe pohlcuje zemi a Bůh oslavuje (a proslavuje) sama sebe v člověku i člověka, který vzešel z Boha a narodil se v něm.

[- - -]

Užitečnost čili prospěšnost sebeodevzdání.

1. Protože Bůh je samo dobro, nemůže si přát nic než dobro. Proto ho musíme bez obav pověřit tím, aby řídil naše chcení, a on je ovšem nezaměří k ničemu jinému než k dobru. Jestliže tedy naši jedinou snahou bude, abychom se ve všem přizpůsobili Boží vůli, pak v sobě budeme chovat zárodek veškeré blaženosti.

2. Největší mezi lidmi je ten, kdo nad sebou neuznává nikoho kromě Boha a jen jemu, jenž stojí nekonečně výše, svěčuje sám sebe, aby spravoval všechny jeho záležitosti. Svrchovaně svobodný je ten, kdo vstupuje ve svazek se svrchovaně svobodným Bohem, aby s ním byl jedno.

3. Nejvyššího stupně dovednosti zacházet s Bohem dosáhneš tím, že až vykonáš všechno, co se vztahuje k tobě, bližnímu a Bohu, složíš Bohu k nohám všechnu svou slávu, bohatství, vzdělání, dobré jméno i dokonalost, aby Bůh byl v tobě vším a ty ničím.

[- - -]

O dokonalém náboženství čili o dokonalosti obnoveného člověka.

Z Písma vyplývá, že Bůh od nás vyžaduje dokonalost. V První knize Mojžíšově (Gn 17,1) říká Hospodin Abrahamovi: *Chod přede mnou a buď dokonalý!* Co to znamená? 1. *Nehřeš*, tj. nedělej nic mně nemilého. Vždyť které dítě by se tvářilo v tvář otci odvážilo být drzé nebo mu provést něco, co nemá rád? Dělej to, co David: *Stále si stav Hospodina před oči* (Ž 16,8). Neustále si říkej spolu s Eliášem: *Živ je Hospodin, před nímž stojím* (1 Kr 17,1).

2. *Buď dokonalý*, to znamená, že nebude stačit, abys nehřešil. Musíš usilovat o dokonalost: Tak jako jsem svatý a dokonalý já, Bůh (Mt 5,48; Jk 1,4). *Izajáš v 35. kapitole, veršich 8–10*, to ve velice výstižné zkratce popisuje jako *svatou cestu na Sión*. Je v ní postižen 1. *vznešený cíl*, jimž je plná blaženost neboli nebe na zemi (v.8); 2. *prostředky*, jež jsou zcela spolehlivé

a neomylně a bezpečně chrání před dravou zvěří a škůdci (v.9); 3. uskutečnění, které je vysoce příjemné a radostné.

Kristus pak dává výslovný příkaz: *Buďte dokonalí, jako je dokonalý můj Otec na nebesích* (Mt 5,48).

Oprávně se tedy ptáme:

1. Co znamená být dokonalý?
2. V čem se projevuje nebo v čem spočívá ona dokonalost náboženství?
3. Jakým způsobem se osvědčuje?

I. Být dokonalý znamená v tomto smyslu slova být s Bohem spojen rozumem, vůlí i neustálou spoluprací tak, že se člověk stane podobným Bohu, je jakoby jeho věrným obrazem, který Bůh musí milovat, chránit a uhlídat pro spásu. Bůh je přece dobrý a věrný, je to dobrota a věrnost sama. *Blaze všem, kteří se k němu utíkají* (Ž 2,12; podobně 73,28).

II. Toto spojení však, a vůbec dokonalost náboženství, se zakládá na oceňování třech známých hrdinských ctností: **VÍRY, LÁSKY a NADĚJE**. Toto trojitě lano nás připoutává k Bohu a jedině ono se netrhá.

Hrdinská víra věří i tomu, co je pro rozum nemožné, jako víra Abrahama.

Hrdinská láska, jejíž příklad nacházíme u Krista, Mojžíše a Pavla, znamená vydat sebe sama napospas odsouzení pro své bratry.

Hrdinskou naději vidíme u tří mládenců v ohnivé peci, u sedmi bratří Makabejských i jinde.

Vzhledem k tomu, že o těchto třech ctnostech bylo v této knize o duchovním světě již porůznu obšírně pojednáno, a to i v této VII. kapitole, odkazujeme čtenáře tam. Zde pro objasnění pouze dodáváme následující poznámku, jež má stejný smysl jako předchozí úvahy o tomto předmětu. Co je více hodno milování než blaženost? Není ovšem nic snazšího, než jí dosáhnout, jestliže se bez jakýchkoli pochybností a starostí spokojíš s tím, co ti zjevil Bůh, jestliže se bez jakýchkoli okolků cele oddáš plnění jeho příkazů a zaplesáš nad jeho zaslíbeními nejinak, než jako kdybys už byl v nebi, a přitom ovšem budeš hotov k boji za víru a svatost. Všechno zmůžeš v Kristu, jenž tě posílí, abys už nebral ohled na starého Adama a nepovoľoval mu, zato však pošlapal svými nohama Satana.

III. Jak se dokonalosti dosahuje?

Odpověď: 1. *Neustálým vzájemným opětováním lásky mezi Bohem a tebou*. A to proto, že Bůh je láska, a kdo zůstává v lásce, v Bohu zůstává a Bůh v něm (1 J 4,16). Milovat a být milován, tento vztah mezi tebou a Bohem i mezi všemi obrazy Božími (tj. bližními) budiž tedy neustále vzájemný.

Jestliže Bůh dává najevo, co je jeho přáním – ty tomu věř.

Jestliže něco nařizuje – ty to vykonej.

Jestliže něco slibuje – ty to v naději očekávej.

Naproti tomu:

Jestliže ti něco zatajuje – nesnaž se to vyslídit.

Jestliže něco zakazuje – nedělej to.

Jestliže hrozí – boj se (a takto se strachem a bázní mu služ).

Stručně řečeno: Spoj svůj zrak se zrakem Božím, srdce se srdcem, ruce s Božíma rukama. Bůh se na tebe stále dívá, ty k němu ustavičně vzhlížej. Jeho láska vdechuje lásku do tvého srdce, ty dýchej na něho toutéž nevroucnější láskou. Jeho ruka je stále vztažena, aby tě chránila před zlým a pomáhala ti v dobrém, tvá ruka zase ať je vztažena, aby Boha objímala a přispívala k jeho dílu.

2. *Dokonalost se dosahuje nepřetržitým a bezúhonným chozením s Bohem a před Bohem*. Vždyť především to vyhlašuje Bůh za dokonalost (Gn 17,1). Totiž to, abys byl s Bohem vždy, všude a s nejvyšší ochotou. Musíš také

všude, kde se nacházíš, a ve všem, čím se zabýváš, jednat jakoby Bohu přímo před očima, aby všechno, co čteš v Písmu, všechno, co vidíš, slyšíš a čeho se dotýkáš mimo Písmo, i všechno, co cítíš ve svém duchu, slyšíš a svědomí, aby to všechno pro tebe bylo zrcadlem, v němž spatřuješ Boha, ctíš ho, miluješ a bojíš se ho. A k tomu tě povede *umění rozjímat o božských věcech*. Nyní je třeba uvést některá ponaučení a příklady této dovednosti.

Když slyšíš cokoli obrazně říkat o Bohu (jak tomu většinou bývá), nemiš to povrchně přejít, nýbrž musíš mít na paměti, že Bůh je opravdu tím, co je o něm řečeno (protože jeho slovo je pravda – Ž 119⁹⁰; J 17,17). Když například uslyšíš slovo *skála*, pomysli na Boží stálost a na to, jak Lucifer a bezbožníci všelijak útočí na toto skalisko, aby si o ně stouli ve svém jádru stejně pevnými. Rovněž když slyšíš slovo *roh*, uvědom si, že Bůh poskytuje těm, kteří mu patří, přesně to, co rohy rohate zvěří, totiž ochranu. Proto jakmile narazíš na nepřátele, nastav jim všem tento svůj roh, nikterak nekolisej ve své víře, a poznáš pravdu Boží z jeho úst. Také když vidíš někoho, jak bezbožně jedná, tyрана, smilníka, rouhače nebo zpustlíka, uvědom si zároveň, že vidíš, jak proti němu stojí zapřísáhlý nepřítel bezpráví, onen spravedlivý soudce, jenž užž bráší svůj meč, napíná luk a přikládá na něj smrtonosný šíp, aby zcela zahubil bezbožníka, jestliže ten ovšem zatím nečinil pokání (Ž 7,12). Proto se tedy co nejrychleji vzdej společnosti každého bezbožníka, aby tě spolu s ním nepostihla záhuba. Atď. atď.

3. Takového spojení a vzájemnosti se týká známé místo z bible: *Svoř mi, Bože, čisté srdce, obnov v mém nitru pevného ducha* (Ž 51,12). A také: *Obnovte své srdce a svého ducha* (Ez 18,31).

Jakým způsobem se toto spojení poznává a osvědčuje?

Odpověď: Známky pevného spojení s Bohem jsou tyto:

1) Člověk stále vnímá vůni Boží laskavosti, a proto na Boha ochotně myslí a v duchu se modlí.

2) S radostí v srdci poslouchá, co jiní říkají o Bohu, i sám o něm mluví. Často také oslovuje Boha svými chválami a prosbami.

3) S potěšením naplňuje svým dílem vše, co lze vykonat na Boží počest, a za cíl každého dobrého konání si klade jen Boha, jehož vůle je mu pokremem (J 4,34).

4) Člověk také pozoruje sama sebe a zkoumá, zda to, co si myslí, říká a dělá, je ve shodě s Boží vůlí. A jestliže zpozoruje, že se od ní v něčem odchýlil, ihned se vzpamatuje a vrátí se na cestu lásky a poslušnosti.

5) A konečně, člověk musí Bohu dát všechno včetně sebe, protože Bůh nám daroval všechno, celý svět (Ž 8²⁰⁷), i nás samotné spolu s vládou nad sebou. A poněvadž i to bylo shledáno nedostatečným, doplnil to na plnou hodnotu sebou samým (Gn 15,1). A tak, dáš-li ty Bohu vše, co máš, vlastníš, víš a umíš, je to málo. Je nutné, abys mu dal sama sebe, a to nikoli jen část sebe, nýbrž sebe celého, tak jako i Otec nám dal sebe celého, aby byl naším otcem, Syn dal sebe celého, aby byl naším bratrem, a Duch svatý dal sebe celého, aby byl naším učitelem, utěšitelem a vůdcem na cestě do nebe k Bohu. A co jsi zač ty, člověče, že ti byla darována nesmírná Boží milost a milosrdenství, sláva a vznešenost? A protože ty, takový červíček, nemáš nic, co bys mohl dát, kromě své chudoby a bídy, spíše pros Boha o to, aby nepohrdl tak ubohým darem. Především však, dáš-li všechno, co je tvé, a přidáš k tomu sama sebe, nedáváš nic ze svého, nýbrž vracíš pouze svému Pánu to, co ti předal do užívání. Tim nejvyšším, co nakonec dáš Bohu, bude tedy sám Bůh, jenž je vznešenější než svět, vznešenější než ty, vznešenější než všichni lidé a andělé. Pak tedy darem hodným Boha bude sám Bůh.

Vykupitele, jenž nás osvobozuje od břemene hříchů (Mt 11,28);
Učitele, který nám zjevuje tajemství, dokonce i samu bytnost svého Otce
(Mt 11,27);

Krále, našeho vůdce a ochránce.
Vždy, když vyslovuješ (nebo slyšíš vyslovovat) jméno Ježíš, slyšíš pojme-
novávat bohočlověka. Proto tedy:

- 1) Raduj se, že jsi byl spojen s Bohem bytnostně a neodlučitelně.
- 2) Buď pamětliv povinnosti žít jako ten, kdo je s Bohem spojen rodin-
ným poutem, Božím životem, abys byl vskutku hoden takového vyvýšení
a nebyl tím potupněji stržen dolů.
- 3) Avšak u vědomí své slabosti se oddej útěše, že Kristus za tebe trpěl,
aby tě osvobodil od hříchů, a že vstal z mrtvých, aby v tobě probudil život.
Volej tedy: Ó, Spasiteli Ježíši, spas mne! Ježíši! Kéž tvá smrt umrtví starého
Adama ve mně! Kéž tvé zmrtvýchvstání ve mně vzkřísí život.

Poznámka. *Je jisté nezbytné, aby mezi námi bylo takové smýšlení jako v Je-
žíši Kristu.*²⁸⁹ Je-li on opravdu hlavou a my údy a jsme-li vedeni týmž Du-
chem, protože jsme s ním byli spojeni vírou. Je to nezbytné proto, abychom
byli osvíceni jeho září (kterou nás obklopil prostřednictvím svého slova
a Ducha svatého), abychom i my byli ospravedlněni jeho spravedlností,
která nám byla trvale přičtena, a abychom byli spásnou mocí jeho zakroč-
ení v náš prospěch podníceni k modlitbám. Jinak řečeno, je to proto nezbyt-
né, abychom pod vedením tohoto Učitele prospívali, abychom před tímto
Knězem, který obětoval své tělo, aby tak vykoupil naše hříchů, i my oběto-
vali své tělo a abychom za vlády tohoto Krále všehomíra také my vládli so-
bě samým.

2. Prostředky užívání Krista jsou tři: víra, láska, naděje.

3. Způsoby jsou tři:

1) *Spojíme se s ním vírou.* K tomu dochází ve znovuzrození. Stejně jako
on, ačkoli byl Bohem, byl učiněn člověkem, tak i my, ač jsme lidé, staňme
se syny Božími. Tak s ním budeme jedno a budeme se nazývat stejně jako
on, tu syny lidskými, tu syny Božími, a budeme mu podobní.

2) *Budeme ho následovat v životě i ve smrti.* Krista je nejlépe uctívat poslu-
šností, jak učila Marie (J 2,5) i on sám (J 15,14). (Poznámka. Sem se mezi jinými
hodí zásada Kristova života z Erasmovy Útěchy: *Je lepší něčím být,
než zdát se něčím být.*) Kristus se nesnažil získat svědectví lidí, nýbrž svě-
dectví svých skutků (J 5,34.36; L 9,21; Mt 17,9). Žil ctností a uměl hří-
chům (viz Besold 169²⁹⁰).

3) Budeme se radovat z výsad synovství a z plné jistoty dědictví, na nichž
se podílíme spolu s Kristem, stejným způsobem, jako bychom s ním již si-
dlili na nebesích. A on toto sdílení mnoha způsoby prosazuje. Tak jako
o sobě řekl, že *nemluví sám od sebe, nýbrž že to činí Otec*, tak také řekl svým
učedníkům: *Nejste to vy, kdo mluvíte, ale Duch vašeho Otce.*²⁹¹ Platónský fi-
lozof Apuleius z Madaury se odvážil říci: *My, příslušníci platónské školy,
známe výlučně jen to, co je šťastné, radostné, nebeské a nejvznešenější.* A co
by se pak slušelo, abychom řekli my, Kristovi přívrženci? Kristus svým
učedníkům zakázal, aby se nechávali unést hnutím mysli, a přikázal jim,
aby trpělivě snášeli bezpráví a radovali se z útrap. A protože jsme byli spo-
lu s ním ukřižováni, vzkříšeni a posazeni po pravici Boží v nebesích, přeje
si, abychom se duchem povznegli nad dráhy času a přenesli se přes původ-
ní úděl –

II. *Řízení Krista* spočívá v tom, že jsme oddanými:
žáky svého Mistra,

vojáky svého Vojevůdce.

III. *Krista musíme uctívat následováním.* Jádrem křesťanského nábožen-

ství je přece následování toho, koho uctíváme, jak praví Augustin. Krista
pak ctíme jako ten svatý příbytek, který Bůh slíbil vybudovat mezi lidmi
a v němž přebývá všechna plnost božství (Ko 2²⁹²). On je tím pravým vzor-
em, jenž nám byl skvěle předveden, abychom přesně podle něho vytvořili
své chrámy (Ex 25,9).

Na tomto místě musíme uvážit trojí:

1. Co znamená následovat Krista.

2. Jakými prostředky se to děje.

3. Jakým způsobem ho následovat.

1. *Co znamená následovat Krista?* Odpověď. Naprosto Krista uznávat,
ctít a poslouchat ho jako Kněze, Proroka a Krále. Plným křesťanem je jen
ten, kdo se celý obmývá jeho krví, zcela věří a drží se jeho učení a cele se
jím nechává vést –

Každý křesťan má přece být Kristovým obrazem, synem Božím i Adamo-
vým, a má činit i nechat působit veškerou Boží vůli naplněn bolestmi a úz-
kostmi, potěšením a radostmi. Měl by být jako on, přemožitel hříchu, smrti
a pekla, věčný Učitel, Kněz a Vládce, a to učitel bez jakéhokoli pochlebo-
vání, kněz bez poskvrny a spravedlivý vládce nad sebou i všim ostatním, co
se mu podrobuje.

2. *Základ a pravidlo následování Krista najdeme u Jana: Jak já jsem činil,
tak činite i vy.*²⁹³ A také v Listu Filipským, podle něhož *má být mezi námi ta-
kové smýšlení jako v Kristu Ježíši* (Fp 2,5). To znamená, že se máme podílet
na všem, co bohočlověk Kristus vykonal, vytrpěl a čeho nakonec dosáhl.
Máme například 1. být počati z Ducha svatého v panenském srdci; 2. pro-
žít celý svůj život svatě; 3. být ukřižováni, zemřít a být pohřbeni, pokud jde
o hříšné tělo; 4. být vzkříšeni k novému životu po rozdrčení Satana a pekla;
5. vystoupit na nebesa a sedět po pravici Boží, totiž mít nade všim výkon-
nou moc v plné poslušnosti víry; 6. soudit živé i mrtvé; 7. sdílet s jinými
Ducha svatého a rozšiřovat společné království svatých.

Chceme-li tedy s plnou vážností následovat Krista a sdružovat s ním své
duše, musíme se usilovně snažit o to, abychom opravdu byli Božími dětmi,
abychom tedy byli počati z Ducha svatého (Jan 3²⁹⁴), narodili se z panny
(pravé církve) a stali se Bohu zasvěcenými knězi, učiteli a králi. To zname-
ná, abychom v sobě i jiných umrtvovali hříchů, učili se Boží vůli a poučova-
li o ní, abychom podle svých sil ovládali své tělo i údy, a dojde-li k jakému-
koli prohřešku, abychom železným prutem (tj. horlivým zápalem) drtili vše,
co se staví proti Bohu a nám. Stručně řečeno, každý musí vše, co se v Písmu
dočítáme o Kristu (například Izajáš, kap. 42 a 53), okamžitě vztáhnout na
sebe. A to proto, že jsme Kristovými údy, dokonce přímo jakými Kristy,
to je Pomazanými Božími, kteří se ve všem musejí stát podobnými tomu pr-
vorozenému. Ten je totiž formou a vzorem (na nějž ukázal Ex 25,40), z ně-
hož je třeba brát si příklad. Proto se říká, že přebývá v našich srdcích a že
žije v nás, neboť je nemožné, aby bylo prospěšné něco, co se nachází vně.

Nejdokonalejším vzorem veškerého našeho obcování s Bohem tedy je
a má být Kristus. Známý příkaz (Fp 2,5): *Nechť je mezi vámi takové smýšlení
jako v Kristu Ježíši*, je třeba plnit takto: Podobně jako on věděl, že je Bo-
hem, a proto neporušil Boží svatost, vezme i my, že jsme naplněni Bohem
(protože jako v takových v nás ve víře přebývá Kristus a činí z nás chrámy
Boha živého), a žijme životem hodným Boha, abychom se nedopouštěli ni-
čeho, co je nepřiměřené tomu velikému důstojenství, k němuž jsme byli po-
voláni. Atd.

3. *Jakým způsobem máme Krista následovat?*

1) *Ryzí prostotou*, abychom ho milovali jako zachránce svých duší za jeho
dobrodiní, a nikoli jako Pána kvůli odměně. Mnozí následují Krista na

poušť, ovšem kvůli chlebu (J 6). Nevím však, co je lepší, zda Krista opustit, nebo jít za ním ze zistosti atd.

2) Takřka svatou čistotou. Vždyť Kristus je ženich a lidská přirozenost nevěsta. Každá duše proto bude jako věrná snoubenka úzkostlivá a cudná a bude se vyhýbat všemu, co je snoubenci a jeho povaze nemilé.

3) Úsilím o Kristovy ctnosti. V nich je přece vyjádřen obraz Otcovy dokonalosti... (Mt 5,48²⁹⁵). A to ne kvůli chloubě nebo ze strachu před špatnou pověstí, jak tomu bývá u bezbožných lidí. Jejich ctnosti jsou prázdné, proto spojené s neřestmi, a tedy mrzké. Naše ctnosti musejí být nezištné právě proto, že to jsou ctnosti, i kdyby je nikdo neuznal. Podobně Bůh Otec sesílá déšť a sluneční světlo i na nevděčníky (Mt 5²⁹⁶), ačkoli to nikdo nevidí (Mt 6²⁹⁷).

Na tomto úsilí o Kristovy neboli křesťanské ctnosti si musíme povšimnout toho, že:

I. Jejich nejdokonalejším příkladem je sám Kristus. Seneca ve svých Listech učí, že si máme zvolit nějakého řádného člověka a mít ho stále před očima i ve svém svědomí, aby se stal jakoby pobízejícím a očitým svědkem či přívrátek a karatelem toho, jak žijeme a co všechno činíme. Radí pak místo dosadíme Krista, který (1) když pobýval na zemi, žil po všech stránkách jakoby v Boží přítomnosti (chodil s Hospodinem více než všech stranbo Abraham) a ani se styku s lidmi nevyhýbal, ani ho nevyhledával, což je třeba vyzdvihnout, neboť děláš-li jedno nebo druhé, nevyhneš se nebezpečí nepatřičné závislosti na lidech; (2) je dokonalejším vzorem přisnosti, než je Cato, i vládosti, než je Laelius; (3) je skutečně přítomný, všechno slyší i vidí (Mt 28,20; J 1,48; Žd 4,13; Zj 2,12²⁹⁸); (4) je budoucím soudcem a to, že je důvěrníkem, je důležitější než vše na nebi i na zemi.

II. Mezi Kristovými ctnostmi nejjasněji září láska k Otcovi a spolubratřím, jimž dával přednost před sebou samým. Vždyť přece proto, aby vyplnil Otcovu vůli a bratry vyvrval smrti, odložil veškerou sebelásku, vzdal se vlastní vůle a vydal sama sebe na smrt. Z toho vyplývá, že cestou následování Krista musíme jít tak dlouho, až naše sebeláska prostě zanikne a cele přejde v lásku k Bohu a bližním. To pak bude vrcholem křesťanských ctností. Neboť stejně jako je v přírodě sebeláska prvním kořenem citů, tak také jako poslední bývá vykořeněna. A sebeláska byla také první příležitostí k hříchu, a proto poslední jistotou ctnosti bude podmanění sebelásky a její proměna v lásku k Bohu.

III. Úplný okruh ostatních křesťanských ctností popsal Kristus (Mt 5) v takzvaných devíti blahoslavenstvích.

Jsou to:

1. Duchovní chudoba (v. 3), tj. naprosté sebevyprázdňení a pokleknutí v prach před Bohem.
2. Náfek, tj. nejvřelejší touha po milosti.
3. Tichost (v. 5), tj. naprosto povolné podřízení se veškeré Boží vůli.
4. Hlad po spravedlnosti, tj. zapálené předsevzetí činit podle svých sil veškerou Boží vůli.
5. Milosrdenství (v. 7), tj. zapálené předsevzetí pomáhat všem lidem.
6. Čistota srdce (v. 8), tj. zapálené předsevzetí opatřovat svou neposkvrněnost, a to v hloubi srdce.
7. Úsilí o pokoj (v. 9), tj. všestranná péče o soulad.
8. Schopnost snášet pronásledování (v. 10), abychom se nenechali odvrátit od svého předsevzetí, ať se stane cokoli.
9. Radost uprostřed pronásledování (v. 11.12), což představuje vrchol dokonalosti.

Ovšem tento počet devíti ctností lze snížit na tři, a sice na následující:

1. Vnitřní svatost.
2. Vnější snaživost.
3. Vnitřní i vnější trpělivost.

IV. Ve sboru ctností jsou jedny jako základy a druhé jako sama stavba, ty, jejichž předměty jsou 1. člověk sobě samému; 2. bližní; 3. Bůh. Základ ctností je trojí:

1. *Dobré předsevzetí* neboli *čistý úmysl*, podle něhož člověk opravdově touží stát se dobrým. A to nemá žádný jiný cíl, než aby se dostalo cti Bohu, aby následováním byl napodoben Kristus, který pravil: Učte se ode mne,²⁹⁹ a abychom unikli Satanovým léčkám, nástrahám světa a tělesnosti i nebezpečím záhuby. Zkrátka, aby se dobře vedlo nám a našim prostřednictvím i bližnímu a aby se také našim prostřednictvím posvěcoval svatý Bůh.

2. *Poníženost*, díky níž člověk, který poznává své naprosté pokažení, neschopnost dobroty a proto, pokud záleží na něm, jistý zánik, nad sebou zoufá a vrhá se k nohám Božího milosrdenství.

3. *Sebeodevzdání*, na jehož základě se člověk, který vidí, že pod svým vlastním vedením nemůže prospívat, zřiká vlastní vůle, dává Bohu plnou moc k vládě nad sebou a sobě neponechává nic kromě snahy o poslušnost.

Když byly položeny základy, je již snadné odpovědět na otázku, o kterých pohanických ctnostech se můžeme domnívat, že by se mohly líbit Bohu. Je to snad Sókratova skromnost, či Aristidova spravedlivost? Odpověď nám dává apoštol Petr: *Bůh nikomu nestrání, ale v každém národě je mu milý ten, kdo činí, co je spravedlivé* (Sk 10³⁰⁰). Ovšem jen tehdy, činí-li, co je spravedlivé, z upřímnosti srdce a pouze ve snaze zalíbit se Bohu (tak jako Jób, Jitro apod.). Jestliže to však dělá v honbě za okázalostí (což platí o většině lidí), je na místě obava, že to bylo by zbytečné. Vždyť když farizejství nedovolilo Židům, včetně navýsost bezúhonného Pavla, dosáhnout spásy, v čem asi mohou vůči nim mít přednost pohanští pokrytci?

[- - -]

II. *O styku s anděly*, tj. o druhé náboženské kombinaci.³⁰¹

Styk s anděly, od látky oddělenými duchy, může být pouze skrytý, protože i když se pohybují kolem nás, zůstávají nám skryti. Správný a chvalitebný je styk s dobrými anděly, špatný a zavrženíhodný se zlými.

Dobří andělé, protože věrně slouží Bohu, svému Stvořiteli, se totiž rádi sdružují se svými spoluslužebníky, bohabojnými lidmi, nesnesou však, aby je lidé vzývali nebo se jim klaněli. Zato zlí a Bohu zpronevěřili andělé, ačkoli lidem nabízejí své služby, chystají úskok, před nimi musejí být na pozoru ti, kteří nechtějí podlehnout klamu. Tam, kde lidé hodně hřešívají příliš lehkomyšlnou důvěřivostí, doufají, že podvody vydávané za umění mohou díky určitým klikyhákům a mumláním (nazývají to formulemi a zařikávaními) poskytnout přístup k tajemnu, zatímco to není nic jiného než mámení. Podivným uměním, která zavedl sám Satan (spolu se všemi vynálezy černé magie), se tedy musíme pečlivě vyhýbat. Tim spíše nikdo nesmí vědomě a dobrovolně vzývat nebo vyvolávat zlého ducha a uzavírat s ním smlouvu, protože to znamená přejít od Boha na stranu Satana, který od Boha odpadl, vědomě a dobrovolně na sebe přivolat prokletí a uvrhnout se do záhuby.

Proto se tedy musíme vynasnažit, abychom měli dobré duchy za společníky při věrné službě Bohu a vykonávání jeho příkazů, a potom se těšit z jejich přispění a služeb. (Vždyť přestože projevují známky své přítomnosti zřídka, nelze přece pochybovat o tom, že vždy bez odmlouvání splní svou

povinnost.) Zato nad nečistými duchy musíme panovat a slápnout hadovi na hlavu. Tím spíše jim nesmíme lichotit, dožadovat se jejich služeb nebo nabízené služby přijímat. Mějme z nich opravdu daleko menší strach, jako kdyby do nás, kteří jsme zaštitěni Bohem, bylo vloženo trochu jeho moci. Zbožná byla řeč toho, který pravil: *Proč bych se měl bát zlých duchů, když v srdci nosím toho, před nímž se zlí duchové strachem třesou?*¹⁰²

[--]

Dovednost jednat s anděly.

Také jednání s jednotlivými rozumovými duchy vyžaduje určitou dovednost. Má nám objasnit (jen mimochodem, ale spolehlivě) tyto otázky:

I. K čemu lze užít andělů?

II. V čem je dovolené nebo možné napodobovat anděly?

III. Je možné řízení andělů?

I. *O užití dobrých andělů.*

Přilákat dobré anděly a využít je ke své ochraně můžeme (podle Pisma) jedině za těchto okolností:

1. Jestliže se staneme a nadále pak zůstaneme maličkými (Mt 18,10).

2. Jestliže kráčíme po svých cestách, tj. po těch, jež nám vykázal Bůh (Ž 91,11).

3. Jestliže napravíme své cesty (Jb 33,23.24; Kaz 5,5; L 15,10).

II. *O napodobování dobrých andělů.*

Budeme je napodobovat, jestliže 1. *ve svém nitru zachováme čistotu těla a duše, neboť andělé jsou duchové neposkvrnění;* 2. *jestliže s radostí sloužíme bližním, tak jako tito duchové byli vysláni k službě vyvoleným (Žd 1,14) (podobně se raduje z podobného);* 3. *jestliže se svědomitě modlíme, neboť andělé jsou služebníky Boha a neustále hledí na jeho tvář. Jestliže se proto i my k ní často obracíme, určitě z toho musejí mít radost a být při nás. A poněvadž jsou to oni, kdo odevzdávají naše modlitby Bohu (Zj 5,8 atd.; 8,3.4), nemohou zanedbat svou povinnost a nebyt všude, kde k Bohu směřují modlitby;* 4. *jestliže činíme totéž, co činí oni (Zj 19).*

III. *O řízení dobrých andělů.*

Je-li Bůh řiditelný a lze-li jej pohnout k tomu, aby plnil přání těch, kteří se ho bojí, jak jsme poznali ve II. kapitole, proč bychom měli pochybovat o tom, že můžeme přimět k plnění našich přání anděly, kteří jsou služebníky Božími a našimi spoluslužebníky? Ovšem jak? Jejich oslovováním, rozmluvami či stykem s nimi, nebo jinak?

Odpověď: Ačkoli podle Pisma je jisté, že andělé jsou stále lidem nablízku a že se nad našimi poblouděními a proviněními rmoutí a z našich dobrých skutků se radují, přesto se tam nenachází vůbec žádné nařízení týkající se našeho styku nebo rozmluv s nimi nebo jejich oslovování. Stvořitel si totiž tato neviditelná stvoření i svrchovanou moc nad nimi podržel pro sebe, protože nám jako svému viditelnému obrazu světil vládu nad viditelným světem. Co se týče styku s anděly, tak nám Bůh nic ani nenařídil, ani nedovolil, ani nezjevil. A to nepochybně proto, aby nevznikla záminka k modloslužbě a aby podvodník Satan měl méně příležitosti k úskokům. Proto nám byly zatajeny:

1. jména andělů, kromě několika málo, abychom si uvědomovali, že jména mají;
2. způsob a důvod jejich vyslání k nám, až na povšechnou povědomost o nich;
3. jejich přítomnost, jež je patrná jen z mnohých smyslově vnímatelných znamení.

Dále pak jsme obdrželi následující příkazy.

1. Máme se všude obávat oči andělů kvůli jejich přítomnosti (1 K 11,10).

2. Máme kráčet po cestách, jež nám vykázal Bůh, chceme-li si zjednat andělskou ochranu (Ž 91,11).

3. Máme být jejich spoluslužebníky, sloužit těmuž Pánu a činit totéž, co činí oni (Zj 19).

Jestliže se objeví nebo podávají známky své přítomnosti (jak se někdy stává prostřednictvím určitých znamení, některých zvuků), nepatří se ani tak se vyděsit, jako spíše se nadchnout jako Eliša, ani se nesluší klanět jako Jan (Zj 19¹⁰³).

Pokud jde o to, že si lidská zaslepenost vymyslela pověrečný styk s dobrými anděly a bezbožný s anděly zla (první bez Božího nařízení a druhý proti němu), tak tomu se musíme vyhýbat.¹⁰⁴

[---]

Dovednost jednat se zlými duchy.

Se Satanem se nesmíme, jako s nepřitelem Božím i svým, vůbec stýkat. Proto Satana nesmíme:

1. k ničemu přibírat,

2. v ničem následovat,

3. nesmíme si přát, aby nám nabídl své služby.

Spíše ho musíme:

1. *Nenávidět*, protože

a) je zlý,

b) je původcem našeho zla a pramenem vůbec všech zel,

c) je nepřitelem Božím.

Proto čím více milujeme Boha, tím více si musíme ošklivit tohoto jeho nepřitele.

2. *Musíme se před ním mít na pozoru*, protože to je svůdce a podvodník, lhář a vrah. Jestliže se vyhýbáme živočišnému hadovi kvůli živočišnému jedu, tím spíše se vyhýbejme tomuto původnímu pra-hadovi, který je pln jedu otravujícího duše a který svedl i hada tělesného.

3. *Nemůžeme-li se ho vystříhat nebo se mu vyhnout, musíme mu odporovat a bojovat s ním*. On se nás totiž neustále snaží zavléci do hřichu a pak do viny a smrti.

Tato snaha má tři stupně:

pokušení,

požitek,

souhlas.

Pokušení ještě není hřích (neboť v tom případě nejde o naši činnost, nýbrž trpnost, a rovněž odvrátit ho není v naší moci), pokud jsme mu ale sami neposkytli příležitost. Pak ovšem nejsme bez viny, že na nás nepřítel útočí svými zbraněmi. Jestliže však k tomu přistoupí *požitek*, už je to počátek hřichu. A když k požitku připojíš svůj *souhlas*, je tím hřích dovršen, ať už byl skutek aktuálně vykonán či nikoli. Proto tedy ona známá Kristova slova z Matouše (5,28).

Vyvaruj se tedy vždy prvního stupně, chceš-li být bezpečný. Ale jak?

1. Ustavičně a vroucně se modli: Neuveď nás v pokušení.

2. S pokorným srdcem se odevzdej Bohu, abys vždy ochotně plnil všechnu jeho vůli. Bůh totiž přenechává ďáblu ke svedení pouze nebo hlavně ty, kteří se nedávají vést Duchem Božím.

3. Především a nejvíce se vyhýbej těm proviněním, o nichž se ví, že zavedly do pastí i jiné lidi a Satanovi otevřely cestu.

Jsou to například:

1. zpupnost a libovůle, již Satan uvrhl do osidel nejprve sama sebe;
2. nečinnost, jež mu zjednala přístup k Evě;
3. všetečná touha po vědění, zhoubná pro Adama;
4. závist, osudná Kainovi;
5. požívačnost Noeho, Lotova a Ezauova;
6. neposlušnost Saulova;
7. hrabivost Jidášova.

Aby tedy k tobě ďábel při podobných příležitostech nenašel cestu, zavři před ním všechny dveře a upi všechny skuliny.

1. Střež se *pýchy*, pokud se vždy a opravdově pod všemocnou rukou Boží (1 Pt 5,6).
2. Střež se *nečinnosti*, stále něco dělej, aby tě ďábel nikdy nezastihl nečinného a nezabral si tě pro sebe.
3. Střež se *všetečnosti*, aby ten starý podvodník, který rád slibuje vědění, nedostal příležitost vystříknout na tebe jed zvědavosti nebo se ti nabídnout za učitele (což dělá mnohým lidem). Je to věru znamenitý učitel pravdy, který se sám pravdy vzdal, a šířitel světla, který sama sebe uvrhl do tmy! Je to ten nejzvrácenější napodobovatel Boha, jenž neumí nic jiného, než si zahrávat s lidmi, když vidí, že je vábí láska k pravdě, a místo pravdy jim pak vnucuje lži a přetvářku. Dávej si tedy pozor, neboť v trávě se skrývá had.
4. Střež se *závisti*. Spokoj se s tím, čím tě obdaroval Bůh, ať tě nepálí nic, co dává i jiným ten, který dává všem. Raději vzdávej Bohu za všechno díky.
5. Střež se *požívačnosti a starosti o břicho*. Buď střídmý a rozluč se se vším, co je v životě nadbytečné.
6. Střež se *neposlušnosti* a vždy přísně dodržuj Boží příkazy. Nikdy si také neupravuj ani nerozšiřuj svědomí podle toho, co se ti zamlouvá.
7. Střež se *hrabivosti*, usekni ten kořen všeho zla a vzdej se touhy po bohatství (1 Tm 6,8.9³⁰³).

Jestliže Satan přesto nepřestane dorážet a snad si i najde skulinku, aby tě pokoušel, a vnuke ti zpozdilé myšlenky, budeš bojovat. *Jak?* Odporuj mu Božím slovem, které mu nastav jako štít, a pokárej jeho nestoudnost, jak to učinil Kristus (Mt 4³⁰⁶). Budeš-li takto bojovat, Satan neodolá a prchne. To nám apoštolo­vým prostřednictvím slíbil Bůh (Jk 4,7).

Jestliže se přece jen stane, že utrháš zranění nebo že tvá obrana bude někud prolomena (tím, že ses dal strhnout k souhlasu s hříchem), ne aby ses pak vzdal nepříteli! Znovu se pusť do boje, dokud nezvítězíš a nepřítel opět nezaženeš. Ale jak? Kristus říká: Takový duch nevyjde jinak než postem a modlitbou.³⁰⁷ Postem rozuměj dobrovolné zdržení se toho, co je příjemné, a to i toho, co je dovoleno. A když toto činíme, maříme tím Satanovi jeho léčky. Modlitbou rozuměj Boží sílu, již se nám dostává prostřednictvím víry a ducha a před jejíž přítomností ďábel prchá (1 Pt 5,8.9).

Spoléhám na tyto obranné prostředky a mám naději, že pod Boží záštitou budeš v bezpečí (i když zase nesmíš být bezstarostný) a že ďábel proti tobě nic nezmůže (J 14,30). Bůh totiž stvořil člověka natolik svobodného a opravdu jako pána nad svými výtvo­ry, že stejně jako Bůh sám (ač je jeho Stvořitelem) nevnučuje člověku nic násilím, ale nabízí mu volbu a dává mu svobodně si vybrat, tak také ďáblu nedovoluje nic, pokud se mu člověk sám nepodvolí. Lidé sami tedy dělají ze Satana boha tím, že mu připisují moc, kterou nemá (vždyť nedokáže nic kromě toho, k čemu může použít přírodu, a i to pouze s Božím svolením), přehnaně se ho bojí a nevzdorují mu, nýbrž se mu poddávají. Toho se vyvaruj, chceš-li uniknout záhubě.

[---]

III. Třetí náboženskou kombinací je svazek věřícího člověka se zbožnými lidmi a údy svaté církve, o nichž se nyní pojednává pod názvem

O církvi

Jako obdoba církve budiž ve Světě mravním pojat stát a ve Světě lidské dovednosti škola, takže v prvním případě by šlo o styk člověka s lidmi, v druhém o styk s věcmi a na tomto místě o styk s Bohem.

Patří sem popis celé soustavy církve, jak je všechno podřízeno její hlavě – Kristu.

Také bude pojednáno o životním běhu církve, o tom, jaké měla ve Starém i Novém zákoně

1. počátky; 2. jaké bylo její klikaté putování; 3. jakého stavu dosáhla. Také sem patří o církvi z Grotia, str. 89 a násl.³⁰⁸

Církev je konglobace zbožných a svatých lidí. Musíme prozkoumat její

I. vznik; II. uchování; III. šíření; IV. ochranu.

I. Ke vzniku církve se vztahuje:

1. Povolání lidí do společenství církve tím, že je jim zvěstováno *pokání*, k němuž vede vzplanutí nenávisti k Satanovi a lásky k Bohu (Mk 1,5), tím, že jim je zvěstována *víra* v Krista Vykupitele a *naděje* na blížící se Boží království.

2. Jejich určení k povinnostem ve společenství.

3. Přivázání pouty tohoto svatého společenství ke vzájemně vřelé lásce.

Všeobecným poutem jsou svátosti³⁰⁹ – křest a večeře Páně.

Tato starost leží na srdci všem křesťanům, především však služebníkům církve.

II. Církev je třeba *uchovávat* v jednotě, pravdě, dobrotě.

1. Choroby církve jsou totiž tyto:

- rozkol*, pocházející z rozbití jednoty;
- kacířství*, pocházející z pokažení pravdy;
- bezbožnost*, pocházející z opuštění svatosti života.

2. *Cílem dokonalého náboženství je:*

- 1) *Naprostá jednotnost a svornost duší*, abychom právem směli zpívat: Jeden je Pán, jedna víra, jeden křest a jeden Bůh, všechno ve všem.
- 2) *Naprostá shoda v jediné pravdě*, aby zemi naplnilo poznání Hospodina (Iz 11; Jr 31³¹⁰).
- 3) *Naprosté posvěcení všeho*, aby všude byla Hospodinova svatost (Za 14,16).

Jednotu církve vytváří a uchovává:

1. Správná dispozice povolání svatých.
2. Doktrinální soulad i mezi učenci, je-li zachována prostota učení a přidržují-li se toho základního, lásky, pokoje –
3. Dozor nad kázni, aby nedošlo k rozkolům.

Aby bylo zřejmé, že Bůh ji chtěl, založil ji:

1. V jediné rodině, v rodině Adama, Šeta a Noeho.
2. Pak ji založil v jediném národě, který pocházel od Abrahama. Vždyť smlouvu s Abrahamem a jeho potomstvem uzavřel slavnostně a jiné národy z ní jako nečisté vyloučil.
3. Když oznamoval, že se církev musí rozšířit na všechny národy, že ale všechny musejí vytvořit jednotu, doložil to velmi mnoha důvody.

Ve Starém zákoně udržoval Bůh církev v jednotě takto:

1. Zákazem styků s pohany.
2. Připoutáním posvátné bohoslužby k jednomu místu a k pevně stanoveným dobám.
3. Ustanovením jediného velekněze a vládce nade všemi.

To si podrží svou platnost v Novém zákoně v duchovním smyslu, ale rovněž ve vnějším řádu.

1. Nemáme se mísit s nevěsticemi.

2. Ve stanoveném čase máme navštěvovat svatá shromáždění.

3. Máme Ježíše Krista uznávat jako hlavu církve.

Uchovávaní církve v pravdě je dosahováno týmiž prostředky jako jejího shromáždění. Jsou to následující prostředky:

1. Časté a důkladné probírání Božího slova. V církvi je třeba neustále kázat. Čtení z Pisma nesmí být pouze dovoleno, nýbrž musí být přímo horlivě všem doporučováno a zároveň je třeba obstarat jeho výklad. Proto je zákaz čtení svatých knih, který vydali římští biskupové, tak zlořečeným skutkem, že nic zhoubnějšího by nebylo možné vymyslet. Jestliže si totiž někdo umínil, že uhasí světlo víry a zahalí církev tmou, a také se o to pokusí, jistě najde ospravedlnění před strašlivým Božím soudem. Kristus přece dělal něco jiného, když nejen hlásal slovo života především a hlavně laikům (lidem, kteří se okolo něho sběhli), ale dokonce prohlásil, že bludy pocházejí z neznalosti Pisma (Mt 22,29). Také apoštolové říkali, že Písmo je pro všechny lidi dobré k učení, k usvědčování atd. (2 Tm 3¹¹; Ř 15,4; 2 Pt 1,19).

2. Bdelá pozornost představitelů církve. Každá církev by měla mít jak své pastýře a dohlížitele, tak i proroky nebo učitele. To ale ve skutečnosti možnosti každé církve nedovolují. Aby byl tento nedostatek odstraněn, 2. přicházejí nám nyní z Boží milosti a díky knihovně na pomoc knihy, jež naprosto srozumitelně předkládají a mocně brání pravdu. 3. Konečně pak jsou jako kazatelé vybírání téměř výhradně jen ti, kdo vynikají učeností. Nejlepší učenci, kteří se věnují výlučně tomuto jedinému poslání, by měli působit na akademických, při biskupstvích a konsistořích.

3. Časté opětovné obnovování v soukromí i na veřejnosti. Vždyť přece může podlehnout pokažení i to, co bylo napraveno.

V dobrotě se církev uchovává úsilím o zbožnost (Mt 28,19.20). Na jeho prostředky lze usuzovat z onoho Kristova nařízení. Získáme tak tři druhy nebo stupně služby v církvi.

1. Jednotu pomáhají kázat udržovat starší v církvi čili dohlížitelé nad mravy.

2. Nad zachováváním pravdy a čistoty nauky nechť bdí proroci neboli učitelé.

3. Co se týče zbožnosti a uchovávání citlivého svědomí, spravují křesťanský lid kazatelé čili pastýři. Právě tyto úřady totiž byly zřetelně rozlišeny, jak je zřejmé z učení apoštolů, a apoštol Pavel toto učení dokonce vztahuje ke Kristu (Ef 4,11).

III. Šíření církve mají na starosti především kazatelé v církvi.

Právě jejich úkolem je hájit a šířit náboženství, a to následujícími způsoby.

Ústy: 1. Vyznáním nebo prostým svědectvím.

2. Vyučováním v církvi nebo ve škole.

3. Bojem s omyly, tedy disputací.

Perem: psaním spisů { dějepisných, věroučných, polemických.

Skutky: { buď činně, zbožným životem podle evangelia, nebo trpně, mučednictvím.

Šíření církve se neděje pomocí zbraní, nýbrž kázáním slova³¹² - -

O náboženských disputacích.

1. Čeho se mají týkat a proč mají být vedeny. Měly by se týkat článků víry, a ne mínění nebo

řfouravého dohadování (2 Tm 2,23) o těchto člancích. To by se buď mělo zakázat, nebo provozovat pouze soukromě v kruhu učenců a v přátelském ovzduší.

2. Kdo je může vést? Jen ti, kteří jsou znalí Pisma a silní Duchem, ať už to jsou církevní představitelé, nebo kdokoli ze shromáždění. Vždyť Duch Boží může vstoupit do kteréhokoli člena shromáždění - -

Proto nemají být vtahováni do zápasu ti, kteří jsou příliš slabí, ať už trpí nedostatkem poznání, nebo ducha. Právě to chtěl dát na srozuměnou Bůh, když Izraelcům chystajícím se do války zakázal zatěžovat vojenskou výpravou ty, kteří měli jiné závazky a nebyli připraveni na válku, a rovněž bázlivce, aby jejich bratři neztratili odvahu jako oni (Dt 20¹¹). Stejně tak se disputaci nesmějí účastnit lidé vznešlí a ti, kteří se nechají ovládat ctižádostí, hněvem a netovarovou (ne o ducha tělesného), který je duchem mírnosti (Ga 6,1). Proto praví Pavel: Služebníci poučovat odpůrce pravdy. Snad jim dá Bůh, že se obrátí a poznají pravdu (2 Tm 2,24.25). Bůh již dříve naznačil tím, že projevili vůli, aby jeho lid hnaly do boje s nepřítelem i svolávaly k náboženským slavnostem tytéž stříbrné trubky kněží (Nu 10¹⁰). A tak je vhodné, aby i nás poučila jak k péči o pravdu, tak k vymítání omylů jedna a táž horlivost, to znamená horlivost náboženská.

3. Jak vést disputace? Nikoli potají, nýbrž před celou církví, aby všichni viděli soubor pravdy s míněními a byli svědky jejího vítězství.

Pravda se totiž bojí jedině svého utajení. 2. To, na čem všem záleží, mají vědět všichni. 3. Vítězství pravdy působí blahodárněji, je-li otevřené. Kristus tedy sice často poučoval soukromě (například Nikodéma, Samařana atd.), avšak disputace přivede pouze veřejně, většinou v chrámě (například L 2,46; J 5,4nn¹³; J 7,14nn; J 8,2nn). Podobně Augustin vedl své spory s kacíři vždy v přítomnosti lidu, jako třeba s manichejcem Faustem, s nímž disputoval před celou církví za účasti veřejně přizvaných zapisovatelů. Napsal totiž bratřím poustevníkům: Modlete se, abychom mohli manichejského presbytera Fortunata s pomocí Boží milosti přemoci stejně veřejně, jako on veřejně strojí úklady svaté křesťanské víře. Neboť takto je blud odhalen, vyvrácen a také se dále nešíří. Tímto způsobem Augustin vyvrátil z kořene různá kacířství.

Upozornění. Bůh chtěl, aby se při obětech užívalo ohně a soli, ne však kvasu a medu. Když se pak nožem a ohněm pravdy pobijeji bludy, je to oběť, která má být prosta jak medu pochlebnictví, tak kvasu nenávisti, zato v ní má být přítomna sůl odhodlanosti a ohně horlivosti.

III. Šíření církve se neděje pomocí zbraní, nýbrž kázáním slova (Mk 16,15; Ř 10,14). Je totiž vyloučeno, že by kázání vyšlo nazmar (Iz 55,10.11).

Jak však lze kázat vzdáleným národům? Je třeba, aby k nim přicházeli a promlouvali Boží slovo nejen kazatelé, ale i ostatní, například obchodníci atd. (viz předmluvu Hugonovu³¹⁶). Je třeba překládat do jejich jazyků Boží výroky nebo alespoň rozšiřovat jakési podstatné výtahy z nich.

IV. Církev se musí chránit:

1. Před bludy, a to pomocí disputací a polemických spisů. Ovšem jakých? Dráždivé svrbící chuť pořádat učená hádání se stala svrabem církve. Nechť tedy disputace nejsou ani teatrální, ani nezávazné, ani časté, nýbrž ať jsou vážné, zbožné, vzácné a slavnostní a ať se odvíjejí před celou církví jako Augustinovy spory s manichejci. (Viz výše pasáž o náboženských disputacích.)

2. Před rozkoly, a to pomocí sněmů - ovšem jakých?

3. Před hříchy pomocí vyobcování - ovšem jakého?

4. Před silou pomocí trpělivosti a mučednictví.

V. Musíme se zamyslet nad vhodným uspořádáním neboli zřízením čili řádem tohoto svatého společenství povolání. Jeho základem je 1 K 14,40.

Církev je jako sešikované vojsko. Skládá se 1. z osob; 2. z věcí; 3. z pojmů. I. Osoby jsou 1. stádo neboli lid; 2. pastýři; 3. ochránci neboli obhájci. Stádo je složeno 1. z dětí; 2. mužů a žen; 3. starců. Pastýři jsou 1. kazatelé; 2. učitelé nebo dohlížitelé nad mravy; 3. diakoni. Ochránci stáda jsou 1. nižší; 2. vyšší; 3. nejvyšší úředníci. II. Věci církve jsou 1. podstatné, bytnostné; 2. služební; 3. vedlejší, případkové. III. Pojítka tvoří náležitá kázeň týkající se osob i věcí. My ovšem toto uspořádání teď nebudeme zkoumat a spokojíme se s jednodušším.

Společenství církve se dělí na kazatele a na lid, jinak řečeno na ty, kteří vedou, a na ty, kteří se mají vedení podrobit.
Kazatelé neboli služebníci církve jsou buď řádní, nebo mimořádní. Řádné můžeme zkoumat buď jednotlivě, tedy jako pastýře a seniory čili vůdce, nebo vcelku, jako církevní radu neboli konsistoř.

U kazatelů je nutno vzít v úvahu 1. jejich poslání; 2. pověření k tomuto poslání. Obecně řečeno, *posláním služebníků církve je přetvořit všechny lidi k obrazu Božímu podle příkladu apoštola Pavla (Ko 1,26-29)*. Tehdy to byl jeho počátek, nyní završování (neboť Boží dílo musí být nezbytně dokončeno). Cílem této služby je tedy toto:

1. *Vysvobodit všechny lidi ze všelijakého otroctví a vrátit je sobě samým*, aby každý žil bez jakýchkoli opor kromě Boha a po něm sebe samého. Uvést všechny do Boží svobody, aby nikdo nebyl na ničem jiném závislejší než na sobě samém, poté, kdy byl Kristem sobě samému vrácen.

2. *Osvobodit lidi od pout sebelásky* a uvést nás zpět do obecnosti, jak přirozenosti, tak i milosti, do které nás přenesl Kristus, abychom všichni byli jeden duch a jedna duše, každý z nás znepokojen starostí o spásu toho druhého.

3. *Vytrhnout lidi z jejich vlastní moci i z moci jiných lidí, světa a všeho stvoření a vrátit je Bohu*, aby byli pod jeho záštitou v bezpečí, dělali vše pod jeho vedením a již na tomto světě vstoupili do království nebeského.

Stručně řečeno, cílem kazatelské služby je naplnit světlem, pokojem a útechou myslí všech lidí i celého světa, aby se stal takovým, jakým byl nebo mohl být v ráji, kdybychom nebyli ráj ztratili –

A poněvadž jsou kazatelé služebníky Božími i služebníky církve, je tedy a má být každý kazatel *Božími ústy promlouvajícími k církvi* (Jr 15,19), protože mluví k lidu ve jménu Božím. Zároveň jsou kazatelé *ústmi církve promlouvajícími k Bohu*, neboť se modlí a mají modlit za církev i s církví a předfíkávat ostatním věřícím modlitby.

Co se týče *pověření kazatelů*, přicházejí v úvahu především dvě věci:

1. Jakým a kterým lidem se má dostat pověření církve? 2. Jak?

I. Jakým a kterým lidem se má dostat pověření církve?

1. *Lidem narozeným a vychovaným v církvi*. Ať se o to nikdo neuchází sám, to je totiž počátkem veškerého zla v církvi, ale ať si je na Bohu vyprošuje církev. Proto se mají přijímat do srdce církve jen ti, kteří vynikají nadáním i mravností. Právě na to poukázal Bůh, když nařídil, aby mu byly obětovány prvotiny, dále tím, že zakázal, aby se mu obětovala vadná zvířata, a že zapověděl přístup k oltáři kulhavým, slepým a podobně postiženým. Viz Lv 21,17.18. (Poznámka. Nikdo se nestává teologem náhodou. Viz Amesiouvu předmluvu ke knize O osudech svědomí³¹⁷).

2. *Lidem náležitě vzdělaným ve filozofii a teologii*. Filozofii se nerozumí filozofie pohanská, jež je prázdna a klamná (Ko 2,8), nýbrž pravdivé poznání všech věcí, jak jsou. Vždyť apoštol Pavel vyžaduje, aby biskup byl pevný ve slovech pravé nauky,³¹⁸ což je bez určité znalosti věcí i nauk vyloučeno.

Poznámka. Apoštol Pavel zakazuje přístup k biskupskému úřadu nově pokřtěným. To lze doložit různými důvody. Vždyť přece obilí, ovoce i víno, které slunce ještě dostatečně neprohřálo nebo které nedosáhlo správné zralosti, a přesto bylo uloženo do sýpek nebo spížíren, je scvrklé, tvrdé a nelahodné a nemá cenu je ani skladovat, ani jíst. Tak také nedostatečně vyškolení, byť nadaní duchově nemohou být pro církev nebo stát příliš k užítku ani k okrase.

Co se týče *teologie*, nechť teologové nejsou ani tak znalí vedení učených sporů, jako spíše správy lidských svědomí (viz Amesiův doslov ke knize O osudech svědomí).

Poznámka. Studium teologie se skládá především ze tří částí. 1. Z historického poznání Pisma, aby teolog věděl, CO studuje (tò tí). 2. Z pravdivého poznání pravého smyslu, aby věděl, ŽE to něco znamená (tò óti). 3. Ze stálého užívání toho poznání, aby věděl, PROC tomu tak je (tò díóti).³¹⁹

3. Církevní pověření mají získat lidé, kteří vedou bezúhonný život. To, aby kazatelé slova byli bezúhonní před Bohem i před lidmi, je zcela nezbytné jak kvůli posluchačům přicházejícím zvenčí, tak i kvůli slovu samému.

1. Je třeba, aby tento úřad neměl špatnou pověst mezi nevěřícími.

2. Příslušníci církve nesmějí být pohoršováni.

3. Kazatelé musejí být schopni vykonat s plnou důvěrou dílo Páně. Proto je nutné vyhledávat pro tento úřad nikoli lidi vtipného ducha nebo plynné řeči, nýbrž vynikajících činů.

II. *Jakým způsobem mají být pověřeni?* Veřejně, aby církev věděla, kdo a jací jsou ti, které přijímá do své služby; tak tomu bylo s Áronem, a dokonce s Kristem (Mt 3). I jejich zkouška má tedy probíhat takto veřejně. Uchazeči o pověření církve se předloží bible nebo nějaký biblický text, který musí spatra vyložit, a to text různého typu: historický, morální, mystický –

(Poznámka. Doktoru teologie se musí zadat biblický text v hebrejštině a řečtině a musí být vyzkoušen napřeskáčku z většího počtu temných, dvojznačných a sporných míst, dokud neprokáže schopnost stát se vykladačem Pisma.)

Jakási představa církevního řádu je obsažena v 1 Pa 23, 4.5, kde se popisuje budování chrámu. Dozorců nad dělníky (dělníky jsou míněni všichni tehdejší věřící lidé) bylo 24 000 lévijců, 6 000 bylo správců a soudců, 4 000 vrátných a 4 000 těch, kteří oslavovali Hospodina svými nástroji. Těmi prvními rozumíme faráře sborů, druhými učené teology, třetími dohlázele a čtvrtými spisovatele pro veřejnost –

Kněží tam ovšem nepatřili, těm byla vyhrazena svatyně (v. 13). Stejně tak v nové církvi má být kněžství vyhrazeno tomu jedinému, který vystřídal Árona, a když vstoupil do velesvatyně, stal se věčným Knězem.

Cílem církevní rady neboli konsistoře není usmířovat hádky (těm by se přece mělo předcházet), nýbrž 1. bdít nad kázni; 2. obnovovat lásku.

Mimořádní kazatelé jsou proroci, které také musíme počítat ke služebníkům církve. Je u nich třeba upozornit na toto:

1. Jejich poslání je zvláštní milost a dílo Boží.

2. Je to však něco mimořádného, a proto se nevyskytuje vždy a všude.

3. Proto je nutné také s nimi mimořádným způsobem jednat.

Tolik tedy stručně o církevní službě zkoumané v jednotlivostech i vcelku. Lid se dělí na *počáteční, prospívající a dokonalé* ve víře.³²⁰ Počátečních se týká zmínka Žd 5,12, dokonalých ve víře tamtéž, 5,14-6,1 a 1 K 2,6. Uprostřed mezi nimi se tedy nacházejí prospívající.

Počáteční potřebují mléko, tj. katechismus (Žd 6,4).

Prospívající potřebují hutnější pokrm, který si mohou brát z celé Boží zahrady neboli pole (z Pisma).

Dokonalí ve víře se mají seznámit se vznešenějšími tajemstvími (1 K 2,6.7 a až do konce kap.).

O katechezi a katechizaci.

Katechizace je první úkon v první církevní třídě. Katecheze je první a jednoduché, a proto stručně a přesvědčivě uvedení do náboženství pro ty, kteří přistoupili ke křesťanskému náboženství.

Účelem katecheze je naučit křesťanské nováčky *věřit, činit a doufat* v to, co učil, přikázal a zaslíbil Kristus, to znamená učít je *víře, lásce a naději* (1

K 13,13; Ko 1,4,5; 1 Te 1,3 a 5,8; 2 Te 1,3; Sk 24,14-16; 1 J 3,23,24; Žd 11,6)

Augustin ve spisu O křesťanském učení (5,8) napsal²²¹: *V tom, co bylo v Písmu otevřeně vysloveno, se nachází všechno, co obsahuje víru a životní zásady, naději na spásu i lásku.*

Také Mojžíš vyšel z učení o víře, došel k učení o skutcích a to ověřil mnohými nadějnými přísliby.

Tato trojice, *víra, láska a naděje*, je založena na trojím Kristově úřadu: kněžském, prorockém a královském. Svou *obětí* nás totiž znovu spojil s Bohem, a to si přivlastňujeme *vírou*. Učením i svým příkladem ukázal způsob nového života, který máme s horoucí *láskou* následovat. Svým žezlem nás slabě vede i chrání, a toho dosahujeme *nadějí* a stálou důvěrou.

Víra pohlíží do minulosti na vše, co Bůh řekl a vykonal. *Láska* řídí přítomnost. *Naděje* hledí do budoucnosti.

Víra je poznáním toho, co lidé, jimž je určena spása, potřebují vědět. *Láska* je konáním toho, co lidé, jimž je určena spása, nutně musejí činit.

Naděje je potěšení z toho, co lidem, jimž je určena spása, bylo zaslíbeno. *O víře* ve zkratce poučuje *Vyznání víry*.

Lásce učí *desatero* a poučuje nás o následujících věcech:

1. *Koho máme milovat?* Boha a bližního. *Láska* k sobě samému se přece předem předpokládá jako něco až příliš přirozeného –

2. *Jakým způsobem?* Boha tak, že mu prokazujeme úctu, a to 1. jemu jedinému; 2. v duchu a v pravdě; 3. vnější slovní uctivostí; 4. tím, že mu přispíváme na pomoc.

Bližního máme milovat tak, 1. že ho máme v úctě; 2. že neškodíme jeho životu, počestnosti nebo dobré pověsti; 3. že mu přejeme jen dobré a nezávidíme mu.

3. *Proč?* Protože to je 1. spravedlivé, a spravedlnost je schvalována (1., 2., 4. a 10. přikázání); 2. spravedlivým je slíbena odměna (2. a 5. přikázání); 3. přestupníkům je slíben trest (2. přikázání).

Nadějí učí modlitba Páně. Ona nás totiž naučila doufat právě v to, za co se přikázala modlit (za dobro obojího života), protože přikázala (v úvodu i v závěru) modlit se s důvěrou. A Bůh si také nepřeje, abychom usilovali o něco jiného, než o čem již předem rozhodl, že nám to dá. Máme jednoduše usilovat o to, co je věčné, a o to, co je časné, jen pod tou podmínkou, že nám to přináší prospěch.

Konečné pak *klíče a svátosti posilují a zpečetují*. Neboť svátosti jsou 1. veřejným zpečetěním našeho vyznání víry (Sk 2,41 a 8,36,37); 2. jsou našim závazkem poslušnosti Bohu (Ga 5²²); 3. jsou Boží pečeti naší naděje (Ř 4,11).

Poznámka 1. Proč v modlitbě Páně říkáme *Otče náš*, a ve Vyznání víry *věřím* (v prvním případě užíváme množného a ve druhém jednotného čísla)? Odpověď: Jednotného čísla ve Vyznání je užito proto, že spravedlivý ze své víry bude živ (Abk 2,4). Množného čísla v Otčenáši zase proto, že jsme ze své přirozenosti sobectí, staráme se jen o sebe a starost o jiné opomíjíme. Proto jsme byli od sebelásky znovu povoláni k lásce, již zaplavujeme bližní, k následování Krista. Stručně řečeno, *víra se připíná k Bohu, láska vyúsťuje v Bohu a bližních. Pohyb víry tedy směřuje do středu, pohyb lásky k obvodu*.

Poznámka 2. V *desateru* oslovuje Bůh nás, *modlitbou Páně* my Boha. *Apostolským vyznáním víry* přivádí každý tím, že vyzná svou víru, bližního k jeho duchovnímu povznesení.

Poznámka 3. *Všechny tři lze následujícím způsobem upravit tak, aby každé z nich plnilo všechny tři úkoly*.

1. *Z desatera můžeme vytvořit modlitbu, když svými vzdechy budeme vy-*

*zývat Boha, aby způsobil, že bychom plnili to, co nám přikázal, a před an-
dělý i lidmi vyznávali, že nám to leží na srdci.*

2. *Z modlitby Páně můžeme vytvořit příkazy Hospodina, jenž vyžaduje, abychom o to, za čeho se modlíme, také usilovali a abychom vyznali, že to s plnou důvěrou od Boha očekáváme.*

3. *Z Vyznání víry můžeme rovněž vytvořit i příkazy svého Boha, který nám to, co vyznáváme, nařizuje, i modlitbu, již si to na Bohu vyprošujeme. Tolik o tom teoreticky. Prakticky to znamená:*

1. Účinné plnění všech Božích příkazů.
2. Vroucí modlitbu a stálou pokoru před Bohem.
3. Neumdlévající naději v jeho milosrdenství.

Způsoby katechizace.

Základům svého náboženství nevyučujeme z katechismů, nýbrž přímo z Písma (o mnoho bezpečněji se pije z pramene).

Proto již děti musíme seznamovat s bibli. Přístupná cesta takového seznámení je pořídit *výtahy z bible* s rozdílným zaměřením. První díl by měl obsahovat *svaté příběhy*, všechno, co se kdy takového událo; patří sem také zázraky.

Druhý díl by měl zahrnout *dogmata*, to znamená 1. příkazy a zákazy, pobízení a odrazování, zaslíbení a výstrahy; 2. články víry; 3. různé formy modliteb, jež lze z Písma vyčíst; 4. učení o církevní službě, moci klíčů a svátostech.

Ve třetím díle by se měly probrat *praktické skutky zbožnosti*, tj. Boží požehnání v tomto i budoucím životě vylíčené Božími zaslíbeními a příklady svatých.

Sepisuje-li se něco takového, co by sice poskytovalo poučení o základech veškerého křesťanského náboženství, ovšem s rozlišením toho, co je podstatné, služebné a vedlejší, mohly by k tomu následující otázky a odpovědi sloužit jako úvod.

1. *Kdo jsi?* Člověk.
2. *Co je člověk?* Boží stvoření, z viditelných stvoření poslední, a proto nedokonalější, učiněné k obrazu Božimu.
3. *Co je Bůh?* Je to věčný Duch, z něhož, skrze něhož a pro něhož všechno je.
4. *Co znamená být učiněn k obrazu Božimu?* Být nadaný rozumem k chápání všech věcí; být svobodný k panování nade vším; být nesmrtelný ke spolužití s Bohem, i když ostatní pomine.
5. *Co tedy člověk nejvíce potřebuje?* Chystat se na poslední věci.
6. *Které jsou ty poslední věci člověka?* Jeho stav po ukončení tohoto života.
7. *Je po tomto životě ještě jiný život?* Ano, je, jak nám káže svědomí.
8. *Jaký je ten život?* Pro ty, kteří se dostali k Bohu, blažený, pro ty, kteří byli odmítnuti, bídný.
9. *Co člověk potřebuje k tomu, aby se dostal k Bohu?* Odpověď: Pravé náboženství.

10. *Co je náboženství?* Správné uctívání Boha.

11. *Co je třeba k pravému náboženství?*

Odpověď: Trojího:

1. Vědět, co je základem spásy (víra, láska, naděje).
2. Vědět, v čem mají svůj zdroj.

Ve *slově*, jehož prostřednictvím se lidem dostává poučení o tom, v co mají věřit; nařizení, co mají dělat; příslib toho, v co mají doufat. V moci *klíčů*, díky níž se lidem promíjeji pády ve třech právě jmenovaných oblastech.

Ve svátostech, jimiž se zpečetuje milost i těm, kteří zůstali stát, i těm, kteří opět povstali.

3. Vědět, jak rozvázně jich užívat pro společné duchovní povznesení (adifora).

Tolik o katechezi a katechizaci.

[Poznámka: Rozdělení katecheze na poznání ubohosti, osvobození a vděčnost člověka lze převést na svatou Trojici. Na pozadí ubohosti se přece skví spravedlnost Boha Otce, zarmouceného hříchem, v osvobození se projevuje žezlo Syna Božího, jenž se nad námi slitovává a osvobozuje nás, ve vděčnosti prozraduje království Ducha svatého, který ve vyvolených působí nápravu.]

Tak jsme viděli, jak se části svatého křesťanského společenství nechávají skvěle řídit. Obě jeho části, jak vedoucí, tak vedené, spravuje a oběma plností svých darů pomáhá nejvyšší Kristův náměstek v církvi, tedy Duch svatý. Plnost jeho darů nám byla přislíbena v osobě Kristově (Iz 11,2,3).

Naskýtá se ovšem otázka, zda těchto darů je šest, či sedm. Staří nazývali Ducha sedmitvarým, proto nevím, kdo ještě připojil ducha zbožnosti. I bez tohoto přídavku je ovšem darů sedm, počítáme-li ducha Hospodinova zvlášť. Je přece opravdu jakýmsi stupněm milosti, že duch Kristův nám byl dán jako duch Hospodinův a že způsobuje, abychom my sami byli Hospodinovi, takže s ním jsme jeden duch. A to je nejvyšším stupněm našeho vyvýšení. Otázkou ale je, jak máme tyto stupně seřadit. Mnozí se domnívají, že odzadu dopředu, aby tak duch bázně Hospodinovy byl počátkem milosti a duch Hospodinův zmíněným nejvyšším vrcholem. Budiž. Poněvadž však Písmo nečiní bázeň pouze počátkem moudrosti, nýbrž i její korunou, dá se postupovat také odzadu, a oběma způsoby se nám může dostat poučení a napomenutí.

Dále se pak Boží dary různí takto:

1. *Mírou.* Jeden jich má mnoho, jiný málo.
2. *Druhem.* Některé se týkají věčné spásy, jiné tohoto časného života. Například víra, naděje, láska, prorokování.
3. Některé jsou společné, jiné se vztahují k jednotlivci.

Lidé, kteří mají málo Božích darů:

1. Ať druhým nezávidí, že se jim jich dostalo více.
2. Jsou méně nenáviděni.
3. Bude se toho od nich méně požadovat, snadněji vydají počet ze svého života.

4. Přispívá to k jejich pokoře, jež má u Boha převelký význam. Například vědění činí člověka pyšným a podobně je tomu s ostatními dary.

5. Vede je to k pili a horlivosti, aby v sobě Boží dary vzbudili. Proto se stává, že takoví lidé svou pilí rozhojňují Boží slávu a nesou ovoce. A příklady svědčí o tom, že skrovnými dary Ducha církvi mnozí lidé velice prospějí, zatímco jiní lidé, kteří přespělí spoléhají na svá obdarování, je buď nerozvinuli, nebo se jimi vychloubají, a proto spíše chřadnou než vzkvétají, a sobě i jiným více škodí než prospívají.

Lidé, jimž bylo svěřeno mnoho darů:

1. Nechtě uznají, že to je Boží milost, když je Bůh pokládá za prvorozené a zdvojnásobuje pro ně své dary. Podobně Josef dal svému bratru Benjamínovi pětinasobek jen proto, že si ho oblíbil; a Elišovi se dostalo ducha Elijášova --

2. Ať se namáhají více než ostatní, tak jako Pavel.
3. Ať jsou pokornější než ostatní.
4. A ať jsou odhodlanější než ostatní vydávat Bohu počet ze svého života.

Těchto několik slov o církevním řádu týkajícím se osob nebo mezi sebou spojených údů církve by mohlo stačit. Avšak apoštol Pavel nejen vyžaduje, aby byl nastolen řád platný pro osoby, nýbrž také upozorňuje, že v církvi se

má být slušně a spořádaně všechno. Proto svůj řád budou mít také posvátná místa a doby, stejně jako posvátné obrady a úkony apod., o nichž pojednává následující kapitola.

Rád také vyžaduje, aby nebylo všechno všem známo a dovoleno. Roušky totiž znamenají přímo jakousi velebnost. Proto Hospodin zakázal přistupovat k hoře Sinaj všem kromě Mojžíše a přiblížit se k schráně smlouvy na méně než dva tisíce kroků.

KAPITOLA IX

O ozdobách náboženství, tj. o obřadech, a o rušivých skvrnách, tj. jeho nedostatecích a zrůdách

I. O vnější ozdobě náboženství, o obřadech a úkonech.

Boha je nutné uctívat nejen vnitřně, ale i navenek, a to z následujících důvodů.

1. Dal nám nejen duši, nýbrž i tělo, a proto obojí náleží pouze jemu.
2. Jsme nejen povinni být zbožní, ale také dávat to najevo pro příklad bližním.
3. Je tomu tak i kvůli nám samým, abychom si snadněji uchovávali svůj vnitřní zápal. Přebýváme přece dosud v těle, ze všech stran obklopeni smyslově vnímanými předměty, jež vzhledem k tomu, že útočí a působí na naše smysly, musíme s velikým úsilím nutit, aby cele sloužily našim niterným hnutím.

Je jen třeba zdůraznit některá varování.

1. Boha musíme uctívat napřed vnitřně, pak teprve navenek.
  2. Musíme ho uctívat vnitřně víc než navenek.
  3. Vnitřní bohoslužba je neměnná, vnější lze měnit.
  4. Veškerá vnější služba té vnitřní.
- Musíme proto pečlivě dbát na okolnosti bohoslužby, aby rozněcovala zápal v našich srdcích. Tyto okolnosti si můžeme rozdělit podle:

I. místa (*kde?*); II. času (*kdy?*); III. způsobu (*jak?*).

I. *Kde?* Nic nebrání tomu, vykonávat zvláštní posvátné úkony na zvláštních místech. Zvláštními místy se rozumějí 1. určité části kostela; 2. kostely, je-li jich ve městě více; 3. prostor mimo kostely, jako jsou hřbitovy, pole, lesíky, vinice --

Kristus měl v oblibě takové časté odloučení od zástupů (aby rozjímal a modlil se), a jindy je zas na taková místa svolával, aby je učil nebo sytil či jim poskytoval dobrodiní. V obojím má křesťan Krista následovat.

II. *Kdy?* Na stanovená období připadají každoroční svátky, jež my, křesťané, máme trojí. Odpovídají třem osobám svaté Trojice. O prvních svátcích oslavujeme milosrdenství Boha Otce, jenž nám dal svého Syna, abychom byli znovustvořeni skrze toho, skrze koho jsme byli stvořeni. O druhých (velikonočních) svátcích slavíme milost Synovu, který nás vykoupil, a abychom se z Ducha znovu narodili pro milost, získal zásluhu o naději na vzkříšení. O třetích (svatodušních) svátcích oslavujeme milost Ducha svatého, jenž nás znovu osvěcuje, znovu plodí a znovu opatřuje pečeti. Pak následuje svátek svaté Trojice, abychom ji celou směli velebit a aby v nás celá přebývala.

Sem patří posty -- modlitby (a také procese, jsou-li určena ke svatému účelu) -- atd. --

Poznámka k mistu i k času. Srdce nečisté a neočištěné má vždy nevhodně, prázdne a hloupé (ne-li přímo bezbožné) myšlenky, i když se navenek zda, že si vede spofádaně. Naproti tomu srdce osvětlené a napravené má i uprostřed zaměstnání (a i marnosti, je-li jimi někdy nuceno se zabývat) myšlenky svaté a ušlechtilé.

III. Jak?

1. Podle polohy těla, co se má dělat vsedě, vstoje, při čem klesnout na kolena a při čem padnout tváří k zemi (Ž 95,6).
2. Podle osob, co se má dělat jednotlivě (například kázat ve shromáždění – 1 K 14,29.30) a co společně (například mlčet, naslouchat, modlit se, přistupovat ke stolu Páně).

Výstraha. Jen ať se takové věci nezřizují a nezachovávají s představou, že jde o zásluhu nebo nutnost, ale ať to jsou jakoby dobrovolné oběti a duchovní cvičení, jež slouží k povznesení ducha.

O církevních obřadech a úkonech je třeba z obecného hlediska připomenout toto:

I. Obřady jsou krásou obdařené prostředky k povzbuzení zbožnosti a duchovnosti.

II. Obřady a úkony v církvi byly různé podle různého stavu náboženství, a je to tak žádoucí.

1. V ideálním náboženství bylo těch úkonů málo, zato však byly naprosto neposkvrněné.

2. V pokazeném náboženství bylo pokazené všechno a pochopitelně i obřady, jež byly buď

slepé, které neměly žádný význam, nebo pověrečné, které měly zkreslený význam, nebo ohavné, které měly převrácený význam; byly to například lidské oběti, jež Boha představují jako krutého, a takový on není.

3. V obnoveném náboženství obřady nemají být odstraněny, protože dosud přebýváme v těle; ani nemají být slepé, ale mají se smysluplně vztahovat k pravdivému; ani nemají být přehnané, aby byly pro náboženství ozdobou, a nikoli přítěží.

III. Kristus žádné obřady nestanovil, protože jeho království i veškerá jeho moc se vztahují k nitru a protože to, co je vnější, pouze slouží vnitřnímu.³²³ Slouží-li tedy něco vnějšího vnitřnímu, je třeba to zachovat, jestliže však vnitřnímu překáží, zdržuje ho a zatemňuje, musí se odstranit, jak nás slovem i příkladem poučil Kristus i apoštolové.

II. Nedostatky náboženství.

Úhony, jichž může náboženství dojit, jsou tyto:

1. Bezbožnost čili ateismus³²⁴, tj. neuctívání žádného božstva, protože se nic za předmět náboženské úcty neuznává.

2. Modlářství, tj. uctívání smyšleného božstva, když se chybuje v předmětu úcty.

3. Svěvolná bohoslužba, tj. smyšlené uctívání skutečného božstva, když se chybuje ve způsobu uctívání.

Prvního poklesku se dopouští málo lidí, protože myslím bylo vštípeno obecné povědomí, že Bůh jest. Druhého poklesku se již dopouští dost lidí a třetího většina, ne-li všichni s výjimkou těch, které osvětila záře Božího zjevení, a to nejen vnějšně slovem, nýbrž i vnitřně Duchem svatým.

Pokolení smrtelníků je vůbec přespříliš opovážlivé jak ve výběru božstva, tak při svěvolném stanovení způsobu jeho uctívání. To je však zbytečné, neboť stejně jako pro toho, kdo má spatřit slunce, není jiné světlo než slunce samo, tak také není jiný způsob uctívání Boha, než ten, který on sám ustanovil (Iz 29,13; Mt 10,8; 2 J 9).

Druhy duchovní slepoty jsou tyto:

1. Nevidět to, co je. Důsledkem toho je čirá zbavenost, tj. úplná nebo částečná nevědomost. Nebo je to 2. chabé vidění, jež má za následek slabost víry; 3. zdánlivé vidění toho, co není. Tato třetí vada způsobuje troufalost, tvrdošijnost a spory, a proto je daleko škodlivější než obě předchozí.³²⁵ Pro Kristův výrok J 9,41.³²⁶

O paralogismu v duchovních věcech.

Různým způsobem se připouští, a to i tehdy, když se nepodobně chápe jako podobné, nerozdílné jako rozdílné a neprotikladné jako protikladné. A toto ukázat znamená paralogismus odstranit.

Například rozum káže, že opačné věci mají opačné vlastnosti i účinky. Z toho plynou úsudky:

Zlé skutky vedou k odsouzení, dobré skutky tedy vedou ke spasení. Vyvolení se děje pouze podle Božího milostivého rozhodnutí. Tedy i za-
vržení.

To vše vyvrací jediný výrok apoštola Pavla: *Mzdou hříchu je smrt, ale darem Boží milosti je život věčný v Kristu Ježíši* (Ř 6,23). Dostává se nám tu poučení, že v díle spásy nestojí vůči hříchům v protikladu dobré skutky, nýbrž Boží milost, a že proti mzdě nestojí mzda, ale dar.³²⁷ A také se dovídáme, že život je darován pro zalíbení v Kristu, zatímco smrt je způsobována a k smrti se odsuzuje pro hřích.

[Vkládat naději do stvořených jsoucenců je druh zoufalství, jak nás napomíná Augustin, protože typickou vlastností zoufalců je to, že se chápou prostředků, jež jim nejsou nic platné.]

III. Zrůdnost náboženství.

Převrácenost ze všech nezářnější je sám svět, jenž je podle Pisma něčím, co je od Boha odvrácené a Bohu nepřátelské. Je to houf odpadlíků od Boha, totiž těch, kteří místo Boha milují sebe, jen se sebou žijí a sebe spravují, kteří vládnou bez Boha a Boží vládu nad sebou si nepřejí, spíše však s Bohem a jeho svatými bojují, zapomínají na věčnost a tím, že si již na tomto světě vybírají svůj podíl, odbývají své radosti a potěšení. Zkrátka to jsou bytosti, jež odmítají podstoupit obnovu nebo se po jejím uskutečnění znovu spouštějí a zneužívají tak Boží milosti.

[Sem patří učení o postavení neznovuzrozených čili o království tmy jako protikladu ke království světla (a o království Satanově v protikladu ke království Kristově). Proč ho Bůh připouští? Zajisté proto, aby se ukázaly jak všechny propasti naší nicotnosti, tak také Boží bytosti, moudrosti, dobroty a moci. Vždyť celý svět by ani jinak nemohl existovat, kdyby všechny protivy nebo krajnosti nepřešly z možnosti do skutečnosti. Kdyby se však neudržela plnost všech věcí, neprojevila by se ani Boží velebnost, ani blažené spočinutí v Bohu, jež čeká vyvolená stvoření – atd.]

Podstata zrůdnosti spočívá ve zneužití spásonosné Boží milosti, k němuž ovšem nejprve došlo

- předtím, než se dal Spasitel plně poznat*, a jež spočívalo ve skutku Kainově hned na počátku světa; v rozkošnictví za dnů Noeho; v pohanství neboli mnohonásobném modlářství v době Abrahamově i později; ve farizejství za časů Kristových; v ateismu mezi pohany.³²⁸

Poté, co se dal Spasitel poznat, projevuje se toto zneužití

1. odmítnutím souhlasu s Boží milostí a *nevěrečtím*;
2. proniknutím *falešných apoštolů* a *falešných evangelistů*;
3. *nenávisť a pronásledováním*;
4. porušením jednoty církve – *rozkoľy*;
5. porušením učení – *kacířstvím*;

6. porušením mravů – bohaprázdným životem;
7. porušením postavení církve ve světské obci pod vlivem Antikrista (jež může být obrazně vyličen tak, jako je vyličen v bibli, nemluvě o papeži a římské církvi);
8. zanedbáváním šíření evangelia.

Zrůdy náboženství by také bylo možné rozlišit podle rázu dějinných období. 1. Tak ve věku Boha Otce pod vládou Starého zákona bylo zrůdou náboženství mnohobožství (vlastně protibožství), kdy totiž místo Boha bylo uctíváno něco, co Bohem nebylo. 2. Ve věku Božího Syna za vlády Nového zákona byl zrůdou náboženství Antikrist, když mu bylo místo Krista dopřáváno sluchu, a dostává se mu sluchu i dnes. 3. Ve věku Ducha svatého³²⁹ bude zrůdou náboženství protiduchovní síla, Góg a Magóg, tj. ateismus, poslední temnota vzešlá z posledního světla, jež bude pohlcena září posledního ohně a koncem tohoto světa.

Stručně řečeno, zrůdy jsou hříchy proti Bohu, Otcí (jako čarování nebo kouzelné elixíry), Synu (například různá rouhání a odpadlictví) i Duchu svatému. O těch se říká, že jsou neodpustitelné, protože není nic poslednějšího, než co je poslední. A neexistuje ovšem v působení svaté Trojice nic, co by sahalo ještě dále než působení Ducha svatého.

K úpadkovým jevům v církvi bychom mohli počítat i její znetvoření současnými akademiemi a profesory, jak je naznačil Jeremjáš (poslední verš 5. kap.). Ti, kteří toto místo vykládají (viz Kalvín a Maresius), jsou právě těmi proroky, o nichž se tu hovoří. Jsou to oni, kdo klamně prorokují, tj. předkládají klamné domněnky, na jejichž základě faráři ovládají lid, a lid nejen strpí, aby byl sváděn a ovládán, ale má to dokonce rád. A právě to je krajní pokažení, jak praví Bůh, když to nazývá úděsnou a otřesnou věcí (v. 30) a když nakonec uvádí, že dál už to jít nemůže (v. 31). *A které vlastně jsou ty klamné domněnky? Z evangeliků viz Castelliona, O víře a ospravedlnění.*³³⁰ U katolíků (pro něž proroky jsou papež a jeho duchovní pomocníci) to je mše, ostatky svatých, očištěc atd.

[Na tomto místě by se mělo pojednat o zrůdách mezi učiteli, tj. o kacířích, mezi proroky, tj. o falešných prorocích, mezi pastýři, tj. o úplatných kněžích, o zrůdné církvi, tj. o tržišťích, o zrůdných ovečkách, tj. o kozlech, o zrůdných ochráncích církve, tj. o tyranech (žepap).]

KAPITOLA X

O vládci nad duchovním světem, o Bohu, o správě duchovního světa a o zániku náboženství a církve

Dosud jsme si všímali počátků a postupu duchovního světa. Nyní se, stejně jako jsme to učinili i u ostatních světů, i zde zamyslíme nad jeho správou a zánikem. O tom je na místě pojednat právě nyní. Budeme tedy uvažovat:

I. O samotném vládcí čili správci duchovního světa.

II. O způsobu jeho řízení čili správy.

III. A konečně o jeho zániku –

Pak připojíme něco málo o užití duchovního světa, než všechno přehledně shrneme, a pak přejdeme od tohoto světa ke světu věčnému.

I. O vládci čili správci duchovního světa

Vládce tohoto světa je tentýž, jako byl náš vládce ve světech ostatních, te-

dy Bůh, který založil náboženství původní a pádem pokažené pak milostivě opravil. Vztahují se k němu následující otázky.

1. Podle čeho můžeme Boha poznávat?
2. Kdo a jaký je, jak sám o sobě, tak ve svých dílech?
3. A konečně, jaká je jeho vláda?

Ad 1. *Poznání a zjevení Boha je trojí.*

Děje se prostřednictvím přirozenosti, Pisma a vnitřního vmuknutí. Bylo to předznačeno třemi částmi stanu setkávání i Salomounova chrámu: *nádvořím, svatyní a velesvatyní.* Tyto tři části označovaly svět, církev a nebesa a také tři stupně Boží moudrosti –

Totéž se ukázalo na *příkladu mudrců*, jimž Bůh zjevil Krista prostřednictvím 1. hvězdy, ještě na východě; 2. Pisma v Jeruzalémě; 3. vidění v Betlémě. Stejně tak až do dnešní doby se nám dostává zjevení 1. z dálky prostřednictvím zářící hvězdy v mysli každého člověka; 2. z větší blízkosti prostřednictvím pochodní Pisma; 3. zcela zblízka prostřednictvím vnitřního vidění a citění, jež v srdci zažehuje působení Ducha svatého.

Svou přirozeností poznáváme Boha především dvojitým způsobem: *cestou vyvýšenosti a cestou příčinnosti.* První z těchto způsobů spočívá v tom, že vše dobré nebo dokonalé, co stvoření dostávají, v nejvlastnějším smyslu slova eminentně připisujeme Bohu jako jsoucnu, jež plně postačuje sobě samému. Z toho vyplývá všechno, co se v Pismu o Bohu vypovídá, například i to, proč se nazývá záštitou, baštou, ženichem, pramenem, světlem atd. Proto je také blažený ten, jehož Bohem je Hospodin. Plyne z toho první příkazání, že máme mít jednoho Boha. Na něm stojí celá bible a je základem veškeré zbožnosti a blaženosti. Kdo ho zná, ten si všechno podrobil a je po Bohu pánem všech stvoření.

Poznávání cestou *příčinnosti* spočívá v tom, že Bůh je tím, co přikazuje. Přikazuje ovšem svatost, spravedlnost, milosrdenství a pravdivost, a to jak svými díly (vždyť všechna díla přírody i prozřetelnosti jsou taková), tak slovy svého Zákona. On sám tedy není ničím jiným než právě tímto, neboť jaký je sám, taková si přeje mít i svá stvoření. To ovšem proto, aby jim dal sebe sama a aby se v něho přetvořila, aby tak on byl všechno ve všem. A naproti tomu vše, co zakazuje, zakazuje proto, protože to je zlé, to znamená zakazuje vše, co není Bůh a co k němu nevede. Tak bychom se totiž uchýlovali od středu, přicházeli o nejvyšší dobro a upadali do soužení a útrap, v nichž Bůh nenachází zálibu.

O tom jsme však již obšírněji pojednali ve výkladech o světě pravzorovém a světě materiálním. Nyní musíme ukázat, jak si Bůh přeje i může být poznán plněji a jasněji pomocí Pisma a z Pisma.

Tak tedy: 1. *Jaký je sám o sobě?* Odpověď: *Trojediný.* Jak lze tuto trojedinost našeho Boha dokázat na základě přirozenosti, pouze našim rozvažováním a bez pomoci svatých Písem, to jsme zevrubně odvodili v části zabývající se světem pravzorovým.

O tom však, jak ještě jasněji, bezpečněji a zřejměji lze tuto jednotu Boží bytnosti a trojitost osob v našem Bohu dokázat a dosvědčit z Pisma a ze zjevení samotného Boha, se můžeme přesvědčit v *autorově pojednání o trojediném křesťanském Bohu* (v poučkách XVIII, XIX, XX, XXI a následujících).³³¹ Zde se zmíníme jen o tom, co v něm bylo opominuto.

Křesťané mají uloženo své vyznání úcty ke Trojici 1. nejen výslovně ve *Vyznání víry*: Věřím v Boha Otce, věřím v Syna, věřím v Ducha svatého; 2. ale také v *modlitbě Páně*, v níž se nám nařizuje prosit o to, aby Boží jméno (jež pro svou vznešenost náleží Otcí) bylo velebeno po celém světě. Dále máme prosit, aby se království Boží (které patří Božímu Synu Kristovi) rozšířilo po celém světě a aby se námi a v nás děla Boží vůle (když naší vůlí bude hý-

bat Duch svatý, ten nejnítěrnější hybatel) po celý náš život. Tak je možné pojmovat i čtvrtou, pátou a šestou prosbu Otčenáše. Nebo se na to můžeme podívat následujícím způsobem.

V modlitbě Páně první tři prosby ukazují na svatou Trojici přímo, stejně jako následující tři na Trojici ve vztahu k člověku.

1. Vzhledem k Bohu { 1. Posvěť se jméno tvé, Bože Otče.
2. Přijď království tvé, Bože Synu.
3. Buď vůle tvá – Bože Duchu svatý, osvécovate-li srdcí.

2. Vzhledem k nám { 1. Chléb náš dej nám, svým synům, Otče nebeský.
2. Odpusť nám viny, Kriste, Beránku Boží.
3. Neuveď nás v pokušení – a jestliže nás uveď, zbav nás od toho zlého ducha, ty, Duchu svatý (viz Mt 6³³).

3. Avšak totéž dokládá i *desatero*, v němž je Trojice vyjádřena třikrát trojím způsobem, protože se v něm přece dovidáme, jak se má člověk chovat:

Vůči Bohu { Otcí – Nebudeš mít jiného boha.
Synu – Nezobrazíš si Boha.
Duchu svatému – Nevezmeš jména Božího nadarmo.

(Čtvrté přikázání je prostředníkem.)

Vůči lidem { Cti otce i matku – symbol Boha Otce, Stvořitele.
Nezabiješ – protože člověk je obrazem Božím (Gn 9,6).
Nesesmilniš – protože člověk je chrámem Ducha svatého.

Vůči tomu, co patří bližnímu { Skutkem – Nepokradeš.
Řečí – Nevydáš křivé svědectví.
Myšlením – Nebudeš dychtit.

Proberme podrobněji jednotlivá přikázání.

1. *Nebudeš mít jiného boha mimo mne.* Bůh Otec, pramen božství, odstraňuje jiné bohy a chce, abychom poznali jen jeho, jediného pravého Boha (J 17,3).

2. *Nezobrazíš si Boha – nebudeš se klanět – neboť já jsem Bůh žárlivý.* Obrazy jsou odmítnuty až na jediný (Žd 1,3), kterému je třeba se podle Boží vůle poklonit (tamtéž, v. 6); viz též Iz 42,8 a J 5,23.

3. *Nevezmeš jména* – Boží moc, důstojnost, přítomnost a do všech stran se rozlévající síla, to je Duch Boží –

4. *Pamatuj na den odpočinku* – V tomto přikázání se poučuje o prostředku k poznání Božího příchodu a o uctívání poznaného.

5. *Cti otce i matku* – Cti je totiž jako zástupce toho Otce, po němž má jméno veškeré vznikání na nebi i na zemi.

6. *Nezabiješ* – Vždyť člověk je přece obrazem Božím, otiskem onoho originálu (Gn 9,6).

7. *Nesesmilniš* – Protože tělo je chrámem Boha, Ducha svatého, a jako takové se nesmí poskvřovat.

8. *Nepokradeš* – Protože je přece nutné spolehnout se na nebeského Otce a jeho prozřetelnost.

9. *Nebudeš křivě svědčit* – Protože Kristus nás smířil s Otcem a zvěstoval pokoj.

10. *Nebudeš dychtit* – Poněvadž Duch svatý nás povolává k tomu, co je nadpozemské, a učí nás to horoucně milovat.

Nebo to lze pojmovat ještě jinak.

Desatero vyjevuje totéž tajemství Trojice: 1. zakazuje mít jiného boha kromě jediného Boha Otce; 2. klanět se jinému obrazu než obrazu Boží bytnosti, jímž je jeho Syn; 3. znesvěcovat svaté Boží jméno i příbytky Ducha svatého. Totéž se dvakrát opakuje na druhé desce. Přikazuje se tam:

1. Úcta k otcí.

2. Nezabijet člověka (protože je Božím obrazem – Gn 9,6).

3. Neposkvřovat člověka nečestmi (protože je chrámem Ducha svatého – 1 K 6,19).

A pak následuje druhá trojice příkazů.

1. *Nepokradeš*, ale spokojíš se svými dary, jak je mezi všechny své děti rozděluje nebeský Otec.

2. *Nevydáš křivé svědectví*, ale budeš pocívat bázeň před tím pravým a věrným svědkem, jenž také bude soudit.

3. *Nebudeš dychtit po ničem, co patří někomu jinému*, ale budeš fídit i nejskrytější touhy svého srdce podle úradku Ducha svatého, nejnítěrnějšího vůdce lidských srdcí.

4. V ustanovení křtu se mluví o *jediném jménu* (křtíte ve jméno . . .), ovšem do téhož jména jsou zahrnuty tři osoby: Otec, Syn a Duch svatý. Podobně Ex 3,15 a Nu 6,27. Jedno jméno se opakuje třikrát, rozdíl je pouze v epitetech a okruhu působnosti.

Důkazem trojičního učení je také trojice Božích knih. Svět je přece dílem Otce, mysl dílem Syna a Písmo svaté vzniklo vnuknutím Ducha svatého.

Dalším důkazem je to, že se říká, že Otec činí vše skrze svého Syna v Duchu svatém. I o tom, co činil v těle, řekl sám Kristus, že to v něm činí Otec (J 14,10; 10,32,37; 8,27; 5,36). Synovi se přepisuje *lógos* (slovo), avšak poskytnutý Otcem (J 8,38).

Poznámka: Je otázka, proč se někdy Duch svatý klade v pořadí před Krista, jako například ve Zj 1,4,5 a 1 Pt 1,2. Je snad tomu tak proto, že o Kristu se vzápětí mělo promluvit obsírněji, a tak šlo o přehlednější souvislost? Nebo z téhož důvodu šlo spíše o vyjádření stejné úcty?

Dále pak se tajemství Trojice projevuje v postupu díla naší spásy. Doložme to.

Otec nás vyvolil v Kristu.

Kristus nás vykoupil mocí své krve.

Duch svatý vykoupené posvěcuje a oslavuje. Proto jej nazýváme Duchem slávy (1 Pt 4,14).

Totéž je vidět na průběhu prokletí, u něhož opět rozeznáváme tři části.

Odpadnutí, které se vztahuje k Otcí.

Soud, jenž přísluší Synu (J 5,27).

Vykonání rozsudku, neboli trest, věčná úzkost, jež se váže k Duchu svatému. To je ten žhoucí víchř (Ž 11,6), dech zapalující peklo (Iz 30,33), dech hněvivým. Důvodem není, že by to byly vlastní a bezprostřední účinky Ducha svatého, ale to, že k němu mají vztah důsledku. Vždyť stejně jako toho, koho otec propouští ze své milosti, Syn svým soudem odsuzuje a na věky odlučuje od svých věrných, tak také tyto propuštěné a odloučené opouští i utěšitel Duch svatý. A duše zbavená Boží útěchy nemůže pak zakoušet nic jiného než hrůzu a neustálou úzkost. A tak to, co nastupuje na místo Ducha Utěšitele, je onen duch žhavého víchřu a hněvu.

Jak se zdá, je toto pojetí podobné tomu, co pan Heinlin ve své mystické chronologii (nazývané *Slunce času*) napsal na str. 17³³³ o tajemství posvátné sedmičky. Vyjádřil se těmito slovy: *Samo posvátné mystérium úcty k božskému postupuje od jednoty bytnosti k trojici osob; mezi těmi je šesterý vzájemný vztah, který spolu s jednotou bytnosti završuje sedmičku*. Tolik Heinlin. Když z přízně božstva prozkoumáme toto mystérium hlouběji očima víry, bude se nám podle Pisma jevit následujícím způsobem.

1. *Otec, Syn, Duch svatý* – to je řád přirozenosti čili věčného vznikání a pokračování. Rovněž tak našeho vyvolení a přijetí za syny, jímž na nás spoči-

nula Otcova láska v Kristu ještě dříve, než byly položeny základy k světu (Ef 1³⁴). Když pak již žijeme na tomto světě, obdarovává nás Duchem synovství (Ř 8,15).

II. *Otec, Duch svatý, Syn – to je řád stvoření.* Neboť Otec ve své všemohoucnosti učinil stvořenou propast, naplněnou chaosem, Duch svatý ji vdechl život a Syn, ono věčné světlo, zažehl světlo, jehož působením se dalo do pohybu dílo stvoření (Gn 1,1-3).

III. *Syn, Duch svatý, Otec – to je řád vykoupení.* Syn totiž přišel proto, aby sebe sama přinesl mocí věčného Ducha jako oběť Bohu, aby Boha usmířil s lidmi (Žd 9,14).

IV. *Syn, Otec, Duch svatý – to je řád prostřednictví neboli přimluvy.* Právě jako prostředník prosí Syn Otce, aby jeho věrným seslal na zemi Utěšitele (J 14,16).

V. *Duch svatý, Otec, Syn – to je řád spásonosného působení evangelia.* Vždyť Duch svatý volá v našich srdcích: Abba, Otče!, abychom se stali Božími dětmi a spoludědici Kristovými (Ř 8,15-17).

VI. *Duch svatý, Syn, Otec – to je řád obnovení.* Při něm prostřednictvím hlasu svého služebníka odevzdává Duch svatý lidi Kristu (2 K 11,2) a vede je ke Kristu (1 K 12,3). Kristus je pak zase odevzdá Otcovi (1 K 15,24,28).

VII. *To proto, aby Bůh byl všechno ve všem (tamtéž³³⁵).*

Ve stručnosti můžeme pojmut událost naší spásy takto: Bůh Otec, náš Stvořitel a Zákonodárce, nás po neblahém pádu předal k nápravě svému Synovi, té Moudrosti, jejímž prostřednictvím jsme byli stvořeni. Učinil tak oním prvním vyhlášením evangelia v Gn 3 o *semeni ženy*.³³⁶ On (Syn) naše vykoupení svou vlastní krví předznamenal krvavými obětmi i obojím krvavým posvěcením ve Starém zákoně. Když pak se stal člověkem a napravil nás, odkázal nás do péče Ducha svatého. A protože ten je vánkem nebeským i čistou vodou na zavlažení zahrady církve, bylo odstraněno vše krvavé a evangelium se zvěstuje mírným hlasem a prostřednictvím svátosti vody, chleba a vína --

Odstupňování božských osob, to, jak se jedna zjevuje prostřednictvím druhé, můžeme sledovat na těch výrociích Písma, které dosvědčují, že *Bůh Otec se zjevil skrze Syna* (jenž se proto nazývá jeho obrazem a výrazem jeho osoby – Žd 1,3 a 2 K 4,4) a *Syn skrze Ducha svatého*: On mě oslaví, neboť... přijme ode mne...³³⁷

Proto tedy Kristus užívá stejného slovního obratu o Otcovi a o sobě jako o sobě a o Duchu svatém. Srovnej následující výroky.

Otec mě poslal (J 8,16). A: Pošlu vám Utěšitele od Otce (J 15,26).

Oslavil jsem tě, Otče, na zemi (J 17,4). A: Duch svatý mě oslaví (J 16,14).

Zjevil jsem tvé jméno lidem (J 17,6). A: Duch svatý o mně bude svědčit (J 15,26).

Slova, která vám mluvím, nemluvím sám od sebe (J 14,10). A: Duch svatý bude mluvit, co uslyší ode mne (J 16,13).

Syn nemůže sám od sebe činit nic než to, co vidí činit Otce (J 5,19). A: Duch svatý vám bude zvěstovat, co přijme ode mne (J 16,14).

Otec nezná nikdo než Syn a ten, komu by to Syn chtěl zjevit (Mt 11,27).

A: Nikdo také neví, co je v člověku, než Duch, který je v něm (1 K 2,11).

Nikdo nepřichází k Otcovi než skrze mne (J 14,6). A: Nikdo nemůže říci: Ježíš je Pán, leč v Duchu svatém (1 K 12,3).

Syn probouzí k životu toho, koho chce, stejně jako Otec (J 5,21). A: Duch svatý je Duchem života (Ř 8,2; odůvodnění v Ř 8,11).

Za ně prosím, Otče (J 17,9). A: Duch svatý se přimlouvá za svaté (Ř 8³³⁸).

Když vás Syn osvobodí, budete skutečně svobodní (J 8,36). A: Kde je Duch Páně, tam je svoboda (2 K 3,17).

Kdo nemá Syna, nemá ani Otce (1 J 2,23). A: Kdo nemá Ducha Kristova, ten není jeho (Ř 8,9).

Beze mne nemůžete činit nic (J 15,5). A: Nikdo nemůže říci, že Ježíš je Pán, leč v Duchu svatém (1 K 12,3).

Já jsem pravda (J 14,6). A: Duch svatý jest pravda (1 J 5,6). Nebo: Duch pravdy (J 16,13). Atd.

Takovéto odstupňování božských osob můžeme také pozorovat při *rozdílných dílech nejsvětější Trojice*.

Otec působí všechno ve všech (1 K 12,6), a přece, co činí Otec, stejně činí i jeho Syn (J 5,19) a zároveň to všechno působí jeden a týž Duch (1 K 12,11). A tak všechna díla týkající se naší spásy jsou společná díla Otce, Syna i Ducha svatého.

Otec koná své dílo prostřednictvím Syna a Syn prostřednictvím Ducha svatého, protože vše, co se děje, děje se díky mocí Otce, moudrosti Syna a dobrotě Ducha svatého. Uvedme důkazy.

1. Otec svou mocí všechno stvořil.

Syn svou moudrostí všechno oslavil.

Duch svatý svou dobrotou všechno dovršil.

2. Otec nás vyvolil.

Syn nás vykoupil.

Duch svatý nás posvětil.

3. Otec si nás zamiloval.

Syn nám ukázal lásku.

Duch svatý ji vliil do našich srdcí.

4. Otec nás učinil ke svému obrazu.

Syn nás k témuž obrazu obnovil.

Duch svatý nás v tomto obnovení zachovává.

Některé námitky proti trojjedinosti Boží.

Námitka sociinánů: *Pouze Bůh Otec je jediný pravý Bůh* (J 17,3). Odpověď. Rovněž Kristus je nazýván jediným Bohem a vládcem (Ju v. 4). Co bys dělal, kdyby někdo tímto výrokem odmítal Otce, jako ty tím prvním odmítáš Syna? Rozhodně musíme hledat zprostředkování mezi nimi, aby se Písmo nevyvracelo Písmem. To ovšem slouží jen k tomu, abychom Otce nestavěli do protikladu vůči Synovi, ale vůči falešným bohům, a abychom Syna nestavěli do protikladu vůči Otcovi, nýbrž vůči falešným vládcům a vykupitelům. Srovnej to s 1 Kr 12,20, kde se mluví *pouze o kmeni Judově*, ačkoli šlo také o kmen Benjaminův.

Další námitka: *Otec je větší nade všechny* (J 10,29). Odpověď. Kristus tu nestaví Otce proti sobě, nýbrž proti tomu, kdo by mu chtěl vyrvat jeho ovce (v. 28). Sebe naopak vzápětí staví naroveň Otcovi (v. 30). Zde se totiž nehovoří o jednotě vůle, ale o jednotě moci, jež má původ v rovnosti bytnosti. A otázka se také netýkala souhlasu vůle, ale toho, zda Kristus je Božím Synem (v. 24 a 25). Stejně je tomu s výrokem: *Otec je větší než já* (J 14,28). Kristus tu mluví o sobě, když se již plně ze sebe vydal a chystá se odejít do Otcovy slávy, kterou však později nazývá svou slávou, stejně věčnou, jako je jeho Otec (J 17,5).

Otázka: *Proč se tvrdí, že tento Bůh není Bohem* (tělesně nebo duchovně) *mrtvých* (Mt 22³³⁹)? Odpověď. Neboť být mrtvý znamená být nejsoucí. Avšak Bůh je jsoucнем všech jsoucnen. A také proto, že nechce, aby se mu přičítala vina, protože on je přece sám o sobě jsoucнем, jež plně postačuje sobě samému.

III. Boží vláda jako taková.
Správu obnoveného světa (tj. církve) vykonává *Boží dobrota*, to znamená *Duch svatý*.

Stejně jako na počátku stvoření Duch Boží pronikl temným a zmateným chaosem, vtil do něho životní sílu a do světla i nejrůznějších forem vpravil schopnost se rozvinout, tak také nad chaosem našich pochybení se, počínaje prvním hříchem a smrtí, rozlil Duch milosti, aby nás ochraňoval před všeobecnou záhubou, aby to, co je mrtvé, oživoval svým dechem a oživlé zachovával pro život věčný. Proto se všude v bibli připisuje řízení celé církve Duchu svatému, a to jak řízení církve před pádem, tak církve padlé i církve obnovené. Přičítá se mu i seslání Krista a jeho pomazání, vybavení dary i posílení, a zase po Kristově odchodu z tohoto světa zastávání jeho úkolu.

I. *Důkazy toho nacházíme v Písmu.*

Já požádám Otce a on vám pošle jiného Přímluvce, aby byl s vámi na věky.³⁴⁰

Můj Duch od tebe neodstoupí.

Můj Duch se nebude zaneprazdňovat s člověkem (Gn 6,3).

Proto používal apoštol Pavel obratu, že církvím přeje milost, milosrdenství a pokoj od Boha Otce i Krista Ježíše. Tak vyjádřil, že je tím myšlen Duch svatý (2 K 13,13).

Poznámka 1. *Kristus užívá o Duchu svatém týchž výrazů jako o sobě. Uvedme příklady.*

1. Říká, že Duch nepřijde sám od sebe, ale že bude seslán (J 15,26).

2. Říká, že stejně jako on, Kristus, přišel ve jménu svého Otce (J 5,43), tak i Duch svatý přijde ve jménu Kristově (J 14,26), to znamená působením jeho moci a místo něho.

3. Říká, že nebude mluvit sám za sebe, ale bude říkat to, co uslyší (o Duchu svatém J 16,13; o Kristu J 8,26 atd.).

4. Říká, že Duch oslaví na zemi Krista, stejně jako on oslavil Otce (J 17,4 a 16,14).

5. O Mesiášovi bylo řečeno, že až přijde, zjeví lidem všechno (J 4,25). Totéž však Kristus řekl o Duchu svatém (J 14³⁴¹).

Poznámka 2. *Duchu svatému jsou po Kristově nanebevzetí přidělovány podobné úřady a úkony. Následují příklady.*

1. Kristus praví: *Jako mne poslal Otec, tak já posílám vás* (J 20³⁴²). A apoštol Pavel říká, že *Kristus povolal pastýře a učitele* (Ef 4,11), a jinde zase praví, že *Duch svatý ustanovuje v církvi biskupy* (Sk 20³⁴³).

2. *Dám vám ústa moudrá. A: Duch svatý vás naučí, co je třeba říci* (Mt 10³⁴⁴).

3. Duch svatý nás znovu zplozuje (J 3,3).

4. Kristus o sobě říká, že bude přebývat ve svých učednících, jako Otec přebývá v něm (J 17³⁴⁵), a to prostřednictvím Ducha svatého (Ř 5,5 a 7,6).

Proto Duch svatý v církvi v Antiochii nakázal, aby pro něho oddělili Pavla a Barnabáše (Sk 13,2). Rovněž na některých místech zabránil kázání Božího slova (Sk 16,6,7).

A proto také zněla formule prvního církevního sněmu takto: *Toto jest rozhodnutí Ducha svatého i naše* (Sk 15,28).

II. *Důkazy vzaté z rozumu.*

1. Jako Duch života i plodí i spravuje všechna stvoření a činí tak všechno ve všech, tak také Duchu náleží znovuzrození a řízení světa. Proto se také říká, že se znovu rodíme z Ducha (J 3³⁴⁶).

2. Stejně jako Otec vše činí prostřednictvím Syna, tak Syn činí vše prostřednictvím Ducha. Jinak řečeno, tak jako Otec ovládá díla stvoření pro-

střednictvím své moudrosti, tj. Syna, a jako mu dal moc na nebi i na zemi, tak i Syn vládne světu, který obnovil, prostřednictvím Ducha svatého, aby tak původcem naší spásy byla celá nejsvětější Trojice, jediný Bůh.

3. Slušelo se, aby dílo obnovení bylo dílem celé Trojice. A tak Otec poslal Syna a Syn nás vykoupil, stejně jako Duch svatý nás dovádí k obnovení.

III. *Důkazy vzaté ze smyslu.*

Vyvolení přece shledávají, že jsou moci uchovávaní ke spáse (1 Pt 1,5). Avšak ona moc shůry, to je Duch svatý (L 24³⁴⁷). Oni také, když upadnou do hříchů a provinění, pocívuji bodavé výčitky. To ovšem je dílem Ducha svatého. A je jim také radost dobrého svědomí a pokoj, jenž převyšuje veškeré pomyšlení --

[--]

II. *O řízení duchovního světa, čili o způsobu spravování církve*

Bůh nikdy nedopustil, aby se církev ocitla v naprostém úpadku. Je to zřejmě nejen z opakovaného obnovování církve, k němuž docházelo v době Šetově, Noeho, Abrahamově, Jákobově, Mojžíšově, Jozuově, Samuelově, Davidově, Jósafatově, Chizkijášově, Jósijášově, v době návratu z Babylónu i v době Makabejských³⁴⁸, nejslavněji pak prostřednictvím Jana Křtitele, Krista a apoštolů, později v době Konstantina Velikého a od té doby stále častěji v různých podobách. Je to však také zřejmě z Boží péče a neustálého vedení, které nám poskytuje především trojím prostřednictvím:

I. *Samotných lidí.*

II. *Andělů.*

III. *Sebe samého.*

Trojici Bůh, svět a člověk musíme neustále držet pohromadě. Svět dochází klidu v Bohu jako střed kruhu ve svém obvodu a člověk setrvává ve světě jako ve svém příbytku a přebývá jakoby ve svém vlastním chrámě. Nechť stejně tak člověk jako přebývá v sobě samém a ve světě (aniž může sobě i světu uniknout), přebývá i v Bohu, spojen s ním ještě pevněji než se sebou a se světem, a pak bude vše v naprostém pořádku.

2. Na světě jsou I. dva prvořadí činitelé: Bůh se svými anděly a Satan se svými anděly. II. Dva druhořadí činitelé: Kristus, náměstek Boží, a Antikrist, náměstek Satanův. III. Ostatní činitelé patří ke třetímu druhu. Jsou to jak lidé, tak ostatní stvoření, jichž Bůh a Kristus užívají, Satan a bezbožníci zneužívají. Teď už přejdeme k úvaze o tom, jak nás Bůh řídí pomocí služby všech těchto činitelů.

I. *O správě duchovního světa čili o střežení spásy prostřednictvím nás samých.*

Bůh nechce nás, propadlé záhubě, napravit bez našeho přispění. Dal to v předobrazu najevo Mojžíšovi, jemuž dal nejprve kamenné desky, jež byly dílo Boží a na nichž bylo písmo vyryté Božím prstem (Ex 32,16). Když je však potom Mojžíš v nerozumném rozhorlení roztříštil, poručil mu Bůh, aby si vytesal desky podobné těm prvním, a když si je opatřil, napsal na ně znovu slova Zákona (Ex 34,1). Že to však byla narážka na člověka, to plyne z toho, že po lidském pádu promlouvá Bůh takto: *Obnovte své srdce* (Ez 18,31). Dále pak: *Synu, dej mi své srdce* (Př 23,26). Také o tom učí zaslíbení: *Svůj zákon jim vepíši do srdce* (Jr 31,33).

Člověk tedy ve věci spásy bez Boha nic nezmůže, Bůh ale bez člověka nic udělat nechce.

Bůh nás totiž uvedl do nové poslušnosti, to znamená, do někdejšího stavu nevinnosti, abychom po zproštění viny, kterou neseme za svůj pád, začali znovu sloužit Bohu.

Člověk nic nemůže bez Boha, protože to, co je pokazené, nemůže samo sebe napravit.

K tomu se vztahují některá svědectví Pisma – Gn 6,3; Ř 8,8; 2 K 3,5; Ef 2,1-5.

Z řečeného plyne důvod, proč se našemu obnovení říká *znovuzrození* nebo druhé narození (J 3), *svoření nového lidství* (Ef 4,24) a *vzkříšení z mrtvých* (L 15,32; J 5,25⁴⁹). Bylo to také výslovně řečeno: *Beze mne nemůžete činit nic* (J 15,5). *Odstáním srdce kamenné* (Ez 36,26). *Obrať mě, chci se vrátit* (Jr 31,18; Pl 5,21).

Naproti tomu však je mnoho Božích napomenutí pronesených k lidem, jako by záleželo čistě jen na jejich vůli⁵⁰: *Obnovte své srdce a svého ducha* (Ez 18,31; viz též Dt 30,6 a kap. 10,36). Bůh takto přikazuje *pokání* (Mt 3⁵¹), to však nemůže pocházet odjinud než od Boha (Sk 5,31; 2 Tm 2,25). *Obraťte se ke mně a já se obrátím k vám* (Za 1,3). To ovšem může vést k rozpakům, zda první je Boží jednání, či jednání naše, to znamená, zda Bůh nás předchází, nebo chce, abychom ho předešli my. Je přece jisté, že jak činnost, tak bytí všech stvoření závisí na Stvořiteli, a budiž také jisté, že Bůh nás předchází, že si však přeje, abychom my vyšli Bohu vstříc. To znamená, že Bůh obrací i vede, ale jen ty, kteří chtějí, neboť on dává chtění i uskutečnění, oni však chtějí a konají. Jestliže to nečiní, Bůh volá: *Já chtěl, a vy jste nechtěli* (Mt 23,37). Zkrátka, máme přikázáno jednat tak, jako by záleželo na nás (k tomu totiž směřuje celý Zákon i evangelium), a když vykonáme vše, co jsme vykonat měli, musíme veškerou slávu přenést na Boha, který nám dal chtění i způsobilost a který nejen v nás, ale i prostřednictvím nás učinil to, co se jeho milosrdenství zdálo vhodné. Pismo nás neučí ničemu jinému. A budeme-li mít na paměti to, abychom dospěli od svého počátečního zděšení, pokání a úsilí o viru do přesladkého středu Boží milosti, pak zaniknou všechny zbytečné pochybnosti.

Bůh nás sice stvořil bez našeho přičinění, avšak bez našeho přičinění nás ne spasí (Augustin, sv. 10, sl. 355 d⁵²). Vždyť když jsme ještě nebyli, nemohli jsme s ním spolupracovat, zatímco když jsme již byli obdařeni životem, pohybem, touhou po tom, co je dobré, dále pak svobodnou vůlí a ochotou, spolupracovat můžeme. Nebylo by také spravedlivé darovat vyšší (natož pak nejvyšší) dobro těm, kteří nechtěli užívat dobro nižší a střední.

Ten, kdo dospěl k prvnímu stupni a nechce pokračovat k dalším stupňům, které mu byly ukázány a pro něj připraveny, činí sama sebe hodným nikoli dalšího postupu, nýbrž pádu. Proto vše, co nám, kteří jsme se již narodili i znovuzrodili, Bůh slibuje, slibuje podmíněně: *jestliže učiníte; jestliže uvěříte; jestliže vytrváte*.

Něco velmi podobného pozorujeme u rodičů a dětí. Rodiče plodí děti bez jejich přičinění, dědictví jim však nezanechávají bez jejich přičinění, nýbrž pod podmínkou, že budou po všech stránkách vyhovovat. V tom má základ známý Kristův výrok k Matoušovi i ostatním: *Pojď za mnou*. Proto poskytl lidské víře své zázračné pomocné prostředky. Proto je také o Nazaretských řečeno, že Kristus u nich nemohl vykonat žádný zázrak pro jejich nevěru. Hle, tak nezbytné je spolupůsobení příčin, první i druhé.

Námítka. Člověk nemůže vůlí jiného člověka ani k ničemu nutit, ani měnit, i kdyby chtěl, a proto je výsledek nutně podmíněn vůlí druhého. Tu kdyby člověk mohl změnit a přizpůsobit vůli své, udělal by to. A poněvadž Bůh tohle může, dělá to všude, kde chce, kde nechce, tam to nedělá. Proto se někteří dávají obměkčit a jiní se zatvrzují.

Odpověď. Bůh je neměnný, svých darů nelituje a platnost svých skutků neruší. Když tedy člověka učinil člověkem, ne stromem nebo kamenem či něčím tupým, co koná své činnosti jen z přirozeného puzení, nebo je provádí podle uvážení někoho jiného, ale učinil ho někým, kdo jedná podle vlastní vůle, pak na tom nic nemění ani člověku nečiní násilí, čímž by z člověka dělal nečlověka.

Člověk by totiž byl nečlověkem, kdyby byl zbavován vlastní vůle. On se jí sice má zbavovat a má se prostřednictvím sebepopření své vůle zřici, ale má to udělat sám od sebe, na základě vlastního rozhodnutí. Činí-li tak, nedělá nic jiného než to, co milost, která tomu předchází, na něm požaduje, a dokonce v něm sama působí. A tehdy Bůh člověku přičítá zásluhy, chváli ho a uznává, slibuje mu a nabízí odměny. Jestliže tak člověk nečiní, nečiní tak z vlastní vůle a stává se Bohu na odpor. Odděluje tak sebe od Boha a Boha od sebe a vysluhuje si záhubu. Proto říká Bůh: *Synu, dej mi své srdce* (Pf 23,26). Nu tedy, nebere si ho sám, nýbrž prosí, abychom mu ho dali. A Kristus, ačkoli touží vírou si zjednat přibytí v našich srdcích, shledá-li, že jsou uzavřena, nevyrazí jejich dveře, ale tluče na ně a prosí, abychom mu otevřeli. Vstoupí k tomu, kdo mu otevře, a nevstoupí, jestliže neotevře... (Zj 3,20).

Zvon nezvoní, jestliže za něj nezatahá lidská ruka (ačkoli nezvoní ruka, ale zvon). Podobně se naše srdce neodevzdalo Bohu, jestliže je nepřitáhla Boží ruka. A přece se naše srdce podřídí a nutně se připojí k srdci Božimu.

Kristus nás sice spasil, ale nám se přikazuje, abychom také posloužili sobě ke spasení (1 Tm 4,16) a s bázní a chvěním uváděli ve skutek své spasení (Fp 2⁵²). K tomu může dojít jen tehdy, když budeme následovat Krista v jeho trojím úřadě. Stejně jako on nás očistil od viny a jako nás učí a vládne nám, tak i my samy sebe 1. vytrhneme z moci Satanovy a nabídneme se za oběť Bohu; 2. učme i učme se den za dnem lepším věcem; 3. mocněji vládneme i nechme se ovládat.

Poznámka. Zde by snad mohlo být vhodné místo pohovořit trochu o všeobecné milosti. Vždyť protože Bůh je všechno (τό πᾶν), náležejí mu všechny obecniny. Především milost a milosrdenství, jež tu jsou připraveny nejen pro každého hříšného člověka, který učinil pokání, ale i pro samotného Satana, kdyby činit pokání chtěl, uměl a mohl. Zároveň tu je i Boží spravedlnost, uchystaná všem, kteří se od Boha odvracejí, i kdyby se někomu z nich zdálo, že je anděl a že spočívá v Boží náruči –

Všechno, co se tvrdí v rozporu s tímto, je částečné, zlomkovité a jednostranné, uchyluje se od jediného, pravého a dobrého Boha a nejvyšší jsoucno, jímž Bůh je, zbavuje jednoty, pravdy a dobroty. Lze například uvěřit tomu, že by Bůh od nějakého člověka požadoval pod trestem věčné smrti něco, co mu ani nedal, ani co by ten člověk nemohl sám od sebe mít? Nebo tomu, že takový požadavek božské spravedlnosti mohl posloužit jeho slávě?

II. *Při spravování církve užívá Duch svatý takové nástroje, jaké dostává*. Netvoří znovu, nýbrž všeho užívá pro své potřeby v takové podobě, v jaké to existuje. Je to patrné například u proroků a apoštolů. Z obsahu i stylu toho, co říkají, dost jasně vyplývá, že to není něco pouze lidského, ale že to pochází od vyšší moci. Přesto však je zřejmé, že spisy vzdělanějších autorů jsou vytříbenější (spisy Mojžíšovy, Davidovy, Izajášovy, Pavlovy), zatímco spisy prostších jsou jednodušší (spisy Jeremjášovy, Ámosovy, Petrovy). Je také zřejmé, že Duch svatý toto rozlišování až dosud v církvi zachovává (takže prostřednictvím osvěcených spíše osvěcuje, prostřednictvím zbožných spíše pobízí ke zbožnosti atd.).

Zpravidla působí Bůh pomocí znamenitějších jedinců znamenitěji, úplně

stejně jako naše duše, která si vede lépe, jestliže jí slouží lépe přizpůsobené tělesné schopnosti. Dobře to vidíme na příkladu Mojžíše, Izajáše, Davida a Pavla, jejichž ústy byl Bůh výmluvnější než ústy méně obratných, jako byli Amos, Jeremjáš nebo Jakub (viz Huarte, str. 323³⁵⁴). Aby v takovém případě ukázal, že na prostředky, které má, není vázán, sáhne někdy až k zázraku, a ty, kteří nemají žádné schopnosti, promění v jiné lidi. Nebo dodá prostším lidem větší účinnou sílu, jako ji dal na níkajském koncilu venkovskému starci, aby vyvrátil názory filozofa, kterého učenci přemoci nedovedli.³⁵⁵

U mimořádných služebníků církve, u proroků, se nabízí otázka, proč těm, kterým jsou zjevovány věci budoucí, se tato zjevení objevují převážně ve snu nebo ve vytržení (viz Herbert, O pravdě, str. 236, 237³⁵⁶). Bůh má totiž ve zvyku oslovovat lidi a zjevovat jim, co chce, tak, že se jim ukáže buď v jejich bdělém stavu, jako například Mojžíšovi, třiceti starším lidu a pak celému lidu na Chorébu, nebo ve spánku, jako oběma Josefům, nebo ve vytržení. Ve všech těchto případech jim buď osvěcuje mysl, aby viděli (proto se jim říká vidoucí), nebo předřikává slova, i když ne vždy srozumitelná, či ukazují znamení.

III.³⁵⁷ Na tomto místě je vhodné upozornit na to, jak Kristus ve veškeré temnotě tohoto světa vítězně prosazuje (i prostřednictvím lidí) své království, že totiž vždy vítězí a panuje přímo uprostřed nepřátel. A ať už se objeví jakkoli nepřátelé, vždy proti nim postaví nějakou sílu, na které ztroskotají. Například proti falešným apoštolům postavil moc zázraků (jež konali pravi apoštolové), proti pronásledovatelům neohroženost mučedníků, která přemohla svět, proti rozkolům vnitřní pouto, jímž své vyvolené drží pohromadě. Proti kacířstvím postavil prostotu svého slova (kázaného prostými lidmi), jež vytrvá bez konce ve svém bytí, zatímco kacířství pomínou. Bezbožný život trestá válkami a morem. Antikristovství potlačuje Bůh pomocí svědků pravdy a nakonec je zničí. Zanedbávání evangelia čelí Bůh novým, všeobecným světlem.

II. O správě duchovního světa prostřednictvím andělů.

Bůh při spravování obnoveného světa používá služby andělů, jak plyne:

1. Ze svědectví Písma, kde vyniká místo v Listě Židům (1,14), v němž se výslovně nazývají duchy, vyslanými k službě těm, kteří mají dostat naději na spásu.

2. Z příkladů, jichž je Písmo plné.

3. Z úřadů a povinností, jimiž je pověřil Bůh a jež hbitě vykonávají. Uvedeme některé příklady.

Andělé vytyčují tábor kolem těch, kteří se bojí Boha. A jsou jejich ochránci (Ž 91,11).

Odevzdávají naše modlitby Bohu (Zj 5,8; 8,3,4).

A konečně přenášejí duše zemřelých na svá místa. Vždyť duše, protože je nesmrtelná, neumírá spolu s tělem. Kde se tedy uchovává? Je buď odnesena na místo odpočinku, nebo na místo trestu. Kdo ji odnáší? O tom, že by se duše oddělené od těla samy pohybovaly, chybí jakékoli Boží svědectví. Nechybí ale takové, které dokazuje, že duše přenášejí nebo odvádějí pouze andělé, jako například Lazarovu duši do nebe a duši hodujícího boháče do pekla (L 16,22; 12,20). Duše dobrých přenášejí dobří andělé do svých příbytků, zatímco duše zlých zlí andělé zase do svých.

4. Plyne to také z toho, že Písmo na nás chce, abychom se všude báli očí andělů, protože jsou všude přítomni (1 K 11,10).

5. Dosvědčují to konečně různé případy jejich vyslání nebo objevení se

při díle naší spásy. Viz například 1. kap. Matoušova a 1. a 2. kap. Lukášova evangelia.³⁵⁸ Nebo také při umučení Paně, jeho vzkříšení i nanebevzetí atd.

Otázky. I. Proč se andělé, když se ukazují lidem, většinou ukazují v lidské podobě? Odpověď. Je to kvůli blízkosti jejich přirozenosti i pro naše potěšení. Proto se i sami nazývají našimi spoluslužebníky a spolubratry (Zj 22,9).

II. Proč ale v podobě mláďenců? To má vyjádřit nepomíjející rozpuk věčného života. Objevují se i jako mužské postavy, aby se ukázala vyspělá prozřevost. Byli však také spatřeni v dětské podobě, aby se ukázala pokora. Občas mají podobu lvů a koní na znamení síly, nebo ohně a větru na znamení rychlosti.

III. Co je příčinou toho, že se lidé lekají, když se andělé objeví, jak často čteme v bibli? Odpověď. Stává se to jistě z nezvyku, ale také pro vědomí vlastní hříšnosti.

[O andělech, jejich užití, jejich následování a řízení viz oddíl o dovednosti jednat s dobrými anděly a s anděly zla v kapitole VIII.³⁵⁹]

[- -]

III. O správě duchovního světa přímo Bohem.

Bůh řídí duchovní svět jak od věčnosti 1. předzvěděním a 2. předurčením ke spásě, tak v čase 3. souběžně se svým stvořením svou milostivou prozřetelností, nebo 4. svými skrytými záměry a soudy.

I. O Božím předzvěděním.

Při rozebírání Božího předzvěděním upadají mnozí lidé ze dvou příčin do zmatků. Jedna z nich spočívá v tom, že si představují, že pro Boha existuje budoucnost tak jako pro nás. A druhá v tom, že Boží předzvěděním považují za příčinu všech budoucích událostí, a tím ono není. Představou, že pro Boha existuje budoucnost stejně jako pro nás, se dopouštějí velkého omylu, neboť naše budoucnost je pro Boha stejně přítomná jako to, co my nazýváme přítomností. Čím více je toho přece mysl schopna pojmout (jak říká Vives), tím větší rozsah pro ni má přítomná doba. Pro Boha tedy, jehož schopnost něco pojmout je nekonečná, je přítomná doba nekonečná, stejně jako celá věčnost, jež je nekonečná, je pro něj přítomná. Proto tedy to, čemu my říkáme minulost a budoucnost, z Božího hlediska nikdy nemíjí a je pro něj vždy přítomností. Za druhé, když říkají, že předzvěděním je příčinou všech budoucích událostí, nechávají se osálit a šálí jiné díky klamnému úsudku, který z nepřičiny dělá příčinu. Vždyť Boží předzvěděním nepřidává dějům, jež nadcházejí a nejsou Bohem přímo ustanoveny, více nutnosti, než jí přidává divák přítomným událostem, když se odehrávají. Běda tento problém osvětluje pomocí podobenství. Když vidím někoho, jak leží, pochází toto ležení od toho, kdo leží, nebo od toho, kdo to vidí? Vskutku pozoruhodný je výrok Augustinův, že něco jiného je to, co si Bůh přeje, a něco jiného to, co dovoluje.³⁶⁰ Přeje si dobro, dovoluje zlo a obojí zná předem. Filip Melancthon se drží zlaté střední cesty³⁶¹, když na jedné straně uznává učení Augustinovo namířené proti pelagiánům³⁶² a schvaluje (jako nanejvýš pravdivé) protipapeženecké učení Lutherovo, zatímco zároveň odmítá (ovšem bez hořkosti) názor těch teologů, kteří se nejvíce přibližují manichejcům³⁶³ a stoikům. Jejich učení totiž odporuje slovu našeho Boha, jenž všechny povolává a vyzývá k pokání. Lidé se pod vlivem tohoto učení stávají nečinnými, částečně z bezstarostnosti, částečně z zoufalství. Mnohé přivádí do zoufalství to, když jejich názor podkopává učení o všeobecné milosti, do níž mají všichni dohromady i každý jednotlivě přikázáno se na základě své víry zahrnout.³⁶⁴ Vždyť máme-li na zřeteli příčinu, kterou je Bo-

ži milosrdenství v Kristu, pak je milost opravdu všeobecná, přihlížíme-li však k výsledku, který závisí na míře viny jednotlivých lidí, je milost zvláště ní (Hemming, *O všeobecné milosti*, str. 252³⁶⁵).

Připomínám, jak o Božím předzvěděni rozvažoval Augustin³⁶⁶: *Je snad příčinou věci? Nebo: Předzvěděl Bůh věci tak a tak, protože byly budoucími, nebo jsou tu proto, že byly předzvěděny?* Odpověď je dvojnásobná, pokud neodstraníme dvojnásobnost slova předzvěděni. Náš rozum se, jak víme, rozprostírá do větší šíře než vůle a vůle zase do větší šíře než výkonné schopnosti. Jistě toho více chápeme, než chceme (neboť chápeme dokonce i špatnosti, které ani nemůžeme chtít), a více toho chceme, než čeho jsme schopni dosáhnout nebo co uskutečnit. Stejně se to má s Bohem, jehož jsme obrazem. *On také více chápe, než chce* (jistě chápe všechny propasti samotného zla, hříchu i smrti a také chápe různé jiné druhy poklesků, a přece si je nepřejí). Naproti tomu *některé věci chápe i chce, ale sám je nečiní* a přikazuje je činit svému stvoření. Konečně pak jsou věci, které chápe, chce i dělá, jako například svá bezprostřední díla atd. Předzvěděni se tedy vztahuje na všechno, ne však vůle, a ještě mnohem méně její vykonání neboli uskutečnění. Proto dokonce o Bohu nelze říci, že by byl příčinou nebo vykonavatelem všeho, co předzvěděl, nanejvýš ve velmi posunutém smyslu slova, kdybychom ho nazvali příčinou svolující. Tvrdíme totiž (a toto rozlišení vyvěrá z onoho trojího pramene: moci, vědět, chtít), že Bůh něco jiného činí, něco jiného přikazuje a k něčemu jinému svoluje. Jinak řečeno, něco jiného je Boží rozhodnutí výkonné, jiné zas přikazující a jiné povolovací.

K tomu se vyjadřuje (pozor, je to důležité) také *Franciscus Junius* v knížce *O prvním Adamově hříchu*³⁶⁷, když rozebírá IV. kvestii: *Jak může být Bůh prost viny za náš hřích, jestliže jeho rozhodnutí budeme pokládat za příčinu pádu?* Junius tvrdí, že to takto chápat nemůžeme, a samotnou premisu považuje za nesprávnou. Poněvadž se však někteří domnívají, že na povolacím Božím rozhodnutí přece lpí jakási vina (Junius říká, že jeho duch se zhrozí, kdykoli pomyslí na to, kam až lidé ve své vzpouře zacházejí, a v předmluvě na str. 21 si stěžuje, že Adamova věrolomnost vůči Bohu nalézá více obhájců, než Boží milosrdenství s Adamem), a obviňují Boží předzvěděni, jež se nemohlo myslit, odpovídá jim takto. Zde se přece nerozebírá nutnost Božího předzvěděni nebo jeho výsledku, ani nutnost plynoucí z predikátové logiky, to vše je jistě nezbytné, protože co se stalo, nemůže se odestát. Jde však o nutnost lidského pádu, která, necháme-li stranou svobodnou vůli, neexistovala. Jestliže někteří zdůrazňují Boží předzvěděni, odpovídá jim Junius právě na jeho základě, že tímto způsobem lze dokázat, že svrchovaná Boží znalost je zcela vzdálena viny. Jestliže totiž vše, co Bůh rozhodl u sebe, se také děje mimo něj, a jestliže se Bůh určitě rozhodl Adama povzbudit a uchránit před pádem, pak se tak stalo. Ono se tak ale nestalo, Adam totiž před pádem zachráněn nebyl. Je tedy tvrzení, že se všechno, co Bůh předem zná, také stane, z obou stran nesprávné.

Námitka 2. *Bůh mohl pádu zabránit, proč to tedy neudělal?* Odpověď. Je lépe zbožně žasnout než bezbožně obviňovat. Bůh jedná svobodně a nikomu není v ničem zavázán.

Námitka 3. *A zabránit tomu Bůh věru měl* (tvrdí někteří), *protože když někdo může udělat něco dobrého nebo zabránit zlému, tak to udělat má.* Odpověď. To platí o nás, ne však o Bohu, který takový není. Za druhé musíme rozlišovat mezi dobrem a zlem jednotlivým a všeobecným. Jednotlivému zlu není povinen se vyhýbat ani dobrý člověk, jestliže ví, že se tak nějakým způsobem poslouží všeobecnému dobru. Například, když schopný stavitel chce pro společné dobro celého domu zřítit také kromě nádherných kom-

nat žumpu a prozíravě na to vyhradí vhodný kout. Podobně o Bohu argumentuje i apoštol Pavel (2 Tm 2,20).

Námitka 4. *Bůh ale tím, že Adama zbavil vlády milosti, napomohl pádu.* Odpověď. Odpadnutí nepochází od Boha, nýbrž od odpadajícího člověka. Svoboda vůle (jak praví Tertullianus) nepřenesla odpovědnost za svou vinu na toho, kdo jí udělil, ale na toho, kdo s ní nezacházel tak, jak měl. Je-li smrt trestem a prokletím, pak neupadne do nenávisti jako její původce ten, kdo jí vyhrožoval, nýbrž ten, kdo jí pohrdl. Svým opovržením totiž způsobuje, že smrt nastane, ačkoli by nenastala, kdyby ji nepohrdl.

Poznámka. Toto píše Tertullianus v 2. kn. Proti Markiónovi, ve 2. kap.³⁶⁸: *Od prvopočátku nepřijímal živočišný člověk to, co je z Ducha, Boží zákon pokládal za pošestilost a jako pošestilost jej opomněl dodržovat, a proto se stal nedůvěryhodným a přišel i o to, co se zdálo, že ještě má. Atd. Napsal také: Kdo se bude zdráhat prohlásit za kacířství právě ten Adamův přestupek, že na základě volby se přiklonil spíše k vlastnímu než k Božímu úmyslu? Až na to, že svému hrncíři neřekl: Neobratně jsi mě uhnětl... Přiznal se k tomu, že se nechal svést, nezatajil to; byl to dost neobratný kacíř.* Atd.

[- -]

II. O předurčení.

Tento výklad byl ze tří důvodů odložen až na závěr:

1. Slušelo se nejprve vysvětlit to, co nám bylo zjeveno, a pak teprve nahlednout do skrytých věcí, jež si pro sebe ponechal Bůh (Dt 29,29).
2. Ani bychom tomu nemohli dříve porozumět, a to z různých důvodů.
3. Tento akt Boží mysli je sám o sobě čímsi propastným, ze samotné věčnosti vyvěrá a ve věčnosti se nám zase ztrácí. My se už ale blížíme ke zkoumání věčnosti, a tak se právem nacházíme na této cestě a zpědujeme zde své uvažování o tajemstvích spásy.

Od prvních dob po Kristu se o tomto článku víry v křesťanské církvi porůznu disputovalo a dodnes se téměř bezvýsledně a s žádným nebo jen nepatrným užitekem pro církev disputovat nepřestalo. Ti rozumnější ovšem, které tyto debaty a spory omrzely a kteří nevidí jejich konec ani užitek, pokládají (spolu s Pavlem – viz Ř 11) tuto nerozmyslatelnou spleť za nevyzpytatelnou hloubku a velmi rozvážně soudí, že by se měla ponechat k rozhodnutí nebeské škole a věčnému světu. Tam se rozplete to, co zde je zamotáno, a rozuzlí vše, co je zauzleno.

Důvod 1. *To, co je nižší, neposoudí to, co je vyšší.* Tak jantar neposoudí kov, kov rostlinu, rostlina zase pohyb živočicha a živočich neposoudí, jak člověk píše knihy, kroniky, kalendáře a jak spravuje stát. Proto ani my nerozumíme počinání andělů a ještě mnohem méně počinání samotného Boha, pokud se nám ovšem nedostane nějakého zjevení. Avšak i takové poznání je jen povšechné a přiměřené našemu chápání. Nepoznáváme to takové, jaké to o sobě je.

Ludovicus Vives napsal³⁶⁹: *Jen málo našich slov se shoduje s Bohem. Například bylo v něm nenajdeme, u něho je všechno přítomné, i samo naše býti se k němu stěží hodí, jak říká Platón a Řehoř Naziánský. Věci nám neznáme, i ty, které se stanou za deset nebo tisíc let, jsou pro něho přítomné. Proto pozor –*

Kromě toho, *vyvolit si, předurčit a zavrhnout, to jsou naše činnosti, stejně jako být vyvolen, být předurčen a být zavržen jsou naše trpnosti.* Bohu je připisujeme jen podle člověka, podobně jako hněv, zuřivost, lítost... Bůh, to je sama dobrota, která se vždy, všude a různými přirozenými i nadpřirozenými způsoby rozlévá do všech stvoření. Právě proto se o Kristu, věčném

světlo, říká, že osvěcuje každého člověka, přicházejícího na svět, a že je životem světa –

Důvod 2. Pokud zde vůbec jsou na místě učené spory, ani jedna strana se nemůže vyvarovat nesrovnalostí. Přesvědčme se o tom!

1. Otázka: *Odkud pochází to, že mnozí lidé docházejí spásy, když znají cestu spásy a drží se jí, zatímco mnozí, kteří spásou cestu neznají a nestarají se o ni, upadají do zatracení?*

2. Někteří na to s krajní rozhodností odpovídají, že se tak děje vinou lidí, kteří Boží úmysl buď radostně schvalují, nebo odmítají. Jiní to všechno připsávají výlučně milostivé Boží vůli.

3. Ti první se opírají o svědectví Pisma, o důvody i příklady.

4. Ti druzí rovněž tak.

5. *Která strana to chápe správně?* Obě jsou přesvědčeny, že se ubírají tou správnou cestou, a to ze tří příčin: 1. protože mají na své straně Písmo; 2. protože z jejich názoru plyne útěcha; 3. protože opak by byl nesmyslný. Vždyť z příslušné protikladné myšlenky plynou, jako z bludné cesty, kterou opouštějí, zcela obłudné nesmysly.

6. Ti, kteří kráčí po první cestě, mají na své straně 1. určité doklady z bible; 2. určité útěchy; 3. vyčítavě poukazují na nesrovnalosti a i rouhání obsažené v tom druhém učení.

7. Druzí zase vyčítají těm prvním určité nesrovnalosti atd.

8. *Co si s tím počít?* Rozumnější lidé se vzdávají naděje na smíření těchto názorů a uznávají, že je zde nepřekonatelná propast. Zdá se, že i sám Pavel, ačkoliv byl vychován přímo v nebeské škole, to uznával –

9. *Což abychom tedy všichni přiznali svou nevědomost a neschopnost?* A také strpěli, že to prozatím zůstává mezi Božími tajemstvími, a odložili to až na akademii věčnosti, nebo do té doby, dokud se něco neobjeví při jejím zkoumání (hned zde v úvaze o věčném světě)? Ano, odložme to.

Pravidla učení o předurčení.

I. Dohadovat se o předurčení se nesmí odvážit nikdo kromě apoštola Pavla, jenž byl ve třetím nebi důkladně poučen o Božích tajemstvích.³⁷⁰ Ani ten to však nečiní za jiným účelem ani jiným způsobem, než aby poučil lidi o těchto věcech:

1. Příčinu spásy lze přisuzovat jedině Bohu.

2. Vinu za záhubu jedině člověku.

3. Kvůli tomu, že jsme nepochopili Boží úradky, si nemůžeme stěžovat na Boha, ani se vymlouvat.

4. Jsme pohříženi do této hloubky Božích soudů (v. 33³⁷¹).

5. S bázni a chvěním máme pracovat na své spáse.

6. Máme se postarat, aby ten, kdo stojí, již neupadl.

To vše je pro všechny lidi známé, jasné a platné.

Námítka. *Proč se nemáme dohadovat o předurčení, když nám bylo toto učení v Písmu dostatečně odhaleno?* Odpověď: Bylo sice odhaleno, avšak nikoli pro naši všetečnost, nýbrž pro spásu a bázeň. Ovšem z větší části zůstalo skryto. *Hospodin zná ty, kteří mu patří.* 2. Tato nesmírná hloubka byla odhalena tak, aby nadále opravdu hloubkou zůstala, dokud se o ni vyslovují dokonce opačné výroky.

A tak tedy uživej tohoto učení buď k načerpání útěchy z Boží stálosti, nebo zase k vyvolání obavy ze své nestálosti, či spolu s Pavlem přiznej svou nevědomost a mluv oběma způsoby (nechceš-li být jednostranný, rozkolnický), jak si to žádá sama věc i nutnost.

II. V učení o rozdílení spásy je prvotním klamem (πρῶτον ψεύδος)³⁷² to, že se Bůh líčí, jako by dělal všechno od začátku do konce jen podle svého rozhodování, bez rozhodování lidského nebo i proti němu. Tato úvaha je po-

stavena na tom, že Bůh je prvním jsoucím, na čemkoli nezávislým, a že jeho vůle nezávisí na ničem jiném než na sobě samé. Jistě by tomu tak bylo, kdyby Bůh svému stvoření, které povýšil do nejvyšší hodnosti a které obdařil podobností s prvním jsoucím, nebyl také propůjčil právo na nezávislost na Bohu. O tom v bibli najdeme zcela jasná svědectví –

Druhým klamem (δεύτερον ψεύδος³⁷³) je klást Boží spravedlnost na stejnou úroveň jako Boží milosrdenství, dávat příklady spravedlnosti i milosrdenství, což jakoby pochází z nutnosti hodnotit obojí stejným způsobem. Ovšem ani Písmo (sám Bůh) tak nemluví, ani to nepřipouští zdravý rozum. *Svědectví Pisma* je naprosto jasné – čtyři pokolení nenávidících proti tisícům milujících (Ex 20,5,6); spravedlnost je jako horstvo, věrnost se dotýká mraků a milosrdenství sahá až k nebi (Ž 36,6,7). (Patří sem Jk 2,13, kde se milosrdenství vynáší proti soudu? Sotva.)

Rozum to nepřipouští, protože milosrdenství čili dobrota je bytnostná Boží vlastnost, je to sama Boží bytnost. Spravedlnost patří k Bohu jen jako protiklad bezpráví.

Axióm: *Je nezbytné, aby Bůh byl Bohem, tj. aby byl dobrý.*

Námítka. A také spravedlivý. Odpověď. Spravedlnost není stejně bytnostnou Boží vlastností jako dobrota, protože Bůh by ji neměl, kdyby nebylo hříchu. Také ji nemá, jestliže o něm uvažujeme v jeho věčnosti, kde nemá s kým se soudit a koho trestat, kde má jen koho naplňovat blažeností – sebe sama. Kde tedy není hřích, tam nemá místo spravedlnost. Proto se objeví teprve po hříchu a s ohledem na hřích. Hřích nebyl zaveden proto, aby bylo možné ukázat spravedlnost, ale s hřichem vstoupila smrt, to znamená spravedlnost, která smrt nese s sebou. Dobrota je proto sama Boží bytnost, bez začátku i bez konce a také bez jakéhokoli zřetele k vnějšku. Spravedlnost je sice tatáž Boží dobrota, ale uražená a rozjitřená. Není tedy něčím, co působí samo o sobě a skutkům vykonaným stvořeními předchází a určuje je, nýbrž je nanejvýš doprovází nebo, ještě lépe řečeno, následuje. A proto nesmíme spravedlnost takto stavět proti milosrdenství, jako by obojí bylo stejně bytnostné, niterné a od věčnosti trvajícím.

Za druhé, nehřeší Bůh, ale hřeší člověk (jinak by byl i Bůh podroben rozsudku smrti, která je pokutou za hřích). Tedy ani neurčuje k hřešení a hřichem k smrti, protože to, co je příčinou příčiny, je také příčinou zapříčiněného.

Z toho plyne známé: *Nerodíme se jako ti, kteří již byli odsouzeni, ale jako ti, kteří budou souzeni.*

Poznámka. K výše uvedenému prvotnímu klamu. Uvedme zde jako jeden ze základních dokladů verš z bible Sk 15,16.³⁷⁴ Z něho je vidět, že Bůh ve své věčnosti neuvažuje a nerozhoduje jinak, než jak v čase ohlašuje a činí (aby panovala věčná harmonie mezi Božími ústy, srdcem a rukou). Z toho plyne, že stejně jako jsou všechna kdy pronesená Boží zaslíbení i všechny výhrůžky jen podmíněné, tak jsou podmíněná i rozhodnutí o jejich (tj. zaslíbení a výhrůžek) uskutečnění. Všechny takové výroky jsou podmíněné, například: *Jestliže bys pojedl, zemřeš. Kdo toto činí, bude žít. Kdo věří, bude spasen, kdo nevěří, bude zatracen. Budete-li se poddávat tělesnosti, zemřete. Tedy také platí: Jestliže budeš dělat to, co se spojuje s vyvolenými, budeš vyvolený, nesmíš však přitom vyvolení přisuzovat sobě, nýbrž Bohu, protože se ho nedostává tomu, kdo si je přeje nebo se o ně uchází, ale tomu, nad kým se smiluje Bůh.*

III. Písmo svaté nám uvádí jako příklad milosrdenství bez spravedlnosti anděly, kteří setrvali při Bohu, a jako příklad spravedlnosti bez milosrdenství anděly padlé. Jako příklad spravedlnosti a milosrdenství zároveň jsou uvedeni lidé, kteří padli všichni. Všem také byla nabídnuta milost, již poží-

vají ti, kteří ji přijímají, ale nebudou ji požívat ti, kteří ji odmítají. Pro její přijetí je ovšem třeba další Boží milosti, jež nás táhne ke Kristu. Tu se zase vyžaduje další víra a poslušnost. Jestliže někdo odmítne nabízenou milost nebo ji opovrhne pro svou nedůvěru a neposlušnost, bezpochyby propadá odsouzení. V odmítnutí milosti se spatřuje další provinění a setrvávání ve zlu, které je hodno potrestání věčným zavržením, protože zatímco Bůh chtěl, oni nechťeli. Znáť toto by mělo stačit. Nechť má tato znalost za následek to, že budeme s bázní a chvěním pracovat na své spáse.

[--]

III. O Boží prozřetelnosti, správkyňi duchovního světa.

1. *Bůh je všechno* (τὸ πᾶν).

Všechno totiž, co na světě je, je od Boha, skrze Boha a v Bohu. On všechno vytvořil i zachovává, vykonává všechno ve všem a vším. Proto se také o Bohu právem vypovídají opaky, je ohněm i vodou, a vypovídá se nejen něco pozitivního, ale i to, co se vymezuje pomocí nedostatku. Je například dobrý k dobrým, svatý pro svaté a nepřátelský k nepřátelům (Ž 18²⁵). V tomto smyslu lze také zcela oprávněně říci, že Bůh je zlý, tedy zlý vůči zlým. Právě proto totiž, že zlo je to, co Bůh ničí, je Boží dobrota zlá pro zlé, staví se jim na odpor a nakonec je vytrhává z kořene.

2. *Bůh dává na všem, co je jeho, podíl lidem.*

Je totiž pramenem veškerého dobra, rozlévající se na všechny strany.

3. *Bůh dává každému, kdo prosí a přijímá.* (Ž 81,11: Otevři svá ústa, naplním je; Jk 1,5; Ž 145,18.)

4. *Bůh rozdává velmi štědře,* Bůh je při udělování svých darů nanejvýš velkomyslný.

5. *Bůh své dary rozdává podle své míry, to znamená neomezeně, avšak stvoření jeho dary přijímají zase podle své míry, to je omezeně.* Svědčí o tom:

1. *Písmo.* Apoštol Jakub ve svém listě říká, že Bůh dává bez výhrad (Jk 1,5) a že od něho pochází každý dobrý dar a každé dokonalé obdarování (Jk 1,17). Také přirovnává Boha-dárce ke slunci, které se celé odevzdává, když ze sebe naplno vydává své světlo. Slunce samo v sobě přece ani nemá nic, co by vrhalo stín na jeho paprsky nebo na věci, které se jím dají osvětit. Zato však věci vzaté samy o sobě si samy stíní, pokud se od slunce jinam odvracejí nebo se obracejí do sebe (J 3,34).

2. *Rozum.* Nekonečná dobrota musí dávat na sobě podíl všem bez omezení, protože jaký je činitel, taková je i činnost. Činitel je však neomezený atd. Avšak to, co něco přijímá, přijímá vše podle míry své schopnosti přijímat.

3. *Smysly.* Slunce osvětluje, zahřívá a dává vzkličít úrodě tak, že všechno rovným dílem osvětluje a na všechno působí týmiž paprsky. A přece jsou jednotlivé věci nestejně osvětleny a zasaženy jeho působením, a to nikoli kvůli různosti působícího činitele, nýbrž kvůli různosti předmětů působení. Moře naplní všechny ponořené nádoby stejně, to znamená úplně. Nádoby však nepřijímají vodu stejně, nýbrž podle velikosti svého objemu; kdyby nějaká toho mohla pojmout více, pojala by více. Příčina nerovnosti tedy neležívá v moři, ale v nádobách. Proto také všichni lidé, kteří se stejně obrátili k Bohu, přijmou od něho stejný podíl, tj. úplnou milost, ať již zemřou brzy po obrácení, nebo ať jsou ještě dlouho naživu a slouží Bohu. Z toho plyne pochopení Kristova podobenství o denáru, který dostali jak ti, kteří na vinici přišli až k večeru, tak i ti, kteří na ní pracovali celý den (Mt 20^{7e}). Vždyť stejně tak nádoba ponořená do moře nepojme více vody, když v něm zůstane sto let, než když je tam čtvrt hodiny.

400 Pansofia

6. *Bůh nedává nic těm, kteří od něho nic nepřijímají.*

[Z toho plyne výrok: *Chťel jsem, a vy jste nechťeli. Hle, váš dům se vám ponechává pustý* (Mt 23,37⁷, podobně Pt 1,24). Proto také Mojžíš, když Izraelcům vytýká tvrdost jejich srdce, říká, že sice viděli veliké Boží skutky, ale přesto jim Bůh nedal srdce, aby chápalo, ani oči, aby viděly, atd. (Dt 29,4).]

7. *Těm, kteří od něho nic nepřijímají, nakonec všechno upírá a odebírá jim dokonce schopnost a vůli přijímat.*

Kristus přece říká: *Kdo má, tomu bude dáno, ale kdo nemá, tomu bude odňato i to, co myslí, že má* (Mt 13,12; L 8,18; viz Iz 6,10 a Ř 11,8-10).

8. Vše, co je z Boha, se rozlévá do Božích stvoření, aby to bylo všude přítomné a aby to každý toho schopný předmět zachytil tak, jak se to k němu přivrací. Například všude, kde Bůh nachází

otevřené oči, tam osvětluje;

nastražené uši, tam hovoří;

otevřená ústa, tam je naplňuje (Ž 81,11);

nástroje života, tam oživuje;

žádost o pomoc, tam pomáhá.

Kde to ovšem chybí, nedělá nic. Například tehdy, když někdo zavírá oči, odvrací uši atd. Právě proto bylo řečeno: *Z tebe je tvá zkáza*. A také: *Víra tvá tě zachránila*.⁷⁸ Bůh ani jinak nemůže jednat kvůli své nezměrné dobroti, která se všude rozlévá a neproniká pouze k tomu, co se od něho odvrací. Stejně jako stvořené slunce (obraz světla a dobra nestvořeného) osvětluje a zahřívá všechno kromě toho, co se před ním skrývá.

9. Poněvadž je Bůh *mocný*, koná vše pomocí všeho, a jestliže má nějaké stvoření nedostatky, má je díky sobě. Protože je *moudrý*, činí vše podle řádu, a vyskytne-li se jakýkoli zmatek, pochází od stvoření, avšak zmatky způsobenými stvořeními proniká jakýsi božský řád. A protože je Bůh *pouze dobrý*, činí stvořením pouze dobře, a vede-li se jim špatně, je tomu tak díky jim samým, nikoli díky jemu.

10. Proto Boha a stvoření (kdykoli zkoumáme jejich vzájemné a společné působení) musíme podělit tak, aby Bohu připadlo jeho BYTÍ, zatímco stvoření to, co samo od sebe má, tedy NICOTA. To se pak dá prokázat výroky Písma: *Chťel jsem, a vy jste nechťeli. Z tebe je tvá zkáza*. Jakmile nám však Bůh BYTÍ, MOC, VĚDĚNÍ a CHTĚNÍ dá, jsou již naše. A proto když od dárce nepřijímáme jeho dary, to znamená, když on si přeje, abychom něco byli, mohli, věděli a chtěli, ale my to nejsme, nemůžeme, nevíme a nechceme, opět je třeba provést takové rozdělení, aby Bohu připadla nevinnost a nám vina.

Poznámka. Spolupůsobení Stvořitele a stvoření (při díle spásy) je třeba na dokladech z bible vyložit tak, aby se ozřejmilo, proč se v ní používá tak protřečících si výroků. (Například se tvrdí, že člověk nic nezmůže bez Boha, a přesto se Bůh hněvá, když člověk nečiní to, co on na něm vyžaduje. A jinde se zase říká, že Bůh se na nějaké lidi hněvá, ačkoli je zároveň řečeno, že jim nedal srdce, aby chápalo (viz Besold 1,23⁷⁹).

11. *Zloba určitého stvoření není nijak na obtíž Bohu, nýbrž samotnému tomuto stvoření* (Jb 35,6-8). *Aby však zlo nemohlo příliš škodit, Bůh je ve shodě se svou mocí, moudrostí a dobrotou odvrací, zmírňuje a nakonec obrací v dobro.*

Odvrátil přece všeobecné pokažení několika způsobů.

1. Nedopustil, aby všichni andělé padli.

2. Nedopustil také, aby se lidé zřítily do zhoubné zloby tak DOBROVOLNĚ a neblaze jako padlí andělé, dokud by nepřišlo ke slovu milosrdenství.

3. Nedopustil ani, aby se přirozenost pokazila ve své podstatě. Stvoření přece trvají ve svém bytí a veškeré pokažení se týká případků věcí.

(A doposud brání tomu, aby nepropukla mnohá jednotlivá zla. Budiž mu chvála.)

Pansofia 401

Zlobu pak, kterou nezadržel, *mírní*, aby se dále nešířila. Činí tak následujícími způsoby.

1. Odrazováním a plisněním. Proto vydal Zákon.
2. Tím, že zároveň nechává působit druhé příčiny, že poskytuje dostatek příležitosti k dobru a že zabraňuje uskutečnění špatných předsevzetí. Proto ani u těch nejzkaženějších lidí nemohl zaniknout veškerý smysl pro božské, proto i zločinci uznávají platnost určitého dobra a činí je, a proto si také myslí, že Bůh jejich prostřednictvím koná své skutky. Na základě toho říká Cicero: *Bez božského vnuknutí se nikdy nikdo nestal velkým člověkem.*³⁸⁰
3. Tím, že svými tresty pronásleduje hříchy hned po jejich spáchání, nebo že svou trpělivostí s námi nás vyzývá k pokání. Neboť Bůh totiž jednotlivým hříchům přiřazuje své tresty a tím ukazuje, že to není nic jiného než jed. Nezdrženlivost pohlcuje zdraví, chťic oslabuje ducha, hněv rozežirá srdce. Konečně pak Bůh na nás sesílá tresty mimořádně. Kdyby toho všeho nebylo, hřešilo by se tisíckrát bezbožněji.

4. Konečně tím, že spolupůsobí dokonce při konání zla, *přivádí všechna zla k lepšímu cíli*, než jaký si umějí vytýčit přímo ti, kteří se tohoto zla dopouštějí. Proto se často stává, že to, co dělají špatní lidé nebo dokonce ďáblové, se připisuje Bohu, a to právě kvůli tomuto spolupůsobení (například Jób, 1. a 2. kap.; Mt 4,1).

A tak tím, že *ze zla vykřesává dobro*, získává Bůh z každého jedu lék pro svou slávu a pro spásu svých věrných. Vždyť vzhledem k tomu, že je absolutně dobrý, nedovolil by, aby vznikalo zlo, kdyby ho neuměl přeměnit v dobro. Příklady toho jsou všude nasnadě. Nejvíce vysvítá hloubka úžasné Boží moudrosti z toho, jak pád lidského rodu dovolila, a přesto pak napravila. Tak byla rozmnožena Boží sláva i lidské štěstí. Boží sláva proto, že se tak staly zjevnějšími 1. spravedlnost; 2. milosrdenství; 3. moudrost. Lidské štěstí proto, že 1. se člověk úžeji spojil s Bohem díky vtělení Božího Syna; 2. že je proto tento svazek nezměnitelný; 3. že tak člověk lépe chápe jeho dobrotu, více se z ní raduje a bude radovat až na věky. Tak člověka opak blaženosti přivedl do středu dobroty.

Z toho plyne: 1. *Žádná vůle není natolik vzdorná vůči Bohu, že by se nepodřídila jeho rozhodnutí.* Neboť Bůh i v překážkách shledává pomocné prostředky k prosazení své vůle a záměru rozšířit svou slávu a zvýšit naději na spásu těch, kteří v něho doufají. Jako příklad slouží prodej Josefa (Gn 50,20), asyrský král (Iz 10,6), Herodes a Pilát (Sk 4,27), Židé, kteří rozhánějí a právě tím rozšiřují církev (Sk 11,29), nebo Augustus, který nevědomky přispěl k uskutečnění Božího záměru (Mi 5,4; L 2,4). Vždyť stejně jako studnať jen díky své pili proud, který směřuje dolů, obrací tam, kam by sám o sobě netekl, tak také Bůh hříšné svévoli, která může kdekoli vyrazit na povrch, klade určité meze, aby neprorazila tam, kde se jí zachce, ale tam, kde se Boží moudrosti zlíbí jí to dovolit. Skvělým příkladem takového konání je Ez 21,26.27. Nebúkadnesar použil kouzelnického umění, Bůh však i to podřídí svému úmyslu.

2. *Boží prozřetelnost dokonce trpí to, co je zlé.* Kdyby to totiž netrpěla, ihned by po tom byla veta. Božská moc je tak veliká, že by na ni nepřátelé nemohli útočit, kdyby jim také sama nepostoupila sílu k boji. Ona jim ji však přenechává, protože si vzhledem k opravdovosti svých skutků nebere snadno zpět to, co předtím darovala, a protože následkem toho více vyniká pravdivost její božskosti, již se nic nemůže vyrovnat, i hloubka její moudrosti, jež i přes protiklady nakonec dospívá ke svým cílům. Avšak protože je Bůh dobrý, odstraňuje nakonec to, co je zlé, a to především dvojným způsobem: 1. zničením; 2. obrácením v dobro. Nejprve to ovšem neučiní přímo on sám, ale dovolí, aby to, co se děje, pokračovalo dále svou cestou. V po-

vaze veškerého zla totiž spočívá, že poškozuje, hubí a ničí svůj subjekt. Tak například nečtnosti jsou samy sobě trestem. Opilost život zkracuje, rozkoš vysíljuje a ctižádost přivádí k pádu. Jak bylo řečeno, zlo proměňuje Bůh v dobro, tu pro svou slávu, tu pro spásu svých vyvolených stvoření, a to jednou přímo těch, od nichž to zlo vyšlo, jednou zase jiných.

12. *Boží prozřetelnost připouští, že se v rámci dobra děje mnoho špatného, protože pokud se ve věcech vyskytne nějaká zbavenost nebo nedostatek, má svůj účel* (Augustin, O pravém náboženství, kap. 6³¹¹). Božská prozřetelnost tak používá všech možných druhů lidí i příkladů k opatrování duší a k duchovnímu vzdělávání lidí. Všechno na světě je nutnými, nezvratnými a spravedlivými zákony podrobeno svému Pánu a Bohu, takže v jeho službách působí dokonce i neuspořádanost věcí. Ona je to totiž neuspořádanost jen vnitřní nebo vzhledem k někomu, nikoli však vzhledem ke všem lidem a zvláště ne vzhledem k veškerenstvu. Neboť vše, co je, a i zbavenost, tj. zlo, je někomu k něčemu prospěšné. Například kacíři jsou prospěšní pravdě. Ne tím, že by pravdě učili, vždyť ji neznají, ale tím, že její přívrženci podněcují k jejímu hledání, nacházení a opatrování. A jestliže v přírodě všechno vzniká z opaků (jež se navzájem vyvolávají, dráždí i zmírňují), proč se divíme, že u prozřetelnosti je tomu stejně? Příklady nacházíme všude v přírodě a také v Písmu se často dovidáme, jak Bůh mírní radost svých vyvolených smutkem a smutek zase útěchou. Bylo to předznamenáno u izraelského lidu, který Bůh vyvedl z Egypta ze žaru ohně přes vody moře – ve dne je zakrýval oblakem, v noci ohněm (Ž 78³¹²). Stejně dnes uchovává Kristus světlo v temnotách i řád ve zmatku. Zachovává i změní různých náboženství, vzájemnou zášť a zápolení, aby tak jedny zkoušel pomoci druhých. Například židé dráždí křesťany a křesťané židy, evangelici papežence a vůbec všechny náboženské skupiny jedna druhou. Máme tak vzájemný prospěch jedni z druhých, dokud všichni nedospějeme k tomu nejlepšímu. Neboť pak Kristus odhalí samotné středy pravdy a všechno uvede v jednotu. A Satan bude svázán řetězem světla, aby nemohl svádět člověka.

13. *To, že Bůh skrytými radami odvrací lidi od zlého, je známo z Jóba* (Jb 33,14). A také tak činí pomocí napomenutí (v. 19). Jestliže však tomu lidé nevěnují pozornost nebo se dokonce vzpírají, Bůh je opouští (Gn 6,3), i hubí a ničí, aby se stále nemusel namáhat se zatvrzelci.

14. *Moc božské prozřetelnosti je neotřesitelná a projevuje se svými zákony, ať už se jim stvoření podrobí nebo vzepře.* Podrobí-li se, je vedeno, vzepře-li se, je vlečeno. Je to stejně, jako když někdo svou lodičku klidně řídí ke skalisku čnicimu z moře a přistává u něho na tom místě, kde je. Jestliže však k němu doplout nechce, zato si ho ale chce k sobě (přivázané na laně) přitáhnout, napadne možná toho pomatence, že to je skalisko, které je k němu přitahováno, zatímco přitahován je naopak on sám, a nakonec pozná, že byl přivlečen. Proto tedy, ó, stvoření, nečiň nic, co by odporovalo Stvořiteli! Tvá jediná spása spočívá v tom, že se podřídíš a pině odevzdáš svou vůli Bohu, aby v tobě a s tebou vykonával vše, co se mu zlíbilo, a tehdy bude konat to, co slouží ke tvé spáse. Jestliže se někdo postaví na odpor, bude odporovat marně, neboť vítězem bude Bůh a ty budeš vzat útokem a zdolán, ó tělo, ó tělesný rozum! Svět je plný křížů proto, že je plný vzdoru. Pokud zbožní lidé rozumějí tomuto tajemství kříže a podrobují se Bohu, pečují o sebe tím nejlepším způsobem, neboť ti, kteří nad sebou uznávají Boží ruku, již nelze odporovat, se pokořují, stávají se povolnými a takto se nechávají vést Boží rukou (1 Pt 5,6; Ž 119,75 a 71). Takto Bůh přemohl judského krále Menašeho, Saula, lotra na kříži atd. Pokud však bezbožníci proti Bohu bojují, nepřinese jim to nic než porážku, zkázu a zmar.

15. *Nechť ten, kdo chce užívat Boha, užívá prostředků.* Vždyť i Bůh, proto-

že jedná podle řádu, jedná pomocí řádných prostředků. A prostředky, to je Boží ruka naptažená k nám.

16. *Neužívej však prostředků bez Boha.*

V učení o prozřetelnosti se musíme držet střední cesty mezi omezeností a bezbožností. Prozřetelnost ptece musíme uznávat a obávat se, aby se chvála, jež jí náleží, nepřenašela na naši přičinlivost (Ž 127,1,2). Zároveň musíme myslet na to, že prozřetelnost nám nedává žádné podněty k zahálce, protože Bůh je díky své prozřetelnosti ve vztahu k všem takový, jaké jsou věci ve vztahu k Bohu. Pole tedy musíme obdělávat, ale déšť musíme očekávat z nebe. Požehnání je nutné očekávat z nebe, avšak obdělávat pole je nezbytné. Je třeba pracovat, ale také se modlit. Je třeba se modlit, ale také pracovat, aby práce nebyla bezvýsledná či zpupná, nebo aby zbožnost nebyla lenivá a malátná.

17. *Bůh jedná prostřednictvím opaků.*

Boží cesty jsou skryté.

Pro Boha jsou i spirálovitě stočené čáry dostatečně přímé.

Bůh nás vede oklikami k tomu, co je nám nablízku, co je s námi či v nás, to znamená, k sobě samému a k tomu, abychom ho měli u sebe a stýkali se s ním.

IV. *O skrytých Božích úradcích a soudech.*

1. Boží úradky jsou takovou propastí, jako je Bůh sám. Chtít je probádat, to je nejen pošetilost v případě lidí, ale také troufalost v případě samotných andělů. Jak my, tak oni jsme Božími sluhy, nikoli jeho senátory. Věčnost nemá jiný sněm než mystický sněm Trojice. Ačkoli v něm rokuje, volí a rozhoduje Trojice, přesto je v něm jen jediná mysl, jež rozhoduje bez opozice. Ona ani nějaké rokování nemá zapotřebí, protože její úkony nevznikají na základě úvahy. Je tedy nepochybné, že úradky, jež dostaneme ve zjevení, jsou v nebeském sněmu vyhlášeny a jsou takto vyhlášeny nikoli kvůli Bohu, nýbrž kvůli jeho pomocníkům (a jakoby vykonavatelům). Podobné je to u Daniela, s úradkem o strážných.³⁸³ A také s Achabem (1 Kr 22; viz též Jb 1).

2. O všech Božích úradcích a soudech lze neochvějně tvrdit, že všechno spravují spravedlivé a moudře, i když příčiny a následky jednotlivých soudů nám zůstávají utajeny. *Mohou nám sice být skryté, ale nemohou být nespravedlivé.*

3. Musíme být přesvědčeni o tom, že *těm, kteří milují Boha, všechno, včetně zlého, napomáhá k dobrému.* A naopak, *těm, kteří Boha nemilují, všechno, včetně dobrého, napomáhá k zlému.*

[Ať už se u nich jedná o dobra hmotná nebo tělesná, duševní nebo duchovní. Dokonce čím vznešenější jsou, tím více pak škodí.]

O čem se tedy máme poučit z Božích soudů? O spravedlnosti (Iz 26,9).

4. Své soudy nad lidmi vykonává Bůh prostřednictvím stvoření. Na pomoc si přibírá buď anděly, nebo lidi, ale i jiná stvoření.

1. *Anděly* si povolává neviditelně. Například v Egyptě, kvůli Saulovi, přimoru, jímž potrestal Davida, dále aby zničil Sancheribovo vojsko, aby srazil Heroda (Sk 12³⁸⁴), kvůli Jóbovi atd.

2. *Lidem* vydává do rukou jiné lidi. Buď soukromě, a to zase náhodou, úmyslně nebo veřejně, buď vyvoláváním válek, nebo podněcováním tyranů k rozvratu celých království atd. K tomu se také pojí to, že Bůh člověka často ponechává v područí jeho úmyslu, tj. dopouští, aby někdo činil takové věci, jimiž na sebe sama přivolává zasloužený trest nebo si ho dokonce sám vybral.

3. Bůh také užívá *jiných stvoření*, jako jsou oheň, vzduch, větry a voda, to znamená požáry, potopy, nákazy, nadměrná vedra nebo mrazy, dlouhodo-

bé lijáky či naopak sucha atd. A také šelmy, kobyličky, housenky, mšice, myši atd.

5. *Bůh dokonce připouští, aby vyvolení upadali do ohavných hříchů.*

1. Aby zahanbení nespolehali na sebe a své přednosti (do čehož snadno upadáme), ale pouze na Boží milosrdenství, a aby bezpečně věděli, že je spásí. (Bůh chce, aby žádný člověk neměl, čím by se chlubil.)

2. Aby napříště nedůvěřovali svým schopnostem, ale aby se pokorili pod mocnou Boží ruku, která by je vedla.

3. Aby byli obezřetnější, a tak zdárně prospívali ve svém úsilí o ctnosti.

6. *Bůh vede své vyvolené po úzké cestě kříže.*

1. Protože *tato cesta jako jediná může nás, jako látku, připravit k přijetí Kristovy formy.* Je tedy naprosto nutnou příčinou spásy.

2. *Je to také jediný způsob, jak uchránit ducha před novými pokaženými.* Proto nás Kristus předešel a přikázal, aby ho všichni následovali. Opačně se totiž zachovává opačným.

3. Protože *takto se nejlépe spojujeme s Bohem, když nespoleháme na sebe, ale na jeho milosrdenství a moc* (2 K 1,9). Proto Hospodin řekl Pavlovi prořícimu o zapuzení Satana: *V slabosti se projeví má síla.*

4. Protože pouze tato cesta nás uvádí na počátek blaženého života, tedy vítězoslavného života v Bohu, života, jenž je hojně naplněn Božími útěchami i přímo uprostřed utrpení (2 K 1,5). Vždyť přece jeden opak zdůrazňuje i podněcuje druhý.

5. Chválíme prozíravost lidí za to, že navozují rovnovážný stav, když mezi příliš velkou dobrou vmichávají trošičku zla. Tak například odřezáváme příliš bujně rostoucí révu, nadbytečné množství krve snižujeme puštěním žilou nebo pomocí dýní, přebytek tělesných šťáv odstraňujeme rázným pročištěním, silné víno ředíme vodou. Římané dávali svým triumfátorům za průvodce liktora³⁸⁵, kolem se ozývaly posměšky vojáků a kdosi vyvolával: *Pomni, že jsi člověk.* A Filip si přával trošku smůly. Proč se tedy divíme, když Bůh těm, jež určuje k věčné blaženosti a již je tou blažeností zkrápí, přidává i kapku horkosti? Když k Pavlovi, již se chystajícímu triumfovat, připojí Satana jako průvodce?

7. *Bůh někdy Satanovi tělesně vydává dokonce své svaté, aby je nejen pokoušel, ale i sužoval* (jak lze ukázat na Jóbovi, Pavlovi i Kristovi), aby si nikdo nepřipouštěl bezstarostnost a všichni se každodenně modlili: *Neuved' nás v pokušení.* Budiž nám prozatím útěchou to, že Bůh ďáblu nedovoluje naplnit rádit, ale že ho spíše krotí, takže ten nic bez výslovného svolení nezmůže (Jb 1³⁸⁶).

8. *Bůh i ďábel se snaží reálně si podmanit lidi, znovuzrozené i neznovuzrozené* (protože forma, která v nich přebývá, není nečinná, ale působí), ačkoli u všech a vždy se nedostavuje tentýž účinek, protože zde jde o přirozenost, která dost často zlu i dobru překáží. Vždyť i svaté brzdí jejich tělo a tělesné záležitosti a bezbožníky někdy strhne zpět lidský stud nebo jiná překážka.

Poznámka. Kristus praví: *Můj Otec působí až dosud; i já působím.* Apoštol Pavel zase říká: *Vládce tohoto světa působí v těch, kteří vzdorují Bohu* (Ef 2,2). Působí tedy vždy současně, ovšem v rozdílných lidech a rozdílně. Kristus působí v lidech chudých, pokorných, ztrápených a spoléhajících jedině na Boha. Kniže tmy působí v mocných, ctižádostivých, opojených světem a nedůvěřujících Bohu ani jeho slovu. Jak působí? Kristus všechno dělá s pokorou a v tichosti, bez povyku tohoto světa, a obrací lidi dovnitř, do středu ducha, kde vskrytu přebývá Bůh, uctivaný v Duchu a v pravdě. Kniže světa dělá vše s nádherou a hlučnou okázalostí a obrací lidi ven, k obvodu a k víru věci, kde sám také přebývá.

9. *Bůh někdy kvůli dobrým setří zlé* (jako v Gn 18,32; Ez 22,30; Iz 6,13).

Proto je spravedlivý vykopením pro bezbožníka. Pokud byl Lot v Sodomě, nebyla vyvrácena; dokud byli služebníci Hospodinovi mezi ctiteli Baalových božstev, nebyl Jehu propuštěn, což se stalo až po vyhlazení Baalových božstev. S tím také souvisí trpělivost Hospodina, kterou měl se stromem v Lukášově evangeliu³⁸⁷ po tři roky, s Izraelem na poušti čtyřicet let, s prvotním světem sto dvacet let, s Kenaánci čtyři sta let atd.

Naopak ale Bůh kvůli bezbožným uvalil tresty i na ty, kteří se neprohřešili. Například kvůli Akánovi potrestal jeho rodinu, kvůli Davidovi celé království.³⁸⁸

Bezbožníky vyhlazuje i s potomstvem (Ž 21,11). Je otázka, zda to není nespravedlivé. Odpověď. Není. Vždyť spravedlivý soudce veškerenstva nemůže být vůči nikomu nespravedlivý. Poněvadž však ví, že ti budoucí by byli takoví, že by je spravedlnost stejně potrestala, nechává takto předběžně působit zlo. I my činíme něco takového, když plejeme osení a vytrháváme škodlivé rostliny, nebo když zabíjíme včelí štěňata, protože sice ještě nezpůsobila stádům žádnou pohromu, avšak dorostla by k tomu.

10. Důkazem nanejvýš moudré Boží prozřetelnosti a dokonalé spravedlnosti je to, že tresty jsou vždy přiměřené hříchům, tak jako následek své příčiny. Trest odpovídá hříchu a tomu, co kdo páchá. Například sebeláska přechází v nenávisť vůči sobě samému, nezdrženlivost v choroby a lakota v nouzi.

11. Bůh tím, že trestá zlé skutky, zachovává zpravidla poměr trestu k zásluze, a to jak vzhledem ke kvalitě, tak i ke kvantitě. Je to zřejmé u faraóna, Adoní-bezeka, Davida, Achaba i Hamana (viz Mi 3,4). Proto také Bůh vydal nařízení Ex 21,24. I Kristus mluví v tomto smyslu (L 6,38).

12. O zatvrzení srdcí, známce spravedlivého Božího soudu, je zde třeba zaznamenat, že bible hovoří o tom, jak lidské srdce zatvrzuje:

Bůh (Ex 4,21; J 12,14); nechává lidi na pospas nečistým vášním jejich srdcí (Ř 1,24) a vydává je do moci klamu (2 Te 2,11).

Člověk sám (Ex 8,15).

Satan³⁸⁹, který oslepuje (2 K 4,4).

Riká se však také, že Bůh dovoluje lidem, aby kráčeli po svých vlastních cestách (Sk 14,16) a řídili se svým úsudkem (Ž 81,13). A také prý předem věděl, že jim faraón nedovolí odejít (Ex 3,19).

Aby to bylo všechno vzájemně slučitelné, je třeba říci, že Bůh zatvrzuje jen toho, kdo se zatvrzuje sám, a zaslepuje jen toho, kdo se odvrací od světa, takže tento Boží zákrok je pouze následným trestem za odvrácení od Boha, k němuž předtím došlo. Bohu však takovou činnost přičítáme 1. jako na všem se podílející všeobecné příčině; 2. jako tomu, kdo neklade překážky, ačkoli by díky své absolutní moci mohl; 3. jako tomu, kdo převrácenost jiných podřizuje svým cílům.

Bůh si tedy nepřije svévoli (Ž 5,5). Ona neplyne z jeho vůle. Ty, kdo svévolně jednají, trpí, ale nakonec trestá. Jako je tedy něco jiného někoho kazit, něco jiného však se zkaženým se stýkat, tak je také něco jiného hřešit a něco jiného užívat hříšníka k různým účelům a pak ho určit k záhubě.

O blaženém stavu v tomto životě i po smrti, v němž se nacházejí bohobojní čili obnovení lidé. O zániku náboženství a církve

1. O blaženosti obnoveného člověka.

Blažený život se nezakládá na mnohém. Nevyžaduje totiž tu výbavu, kterou člověku poskytuje to, co je pro svět významné a co nelze pořídit bez obrovské námahy – bohatství, pocty, vzdělání. Zato vyžaduje vyrovnaný stav ducha, jenž závisí výlučně na důvěře v Boží milosrdenství, na předsev-

zetí co nejpokorněji poslouchat Boha a na odhodláni snášet vše, co tento život přináší. Proto Kristus řekl: *Jen jednoho je třeba* (L 10³⁹⁰). A je to snadné, dodržíme-li Hospodinovo ustanovení, že jsme nebyli stvořeni proto, abychom věcem sloužili, nýbrž abychom nad nimi panovali. Ať se tedy věci nezmocňují nás, ale my jich. Přinůtíme je, aby přítomné i nepřítomné, naše i cizí posloužily nám a naší spáse. I pohané si všimli, že opravdová blaženost spočívá v tom, že člověk chová všechna svá dobra ve svém nitru a žádná vnější nepotřebuje: neznali pouze cestu k ní. Za příklad slouží Seneca, *tatní touhy přenechal bohu a spokojil se se sebou samotným a s dobrou, jež z tebe pocházejí. Které štěstí může být bohu bližší? Omez se na maličkosti, jichž se nemůžeš vzdát. My však cestu známe a máme, totiž toho, který řekl: Já jsem cesta, pravda a život.*

Musíme si však dát pozor na tři věci.

1. *Abychom nebyli bezstarostní.* Ne že bych již dosáhl cíle nebo se stal dokonalým, ale činím toto ... (Fp 3,12-14).

2. *Také se nesmíme považovat za blažené pro radosti, jichž v Bohu požíváme.* To všechno totiž musíme nechat stranou a Boha zahrnovat láskou a uctívat ho proto, protože to je Bůh, i kdyby nebyl uchystal těm, kteří ho milují, žádné nebe a bezbožníkům žádné peklo.

3. *Dbejme, abychom nehřešili ze své vůle.* Vždyť nehřešili-li ze své vůle, pak přestože hřešili, Bůh už nepočítá, smířen s námi Kristem, hříchy nám, nýbrž tomu, kdo nás svým úskokem do té převrácenosti zavlék, stále ještě nás vábí a vrhá do pokušení, když zneužívá části našeho těla a jejich prostřednictvím i jiných stvoření. Na hlavu Satana, pramene zla, padají všechny zlé skutky těch, kteří nežijí pro Satana, ale pro Krista. Ti však, kteří hřeší o své vůli, sami ponosou své hříchy.

[O radostech zbožné duše, oddané Bohu, viz hojně u Besolda, kniha 1. a 2.³⁹¹ Ačkoli ani ji se nevyhýbají útrapy a svízele, nedává se jimi vyvést z míry, ale spíše dojde pokoje. Ona přece ví, že 1. těm, kdo milují Boha, všechno napomáhá k dobrému; že 2. není nutné, aby to, co je léčivé, bylo také vždy lahodné (Besold, str. 63³⁹²)]

Tak tedy prvním druhem blaženosti zbožných (jako dobrých občanů duchovního světa) je

I. *Klid ducha.*

Musíme si o něm tedy něco povědět, abychom lépe pochopili, jak veliké je toto blaho člověka veездеjším životě, a aby se nám dostalo vroucnějšího povzbuzení k jeho hledání těmi způsoby, které nám předepsal Bůh.

Klidový stav ducha spočívá vesměs v pokoji a pokoj zase v tom, že nevystupujeme ze sebe a netoužíme po něčem, co nemáme. Takový pokoj vzniká celkem z trojho, totiž spokojí-li se člověk s Bohem, se sebou samotným a se svým údělem. S Bohem bude spokojen, jestliže si bude jist na věky jeho milostí. Se sebou bude spokojen, jakmile sama sebe přivede k harmonii, aby své potěšení měl ve svém nitru a nehledal ho jinde. Se svým údělem bude člověk spokojen, když si uvědomí, že pro svůj přítomný život nepotřebuje nic, než co je nezbytné, a že dokonce i nedostatky a úzkosti jsou bezpečnější cestou do nebe i nejučinnějším prostředkem zachování Boží nadvlády i sebevlády. Proto člověk odvede svého ducha od všech těch vnějších záležitostí k sobě samému a sebe sama pak k Bohu. Protože v něm je plnost pokoje, jsme pak opravdu v centru klidu čili blaženosti.

Ve vnějších věcech není žádný klid, a ani v nich nemůže být nic jiného než nepokoj, který slábne jen tehdy, když slábne starost o ně a touha po nich. Neboť stejně jako se oheň nehasí přidáváním polen, nýbrž jejich odebíráním, tak je to také s touhou po bohatství, poctách, vědění a rozkoši. Jde o štěstí nepokojné –

Klid křesťanů má věčné kořeny, víru, lásku a naději. Tato trojice totiž zahrnuje všechna dobra. Víra všechna dobra minulá, láska všechna přítomná a naděje všechna budoucí. Křesťan se raduje ve víře, protože ví, že Bůh byl od věčnosti jeho Otcem, že Kristus ho již dávno vykoupil, že Duch svatý ho již v matčině lůně posvětil a zapečetil pro věčný život a že všechno na světě bylo určeno a je zařízeno pro jeho spásu. Raduje se v lásce, protože zjišťuje, že mezi ním a Bohem, anděly a všemi vyvolenými stvořeními panuje vzájemná a neotřesitelná láska. Raduje se také v naději, protože ví, že až pomine marnost všech věcí, on to přečká a uváže se v dědictví nebe i země.

Některé základní rysy niterné blaženosti čili klidu.

Člověk oddaný Bohu ví několik věcí.

1. Ví, že ho řídí Bůh.

2. Ví, že Bůh mu poskytuje vhodné příležitosti.

3. Ví, že všechno dobré, co činí, v něm působí Bůh (1 K 15, 10; Ga 2,20).

A proto se také raduje, že je Božím nástrojem a že se jeho skutky líbí Bohu (protože to nejsou jeho skutky, ale vlastní skutky Boží). Je bezstarostný a pln radostného veselí očekává dar z milosti, protože ví, že Bůh završí svá dobra.

4. Ví také, že mu jsou promíjeny jeho hříchy, jež uznává a jichž sice lituje, ale nebojí se jich, protože se spoléhá na to, že Bůh mu je nezapočítá. Nezapočítá mu ty, které nečiní on sám, nýbrž tělesnost a Satan proti jeho vůli (Ř 7^{39a}).

5. Ví, že všechno mu napomáhá k dobrému. Apoštol Pavel praví: *Všechno je vaše* (1 K 3,21.22). Dodává k tomu: hřích, smrt, peklo, andělé i ďáblové jako v Ř 8,28.38.39. Důvodem je, že zbožným nutně všechno slouží k dobrému. To, co je dobré, proto, že je láká i posiluje, špatné, že jim nahání hrůzu a strach, aby se naučili s bázní a chvěním pracovat na své spásu. Zbožní lidé mají užitek i ze samého pekla i z Božího hněvu.

6. Ví konečně, že Bůh ho všude ochraňuje a Boží moc ho opatruje ke spáse (1 Pt 1^{39b}). Nelze přemoci toho, komu je Bůh štítem a sluncem (Gn 15,1; Ž 84,12; Iz 44,2^{39b}). Tak také Davida nemohl nikdo přemoci, protože Bůh vždy stál při něm; ani Samsona, pokud zůstal Božím zasvěcencem. Faraónovo vojsko nemohlo zničit izraelský lid, Jonáše nemohlo pohltit moře, tři mládence nemohl spálit plamen ohně a Daniela zahubit lví zuby atd.

7. Tak tedy takový člověk *spočine v Bohu a o ostatní se nestará, vládne nad stvořeními i nad majetkem*. Vždyť stejně jako nic není špatné a škodlivé pro Boha, není takové ani pro toho, kdo se Bohem naplněn objevuje mezi stvořeními. A protože nic není o sobě zlé, ale něco se pouze za zlé pokládá, protože se to k něčemu nehodí, člověk oddaný Bohu ví, že se mu nic nestane bez Otcovy vůle, jež je dobrá a moudrá, a pociťuje utěšený klid.

Takový tedy člověk oddaný Bohu opravdu je – klidný i uprostřed bouří. Je to jako na lodi zmítané vlnami, na níž se všechno spolu s ní rovněž zmítá, všemožně se otřásá a otáčí dokola, jedině stříška na kompasu zůstává nepohnutá, protože jí řídí nebe, kterého se jako jediného bouře netýkají. Stejně tak ten, kdo svou poslední naději upnul k nebi, když předtím všechny pozemské odmítl a nechal za sebou, stojí vzpřímen uprostřed světských zmatků.

Z toho je patrné, že je pravda, co řekl Kristus, že totiž království Boží je v nás. Nebo jak to vysvětluje Pavel: *Vždyť království Boží není v tom, co jíte a pijete, nýbrž ve spravedlnosti, pokoji a radosti z Ducha svatého* (Ř 14,17). Neboť ten, kdo miluje Boha, si svou láskou Boha přivlastnil, a kdo má Boha, má všechno, protože všechno je v Bohu. Kdo miluje Boha, má v sobě nebe, a nebe, to je naše vlast. Už je tedy ve své vlasti, už je u Otce, už je dědicem všeho, už je pánem všeho. Co mu schází? I když bezbožní oberou

zbožné o všechno, co mají, o pocty, bohatství, radosti ze života i o sám život, jak jim uškodí? Natolik ne, že jim dokonce prospějí tím, že je takto tlačí až ke skutečnému středu jejich blaženosti.

Souhrnně lze duchovní klid postihnout následujícím logickým řetězcem.

1. Ten, kdo hledá Boha a hledá ho u Boha, nachází ho.

2. Ten, kdo nachází Boha, nachází spolu s ním všechno dobro a díky němu uniká všemu zlému.

3. Ten, kdo nachází všechno dobro a uniká všemu zlému, už po ničem netouží a ničeho se už nebojí.

4. Ten, kdo po ničem netouží a ničeho se nebojí, spočívá v pokoji.

5. Ten, kdo spočívá v dokonalém pokoji, spočívá v blaženosti.

6. Zbožní lidé jsou tedy blažení, protože mají Boha.

7. Ti, kteří mají Boha, jsou chráněni před změnou k horšímu, protože u Boha (skály věčnosti) není žádné změny. A i když dojde k něčemu neblahému, takovým člověkem to neotřese, protože se podrobil Božím i přírodním zákonům.

Blažení jsou tedy jen ti, kteří se odevzdali Bohu. Na tomto světě už mají s Bohem a v Bohu ráj rozkoší a pak je čeká nebe. Naproti tomu bezbožníci zde mají ve svém nitru nepokoj, mimo sebe vřavu a na věčnosti peklo. A tak někteří s písni na rtech stoupají na Sión, zatímco jiní se s trápením noří do podsvětí.

Teprve ten, kdo se cele odevzdal Bohu, dochází míru a spolehlivě patří sobě samému, když ví, že patří tomu, jenž je svrchovaným dobrem, svrchovanou moudrostí a svrchovanou mocí. Podřizuje se tedy bezvýhradně Boží vládě a následuje beze strachu svého Boha všude, kam ho vede, dokonce i do údolí smrti, protože ví, že Hospodin je s ním. A poněvadž je všude se svým Pánem, věří, že u svého Boha a s ním je všude doma, a proto se také raduje.

Jenom ten je moudrý, komu je dáno poznat nejprve přírodu a člověka, střed přírody, a pak také základ, pramen a hlavní vzor toho obojího, to je Boha.

Jenom ten je bohatý, kdo má Boha, Šaddaj (Gn 17^{39c}).

Jenom ten je blažený, kdo se z tohoto nejvyššího dobra těší.

Jenom ten je šťastný, od jehož úmyslu se Bůh neoddáli (Ž 30).

Jenom ten je bezpečný a nemá proč se bát, komu je Bůh štítem a sluncem (Gn 15,1).

Těm, kteří jsou vírou zakořeněni v Bohu a láskou i naději se k němu přimkli, neschází nic kromě radostného očekávání ještě opravdovějšího života a přechodu do něho po smrti. V tomto smyslu blahopřál apoštol Pavel svým Korinťanům (1 K 1,4–6).

Axiómy.

1. Boží prozřetelnost vidí více než lidská rozumnost.

2. Boží záměr trvá, lidské se rozplývají.

3. Kdo své záměry podřídil Božím, je rozumný a nepřemožitelný.

4. Komu Bůh zjevuje svou vůli, je blažený, jestliže ji činí.

5. Kdo své základy vybudoval na Bohu, stojí na pevné skále a je nedobytný.

6. Kdo je Božím vojákem, má jisté vítězství, protože jeho vrchní velitel nemůže prohrát svou při.

Jak se má taková blaženost, mír a klid ducha opatrovat? Odpověď: Svrchovanou pokorou – –

Vždyť přece kvůli odpuštění hříchů se každý věrný k tobě modlí (Ž 32,6).

Kdo se tedy takto nemodlí, není věrný. Jak se však má modlit ten, kdo hřích nerozpozná? Ať tedy každý věrný pokorně a upřímně z hloubi svého

svědomí (nejen za jiné, ale i za sebe) každý den říká: *Odpusť nám*... Když někdo tekne, že je bez viny, je buď pyšný, nebo hloupý, jak praví Cyprián.¹⁹⁹

Jestliže to neučiníš (aby ses pokoušel pod mocnou Boží rukou), Bůh tě buď zapudí, nebo tě vyžene z toho postavení, v němž ses zalíbil sobě samému, aby ses naučil pokořovat se, jak to udělal Petrovi – A tehdy se s pláčem přesvědčíš, že nejsi ničím jiným než sebou samým a svou slabostí. Často se stává, že jsme zbavováni stavu klidu, protože vzhledem k tomu, že jsme opravdu kolísaví ve svém dobrém předsevzetí, snadno se pak od něho uchylujeme a sami tak pobuňujeme své svědomí, nebo když v něm zase trochu déle setrváváme, zalíbíme se sobě samým, a tu nás hned Bůh opět srazí, abychom se naučili pokořovat se. Stejně tak nenastane plný klid duše ještě v tomto životě tam, kde se odehrává zápas mezi sebezalíbením a odporem vůči sobě samému.

II. O výsadách svatých neboli věrných.

Kromě blaženosti a klidu se věrní těší v pozemském životě ještě dalším výsadám, mezi něž patří, že 1. *nepodléhají zákonům světa* a jsou vyňati z vlivu nebeské oblohy (protože spadají pod silnější vliv Ducha Božího a samu oblohu již mají pod svými nohama); 2. *spolu s Kristem mají vládu* nad tělesností, světem a Satanem; 3. *k nebeskému Otci mají ten nejbližší přístup.*

[---]

O postavení zbožných bezprostředně po smrti a o zániku náboženství a církve.

Zařadíme na toto místo úvahu o postavení duší po smrti, protože tento stav lidí, kteří se vystěhovali ze svého těla, je jistě něco uprostřed mezi tímto přítomným a budoucím věčným životem. Zatímco v oněch dvou případech bude žít celý člověk, v tomto mezistupni žije pouze duše, tělo však podleho zkáze a vrátilo se ke svým prvopočátkům (Kaz 12,7).

Seneca říká, že člověk je pro poznání nesmrtelného příliš smrtelný (kn. O blaženém životě, kap. 32¹⁹⁹). Jistě, kdyby se ho měl dobrat vlastním důvtipem. My ale chválíme Boha, jenž nám také zjevil následující.

1. *Že lidské duše žijí mimo tělo.*
2. *Kde žijí.*
3. *Vědí o sobě, tj. provádějí úkony, na něž si zvykly ve smyslově vnímatelném těle, nebo jen odpočívají a jakoby spí?*
4. *Mohou konat nějaké dobro nebo zlo?*
5. *Je už tento jejich stav nezměnitelný?*

Nechybějí důvody pro obě skupiny odpovědí. Kladně by odpovídali ortodoxní, záporně katolíci. Také pansofie podává tři důkazy. A to:

1. *Všechny krajnosti mají mezi sebou svůj střed.* Tedy i čas a věčnost. Střed mezi nimi tvoří věk. Jestliže tomu tak není, pak to bude střed nejen se zřetelem k trvání, ale i se zřetelem ke stavu, neboť v čase se všechno ke všemu vztahuje nerozlišeně a ve věčnosti se všechno ke všemu vztahuje neměnně. Tedy –

2. *Konec podle Pisma nastane tehdy, až Kristus odevzdá království Bohu a Otci a sám se mu také podřídí, to znamená posledního dne (1 K 15⁴⁰⁰), až se všechno upne k věčnosti.* Dokud k tomu nedojde, konec ještě nenastane.

3. *Některé výroky Pisma ukazují na to, že i na konci bude nějaké uspořádání.* Naznačuje to i výrok: *Svažte mu nohy a ruce (Mt 22,13).* Musíme jej totiž chápat tak, že mluví až o posledním dnu.

[---]

O zániku církve.

Co se však stane s církví? Odpověď. Až bude počet vyvolených úplný, zastaví Bůh koloběh lidských pokolení i všech věcí, které tu jsou pro člověka, a zavede jiný život, v němž budou lidé takoví, jací vzniknou z přítomného utváření. O tom viz následující knihu.

Zaměstnáváme se otázkou: *Nastane to brzy?* To sice zůstává utajeno, ale bylo to naznačeno, aby to nebylo v obecných rysech neznámo. Skryt je totiž den a hodina, či spíše den a rok, ne však dějinné období, protože není skryto, jak má postupovat jeho naplnění podle důležitých dějinných událostí.

[Zde ať jsou odhaleny ony doposud očekávané události – obrácení židů – plnost národů – poslední světlo.]

V které době to nastane? Vyskytují se dohady o šesti tisících dni zápasící církve a o sedmém tisíci soboty nebo svatby Beránkovy –

Poznámka. O církvi je nutné uvažovat jako o jediné osobě, Kristově nevěstě, od jejího zrození až do konce. K jejímu narození došlo v Adamovi, dětství prožila za praotců, mladý věk za proroků (Ez 16) a dospělý v době Kristově (2 K 11,2). Nyní slavíme její svatbu a pak bude přenesena přes nebeský práh k věčnému soužití.

[Na tomto místě by bylo třeba synkriticky popsat svatební slavnost. Předvěti bude vzato z lidského obyčejí, závěti zase z předpovědi proroků.]

K témuž divadlu se také bude vztahovat nauka o zániku světa, zmrtvýchvstání a soudu, jež Písmo souhrnně nazývá znovuzrozením. *Tento svět je podobný vajíčku, jehož žloutek představuje zemi, bílek prostor nad ní a skořápka vody nad nebem.* To všechno obklopuje, živi a hýčká Boží všemohoucnost. Zde se uskutečňuje plození Božích dětí, ovšem vskrytu, dokud nepřijde čas, kdy praskne skořápka, všechno se promění a vyklube se nové stvoření – Boží synové zrození do světla věčnosti. Na něm se objeví i zvrhlé nestvůry a budou uvrženy do venkovní tmy. A zároveň Kristus, až odvede domů ztracené ovečky, ač jsou to všechno hříšníci, předá vládu Bohu a Otci.

Axióm o budoucím vzkříšení.⁴⁰¹

Ze semene vyrosté jen to, co v něm je, i kdybys smíchal semena různého druhu a zasypal je zemí a pískem a zalil sněhem a vodou. Tak také ze zemřelého, pohřbeného, ztellelého nebo kdovíjak porušeného lidského těla nemůže vzejít nic jiného než lidské tělo, stejně, jako bývalo, stejného člověka, jakému patřovalo, a takového rázu, jakého byl duch, který v něm přebýval. To znamená, že těla svatých lidí budou oslavená (díky Kristovu duchu, který v nich přebýval) a bezbožných lidí zatracená (kvůli zatracenému duchu, který v nich přebýval).

O užití světa duchovního.

K čemu je nám prospěšný:

1. *K úplnému dovršení naší moudrosti,* abychom se konečně mohli naplno radovat ve světě.

Viz Sabundovo Oko víry, zásada 271, 1–4.⁴⁰²

2. *K ověření pravdivosti křesťanského náboženství,* které jako jediné dává plně nahlédnout do tajemství spásy.

Viz Sabunde, zásada 206.7.8 a 271, § 4,5.

3. *Slouží nám nejen k ověření pravdivosti křesťanského náboženství, ale i ke smíření a osvobození od povyku vzájemných námitek a učených sporů.* Už se přece ukázalo, že námitky pocházejí z jednotlivých názorových odstínů. Až však budou všechna filozofická tvrzení tak obecná a všem společná, jako je Bůh, každý získá znalost toho, co mu náleží, nebude-li chtít popřít plnost Boží milosti a milosrdenství.

4. *Dále slouží k vedení nebeského života již zde na zemi.*

Viz Sabunde, zásada 274–280 a také 320. O prostředcích k tomu, jak na tomto světě ochránit, a o svátostech zásada 231–232.

A tak jsme poznali duchovní svět, to znamená vzájemné vztahy duchů stvořených a Ducha nestvořeného, jaké v tomto životě panují mezi Bohem a zbožnými lidmi. To podle jeho záměru není nic jiného než cesta, která lidí převádí ze země do nebe, ze smrti do života a z časnosti do věčnosti, a tam se už také ubírá naše zkoumání.

Náboženství a zbožnost:

1. stejně jako pocházejí od Boha jako od svého nejsvětějšího předmětu;
2. jsou Bohem uchovávány (žijí se neustálou službou Bohu);
3. tak se také musejí vztáhnout zpět k Bohu, to je s tím nejčistším úmyslem se Bohu zalíbit, ne však s nějakým pochybným cílem, pro vnější výhody, a to ani s ohledem k Bohu, ani k lidem.

Se zřetelem k člověku spočívá užití světa duchovního v tom, že člověku oddanému duchovnímu životu umožňuje I. svatě žít; II. blaženě zemřít; III. věčně se těšit z Boha, svého nejvyššího dobra.

Kdo dospěl až sem a dosáhl této mety moudrosti, musí si představit nejvyššího kněze bohoslužby podle Levitiků, oděného do mystického, na všech stranách zvučícího šatu a nesoucího před sebou nade všechno se třpytící jméno Boží.

Stručné shrnutí všeho, co bylo probráno, a přechod ke světu věčnému.

Bůh má svůj původ v sobě samém a v něm se nachází vše, nepotřebuje nic mimo sebe; jeho potřebuje všechno. Aby všechno vytvořil, vydal se ze sebe a nadále se ze sebe vydává, aby vše zachoval a dal všemu trvání, jestliže všechny věci nevznikají jeho přímým působením, ale jedny působením druhých, což nazýváme přírodou.

Příroda je zase součástí všeho, co může existovat a co je vměstnané do jednotlivých jsouců (τό τι⁴⁰³). Snaží se tedy udržet a uchovat sebe samu. Avšak nemůže to činit ze sebe samé, protože nemá svůj původ v sobě samé, nýbrž musí užívat prostřednictví toho, z čeho pochází a z čeho se skládá.

Příroda se kvůli sebezáchově chápe toho, uprostřed čeho se nachází a z čeho se skládá, zmocní se toho a zpracuje to, a proto, aby z nedbalosti nezničila samu sebe, raději ničí jiné věci kolem sebe a obrací je do sebe. To je nepřetržitá činnost celé přírody i každého přírodního jsoucná.

Đábel však (i každá zvrácená povaha) ničí jiné, aniž to nezbytně potřebuje, aby se nad svou potřebu nasytil a pozdvihl se nade všechno, až k Bohu, zdroji všeho, kdyby mohl. Vždyť dokonce přemlouvá Boha, aby drancoval a obohatil đábla svou kořistí.

Naproti tomu Kristus, jenž vznikl z Boha tak jako všechno, zničil sama sebe, aby obnovil to, co bylo odňato Bohu i pospolitosti věcí, a vše, co bylo jeho, vynaložil na slávu Boží a spásu zatracenců. A Bůh, protože je nekonečnou dobrotou, přijal toto obnovení a přikázal vrátit i ostatním všechno, co jim đábel odebral, a Krista naplnil novou nekonečností, aby z jeho plnosti nekonečně plynulo všechno pro všechny. A Kristus nakonec zničí ničitele přirozenosti a milosti a znovu zavede řád veškerenstva čili věčnou spravedlnost, aby Bůh byl všechno ve všem. Výklad o tom nyní následuje.

PANSOFIA – SVĚT DUCHOVNÍ – KOMENTÁŘ

Titul – *Svět duchovní – Mundus spiritualis* – patří do tří světů Komenského Pansofie (Svět lidské dovednosti, Svět mravní, Svět duchovní), které vznikly lidskou činností. Řeší vztah člověka a Boha a současné vztah věřícího a církevního společenství.

¹ V křesťanské teologii byl člověk definován jako obraz Boží především proto, že měl stejně jako Bůh rozum a vůli. Od Boha se však lišil tím, že jeho rozum nebyl neomezený a nekonečný, ale omezený a konečný. Stejně tomu tak bylo i s vůlí.

² V duchu křesťanského novoplatonismu považoval Komenský lidského ducha za jiskru božství v lidském těle. Lidský duch byl proto nejvyšší a nejbožštější částí člověka.

³ V křesťanské teologii byl anděl definován jako inteligence nebo čistá racionální forma bez těla. Byl tedy bytostí duchovní a nehmotnou, která však může ovlivňovat pochody v hmotném světě (srov. Svět andělský, sv. I, s. 369–394).

⁴ Ex 3,5.

⁵ V křesťanském novoplatonismu je postupně stále častěji považována za hlavní vlastnost Boží nekonečnost. Mikuláš Kusánský nakonec ztotožňuje božskost a nekonečnost (*Deus sive infinitas*). Touto tradicí je ovlivněn ve svém výkladu Boha i Komenský.

⁶ Toto místo je dalším potvrzením, že Komenský byl stoupencem tychonovského obrazu vesmíru. Koncepce Tycho Brahe (1546–1601) byla kompromisem mezi geocentrickou soustavou Ptolemaiovou a heliocentrickou soustavou Kopernikovou.

⁷ Podstatnou součástí křesťanské teologie byla nauka o Ježíši Kristu jako prostředníku mezi člověkem a Bohem. Základem křesťanského vyznání viry (již od prvního všeobecného koncilu v Níkaii roku 325) je nauka o trojjediném Bohu (Bůh Otec, Bůh Syn, Duch svatý). Ježíš Kristus byl vtělením druhé božské osoby v člověku, proto se v křesťanské teologii používá termín bohočlověk (tj. Ježíš). Tímto vtělením je Kristus prostředníkem mezi Bohem a člověkem (srov. dále IV, s. 299nn).

⁸ V originále není titul kap. VII. uveden, pouze na okraji je marginalie NB – snad upozornění pro pozdější doplnění. Titul byl doplněn podle názvu VII. kap. v textu.

⁹ Pojem *soustava (systema)* patří k řadě „strukturních“ pojmů, které Komenský začínal používat v posledním období své tvorby, především v *Poradě* a ve spise *Jana rerum*. Termín *systema* používali ve svých kosmologických úvahách stoikové speciálně pro dobovou muziku (nauka o hudební harmonii a harmonii vůbec; aplikoval ji Říman Martianus Capella v 1. pol. 5. století). Od 14. století je termín používán k označení astronomických soustav a od 15. století se objevuje v teologii k označení dobře uspořádaného teologického výkladu (Melanchthon). Evangelickými teology je posléze přenesen do filozofie, například u herborského profesora Bartolomea Keckermanna (srov. P. Floss: Úvod do problematiky Komenského filozofie. SCeH 15, 1985, č. 29, Sborník, s. 97–111). Komenský v *Lexicon pans.*, sl. 1234, v hesle *Systema* vykládá tento pojem jako dílo (dílo přírody nebo dílo lidské) složené z jistých částí, v němž souvisí, je spojeno vše se vším.

¹⁰ Srov. Sabunde: *Theologia naturalis*, s. 72n. V 83. kapitole Sabunde popisuje stvoření člověka, který je součástí duchovního světa. Předpokladem pro duchovní svět je poznání člověka jako takového, poznání jeho duše, které by nás mělo dovést k poznání nejvyšší dokonalosti, vrcholu duchovního světa, k Bohu. (O Sabundovi srov. pozn. 587 ke Světu materiálnímu.)

¹¹ Tento výrok je dalším dokladem „strukturního“ myšlení Komenského. Každý celek je souhrn částí, ale není převeditelný na pouhý součet těchto částí. Přistoupí-li k starému souhrnu prvků, které tvoří celek, prvek nový, vzniká nový celek, nová jednota (*unitas nova*); srov. Svět materiální X, sv. I, s. 531. Toto pojetí vztahu částí a celku je základem Komenského nauky o rozvoji přírody (*explicatio naturae*) a souvisí s predevolucionistickými teoriemi (srov. P. Floss: Příroda, člověk a společnost v díle Jana Amose Komenského. Přerov 1970, s. 14nn).

¹² Podle aristotelské a později stoické filozofie mají všechny věci určitou přirozenost. Jestliže bytost žije podle své přirozenosti, žije dobře. Vše přirozené je tedy i dobré. Křesťanská filozofie tuto koncepci akceptovala s tím, že lidská přirozenost byla prvotním hříchem v ráji pokřivená, a má proto sklon ke zlému. Aby byla k dobru opět navracena, je nutný nadpřirozený zásah, kterým je milost Boží. Křesťanská víra má lidskou přirozenost posilovat na cestě k dobru, jehož nejvyšší formou je dobro absolutní, tj. Bůh. Nadpřirozeným přispěním Božím může pak

člověk svou původní přirozenost překročit a získat i podíl na přirozenosti vyšších bytostí, tj. andělů a Boha (jak také Komenský poznamenává).

¹³ V originále λόγος; srov. J 1,1-5,9.

¹⁴ Vytaz *temná, mrtvá přirozenost* (rozumí se přirozenost látky) je nezbytně interpretovat v duchu aristotelsko-scholastické nauky o látce (řecky *hylé*, latinsky *matéria*), v níž byl Komenský vyškolen za svých studií v Herbornu a které se svým způsobem držel po celý život. Podle této nauky je látka jen čistou možností (potencí) existence a sama o sobě je něčím nehybným a neurčitým (temným). Smysly vnímatelné věci a bytosti dostávají svou určitost, tedy svou strukturu i pohyb a život od nehmotných forem (řecky *eidos*, latinsky *forma*).

¹⁵ Tato triáda – stav ustavení (*status institutus*), stav opuštění (*status destitutus*), stav obnovení (*status restitutus*) – je jednou ze základních triád Komenského. Je reinterpretací biblického učení o pádu a vykoupení v duchu novoplatonského emanatismu. Někteří autoři v ní shledávají anticipaci hegelovské triády teze, antiteze, syntese. (O triadické struktuře Komenského myšlení srov. např. A. Doležel: Komenský a obecná pojmová soustava v zrcadle teorie architektury. SCeH 3, 1973, č. 6, s. 73-100; K. Floss: Triády v myšlení a v tvorbě. SCeH 13, 1983, č. 26, Sborník, s. 59-67.)

¹⁶ Podle křesťanské nauky byl člověk v ráji nesmrtelný. Degenerace, nemoc a smrt jsou tresty za jeho hřích spáchaný v ráji.

¹⁷ Mnohé soudobé události považoval Komenský jen za opakování příběhů biblických, a proto v bibli viděl také klíč k výkladu událostí, které prožíval.

¹⁸ V originále αυτολέξει (autolexei) = vlastním čtením.

¹⁹ Volně podle 2 K 11: 12.

²⁰ Rozum považoval Komenský za konstitutivní prvek lidské přirozenosti (ač jej ovšem podřizoval víře). V hesle *Homo* v *Lexicon pans.*, sl. 1008, Komenský tvrdí, že člověka konstituují tři složky: animalita (kterou má společnou se zvířaty), racionalita a z ní vyplývající důstojnost. Poslední dvě složky má člověk společně s anděly. Racionalita (*rationalitas*) předurčuje člověka k vládě (*dominium*) nad veškerým ostatním stvořeným tvorstvem.

²¹ Augustinus: *De vera religione*, kap. VII (Migne PL 34,128).

²² Mt 16,17.

²³ Augustinus: *Liber de agone christiano*, kap. XIII (Migne PL 40,299).

²⁴ Citát se nepodařilo určit.

²⁵ Podle Vulgáty a Kralické bible Júd 8,11, v ekumenickém překladu 8,12 v odlišném znění.

²⁶ Srov. Augustinus: *De utilitate credendi*, kap. VI (Migne PL 42,74).

²⁷ Srov. Augustinus: *Sermo XLIV*, kap. VI (Migne PL 38,257n).

²⁸ Koncem středověku a začátkem renesance se objevuje myšlenka, že nevzdělaný a prostý člověk může být schopen hlubších úvah než člověk vzdělaný ve scholastické teologii a filozofii. Tak například nositelem hlubokých a nových filozofických myšlenek je v Cusanových dialozích *idiota* (tedy nevzdělaný, svým způsobem hloupý člověk). Komenský má zde na mysli zřejmě tento druh hlouposti.

²⁹ Dualistickou koncepcí látky a duše a s ní související teorií vozu a vozataje rozpracovává Platón, a to především v dialogu *Faidros* (srov. např. VI. Groh, F. Novotný: *Řeční filosofové a mystici*. Praha 1947, s. 63).

³⁰ Komenský považoval atom za nejmenší částici hmoty, získanou jejím dělením. Jeho kosmologie však nebyla atomistická, představu o atomech jako nejmenších částicích hmoty využíval jen k některým přírodovědeckým výkladům.

³¹ V originále řecky τό πρεπόν.

³² Iz 25,6.

³³ Víra, láska a naděje byly považovány za ctnosti nadpřirozené, dané člověku milostí Boží, a měly posilovat mj. i ctnosti přirozené, za které byly v duchu aristotelské etiky považovány rozumnost, statečnost, uměřenost a spravedlnost. Tyto čtyři ctnosti vyplývaly z lidské přirozenosti, byly však oslabeny dědičným hříchem.

³⁴ *Theodidaktos* – z řeckého *theos* = bůh, *didaktos* = vyučitel, vyučený, poučený; ten, koho vyučil sám Bůh.

³⁵ *Úden ater grafés*.

³⁶ *To pán* = vše, všechno; veškerenstvo, souhrn všeho jsoucího.

³⁷ Komenský odkazuje na příklad Kristův, který nejen učil, ale i konal.

³⁸ L 10,42.

³⁹ 1 K 13,12.

⁴⁰ Srov. Ivo Parisinus: *Ius naturale rebus creatis a Deo constitutum*. Parisiis 1658, s. 346.

⁴¹ Vyloučení nebo radikální omezení záruk je důkazem imanentistického pojetí skutečnosti, která se po stupních rozvíjí z vnitřních sil ke stále větší dokonalosti.

⁴² Koncepce tří stavů (stav neporušenosti, stav pádu, stav milosti) se objevuje již na počátku křesťanství u apoštola Pavla z Tarsu, zejména v Listě Rimanům.

⁴³ Myšlenka o následování Krista byla podstatou křesťanské etiky. O metodách následování Krista bylo napsáno mnoho spisů, například velmi známý a rozšířený spis Tomáše Kempenského (Thomas de Kempis) *De imitatione Christi* (O následování Krista).

⁴⁴ 2 Pa 12,5.

⁴⁵ Jk 4,7.

⁴⁶ V originále Ž 18,26,29.

⁴⁷ Jacobus Brocardus: *Mystica et prophetica libri Geneseos interpretatio*. Breae 1585, s. 140. Brocard zde hovoří především o milosti Boží, o vůli, o rozporu vůle člověka a vůle Boha. „Jestliže je tedy Bůh náš Otec, proč jej nenásledujeme a neakceptujeme jeho vůli? Proč se neosvobodíme od svého dědictví?“, táže se Brocard. Klade si otázku, zda existuje rozdíl mezi otcem pozemským a Otcem nebeským. Domnívá se, že na rozdíl od pozemského otce se nebeský Otec realizuje v mnohých synech prostřednictvím svého oživujícího ducha, do všech záměrů a činů vkládá dobro; v něm je věčný život. Bůh je podle Brocarda (totéž i u Komenského) všemocný, spravedlivý a dobrotivý. Člověk poznal svobodu, kterou mu dal Bůh. Brocard tvrdí, že Bůh dal svobodu člověku nejen proto, aby člověk poznal opravdovost toho, co Bůh činí v člověku, ale také proto, aby člověk sám byl samostatný, pokud v něm zrovna Bůh nepůsobí, a také proto, aby se člověk mohl učit, odkud má žádat dobro. Člověk by měl žádat vždy dobro, a to od Boha, a vyžadovat je prosbami. Člověk poznal svobodu a provinil se na ni a stále se provinuje. Dále se Brocard zmiňuje o duchu, kterého dal lidem opět Bůh. Bůh chtěl, aby duch lidí následoval jeho ducha. Brocard připouští, že se člověk může snažit poznat dobro a zlo sám, nesmí však tvrdit, že má stejné schopnosti jako Bůh a stavět se na jeho místo, nesmí popírat křesťanskou ideu rovnosti všech lidí, žádat království, vládu a principát násilím a úplným vyhlazením lidí. Dodává, že se to již mnohokrát v dějinách stalo. Prvopočátek byl obsažen v činu Kainově. Pro tuto lidskou neukázněnost Bůh stanovil tresty.

⁴⁸ Všechny výše uvedené výroky z bible se dovolávají lásky k Bohu, víry v něho; potvrzují tak smlouvu Boha a Otce věřících, která je založena na třech projevech úcty k Bohu (viz výše). Tyto tři výroky odpovídají třem nejvyšším ctnostem – ctnostem nadpřirozeným, jimiž jsou víra, naděje a láska.

⁴⁹ Komenský se odvolává na Sabundův spis *Theologia naturalis*. Autorův výrok odpovídá významu kap. 67-80 tohoto spisu.

⁵⁰ Komenského výrok, že všechno je obsaženo ve všem, se váže k teorii mikrokosmu a makrokosmu, kterou rozpracoval již Anaxagorás, Empedoklés a Démokritos. Tvořivě rozvíjeni byli tito autoři až v renesanci. Anaxagorás v Cusanově nauce o kontrakci, Empedoklés v renesanční nauce o makrokosmu a mikrokosmu, Démokritos v renesančním zájmu o atomismus. V renesanci je akcentováno postavení mikrokosmu (člověka). Pro Paracelsa, F. M. van Helmonta, G. Bruna je člověk nejkoncentrovanějším „výtažkem“ světa, kvintesencí všech podstat a sil vesmíru. G. W. Leibniz označoval člověka také za „koncentraci“ univerza. V návaznosti na renesanční koncepci intelektu jako zrcadla všehomíra nazval rozum „zrcadlem majícím vědomí“. Renesance učinila člověka středem kosmu. Mysl se nemůže stát *res cogitans* odtrženou od těla a stojící proti ostatním věcem. U Descarta otevírá pochybování cestu k existenci. V renesanční koncepci mikrokosmu – makrokosmu otevírá existence (člověk) cestu ke světu, o jehož realnosti Cartesius na počátku svých úvah pochybuje.

⁵¹ Komenský považoval trojku a sedmičku (sedm stavů, sedm stupňů zbožnosti atd.)

za dokonalá čísla. Sedmička byla posvátným číslem už v Babylónii, odkud její uctívání pravděpodobně převzali i Izraelité. Komenský příkládá těmto číslům význam zřejmě jednak pod vlivem židovské kabaly a jednak pythagorejské číselné filosofie, která byla v renesanci opět obnovena.

⁵² Každému stupni blaženosti u Komenského odpovídá jeden výrok z bible – Mt 5,3–10: *Blaze chudým v duchu, neboť jejich je království nebeské. Blaze těm, kdo pláčou, neboť oni budou potěšeni...*

⁵³ Ž 119,136: *Proudem se mi řinou slzy z očí, že se nedodržuje Tvůj zákon.*

⁵⁴ Mt 7,8: *Neboť každý, kdo prosí, dostává, a kdo hledá, nalézá, a kdo tluče, tomu bude otevřeno.*

⁵⁵ Mt 10,39: *Kdo nalezne svůj život, ztratí jej; kdo ztratí svůj život pro mne, nalezne jej.*

⁵⁶ V této formulaci se patrně projevuje kalvinismus. Otázka, zda je nám Bůh nakloněn či není, byla základním problémem kalvinsky věřícího občana. Komenský však cele nepřijímal Kalvinovu ani Lutherovu nauku o lidské svobodě a o milosti Boží. Podle Komenského Luther a Kalvín neuznávají lidskou svobodě a o milosti a přehlížejí svobodu lidské vůle, kterou Komenský považuje za specifický znak člověka, kterým se nejvýrazněji liší od zvířat.

⁵⁷ Př 16,4.

⁵⁸ Gn 18,17nn.

⁵⁹ Jon 3,4.

⁶⁰ Ř 8,28.

⁶¹ Termín *odloučení od středu* se objevuje již v raném Komenského spisu *Centrum*. Bůh je nehybným středem, kolem něhož se otáčí kruh světa. Čím blíže je člověk ke středu tohoto kruhu (tj. k Bohu), tím méně je v pohybu, a tedy ve změně a neklidu, čím více se blíží k obvodu tohoto kruhu, tím více je v neklidu, zmatku a kolotání.

⁶² Podle bible se vzepřela část Bohem stvořených, vznešených duchů, tj. andělů, proti Bohu, který vzpoudu potlačil a neposlušné anděly svrhl z nebes do hlubin země, tj. do pekel. Tak vznikli ďáblové, což jsou padlí andělé. Slovo ďábel pochází z řeckého *diabolos*, tj. překážec, čili bytost, která narušuje spojení mezi Bohem a jeho stvořením.

⁶³ Gn 2,19,20.

⁶⁴ Gn 2,23.

⁶⁵ V originále *ἄτρεπτον*.

⁶⁶ Sv. 1, s. 84–96.

⁶⁷ V 17. století však nemůžeme mluvit o ateismu v moderním smyslu slova. Za ateismus byla často považována každá odchylka od pravověrného křesťanství, proto se například věřící z různých křesťanských denominací navzájem obviňovali z ateismu.

⁶⁸ U Komenského podle Kralické bible. V ekumenickém překladu: *Je to tvá zkáza, Izraeli, že jsi proti mně, proti své pomoci.*

⁶⁹ Augustinus: *De duabus animabus contra Manichaeos*, kap. VIII (Migne PL 42, 101–102).

⁷⁰ Plato: *Euthyphron* 11C; česky: *Euthyfron*. In: *Euthyfron. Obrana Sokrata*. Kri-ton. Praha 1934, s. 26.

⁷¹ Ř 11,29.

⁷² Tento názor je shrnut v Augustinově myšlence o šťastné vině ve smyslu, že kdybychom nezhřešili, nepřišel by Vykupitel.

⁷³ Ř 5,19.

⁷⁴ Ř 11,36.

⁷⁵ Např. Ž 82,6.

⁷⁶ Tyto charakteristiky antických filozofů vznikly v pozdním středověku. Komenský je mohl přejmout například ze spisu J. V. Andreae *Peregrini in patria errores* (srov. *Via lucis* III,9; *Labyrint* XI; v *Poradě Panegersia* VII,25, sv. 1, s. 100).

⁷⁷ Srov. *Vulgáta* Ž 35,4, Kralická bible 36,4; ekumenický překlad Ž 36,4 má jiné znění.

⁷⁸ Besold: *Axiomata* II, s. 138,8.

⁷⁹ Příčinami zkracování lidského věku a degenerací člověka, který kdysi žil mnohem déle, se Komenský zabývá ve svých kázáních (*Kázání o tajemstvích*, s. 43–312).

⁸⁰ Jde o spis španělského lékaře a filozofa ze 16. století Juana de Dios Huarte *Scrutinium ingeniorum pro iis, qui excellere cupiunt* (Jenae 1663). Na s. 117 autor medituje o rozdílu těla a duše. Části (*membra*) těla jsou zatíženy hříchem. Duše žádá smíření a prosí Boha o odpustění. Komenský parafrázuje citované místo z Huarta jen velmi volně. Huarte charakterizuje vztah duše a těla, sklon ke zlu a k dobru větou: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* (Duch je sice odhodlaný, tělo je však nespolehlivé).

⁸¹ Ovidius: *Metamorphoses* 7,20; česky: *Proměny*. Praha 1974, s. 184.

⁸² Ř 7,23.

⁸³ Nauka o tělesných šťávách vycházela z humorální teorie rozpracované již starořeckým lékařem Hippokratem a autoritou středověkého lékařství Galénem. Podle humorální teorie naplňují tělo čtyři šťávy (*humores*): krev, žlutá žluč, černá žluč, hlen. Převaha jedné z těchto šťáv určuje i mentální sklon a stává se materiálním předpokladem psychiky. Komenský byl přesvědčen, že charakterové sklony, dané šťávami, lze částečně korigovat dietou a sebeovládáním.

⁸⁴ Besold: *Axiomata* II, s. 169,32nn.

⁸⁵ Srov. též 2 Pt 2,17.

⁸⁶ Srov. Seneca: *De brevitate vitae* 16,5; česky: *O krátkosti života*. In: *Útěchy*. Praha 1977, s. 159.

⁸⁷ Seneca: *De beneficiis* 4, 27,2.

⁸⁸ P. Mornaes: *De veritate religionis christianae*. Herbornae Nassoviorum 1609, s. 263n.

⁸⁹ Ž 19,13.

⁹⁰ Augustinus: *Enarrationes in Psalmos* XVIII,13 (Migne PL 36,162).

⁹¹ Seneca: *Epistulae* 39,6; česky: *Další listy*, s. 74. Srov. Seneca: *Epistulae* 97, (1–16); česky: *Výbor z listů*, 1987, s. 200–204.

⁹² Augustinus: *Contra epistolam Manichaei*, kap. 25–43 (Migne PL 42,200–206); Herbert z Cherbury: *De veritate*. Londini 1656; Mornaes – srov. pozn. 88.

⁹³ Seneca: *Ad Marciam* 11; česky: *Útěcha pro Marcii*. In: *Útěchy*. Praha 1977, s. 24–26.

⁹⁴ V originále *πνεῦμα τῆς ἀσθενείας* (*pneuma tés astheneias*).

⁹⁵ Svět materiální VII, sv. 1, s. 466–493; J. S. Kozak: *Physica mosaica oder natürlicher Discurs von den Geschöpfen...* Bremen 1637.

⁹⁶ Besold: *Axiomata* II, s. 38,6.

⁹⁷ Srov. Tertullianus: *Liber de resurrectione carnis*, kap. III (Migne PL 2,920–922).

⁹⁸ Da 4,20nn.

⁹⁹ V originále *φιλαντία*.

¹⁰⁰ V originále *φιλαλλία* – povotvar Komenského.

¹⁰¹ Seneca: *De beneficiis* 4,27,2.

¹⁰² V originále *ψυχικοί, πνευματικοί*. Srov. 1K 2, 14,15.

¹⁰³ V originále *πολυπραγμοσύνη*.

¹⁰⁴ Názor Komenského, že duše jednotlivého člověka není stvořena přímo Bohem, ale vzniká, se objevuje poprvé ve spise *Physica*. Komenský zde dokonce tvrdí, že lidská duše vzniká jakýmsi očištěním duše zvířecí. V tomto textu Komenský zastává názor, že duše je přenášena z rodičů na děti při početí. Oba tyto názory se svým způsobem doplňují. První vysvětluje vznik lidské duše v procesu vývoje přírody jakousi transformací duše zvířecí, v našem textu pak jde o vysvětlení vzniku jednotlivého člověka. Oba názory dokumentují imanentistické myšlení Komenského, které dokládá, že se v přírodě neděje nic mimořádné nebo zázračné, ale podle řádu přírody. Tyto názory jsou v celých dějinách filozofie a teologie velmi neobvyklé. Myšlenka o přenášení duše z rodičů na děti se objevuje patrně u Tertulliana. Tertullian tvrdí, že duše vychází ze semene otcova a postupně se rozvíjí. Každá lidská duše je částečkou duše Adamovy, v každé duši je přirozený rys křesťanství.

¹⁰⁵ V originále *ἁταξία, εὐταξία*.

¹⁰⁶ V originále *λύτρον*.

¹⁰⁷ Střed mezi dvěma protiklady nebyl pro Komenského pouze středem mezi Bohem a člověkem (tedy mezi jsoucнем nestvořeným a stvořeným), ale i mezi rody stvořeného jsoucna. Médium neboli střed mezi dvěma protiklady je jednou z forem

- Komenského dialektiky. Médium je jakési třetí spojující, v němž jsou v jednotě zahrnuta dvě jsoucna protikladná. Nauka o středech protikladů je jednou z forem Komenského triadistiky.
- ¹⁰⁸ Výrok, že na dálku nic nepůsobí, byl zásadou karteziánského mechanicismu. Podle něho se vše v přírodě děje jen vzájemným dotykem elementárních částic hmoty; proto se tomuto mechanicismu tiskalo také biliárový. V našem textu Komenský využívá mechanistickeho principu pro potřeby svých teologických úvah, s čímž by Descartes jinak nesouhlasil. Je to důkaz, jak volně pracoval s různými filozofickými naukami.
- ¹⁰⁹ Termínem *stati* Komenský patrně myslí církevní Otce, k nimž patřil také Aurelius Augustinus. Je také možné, že Komenský měl na mysli všechny předrenesanční myslitele.
- ¹¹⁰ Srov. Mk 14,36.
- ¹¹¹ Komenský zde nemá na mysli vládu nad přírodou, jakou postuloval Thomas Hobbes nebo René Descartes, neboť člověk není podle něho neomezeným páněm přírody, ale je jen Bohem stanoveným správcem přírody. Je souručitelem stvořitele, nikoli *possessor naturae* (vlastník přírody) v descartovském smyslu.
- ¹¹² Bohočlověčenství Kristovo bylo v Komenského době znovu zpochybňováno sociálními, kteří představují rané evropské osvícenství. Komenský napsal proti sociálním řadu spisů a podal mnoho důkazů Kristova bohočlověčenství; využíval k tomu i novoplatonské a cusanské dialektiky, což pobouřilo jeho sociálního odpůrce Daniela Zwickera.
- ¹¹³ V duchu novoplatonismu se Komenský domníval, že na počátku byla *unitas* (jednota), která se rozvinula v dualitu a rozpornost; ta je pak překonána a rozvinuta v triádě, která je novou formou jednoty.
- ¹¹⁴ Podle Vulgáty a Kralické bible, v ekumenickém překladu odlišný text. Komenský interpretuje toto místo opět v duchu novoplatonské filozofie. Smrt je zde překonána smrtí, jde tedy o jakousi negaci negace.
- ¹¹⁵ Výrok Komenského vyjadřuje myšlenku celé 9. kapitoly starozákonního proroka Daniela.
- ¹¹⁶ Komenský interpretuje toto místo v duchu stoické filozofie. Stoické pojetí kosmu je panteistické a hýlozoistické. Kosmos je živou a rozumnou bytostí. Ve věčně se opakujícím procesu pochází z prvotního ohně, žije, a pak se znovu do ohně vrací a znovu z něho vzniká. Do stoicismu vešla tato představa od Hérakleita.
- ¹¹⁷ Augustinus: *De vera religione*, kap. XVI (Migne PL 34,134–135).
- ¹¹⁸ Podobné úvahy jsou v současné době využívány feministickými teology k prosazování většího podílu ženského principu v křesťanské nauce. Feminističky teologové tvrdí, že křesťanská představa Boha je příliš zatížena patriarchální mentalitou. Bůh je vždy prezentován jako muž. Mariánský kult působil v dějinách křesťanství vždy jako vyvažující prvek.
- ¹¹⁹ Oba odkazy se vztahují k novozákonnímu textu J 1,1–10.
- ¹²⁰ 2 S 7,12nn.
- ¹²¹ 2 S 7,12.14.
- ¹²² Ž 2,7n.
- ¹²³ *Obřizka* (Gn 17,10 aj.) je zvláštní, ne výhradně izraelský náboženský obřad, kterému se podrobovali mužští členové národa. Je známa od starých dob u Egyptanů, Arabů, Habešanů, Kafrů, dnes u australských domorodců a některých jihoamerických kmenů. Mohamed nepojal obřizku do koránu, přece však patří mezi muslimské zvyklosti. I habeští křesťané dosud zachovávají obřizku. Obřad záležel v odříznutí předkožky na pohlavním údu. U mimožidovských národů byl obřad znamením toho, že mladík je považován za příslušníka kmene a může vstoupit ve sňatek. U Izraelitů byla obřizka znamením úmluvy a příslušnosti k vyvolenému národu, též nároku na Boží zaslíbení. Obřad prováděl obvykle otec dítěte, dokonce někdy i matka pazourkovým nožem, později nožem skleněným nebo kovovým. Původ obřadu souvisel u pohanů s kultickými zvyklostmi při pohlavním dospívání chlapců. U Izraelitů byly obřezávány děti. Bible připisuje tento obřad jednak nařízení Božím pro Abrahama, jednak Mojžišovi na svědectví smlouvy s Bohem, podle níž byl potomkům Abrahamovým zaslíben Mesiáš.
- ¹²⁴ Lv 19,5n.

- ¹²⁵ Symbolické užití biblických výrazů (srov. Ex 28,15–30 aj.). Komenský je užívá v *Poradě často*.
- ¹²⁶ Žd 13,8.
- ¹²⁷ Gn 3,15.
- ¹²⁸ *Mana* je název pokrmu, který udělal Bůh Izraelitům (Ex 16, 29–32), když putovali z Egypta do Palestiny. Křesťané považují manou nebeskou za svátost oltářní. U Komenského obrazně.
- ¹²⁹ *Sacramentum* (svátost) je podle křesťanské teologie viditelné znamení, ustanovené Kristem, jímž Duch svatý působí v duši nadpřirozené účinky. U každé svátosti se rozlišuje: a) látka (*materia*), tj. hmotná podstata, například voda nebo viditelný úkon, například vkládání rukou, b) forma, tj. slova, která příslušný úkon doprovázejí. Svátosti Nového zákona podle církevní nauky posvěcující milost nejen naznačují, nýbrž i působí, a to ze své vnitřní síly. Kromě milosti posvěcující uděluje každá svátost zvláštní milost svátostnou, pro kterou je ustanovena.
- ¹³⁰ Srov. též 2 Pa 3nn. Stavba Šalomounova chrámu je častý Komenského symbol dokonalého díla i zamýšlený titul projektovaných děl pansofického rázu.
- ¹³¹ Sk 4,12.
- ¹³² Sk 10,43.
- ¹³³ Jde o spis Hugona Grotia *De veritate religionis christianae* (Lugduni Batavorum 1629). Vydavatelé měli k dispozici vydání Amstelaedami 1669. Zde Grotius na s. 128 podává svědectví o autorech pišících o Ježíši Kristu.
- ¹³⁴ Mt 5,17nn; 6; Mt 19,4–9.
- ¹³⁵ 1 K 15,22,4nn.
- ¹³⁶ Zde se uplatňuje Komenského pojetí Boha jako jednoty protikladů, se kterým se pravděpodobně seznámil v díle Mikuláše Kusánského, jehož spisy, jak Komenský sám přiznává, četl již ve dvacátých letech 17. století především v Pinderově antologii děl N. Cusana *Speculum felicitatis animae* (Zrcadlo štěstí lidské duše). O vztahu Komenského ke Kusánskému viz P. Floss: *M. Kusánský – Život a dílo*. Praha 1977.
- ¹³⁷ Vrcholem nápravy lidské společnosti mělo být zrušení všech stavů, mimo jiné i výsadního postavení kněžstva v duchu Komenského výroku: *Každý sobě samému filozofem, knězem, králem* (podrobněji P. Floss: *Příroda, člověk a společnost* v díle J. A. Komenského. Píerov 1968).
- ¹³⁸ J 11,25.
- ¹³⁹ J 1,12.13.
- ¹⁴⁰ Mt 11,28nn.
- ¹⁴¹ Komenský má patrně na mysli Kristův pobyt v Egyptě, kam s Ježíšem prošli rodiče před králem Herodem (Mt 2,13nn).
- ¹⁴² Ag 2,8 – podle Vulgáty a Kralické bible, v ekumenickém překladu ... *a přijdou s tím nejvzácnějším, co mají*.
- ¹⁴³ Podle Vulgáty a Kralické bible, v ekumenickém překladu je v. 11 vynechán.
- ¹⁴⁴ 1 Tm 1,15.
- ¹⁴⁵ Mt 5,17.
- ¹⁴⁶ L 5,32.
- ¹⁴⁷ J 14,6.
- ¹⁴⁸ J 6,44.
- ¹⁴⁹ *Theologia deutsch* (*Theologia Germanica*), spis připisovaný Johannovi de Francordia, vysoce oceňovaný a vydávaný M. Lutherem. Ve vydání H. Mandela *Theologia deutsch* (Leipzig 1908) podává kap. 52 (s. 96–98) výklad o tom, co znamená následovat Krista, tj. přijmout jeho kříž a oddat se plně Bohu a službě Bohu. Kap. 53 (s. 98–99) zdůrazňuje, že jedině ten, kdo byl následovníkem Kristovým, s ním může přijít k Bohu Otci, tj. do života věčného. (Kristus zde tedy působí jako prostředník.) Dále se vysvětluje, že zároveň nikdo nepřijde ke Kristu, pokud jej Bůh Otec nepřitáhne. Neboť Bůh je dokonalé dobro. Kap. 54 (s. 99–100) dovozuje, že pokud se člověku odhalí něco z tohoto dobra, zrodí se v něm touha se k tomu dobru přiblížit a spojit se s ním, což ovšem nelze jinak než skrze život Kristův.
- ¹⁵⁰ Sk 4,12.
- ¹⁵¹ 1 J 5,20.

- ¹⁹² Řecké výrazy v originále: *Ἐλεγον θεός, ἦν ὁ λόγος, ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο* (srov. J 1,1–14).
- ¹⁹³ 2 Kr 4,29n.
- ¹⁹⁴ J 1,12.
- ¹⁹⁵ J 1,3.
- ¹⁹⁶ Ř 5,20.
- ¹⁹⁷ Tj. celkem 7000. Sedmička byla kromě trojky pro Komenského symbolem dokonalého čísla v duchu pythagorejské tradice a také kabaly. V renesanci byly pythagoreismus a s ním tzv. číselná mystika znovu obnoveny a pěstovány.
- ¹⁹⁸ Zj 21,3; 1,13.
- ¹⁹⁹ H. Grotius: *De veritate religionis christianae*, kn. 2, kap. IX. Amstelaedami 1669, s. 146. Grotius zde rozlišuje dobra opravdová, která dal lidem Mojžiš, a dobra, která se jeví jako dobra pouze lidem, ve skutečnosti jsou však zbytečná a škodlivá. Mojžiš dal lidem zemi, pokoru, vítězství nad nepřáteli, dlouhý život, zdraví, potomky. Vše ostatní, co stojí nad těmito hodnotami, bude pokryto stíny. Grotius odmítá názory saduceů, kteří pokládají Mojžišův Zákon za samoučelný a nechť se jí dospět k nejvyššímu dobru, které poskytuje posmrtný život.
- ²⁰⁰ L 10,42.
- ²⁰¹ J 6,63.
- ²⁰² Besold: *Axiomata I*, s. 24,23; s. 37,71.
- ²⁰³ H. Grotius: *De veritate religionis christianae*. Amstelaedami 1669, s. 140 aj.
- ²⁰⁴ Besold: *Axiomata II*, s. 59,12.14.
- ²⁰⁵ Kristus měl učit i metafyzice, tj. základům filozofie. Protože řečtí filozofové pokládali za počátek filozofie úžas, chtěl i Komenský vědou, že i Kristus se divil, podtrhnout myšlenku, že Kristus je pro nás i filozofickým učitelem.
- ²⁰⁶ Srov. 2 K 2,9 a Ř 16,10 aj.
- ²⁰⁷ H. Grotius: *De veritate religionis christianae*. Amstelaedami 1669, s. 198. O Duchu svatém se zde pojednává jako o světle pravdy.
- ²⁰⁸ Srov. Besold: *Axiomata I*, s. 67,67.
- ²⁰⁹ Mt 6,2,5 aj.
- ²¹⁰ J 7,46.
- ²¹¹ Mt 7,29.
- ²¹² Komenský věřil, že Boží zjevení neskončilo vystoupením a učením Kristovým, ale že pokračuje ve výkladech různých proroků, mezi které na přední místo řadí „proroky“, k nimž měl osobní vztah, tj. Kryštofa Kottera, Kristinu Poniatowskou a především svého přítele z mládí Mikuláše Drabíka. Jejich proroctví literárně zpracoval, připravil k tisku a pak rozšiřoval v souborech *Lux in tenebris* (1657), *Lux e tenebris* (1665) ad.
- ²¹³ L 8,10; srov. i L 10,21; Mt 11,25.
- ²¹⁴ Srov. J 5,14.
- ²¹⁵ Da 9,24nn.
- ²¹⁶ Abk 2,4.
- ²¹⁷ Ex 13,1; 22,28; 34,19nn.
- ²¹⁸ Mt 20,28.
- ²¹⁹ Např. J 6,38 aj.
- ²²⁰ V ekumenickém překladu J 8,36.
- ²²¹ Ř 8,3.
- ²²² 2 K 5,21.
- ²²³ Srov. 1 S 5,4.
- ²²⁴ Gn 2,17.
- ²²⁵ Žd 2,14.
- ²²⁶ J 11,25.
- ²²⁷ J 6,68.
- ²²⁸ Srov. Mt 26,41nn.
- ²²⁹ L 22,25nn.
- ²³⁰ Jde o spis *De quaestione utrum Dominus Jesus propria virtute a mortuis surrexerit*. Amstelodami 1659.
- ²³¹ J 20,17.
- ²³² J 20,29.

- ¹⁹³ Již stará čínská filozofie rozeznává princip Jin a Jang, které existují ve všem. Jin je pasivní princip ženský a Jang aktivní princip mužský. Pythagorejci přijali toto základní rozlišení a stává na něm kategorie, základní filozofické pojmové dvojice, v nichž světlo, pravost, lichost, dobro a klid jsou spojeny s aktivním principem, zatímco pasivní princip je spojen s temnotou, levostí, sudostí, zlem a pohybem. Tyto pojmové dvojice se stávají jakýmsi paradigmatem řecké civilizace. Systematické řeckého myšlení spojují první řadu pythagorejských kategorií s pojmy ducha a rozumu, řadu druhou s pojmy hmoty a vášně.
- ¹⁹⁴ Gn 3,19.
- ¹⁹⁵ Citát nezjištěn.
- ¹⁹⁶ Světlo (*lux*) bylo spolu s látkou (*materia*) a duchem (*spiritus*) principem všech věcí, které byly stvořeny přímo Bohem a z nichž pak všechno vzniklo. Světlu připisoval Komenský mimořádnou důležitost, protože bylo principem aktivním (světlo utkává struktury všech věcí).
- ¹⁹⁷ J 14,6.
- ¹⁹⁸ Mt 2,15.
- ¹⁹⁹ Gn 47,13nn.
- ²⁰⁰ L 2,1.
- ²⁰¹ L 2,46n.
- ²⁰² Nu 21,8n.
- ²⁰³ Původní český text Komenského traktátu O starých a nových, pravých a nepravých prorocích z roku 1629 se nedochoval. Latinský překlad *De veris et falsis prophetis e solis scripturis S. instituta disquisitio* tvoří samostatnou část sborníku *Lux in tenebris*. Amstelodami 1657, s. 50–94.
- ²⁰⁴ Zvláště 1 Tm 4,12.
- ²⁰⁵ Mathétein.
- ²⁰⁶ Sd 17,13.
- ²⁰⁷ Od poznámky 1 až k přerušení na s. 328 je text nesouvislý a vypracovaný jen heslovitě. Končí v horní třetině stránky.
- ²⁰⁸ Myšlenka Komenského je obsažena v celé kapitole Žd 10.
- ²⁰⁹ Martin Luther: *Kirchenpostille 1522*. In: *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar 1910, sv. 10, část 1, s. 1–18.
- ²¹⁰ Augustinus: *De catechizandis rudibus*, kap. 26 (Migne PL 40, 344).
- ²¹¹ Znění v ekumenickém překladu: *Je to tvá zkáza, Izraeli, že jsi proti mně, proti své pomoci*.
- ²¹² *Obecnými pojmy* zde rozuměl Komenský pojmy vrozené, které jsou Bohem vtištěny do naší mysli a které vznikají ze smyslového poznání.
- ²¹³ Komenský si jako jeden z prvních myslitelů uvědomil, že se duševní život (psychika) vyvíjí a že psychika dítěte prochází různými fázemi, které je nutné znát, aby bylo možné úspěšně řídit výchovu každého jedince. Tyto názory rozpracovává už v české i latinské Didaktice.
- ²¹⁴ Citované místo se nepodařilo zjistit.
- ²¹⁵ Mt 7,23.
- ²¹⁶ V této kapitole je vylíčeno vrácení Boží schránky, kterou ukořistili Pelištejci v boji s Izraelem.
- ²¹⁷ J 12,24.
- ²¹⁸ 1 Pt 2,1.2.
- ²¹⁹ Mt 18,2nn; Mk 9,35nn.
- ²²⁰ L 24,31; Sk 16,14.
- ²²¹ Augustinus: *Retractationes*, kn. 1, kap. XXIII (Migne PL 32, 621n).
- ²²² Iz 55,6: *Dotazujte se na Hospodina, dokud je možno ho najít, volejte ho, dokud je blízko*. Dále 2 Pa 30,6; Mt 7,7; Zj 3,20.
- ²²³ Jb 10,8.9.
- ²²⁴ Ř 8,29nn.
- ²²⁵ O problému kvadratury kruhu uvažuje Komenský již ve spise *Judicium Serarii*. Důkladněji pak rozvádí tento problém ve spise *Geometria* (DJAK 12, s. 23nn). Zde tvrdí, že plocha kruhu je shodná s plochou čtverce, jestliže bereme v úvahu čtverec o straně 14 stop a kruh o průměru 11 stop. Dokazuje to i nákresem. Přejímá Alstedovo řešení z jeho spisu *Elementale mathematicum*. Francofurti 1611, s.

90. (O tomto problému srov. J. Nováková: Prolegomena k leningradské Geometrii a Kosmografii. Listy filologické 88, 1965, s. 407.)

²²⁸ Iz 45,15.

²²⁷ Volný výklad uváděných biblických míst.

²²⁸ J 13,5.

²²⁹ Fp 4,13.

²³⁰ Plnost jšoucnosti (*entitas*) je pouze Bůh, protože v jeho jšoucnosti není ani stopa nicoty. Všechna ostatní jšoucná však byla stvořena Bohem z nicoty (*creatio ex nihilo*), jednotlivé věci nebo jšoucná (*ens*) se skládají ze jšoucnosti a nicoty. Čím jsou dokonalejší, tím více participují na jšoucnosti, tedy Bohu, a tím méně je v nich nedokonalost pocházející z nicoty.

²³¹ Ž 19,13.

²³² Besold: Axiomata I, s. 118n, 71, kde se zdůrazňuje nutnost stálého a důkladného posuzování vlastních činů.

²³³ Besold: Axiomata I, s. 35,61.

²³⁴ V originále chybně uveden verš 8.

²³⁵ Iz 5,4.

²³⁶ J 15,5.

²³⁷ J 14,6.

²³⁸ L 17,10.

²³⁹ Na tomto místě provádí Komenský nejzásadnější kritiku evangelické (luteránské) koncepce spásy milosti Boží. Komenskému, pro kterého byla náprava světa hlavním cílem jeho celoživotního snažení, nemohlo být sympatické náboženství podceňující lidskou aktivitu a lidské úsilí o dobro, které pro něho byly vedle víry nedílným předpokladem spásy.

²⁴⁰ Výrok o domýšlivosti zásluh se týká dobové katolické nauky o spáse a formulace o zoufání je opět kritikou jádra luteránské teologie. Poznání lidské nedokonalosti nemůže být důvodem k zoufání, ale pobídkou k nápravě světa a člověka. Luteránské zoufání je naprostým protikladem základní myšlenky Porady.

²⁴¹ Ga 5,22.23: *Ovoce Božího Ducha však je láska, radost, pokoj, trpělivost, laskavost, dobrotá, věrnost, tichost a sebeovládání.*

²⁴² I v tomto výroku se projevuje Komenského kritika dobového evangelictví.

²⁴³ Pravděpodobně Seneca: Epistulae 97,15–16; česky: Výbor z listů, 1969, s. 202.

²⁴⁴ I K 11,31.

²⁴⁵ Zkoumání svědomí jako základní duchovní úkon a představa o Bohu, který sídlí ve svatyni lidského srdce, jsou formulace, kterými Komenský předjímá pietismus konce 17. a první poloviny 18. století. Proto se především němečtí pietisté v 18. století ke Komenskému hlásili jako ke svému předchůdci.

²⁴⁶ Ž 39,13.

²⁴⁷ Srov. Augustinus: Enarratio in Psalmos LXXIV, 10 (Migne PL 36,953).

²⁴⁸ Mt 7,1.

²⁴⁹ Besold: Axiomata I, s. 84,37 a s. 90n, 58.59.

²⁵⁰ Mt 25,29.

²⁵¹ V originále chybně 2 K 10,3.

²⁵² I S 5,1nn; pouhá přítomnost Boží schránky způsobila zkázu sochy pelištejského boha Dáгона.

²⁵³ Besold: Axiomata I, s. 164,5.

²⁵⁴ Ž 23,4.

²⁵⁵ Herbert de Cherbury: De veritate. Londini 1656, s. 102.106. O lásce k Bohu a o Boží spravedlnosti se rozepisuje Herbert na více místech, kde líčí nutnost víry v Boha, nabádá člověka, aby dychtil po Boží lásce a sám miloval Boha.

²⁵⁶ Ex 20,4: *Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí.* Ex 20,24nn: *Uděláš mi oltář z hlíny...*

²⁵⁷ Mt 12,10nn; zde se vypráví o Ježíšově sporu s farizey o uzdravování v sobotu.

²⁵⁸ Gn 32,27.

²⁵⁹ Ž 127,1: *... Nestaví-li dům Hospodin, nadarmo se namáhají stavitelé...*; Komenským uváděné biblické místo Ž 89,17 odpovídá v ekumenickém překladu Ž 90,17 s tímto textem: *Vlídlost Panovníka, Boha našeho, buď s námi. Upevni nám dílo našich rukou, dílo našich rukou učíň pevným!*

²⁶⁰ Krátká modlitba pronášena kdykoli během dne při nejrůznější činnosti.

²⁶¹ J 4,19–27; Ž 139,8nn.

²⁶² Zj 3,20.

²⁶³ *Úsia* – jedna z deseti Aristotelových filozofických kategorií.

²⁶⁴ Epiúsios.

²⁶⁵ Besold: Axiomata I, s. 49nn a s. 109,21.

²⁶⁶ Podle Komenského se všechny věci a bytosti skládaly ze čtyř (případně ze tří) živlů – elementů, tj. země, vzduchu, vody, ohně (později Komenský oheň z řady živlů vyloučil). Z těchto živlů se skládá i lidské tělo, včetně lidských šťáv (*humores*), které byly i základem duševního života (charakteru). Především v renesanci se rozšířila víra v moc hvězd, tj. že hvězdy svým světlem a mocí, jež z nich sálá, ovlivnily všechny hmotné a životní procesy na zemi. Rozvíjela se astrologie, tj. nauka o vlivu hvězd a planet na průběh lidského života, na lidské zdraví a charakter a dokonce i na průběh dějinných událostí. Také zakladatel moderní matematické astronomie Jan Kepler si vydělával vypočítáváním horoskopů, například pro Albrechta Valdštejna.

²⁶⁷ Mt 8,26.

²⁶⁸ *Marcus Antonius* byl římský vojevůdce a státník, přívrženec Caesarův.

²⁶⁹ Zvláště Nu 20,12.

²⁷⁰ Ž 81,11.

²⁷¹ Jb 7,1.

²⁷² Mt 4,10.

²⁷³ Mt 27,46.

²⁷⁴ L 22,32; Ž 51,15.

²⁷⁵ Seneca: Epistulae 53,8; česky: Výbor z listů, 1987, s. 76.

²⁷⁶ Seneca: Epistulae 37,4; česky: Další listy, s. 72.

²⁷⁷ Mt 19,16nn.

²⁷⁸ Besold: Axiomata I, s. 120,80.

²⁷⁹ Besold: Axiomata I, s. 121n,84.

²⁸⁰ Besold: Axiomata I, s. 126,108.

²⁸¹ Seneca: Epistulae 107,9–12; česky: Další listy, s. 233.

²⁸² Seneca: Epistulae 93, (1–12); česky: Výbor z listů, 1969, s. 196–199.

²⁸³ Seneca: Epistulae 96,1; česky: Další listy, s. 215.

²⁸⁴ Seneca: Epistulae 71,16; česky: Další listy, s. 124.

²⁸⁵ Iz 35,8.

²⁸⁶ Ž 119,160.

²⁸⁷ Výrok Komenského obsahuje myšlenku celého 8. žalmu.

²⁸⁸ L 10,28.

²⁸⁹ Fp 2,5.

²⁹⁰ Ř 5,10; Besold: Axiomata I, pravděpodobně s. 109,22.

²⁹¹ Mt 10,20; J 12,50.

²⁹² Ko 2,9.

²⁹³ J 13,15.

²⁹⁴ J 3,5.

²⁹⁵ *Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec.*

²⁹⁶ Především Mt 5,43–45.

²⁹⁷ V uváděné kapitole Mt 6 vyzývá Kristus věřící, aby se vyhýbali okázalosti při konání dobrých skutků.

²⁹⁸ Zj 2,2.

²⁹⁹ Mt 11,29.

³⁰⁰ Sk 10,34n.

³⁰¹ Následující text je v originále a v latinském vydání (Consultatio I, sl. 1187–1189) uspořádán nesouvisle a nelogicky. Je zřejmé, že jde o chyby, které vznikly při pořádku textu. Proto je v našem vydání (s. 369–372) provedeno několik změn v řazení textu.

³⁰² Až do konce 17. století byla rozšířena pověra, že ďábel (zlý duch) může působit zhořklivě nejen na lidi, ale i na přírodu (může způsobovat přírodní katastrofy, nemoci domácích zvířat ap.). Komenského přístup k dobové démonologii je odmítavý, jak je patrné i z jiných míst Porady.

- ³⁰³ Zj 19,10.
- ³⁰⁴ Zmínka o dobrých a zlých andělech je namířena proti uctívání andělů v katolické církvi a proti víře v moc démonů podle dobové démonologie. Tu potíralo jen málo odvážných osobností, jako byl v 16. století například lékař Johann Weyer a Reginald Scott a v 17. století Friedrich Spee a Balthasar Bekker.
- ³⁰⁵ 1 Tm 6,8–10.
- ³⁰⁶ Kristus na poušti odpovídá na ďáblovo pokušení slovy Pisma.
- ³⁰⁷ Mt 17,21; podle Vulgáty a Kralické bible, do ekumenického překladu nebyl tento verš pojat.
- ³⁰⁸ Citované místo se nepodařilo najít.
- ³⁰⁹ Svátosti (*sacramenta*) jsou kultovní úkony v křesťanství, pojaté církví jako Bohem určené posvátné úkony, ve kterých se viditelným způsobem uděluje věřícím neviditelná milost Boží. Obsahu svátostí se dává dogmatický smysl. Pravoslavní i katolíci uznávají sedm svátostí: křest, biřmování, přijímání, zpověď, poslední pomazání, manželství, svěcení kněžstva. Protestanti svátosti neuznávají, kromě křtu a přijímání, které jsou však považovány za prosté církevní obřady bez mystického významu.
- ³¹⁰ Iz 11,9; Jr 31,34.
- ³¹¹ 2 Tm 3,16.
- ³¹² Na tomto místě je text přerušen vsuvkou o náboženských disputacích, pokračuje dále na s. 375.
- ³¹³ Dt 20,5–8.
- ³¹⁴ Nu 10,1–10.
- ³¹⁵ Především J 5,2nn, verš 4 není do ekumenického překladu pojat.
- ³¹⁶ Jde patrně o spis H. Grotia: *De veritate religionis christianae*; neověřeno.
- ³¹⁷ *Wilhelmus Amesius* (William Ames), anglický teolog, protivník sociniánů. Komenský znal řadu jeho děl, zmiňuje se o něm například v předmluvě ke spisu *Janua rerum* 1681 (DJAK 18, s. 154). Na tomto místě má zřejmě na mysli Amesiusův spis *De conscientia et ejus jure vel casibus libri V* (Amstelodami 1630 a řada dalších vydání). Spis neměli vydavatelé k dispozici.
- ³¹⁸ 1 Tm 3,2–7.
- ³¹⁹ To ti; to hoti; to dioti.
- ³²⁰ Takto byli dělení věřící v Jednotě bratrské (srov. pozn. 125 k Pampaedii).
- ³²¹ Augustinus: *De doctrina christiana*, kn. 2, kap. IX (Migne PL 34,42).
- ³²² Ga 5,3n.
- ³²³ Komenského slova o tom, že základem víry je zbožná niternost, předjímají pietismus konce 17. a počátku 18. století a mnozí němečtí pietisté si také proto Komenského spisů hluboce vážili. Pietismus znamenal v té době zosobnění náboženské víry a odpoutání se od neosobních a dogmatických církevních struktur.
- ³²⁴ Otevřený a důsledný ateismus se v 17. století vyskytoval jen zřídka. Jednotlivé náboženské denominace označovaly za ateisty často ty, kteří popírali jejich náboženský systém, například evangelíci označovali za ateisty katolíky nebo příslušníky radikálních protestantských skupin, například schwenkeldiány nebo novokřtěnce. Za nejradikálnější ateisty 17. stol. lze považovat francouzské libertiny (většinou příslušníci nejvyšší šlechty), kteří svým okázalým životem popírali křesťanskou víru v Boha, nesmrtnost duše, posmrtný život a posmrtný soud.
- ³²⁵ Z tohoto místa je patrné, že Komenský byl více zaměřen proti náboženským sporům než proti ateismu.
- ³²⁶ J 9,41: ... *Kdybyste byli slepí, hřích byste neměli. Vy však říkáte: Vidíme. A tak zůstáváte v hříchu.*
- ³²⁷ Komenský zde opět kritizuje katolické a kalvínské pojetí spásy.
- ³²⁸ Komenský (jako mnoho křesťanských středověkých a renesančních myslitelů) považoval za ateisty především epikúrejce, tj. řeckého filozofa Epikúra a jeho žáky, protože hlásali morálku, která byla s křesťanstvím neslučitelná.
- ³²⁹ Původcem myšlenky o zmíněných třech dějinných obdobích byl středověký myslitel Joachim z Fiore.
- ³³⁰ *Sebastian Castellio*, teolog a filolog 16. století. Vedl spory s Kalvínem a Bezou o hermeneutické otázky, Trojici Boží a predestinaci. Komenský většinou užíval vydání jeho spisů *Quinque impedimentorum... enumeratio, Dialogi IV sacri*

- a *Tractatus de justificatione* (Goudae 1613). Vydavatelé neměli toto vydání k dispozici.
- ³³¹ *De uno Deo* XVIII–XXI, s. 18–25.
- ³³² Mt 6,9–13.
- ³³³ Joh. Jac. Heinlin: *Sol temporum sive chronologia mystica*. Tubingae 1642, s. 17 (o Heinlinovi srov. i pozn. 68 k Panorthosii).
- ³³⁴ Ef 1,4n.
- ³³⁵ 1 K 15,28.
- ³³⁶ Gn 3,15: *Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu.*
- ³³⁷ J 16,14.
- ³³⁸ Ř 8,26.
- ³³⁹ Mt 22,32.
- ³⁴⁰ J 14,15.
- ³⁴¹ J 14,26.
- ³⁴² J 20,21.
- ³⁴³ Sk 20,28.
- ³⁴⁴ Mt 10,19n; L 12,12.
- ³⁴⁵ J 17,21n.
- ³⁴⁶ J 3,5.
- ³⁴⁷ L 24,49.
- ³⁴⁸ *Makabejští* žili v Palestině v době, kdy na syrský trůn nastoupil Antiochos IV. Epifanés (175–164 př. n. l.), který dal pronásledovat Židy pro jejich víru a snažil se násilně helenizovat Judeu. Tato politika dala podnět k povstání Makabejských, kterým se podařilo vymoci pro Judeu státní samostatnost. Boje Židů pod vedením Makabejských jsou zachyceny v tzv. čtyřech knihách Makabejských, které tvoří část starozákonních Apokryfů.
- ³⁴⁹ V originále chybně uváděn List Jakubův.
- ³⁵⁰ V pojetí Komenského má člověk sice svobodnou vůli, obdržel ji však od Boha a má ji Bohu opět svobodně odevzdat. V *Lexicon pans.*, sl. 1272, heslo *Voluntas*, definuje Komenský vůli jako schopnost rozumné duše obrátit se k tomu, co jsme pochopili jako dobré, a odvrátit se od věci zlé. Spočívá 1. ve sklonu k dobru; 2. v činu volby; 3. a to svobodně, ne vynucené. Svoboda je bytostně součástí vůle. Významný je také dodatek: Svoboda podstatně patří k vůli. Přestává to totiž být vůle, jestliže není chtění dobrovolné. Stanovisko Komenského lze srovnat s Descartovým stanoviskem v *Meditationes* (IV,7), kde Descartes soudí, že činnost vůle záleží jen ve schvalování a odmítání různých možností, které jsme rozumově pochopili, a že nezbytným rysem je přítom právě nepřítomnost jakéhokoli donucení.
- ³⁵¹ Mt 3,2.
- ³⁵² Srov. Augustinus: *Sermo* 169, kap. XI (Migne PL 38,923).
- ³⁵³ Fp 2,12.
- ³⁵⁴ Huartus: *Scrutinium ingeniorum*; místo nebylo ověřeno.
- ³⁵⁵ Před textem je marginálie: *conf. cum afflatu* (srov. s vnuknutím).
- ³⁵⁶ Herbert de Cherbury: *De veritate*. Londini 1656 (výrok nenalezen).
- ³⁵⁷ V originále předchází marginálie: *ad Reg. off. Ch.* (ke královskému úřadu Kristovu).
- ³⁵⁸ Mt 1,20; L 1,11.18.26; L 2,9.10nn.
- ³⁵⁹ Zde s. 370–372.
- ³⁶⁰ Srov. Augustinus: *Enchiridion ad Laurentium. Sive de fide, spe et caritate*, např. kap. LXXXVII–CVII (Migne PL 40, 276–282).
- ³⁶¹ Střední cesta Melanchthona spočívá v tvrzení, že je sice pro spásu rozhodující milost Boží, ale lidské snažení není pominutelné. Melanchthon naráží na Lutheovo učení o totální milosti Boží a o nepotřebnosti skutků. Zde je možné připomenout paradoxní Lutherův výrok: „Kdybys tisícrát denně smilnil, věříš-li v milost Boží, budeš spasen.“
- ³⁶² *Pelagiáni* byli stoupenci učení mnicha Pelagia, současníka A. Augustina. Pelagianismus zdůrazňoval individuální svobodu, individuální odpovědnost. Navazoval na naivně realistické tradice antiky (hédonismus, epikureismus, skepti-

si, eklekticismus). Napadl církevní dogma o dědičném hříchu a významu milosti Boží. Augustin zdůrazňoval proti Pelagiovi supremát Boží nad člověkem, Boží péči o člověka nejen při jeho stvoření, ale při veškerém jeho jednání, Boží obla- žující aktivitu nad aktivitou člověka, sílu dědičného hříchu (srov. M. Machovec: Svätý Augustín. Praha 1967, s. 131nn).

³⁰⁰ Manicheismus je náboženství, které vzniklo v 3. st. n. l. Za zakladatele se považuje polomytický hlasatel náboženství Mání (216–276). Manicheismus je syntézou zoroastriismu a křesťanství. Z křesťanství převzal myšlenku mesianismu. Mání byl nástupcem světla nebeského světa. Základem manicheismu je zoroastrovský dualismus, uznání dvou substancionálních, proti sobě bojujících principů bytí, tj. království světla, dobra, ducha a království tmy, zla, hmoty. V prvním z nich vládne Bůh, ve druhém ďábel. Boj dvou království se dokoná katastrofou, ve kte- ré hmota podlehne a duch se osvobodí.

³⁰¹ Jasná, byť neadresná kritika Lutherova pojetí milosti.

³⁰² N. Hemmingius: Tractatus de gratia universali... Hafniae 1591, s. 22, 24. Na s. 24 tohoto spisu píše Hemmingius (Hemmingsen) o tom, že věřící jsou určeni k věčné milosti, protože věří, neboť vírou v Krista se drží dárce věčného života. Ti, kteří nevěří, nejsou určeni k věčnému životu, protože nevěří, neboť slib milos- ti je jak všeobecný, tak i zvláštní (srov. s. 22 uváděného spisu).

³⁰³ Augustinus: De Genesi ad litteram, kap. XVII (Migne PL 34,350).

³⁰⁴ Franciscus Junius (du Jon, 1545–1602), reformovaný teolog. Napsal řadu spisů. Citovaný spis De peccato primo Adami vydavatelé neměli k dispozici.

³⁰⁵ Tertullianus: Liber de exhortatione castitatis, kap. II (Migne PL 2,965); Tertul- lianus: Adversus Marcionem, kn. 2, kap. II (Migne PL 2,312).

³⁰⁶ Citát nezjištěn.

³⁰⁷ 2 K 12,2.

³⁰⁸ Ř 11,33.

³⁰⁹ Próton pseudos.

³¹⁰ Deuteron pseudos.

³¹¹ Sk 15,15nn: *S tím se shodují slova proroků, neboť je psáno: Navrátím se zase a zno- vu postavím Davidův zbořený dům...*

³¹² Z 18,25–27,38.

³¹³ Mt 20,1–16.

³¹⁴ Mt 23,37n.

³¹⁵ Oz 13,9; Mt 9,22.

³¹⁶ Besold: Axiomata I, s. 23; velmi volně.

³¹⁷ Cicero: De natura deorum 2,167; česky: O přirozenosti bohů. Praha 1948, s. 123.

³¹⁸ Augustinus: De vera religione, kap. VI (Migne PL 34, 127–8). Augustin praví, že Boží prozřetelnosti lidé často využívají pro vyřešení rozporů, které jsou způsobeny tělesnými vášněmi. Všechny lidské rody užívají Boží prozřetelnosti k péči o duši a k upevnění lidského ducha. Otázka dobra a zla je však pro Augustina stěžejní problém. Zabývá se jím v mnoha dílech, a to již ve svém raném spise De ordine (O řádu), kde medituje nad otázkou, proč je zlo přítomno ve světě, a od- povídá, že i zlo je nutné pro řád světa, jen ve spojení těchto dvou podstat tkví do- konalost. Tím se dostáváme i k myšlence výše uvedeného citátu a k známému Augustinovu výroku, že zlo není opakem dobra, ale nedostatkem dobra.

³¹⁹ Z 78,14.

³²⁰ Srov. Da 4,14.

³²¹ Sk 12,23.

³²² Liktor (z lat. *lictor*) byl zřízenec úředníka v antickém Římě. Počet liktorů, který připadal na jednoho úředníka, odpovídal úřední hodnosti. Král a konzulové mě- li po dvanácti liktorech, císař také dvanáct liktorů, později dvacet čtyři. Liktoři nesli na ramenou svazky prutů (*fascis*) se sekyrou nebo bez sekyry, a to na zna- mení, že úředník má právo dát občana zbičovat nebo i popravit.

³²³ Jb 1,6–12.

³²⁴ L 13,6nn.

³²⁵ Joz 7; 1 Pa 21.

³²⁶ Komeňského výrazu Satan (*Satanas*) odpovídá v ekumenickém překladu: *Bůh to- hoto světa* (2 K 4,4).

³⁰⁰ L 10,42.

³⁰¹ Seneca: Epistulae 20,8; česky: Další listy, s. 50.

³⁰² Besold: Axiomata I, s. 11,11,12.

³⁰³ Besold: Axiomata I, s. 63,53.

³⁰⁴ Ř 7,14nn.

³⁰⁵ 1 Pt 1,5n.

³⁰⁶ Iz 44,2nn.

³⁰⁷ Gn 17,1–4.

³⁰⁸ Výrok nezjištěn.

³⁰⁹ Seneca: De otio 5,8.

³¹⁰ 1 K 15,24–28.

³¹¹ Před textem je v orig. marginále: *Ad M. Aet.* (Ke Světu věčnému).

³¹² Sabunde: Theologia naturalis.

³¹³ To ti.

Pansofického světla

stupeň osmý

předvádějící očím smrtelníků sedmý
podle idejí vytvořený svět

SVĚT VĚČNÝ

hlubinu, jež do sebe pojímá
všechny světy předešlé

Přehled Světa věčného

- I. Co tento svět je, zda opravdu je, a o jeho principech
- II. O svrchované SLÁVĚ Boží, budovatelce věčného světa
- III. O slávě Boží MOUDROSTI, jež zmatenosti všech věků opět uvede do podivuhodného věčného řádu
- IV. O slávě Boží MOCI, jež si navěky podrobí všechny vzpurné mocnosti světa i pekel
- V. O slávě Božího MILOSRDENSTVÍ, jež do sebe pojme všechna neštěstí, do kterých upadla jeho stvoření
- VI. O slávě Boží SPRAVEDLNOSTI, jež navěky ve věčných tmavých žalářích zkrotí zatvrzele vzpurná stvoření
- VII. O obyvatelích budoucího světa a o stavu blaženosti, v němž se budou nacházet
- VIII. O případcích Božího království, o jeho kombinacích a konglobacích
- IX. O zrudách budoucího věku, totiž o stvořeních vyloučených z účasti na blaženosti a o jejich provždy hrůzném postavení
- X. O vládci věčnosti Bohu a o věčné nekonečnosti jeho království

VSTUP K VÝKLADU O VĚCECH NADSVĚTNÍCH

Svět ideální byl jakousi *Boží pečeti*, která vtiskla určitým konečným a navzájem odděleným OTISKŮM plnost své nekonečné a neomezené bytnosti. Tato pečeť vtištěná do *světa andělského* se do něj otiskla tak dokonale, jak jen to stvoření dovolilo. Ve *světě materiálním* se otiskla méně dokonale, protože látka je nepoddajná. Ještě nedokonaleji to dokázala ve *světě lidské dovednosti*, protože dovednost jen nedostatečně napodobuje přírodu. Ještě nedokonaleji se otiskla ve *světě mravním*, protože lidé dbají o své mravy méně než o vnější činnost. A opět nedokonaleji pronikla do *světa duchovního*, protože ve styku s Bohem se lidé chovají nedbaleji než ve styku se sebou samými. Nuže, Bůh všechny tyto nedokonalosti odstraní a uvede vše zpět do sebe, to jest, do nejjednoduššího a nejdokonalejšího, a tedy blaženého stavu věčnosti, který nazveme *světem věčným* (v němž bude Bůh ve všem vším) a nyní podáme podle možnosti jeho přehled.¹

2. Úvahy o věčnosti jsou ovšem vyhrazeny věčnosti, ale protože se zachtělo Otcí světél, aby nám z onoho nedostupného světla probleskly nějaké jiskřičky, nuže obraťme k němu pozorné oči. Prošli jsme kolem všeho, ať viditelného či neviditelného, co má svůj počátek; přistupme nakonec k oné hlubině, do níž se všechno opět pohrouží.

3. Řekl jsem správně: nakonec! Neboť poslední se nedá poznat jinak než nakonec a prostřednictvím dříve poznaného. Na to naráží přísloví: *Kdo neznáš moře, nech se vést řekou!* A kdo nezná pramen řeky, ať kráčí po jejích březích proti proudu, a ona ho jistě ke svému prameni dovede. A my, kteří jsme dosud pozorovali běh stvořených věcí jako vodní toky v jejich řečištích, jistě nyní smíme sestoupit k hlubině, do níž se vlévají a která je do sebe pojímá. Ovšem tato hlubina není nic jiného než onen pramen, z něhož všechno vyprýštilo. Ukazují to i zřídla našich viditelných toků. Všechny totiž přicházejí z hlubin a opět se do hlubin vracejí, jak jsme viděli v přírodě.

4. Je však možné přistoupit k nepřístupnému, pohlížet na neviditelné, zkoumat neprozkoumatelné? Možné to je, pokud se k tomu můžeme přiblížit pomocí zjevení a neklamného rozumu, až k samému Bohu, vládci věčnosti. Když Mojžíš toužil spatřit Boží tvář, bylo mu to odepřeno a výslovně bylo řečeno:

To není možné pro žádného ze smrtelných (Ex 33,13.20). Přesto mu však bylo přikázáno, aby vystoupil na horu a uzřel slávu Boží.

5. Stejně nesměl nikdo vědět, co je v nejvnitřnější části jeruzalémského chrámu (takzvaném nejsvětějším svatostánku), až na toho, kdo ji zhotovil, a na nejvyššího kněze, jenž do ní jednou za rok vcházel; a ovšem také na toho, komu to oni chtěli říci. A tak ani o oné skryté svrchované slávě věčnosti nemůže hovořit nikdo kromě věčného Stavitele a věčného Kněze Krista a těch, kteří věří jejich zjevením (J 1,18).²

6. Apoštolu Pavlovi bylo dáno ve vytržení spatřit nevyslovitelnou slávu, ale aby ji nevyjevil, byla mu odepřena slova, jimiž by mohl vyjádřit, co viděl (2 K 12,4). Přesto řekl, co jen mohl. *Ne tak, jak učí lidská moudrost, ale jak nás naučil Duch svatý, a duchovní věci vykládal slovy Ducha* (1 K 2,13).

7. Pohovořme o tom tedy i my, nakolik jsme schopni, a nechme vystoupit pohled našeho rozumu i víry tak vysoko, kam až nás může vyzdvihnout žebřík věcí. Bude-li mít tento žebřík, podobně jako onen mystický žebřík Jákobův (Gn 28³), za základnu zemi, bude-li opřen o nebe a jeho oporou bude samotný Bůh, tj. bude-li spočívat na smyslových vjemech a rozumových důkazech a Božích svědectvích o sobě samém a oněch věcech, které oko nevidí a ucho neslyší a které střeží v oněch zásvětních prostorách (1 K 2,9), bude dost pevný, abychom se nemuseli bát, že se s pomocí andělů neudrží vzpřímený, až po něm bude bystrost naší mysli vystupovat a sestupovat.

8. Ty tedy, úctyhodný Králi věčnosti, sešli nám jako znamení světlo své tváře a pro našeho věčného Kněze (který vstoupil k Tobě na nebesa obětí svého Těla) zvedni závoj, visící v cestě našemu pohledu, abychom Tě, nakolik je nám zatím dovoleno, spatřili v nejzazších zákoutích Tvého chrámu (pokud je to dáno očím smrtelníků) a tím hlouběji se před Tebou mohli kořit, před Tebou, jenž jsi blahoslavený a budeš veleben na věky věků. Amen!

KAPITOLA I

Co je věčný svět, zda opravdu je a jaké jsou jeho principy

Zde se dokazuje:

I. *Po všem viditelném, o čem pocítujeme, že se během času rozpadá, zůstává ještě jiná tvárnost věcí, a je tedy možné obrození (palingeneze) světa.*

Poté, co jsme procestovali tolik světů, pátrejme konečně, zda najdeme nějaký, ve kterém bychom mohli nalézt domov, v němž bychom nebyli hosty, ale plnoprávními obyvateli, a kde bychom nežili ve zmatku, jako zde, ale v klidu.

2. Především je třeba dokázat, že ještě existuje jiný, věčný svět, do něhož budou muset být přenesena všechna stvoření, předurčená k tomu, aby se podílela na věčnosti, a že všechny kapky dobra a štěstí, které tento běh času porůznu shromažďuje v potůčky, se zbaví svého břemene v nesmírném oceánu neboli propasti věčnosti. Jak k tomu dojde, to nechť nad veškerou pochybnost dokáží:

I. Veškeré rozvázně posouzené *rozumové důvody.*

II. Veškeré tělesné *smysly.*

III. A konečně různá zřejmá, nepochybná a neklamná *Boží zjevení.*⁴

3. *Rozumové důvody*, které mluví pro připuštění nového světa věčného, jsou tyto: *Za prvé:* Každé jsoucno, které usiluje o dokonalost, má tři stupně, totiž možnost vzniknout, vznikání a trvání neboli bytí. Tak je tomu i ve veškerenstvu, jak už jsme to vysvětlili. Jeho *možnost vzniknout* nám představil svět ideální. Ale co jsme pozorovali v ostatních světech? Vše bylo v neustálém pohybu a změně. Zbývá tedy nutně trvalý stav věcí neboli pevné a neměnné bytí.

4. *Druhý důvod* je, že u žádného částečného jsoucna se nevyskytuje nekonečný pohyb. Tedy ani ve veškerenstvu, protože každý celek je takový, jaké jsou části, z nichž se skládá.

5. *Třetí důvod* je tento: Věčný zdroj věcí, poněvadž je sám vším, opět do sebe přivádí toky, kterým dal vznik, stejně jako mořské vody se po všech svých koloběžích opět vracejí do moře.

6. *Čtvrtý důvod:* Kde jsou všechny náležitosti jsoucna (látka, tvar, účel a činitel vybavený vůlí a silami), tam se nezbytně musí objevit i věc sama.

7. *Pátý důvod:* U každé věci zasluhuje nejhlubšího posouzení trojí: bytnost, pohyb a klid. Tedy i ve veškerenstvu, neboť to mělo bytnost od věčnosti v idejích, pak začalo své bytí pohybem a všechno ve všech světech pohybem udržuje. Nadejde tedy i klid, až každá věc nalezne svůj účel a bude již bez konce trvat.

8. *Šestý důvod:* Je nezbytné, aby stvořením bylo v nejvyšší míře předvedeno vše, co je v Bohu. Nuže (podle našeho chápání) vše, co je v Bohu obsaženo, je nejvyšší a nesmírná *Boží moc, moudrost a dobrota.* Je tedy nutné, aby se v nejvyšší míře projevíly. Avšak při vytvoření materiálního světa probleskla *úžasná Boží moc*, když stvořila tak *úžasný stroj.*⁵ Při péči o tento svět pak probleskla *nevyzpytatelná Boží moudrost*, když ovládá tolik maličností, do nichž se rozlévá nekonečná mnohost a různost věcí. A při *konci světa se projeví nejvyšší a neomylná Boží dobrota*, která přece vše dovádí k nejlepším cílům, jimiž jsou její vlastní sláva a blaženost vyvolených stvoření. Tehdy začne být již po celou věčnost oslavována zcela odhalená velebnost třikrát svatého Boha.

9. *Sedmý důvod:* Všechny světy, kolik jich je, představují dosud naprostý chaos (počínaje světem andělským). Střeží je ovšem Duch svatý a bojuje

s temnotami stvoření nepřetržitou bitvu (Gn 6,3)⁶, dokud zažehnutý oheň spravedlivého Božího hněvu vše nepodpálí a neoddělí výšiny od hlubin a světlo od temnot, což jedněm přinese radost do sytosti, kdežto druhým věčnou propast hrůz.

II. *Smyslové důkazy věčnosti.*

10. V období sedmi dnů bylo stvořeno sedm světů.

Výtvor prvního dne, látka, duch a světlo jednoznačně představují svět idejí, to jest trojjediného Boha.

Výtvor druhého dne, totiž stvoření nebeské klenby, je svět andělský.

Výtvorem třetího dne byl viditelný svět, stvořený z hlubin.

Výtvorem čtvrtého dne jsou světla na nebesích, která představují sílu lidského důvtipu.

Výtvorem pátého dne jsou ptáci a ryby, stvoření různého tvaru a s vlastním pohybem, tedy i společenské změny a formy –

Výtvorem šestého dne jsou živočichové vytvoření spolu s člověkem, což představuje duchovní království na zemi a zápas ducha s tělem.

*Sobota*⁷ zjevně poukazuje na věčný klid Boží.

11. Vše, co žije, prahne po vlastním nejvyšším a neomezeném dobru, ale zde ho nedosahuje. Vše se soustřeďuje v člověku, ale ani člověk se zde zcela nedotváří. Když umírá, touží po čemsi jiném a tuší, že se odebírá jinam. Srovnej Ř 8,19.

12. Existuje věk, v němž život a smrt zápasí. Jednou má navrch život, jednou zase smrt. Až tedy zápas skončí, stanou odděleně, *stálý život a stálá smrt.*

Je známo, že když umírají zbožní, jásají, kdežto bezbožní se chvějí – –

13. Zde žádná věc nedosahuje svého účelu, v němž by spočinula. Ani slunce a hvězdy při svém pohybu⁸ (bez ustání se totiž namáhají), ani země ve svém klidu (stále totiž rodí), ani žádná rostlina, žádný živočich, žádný i sebešťastnější člověk. Vše se mívá svého cíle – což nikdy nebude konec? Je ne-možné, aby existoval pohyb bez konce, prostředky bez účelu.

14. Běh času dokazuje nezbytnost věčnosti. V čase totiž nic netrvá, vše se někam ubírá a přechází, musí tedy i někam směřovat. Je nutné, aby existovalo nějaké moře, které by do sebe pojímalo všechny řeky.

15. Ani Bůh, který JE, by neměl nic sobě podobného, kdyby nedovedl věci tam, kde by se o nich dalo říci, že JSOU. Je totiž lepší *být* než *vznikat* a *trvat* než *zanikat*, a je lepší *být* cele než *být* pouze po částech, tu *vznikat*, tu *zanikat*.

Axióm: Vše, co následuje, vyplývá z předešlého – a tedy jak vpravdě předchází tato časnost, tak vpravdě následuje věčnost. Co je v proudu času, je prchavé, vlastně to ani není, jen proudí.⁹

16. Tento život Bůh lidským synům poskytl proto, aby si na věcech cvičili svůj důvtip, na volbě mezi věcmi svou vůli a při snaze dosáhnout vytoužených věcí svou moc. Ale to všechno jsou jen první nezkušené krůčky s ne-přetržitými chybami a nedostatky, a to i u těch, kteří se ostatním jeví jako celkem vyspělí. Jednou však naše pokusy skončí a Bůh tvůrce nám ukáže své umění, aby se rozevřela propast jeho moudrosti, jeho dobroty a jeho moci. A tak se stane teprve na konci věcí zjevným dílo, na kterém Bůh pracuje od počátku (Kaz 3,11).

17. Zde s námi Bůh jedná jako se svými žáky a dovoluje nám, abychom ho napodobovali a tvořili, někdy chybovali, chyby napravovali – nakonec však předvede sám vše dokonale. Například, zpočátku se nestavěly žádné stavby ani domy, bydlelo se ve stanech nebo v chýších. Pak se budovaly chatrče ze dřeva, a když se poznalo, že podléhají ohni, začaly se kvůli trvanlivosti stavět domy kamenné. Ale když i ty začínají podléhat zkáze,

nutně přijde čas, v němž Bůh prokáže, že je lepší stavitel a že dokáže zbudovat přibytky, které budou trvat věčně. Stejně je tomu ve výživě, v oblékání, v lékařství. Hledáme univerzální lék¹⁰ – nenalzáme – Bůh nám ho ukáže, ztratili jsme úkladem ďáblovým strom života – Bůh nám ho vrátí.

18. Vše je plné chyb a zmatků. Věčný strážce pořádku tedy navrátí čas, v němž dobro dosud smíšené se zlem bude odděleno, aby zlo zahynulo a dobru se dařilo na věky.

19. Konečně naprosto dostatečným svědectvím věčnosti je očekávání všech svatých od počátku světa (Žd 11) a úzkost a zoufalství bezbožníků.

III. *Důkazy věčnosti z Písma.*

20. Gn 1,28: Tento svět určil Bůh k rozmnožení člověka, ne k jeho štěstí. Štěstí totiž není možné najít ve věcech, které jsou naprosto prchavé, měnivé a nestálé. Proto Bůh buď už vytvořil, nebo vytvoří něco jiného. Poté, co se člověk rozmnoží, zůstává ještě jiné jeviště světa, kde už lidé nebudou vstupovat do manželských svazků.

21. Další důkaz poskytuje Gn 1,31: Cokoli Bůh činil a činí, je na svém stupni velmi dobré, ale to poslední musí být dobré na nejvyšším stupni, aby totiž všechno mohl uvést zpět k sobě, k největší dokonalosti, kráse a blaženosti.

22. A podobně, jako se Bůh oddal po šesti dnech tvoření konečně odpočinku, tak nezbytně zavládne naprostý a dokonalý klid, až dokončí dílo svého panování (při němž stále dochází k zásahům prozřetelnosti).

23. Další důkaz plyne z Př 16,4: Bůh učinil vše ke svému cíli, i bezbožníka pro zlý den. Avšak zde tomu tak ve všem není. Nuže, jinde – –

24. Z Ř 8,19: Je zřejmé, že Bůh se rozhodl dovést všechna stvoření k svému obrazu, aby tak oslavil tento obraz v sobě a sebe v něm. A dále, že do člověka přejde nakonec látka světa, všechnen životní duch (jenž nyní bloudí mezi nižšími stvořeními) a veškerý lesk nebe i ohně.

25. Apoštol dělá v 1 K 15,44¹¹ tento závěr: Existuje proměnné, existuje tedy i neměnné, existuje-li totiž jeden ze dvou protikladů, musí existovat i druhý.

26. Jiný důkaz plyne z uměleckých výtvorů. My zde bloudíme jako v horách Libanonu a po Hierochuntských nivách, kde se kácejí stromy, láme mramor, vyrábí zařízení chrámu, ale k čemu je to všechno dobré a co z toho vznikne, to se ukáže až v nebeském Jeruzalémě. Proto zde ani ti nejprozíravější mezi námi všechno nechápou, podobně jako nechápou malíři při jeho práci, když nanáší tu temnější, tu jasnější barvy, protože až hotové dílo ukáže, že se tak dělo kvůli pestrosti a potěšení smyslů. Avšak zde je tvůrcem sám Stvořitel – větší a moudřejší než Šalomoun –

[– –]

II. *O vzniku světa věčného, totiž o jeho počátku a trvání bez konce čili stavu, a o tom, co je věčnost*
(Zde bude řeč o konci tohoto věku, vzkříšení a posledním soudu.)

O podobě a stavu budoucího života a onoho světa, který má nastat, můžeme sami ze sebe vědět a usoudit jen tolik, kolik může znát plod v matčině těle o tom, jak žijeme my pod sluncem, protože nikdo nemůže mluvit o tom, co se děje tam, kde ještě nebyl. Bylo nám umožněno tam trochu nahlédnout, ne však to vyslovit. Písmo svaté však dosvědčuje, že ve světě věčném není nic podobného ničemu z toho, co jsme mohli vidět, slyšet nebo si pomyslet v našem věku. Co tedy? Kdybychom postoupili jen trochu dále, mohli bychom utišit touhu poznat toto nepoznatelné. Vždyť Bůh přece jen

neukryl všechno a víme, že jeho výtvořiny směřují postupně k dokonalosti, a podle toho, co nám dosud bylo dovoleno poznat, můžeme zajímavě říci něco i o tom, co ještě zbývá. Věst nás budou zdravý rozum ve světle idejí, různé zkušenosti, které nám do dnešního dne umožnily smysly, a Boží svědectví v Písmu. Milující otec totiž neodpírá svým dětem okusit věčné rozkoše svého přibytí, do něžž nás zve, naopak sám na ně předem upozorňuje. Stejně učinil Josef, který neváhal poslat svému otci vstříc důkazy o bohatství země, v níž žil, i když ho sám k sobě pozval a očekával. Stejně tak, když se Židé blížili k zaslíbené zemi, nařídil jim Bůh, aby vyslali zvědy, aby jim vyprávěli o jejich bohatém budoucím dědictví. Udělejme to také tak, abychom tím ochotněji sledovali vůni budoucí rozkoše, čím blíže k ní přivoníme už zde, na poušti tohoto světa.

Že svět věčný je a byl od věčnosti vždy v Bohu jako všechno ostatní, je nepochybné. Ale otázka stojí, *kdy a jak nastane pro nás?* Odpověď zní:

1. *Co se týče jeho počátku, už pro nás nastal, a to tím, že Bůh má vhodné přibytí pro dobré anděly a své syny a má i žaláře temnot pro demony a bezbožníky.* Víme, že z těchto míst andělé vystupují a sestupují, aby posloužili zbožným a odnášeli jejich duše do věčných přibytíků. Stejně nepochybné je, že zase duše bezbožníků odnášejí demoni na místo utrpení. Ale tyto věci lze ve stínu dnešních světů nespasit, protože tyto světy zaclánějí všem lidským smyslům. Jejich obrysy se jasněji objeví teprve tehdy, až Bůh zastaví běh všech světů a všechno uvede do této věčné podoby.

2. *Pro mrtvé nastává počátek světa věčného současně s okamžikem smrti,* protože duše přechází po smrti ihned do stavu věčnosti. Při tom je možné postřehnout nebo předpokládat tyto čtyři základní skutečnosti:

1. *Duše nehynou, nýbrž trvají,* protože jsou nesmrtelné.
2. *Nespí, nýbrž bdí a jednají,* protože duch je čiré uskutečnění. Proto nespí, když spí tělo. Tak vznikají sny. Proto ve Zjevení duše křičí po pomstě, protože vědí, co se událo, a boháč věděl, že mu zbývá pět bratrů.¹²
3. *Duše někde je a má své sídlo.* Ale kde? Zde sídlí v těle, které se nazývá jejím přibytím (2 K 5,1) a stanem (2 P 1,14). Což ale mimo tělo? Kde sídlí? Podle Písma duše věrných přebývají v Boží dlaní. Bůh je však na nebesích, tedy i tyto duše jsou na nebesích, kde je útočiště klidu, nazvané lůnem Abrahamovým. Naproti tomu duše bezbožných přecházejí do ruky Satanovy, který obývá peklo, jako duše boháčova. Duše tedy nebloudí kolem svých těl nebo kolem hrobů.
4. *Jejich stav je buď blažený a radostný, nebo prokletý a trýznivý,* jak učí příklad Lazarův a boháčův.

Ale zde nejde o nástup či počátek toho či onoho, věčnosti v částečném smyslu, nýbrž o budoucí svět, který započne po zkáze tohoto věku a bude trvat bez konce. Ptáme se tedy:

- I. *Kdy něco takového nastane a zda je možné se to dovědět?*
- II. *Jaký bude jeho počátek a vývoj, čili jakým způsobem bude?*
- III. *A konečně, jaký bude konec a budoucí stav věcí?*

1. *O čase budoucího světa, čili kdy nastane.*
Odpověď: Poté, co skončí koloběh věcí tak, aby vystačily pro budoucí svět, to jest poté, co se plozením rozmnoží lidé natolik, nakolik jim dovolí látka světa; 2. duch stvořený pro oživení viditelného světa; 3. světlo světa.

Ale kdy to bude? Na základě zbožných výkladů Písma se domníváme, že po skončení sabatu tohoto světa, tedy po jeho sedmém tisíciletí, na konci sedmdesátého století.

II. O počátku a vývoji budoucího světa.

Počátek by měl nastat na konci tohoto věku, totiž až oheň stráví stroj přítomného světa, který vše zrodil a prozatím uchovává jako zástupce všemožného Boha ve věcech tělesných. Tak budou odpovídat poslední věci prvním a prostředním. Tehdy totiž:

1. *Se zastaví pohyb nebes a slunce a měsíc ztratí své světlo,* protože věci se přestanou rodit. Skončí-li užívání, končí i nástroj.
2. *Když se takto naruší řád ve výštinách, poruší se i dole a vše opět upadne do chaosu.* Například moře i feky začnou přecházet v páru a tak vznikne vítr, který vzduje moře i feky a způsobí po celé zemi rachot a hřmění.
3. *Oheň slunce a hvězd se rozleje po všech živlech* nebo také se slunce a hvězdy (což jsou plameny či planoucí nebeská tělesa) zřítí, zapálí živly a vše nahore i dole (totiž země, v níž vzplanou nerosty) roztaje v žáru a zahyne v hřmění. Srovnej poslední kapitolu Senekovy Útěchy pro Marcii.¹³
4. *Zazní trouba archandělova.*

Účel a použití tohoto nástroje je zřejmý ze starověkých zvyků, z nichž byla odvozena tato metafora. Ve starověku totiž zvuk trouby:

1. Svolával lid (Nu 10,2; Iz 27,13). Tehdy totiž budou svoláni živí i mrtví.
2. Zvětšoval a zdobil královskou důstojnost, jako v 1 Kr 1,34; Ex 19,16,19. Tehdy totiž přijde král slávy.
3. Povzbuzoval vojsko proti nepříteli (Joz 6,4,5; Sd 7).¹⁴ Tehdy totiž vyzbíjí Bůh vše, co stvořil, k pomstě nad nepříteli (Mdr 5,18).
5. *A vzápětí spatříme znamení Syna člověka.*

Vše totiž má vzájemně znamení –
Buď kříž, nebo něco jiného, co můžeme nazvat Kristovou korouhví.

Z toho všeho hrůza posedne pouze bezbožné. Vždyť Bůh, který dokázal zbavit oheň v babylónské peci síly spalovat a způsobil, že stejný mrak mohl přinést Egypťanům tmou a Židům světlo, dokáže i v té chvíli využít svou moudrost. Vyvolení budou odneseni do vzduchu vstříc Bohu, který bude na místě uhaslého slunce zářit jako Slunce nestvořené, jímž povstalo vše, co bylo učiněno. To, jež bylo zastupováno stvořeným světlem, se představí samo a bude dávat tisíckrát více radosti než vyhaslé slunce způsobí děsu. Avšak ani vyvolení se neubrání hrůze, kterou jim způsobí všechno to nevidané, co zasáhne jejich smysly.

Pak bude následovat *vzkříšení neboli povstání z mrtvých*, pro které je možné (podle Taurella¹⁵) uvést tyto důvody:

1. Bůh stvořil lidi jako schopné být blažení, aby mohli užívat blaženosti navěky.
2. Avšak užívat blaženosti navěky nemohou, pokud nebudou věčně žít.
3. Nemohou však žít věčně, pokud se nebudou skládat rovným dílem z těla a duše (to jsou totiž bytnostné části, z nichž se skládá člověk).
4. Ovšem v nynějším čase těla zanikají, čímž je stav plné blaženosti zatím přerušen.

5. Aby byla tato mezera zaplněna a Bůh naplnil svůj záměr, je třeba tělo obnovit, ovšem bez těch vlastností, které by mohly bránit štěstí a které byly tělu přidány jen pro potřeby nynějšího života a pro rozmnožování, jako je váha a orgány výživy a plození. Zde jsme se bez nich nedokázali obejít, tam jsou zbytečné. Vždyť těm, kteří žijí na tomto světě, váha víc prospívá než překáží. Musíme zůstat pevně na místě a ne volně třeptat. Učiň, aby zde naše těla létala, a zničíš veškerý řád lidského života. To jsou důvody Taurellovy. Ale nescházejí nám ani další důkazy pro to, že dojde ke vzkříšení: 1) Žádná část látky nikdy nezmizí; 2) látka vždy znovu přijímá tvary; 3) a ačkoli se někdy navzájem různě směšují, Vševědoucí je dokáže opět uspořádat, vždyť sám dal lidem schopnost sloučit v pecích a kadlubech, co patří k sobě, i když je to rozdrobené na části.

2. Světový duch (duše světa) nehyne, přechází jen z jednoho nositele na druhého. A protože forma tohoto světa zanikne a všichni živočichové zahnou, kde zůstane světový duch?

3. Vzkříšení našich těl se dá patrně dokázat (nebo alespoň obhájit proti saduceům¹⁶) z trojho druhu pohybu, který je:

1. *Ustavičný*, od začátku ke konci; podobně jako náš život od narození ke smrti.
2. *Opakovaný*, jímž něco přechází sem a tam, jako u našeho dýchání (vdechování a vydechování) a u bdění a spánku, jimiž náš život vydává a shromažďuje síly.
3. *Zvratný*, to jest takový, který zcela přestává a opět se vrací, jako život rostlin, který se každoročně obrozuje a odumírá. Proč by se tedy náš úděl nevyrovnal po této stránce údělu rostlin?
4. Dále je zjevným důkazem vzkříšení *převtělování živočichů* (housenek, bourců morušových). Jakmile živočišný druh obsažený v křehkých tělích hmyzu pocítí, že jeho prvotní příbytek vysychá a stává se bezcenným, vytváří si ze své zbývající šťávy tělíčko jiné. Dokonce při tomto novém pokusu usiluje o něco většího (o křídla), a tak svou ztrátu vyvažuje ziskem. V tom je obraz našeho vzkříšení.
5. Stejný obraz Bůh půvabně nastínil v *popelu ze dřeva*, který je věčný (ani oheň, ani voda, ani země, ani vítr jej nedokáže zničit). Co tedy znamená, že podle svědectví Pisma se naše těla rozpadnou v prach? Když z prachu po výhonku rostliny znovu podivuhodně povstává rostlina, není to obraz vzkříšení?
6. Ale kromě těchto úvah spočívá vzkříšení našich těl na jiném, pevnějším základě, který má tři složky. První je stvoření k obrazu Božímu, při němž jsme obdrželi dar nesmrtelnosti. Druhou je Kristovo vtělení a třetí je seslání Ducha svatého. Zbožní povstanou z mrtvých působením všech tří složek, naproti tomu bezbožníci jen díky té první a částečně druhé. Je totiž vzkřísí Kristus jako soudce, aby je soudil a uložil jim tresty za příkoří, která způsobili Božskému majestátu. Pokud jde o působení Ducha svatého, nepodílejí se na něm v tomto životě, a proto se na něm nebudou podílet ani v budoucím. Duch svatý je totiž nemůže probudit, když v nich nebyl ani nebude přítomen.

Povstanou však všichni lidé, *jak dobří, tak špatní*, všichni tak učiní mocí Kristovou, slova a Boha, v němž je život. Po našem pádu do smrti a zániku se opět s námi spojil za prvé tím, že přijal naši tělesnost, za druhé tím, že své věrné obdařil svým Duchem. Zbožní tak vstanou z mrtvých ze dvou příčin. Totiž díky společenství těla a krve s Kristem, a pak proto, že v nich přebývá Duch Kristův. Bezbožní tak ovšem neučiní díky Duchu, ale jen díky tomu, že se podílejí na přirozenosti, s níž se spojil věčný život, Boží slovo. Co se týče tajemství eucharistie¹⁷, ti, kteří přijímají svátosti oltářní a přitom nevěří, proviňují se proti Kristově tělu a krvi a jedí a pijí rozsudek nad sebou. Podobně v životě ti, kteří se podílejí na Kristově těle a krvi, totiž lidské přirozenosti, a přitom nejsou účastni Kristova života duchovního, aby se s ním stali jedním duchem. Budou sice žít věčně, protože svou vnější přirozenost budou mít s Kristem společnou, blaženého života však nedosáhnou.

Vyvstává otázka, zda těla povstanou v téměř složení? Odpověď zní, že na tom nezáleží, i kdyby bylo jiné, neboť 1. látka sama o sobě je těžkopádná; 2. naše tělo v tomto životě podléhá změnám a téměř zcela jiné mají starci a jiné mladíci. Vždyť těla, která vznikají a zanikají, jsou jsoucna poznamenaná posloupností. A proto, jakmile dospějí ke společnému cíli, přejdou v totéž. A pravděpodobně také ve stejném složení, protože 1. je to přiměřenější Boží spravedlnosti, moudrosti a moci; 2. napovídá tomu příklad Kristův; 3. protože tomu všeobecně věřili Boží světci jako v Jb 19. Cyprianus pak k tomu místu dodává „ve svém těle“¹⁸.

Axióm: Ze semene nemůže vzejít nic, co v něm není, i kdybys pomíchal semena různého druhu a zahrnul je zeminou, pískem, sněhem či vodou. Stejně tak i z lidského těla, ať je mrtvé, pohřbené, rozpadlé či jinak porušené, nemůže vzejít nic jiného než lidské tělo, a to takové, jaké bylo, téhož člověka, jemuž patřilo, s takovou podobou, jakou mělo, když v něm přebýval duch, tj. s podobou slavnou u lidí svatých (protože v nich přebýval Duch Kristův) a s podobou prokletou u lidí bezbožných (protože v nich přebýval duch prokletý).

[- - -]

O posledním soudu.

Po vzkříšení mrtvých bude následovat poslední soud, který Bůh od počátku stvoření několikrát předpověděl a různým způsobem předem naznačil:

1. tím, že si dal jméno Elohim, to jest soudce či soudcové;
2. soudem nad prvními lidmi;
3. předpovědí Henochovou (Ju 14);
4. potopou;
5. zkázkou Sodomy a Gomory –
6. na faraónovi –
7. když nad svým lidem vynášel různé rozsudky, aby zabránil nepravostem (Ž 94,8-10) –

Kdo bude soudcem? Soudcem bude Kristus, protože jemu bylo dáno právo soudit vše (J 5,22). A bylo mu dáno proto, že:

1. Svět má být skončen tím, skrze nějž byl vytvořen, aby byly pravdivé výroky: Skrze něho se děje všechno; On je alfa a omega.¹⁹
2. Protože soud se má dít podle pravdy, která je základem pro stav věčného pokoje. On však je pravda (J 14)²⁰. (NB. Zde byla *cesta*, v posledním soudu *pravda*, na věčnosti *naš život*.)
3. Protože Kristus je člověk. Úměrnost si totiž vyžadovala, aby těm, kdo mají být souzeni ve své viditelné podobě, byl dán viditelný soudce (J 5,27).

Koho bude soudit? Všechny, jímž bylo něco svěřeno při rozdělení dobra, tedy všechny lidi. Proto je nejdříve oživi –

Jak je bude soudit? Po stvoření bylo vše živé předvedeno před Adamem – Kristem se lidé postaví, aby je jednou provždy nazval blahověčnými nebo zlořečenými. Kdo se povyšovali, budou poníženi, kdo se ponižovali, budou povýšeni. To se stane zjevně všem stvořením a každého snadno přemůže vlastní svědomí, protože se projeví úmysly všech srdcí, těch, která Bohu věrně sloužila, i těch, jež tak nečinila (Mat 3,18). Rozeznat to zde je obtížné, protože jedni předstírají zbožnost, ale Bůh vidí něco jiného, zatímco druzí se Boha skutečně bojí a svět jim přitom zlořečí. Ve světě věčném si však Bůh 1. vyžádá zpět přesně to, co bylo každému propůjčeno, nic více a nic méně; 2. zeptá se, jak s tím kdo naložil; 3. a vyhlásí, jakou odměnu nebo trest si kdo zaslouží. Andělé probudí lidi z mrtvých, ti se postaví po Boží pravici nebo levici a Kristus stojícím po pravici na věky požehná, zatímco stojící na levici zavrhne.

Poznámka 1. Ti, kteří stanou Kristovi po pravici, budou ti, jimiž bezbožní po levici pohrdali (Mdr 5,3.4). Tento svět, tato církev je opravdu oním lůnem Rebečiným, v němž špatní přebývají s dobrými pospolu, utiskují je

a násilím si přisvojí právo prvorozence, o něž připravili jiné. Přejde však čas, kdy bude rozhodnuto jinak, než tito otroci těla očekávali, a právo prvorozenectví bude navráceno těm, kterým náleží, pravým jacobovcům (Iz 43,1 a 44,1.2).

Poznámka 2. V té době Bůh nikomu nic nepřidá, jen vyhlásí a potvrdí to, co si zde každý nashromáždil. Zde je čas setí, tam nastane sklizeň. Ti, kteří hledají Boha zde, tam ho naleznou, kteří ho zde opouštějí, shledají, že jsou opuštěni. Díky neproměnné spravedlnosti Boží tomu jinak být nemůže. Stejně tak se děti nestávají chlapci nebo děvčaty při porodu, nýbrž nabyli své podoby již dříve a při porodu se jen tato podoba ukáže. V tomto smyslu možná Kristus nazval onen den, kdy se zrodí věčnost, znovuzrozením.

Poznámka 3. Měnit se to již nemůže, přešel totiž čas. Co přede žněmi nedosáhlo náležitosti vzrůstu, v čase sklizně již k němu nedospěje. To zřejmě naznačoval Kristus, když prohlásil, že ruce i nohy budou jaty do pout a nebudou schopny ničeho (jak říká Augustin). Ti, kteří nechtěli jednat jako svobodní a volní, když Bůh tomu chtěl, nenaleznou svolného Boha, až se zachce jim, a díky jeho řádu ani chtít nebudou moci.²¹

Poznámka 4. Na nebesa Bůh k velké radosti shromáždí veškeré dobré etické, přírodní i metafyzické, vše dobré, co vzešlo z lidských dovedností a lidské morálky, všechno dobro duchovní, to jest ctnosti, odměny za ně a zjevné kořeny obojího. Do pekel naopak uvrhne jako do stoky všechno zlo morální, přírodní i nadpřirozené, neboli neřesti, tresty, které je stíhají, a smysl toho obojího, neboli světlo, zaplavující temnoty, aby zlí pochopili svou špatnost, aby pochopili, že již navěky potrvá, a trýznili se tím.

Až bude soud dokonán a zbožným se dostane věčnosti a budou odvedeni do nebe, Člověk-Kristus složí svou povinnost prostředníka, aby se Bůh stal ve všem vším (1 K 15,24-28). Aby se Bůh stal ve všem vším? Je zřejmé, že slovo Boží se vtělilo v člověka, aby uvedlo do pořádku světový chaos, odstranilo jej a podrobilo Bohu. Až se tak stane, navrátí se ke svému prvotnímu záměru, aby se Bůh stal ve všem vším a panoval ve slávě na věky.

(Ovšem Amos říká, že Kristus své panování nesloží, ale přenechá.)

Náznakem toho, že Kristus své poslání složí, bylo, že poté, co vykonal dílo spásy, se vzdálil očím církve, abychom se ve víře obraceli k Bohu (1 P 1,21), a také to, že evangelistům přikázal, aby nevyprávěli nic o tom, jakou měl postavu, podobu, oděv, chůzi, hlas a podobně, nýbrž aby sdělili jeho učení a skutky. Tím naznačil, že skrze něho dospíváme k Bohu. Proto apoštolové prohlašovali, že neznají Krista podle těla.

Přenechá království Otci, protože po skončení boje a porážce nepřátel nebude třeba vůdce, po odstranění bezpráví nebude třeba soudce, po vynešení rozsudků nebude třeba soudu. Vše dojde svého konce, a aby vše dospělo ke stavu věčnosti, spolu se všemi ostatními i Syn se podrobí svému Otci -

Je však třeba poznamenat, že Kristus složí jen své poslání, neodloží však lidskou podobu. Naši tělesnost si Kristus podrží na věky. Důkazem toho je:

1. Všechny Boží výtvořiny vznikají v pravdě. Nedokončené dílo se stává ničím.
2. Pro Boha není nedůstojné přebývat ve stvoření, kterému bylo dopřáno účastnit se božství. Vždyť samo naše tělo je svrchovaným důkazem Boží moudrosti - jaký tedy div, že Bůh obývá svůj chrám?
3. Po přerušení tohoto svazku, z něhož pramení plnost milosti a radosti, by naše blaženost byla nedokonalá. Pohlédli jsme tedy na počátky a vývoj věčného světa; vyvstává však otázka:

III. Jak je toto vše vymezeno?

Pokud se po vstupu do světa, který se bude nazývat věčný a který i věčný bude, odvážíme nahlédnout do propasti samotné věčnosti, ať před sebe ke konci, jehož nebude, ať do stran, kde nenajdeme žádné hranice, jež by ji vymezovaly, jak ohraničíme své myšlenky, pro něž nemáme žádné vymezení? Úvahami nad tím,

1. co je věčnost;
2. zda je jí nějaké stvoření schopné;
3. čím se liší od času a od věčnosti Boží;
4. jaké bude její utváření?

1. O věčnosti sotva můžeme hovořit, aniž bychom se zajíkali, a uvažovat, aniž bychom byli ve stavu vytržení. Pochopit čas a to, co se odehrává v čase, je možné, protože obojí se zrodilo spolu s námi a probíhá to před našimi očima a rukama. Kdo nám však dá pohlédnout na to, co se skrývá v hlubinách propasti? Ten, kdo sám je tou propastí, vytvořil nás k svému obrazu a nadto našim pohledům svými slovy a skutky odhalil mnoho o věcech viditelných, abychom mohli zkoumat i neprozkoumatelné; máme přece podíl na myslí Boží - mluvíme tedy se zajíkáním, je-li to v naší moci -

Věčnost není sama o sobě nic jiného, než nezměrnost všeho, co existuje, co se dá myslet nebo vyřknout. Něco, kde není žádný mezník, žádný počátek, žádný konec a stejně tak nic většího ani menšího, kde největší a nejmenší a všechny protiklady splývají v jedno.²²

2. To, že stvoření může nabýt věčnosti (totiž trvání bez konce) i *a posteriori*, dokazují vlastnosti počtu, míry a váhy. Mají totiž počátek (jednotku, bod a tzv. moment), nikoli však konec. Neexistuje totiž číslo, ke kterému by nebylo možné přičíst jednotku, ani bod, přímka, plocha, k nimž by nebylo možné přidat bod, ani váha, k níž by nebylo možné přidat tzv. moment -

3. Poměr věčnosti k času neexistuje, stejně jako neexistuje poměr mezi trvalým a postupným. První je celé současně, druhé rozlišené na části. Celé trvání věčnosti tedy není nic jiného než pevné nyní, střed, zahrnující vše, bez jakýchkoli protilehlých paprsků (předběžnosti či následnosti).²³

4. Je zřejmé, že tato naše věčnost bude odlišná od věčnosti Boží, protože v ní bude tok trvání. Žádné stvoření, byť i v Bohu pojaté, se nemůže stát nekonečným jsoucnem, nemůže zahrnout vše v jednom okamžiku, jen postupně, a proto se tato věčnost nazývá věky věků neboli ustavičná nekonečnost (Da 12,13; viz Campanella, *Metafyzika*, část 3., str. 272, čl. 2¹⁴).

5. Jaké bude utváření této budoucí nekonečnosti? Budeme-li dále postupovat podle obvyklého řádu (jehož užíváme již od světa idejí), nalezneme i ve světě věčném vše podobné předcházejícímu, ale skvělejší. Totiž bytost, principy, způsoby atd. Podobně jako žádný předešlý svět neukončoval ten, který mu předcházel, nýbrž se ho snažil zdokonalit, a podobně jako sobota neruší předcházejících šest dní, nýbrž je uzavírá, pečeti, posvěcuje a dotváří, tak i tento svět naloží se všemi, jež trvaly před ním. Potrvá v něm

1. *svět idejí tím*, že vyvoleným stvořením se rozevře celá propast Boží moudrosti;
2. *svět andělský tím*, že získáme účast na řádu a dokonalosti andělů;
3. *svět materiální tím*, že v člověku budou oslavena všechna stvoření;
4. *svět lidské dovednosti tím*, že se v něm plně rozevřou prameny intelektu;
5. *svět mravní*, protože přijde spravedlivá vláda a dokonalé společenské uspořádání bez jakýchkoli otřesů;
6. *svět duchovní*, díky odstranění naší nedokonalosti a překážek našeho spojení s Bohem -

Co k tomu všemu přistoupí navíc? Nic než to, že se projeví veškerá dokonalost, jak všeho stvořeného vně nás, že je to totiž velmi dobré (budeme vše vidět tak, jak to viděl Bůh o sobotě za stvoření světa), tak i v nás samotných: dokonalost naší schopnosti chtít - jen dobro, schopnosti uvažovat -

o čemkoli, schopnosti konat – jen tím nejlepším se budeme zabývat, a tak vyživíme naše duše jakoby tučným pokrmem. Tak se nad námi rozhostí Boží požehnání a v nás zavládne klid, radost a žehnání od stvoření splývající s Bohem. A to vše bude korunováno věčností, což je stav stálý v každém ohledu (2 K 4,18; Žd 12,27), beze strachu, že budeme připraveni o cokoliv dobrého. Blažené vidění –

A podobně, jako tomu bylo před tímto světem – dříve než v něm vznikla mnohost, klam a zlo, neexistovalo nic jiného než věčné jedno, pravda a dobro – tak i po zmateném chaosu světských nejednotností, klamů a zel nezůstane u Boha nic než věčná pouta jednoty, neotřesitelnost pravdy a třešť blaženosti.

Povahu budoucího života nastiňují zřejmě ve Starém zákoně obrazy 1. kananejské země; 2. obce Jeruzaléma, 3. Božího chrámu –

[---]

Tři základní principy světa věčného.

1. Jeho látkou budou všechny předcházející světy se svými výtvoři; všechny tam totiž dojdou svého posouzení a pak schválení a zachování nebo zavržení a zničení.

2. Duchem bude touha nekonečné dobroty učinit vše dokonalým a připodobnit sobě, aby mohlo být skutečně vše ve všem.

3. Světlo a oheň bude žhavá touha Boží zakročit ohněm proti bezbožným lidem a andělům a proti ostatním stvořením, zohaveným svou zkažeností a hříchy. Proti těmto stvořením ovšem ohněm časným, jenž všechno spálí a přetvoří, avšak proti andělům a lidem, kteří odpadli, ohněm věčným –

[---]

KAPITOLA II

O svrchované slávě Boží, budovatelce věčného světa²⁵

[---]

KAPITOLA III

O slávě Boží MOUDROSTI, jež zmatenosti všech věků opět uvede do podivuhodného věčného řádu

Ve stavu věčnosti se oddělí to, co zde pro vzájemný boj, ke kterému dochází při vzniku a zániku, bylo propojeno.

Například

1. u látky hustota a tíha s řídkostí a lehkostí;²⁶

2. u ducha vdech a výdech;

3. u ohně pohyb dovnitř a ven, totiž spalování a přikládání, přidružení a vzplanutí;

4. vše, co je z nich složené, vstupuje do boje a nachází vítězství, prospěch či nevýhody. Ale tam, ve světě věčném, dojde k oddělení obou složek.²⁷

Blaženým se dostane různých výhod, například hustoty bez tíhy, jemnos-

ti bez lehkosti, síly bez ochablosti, pohybu bez únavy, žiti bez potravy, jasu, jenž neuhasne a sama sebe nestráví.

Odsouzeným naproti tomu zbudou jen samé nevýhody – tíže a tlak odevšad, lehkost a vratkost bez přestání, slabost bez úlevy, únava bez spočinutí, umírání bez smrti a živoření bez života. (Jedním slovem, dohasínání bez světla a hrůza bez jakéhokoli východiska.)

[---]

Tam se projeví příčiny, proč Bůh stvořil vše, co stvořil, i bezbožníka – pro zlý den (Př 16²⁸), proč připustil, aby se i u lidí objevilo tolik bludů. Je totiž nemožné, aby všechno nakonec nedospělo k harmonii, vždyť nic (co kdy bylo, je a bude) nebude moci vybočit z kruhu věčnosti – tam už nemůže zůstat žádný nesoulad.

Něco můžeme pochopit, když se zahledíme do obrazu, sladěného dovedně ze světla a stínu, ze světlých a tmavých barev. Totéž, co jsou na obraze stíny, to v harmonii věčnosti budou bludy a odchylky.²⁹

A možná se projeví i to, jak se v nás Boží kořeny zachytily i při našem bloudění, až se ukáže, že i ti, na nichž to nebylo nijak vidět, hledali nejvyšší dobro, úplnou pravdu a naprostou jednotu.

KAPITOLA IV

O slávě Boží MOCI, jež si navěky podrobí všechny vzpurné mocnosti světa i pekel

[---]

KAPITOLA V

O slávě Božího MILOSRDENSTVÍ, jež do sebe pojme všechna neštěstí, do kterých upadla jeho stvoření

[---]

KAPITOLA VI

O slávě Boží SPRAVEDLNOSTI, jež navěky ve věčných tmavých žalářích zkrotí zatvrzele vzpurná stvoření

[---]

KAPITOLA VII³⁰

O obyvatelích budoucího světa a o stavu blaženosti, v němž se budou nacházet

Zde ukážeme, že se sjednotí svět andělský a svět tělesný, to znamená, že andělé a lidé se za velkého jásootu spojí v jedno. To bude dokázáno na začátku; pak budeme uvažovat o počtu obyvatel této věčné říše.

I. O důkazy (tohoto spojení) se obrátíme k *Písmu* a vysvětlíme je rozumovými důvody. Například:

K nekonečnému vládcí přísluší nekonečná říše – souhrn všech veškerenstev –

Co roste po částech, nakonec musí dospět k vrcholu a vrcholy k vrcholu nejvyššímu –

[- - -]

Konečně, je-li to možné, uveďme důkaz názorný i pro smysly. Protože sama lidská přirozenost, obraz a chrám Boží, je složena z viditelného a neviditelného a sbíhá se do jednoho společenství –

Stejně jako my jsme nejprve utváření prvním zrozením a pak se znovuzrozením přetváříme v křesťany a nezdujujeme se přítom, zůstáváme stále jednou osobou – protože v nás se počíná Boží království, naše tělo, duše i duch se posvěcují na živý chrám Boží, a tak i onen chrám věčný –

Andělé se tak spojí s lidmi a obejmou je jako své bratry a sestry. Budou se radovat z jejich povýšení ke slávě Boží neméně než z vlastní vznešenosti a nikdy se nenasytí laskání s podobou svou i Boží v nás. My zas, blažení v jejich společnosti –

[- - -]

II. O počtu obyvatel věčného světa.

Ke slávě Boží a k našemu obdivu a potěšení by přispělo, aby jich bylo co nejvíce.

1. otázka: *Bude to více lidí, nebo andělů?* Odpověď zní: Bůh to ví. Rozum však napovídá, že jich bude asi stejný počet. Pokud však padla pouze třetina andělů, nepostačilo by, kdyby byl doplněn tento počet?

[O počtu andělů hovoří výslovně Daniel (Da 7,10), ale ne všichni toto místo vykládají stejně. Jednou z možností je však číslo 1 001 000 000.]

2. otázka: *Kterých bude víc, spasených nebo zavržených?* Odpovídáme, že pravděpodobně těch prvních. Většina andělů zůstala zachována, doufáme, že tomu tak bude i s lidmi. K této otázce srovnej i to, co říká Caelius Secundus Curio³¹ –

A potom, proč by Bůh uchovával svět a rozmnožoval lidi? Proto, aby si vzájemně sloužili; dokonce i dobytčata chová kvůli lidem. A proč lidi? Kvůli komu? Kvůli ďáblu a peklu? Aby měl koho trestat? Nemyslím. Představ si hospodáře, který pase svá stáda ne pro sebe, ale pro vlky. Jaká hloupost. Opovaž se myslit o Bohu něco takového! Nuže? Každý účel je dobrý.

Námítka: *Mnoho je povoláných, málo vyvolených.*³²

Odpověď. Zajisté. Povolání jsou všichni, tedy obojí, vyvolených je jen část.

446 Pansofia

3. otázka: Jestliže jsme tvrdili a nezvratně dokázali výše, že mimo Krista a bez něho nemůže a nikdy nemohl být nikdo spasen (vždyť jen On je brána, cesta, světlo, život a pravda), je možné se ptát, zda všichni Kristem spaseni musí nutně v tomto životě postříehnout jeho prostřednictvím tak zřetelně, jako my sami.

Někteří se domnívají, že stejně jako mnozí nic netuší o Adamovi (tj. nevědí nic o počátcích lidského rodu ani o prvotním hříchu), ačkoli mají Adama ve svém nitru a propadli kvůli němu záhubě, proniká jimi i síla Krista, druhého Adama, ač jeho jméno neznají. Vždyť tato síla nemůže být slabší než Adamův jed. Zdá se, že s tím souhlasí i apoštol (Ř 5,15–19).

Castillio³³ se domnívá, že všichni lidé budou spaseni, s výjimkou těch, kteří vědomě a zatvrzele hřešili proti Duchu svatému, zprostředkovanému v evangeliu či v zákoně Pisma nebo přírody. Dokazuje to z Matoušova evangelia (Mt 12,31). Zde je nutné si povšimnout, že je tam výslovně a rozhodně řečeno: *Bude odpuštěno*, což potvrzuje i apoštol (Ř 2,6).

Je možné vyjít i z toho, že Kristus je nazýván Sluncem spravedlnosti. Pokud však vycházející slunce zakryjí mraky, takže není možné spatřit jeho tvář, prostý lid netuší, že vyšlo. A přitom se tvrdí, že žádné mlhy nemohou jeho účinek zamlouvat, tak nezadržitelně proráží všechny překážky a zprostředkuje dobrodiní této nebeské svítlny i těm, kteří ji neznají. Můžeme se odvážit připisovat nestvořenému a věčnému Slunci menší účinek? Navíc slunce osvětluje, zahřívá, oživuje a povzbuzuje i slepce, kteří je nikdy neviděli a pro které je zahaleno temnotami. Navěky musíme vzdávat poctu Kristovi za to, že on sám je jediný a věčný Spasitel. Mohlo by se zdát, že jeho dokonalost a milosrdenství nejsou dost velké, když spasil jen ty, kteří ho o to prosí, kteří po tom dychtí, kteří o to usilují (ať už jakýmkoli způsobem). Vždyť i tělesné neduhy léčil nejen těm, kteří ho o to prosili, ale pomáhal i ze své vlastní vůle a šířil paprsky svého milosrdenství i na ty, kteří ho neznali, na zbavené zdravého rozumu, na vládnoucí, na ty, kdo nebyli přítomni, a na mrtvé. Je zřejmé, že tato uzdravení zjevných nemocí byla projevem Kristovy vnitřní síly, léčící duše, proč tedy ne i projevem postupu? Je také známo, že poznání tajemství vykoupění bylo ve Starém zákoně značně nejasné. Ani děti věřících, jež uchvátí smrt, nepoznají v tomto životě Krista, a nikdo netvrdí, že to omezí možnost jejich spásy. Naopak, přispívá k Boží slávě, že jsou připuštěny k nebeským radostem a že při vědomí, že je Bůh vyrval ze chřtánu pekla ještě včas, než se do nich propadly, zpívají *Díky Spasiteli a Beránkovi*³⁴ –

Když Kristus visel na kříži jako oběť za hříchy světa, prosil za ty, kteří ho ukřižovali a tupili, protože nevěděli, co činí (L 23,34). To přece dokazuje, že nechtěl z dobrodiní, plynoucího z jeho oběti, vyloučit žádného hříšníka, s výjimkou těch, kteří vědí, co činí, tedy těch, kteří hřeší proti Duchu svatému. Je ovšem jisté, že mezi nevěřícími, kacíři a bludaři všech druhů se najdou mnozí, kteří nevědí, co činí. Proto Pavel výslovně říká, že příčinou, proč jim bylo odpuštěno jejich rouhání, je to, že hřešili v nevědomosti.

Pravděpodobnost tohoto názoru může ještě podpořit skutečnost, že nekonečné jsoucno musí zahrnovat nekonečně mnoho věcí; patří do něho tedy všechny národy, všichni jednotlivci, až na ty, kteří nechtějí a vyhýbají se tomu (Sk 10,35). Ovšem dá se namítnout, že apoštol mluví o všech národech, a ne o všech náboženstvích. Jenže na to opět odpovídá Tertullianus: *Pohané ve své nevěře věří, kacíři a falešní křesťané ve své víře nevěří.*³⁵

Je dále užitečné si všimnout i této věci: králové, knížata a všichni, kdo fídí lidské věci, nevyžadují od svých poddaných nic víc než poslušnost, mylné názory o sobě samých trpí, pokud se nedotýkají jejich majestátu a práva na vládu. Cožpak by ten nejvyšší vládce, jenž dobrotou a láskou k lidem

všechny převyšuje, nedokázal strpět u poddaných své obrovské říše navzájem se lišící názory, mnohé i mylné a míjející se pravdy? Alespoň snad u těch, kdo neodpírají nejvyššímu vládcí světa to, co mu náleží, tj. úctu ve svém srdci, bázeň a poslušnost. Nelze přece popírat, že i mezi pohany, Turky a Židy jsou takoví, které úcta a bázeň před božstvem vede k tomu, že jednají tak, jak se mu to podle jejich přesvědčení líbí.³⁶ *Námítka:* To, o čem jsou přesvědčeni, je lež, vnuknutá jim podvodnými učiteli, nástroji Satana a nikoli Boha. *Odpovídám:* Pokud k poddanému nějakého panovníka přijde někdo, kdo předstírá, že byl poslán s panovníkovými příkazy, a poddaný podvod netuší nebo není schopen jej prohlédnout a z úcty ke svému panovníkovi vykoná, co mu bylo jeho jménem přikázáno, pokud z lásky ke svému pánovi pokorně ctí i tyto podvodníky, jednal by panovník spravedlivě, kdyby ho potrestal? Nikdo by to neschválil, vždyť se proti němu nespikl s jeho nepřáteli, ale přátelsky přijal jeho přátele, i když byl oklamán. Zrádci budou odsouzeni k trestu a zkáze, dobří a prostí poddaní si zaslouží slitování. Je přece jisté, že mnozí lidé k náboženství, byť nepravému, přistupují s odevzdanou duší a neusilují o nic jiného, než aby se zalíbili nejvyššímu božstvu. Vždyť Bůh nepotřebuje žádného jiného uctívání a žádné jiné nenářízuje, než aby mu člověk odevzdal svou duši, aby před ním cítil bázeň, aby se snažil mu zalíbit, aby v něj věřil. Neboť to nás přišel naučit Kristus. Poučil nás svým slovem i příkladem a dosud nás to učí svým Duchem. Nevím, zda je naší věcí, abychom rozhodli, zda k tomu vždy užívá zjevných pomůcek (slova a svátostí), nebo zda někdy působí skrytou silou bez jakýchkoli prostředků. V případě dětí, lidí hluchých od narození a pomatených na duchu (kteří nemohou být poučeni o víře žádným lidským přičiněním) v to alespoň doufáme. Proč ne tedy v případě lidí, kteří se Slovu nevzpouzejí (nezaslechli je a nic o něm nevědí) a jsou poslušní Boha (natolik, nakolik v nich doutná jiskřička poznání)? Uvažte, prosím, slova apoštolova (Ř 2,7-16).

Dále, kdo činí, co Kristus přikázal nebo ukázal svým příkladem, tomu bude dáno žít s Kristem na věčnosti. Mnozí tak však činí alespoň natolik, nakolik jim to jejich poznání umožňuje (Ř 2,10). Proto Jústinos v první kapitole své Obrany považuje Sókrata za křesťana, protože trpělivě snášel křivdy, ačkoli byl potrestán nespravedlivě. Následoval tedy Krista, ač ho nepoznal v těle, nýbrž jen na základě obecné úvahy o dobru. Stejně svědčí Jeroným³⁷ a jiní církevní Otcové o dalších filozofech, kteří celým svým srdcem hledali pravdu. Kristus byl vždy přítomen i před vtělením, a žádnému člověku nikdy nescházelo nic, co poskytuje nezbytného ke spáse, pokud se Světlu neprotivil. Tak tvrdí Tomáš Akvinský (Quaestiones 12,98; 22,124 a jinde).³⁸

K těmto důkazům je možné připojit i místo z Daniela, kap. 12, kde si lze ve slunci představit Krista. Planety kolem něho a jasnější hvězdy jsou věrní a spravedliví, slabší hvězdy (jichž optikové pozorují tisíce) jsou málo vědomí ctitelé Boží u méně poučených národů, které zde nevidíme a nevíme o nich. V onom věčném světě je však spatříme a poznáme.

[Je možné se na tomto místě zeptat, proč otevřeně hlásáme něco, co je pro mnohé paradoxní, totiž všeobecnou spásu, kterou přináší Kristus a která proniká i k neznalým a nevědomým?]

Odpovídáme 1. Protože z panharmonie jsme zřetelně poznali, že tomu tak je. 2. Protože pokud se nám přihodí, že pobloudíme, není to k naší vině. A nedá se nic namítat, pokud Kristus probouzí děs a bázeň především mezi křesťany. Těm přece bylo zvěstováno, že budou s jistotou potrestáni, ještě jistěji než nevěřící, pokud vědomě a úmyslně zčásti nebo zcela odpadnou od víry, lásky a naděje. 3. Protože doufáme, že to spíše přispěje k útěše věřících (všech, kteří touží po nezměrnosti Kristova království), napomůže péči o obrácení nevěřících (aby pochopili, co nevědomky uctívají) a konečně to ještě více posílí úsilí o všeobecnou spásu - -]

III. O stavu blaženosti, v němž se budou nacházet obyvatelé věčného světa.

1. *Ve světě věčném bude blaženost naprostá a dokonalá.*

Protože Bůh vše činí v pravdě, nenechá nic nedokončeného a své výtvoření neníčí, bude ve světě věčném všechno, co probíhá dnes, avšak v dokonalém stavu. A protože vše je od Boha a on vše podepírá, není ani jiné možnosti, kam a v co se obrátit, než v Boha. Věci nižšího řádu existují pro věci vyššího řádu a v nich docházejí vznešenějšího bytí než v sobě samých. Proto se veškerý koloběh hmotných věcí uzavře ve svém nejvyšším projevu, člověku, a lidé se opět sejdou v Bohu, a to nejen spasení, ale i zavržení. První v mílosti, druhí v Božím hněvu, protože mimo Boha se nic Božího nenalézá, tedy ani oni ne. *A tak bude Bůh ve všem vším:* ve spasených světlo, život a věčná radost, v zavržených věčné temnoty, smrt a utrpení. U spasených nastoupí místo jinakosti jednota, zavržení v jinakosti setrvávají a jednoty (zdroje jsoucnosti a dobra) nedosáhnou. Budou sice rozpolceni, ale nepostřehnou to, protože jejich dvojakost jim cestu k jednotě uzavře - -

2. *Aby blaženost obyvatel věčnosti byla podobná blaženosti Boží, rozestře se do nekonečna v trvání, v prostoru i v kvantitě. Jejich čas se prodlouží až k nepřetržitosti a nepřetržitost k věčnosti. Místem, kde budou pobývat, budou nekonečná prostranství naplněná slávou Boží. Budou se zdržovat, kde se jim zachce, na nebi nebo na zemi (Mt 5,3.4¹⁹). Ať se obrátí kamkoli, najdou tam svůj domov, zůstanou v dohledu svého Otce, v jeho záti a uprostřed radostí. A i kdyby jejich myslí byly nekonečně schopnější prožívat radost, bude stále nekonečně mnoho toho, co jim způsobí potěšení - -*

3. Jejich blaženost bude *skutečná*, protože se bude skládat z

- 1) nepřítomnosti veškerého zla;
- 2) přítomnosti veškerého dobra;
- 3) a jistoty obojího.

V blažené věčnosti se budou stále objevovat nové radosti, nové písně, tryskající ze záře vrhané nekonečnosti Boží - -

4. *Nebude existovat žádné zlo*, protože v životě věčném nastane věčný odpočinek od veškeré námahy a utrpení (Zj 14,13 a Zj 7,16). Po zániku viditelného světa nebude nic, co by se nám vnucovalo jako předmět pozornosti a rozptylovalo nás, nic, co by nás odtrhovalo od Boha - -⁴⁰

5. *Všechno dobré tam bude přítomno: znalost všeho (vědění), užívání všeho (chtění) a jednání (možnost).*

[V současném světě se zmiňujeme mezi stíny a z jejich vzezření usuzujeme na bytnost, pravdivost a dobrotu těch věcí, které tyto stíny vrhají.⁴¹ Ve světě věčném všechny stíny zmizí a věci samotné se objeví našemu pohledu. Jeho obyvatelé již budou v Bohu všechno zřít, všechno chtít, všechno moci a přesáhnou tak úděl současného světa.]

6. *Znalost se dostaví z rozjímání o sobě samém, o andělech a o Bohu.*

1) *O sobě samém jako o celém tělesném světě*, jehož všechna tajemství již konečně pochopí. Cokoli nepochopili zde, to pochopí tam, co je zde nenašlo chtít, protože o tom nevěděli, po tom zatouží, čehokoli pro překážky nebyli schopni, to již zcela svobodně zmožou. Neklamně pochopí, že byli obrazem Boha, který vše může, vše ví a vše může chtít. Zde to byl obraz potmělý, tam bude jasný.

2) *O andělech*. V nich uzří opět všechno to, co je Boží, v zářivém zrcadle andělské mysli, včetně své rovnosti s nimi (Kristus praví *rovni andělům*), jak jsme se s tím setkali ve Světě andělském.

3) *O Bohu*. Obrácení k Bohu budou mít obyvatelé světa věčného před sebou svět pravzorový, v němž spatří příčiny všech věcí, které on řídí od věčnosti k věčnosti. Připodobní se k Bohu, nakolik je toho jeho stvoření schopno. Člověk, který platí za moudrého pro tento svět, vidí ve věcech vě-

ci. Člověk zbožný a rozjímavý vidí ve věcech Boha. Avšak člověk blažený vidí věci v Bohu a Bohu v Bohu. Vidí totiž světlo ve světle, nikoli ve stínu.

Pokud jde o světlo poznání Boha, jeho moudrost vše uspořádala tak, aby se vyvíjelo k dokonalosti postupně. To se vztahuje i na poznání Boha samotného. V tomto životě probíhá prostřednictvím hádanek a obrazů, v onom životě proběhne Bohu tvář v tvář (1 K 13⁴²). Zde se zpočátku rozvíjelo od přirozenosti (takové mělo být rozjímání v ráji), pak prostřednictvím Zákona, v němž Bůh svá tajemství odhaloval v obřadech a podobnostech, přidané vysvětlení bylo nejisté a nejasné. Pak prostřednictvím Krista Bůh seslal evangelium a odhalil již daleko více. Zbytek přislíbil sesláním Ducha svatého na dobu, až bude církvi zjevena veškerá pravda. (To slíbil i ústy proroků: *Světlo měsíce se vyrovná světlu dnešního slunce a slunce bude sedmkrát jasnější než dnes.*⁴³) Ať si je totiž v tomto životě světlo jakkoli zářivé, nejde o nic jiného než o pohled do zrcadla, ve kterém vždy vidíme určité stíny a jinotaje. Ve světě věčném to bude zření tvář v tvář. Je jisté, že teprve tam budeme hledět na světlo v jeho plném jasu.

Je však možné se zeptat, *zda tam spatříme Boha takového, jakým je v sobě samém od věčnosti, totiž nekonečného?* Odpověď zní, že stěží. Jak by konečná bytost mohla spatřit bytost nekonečnou, něco, co nemá žádné hranice a žádnou podobu? Dost blaženosti nám už způsobí to, že bude možné vidět Boha takového, jaký byl ve světě pravzorovém, a to tím, že spatříme veškerou dokonalost skutečnou tím nejdokonalejším způsobem, a tak i stvořený rozum, což vyvolává radost a potěšení.

Axióm: Ve věčném životě se všechno dovíme.

Zde stín, ležící na věcech, buď zabraňuje, aby vstoupily do naší mysli, nebo je z ní opět vyhání a nechává upadat do zapomnutí. Tam, ve věčném světě, bude pro nás vše zalito světlem, protože kolem Otce světla nemůže existovat žádný stín. Nyní ve všem vidíme Boha, v budoucnu však budeme všechno vidět v Bohu, a toto poznání bude o to dokonalejší, o čem poznání deduktivní předčí poznání induktivní.⁴⁴ Zde vidíme stíny a z nich zkusmo odhadujeme podobu stromu věčnosti. Až tam tento strom spatříme, pochopíme, proč právě takové stíny musel vrhat. Spatříme ideje věci, které jsme pozorovali pod jakýmsi přikrovem na jevišti tohoto světa, a budeme rozjímat nad tím, co jsme zde nechápali. Budeme obdivovat u všech Božích stvoření tajemství jejich účelu a dovednosti, s níž byla vytvořena. Vždyť ani to nejmenší nevzniklo zbytečně. Budeme obdivovat, jak dokonale do sebe zapadají, že by narušilo jejich krásu a harmonii, kdyby něco překáželo nebo vypadalo jinak. Ve všem budeme obdivovat a vzývat umění a moudrost Boha stvořitele. Blažení tehdy pochopí lépe i sebe samy, totiž božskou dovednost, která je stvořila, vedla a přes nekonečné překážky a zhoubné propasti i dovedla šťastně až sem. Nebude jim stačit pohlédnout na to jen jednou. Dívat se na to jim bude připadat stále sladší a sladší, protože Bůh otevře před našima očima propast své nekonečnosti. Podobně jako se zde žádnému krasavci neznechutí pozorovat třeba každodenně svoji krásu, tak ve věčném světě pro ty, v nichž bude přebývat Boží půvab – Bůh a v Bohu všechno, bude pohled na to ustavičnou rozkoší. Budeme moci neustále uvažovat a zárodky naší inteligence, získané v tomto životě, různým přemýšlením a nápady se budou ustavičně zdokonalovat. Pak pochopíme, proč Bůh smísl dobré se zlým, užitečné se škodlivým a zbožné lidi s bezbožníky. Žádný obraz nemůže vzniknout jinak než smíšením světla a stínu v nejrůznějším poměru. Ani výtvořené, určené pro náš zrak, nemohou být tvořeny a připodobněny ke skutečnosti bez použití směsi světla a stínu. Podobně –

Ve věčném světě pochopíme, proč Bůh propůjčil ďáblu a bezbožníkům

tolik moci nad svými věrnými, proč je a jejich zvrhlost na tomto světě trpí. Pochopíme, že bez jeho vůle se nemohlo dít ani to, co se jeho vůli vzpíralo. Veškerá propast nekonečna totiž nemůže být odhalena bez toho, že budou vyrovnány všechny protiklady, a tak vznikne příležitost odhalit celou hlubinu božství. Neboť i samotný Bůh jedná podle příležitosti, neboť jedná moudře – to jsme poznali jinde.⁴⁵

7. Ve věčném životě budeme Boha užívat v té nejvyšší míře.

Každé stvoření, byť i nedokonalé, se těší z Boha, svého stvořitele, dokud trvá jeho bytí. Ovšem toto potěšení a z něho pramenící rozkoš má několik stupňů. Jak víme, máme trojí život neboli přibytěk. Všude se těšíme z Boha, ale stále na vyšším a vyšším stupni. První stupeň prožíváme v těle matky. Jakmile počne naše existence, počne i naše potěšení z Boha. Když se z mateřského lůna dostaneme ven, pocítujeme více potěšení a také si to uvědomujeme. Je nezbytné, abychom po odchodu ze svého těla a ze světa prožívali potěšení ještě větší. A protože se nikam jinam už dostat nemůžeme, musí to být nejvyšší stupeň potěšení. Navíc, pokud se zamyslíme nad Božími výtvořeny, uvidíme, že vše jde za sebou stupeň po stupni, od menšího k většímu. Projevilo se to již při stvoření. K jaké zářivé kráse vše dospělo díky stále pečlivějšímu zpracování původně beztvare látky! Je to patrné také na člověku, jak na utváření jeho těla v matčině lůně, tak na jeho duchu v pozemském životě až do okamžiku jeho odchodu v pokročilém věku a ve stáří.

Toto blažené potěšení ze všeho je vystiženo jediným slovem: *láska* – k Bohu, k bližnímu a k sobě samému.

8. Jednání blažených se dá vystihnout jediným slovem: *velebení*. Protože štěstí blažených spočívá v podstatě v rozjímání o Bohu, nebudou v něm pouze pozorovat smysl všech věcí, nýbrž budou nepřetržitým patřením na dokonalou krásu strženi k velebení Boha. Bůh je totiž obklopi jakousi nepostizitelnou září, že se budou sami navenek i uvnitř sebe blyštět jako slunce –

9. *Ve věčném životě nebude nebezpečí nějaké změny.* Nebude tam nic, co by nás odloučilo od Boha, ani smrt, protože ta bude odstraněna (Zj 21,4; 1 K 15,46⁴⁶), ani jiný nepřítel. Nebude existovat žádný předmět ani příležitost k hříchu, kvůli níž by se smrt vrátila, protože zmizí všechny předměty kromě Boha, a ten potrvá jako vše ve všem, blažený a ve stejné podobě v nás samotných, jako je sám o sobě.

NB. Uvědom si, že zde se každá změna obrací k horšímu,⁴⁷ ne k lepšímu. *Ale tam budou všechny změny k lepšímu.* Látka se osvobodí od tolika tvarů a proměn, které ji neustále postihují. Vše půjde k lepšímu. Dobro tím, že se osvobodí od zla, které na ně nyní doléhá a škodí mu. Zlo tím, že bude odstraněno nebo spoutáno, aby se již nemohlo rozmnožovat. Věci níže postavené budou povýšeny na úroveň vyšších. V celém viditelném světě však není nic vznešenějšího než člověk, kvůli kterému existuje vše ostatní. V něj se tedy vše promění, totiž 1. veškerá látka; 2. veškeré světlo; 3. veškerý život tohoto světa přejde na člověka. Podobně lidské mysli se stanou čistšími, jasnějšími a blaženějšími.

Ve věčném světě bude vše neměnné.

Nyní ve světě existují tři Boží království, ve kterých Bůh ani tak nevládne sám, jako spíše v nich přenechává vládu těm, kterým je světil. V budoucnu ovšem vládu převezme osobně. Nyní však vládnou:

1. *Příroda*, a to podle zákonů vložených do věci při stvoření. V ní panuje slunce a krotí temnoty, které se mu protiví.

2. *Člověk*⁴⁸, podle práva, jež mu bylo postoupeno, a podle možností svého rozumu, vůle a moci, jež mu byly propůjčeny. Zde panuje rozum a po-

dle libosti přetváří Boží stvoření přes nejrůznější projevy jejich odporu. 3. Vládu si uchvátí i *dábel*. Proti němu Bůh postavil Krista a ustanovil ho vládcem nad nebem a zemí. Tak Bůh každému na určitém stupni a v určitém místě rozdělil vládu nad světem a nezasahuje do ní, ledaže jeho správci zbloudí, nebo se vyskytnou mimořádné příčiny.⁴⁹ Pak se do ní vloží a napraví stav věci. V budoucnu ovšem veškerou vládu a veškeré panování odstraní a sám bude ve všem vším.

V budoucím věku je stav věčnosti. Ti, kdož nastoupí cestu života, již se z ní nikdy neodchýlí, kteří však zbloudí od brány nebes, již ji nikdy nena-
leznou.

Ve věčném světě zavládne věčný klid.

Nakolik se náš nynější svět liší od světa věčného, je zřejmé z odstupů, o něž je náš svět dokonalejší než život v matčině těle, a o tolik dokonalejší než svět současný bude i svět budoucí. Po zániku všech stvoření nezůstane jiný předmět než samotný Bůh. A v něm, díky tomu, že nebudeme moci být odloučeni od věčné jednoty, nastane plná blaženost. Zde je vše v pohybu a pouze částečné. Nebe, živly, bytnosti stvořených věcí, vše se rodí a počíná, roste a chradne. Samotná řeč se skládá z částí, které na sebe postupně navazují, a naše myšlenky, touhy a city se podivuhodně mění, nic nemá trvání. Jednotlivé dobré věci, ze kterých se těšíme nebo chceme těšit, nepřicházejí současně, nýbrž tečou jako potůčky. Ve světě věčném však zavládne klid, protože Bůh bude ve všem vším, hojnost bez nedostatku, klid bez pohybu. Kam by ses pohyboval mimo Boha? Co bys hledal mimo plnou hojnost? O čem bys přemýšlel, když vše až na jedno jediné bude odstraněno! Tam nebudou potůčky dobra, nýbrž oceán. Nebude tam nic, co by v nás svým žárem vzbuzovalo hlad nebo žízeň. Nebude tam slunce ani úpal, ani palčivý oheň, uzavřený již v pekle. Věci se přestanou rodit, protože slunce uhasne.

[Tento pokoj bude formou věčné blaženosti, i když Grotius předpokládá na straně 67, že naše oslavení bude mít tři složky: 1. co se týče těla, stálou sílu a půvab; 2. co se týče ducha, neomylný rozum; 3. co se týče vůle, klid. A ze všeho pak nevýslovnou radost, umocněnou ještě jistotou, že se nic nezmění.⁵⁰]

[- - -]

Úvaha o klidu v Bohu, o němž se zmiňuje apoštol (Žd 4,1 a 10). Pismo se zmiňuje i o trojím velkém pohybu Boha.

1. O tom, jímž se ze svého věčného pokoje pohnul navenek a vytvořil stíny svého věčného světla – svá stvoření; sebe sama zobrazil nejvýstižněji v člověku, aby v něm se zalíbením spočinul. O tomto pohybu se pojednává v Ž 104,1.2; Gn 1,1.

2. O tom, jímž se Bůh v osobě Syna opět snížil k člověku po jeho pádu, zvrhnutí a zkáze, aby sjednotil novým poutem to, co bylo rozdvojeno.

3. O tom, jímž přijde, aby vše obnovené pojal do svého věčného spočinutí. Proto se praví, že i Syn předá svou vládu Bohu a Otcí, aby se Bůh stal ve všem vším (1 K 15⁵¹).

[- - -]

Jsou předpoklady (založené na rozumových důvodech) o tom, že veškerá látka tělesného světa, veškerý jí vdechnutý životní *duch* a veškeré tělesné světlo přejde do těl blažených, kteří budou spaseni.

Neboli
lidí bude tolik, kolik se jich kdy narodilo (neboť všichni vstanou z mrtvých), a zrodilo se jich tolik, na kolik pro obnovu při vzkříšení vystačí látka

(prach země) a duch (duše světa) a na kolik pro jejich oslavu vystačí světlo (slunce a hvězdy).

Dá se předpokládat, že

1. Bůh při zmrtvýchvstání nebude něco tvořit z ničeho, nýbrž jen obnoví, co se pokazilo;

2. že nic nezničí, jen vše uspořádá;

3. a že vše, co ve viditelném světě vzniklo kvůli člověku, bude v něm a s ním oslaveno.

Nuže, vyrovná se souhrn všech lidí látky země, kolik ji jen svět obsahuje, nebo jejich počet dosáhne jen toho čísla, které stanoví Campanella z množství lidí, jež v jednom okamžiku země živí (poslední kniha *Metafyziky*, str. 253)⁵²

Pokud máme pravdu, je pravděpodobné, že i veškerý životní *duch* vstoupí do lidí⁵³ a nic z něho nezůstane mimo ani nevybude pro němé tváře, a tak si Bůh rozbije svůj stan (přístřešek) mezi lidmi a bude s nimi přebývat.

A když Kristus říká, že *spravedliví budou zářit jako slunce a hvězdy*,⁵⁴ neznánuje tím, co se stane ze záře nebe, které dnes vidíme, že totiž přejde v nás samotné? I Pavel (1 K 15) říká výslovně totéž. Nebude slunce ani hvězdy, to je jasné. Příklad toho podává Kristova proměna (Mt 17,2). Kristus také říká, že ti, které chtěl přijmout do království Božího, je spatřili (L 9,27).

Tento předpoklad (že veškerá přirozenost věci přejde v Boha prostřednictvím člověka) není lehkomyšlný. Radí k němu nejen Pismo a mnohé jiné výroky, nýbrž i různé rozumové důvody a dokonce i důkazy, které přinášejí smysly.

1. Co totiž znamená, že žádné tělesné stvoření nezůstává samo sebou? Že se stále mísí a slučuje s něčím jiným? Současný svět je plný změn. Jedno propadá zkáze, aby vzniklo druhé, a věci do sebe navzájem ustavičně přecházejí. Ze živly vzniká pára, ta se zhušťuje v pevnou sraženinu a ta opět po svém rozpuštění živí rostliny a stromy, od nichž berou svou potravu živočichové. Z nich žije člověk, kterého opět sežerou zvířata nebo sám shnije a rozpadne se na živly, čímž vzniká věčný koloběh.⁵⁵ Je jasné, že tento koloběh ustane společně s tímto světem. Na čem ale ustane? Přece ne na něčem nízkém, nýbrž na něčem vznešeném, aby to dodalo slávu tomu skvělému tvůrci, Bohu. A aby to posloužilo k lesku člověku, obrazu Božímu. Pro Boha bude slavným činem, že tolika oklikami dovede vše k jeho vrcholu, pro člověka pak, že vše, co existovalo kvůli němu, se v něm skončí, stejně jako on sám, který tu je jen pro Boha, skončí v Bohu.

2. Vždyť Bůh už tím, že soustavu materiálního světa při stvoření uspořádal z chaosu a skončil s člověkem jako závěrečným dílem, dokazuje, že v budoucnu všechny hrubší a jednodušší stupně stvoření jednou přejdou v člověka.

3. Dokonce i nyní, v běhu přírody, je to naznačeno. Vše usiluje směřovat výše, hledá dokonalost a jakoby odpočinek na vyšším stupni, a dokonce toho i dosahuje. Vždyť vše nižší přechází snadno a nenásilně v něco vyššího a zdokonaluje se tak.

Co když nějaké nižší stvoření přejde ve vyšší stupeň a tak samo dosáhne vznešenějšího stupně? Živel se rozpuštěním v páry čistí, pára se zhutňuje v pevnou látku, ta je zušlechtěna darem rostlinného života. Jestliže se rostlina odpoutá z místa, získá pohyblivost a tím také hned i vyšší orgány pohybu, ostré smysly a složitější organismus. Tím, že živočichové vyživují člověka a předávají svou podstatu v jeho, dosahují také vyššího stupně. A když se tak děje v současném životě, a to vždy za účelem zdokonalení rozumné přirozenosti, proč bychom nevěřili, že jednou někde dospěje toto zdokona-

lování k nejvyššímu stupni? A kde jinde, pokud ne v onom stavu dokonalosti, o němž mluvíme?

4. Pokud je člověk mikrokosmos, pohledme, jak v něm již proráží toto budoucí zbožnění. V člověku se totiž nižší podstaty mění ve vyšší až k té nejvyšší. Z přijaté potravy v něm vzniká žluč, z ní krev, v ní pak přírodní duch, z něho životní duch, odtud duch živočišný, v něm je obsažen duch rozumový; a to všechno se děje bez jakéhokoli návratu zpět (z ducha totiž nevzniká znovu krev a z krve žluč). Proto pravím, že vývoj stvoření je možné označit jako obrácený vzhůru⁵⁶ a nikdy se nevracejí zpět dolů. Prvotní duch se jako ještě nezušlechtěný a neschopný tvořit (vždyť byl ještě nezkušený) rozlil z Boha nad vodami, neboli do živlů. Z nich přešel do par, z těkavých látek se shlukl do nerostných látek a usadil se v minerálech. Z jejich ducha se žijí rostliny, jimi živočichové a těmi my. Náš duch si totiž musí hledat výživu v těchto nižších podstatách, protože se ve svém prostředí opotřebovává a obnova sil je pro něj nezbytná. Tam, kde bude vše neměnné, toho nebude třeba.

5. *Bůh a příroda nedělají nic nadarmo.*⁵⁷ Mohlo by se to ovšem zdát, pokud by něco vytvořili a pak zničili. Nestačí říci, že něco bylo stvořeno a dostalo svůj tvar pro účely tohoto současného života. To, co jedná v nekonečnu, nemůže usilovat o jiné cíle než nekonečné. Nechť tedy každé stvoření zde činí, co je jeho úkolem, a na věčnosti nechť ve službě strážci věčnosti pokračuje. Čím vzdálenější cíle si kdo z nás klade a čím více podrobností dokáže podřídit svým záměrům, tím větší pověsti požívá jeho moudrost. Nuže, záměrům nejmoudřejšího je nutné přenechat vše, i tu nejvzdálenější budoucnost.

6. *Písmo nařizuje všem stvořením, slunci, hvězdám a veškerému světlu, aby chválily Boha (Ž 48; Ž 150). Veškerý duch at' chválí Hospodina.* Avšak všechno množství ducha ve světě, jenž uvádí do pohybu tělesa, je duch. Musí tedy chválit. Nejlépe však bude vzdávat chválu až na nejvyšším, duševním či rozumovém stupni.

7. Což náš předpoklad nepodporuje i to, že první zkázu světa způsobily vody a tuto budoucí způsobí oheň? Vždyť vody jsou pro ducha útočištěm a prostředkem k pohybu, a to už od počátku (Gn 1,2), v nich se také živočichové rodí nejsnadněji a nejpočetněji (Ž 104,26⁵⁸). V ohni naproti tomu život neexistuje, oheň znamená pro život nelítostnou zkázu. Proto za potopy život lidí, zvířat i rostlin pohltily vody a z nich měly opět povstat nové rostliny, zvířata, lidé. Na konci světa nebude nic takového třeba, a proto vše pohltí oheň, dokonce i vody (Zj 21,1). Duch neboli život, který nemůže zaniknout, si musí nalézt jiné útočiště. Jaké však, když to nejpřirozenější, voda, zaniklo? Snad zemí, spečenou do tvrdosti krystalu? Je zcela pravděpodobné, že to budou znovuvzkříšení lidí.

NB. Ř 8,21. Což to není neklamné svědectví? Veškeré tvorstvo bude vysvobozeno z otroctví zániku (koloběhu zániků) a uvedeno do svobody a slávy dětí Božích (tedy do oslavené svobody, protože oslavené už bude vše, a do bezpečí).

Námitka: Není důvod k znepokojení, že tak dosáhne podílu na věčnosti nejen člověk, ale i jiná stvoření. Jen on sám totiž ve vlastní podobě, ostatní pak jen v něm a jeho prostřednictvím. Stejně nesmyslné by ostatně bylo, že by naše těla vstala a dostalo se jim věčnosti, když (co se látky týče) jsou vybudována z kořisti dobyté na rostlinách a zvířatech. Tato skutečnost je sama o sobě důkazem, že veškerá pozemská látka přejde v lidská těla, protože je zřejmé, že v určité její části se už nyní tak děje. Co by to znamenalo, kdyby určitá část látky v lidech a spolu s nimi dosáhla věčnosti a zbytek nikoli? Bylo by to přiznáním omylu, skutečnosti, že něco bylo vytvořeno ke

změně nebo k zániku. Ale tak tomu nebude, vše po náležitých stupních dospěje k dokonalosti.

Je však třeba poznamenat, že ne všechna látka světa se přemění na lidská těla, jen hmota země a snad vody.⁵⁹ Důvod je ten, že člověk vznikl ze země stejně jako ostatní živočichové a ze země a z vody získává podstatu svého těla. Proto ji z nich opět obnoví. Vzdušná podstata zůstane určena pro vybudování našeho budoucího křišťálového přibytku.

Drebbel dokazuje v třetí kapitole knihy o páté bytnosti na příkladě skla, jak je tento proces naznačen přírodou. Podstata skla vytvořená silou ohně nepodléhá zkáze, ačkoli složky, z nichž se skládá, ano. Nuže, což nebeský žár nezpečetí naše trvání navěky?⁶⁰

[--]

*Jiný předpoklad, a to o řeči blažených.*⁶¹

Položme si otázku, zda v životě věčném zůstane jen jeden jazyk, jedna řeč? Obecně se tvrdí, že chaos v jazycích je trestem za přemoudřelost. Dalo by se však odpovědět, že změnění jazyků je sice trestem, ale znalost jazyků je dar Boží. Bůh umí vydobýt ze zla dobro a často to dělá. Tak učinil i v této věci a mnohosti jazyků dal lépe najevo svou moudrost, jak s určitou rozkoší pozorují ti, kteří znají mnoho řečí (tím totiž vzniká jednak láska k jazykům, jednak potěšení z nich). Kdybychom tedy ve světě věčném ovládali všechny jazyky, nepozorovali bychom v tomto zrcadle navěky veškerou moudrost Boží?

Zůstane-li však jen jediná řeč, která to bude?

Často se tvrdí, že hebrejšтина, protože 1. vznikla velmi dávno; 2. je nejjednodušší; 3. je svatá, protože ji posvětila ústa proroků, apoštolů a dokonce samotného Boha a jeho Syna. Dá se však odpovědět, že Duch svatý posvětil všechny jazyky. A pokud jde o hebrejštinu, sotva to bude ona, protože je nezušlechtěná a nedokonalá (viz Luis Vives, díl 2., s. 321⁶²) jak ve výslovnosti (je drsná), tak slovní zásobou (jen málo dokáže vyjádřit; v dávných dobách nebylo nutné označovat tolik věcí), tak konečně uhlazeností, a pro časté výpůjčky významu, plynoucí z nedostatku slov, je plná homonym a dvojsmyslů.⁶³

Je tedy pravděpodobnější, že řečí věčného světa nebude tato první řeč světa, ale poslední, která bude slávě tohoto života zcela odpovídat. Jestliže si můžeme přát řeč, která by přesně vyjadřovala skutečnost samotným zvukem, a pokud k ní můžeme i do určité míry položit základy, může ji Bůh vytvořit. To právě bude postupné vedení stvoření k naprosté dokonalosti všeho v nebi --

[--]

Vysvětlení určitých míst v Písmu, která se vztahují ke stavu budoucího života.

1 K 6,13. *Bůh jednou učiní konec žaludku i jídlu.* Z toho je jasné, že se tam nebudou odehrávat žádná tělesná hodování. Tato potřeba je vlastní tomuto životu, v němž je vše ve stavu zrodu. Musíme zde buď růst, nebo uchovávat své síly, a proto je musíme obnovovat. Tam vše bude mít plnou existenci a nebude nebezpečí žádné ztráty. Proto nebudou nutné žádné hostiny ani občerstvení.

1 J 3,2. *Budeme mu podobni, protože ho spatříme takového, jaký je.* Z toho plyne, že stav blaženosti bude dokonalý, neboť 1. spatříme Boha takového, jaký je, tedy v plném světle; 2. budeme jako on, jenž je svatý, budeme tedy

naprosto posvěcení; 3. a protože z Božího světla a Boží čistoty plynou věčné radosti, bude také naše radost úplná.

Uvaž: *Spatříme Boha takového, jaký je, a to ne mimo sebe, ale v nás.* Zvedne se totiž stín ležící na jeho stvořeních a ta spatří Boha všech Bohů na Sionu, což jim způsobí nejvyšší možné blaho – spatřit příčiny všech věcí ve zřídle příčin Bohu.

Na závěr je třeba poznamenat, že ve světě věčném každý z nás bude takový, jak se k tomu připraví. Podobně každý přijde na svět takový, jak se utvořil v matčině lůně – slepý, chromý nebo bez vady a podobně. Kdo bude řádně utvářet svou duši k podobě Kristově, ten bude trvat věčně.

KAPITOLA VIII

O případech věčného království Božího, o kombinacích a konglobacích

Pokud jde o případy, bude třeba vyložit rozdíl mezi

1. Časem a věčností – –

Srov. Kozáka, jak hovoří o věčnosti a sobotě.⁶⁴

2. Místem a všudypřítomností.

[– –]

Zvláštní kombinace tam nebudou, až na spojení s Bohem, zřídlem života a radostí, všech společně a každého zvlášť.

[– –]

Konglobace pak jediná, ale nejvyšší a nejdokonalejší, totiž sloučení všech vyvolených (andělů i lidí) se svou hlavou Kristem a jeho prostřednictvím s Bohem, aby se Bůh stal ve všem vším.

[– –]

KAPITOLA IX

O zrůdách budoucího věku neboli o stvořeních vyloučených z podílu na blaženosti a o jejich navěky zoufalém postavení

Nyní ale pohlédněme, co je stvoření, které opustilo svého tvůrce, a proto bylo od něho samo opuštěno a ponecháno sobě samému.

Především je třeba si uvědomit, že ani stvoření Bohem opuštěné a zanechané napospas nemůže zcela zahynout, to je navrátit se v nicotu. Stejně jako samo o sobě nemohlo nastoupit bytí, nemůže se samo odebrat do nicoty; to je dílem všemohoucnosti Boží, ke kterému žádné stvoření není připuštěno. Díla Boží se však všechna dějí v pravdě a Bůh neruší, co vytvořil, protože je dobrý, spravedlivý a moudrý.

O takovém stvoření se dá říci, že odloučeno od zřídla všech bytostí se zhroučí do vlastní nicoty. Jasně totiž pochopí, jak je bez Boha nicotné,

456 Pansofia

a bude se děsit a zoufat si, že je odloučeno od svého zřídla. Žádná naděje na návrat je neposílí a ponecháno sobě samému bude ve svém žalném stavu zakoušet věčné neštěstí.

Nelze si ovšem myslit, že stvoření se odloučí od Boha natolik, že by snad existovalo mimo něj. Jak by se mohlo ocitnout mimo nekonečno? Někde bude vždy, ať se bude nacházet kdekoli. Onen nekonečný a věčný do sebe pojímá vše, pozdější i dřívější, přicházející zezadu i zepředu. Kamkoli se stvoření obrátí, od Boha se nevzdálí. Ale protože se odvrátí od zřídla své bytnosti, zmizí mu Boží tvář a otevře se mu peklo, plné věčné temnoty, hrůzy a trýzně.

Ukáže se tam, co znamená, že *Bůh stvořil vše k svému cíli, i bezbožníka pro zlý den.*⁶⁵ Stejně jako v přírodě nezaniká nic jinak, než že se rozloží do základních prvků, totiž látky, ducha a ohně (proto při zániku jednotlivých jsoucen se nic z veškerenstva neztrácí), nebude moci ani vládce vesmíru v okamžiku konce se stvořeními skoncovat. I ta stvoření, která se ze zřídla své blaženosti – Boha – vymaní, padnou opět zpět k Bohu, ale klesnou z jeho světla do jeho temnot, z jeho milosrdenství do jeho spravedlnosti, z jeho přízně do jeho hněvu. Jejich život nebude život, smrt nebude smrt. Bude to život nepřetržitě umírajících, hrůzná smrt žijících proti své vůli a nemohoucích zemřít. V tomto tělesném světě nic nežije bez tepla, a když teplo uhasne, přichází smrt. Tam až uhasne plamen lásky, nezbude nic než mrtvolný chlad a ustavičná hrůza, projevující se v drkotu zubů (jak se děje těm, kteří mrznou), nejhlubší nenávisť k sobě samým, k sobě podobným, kteří je svedli (lidé i ďáblové), a k Bohu, který je opustil.

Abychom skutečně pochopili, co znamená *být pohlcen věčnou smrtí* (Ž 49,15), je třeba si uvědomit (jak jsme už vyložili výše ve Světě materiálním), že *oheň má dvojitou sílu či pohyb* – do sebe a mimo sebe. *Vnější jako by vtahoval dovnitř potravu, vnitřní ji přetváří a připodobňuje sobě samému.* Ze základního principu metafyziky, že *vše vzniká z pohlcování a vyvrhování* (jak dokazuje v části věnované fyzice vysvětlený příklad ohně a všeho, co ho živi, ve vědách duchovních příklad smrti a hříchu), je možné pochopit a názorně si představit, co to jsou pekelná muka. Když se na tomto světě hříšník rozplyne navenek, ztratí střed své bytnosti, Boha, a ty věci, jimiž se rozptýlil a na něž se v představách upnul, jako bohatství, pocty a světské rozkoše, zaniknou. (Svět a světské žádosti totiž pomínou, až Bůh odstraní toto jeviště viditelných věcí.) Odpadlým stvořením nezůstane kolem nic, čím by se mohla živit, ani záblesk světla, které by je mohlo utěšit. Jejich veškerá životní síla se zděsí temnot a propastí nicoty kolem sebe, obrátí se do vlastního nitra, bude sebe samu užírat a trýznit se divokým zmitáním. Stvoření to nebudou moci snést a budou toužit po smrti, aby jejich muka skončila, ale smrt se vzdálí z jejich blízkosti, jak praví Písmo. Jednou totiž bylo každé stvoření utvořeno k obrazu Božímu a obdařeno nesmrtelností, a Bůh je ten, jehož díla jsou pravda, a své záměry a činy nemění. Tedy i jeho stvoření, jimž bude přiručena nesmrtelnost, nesmrtelná zůstanou. Protože však budou připravena o příliv i výdej životního jsoucná, nebude jejich život životem, nebude jim přinášet radosti, ale útrapy, zármutek a tísnivou úzkost. Bude to nekonečné umírání, tedy věčná smrt.

Určitým předobrazem smrti naší duše je *hlad našeho těla*. Je to vlastně potřeba našeho přírodního ducha obnovit sama sebe tím, že vysaje náhradu za sebe samotného z věcí, v nichž se nachází, tedy ze základních živlů. A tato potřeba je tak nesnesitelná, že tělo není schopno se ovládnout a hltá hlínu, bahno, výkaly i vlastní údy. A stejná muka že by se nedostavila, když duše přijde o své zřídlo – Boha?

Ve Světě ideji jsme určili tři příznaky smrti: 1. chřadnutí orgánů; 2. ustá-

ni přílivu života čili bytnosti; 3. úzkost bytnosti, která vidí, že je opuštěna a uniká mimo sebe, aby našla oporu jinde. To vše se dá postřehnout u zatracených. Uvidí a pocítí, že chladnou v opuštěnosti od Boha, zdroje života. Budou se proto snažit vyprostit se ze sebe samých, ale nedokáží to, což jim způsobí nevyslovitelnou úzkost.

[- -]

O navěky zoufalém postavení zavržených.

Bezbožní, uzavření do temnot pekel, kdysi dostali podíl na nesmrtnosti a otiskla se do nich pečeť Boží neměnnosti. Zůstanou tedy navěky uzavřeni a budou žít nesmrtný život, jenž by však pro útrapy a podobnost k umírání spíše zasloužil náзву věčné smrti. Budou umírat navěky a bez konce a jejich muka je budou trýznit více než ty, kdo pracují k smrti. Duše zavržených bude všestranně odtržena od Boha. Bude se proto snažit oprostít se i od těla a všeho ostatního, protože už nebude mít žádnou možnost útěchy. Od těla se jí však odervat nepodaří a z pekla a jeho muk se nevyprostit, nebude jí umožněno se rozpadnout v nic čili zemřít. A to bude onen život ne- život, smrt bez smrti – – Odvrátila se totiž od toho, v němž je pravda a život. Nebudou však moci přejít v nicotu, a to kvůli pravdě Boží (aby to, co bylo vytvořeno, nezakliklo), a tak budou setrávat v tomto zvláštním stavu, v životě bez života, ve smrti bez smrti. Bude to jsoucno nejsoucno, což je nejvyšší a nejhlubší protiklad, který potvrzuje navěky.

II. *Tresty hříšníků budou úměrné druhu a stupni jejich hříchů.* Každý bude trestán tím, čím hřešil. Tresty odsouzených totiž nebudou nic než spravedlivá odplata přiměřená tomu, co si kdo zaslouží. Podle toho, s jakým stvořením každý zle nakládal, takovým způsobem Bůh naloží s ním. A dále, svým odvrácením do sebe se tato stvoření sama odtrhnou od Boha.

III. *Největším trestem pro ně bude právě tato ztráta,* protože největší blažeností nebešťanů bude, že mohou hledět na Boha (srov. L 13,28).

IV. *Nevyčísitelná a nevyslovitelná muka pekel budou trvat na věky,* protože tam 1. bude tma; 2. utrpení; 3. nikde žádná naděje na změnu. Jsou-li nevyslovitelné radosti nebeské (1 K 2⁶⁶), tím spíše pak pekelná muka. Proto apoštol říká (Žd 10⁶⁷), že je děsivé upadnout do hněvu Božího. Nesmírnost těchto trýzní vyjadřuje prostřednictvím tak hrozných věcí, jako je síra a oheň, krátce řečeno, tyto trýzně budou bez počtu, míry a konce (vždyť více na každého zapůsobí, když něco dobrého ztratí, než když to získá).

V. *Míra muk se vyrovná míře rozkoší, prožitých v tomto životě.* Pohroma vyváží slávu a neoprávněné výhody na tomto světě, nouze vyváží hojnost, hlad a žízeň požitky – –

VI. *Nastane tam také dokonalé oddělení dobra od zla,* aby se k Bohu navrátilo, co k němu náleží. Jako potůčky se ke svému zdroji navrátí VEŠKERÉ DOBRO a k ďáblu a bezbožným se vrátí VEŠKERÉ ZLO. Všechno ve zlu zrozené (bludy, přišery, záhuba, smrt) se tedy neobrátí v nicotu, ale připadnou jako trest těm, kteří je způsobili. Je totiž spravedlivé, aby s čím kdo zachází, tím také zašel. Pak se ukáže, jaký význam má známý rabínský výrok – *peklo je vybudováno z chřtíků.*

Zlí tedy zůstanou v tomto stavu. Jakmile ztratí svou vázanost na Boha, Stvořitel se od nich odvrátí a společně s ním i všechna stvoření, která v závislosti na Bohu zůstanou. Co jim tedy zbude? Nic než oni samotní a každý pohyb, každý počitek jim přivodí boj, únavu a bolest, do nekonečna, bez spočinutí, bez naděje na jakoukoli změnu.

[- -]

První otázka: *Proč si Bůh pro člověka šetří peklo a takové tresty?* Odpovíme: 1. Zeptej se maliče, proč na jasných obrazech používá také stíny a temnotu. Odpoví, že záři světla nemůže vyjádřit jinak než jemu protikladnou děsivou tmou. A ani propast Boží věčnosti a nekonečnosti by se našim očím nemohla jinak otevřít. 2. K tomu je možné ještě připojit, že všechny vlastnosti Boha se musí projevit, a tedy i jeho spravedlnost. Nuže, *trestat hříšníky, a to tresty věčnými, je věc spravedlivá.* Vždyť všechno bylo stvořeno k užítku člověka, pokud to bude používat ke slávě svého Stvořitele. A pokud toho zneužil proti Bohu, Bůh za to proti němu postaví do zbraně svá stvoření, oheň a chlad.⁶⁸ A protože se člověk odvrátil od věčného dobra, vše, co mu tento oheň a chlad způsobí, není nic jiného než návrat k tomu, kdo je vyvolal.

Povšimněme si, že *vše dosahuje své dokonalosti tím, že se navrácí ke svým počátkům.* Tak i svět, když se vrátí k Bohu, a zvláště člověk, jenž je obrazem Božím. Rostlina, jež vyrašila ze semene, je podle obecného názoru dokonalá, když se vysemení. A rolník dosahuje svého cíle, když i s úrokem sklízí, co zasil. Proto i hříchy nemohou zaniknout, pokud se nevrátí k těm, kteří se jich dopustili, aby každý sklídl, co zasil (Ga 6,7). Proto se mluví o dni obnovy (Sk 3,21). Hříchy vznikly odvrácením se od Boha a k tomuto počátku se proto navrátí zpět, aby toto odvrácení bylo navěky zpečetěno. A stejně jako na pozadí temnot tím více vynikne záře světla, tak i temnoty zatracení zvýrazní lesk slunce a spravedlivá přisnost zdůrazní sladkost milosrdenství. Tak se Bůh stane ve všem vším; blažená stvoření okusí plnou radost při pohledu na jas jeho tváře, v níž je bytnost bytnosti. Zavržená stvoření zakusí temnotu jeho zad, naprosté zhnusení z nicoty, do níž se ponoří po odloučení od Boha, věčného světla.

[- -]

Druhá otázka: *Bude v pekle nějaký řád?*

Odpověď zní, že tam bude vládnout chaos, pokud se ovšem na tento případ nevztahuje Kristovo podobenství o pleveli, o němž Kristus praví (Mt 13⁶⁹), že bude spoután do svazků, například do svazku nadutců, vrahů, lakomců a tak dále až ke zvláštním druhům trestů. Na stupeň trestů totiž Kristus poukázal, když řekl, že těm, kdož pohrdli milostí, bude hůře než sodomitům (Mt 11⁷⁰).

Třetí otázka: *Budou si zavržení uvědomovat sebe samy, Boha, spásu, zavržení a cesty, které k nim vedou?*

Odpověď zní, že je to pravděpodobné. Je totiž jisté, že zde ještě bezbožní skutečně nešťastní nejsou. Vždyť ani Boha, ani sebe samy ještě zcela neznají. Ve světě věčném uvidí spásení v nebi, což jejich muka ještě zvětší (L 13,28).

Čtvrtá otázka: *Proč budou zavržení potrestáni ohněm?*

Odpověď: Protože 1. pohrdli plamennou láskou Boží, zaslouží si, aby je zaplavil plamenný žár; 2. jako se budou blaženi nacházet ve středu věčného klidu, ocitnou se zavržení naopak ve viru věčného chaosu. Musí je tedy pohltnout ten živel, jehož přirozeností je jen pohyb a chaos; 3. proti svrchovaným radostem stojí nejvyšší bolesti a ty, jak zkušenost učí, způsobují oheň a plameny víc než cokoli jiného.

Pátá otázka: *Bude to oheň pekelný nebo materiální?*

Dokonalost čehokoli zřejmě znamená návrat k počátku. Principy světa jsou však látka, duch a oheň (a pokud jich stvoření nadaná rozumem zneužijí, také jimi zahynou), proto i ve věčném světě bude existovat látka (těla zavržených), duch (jejich duše), bude tam i vše stravující oheň.

Poznámka: Tento oheň však bude tmavý, protože jeho neškodící světlo bude pobývat v nebi. Tak bude rozděleno to, co zde existuje v ohni pospolu. Světlo ohně připadne nebi a jeho šířavost peklu, protože v pekle nebude ten, jenž řekl: já jsem světlo světa. Proto v pekle žádné světlo nezůstane, bude tam však to, kvůli čemu je Bůh nazýván šířavým ohněm, totiž jeho spravedlnost.

Šestá otázka: Což se Bůh jednou nad zavrženými anděly a lidmi neslité a nevyпусти je z jejich žaláře, aby propast jeho milosrdenství do sebe přijala veškeré zlo? Jak se zdá, Origenés v to doufal.⁷¹

Odpověď zní, že to nelze určit. Mezi dobrými vlastnostmi pansofie musí zůstat i to, že všechno vědět nemůže. Ať tak nebo onak – buďme opatrní. Pokud se Hospodin smiluje později, bojme se jeho věčnosti. Pokud k tomu dojde dříve, chraňme se urazit jeho milosrdenství.

[--]

Doplňk o mezilehlém místě

Je možné se otázat, zda ve věčném světě nebudou některá stvoření v jakém-si přechodném stavu? Na to se dá odpovědět ano i ne.

Popírat se to dá proto, že 1. v předsvětné věčnosti neexistovalo nic než čirý protiklad, protiklad věčného jsoucna a věčné nicoty. Proto stvoření uvedená na věčnost nemohou jinak než se rozštěpit na dvě, jednak do propasti světla, v níž budou blažené mysli přebývat po boku zřídla všech podstat, jednak do propasti temnot, kde se budou trápit duše, které zradily toto zřídlo a byly přinuceny odebrat se do své nicoty.

2. Přechodný stav je vlastní tomuto životu. Zde si můžeme vybrat mezi ohněm a vodou, mezi dobrem a zlem. A aby bylo možné přejít od krajnosti do krajnosti, všude, v oblasti fyzikálních jevů i v oblasti etiky, existují přechodné stavy.⁷² Tam však stavy budou nezměnitelné a nebude proto třeba stavů přechodných. Tak nám to vysvětlil Kristus v podobenství o boháči a Lazarovi. Mezi nebem a peklem je nepřekonatelný předěl.

Souhlas však projevují ti, kteří po tomto životě předpokládají očistný oheň. Je však možné namítnout: 1. Není to stav třetí, ale smíšený z obou ostatních, jednak z pekelných muk, jednak z naděje na nebeské radosti. 2. Samoto Písmo popírá, že by takový přechod byl možný (L 16,26). 3. I zdravý rozum to nemůže schválit, protože na věčnosti všem věcem příslušela možnost vzniku a nyní v běhu času samo vznikání. Je proto nezbytné, že musí nastat čas a objevit se místo, kde věcem bude příslušet trvání neboli uskutečnění nezávislé na jakýchkoli příčinách, a k tomu nemůže dojít nikde jinde než v opět nastalé věčnosti. Proto se tolikrát v Písmu opakuje *γέγονε* – stalo se.

Je však možné si i ve věčném světě představit jakýsi třetí stav, a to dokonce trvalý. Někteří lidé by mohli být ponecháni ve spánku, do kterého je uvedla smrt, a tak se nebudou podílet ani na pekelných mukách, ani na nebeských radostech. K této domněnce jistě autory přivedl zřetel k Boží spravedlnosti, jež stvořením úměrně rozdělila, co si zaslouží (dobro a zlo). Zde na tomto světě se najdou lidé žijící bez víry a dobrých skutků, kteří však zločiny proti Bohu ze zatvrzelosti nepáchají. Zdálo by se tedy spravedlivé, aby byli ponecháni v jakémsi třetím stavu. S tím se zdají souhlasit i andělova slova k Danielovi: *Mnozí z těch, kteří spí v prachu, procitnou, jedni k životu věčnému, druzí k věčné pohaně* (Da 12,2.3). Z Božích výroků je také zřejmé, že radosti v nebi i tresty v pekle budou odstupňovány (1 K 15,41.42;

Mt 11,22). Nebyl by tedy nesmyslný názor, že někteří lidé tyto radosti i tresty sotva pocítí, jakoby ponecháni ve věčném spánku.

Pokud tyto argumenty nepostačí, je třeba přiznat, že i o věčném světě nevíme všechno (tak jako jsme mnohé nevěděli i o světech předcházejících). Nuže, co před námi pro tento život Bůh ukryl, to rozpoznáme v životě příštím. V tomto životě usilujme, abychom si po jeho dožití nezasloužili propadnout se do věčné smrti, nýbrž si milostí Boží vysloužili přenesení do života věčného.

KAPITOLA X

O vládci věčnosti, Bohu, a o věčné nekonečnosti jeho království

Na počátku jsme pojednali o našem Stvořiteli jako o zřídle a o počátku všech věcí, pak o tom, že je současně také jejich ochráncem a vládcem. Nejplnější rozjímání však zůstává vyhrazeno jeho věčnosti. My jsme se k ní předběžnými úvahami již přiblížili, a budeme tedy moci říci o něco více než dosud, aby se nám vyjasnilo, jak je možné, že Bůh je světlo a temnoty v něm nejsou obsaženy. A přesto temnoty, smrt, zánik, peklo a vše ostatní pocházejí od něho a projevují se prostřednictvím jeho samotného (podobně jako všechny nedostatky se projevují svým protikladem).⁷³

Jak je Bůh svou bytostí ze všeho první, tak je pro poznání, totiž pro dokonalé poznání, poslední. Ve věčnosti se projeví celá jeho 1. *dobrota* a láska, neboť se vyjasní konečné účely všech věcí; 2. *moudrost*, a to tím, jak úžasné jsou prostředky sladěny s účely, kterým slouží; 3. *moc*, neboť bude vše dovedeno ke svému účelu přes tisíce a tisíce číhající překážky. A ve všem vystoupí jeho nezbadatelná vznešenost. Proto se praví, že tam, na onom světě, uvidíme Boha tvář v tvář. Jak svou bytostí existoval před světem, tak nebude od svých stvoření úplně poznán dříve než po skonání tohoto světa.

V dosavadních jednotlivých světech se Bůh projevoval vždy v takovém stupni, jakého bylo to či ono stvoření schopno. Tam, ve světě věčném, se projeví naprosto, aby byl ve všem vším, a dá najevo svou vznešenost, dokonce i těm, kterým se nezjeví, totiž zavrženým. Pro ty bude věčným NIC; od věčného veškerenstva se odvrátili a v odvrácení budou ponecháni.

[--]

Prvním sídlem Božím v nějakém viditelném stvoření byla zpočátku stvořená látka, v níž se pohyboval prostřednictvím svého ducha. Posledním tvůrčím aktem si však připravil pevné sídlo v nejvyšším ze všech stvoření, v člověku, v němž bylo načas skryto a pak, jak Bůh od počátku zamýšlel, i odkryto trojí tajemství: 1. naší nesmrtnosti; 2. Božího vtělení; 3. věčného soužití --

Tak svět začal ve věčném tichu a skončí ve věčném plesání. Začal chaosem a skončí v překrásné podobě naprosté blaženosti.

Co byl Bůh před stvořeními? VŠEMOHOUCÍ NIC.⁷⁴

Co ve stvořeních? VŠEVĚDOUCÍ NĚCO.

Co bude po stvořeních? VEŠKERÉ DOBRO rozprostřené na vše ostatní.

[--]

Tohoto vznešeného vědění o svatých věcech využijeme k tomu, abychom se již nyní naučili dychtit po věčnosti a aby pro nás svět a věci světské ztratily na ceně, protože jsou pomíjivé. Naši touhou má být to, co přetrvává, blažený život. Po čem má vyhnanec toužit více než po návratu do vlasti?

Věčná blaženost nastane tím, že to, co bylo vytvořeno jako vyšší, také nebude převahy (to znamená, že božská a nezníčitelná část našeho člověčenství přemůže část připoutanou k zemi a podléhající zániku, tělo). Naproti tomu u bezbožníků část podléhající zkáze strhne onu nezníčitelnou do své věčné záhuby. Proto se musíme vynasnažit, abychom se už zde podíleli na Boží přirozenosti a vyhnuli se poskvrnění tímto světem (2 Pt 1,4). To je cesta, na níž nezabloudíme. Vždyť jak kdo zaseje, tak také sklídí.⁷⁵

SVĚT VĚČNÝ – KOMENTÁŘ

Svět věčný – Mundus aeternus – dovršuje pansofický výklad Komenského. Jde o svět, v němž se člověk navrácí opět k východisku pansofických světů, tj. k Bohu. Moto – 1 K 2,9.10: *Ale jak je psáno: Co oko nevidělo a ucho neslyšelo, co ani člověku na mysl nepřišlo, připravil Bůh těm, kdo ho milují. Nám však to Bůh zjevil skrze Ducha; Duch totiž zkoumá všechno, i hlubiny Boží.*

¹ Zde Komenský předkládá více descendentní koncepci univerza než v knihách o jiných světech. Svět lidské dovednosti, svět mravní i svět duchovní zde nejsou jednoznačně pojaty jako vzestupné stupně, v nichž by se člověk svou činností s pomocí Boží vracel opět k němu, ale jsou zde pochopeny jako další stupně úpadku nebo v nejlepším případě alespoň jako další stupně prohlubování zla vedle sporých známek nějakého zlepšování. Věk dokonalosti není připravován světem lidské dovednosti, světem mravním nebo světem duchovním, ale přichází zde prudce a náhle se projevuje až ve světě věčném, který je nastolen zásahem Božím po skončení všech lidských světů. Tato koncepce univerza není však pro celek Porady typická a Komenský ji v následujících výkladech světa věčného relativizuje.

² J 1,17.

³ Gn 28,12nn.

⁴ Komenský rozlišuje tři principy poznání – poznání smyslové, rozumové a nadrozumové, dané vírou. Nejisté poznání smyslové má být korigováno rozumem, poznání rozumové má být korigováno vírou. Jádrem poznání je tzv. vyšší poznání dané přímo Bohem ve zjevení. Konečnost smyslů překonává rozum, konečnost lidského rozumu víra (tj. zjevená pravda), kterou člověk dostává od rozumu nekonečného, tj. od Boha.

⁵ Svět byl v 17. století často přirovnáván ke stroji (tento obraz používali i nemechanističtí filozofové, k nimž patřil například Komenský nebo francouzský metafyzik N. Malebranche). Přirovnáním světa ke stroji je zdůrazněna především jeho dokonalá účelnost.

⁶ Výrok Komenského není identický s uváděným biblickým místem.

⁷ Klid byl hodnocen jako dokonalejší vlastnost než pohyb, a proto příslušel i nej-dokonalejší bytosti, tj. Bohu.

⁸ Výrokem o tom, že Země se nepohybuje a Slunce a hvězdy se pohybují, Komenský potvrzuje své geocentrické stanovisko, které nikdy neopustil. Nezastával však středověký geocentrismus aristotelsko-ptolemaiovský, ale nejpozději od rochna Brahe. Podle ní Slunce obíhá kolem Země a pět tehdy známých planet, tj. Merkur, Venuše, Mars, Jupiter a Saturn, obíhá kolem Slunce a s ním vlastně i ko-

⁹ Všechno, co je v pohybu, je ve změně, a co je ve změně, je nedokonalé, protože

je teprve na cestě k větší jsoucnosti, a tedy k větší dokonalosti. Teprve to, co plně je, už nikam nesměruje, protože je dokonalé.

¹⁰ Slova o univerzálním léku jsou paracelsovské proveniencí. Paracelsus a jeho stoupenci (k nimž patřil i Komenský) doufali, že podaří-li se jim chemicky získat tzv. pátou esenci (kterou nazývali též merkuriásem, tj. dokonale očištěnou rtuť), získají i látku, která by mohla být univerzálním lékem. Pátá esence byla podle nich základem čtyř elementů, z nichž se vše skládalo. Byla tím, co je základem přírody, tj. jejího trvání, a tímto trváním i základem nesmrtelnosti (srov. též pozn. 79 k Závěrečné části Pansofie).

¹¹ Autentické znění 1 K 15,44: *Zasévá se tělo přirozené, vstává tělo duchovní. Je-li tělo přirozené, je i tělo duchovní.*

¹² L 16, 19–28.

¹³ Seneca: *Ad Marciam de consolatione* 26, 6–7; česky: *Útěcha pro Marcii*. In: *Útěchy*. Praha 1977, s. 55.

¹⁴ Sd 7,15–22; Gedeon se sto muži použili polnice k vystrašení nepřátelských Midjanců.

¹⁵ Spis N. Taurella *De rerum aeternitate metaphysices universalis partes IV* (Marburgi 1594) neměli vydavatelé k dispozici (srov. Červenka: *Quellenfrage*, s. 188).

¹⁶ *Saduceové* – příslušníci židovské politické a kněžské strany, známé především v době Ježíšově. Byli ideovým opakem farizeů. Zavrhovali tradici a uznávali jen Písmo svaté. Nevěřili ve vzkříšení z mrtvých, ve věčný život, v existenci andělů a Boží prozřetelnost. Z tohoto učení plynuly i jejich mravní zásady (užívání živo-ta) a přízpůsobování se helénistické kultuře. Za Římanů a Herodovců měli převahu ve veleradě (Sk 23,6n) a zastávali velekněžský úřad. Ježíš Kristus varuje před saducey, kteří se proti němu spojili s farizey (Mt 16,6). Po roce 70 n. l. zanikli.

¹⁷ *Eucharistie* – česky dikuvzdání; v křesťanské interpretaci tak byla nazývána meš-ní slavnost v křesťanském starověku, dnes tímto názvem označujeme nejsvětější svátost oltářní, tj. „tělo a krev“ Kristovu, tedy tzv. přijímání. V pravoslavi a protestantismu přijímají všichni věřící jak víno (krev), tak i chléb (tělo). V katolické církvi byl po dlouhou dobu přijímán jen chléb, až podle rozhodnutí druhého vatikánského koncilu bylo umožněno přijímat také víno. Služebníci církve tvrdí, že při vyplnění eucharistie skutečně probíhá tajemné přepodstatnění (přeměna) chleba a vína v tělo a krev Krista, že svátost eucharistie ustanovil sám Kristus na památku svého utrpení. V raném křesťanství svátost eucharistie neexistovala, protože se předpokládalo, že Kristus svou obětí již vykoupil všechny hříchy lidstva. Současní teologové považují eucharistii za „očistnou a milost přinášeující“ oběť za lidské hříchy.

¹⁸ Jb 19,28; srov. Cyprianus: *Epistola ad Turasium presbyterum* (Migne PL 4, 447–452).

¹⁹ J 1,3; Zj 1,8.

²⁰ J 14,6.

²¹ Výklad volně navazuje na Augustina: *Sermo CCXCVII,2* (Migne PL 38,1360) a *Sermo CCLI, De Judicio extremo* (Migne PL 39, 2210).

²² Tyto charakteristiky nekonečnosti opět dokazují, jaké podněty dalo dílo N. Kusana (M. Kusánského) myšlenkám Komenského. Spisy Kusánského Komenský četl podle vlastního doznání patrně již ve Fulneku (1618–1621). Byly známy mimo jiné v okruhu stoupenců Paracelsovy filozofie, kterou Komenský poznal za svých studií v Herbordu (1611–1613).

²³ Obraz kola se středem, paprsky a obvodem je u Komenského častý. Objevuje se již ve spise *Centrum II* (DJAK 3, s. 485nn) ad.

²⁴ S Campanellovým dílem se Komenský seznámil patrně již ve dvacátých letech 17. století, což se projevuje ve spise *Physica*, kterou koncipoval počátkem třicátých let. Zájem o Campanellovo dílo vzbudil u něho patrně J. V. Andreae, který se stýkal s prvním vydavatelem Campanellových spisů T. Adamim. Tento zájem je však patrný i v pozdních spisech Komenského. Campanella je zjevně jedním z pilířů Komenského přírodní filozofie. Metafyzika patří k vrcholným Campanellovým dílům, v nichž dozrávala jeho pozdně renesanční koncepce světa. Komenský odkazuje na Campanellu ve svém výkladu o nekonečných věcech, které

- budou věčné, nebudou naplněny nebezpečnostmi, ale budou stálé a nezměnitelné (srov. Campanella: *Universalis philosophia*, část 3, čl. 2. Parisii 1638, s. 272).
- ²³ Kapitola I není dokončena, z kap. II je jen titul na volné stránce, kap. III, opět na nové stránce, se skládá ze dvou kratších úseků oddělených několika vynechanými řádky. Rovněž kap. IV, V, VI obsahují pouze tituly.
- ²⁴ Tyto formulace dokazují, že se Komenský držel ještě aristoteléské fyziky, která rozlišovala hmotné prvky těžší (zemi a vodu) a hmotné prvky lehčí (vzduch a oheň). Jedním z hlavních problémů nové exaktně matematické fyziky sedmnáctého století bylo rozbití tuto nauku, která byla i oporou geocentrického a protikopernikovského postoje.
- ²⁵ Komenského názory o zápase protikladů odkazují na hérakleitovskou dialektiku ve stoické interpretaci. Nové podněty Komenského dialektickým názorům dalo dílo M. Kusánského, německých teosofů (především J. Böhma) a částečně i dobových novoplatoniků (předrenesančních, jako byl Patrizzi a Campanella).
- ²⁶ Př 16,4.
- ²⁷ Tyto a podobné formulace odhalují vliv nizozemského malířství 17. století na Komenského, které (jak je to ostatně v období baroka typické) stavělo kompozici obrazu především na protikladu světla a stínu, světlých a zářivých, tmavých a matných barev.
- ²⁸ Zpracování VII. kap. je velice torzovitě, obsahuje pouze náčrt jednotlivých myšlenek.
- ²⁹ *Caelius Secundus Curio* (1503–1569), teolog a filozof, humanista, pronásledován jezuiti. Několik jeho spisů bylo vydáno souborně v Basileji roku 1544 pod názvem *Opuscula*.
- ³⁰ Mt 22,14.
- ³¹ *Sebastian Castellio* (Chateillon, 1515–1563), teolog a filolog působící v Ženevě a Basileji. Na jeho názory se odvolává Komenský častěji (např. v *Clamores*). Většinou užíval vydání jeho spisů *Quinque impedimentorum . . . enumeratio*, *Dialogi IV sacri* a *Tractatus de justificatione* (Goudae 1613). Vydavatelé neměli toto vydání k dispozici.
- ³² Zj 7,10.
- ³³ *Tertullianus: Liber de carne Christi*, kap. XV (Migne PL 2,825). Tertullian patřil mezi nejoblíbenější raně křesťanské autory Komenského. Komenskému byl sympatický jeho kritický, ale i chápatelný vztah k „pohanským autorům“, i odvážnost mnohých filozofických i teologických myšlenek (například o původu lidské duše – viz pozn. 104 ke Světu duchovnímu). Z antické filozofie byla Tertullianovi a jeho prostřednictvím i Komenskému nejbližší filozofie stoická, blízká křesťanům především svou etikou.
- ³⁴ Komenský po celý život usiloval o smíření křesťanů s jinými náboženstvími. Považoval sice křesťanské náboženství za nejlepší, ale vážil si opravdové zbožnosti i u jiných vyznání, například u muslimů (Turků), s nimiž většina křesťanské Evropy v 17. století válčila.
- ³⁵ *Jeroným* patřil k těm církevním Otcům, kteří byli v Jednotě bratrské velmi vážení. Komenský a s ním četní evangeličtí teologové 17. století měli nedůvěru ke scholastické interpretaci antické filozofie. Mnohem větší důvěru v nich vzbuzoval postoj, jaký k antice zaujímal patristika a její církevní Otcové, především Ambrož, Augustin, Jeroným, Řehoř Nysský.
- ³⁶ *Tomáš Akvinský* (1225–1274) se spolu se svým učitelem Albertem Velikým nejvíce zasloužil o využití aristoteléské filozofie při systematizaci křesťanské teologie. Předtím se křesťanská teologie opírala především o platonskou, resp. novoplatonskou filozofii, která se křesťanským myslitelům jevila přijatelnější než příliš „pohanská“ filozofie Aristotela. Církev se proto Albertovu a Tomášovu pokusu spojit křesťanskou filozofii s aristotelismem bránila, ale nakonec tuto syntézu přijala a dokonce ji glorifikovala. Vůči tomistům (jak se říkalo pokračovatelům T. Akvinského) měli čeští bratři i Komenský značné výhrady. Ke konci života Komenského se jeho kritický postoj k T. Akvinskému patrně zmírnil.
- ³⁷ Po nedokončeném § 4 následuje často přeškrtnutý a místy nesouvislý text.

- ⁴¹ Komenský byl patrně ovlivněn Platónovou naukou vyloženou v Ústavě, kap. VII (Ústava. Praha 1921, s. 250–251), podle níž smysly vnímá člověk jen stíny věcí, nikoli práva bytí těchto věcí, jimiž jsou nehmotné ideje existující ve smysly nevnímatelně říší idejí.
- ⁴² I K 13,12.
- ⁴³ Iz 30,26.
- ⁴⁴ *Indukce* je poznávací postup, v němž poznání počíná jednotlivostmi a směřuje k obecnějším závěrům; *dedukce* je postup opačný, od obecnosti, tj. principu nescie pokoušel kombinovat oba postupy.
- ⁴⁵ Základem veškeré činnosti jsou pro Komenského přirozenosti všech věcí a bytí, Tyto přirozenosti jsou jakýmsi vnitřním zákonem každého jednotlivého jevu, který do něho vložil Bůh. Proto Bůh zasahuje do dějů přírody a dějin jen tehdy, jestliže se přirozenosti až příliš vzdálily svému původnímu určení.
- ⁴⁶ I K 15,54,55.
- ⁴⁷ Názor, že každá změna v pozemském životě je změna k horšímu, byl typický pro aristotelésko-scholastickou interpretaci, nikoli však pro dynamickou a ascendenční novoplatonskou koncepci Komenského.
- ⁴⁸ Pro Komenského má vše význam jen pod zorným úhlem eschatologického horizontu, minulost a přítomnost jsou vždy proměňovány v budoucnost. Komenského koncepcí člověka i společnosti je proto výrazně futurologická (srov. P. Floss: *Comenius et l'avenir*. Organon (Warszawa), 1975, č. 11, s. 215–230).
- ⁴⁹ Podle Komenského bylo nedůstojné Boha, aby do chodu svého díla, tj. stvoření, zasahoval, neboť by to bylo důkazem nedokonalosti tohoto díla. Zasahuje jedině tehdy, když bytosti, které mají svobodnou vůli, tj. člověk a anděl, se nebezpečně přiklánějí ke zlu a narušují tak přirozený sklon jsoucího k dobru.
- ⁵⁰ Vydání spisu Hugona Grotia *De veritate religionis christianae* (Lugduni Batavorum 1629), které používal Komenský, neměli vydavatelé k dispozici. Ve vydání Amstelaedami 1709 je uváděné místo v knize 2, kap. IX, s. 107.
- ⁵¹ I K 15,28.
- ⁵² Srov. T. Campanella: *Universalis philosophia*, část 3, kn. 18, kap. 1, 2–3, s. 253 n; dále Svět materiální, sv. 1, s. 501 a pozn. 466.
- ⁵³ Lidského ducha považoval Komenský za koncentraci dokonalostí, jaká je vůbec v přírodě možná.
- ⁵⁴ Mt 13,43.
- ⁵⁵ Komenského pojetí přírody bylo dynamické a ascendenční, čímž je Komenského koncepcí přírody předobrazem predevolucionistických konceptů francouzských „historiků přírody“ 18. století (především G. L. Buffona a Ch. Bonneta).
- ⁵⁶ Ve Světě materiálním IX, 17 (sv. 1, s. 509n) se Komenský ptá, zdali proměny živočichů (*transgenerationes*) nejsou degeneracemi, podobně jako když se podle dobových představ rodí z *červů mouchy* a z *housenek vznikají motýli*. Komenský názor o degeneraci odmítá a konstatuje, že se tak děje podle řádu přírody, který je ascendenční, nikoli degenerační. V *Lexicon pans.* (sl. 1156) definoval Komenský *progressus* (pokrok, vzestup, zrůst) jako *gradata ad finem processio* (postup směřující k cíli po stupních), který je možné ukázat pomocí násobku čísel: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 atd. 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128 3, 9, 27, 81, 243 4, 16, 64, 256, 1 024 atd.
- ⁵⁷ Příroda je zde jako tvořivá síla postavena na roven Bohu. Podle novoplatonské tradice přenechává Bůh určitou tvořivost přírodě, do níž vložil jen základní principy a zákony. Příroda, obdařená od Boha kreativitou, je potom sama schopna tvoření. Proto Komenský rozlišoval *opus Dei*, kterým byla příroda (lépe řečeno tři principy, které ji zakládají), a *opera naturae*, tj. díla, která již stvořila samotná příroda (živly, páry, minerály, rostliny, zvířata, člověk).
- ⁵⁸ V ekumenickém překladu Ž 104,25.
- ⁵⁹ V aristoteléské filozofii byly považovány země a voda za tzv. těžší prvky, protože prý od přirozenosti směřují dolů, tj. do středu vesmíru, zatímco vzduch byl prvkem lehčím, který již od své přirozenosti stoupá vzhůru. Někteří renesanční filo-

zofově považovali vzduch za látku, která se blíží duchovým podstatám, a je tedy jakýmsi mezistupněm mezi duchem a hmotou. Komenský byl těmito názory ovlivněn. V 17. století tyto názory exaktní přírodní vědy potíraly. Například Otto von Guericke, o jehož pokusech s tzv. magdeburskými polokoulemi Komenský věděl, dokázal, že vzduch není něčím duchovým (*spirabile*), ale že je ho možné vážit a měřit i jeho tlak (srov. pozn. 149 ke Světu materiálnímu).

- ⁶⁰ Tato věta je jedním z důkazů Komenského „strukturního“ myšlení, že totiž části, jež tvoří určitý celek, mají v tomto celku jiné vlastnosti než samy o sobě, tj. mimo tento celek. Cornelius Drebbel patřil k učencům a vynálezčům, kterých si Komenský vážil. Všechny vynálezy Komenský vítal a stejně jako jeho duchovní učitel, tj. Campanella, je považoval za důkazy lidského pokroku a úspěchu křesťanské civilizace, která renesancí překonala závislost na antice a vytvořila ještě obdivuhodnější díla. Komenský se odvolává na Drebbelovy výklady ve spise *De quinta essentia* (Hamburgi 1621), na který odkazuje v *Poradě i jinde*, např. při výkladu o nerostech ve Světe materiálním V, sv. 1, s. 447.
- ⁶¹ Od tohoto místa je text až do konce kap. VII útržkovitý, s četnými mezerami.
- ⁶² Srov. L. Vives: *Operum tomii tres*. Brugis 1531, díl II, s. 327. Na tomto místě se Vives zamýšlí nad významem (řádem) řeči. V kap. *De ratione linguae* (O způsobu řeči) se domnívá, že každá řeč má svůj řád při svém vzniku (nalezení), rozvoji (dospívání), zanikání (hynutí). U každé řeči je možné posuzovat její sílu, přirozenou povahu (ráz), bohatství (vyjadřovacích prostředků), eleganci, závažnost, vnější úpravu (formu) a jiné kvality řeči.
- ⁶³ Z tohoto textu je patrné, že si Komenský jako i před ním mnozí humanisté uvědomoval exegetické problémy, které vyplývají z jednotlivých jazyků, v nichž byla bible napsána nebo do nichž byla přeložena.
- ⁶⁴ Pravděpodobně odkaz na spis J. S. Kozaka *Physica mosaica oder natürlicher Discurs von den Geschöpfen* . . . Bremen 1637.
- ⁶⁵ Pf 16,4.
- ⁶⁶ 1 K 2,9.
- ⁶⁷ Žd 10,31.
- ⁶⁸ Oheň (teplota) a chlad byly dva základní principy renesanční kosmologie (od Telesia po Campanellu). Teplota a chlad byly považovány za duchovní síly, které zvnějšku formují látku (kterou zředíjí či zhušťují) a tím vytvářejí všechny struktury hmotných věcí. Komenského názory na teplota a chlad se v mnohém od renesanční koncepce liší, nicméně i on považoval oheň vedle látky a ducha za základní princip všech věcí (srov. pozn. 87 ke Světu materiálnímu).
- ⁶⁹ Mt 13,24–30.
- ⁷⁰ Srov. Mt 11,24. *Sodomité* byli obyvatelé biblického města Sodomy, kteří upadli do mravní zkázy, a proto bylo jejich město podle legendy zničeno.
- ⁷¹ Citovaná narážka je patrně z Origenova spisu *Peri archón*. Spis se dochoval jen v Rufinově překladu z roku 398 (Migne PG XI, 107–342). Kritické teze se nacházejí hlavně v knize I, kap. 6 *De fine et consumatione*, sl. 165n. Origenés patřil k nejsamostatnějším a k nejdůležitějším myslitelům raného křesťanství. Komenský naráží v textu na Origenovy výroky, podle nichž Bůh jako nejvyšší dobro zvíťazí na konci dějin nad veškerým zlem a potře i jeho důsledky, tj. věčné zatracení hříšníků v pekle, jako místě, kam podle křesťanské dogmatiky neproniká Boží láska a milosrdenství.
- ⁷² *Přechodné stavy* neboli mezistupně mezi jednotlivými rody jsoucím jsou důkazem proměnlivosti a dynamiky přírody u Komenského. Nejpozoruhodnější je jeho tvrzení, že mezistupněm a přechodovým stavem mezi zvířaty a člověkem je bytost mentálně podobná opici (srov. Svět materiální, IX, sv. 1, s. 507).
- ⁷³ Tyto formulace připomínají teosofii Jakoba Böhma, který tvrdil, že Bůh je svým způsobem i zřídlem zla a nedokonalosti, které však Bůh na konci dějinného zápasu dobra se zlem překoná. Zlo a nedokonalost se tak stávají dialektickým protipólem, nikoli jen nedostatkem, zbaveností dobra.
- ⁷⁴ Poznámka o tom, že Bůh byl na počátku všemohoucí nic, je původu novoplatonského (především u Prokla). Problematika byla teologicky a filozoficky nově uchopena v německé filozofii 18. století a později u Hegela.
- ⁷⁵ Ga 6,7.

Závěrečná část PANSOFIE

o jejím rozličném užití
k rozličným věcem
z obecného i zvláštního hlediska

Přehled Závěrečné části¹

- I. PANCARPIA Pansofie – soustavné využívání všeobecné moudrosti z obecného hlediska
- II. AUTOGNOSIA² – první plod Pansofie či jak může každý člověk pomocí pansofie dospět k poznání sebe, Boha a všech věcí
- III. AUTONOMIA³ – druhý plod Pansofie
- IV. PANAUTOKRATEIA⁴ – třetí plod Pansofie
- V. PANAUTARKEIA⁵ – čtvrtý plod Pansofie
- VI. PAMPAEDIA – pátý plod Pansofie
- VII. PANGLOTTIA – šestý plod Pansofie
- VIII. PANORTHOSIA – sedmý plod Pansofie
- IX. PANEGYRUS⁶ světa – osmý plod Pansofie či všeobecný sněm k upevnění PANHENOSIE, všejednoty, aby se vskutku celá země stala jedním Božím domem, jednou obcí – jedním královstvím
- X. Jubileus jubileorum⁷ – slavnost slavností čili světový mír – –

PŘECHOD K ZÁVĚREČNÉ ČÁSTI PANSOFIE⁸

Toužebník: Tak jsme po stupních moudrosti postupovali až kam jsme mohli, od nejnižšího k nejvyššímu. Od pozorování myšlenek, jež jsou v nás jistě ustavičné, i když časné, až k nazírání na nikdy nepomíjející věčnost. Splnili jsme tak, přátelé, náš společný záměr?

2. Zkoumatel: Myslím, že ano; jestliže někdo nesouhlasí, ptám se ho, co ještě postrádá?

1. Což nepostřehl, jaké hlubiny moudrosti se mu otevřely? *Především* hlubiny Božího obrazu v člověku, neutuchající vzájemné proplétání nekonečných myšlenek, tužeb a prací?

2. Což nenahlédl (nakolik je to dáno očím smrtelníků) do same hlubiny věčnosti před ustavením tohoto světa, již věčně vládne Bůh?

3. Což nespáčil podivuhodnou hlubinu světa andělů (existujícího mimo tento náš svět a před ním)?

4. Což neviděl základy tohoto našeho materiálního světa s jeho šířkou, výškou a hloubkou, jež pro naše oči a náš rozum nemají mezí? I s jeho podivuhodnou a vlastně nekonečnou pestrostí všeho stvoření?

5. Což neviděl, jak se všechny ty stvořené a lidské vládě poddané věci dají nekonečně mnoha způsoby používat, a aby se používaly ještě lépe, jak je lze nekonečně mnoha způsoby měnit, obměňovat a využívat? Takže i zde se před námi objevuje jakási propast?

6. Což neviděl umění míru a války, jež celý lidský rod nejrůznějšími způsoby jednou děsí, jednou obšťastňuje?

7. Což nespáčil nejhlubší tajemství nejskrytější moudrosti jak žít s věčným Bohem tak, aby to bylo Boha důstojné? A jak již zde, ještě před vstupem do věčnosti, užívat co nejpříjemněji svého dobrého Boha?

8. A neokusil konečně samu podstatu budoucího věku (který nastane, až přejdou všechny tyto naše věky)? Jestliže se mu zdá, že jeho touha po blaženosti a k ní vedoucí moudrosti stále není naplněna, ať poví, po čem ještě prahne.

3. Rozhodčí: Jestliže po něčem prahne právem, měl by to upřesnit. Mě samotného napadá toto: *Počátkem moudrosti je všemu se podívat, cílem pak je nedivit se ničemu.* A tak bychom si měli sami nejdříve rozvážit (dříve, než to budeme po-

- žadovat od jiných), zda jsme tohoto cíle dosáhli. Abychom se po poznání příčin všech věcí opravdu ničemu příliš nedivili.
4. *Toužebník*: Něco takového by zřejmě mohl požadovat jen pošetilec, když se přece tajným Božím úradkům, pokud jsou skryty, podivují sami andělé, jak dosvědčuje apoštol (Ef 3,10).
5. *Zkoumatel*: Ani já nepopřu, že mám z dosaženého stupně světla radost, přesto jsem však začal chovat ještě hlubší obdiv než dříve k spatřeným hlubinám Boží moudrosti, dobroty a všemohoucnosti.
6. *Toužebník*: Počátky jasnějšího světla jsme tedy dostali Boží milostí. Dejme pozor, abychom nebyli nevděční, a abychom v sobě i v jiných podnitili více vděčnosti, sbírejte přesladké plody ze stromu pansofie a stavme je na odív sobě i jiným.
7. *Zkoumatel*: Budiž. Domnívám se však, že bychom tuto oblast měli ponechat našemu milému příteli Rozhodčímu. Když totiž, bratře, vyslechl jak tvé tužby a přání, tak moje průzkumy těch věcí, bude se moci o nich vyslovit případněji než jeden z nás dvou.
8. *Toužebník*: Milý Rozhodčí, často jsi prokázal svou velkou pozornost. Ukaž nám teď plod své pozornosti a svobodně, jak se na věrohodného rozhodčího sluší, se vyslov, zda jsme dosáhli cíle svého původního záměru.
9. *Rozhodčí*: Stůj při mně Věčná moudrost se světlem své věčné milosti, aby mi nebylo zatěžko jasně předložit před Bohem a anděly, i před vámi, přátelé, a přede všemi lidmi, co jsem vyrozuměl z našich dosavadních zbožných rozhovorů. Avšak tak, aby cokoli řeknu, podléhalo také vašemu úsudku a úsudku všech lidí pod sluncem.
10. *Zkoumatel*: Podmínku přijímáme a rádi udělujeme stejnou svobodu všelikému lidskému posuzování.

KAPITOLA I

PANCARPIA Pansofie, jak lze soustavně využívat všeobecnou moudrost z obecného hlediska?

- Podle prvního Zvěstovatele pansofie¹⁰ má pansofické usilování patery cíl. Abychom totiž měli
  - hutnou příručku všeobecného vzdělání;
  - jasnou pochodeň lidského rozumu;
  - pevnou normu pravdivosti věcí;
  - důkladný soupis životních činností;
  - blažený výstup k samému Bohu.
- Budeme tak mít to, co jsme chtěli? To *první* musí ukázat index, tj. zda je opravdu zaznamenáno všechno, co spadá do oboru vědy. *Druhé* nechť ukáže samo pořadí věcí, představené takovým způsobem, aby kdokoli začne postupovat od prvních počátků k dalším věcem, pocítí, že se všude ocitá ve světle a že všechno vplývá do jeho rozumu. *Třetí* bude jasné, pokud se protrhnou mraky sporů a bude se ukazovat, že se začínají rozplétat četné uzly (i když ne hned všechny). *Čtvrté* se vyjeví, když kdokoli, kdo se začte (teolog, právník, lékař, filozof či příslušník jakéhokoli jiného povolání), zde nalezně to, co mu může posloužit. *Poslední* se osvědčí, jestliže bude čtenář všude pociťovat, že jeho mysl vnímá Boha.
- Má to znamenat, že každý, kdo to bude číst, se může stát také cenzorem? Zajistě, podle onoho *čti a posuzuj*. Každý člověk má v sobě celou vybavu soudnosti, a nesmí ji nosit nadarmo. Když i Bůh podrobuje svá zjevená tajemství lidskému úsudku (Iz 5,3 a 1 K 10,15), proč bychom mu i my nepodrobili vše ostatní, co pochází ze smyslů a rozumu?
- Promluvme si o tom důkladněji, a to ve vztahu k prvním třem bodům. Co se totiž poskytuje způsobem 1. *všeobecnosti*; 2. *řádu*; 3. *pravdy*. Zda totiž tvoří podstatu naší pansofie τὸ πᾶν¹¹, obsahující všechny druhy látek, zda je pro ně přesným řádem duše, poutem obojího pak nezlomná, ničím nenarušitelná pravda? Budiž: navrhně, zkoumej!
- Jak prokážeš, že je tu obsaženo všechno?* Odpovídám: Tím, že jsou tu obsaženy všechny věci, veškerá dokonalost člověka a konečně všechny prameny, z nichž se to všechno dá čerpat.
- Věci totiž existují buď před světem, ve světě, nebo po něm. Předsvětové ukazuje Pansofia ve Světě možném a pravzorovém, světové v pěti soustavách reálných světů, ty, které přijdou po světě, ve Světě věčném.
- Lidská dokonalost se projevuje v *možnosti, dění, provádění*. Co může člověk *vědět, chtít, moci*, se ukazuje v samotném úvodu Pansofie a ve Světě myslí, v ostatních světech se pak ukazuje to, jak se tím trojím zdokonaluje. Neboť *rozum* se rozvíjí jasným promyšlením archetypického, ektypického a antitypického světa,¹² *moc* pak vzory věcí ve Světě lidské dovednosti, *vůle* vztahem k člověku (a k sobě samému) ve Světě mravním, vztahem k Bohu ve Světě duchovním. Konečně ve Světě věčném se předkládá naděje v naprostou dokonalost.
- Úhrnem, co se nazývá třemi a je vším, to vše se ukazuje v Pansofii, BŮH, SVĚT, ČLOVĚK. *Bůh* je zde tím, co je vždy přesazně, *svět* se zde jeví v sedmi stupních, a také *člověk* zde nachází neustále sama sebe. Vždyť ve Světě myslí (*Světě možném*) shledává sebe sama jako něco přemýšlivého, vše prohlédajícího, uvážlivě provádějícího, vše pořádajícího. Ve Světě *pravzorovém* shledává, že stojí opět po boku věčného Boha a schvaluje jeho úradky.

Ve Světě andělském nachází sobě podobnou družinu, k níž se touží připojit.

Ve Světě tělesném nenalézá nic nad sebe vznešenějšího, když je sám mezi všemi viditelnými věcmi vrcholem blízkým Bohu.

Ve Světě lidské dovednosti shledává, že je při zakládání mnoha nových věcí vlastně partnerem Stvořitele.

Ve Světě mravním partnerem sebe samého, ale také pánem svých skutků.

Ve Světě duchovním nahlíží, že je pro Boha potěchou, jako někdo, koho Bůh vyznamenal svým rozmlouváním, oslovením a poznáním poutem vtělení.

A konečně ve Světě věčném poznává, že se účastní na nesmrtnosti, poněvadž všechno, co pomíjí, včetně všežravé smrti, má již za sebou. Vidí zde tedy již sama sebe jako v naději spaseného a počínajícího věčný sabat.¹³

9. Někdo řekne, že velmi mnoho látky je zde jen nadhozeno, že na mnoha místech postrádá důkladnější výklad.

Odpovím: Probrání veškeré látky jsem také nepřislíbil. Záměrem bylo nastínění, aby se totiž ukázalo, jak věci vzájemně ze sebe vyplývají a jak spolu souvisejí jako články řetězu či jako větve stromu. A to se nestalo? Cožpak nemáme napodobit malíře, kteří chtějí-li na obraze znázornit bitvu, vymalují plně jen několik málo vojáků zepředu a z boku, zatímco zbývající postavy naznačí pouze hlavami či přilbami a kopími? Co mi lze právem vyčítat, jestliže jsem se to snažil napodobit a tak na několika význačnějších příkladech ukázat vzory (a to zejména ze svého vlastního oboru), byť by vše ostatní zůstalo pouze nastíněno holým analytickým vyjmenováním? Záměr se tím totiž splnil a systém pansofie (pokud jde o všeobecné rysy) tím může být považován za dostatečně odhalený.

10. Při tom se stále přihlíželo k řádu, aby se zde 1. nevyskytlo nic, co by nevycházelo z bezprostředně předcházejícího jako ze svého kořene; 2. vše se probíralo především na svém místě, a jestliže se to objeví znovu, aby se toho využívalo jako známého a jako prvku objasňujícího další látku (například andělé poprvé jako na vlastním místě ve Světě andělů, přidruženě pak ve Světě materiálním); 3. poznání žádné věci nehledalo skokem z toho, co bude následovat, nýbrž vždy vyplývalo z toho, co bezprostředně předchází.

11. Tak máme nanejvýš uspořádaný systém, jediný, úplný, jehož části se navzájem spojují stálou soudržností, kde poslední věci odpovídají prvním, první posledním, prostřední pak obojím, všechno všemu. Vstup a výstup totiž (první a poslední část Pansofie) se vzájemně naprosto podobají, stejně jako Svět možný Světů věčným, Svět pravzorový ektypickému Světů duchovnímu, Svět andělský Světů mravnímu, Svět přirozený Světů lidské dovednosti, a to po způsobu

1. stromu, jenž má kořeny, kmen, větve, listí, ovoce;

2. domu, jenž má základy, místnosti, vybavení;

3. chrámu Ezechielova (o němž v Diatyposi¹⁴), v němž je vše odstupňováno, až do věčnosti; má sedm bran, sedm světů;

4. světa, jenž byl stvořen v sedmi dnech;

5. domu Moudrosti s jeho sedmi tesanými sloupy;¹⁵

6. věčných stupňů;¹⁶

7. je to vskutku univerzální lék proti zmatkům.

12. Doufám, že se pro pravdu našlo pevné stanoviště, neboť 1. se zakládá vždy na vlastním, nikoli cizím úsudku, na světle mysli. Všechny jednotliviny se totiž berou jednotlivě, kombinace vzájemně a konglobace globálně,¹⁷ tj. tak, aby všechno bylo tím, čím má být, a odpovídalo tak své ideji čili definici; cokoli se spojuje s jiným, nechť se spojuje řádně a pevně, cokoli se pro-

pojilo, nechť spojení slouží; 2. je vždy potvrzováno svědectvím věci; 3. je nakonec vždy zpečetěno svědectvím samého Boha. Pansofické světlo tak s Davidem: *Jsem moudřejší než moji učitelé* (Z 119¹⁸). *Proč by měl člověk učit toho, koho učí Bůh?* (Však ani Pansofia, jak jsme viděli, nevyužívá žádného jiného učitele.) Těž jini správně smýšlející (o něž není z Boží dobroty nikdy nouze) tam nakonec dospějí, ovšem oklikami, cestou necestou a pod nejasným a tedy vždy zavádějícím a někdy i ne dost bezpečným vedením. Pansofia však nejde k pramenům oklikami, nýbrž přímo.

13. Přihlédněme však podrobněji k tomu, jak se lze postarat o pravdu pomocí vskutku přirozeného řádu.

1. Ve Světě mysli (Světě možném) se odstraní všechny rozepře na základě všeobecné shody, když nikdo nebude moci nesouhlasit. Již na samém prahu Pansofie se nám tedy ukazuje, že je ve věcech a myslích něco nepochybně pravdivého a že je to možné poznat – proti SKEPTIKŮM¹⁹;

2. ve Světě pravzorovém se vyjeví Věčné Jsoucno;

3. v Andělském podlehnou SADUCEOVĚ²⁰;

4. v přirozeném Světě tělesném DEISTÉ a různí jinak tápající FILOZOFOVÉ²¹;

5. ve Světě lidské dovednosti různí nezkušení nedouci, KAZISVĚTI věci;

6. ve Světě mravním HERODIÁNI a MACHIAVELISTÉ²²;

7. ve Světě duchovním všelici HERETICI a SCHIZMATICI, jichž bylo v církvi až dosud plno;

8. ve Světě věčném SADUCEOVĚ.

Hle, jak vítězné jsou zbraně Pansofie nejen při zahánění temnot nevědomosti, ale také při porážení všelijakých omylů, že se dá právem říci lidský kámen pravd a klamů,²⁴

ustavičný klíč ke správnému porozumění podobenstvím, parabolám, příslovím (i k vytváření nových), vyvracení omylů či umění vítězit.

[Nedávno kdosi z významných a bystrých filozofů napsal o magnetu: *Síla, jíž se magnet orientuje ke světovým pólům, není pro smrtelníky o nic záhadnější než skutečnost, že kámen padá k zemi a že sžíravý oheň zahřívá a stoupá vzhůru. Hle, co všechno neznáme!*²³ Tolik on. My sami pak, jestliže jsme si ukázali, že něco z toho všeho již známe, poděkujeme Bohu, jenž naši nevědomost značně zmenšil a mnohdy i odstranil, abychom se totiž nevychloubali a nepochlebovali vlastní domyšlivostí.]

14. Z řečeného snadno vybereme jak plod, tak i užitek Pansofie.

15. Hlavním plodem jsou *světlo, pokoj, spása*.

Světlo v mysli, ve světě, v Božích Písmech.

Pokoj z jistoty světla a vědění, vnitřní se sebou samým, vnější s věcmi a lidmi, věčný s Bohem.

Spása pro tělo, ducha, duši a z toho pramenící *radost*.

[Člověk je tak totiž schopný dosáhnout všeho svého dobra (nejvyššího dobra) 1. v sobě; 2. ve svém prameni Bohu; 3. ve všem mimo sebe a Boha, když totiž dosáhl *znalosti, užívání, kochání se v sobě, Bohu, věcech a lidech*.]

16.²⁶ Zde se otevírá cesta k rozhojnění tohoto světla, pokoje, spásy

1. k užítku kteréhokoli člověka

2. ke všem národům

3. k potomkům

4. k uplatnění těchto rad

cestou

následující

Pampaedie,

Panglottie,

Panorthosie,

Pannuthesie.

17. *Světlo* pro potírání omylů.

Pokoj k usmíření všelijakých rozkolů a neshod pomocí veškeré filozofie, politiky a náboženství.

Radost až k bezpečnému, blaženému, neutuchajícímu jásotu v Bohu, věčném zdroji našeho světla, pokoje a spásy.

Kdyby se podařilo přesvědčit lidi, aby se více napájeli láskou k této plnější moudrosti, pak kdekoli kdo bude, třeba i uprostřed temnot, bude mít příležitost k oblažujícímu přemýšlení. Ustavičně mu bude totiž tanout na mysli divadlo plně světlé podívané. Stvoření s ním budou ustavičně rozmlouvat. K čemukoli se obrátí, vždy je to něčemu naučí. Ať se budou ubírat jakýmikoli pustinami, vždy s sebou ponosou svou blaženost. Všechna bludiště věci a činnosti se stanou zahradami, totiž stálou přítomností světla smyslů, rozumu a víry (jakoby Ariadninou nití), ať už by se obracela k sobě, Bohu, andělům či jiným věcem.

18. Již tedy bude moci slavit triumf světla nad temnotami, řád nad zmatky, pravda nad omyly, jimiž byl až dosud zatemňován, svazován a utlačován lidský rod, jen když se lidé naučí následovat cesty světla a ne světlu vzdorovat.

19. Světlo bude moci triumfovat nad temnotami neznalosti:

- I. neznalosti sebe samého proti šelmám v lidském těle;
- II. neznalosti Boha proti ateistům, epikurejcům;²⁷
- III. neznalosti andělů a Satana, jenž jako obávaný vládce světa panuje a vede svět do záhuby;
- IV. proti neznalosti stvoření na nebi a na zemi;
- V. proti bídám světa zaviněným nesprávným užíváním tvorů a sloužením jim;
- VI. proti hrozbám a nepohodlí, jež zakoušíme jeden od druhého při nekonečných neshodách, nenávisti, rozbrojích, válkách, podvodech a násilnostech;
- VII. proti náboženským zmatkům;
- VIII. proti strachu z pekla nebo utrpení v očistci.

20. Již tedy budou moci opravdově všichni lidé říci 1. s Davidem z Ž 36²⁸: *U tebe, Bože, je pramen žití, když ty jsi nám světlem, spatřujeme světlo*; 2. s Izajášem z kap. 9, 2-6: *Lid, který chodí v temnotách, uvidí velké světlo – nad těmi, kdo sídlí v zemi šeré smrti, zazáří světlo*; 3. s Izajášem z kap. 60, 1: *Povstaň, rozjasni se, protože ti vzešlo světlo, vzešla nad tebou Hospodinova sláva* atd.; 4. již se potvrdí Kristův příslib daný v Janovi 8, 32-36: *Poznáte pravdu a pravda vás učiní svobodnými*; 5. všichni se již budou moci stát rozváznými, budou totiž stavět na skále a nikoli na písku (Mt 7, 24) –

21. Řád bude moci slavit vítězství nad zmatky ve škole, veřejném životě, církvi, až nám totiž po utišení rozepří mezi vzdělanci vysvitne i z této knihy jistější naděje. Dáme-li stranou knížky tyjící jen ze sporů a půjdeme za samou povahou věci, světla a pravdy, vytratí se pře samy a zmizí i různice. Ó svatá cesto všeobecného usmíření!

22. Najde se i lék proti labyrintům knihoven. Vzdělání lidé projeví již dávno obavy, že záplava knih skončí nakonec nešťastně, že totiž lidé buď nebudou nic číst, nebo nebudou ničemu věřit (když propadnou skepsi), nebo budou všechno připouštět, a tak stržení vírem dostanou zavrať a nalokají se vody. Když už se to bohužel stalo a knížky se nám rozhojnily, staly se jakýmsi jednotlivými, porůznu rozsvícenými svítilnami, jichž nebude třeba, až vyjde slunce Pansofie a celému světu nastane den. Lidé se pozvolna odnaučí nešvaru toužit po přílišném vzdělání a začnou se ucházet spíše o moudrost, která ví málo, ale o velkých a spasitelných věcech. Přitom se ovšem nezapomene na některé podrobnosti, v nichž si lidé tohoto světa libují a na větší věci zapomínají.

23. Mimoto bude možné nerušeně procházet všemi věcmi, všemi životními činnostmi a zaměstnáními a všim ostatním, co se promyslí, řeklo, napsalo, a také správně či mylně, spořádaně či zmateně učinilo; budeme mít dobrou vůdčí hvězdu.

24. Pravda bude moci slavit triumf nad omyly deistů, ateistů, saduceů, heretiků atd., jak jsme viděli výše.²⁹ Silu k nápravě nenáležitě posbíraného vzdělání (tj. nesprávných názorů o věcech, jež jsou jakousi leprou mysli) budou mít záruky autognosie, autonomie, autopraxe, neméně než měly vody Jorponoření se jeho tělo stalo tělem malého chlapce (2 Kr 5, 10-14). Tak tu bude světlo mysli jako onen Boží Jordán, vždy plný tekoucích vod, a když do nich někdo ponoří sedmkrát svou mysl opravdovou očistou sedmi světly, pocítí uzdravení ze všelijaké lepry obecných omylů a očistu vlastní mysli k zářné pravdě.³¹ Odtud se též po utišení učených sporů vynoří jistější nádeje.

25. Třeba mít na mysli zejména troji využití Pansofie – teoretické, praktické a chrestické.³²

Teoretické využití Pansofie.

26. 1. Opravdový pansof je vskutku *to pan – sobě, bližnímu, Bohu.*

Sobě. Kdekoli je, je ve světě. Všude nachází, čemu se lze učit, i z neobyčejnějšího předmětu. Kdekoli je, nachází lahodnou potravu, třeba i v zapáchající špíně, v bolestech, nemocech a v samotné smrti. Nikdy nebude zaměřet užívat dobrého i zlého.

Bližnímu. Aby jej jako poučený rozumností osvobodil z temnot neznalosti, zápasů nesrovnalostí, jam neštěstí (leč by si Bůh někde prostřednictvím nepřál), znalý toho, co každá věc vyžaduje ke svému ustavení nebo opravě.

Bohu samému. 1. *Teoreticky:* poněvadž tak Boží sláva více zazáří ve svém obraze – člověku; 2. *prakticky:* poněvadž je tak Bůh všeleji milován a chválen; 3. *chresticky:* poněvadž se tak jeho dobrota vylévá plnějším řečištěm. Pro Boha je totiž každý moudře smýšlející, hovořící a jednající člověk rozkoší, jako nápaditý obrázek svého tvůrce, který následuje jeho pohnutky a zmnožuje všemi možnými způsoby jeho čest.³³

27. Z této knihy *vědění a umění, rozumnosti a politiky, víry či teologie a náboženství se dá čerpat jistota*, a to taková, že žádný sofista ji nemůže kazit, narušovat, překrucovat (ani ji zpochybňovat či zatemňovat). Nastanou nám ony zaslíbené časy, kdy bude Duch svatý psát své zákony svým prstem do srdcí, aby nikdo nemohl snadno setrvalovat v omylech (jichž je nyní svět plný) a poznával pravdu, pokud ovšem není odsouzen jako *autokatakritos*³⁴ vlastním svědomím, když totiž tvrdí nebo činí věci, o nichž ví, že nejsou pravdivé a dobré.

28. Svě místo bude mít nyní i *karteziánské pochybování*³⁵, poněvadž nebude důvod, aby je někdo odmítal, budeme-li mít takovou neškodlivou metodu. S Božím přispěním bude dokonce nejjistějším vůdcem, světlem, pochodní k nejvyšší jistotě.

29. Poskytne i využití *zrcadla v teorii*, při srovnávání svého či cizího s obsahem Pansofie.³⁶ Nabídne-li něco pěkného, ukáže to jako pěkné, jestliže ošklivého, jako ošklivé.

II. Praktické využití Pansofie.

1. Tato kniha prospěje *řádnému, úplnému, spořádanému, důkladnému čtení, chápání, praktickému a chrestickému naplňování Božích knih*.³⁷ Jako 1. knihy mysli; 2. světa; 3. Božích Písem, aby se totiž braly 1. všechny podmínky, o nichž se tu jedná, zároveň; 2. všechny přísudky, jež se o těch podmínkách vypovídají; 3. veškeré aplikace – při napodobování všech ctností a odmítání všech neřestí bez jakékoli výjimky.

2. *Přispěje také významně k chápání lidských knih*, tj. jednotlivých knih, jež obsahují buď čisté pravdy, nebo i příměsi omylů a rozpaků – a přinášejí

pravdě klíče, normy a léky. Zde se bude moci ustavit *umění rozlišovat zlato od hnoje*. Neboť 1. ze zlomků a mezer se odvodí *plnost*; 2. ze zmatků *řád*; 3. z omylů *pravda* pro dobro celého světa. Doposud se to všechno musí natírat s komolením, zmatky a omyly.

3. Užitek této Pansofie nespočívá jen v prosazování veškeré pravdy a potírání omylů, jak se ukázalo výše, ale také v *soustavném provádění každého díla*.

Čehokoli se totiž vzdělaný pansof (člověk pansoficky formovaný) chopí v myšlení, konání a provádění, vše má být *soustavné*, obsahující vše patřičné, v úplnosti a v plném uspořádání. Má zde být bytnostný řád částí, jak jsou vzájemně neměnně závislé. Konečně veškeré vazby, jimiž by všechno bylo udržováno v soudržnosti tak, aby to bylo možné uvést společně do pohybu jediným popudem. 2. Neboť ať je to vše jako strom, mající své živé kořeny, kmen plný síly a všude dobře vyživovaný, i zdravé dobré plody. Kořeny budou principy, z nichž každá věc povstává; plný a na všech stranách dobře utvářený kmen budou představovat části tak uspořádané, aby všechno bylo přehledné z jednoho konce na druhý; plody pak bude vyjadřovat sám řádný užitek každé takto plně poznané věci.

4. *Panhenoické* či *jednotící úsilí bude všeobecné*.³⁸ Dáme-li totiž stranou hašteřivé knížky a půjdeme za podstatou světla a pravdy věcí, různice samy padnou a vytratí se. Ó svatá cesto všeobecného usmíření!

5. *Pansofia slibuje i vysvobození z nekonečných trampot s knihovnamí* (velká rozličnost a množství knih nebyly totiž ničím jiným, než četnými svítilnami rozžatými porůznu v noci nevědomosti; až vyjde slunce Pansofie a celému světu nastane den, nebudeme je již potřebovat), vysvobození z labyrintů činností, ze šalebných snah a tužeb.

[Když se tázali Aristippa, co mají filozofové výtečného, odpověděl: *I kdyby zanikly veškeré zákony, žili bychom stejně spravedlivě*. Tak kdyby se někdo zeptal pansofa, mohl by odvětit: *I kdyby zmizely veškeré knihy (kromě oněch Božích), budeme moci vyrovnaně myslet, mluvit, jednat*.]

6. Při všeobecném pochováání autorit bude také užitečné, aby už nikde nepanovalo žádné *autos efa*³⁹, leč jedině v Božích svědectvích. Takovou výsadu smíme ponechat pouze nejvyšší autoritě. Žádnému smrtelníku (ať je to filozof, politik, právník či teolog) se nedostane více víry, než nakolik dokáže prokázat pravdu z věcí samých. A také žádnému sboru nebo celé akademii či národu, ani žádnému sněmu složenému z různých národů, a to ani kdyby se mohli sejít obyvatelé celého světa, protože to jsou vždy jen lidé, kteří ponechání sobě samým snadno podlehnou omylu. Čím více ubereme svědectví člověka, tím více vážnosti zůstane Bohu. Víře pak budou věci samy svědčit o sobě samých. Toho když se dosáhne společným souhlasem smrtelníků, neponechá se už vláda žádným domněnkám, nýbrž pouze a jedině pravdě, tj. svědectvím věcí a Boha, a tak bude možné snáze a rychleji předcházet omylům, jež tak nesmírně poskvrnily a poplenily lidský rod.

III. *Chrestické užívání Pansofie*.⁴⁰

Pomocí této vůdčí hvězdy bude možné nerušeně procházet všechny věci, všechny činnosti a všechna životní zaměstnání i všechno, co bylo (ať správně či mylně, řádně nebo zmateně) promyšleno, vyřčeno, napsáno či vykonáno.

Bude možné seznámit se se všemi zvyklostmi, zákony, obřady, právy, náboženstvími všech národů, což nám nejen neuškodí, ale i prospěje, neboť každý, kdo pochopí obě strany, se jen posílí, když srovná pokřivené s přímým, nesprávné s pravdivým a škodlivé s užitečným.

[- -]

Úhrnem: Tato Pansofia přináší nespočetné plody, a to stále hojnější a větší, prozrazuje zcela jasně rysy děl Boží moudrosti, jež má sice začátek, avšak žádný konec, jak ukazují vody Ezechielovy.⁴¹ Kdo poznal tvary a užití idejí, tomu plyne moudrost stejně jako olej ze džbánu Elišovi.⁴²

7. Sebevzdělavatel prospěje tím, že bude moci být ve všem (včetně toho, co nikdy nespáčil) obratný, pohotový a důkladný. Ze vědění je bezmezně i pokud jde o největší detaily (jestliže by někdo chtěl jít ve svých úvahách až do největších podrobností), dosvědčil svým příkladem nejen onen učený muž, který strávil šedesát let pozorováním včel, aniž svou práci dokončil (podobně v naší době někteří pozorováním včel, aniž svou práci dokončil svým příkladem ukazuje, jak se dají napsat celé knížky o slámě, třísce, prášku. Pro mě je však dostatečně vševědoucí ten, kdo procházející světem – do konce světa – naučil se nedat se zmást žádným množstvím a žádnou rozmanitostí věcí a tak nesejit z cesty vedoucí k prameni všeho dobra.

8. (Těm, kteří učí jiné) bude otevřenou bránou všeho dobra, byl před ním onen svatý a pravdivý, jenž má klíč Davidův, jimž cokoli otevře, nikdo nezavře, a cokoli zavře, nikdo neotevře (Zj 3,7-8). NB k § 7. K této věci pěkně Besold⁴³ z cisaře Antonina: *Dovnitř pohlédni, viz také u Magira, s. 1379*.⁴⁴ Sem patří toto: Kdo poznal tvary a užití idejí, tomu plyne moudrost stejně jako olej ze džbánu Elišovi... Tomu však učí Pansofia.

9. Prospěje to i filozofům, lékařům, právníkům, teologům, aby poznali svou prospěšnost a konali řádně svou práci. Šťasten každý, kdo má Boží obraz očištěný od špiny a pramen světla a dobra natolik otevřený, že vždy bohatě prýští.

Šťastní *filozofové*, kteří volají lidské mysli ze zcestí omylů zpět na jedinou cestu pravdy.

Šťastní *lékaři*, osvobozující zdárně těla od nemocí.

Šťastní *politikové*, chránící obec od záhuby.

Nanejvýš šťastní *teologové*, volající lidský rod od věčné záhuby zpět k věčné spáse.

KAPITOLA II

PANAUTOGNOSIA⁴⁵, první plod Pansofie, jak lze totiž každého člověka, který pomocí pansofie dosáhl poznání sebe, Boha a věcí a pocítil v sobě zářit URÍM a TUMÍM⁴⁶ (světlo a pravdu), čímž se oprostil od temnoty omylů, vpravdě nazvat *theodidaktem*⁴⁷

Řeční filozofové spatřovali kdysi vrcholnou moudrost v sebepoznání, a to ne neprávem. Neukázali však, v čem spočívá nebo jak je možné jí dosáhnout. Naše Pansofia však kromě toho, že nám ukázala tři vznešené stupně sebepoznání ve Světě duchovním, totiž 1. vznešenost člověka mezi veškerým stvořením takřka až k podobnosti s Bohem; 2. jeho nejtěžší zkaženost, zaviněnou pádem, až k podobnosti se zavrženým andělem; 3. i největší nápravu v Kristu až k účasti na Boží přirozenosti, nám také ukazuje cestu k sebepoznání, jež je trojí:

I. Neustálé srovnávání sebe s věcmi a jinými lidmi, ale i s Bohem, pá-nem věcí.

II. Porovnávání všeho se sebou jako s normou a mírou.
III. Obrácení všeho k sobě jako k cíli, jako něčeho užitečného pro vlastní blaho.

Pravdivý je tedy Pán ve všem, co kdy přislíbil. Teď skutečně zakoušíme, že se v našich časech naplňuje nebo přinejmenším začíná naplňovat, co bylo přislíbeno:

v Izajášovi 54,12.13 o theodidaktech,
v Jeremjášovi 31,33.34 o Božím zákonu vepsaném do srdcí,
v Janovi 6,45 o tom, že všichni budou vyučeni Bohem,
v listě Židům 8,11.12 o tom, že všichni, od nejmenšího do největšího, poznají Pána,

v Zacharjášovi 14,7 o světle za večerního času atd.
Žádný národ a žádný člověk není tedy natolik hrubý, aby veden postupně sebezpoznaním nedokázal vše pochopit, takže bychom mohli vpravdě očekávat osvicené století, v němž naprosto ustanou boje a rozepře mezi nejvyššími i nejnižšími, učenými a neučenými, a všichni budou konečně navzájem jednat jako rozumní tvorové, že každá otázka a každý případ se bude probírat bez hněvu a rozčilování, neboť důvody se budou hledat i předkládat s vřídlostí. A Bůh pokoje bude s námi vždy a všude a my všichni budeme žít jako žijí vespolek andělů.

Jak však se může člověk *autodidaktos*⁴⁸ stát pomocí pansofie *theodidaktos*, vysvitá z těchto sedmi stupňů dobra, jež pansofie přináší, neboť:

1. učiní lidi *autodidaktús*;
2. snadným vlivem vědy;
3. a spořádaným a postupným přechodem od jednoho k druhému;
4. a to jasným světlem, a proto bez omrzelosti, s libostí;
5. až kam se dá s lidskými vlohami dospět, k hranicím vědění a nevědomosti;
6. nejen teoreticky, ale i prakticky;
7. nejen prakticky, ale i chresticky, až k potěše nejvyšším dobrem;
8. utváří tedy *theodidaktús* a poskytuje, co přislíbeno u Iz 54 -- J 6 atd. Blažení, jimž bude dáno jít touto cestou!
Smiluj se, Bože, a dej zdar pro slávu svého jména!⁴⁹

[--]

KAPITOLA III

PANAUTONOMIA⁵⁰, druhý plod Pansofie, jak může vskutku pomocí pansofie každý člověk být sobě samému zákonem, jak nemusí nic nechtěně činit nebo trpět, a tak může žít v neustálé svobodě

Při celkovém přehledu jsme se nedostali k podrobnostem. V této všeobecné škole Boží moudrosti to ostatně ani není nutné, běží v ní pouze o návod či úvod k pramenům světla – třem Božím knihám, z nichž prýští (a tobě, sem přivedenému, budou prýštit) věčné proudy. Již tedy můžeš prostřednictvím těchto Božích knih postoupit dále, jsa sám vůdcem a učitelem. Nebo chceš-li si vzít někoho za průvodce (jako druhotného vykladače lidské mysli, Božích děl ve světě, Božích slov v Písmech), nebude o něho nouze. Jenže si na zemi nestanoviš vůdce, učitele, otce (zakazuje to Kristus,

Mt 23⁵¹), nýbrž jen druhy a spolužáky. Správné provedení všeho skončuje s vnucováním nauk a víry – pravý počátek Boží školy, v níž se všichni stávají *theodidaktoi*. Otevře se brána ke svobodě Božích synů, k účasti na níž pozveme všechny národy země. A to nebude nic jiného než zbourání Babyloňu, rozmetání labyrintů světa, upevnění všech sisyfovských balvanů, vysvobození Tantalů z věčného hladu a žízně.

Pansof totíž, nerozptylován autoritami, dbá pouze na sebe, věci a Boha, a tak přináší menší rozsah předmětů větší jednoduchost myšlení a z toho pocházející světlo a sílu světla. K tomu příznivě přispívá harmonie tří Božích knih a tím i našich smyslů, rozumu a víry, aby nemusel věřit nikomu než sobě, věcem, Bohu. V tom spočívá pravý pramen pravé svobody (již nám přislíbil Boží syn), když totiž všechny SMYSLY mají za svého jediného potřebného vůdce pouze VĚCI. SMYSLY pak samovolně následuje ROZUM odkrývající příčiny věcí. ROZUM konečně VÍRA, vidoucí, že se neklame v tom, co čerpá z rozumně pochopených Božích slov. Proto VŮLE, uvyklá následovat rozum, nemá ve zvyku nevolit jasně poznaná zla, a nezapuzovat jasně poznaná zla. K čemu se však kloní vůle, tomu síly většinou neodpírají svou pomoc.

Abychom však byli o své svobodě, k níž dospíváme díky pansofii, přesvědčení pevněji, proběhněme jednotlivé světy a shledáme, že jsme osvobozeni

1. z temnoty vlastní nevědomosti ve Světě možném, kde každý pocítí, že je plný světla;
2. od nesprávných domněnek o Bohu ve Světě pravzorovém;
3. od pověřčivých kultů andělů ve Světě andělském;
4. od nekonečných rozpaků nad světem ve Světě materiálním;
5. od neužitečných umění ve Světě lidské dovednosti;
6. od hašteření, válek ve Světě mravním;
7. od božího hněvu a ztracení ve Světě duchovním.

Z toho vysvitne pravdomluvnost toho, jenž se nazval pravdou a jenž nám takovou svobodu přislíbil. J 8,31-36: *Když vás Syn osvobodí, budete skutečně svobodni*; L 1,47: *Přišel, abychom byli vysvobozeni z rukou nepřátel a prosti strachu*.

Již budeme moci vpravdě říci s Kristem (J 3,11): *Mluvíme o tom, co známe*, a (J 4): *My uctíváme, co známe*.⁵²

[--]

KAPITOLA IV

PANAUTOKRATEIA⁵³, třetí plod Pansofie – všeobecné utvrzení sil v každém člověku, jak by si totiž každý člověk mohl díky pansofickému světlu sama sebe podrobit a sobě vládnout – slovem plné zvládnutí sebe samého

Poněvadž pansofické světlo dává těm, kdo je vlastní, jistotu o věcech, umožňuje také jednu a tutéž věc chtít i nechtít, což je základem stálosti a také duševního klidu. Tito lidé totiž pozorují, že to, co vidí, v co věří a doufají, jinak není a ani být nemůže, nemůže se to změnit ani z popudu smyslů nebo vůle. Jsou tedy nepohnutí ve zduaru i v protivenstvích, v životě i ve smrti jsou vždy tiž. Neporaženi jak sami sebou, tak i přáteli či nepřáteli

– odvážil bych se říci i Bohem, podobně jako Abraham, Jób a kananejská žena. Tak se dostaví duševní rovnováha a ty jsi celý jako nepohnutý kvádr, a přesto také celý hladký a kulatý, schopný všechno podchytit (myslí, vůli, činnostmi), hybný jako koule, a v téže hybnosti stálý a vždy týž.⁵⁴

[- -]

KAPITOLA V

PANAUTARKEIA⁵⁵, čtvrtý plod Pansofie, jak může každý člověk pomocí pansofie žít po Bohu ve spokojenosti se sebou samým

Je to velká ctnost, být spokojen s tím, co mám. Pochopili to nejenom staří filozofové, ale zdůraznil to i sám apoštol, který řekl: *Velikým vítěz-kem zbožnosti je duch spokojený se svým losem.*⁵⁶ Avšak být spokojen se sebou samým znamená ještě něco daleko výtečnějšího, a to právě naše Pansofia nabízí svým čtenářům na mnoha místech.

1. Kdo totiž rozumí sobě samému (a světlu myslí v sobě), ten nepotřebuje mnoho rádců a nikdy mu nemůže chybět rada.

2. Kdo chápe *Svět pravzorový*, poznává a má Boha a v něm a s ním všechno.

3. Kdo poznává *Svět andělský*, nemůže se neradovat, že má při sobě neustále nebeskou a neviditelnou družinu čistých myslí, takže není nikdy sám.

4. Když si objasňuje tento *Svět tělesný*, učí se, že veškeré stvoření je určeno k jeho službám.

5. Ze snah ve *Světě lidské dovednosti* vyrozumí, že se může vším těšit, ale současně nahlíží, kolik z toho všeho může postrádat.

6. Ve *Světě mravním* se poučí, že všichni lidé jsou jeho skutečnými nebo alespoň možnými přáteli.

7. Když pozoruje to, s čím se obeznámil ve *Světě duchovním*, může být jist, že Bůh, andělé, všichni svatí, živí i do nebe již přenesení mrtví jsou jeho přáteli.

8. Konečně ze *Světa věčného* může čerpat tolik útěchy, kolik mu postačí i pro budoucnost; až vystoupí z tohoto světa, sezná, že je pro něj připraveno místo ještě jistější.

Úhrnem: Kdokoli se cele oddal pansofickým snahám, nemůže nespočítat naprosto klidně v sobě samém a být spokojen se vším okolo sebe, v životě i ve smrti. Co je blaženější než takový člověk?

[Paracelsus se vysmívá pošetilosti lidí, kteří se starají o léky pro své zdraví. Co mají doma, hledají venku a necení si pranic něčeho, co není vyhlášeno jako z jiného světa či z dalekých zemí. Přitom příroda skýtá každému venkovanu na jeho vlastním poli či zahrádce lékárnu, jež by jej mohla uchránit ode všech zel, jen kdyby to uměl; vždyť potřebné věci nikdy nechybějí, jen je třeba umět jich užít. Jak pravdivě se to dá říci i o pokrmích! Stále vyhledáváme zbytečné pochoutky, když spokojeným s osudem nic nechybí. Tak kdo chce sestrojít perpetuum mobile, nepotřebuje hledat dříví nebo jiný materiál v Indii. Obyčejný strom, dub, smrk, kmen, stůl zde snadno poslouží jako látka. Proto velice chybují lidé, kteří v cizích odlehlých knihovnách hledají to, co sami nosí uloženo ve vlastním mozku a srdci, jen kdyby chtěli hledat a uměli toho využít. Vždyť každý v sobě nosí knihu vepsanou Božím prstem samou Boží moudrostí.]

[- -]

KAPITOLA VI

PAMPAEDIA, pátý plod Pansofie, jímž se mohou nadaní lidé celého světa a každého věku snadno a důkladně vzdělávat⁵⁷

Zcela jasně to vysvitne především při poznání, co pampaedie zamýšlí, jaký je její účel a cíl. Tomu se podrobně učí jednak v celé Pampaedii, zejména však v první kapitole. Máme-li to však i zde říci alespoň stručně, má pampaedie ten cíl a záměr, aby se *všichni lidé* (staří i mladí, muži i ženy, ze všech národů světa) *učili od kolébky až do věčnosti být moudřími*, tj. aby se všem zde i na věčnosti dobře vedlo.

Odkud to však mohou načerpat a naučit se tomu jistěji než z Pansofie, z níž mohou přesně poznat jak svou dočasnou i věčnou blaženost, tak se i poučit o prostředcích a způsobech, jak ji dosáhnout? Vždyť Pansofia ukazuje všem pravou a věčně trvající blaženost, jestliže ovšem po ní toužíme.

1. Možnou blaženost ve *Světě možném*, spočívající ve schopnosti i všechno pochopit; 2. po dobru toužit; 3. vytouženého dosahovat.

2. Dále vyjevuje takovou blaženost v uskutečnění, bez počátku a konce, přímo v jejím vlastním prameni Bohu, ve *Světě pravzorovém*.

3. Dále v myslích utvořených k podobnosti oně první nekonečné myslí, obdařených účastí na všech ctnostech (ovšem v určitém počtu, míře a váze), jak jsou dány ve *Světě andělském*. Konečně v myslí uzavřené v těle, jako je člověk s celým svým viditelným přibýtkem – *Svět tělesný* – a se vším, čím je zde kvůli člověku vybaven.

Ve *Světě lidské dovednosti* poučeným užíváním všech věcí pro příjemný běh tohoto života.

Ve *Světě mravním* se vyučuje blaženosti, jež může lidem vzejít v rozumně uspořádané společnosti.

Svět duchovní ukazuje blaženost, s níž se může člověk setkat již v tomto životě účastí na nejvyšším dobru (pokud je vůbec možná).

Svět věčný ukazuje věčnou blaženost po všech těchto viditelných věcech a po tomto přítomném životě.

Konečně se ukazuje i užívání takové plné moudrosti, aby se nikdo nemohl minout s cílem blaženosti.

Chceš tedy takové blaženosti dosáhnout? Hle, Pansofia tě naučí cestě, chceš-li se vzdělávat podle jejích příkazů.

1. Ve *Světě možném* tě poučí, jak se sám v sobě zachováš v jednotě, pravdě, dobru.

2. Ve *Světě pravzorovém*, jak provždy přilneš ke svému jedinému prameni.

3. Ve *Světě andělském*, abys byl stejně jako oni obrazem svého stvořitele.

4. Ve *Světě tělesném*, abys byl uprostřed viditelného stvoření tím, čím být máš, pánem a vladařem všeho stvoření, zástupcem a miláčkem Boha.

5. Ve *Světě lidské dovednosti*, abys měl vládu nad vším, i nad sebou, a uměl všeho dobře užívat, i věci špatných, totiž jejich neuvěřitelným ze strachu a opatrnosti.

6. Ve *Světě mravním* tě učí, aby ses se všemi lidmi snášel v míru, jak to jen dovedeš, vyhýbaje se všem příležitostem, jež by tebe nebo jiné mohly znepokojit.

7. Ve *Světě duchovním*, abys setrval jako obnovený v Kristu ve víře a posvěcení a podřizoval svou vůli ve všem vůli Boží.

8. Ve *Světě věčném*, abys měl jako účastník věčnosti zajištěno již zde ob-

čanství v nebi. Neboť posvěceným již zde nic nechybí, leč že dosud nejsou v místě svého určení, a právě proto je jim poskytována jistota naděje. Prožívají již nebeské radosti, pokud je to v těle vůbec možné. Sleduj a zachovávej to všechno a nic tě hned tak nepobouří nebo nezneklidní, leč ty sama sebe, vlastní nestálostí v dobru. Hle, jak snadná je cesta k věčné blaženosti pomocí přínosu Pansofie. Vpravdě svatá cesta Siónu, z níž nemohou sejít snad ani hlupáci!⁵⁸

Aby byli lidé takovým a podobným věcem šťastně vyučováni hned od útlého věku, domníváme se, že je nutné postupovat takto. Poněvadž světlo naší mysli je trojí, smysly, rozum, Boží zjevení, ať se nejprve a přednostně všichni učí tomuto poslední jmenovanému, a tak se naučí především poslouchat, čemu je učí a co přikazuje Bůh. Pak zjišťujeme, co na to rozum, má-li něco, v čem by odporoval, pokud se něco nehodí nebo někde něco vázne, aby byla víra dovedena až k smyslové zřejmosti, a tím byly vymýceny nesprávné úsudky. Proč právě takovýhle postup? Poněvadž nás takto Bůh předešel příkladem:

1. Hned v ráji – neponechal člověka sobě samému v nespořádanosti, nýbrž opevnil jej projevem své vůle.

2. V Zákoně přikázal rodičům, aby svým dětem od počátku rozprávěli o Bohu a jeho vůli.

3. Potvrzoval to skutky a takovému ustanovení dával své požehnání, jak se ukázalo na Izákovi, Samuelovi, Davidovi.

4. Vyvracel naopak vše, v čem se lidská moudrost z vlastního popudu pokoušela přestoupit Boží slovo. Je to zřejmé z celého Písma, z rozhořčení a ran Božích, příkladem jsou zde četní králové, knížata, kněží, celé národy, smýšlející bezbožně, a proto zhrzení, odvržení, vyvrácení, jako Jarobeám.⁵⁹

5. Kdykoli chceme lidské zmatky napravovat, je třeba začít od dětí a mládeže, dosud méně zkažených, jak učí Iz 8,16.18.19.20 a 28,9; Ž 34,12; Mt 18,2.

6. Sám Boží syn, přicházející napravit naše pokažení, nevyhledával pro své učení lidi vzdělané a vycvičené, nýbrž jednoduché a nevzdělané. Nevpravoval jim zprvu nic než Boží slova, obracel je od lidských ustanovení k prvním zásadám Boží vůle.

7. Apoštolové tohoto příkladu následovali a tak vychovávali z křesťanů důstojné muže, spíše činy než slovy, a byli postrachem i pro ďábla. Když se po dlouhou dobu apoštolští muži, učitelé prvních století, drželi této cesty, víra podivuhodně vzkvétala, když se však od toho začalo ustupovat, když se připustila filozofie a lidské úsudky, rázem vše začalo upadat, jak o tom svědčí smutné konce.

Nuže odstraňme lidskou autoritu či tradice, jak se projevují v papežství, lidské úsudky, jak se jeví u sociniánů⁶⁰, lidské násilné překrucování Písem (v disputacích), jak se projevuje u nás samých.

[- -]

KAPITOLA VII

PANGLOTTIA⁶¹, šestý plod Pansofie, jak lze vskutku pomoci pansofie tak pěstovat a tříbit jazyky všech národů, že se všichni obyvatelé celého světa (jako obyvatelé jedné obce) budou moci navzájem oslovovat, rozumět si a společně žít ve svornosti a spokojenosti

Umět jazyky všech národů vypěstít a vytříbit natolik, aby odpovídaly tomuto přání, je jistě velmi nesnadný úkol, řekl bych až nemožný, když platí, že některé nejsou vůbec schopné přijmout zušlechtění v plném rozsahu. Snad se však dá vynajít jeden univerzální jazyk, jehož pomocí by mohli všichni obyvatelé světa začít pěstovat všeobecný vzájemný styk. Dostatečně to bylo prokázáno v Panglottii, v níž byly předloženy také některé příklady. Poněvadž by však takový nový jazyk musel být veskrze pansofický, harmonický, znakový, prostě pansofie vyjádřená slovy, v níž VĚC, POJEM, SLOVO jsou spojeny podobnými zákony, ukazuje se, že před vypracováním úplné metafyziky a před vybudováním dokonale pansofie se o něco podobného můžeme pokoušet jen stěží.

[- -]

KAPITOLA VIII

PANORTHOSIA, sedmý plod Pansofie, jak může celý svět pomocí pansofie poznat své staré návyky a chyby, opovrhnout jimi a pak je napravit⁶²

Existují tři věci, jež se zde zvou světem a proti jejichž prohřeškům pansofie nabízí vynikající využití reformačních a nápravných snah, totiž filozofie, politika, náboženství. A to především trojím způsobem.

1. Tím, že učí pravdivému a správnému, v čem totiž spočívá pravá filozofie, pravá politika, pravá církev a náboženství. S tím jediným cílem, aby se v naukách (studiu moudrosti a umění) nehledalo nic jiného, než opravdové osvětlení mysli všech lidí bez výjimky.

V politice pak nic než dobrý stav obce, aby se lidskému společenství dařilo dobře ve všech státech a národech bez výjimky.

V náboženství konečně nic než náboženství, aby totiž byla bez výjimky zajištěna spása duší.

Obšírněji o tom viz v Panorthosii, kap. XI, XII, XIII.⁶³

2. Tím, že navrhuje jistější způsob reformování, než jak si na ně až doposud někteří dělali nárok. Usiluje totiž, aby se neprovádělo jen částečně, nýbrž aby všude došlo na celkovost, celistvost, dokonalost. O cokoli se zatím reformační úsilí zasazovalo, 1. ve filozofii Telesius, Campanella, Verulámský⁶⁴, Descartes; 2. v lékařství Paracelsus, Helvetius; 3. v oblasti práva Burchard; 4. v náboženství Hus, Luther, Kalvín, Mennon, Socinus i sám papež, všechno to bylo pouze částečné a zlomkovité. Teď však je třeba hledat a prosazovat celek, aby ustoupilo, co bylo částečné.

Například z teologie musí vymizet veškeré dílčí soustavy, poněvadž jsou jen částečné a rozkočné.

V náboženství nechť se všechny dílčí sekty stanou jednou a celistvou, plnou a pevnou církví. Proto ať vymizí všechny papežské řehole či řády. Hledal-li totiž některý řád zvláštní dobro (nebo byl v domněni, že je již vlastní), zde budou mít všichni všechno dobro všestranné.

3. Tím, že napraví nedostatky porůznu se vyskytující. Cokoli se dosud hledalo, vydobývalo, zadržovalo ve všem jen částečným, to doplní, napraví a ozřejmí tato všeobecná kniha, jako nebeský Šalomoun nalezl radu i na beznadějně zmatené věci, pro něž onen pozemský neměl léku; úpí totiž a vyznává (Kaz 1,14,15), že viděl všechno, co se pod sluncem děje, a hle, to vše je pomíjivost a honba za větrem; co je pokřivené, nelze napřímít, a čeho se nedostává, nelze spočítat.

Naše Pansofia to však s Božím přispěním všechno zmůže. Dejme jeden či dva příklady.

Pěkně byl vysloven a jako z nebe spadl výrok *gnóthi seauton* – POZNEJ SAMA SEBE; tento výrok byl a je opravdu zlatý. Nikoli však dostatečný, poněvadž žádná teorie nedovede moudrost do konce bez praxe a využití. Pansofie proto dodává: VLÁDNI SOBĚ SAMÉMU, UŽÍVEJ SEBE SAMÉHO. Totiž plným uměním a příjemností života, plnou silou a libou svorností se všemi, jsa plný Boha a blaženství.

Pěkně Sírachovec: *Ve věcech malých i velkých neopomeň ani tu nejmenší.*⁶⁵ Přesto nedokonale. Dodej dobrou či špatnou, užitečnou nebo škodlivou. Tak je to v teorii, prakticky však není žádná věc největší nebo nejmenší, když v ní nezvolíš dobro nebo nezavrhněš zlo. Z hlediska využití (*chresticky*) pak nebude žádná věc tak malá, že bys v ní nemohl buď získat výhody, nebo se vyhnout nevýhodám.

Pěkně bylo zřejmě řečeno: *Nenávidím moudrého, který nerozumí sobě samému.* Ještě pěkněji to učí pansofie, totiž rozumět nejen sobě, ale také bližnímu a Bohu. Sobě tím, že dbá, aby bylo každému dobře zde i na věčnosti. Bližnímu tím, že se všem vštěpují dobré rady. Bohu tím, že se všechno fidi tak, aby naše i celosvětové záležitosti sloužily k větší slávě Boží.

Tak pansofie doplňuje mezery a opravuje chyby, jež jiní způsobili nebo zanechali v umění a ve vědách, například v logice, kde se běžně kladou dva druhy kvantity, velikost a množství či počet a míra. Pansofie přidává tíži, případně váhu, a mnoho dalšího⁶⁶ – –

Tak v zeměpise se někteří z důvodů tajemství zeměpisné délky dohadují, kam by se měl položit první poledník, a kladou jej hned tam, hned onam. Pansofie navrhuje položit jej tam, kde je střed starého světa, totiž Jeruzalém, a zdůvodňuje to takto:

1. Zde byla kolébka lidského rodu a všech národů, a tedy nejproslulejší místo v Písmu; je jen spravedlivé, aby se vše obnovovalo v místě svého zrodu.

2. Zde se dokonalo dílo spásy, vykoupení lidského rodu.

3. Zde se podle Božích proroctví naplní Boží sláva.

Proto je jen spravedlivý požadavek,

1. aby se vše obnovovalo v místě svého zrodu;

2. aby každá nauka začínala od toho, co je první a nejznámější;

3. aby se nejsvětějšímu prokazovala úcta;

4. kam položil Kristus počátek dráhy své radostné zvěsti, když přikázal apoštolům, aby začali od města Jeruzaléma (L 14,47);

5. tak by to konečně bylo bez závisti možné pro Asijce, Evropany, Afričany i Američany – –

KAPITOLA IX

PANEGYRUS světa, osmý plod Pansofie, to je všeobecné shromáždění národů s cílem začít a upevnit PANHENOSII, aby se celá země stala opravdu jedním Božím domem, jednou obcí, jedním královstvím, Bůh pak všim ve všem⁶⁷

Základ všeobecného sněmu je v Jb 34,4. Též v Mt 18,15–18. Nutnost všeobecného sněmu se dá prokázat různými důkazy.

1. Takový všeobecný sněm byl předpovězen již před věky výroky samého Boha, jak se dá ukázat z Iz 8,9,10; Iz 43,5–10; 49,7 a 66,18–20; Da 7,9,10; Z 47,9,10; 50,5 a 87,5,6; Zj 20,4.

2. Minulé časy nás tedy učí, že o nápravě lidských věcí se v lidském rodu uvažovalo vždy a různými způsoby.

3. Směřují k tomu všechna dřívější politická shromáždění a církevní sněmy, jež byly podle našeho mínění jen předebrou k tomuto velkému sněmu.

4. Všechny dílčí cirkve se mají sjednotit jako jeden ovčinec pod jedním pastýřem. Aby se tak stalo, je třeba, aby se ve jménu Kristově sešel ze všech národů světa sněm, jenž by shromáždil veškeré dosud nalezené zlato, stříbro a drahé kamení.

5. Vyžaduje to samo veřejné blaho. Aby totiž 1. všichni křesťané se sjednotili; 2. v křesťanské pravdě se obnovili; 3. aby se odhalo jméno Kristovo, kdo se nechtějí sjednotit nebo obnovili (jako čteme o rodu Fabiů⁶⁸, že dal komusi na vybranou, že se buď polepší, nebo změní jméno); 4. pro všechny shromážděné křesťany to má být příležitost řádně zvážít, kdo chce svou spásu stavět na skále a kdo na písku (a jestliže na skále Petrově, zda bez přimíšení písku, a jestliže na samé skále, na Kristovi, zda ze samého zlata a stříbra, nebo též ze stébel slámy), a dále, jak se bude stavět, zda za neustálého hašteření, nebo po vzoru pokojného Šalomouna – –

[– –]

II. Možnost takového všeobecného sněmu popírá sice Voëtius, jenž pochybuje, že by kdy mohlo dojít k něčemu, co zveme opravdu všeobecným. Naproti tomu lze možnost něčeho takového prokazovat z Lactantia (s. 519)⁶⁹, kde mezi jiným, jestliže se nemýlím, též čteme, že lid se svým jednoduchým a nezkaženým úsudkem prohlédne tajemství zvráceného náboženství, odsoudí je a bude hledat jiné, jemuž by se mohl lépe oddat. Domníváme se, že pochybností o možnosti svolat podobný sněm bude vyvstávat méně, vytvoří-li se tyto podmínky:

1. Jestliže králové a knížata země takový sněm svolávající napřed skončují s válkami.

2. Jestliže biskupům a učencům nařídí zdržet se disputací a neseepisovat polemické spisy, a naopak jim nařídí využívat ducha i pero pro porady a irenické spisy.

III. Snadnost bude zřejmá z úplnosti požadavků, přičemž se požaduje zejména trojí: 1. osoby; 2. věci; 3. jednání.

Co se týče osob, měli by být na tento sněm vysláni z každého národa na zemi (nebo alespoň z křesťanského světa) lidé nadaní Bohem takovými vlastnostmi, aby byli 1. muži touhy; 2. duchaplí; 3. obdařeni autoritou.

[– –]

- Projednávat se na sněmu budou tyto tři věci:
1. Bude probrána tato kniha Pansofie, načež se bude jednat o jejím doplnění a schválení, aby se stala po třech Božích knihách společnou a závaznou věcí.
  2. Dopracovat bude třeba Panorthosii, v níž se ukazuje, co má který národ dělat, aby přestala šest tisíc let trvající gigantomachie⁷⁰ (viz Engelgrave, II, s. 111⁷¹).
  3. Schvalovat budou tyto body jednou provždy tři vytvořené a autoritou vybavené sbory (o nich více v části všenápravné, viz první exemplář⁷²).

[- -]

3. Jednání se vyžaduje dvoji, týká se totiž nepřítomných i přítomných. Od nepřítomných se žádá, aby se během sněmu konaly po celém světě všeobecné modlitby, a to ve všech chrámech a domech, za mír ve světě a za šťastný počátek Kristova království.

Od členů na sněmu přítomných se vyžaduje, aby 1. se vzájemně shodli o cíli, prostředcích a způsobu jednání. Cíl sněmu aby spočíval v ustavení jednoho nerozděleného Kristova království pod celým nebem, jednoho dokonalého, všestranně sloučeného těla (Ef 4).

Prostředky či požadavky budou tři, totiž aby po odložení

1. názvu jednotlivých sekt zůstal jediný, křesťanský;
2. spisů zůstalo jediné Písmo Boží;
3. záměrů se prosadila jedna mysl Kristova.

Způsob jednání má být zcela praktický a nápravný. Abychom se Písmem a Kristem nezabývali pouze teoreticky (jako u stromu poznání dobrého a zlého), nýbrž prakticky, jako u stromu života. Ať tedy nikdo nechce být v církvi či na sněmu jen proto, aby byl učenější, nýbrž proto, aby byl světlejší, nikdo proto, aby se od jiných lišil, nýbrž aby se s jinými sjednotil.

Bude to možné po vzoru soudního řízení, podle onoho: Rozsuzujte mezi mnou a vaší matkou, poněvadž není mou ženou. Přičemž:

1. předsedou nechť je Kristus a ten, koho králové zvolí ze svého středu;
2. žalobcem celá církev;
3. obžalovaným ďábel a kohokoli svedený svedl nebo kdo byl shledán jako narušitel pořádku v Kristově církvi, papež, evangelíci;
4. rozhodčím sporů veškerý křesťanský lid;
5. normou Písmo a Bohem vnuknuté ideje, jak ve věcech přirozených (tělo, strom atd.), tak ve světě lidské dovednosti (dům, obec, království).

Irenaeus poznamenává ve svém spise (kn. 3) o hereticích,⁷³ že 1. se nespokojí s prostou autoritou svatého Písma; 2. přetřásají jiné tradice. Jestliže se tedy nepřipouštěly jiné tradice ani v době, která měla tak blízko k apoštolskému století, neměli bychom je tím spíše připouštět dnes po uplynutí tolika staletí a při narůstání dodatků, jež neberou konce.

2. Ať se vše děje po cestách dosud nevyzkoušených.

Jestliže se totiž sejdeme, abychom si navzájem opět kladli nástrahy (buď z touhy zvítězit v disputacích, nebo vzájemným urážením, nasazováním ohlávky autority, vyhrožováním silou, žaláři, hranicemi), nebudeme činit nic nového, nýbrž jen cosi pošetilého, oč se lidé již tisíckrát marně pokoušeli.

2. Ať se spíše ctí zásada řádu, míru, jistoty a pokoje. Nejlépe to bude pečovat toto trojí:

- 1) Nechť nikdo ze smrtelných nechce být nazýván králem králů, tuto poctu ať přenechají Kristu.
- 2) Nechť nikdo nechce být nazýván biskupem biskupů, taková pocta budiž

neztenčeně vyhrazena pouze knížeti pastýřů, jedině jemu totiž budou podřízeny všechny církve světa.

3) Nechť se předsednictví moudrosti neuděluje Platónovi či Aristotelovi nebo komukoli ze smrtelníků, ponechejme je pouze nestvořené Moudrosti – Kristovi, osvěcujícímu skutky, slovy, podněty každého člověka, podle Jr 13,15: *Slyšte a naslouchejte, nebuďte domýšliví – mluví Hospodin.*

3. Nechť se odloží všechny předsudky a zábrany, které až dosud narušovaly šťastný průběh sněmů a mohly by narušit i náš sněm (například disputace, stranění, nátlak apod.).

4. Z kontroverzí nechť se vybere jen to, co je jasné a pro všechny jisté, co mohou všichni podepsat. Takové je to, co o ospravedlnění vyznává Bellarmin, když píše: *Pro nejistotu vlastní spravedlnosti a nebezpečí přílišné slávy nechť si nikdo nevyučuje viru ve spravedlnosti skauků a vlastní zásluhy.*⁷⁴

5. Především, nechť vládne skromnost.

Svatá Pisma a v nich zjevená tajemství jsou tou svatou horou, z níž dal Bůh svému lidu zaznít zvuku svého hlasu; přistoupit blíže zakázal. Jako bykdo z poštilé touhy uvidět Boha zblízka nevlomil . . . , tak se i my držíme v hranicích skromnosti. Tam když někdo přestoupil hranici, byl odsouzen k smrti. U nás tedy nechť platí 1. nevníkat poštilé; 2. držet se v mezích, nikomu nepůsobit škodu; 3. nepřekračovat zhojně hranice; 4. v Ex 19,13 se praví, že trestem zde bývalo kamenování nebo zastřelení šípy; má nám to připomenout, že Bůh bezbožné odvážlivce trestá buď otupeností, tím, že kamenuje jejich mysl, takže nejsou schopni vnímat pravdu, nebo jsou prokláti bodci své všetečnosti.

A poněvadž to, co se dá načerpat z Písem, lze (podle Damašského⁷⁵) právem dělit na *ta pista* a *ta akatalépta*, patří k prvním i ty věci, jež lze poznat i mimo Pisma pomocí vrozeného světla (Ř 1), ke druhým pak to, co bylo možné poznat pouze na základě Božího zjevení. Proč však potom v tom, co ani takto nelze užít dostatečně jasně, nejsme poslušni Božího řádu a spoukujeme se s prvním a druhým, proč nestrpíme, aby nejasné zůstalo nejasným? Stojí-li duch při tomto Božím řádu, kde najdeme skromnost, jestliže budeme všude slídit a nic neponecháme ve skrytu? Cožpak nikdy nepřestane obcházet strom poznání dobrého a zlého, který již jednou přinesl lidem? Bůh nedovolil svému Mojžíšovi (i když jinak měl ve zvyku hovořit s ním bezprostředně) ani při největším přiblížení (Ex 33 a 34) – totiž *spatřit svou tvář*, o to se my přesto bez okolků pokoušíme? Roušku ze schrány smlouvy nedovolil poodhalit ani nejvyššímu veleknězi. A my můžeme vidět všechno, čím je až do největších podrobností? Kdo z nás by chtěl být pro ostatní lidi ve všem zjevný? Nedomníváme se, že máme svá tajemství uchovat pro jistou moudrost a vznešenost? Ale proč potom všechna ta neúcta vůči Bohu?

Ze všeho toho plyne: *Je třeba nyní zakázat běžné disputace*, jejichž místo nechť zaujmou bratrské kolace (*systemeisis*), podle rady Ambrože⁷⁶, nebo apoštolův důkaz Duchem a mocí (1 K 2,4). I kdyby bylo možné předložit jako doporučení pro disputace cokoli, vždy zůstane pravdou, že s nimi začal starý had v ráji a že se v nich samých vždy odehrává cosi hadovitěho a úskočného. Je ostatně stěží možné držet se v mezích skromnosti tam, kde se prošťourávají všechny skulinky, takže nechceš-li být chycen, musíš sám vymýšlet chytáky – a tajemství přece jsou ráda zahalená! Když tedy Chizkiáš ve svatém hněvu rozbil pro zneužití dokonce měděného hada vytvořeného Mojžíšem z Božího příkazu (užívaného v nejposvátnějším tajemství) a byl za to Duchem svatým pochválen, budete pochváleni též vy, svatí oprávcí církve, jestliže toho zavilého plaza, který přináší církvi tisíckrát vi-

ce zla než onen měděný, rozlámáte, vyhodíte a disputace jednou provždy zakážete.

Takto ustanovený sněm bude jiný (a musí být jiný) než ty, jež byly až dosud slaveny, na nichž bylo plno neshod a závěry dělala jedna strana proti druhé. Tak se vždy znovu otevíraly cesty protinázorům a protisnahám, vymyslím, jak se vykrotit, ale i připravám nových sněmů a nových rozhodnutí. Tento poslední sněm, aby uzavřel staleté spory, se bude podobat poslednímu mojžíšovskému shromáždění izraelského národa v Egyptě, po němž bezprostředně následoval odchod z domu otroctví do zaslíbené země, přechod přes moře a pád faraóna, i prvnímu shromáždění jozuovskému, které přinášelo skutečný přechod národa přes Jordán a vstup do zaslíbené země. Také poslednímu shromáždění davidovskému, jež vyústilo v úplné předání království synu Šalomounovi, ale také prvnímu shromáždění apoštolskému, které strhlo děličí zeď (mezi židy a pohany) a naučilo nás rozlišovat, co je a co není nutné. Nechť nás tento všeobecný křesťanský sněm naučí zásadě: v tom, co je nutné, jednota, v tom, co nutné není, svoboda, avšak ve všem láska. Doposud se církev podobala jakoby útrobám *Rebeky*, v nichž se Jákob a Ezau přetlačovali zápasíce o právo prvorozenství (Gn 25,22), a stalo se, že Ezau setřásl Jho. Nepřišel však později čas, kdy se práva prvorozenství klidně zmocnil Jákob?⁷⁷

[- -]

KAPITOLA X

Jubileus jubileorum⁷⁸, slavnost slavností či světový mír a veliké veselí národů přislíbené v posledních časech Iz 25,6 se všeobecnou praxí žalmů 85, 133 a 150

Tato velká slavnost není jen přislíbena, nýbrž byla také ve Starém zákoně naznačena, vždyť její předešlou byly všechny sabatické a jubilejní dny, měsíce a roky, a také všechny hostiny svatých, všechna doposud slavená svatá církevní shromáždění, eucharistické slavnosti a kdekoli se pělý Boží chvály –

S tím větším veselím a v duchu Boží radosti se bude slavit, čím větší budeme mít z Boží milosti důvody k jásose a triumfování, ve srovnání s čímkoli v minulosti.

Pak totiž bude moci vskutku triumfovat *světlo nad temnotami, řád nad zmatky, pravda nad omyly*, jimiž byl lidský rod až dosud zatemňován, zaplétán a utlačován.

Pak plody Pansofie budou světlo, pokoj, spása – viz výše, kapitola I. Pak se otevřou cesty, abychom to všechno začali uskutečňovat.

A správně založená pansofie bude *obecnou alchymii*, zlatým uměním, jež z kterékoli spatřené věci (nejobyčejnější, i pošetilé a zvrácené) vytěží zlato moudrosti a ze všeho, s čím se člověk střetá (z dobra i zla), vydestiluje všeobecný lék života a spásu. Viděl to učený Johannes de Brune Zeelandus⁷⁹, jenž v knize *Banketwerk* (2,264) napsal: *Cokoli se nám přihodí, cokoli se dotkne našich smyslů, vše pro nás může být poučné. Něčemu naučit nás může i nejzvířetější zvíře. Pro moudrého muže trvá žeň po celý rok, stále nalézá, co by sklízal a mlel, vždy mele výtečnou mouku ze všeho obilí a cokoli se zachytí v jeho síti, je ryba. Správně tedy říkají Španělé: Moudrý dochází ke světlu s přispěním hlupáka.*

490 Pansofia

Tak každá věc nahlížena pansoficky zmnožuje pansofické světlo. A každý zbožný pansof získává davidovské oči, aby viděl pozoruhodné věci v Božím zákoně (Ž 119,18), totiž jádro, jež se všude skrývá pod slupkou slov. A také podivuhodné věci v Božích dílech po celém světě, při jejichž pozorování se nemůže nabažít štěstí (Ž 19,1, Ž 104 a jinde). I podivuhodné věci ve své myslí, neustálý proud vzácných myšlenek, jichž je bezpočet (Ž 139,17).

Správně utvářená pansofie bude jakoby *pátou esencí chemiků*, v níž ustává zápas všech protiv, jež zahřáté až na takovou teplotu, že jsou těsně upoutány v samém středu, se navzájem snášejí (jako protikladné body kruhu), nezápolí tedy, až do té míry, že i největší protivy konečného a nekonečného se scházejí v Kristu. Umět uvádět protivy v jednotu je totiž vrcholem moudrosti. Jako totiž v Bohu tvoří jednotu věci malé a velké, nejvyšší a nejnížší, něco a nic, nic a všechno, konečné a nekonečné, tak také ve svých dílech učinil a činí mnohé podobné, nalézáje někdy největší sílu v nejmenších věcech. Viz více v *Metafyzice*.⁸⁰

Opravdový pansof bude svou *mysl* pravým a ušlechtilým obrazem Boha. Svou *vůli* svým pravým rájem blaženství. Svou *činnost* pravým perpetuum mobile.

Neboť uvidí, že 1. *všechno přichází od jednoho Boha prostřednictvím celého veškerenstva k jednomu člověku, v němž Bůh chce být oslaven*; 2. *opět uvidí, že všechno se má navrátit od jednoho člověka prostřednictvím celého veškerenstva k jednomu Bohu, aby ten byl vším ve všem.*

Až se to všechno správně provede, což to nebude ten dokonalý celek, o němž předpověděl Kristův duch ústy apoštola (1 K 13), že přijde po všem, co je pouze dílem? Tak jako Bůh všechno učinil a činí pro nás, ne pro sebe, tak abychom všechno dělali pro Boha, ne pro sebe, aby se konečně ukázalo, co znamená výrok: *Všechno je vaše, vy však jste Krista, Kristus pak je Boží*.⁸¹

Proto ať jsi kdokoli, kdo toužíš po radosti z moudrosti, snaž se zůstat nepohnut jako skála, nedej sebou zmítat závany názorů (jako nestálá duše), opřen o JEDINOU PRAVDU.

Nedej se ani sem tam vláčet různými žádostmi, upřen k JEDINÉMU nejvyššímu DOBRU a s ním spokojen –

Ani se nedej rozptylovat různým podnikáním a různými sklony a konej jen TO JEDINÉ, abys byl sobě samému světem, nehledal se vně sebe –

Kdokoli bude ve světle pansofie takto prospívat, bude mít jistotu, že dosáhl pod nebem vrcholu lidské moudrosti. Znamením toho bude:

1. *Trvalé světlo myslí*, takže kdekoli budeš, dnem i nocí, uvidíš sebe a všechny věci ve třpytu světla.
2. *Trvalá radost srdce*, totiž potěcha, nad níž si už nic nebudeš ptát.
3. Z toho plynoucí *klid svědomí* a Boží mír přesahující veškeré poznání.

A zatoužíš-li již mimo to po nějakém světle, nechť je to sama dokonalost světla, jež je uchována v nebi.

Jestliže po něčem radostném, nebudiž to nic na nebi ani na zemi kromě toho, jenž naplňuje nebe i zemi a je větší než to všechno.

Jestliže po nějakém podnikání, nechť to není nic než činy pro větší Boží slávu a pro starost o spásu bližních či pro položení života za ně.

Kdo něco takového v sobě dosud necítí, musí si uvědomit, že ho Panna Moudrost dosud nepustila do svých rozkošných zahrad, *kdo však něco podobného pociťuje, může si být jist, že dosáhl vrcholu své blaženosti.*

[- -]

Právem si tedy bude lidský rod k takovému světlu a k takové blaženosti blahopřát a se srdcem plným světla se bude radovat v Bohu a také vzdávat díky a vysílat modlitby k Všemohoucímu.

Tedy budeme šťastní –
Všichni synové tohoto světla budou snadno opakovat a opakováním napodobovat Ž 85.

Tedy budou všichni opravdově pociťovat, jak je dobré a jak příjemné, když bratři přebývají v jednotě (Ž 133).

A tak prodchnuti opravdovou radostí budou vyzývat sebe samy a ostatní stvoření ke chvále Boha, původce veškerého svého blaha (Ž 150).

[- - -]

Závěrečná pansofická modlitba.

Ó Světlo nestvořené, můj Bože, kam jsi mě dovedl, jakého jasů dosáhla má mysl! Ústy svého Šalomouna jsi pravil, že jsi do našeho srdce vložil touhu po světě, jenže člověk nevystihne začátek ani konec Tvých děl (Kaz 3,11). A hle, my jsme již za vedení Tvého světla začátek i konec Tvých děl našli! Řekl jsi ústy téhož, že přebýváš v mrákové (1 Kr 8,12), a přesto hle, pro nás jsi již ve světlo, ó blažené naše Světlo! A opět jsi řekl ústy apoštola, že přebýváš v nepřístupném světlo (1 Tm 6,16), a přece jsi nám již otevřel přístup ke své nepřístupnosti! A když jsi chtěl být u proroka nazýván *Bohem skrytým* (Iz 45,15), hle, pro nás už jsi skrytý být nežádal, dokonce hlubiny své vlastní nesmrtnosti (pokud to postihnou smrtelné oči) jsi nám chtěl poodhalit. Podle lidského práva platí, že najde-li někdo na cizím poli poklad, patří mu polovina nálezů, avšak podle Božího práva náleží všechno tomu, čí to je: Tvé je to, Pane, jenž jsi všechno učinil a rozdělujes, jak ti libo. Přestože tedy děláme své nálezy na Tvém poli (na Tvém obraze v nás, Tvých dílech ve světě a Tvých zjeveních v Písmech), když nacházíme světlo, dělit se s Tebou se neodvažujeme, nýbrž celý ten vyzvednutý nález, rozdělený k užtku Tvé rodiny, vracíme Tobě, vždyť patří k Tvé dobrotě, že veškeré své poklady dáváš nám, kteří jsme nepřestali (podle Tvých napomenutí) hledat, klepat, bez ustání prosit. Milujeme Tě, chválíme Tě, klaníme se Ti, ó naše Světlo, jež jsi nám tak zářivě vyšlo v podvečer světa! Nedopusť, aby nastal západ, učni, aby nás již nikdy více nepohltily temnoty noci! Jestliže jsi na žádost jediného svého služebníka Jozua pozastavil západ onoho vnějšího slunce, aby mohl pronásledovat své nepřátele,⁸² nezapadej pro nás, Věčné slunce, jestliže se chystáme pronásledovat nepřátele Tvé a Tvého věčného království, dokud nebudou vyhlazeny temnoty a strůjci temnot ze země, kterou jsi zaslíbil jako državu svým svatým.

Ó Nestvořené světlo, Ježíši Kriste, jenž jsi dosud každého člověka přicházejícího na tento svět osvětloval světlem vrozeného rozumu (J 1,9), osvěť všechny již také světlem víry vlité shůry a rozlité po celém světě církve, abychom pomocí světla přivedeni k prameni světla chválili všichni Tebe hodného veškeré chvály. Řekl jsi: *Oheň jsem přišel uvrhnout na zemi, a jak si přeji, aby se už vznal* (L 12,49)? Sešli tedy již oheň svého světla na veškerou zemi, aby srdce veškerého Tvého rozumného stvoření zahořelo k Tobě, svému Věčnému slunci, láskou a chválou.
Věčnému, nesmrtnému, neviditelnému králi, jedinému moudrému Bohu
budiž čest a sláva na věky věků!
AMEN!

ZÁVĚREČNÁ ČÁST PANSOFIE – KOMENTÁŘ

- ¹ Smysl Závěrečné části Pansofie vysvětluje autor sám v její první části nazvané Přechod k závěrečné části Pansofie. Jde o plody (řecké karpos = plod) pansofického usilování, přičemž Pampaedia, Panglottia a Panorthosia tvoří hlavní následující oddíly Porady. Stojí za povšimnutí, že plodů je opět sedm (resp. osm) jako u Autognosia – z řeckého autos = sám, gnosis = poznání; vlastní poznání, poznání získané vlastním úsilím; z toho panautognosia = všeobecné vlastní poznání.
² Autognosia – z řeckého autos = sám, gnosis = poznání; vlastní poznání, poznání získané vlastním úsilím; z toho panautognosia = všeobecné vlastní poznání.
³ Autonomia – z řeckého autos = sám, nomos = zákon; autonomia = svěřákonost; panautonomia = všeobecná svěřákonost.
⁴ Panautokratia – z řeckého pan = vše, autos = sám, kratain = vládnout; všeobecná samovláda.
⁵ Panautarkeia – z řeckého pan = vše, autarkeia = soběstačnost; všeobecná soběstačnost.
⁶ Panegyryus – vlastně všeobecná slavnost; panhenosia – z řeckého pan = vše, heis = jeden; všeobecné sjednocení, všejednota.
⁷ Jubileus – z latinského iubilum = jásání. Pozdně židovský spis podobného názvu (Jubilea) barvitě líčil celé biblické dějiny až k jejich spásnému vyvrcholení.
⁸ Viz pozn. 1.
⁹ Viz pozn. 1.
¹⁰ Prodromus (DJAK 15/II, s. 28).
¹¹ To pan – řecky = vše, všechno.
¹² Archetypický, ektypický, antitypický. Termíny Komenský vykládá a na příkladech vysvětluje zejména ve Světě možném I, sv. 1, s. 271, ale i v Lexicon pans. Vezme-li jako příklad kovový peníz, pak archetypem je tvář živého krále, ektypem tato tvář vyrytá na razidle mincí, antitypem tvář vyražená na mincích.
¹³ Sabat – hebrejsky sabbat – klid; původně označení pro sedmý, sváteční den v týdnu, kdy ustává veškerá práce, později pro vyvrcholení všeho dějinného usilování.
¹⁴ Ezechiélův chrám byl stejně jako u mnoha jiných autorů též pro Komenského předobrazem nového, lepšího uspořádání světa a společnosti. Prorok Ezechiél (Ez 40–44) měl v babylónském zajetí vidění nového Jeruzaléma a především budoucího chrámu, jenž je ve vidění popisován do značných podrobností. Číselné údaje o uspořádání a rozměrech nové velkolepé stavby byly později vykládány symbolicky a mysticky, s čímž se setkáváme i u Komenského (význam tří bran, sedmi stupňů apod.); srov. též Diatyposis II, DJAK 14, s. 200nn.
¹⁵ Pt 9,1: *Moudrost si vystavěla dům, vytesala sedm sloupů.*
¹⁶ Srov. Gn 28,12: *... Hle, na zemi stojí žebřík, jehož vrchol dosahuje k nebesům, a po něm vystupují a sestupují poslové Boží.*
¹⁷ Kombinace znamená u Komenského spojení dvou věcí, konglobace naproti tomu spojení více věcí. Více k této svěřázně terminologii Svět možný VIII, sv. 1, s. 288nn a pozn. 77, 87.
¹⁸ Ž 119, 99.
¹⁹ Skeptikové – myslitelé, kteří ve svých úvahách vycházejí zásadně z pochybování.
²⁰ Saduceové – skupina židovských kněží, kteří měli k zákonu jiný přístup než farizeové (saduceové uznávali za závazné jen příkazy obsažené v pěti knihách Mojžíšových). V aktuálních otázkách mohli proto jednat svobodněji podle vlastního uvážení, a poněvadž většinou patřili k vyšším vrstvám, využívali svého volnějšího postoje i ve svém kladnějším vztahu k římské nadvládě.
²¹ Deisté – stoupenci deismu, který uznává za prvotní příčinu světa neosobního boha, jenž do dalšího běhu světa již nezasahuje (naproti tomu teisté hlásají, že jak při stvoření, tak při udržování světa je činný osobní bůh).
²² Herodiáni – přívrženci nebo i dvojané Héróda Antipy (I. století n.l.); ve vazalových, Řimanům nakloněných státech herodovského rodu spatřovali vhodnou formu národní existence Izraele. Machiavelisté – stoupenci politického učení N. Machiavelliho (1469–1527), který ve své proslulé knize II principe státního zřízení státní moci a síle. Úspěšný panovník prý musí jít za svým cílem bezohledně, včetně

ně násilných činů a překrucování zákonů. Bezohledný způsob vlády se nazývá machiavelismem dodnes.

²⁵ *Heretik* – bludař, ten, kdo popírá nebo nesprávně interpretuje některou ze zásadních pravd daného učení. *Schizmatik* – rozkolník, ten, kdo narušuje organizační jednotu nějakého hnutí, především náboženského (například křesťanství).

²⁶ V originále *Lydius lapis* – prubílský kámen; černý mramor, na němž zlatníci zkoušeli kyselinou pravost zlata.

²⁷ Původ citátu se nepodařilo určit.

²⁸ V originále paragrafy číslovány 17, 16.

²⁹ *Epikurejci* – stoupenci učení Epikúra (341–270 př. n. l.) a jeho pokračovatelů. Materialismus Epikúrovy školy stavěl v etice ideál blaženosti a duševního klidu. Od prvopočátku byl tento směr neprávem napadán jako vulgární hédonismus, hrubě požitkářství. Tento vztah k epikureismu zde sdílí i Komenský.

³⁰ Ž 36,10.

³¹ Srov. pozn. 20,21,23.

³² *Naamán* – biblická postava, velitel vojska aramejského krále.

³³ I na tomto místě Komenský rozvádí dobovou víru ve zvláštní postavení čísla sedm (srov. pozn. 13). Ve Světě materiálním IX (sv. 1, s. 505) dokonce říká: *Všeobecná harmonie vysvitá z toho, že všechno je rozděleno podle čísel, v plném odstupňování jedinečnosti, trojnosti, sedmerosti, desaterosti*. Jde o tzv. dokonalá čísla středověku a renesance (především v oblasti mystiky a kabaly). V současné matematice má pojem dokonalého čísla zcela jiný význam.

³⁴ *Chrestický* – z řeckého *chrésis* = užívání, užitek, použitelnost. U Komenského má tento termín zvláštní význam již proto, že doplňuje na pojmovou triádu základní pojmy teorie a praxe. Tak čteme ve Světě možném X,9 (sv. 1, s. 292): *Všude přihlížeje k teorii, praxi a užiti. K teorii proto, že podává všechny třídy podstat, případků a nedostatků, a to jak ve věcech jednotlivých, tak i podvojných a sdružených. K praxi proto, abys dovedl počítat, měřit a vážit. K užiti proto, abys volil dobro a odmítal zlo*. Nejadekvátnější překlad termínu *chrese* je snad „plně užítí“, na rozdíl od pouhého „užití“, „užívání“, jimž bychom přetlumočili latinský výraz *usus*.

³⁵ V originále následuje přeškrtnutý odstavec označený jako § 27, opatřený marginálií *Non hoc ad Panorth*. (Ne toto k Panorthosii), který je znovu zařazen v kap. VIII bez očíslování (viz s. 486 – *Pěkně bylo . . . sláve Boží*).

³⁶ *Autokatakritos* – z řeckého *autos* = sám, *katakritos* = odsouzený; soudící a odsoudivší sebe sama.

³⁷ Filozof R. Descartes vyšel při budování svého systému z metodického pochybování (*đubitatio methodica*), aby našel jistotu v existenci samotného myšlení (*cogito, ergo sum* – myslím, tedy jsem). Komenský metodické pochybování v zásadě přijímá, i když za základní výroky filozofování považuje spíše formulaci *sum, ergo cogito* (jsem, tedy myslím).

³⁸ Zrcadlo vedle mikroskopu a dalekohledu tvoří specifickou triádu Komenského optiky, jež je nadto něčím více, než pouhou fyzikální disciplinou, je i základem Komenského gnozeologie – nauky o poznání.

³⁹ Srov. pozn. 32.

⁴⁰ Srov. pozn. 6.

⁴¹ *Autos efá* (řecky) – sám to řekl (mistr) – nejpádnější argumentace v diskusi. Tento výrok, který se připisuje Pýthagorovým žákům, znamenal konec jakéhokoli sporu v debatě odvoláním na autoritu učitele. Opakem je věčný důkaz, přičemž nezáleží vůbec na tom, kdo jej předkládá.

⁴² Neorganicky vložená stránka s prázdnou střední částí přerušuje souvislý text (§ 1–9) zabývající se praktickým užitím Pansofie.

⁴³ Srov. Ez 47,4; podle biblického vyprávění o životodárných proudech vody, jež prýštily z chrámu ve vidění proroka Ezechiela.

⁴⁴ *Elišův džbán* – Eliša (Elizeus) podle 2 Kr 4,1–7. Zachránil vdovu po svém služebníku, když způsobil, že trocha oleje z jejího džbánu naplnila tolik nádob, že mohla vyrovnat dluhy u svých věřitelů.

⁴⁵ Besold: *Axiomata* I, s. 161,57; volná parafráze.

⁴⁶ Srov. T. Magirus: *Polymnemon, seu Florilegium locorum communium*. Francofurti 1661.

⁴⁷ Srov. pozn. 2.

⁴⁸ *Urim a tumim*, z hebrejštiny. V bibli srov. Ex 28,15–30; Ezd 2,63; Neh 7,65; Dt 33,8. Výklad není jednotný. Srov. i Pampaedia (sv. 3, s. 124 a pozn. 454). Komenský používá oba výrazy jako symboly.

⁴⁹ *Theodidaktos* – z řeckého *theos* = bůh, *didaktos* = vyučitel, vyučený, poučený; ten, koho vyučil sám Bůh.

⁵⁰ *Autodidaktos* – z řeckého *autos* = sám, *didaktos* = vyučitel, vyučený, poučený; ten, kdo se vyučil vlastním přičiněním.

⁵¹ Kapitola II není dopracována, text má charakter předběžných poznámek.

⁵² Srov. pozn. 3.

⁵³ Mt 23,8–10.

⁵⁴ J 4,22; kapitola není dokončena.

⁵⁵ Srov. pozn. 4.

⁵⁶ Kapitola IV není dokončena, v originále následuje prázdná stránka.

⁵⁷ Viz pozn. 5.

⁵⁸ Zřejmě jde o 1 Tm 6,6: *Zbožnost, která se spokojí s tím, co má, je už sama velké bohatství*.

⁵⁹ Srov. Pampaedia, Vstup 3, sv. 3, s. 11nn.

⁶⁰ *Svatá cesta Siómu* – Sión je návrší v Jeruzalémě, na němž Šalomoun kromě svého paláce postavil chrám, pro který bylo toto místo pokládáno za symbol Boží blízkosti a věčnosti i cesty za naplněním celých lidských dějin.

⁶¹ Srov. 1 Kr 11,26.

⁶² *Sociniáni* – stoupenci reformního směru v křesťanství, nazvaného podle Fausta Socina (Sozzini, 1539–1604), nejvíce rozšířeného v 16. a 17. století. Přiznačný byl důraz sociniánů na rozumové chápání náboženských pravd i na snášenlivost a humanismus. Sociniáni byli ovšem zásadně antitrinitární (neuznávali tajemství Boží Trojice, pokládali učení o třech božských osobách dokonce za pohanský prvek v křesťanství). Komenský, pro nějž bylo naopak učení o Trojici bytostným základem jeho triadicky pojatého světa (do všech podrobností a do všech důsledků), vynaložil mnoho sil (zejména v posledních letech života) na potírání sociniánského učení (srov.: J. B. Čapek: *Socinové, socinianismus a Komenský*. Náboženská revue 35, 1964, s. 85–92; K. Floss: *Progresivní prvky v Komenského kritice sociniánů*. SCeH 19, 1989, č. 37, Sborník, s. 75–84).

⁶³ Srov. Panglottia, titulní list, sv. 3, s. 167.

⁶⁴ Srov. Panorthosia, Vstup, sv. 3, s. 255nn.

⁶⁵ Panorthosia, sv. 3, s. 332–346.

⁶⁶ Filozof a politik Francis Bacon z Verulam (1561–1626).

⁶⁷ V Kralické bibli a Vulgátě Sír 5,18, v ekumenickém překladu 5,15 poněkud odlišně.

⁶⁸ Komenský zde vychází ze svého důsledného dělení kategorie kvantity na počet, míru a váhu (srov. podrobněji ve Světě možném II, sv. 1, s. 275nn a pozn. 6).

⁶⁹ Srov. pozn. 6.

⁷⁰ *Fabiové* – jeden z nejstarších a nejhrdinnějších římských patricijských rodů, o jehož osudech psal T. Livius.

⁷¹ Lactantius: *Institutiones divinae*, lib. V,20 (Migne PL 6, 615).

⁷² *Gigantomachie* – zápas obrovských rozměrů, podle zápolení Gigantů (obřů) s olympskými bohy, jak je líčeno v starořecké mytologii.

⁷³ Pravděpodobně odkaz na H. Engelgrave: *Lucis euangelicae sub velum sacrorum emblematum reconditae pars tertia* I. Coloniae 1659, s. 111.

⁷⁴ Odkazy tohoto druhu jsou v Pansofii častější (viz např. Svět lidské dovednosti, pozn. 155).

⁷⁵ Irenaeus: *Contra haereses*, lib. III, 1–6 (Migne PG 7, 843–864).

⁷⁶ Citát se nepodařilo určit.

⁷⁷ Srov. Joannes Damascenus: *De fide orthodoxa*, lib. IV, 17 (Migne PG 94, 1 175–1 180).

⁷⁸ Citát se nepodařilo určit.

⁷⁹ Postavy ze Starého zákona.

⁸⁰ Srov. pozn. 7 a 13.

⁸¹ *Johannes de Brune*, holandský teolog, politik, básník 1. pol. 17. stol. Komenský

- odkazuje na jeho dílo *Bankketwerk van goede Gedachten* (Hostina dobrých myšlenek) také v *Clamores* (DJAK 23, s. 61.65). (JB)
- ⁸⁰ Komenský zde odkazuje zejména na svůj spis *Janua rerum* 1681. Srov. též Červenka: *Naturphilosophie* (s. 128-157), kde se pojednává o alchymii a v jejím rámci i o tzv. páté esenci - kvintesenci.
- ⁸¹ I K 21-23. Následující text až k Závěrečné pansofické modlitbě je útržkovitý a nedokončený.
- ⁸² Narážka na vyprávění ze Starého zákona (Joz 10,13.14), podle kterého se slunce na celý den zastavilo v polovině nebes, aby měl Jozue se svým vojskem dostatek času porazit nepřítele.

BIBLIOGRAFICKÉ VYSVĚTLIVKY A ZKRATKY

- a) Spisy J. A. Komenského
- A dextris et sinistris** A dextris et sinistris, hoc est pro fide . . . lucta. Amsterdami 1662; fototypické vyd. In: J. A. Comenius: *Ausgewählte Werke* IV, 2. Hildesheim-Zürich-New York 1983, s. 1191-1288.
- Addenda Ad Physicam addenda.** DJAK 12. Praha 1978, s. 177-212.
- Amphitheatrum** Amphitheatrum universitatis rerum. DJAK 1. Praha 1969, s. 185-200.
- Appendix** Appendix Vestibuli (Sacra exercitia tironum; Puerilis ethica; Praegustus variae eruditionis). DJAK 13. Praha 1974, s. 295-311.
- Atrium Latinae linguae** Atrium, rerum historiam elegantiori exornatam stylo exhibens. ODO III, sl. 540-718; česky: Atrium (ukázky). VSK 5. Praha 1968, s. 317-361.
- Cato Dionysii** Catonis Disticha moralia . . . Moudrého Catona Mravná poučování. DJAK 4. Praha 1983, s. 173-212.
- Centrum** Centrum securitatis to jest Hlubina bezpečnosti. DJAK 3. Praha 1978, s. 473-548.
- Clamores** Clamores Eliae. Kastellaun - Hunsrück 1977. Veröffentlichungen der Comeniusforschungsstelle im Institut der Ruhr-Universität Bochum. Nr. 8.
- Consultatio** viz Porada
- De arte** De arte spontanei motus . . . relatio. DJAK 12. Praha 1978, s. 311-324.
- De elegantiarum studio** De elegantiarum studio oratiuncula. ODO III, sl. 749-757; česky: O studiu slohu. VSK 2. Praha 1960, s. 215-226.
- De MP. fragmenta** De motu perpetuo scriptorum fragmenta. DJAK 12. Praha 1978, s. 325-367. 373-386.
- De uno Deo** De Christianorum uno Deo, Patre, Filio, Spiritu sancto, fides antiqua, contra novatores. Amstelodami 1659; fototypické vyd. In: J. A. Comenius: *Ausgewählte Werke* IV, 1. Hildesheim-Zürich-New York 1983, s. 1-77.
- Diatyposis** Pansophiae diatyposis (I. Templi sapientiae ichnographia, II. Templi pansophici delineatio orthographica, III. De scenographia operis pansophici admonitio). DJAK 14. Praha 1979, s. 171-278.
- Didactica** Didactica magna. DJAK 15/1. Praha 1986, s. 45-209; česky: Velká didaktika. VSK 1. Praha 1958, s. 41-281.
- Didaktika** Didactica, to jest Umění umělého vyučování. DJAK 11. Praha 1973, s. 35-221.
- Diogenes** Diogenes Cynicus redivivus. DJAK 11. Praha 1973, s. 439-500; česky: Diogenes kynik znovu naživu. VSK 5. Praha 1968, s. 441-502.
- Disquisitiones** Disquisitiones de caloris et frigoris natura. DJAK 12. Praha 1978, s. 265-292; česky: Zkoumání o podstatě tepla a chladna. VSK 5. Praha 1968, s. 189-204.
- DJAK** Dílo Jana Amose Komenského (*Opera omnia*) 1 -. Praha 1969 -.
- Faber** Faber fortunae sive ars consulendi sibi ipsi prior, posterior (1. a 2. verze). DJAK 13. Praha 1974, s. 213-265; česky: Tvůrce štěstí aneb umění sám sobě raditi (2. verze). In: *Fortius redivivus*, Faber fortunae. Praha 1926, s. 61-106.
- Fortius** Fortius redivivus sive de pellenda scholis ignavia. ODO III, sl. 758-775; česky: Vzkříšený Fortius čili Jak vyhnat ze škol lenost. VSK 2. Praha 1960, s. 227-252.
- Geometria** Geometria (Geometria theoretica; Geodesia). DJAK 12. Praha 1978, s. 9-39; česky: Geometrie a Geodézie. VSK 5. Praha 1968, s. 22-44.
- Janua** Janualis rerum et verborum contextus historiolarum rerum continens. ODO III, sl. 473-592.
- Janua lingv.** Janua lingvarum reserata sive seminarium lingvarum et scientiarum omnium. DJAK 15/1. Praha 1986, s. 257-301; česky: Dvěře jazyků odevřené. DJAK 11. Praha 1973, s. 361-435.
- Janua rerum 1643** Janua rerum reserata sive Universalis sapientiae seminarium, vulgo Philosophia prima et Metaphysica dicta. DJAK 14. Praha 1974, s. 153-168.
- Janua rerum 1681** Janua rerum reserata, hoc est sapientia prima (quam vulgo me-

- taphysicam vocant). DJAK 18. Praha 1974, s. 149–236; česky: Dvě věci (výbor). VSK 5. Praha 1968, s. 379–430.
- Judicium Serarii Judicium de P. Serarii Responsione ad Exercitationem paradoxam Anonymi cujusdam. DJAK 18. Praha 1974, s. 37–68.
- Kázání o tajemství Kázání XXI. O tajemství smrti, vzkříšení a na nebe vstoupení Krista. Amsterdam 1663. In: J. A. Komenského Sebraná díla kazatelská II. Praha 1893, s. 44–312.
- Labyrint Labyrint světa a ráj srdce. DJAK 3. Praha 1978, s. 267–412.
- Lexicon atr. Lexicon atriale Latino-Latinum. Amstelodami 1657.
- Lexicon pans. Liber librorum seu Bibliotheca portatilis, hoc est Lexicon reale pansophicum. In: De rerum humanarum emendatione consultatio catholica II. Pragae 1966, s. 437–681 (sl. 810–1275); česky: Věcný pansofický slovník (ukázky). VSK 4. Praha 1966, s. 527–558.
- Lux e tenebris Lux e tenebris novis radiis aucta. Lugduni Batavorum 1665; česky (ukázky). VSK 6. Praha 1972, s. 431–495.
- Methodus Novissima lingvarum methodus. DJAK 15/II. Praha 1989, s. 91–340; česky: Nejnovější metoda jazyků. VSK 3. Praha 1964.
- Moudrost Adagiorum Bohemicorum farrago... Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům. DJAK 1. Praha 1969, s. 267–389.
- Naučení o kazatelství Zpráva a naučení o kazatelství. DJAK 4. Praha 1983, s. 11–120.
- ODO Opera didactica omnia I–IV. Amsterdami 1657–1658; fototypické vyd.: Prae 1957.
- Orbis Orbis sensualium pictus. DJAK 17. Praha 1970, s. 55–300; s českou verzí: Leutschoviae 1685 (faksimile: Praha 1958).
- Physica Physicae ad lumen divinum reformandae synopsis. DJAK 12. Praha 1978, s. 71–175; česky: Přehled fyziky. VSK 5. Praha 1968, s. 81–182.
- Porada De rerum humanarum emendatione consultatio catholica I, II. Pragae 1966; česky: Obecná porada o nápravě věcí lidských (toto vydání).
- Prodromus Pansophiae praeludium. DJAK 15/II. Praha 1989, s. 7–53; česky: Předchůdce vševědy. VSK 5. Praha 1968, s. 245–305.
- Regulae vitae Regulae vitae. DJAK 13. Praha 1974, s. 269–284; česky: Pravidla života. Praha 1947.
- Sabunde: Theologia naturalis (Oculus fidei) Theologia naturalis, sive Liber creaturarum. Amsterdami 1661; fototypické vyd.: In: J. A. Comenius: Ausgewählte Werke IV,1. Hildesheim-Zürich-New York 1983, s. 381–815.
- Schola lud. Schola ludus seu Encyclopaedia viva, hoc est Januae lingvarum praxis scenica. ODO III, s. 831 – sl. 1040; česky: Škola na jevišti, část 4 a 5. Brno 1947.
- Triertium Sapientiae primae usus Triertium catholicum appellandus. DJAK 18. Praha 1974, s. 239–365.
- Unum necessarium Unum necessarium, scire quid sibi sit necessarium in vita et morte et post mortem. DJAK 18. Praha 1974, s. 71–145; česky: Jednoho jest potřebí. Praha 1920.
- Via lucis Via lucis vestigata et vestiganda. DJAK 14. Praha 1974, s. 281–385; česky: Cesta světla. Praha 1961, s. 3–146.
- VSJAK Veškeré spisy Jana Amose Komenského. 8 sv. Brno 1910–1926.
- VSK Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. 1–8. Praha 1958–1975.

b) Ostatní prameny a literatura

- AC Acta Comeniana. Revue internationale des études comeniologiques. Sv. 1-. Praha 1969-.
- AJAK Archiv pro bádání o životě a díle J. A. Komenského. Sv. 1–24. Praha 1910–1970.
- Alsted: Encyclopaedia Johannes Henricus Alstedius: Cursus philosophici encyclopaedia libris XXVII. Herbornae Nassoviorum 1620 (na titulním listě chybně 1720).
- Bacon: De dignitate Francis Baco Verulamius: De dignitate et augmentis scientiarum. In: F. Baconis de Verulamio Opera omnia. Francofurti ad Moenum 1665.

498 Bibliografické vysvětlivky a zkratky

- Bacon: Novum organon Francis Baco Verulamius: Pars secunda operis (id est Instaurationis magnae), quae dicitur Novum organum sive Indicia vera de interpretatione naturae. Londini 1620.
- Besold: Axiomata I Christophorus Besold: Axiomatum philosophiae christianae, vitam vere philosophicam utcunque adumbrantium, pars prima. Argentorati 1628.
- Besold: Axiomata II Christophorus Besold: Pars secunda axiomatum philosophico-theologicorum. Argentinae 1626.
- Červenka: Quellenfrage J. Červenka: Zur Quellenfrage des IV. Gradus der Comenianischen Pansophia. AJAK 22, 1963, s. 145–190.
- Červenka: Naturphilosophie J. Červenka: Die Naturphilosophie des Johann Amos Comenius. Praha 1970.
- Erasmus: Adagia Desiderius Erasmus Roterodamus: Adagia, id est Proverbiorum, paroemiarum et parabolarum omnium. Francofurti 1656.
- Huartus: Scrutinium ingeniorum Janus Huartus: Scrutinium ingeniorum pro iis, qui excellere cupiunt. Jenae 1663.
- Migne PG Patrologiae cursus completus. Series Graeca. Ed. J. P. Migne. 161 sv. Parisiis 1857–1866.
- Migne PL Patrologiae cursus completus. Series Latina. Ed. J. P. Migne. 217 sv. Parisiis 1844–1855, 1878–1890.
- Sabunde: Theologia naturalis viz v oddílu Spisy J. A. Komenského.
- SCetH Studia Comeniana et historica. Časopis Muzea J. A. Komenského pro komeniologii, historii 16. a 17. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí. Sv. 1-. Uherský Brod 1971-.
- Seneca: Další listy L. A. Seneca: Další listy Luciliovi. Praha 1984.
- Seneca: Výbor z listů, 1969 L. A. Seneca: Výbor z listů Luciliovi. Praha 1969.
- Seneca: Výbor z listů, 1987 L. A. Seneca: Výbor z listů Luciliovi. Praha 1987.
- Walther H. Walther: Carmina medii aevi posterioris Latina I, II. Göttingen 1959, 1963–1969.

c) Biblické knihy

Abd	Abdijáš	1 J	1. Janova
Abk	Abakuk	2 J	2. Janova
Ag	Ageus	3 J	3. Janova
Am	Ámos	Jb	Jób
Bár	Báruk	Jk	Jakubova
Bár 6	Jeremjášův list	Jl	Jóel
Da	Daniel (včetně apokryfních přídavků)	Jon	Jonáš
Dt	Deuteronomium – 5. Mojžišova	Joz	Jozue
Ef	Efezským	Jr	Jeremjáš
Est	Ester (včetně apokryfních přídavků)	Ju	Judova
Ex	Exodus – 2. Mojžišova	Júd	Júdit
Ez	Ezechiel	1 K	1. Korintským
Ezd	Ezdráš	2 K	2. Korintským
3 Ezd	Třetí (První) Ezdráš	Kaz	Kazatel
4 Ezd	Čtvrtý (Třetí) Ezdráš (Vidění Ezdrášova)	Ko	Koloským
Fm	Filemonovi	1 Kr	1. Královská
Fp	Filipským	2 Kr	2. Královská
Ga	Galatským	L	Lukáš
Gn	Genesis – 1. Mojžišova	Lv	Leviticus – 3. Mojžišova
Iz	Izajáš	1,2 Mak	Knihy Makebejské
J	Jan	3 Mak	Třetí Makebejská
		4 Mak	Čtvrtá Makebejská
		Mal	Malachiáš
		Mdr	Knihy moudrosti

Mi	Michaš	1 S	1. Samuelova
Mk	Marek	2 S	2. Samuelova
M/Men	Modlitba Menaleova (Mjnasenova)	Sd	Soudce
Mt	Matouš	Sf	Sofonjáš
Na	Nahum	Sr	Sirachovec
Neh	Nehemjáš	Sk	Skutky apoštolské
Nu	Numeri - 4. Mojžíšova	1 Te	1. Tesalonickým
Or	Ozeáš	2 Te	2. Tesalonickým
1 Pa	1. Paralipomenon	1 Tm	1. Timoteovi
2 Pa	2. Paralipomenon	2 Tm	2. Timoteovi
Pis	Pisec písní	Tób	Tóbit - Tóbijáš
Pl	Pláč Jeremjášův	Ti	Titovi
Pp	Průčiví	Za	Zacharjáš
1 Pt	1. Petrova	Zj	Zjevení Janovo
2 Pt	2. Petrova	2	Žalmy
Rt	Rút	2 151	Žalm 151 (Apokryfy)
R	Rimanům	Žd	Židům

d) Další zkratky

JB	Jiří Benet
M.Ky	Marie Kyralová

OBSAH II. SVAZKU

Pansofia
 Svět lidské dovednosti 9
 Svět mravní 183
 Svět duchovní 265
 Svět věčný 429
 Závěrečná část Pansofie 467
 Bibliografické vysvětlivky
 a zkratky 497

JAN AMOS KOMENSKÝ
OBECNÁ PORADA
O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH

II. SVAZEK

Přebal, vazbu a grafickou úpravu navrhl Josef Týfa.
Vydání I. Praha 1992.
Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou 6182. (7295.) publikaci.
Odpovědná redaktorka Eva Blažková.
Výtvarná redaktorka Marta Brabencová.
Technická redaktorka Marie Sýkorová.
Vytiskla Severografie s. p. Ústí nad Labem.
AA 52,62 (text 52,36, il. 0,26), VA 53,77.
Tematická skupina 02/3.
73/508-21-8.5

25-029-92

JAN AMOS KOMENSKÝ
OBECNÁ PORADA
O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH

II. SVAZEK

Přebal, vazbu a grafickou úpravu navrhl Josef Týfa.
Vydání I. Praha 1992.
Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou 6182. (7295.) publikaci.
Odpovědná redaktorka Eva Blažková.
Výtvarná redaktorka Marta Brabencová.
Technická redaktorka Marie Sýkorová.
Vytiskla Severografie s. p. Ústí nad Labem.
AA 52,62 (text 52,36, il. 0,26), VA 53,77.
Tematická skupina 02/3.
73/508-21-8.5

25-029-92